НАРОД

ОРГАН РУСКО-УКРАЇНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ

під редакцією

Михайла Павлика й Івана Франка.

Рік перший.

1890.

ЛЬВІВ.
В Народній Друкарні В. Манецкого, під проводом В. Годака.

Перегляд річей

ПОМІЩЕНИХ в І. РОЦІ „НАРОДА“ 1890.

(Зладив ВОЛОДИМИР ОХРИМОВИЧ.)

Перша цифра значить число, друга сторону.

І. РІЧИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ.

Річи загальні і програмові.

Як живеся селянам - хліборобам в Галичині. Д(аниловича) 1, 10.
Ще дещо про житє наших селян-хліборобів. О. 4, 36.
Як би нам в біді ратуватися. Ів. Франка. 4, 38.
Що таке громада і чим би вона повинна бути. Ів. Франка. 5, 61.
Машини і порядки громадскі. Ів. Франка. 7, 96.
Кілька слів о проєкті фільваркової господарки на селянских грунтах О. і Ів. Франка 11, 164.

Про еміграцію наших людей, М. Павлика. 1, 13.
Про неподільність мужицких грунтів. Др. Сев. Даниловича. 4, 33.
Нужда в Галичині. М. Павлика. 5, 57.
До економічної організації Русинів, К. О. 13, 189.
Наші селяне й радикалізм, Павла Думки й М. Павлика 23, 366.

Дописи і подробиці.

З Лемківщини. Допись з Ліского повіту, Приятеля Лемків. 8, 112.
Подорож наших людей до Америки, Сироти Лемка. 9, 131.
Письмо про Лемківщину. Лемка. 9, 140.
Як Лемки живуть і які маєтні, Приятеля Лемків. Письмо з Ліского повіту. 10, 150.
Як жиди газдують у Лемківщині. Допись з Ліского повіту. Пр. Лемків. 11. 170.
Лемко дома і в Америці. З Ліского повіту, Приятеля Лемків. 17, 266.

Біда в Скільщині. Допись з Корчина, Селянина 2 + 3, 22.
Образок хлопа-рільника від Косова, Анни П(авлик). 9, 128.
Як ведеся нашим селянкам на Буковині, коло Вікна, Евгенії Ярошинскої. 10, 154.
Як живе середний мужик в Снятинщині, Галайди. 17, 263.

Що думають ремісники на Буковині, Допись із Черновець, А. П. 4, 40.
Грунтова справа наших Шидловецких громадян у Росії. Ів. Борисікевича 7, 91.
Убійство лихвяря. М. П. 7. 103.
Спільність межи простим народом і єго вороги. Письмо зо Збаразкого повіту, Селянина. 9. 135.
Порядки в Роздолі. Л. Л. 12, 183.
Жидівска господарка в добрах християнского, митрополита. Письмо з Перегинска, Хлопскої дитини. 14. 207.
Чуже видять під лісом. Письмо з Перегинска Хлопскої дитини. 17, 267.
Жіноча доля в Скільских горах. В. Охримовича. 18, 277.
Лише дальше по тій дорозі! Не Я. 19, 291.
Доля заступника громади. А. М. селянина. 20, 309.
Вандрівка наших людей до цісаря зо спорні землі в Росії, Е Р. (Допись із Відня). 5, 71.
Про родову спільність в Скільских горах. В. Огримовича 7, 89.
Нарада в справах економічних в Снятині, Клима Обуха 24, 378.
Руске економічно-просвітне товариство 24, 407.

Замітки і уваги редакції.

За звістки про голод та нужду. 1, 15.
Про поміч у допустах божих і тяглих суспільних.
Переписка Редакції Д. Н. К. в Б. 6, 88.
Про кривду мужиків в Ніскім повіті. Переп. Редакції. Правдолюб в Ніску. 6, 88.

Крім того.

4, 52; 4, 56; 20, 301 302. 21, 423.

ІІ. РІЧИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ.

По соймі. М. Павлика. 1, 2.
Галицкі політики. М. Павлика. 5, 59.
Уваги з провінції по зїзді наших нотабльів, Др. Сев. Даниловича. 8, 105.

Про згоду між інтелігентними Русинами. М. Павлика 8, 108.
Міняй кріпу за лопіцу! Редакції. 23, 357.
Соціологія руских послів І. Редакції. 23, 360.
Радикальний посол, Редакції, 23, 359.
Неполітична політика І. М. Драгоманова. 24, 373.
В справі угоди. Редакції. 24, 388.
Народовский Staatsstreich і народна справа, дра Сев. Даниловича 24, 398.
Ще про угоду та ві плоди. М. Павлика 24, 403.

Про Подільску Раду. Обуха і ред. Народа. 13, 195.
Збори Подільскої Ради в Тернополі С. П. 12, 184.
Wart Pac paʼaca; a paʼac Paca. (Допись). Галичанина. 15, 222.
Рускість чи поліцейство? Редакції Народа. 17, 264.

Справозданє посла Кирила Гаморака в Спятинщині, Невиборця. 6, 76.
З Коломийщини, Д. 21. 322.
Людска кривда в Станіславівщині. Іванова 23, 366.

III. РІЧИ ПРОСВІТНІ.

Про перестрій руских читалень. М. Павлика. 10, 141.
Жолудки наших робітних людей і читальні. Допись зі Спятинского Вас. Семенового. 10. 145.
Перестрій руских читалень на підставі зміни статута тов. „Просвіта“ О. Колесси з увагою ред. Народа. 16, 237.
В справі перестрою тов. Просвіти і читалень. О. Колесси 18, 284.
Агітатор „Kółka rolniczego“. Читальників, 11, 171.
Руска Читальня і „Kółko“ в Орельци, коло Спятина Галайди. 12, 186.

Отворене читальні в Нетрикові. Допись М. Ластівки. 2 + 3, 22.
Отворене читальні в Рудні і перший у читальні відчит про жіночу справу, М. Ганкевича. 12, 187.
Заложене читальні в Волцневі. Л. Л. 13, 201.

Що діесся й говориться по наших читальнях у Спятинщині. Л. М. Допись. 2 + 3, 20.
Вовчковецка читальня і ві вороги. Читальників. 4, 50.
Вечерок у Спятинскій читальні в память Волод. Барвінского. Свого з увагою ред. Народа про Барвінского 6, 79.
Читальня в Староміщині Читальників з увагою ред. Народа. 15, 234.
Ще про читальню в Староміщині, А Скорецкого й Павла Глинского. 11, 171.
Читальня в Джурові і ві свячений ворог. Допись Свідка. 12, 185.
Закала читальні. Зо Збаражчини. Селянина. 13, 200.
Від голови риба пахне, Читальника. 14, 218.
Читальня в Орельци, Галайди. 14, 218.
Зі Спятинщини, Галайди. 15, 231.
Зі Спятинщини, Галайди. 19, 289.
Читальня в Староміщині і ві вороги. Читальників. 9, 134.

Відчитні Збори Селянскі в Коломиі. Участника. 4, 55.
Просвіта в Тернопільщині. Допись. С П. 6, 87.
Святкованє Великодня в Брідку на Буковині. Евг. Ярошинскої. 9. 135.
Селяне на Зборах Просвіти й общества Качковского. Др. Яросевича, Якова Невестюка і Павла Думки. 19, 285.
Опікупи міщан. Міщанина. 23, 365.

Дещо про учителів сільских яко провідників народних. Допись. В. 6, 78.
Дещо про перешкоди, спиняючі діяльність учителів народних в просвіті простонародя. Онуфрия Михайлишина. 15, 235.

IV. РІЧИ КРИТИЧНІ ПРО ГАЛИЦКУ Й БУКОВИНСКУ ІНТЕЛІГЕНЦІЮ РУСКУ.

Як виховуються питомці гр. к. головної семінарії у Львові на проводирів парода. Допись Семінариста. Л. Б. 2 + 3, 27
Як виховуються питомці гр. к. головної семінарії на провідників народа, ред. Народа. 4, 54.
Як виховуються питомці гр. к. духовної семінарії у Львові на провідників народа. Не Л. Б.; В. Л. і Священника (3 дописі). 5, 67.
Літав би — та крил не ма. Ів. Франка, 6, 84.
Про давну читальню та бібліотеку львівских питомців. Виділового. 7, 95.
Ще про львівску гр. к. семінарію. М. П. 9, 139.
На бік — Святий Юр іде! Ред. Народа. 14, 205.
Жидівска господарка в добрах християнского митрополита. Хлопекої дитини. 14, 206.
Чуже видять під лісом Хлопскої дитини. 17, 267.

Перші ступні руско-украйінского жіноцтва. М. Павлика. 4, 42.
Як у нас виховуються йімосцянки па йімосців і який із них хосен народови. (Письмо з Ставіславівщини). Побратимки. 11, 157.
В справі просвіти Русинок 3 дописи: Побратима, Селянки й М. Павлика. 13, 197.
Які то рускі діячі в Снятинщині? Клима Обуха. 12, 172.

Дещо про учителів сільских яко провідників народних. Допись. В. 6, 78.
Дещо про перешкоди, спиняючі діяльність учителів народних в просвіті простонародя. Онуфрия Михайлишина. 15, 235.

Про „Подільску Раду“, Клима Обуха і ред. Народа. 13, 195.
До статі „Які то діячі в Снятинщині“. Клима Обуха й редакції Народа. 13, 202.
Наука навчителям. Молодого. 14, 219.
Денцо про буковинску-руско інтелігенцію. В. Н. 2 + 3, 22.
Ще про руску інтелігенцію та народ на Буковині. В. Н. 4, 51.
Просвіта в Тернопільщині, С. П. 6, 87.
Селяне на Зборах „Просвіти“ й „Общества Качковского, Др. Яросевича, Невестюка і Павла Думки. 19, 285.

Кілька критичних думок про житє та розвій Галицко-рускої інтелігенції. В. Охримовича. 21, 324.

V. РІЧИ ЗАГАЛЬНО-ПРОГРАМОВІ, ПАРТІЙНІ І ПОЛЕМІЧНІ.

Від редакції. (Програма видавництва). 1, 1.
Від редакції. (Про приняте 1 ч. Народа). 2 + 3, 32.

На чий млин вода? М. Павлика. 8, 113.
„Дѣло“ в обороні „національного достоінства і чемности“, Евгенія Левіцкого. 14, 216.

Поминки Шевченка в Кракові. Ів. Навроцкого, М. Драгоманова й М. Павлика. 11, 167.
В справі похорону А. Міцкевича. Краківских Академіків і ред. Парода. 12, 173.
Ізза похоронів Міцкевича. Поступовця. 14, 219.
Причинок до історії польско-руских відносин. Радикала й ред. Народа. 15, 221.
Чудо в Рутенії. Ред. Народа. 16, 251.

Австро-рускі спомини М. Драгоманова. М. П. 2 + 3, 30.
Літавби, — та крил нема. Ів. Франка. 6, 48.
Приписка Редакції про Волод. Барвінского. 6, 79.
На бік — Святий Юр іде! Редакції Народа. 14, 205.

Безпрограмовість „народовців“ і їх будучність. Евг. Левіцкого. 15, 232; 16, 247; 19, 292; 20, 312; 24, 392.
Програма руско-украйінскої радикальної партії, підписана Др. Сев. Даниловичем, Евг. Левіцким, Ів. Франком, М. Павликом і Др. Р. Яросевичем. 20, 301.
Від редакції (Програма видавництва). 20, 315
На дорогу, М. Павлика. 21, 316.
Самостійність Діла перед людскою культурою. Дра С. Даниловича. 21. 336.
Росіяне про нашу партію. Ред. Дня 22, 341.
Ческа молодіж про нашу партію, редакції Народа. 22, 352.
Від редакції (Про успіхи радикальної партії). 22, 356.
Радикальний посол. Редакції. 23, 359.
Аби тілько по руски! М. П. 23, 359.
Наші селяне й радикалізм. М. Павлика і Павла Думки. 23, 366.
Від редакції. 24, 408.

Русское Слово. М. Павлика. 2 + 3, 25.
Брехи, та знай міру! Ред. Народа. 21, 339.
Про Буковину та Русску Правду, приписка редакції Народа. 2 + 3, 22.
Переп. Ред. Народа. Редакція Буковини в Чернівцях. 7, 104.
Wart Pac pałaca, a pałac Paca Галичанина. 15, 222.
„Правда“ і „Кіевское Слово“. М. Павлика. 2 3, 28.
На увагу украйінолюбцям у Росії. М. Драгоманова. 10, 152.
Переписка Редакції. Редакція Правди ві Львові. 6, 88; 8, 124; 22, 356.
Переписка Редакції. Д. О. Я. Коніський. 22, 356.
Приписка Редакції до І листу з Украйіни. 8. 120.
Переписка Редакції 21, 340; 22, 354-356.

VI. КРИТИКА ЛІТЕРАТУРНА.

Увага ред. Народа про поезію (при поезії Павла Думки „Жіноча доля“). 7, 99.
Перші ступні руско-украйінского жіноцтва. (Вінок, жіночий Альманах). М. Павлика. 4, 42.
„Вселка“ (оцінка). М. П, 2 + 3, 51.
Про твори Гліба Успенского. Ів. Франка, 1, 16.
Г. Успенский про „Власть темноти“. 24, 380.

Про видане творів Т. Шевченка, ред. Народа і Надзбручанина. 6, 73.

VII. СПРАВИ РОБІТНИЦКІ.

Перше робітницке свято. Мик. Ганкевича. 7. 101.
Соціялістичний зїізд у Гальле. Мик. Ганкевича. 21, 333.
Робітницка партія в Галичині. Редакції. 23, 371.
В справі робітних людей і женщин у Галичині. М. Павлика. 23, 372.
Американскі робітниці. Я. Г. Семенецкого. 15, 224.

VIII. СПРАВИ ЖІНОЧІ.

Перші ступні руско-украйінского жіноцтва. М. Павлика. 4, 42.
Як у нас виховуються їімосцянки на їімосців і який із них хосен народови (Письмо з Станіславівщини). Побратимки. 11, 157.
В справі просвіти Русинок. Побратима, Селянки й М. Павлика. 13, 197.

Перший у читальні відчит про жіночу справу (при отворенію читальні в Рудні). М. Ганкевича, з увагою Редакції. 12, 187.
В справі робітних людей і женщин у Галичині. М. П. 23, 372.
Як ведеся нашим селянкам на Буковині, коло Вікна, Евг. Яроцинскої, 10, 154.
Жіноча доля в Скільских горах. В. Охримовича. 18, 277.
Американскі робітниці. Я. Г. Семенецкого 15 224.
При звуках музики. (Образок з життя). Міхаліни Рошкевич. 18, 275,

IX. ПЕРЕГЛЯД ДОПИСЕЙ З ГАЛИЧИНИ І БУКОВИНИ.

Буковина. (5). (Чернівці, Брідок, Вікно). 2 + 3, 22; 4, 40; 4, 51; 9, 134; 10 154.
Снятинщина. (14). (Ілинці, Ганківці, Задубрівці, Вовчківці, Карлів, Белелуя, Видінів, Русів, Потічок, Стецева, Джурів, Будилів, Орелець, Микулинці, Снятин). 2 + 3, 20; 4, 50; 6, 76; 6, 79; 6, 87; 10, 144, 12, 173; 12, 185; 12, 186; 13, 202; 14, 218; 17, 263; 19, 289; 24, 378.
Косівщина. (1). 9, 128.
Коломийске. (3). (Коломия, Печеніжин, Балинці, Трофимівка, Остапківці, Яблонів). 4, 55; 21, 322; 8, 105.
Гусятинске. (2). (Шидлівці). 5, 71; 7. 91.
Скалатске (4). (Староміщина). 9, 134; 11, 171; 11, 171; 15, 231.
Збаразке. (5). Добромірка, Шили). 9, 135; 9, 137; 13, 200; 14, 218; 20, 309.
Тернопільске. (3).. (Тернопіль, Купчинці, Петриків, Кутківці, Чистилів). 12, 184; 19. 288; 23, 368.
Бродске. (1). 13, 197.
Станіславівщина. (2). (Станіславів, Угринів). 11, 156; 23, 366.
Львівске. (1). (Рудно). 12, 188.
Жидачівске. (3). (Розділ, Волцнів). 12, 183; 13, 201; 13, 197.
Рогатинске. (1). (Настасцин). 19, 291.
Калуске. (1). (Калуш) 23, 365.
Долинске (2). (Перегинско). 14, 207; 17, 267.
Скільщина (3) Корчин, Сенечів, Волосянка. 2 + 3, 22; 7, 89; 17, 277.
Лемківщина. (Ліский повіт). (5). 8, 112; 9, 140; 10, 150; 11, 170; 17, 226.

X. ПИСЬМА З АМЕРИКИ І СПРАВИ АМЕРИКАНСКІ.

Письмо з Америки. С. Ф-ского з увагою ред. Народа. 6, 76.
Письмо з Америки. Амер. Лемка. 8, 118.
Подорож наших людей до Америки. Сироти Лемка. 9, 131.
Як то в Америці? Ів. Гордишинского. 10, 151,
Про житє наших сміграитів в Америці. Ів. Гордишинского 18 274.
З Америки. Радного з Шенандору. 22, 342.

Про еміграцію наших людей. М. Павлика. 1, 13.
Про американску Русь. М. Павлика 9, 132.
Лемко дома і в Америці. Прият. Лемків. 17, 266.
Бреши та знай міру! ред Народа . 21, 339.
Про американску Русь, Лемка й редакції. 23, 369.
Переписка Редакції. 8, 124; 16, 257.

XI. ПИСЬМА З УКРАЇНИ І СПРАВИ УКРАЇНСКІ.

Прочитавши 1 ч. Народа Допись Украйінця. 2 + 3, 17.
Про „зирян“, Кирияків та „дикарів“. О. П. Украйінця й ред. Народа. 17, 253.
Про украйінску молодіж. Е. С 9, 123.
Дещо про національзм на Украйіні. Non ego. 22, 349.
Листи з Украіни. Лист І. Х. С. з увагою ред. Народа. 8, 120.
Порядки в російских школах. Галки. 4, 5?.
Народний пост на Украйіні — Тиміш Наливайко. Комоня. 4, 41.
Нові царскі самодури та украйінскі громадяне. М. Марнієнка. 24, 376.

„Правда“ і „Кіевское Слово“. М. П. 2 + 3, 28.
На увагу украйінолюбцям у Россеіі, М. Драгоманова. 10, 152.
Росіянин про украйінску та російску мову. М Ф. 22, 351.
Перениска Редакції. 21, 340; 22, 354-356.

XII. СПРАВИ ЗАГРАНИЧНІ.

Десятліте царювання Александра III. М. Ф 19, 297; 20, 310.
Росія і Литвини. Стельлі. 11, 159
Як ставляться Поляки до Литвинів. Стельлі (з увag. ред. Народа). 14, 208.
Литвини в Прусах. Стельлі. 18, 279.
Соціялістичний зіізд у Гальле. М. Ганкевича. 21, 333.
Людвік Анценгрубер. (Посмертна згадка). Й. П-кого. 2 + 3, 24,
Письмо з Москви. Не Я. 10, 156.
Один із перских протестантів, Хейям. Хваньска Кримского. 22, 3: 3.

XIII. ПОЛІТИЧНО-САТИРИЧНІ КАЗКИ.

Казка про добробит Ів. Франка. 2 + 3, 18.
Свиня, байка Ів. Франка. 9, 126.
Як то згода дім будувала. Ів Франка. 10, 146.

XIV. ПОЕЗІЇ. (Вірші).

У цадика (Оповіданє жидівки). Ів. Франка. 1, 6.
По людскі, (Оповіданя конокрада.) Ів. Франка 5, 64; 6, 80.
По любві. (Оповіданє опучкаря). Ів. Франка. 8, 117; 9, 130; 11, 162.
З тюремних сонетів Ів Франка. XXVII. XXVIII. 23, 371, 372. II VII, 24, 386-7.
Малярія, вірш Х. С. 9, 126.
Пісня переселенця. А Галки. 24, 386.
Із поезій Павла Думки. Жіноча доля 7, 101.
Вірша про Веселку. Д. Череватого. 6, 87.
Із турецких народних пісень, перевів з турецкого А. Хванько. 18, 282.

XV. ОПОВІДАНЯ І ДРАМАТИ.

На краю світа, опов. Н. С. Лескова, перевів з великорускоґо М. Павлик. 12, 178; 13, 191; 14, 210; 15, 226.
Власть темноти, драма в 5 діях гр. Л. Толстого, перевів з великорускоґо М. Павлик. 17, 256; 18, 269; 20, 303; 22, 343; 23, 361.
Два Старці . Опов. гр. Л. Толстого, переклад М. Павлика. 16, 241.
Народна совість. Опов. Гліба Успенскоґо, перевів з великорускоґо М. Павлик. 1, 7.
Сусіди, казка Е. Щедрина, перекл. з росийскоґо. М. Павлика. 7, 93.

При звуках музики. Образок з житя. М. Ронкевич 18, 275.

XVI МАТЕРІЯЛ ЕТНОГРАФІЧНИЙ.

Про записуванє простонародних пісень. Редакції. 1, 16.
Народний поет на Украйіні — Тиміш Наливайко і его пісня „Учитель“. Комоня, 4, 41-42.
Про родову спільність з Скільских горах. В. Охримовича. 7, 89.
Жіноча доля в Скільских горах. В. Охримовича. 18, 277.
Святий вечір у Грибоничах піді Львовом. В. Щ. 6, 82.
Обжинки. (Грибовичі, піді Львовом) списав В. Щ 17, 261.

Казка про горівку, запис. Гашка В. 9, 136.
Старий вовчище, народна казка, записав Ф. Колесса в Ходовичах. 12, 185.
Пісні народні з Добромірки. Зап. Андрій Марцінюк. (Сестри. Приймак. Друга жінка дворка. Свекруха й невістка, За нелюбом. Ізза землі. Віно). 9, 136.
Убійство за дівку, пісня народна, з Замулинець, коломийскоґо повіту, зап. Іван Бушак. 17, 268.
Пісні Лемків про Америку. 17, 267.
Сирота, народна співанка, запис. Олекса Войцех у Стецеві, в Снятинскім. 4, 55.
Заводи дівчини по мамі. Запис. Марія Гаморак в Стецеві, в Снятинскім. 4, 55.
Показчик до студій суспільно-економічних народних поглядів. 24, 382.

К О Н Е Ц Ь.

Рік I. Львів, 1. л. січня 1890. Ч. 1.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік:

в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл. або 12 франків.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи нищаться, а неужчті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Зміст: Від редакції. По соймі, М. Павлика. У цадика, вірш Ивана Франка. Народна совість, оповіданє Гліба Успенского. Як жиє ся селянам-хлѣборобам у Галичині, Д. Про еміграцію наших людей, М. Павлика Всячина: про видавництво, про голод, про твори Гліба Успенского (оцінка Ив. Франка), про записуване галицко-руских простонародних пісень (редакції „Народа“).

Від редакції.

Розпочинаючи нове видавництво, не будемо его вводити перед громадою довгою мовою. Бажаємо, по змозі й совісти, причинитися до вироблення між Русинами міцних основ солідарности, нитки котроі, остатним часом, широко розснована в Галичині, і в верхах — серед рускоі інтелігенції, і в споду — серед освіченійшоі верстви нашого народу. Ми хочемо досягувати до того й свою частину і таким чином помочи звязати Русинів уе одну-однісіньку демократично-поступову партію, чи красше громаду.

За підвалину всяких заходів між світлими Русинами ми маємо того, хто нас усіх своєю кервавицею згодував — народ, простих робітних людей, і тому ми так назвали свою газету. Наша перша й остатна ціль була здавна — помочи двигнути матеріяльно та справді просвітити наш народ, і заділятого ми й тепер будемо пильно та безсторонно додивлятися, через що наш народ бідний та темний, що в нім самім є доброго а що злого, що доброго чи злого хто для него робить і як би ему, по нашому, з того лиха добутися. На те вказуватимемо приклади з житя других, освіченійших народів, на заході Европи та в Америці, на всесвітні здобутки людскоі думки й праці і, в дорогих для всіх людей справах, будемо накликати до згоди з прихильними нам людьми з иншіх народностей, особливо з нашими сусідами, як Поляками, Москалями і др. З такого погляду, по нашому, сами собою рішаються всякі инші рускі справи, через котрі інтелігентні Русини довго гризлися а то й тепер іще гризуться між собою, як напр. справа руського письменства та належности Русинів. Тепер уже всі Русини в Галичині переконані, що для кореня рускоі народности — для простого народу треба писати так, як він найліпше розуміє, т. є. так як він говорить, по народному, по руско-украйінски. Щоби же від нашого народу не відривалося молоде поколінє в школах і щоби з тих шкіл плив для народу безпосередний хосен, то доконче треба, щоби й у всіх школах серед нашого людства вчено по такому же — по народному. В інтересі народного поступу, а то й самоі інтелігенції лежить також, щоби в загалі всі еі духові плоди були як найдоступнійші для народу, хотьби навіть прийшло ограничитися на шкільне і так назване простолюдске письменство, на котре ми, правда, зовсім инакше дивимося як більша частина інтелігентних Русинів, бо бажалибисмо, щоби воно було цікаве й навчаюче і для інтелігентного чоловіка, т. є. щоби стояло на висоті теперішної всесвітної науки. Розвиваючи так народ, ми тим самим як найліпше розівємо й нашу мову і наше письменство. Тоді й рішиться справа про те, якою мовою будуть колись говорити всі Русини, і чи будуть вони чи не будуть одно з Москалями. А до того часу, до цілковитого двигненя народу в добрі й освіті, інтелігентні Русини, поступаючи так по педагогічному, виграють те, що самі не відірвуться від народу та не пропадуть марно, для него і для себе. Тоді же настане для Русинів час узятися і до високополітичних справ, бо буде на кім опертися і що з ким зробити — буде маючий, світлий, самосвідомий народ. До того же часу, по нашій думці, треба головно й виключно займитися долею простого народу, і ми перекопані, що якби всі світлі Русини твердо й безповоротно стали на ту під-

НА ПОКАЗ

валину, на котру вказано, ми народ, і якби мали на ціли тілько его добро, то про якусь незгоду між нами не булоби й бесіди.

Така наша головна думка про руску справу, і єї ми й гадаємо проводити в усіх подробицях.

Що же до дороги, якою се гадаємо робити, то мусимо заявити, що будемо стояти на грунті правнім: будемо обертатися в границях нашої конституції, хоть і не маємо єї за досконалу, та поки що думаємо, що Русинам треба перше заповнити рамки такої конституції, яка є, визискати єї цілком для народного добра. Поровень із сим, ми, звісно, думаємо працювати й для розширеня тих рамок, хоть і се гадаємо робити правним способом. Ми в загалі ніколи не діяли нічого такого, що було би противне навіть теперішній австрійскій конституції.

Отсе ми мусіли сказати, виступаючи перед широкою рускою громадою і перед властями, з нашим видавництвом, котре й поручаємо теплій опіці всім любителям правди й робітного люду. Тілько правда, безсторонність для всіх людей, — приятелів чи ворогів, — та інтереси нашого робітного люду будуть поводити нами: від нікого і від нічого ми зрештою не будемо залежні. Хто рад тим богам служити, того просимо помагати нашому видавництву: працею, передплатою й ширенем его.

Народ поки що виходитиме два рази в місяць, що 1 і 15 л. найменше в 16 сторін великого формату, дрібного друку і коштувати буде з пересилкою, в Австро-Угорщині за рік 4 гульд., а за границею 5 рублів або 12 франків. Міститимемо статі наукові, оповіданя, поезії, дописи з ріжних закутків Руси і всячину.

По соймі.

Тамтого року, в справах політичних, головна увага галицких Русинів звернена була на вибори до сойму і на те, що в новім соймі діялося. Коло тих виборів позаходилися Русини всіх партій — народовці, москальофіли і крайні (радикали), з котрих напр. М. Павлик редагував тоді „Батьківщину“ письмо, що має на народ найбільший вплив, а другий радикал, Иван Франко, написав там цілий ряд статей умисне про те, як наш нарід мав узятися до того, щоби вийшло як найбільше руских послів. А вже на провінції, по селах і місточках, то виборами займилися однодушно всі народолюбці, і менше поступові і крайні, — сі остатні в кількох повітах навіть заслужилися при тім найбільше. Тим спільним заходам Русинів, а особливо самопожертвованю наших робітних людей по селах і місточках, повелося побороти великі перешкоди, які при тім ставили народній справі вороги, і вибрати, правда, не богато, бо тілько третину того, що Русини могли би вибрати, а все таки вибрати 16 своіх послів — також людей ріжних партій і перекопань: народовців, москальофілів і крайних, а то і інтелігентних і робітних.

Не будемо тепер розбиратн подрібно, що власне доброго зробили ті наші посли для краю та для робітного люду, звернемо тілько увагу на найважнійше діло, на те, що всі ті посли ріжних партій і думок про деякі справи, погодилися, вчинивши один руский клюб і в соймі виступали солідарно. Справ рускоro народу всі вони боронили однако горячо, словом і ділом, а як через те прийшло в соймі до великого роздраженя межи Русинами і панами польскими, то власне крайний руский посол, за образу руских послів, приняв від польского шляхтича поєдинок, і зробив ему памятку на ціле житє.

Особливо важно те, що рускі посли солідарно стали въ оборонї конетитуційних свобід. Сего доконали вони раз тим, що майже одні промовили в соймі отверто й горячо про падужитя при виборах в рускій і польскій частині Галичини, та відтак тим, що 16. листон. внесли інтерпеляцію до уряду, де навели приміри на те: „як урядові власти й органи нарушують права рускої мови“; „як ц. к. суди не мають уваги на рускі знята і нарушують свободу віри“; „як ц. к. власти й органи нарушують закон про товариства, виступаючи против руских народних читалень“; „як ц. к. власти й органи урядові зовсім безпідставними ревізіями й арештованями нарушають самовільно право домове і право особистої свободи і кидають пострах на спокійну людність“; „як при тамторічних виборах до сойму в найбільшій частині руских повітів ц. к. політичні власти й органи не тілько що стояли явно й рішучо по сторонї противних Русинам кандидатів і старалися перепертн їйх вибір усіма способами своєї урядової власти, а й уживали також натиску й пострахy і нарушували закони й права“; „як ц. к. урядові власти видають Русинам тенденційні процеси політичні“; „як ц. к. урядові власти стараються в загалі всяку органічну працю Русинів, панів веденy в згоді й спільности з вирозумілими Поляками і навіть на економічнім полі утрудняти або й робити не можливою“ і нарешті, „як урядові газети виступають сторонничо й тенденційно против Русинів, даючи тим новий доказ, що всякі поодинокі факти неприязного і незаконного поступованя ц. к. урядових властей і органів против Русинів не є тілько відорваними фактами, але обявом системи“. Інтерпеляція в загалі завважує, що „запоручені основними законами державними права особистої свободи, право домове, право згромаджуватися, закладати товариства, сво-

бода друку, свобода віри й совісти супротів Русинів властями й органами дуже часто нарушуються, зглядно не виконуються". Зваживши, що такє поступованє кривдить Русинів і перечить основним законам та дразнить Русинів супротів держави, посли рускі запитали уряду, чим він оправдає таку неприязну Русинам систему, чи зробить конець такій системі і яким чином справді думає зрівнати Русинів з другими народами?

Приміри, наведені в сій інтерпеляції, взяті с приключок також Русинів усіх верстов і переконань, — інтелігентних і робітних — народовців, москальофілів і по части навіть радикалів. Кажемо, по части, бо дотикаючи остатнього руского політичного процесу, інтерпелянти, назвавши тілько двох людей з того процесу, Ив. Франка й М. Павлика, власне їх відрікаються, кажучи, що вину їх лишають зовсім на боці, а стають тілько в оборонї „людей спокійних і льояльних"; а натякаючи й на вступі інтерпеляції про буцім то „поодинокі зовсім дрібні й відорвані факти" в рускім руху, інтерпелянти позволяють декому думати, що названі люде справді винні, коли тимчасом цілий ряд нагінок за тими людьми як раз може переконати всякого безстороннего та справедливого чоловіка, що перед законом вони так само невинні, як і народовці і москальофіли. Се треба було рускім послам мати відвагу сказати виразно, при чім вони зовсім не потребували солідаризуватися з деякими суспільними й иншими поглядами тих людей, а стояти тілько на становиску правнім. На се невинні були згодитися й москальофіли тим більше, що до процесу того втягнено й чистих Москалів із Россії, дітей россійского генерала, Дегепів і що слідство ведено против усіх власне о те саме, хоть і на иншім грунті, за що в звіснім москальофільскім процесі 1882 р. деякі з підсудних, як Наумович і др. навіть були засуджені. А не треба й москальофілам забувати що, як, потім росказано в газетах, процес із 1882 р. послужив декому за підставу і за приклад для всіх дальших руских, ба й польских політичних процесів. Вороги рускої справи сами бачать безпідставність тих нагінок, але їм ходить о те, щоби від рускої народної справи відсунути названих людей, що, по їх думці, найбільше шкодливі для великих польских панів. Розеднуючи Русинів, вороги переконані, що так нас усіх побідять. Отимто й крайна пора всім чесним Русинам на-ново розглянути й нагінки за рускими радикалами і переконатися, що в усій їх діяльности також не було й нема нічого противзаконного. Інтерпеляція згадує напр. про те, що польска урядова »Gazeta Lwowska« боронячи уряд від закидів посла Окуневского, котрого підчас виборів також чіпала жардармерія в Косівщині, що в тім повіті йде якась незаконна акція, а тимчасом великий жаль, що між рускими послами не найшовся ні один такий, котрий би напр. росповів був хоть факти коломийского процесу М. Павлика з 1885 р., після актів того процесу. Тоді би й показалося, хто в Косівскім повіті веде противзаконну акцію, підсудний, чи ті, котрі на него всякі бріхні були подоносили? Треба знати, що ті доносщики зробили се були тілько в оборонї тих, що зідрали громаду Жабє. Се було ствердженo на розправі 2 січня 1886, на котрій звичайний карний суд одноголосно увільнив М. Павлика, а провідник розправи, радця Подляшецкий прилюдно заявив косівскому вахмістрови жандармерії Блонскому, що агітація в Жабю, о яку підсудного прискаржили були косівскі панове, хоть би навіть справді була, то була би зовсім підставною, бо йшла би против ошуки, котра підпадає під закон карний (тоді власне дехто з супротивників Жабівскої громади, іменно писар Войцікевич був навіть арештований). Завважаємож тут, що в Косівщині тай таки нігде ніякої иншої крайної „агітації", окрім агітації против ошуки та нелюцкости, нема й не було. Колиж той коломийский процес усіх Русинів косівских і коломийских, навіть ворогів підсудного, переконав, як безправно доносщики его вчепилися, то остатний льв. процес повинен би всіх загалом Русинів переконати, як безпідставно в загалі чіпаються й руских радикалів. О сім тепер певне всякий Русин у душі переконаний, але явно й отверто не сказали сего навіть народовці. На виворот, орган їх „Дѣло" в довгій і досить темній передовій статі в 264 ч. з 1889 р., з увільнення нас, радикалів і Москалів, вивело тілько те, що, мовляв, отсе доказ, що Русини-народовці нічого противзаконного не задумують! Чи так сю справу розуміє й клюб рускій, котрий, після „Дѣла", вину названих людей полишив був на боці тілько через те, що „тоді ще не було звісно, що ц. к. прокуратор відступив від слідства"? Нам видиться, що клюб рускій зробив се мабуть таки не лиш задлясего, бо якби так, то був час порушити сю справу щé раз, напр. у звісній бесіді голови руского клюбу, посла Романчука підчас дебати над буджетом. Тоді вже суд увільнив був посуджених від усякої вини. А завважаємо, що та, дуже зрештою важна промова мала як раз доповнити інтерпеляцію.

В загалі жаль, що інтерпелянти не сягнули трохи взад, були би в кількох остатних роках набрали в східній Галичині трохи більше фактів, про котрі по найбільшій части навіть надруковано в газетах руских, головно в „Батьківщині" з 1886—88 р. Так рускі посли були би більше переконали, кого слід, і були би й сами переконалися, що у ворогів наших на провінції кождий рішучий Русин — і москальофіл, і панславіст, і соціяліст та нігіліст, і украйінский гайдамака; були би переконалися, що на провінції всякі- ізми та- фільства беруть за одно, аби тілько безпідставно чіпатися Русинів. У нас є досить повна збірка фактів про рускі суспільні процеси в Галичині, бо ми здавна переконані, що й така збірка доконче повинна бути під рукою у всякого громадского діяча, особливо ж у послів. Тепер же нам мило було прочи-

тати в „Ділі“ (ч. 278 з 1889 р.), що на зборах у Золочеві 23 л. грудня, ч. судія Підляшецкий домагався від посла Рожанковского „щоби утворив постійний комітет для збираня матеріялів дотично всяких надужить властей політичних і автономічних, з котрого то матеріялу міг би клюб рускій користати.“ Доки так не буде в кождім повіті, доти не може бути й бесіди про оборону Русинів у соймі й раді державній. А про те все, своєю інтерпеляцією і в загалі цілою своєю поведінкою в тогорічнім соймі, рускі посли зробили дуже важний і дуже корисний крок у користь солідарности межи Русинами всіх партій і думок. Як високо знеслися вони над те, що було межи Русинами в остатних кільканацяти роках, коли то на перших протестантів, — на радикалів, — кинулись були і москальофіли, і народовці, затим на других протестантів — москальофілів — народовці; коли ще недавно Русини львівскі викидали з межи себе та виклинали своіх неподатливих братів, дарма що горячих прихильників рускої народної справи; коли в загалі серед льв. Русинів падав град перехрестних обмов та доносів ба за нігілізм, ба за москальофільство, доносів, котрі важким тягаром падали навіть на власних прихильників москальофілів і народовців на провінції, особливо з простих людей!! Нагадаємо, що в тім згляді власне радикали, як М. Драгоманов і др. нераз радили Русинам не поступати так. Вони особливо в часи звісних нагінок за соціялістами рускими від 1877 р., а потім від 1882 р. і в часи нагінок за нашими москальофілами звертали увагу Русинів на те, що вдалися в небезпечну забаву, котра колись може захопити й тих, що сегодня торжествують. Так само остерігали рускі радикали галицких Поляків, що також громадно кинулись були на руских радикалів, а далі й на москальофілів. Дальші події, особливо остатні політичні процеси, польский і руский, показали, що радикали рускі мали слушність. В остатнім невдаїм рускім політичнім процесі доносцики хотіли не тілько звести вкупу все, о що коли-небудь Русинів усіх партій з-осібна посуджувано, але й ступити на далеко ширше поле, тим, що до Русинів хотіли втягнути й Москалів і прихильних рускій справі Поляків, як народного поста Каспровича і др.

Не треба ж забувати, що названі політичні процеси вийшли головно з роздражненя деяких пашів на зріст, серед Русинів і серед Поляків, народного, демократично-поступового руху, що проявився підчас остатних виборів до сойму і навіть Полякам придбав 24 послів, також противних теперішним порядкам у краю й державі, так що рускі посли навіть морально були обовязані виступити в обороні того рускього руху, бо вони вийшли з него. Жаль, великий жаль, що того самого не зробила польска лівиця, або бодай, що руский клюб не втягнув до своєі інтерпеляції й тих кривд, які роблено польским радикалам — певне, що найбільшим із Поляків приятелям рускої народної справи. Маємо тут на гадці головно прихильників Б. Вислоуха, редактора польскої народної часописи »Przyjaciel Ludu«, з котрим „Батьківщина“, за редакції М. Павлика йшла в народних справах спільно і котрий найбільше причинився до живого виборчого руху серед Мазурів, що також вибрали з межи себе 3 селян. В такім разі рускі посли, стоючи тілько на чисто правнім грунті, були би високо стали в очах цілого краю, і певне були би потягли до того за собою й польску лівицю, провідники котрої скрізь голосять, що стоять на сторожі конституційних прав. При такім виступі рускього клюбу також в обороні невинно переслідуваних людей польскої народности, польска лівиця не посміла би була домагатися, щоби в клюбі рускім народовці не йшли спільно з москальофілами, бо-ді сі остатні не добрі Русини, до чого, правду сказавши, ані польскій лівиці ані в загалі Полякам не повинно бути ніякого діла. Власне такий справедливий і для Поляків виступ рускього клюбу бувби сам собою встановив міцні основи его союза з польским поступовим клюбом і з польскими селянами, союза против спільних ворогів рускої й польскої народної, людової справи і в загалі против ворогів поступу. Тоді не одно по обох боках вигладилось би, народна справа в Галичині була би поставлена по обох боках трохи инакше, і тоді й польскі посли поступові мусіли би все помагати й рускій справі. Тепер же з Русинами стало тримав тілько один Поляк, д-р Ольпінский з Теребовлі і ему всі Русини мають за що дуже подякувати, бо якби не его підпис, то не було би прийшло до згаданої рускої інтерпеляції, котрої з руских послів не підписали о. Мандичевский з Надвірної та д. Охримович з Дрогобича, так що не ставало як раз одного підпису. Цікаво знати, що зараз після того д-р Ольпінский дістав від цісаря ордер, з чого можна би виводити, що на цісарскім дворі на справу руску в соймі дивляться не так, як більшість польских шляхетских послів, провідники котрих дуже люті були на д-ра Ольпінского, особливо за те, що підписав ту інтерпеляцію.

Та, всі ті й инші дрібні хиби в рускім клюбі і в богато дечім більші хиби серед польскої лівиці, дадуться чей направити вже на слідуючій сесії; тепер же, заходи руских послів соймових зробили найбільше добро тим, що спонукали й позасоймових Русинів подумати про згоду всіх руских партій. Се виразно висказали оба наші політичні товариства, народовска „Народна Рада“ і затим москальофільска „Русская Рада“, а то в формі признаня для руских послів. В письмі „Нар. Ради“, в котрім видно сліди руки якогось крайного Русина, сказано до-слова ось-що: „Ведені щирим руским патріотизмом і в справедливім зрозуміню, що в справах, де ходить о добро руского народу, о его свободу, о его освітні й економічні змагання, о належні ему права, і де ходить о бор-

бу з ворожими Русинам силами, всі Русини повинні йти разом як один муж, — рускі посли звязалися в один клюб, котрий ві всіх Русинам спільних справах виступав солідарно і консеквентно в обороні цілого руского народу. Уважаємо се за дуже важний і потішаючий крок на перед в організації жития публичного Русинів і надіємося, що в недалекій уже будучности повисший крок доведе до тревалого порозуміня руских сторонництв для блага рускаго народа". Завважаємо мимохідь, що тут і далі сказано власне те, що Русинам раз-у-раз радив украйінский радикал М. Драгоманов цілісіньких 20 літ і про що й его галицкі приятелі товкли приватно й прилюдно (в своіх писаних) також яких 7 літ. У письмі ж „Русской Рады" також сказано, що виступи руских послів „сталися жерелом правдивої радости для руских патріотів, котрі в солідарности своіх заступників у соймі видять поруку помиреня наших партій, а в йіх смілій і самоотверженій оборони прав свого народу поруку для признаня тих прав у краю й державі". „Народна Рада" пішла ще далі: вислала до всіх 5 руских послів у раді державній (В. Ковальского, о. Мандичевского, о. Озаркевича, д. Охримовича й о. Сінгалевича) письмо, в котрім радить йім утворити один руский клюб, котрий би супротів теперішного уряду став так само, як став руский клюб соймовий. Ми думаємо, що добре би було, якби соймовий клюб руский і сам звернувся з такою радою до руских послів у Відні. Названі рускі посли в Відні довгі роки йшли під лад урядови, аж недавно посол Озаркевич виступив із прихильної урядови правиці, а навіть подав на уряд до суду державного жалобу за те, що галицкі урядові власти, а іменно долинский староста Цішка нарушив его посольску иетикальність, тягаючи его до протоколів, а уряд віденьский за о. Озаркевичем не обстав. Мусимо сказати, що як загалом руска інтелігенція, особливо львівска, таки найбільше сама винна тому, що тепер виробляють з Русинами, тим, що в свій час не то неборонила людей иных думок а й знимала на них власти, так окремо й о. Озаркевич найбільше сам собі винен. Він напр. цілі роки байдуже дивився на безпідставну тяганину тих людей, що дбали о народне добро, особливо в тих повітах, відки о. Озаркевич і тепер вибраний послом, головно в повіті Косівскім. О. Озаркевич не впімнувся за тими невинно тяганими людьми простого, селянского стану, хоть дехто просив его о те прилюдно, в друкованих листах, і хоть факти тої тяганини досить докладно зібрані в женевскій „Громаді" з 1881 р. Бути може, що о. Озаркевич не зробив сего через те, що всіх тих людей мали за соціялістів. О. Озаркевич зірвався до оборони конституційних прав аж недавно, коли до названого рускаго політичного процесу втягнено его доньку д. Нат. Кобринску, затя д. Величка, а в додатку зачато переслухувати в старостві й самого о. Озаркевича. Звістно, в сім случаю о. Озаркевич надто був переконаний о невинности своій і своіх рідних, і тепер може хоть по часі зрозуміє, що й тих Русинів, котрих із давна безневинне тягано за всякі крайности, слід було боронити (а запевняємо о. Озаркевича окремо, що перед законом вони були так само невинні, як він і его рідні). В такім разі, при постійній обороні в раді державній усяких свобід, подібне поступоване не ввійшло би було в звичай деяких органів і певне не дійшло би було в кінці й до пригоди з самим о. Озаркевичем та его рідними. Сяк-так, а похвально й те, що о. Озаркевич зробив хоть за пізно, аби тілько від тепер, маючи вільну руку, не вважав ні на що більше, як тілько на інтереси робітного рускаго люду, се б то тримав із такими послами, як Кронаветтер і др., котрі певне найблизші до становиска, яке заняли супротів уряду рускі соймові посли. Чи всі рускі посли в Відні зроблять бодай так, як о. Озаркевич, дуже сумніваємося, тілько ж коли сего не зроблять, то стануть протів настрою своіх виборців і всіх галицких Русинів, а в такім іразі можуть бути певні, що більше вибрані не будуть. Русинам у Відні треба ще більше рішучих, більше непримиримих послів, ніж теперішний руский клюб у соймі. Галицкій Руси треба послів, котрі би йій заступили місце Перперсторферів та Кронаветтерів, а тоді би й з соймовими рускими послами і з усіма Русинами уряд певне не так числився, як тепер, бо голос таких послів лунавби не тілько на всю державу, а й на ввесь просвічений світ. Про се треба би нам уже передом думати і загоді приготовитися до виборчої акції до ради державної, щоби 1892 р. післати туди бодай 10 щиро народних руских послів. За півтора року, при солідарности, беспечно можемо до того приготовитися.

З сміливими виступами руских соймових послів годяться всі рускі газети і всі Русини. Дуже се важна для рускої справи хвиля. Треба ж, щоби не пропала марно й крихітка тої моральної сили, яка тепер проявилася в людіх усіх руских партій та всіх руских верстов у почутю своєї кривди та в співчутю до брата, за его кривду. Треба захопити ту моральну силу на місці, треба підставити під неї такий міцний грунт, котрий не дав би йій пропасти, треба направити єї на такі дороги, заставити єї до такої праці, котра би виходила в користь усего рускаго загалу. Ми не потребуємо однако думати й поступати всі в усіх справах, тілько ж мусимо раз пайти межи собою щось такого, щоби нас стало вязало. То ж найперше мусимо раз на завше прогнати з межи себе партійну чи кружкову нетерпимість, мусимо стати на становиску вільної обміни думок і переконань, мусимо раз на завше постановити, спорні справи полагоджувати чесно й

мирно сами межи собою, а не, як доси, обертатися навіть до поліції, вживаючи таких нечесних способів, як доноси і т. и. Мусимо, далі, спільно й неустрашимо боронити всяких людских і горожанских прав (у котрих містяться й усякі слушні права національні), без огляду на те, кому би в тім згляді діялася кривда, приятелеви чи й ворогови. Се загальні рамки, в котрих нам усім можна буде вільно рушатися й порозуміватися. Що ж до самої спільної праці серед тих рамок, то мусимо всі головно наперти на економічні та просвітні народні справи. В сих справах можна буде зійтися всім тим Русинам, у котрих справді на серці народне добро, котрі справді бажають народного поступу. Таким чином Русинам можна буде небавом утворити одну сильну, демократично-поступову партію, до котрої би належав увесь руский народ і всі его прихильники з інтелігенції. Аж тоді руска справа стане міцно на ноги, аж тоді будуть з нами чистилися дома й за границею.

Ми з свого боку зробимо для того, що зуміємо і зможемо і з сеї дороги не дамося звести нікому. Нехай же ж чесні та щирі люде всіх инших партійних відтінків стараються, щоби який ворог із боку кого з їх прихильників, своїми обіцянками чи угрозами, від такої згоди й солідарности рускої не відвів, бо власне тепер більше ніж коли небудь, ворог той буде ходити помежи нас, „аки левъ рыкаяй, искій кого поглотити...“

М. Павлик.

У ЦАДИКА [1])

(Оповідане жидівки).

Присвячено Наталії Кобриньскій.

Ох цадик, я бідна жидівка, я все
В тобі шанувала власть божу!
З далеких сторін, із підгірських країн
Я з вірою к тобі прихожу.

Ох цадик, потіш ти мене, не гордуй,
Що я така бідна й недужа!
Без тебе міні погибати!.. Ратуй,
Ратуй мого бідного мужа!

І що єму сталось — не знаю, хоч вбий!
Я певно невинна, Бог видить!
Та тілько здаєсь міві, цадик святий,
Всему тому справа є дибик.[2])

Жили ми з собою, як Бог приказав,
Літ десять. Минали нас біди.
Сим тим торгували, торг добре ішов...
Зробили три „чесніі кріди“[3])

І добре на них заробили. Вже ж я
Не дармо молилася Богу!
Дітей у нас троє, хотілось би їх
Направить на чесну дорогу.

А втім приплило щось до мужа: почав
Мовчати і думать що ночи:
Не спить, то зітхає, то встане, то щось
Таке несуразне мурмоче.

„Ти що се — питаю — Елькуно, не спиш?“
— Та так.., міні важко щось, Малко.—
„Чогож тобі важко?“ — „Не знаю, а так
Чогось ніби страшно і жалко.“ —

„Тьфу, що ти морочиш! Ти ясно кажи!“
Озлив ся. — „Ба, ясно, як би то
Я сам знав! Здаєть ся, здоровий, а десь
Болить щось, гризе мене скрито.“

Все хочеть ся думать про наше жите.
А що в ніім було? Біганина
За крейцаром, здирство, ошука, брехня, —
А щастя — ну, хоч би година! —

„Ти стік ся!“ говорю. „А діти? Чиж ти
Не рад прихилити їім неба?
Хіба не здорові, не гарні ростуть?
Що ще за рожна тобі треба?“

— Ох Малко, єдиного міні й страшно,
Трясусь мов від вітру перо.
А нуж нашим дітям не вийде в пожиток
Неправдов наживе добро? —

„Тьфу, тьфу, скостевів би язик твій!“ кажу.
„Се що ти верзеш, оцапілий?“
— Послухай лиш, Малко, а бачила ти,
Як вчора по вулиці бігли

Жиди, жиденята, кричали, ревли,
А по середині громада
Хлопів з патиками, з дручинем страшним,
До суду вела конокрада?

А знаеш ти, Малко, хто той конокрад?
Герш Цвіліх. Ти тямиш, Берль Цвіліх,
Отець его склеп в нашім місті держав,
Склад всяких матерій і білих

Полотен... Богач був, і також збирав
І гарбав і грабив, о сині

---

[1]) Цадик — чудотворний рабін. [2]) Дибик — чорт. [3]) Кріда, — банкрутство. Лучаеся дуже часто, що купець попродасть узятий на борг товар, гроші сховає і заявляє, що стратив і не може платити нічого. Се й зовеся кріда. В таку справу мішаеся тоді суд і слідить, чи справді купець той стратив. Коли покажеся, що збрехав, то его карають, а як справді стратив або добре кінці поховав, то нічого єму не станеся, і се зовеся чесна кріда.

Все думав, для него на душу брав гріх, —
А бач, чим той син остав нині!

Ох Малко, і чиж то не ми довели
Тих Цвіліхів аж до банкрутства? —
„Здурів ти! — кажу єму, — адже нас суд
Очистив від того паскудства!“

— Очистив нас суд, та сумліне моє
У мене бунтуєсь теперка.
Хто зна, може пасть вже рознята, що й нас
Пожре, як пожерли ми Берка!..

Хто зна, може й наші так діти підуть,
Як Гершко, як Сура... Ох Малко,
Подумаю се, то аж серце в мні рвесь,
І страшно міні щось і жалко!..

„Та цур тобі, — мовлю єму. — От найшов
Про що ще під ніч міркувати!
Лиш Богу моли ся і дурнем не будь,
То Бог нам не дасть погибати!“

І що я єму говорила, товкла,
Ні руш отих мислей прогнати.
Нуда єго бє, помарнів, попіснів,
Снуєсь мов не свій, мов заклятий.

Ба, чую, до ґалеха[1]) став він ходить
І з ним о книжках розмовляти...
Аж світ ми затьмив ся, кричу вже єму:
„Що робиш, мешіґеноватий!“

А він все своє: — Ні, не можна так жить!
Хібаж то ми пси а не люде,
Щоб гризтись і жертись отак? І колиж
Конець тій ненависти буде? —

Почав він ходити зовсім як дурний.
До склену хоч ріж не загляне!
Почав упадати інтерес... Пішло
Житє поміж нами погане...

Вже лаю і плачу й клену. — Та куди!
За шапку та в ноги! Й до хати
Вже на ніч не ходить! Пішла я тоді
Усіх своїх кревних скликати.

І що вже ганьбили його, то й але!
Він мовчки, понурившись слуха.
А далі найстарший віком, мій дідусь
Як трахне його по за вуха!

А з другого боку поправив мій стрик...
Ой, ой, почалася содома!
Ну, ледви мій вирвавсь і втік. Минув день,
Ба й тиждень — нема єго дома.

Шукаю, питаю — ні вісти! Минув
Вже місяць, нема чоловіка.
Ба, й кревні розбіглись — на силу найшли.
І слухай лиш, що за побліка!

У хлопа в селі він до служби нанявсь.
— Не верну до міста — говорить.
Тут ліпше. Бо лиш хліборо[illegible] заробля,
А кривди нікому не творить. —

Ну, що з ним балакать?... Звязали його,
І врадили, цадик, до тебе
Везти його й слізно благати: Ратуй
Сиріт в тій великій потребі!

Се дибик проклятий опутав його!
Найди, святий цадику, слово
Що є найміцнійше, заклятє страшне,
І вижени ворога злого!

Нехай він проклятий єго не мутить,
Спокійний най сон єго буде!
Нехай те сумліне єго замовчить,
Щоб жити віи міг, як всі люде!

28—30 серпня 1889.

Иван Франко.

[1]) Ґалех — піп.

НАРОДНА СОВІСТЬ.

(Оповіданє панича.)

Осінна негода страшенна; бідні люде в повіті ще сумнійше тягнуться з своїми отрубами та слабостями по болоті й плюті, до нитки промоклі від великих дощів і надреглі від холодного, ненастанно ревучого вітру. Не хочеся вийти з хати, ані глянути в вікно.

Вечір. Я лежу за перегородкою коло кухні і вже дві години слухаю розмови старшого учителя, Семена Андреіча про те, що він гадає перелицювати свій старий сурдут, котрий може ввійти за новий. Пан професор дає приклади, коли справді перелицьовані сурдути входили за нові і т. д. Вітер виє за стіною й телепає нею. Трібував я, обернувшися на ліжку к стіні, впялити в неї очи, щоби заснути — та годі!

До кухні входить чоловік. Кухарка, зуздрівши єго, біжить просити у моєї мами крихітку чаю і по дорозі каже міні, що той чоловік єї далекий свояк.

— Семене Сафроничу! Що се ви в такий час?... дивує ся кухарка.

— Що ж діяти, матінко! Силоньки нема! і з долини і з гори така погань иде, що крий Господи! — стрясаючи гуньку, повідає втомленим голосом Семен Сафронич. — Три милі у таку плюту ввійти не солодко! — каже він далі, лускаючи шапкою не то в одвірок не то в стіну; потім іде до сіней, де довго витирає чоботи і вертаєся, хухаючи в руки і покашлюючи.

— О, Боже мій!

— Ви пішки, чи як?

— Аже, пішки, матінко, пішки, що́ діяти?

— Що ж ви се коня жалуєте?

— О — о матінко, як би то ми жалували!... Нема єго, коника, вже пятий день, як узяли під форшпан; нема, матінко. Бог єго знає, коли пустять відти! А наказ був такий, щоби в жаден спосіб не гаятися, щоби накрузі в місто... Ну, й пішли пішки.

— Що ж се вас, в якій справі? — увихаючись та роздуваючи самовар, питає кухарка. Кличуть вас, чи як?

— Кличуть, матінко!... Казали, тоти, що також із села йшли на се, на випис, та казали, що буцім то варту хотять із нас зробити... Ну а в зайізднім домі повіли нам, що-ді когось судити, чи що.

— А за що ж то судити?

— Та Бог єі знає! Кажуть, що-ді бабу, чи що, якусь засуджують на Сібір за дитину, ну і варту-ді хотять поставити більшу. Бог єі знає, матінко! Там без нас розсудять... Я вже у тебе, матінко, заночую? Попроси панства, чи не позволили би міні з ласки своєі на піч? Вірь душі моій, прийшов христянин у чужу сторону, хоть гинь! Куда міні піти? Іззяб увесь... промок...

— Ось чайку випєте, сказала кухарка.

Гість подякував і онимно додав:

— А ти от що, матінко — чайку, чайку... а ти би... Чи нема у тебе, голубко, хоть хлібця? Попроси-ко панства, матінко... Бог ми осьде свідок, і дома то дітям майже кришечки не лишив — щиру ти правду кажу! Сором повісти, ишли дорогою — о зиченім хлібі, так ми дай Боже! Та поки що оголосять, то й тут, головонько бідна, піти з торбами, вірну ти правду кажу!

Гостеви дали хліба та капусти. Поки він йів, поки токмився на печи спати, з попутаної єго бесіди я узнав, що чоловік той, що прийшов о зиченім хлібі і не мав кутика, де би склонити голову, не хто иший як будущай судя присяжний. Через осінь та гук вітру христянина злість бере. Паде на думку. чи справді „діло“ — бажати, щоби людям платили, і чи не ліпше нічим не журитися, а жити так як Семен Андреіч, що он супокійно ходить по комнаті та росказує про те, що сеі неділі він не достояв до кінця служби божої?

— Чую, повідає: „паки, паки преклоніше...“ Я — марш із церкви, просто до пирога, хе-хе! хвалиться він.

Росправа, про котру я вперше дізнався від кухарчиного гостя, розпочалася за кілька день у новій судовій салі. Слухачів зібралося богато: назад усіх, на якійсь випці, сидів молодший учитель Єрмаков, котрого дуже не любив Семен Андреіч і котрий з свого боку ненавидів Семена Андреіча. Єрмаков пив та та занедбував школу через те, що, по єго думці, з шкільних книжок годі дітей людских вивчити щось прямо корисного для народу. Тепер Єрмаков сидів ув уніформі в рукавах[1]); лице єго було пяне і незвичайно строге. Та я звернув головно увагу на судів присяжних, що майже всі були мужики. Якийсь довгий та червоняви міщанин, котрий з несміливим усміхом позирав на своіх приятелів, що сиділи межи слухачами, мав давати провід судям присяжним. Зиркаючи на товаришів, він немовби говорив: — „Тай історія ж вам, хло, починаєся!“ На лицях мужиків-присяжних я завважав тілько сум і страх. Проходячи по комнаті, вони старались ступати на пальцях, при чім однако все таки оставались такі калужі, що можна було вдуріти, особливо коли звернути увагу на строгий погляд капраля, що не мов хотів сказати: Ех ви, присяжні! вам у свинскім кориті хрюкати, а не до меблів!“ Присяжні очевидячки розуміли як справедливість строгого капральского погляду, так і те, що над головами йіх як стій має щось грянути. Опираючися мокрими бородами в мокрі груди гуньок, вони стояли перед пульпітом з опущеними вниз головами, дивлячися в землю, коли тимчасом отець протопопа, приготовляючися проводити йім присягу, вговорював йіх коротенько.

— Встидайтеся! говорив він, потрясаючи головою. — Хиба ж ви думаєте, що можна без кари фальшиво свідчити?.. Так! Правда! Перед лицем людским фальшиве слово иноді заховуєся, але перед лицем Всевишнього — ніколи! Ні во віки віков!... І коли ми страхаємося кари сего світа, то кілько ж крат більше повинни ми страхатися суду Божого! Тим то заклинаю вас, щобисте судили по сущій справедливости, по сущій чести, по сущій правді, не фальшиво, не... (тут голова суду кашельнув) цілуйте хрест!

— Позвольте, перебив голова суду. — Панове присяжні! Отець протопопа пояснив вам, що́ чекає вас за несправедливий осуд на тім світі. Тепер, з мого боку, я обовязаний вам пояснити, що і в сім житю є за те кари, а іменно...

Тут було пояснено, які за великі ті кари.

— І через те прошу вас, щобисте судили по чистій совісти, казали тілько правду; памятайте, панове, що суді — ви; що від вашого суду залежить доля людини! Не лякайтеся нічого, говоріть одну правду тай годі.

— Цілуйте хрест!

Після присяги, присяжні пішли на своє місце як передше з погнюпленими головами. Коли в салі настала тишина, з йіх боку чути було зітхання.

Вивели підсудну. То була ряба, негарна людина літ двадцяти — трьох, зо старкуватим жовтим лицем і тусклими сивими очима. Вона була в короткій арештантскій кожушині і держала на руках дитину, майже цицкову, що,

---

[1]) В Россії всі школярі і професори середних і вищих шкіл ходять в уніформах; також учителі низших шкіл в урочистих случаях убирають уніформи. М. П.

побач пішли побіч себе блискучий баґнет, витягла з нему рученята. Жовняр хотів захмуритися і вже найіжив уса, але всміхнувся. Бабу винуватили за те, що втопила свою дитину неправого ложа. На запит: „чи чуєся вона винною?“ баба відповіла, що „ні“. В тоні ёї голосу і в поведінці не видно було ніякої штучности: не було ні силуваної відваги, ні вивчених від адвоката відповідей; вона хитала дитину, зітхала і, дивлячися в землю, покірно слухала, що говорили свідки.

— Пішли ми на ріку, оповідала дівчина-свідкиня, — пішли на ріку проруб вирубувати... Бо старий проруб у нас сусідські баби відняли...

— Ви говоріть тілько те, що знаєте в сій справі.

Дівчина кашельнула.

— Прорубали проруб, коли се я нагнулась — дивлюся, а там щось червоніє. Побачила я се тай кричу: „а ходіть же, кажу, сюда, дівчата, на щастє витащимо!“ Стали віддирати від леду, а там... дитина умерлá! — закінчила вона тихісенько. — Більше нічого!

— Більше нічого?

— Нічого! Дали знати до поліції, нас записали, дитину взяли до шпиталю. Більше не знаю!

Виступила друга свідкиня: то була висока міщанка, в літах, із довгим носом на сухім та жовтім лиці і великими випуленими очима. На запит, чи знає вона підсудну? — свідкиня відповіла грубим і різким голосом:

— Та якже бих не знала, ваше високоблагородіє! вона міні й доси два рублі сріблом винна. Добре знаємо!

— Коли вона у вас була на кватирі?

— Як була в злогах. То вона тоді за жовнярем бігала... Н-ну, жовняра я знала, тай приняла ёі, яко добру... Ну, а за моє добре серце...

— Що ви знаєте про дитину?

— Та втопила вона ёі, тай годі! Бо то велика шельма, ваше сиятельство... Вона до тепериська не може міні, хоть би по гривеннику[1]) в місяць, отих двох рублів...

Свідкиня була зворушена.

— По чім же ви думаєте, що власне вона ёі втопила?

— А по тім, що дуже добре знаємо се діло... Живши у мене, вона все дитині не рада була, потечися йій від дитини ніяк, а вона то любить, правду сказавши. Вона у мене два місяці жила з дитиною, на моім харчі. Я жінка бідна; міні ні відки взяти. А тепер от, хиба то міні радість за свої гроші та по судах ходити? а нехайже би вона була радше тоді йшла, куди знала... (Свідкиню просять говорити про справу). Отже жила вона, жила у мене, коли се приходить до мене одна моя знакома: „Чи нема, каже, у вас дівчини гарної? — місце є.“ А вона, Маланка, — „я!“ мовить. — „Та в тебе дитина. Хиба ж так можна в блигородний дім?“ — „Та я, повідає, віддам дитину кумови на виховок: до мене кум прийіхав, я, бачите, его здибала сегодня.“ Знакома каже: — „Коли так, то квапся, там чекати не будуть, за два срібні зараз друга с підскоком піде.“ Ну, вона як стій зібралася тай пішла, і дитину взяла, а приходить уже пізно в ночи, і без кожушини, і вже дитини з нею нема. „Віддала!“ повідає. „Ну, кажу, слава Богу!“ Я йій завше добра бажала, ну вона міні хотьби... Иде вона рано на службу. „Дивижся, повідаю, Маланко, не забувай на мене, стару, дістанеш — віддай!“ А вона... Слухаю, ваше сиятельство! Прогрішилам! Ми не вчені на таку розмову. Отже й пішла вона... а в вечір зайшов до мене знакомий цирулик... „Що то, мовить, вчера я вашу Маланку коло ріки за каплицею здибав і з дитиною і роздягнену? В таку, повідає, негоду вона може й дитину заморозити.“ А справді була негода... метіль та курява, та й студено. Тут я й подумала... коли чую, стали гуторити — найшли неживу в ріці; побігла я, дивлюся, а то дитина жовнярска! Ёі, значить... Я добре знаю, що вона рубель у панства, скоро прийшла, випросила, ну вона міні — хотьби...

Нічого більше зворушена свідкиня не вповіла. На свою оборону підсудна сказала, що вона справді була на кватирі у свідкині, але не мала й наділ вирватися від неї.

— До вшівночи і по вшівночи — все балюються! Я лежу слаба, хора, а довкруги мене танцюють, бо то вона, ваше благородіє, негарним ділом займалася...

— То не твоє діло судити! — перебила свідкиня, схаплюючися з крісла. — Мій хліб може трохи й тяжший від твого!...

Не вважаючи на дзвінок голови суду, вона кричала далі:

— Я як вовк бігаю за своїми справами, тай то мало коли бачу хліб! Що дадуть міні дві копійчині на олієць, то з того чей не забогатію!

Якось свідкиню усадовили на місце.

В слабости підсудна не могла робити богато, а все таки ёі наганяли і вона на силу мусіла ходити заробляти на дни. Ті гроші від неї відбирали. Серед такої муки, почувши, що є місце, підсудна так ізрадувалася, що збрехала, буцім-то до неї прийіхав кум, а вона на правду побігла шукати чоловіка, котрий би згодився приняти ёі дитину на виховок. Поблукавши дві годині вулицями зовсім даремне, вона хотіла-було підкинути дитину, та жаль йій стало, коли подумала, що дитина може замерзнути, бо в вечір народу на вулиці майже не буває і дитини можуть не побачити. Нарешті вона здибала стару бабу, тілько забула, яка вона з лиця. Вони розговорилися, і баба сказала, що возьме дитину з тим, щоби підсудна дала йій кожух. Підсудна готова була на все і дала кожух; але тоді баба хотіла дізнатися, кілько можуть дати за кожух, і побігла до якогось знакомого оцінити его, а підсудна осталась і чекала з дитиною на руках і в одній сорочці. На дворі була метіль

---

[1]) Гривенник — 10 копійок; у рублі копійок 100, в копійці тепер 1 і чверть крейцаря. М. П.

та заверуха; щоби сховатися від негоди, вона сховалася за дзвінницю, і тут єї здибав цирулик. Баба вернулася вже без кожуха, проклинаючи якогось чоловіка, що нехотів зачекати йій за довг і, оцінивши кожух, не хотів уже віддати. С прокльоном баба взяла дитину і повідає: „Ще замерзне — ховати треба. Де возьму?“ Однако взяла і сказала, де мешкає, але підсудна у неї не була.

— Чому ж ви не були у неї?

— Ніколи було, ваше благородіє! Та знов і небавом показалося, що дитина мертва.

— Яким же чином дитина впилилася в ріці?

— Та мабуть, що замерзла йій на руках, то вона єї й кинула.

— Чи не тямите хоть, яка та баба була на лице?

— Не тямлю, батеньку, тоді голова ходором ходила. Не тямлю! Все тілько думала, як міні вилізти з тої безодні. А тут пішла на службу, спершу не привикла... роботи богато...

— Коли правду знати хочете, — знов промовила строга міщанка, то йій не то що спершу, а тілько те одно, що опять заваготіла — от що, коли вже правду казати!

Підсудна мовчала і шушукала на свою дитину.

Випити скінчилися; настала перерва для наради присяжних. Всі вийшли на коритар. Єрмаков, штовхаючи приятеля в бік, квапився до дверей і, понуро дивлячися в землю, бормотав: „гірка, бра, гірка, гірка справа... гірка!“

Поштуркуючися на коритари та чекаючи на вирок, я мимохіть пригадав собі цілу історію про те, як одна бідна баба серед найпильнійшого діла шукала в ночи загубленого в болоті мідяка, і мені страшенно жаль було підсудної, особливо, коли нагадав я говірку кухарчиного гостя — „там розсудять.“ Міні хотілося втечи куди-небудь, коли суд вернувся до салі, але я заглянув туда і вчув:

— Не винна!

Зараз після того на всю салю роздався заглушуючий крик:

— Бра-а-во-о-о-о!

То горланив Єрмаков. Оглянувшись, я побачив, що возьні вже тащили его за ковнір на двір.

— Гурра-а!... гриміло по коритари над усею виходившою з суду товпою. Кругом живо бесідували. Тут ішли і слухачі, і присяжні, і судовики.

— Признаюсь, говорив один із судовиків, нелегка справа! Дуже, дуже нелегка! Я йім повідаю: „так“ чи „ні“? — більше нічого не треба, більше нічого“! А вони своє: „Бог з нею!“ — Та зрозумійте ж ви, кажу, панове, що тут не Бог з нею, не Господь з нею, а винна чи ні?“ — Мовчать. „Ну, як-же“? — „Господь з нею!“

— Ну, щож такого великого! завважав поважно якийсь мужик. — Адже й так намучилися єї в тюрмі. Господь з нею!“

Так скінчилася розправа.

. . . Хоть як заглушуючий був крик Єрмакова, але тоді я зовсім розумів его. Справді, під купою бід, прибитости, темноти народа, заховані світлі надії, заховане живе, добре слово. Вертаючи з суду, я не зразу пішов домів. Довго гуляв я по місті і за містом і гарно міні було на душі.

Я ходив дві години і втомлений вернувся до дому. Семен Андреіч, що дізнався про все в суді і був у нас, міркував про поступок Єрмакова от як:

— Вже ж я єму вкручу голову, тому чортови проклятому!... Ну пом-милуйте!... Нові суди — і на ціле горло!... На що ж се похоже?!

Зворушений, він розставив руки, прійшовся по комнаті і додав:

— Ну, хочеш напитися — ну, нажрися дома: ніхто тобі не боронить! Всему є міра і границя, а то... нові порядки... і дурний, як постіл!...

Гліб Успенский.

ЯК ЖИЄСЯ СЕЛЯНАМ-ХЛІБОРОБАМ У ГАЛИЧИНІ?

Говорім хоть куда, а все таки найстарший над чоловіком голод та холод. Найперша річ для кождого чоловіка є, щоби мав чим себе й свої діти проживити та одягнути і від студени захистити. Чоловік, як то кажуть, духом божим жити не може, але мусить тяжко працювати й боротися з землею, щоби роздобути собі той кусень хліба. Вся праця на світі, все тото гароване на ріли та коло плуга, весь той тяженький труд на роботах та всіляких фабриках, усе, де лишень той бідний робітник свій піт проливає, все воно лиш на то, щоби люде мали с чого жити. Але ж не кождому однако гіркий той кусень хліба. Воно вже на світі так склалося, що богато людей такой без роботи або за легонькою роботою жиють у гаразді та в достатках, бо другі на них працюють, а инші знов бідняги тяжко роблять та гарують від досвітку до пізної ночи, а однако власне що з голоду не гинуть. Таких бідняг — робітників багато більша сила на світі. Вони небожата своїми чорними руками оброблюють усю землю на світі, з йіх рук ідуть усі маєтки на світі, але вони самі мусять в біді жити. На таких чорних робітниках стоїть кождий край, хоть не в кождім краю однакий лад роботі. В одних краях найбільше роблять люде коло землі і ввесь маєток добувають своїми руками з рілі. Такий край називаєся рільничий. В инших зиов краях працюють найбільше по фабриках та всіляких варстатах, у котрих робітники вироблюють всілякий крам (товар, марфу),

с чого складаються величенні маєтки. Такі краї називаються промисловими. Від того, чи край рільничий чи промисловий, іде трохи инакше жите робучого люду, але чи сяк чи так, то все ті люде, що роблять чорну роботу, живлять і себе і цілий край.

Так само і наш край, Галичина, край рільничий, де жиють селяне хлібороби, в одній стороні Русини, а в другій Мазури, стоїть також на тих робітниках-хліборобах, що ціле жите своє порається коло святої землиці і годують із неї майже весь край.

Придивімся теперки хоть поверхи, як то жиється тим нашим хліборобам, які в них гаразди та достатки, що вони мають за свою тяжку працю?

Край наш, як сказано, є краєм рільничим і більше як три четвертини всіх людей займаєся господаркою. Всего народу в нашім краю є близько шість міліонів, а с того більше як півпята міліона рільників. Земля в нас поділена поміж двори і селян і то так, що на двори припадає менша половина всеї землі, а іменно: двори мають більше як півшеста міліона моргів, а селяне трохи менше як пів-осьма міліона моргів, в тім однако ліси майже всі належать до панів, бо селяне всі до купи не мають і десятого паю тих лісів, що пани. Хоть ніби мужицкої землі трохи більше як панскої, то однако на одно мужицке господарство припадає дуже мало, бо коли на один обшар двірский припадає гурт на гурт більше як тисяча моргів, то на одно мужицке господарство, як би всю мужицку землю однако розділив, припадає ледви пять моргів. Земля, той кусник рілі, то найважнійша підстава житя наших хліборобів. У нас усі селяне хлібороби жиють лишень с самого господарства коло землі. Инших способів, щоби жити, у нас по селах зовсім нема. Промислом і ремеслом наші мужики не займаються, хіба лиш тілько, що де куди сами мужики роблять собі полотно та иншу одежину. Коло тої роботи порається найбільше жінки і звичайно лишь тілько, що для домашної челяди треба. Але й той домашний промисл уже дуже скоро гине. Чим більше мужики бідніють, чим скупійше землі, чим більше мусять наші мужики ходити по зарібках та чужих роботах і не мають способу ані часу вироблювати собі одежину дома, то що раз більше наш мужицкий, домашний промисл упадає і що раз більше розходиться між народом крамцина з усіляких фабрик та заграничних варстатів. Ще трохи дихає народний промисл у гірских околицях, де нема землі і люде не мають иншого способу до житя, але тутки всякі лихвярскі пявки тримають усе в своіх руках так, що бідний зарібник майже з голоду вмирає. Так одже у нас усіх мужиків годує лишень сама земля, а видко то найліпше с того, що як лишень котрого року хибне урожай, то зараз показуеся в цілім краю страшна голодова нужда.

Кількож тота наша землиця на рік уродить, чим вона згодує тих мужиків? Як ся показує з рахунків Міністерства рільництва в Відни та Виділу краєвого ві Львові, то весь збір із цілої землі в Галичині з рілі, с пасовиск і с сіножат і з городів разом не вартує навіть 350 міліонів зол. на рік, а хотьбисмо навіть узяли високо й порахували 400 міліонів зол., то вийде політок з одного морга, рахуючи зерно, солому, сіно, огородину й то, що на худобі с наші приросте до купи разом, на сорок і кілька зол. річно, приміряючи до тої ціни, яка є в нас сими роками. Возьмім теперки на увагу тото, що мужицка земля вее менше родить як панска, бо мужик на маленьких кусниках не може ані потрібної худоби тримати ані так землі справити, як двір, то виходить, що з мужицкого морга поля буде ледви сорок зол. політку. Рахунки на примір показують, що двірска земля вже найменше о пяту пайку більше на морзі вродить як мужицка. Розуміеся, що тих сорок зол. з морга, то не є чистий дохід, але в них порахована й уся робота й зерно і вартість уживаної худоби та приладів господарских.

Як сказано, припадає на одного мужика газдівство в 5 моргів землі — отже всего політку на одну мужицку родину виходить 5 разів по 40 зол. або 200 зол. річно. С тих 200 зол. треба заспокоіти: і на насіне лишити, і худобу удержати, і рілю на рік справити, і вигодувати себе та цілу родину через рік і одежину справити і всякі податки та тягарі поплатити, а також і довги сплачувати та процента платити. Відрахуймо насамперед четверту пайку усего політку на удержане господарства: на насіне, на удержане худоби, на направу приладів господарских, — то значить 50 зол., отже лишидо ся лише 150 зол. Кождий господарь знає добре, що четвертини політку навіть за мало на тоє, але ми вже умисне менше рахуймо. Тепер відрахуймо тутки на всілякі додатки громадскі, повітові, шкільні, шарваркові, такси, штемплі та инші публичні тягарі і оплату процентів та рат довгів. Всіх таких дачок, а також податків,

що платить ся за сіль та тютюн, від нафти, від горівки, вийде разом на кожду родину мужицку, рахуючи на всіх однако, що найменше 30 зл. на рік. Таким чином лишаєся отже на кождого господаря по 120 зл. на рік, з чого має він виживити себе і жінку і діти. Так як ми тут порахували всіх господарів до купи, то виходить по чотири душі на одну родину. Тих отже 120 зол. лишаєся на ціле жите на рік для штирох душ, т. є. двоє старих і двоє дітей. Аби вже як мізерно жити, лише хлібом, бараболею та борщем, то всеж таки треба хоть найменше тих півтретя шістки на день, на йіду для тих чотирох душ, що виносить на рік більше як 90 зл. Лишаєся отже ще 30 зл. на рік на одежину для себе, для жінки і для дітей і на всякий справунок, що треба до хати. Так, як воно тут вираховано, то вже менше майже й не може бути, бо й так вже виходить тото жите бідне, мізерне, що от ледви ся дихає. Треба цілий рік намагати найбільше бараболею та пісним хлібом, а скоромина, то хиба про велике свято. Алеж ми доси рахували так, якби то вся мужицка земля була розділена по рівні на всіх, так щоби на кожду родину припало по пять моргів землі. Однако воно так не є, бо є у нас вправді й заможнійші господарі, але є й дуже богато таких, що й тих 5 моргів не мають. В послідних роках, особливо від коли право позволяє мужицкі грунти ділити, роздробила ся дуже у нас земля, так що теперки в цілім краю близько половина усіх селянских родин має менше як по 5 моргів, друга половина має за то потроха більше. Так отже половина мужиків хліборобів в Галичині не має навіть тілько на жите, що доконче треба, аби з голоду не пухнути. Половина наших мужиків все з року на рік голодує і мусить голодувати, бо не має на чім вижити, а друга половина мужиків хоть як так дихає, то однако жиє так бідно, як мало де в котрім краю. Та половина наших майже безземельних мужиків ратує ся як може зарібками та службами по дворах, та инших роботах. Алеж гіркі, та не поплатні у нас зарібки. Великого промислу та фабрик у нас дуже мало а цілий заробок то лише на панских ланах. Платня робітника у нас усюди дуже мала, від 15 до 30 кр. на днину так, що з самого зарібку, якби не мав хоть кусник свого грунту, в жаден спосіб би не вижив. Нещасливе ж то жите тих наших безземельних мужиків-робітників. Самі знаєте, як то жиється. Половина майже кождого села, то такі бідаки, що навіть чорного хліба не мають, а лише пісною бараболею та борщем живлять ся, а скоро ми то й на Великдень не кождий побачить. Стара, лиха одежина дірами світить, а в хаті діти босі, голі і навіть верітки нема. Такої бідноти або, як то звичайно називають пролетаріів, множить ся у нас чим раз більше, бо й усі наші селяне-хлібороби так зі всіх боків притиснені, що чим раз більше сходять на біду, і всім їм грозить однаке лихо.

Та хоть як воно тепер прикро простому народови, хоть як тяжке жите єго, а однако можнаби єго поправити, як би то всі селяне-мужики зрозуміли, що в єдности їх сила, і якби за кождою своєю справою всі гуртом крепко стояли. Багато — багато далоби ся змінити, много тягарів могдоби ся селянам вменшити, неодні кривди далоби ся скасувати, коби лише всі селяне-хлібороби піймили добре, як своєї правди добивати ся, і коби всі разом за своєю мужицкою справою стояли. Наша конституція признає кождому чоловікові рівне право, і позваляє кождому станови в законній дорозі доходити полішення своєї долі. Та й мужикам признає конституція окремих заступників у соймі і в раді державній, а окремих заступників иншим станам. Отже вже наше право признає що за себе повинни сами мужики дбати а не спускати ся на инші стани. На світі нема нічого вічного, все зміняє ся, так само чейже й теперішна мужицка біда не буде вічна, і колись буде инакше. Була всіляка біда, от якби хоть панщина, та минула ся, — так само перемине колись і така велика біднота простого народу. Лишень, як кажу, треба проявити та твердої єдности поміж всіми селянами-хліборобами. Як всі робітники-селяне сотворять крішку мужицку партію, і при кождій нагоді будуть лише таких людей вибирати і підпирати, що лише за хлопскою, мужицкою справою вірно стоять і як самі мужики селяне будуть займати ся справами цілого краю і всего простого народа, то поволи в правній дорозі поусуває ся одна кривда за другою, і доконче полекшить ся тому бідному народови. Від вас отже, Ви чорні хлібороби, залежить Ваша доля, та лише не тратьте надії а крішко совокупно ступайте на перед до світла, до правди, — а як і що буде треба робити нашому простому рускому народови в кождій окремій справі, то Вам газета „Народ“ буде розповідати.

Д.

Про еміграцію наших людей.

Незавидна доля наших робітних людей в Галичині, про котру сказано в попередній статі і в загалі плохий економічний стан Галичини, силує наших людей шукати зарібків за границею краю. Найскорше стали наші люде ходити на зарібки в Румунію та в Россію, іменно до південних губерній, як до Бесарабії і т. и. українських губерній. Але зразу вони вертали назад домів. Аж десь від 1875, звісного голодного року, наші господарі з близших до Россії галицких повітів, зачали спродувати свої господарства та виселятися вже більше на північний захід, і то, позакілько доси звісно, до Волинскої губернії, що також на Украйіні.

Та гірка доля тих наших людей. Вони найперше стратили дома на тім, що дешево попродали свої господарства, котрі загорнули в свої руки не-робітні Жиди; потім деякі з них, як напр. ті, що виселялися 1884 та 1885 р. мали кривду від россійских урядників на коморі, що позабирали від них за всякі господарскі знадоби мита по кількадесять рублів, а подавали квіти на кілька рублів або й зовсім не дали. Отже на місці комісія з жандармами посписувала та потаксувала ті річи яко контрабанд. Неприхильно приняли наших людей й селяне украйінскі через те, що їм самим тяжко за землю та зарібки, а тут ще й наші Галичане стали їм поперек дороги. Але найгірше лихо чекало наших галицких селян від тамтих дідичів, по найбільшій части Поляків. В деяких повітах Волинскої губернії наші люде таки покупували від дідичів грунти на сплату, але в Россії загранічним людям та ще й не православної віри, не можна інтабелюватися на грунти, то наші переселенці мусіли з дідичами поробити контракти у нотарів, що ніби то беруть ті грунти тілько в аренду, і то на 12 літ. Деякі безсовісні пани постягали від переселенців рати за сплату, а по 12 літах сказали, що то таки їх земля; деяким знову поземельний россійский банк за довги поліцитував грунти, в тім числі, розуміється, й грунти, що обробляли наші переселенці[1]).

Але найбільше панів таки й не казали нашим переселенцям, що продають їм грунти, тілько справді повіддавали в аренду, і то зразу за малу плату, а потім, коли земля стала ліпша, то по 12-ти літах домагалися далеко більшої плати, на котру селяне пристати не могли, так що їх цілком зігнано з землі. Таке росказано власне в украйінскім місячнику „Правда“ (1889 ч. 9) про осаду Ліонію, Вербскої громади, Володимирского повіту, де, по словам дописувателя, В. Б., велика сила галицких мужиків. Перед 15 роками дідич Ціпковский віддав нашим людям в аренду сосновий ліс на пісковатім грунті з тим, щоби зрубали ліс, побудували собі з него поменшканя, викорчували зруб і затим уживали грунт за 1 рубля 10 копійок плати від морга на рік. Наші люде страшенно працювали кодо того поверх 6 літ, заки земля стала яко-тако родити і вони могли з неї платити аренду. Але, минув 12-літний контракт, а дідич заявив їм, що як будуть єму далі платити по 3 рублі від морга на рік, то віддасть їм аренду на дальших 12 літ, а як ні, то він їх знати не хоче. Наші люде на те не пристали, подали в суд жалобу і справа провелася ще 3 роки. Але тогід вийшов з найвисшого российского суду наказ, щоби наших людей з кольонії прогнати а землю і все господарство віддати дідичеви. Наші люде того добровільно зробити не хотіли, тоді 25 л. липня прийшла на них поліція з 30 людей, щоби їх силоміць прогнати, але й вона не могла нічого вдіяти, бо против неї стала тисяча народу. Виступили не тілько ті, котрим речинець контракту скінчився, а в загалі всі кольоністи, котрі арендували землю від того дідича, та й собі сподівалися такої самої долі, і то виступили не тілько наші галицкі мужики, а й робітні Німці і Поляки, котрі в загалі там живуть дружно. Спільне небезпечество ще міцпійше звязало їх до купи. Вони зібрали ся в одну гурму, неначе збори, на котрих чути було то німецку, то украйінску, то польску бесіду. Але найцікавійше те, що найбільше боронив справи всіх тих покривджених людей циган, що сам не має ні грунту ні хати, тілько молот та ковадло. То він дав усім кольоністам знати, що на них прийде поліція і намовив усіх тих робітних людей ріжних народностей, щоби подали собі руку і спільно виступили в своій оборони. Він же вів перед і на зборах в очах поліції, котра то просила то грозила людей, щоби забиралися з господарства. „Не можна батечки, так грабувати! вигукував він цыганскою вимовою.—Дайте, батечки, людям часу упоратися з жнивами та знайти собі який притулок... Земля повинна бути не панською, а божою та того, хто її поливає своїм потом!... Досить с пана і тих 1 р. 10 коп., що платять єму люде і що добуті тут кріавим людським потом гроші росходяться по загранцях на всякі принді та примхи.“[1]) Поліція вже хотіла було кинутися силою викидати людей с хати, але против неї виступила гурма жінок і дітей. „Не пустимо в хати, не пустимо грабувати! Хіба по нашим трупам і по трупам наших дітей увійдете в хати і винесете що звідтіля!“ верещала вся товпа. І поліція побоялася тим більше, що осторонь були зібрані чоловіки, — Русини, Німці і Поляки, — серед котрих аж клекотіло. Поліція почекала, аж доки люде не стали росходитися, і тоді по дорозі їх арешту-

[1]) Про переселенців з 1884 та 1885 р. дивіть у „Батьківщині“ ч. 5 з 1889 р. статю „Галицко-рускі селяне в Россії,“ написану після 23 та 24 ч. москальофільскої коломийскої „Русской Рады“ з 1888 р.

[1]) Наводимо сю бесіду до слова з указаного числа „Правди.“

вала та загнала до вербского арешту, де над ними порядно збиткувалася. Так арештовано 14 найголовнійших людей а то 12 Німців, одного Русина і того цигана. Потім, щоби розбити кольоністів, то поліція стала їх кликати що дня по кількадесять людей, ніби то на варту до вербскої громади. Арештантів займили в Володимирску тюрму, де вони мабуть і доси сидять, окрім цигана, котрого увільнено.

Сей бунт наших людей спільно з другими робітними людьми тягся дві неділі і не скінчився кріваво, се б то військовою екзекуцією, — як то завше в Россії буває, — тілько через те, що волинский губернатор, якийсь видко людский чоловік, велів утихомирити як кольоністів без війска. Та користи для кольоністів не вийшло з того ніякої, бо після першого запалу, знаючи дуже добре, що за такі бунти в Россії Сібір і каторга, кольоністи наші зрозуміли, що нічого не вдіють. Нан конче домагався по 3 рублі від морга, вони більше не могли дати як по 2 рублі, і мусіли покинути хати, незібране з поля збіжє, котре собі взяв дідич через те, що-ді посіяли его без его дозволу, і мусіли з жінками та дітьми ніти в світ за очи. І то власне тоді, коли вже й українські мужики і, як бачимо, навіть чужі люде стали наших селян навидіти. Бо то давнійше наших людей навіть не хотіли приймати до громади. Тепер же, від липня 1889 р. їх скрізь попринсувано до громад і, коли їх де богато, то можуть собі вибирати по одному або й по два радні до помочи громадскому війтови, так що вже було би кому за ними й обстати. Але ж бо й тамошні робітні люде не можуть наших в таких случаях оборонити, бо з ними ж таке саме вирабляють. Така сама доля, як нещасних Ліонівців, чекає всіх наших переселенців на Украйіні, бо чим красше вони оброблять землю і загосподарують ся, тим більшого чиншу будуть домагатися від них пани, і тому ніколи не може бути кінця при таких порядках. Адже ж так само терпіло від панів кількасот тисяч т. зв. чиншовиків, що ще за панщини арендували від польских панів грунти...

Не ліпше й тим нашим людям, що йдуть у Россію на зарібки, именно Гуцулам, що цілими партіями наймаються на зиму до лісових робіт, головно на Волині і Поділю россійскім[1]), та тим, що йдуть на зарібки в західні губернії. Польскі газети в Россії пишуть власне, що остатним часом до західних повітів Гродненскої губернії стали находити за сільскних робітників галицкі селяне, именно Русини. Вони стають на роботу за меншу плату ніж місцеві селяне, котрі через те слушно й нарікають на наших, що відбирають їм заробок. Тепер можна поднибати галицких Русинів у многих більших маєтках. Наймаються вони за парубків і пильно працюють. Деякі маєтки мають по кільканацять родин Русинів. По середині плата їх така: парубок із родиною дістає на рік 20 до 22 рублі готовими грішми і 8 до 12 шапків (майже 6 до 9 кірців) жита, ячменю, гречки й гороху, що вартують загалом 24 до 36 рублів, так що разом такий парубок із родиною дістає 44 до 59 рублів у рік або 4 до 5 рублів у місяць або 14 до 20 копійок у день. Має він ще право вигнати в поле з панскою худобою одну безрогу, а за удержане корови мусить платити панови 14 рублів у рік. Парубки Русини не женаті роблять за харч і за 20 рублів у рік, коли тимчасом місцевий не ставби за парубка инакше як за 25 до 30 рублів у рік. Мешкання тих наших парубків дуже тісне, нехарні й нездорові. Пани передше оброблялися наємними робітниками з боку, то й не мали потрібних помешкань, тепер же загадали инакше господарити, а именно оброблятися сталими на рік зроджепними наймитами, то й будують для них помешкання. Проживаючі в Гродненскій губерніі Русини виглядають дуже зле: бліді, худі, безкровні і прибиті духом. Живляться як найгірше: мясо їдять раз або два рази до року, так що в одним селі навіть їли мясо зі здохлої корови. Се ж, як звісно, у Русина остатна річ.

Окрім того, з рускої частини Галичини, головно з Тернопільского повіту що року виселяється дуже богато людей та оселяється в россійскій Польщі здовж Висли до Варшави, а то яко розносщики краму або дарабники, що гонять до Ґданьска дерево, пшеницю і т. п. Найбільше тих наших кольоністів є в Люблинскій губерніі, де можна навіть землю вдвоє дешевше купити, ніж у нас. Кілько власне є наших галицких робітних людей на Украйіні та в Польщі, того ніхто не знає, бо доси їх ніхто не списував. Аж тепер россійске міністерство справ внутрішних вивідується про галицких селян, що тепер у россійскій Польщі. Жаль, що воно ж не вивідається докладно й про тих, що на Украйіні.

Та, на сім ще не конець. Наші люде, з Галичини та з Угорщини, як звісно, вандрують на зарібки в далекий світ, у північну Америку. Про еміграцію наших людей в той бік та про їх житє в Америці, ми вже досить докладно написали в 1 ч. „Товариша“ і ще напишемо в „Народі“. Тепер же скажемо тілько, що й до Америки наших робітних людей з Галичини та з Угорщини иде дуже богато, — їх уже 1889 р. налічувано на місці до 20 тисяч душ, — і рух той наших людей до Америки чим раз більше змагаєся, дарма, на австрійскій та прускій границі нони здавна мусіли проходити через чистилище всяких ошуканців, що їх обдирають та вироблюють з ними таке, якби то було в якій небудь Россії або ще в дикшім краю, а не в конституційних державах! Тепер власне судять частину з величезної банди тих опришків у Вадовицях, на Мазурах. Коли скінчиться розправа, що ведеся вже більше як місяць, то й ми напишемо про той славний на ввесь світ процес.

[1]) Дивіть „Червоную Русь“ ч. 259 з 1889 р., „Дѣло“ 1889 ч. 272 і „Kurjer Lwowski“ з 1889 з 9 листопада та 18 грудня.

Тепер же завважаємо хиба лиш тілько, що й прокураторія державна і всі инші висші власти в Австрії та на Угорщині, слідом за висшими верствами особливо в Галичині, твердять, що цілий той рух до Америки викликали штучно жиди-агенти і що людей по просту не слід туда пускати. Тимчасом всі свідки, котрих за те винитуються на вадовицкій розправі, кажуть в один голос, що їх гонить до Америки тілько один агент — нужда. І справді, як же й нашим робітним людям не йти до Америки, коли там у десятеро і пятнацятеро більший заробок ніж у Галичині, (вони там дістають по 3 гульдени в день) і коли до того в Америці нема й такої на людей неволі як н. пр. у Россії? Там і наших робітних людей мають за людей. Там їм ніхто не боронить думати й читати, що і як хто хоче; не боронить мати читальні й усякі инші товариства, сходитися на віча й говорити на них, що кому вгодно, двигатися в усякім добрі та в просвіті — в загалі робити з собою, що вгодно, аби тілько не неволити других людей. Там загалом наших людей шанують навіть пани-фабриканти і всякі урядники то-що, а вже прості робітні люде з инших народностей, то з ними живуть по братески. Наші робітні і світлі Русини в Америці тримаються там спільно з робітними людьми инших народностей, особливо з Словаками з Угорщини, з Поляками з Россії та з Галичини, з Литвинами з Россії; вони спільно, як один муж стають до оборони від ошуки панів-фабрикантів і доти не попускають, доки їм не дадуть таку плату, яку хотять, і через те в Америці робітники маються чим раз ліпше. Против такої робітницкої самооборони там ніхто не виступає, аби тілько все велося без бійки.

В загалі там Русини мають повну волю як найкрасше владити своє житє, так, що можуть послужити за приклад для всієї Руси-Украйіни, котрій колись стати можуть у великій пригоді. Жаль тілько — раз те, що наші Русини й Украйінці мало інтересуються Новою Украйіною в Америці (чому би н. пр. нашим галицким та угорским Русинам не заложити товариства для оборони, від ошуканців, тих наших людей, що йдуть від нас до Америки?!); а друге жаль-те, що тепер сами Русини в Америці вже не так користають з волі, як були зачали користати, коли ще там був о. Иван Волянский, що, на лихо, вернув тогід до Галичини. Тепер там, як чуємо, настала якась незгода межи світскими й духовними інтелигентними Русинами, незгода, котра й тамошних наших робітних людей може розділити на дві ворожі партії тим певнійше, що мабуть більша половина наших людей в Америці ще за о. Волянского неприхильна була рускій організації, що кýпилася навколо церков. Сподіємося, що нам більше не прийдеся писати про ту незгоду; що наші інтелігентні Русини в Америці знову погодяться яко рівні собі товариші, яко братя і спільно будуть служити нашому робітному людови, що їх усіх своїм потом годує, що обернуть усе зібране від него добро й усі институції, залежені его кервавим грошем тілько для его просвіти, для его подвиженя, і таким чином хоть довкола церков ізгуртують і наших робітних людей в один — однісінький поступовий гурт. Послужіть, браття, для всіх Русинів-Украйінців за приклад, як повиннося дбати за народ; покажіть, що може інтелігентний і робітний Русин при повній волі. Не один із нас благословив би долю, як би ему вільно й можна було так працювати для народу, як Вам...

М. Павлик.

ВСЯЧИНА.

Се перше число розсилаємо по-більше, на показ. Хто не хотів би передплачувати „Народа“, зволить нам его зараз відослати, бо нам буде потрібно для чим раз нових передплатників. Хто придбає нам 9 передплатників, тому будемо посилати „Народ“ цілий рік безплатно. Такі придбані ким передплатники нехай з ласки своєї назначать нам се, надсилаючи передплату просто до редакції. Хто може, нехай присилає передплату за цілий рік, а хто не може, нехай посилає за пів або й за чверть року, по 1 гульд. що 3 місяці. Безплатно ми готові посилати „Народ“ і тим біднійшим людям, котрі би нам стало писали про порядки в своїх сторонах, тілько завважуємо всім нашим дописувателям, що писати треба саму правду, таку, котру би, якби що до чого, могли привідчити й свідки. Також завше треба підписатися в листі, хто що пише; ми, против волі, нічиєго імени нікому не виявимо і не підпишемо, тілько сего нам самим треба для того, щоби ми знали, з ким маємо діло і чи можна нам спуститися на те, що написано. Самої ж правди домагаємося від наших дописувателів через те, що відповідаємо перед властями, перед пошкодованим і, — що найважнійше, — перед власним сумінєм.

За звістки про голод та нужду в Рогатинскім повіті, сконфіскувала ц. к. львівска прокураторія державна ч. 347 »Kurjera Lwowskiego« з 1889 р., а ц. к. суд львівский ту конфіскату потвердив через те, що, — як сказано в вироку, — „в інкримінованій статі показує автор способом надто пересадним нужду й нестатки люду сільского в Галичині і пророкує страшну нужду голодову, а тим самим пширить вісти лячні без підстави.“ Прокуратор конфіскує й инші газети, що острійше пишуть за голод, отже й „Народ“, не могучи сказати всієї правди про голодове нещастє та про его причини й спосіб поратівлі, мусить здержатися з своїм голосом про справу, котра его найбільше болить, до — ліпшого часу. Читателі зволять нас порозуміти і не мати нам сего за зле тим більше, що ми сами аж надто чуємо, що се власне найбільша, незамінима хиба і ч. „Народа“.

Сочиненія Гльба Успенскаго, въ двухъ томахъ, съ портретомъ автора и вступительной статьей Н. К. Михайловскаго. С.-Петербургъ, 1889.

Ось золота книга, якій нема пари мабуть у жадним письменстві цілого світа. Гліб Іванович Успенский, писатель россійский, не належить властиво до ніякої школи. Одинокою его школою є житє, одиноким учителем — народ, простий, робучий, звичайно бідний і нещасливий. Житю того народа він придивлюється, вглубляється в него ціле житє і мов з невичерпаної криниці видобуває з него що раз нові появи, що раз нові погляди. Тай дивний спосіб писаня у того чоловіка. Він не пише повістей ані довгих оповідань, не видумує нічого, ані людей ані пригод, не силується зацікавити читателя. Він звичайно розповідає тільки те, що чув, бачив, і для того все зачинає від себе а розказуючи про пригоди і діла других людей, раз у раз заглядає в глуб власної душі і показує нам, що в ній при тім діється. І хоч оповідати вміє він пречудесно, — се можете побачити от і з того шматочка, котрий містимо в першім н-рі „Народа“, — то все таки він великим оповідачем, або, як кажуть учені, епіком, таким, як Лев Толстой, Тургенев, Достоєвский або наші Нечуй і Мирний, не зробився. Йому о що инше ходить: не змалювати житє людей як на образі, правдиво, та холодно, але зглубити его серцем, відчути в собі всяке людське горе і в читателях збудити таке саме співчутє — ось его головне завданє. Задля того він не шукає незвичайних людей ані пригод, але бере те, що бачить довкола себе, найпростійші, найзвичайнійші події і правдиво віщим духом вникає в найдрібнійші причини і наслідки тих подій, заглядає в душу людей, що в них запутані, і в усьому тому показує таку глубінь правди, нераз важкої і страшної, що чоловіка переляк бере, немов хто перед вашими ногами рантом відкрив безодню, де вам здавалося, що стоїте на рівній, твердій землі. Мучить і бентежить Успенский до глубини душі, навіть там, де розказує про речі радісні, ясні. Але та мука виходить читачеви на пожиток; вона чистить душу, як літна буря чистить повітре. Прочитавши его нехитрі, але дуже глубокі оповіданя, чоловік стається ліпшим, починає любити людей, коли не за що друге, так за ту величезну многоту терпіня і непотрібної муки, яку вони поносять, починає живо відчувати ту муку, починає бридитися брехнею і неправдою. Справді золота і благотворна книга — ті „Сочиненія Гл. Успенскаго.“ Кождому, хто тілько розуміє мову россійську (а щоб читати с пожитком Успенского, треба єї добре розуміти!) ми радимо набути ті „Сочиненія“ — вони боле дуже дешеві, бо за два величезні томи, в котрих зміщено все те, що недавно видано було в вісьми і ще додано нових творів на два — платиться тілько три рублі. Особливо радили б ми нашим інтелігентним людям усяких партій пильно читати сю книгу і вчитись з нєї, як треба любити „найменшого брата,“ що й як для него працювати і як дивитися на его, житє, щоб розвиваючи та просвічаючи его не забувати, що і в его простому житю є богато такого, що не тілько гріх би було ломати й вівечити, але противно, чого інтелігентним людім від простого робучого чоловіка, а особливо від селянина-хлібороба треба навчатися і набиратися.

Іван Франко.

Про записуванє галицко-руских простонародних пісень.

Ми задумали уложити й видати повний, по змозі, збірник галицко-руских простонародних пісень з поясненями й передмовою, збірник, що обіймив би і друковані вже і ще не друковані простонародні співанки, — тому й обертаємось отсе до всіх письменних Русинів і Русинок, особливо до тих, що ходять до читалень, щоби були ласкаві записувати від простих людей співанки, а при нагоді й казки та оповіданя з житя простого народу, і посилати нам, під адресом: редакція „Народа“ у Львові, улиця Зибликевича ч. 10.

Про важність тих простонародних творів світлійшим Русинам ні-що й росказувати. Зрештою ще вернемо до сеї справи, тепер же тілько з формального боку завважуємо, що записувати треба точно так, як співаєся чи говориться в яких сторонах; далі, що під кождою піснею треба зазначити, хто єї записав, від кого, де й коли; як далеко вона співаєся народом навкруги, чи случайно не звісно, хто перший єї уложив і чéрез що. Нарешті просимо пояснити деякі незрозумілі для сторонских людей слова, події, про котрі співає пісня і т. и.

Так як переписуванє та впорядкованє й поясненованє пісень нашого збірника займе нам богато часу, то ми его й не обіцяємо зараз видати. На всякий случай, се залежати буде й від Вас, наші помагачі, а именно від того, коли Ви позбираєте й попосилаєте нам усі простонародні пісні з усіх закутків Галичини.

Просимо инші рускі газети повторити сю нашу відозву.

Редакція „Народа“

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З друкарні Института Ставропигійского під управою Івана Пухира.

Рік I. Львів 1. л. лютого 1890. Ч. 2. і 3.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік
в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл. або 12 франків.
Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції:
Львів, ул. Зибликевича ч. 10.
Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи нищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.
В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Прочитавши I. число „Народа“.

(Допись Украйінця.)

Прочитав я ото 1. число „Народа“ — незабаром вийде й друге — в час добрий! Дуже, дуже на порі така часопись, що без манівців та фарисейства простувала би незалежною дорогою, як того вимагають правда і народні інтереси. Отож нехай собі деякі здорові гудять, що „Народ“ річ зайва, непотрібна, що в нас, мовляв, і так уже газет досить. Як для кого. А що паперу в нас справді задосить, то мають добродії нестеменну рацію.

* * *

А шкода, що з Украйіни і про Украйіну не було в 1. числі „Народа“ анічогісінько. Хіба що не бажало ся Вам на самім початку жалю завдавати?... Гай, гай! Не жалю нам страхати ся, бо той шлях, що провадить од мороку до світу, од горя народного до талану, устелен тернєм та жалем. Нумо-ж, брати Украйінці! Хай лунає ваш голос, ваш жаль! Хай він обгортає почутя робітного люду украйінского, переливаючись у міцну та свідому думку, що могутнійша царского кнута тай цареких багнетів....

* * *

Брак думки, брак свідомости — то наша найбільша болячка, найнебезпечнійший ворог. Він заподіяв багато горя і безголовя в часи минувші, він же годує наше лихоліте і днесь. Із тисячі прикладів берімо бодай того Семена Сафроновича із уміщеного в 1. ч. „Народа“ оповіданя Успенского „Народна совість.“ Яке чарівне вражіне робить на нас уся постать того присяжного судовика-мужика, що приплентався з далека „на варту“, его розмова з кухаркою-кумою на початку, а наперті той присуд „Господь з нею“, котрий він разом з подібними ему Семенами вирік над безталанною жінкою, що мала втопити свою власну дитину. Але дмухніть ви бодай злегенька на те лагідне вражіне подихом міркуючої думки чи критики, і вас вцемить якась досада, і досада тим прикрійша, що тих Семенів у нас така безліч. Скажіть, будь ласка, що з того, що Семен Сафронович сказав: „Господь з нею!“ Чиж від того менше стане дітей, котрих щербата доля та сумний лад громадский запроторює під лід? Чи менше стане жінок, котрих нужда та біда доводять до лави підсудних? А хочби і сам Семен Сафронович — чи він инчим верне до дому, в повими поглядами, з новим досвідом? Навряд. Єму певно і попереду трафлялись такі випадки, ба може навіть в его власній околиці — але він і тоді обмежувався тим славетним „Бог з нею!“ як ось опісля на суді. Тимчасом, колиб те красне, високолюдске почуте, яке лунає в присуді Семена Сафроновича „Бог з нею“, булоб получено з міркуючою думкою, що висліджує причини сумних явищ та пригод громадского житя, — тодіб він був не обмежився загальним „Бог з нею“, — він сказав би, що і він сам і всі присутні винуваті в тім грісі, який заподіяла жінка, — що коли громада прибирає собі право судити вчинки своіх членів, то вонаж і зобовязана запобігти тому лихови, що окремих членів пре до злочину та вязниці. Колиб Семен Сафронович з такою думкою прийшов на суд, то й та моральна іскра, що поки що тільки миготить в его словах „Бог з нею“, набрала би справді великої громадскої ваги тай правдивої стійности. А так, знаєте, читаєш те „Господь з нею“, од

разу ніби так гарно робиться на серці, мовби од сонішного проміня, що на хвильку зирнув на тебе із за темної хмари, — а там либонь знову стає так моторошно, як і попереду.

* * *

Ще пару слів про таке ж.

Коли хочете, то про мене той жид Елькуна із оповіданя жидівки „У цадика“ Івана Франка, хоч він в загалі незрівнано нижче за Семена Сафроновича — бо у остатнього певно за ціле житє не було ані однісінькоі „кріди“ — але від тої хвилі, як після „трьох чесних крід“ та безлічі підлости „єго дибик проклятий опутав“ і він перенявся щирою критикою до цілого свого попереднього житя, тай пішов до хлопа хліборобa заробляти власними руками на шматок хліба, — той жид куди вище тай вартніше для громади, для суспільства, ніж Семен Сафронович з єго „святою простотою“. Елькунова критична думка допручається неминуче до своєі крайньоі найможлившої межі, а Семен Сафронович сказав „Бог з нею“, махнув при тім рукою, тай на тому й амінь. Думка, свідомість, критика — то найперші річі. Без них добрі почутя, чесні але непродумані бажаня — мертвий капітал. *Читач.*

Казка про Добробит. [1])

Був ту собі колись Добробит. Не знаю, чи хто з вас особисто затямив єго, тож мушу описати єго так, як мені описував небіжчик моєі баби тітчаний стрик.

Старий Добробит, була то особина наскрізь неморальна. Головна єго засада була: як єсть, то шелесть! А що з роду він був Добробит, то все було у него чим шелестіти. Любив він попоїсти — ховай Боже! і живоглотину носив перед собою, так що свої коліна видав тілько в сні, в благословенних спомінах своєі молодости. А що пива, меду і всякого напитку також за пліт не виливав, се навіть не уйшло уваги старого преподобного Нестора літописця, котрий і приписав єму ноту: „Руси же єсть веселіє пити.“ Що був ліниві, се розуміється само собою; куди бач, з таким животом та з пяною головою до праці нагинатися! Тай по що єму мучитися, коли він собі Добробит, і єму мабуть той з очерету грошей доносив! Але за то до бійки, до лайки і до любощів кров у него була страх горяча, а про єго гордість вже й говорити не буду. Одним словом, як є сім гріхів головних, так усі вони немов би прописані були на єго червоним, одутім лиці, в єго невеличких, товщем запливших очеятах.

Ходить було ота сотона по нашім краю, наприндить ся, і через губу не плюне, а тілько знай сопе, а де тілько поверне ся, всюди жита, пшениці, трави в хлопа, всюди ліси темні та безконечні, ріки та стави повні риби — одним словом, добробит. Ходить він собі та все співає на ціле горло:

Де є руска вітчина?
Де пшениці, ячмена,
І де жита є досить,
Куди голод не гостить.
Ой на на! Ой на на!
Ой там руска вітчина!

Давно вже говорили єму паночник:

— Ей, небоже! Покайся, поправся, бо то не добром пахне!

Але він і ухом в той бік не веде!

— Що мені! — каже. — Я прецінь Добробит! Скорше мене зо світа зведуть, ніж би я мав свою натуру змінити!

— А ти думаєш, що не зведуть?

— Ну, нехай попробують! — кричить Добробит. — Хто посміє?! Адже се не добром пахне!

— А от, побачиш, найдуться такі, що посміються, і нічого їм за те не буде.

— Е, — каже Добробит, — вовка бояти ся, то й у ліс не йти! Певна річ, що всі ми помремо і до чорта в зуби підемо, але хтоб собі тим голову сушив! Що було — бачили, а що буде, не знають люде, і ви, паночте, не знаєте. А ліпше нуко випиймо по добрій повній тай затягнім, щоби аж гори лунали:

Я ніколи не згину,
Во веселю родину!
Ой ну ну! Ой ну ну!
Во веселю родину!

Отак гуляв собі мій Добробит і гадки не мав. Аж бух! Одного дня ні сіло ні впало прийшов „ферделюнок“ від пана Гопмана — завтра на осьму годину рано такий а такий Добробит має ставитися в канцелярії!

Перший раз від роду у нашого Добробита забігали мурашки по за плечима. Чого тілько може хотіти від мене пан Гопман? Адже податки я всі заплатив, у праві ні с ким не є, „штрофу“ ніякого на мні не ма, а так, знайомитися з паном Гопманом не маю охотн, Бог з ним! Та що діяти, коли наказ, то треба йти.

На другий день раненько казав Добробит запрягти коні тай пойіхав ставитися до пана Гопмана.

— Слава Ісусу Христу! — сказав він чемно, входячи до канцелярії.

— А чін топри, чін топри! — сказав пан Гопман — А, що ви за єдна, кльопа, чого вам трепа?

— Та я, прошу пана, Добробит. Пан мене чогось кликали. Ось і ферделюнок.

— Ага, ага, ти ви Топропит! Топре, топре, пане Топропит, сітайте! Маємо ту тещо на вас поховорити.

---

[1]) Польскі видання в Галичині після 1848 р. переповнені описами подібних Гопманів, котрі, уважаючи власне себе за „Фатерлянд“, декуди дуже кривдили і наших богатших людей і самих Поляків. Після революції 1848 р такі Гопмани у нас пощезали і чей уже ніколи й не вернуться. Тим то тепер годиться про них згадати хоть у газці — бодай не приснидися. Редакція.

— На мене?

— Ну, на вас, за вас, то вас, все отно. Скажіть мені, пане Топропит, я чула, що у вас є пшихлір хромадский?

— Та є.

— А многа там на той пшіхлір є спіша?

— Та є жита тисяча кіріців, пшениці щось зо пятьсот, я вівса бачу буде до пятьнадцять сот.

— Хо, хо, хо! То топре! То туше топре! Нам акурат тілько трепа.

— Вам, пане Гопман?

— Ні, не мені самому! Пан старший від війська пише, що єму трепа. Так ви, пане Топропит, посволите, що ми соні то спіша саперемо?

— Ба... ба... а то яким правом? — пробовкнув зачудуваний Добробит.

— Ну, ну, ну! Не тумайте, що ми са тармо! Ні, ми не такі люте. Ми вам тамо таку оплікацію, росумієте?

— Яку оплікацію?

— То такий папір, що єго можете сховати.

— А можна єго йісти, як хліба не стане?

— Ах, клюна ви кльона, пане Топропит! Ха, ха, ха! йісти! Вам лиш аби йісти! А снаєте ви, Топропит, що то є Фатерлянд? [1])

— Ні, пане, не знаю.

— Ой, ой, ой! — закричав пан Гопман, ухопився за голову і почав скакати по канцелярії. Добробит думав, що єго раптом зуб заболів, а те пан Гопман дивувався, що Добробит нічого не знає про „Фатерлянд".

— Ну слухайте, пане Топропит, сказав пан Гопман, вийойкавшися троха—не путьте смішна! „Фатерлянд", то є війско, старші і я! Тля того „Фатерлянд" конта кльона повинна віттати все, що має, і то ще са мало путе.

— Ба, пане Гопман, а як я сам з голоду згину?

— Клюна хльона! Апи „Фатерлянд" сторов пув, а кльона все путе! Не схинеш! А ті оплікації, про котрі я тоні касан, вони путуть тоні носити проценти.

— Я, пане, процентів не хочу.

— Не хочеш? То ще й ліпше. Я то сарас сапишу то протокуль. А по спіша я сарас пішлю, щоби сапрали.

— Ні, пане, я на то не пристаю. Ануж у мене не зародить, то що я тоді буду робити?

— Е, — не сародить, не сародить! Тілько працюй топре, то все тобі сародить. А я чула, пане Топропит, що ти туше лінива, ропити не хочеш! Слухай, непоше, щоби я того пільше за тепе не чула!

— А вам пяне яке до того діло? — огризнувся Добробит, котрому нарепті за богато стало тої науки. — Аджеж я до вас не йду хліба просити, а ось ви до мене прийшли!

— Що? як? ти так до мене сміеш палакати? — крикнув пан Гопман. — Ей, аместінер! Bank heraus![2]) Вліпіть єму!

Ще наш Добробит і не оглянувся, а вже лавка в сінях стояла готова і ціла юрба гайдуків вхопила єго і вліпила єму так, як єму ще з роду ніхто не вліпив. Потім єго повели онять перед пана Гопмана.

— Пане, — почав було Добробит, — яким се правом ви — — — ?

Але пан Гопман перебив єго:

— Мовчи кльопа, і не кажи нікому! Ось моє право!

І він лупнув рукою по великій, в свинску шкіру оправленій книзі.

— Вмієш читати?

— Ні, пане, не вмію.

— Ну, то мовчи! Ось ту моє право, паграграє емеремеремрем! А тепер скажи мині, пане Топропит, є в тебе хроші?

— Та є щось троха.

— Троха, троха! Шо то значить: троха? Ти кажи просто, кілько є?

— Та буде там з десять тисяч.

— У, тесять тисяч! І на що тоні, клюна кльопа, тілько грошей? Шо ти з ними ропиш?

— Положив у скрипю тай лежать. Йісти не просять, а так про чорну годину, пане, най ся се пригаджає.

— А шо, чи я не казала? — радісно скрикнув пан Гопман. — Де клюна кльона знає, що є хріщими ропити! А Фатерлянд потребує хроші, похато хроші! Не пійся, пане Топропит, воно тоні не пропаде! Тістанеш оплікацію.

— Щезайте ви пане з своїми оплікаціями! — скрикнув Добробит, сам себе не тямлячи зі злости.

— Що? Як? Ти мині сміеш? — запінився пан Гопман. — Аместінер, вліпіть єму!

Куди, куди смирнійший став наш Добробит після того, як єму другий раз вліпили. Побачив неборака, що з паном Гопманом таки не жартй.

— Перен оплікації, клюна кльона? — крикнув єму Гопман.

— Та беру, прошу пана.

— Ну, так пуло срасу ховорити! А слухай ти кльона! Я чула, що в тебе коні є топрі.

— Та є, прошу пана.

— Похато?

— Десять пар.

— Тесять пар! Чи ти стуріла? На що тоні тілько?

— Та так, пане, свого ховання. Продати лучиться, то продам, а ні, то нехай ховаються.

— Слухай, пане Топропит, Фатерлянд потребує коней на війну. Тоні тві пари тосить, а на ренту тамо тоні квіт.

— Що мині з того квіта?

— Сховай, колись як у касі путуть лишні хроші, то тістанеш саплату. А коні я скажу сапрати.

Добробит тілько в потилицю почухався і нічого не сказав.

— Слухай, пане Тотропит, — говорив далі пан Гопман, — похато ти маєш крупту?

— Та богато не богато, а так, тілько, що для мене вистарчить.

— Клюна кльона, я о те не питаю, але кілько морків?

— Як посаджу морков, то й морков родиться, — сказав Добробит.

---

[1]) Фатерлянд — вітчина.

[2]) Bank heraus — виймайте лавку!

— Ой, ой, ой! — закричав опять пан Гопман мов на зуб. — Що то са клюпа кльопа! Вона навіть не знає, що то морг! А як ше ти поле міряла?

— Ми, пане, на прути.[1])

— А много прута масш?

— Та буде щось зо двацять.

— Ну, нікс травс[2]) не вуте. Я кашу переміряти. Тохо топі за мюхо. Кусень вітрішемо тля мохо брата фон Дравсен.

Добробит тілько очи витріщив.

— А слухай но ти! А много ти платиш потатки?

— Ой, пане, много! По десять дутків з прута поля.

— Ха, ха, ха! І то наспвався мюхо? Ха, ха, ха! Віт нині с морка путеш платив но нять срібпом, росумієш?

— Ні, не розумію.

— Ну, то як сопі хочеш! Се ти швидко сросумієш. А те ти пасеш хутопа?

— Та в лісі.

— А чия то ліс?

— Та божий.

— Що? Як? Поший?

— Ну, так. Пан каже, що то его, а хлопи кажуть, що їх. А я одно кажу: Ані пан его не садив, ані хлоп, значить, божий. А вживати вживаємо.

— В лісі хутопа пасти не вільно! Ліс панський! Ось патент! — крикнув пан Гопман.

— А кудиж я з худобою подіюся, коли й поля уриваєте?

— Тівай ся, куди хочеш! Хоч поріж, хоч в стайни терши, а в лісі пасти не вільно! — крикнув Гопман.

— Ні пане! — крикнув і собіж Добробит, чуючи, що в нутрі у него немов щось обривається. — Зо мною вже робіть, що хочете, але за худобою я обстану і не попущу. То не може бути! То загибіль!

— Мовчи, кльопа, і йди то тома! — тупнув ногою Гопман.

— Ні, пане, не буду мовчати і не вступлюся з відси. Той патент мусить бути скасований!

— Що? Як? Ти смієш? Аметінер, вліпіть ему!

— Ліпіть, кілько хочете, — кричав Добробит, — хоч на смерть убийте, але я свого не попущуся.

— Вліпіть і сапріть! сказав пан Гопман і пішов до дому обідати.

— Hui, wie man sich mit diesen dummen Bauern herumplagen muss![3]) — зітхнув він, вийшовши з урядового будинку.

Добробит дістав що дістав в те місце, відкіля ноги ростуть, а в додатку просидівся в аренті з пів року, доки пан Гопман не пригадав собі его і не казав випустити. Насунувши кучму на очи і не озираючись, Добробит пішов до дому.

Дома він застав такі порядки, що й своіх чотирох стін не пізнав.

Що сталося з ним дальше, про те історія мовчить. Чи він умер, чи переродився, его годі зміркувати. На всякий спосіб, той Добробит, котрий сьогодні живе між нами і котрий усім нам так добре відомий, є зовсім не подібний до тамтого старого. Наш Добробит тихий, смирний, працьовитий, ощадний, моральний до остатної нитки — одним словом, пряме противенство старому. А головно, наш Добробит дійствує з уповажнення і за потвердженєм з гори. Кілька разів бачилось уже навіть, що ось-ось буде по нім, але завсігди в саму пору виходило розпорядженє: Добробит має бути. І справді, Богу дякувати, маємо его й до нині. Давної гріщної вдачі не осталось в нім ані сліду. Хіба тілько крізь сон часом промурмоче, тай то на жалібну нуту, першу стрічку пісеньки:

Де є руска вітчина?

Дальші стрічки він забув, хоч у лоб стріль.

Іван Франко.

---

[1]) Прут — коло два морги
[2]) Nichts draus — нічо з того!
[3]) Фе, кілько-ж то з тими дурними хлопами гризоти,

Що дієся й говориться по наших читальнях у Святинщині.

(Донисьїз місця).

Дня 23 грудня було отворене читальні в Ілінцех, а в Ганківцех дня 26 гр. і в Задубрівцех д. 27 гр справили читальники вечерниці. На тім отворенію читальні й на тих вечерницях говорили люде інтелігентні й самі селяне найбільше за народну біду.

Напримір Грицко Запаренюк із Волчковець показував зібраним людем дуже ясно бо все на прикладах, чим є стан селянский у прирівнаню до дармойідів та опуканців.

А так як той господар завше любить придивляти ся звірячому житю, то після своіх слів про стан селянский, звів бесіду на звірів і вповів таку ніби казку:

„Братя — казав він — погадаймо собі, що в якого господаря стояли на стайни кінь, віл і осел. Та кінь раз каже до осла: Видиш, який я гладкий та складний де ж міні двигати тягарі, коли міні ялося лиш у повозі брикати? А ти — каже — осле вухатий, неповоротний, тобі таки призначено вже з роду, абись двигав тягарі, отже — каже — двигай намісь мене. Осел пристав. Та не доста, що с коня приймив на себе тягарі, але ще й з вола. А прото однако той господарь найпліхшов пашев годував осла. Але той осел та ніби якось до господаря й каже: Доки ти — каже, меш мене надсажувати роботов тай доки меш мене так гидно годувати? А господарь каже: До смерти. А осел ніби знов до господаря: А по моїж — каже — смерти, що буде? А, щожби — каже,

господарь — он у мене на стайни твої ослятка, то вони — каже — по твої смерти муть отак робити як і ти! Братя наші наймильніщі —говорив Запаренюк — так то й на нас мужиків спадають найбільші тягарі й натяжніше наше житє, не то що всяким дармойідам та ошуканцям котрі нашої біди не чують і не знають "

Тай д.-р. Северин Даниловіч із Коломиї та говорив у Задубрівцех за народну біду тай давав раду, як собі помагати А показав він, що наш нарід ще гірше бідує, як ся на перший раз здає, бо нашим людем не лишень із свого поля не мож добре вижити, але й заробки в нас не поплачують, а то ще робітник згуста до своі праці й докладає, лиш що то в нас не раховане. Тай тепер сесе він гет таки вирахував. А далі говорив, що через то, що наші селяне кождий по трохи має поля, то їм так земля не родить, як панам, тому то селяне можуть дуже зле виграти. От — каже — в Ірляндії та там давно достоту так було як у нас, а тепер там щось кількапацять великих панів, а то все робітники, без своєі землі Тай томуто—каже—наші люде най беруться за яку раду, бо час проходить, а все гіршу біду с собою наносить Найліпша — говорив він — рада, аби люде враз тримали ся, а що сесе в хосен людем виходить, то от вам хоть би й вибори: нарід ураз іде тай ставить на своім. А через то, казав він на послідку — й читальня дуже для нас важна, що там люде гуртом забираються до роботи тай стають ураз у свої обороні.

За вагу читалень говорили ще С. тай М. із Коломиї, перший ув Ілінцех, а другий у Ганківцех. Уперед доказували вони людем, що то неправдиві поговірки за читальні, що їх на зраду закладають, бо таке вороги народу роспускають. А що лучаєся, що й селяне деякі так думають, то їх нема за тото що винуватити, бо вони, сараки, не з злого серця так говорять: їх до того міг воріг патроюдити, а вони всему можуть віру дати через то, що вже їм не одно на зраду вийшло. Таких людей треба добрим словом нарозумити. Але — вповідали вони — неодин і добрий чоловік може сказати, що читалень не треба, бо давно їх не було, а люде все таки якось жили. Однако давно воно тому так було, що люде або не домагалися за своім або допоминалися в инший спосіб. Тай то треба знати, що якби читальні непотрібні, тоби люде за ними не обставали. А давно хотьби хто й хотів щось таке заводити як читальні, то би нарід до того не пристав, бо він лиш до того липне, що єму може помочи Томуто не треба гадати, що читальню хтось оден вигадав, але до того вже нарід намагав; а принукувала єго до сего єго біда Тай тут показували, кілько тай як можуть читальні народови помочи.

Усі бесідники намагали на тих людей, що були на вечерницях, а ще не вписалися до читальні, аби вписувалися. Іван Сандуляк із Карлова говорив, що й жінки най уписуються, тай показував, яка лиха доля наших жінок, а ще як чоловіки запиваються. Тай ся бесіда Сандулякова всім уподобалася, особливо жінкам. Або Василь Чернявский із Волчковець ось як говорив: „Братя! — каже — ми, сторонскі та не прийшлих до вас ні пити ні йісти, а лиш того прийшлих, аби враз із вами погадати над нашов бідов Бо, поміркуйте собі, до кого би я міг у вашім селі зайти, якби не читальня? Тож видите, що читальня важне діло, бо в ній можуть люде з усіх сторін сходитися тай так ураз не одно лихо можуть відогнати "

Оних рад люде слухали тай уписувалися, а в Ганківцех то поверх 140 людей уписалося до читальні Але бо й жінки вписувалися, бо преці вони — як казав Сандуляк — половина людей у світі, а читальня то тепер лиш одно таке товариство, що в них жінки можуть із чоловіками на рівні обраджуватися

Лиш тото зле, що одна бесіда була незрозуміла для народу тай і не дуже цікава, бо нарід тим найдуще інтересуєся, що єго найбільше обходить. Бесідник изі Львова вправді намірял говорити про тов. „Просвѣта", але зайшов у таку мішанину дат і назв для народу незрозумілих, що слухачі очивидячки нудилися.

Однако бесідникови муситься признати велику працю: він говорив так із добрі дві годині. — Попри бесіди були деклямації й спів.

Кімнати, де відбувалися вечерниці, були битком набиті, а попри тамошних було богато й сторонских людей. Видко, що нарід будиться; а чи єго до сего біда спонукує чи що инше, то то вже річ меншої ваги, доста того, що нарід починає захожуватися коло поліпшеня своєі долі. Оже єго заходи марне не підуть,

бо нарід гуртом усе може перебороти. А хто знає, чи й сесі вечерниці до чого доброго не причинилися, бо допевне не одна людина після них погадала собі: „Від тепер так а так стану робити.“

Л. М

Отворенє читальні в Петрикові.

(Д о п и с ь.)

Дня 21 січня с. р. отворено торжественно народну читальню в Петрикові коло Тернополя, заложену при помочи членів тернопільскої філії „Просвіти,“ місцевого пароха о Ол. Мерунович та селянина Івана Білика З запрошених із Тернополя 13 гостей, прийіхали тілько відпоручники філії „Просвіти“, д-р Лошнів і д-р Стахура, з котрих перший говорив про вагу читалень для народної просвіти та про те, як їіх добре вести. З молодших світлих Русинів були на отвореню дд. М. Л., П. К., Я. О., Павло Ц і Илько К. З них перший деклямував „Збудись народе“ Ол. Колесси й „Нове житє“ Ів. Франка, а потім читав „Наймичку“ Шевченка і „Наша свобода“ д-ра К. Левіцкого; наренті говорив зрозуміло про Шевченка. П. К деклямував „Посланіє“ Шевченка, П Ц „Гамалію,“ Я. О. „Кавказ“ єгож, а Илько К. „Побратимови“ Шашкевича тай говорив про Шашкевича

В члени читальні записалося 30 людей, і за зібрані на місці гроші 9 р. 45 к. ухвалено поки що передплатити „Kurjer Stanisławowski“ і „Дзвінок“ (газетка для дітей.) До бібліотеки читальні дарувала тернопільска філія „Просвіти“ 25 книжочок. Загалом по отвореню видно було, що наші селяне одушевляються до просвіти й поступу. Жаль тілько, що дуже обмаль було жінок і дівчат. Читальники повинні зробити так, як їім радили молоді панове, то є втягати до читалень жіноцтво, щоби потім діти свої виховувало дома розумно й чесно. Тілько тоді може бути в селі поступ, коли й дома у кождісінького селянина буде поступ, то є, коли всякими громадскими справами будуть інтересуватися й жінки та дівчата, і будуть до них допущені.

М. Ластівка.

БІДА В СКІЛЬЩИНІ.

(Д о п и с ь)

Сумно тепер в нашій Верховині — настали прикрі для нас часи. Сегорічна посуха випалила наші засіви збіжа, пшениці, жита, вівса, а що більше, наші сіножати, що не моглисьмо наробити сіна для нашої худобиці, котра є нашим єдиним маєтком і підпорою для нас. Худоба дуже потаніла, що аж сльози кровавi капають, коли мусить наш газда дати на торзі таку коровицю за 10 зл, котра би иншим часом вартувала 30 до 35 зл. Ба, тепер уже не можна і ніяк продати, бо торги позамикані, бо худобиця слабує на писки

От біда за бідою: стодоли, обороги, стоги наші порожні, худобиця марна, та наші скрині уже вимітаються такой з послідним зерном А тягарі змагаються що раз більші та більші, з податками та з додатками до податків Коби то наші пановє посли урадили, щоби ми на сей рік менше платили податку, як доти. Нехай би всі люде в державі знали, що сей рік був неуроджайний рік. Бо ко-був нам Бог винагородив нашу працю, то є ко-булося нам уродило, то були би і ми могли дати тоту десятину, а так годі. Хіба треба буде остатну корову або коника відвести на ярмарок та випросити в кого пару золотих.

Та, така то наша біда і не знати, чи має еі хто тілько, як ми, Верховинці — Підгіряне. В простих сіраках та опанчах просту страву та чорний хліб їімо, і того не достає кождому. Панови поклонись, а не єдного треба в руку поцілувати. По всіх урядах ми мусимо бути дуже маленькі і кождий з нас посміється, покпиться, штухне в бік ще й до арешту. Цівком за нас ніхто не знає, що ми за одні А я собі нераз роздумаю: Чому то вони не забудуть за нас, як треба платити податок? Господи! а шлють до нас таких красно повбираних панів.

Селянин

Корчин, 29 грудня 1889.

Дещо про буковинско-руску інтелігенцію.

(Д о п и с ь із с е л а.)

Від редакції.

Читаючи „Буковину“ та „Русскую Правду“ Купчанка, нам нераз приходило боліти над спорами тих двох газет, а власне над способом тих спорів. І одна і друга газета

доходила до того, що на своїх противників кликала власти. Певне, що за тими газетами так само відносилися до себе й їїх прихильники або бодай частина їїх у Чернівцях і по селах. А тимчасом сумна історія галицко-руского руху повинна би буковинско-руских народолюбців навчити, що такі спори доведуть до того, що колись верхні верстви на Буковині виступлять против обох партій, дарма, що тепер буковинскі власти піби то на боці прихильників „Буковини“. Знов жеж і грунт буковинский-такий, що справді народолюбним світлим Русинам далеко лекше погодитися, ніж се було колись у Галичині. На Буковині і цензура друкарска далеко вільнійша від цензури на рускі видания в Галичині, і народна мова руска на Буковині красша, ніж у Галичині, і інтелігенція тілько що починає признаватися до руского народу. По щож тут ві розділювати, но що заводити спори язикові та національні серед самих Русинів? Чи не красше взятися всім щирим людім спільно двигати народ, спільно просвічати его, спільно писати для него і про него его гарною мовою?? На сім би виграв і народ, і навіть москальофіли буковинскі мали би в чим показати ся перед росийством, котре певне далеко вище поставить мову буковинско-руских народних пісень та оповідань, ніж мову наших москальофілів, котрою навіть вони самі не говорять...

Що такі спори для рускої справи на Буковині шкодливі, се вже починають добачати й деякі народолюбці по селах, як видно й з допису, котру отсе й містимо.

Чей буковинско-руска інтелігенція не прогнівається на мене, если я їй кілька слів правди, про ві гріх против народу, в очи скажу.

Виправді правда в очи колет, але бо лікарі лишень йідкими, болючими средствами згоняють більма з очей. За лікаря я не оббираюся, бо ті всі високоучені панове могли би мене за то, що не маю дипльому, до арешту завдати, та ніхто би мене тогди й не пожалував, ще й казали би: „Добре тобі так, не було в не своє діло мішатися.“ Тож я тілько вказую на слабість і на ві корінь, а може найдуться лікарі, котрі ві схочуть вилічити

Слабість та то щось таке як пануюча тепер „інфлуенца,“ тілько що коли „інфлуенца“ вже по кількох днях уступает, ся друга слабість, як вже ким опанует, то дуже, дуже тяжко ві позбутися. Що до заразливости, то вони обі однакові: оден від другого нею заражаєся, оден другого в ній піддержует. Слабість, на котру буковинско-руска інтелігенція хорует, то байдужність до народу. На Буковині мало найдеться таких безкористних народолюбців, котрі би хоть бодай щось для народу посвятили та его просвіщали. А се не так тяжко, бо наш нарід не є так твердої душі, щоби всего доброго цурався. Найліпше доказують се читальні, що від двох літ виростають мов гриби по дощи. Та ба, коли вони не одержуються, падуть. На жаль сказати, не нарід тому винен, а інтелігенція. Буковинско-руска інтелігенція розійшлась на два табори, котрі себе в як найгірший сносіб публично обиджають. А хто на тім терпить, як не нарід і его просвіта? Оден табор кричить і машкарить на книжки й часописи другого табору, називаючи їїх ба нігілістичними, ба московскими, а бідний мужик сам не знает чого ему держатися. Не раз прийшлося мені не від одного селянина такі слова почути: „Не знати, кому вірити, та не знати, котрі пани правду кажут? коби лиш одні й другі не крутили.“ Признаюся, що сі слова наповнили мене великим соромом: мені стало моторошно, що нарід через нерозвагу інтелігентних людей, аж до такого толкованя прийшов. Одже та пануюча байдужність інтелігенції до народу доводить до того, що нарід робиться недовірчивим до інтелігенції, та дуже рідко удаєся до неї о пораду в своїх ділах, бо не вірить, щоби ему ті люде, котрі з ним до того ще й гордо обходяться, добре жичили.

Правда, що сором таке й казати, але ще гірший сором, що воно так справді є. Таке вже відай щастє нашого народа, котрий через довгий час в неволи стогнав, а тепер, діждавшися волі не може діждатись освіти, але чує навколо себе сварню своєї інтелігенції головно над тим, якою правописею би ему ту просвіту подати, так як би то в правописи було діло, а не в тім, що нею пишеся! В сварці уходить час, а бідний мужик остаєся все темним.

Та бо є ще й такі, котрих і правопись нічого не обходить, але котрі й не хочуть, щоби нарід щось знав. „Як нарід буде уміти читати, то на що нас?“ кажуть вони. З такими очевидно нема що й говорити, бо їїм вже й „Святий Боже не поможе“.

Ой час би вже залишити сварку та спільно взятися до праці над добром і просвітою народа. Така праця хоть не зараз, а все таки певне вийде на добро буковинскій Руси.

В. И.

проте перелом у письменстві остоявся: драми Анценгруберові ставляться на сценах німецких театрів, і дуже богато людей ходить на них дивитися. В віденьскім новозбудованім „Deutsches Volkstheater“ (Німецкий народний театр) ідуть раз-у-раз его драми і комедії та так, що всі білети, що-до-одного, роскуплені.

Анценгрубер родився у Відни в 1839 р. а помер 10 л. грудня мин. року. Зразу був урядником, опісля посвятився виключно писательству, під конець житя був він постійним писателем згаданого „D. Volkstheater“ Величаво відбувся похорон его у Відни, а цікаво було, що коли в раді державній тої днини поставив один із послів внесенє, щоби замкнути засіданє по причині похорону Анценгрубера, то рішучо спротивилася сему прихильна латинству партія. А про те рада державна таки ухвалила віддати так честь покійникови...

Отак же й ми помянули отсе чоловіка, що любив правду, працював для виеоких людских думок, любив працю і серед праці помер!..

Й. П-кий

Русское Слово.

Так зовеся нова тижнева політична газетка (половина нашої) для народу, що стала виходити від 13 т. м. у Львові, з образками В 1 ч. редакція викладає, що нею поводити буде безграничнa любов до всего рускаго, а то до рускої бувальщини, до рускої церкви, до рускої мови, до рускаго письма і до кождої кирильскої букви, до руских пісень, до руских обичаїв, до рускої одежі (простонародної?) і врешті, до рідної землі. З такими думками, редакція надіеся довести руский народ до „повної політичної та економічної назалежности“.

Що до способу, як се зробити, то редакція гадає поступати дорогою правною і вживати конституційних законів до оборони тих своїх святощів від усіх тих, хто би за ними посяг. Власти, радить редакція рускому народови почитати й слухати, як завше, тілько домагаєся, щоби вони точно сповняли свої обовязки і боронили Русинів від кривди.

Серед самих Русинів, редакція бажає згоди, єдности — щоби всі Русини ставали, де треба, до оборони своіх прав і однодушно протестували против заподіяних кривд. „А есть середъ насъ партіи — повідає редакція — то никому ничого до того, бо то наша домашняя справа, которая, дастъ Богъ, уладится тихо и скоро, не позволитъ нашимъ недругамъ тѣшитись розъединеньемъ русской родины и бтнимє у нихъ охоту острыти зубы на выкорыстанье тѣхъ роздоровъ. Мы съ нашой стороны не хочемъ знати ничого о тѣхъ роздорахъ, именно не хочемъ ихъ видѣти тамъ, гдѣ треба цѣлой, неподѣльной нашой силы; будемъ прото старатись всѣмъ сердцемъ, если не загоити тѣ раны, то не розъятровати таковыхъ.“

Се найважнійше з того, що сказала редакція в 1 ч і до чого в загалі остатним часом договорилися галицкі Русини.

Полякам редакція не противна, хоче з ними жити в згоді, як з братами, навіть на нашій землі, т. є від східної Галичини почавши, тілько слушно каже їім: „Нехай лишь не мѣшаютея до нашихъ справъ, нехай не накыдаются намъ на опѣкуновъ, однимъ словомъ: нехай оставлятъ насъ и наши дѣла въ спокою а соединятся съ нами до труда около двигненья нашого краю изъ нынѣшной нужды — а мы будемъ задоволены изъ нихъ, они изъ насъ и станемъ братьями на славу намъ, на страхъ врагамъ.“ [1])

То значить, щоби Поляки зреклися всякого права до руских земель, що колись були під Польщею, або инакше, щоби Польща кінчилася там, де кінчиться польский народ, польский мужик. Із сим і ми зовсім годимося, але власне через не радимо й Русинам покликуватися на історічні права, бо се дорога слизька: адже на ті права на нашу землю покликуються з одного боку Поляки (на превеликий жаль, навіть демократи!) а з другого боку верхні верстви на-

---

[1]) Недавно появився і у нас драматичний твір на взір Анценгруберівских творів („Аргонавти“, про те, як женяться наші семінаристи) а сейчас серед частини галицко-рускої інтелігенції роздався якийсь невиразний ропіт Ми не мали нагоди докладнійше познакомитися з тим твором, однакож, судячи вже і по самій особі автора, д. Григорія Григоріевича, ми майже певні, що д. Григоріевич правдою не міг і трохи наблизитись до Анценгрубера.

Дуже добре було-би, колп-б автор оголосив „Аргонавтів“ друком, тоді й можна-би було переконатися, що воно таке. Й П-кий

[1]) Дуже би цікаво знати, кого то ч редакція „Р. Слова“ має за спільних ворогів Русинів і Поляків?

роду великорускаго (московскаго) і тим правом не хотять ані нашому, ані своєму, ані ніякому иншому народови в Росії дати волі двигнутися в добрі та в просвіті. Не треба забувати, що на те ж історичне право покликуються супротів Русинів і Мадяри і Волохи, а супротів Поляків Німці, Москалі і так далі, без кінця.

Редакція „Русскаго Слова“ очевидячки годиться на ту політичну неволю, яка тепер у Росії, бо вона вже в 1 ч. потакує тому, що росийский уряд відняв остатки конституційних прав у провінціях над морем Балтийским і зрівнав ті краї з другими краями Росії Се, добродії, велика у вас суперека: коли ви кажете, що в Австрії будете боронити конституційних свобід для Русинів, що мусите того самого домагатися і для Русинів у Росії, або бодай не похваляти теперішнього політичного безправя в Росії. А то ви хиба, як би що до чого, то мусіли бисте зречися й тої політичної волі, яку вже тепер мають Русини в Австро-Угорщині! Мусите над сим застановитися, коли справді маєте щиро і безповоротно боронити п р а в руского народу та йти до єго повної п о л і т и ч н о ї й економічної незалежности. Се ж зовсім не має нічого до того, що у вас Русини, то не лиш ми в Австро-Угорщині та на Украйині, а й на Великій Руси чи, як Поляки кажуть, у Московщині. П о л і т и ч н і п р а в а потрібні для розвою всіх, і наших, і московских Русинів.

Яко перший образок, „Р Слово“ помістило портрет дуже заслуженого для галицко-рускої історії, а по части навіть для народних відродин Галичини, небіжчика Д е н и с а З у б р и ц к о г о. Похвально, що редакція не годиться з думкою Зубрицкого, що простому народови не треба ніякої просвіти, не треба навіть знати своєї історії єму-ді досить молитвослова та Псалтирі. Тим більший жаль, що редакція ще видно трохи годиться з тою думкою Зубрицкого, що не слід писати й видавати книжки мовою народною чи, як він згорда казав — мовою слуг та пастухів, се б то мовою простих селян. По крайній мірі, редакція виразно каже, що „нашъ русскій языкъ—то не языкъ бѣднаго селянина, но языкъ, которымъ колись говорили наши князи и вельможи.“ Отим то певне „Р. Слово“ не зовсім чисто пише по народному, а через те й не зовсім буде зрозуміле для наших простих людей, хоть редакція, по нашому, повинна чисто по народному писати, хотьби для власної користи.

Додамо врешті, що „Русское Слово“ видає власне виділ „Общества Качковского,“ а то після ухвали загальних зборів того товариства 17 л. сент. 1889 р. в Калуші. Для членів „Общества Качковского,“ „Р. Слово“ навіть коштує дешевше о 1 р (3 замість 4 р. у рік) Коли хоть половина членів „Общ. Качковского“ запренумерує собі „Р. Слово,“ то доля єго буде забезпечена, бо ж „Общ. Качковского“ має тепер 3500 певних членів.

„Р. Слово“ певне найцікавійше буде тим, що будуть дописувати члени „Общ. Качковского“ з села, особливо прості люде. Коли редакція міститиме всякий такий селянский голос, хотьби часом і незгідний з деякими єї думками, то таким чином, із „Р. Слова“ богато дізнаємося про те, чого власне найбільше треба нашому народови. Власне задля дописей із села — найвартнійша й друга наша простолюдска газета, „Батьківщина“ — про котру чомусь то „Р. Слово“ ніби то й не знає, так як би єї й не було вже 11 літ!

А от, згадавши про „Батьківщину“ і маючи на увазі те, що „Р. Слово“ орган „Общества Качковского“, ми гадаємо, що „Батьківщина“ повинна би тепер стати органом „Просвіти“, котра єї й основала, органом на таких самих умовах, як „Р. Слово“ стає органом „общ. Качковского.“ Якби знизити „Батьківщині“ ціну та порядно єї редагувати — що й можна би за підмогою „Просвіти“ — то й єї з часом міг би запренумерувати кождий член „Просвіти“ (їх тепер 2000 певних), а тоді й з „Батьківщини“ ще виднійше би було, чого наш народ хоче.

Так от, тепер виходить у Львові вже аж три газети для руского народу. Сего тепер уже для нашого народу в Галичині радше за мало як за богато. Всі ті газети можуть побіч себе стояти і з усіх них може бути якась користь для наших робітних людей тим більше, що майже кожда з тих газет бере руску справу трохи з иншого боку, а значить кожда з них звертатиме увагу на щось такого, на що не звертає уваги єї сестра.

Аби тільки всі наші простолюдскі газети укладалися щільно й сумлінно, аби чесно та безсторонно ставилися одна до одної, аби писали

про все, що по чиїй думці найкориснійше для народу, та аби редакції їїх говорили від себе всю правду, не лякаючись ніяких ворогів і супостатів, ані чужих, ані своїх. Ось чого найбільше треба всім руским газетам і всім Русинам.

М. П.

Як виховуються питомці гр. к. головної семінарії ві Львові, на проводирів народа.

(Допись семінариста).

Загальна се у нас гадка, що священники повинні бути проводирями народа. Бо й справді вони стоять до него найближше. Одна їїх частина прямо виходить із народа, друга має в народі своїх дідів і свояків, так що у нас власне вся інтелігенція виходить із народа. Затим священник є найближним інтелігентним сусідом народа, найбільше має нагоди з ним стикатися і звичайно має у него найбільше довіре. До такого проводирства народу, звісно, треба порядного приготовлення, порядної школи.

Чи добреж у нас приготовляються до такої високої завдачі? На се нехай відповість бодай те, що тепер дісся в головній нашій духовній семінарії ві Львові, де вихованцев 250 питомців.

Отже насамперед, коли розібрати, через що семінаристи йдуть до семінарії, то вийде, що може одна четвертина їїх іде з щирої набожности, котрої, як звісно, досить для монаха, але не досить для світского священника — проводиря народу. По що йде до семінарії решта, три четвертини, на те вони самі відповідають. Одні кажуть: „не було з чого утриматися на світскім виділі“; другі повідають: „така була воля родичів“, а треті таки прямо заявляють; „бо то найлекший хліб“.

Так ось через що три четвертини наших семінаристів, жвавих, молодих людей, идуть на 4 роки до замкнених мурів, мусять зречи ся майже всякої своєї волі й думки, мусять слухати семінарских приписів, а ні то ти скажуть: „иди, відкіля прийшов — не псуй других“. З боязни перед вигнанем, усякий семінаріст мусить піддатися строгим семінарским правилам і семінарским настоятелям.[1]) Молодий чоловік тілом і душею віддається настоятельству, і від него залежить, що вийде з того чоловіка. Розгляньмож, як виховуються семінаристи і чи приготовляють їїх семінарскі настоятелі до служби народної.

Настоятелі бачать тілько на те, щоби питомець був в означеній годині в церкві та щоби не „шкартнув“, се значить, щоби не вийшов із семінаря на світ без дозволу. По за се, настоятелі, чи не мають жадних обовязків зглядом питомців, чи не знають що мають, чи вкінці знають а не хотять виповняти — не годен вгадати. З того виходить, що питомці з настоятелями дуже рідко видаються, а з часом не зносять їїх товариства.

Ніхто тут не заохотить молодого чоловіка до якоісь корисної для народа праці; хиба, що хто сам до неї возьмеся, але таких питомців дуже мало. Найближший настоятель питомців, префект, дуже часто не знає навіть его імени, не то щоби знав его так, аби міг его повести на добру дорогу. Винно тут те, що не той самий префект проводить питомця через усі 4 роки, лиш кождий префект має стало з року на рік поручену собі клясу, напр: один має вічно другу клясу, другий вічно першу клясу і т. д., а крім того, префект лиш дві години зістає денно з питомцями. Питомціж, полишені самі собі, і не чуючися обовязаними до якоісь праці, сидять по найбільшій части за картами і так до них навикають, що думками навіть о них бавляться. А дивна пристрасть у тих питомців до карт! Від раня до вечера, коли тілько вільна хвиля від обовязків, котрих ніяк не годен обминути, карти в їїх руках. Лучилось і таке, що коли не було иншого спокійного місця, питомці аж на стрих пішли за картами. Тим то з семінара й виходять такі славні грачі в ферблю. Ось чого найперше внучується в семінарії питомець, або видосконалюється, коли вже давнійше грав у карти.

О читаню книжок поважнійших нема в семінарі й бесіди, а виписки з сего правила може оден чоловік почислити на своїх пальцях, що на 250 чоловіка цілком нічого не значить. Тих кілька людей часом спонукують завязувати кружки, найчастійше „деклямаційні“, але й такі благі кружки не довго тримаються, а сего року ніхто доси не подумав над завязанем кружка, котрий би був осередком хоть якої — такої праці. Треба зазначити, що й ректор не конче сприяє духовому розвиткови питомців, коли напр. заборонив їм устроїти вечерок у честь Ст. Качали, з відчитом. Ще найбільше образуються питомці в співі, і справді в нім видосконалюються, з чого може одного все таки є потім якась користь і для народу.

Між собою питомці рідко поводяться з довірем. Приязни хвилеві, бо леда що бувае причиною їїх розвязаня. О якімсь спільнім дійстві нема й бесіди. Слова й солідарности також не додержують, хоть би на се й урочисто присягли. Чи-ж можуть потім такі люде додержувати слова, солідарности в далеко важнійших справах — народних? Чи виносять вони з семінара до того яку небудь моральну силу? Цікаво, що часом уміють питомці солідарно тілько „виправити герегу“, се є звести бучу під дверми настоятеля, але се лиш у ночи, при загашенім світлі на коритарях, коли навіть оден другого лиця не може пізнати. Отоді тілько кождий певний, що его товариш не зрадить. Ще цікавійше, через що питомці зводять такі бучі. Отже вони напр. не зводили бучі, коли ректор не хотів було позволити їм ходити на виклади руского письменства; вони не зводять бучі за те, що кождий питомець мусить подати ректорови спис усіх кни-

[1]) Настоятельство семінарске складаєся: 1) з ректора, котрий приймає і виганяє питомців, 2) з духовника, котрий сповідає, 3) з 2 віцеректорів, котрі доглядають, чи питомці ходять в означені години до церкви і 5) з 4 префектів, котрі пересиджують по 2 години в день у салях, де перебувають питомці клясами.

жок, які має, з котрих ректор має право сконфіскувати від него, котрі вважає за шкодливі. Не зводять бучі за те, що ректор обходить ся з ними не як з академіками, а як з дітьми[1]), а вже ані в думці нікому зводити бучі за те, що семінаристи зовсім відтяті від світского образования, що їм не вільно ходити на виклади світских наук — що, певне, найважнійша хиба в цілім вихованю нашого священства Та се вже так утерлося, що ніхто з семінаристів о тім і не думає. Impossibile (не можливо) — кажуть, — тай годі. Тілько недавно знялася була між семінаристами буча ізза поважнійшої причини, а іменно ізза того, що всіх вигоняють із поменших поменшкань, де вони сплять і де давнійше стало пробували, а заганяють до більших саль чи музеїв, котрих є 4, і в котрих від недавна мусить пробувати по 40 кілька, по 60 кілька і по 70 кілька семінаристів, і то від пів до семої годині рано до девятої вечір. Серед такої гурми людей, звісно, один одному перешкоджає, так що нічогісінько не можна робити, і кінчиться знову грою в карти. Згадана буча сему лихови не зарадила.

Найчастійше зводять питомці бучі через поганий харч. Воно, звісно, і се дуже важна річ, бо-ж через поганий харч у семінари не один молодий і здоровий хлопець нераз стратить здоровє, або й иде зо світа... Але ся причина загальної і постійної в семінари бучі також дуже цікава. Виходило би з неї, що більшости питомців нічо так не на думці, як живіт. І справді: догодити животови, добре найістися, переспатися та заграти спокійно в карти — ось питомецкий рай; по за него не сягає більшість питомців навіть гадкою. Кождого, хто би радив занятися якоюсь розумнійшою працею, товариші висміюють, отже такому не лишаєся нічо, як лиш замкнутися в своїх гадках, працювати тихо і не признаватися до сего, бо ще би его постигло лихо. Не хочу я тим докоряти товаришам, не хочу винити їх самих; противно, мині їх великий жаль а ще більший мині жаль тих селян, над котрими вони потім будуть верховодити І через те тілько я й зважуюся сказати їм правду в очи, може як зарадиться лихови. А годі правди діти, що дух дармования і байдужности чим раз сильнійший стає в семинарії. Торік ще бодай були партії політичні, — „твердих“ і „мягких“, — нині і се никне, а незабаром може дійти до того, що питомці забудуть навіть, що вони Русини...

Так то поводаться питомці в мурах. За те-ж, натурально, тим більше вони гуляють, коли котрому поведеся вирватися на світ, дарма, що просвітними, світскими справами вони інтерсуються чим раз менше, а причина тому знов не так у них самих, як у порядках, серед котрих обертаються. От напр.: коли ще питомці жили таки в спальнях, то що 9 їх передплачувало одну газету, а тепер, від коли цілий день пробувають в музеях, то одна газета випадає на 40 люда! Се просто моральна руїна, бо тілько люда не може порядно прочитати й тої одної газети. Тим то всякий звертає увагу тілько на щось найцікавійшого для себе: богато глядить в часописях лиш за вістями церковними, більше таких, що читають лиш новинки, а половина питомців таки зовсім не допитуєся за газетою. Всего на всего може з одна десятина питомців читає газету всю.

Скажу ще, як відносять ся питомці до світских людей. Світских інтелігентних людей питомці мають усе за висших від себе, бо чують, що вони більше потрібного знають, і коли між собою доглянуть якого спосібнійшого, більше вченого товариша, то не одному вирвуться слова: „Шкода того чоловіка до семінара!“ Висшими чуються питомці тілько на забавах, в домах священничих. Там вони верховодять: гуляють до упаду і так наскакують до панночок та таке їм торочать, що куди навіть деякому славному світскому „кібіцови“! Та з сего, звісно, найменше добра не то для народу, а й для панночок і навіть для самих питомців.

Простих людей, що правда, питомці вже не цураються: се вже заслуга нашого світского поступового письменства, котрого чоловіколюбні думки все таки проникають навіть за семінарскі мури. Але з чим же питомці прийдуть до народу? Чим можуть відплатити сму за піт кровавий, котрим оплачене їх вихованє? Чого навчать его, коли самі — як бачать читачі — нічого путнього не вчаться?! Політика для них байдужа, письменство — мало займаюче, наука — просто-нестерпима. Що-ж остаєся? Чекати лиш спокійно укінченя чотролітних нудів, оженитися, осісти при тестеви на кілька літ, а потім дістати добру парафію, що б жити без журби. От і найвисша думка більшої частини питомців, от як ніймають вони своє становиско.

Отсе образ жития людей, замешкуючих замкнену каменицю при улиці Коперника, ч. 36, у Львові.

Додаю ще, що вказані тут хиби так уже сильно закоренилися, що один або два настоятелі, котрі хотіли би питомців на людей вивести, ту не в силі нічого зробити. Ту треба цілковитої переміни і для того я й подав сей образ, щоби ті, кому слід, застановилися над тими переміпами і чим скорше їх завели, тим скорше, що незабаром мабуть возьмуть і сі заклади в свої руки єзуіти і їйх прихильники, а тоді вже все буде по часі.

Л. Б.

[1]) Самі питомці поводяться потім як діти, і через те й професори на університеті (священники) обходяться з ними як з дітьми, хоть і звуть їйх „dominus“ (пан)

„Правда“ і „Кіевское Слово“.

В остатнім випуску львівска „Правда“ глубоко обурюєся процесом, як каже, неповинних людей: Дегенів, Кистяковского, Марцинского, Франка й Павлика, але в тойже час глубоко обурюєся і на „Кіевское Слово,“ котре також глубоко обурилося було на той процес і з поводу него надрукувало торік кілька статей про поліцейскі, судові й инші порядки в Галичині. Ми уважно читали ті статі в „К. Словѣ“ і переконалися, що вони написані щиро й чесно, хоть у деяких дрібницях невірно, певне через

те, що писані й друковані були в Росії і очивидячки в звісній товарискій цілп. На всякий случай навмисного перекручуваня ми в тих статях не бачимо. „Правду“ ж обурює найперше те, що „К. Слово“ назвало Наумовича, Павлика, Білоуса й др. „поважними діячами“, котрі „потрохи підняли духовий і матеріяльний стан галицкого селянина і збудили національну свідомість“, а не назвало нікого з народовців, чим, звісно „К. Слово“ промахнулося. Тілько ж даремне „Правда“ притьмом хоче галицких народолюбців строго поділити на „поважних“ і „неповажних“, на вівці й козлів: йіх усіх вяже любов до рускаго народу, дарма що ще не всі дійшли до того, що для народу найкориснійше. А все ж таки чеснійші люде всіх наших партій спільно причинилися до більшої просвіти народу і коли хто не до національної, по думці „Правди“, то до єго людскої свідомости. Отим то ми й не радили би „Правді“ забувати, що й Наумович у свій час чесно послужив галицко-рускому народови своєю „Наукою“ та „Р. Радою“. „Правда“ очивидячки не хоче взагалі нашим москальофілам признати заслуги над подвигненем народу, забуваючи, що по такій дорозі ніколи не дійдемо до спільної праці над народною просвітою та народним добробитом, що, по нашому, важнійше від усяких формально-національних спорів.

Далі обурюєся „Правда“ на те, що „К. Слово“ сказало про інтелігентних Русинів загалом, що вони „погрязли въ своихъ мелочныхъ, жалкихъ, ничтожныхъ спорахъ и кляузахъ (сплетнях)“. Се суща правда, і можемо впевнити всякого, що такі статі „Правди“ тілько вбільшать ті марні спори і можуть пошкодити тій солідарности галицких Русинів, до котрої дали початок соймові посли і котру похваляють усі Русини окрім хиба автора статі в „Правді.“ Не признавати ж, як се робить „Правда“, що ті дрібні та марні спори між Русинами двох наших партій — народовскої і москальофільскої, також причинилися до теперішного незавидного стану Руси галицкої, значить або зовсім не знати тих спорів і того, як вони відбивалися на селах і місточках, або бачити вину й на боці народовців і бажати як викрутити ся.

Найбільше ж старається „Правда“ доказати, що остатний руский політ. процес не був звязаний з виборами до сойму. Та дарма. Роскажемо, як було: На співвластителя й сотрудника „Kurjera Lwowskiego“, Вислоуха звернули увагу найбільше через те, що став видавати мужицку газету „Przyjaciel Ludu,“ котра мала головно занятися виборами до сойму. Вислоуха арештовано — правда, ніби то з иншого поводу, і втягнено до єго процесу й редактора „Kurjera Lwowskiego“, Генрика Реваковича, котрий також кандидував у Львові і против котрого за те виступили всі сили. Через усе те звернено велику увагу на „Kurjera Lwowskiego“ і на єго дальших сотрудників: Поляків — Блотніцкого, Каспровича, і Русинів — Франка й Павлика, що з свого боку також займалися рускими виборами, через „Батьківщину.“ Йіх усіх доносщики конче, ще перед виборами хотіли втягнути в процес Вислоуха, та не повелося, бо не було ніякого законного поводу, а все таки Блотніцкого перенесено з львівскої почти, аби тілько оступився зі Львова, а Каспровича рішено вислати за границю. Серед сеї великої уваги на Павлика й Франка, котра ще подвоїлася після все таки щасливих для Русинів виборів, вони познакомилися з кієвскими гостями, Москалями та ще й дітьми росийского генерала в службі—Дегенами і другими Росіянами, що до того й сами йіздили по Галичині, де звісні верстви дуже були невдоволені невдатними для них виборами. До того для деяких панів, у Росії, мов у страха, великі очи, і рускої процес готовий. Звісно, все зроблено на фальшиві доноси, котрі ми колись чейже розкриємо.

„Правда“ слушно каже тілько одно, а іменно що урядовим верствам росийским ніщо так дуже обурюватися на погані галицкі порядки, від котрих потерпіли в названім процесі Росіяне, особливо панночки (молодшій Дегенівні всего 15 літ), бо ж у Росії ще гірші порядки, і з політичними проступниками далеко гірше поступають і далеко тяжше йіх карають ніж у нас, де все таки йіх звичайно бодай судять суди присяжних. Через те „Правда“ слушно й протестує против того, щоби Росія могла допомочи Галичанам до ліпших порядків. Справді не може, бо як казав, ще 1875 р Росії, ізза Болгар, Драгоманов: „до чистої справи треба чистих рук“: коли росийский уряд думає помочи Галичиині, то нехай перше заведе у себе політичну волю. Але ж „Правді“ не слід було забувати, що крім росийского уряду є ще й нічим неповинна росийска громада, а

ся має право обурюватися за кривди своїх рід них чи свояків у Галичині. Не забувати треба „Правді“ й те, що тій громаді в Росії на свої порядки обурюватися явно не вільно. Ану,нехай би автор статі в „Правді“ надрукував ві де в якій роснйскій газеті... Бути може, що й те, що сказало „Кіевское Слово“, можна було ему сказати тілько через те, що воно пів-урядовий орган. Так тим радіснійше, коли й такий орган задумав, чесно та безсторонно розглянути галицкі справи, не мішаючися до марних галицких спорів, а стоючи над ними та маючи на увазі тілько добро простого руского народу. [1]) А вже ж глубока товариска й людска зневага в тім, що „Правда“ кпить собі з арештованих Росіян, кажучи, що вони просто недужі діти, котрих помочи Галичина не потребує. Нагадаємо авторови слова св. письма, що „Господь умудряетъ младенцы“, і таки справді так на світі буває, що звичайно молодий чоловік більше розуміє або бодай дальше йде в думках, ніж его батько й дід, котрі звичайно не можуть покинути старовіцких думок, а коли й захоплять дещо нового, то звичайно тілько все попутають і не можуть навіть сказати просто й ясно, чого їм треба, не то повести когось новою стежкою. Так і чесна та щира молодіж на Украйіні може помочи Галичині більше, ніж дехто зо старих...

Додамо ще, що „Правда“ найбільше лає о с о б у автора статей у „К Словѣ.“ Вона зве обуренє его з поводу нашого процесу-фальшивим, вільнодумство—нещирим, запал роблеиим, спонуканя — морально непевними. Каже, що автор запалюється так „немов би его дрік укусив, немов він тілько що вирвався з нашої (росийскої?) „Иванової хати“ і вкінці прозиває автора мізерним, бридким, безщасним, морально упавшим і т. иншими гариими словами. За се а також за те, як загалом „Правда“ воює з своіми противниками, як напр. із Драгомановим, нам найбільше жаль „Правди“. Такою лайкою „Правда“ не переконає нікого і певне руско-украйінскій справі не поможе, а радше пошкодить, особливо в Галичині. і от-тілько через те ми й сказали отее дещо про ві спір із „К. Словом.“

М. П.

[1]) Автор статі в „Правді“ обурюєся в загалі на „К. Слово“ і особливо на его редактора Афиногена Антоновича, нетякаючи мабуть на передторічну історію з листом редакції „Діла“, котрий попав не до того, до кого був адресований. „К Слово“, звісно, погано зробило, що оголосило, буцім то той лист писаний був до Москалів-урядовців, котрих буцім то „Діло“ просило о заномогу, але ми майже певні, що лист той попав у редакцію „К. Слова“ без відома А. Антоновича або бодай поданий ему був без адресу. Чей же ж у н і в е р с и т е т с к и й п р о ф е с с о р не став би брати чужих листів? На всякий случай, ся темна історія не має нічого спільного з тим, як поставило себе „К. Слово“ до нашого процесу та до руской справи в Галичині загалом. Се зроблено чесно, і ми мусимо забути, що було, а бажати тілько, щоби „К. Слово“ ніколи з чесної дороги не аверпуло.

Австро-руські спомини
(1867-1877)

М. Драгоманова. Частина 1. і 2. Львів, 1889.

Ровесники наші певне ще добре тямлять, який то кри ідняли були старші інтелігентні Русини і Поляки в Галичині, коли 1875 та 1876 р. Украйінець Михайло Драгоманов, у своіх письмах до „Друга,“ голосно й горяче промовив до рускої інтелігенції, щоби не сварилася межи собою за марниці, а згідно занялася всіма чужими визискуваним, безпомічним простим народом і, коли, в слід за Драгомановим, і ми, молодіж, стали накликати руску інтелігенцію, щоби й сама не кривдила наших робітних людей і по людски з ними обходилася. Як звісно, се все взяли нам за бунт, хоть Драгоманов і ми домагалися тілько справедливих порядків, бажаючи двигнути наш народ з упадку та порядно его просвітити, і то мирним, законним способом. Пізнійше трохи, ми, Львовяне, дізналися, що Драгоманов ще від давнійше знався з нашими світлими Русинами, і всім їім проповідував любов до наших робітних людей.

Отже в названих на верха книжочках, котрі видав Іван Франко, Драгоманов росказує коротенько, відки й до яких чоловіколюбних та науколюбних думок дійшов, як з ними підходив до наших Русинів, і як вони до того зразу ставилися.

Сам Драгоманов навчився шанувати й любити простих людей найперше дома від батька, а далі, бувши в полтавскій гімназії 1853-1859 р., з „Наталки Полтавки“ Котляревского, з віршів Шевченка („Кавказ“, „Сон“ і др.) з оповідань Марка Вовчка („Панска воля,“ „Сестра“ і др.) з оповідання жінки Бічер-Стоу „Дядько Тома,“ що йшло против неволі чорних людей в Америці і на цілім світі прихиляло щирійших світлих людей до людей поневолених, простих; а порівні з тим і з оповідань Тургенева з житя простого московского народу, з писань росийского соціяліста Герцена і иних. Усі ті, наші й чужі писателі бажали прихилити панів та уряд до людей простих, робітних. Особливо в Росії говорено тоді про скасоване панщини, отже й Драгоманов і его приятелі бажали волі для поневолених людей не тілько в Росії, а й на цілім світі, і через те їіх звали к о с м о п о л і т а м и, по нашому всесвітниками. Всесвітники бажали того самого і для наших простих людей не через те, що вони Русини чи Украйінці, а через те, що вони люде. Всесвітники в загалі тоді не ділили Украйінців від Москалів, вони не були противні людскому та просвітному украйінству, але

й не виступали против російського письменства власне через те, що в нім було богато людского, такого, що й у инших просвічених народів на заході Европи, і то було більше навіть, ніж у письменстві українскім Через те Драгоманов не думав виганити зо шкіл на Україні і російської мови, алеж знову бажав, щоби поровень з нею була й руско-українска мова, особливо для початків. Сего Драгоманов нераз домагався від російского уряду, і через те головно так із ним зайшлося, що 1876 р. єго прогнано з професорства в найвисшій школі чи університеті, в Кієві.

Що-ж до Руси-України, то Драгоманов ізразу взяв собі кріпко в голову, що у нас усяку громадску чи нац'опальну роботу треба вести з низу, від народу: треба вивідуватися, як наш народ говорить, що співає, оповідає, як живе й маєся; треба, далі писати головно про него і для него, просвічати єго в народних школах і щиро-науковими книжочками; треба обставати за ним, порядкувати єго житє й працю — загалом двигати народ матеріяльно й морально, щоби був маючий і світлий, щоби чувся чоловіком, горожанином і тим самим добрим Русином чи Українцем. Українским патр'отам, Драгоманов не радив дразнити Москалів тим, що вони від них осібні і через те мусять ві всім зрівнатися з Москалями й иншими самостійними народами, і задлятого мусять найперше звернути увагу на інтелігенцію на Україні і розвити для неї осібне високе українске письменство. Драгоманов казав, що, на виворот, тілько ведучи працю а н и з у в г о р у, поступаючи разом із народом, розвиваючися разом із ним, Русини чи Українці зможуть виробити не тілько самостійну, а й живу руско-українску просвітну мову, живе та сильне всесвітними думками й інтересами руско-українске письменство, і аж тоді будуть мати право толкувати про те, чи рівні вони чи нерівні Москалям. Загалом радив Драгоманов, не зривати союзу з Москалями, на виворот, спільно з ними добиватися в Росії особистої та краєвої волі, а тоді вже сама собою настане воля і для руско-українскої нації.

Такі думки проповідував Драгоманов ще на Україні, і з такими думками обернувся і до нашої Галичини.

Отже, коли, по думці Драгоманова, на Україні патріоти шкодили руско-українскій справі своїми нетерпячими виступами за самостійність Українців супротів Москалів, котрі ті виступи повертали против усякого розвою руско-українского, то в Галичині Драгоманов побачив ще гірше. Тут ті спори в Росії відбилися так, що інтелігенція руска поділилася на два ворожі табори: одні, народовці, казали, що Русини в одно з Українцями, осібна нація від Москалів, — котрих у нас тоді порядно лаяно, — а другі, москальофіли, казали, що Русини одна нація з Москалями і що через те зовсім нічого осібного рускога не треба: ані мови, ані письменства, ані в загалі никого самостійного житя. Тим то галицкі світлі Русини сварилися над тим, яке має бути всеруске або й усеславянске письменство, а ще більше горячилися вони із за правописи: яка вона має бути для Русинів, старовіцка (етимологічна), чи новітна, ніеля людского голосу (фонетична)?? В спорах над сими, формальними або далекими, справами, галицкі Русини тратили найбільше часу, причім ужывали нечесных способів спору, як доносів і т. п., а простим народом дуже мало займалися, дуже мало були до него прихильні, а навіть ще мало знали єго мову, хоть і вживали ві сяк-так і одні й другі, через те, що иншої рускої мови й не знали. Та в тих руско-московских спорах у Галичині найцікавійше було те, що наші москальофіли, хоть і кричали за російством, а російскої мови та російского письменства не знали, а народовці, хоть як тоді брикалися против Москви, а все таки через „Правду“ знакомили Галичан із новійшим російским письменством.

Завважавши се все, Драгоманов поміркував, що якби письменску справу в Галичині переставити з формально-національного грунту на грунт щиро просвітний, т. є. якби заставити галицких Русинів мати на ціли тілько народні інтереси та справжну просвіту, справжний поступ, то можна би звести в одну народолюбну та поступову партію всіх щирих Русинів або бодай доконати того, щоби одна й друга партія хоть осібно та досить згідно працювала над подвигненєм простого народу, над єго проєвітою.

Се здавна головна думка Драгоманова що до Галичини, і на ній ми, поки що, кінчимо. Далі поведемо про се розмову аж тоді, коли вийде 3. і 4 книжочка тих споминів, котрі вже в рукописі готові і котрі ще цікавійші. Тепер додамо хиба ще тілько, що хоть надруковані вже спомини і неповні і не скрізь добре оброблені, то все таки з них наші Русини можуть дуже богато скористати: можуть побачити, якими манівцями йшов доси руский рух і порозуміти, яких би провідних думок нам держатися, щоби порядно владити і наше домашне народне житє, і наші відносини до сус'д, як: Поляків, Москалів, і всіх Славян, щоби вони не то що не були нам противні, а й помогали нам, для нашого й своєго добра — для оборони від тої погибелі, яка грозить усім Славянам від Німців, котрі чим раз більше збиваються в кучу і, немов та чорна хмара, сунуть на схід, на землі славянскі. При тім же зі споминів Драгоманова, як і з усеї єго діяльности, віє така горяча любов до правди, до простого нашого народу та до руско-українскої справи загалом, що не розуміємо, як міг на него так напасти за се д. Бу-ль у „Правді“ за вересень 1889 р.? Сумно читати такий осуд, тим сумнійше, що д. осудець твердить, буцім то Драгоманову завше ходило тілько о власну особу. Якби так, то Драгоманов жив би в Росії в почестях та достатках, а не коротав би свого віку на чужині. Сумно се, що такому чоловікови, що, як то кажуть, зубн свої зїв на школах, на народнім письменстві, та на українстві загалом, не позволено було й далі чесно служити тим справам у Росії, та ще сумнійше, коли деякий землячок із Росії ще й каменем на него кидає за те, за що Драгоманов більше може потерпів, н'ж хто-небудь. Сумно то для Руси-України, що такого потрібного для неї чоловіка, як Драгоманов, пригорнула до себе, тогід, аж Болгарія, поручивши єму впорядкувати університет, та ще сумнійше, що „українска“ Правда і сим видно невдоволена, коли, в випуску за жовтень 1889, не каже від себе нічого против того, що російский уряд дуже невдоволений тим, що Драгоманов опинився в Болгарії, під боком Росії і в такій сторони, де колись пристигнути може воля для всіх Славян. Гіршої зневаги Драгоманову тай

українській справі, годі було „Правді“ придумати. Та скінчім про Споминки. Драгоманов міг у сво'х Споминах де в чім помилитися, він певне що не в однім инакше дивиться на руску справу, ніж наші патріоти й високі політики, — се видно й з наших слів про сго Споминки, — отже д Бу-ль міг поправити, коли які пайшов, помилки, сказати, в чім сам він чи хто не годиться з Драгомановим, але лаяти за те особу, та ще й як лаяти, значить повертати руско-українску справу в часи крайної нетерпимости, з якої вона тільки що починає виростати. Сумно!

М. П.

Від редакції.

В тяжку годину родився наш „Народ.“ У тих, задля котрих ми видаємо свою газету і котрі бн нам певне з щирої душі помогли, у селян та ремісників — сего року велика нужда, а серед рускої інтелігенції ві Львові, ми не найшли тої прихильности, якої сподівалися, коли в 1ч. писали свої слова про терпимість та згоду на полі народного добра. Ні одна руска газета навіть не вповіла своїм читателям, що вийшло 1 ч „Народа“ [1]) так що ми мусіли подавати до головних руских газет, до „Діла“, „Червоної Руси“ та „Батьківщини“, платні оповістки, побіч тих купців або й ошуканців, що захвалюють Русинам свої плохі товари або просто тільки хотять від них вицигапити гроші. Тай то „Черв Русь“ не помістила й такої платної оповістки, хоть і обіцяла, що помістить. .

Найгірше ж пощастилося нам із друкарнею. Після двох розмов із друкарнею имени Шевченка та Друкарнею Польскою, котрі зразу бралися друкувати у себе нашу газету, — ми обернулися з „Народом“ до друкарні братства Ставропигійского, при Волоскій церкві, маючи на увазі найперше те, що там найбільше гарних руских букв і найкрасше та найточнійше все робиться. До того ж Ставропигійска друкарня почислила нам була зразу далеко дешевше від аркуша, ніж навіть друкарня имени Шевченка Ми були певні, що „Народ“ буде завше друкований в друкарні Ставропигійскій тим більше що, як нам виділося, то ті світлі Русини, що орудують нею або друкують там свої твори — москальофіли — стали тепер прихильнійші до тих справ, котрі ми ставимо на перше місце — до безсторонности та до інтересів нашого простонароля. Від орудників Ставропігії ми могли сего сподіватися ще й по тім, що вона ж довгі віки передувала в просвіті та поступі серед Русинів тай опікувалася рускими справами так, що и ся того й австрійский уряд дав їйй імя, якого хотіла — імя батьків Руси.

Тимчасом ми помилялися Ставропигійска друкарня найперше піднесла ціну за „Народ“ висше, ніж хотіла друкарня ім. Шевченка; далі за 6 р. довгу сперма нам була 600 примірників 1 ч „Народа“ в ціні 120 р.; затим супротів угоди, стала домагатися від нас грошей на перед за все число, а врешті, коли ми й на се пристали, то зовсім не схотіла друкувати „Народа“, кажучи, що не має складачів. Ось через що, в свій час, не могло вийти 2. ч. „Народа“. Усім сим Ставропигійска друкарня заподіяла „Народови“, зараз на першім поступі, величезну шкоду.

Хотя не-хотя, ми мусіли оглянутися за пишою друкарнею. Але після 1 числа „Народа“ не схотіла друкувати навіть друкарня ім Шевченка, кажучи, що не має тільки букв Ледви-не-ледви ми найшли одну таку польску друкарню, що мала рускі букви і схотіла приймити до друку „Народ“ Але тих букв було тільки на один наш лист, до того Ставропигійска друкарня сказала нам крайне слово аж 21 січня, так що до 1 лютого оставалося дуже мало часу на склад, особливо для польских складачів, що не вміють добре читати руских рукописей. За длятого годі було тепер вистатчити 2 аркуші, як ми хотіли (хоть натомість мусимо завважати, що в сім числі, дрібнійшим письмом, умістилося далеко більше як у першім числі більшим письмом). За те 4 ч. видрукуємо в півтора аркуша, так що никоду читателям нашим надолужимо з верхом.

Мило нам, що по селах і місточках, у нас і на Буковині, зовсім не так повитали 1 ч. „Народа“, як у Львові І світеки і духовні Русини пишуть або переказують нам, що „Народ“ йім дуже подобався тай додають нам охоти до дальшої праці. Щир йші ж для народу люде з сіл та місточок сами нас пхнули до того, про що ми давно думали, то є, щоби видавати таку газету, котра би ні на кого не оглядалася, а говорила всім правду, боронила інтересів нашого простонароди і на тім полі зводила в одну народолюбно-поступову партію чесних і щирих Русинів усіх парт й Із того видно, що Русини по селах і місточках ради би, щоби й м ж львівскими та черновецкими Русинами прийшло на тім полі до згоди або бодай до терпимости, безсторонности.

Отсе й порука для нас, що думка наша про таку однісіньку руску партію не довго буде тільки думкою. В сім упевняє нас ще й те, що отсе недавно рускій соймовий клюб — що очивидячки мусить стояти над партіями, — постановив з звати до Львова чільнійших галицких Русинів усіх партій для наради, між иншим і над тим, щоби скупити всіх Русинів задля в дважної та згідної праці. На тім зїзді мали би Русини також обговорити вибори до рада державної, на р. 1891 тай згоду з Поляками. Значить, клюб соймовий береся власне до того, про що ми головно писали в 1. ч. „Народа“ Ми певні, що коли на той зїзд будуть вислані чи запрошені справді люде всяких партійних відтінків, і коли то будуть справді вибрані люде, то є люде розумні, щирі та безсторонні, і коли до того поприйіздять з наказом від громад, товариств або хоть кружків — то можна нам буде покласти міцну підвалину до згоди м'ж усіма чесними Русинами не тільки в Галичині, а й далеко поза ві границями.

Додати мусимо, що дуже щиро повитали „Народ“ і народолюбні та щиро поступові Українці і що без помочи декого з них „Народ“ нам не побачив би й світа. Такої моральної й матеріяльної помочи ми й на далі ждемо від усякого Русина чи Українця, що не засклепився в кружкових та партійних комірках, а яко вільний радбн знестися понад теперішні рускі кружки й партії — на висоту загально-народних та загально-людских інтересів, котрим ми щиро хочемо служити на руско-українскім грунті чи в руско-українскій одежі.

І се, подвійне число, розсилаємо ще по-більше на пок: і просимо всіх тих, котрі би не думали передплачув. „Народа“, відіслати нам з ласки свосї і 1. ч., котрого доправляються нові передплатники а котрого у нас уже власне нема Просимо тілько на адресових карточках дописувати, хто відсилає, щоби ми знали, кому більше „Народа“ не посилати

[1]) Тілько „Діло“ подало зм'єст 1. ч. але аж у 24 дни після того, як воно вийшло!

Зміст: Прочитавши 1. ч. „Народа.“ Читача. Казка про Добробит, Івана Франка. Що діється й говориться по наших читальних у Снятинщині, Л. М Отворене читальні в Нетрикові, М. Ластівки. Біда в Скільщині, Селянина. Дещо про буковинеко-руску інтелігенцию, В. Н. Ще не дніє! Б. Ю. С. Людвік Анценгрубер, Й П-го. Русское Слово, М. П Як виховуються питомці гр к. головної семінарії ві Львові, на проводирів народа, Л. Б. „Правда“ і „Кіевское Слово“, М. П. Австро-руські споминки М. Драгоманова, М. П Від редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Вовтіха Манецкого, під проводом В Годака.

Рік I. Львів 15. л. лютого 1890. Ч. 4.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл. або 12 франків.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи вищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Про неподільність мужицких грунтів.

Тогід радили в нашій Раді державній в Відни над тим, що мужицка земля вже занадто роздроблена на кусники, і врадили такий закон, щоби спинити дальше роздроблюване землі мужицкої, а іменно: щоби по смерти господаря не переходив грунт его на всіх наслідників по рівні, але щоби весь грунт припав одній дитині, а решті дітей належавбися лише сплаток за їх пайки. Таке право було вже у нас перед 1868 роком, лишень після давного права немож було ніколи мужицкого грунту ділити без дозволу циркулу, а після сего нового закона мужицкий грунт лише тогди має переходити на одного наслідника, коли господар умираючи, не розпорядив, як має бути грунт поділений Сей новий закон приймила вже Рада державна і цісар уже потвердив (санкціонував), але в Галичині закон сей іще не введений, бо Рада державна так постановила, що у нас він аж тогди має завестися, коли наш сойм на тото пристане. Наш сойм не радив ще над тим, але відай не забавки буде радити, отже цікаво застановитися над діленином мужицких грунтів і розважити, чи повинні наші посли в соймі стояти за неподільностею грунтів мужицких.

Як сказано, перед р. 1868 був уже в нас заказ ділити мужицкі грунти, однако тогди були инші часи.

Не говорю вже за часи панщини, бо тогди житє мужиків ішло цілком иншою дорогою, але й по скасованю панщини не було воно з разу тото, що тепер, і заказ діленя грунтів мужицких не давався так дуже в знаки. На сам перед тогди, хоть до 1868 р. по праву грунт не мож було ділити, то на ділі всеж таки грунти мужицкі розділювалися, бо старший син, на котрого цілий грунт переходив, давав звичайно своїм братам замість сплатку по кавалкови грунту, а по друге, тогди ще наші мужики не навикли були уважати грувт за особисту власність одного чоловіка; тогди ще грунт уважався більше за власність цілої родини, котра з него мала живити ся. отже коли на ділі не ділено грунту, то всеж таки звичайно ціла родина, всі брати і сестри, котрі не пішли на инший „грунт“, жили разом в купі, в купі працювали і вживали всего спільно. Тай таки житє було тогди лекше: лекше було з землі вижити, земля не була ще так обтяжена податками, як тепер, по друге, тогди бідному чоловікови і між панами було лекше приміститися. Робота на грунтах панских велася все ще на старий, панщизняний лад: руками а не машинами, одже й більше робітників займала, лекші були заробки для беззємельних, а пани, по старому звичаю, жили гойнійше й двірнійше, не були ще такі вираховані як тепер. Тогди далеко лекше мож було по при панів проживитися на всіляких службах та услугах. Пани частійше ніж тепер наділювали своїх слуг кавалками поля до ужитку й відступали людям грунти до оброблюваня за часть політку

Але що найважнійше, були то часи, коли сервітути громадскі не були ще знесені. Тогди то ще всі мужики в селі мали право вживати великі пасовиска й ліси двірскі. Одже, як з одного боку ті мужики, котрим землі бракувало або котрі мали ей за мало, випасали собі худобу та вівці на громадских пасовисках і с того жили, так знов із другого боку і ті господарі, на котрих після права спадав цілий грунт. маючи вільні великі громадскі пасовиска для своєї худоби, не потребували так дуже дорожитися своїм власним грунтом і могли скорше

наділювати свою молодшу рідню кавалками поля, хоть се й було против закона

Всі тоті давні порядки тепер змінилися. Тепер у нас, як і в цілім світі, заводиться господарка лишень для гроша. Кождий старається с поля і з робітника як найбільше гроша видусити. Давні сервітути „урегулювали“ і громадам давні пасовиска та ліси повідпадали, а людей усе прибуває, а на землю мужицку все більші тягарі спадають. Томуж то, як би тепер на ново заборонити ділити мужицкі грунти, то се далось би мужикам далеко більше у знаки як перше.

За остатних двацять літ, від коли позволено мужицкі грунти ділити і признано всім наслідникам рівне право до части грунту, роздробилися у нас мужицкі грунти до крайности. По смерти батька розпадається грунт на части поміж родину, а в другім поколінню ділиться ще на менші части й ще на менші так, що с колишних широких нив робляться вузенькі грядки, а більші господарства селянскі разпораз зникають. Дроблять грунт не тілько у нас, а в усіх краях нашої держави, як про се перекопалися посли в Раді державній з виказів, що їм передложив міністер рільництва.

З виказів тих бачимо між иншим, що коли в році 1857 було в нашій Галичині трохи більше як півміліона господарів грунтових, то теперки на тій самій землі мужицкій є більше як півтретя міліона господарів; значить, за яких 30 літ земля мужицка у нас в трое роздробилася. Звісно, земля мужицка не однако розділена межи всіх мужиків. В кождім селі є трохи богачів, трохи середних господарів, а велика сила, що мають лиш по кусникови поля, с котрого вже таки ніяк вижити. От напрнклад подаю вам виказ поділу мужицкої землі в селі Петрові, городенского повіту, з котрого можна мати образ майже всіх наших сіл. В р. 1882 було в тім селі кругло 1853 морги усеї мужицкої, рустикальної землі. Відрахувавши громадске невелике пасовиско, неужитки і дороги, поле, котре поскуповували жиди та пани, і поле попівске, лишалося в руках мужиків трохи попад 1000 моргів. Душ у тім селі було також кругло майже 1000. І от як, після катастру податкового та конскрипції, була та земля розділена між родини й душі:

Посідали	Число родин посідаючих	Число душ у тих родинах	Разом на ті родини припадало поля м.
До пів морга й менше	36	160	18
Від пів до 1 морга	16	63	16
Від 1 морга до 2 морґів	19	75	38
Від 2 м. до 3 м.	24	97	66
Від 3 м. до 5 м.	51	258	230
Від 5 м. до 10 м.	62	301	496
Від 10 м. до 15 м.	7	32	100
Від 15 м. до 20 м.	1	8	16
Від 20 м. до 25 м.	2	6	46
разом	218	1000	1026

Було, значить, 36 таких родин, що мали разом лиш 18 моргів поля по пів морга на одну родину і на тих 18 моргів припадало 160 душ: 16 родин, а в них 63 душі, мали по більше як по моргови, разом 15 моргів. Найбільше було таких газдів, що мали від 3 до 10 моргів, а лишень три були такі господарі, що мали більше як 15 моргів. С повисшої табелі видно, що лиш третя часть господарів-мужиків мала більше як по пять моргів грунту, а дві третини всіх господарів мали по менше, а межи ними власне половина по менше як по два морги.

Що так само дробляться мужицкі грунти в цілій Галичині, се видно буде з рахунку: 1819 р. було в Галичині мужицких господарств 511.372, кожде гурт-на-гурт по 14 моргів; 1859 р було вже 788,234 господарств, кожде по 9 моргів, а 1883 р аж 1 міліон 408 тисяч дрібних господарств, кожде по 5 моргів. Розуміється, що так як в тім є господарства і по кільканацять моргів, то на переважну більшість теперішних мужицких господарств випаде щось тілько по 3 морги. Завважаємо мимохідь, що коли мужицкі грунти так дуже дробляться, то ве-

ликопанські чи богатирські грунти збиваються в купу. І так, коли взяти 100 таких господарств богатирских 1819 р, то 1859 р вони вже збилися лиш у 46 господарств, а 1876 р. тілько в 24 господарств, і то так, що коли напр. в однім такім господарстві 1819 р. було 100 моргів, то 1859 р. було вже в нім 173 морги а 1876 р. аж 350 моргів![1]) Так то мужицькі а богатирські господарства ідуть зовсім супротивними дорогами: богатирські господарства збиваються в купу, а мужицькі розбиваються на дрібні кусники. Через те, що у нас земля так роздроблена, погіршилося й господарство мужицке На маленькім господарстві не мож навіть удержати худоби, без котрої ніяк справити й обробити землю. При великих містах, де багато купують огородовини, можна ще вести огородову господарку, і з малого кусня землі видобувати великі політки, от як у Франції або в Бельгії, де великих міст богато У нас у Галичині на городовину нема великого збутку й уся наша земля мусить іти під збіжє та паш. До збіжевої господарки треба конче більших просторів грунту, треба мати на чім досить худоби тримати і треба провадити зміну плодів. Крім того, господар такий, що живе з родиною на маленькім грунті, с котрого ледви навіть у голоді пережити може, не має ніяк нагоди освічуватися йіти за поступом часу. Він є ніби найматом у самого себе за найлихшу плату, мусить усі свої гадки й усю свою силу віддати на службу своєму голодному животови. Через те не можна навіть надіятися, щоби наші мужики на малих грунтах починали ліпше господарити, а противно господарка на тих грунтах мусить усе гірше упадати. Видимо то найліпше у нас, що чим більше земля роздроблюється, тим усе гірше вона родить. З рахунків показується, що у нас морг землі півтора або й два рази менше родить, як у Чехах, на Моравї або в инших західних краях нашої держави. Через роздроблюване грунтів мужицких вони чим раз більше задовжуються, бо коли в 1873 р. було на мужицких грунтах 8 міліонів зл. то 1884 р. було на них аж 30 міліонів зол. довгів інтабульованих, а можна сказати, що найменше в друге тілько неінтабульованих. Господар на малім грунті не має с чого вижити тай зазичується на грунт і так єго ніби поволи зїдає, бо довги ведуть у кінци до ліцитації й до втрати власности землі. До того всего приходять ще ті безконечні процеси наших мужиків за землю та сварки й бійки і безнастанна тяганина по судах, що власне все йде іс сварні о межі та вживане землі. Мужик наш лиш із землі може жити; не має він землі, то й нема єму місця на світі, нема єму житя, томуж то він і запопадливий на ту землю і трясеся над кождим сі кусником і хотів би як найбільше сі мати. А тепер ще як кождий іс своїм віддїлюється і кождий собі на своїм окремий господар, а за другого не дбає, то кождий намагає лише на своє, як то кажуть: кожда рука д собі крива. С того виробляється захланність, байдужність на кривду другого і сварки та процеси межи родиною та сусїдами До того ще у нас таке право, що люде ніяк не можуть правним способом погодитися в селі, але все мусить іти через суди та нотарів Томуж то наші мужики разураз процесуються. Процесується родина між собою, ділячися грунтом порозділюють, процесуються сусіди за межі та політки, а при тім із ненависти повстають сварки та бійки й одні других скаржать по судах та тягаються по термінах. Усі тоти процеси та терміни коштують наших мужиків дуже богато й через них маринується богато робучого часу. А теперки почислім іще маси спадкові і справи опікунчі, де то треба оплачувати тілько штемплів, адвокатів, нотарів та всілякі такси і тра відбувати без кінця термінів! У нас у судах повітових приходить на рік близько 100 тисяч має спадкових майже самих мужицких, а подань усіх у галицких судах повітових, у котрих переважно лишень справи мужицкі судяться, входить на рік більше як два міліони, крім справ карних Возьмім лиш, щоби кожде подане гурт на гурт разом зі штемплями коштувало по два зол. готовими грішми і щоби лише на кожде подане було два терміни, а кождий термін рахуймо щоби для обох сторін коштував разом два зол. вже і зі штемплем, то вже виходить на рік 12 міліонів готовими грішми одже більше як чотири рази тілько, що виносить увесь цісарский податок грунтовий від усеї мужицкої землі в Галичині. Де того ще приходять оплати за провізорії та всякі комісії, котрі тут і не пораховані.

Але на судах ще не конець. Як земля розділена поміж богато властителів, то вона разураз переходить з одних рук до других, грунти разураз продаються. Приходять одже вида-

[1]) Дивіть статю Франка „Galicyjska własność ziemska“ (Przegląd Społeczny, 1887, I, 21 — 35).

тки й оплати за контракти у нотарів та опла ти інженерів за розділ і мапки, — а все тото, як знаєте, дуже богато коштує. Нераз один такий мужицкий контракт винесе на 20 або 30 зол. або й більше, крім таксн, що ся в уряді податковім платить. От такі то хиби роздробленя землі. Господарити нема на чім і земля лишень яловіє, а сварні, оплати та коштів ie того розділу тілько, що як іще оплатив подат ки, то грунт у такого малого господаря хіба лишень на тото щоби от називався „господар".

Вже нераз розважували над тим наші письменні люде, що таке велике роздроблене землі мужицкої не на добро виходить і думали, що би на те порадити. Найбільше по наших га зетах радили, щоби наші мужики не товпилися всі так коло самої господарки але щоби бралися за ремесла, промисли і торговлю О тім бу вало писав Іван Наумович у своїй „Науці", щоби наші господарі за приміром Чехів лишень одного сина на господарстві лишали, а решту щоби висилали в світ, иншого хліба шукати, коло промислу та торговлі. Однако не так то воно лехко зробити, як сказати, або й написати. У нашім краю нема ще великого промислу, нема великих фабрик та варстатів і нема такого гандлю як де инде, — от лишень крамарство і то все майже в жидівских руках. Коли напримір у Чехах, Ракузах, Моравії, Шлеску майже половина всіх людей (40 до 50 на 100) знаходить спосіб життя коло промислу та торговлі, то у нас заледви менше як шеста часть (15 на 100) жиє с промислу та торговлі, тілько що то власне самі жиди; горетка ще людей жиє с письма та по урядах; а решта, близько чотири пятих частей усіх людей (78 на 100), а межи ними всі мужики, мусять жити лишс з рілі, бо иншого способу нема. Промисл і торговля можуть у краю лишень поволи змагатися; до того треба, щоби в краю назбиралася велика сума покладних гропей чи капіталу; щоби було богато спосібних робітників, котрі би лише з роботи по фабриках та варстатах мусіли жити, а до того ще мусить наш галицкий промисл перебути завзяту борбу чи конкуренцію з заграничними фабриками, бо за границею (як у Англії, Франції, Німеччині і т. д.) вже тепер є великі фабрики і спосібні, добре навчені робітники, тому то заграничні фабриканти можуть ліпший товар (марфу) робити й дешевше его продавати тай наших промисловців і ремісників на торгах замагають. Промисл і фабрики настануть поволи й у нас так як де инде. алеж не можна надіятися, щоби то так скоро прийшло і щоби зараз ті люде, що не можуть поміститися при господарстві, сталися фабричними робітниками. Нема одже чого надіятися, щоби наші мужики добровільно переставали дробити землю і починали шукати иншого способу життя, бо по просту нема де инде дітися й кождий мусить липатись на селі коло господарства. Спинити роздроблюване мужицкої землі можна би хіба лише примусом і того хапається наш закон. Він хоче прямо заборонити ділити грунти. Виходить то ніби на таке, що коли багато мужиків із своіх кавалочків не можуть вижити, то недопустити їйх таки цілком до землі, — най собі роблять, що хочуть! Так як якийсь казав: коли болить голова, то ей втяти.

(Конець буде).

Др. Северин Данилович.

Ще дещо про житє наших селян-хліборобів.

Прочитавши в 1 ч. статю д. Д., я на сам перед мушу завважати, що він помилився, рахуючи 200 р. доходу на селянску родину або 50 р. на голову. Звісний економіст, посол Щепановский, в своій книжці „Nędza Galicji" вичислює, що якби розділити на всіх по рівні суму доходу з селянских і панских грунтів, з князівских і камеральних дібр, і доходи з ремесел і промислу, то аж тоді випало би на одну людину в Галичині 53 р. на рік. Так само д. Д. узяв за високо й усю вартість збіжа, огородовини і паші на 350 або навіть 400 міліонів р., бо вона виносить о яких 140 міліонів менше, а Щепановский цінує вартість усіх галицких добутків не іно з рілі, але й з лісів, гірництва, промислу і ремесла всего на всего на 341 міліон р.

Я попробую обчислити точнійше дохід із грунтів руского селянства в Галичині, а то таким способом: Знаємо, кілько моргів займає дрібна власність у східній Галичині (а власне в обсягу львівск. Товариства господарского, що обіймає крім руских повітів, ще й 2 чи 3 повіти переважно польскі); знаємо далі з річників міністерства рільництта, які в Галичині урожаі за остатних 10 літ; маємо в справоз-

данях Товариства господарского (вправді тільки за один рік) докладний розділ добутків з великих і малих грунтів, а врешті знаємо й ціни плодів земних. Отже ж маємо все, що до такого рахунку потрібне. З того рахунку виходить, що вартість усіх добутків із землі виносить на селянску голову не 50, а около 36 р. у рік. Коли ж від того відрахуємо окремо грунти церковні і поскуплювані через попів, жидів, економів і всяких инших панків, від грунтів селянских, то випадалоби може яких 33 р на селянску голову, або 132 р на селянску родину в рік.

Яку пайку з тих 132 р. може селянин обернути на своє і своєї родини удержанє, того я вже не дочислявся, певно тілько, що єму не останеся на прожиток і половина того, що числить д. Д. Нехай би справді селянска родина в Галичині мала 5 моргів землі, то з доходу 132 р. мусимо відчислити на податок, дачки, такси, штемплі і т. п. 25 р., на утриманє хати і будинків господарских 15 р., насінє на 5 моргів 28 р., тягла (кінна) робота на 5 моргах (оранє, скороджене, вивезенє гною, звізка паши) 25 р., або разом 93 р. у рік Відтягнувши се від 132 р., будемо мати тілько 39, нехай кругло 40 р. чистого доходу в землі, котрий селянска родина може вжити на свій прожиток. Отже ж тілько третину того, що рахував д. Д.

Одного ще видатку не втягнув ані Д. ані я в рахунок, іменно видатку на будову церков і шкіл. Годі однак поминути его мовчанкою, коли в остатнім десятку літ в кождім майже селі красуєся мурована школа, а в кождім пятім-шестім мурована церков. Тих видатків годі розділяти на поодинокі газдівства, бо раз що не всі села їх понесли, а по друге, відбиваються вони на людности в зовсім инакший спосіб, як всі инші, через те, що тут приходиться від разу грубу суму гроша складати. Возьмім, що громада, котра має тисячу моргів землі, урадила поставити собі мурованну церков і школу, і на першу видала 17.000 р., на другу 3000, разом двацять тисяч злр. А що та громада, як звичайно у нас, покладного гроша на те не має, то потрібні на будівлю гроші громадяне мусять зичити.

Але що грунт не дає іно около 40 р. чистого доходу на родину, то не ма з чого сплатити не то капіталу, але й проценту, і конечно мусить з того вийти не що инше, як утрата землі за суму 20.000 р. Коли морг грунту коштує 100 р., то переходить в чужі руки, звичайно жидівскі, моргів 200, а громадяне рускі з тисячі сходять на 800 моргів. Той перехід в селах, котрі ставили мурованні церкви і школи, ще перед десятьма або дванацятьма літами, вже довершився, в тих же громадах, котрі тілько перед пятьма або шістьма літами на мурованє пустилися, довершиться аж за яких пять літ. В таких селах новинні ми робити инший рахунок; бо коли пята часть землі перейде в руки жидівскі, то на руску родину випаде по середині не пять, а чотири морги, а річний дохід для рускої родини уменшиться також о пяту часть, і спаде з 132 на 106 р.

Річ лена, що ті 40 р. пересічного доходу з грунту (або хотьби й 60. р.) можуть покрити лиш малу часть потреб житя селянскої родини, з чого виходить, що в Галичині нема майже зовсім стану господарского (Bauernstand) а що рускый народ у Галичині складає ся властиво з заробників сидячих на ріли

Я дивлюся на справу наших селян ось-як. Таких зарібників маємо в Галичині півтретя міліона; вони дещо добувають зі свого грунту, але в більшій части мусять жити з зарібку. Нема у нас фабрик, рідко коли будуєся яка залізниця або гостинець, отже ж наші селяне мусять заробляти у дідичів. Але ж дідичі платять їм дуже мало, місцями навіть 15 крейцарів у день. З того вижити ніяким світом не годен, бо возьмім, що в хаті 4 руки робочі, а пятеро люда, то двоє старших виходить на роботу, щоби заробити на цілу родину, якийсь підросток робить лад дома і стереже двоє малих дітей. Если тих двоє старших заробить на день всего 40 кр., то тим не виживиться і не вбереся ціла родина, і виходить таке, що роблять другому, а на своє вижившенє зі свого мусять докладати. Якуж на то раду дає д. Д.? Каже мужикам в законній дорозі доходити поліпшеня своєї долі". Але якаж то є та законна дорога?

Думати, що самою „політикою" дасться тут щось порадити, булоби дитинством. (Д. Д. того не думає. Ред.)

Нужді міліонів може тілько праця міліонів порадити. Ніщо інше в світі. Жаден закон в світі не може наказати землі селянскій родити більше, як вона родить, коли самі се-

ляне о то не постараються, так само як жаден закон у світі не може наказати дідичови платити людім по 25 кр місто по 20 кр. за день роботи.

Коли власним розумом, власною працею не вирятуємося з нужди, то мусимо безнощадно загинути. От тим то я думаю, що справа того ратунку повинна тепер найбільше занимати всіх тямущих людей. Я на разі бачу дві дороги для наших робітних людей: або шукати заробку де инде, де за працю платять більше, або звернутися тілько до свого грунту і старатися з него видобути всі способи до життя. Грунт у нас може родити в трое в четверо тілько, що нині родить, але треба в него вкладати і більше праці і більше коштy. Як до того дійти, о тім надіюсь ще не раз поговорити, тут скажу тілько, що щоби здобути вклади потрібні для піднесеня свого господарства, на те найпростійший і найлекший спосіб знов таки заробок в краях, в котрих ціна за роботу висока. Наші робітні люде повинні би так поділитися, щоби одна частина зовсім виходила з краю і осідала на чужині, там, де лекше о землю, а робота дорого платиться, друга частина щоби також ішла тудиж на заробітки і потому з призбираним достатком вертала на грунт, а третя (і певно найбільша) часть щоби сиділа дома і всю свою силу обертала на працю коло свого власного грунту, хоч би й як дрібного. Я певнісінький, що як би наші люде плюнули на всякі мізерні заробітки у своіх близьких панів та жидів, а обернули ту саму працю на свої власні грунти, то се би їм десять раз ліпше оплатилося. Можна би повизискувати дуже богато занедбаних жерел навозу, хапатися до домашного промислу, котрий тепер чим раз більше поплачує, можнаби перемінити більшу часть наших грунтів (особливо в дрібних господарствах) на огороди і замісто збіжа плекати на них городовину чи то для себе, чи насіне на продаж чи в кінці пашу для худоби і т. і. А освічені люде повинні дбати о то, щоби наші селяне, вибираючися на заробітки на далеку чужину, не дізнавали по дорозі жадних прикростей та здирства і не блукалися по чужих краях як півці, але щоби йшли певними дорогами на певний заробок. Як бачите, досить роботи, коби тілько рук і голов і щирого серця. *О.*

Як би нам в біді ратуватися.

Дуже добре каже д. О. при кінці своєї замітки, що роботи у нас богато, коби тілько рук та голов, та щирого серця. Та тілько лихо, що у нас звичайно так виходить, як у тої господині, що тілько проз дурницю пирогів не варила: вода була, лиш сира та муки не було. Руки би у нас найшлися і ними у нас затикають всі діри Та що, коли до тих рук не стає добрих голов, то є, доброї поради, а нераз навіть доброї волі у тих, що радять Одні радять здатися у всім на ласку божу, без котрої, мовляв, чоловікови і волос з голови спасти не може. Ну, та на се вже стара приповідка відказує: Бога взивай, а рук прикладай І не можна того сказати, щоби наші люде не хотіли або не вміли рук прикладати, коли є до чого і за що. Он у Америці або в Россії наших робітників хвалять не нахваляться, що-ді й пильні і дбалі і швидко до всякої роботи хапаються, а ще до того тихі та покірливі, коли тілько з ними по людски обходитися. Ба, але як нема до чого рук приложити, або як за цілоденну важку працю платять 15 — 20 крейцарів?

Другі радять братися нашим людім до ремесла Добре то радити, але треба й тут дещо розміркувати. Щоби бути ремісником, треба після нинішної устави вибути термін у майстра, визволитися бути принятим до цеху і платити аркушик, т є податок заробковий. А для сего треба 1) коштy тілько, що найбіднійший чоловік, котрому заробок найпотрібпійший, ніяк на него не стягнеся, 2) науки бодай початкової, без котрої до терміну порядний майстер не прийме. і 3) найважнійше, треба селянскій дитині на завсігди покинути село і перенестись до міста, раз тому, що тілько по містах є порядні майстри, що беруть на науку, а по друге тому, що й опісля, ставши майстром, ремісник звичайно не мігби на селі заробити тілько, щоби й жив і податок заплатив. А коли ремісникови на селі місця нема, то значить, що село остаеся в такій самій біді та незарадности як і було Тай ще поміркуймо, чи справді то в ремеслах у нас така благодать? Ми бачимо що звми по містах сотки ремісників, котрі блукають без хліба, а в кождім цеху бачимо хіба двох-трех, що чогось доробилися (тай то звичайно ріжними штуками, а не самим ремеслом), а решта бідує не згірше мужика. Заграничні

фабрики підкопують і вбивають наше ремісло, так що селянам нашим пхатися туди нема великої потреби, а коли вже ставати ремісниками, то попереду добре роздумати, де і якими.

Ще інші радять завести неподільність грунтів селянских, думаючи, що тим зарадиться біді. Неподільність мала би настати разом з коммасацією, то значить, що грунти селянські, тепер порозкидувані шматочками, малиби бути через обміну позбивані в суцільні кусні, а потому на ті кусні положено би таку печать, щоб вони вже на віки в чні не ділилися. Нам здається, що таку перемину лекше видумати, ніж зробити, а колиб ві й зробити, то вона не великим добром пахла би для наших селян. Бо раз то, що найменше міліон селянских господарств у нас обнимає по 1, 2 до 3 моргів, а таке господарство, чи его діли, коммасуй чи що роби, все таки при теперішнім способі господарованя чоловіка з родиною не вживить. А по друге й те, що таке запечатане всякої зміни значило би зупинити всякий поступ, зробити неможливим усяке поліпшенє долі тих, котрих би та зміна застала на самім споді бідности. Може бути, що декому у нас і хотілосьби зробити таку штуку, щоби понад селянством і довкола него весь світ дошками забити, ну, але на се, як то кажуть, ченьже ще Бог ласкав і бабин біб до неба не дорасте.

Ще дехто, як і д. О. в попередній замітці, радять нашим робітним людім шукати заробку на чужині. Не перечимо, що на час біди й тісноти є в тім рація. Але тут опять липнеся оден недостаток: часть людей вийде з села, а решта липиться на старій біді. Ті, що вийдуть, можуть продати землю, і тоді хто ві купить? Звісно, або пан, або жид, або богатший сусід; найбіднійший, той, котрий би тої землі найбільше потребував, не має за що ві купити. Та той бо не має о чім і рушитися на далеку чужину за заробітком, і мусить або йти на роботу там де кепско платять, або попадати в руки ріжних агентів та шахраїв, котрі дадуть ему ніби то ліпший заробіток, але за те зідруть з него в-за-двоє. А коли той, що вийшов на заробітки, не продає своєї землі і верне опісля до дому з васкладаним грошем, то може бути, що він і здужає поправити своє господарство, але решта, найбіднійші? Чи їм від того теплійше стане?

Як бачимо, і сюди горяче, і туди боляче. Кождий спосіб поодиноко взятий не вистарчає, з кождого можнаби взяти тілько десь щось, а всего вкупі так і зовсім узяти не можна.

Дуже справедливо каже д. О., що „на нужду міліонів тілько праця міліонів порадити може“. Та тілько й тут кождий мимоволі запитає: ба щож, чи ті міліони доси дармували і дармують? А коли вони працювали і доси працюють, то чомуж вони так здібніли, що аж до нужди допрацювалися? Значить, не в самій праці тут діло. Адже й пчоли дуже пильно працюють літом, а про те в осени звичайно гинуть від сіркового дыму, а їх медом другі собі губи мастять. Справедливо затим ті міліони могліби до д. О. і що кождого інтелігентного чоловіка сказати: „Не говоріть нам о тім, що треба працювати, се ми й без вас знаємо, і як би ми не працювали, то можеб ви й підписатися не вміли. А говоріть нам і міркуйте про те, ***як би нам треба працювати,*** щоб з нужди вибитись. Бо вже й ми самі то видимо, і ви, розумні люде, досить нам напоказувалися, що так працювати, як ми доси працюємо, до нічого доброго не доводить.“

Певна річ, що думати над тим дуже трудно, бо тут треба думати за міліони людей. Радити такій многоті, також дуже трудно, бо треба розміркувати тисячні обставини: що одному на добре вийде, може другому зашкодити. І коли ми в „Народі“ подаємо і обговорюємо такі ради то головно для того, щоби самим робітним людім, а також усім щирим народолюбцям дати привід до пильнійшого думаня і розмов о тих річах.

Нам здається, що всі ради, про які ми доси згадували (подібних рад можна би набрати ще кілька, не дуже богато) мають одну головну хибу. Всюди радиться ***одному чоловікови, одному господарству:*** те й те може тобі помогти. Але що один чоловік буває заможнійший, другий біднійший, один розумнійший і бистрої памяти, другий тупійший, несмілий та непорадний (а й такий прецінь жити хоче і нераз до роботи дуже добрий), то й виходить, що кожда така рада може одному помогти, а другому ні, а звичайно може кількох поратувати, а найбільшої більшости ні. Нам здається, що тут треба почати раду і роботу — від ***громади.***

Наша приповідка каже: громада великий чоловік, і ми хвалимося тим, що наш нарід уже

здавен давна зрозумів силу громади. Але ми при тому забуваємо одну дуже важну річ, що *великий* чоловік ще не мусить бути ані найліпший ані наймудрійший. Друга, також розумна приповідка каже: великий кінь турецкий, та дурний, а громада зложена з тисячі людей темних, неосвічених та прибитих недолею є так само темна й немічна, як і кождий з тих людей одинцем Про таку громаду гіркими словами говорив і наш великий поет Шевченко, коли казав:

А на громаду хоч наплюй
Вона — капуста головата.

Отжеж нам здається, що поки ми не будемо мати в краю громад розумних освічених і добре впорядкованих, поти нам ані думати не ма що про ратуване себе і своїх потомків з нужди. А що ми розуміємо під розумною і добре впорядкованою громадою. про се поговоримо другим разом.

Іе. Франко.

ЩО ДУМАЮТЬ РЕМІСНИКИ НА БУКОВИНІ.

(Допись із Черновець.)

Від якогось часу, особливо від тогід. буковинскі ремісники — Поляки, Русини, Волохи й инші, — крпко задумалися над своїм незавидним станом і над тим, якби его поправити. Тай не однако ж вони про се думають. І так: одні з них тілько моляться, на свою біду, і чекають бжого змилования; другі, майстри, думають, що їм добре буде, коли по менше будуть давати своїм челядникам та учням; ще инші міркують, чи не ліпше би було зовсім покинути ремісло та взятися до лекшого хліба, напр. ставати жандармами, возьними, поліцаями то що; ще инші думають, що ремісникам було би добре аж тоді, якби знищити ремісників инших вір і народностей так, абн їх цілком не було. Частина анов ремісників думають, що можна би вратуватися, як би позакладати на Буковині робітницкі базари, так як то задумали були львівскі шевці (буковинскі, особливо черновецкі ремісники пильно читають газети або слухають, що в них пишеся, і хапають відти, що можуть, з усіх світів.) Ще одні обертаються до деяких писателів із просьбою описати в газетах їх упадок і піднести їх як; инші знов думають, що ремісникам можна би вратуватися так, якби як наймепше платити мужикам за те, що вони продають у місті; не хибло й таких, котрим сняться напади на фабрикантскі склепи, як то сталося в Кракові, або й загалом на всякі магазини, банки, богатирскі доми і т. и., як то зроблено в Месині, та в Римі 1889 р. І треба додати, що таких ремісників на Буковині найбільше, бо то все найбіднійші, такі, що найдужше терплять та найголосніше нарікають на свою долю.

Але є вже на Буковині й такі робітники чи робітниці, що на ремісницке лихо подають трохи ліпшу і людянійшу раду. Такі найбільше стараються ремісникам доказати, що з усяких насильних нападів та всякого нищення нічого доброго для ремісників не вийде, бо що би знищили, то знищать власне свою питоменну працю, а потім будуть мусіли знов тото надробити і поставити все як було, ще й ліпше. Зрештою, до всяких таких виступів треба би хиба війни, а всяка війна то тягар найбільше для робітних людей, як то й самі буковинскі ремісники розуміють і кажуть. Супротів инших гадок ремісницких, такі поступовійші робітні люде кажуть, що даремне спускатися на бже змилуване — треба обертатися до людей і самим щось радити, що майстрам не слід уривати з челядницкої плати та гірше обходитися з учнями через те, що в такім разі челядники й учні гірше би робили і сами би ратувалися — крали шкіру тощо, і не один із них дістав биси за таке до кремінапу, так що майстри не тілько втратилиби на роботі і на матеріялі, а й мусіли би причинятися з податків до утриманя і тих, що сиділи би в кремінапі, і тих, що їх судять та пильнують. При бідности челядників та учнів і тепер шириться між ними крадіж та инші лихі вчинки, а в кремінапі ніхто не тілько що не поправляеся, а ще гірший відти виходить, і з пімсти та для того, що їх потім ніхто не хоче приймити до роботи, пускаються на жите погане і шкідливе для всіх людей. Так само й супротів покидуваня ремісла, то розумнійші кажуть решті ремісників, що се пуста і неможлива річ, бо якби, кажуть, ремісники стали неробітними людьми, то хто би їх утримував? Адже самі ремісники жалуються, що й так нероб тних людей на Буковині богато, так що тяжко приходить усіх утримати, то мало ж би їх ще далеко більше бути? Зрештою той, що покидає ремісло та пускаеся на лекший хліб, стає потім для решти робітних людей ще гірший, ніж родовиті не-робітні люде. З тої самої причини, — кажуть, — не слід виступати протів робітників инших вір і народностей, бо як у чужих вірах чи народностях буде менше людей робітних, то тоді решті робітникам ще тяжше буде, бо будуть мусіли утримувати своєю працею ще більше людей, як тепер утримують. Нехай радше, —кажуть, — серед усяких вір і народностей буде чим раз більше людей робітних, котрі би самі себе удержували, то тоді лекше стане всім робітникам, особливо, коли всі будуть навидітися, триматися гурту і спільно добиватися ліпшої долі — гуртуючися в усякі спілки. До газетників черновецких, ніщо, — кажуть, — обертатися, бо вони ані не хочуть ані не можуть займитися долею робітників, вони тілько догоджають тим, що пренумерують їх газети, панам; а деякі, хотьби й могли, — як от напр. Русини, — то сваряться за марниці та друкують найбільше такого, що робітних людей зовсім не може інтересувати.

Вислухавши таких рад, черновецкі робітники постановили, хоть що то надрукувати про свою долю та свої думки, а після того вже якось робити межи собою порядок. Дуже би тут здалася робітницка газета, така, котру би всі робітники могли розуміти. Така газета могла би тут виходити тілько по руски, — бо по руски, всі розуміють, і Русини, і Поляки, і Волохи, — тілько

що мусіла би друкуватися латинскими буквами, бо навіть з руских робітників дуже мало хто знає рускі букви, а инші то таки цілком не знають. Така газета, писана добре і зрозуміло, читалабися не тілько в Чернівцях, а й по инших містах і селах на Буковині, і зводила би до куци робітних людей всяких тутешних вір і народностей, як Русинів, Волохів, Поляків, Жидів, Вірмен, Німців і других. Ніхто з тих людей не потребував би відрікатися своєї народности, тілько тримали би спілку в своїх справах господарских, котрими на Буковині майже ніхто з світлих людей не займається, противно, власне всі гуртом здирають та туманять усіх робітних людей. Колиж то найдеся на Буковині бодай по кілька світлих людей в кождій вірі чи народности, котрі би й самі розуміли робітницкі справи, і схотіли проясняти робітникам тоту темряву, в якій вони, — як видно й з попереднього, — обертаються, оглядаючися за яким небудь просвітком у своїй біді та темноті!...

А. П.

Народний поет на Украйині — Тимiш Наливайко.

Подаю читателям „Народа“ дві співанки вложені ще перед 1885 р. в однім украйінскім селі, що по лівім березі Дніпра, против Канева. Записав я їх у червні 1885 р. від самого поета, що живе в тім селі. Зовеся він Тимiш Наливайко. На око єму було тоді коло тридцять з т. Сліпий з роду, худощавий і малого росту, він однако парубкує і милостині не просить; та й інструмент у него такий, з котрим не ялося ходити в старці. Він грає на скрипці в компанії з сільскою музикою, на весілях і т. п. Та головне єго ремісло, як звичайно у сліпих, плетінка шнурів. Інструмент у него плохий, на половину розбитий, струни з ниток, та й то не всі. Купив він свою скрипку десь за два рублі і вже єму на думці купити нову. Під голос тої скрипки він співає свої пісні голосом слабим та виразним. Тоді лице єго ходить мов живе, тон і вираз єго жартовливі. Сам він чує, що пісні єго терпкі. Се особливо видно було, коли я став чи тати єму те, що від негож записав після кождого навороту, він добродушно сміявся. Він чує також, що пісні єго не пусті слова, а живе діло через те, що вони йдуть прямо до того, що дієся в селі. Вес, що тілько важнійшого станеся в селі, викликує в чуткій душі поета насміпливе слово правди. Він зрештою обходить звичайні жартовливі справи. На мій запит, чому він не зложив ні одної пісні про якого парубка, що дістав від д'вчини печеного гарбуза, він відповів: „бо таких парубків багато є в селі, то мене ще й побили-б за таку пісню.“ Він сам признається, що єму иноді приходилось терпіти за своє поетичне ремісло: били єго вороги, та прияселів у него більше ніж ворогів, то й вороги не завше пускаються аж до такого, а по просту відкупляються від єго пісень. Як не просив я єго заспівати пісню, про котру чув ще перед тим, ним знав Наливайка, він не пристав через те, що взяв від того парубка, про котрого співається в пісні, пять рублів сріблом відкупного. Иноді у него замовляють зложити пісню на яку нагоду, иноді запрошують єго до себе поважні селяне. „Ти мені грай свої брехеньки“, — говорив єму один старий почитатель єго таланту, — „бо я танцювати не буду“. Вираз брехеньки не треба в сім разі брати до-словне через те, що пісні Наливайкові наскрізь правдиві; він малює всі подробиці того, про що співає, зве по імю дієві особи. Спосіб єго пісень такий, що серед „освічених“ верстов єго не стерпіли би й тижня. Кожда єго пісня взята з життя і через те в кождім слові єго пісні чути ні в що необвиту правду. Наливайкові пісні нагадують селянам те, що кождий з них і без того добре знає, і якби поет позволив собі передати що неправдиво, то кождий з єго слухачів назвав би єго брехуном не за очі, а в вічі. Сам він готов назвати свої пісні брехеньками в прирівнаню до старосвіцких пісень, котрі він також любить, як каже, „смертельно“. Єго пісні не такі обтесані, як народні пісні, котрі обтісуються тим, що довго ходять в народі. Але є такі охочі, що переймають Наливайкові пісні, отже можна думати, що колись вони не будуть такі незграбні. Тоді, може, являться й краски яркійші, котрих ні відки було взяти бідному постові, що, як то кажуть, ніколи не бачив сонця праведного.

Ще одна цікава подробиця. Наливайко каже, що се хиба поезії, коли вона не співається. На мій запит, чи чув він коли пісні Шевченка, він відповів: „Читали мені Катерину: дуже добре зложена ся и сия, та голосу не має“. Ся увага буде зрозуміла зовсім, коли нагадаємо те, як складаються народні пісні. Народна пісня складається разом зо співом, або вірнійше — голос іде попереді слів пісні: вони розкладуються, скажім так, по готовому ложу співу, ідуть за єго складом. Иноді тілько при помочи голосу й складаються слова пісні, особливо тоді, коли пісня складається з нового матеріяду життя, малює нові появи, яких ще не було в народній поезії така напр. Наливайкова пісня про Учителя. Але по більшій части на поміч голосови являється звісна вже житева тема народної поезії, або обрисована тілько з де більшого, або обставлена такими подробицями, які для поета не надаються, тоді він вставляє в готові рамки нові картини або переробляє їх. Така власне, що до складу, Наливайкова пісня про Писаря.[1]) Те, що ми бачимо тепер, було мабуть і в старовину, тілько що тоді співакам народним на Украйині було про що инше співати, вони одушевлялися не тілько сільским життем, а й загально народним; їйх тоді перло до вільних козацких товариств, гнало „на каторгу турецькую; в неволю бисурменськую“.

Пісень Наливайкових досить багато, як він сам повідає, „росказувать неділь на дві стане“. Я мусів спішитися до Кіева і через те не міг записати більше, як дві. Варто би, щоби хто записав решту, — цікаві також відміни Наливайкових пісень, що співають инші селяне.

Чи нема і де инде на Руси-Украйині співаків і співачок, подібних до Наливайка?

1885 р.

Комонь.

---

[1]) „Писаря“ ми поки що не друкуємо; зачекаємо хіба инших Наливайкових пісень.

Редакція.

Учитель.

Ой Боже мій милостивий,
Яка доля нещаслива,
Що побила та учителя
А лихая година!
Як пішов наш учитель
А до божого дому,
Оглянеться назад себе,
Аж загубив підбору.[1])
— „А чи мені, учителю,
Боже пінія співати,
Чи з церкви аж до батюшки [2])
Іти чобіт добувати?“
Ой прибігла та учительша,
Та сльозами голосить,
І батюшку нашого
Найпокорнійше просить.
Як призвали учителя
В неділеньку вранці.
Посадили учителя
На тесовенькій лавці:
„Скидай же ти, хришливенький, [3])
Чоботи сапянці!“
Посадили та учителя
На кроваті [4]) тесовій,
А зятупав наш батюшка
Перед учителем ногою:
„Скидай, скидай ти, хришливий,
Чоботи попові!“
— „Ой як мені, мій батюшка,
Вам чоботи скидати?
Підсів мене Халайда Борис,
Що програв жалування [5]) в карти“.
— „Не слід же тобі, пане учителю,
І стакана [6]) чаю дати!“
Чого в тебе, пане учителю,
Не дихтована [7]) груба?
Трохи жінки не заморозив,
Що б не батюшкина шуба
Чого в тебе, пане учителю,
Не поставлені полки? [8])
Трохи жінки не заморозив,
Що б не батюшкині вовки [9])

[1]) Підбора — підошва.

[2]) Батюшка — піп.

[3]) Учителя не любили в селі, між иншим за те, що у него був плохий голос і він не умів співати на крилосі.

[4]) Кровать — ліжко.

[5]) Жалуване — пенсія (котру тут програв учитель).

[6]) Стакан — склянка.

[7]) Дихтований — набитий, направлений.

[8]) Полки — полиця.

[9]) Вовки — вовкове футро. Батюшка тихцем любився з учителевою жінкою, то й допомагав їй усякими способами.

Комонь.

Перші ступні руско-украйінского жіноцтва.

Ще в половині 1887 р. вийшла в Львові, коштом і заходом Наталки Кобринської та Олени Пчілки, чимала книжка, названа Перший Вінок, Жіночий Альманах, чи то збірник, зложений самими нашими жінками та дівчатами, і то майже за самі жіночі справи.

З руских газет тілько в „Зорі“ з 1887 р. (чч. 17 і 18) д. Г. Ц. розібрав сю книжку з погляду наших деяких „світлих“ муцин; ми отсе подивимось на неї очима нашого селянства: стрібуємо показати, на кілько в ній порушена особливо доля наших селянок — се раз, а друге, на кілько вони можуть порозуміти та зацікавитися й тим, що в тій книжці росказано за жіноцтво в вищих станах, у нас і де инде. Роздивляючися в „Першім Вінку“ так, итимемо з долини в гору, значить: від осіб і справ найблизших нашим селянкам, до осіб і справ чим раз дальших чи висших від них.

Зачнім же від того, що в тій книжці зложили наші жінки мужицкого роду, що найліпше й повинни би знати жіноче житє серед наших робітних людей. Їх усего дві, тай то сестри: Катерина Довбенчук (замужна) та Анна Павлик (дівка). Перша з них розказала за дівку й княгиню коло Косова, чи то за повсдінку межи дівками та парубками — від першого їх пізнання аж до по-слюбі. Не будемо сего докладно переповідати нашим сільским читателям, скажемо хіба тілько, що й коло Косова для дівки і найкрасший ей час, дівованє — дуже тяжке, власне таке саме, як поведінка в господарстві Господарскі дівки мусять важити кожде своє слово, кождий свій ступінь, коли тимчасом парубки далеко вільнійші. Зрештою, в Катеринного розказу видно, що межи парубками та дівками в тій сторонї загалом іде по правді; брехливих парубоцке товариство навіть карає: брехливу дівку виговтають із музик, а брехливого парубка й бють. Особливо щире товаришованє, приятельство бувас там межи милими та нареченими; жаль тілько, що воно не довго тріває, бо зараз по слюбі жінка й там стає власне служницею, а чоловік ей паном, дарма, що перед слюбом і він мав подружє за „супруг, що обоє рівно тягнуть“ (ст. 204). В справі любви тай подружа, — як майже у всі всім иншім, — мусить у цілім нашім краю діятися подібно, хоть може й не скрізь однако. Дуже добре було би, якби хоть до „Народа“ понаділано як найбільше таких

[1]) Добродій Г. Ц. дуже захвалює нашим жінкам „Вінок“ і уже годиться на те, що бодай тих дівчат, що не виходять за-муж, треба допустити до всіх тих заробків і до тої науки, що й муцин. Тим більший жаль, що сей свій допуст і ту захвалу сам власне касує своїми дальшими увагами та нечемними виступами против нелюбих ему авторок чи против того, що вони понисали, при чім або перекручує те, що написано, або просто не розуміє того, про що пише. Жаль нам також, що д. Г. Ц. таки не вдержався від доносу на тих, що перші серед галицких Русинів порушили й жіночу справу. Та се вже з давна такий галицкий звичай, що навіть писателі звичайно не вміють боронити своєї справи инакше, як бризкаючи болотом на тих, що з ними в чім небудь не годяться.

правдивих росказів за поведінку межи парубками та дівками, межи чоловіками та жінками, з усіх закутків нашої великої країни, то в того й світлі люде, особливо писателі могли би лїпше пізнати народ та лїпше, ніж досп, писати хоть про любовні справи в народі, і самому жіноцтву се дуже стало би в пригоді, бо видно би було хиби спільного їйх життя з мущинами, то й можна би пот'м поправити лихо. Завважаємо, що росказ К. Довбенчучки та названа далі праця Ольги Франко — єдині в „Вінку" народописні чи етнографічні річи, та що мова Катеринина найкраспа, найнароднійша з усього, що в сій книжці написали Галичанки. І не дивно, бо Довбенчучка сама мужичка і то навіть неписьменна: вона проказала се все братові.

Ся старша сестра. Анна письменна і навіть, як на наше жіноцтво, досить свїтла, хоть через бідність родини власне не ходила до школи: вивчилася всього сама. Вона своїм власним приладом показала, що й з нашого селянства жінки можуть дійти і до найвисших, найбільше людских думок про лад на світі тай можуть стати в першім ряді в тім руху, який від давна йде в цілім просвіченім світі задля справедливости межи людьми взагалом, і межи жіноцтвом осібно. Анна й справді ще від 1876 р., на кождім поступі, горяче остуиається за робітними людьми та за жіночою справою, і за се навіть чимало натерпілася, за що й попанисувала в „Громадськім Друзі" 1878 р. та в женевській „Громаді" з 1881 р. В „Вінку" ж (на ст. 361 — 365) вона написала тільки невеличкий кусничок Зарібництця (Анна й сама зарібництця кравецька, то добре знає й житє міських робітниць.) Отже з сі розказу виходить, що міській зарибниці ще гірше ніж селянці, бо селянки звичайно мають бодай де голову склонити, тай батьки їйх та чоловіки, хоть які звичайно для них лихі, а все таки перед чужими за ними оступаються, не дають їйх кривдити та обмовляти; міська ж зарібниця — нічна бурлачка: майстри чи майстрині загортають в їйх тяжкої 12-до 14-годинної на добу праці чималі гроші, робітниці ж бідують, і ніхто за ними не обстане (бо на роботу йдуть більше спроти), на виворот, особливо ті мущини, що доводять по містах дівчата до роспусти та ті жінки, що з ними тримають, самі обмовляють хотьби які чесні робітниці, що-ді живуть із роспусти, тай чіпаються їйх на вулиці, що й прійтися по тяжкій, сидячій праці, годі. Єдиний ще чесний ратунок для такої зарібниці, коли їй лучиться віддатися за якого ремісника, та се тілько про око ратунок, бо за-мужем сі чекає пове лихо: ремісники по містах часто пропивають свій заробок, отже їйх жінки самі, своєю гіркою, денною й нічною працею, мусять годувати не тілько дітй, а й чоловіків, котрі ще до того й збиткуються над ними. Через те така ремісницка жінка дуже скоро старіється, а „дітй сі потому на таку саму дорогу сходять та плачуть такими самими сльозами". І то ще й для таких, середних робітниць по містах — небо супротів тих, що то на всякій услузі. За тих уже й Бог забув.

Не забули в „Вінку" за робітні жінки й писательки з вищого стану. Овш'м, деякі з них навіть далеко лїпше й скусніїше за них написали, ніж тамті дві, через те, що трохи більше вправлені в письменстві тай мали до того більше часу.

За людскість, на найперше місце в цілої книжки ми поклали би невеличке та правдиве оповіданє Ольги Левицкої під назвою На чужинї (ст. 106 — 112) Тут росказано за доньку досить маючих та шанованих родичів, Моравинку Розу, котру наш урльопник Іван заманив із Моравп до свого села. З люби до него вона покинула своїх коханих родичів, тихцем, на неї впало за те їйх прокляте тай неслава межи людьми. Заставши у Йвана дома крайню бідність, Роза своєю гіркою працею, — зарібками в полі, в день, та пряденєм по ночах, — поправила Іваново господарство так, що небавом стала й нова хатчина Та він, попсований у війску безробітним та свавільним житєм, не то що не помагав Розі, а й пропивав усю сі кервавицю, ще й бити сі став, а врешті вробив сі калікою, тай усе господарство записав перед смертю жидам, так що бідна Роза, каліка, опинилася по его смерти на вулиці, без нічого і скоро з бідности та слабости й померла. Хоть вона могла би послужити навіть для наших селянок за взір чесноти, доброти та господарности, то селянки таки мали сі ні-за-що, і на сі похорони було лиш кілька жінок, тай з тих одна — певне така, що не варта й сі мизильного пальця, — кинула й на гріб сі каменем, словами: „То за гріхи, кумо, за гріхи (тілько терпіла), бо де ж то покинути родичів та піти світами!" А кілько ж то таких нещасних Рось наші несумлінні урльопники обцитанюють перше дома, а потім заманюють до нас на горе та нужду?! Такі нещасні чужинці селянство наше має за остатних, — певне, найбільше з темноти та завистн за сво дівки, — і через те й любовники таких чужинець — просто для них кати. Вони дуже рідко й слюб беруть з ними, а про те д. Ольга Левицка, хоть сама дівка та ще й попівна, таки обстала за одною такою. Се у нас не-аби-яка відвага...

Найкраспе та найсумнійше оповіданє з житя наших галицких селянок написала попівна Михаліна Рошкевичка під назвою Таку вже Бог долю судив (ст. 161 — 176). Тут розказана страшна доля Марійки Олєнючки, Вірчакової невістки, в Лолині, коло Долини. Дівкою полюбила вона Адама Шуткового, і „так вони обоє любилися, що за таку любу ніхто й не чував." Що він гарний та добрий, а що вона: росла, красна, з великими, синіми та веселими очима. Та Адам не міг їй освідчитися, бо був аж пятий син у батька, і єму вже не ставало грунту. А Марійку тимчасом засватав богач на все село — Василь Бірчак. Вона ж відповіла сватам ув очи, що за него не піде. Та батько вмилував. Силоміць повели сі до попа на протокол, і вона, з боязни перед батьком, що грізно дивився на неї, сказала, що доброволько йде за Василя. Пот'м сама того налякалася, що сказала, і постановила не піти до слюбу. Адам се взнав, але не старався підбивати сі до себе, готов був сі втратити — єму вже сі лиш жаль було, що так, бідна, бойться батька (а було кого й боятися, бо батько сі все, бувало, бійкою та угрозою). Матери Марійка не мала, а мачоха за нею, звісно, не обстала. В угрозі вийшли Марійці й заповіди, угрозою вигнали сі просити на весілє, а їй все одно на думці — що не

*

піде до слюбу І справді, саме перед слюбом вона втекла в ліс, і там сі ледви найшли, тай „ведуть мою Марійку, приводять сі ні живу ні мертву, убирають сі, а вона стойть як стовп"; поклали їй на голову віпець, тай повели до церкви. Марійка, як сказано, була сирота по мамі; сироті, як звісно, співають дома і по дорозі дуже жалібні сирітські співанки, так, що княгиня від плачу просто заходиться. Але Марійці так було противно йти до слюбу, що при сирітських співанках їй і сльоза не капла з очей, хоть усі весільні плакали Вийшов на ганок пан-отець тай питає сі, чи має добру та несилувану волю йти за Василя — і гр'зний батьків погляд всилував сі на місці сказати „маю"; зрештою, вона так страшно була всім тим утомлена, що їй здавалося, що то все їй сниться — і їх повінчали. Та, вернувши домів, вона таки не схотіла навіть сісти за стіл із молодим, а як прийшлося йти до него, то втекла з хати і сховалася на яблінку. Розуміється, що по слюбі Марійка ще дужче полюбила Адама і стала з ним сходитися, не вважаючи ані на чоловіка, ані на людей. Далі, стала втікати від чоловіка та гулять, а той сі бити та за волосє тягнути до дому. Марійка схоронилась була у батька, а Василь его за те підпалив. Марійка-ді чула, що вони оба з своїм батьком змовилися на те, донесла через свого батька, до суду, і сі чоловіка тай тестя арештовано, та по кількох місяцях випущено, бо не було доказу, чи що. Тоді чоловік Марійчин жалував тілько, чому й вона не згоріла. Пан-отець помирив їх ніби якось, і вони знов стали жити разом. Та, яке то було їх житє: тесть, теща й чоловік завзе на неї бий-за-бий, хоть вона з Адамом уже й не сходилася, бо він хотя-не-хотя оженився в другім селі, чи то пристав на жінчин грунт. Марійка і бійку і все те терпіла спокійно, хіба що часом перед товаришкою своєю в дівоцтві, Фенною, пожалувалася, що „їй ніколи, від коли свою нещасливу голову завила, не є лехко на серці, а все так тяжко-тяжко, якби їй камінь до серця приспляв". Нарешті, з сего великого горя, з біди та тяжкої праці вона захорувала смертельно В слабости сі ніхто не доглянув, часом навіть водиці була жадна, а чоловік ще й допікав їй, чому вже раз не вмирає? Всі люде в селі були певні, що Марійка от-от умре, а коли справді по сій многострадальній душі ударив дзвін, то люде в селі таки сі пожалували в серці: майже кожде зітхнуло глибоко, підоймаючи очи до неба і шепчучи в глубини душі: о „Богочку! о Таточку!" Но малу прийшла черга і на виновників сі горя. У вечір, над сі сумним та страшним трупом, першому сі батькови стало краятися серце, так що не міг видержати, і скоро пішов до дому. Сі ж чоловікови, Василеви, ще того вечера було байдуже, він скоро пішов на під спати, а коли в хаті, коло труна, лишилися тілько жінки та дівки і, очивидячки, ще не знали добре, на чий бік стати, то Фенна, по тамошному звичаю, їм се все за небіжку й росказала, і так, щиро небіжку жалуючи, відвернула других від обмови тай помирила їх із небіжкою, що, — по сі словам, і так уже певно „відбула всю свою покуту верх землі святої". На самий остаток лишився ще тілько чоловік небіжки. Він ще рано на другий день, був немов закам'янілий до небіжки, бо вийшовши до хати, сказав ще сі трупови: „Чи спиш, Марійко? А встань но, встань, та гляньи на Адама, та моргни на него". Та, нехотячи доконала й его сирота небіжчина дитина, обізвавшися: „Тату, бий маму! най мама вже встає! Василь засміявся, але й єму самому якийсь холод перейшов по тілі".

Ми вмісне докладнійше росповіли сю історію, бо вона найправдивійша (найреальнійша) і своєю правдою найстрашнійша з усего, що надруковано в „Вінку". Рошкевичка в загалі нічого не видумує, вона просто списує з натури. Усі сі дві особи — живісінькі, вона навіть імя нікому не зміняє (як напр. самі знаємо Фенну, котра нам, мимохідь сказавши, 1876 р. гориче проказала чимало народних пісень про гірку жіночу долю [1]). З Рошкевички при більшій освіті та при знакомстві з европейскими письменствами, могла би вийти найправдивійша руско-українска писателька [2]) Вона дуже добре знає наше мужицке жите, особливо ж ноче, в Долинецких сторонах, навколо Долина, де сі батько був попом, і дуже щиро жила з селянками. Тепер вона сирота Додамо, що тут же надруковано й другє сі оповіданє з мужицкого життя — Теща (ст 396-404), де, так само правдиво, показана кривда бідної теці-вдовиці від зятя, котрому, вона з дуру записала все своє господарство. І ніхто їй на сі кривду не порадив: ані люде, ані війт, ані піп, ані навіть суд.

Так само щиро і майже так само правдиво написала віршами Климентія Попович оповіданє Звичайна історія (ст. 112-120). Тут росказана гірка доля дівчини Ярини, котрої нареченого, Василя, взяли до війска. Ярина йде в найми до Василевої матери і, щоби сі, бідну та немічну, вдержати, мусить іти служити до двора. Та там сі вчепився пан (бо гарна була), і завготівши від него, Ярина втікає з двора і заробляє тілько межи бідними людьми. Страшно було Ярині й погадати за Василя, а ще тяжше стало Василеви, коли вернувши з війска, дізнався про все. Зразу думав він убити за те пана і Ярину відкинути від себе, та мати его від сего відмовляє, і він прощає панові тай Ярині, котру щиро до себе пригортає. Одружилися вони, та не чуються щасливі:

„Бо між ними наче камінь панська дитина
Годі камінь полюбити щиро, без облуди,
Годі его й відорвати, бо приріс до груди!"

---

[1]) Кілька з тих проказаних Фенною пісень д. Франко помістив у своїй книжці „Жіноча вволя в піснях народних" 1884 р.

[2]) Як мало ще у нас навіть писателі успособлені до правди (реалізму) в письменстві, видно найкрасше з того, що над першим оповіданєм Рошкевички, поміщеним у „Громадськім Другові" 1878 р. під назвою Кума з кумою (фотографія), посміялася тодішня „Правда", під редакцією небіжчика В. Барвінского, а его самого оповіданя сі Таку вже Бог долю судив, не хотіли 1885 р. надрукувати в „Зорі", кажучи, що се „занадто велика хлопістика, з котрою й так би вже пора покінчити в нашім письменстві!" Коли ж то оповіданє було надруковано в „Першім Вінку", то сама „Зоря" его росхвалила, в оцінці д. Г. Ц. Та за се треба подякувати тілько тодішному редакторови „Зорі" д. Григ. Цеглинскому, що яко ліпший писатель іде вже в письменстві далеко далі, ніж більшість наших галицких писателів

З великої туги Василь роспивається і, по пяному, б'є жінку. Тверезому, єму стає за се сором, він тим гризеся і знову шукає відради — в горівці. А тимчасом, виновник їйх нещастя, пан, ще й глумиться над ними, і каже якось при ситім об'ді своїй жінці, — видно, лишній, ніж сам:

„І ти кажеш: хлопи люде! Ні, моя кохана!
От бач в день не, в ніч жінку бе до самого рана.
Де ту, прошу, гідність людська? Ах, мені вже [набридло
Все товчи: нема душі в них! Хлоп то тілько бидло!"

Сими словами, по нашому, й треба було закінчити. Се віршоване оповідане повинно бути любе нашим жінкам, бо написано способом нашого найславнійшого писателя, Шевченка, що в своїх творах також дуже горяче оступався за жіноцтвом, особливо за робітним. Кліментія П. написала в „Вінку" ще одни вірши: Де Бог мій (ст 395-396), з котрого видно, що в справах в'ри дійшла до найвищих думок, до яких тілько люде можуть дійти в сій справі. У неї Бог — то живуща сила світа, і небо вона зводить на землю, і бачить его в повім, справедливім та братолюбнім житю. К Поповичка — донька сільского учителя, і сама учителює на селі.

За „Звичайною історією" Поповички ми поклали би оповідане Єрини * * * Пісок! Пісок! (ст. 209-216), де росказано за одного з найбіднійших хлопчиків у Львові, що розносять по каменицях пісок до підлоги, і з того живуть. Росказано від самого початку его нещасного життя аж до тої хвили, коли его сторож находить на подвірю, замерзлого. Єрина * * * написала тут ще одну річ наукову — Родинна неволя жінок в піснях та обрядах весільних (ст. 144-159), де натякнено на давну незавидну долю жіночу в родині, у нас і де инде, тай наведено до того дещо з наших простонародних весільних співанок, по-найбільше вже друкованих де инде. Та ся річ дуже неповна.

З Галичанок ще Олеся Бажанска (тепер Озаркевичка), попівна, написала оповідане за робітних людей — Кіндрат (ст. 120-144) Написано воно дуже горяче й живо, мова народна гарна, тілько що милі майже все говорять і діють так, якби панна та панич. Загалом сказавши, се оповідане найнепатральнійше з усего, що надруковано в „Вінку". Та, по живости бесіди й почутя, можна надіятися, що Бажанска-Озаркевичка зможе вийти з сего всего, коли тілько перейде правдиву (реальну) письменску школу та стане брати жите так, як воно справді йде в кождім стані.

З Українок прехороше оповідане з життя руского селянства написала Ганна Барвінок під назвою Перемогла (ст 25-56) Ганна Барвінок уже старша писателька; знає дуже добре руский чи український нарід у Росії тай его мову, і написала вже чимало таких оповідань В „Перемогла", вона росказує за одну дівку, Харитину, що раз полюбивши бідного урлопника чи по тамошному, москаля, Павла, лишилася єму вірна до остатку, і за для того все витерпіла: і гнів родичів, що не схотіла йти за богатших, і людску осуду, що-ді матиме від Павла дитину перед слюбом [1]), і тяжку працю в чужих сторонах, куди мусіла втечи від людей ба й від родичів, чекаючи на Павла з війска. Вернувши на третім році домів, вона заробленими грішми та працею, підносить підупале господарство, ставить на ноги немічного батька (мати з горя перед тим умерла.) Знову сватають сі бог ві, та вона волїе чекати свого бідного Павла, хоть уже дуже й сама тратить надію, що він верне з війска та буде сі Та, не так то вона любить, як другі „Нехай, — каже, — буде й не мій; нехай до віку не побачу его, аби я знала, що він живий, здоровий. Проглядівши батькових старощів, пійду в черниці, замуруюсь по шию, не їстиму, не питиму, все Бога за его щастя молитиму". Знов люде від неї бокують, знов сі обмовляють та дорікають тим, що лишиться старою дівкою, пускають навіть чутку, що Павло вертає домів жонатий. Прешишно розказує тут авторка, які нескольні муки видержує Харитина тої неділі в церкві, особливо, коли справді бачить там Павла, і переконана, що він певне з жінкою-панею, а таки на него не нарікає, таки его любить. Коли се, вернувши з церкви домів, дівнаєся вона від батька, що був Павло, що приніс їй богаті дарунки і в вечір прийде сватів! Засяяла з радости бідна Харитина. Отже таки поставила на своїм, таки все перемогла! Тай варта ж вона своєї побіди, свого щастя, бо що гарна, а що робітна та людяна Піддержала сі в горю велика сила в людскім житю, вища від богацтва — любов та чиста совість, переконане про правоту свого діла. Любов Харитини справді велична; вона, мов те чарівне світло, освічує і сі власне непоглядне житє, робить сі щасливою і про людске око все веселою, і падає на всіх, до кого тілько наближуєся тай підносить їйх до неї, немов сонящники до сонця. Вона се бачить, чуе, та не то не дуєся перед своїми любовниками, не робить їйх своїми невільниками, як то звичайно бувае між дівчатами, особливо з вищого стану, а повертає те їйх чуте на добро —підносить его до людскости, так самісінько, як би се була високовчена і високолюдска женщина, які тепер тілько що проявляються на світі. А таких Харитин межи нашими простими людьми на Україні чимало. Якже ж би то вона підялася вгору, якби тим так просвіта, чи то воля до просвіти та до всякого поступу! Та дарма... Наші сільскі дівчата певне полюблять Харитину як рідну сестру, бо се справді людина. Одна тілько у неї хиба — що трохи забобонна: вона йде до ворожки, щоби їй поворожила за Павла; здригаєся від совиного голосу на даху, хоть ні в чім не чуєся; вірить, що жиди можуть притягнути чоловіка до пянства, коли тілько дістануть з его голови волосок та припечуть его на вогневи, і таке инше. Та, то не одна тілька Харитина наші люде ще скрізь забобонні. Декого знову може разити, в оповіданю Ганни Барвінок найбільше те, що Павло, ба й сама Харитина тай ві батько мають свого царя з земного бога. Але ж, у непросвічених людей, инакше й годі тим більше, що Павло російский воїк та ще й старший, то й мусить

[1]) Щоби видно було нечемність ув г д Г Ц., про котрі ми говорили вище, скажемо, що він власне серед найбільшого для чесної дівчини горя — серед людскої

виносити свого царя, як знов нині вояки виносять своїх найстарших. Зрештою не треба забувати, що власне се й підносить самого Павла в людскости: він був вахмістром, говорив на війн з самим своїм земним богом-царем, що власною рукою приняв ему на груди хрестик за хоробрість і велів ему видати 500 рублів, так що Павло зробився, як на наших людей, великим паном і богачем — а він таки не відцурується тої, котру полюбив бідним — простої сільскої дівчини, ба, вернувши задля неї з війска, виразно їй каже: „Коли б царь давав мені з під своєї поли князівну, або й королівну, то й вони не були б мені рівня з тобою". Справді, навіть дуже богато, дуже по людски сказано від вояка, та ще й старшого, та ще й любимця свого земного бога! Не відцурався Павло й Харитиного батька зні загалом простих людей, як то звичайно роблять вояки-старші. Одно тілько, що не хотів з ними пити та марнувати в корчмі свого добра. Про людскість їх обох з Харитиною свідчить ще й те, що приняли на своє господарство бідного наймита, що полюбивши колись Харитину, прийшов до неї з далекої сторони, бо не міг без неї жити і був рад їй посвятити все своє житє, хоть, розуміється; і в голову ему не прийшло нічого гр'шного. На таке, звісно, треба великої чесности не лиш у наймита, а й у самої Харитини, і великої вирозумілости б й людскости у Павла. У всіх трьох вонпй є. А се все дуже рідко лучається навіть серед „просвічених" людей...

Ганна Барвінок написала в „Вінку" ще одно оповідане — Жіноче бідуване (ст. 367-373), де росказано за одну жінку, як бідує за першим чоловіком-пияницею а за другим-старим На старість і сни їй не хоче помагати, і так вона бідує, що рада би вже й умерти, та „до неба високо, а до землі глибоко". Та се Ганнине оповідане далеко гірше від першого, хоть і его вона мала записати від людей, мабуть таки від тої самої жінки.

Нарешті, Українка родом, жінка нашого писателя, Івана Фр'нка, Ольга Франко написала дуже цікаво про Карпатских Бойків та їх родинне житє (ст. 217-230), де росказано за господарованє Бойків, а далі вказано на те, що там межи ними декуди й досі не діляться грунтом і не відокремлюються, тілько живуть і працюють разом, нераз навіть по кілька родин у купі, хоть, звісно, на тім не богато виграють молодші члени роду, особливо жінки, бо се ще старовіцка спілка, де верх мають батьки та старші мущини в роді. Завважаємо, що се єдина наукова річ, написана Українкою.

От тілько й усего за самих наших робітних людей. Коли взяти сюда й Кіндрата Бажанскої, то все се займе тілько одну третину всєї книжки. Правда, за робітних людей нераз ізгадано і в інших працях, що в „Вінку", — бо его цілий сам прихильний до робітних людей жінки, — тілько ж далі росказано головно за наших і не-наших людей з висших станів.

Найбільше оповіданє з житя людей висшого стану на Україні написала учена Українка, Олена Пчілка, під назвою Товариники (ст. 231-359). Се оповіданє займає другу третину всєї книжки, і росказано в нім головно за житє одної Українки, Любки, що вивчилася за границею на доктора. Сама справа дуже принадна, в оповіданю практично показано, що жінки спосібні і до найвисшої науки тай практики, навіть такої тяжкої, як лікарска; показано безграничне Любчино чоловіколюбство, що помогає бідним людям у слабости; виведено чимало цікавих осіб і в загалі видно писательский талант. Але на м'ру того таланту, само оповіданє дуже необроблене: воно йде дуже довго та мляво, не сягаючи в глубіш людскої душі ані громадского житя, словом — не зібрано в нім людске житє, як непричком у склі сонішне промінє. А без сего, чи то без іскусности, без порядного оброблення, пінкий письменский твір не зробить межи людьми того, що би зробити міг. Наресті з „Товариниках" головна особа, Любка, чуєся Українкою, а тим часом в ті часи, коли се мало діятися, т. є. коло 1860 р. а то ще й далеко пізнійше, студентки роспійскі до українства загалом ще й не признавалися. Значить, оповіданє невірне в сам'м головнім.

Як раз не по такому написано оповіданє Галичанки, попівни Сидори Навроцкої (тепер Палієвої) під назвою Попався в сіть (ст. 418-455). Росказано в нім, як у одного попа зловили жениха для его доньки Герміни, Степана, що й не думав із нею женитися, т лько що случайно попав до них до дому і старався Герміну просвітити. Зрештою, він любив іншу попадянку, Герм нину сусіду, Наталку. Свати загрозили ему, що, бувши в тім домі і знавшися з Герміною, мусить женитися з нею, бо після того ні-один піп не посміє за него віддати своєї доньки — і Стефан ледви вирвався з того дому, тай йде до Львова і висвячується без жінки. В оповіданю сказано, що так у тих сторон х, з котрих воно писано, богато ловлять женехів і „добре на тім виходять". Головно в оповіданю показано, що власне всі паничики-семінаристи, т й світські, котрих знала або за котрих чула Наталка — школярями богато балакають за простий народ та за его добро, але потім, для грошей чи чого, покидають свої думки, ба навіть стають ворогами народу. Н кілько ж висше від таких відрогонів стоїть Наталка — після Пчілчиної Любки в загалі найлюбійша світла дівчина в цілій книжці, хоть, на лихо, не кінчила висших шкіл! Вона бр.таєся з селянками, учить їх письма та всякої роботи, лічить селян хоть зімом, закладає з своїм селі читальню і щиро нею займається, хоть за те та за сі розум і правдолюбство, не-робітні Русини сі всяко обмовляють. Та се все їй байдуже. Вона не падає духом навіть після того, як розчаровуєса на деяких паничках, що то колись так гарно говорили за народ. Ба, вона, бачивши Степанові хиби — брак сталого характеру, думала его піддержати в любі та праці для народу, якби була его жінкою. Таких паночок у нас ще дуже-дуже мало.

Оповіданє Навроцкої іде так живо, якби діялося; вона бере житє так, як воно справді йде, і через те у неї само собою виходить не одно таке, що навіть тяжко назвати по імю. От напр. який вірний, хоть і який ля-

---

осуди, завважує від себе, що у Харитини таки мусіла бути нечиста совість, коли злякалася сови на їх даху, що, по темному народному віруванню, має звіщати про нову покритку в тій хаті! А такі майже всі увати д. Г. Ц., дарма, що він чоловік „просвічений" та ще й писатель!

чний сумогляд, що відограється між Наталкою і Степаном: вони майже від першої хвилі люблятьси, сходяться в думках і чують, що одно без одного жити не може, а Степан навіть не знає, що Наталка его любить, ані Наталка не знає, що він любить ей! Загалом сказавши, оповіданє Навроцкої іде найспосібнійше, найживійше і найнатуральнійше з усіх оповідань у „Першім Вінку“, і був би великий жаль, якби вона за мужем покинула таке писати Незвичайний у неї дар підхоплювати людске житє

Та безперечно найперше місце в книжці займають праці П. Кобринскої, доньки посла до Ради державної, о. Івана Озаркевича, вдовиці по попові. Кобринска взялася писати аж після смерти свого мужа, 1882 р., і першу написала повістку Пані Шумінска, що й надрукована в „Першім Вінку“ на ст. 177-195 [1]). Тут ніби сама Шумінска, стара попадя, розказуєпад панчохами, як то все в сі житю вийшло не так, як собі була наперед уложила. Їй здавалося, що попад попівский стан нема й не повинно бути нічого, а тимчасом уже сі найстарша донька не схотіла віддатися за богатого поповича, а одружилася з мужицким сином, і то з люби (Шумінска пішла була за-муж, не любивши свого чоловіка.) Далі старший син Шумінскої на схотів бути попом, а пішов на учителя, хоть на перед знав, що буде бідувати. Молодша донька Шумінскої також не злюбила попівского стану, ще й стала читати світскі книжки; молодший син пішов на урядника, а ще гірше, що незвірив у Бога, а нітомість став говорити ті страшні для Шумінскої слова, як: народ, рівність, воля й таке инше. Та просто грім упав на Шумінску через онучку Галю, котр· якось то ні сіло ні пало з явила бабці, що мусить іти до більших шкіл, учитися на учительку, щобн самій заробляти на хліб. Шумінска аж крикнула на неї з дива, так була здавна навикла до готового печеного й вареного в попівстві; тим то їй не могло поміститися в голові, що й попадянка повинна сама на себе заробляти. Одним словом —навкруги пані Шумінскої, — як і навкруги більности нашого попівства, —усе новилося, повіяло іншим духом, наставав якийсь новий лад, котрого Шумінска, як і подібні їй старші попаді, ніяк не могла зрозуміти. В сім оповіданю Кобринскої в загалі повно гарних образів; воно й оброблено добре, видно, що над ним довгє працювала.

Далеко слабше друге сі оповіданє П и судія (ст. 375-395), хоть і се справа дуже цікава. Розказано тут за одного з таких Русинів-урядників судових, що то довго борються та вступаються за народом, але врешті, задля родини, таки пускаються на слизьку дорогу: живуть людскою кривдою, а потім уже тілько в рядигоди згадують, що колись думали тай поступали чесніше. Таких Русинів серед нашої світскої інтеліґенції чимало.

Та, в „Першім Вінку“ сила Кобринскої не в отих оповіданях, а в наукових річах за жіноцтво. Вона їх написала аж пять. Найцікавійша з тих річей Руське жіноцтво в Галичині в наших часах (ст. 68-102.) Тут зараз на початку не забуто й за наші селянки; росказано, як вони декуди господарюють, при чім додано, що долами наші селянки навіть більше працюють, ніж чоловіки та парубки. А про те наше робітне жіноцтво по селах і місточках, не має пошанівку від чоловіків та парубків. Селяне часто не вважають навіть на жіноче право до маєтку, вигонять удовиці з грунту; над жіноцтвом старшують і батьки, і чоловіки, і старші брати, і навіть старші сини, над мамами. До віддання доньки часто силують бійкою, чоловіки обходяться зо своїми жінками грубо, бють їйх та ще й думають, що так повинно бути. Доля наших селянок тим тяжше, що вони темні і селяне загалом переконані, що ді жіноцтву й не треба науки!

Після сего, Кобринска обширно розказує про незавидну долю галицких попадянок: як вони давнійше дома господарювали, як потім училися по польски та відвертались від наших простих людей до польского панства; як самі „світлі“ Русини не позволяли їйх хапатися вищої науки та красше обходитися з простим народом, а казали їйм сидіти в покоях, одягатися гарно та всяко приподоблятися мущинам, чи то їйм ві всім підлягати; як незабаром Украйниці пхнули світлих Русинів галицких до простого народу, і як за ними й жіноцтво наше стало признаватися до Русинів, а врешті як руска інтеліґенція в Галичині чи то попівство стало заводити для свого жіноцтва власні школи й закладн під доглядом руских монахинь та єпископів — щоби відтягнути наше жіноцтво від польского панства та латинского попівства Та хоть так наресті й дбався у нас трохи за жіночу просвіту, то таки світлі Русини загалом іще не шанують такої Русиньки, що трохи більше вчена, бо, кажуть, що-ді така не може бути доброю жінкою, матерію, господинею. Через те світлі Русини женяться звичайно з темними, та податливими Русинками, а ні то з Польками або й Німками. Се ж велика кривда для Русинок, бо й так наші поповичі та паничі тягнуть на науку з дому остатнє, їзза чого їйх мами та сестри не тілько що дома терплять, а й не можуть нічого путнього вивчитися і потім, після смерти голови родини, лишаються і без гроша і без ніякого зарібку в руках. Зрештою, наші попаді та попадяки і так загалом не беруться за годі до якогось зарібку, через що потім, оспротівши, страшенно бідують, бо запомоги не дістають і по 5 р. у місяць, а того навіть на селі за мало. [2])

---

[1]) Пізнійше була написана та скорше від Шумінскої надрукована (в „Зорі“ 1885 р. і осібною книжкою) дуже гарна і дуже добре оброблена повістка Кобринскої під назвою За для кусника хліба — про гірке житє вдовиці по попові.

[2]) З біднима попівскими сиротами нитомці загалом не женяться, а не один із них кривдить і таких, що ще мають б тків та не мають богатого віна. Про таких то й д. Григорій Григорієвич вложив свою комедію „Аргонавти“ Не думаємо боронити самої штуки, бо вона має бути дуже слаба, то є неправдива (нерсальна), але мусимо завважати, що дуже погано прислужилися власне попівнам ті, що закричали на саму думку — порушити прилюдно сю болючу для самого нашого духовенства справу. Як то, живучи тілько лайкою такої „Червоной Руси“ й инших наших газет, можна втратити всяке людске почутє навіть для найбільше покривджених у своїм власнім стані!

М. П.

За тим Кобринска розказує про тих немногих Русинок, що вже мають у руках який-такий заробок. Найбільше їх є учительками по селах, є трохи й при почтах та телеграфах; инші знову від давна грають у руских театрах, і з того живуть. Аж від недавна деякі стали братися трохи до купецтва — закладати склепики то-що. Та то все без висших шкіл. На всю австрийско-угорску Русь досі тільки одній Софії Окуневскій довелося здати ві Львові гімназіяльну матуру та виїхати до найвисшої школи, за границю, до Швайцарії, вчитися на доктора, — бо у нас дівчат до високих шкіл не приймають. Та Окуневска має відки вчитися. Ві батько — рідний брат матери Кобринскої — богатий (він є доктором у Довгополі, на Буковині) Сподіватися можна, що ся єдина у нас Русинка з найвисшою наукою, в свій час добре послужить рускій, а особливо ж-ноч'й-рускій справі в Галичині чи на Буковині Досі загал наших „світлих“ Русинок, як мало міг зробити для себе, так ще менше зробив що для Руси-Украйини. Кобринска виписала майже все, що де яка Русинка зробила для громади Того всего дуже а дуже мало, і воно майже все дуже слабе Тільки деякі світлі Русинки з новійшими громадскими думками, займаються по селах і народною просвітою, закладають читальні, піддержують їх, вичать селянам і селянкам книжочки, учать селянок читати та писати, декуди й роботи ручної. Та такі Русинки можна почислити на пальцях.

Доля нашого „світлого“ жіноцтва в Галичині тим незавиднійша, що між ними нема ладу. На всю Галичину, досі вони згуртувалися були трохи тільки в два товариства — Общество русскихъ Дамъ у Львові та Товариство руских жінок у Станіславові. Перше основано ще 1878 р. Воно зразу мало тільки прикрашувати церкви та бути на всяких церковних парадах, і вже сама назва того першого товариства показує, що члени его мають себе за щось висшого, панского, далекого від робітного руского жіноцтва. А таки товариство се скоро покинуло свою першу ціль і взялося до чогось кориснійшого для людей: члени товариства стали складатися та піддержувати тим по кілька бідних руских дівчат, що ходять до школи.

До товариства руских жінок у Станіславові дала принуку сама Кобринска, 1884 р., про що й написала в „Першім Вінку“ (ст. 457 463) Станіславівске жіноче товариство зразу дуже гарно заповідалося; его щиро привитали навіть поступовці в Росії, а найліпший знавець історії руско-украйинского жіноцтва, присвятив ему свою многоважну працю „Про шлюб на Руси-Украйині в 15-тім і 16-тім столітю“[1]) з котрої документно видно, що в ті віки наше жіноцтво на Украйині було зовсім вільне і в подружю, на котре у нас тоді брали слюб світский (цівільний) і в справі власного маєтку. Тодішний цівільний закон на Украйині давав жінкам нашим повне право росходитися з чоловіками, коли би показалося, що вони до себе не підходять, і віддаватися на-ново за інших, так само як і чоловікам женитися з іншими. А про те тоді наші жінки більше любили своіх чоловіків, по крайній мірі далеко менче їх покидали, ніж тепер, тай ті, що покидали, росходилися з чоловіками зовсім по людски і далі обопільно шанувалися, яко люде, чого тепер зовсім не буває. Присвята такої праці про наше давнійше жіноцтво на Украйині, молодому жіночому станіславівскому товариству — була глубоко обдумана. Зразу можна було бути певним, що така почесть підесе духа нашого жіноцтва в Галичині та що станіславівске товариство поверне долю нашого теперішного жіноцтва на нові дороги. Зразу воно так і показувалося, та незабаром вийшло зовсім не те. По думці Кобринскої, станіславівске товариство мало за зложені гроші купувати добрі та правдиві книжки для своіх членів щоби бодай так просвічалися та підносилися тай розносили серед загалу нашого жіноцтва з висшого стану більше людскі, більше поступові думки, особливо в справі письменства. Тілько ж більшість жіноцтва, зібраного в станіславівскім товаристві, сему спротивилася Вони хотіли тілько запомагати бідні дівчата, як і львівске товариство Коли ж знову Кобринска сему спротивилася то товаришки, немов на злість їй, скінчили тим, що за товариські гроші купили для наставного власне тоді в Станіславові першого руского єпископа, Пелеша, золоту чашу і після сего товариство зовсім розбилося. А жаль великий, бо, по нашому, власне почавши тим, що на перший раз могла порозуміти велика більшість товаришок, то є тим, чим тепер займається львівске Общество русскихъ дамъ, станіславівске товариство могло колись дійти й до того, чого бажала Кобринска і звязати одно з одним — бо прихильність до своіх біднійших сестер чейже не противна власній просвіті? Дуже сумно тілько те, що більшість членів станіславівского жіночого товариства дуже спротивилася новим думкам Кобринскої, що ведуть до нового ладу, бо тим самим ті жінки стають у дорозі власній красній долі...

Наренті, в двох остатних річах — Замужна жінка середної верстви (ст. 406-416)і Про рух жіночий в новійших часах (ст. 5-23), Кобринска сягає й глубше в жіночу справу Вона слушно не стає з нашими мущинами до сварки за те, чи жінки та дівки — люде; чи у них менше мозку ніж у мущин, і чи вони спосібні, чи неспосібні до всякої тої науки та праці, що й мущини?? Кобринска ставить у нас жіночу справу практично. Вона виказує, що й серед рускої інтеліґенції жіноцтво звисло тілько на батьківский та чоловічий заробок, котрого не стає на прожиток родини. Через те й Русинів чим раз менше жениться. Та, навіть хотьби й усі оженилися то таки ще богато лишиться дівок, бо й у нас, як і на цілім світі, — жіноцтва більше, ніж мущин. Не виходять же за-муж власне найбіднійші і звичайно найрозумнійші „світлі“ Русинки. Отже ті всі, що неодружені та не мають притулку коло родини, мусять або вмирати з голоду або йти на роспусту, що як вой червак скрізь то-

[1]) Ся праця надрукована в „Зорі“ 1885 р. в чч 13-18.

чить людску громаду. Для прикладу Русинкам Кобринска вказує, що в других, просвіченійших краях само жіноцтво по містах давно вже почуло своє безвихідне горе і, при помочі деяких учених мущин та чоловіколюбців, громадно кинулося до всякого ремісла та до науки. За границею жінки, як де, то добилися і до найвисших пікіл та служби громадкої: поробилися докторами, урядниками, вченими, писателями, послами і в загалі майже всім тим, що й мущини І показалося, що так само добре з усім справляються як мущини, ба раз навіть їх переходять, дарма, що більшість таких жінок замужна і має ще й дома богато роботи, з котрою, мимохідь сказавши, справлялся скорше і практичнійше, ніж переважна більшість тих замужних жінок „висших станів“, що їх батьки та чоловіки так ревно держать з-далека від усякої науки тай громадскої служби. Кобринска докладно вичислює й жіночі товариства в других краях, що собі до всякого заробку та до всякої науки самі помагають — і від того тим лячнійше відбиває нама жіноча мізерія. Мізерія та, для просвіченого та чесного Русина тим прикрійша що чейже ж і у нашого жіноцтва такс саме тіло і така сама душа, що й у жіноцтва на заході Европи...

В загалі треба сказати, що з усіх австрийско угорских Русинок, Кобринска очивидячки найбільше знає за жіночу справу, тай доси для неї таки найбільше й зробила. Вона задумала й „Перший Вінок“, увела его в нашу громаду Передним словом (ст. 1-13), прояснила бодай трохи долю галицко-руского жіноцтва і перша яснійше вказала, до чого би єму йти. І в цілім „Вінку“ праці Кобринскої ведуть перед у думках за жіночу справу, і дають так толк усій книжці. Отим то й шкода велика, що більша половина тих праць, і то власне найважнійших для жіночої справи, написана найпезрозумілійше на всю книжку. Мова Кобринскої в наукових річах дуже тяжка, іде вона на чужий, головно польский лад, богато в ній чужих, незрозумілих слів тай оборотів, через котрі маловченому тяжко дібратися до суті річи. [1]) Тимчасом, де як де, а у нас за жіночу справу треба би писати як найзрозумілійше, бо й тут наша сила таки в робітнім жіноцтві, а зрештою й наші Русинки з висшого стану загалом ще малошисьменні. Тим то й не слід було, по нашому, й иншим писателькам набивати свої писаня чужими, незрозумілими словами. От, хотьби й назва книжки — Альманах: чи жіноцтво наше загалом зрозуміє, що воно таке, особливо, коли зважити, що та ж книжка названа „Перший Вінок“ а в передмові Кобринска каже про неї: „так дети ж, наш соколику“?!! Та се в працях Кобринскої тай иншим не така то вже хиба, котру би на далі годі було направити

В додатку до оцінки правдивої ваги „Першого Вінка“, вкажемо ще й на те, — на що вказує й сама Кобринска — що в сій книжці Галичанки та Украйінки вперше стали до спільної праці. В головнім та їх працях дише одним горячим духом, іде до одного — до того, щоби жіноцтво наше, по всій Руси Украйіні, єдналося та добивалося так красної долі. Та, зрештою, в „Першім Вінку“ Галичанки та Украйінки виходять не однако. Всіх наших дівчат та жінок попрацювало над „Вінком“ 17, та с того аж 11 Галичанок, а тілько 6 Украйінок, хоть на Украйіні Русинів майже 7 раз більше, ніж у Галичині. Всіх штук писаних, поміщено в книжці 49, з того Галичанки зложили 32, Украйінки тілько 17. Найбільше зложили Украйінки вірнів, бо аж 12, а тілько 3 оповідання та одну наукову річ. Галичанки, правда, також чимало зложили вірнів, бо аж 15, але за те написали 8 оповідань і аж 9 наукових та народописних річей. Велико розходяться Галичанки та Украйінки і в віршах. Окрім Олени Пчілки, у котрої нема поетичного таланту, та Людміли Старицкої — майже всі инші украйінскі вірші написані прехорошою народною мовою тай дуже плавно. Правдивий поетичний талант видно особливо в деяких віршах Дніпрової Чайки та Лесі Украйінки. Тимчасом, навіть у найліпших галицких поеток — у Юлії Шнайдер (Уляни Кравченко, тепер Німентовскої) тай у Поповички — вірші йдуть уже не так плавно, тай мова їх віршів далеко гірша. Натомість і в віршах ті Галичанки переважують Украйінок тим, що вже зачінають власне самі громадскі, суспільні справи, коли тимчасом найвисша думка в украйінских віршах у „Вінку“ ще тілько тота, щоби признаватися до Русинів чи Украйінців. І не диво, бо в Галичині вже власне всі наші жінки й дівчата з висшого стану признаються до Русинів, а то й чуються Русинками; черезте передовим Галичанкам ніщо вже так на сю справу натискати, отже вони вже ступили далі: стараються показати, якими Русинками бути, або радше — чим і як наше жіноцтво повинно служити руско-украйінскій справі? На таке, як звісно, ще більшу вагу кладуть поступові Галичане, котрі не менше других чуються Русинами-Украйінцями, тілько ж, що по їхньому, самого такого почутя ще за мало, тим то вони й стараються заставити те почутє у всіх Русинів до справ суспільних на руско-украйінскім полі, до служби простому народови і тим що найкрасшого можна вибрати з історії й теперішнього житя руско-украйінского народу, і ще більше тим, що найліпшого, найпоступовійшого у просвіченійших народів, на заході Европи та в Америці, щоби тим способом розвити руско-украйінску народність до людей На вивороть, на Украйіні наших жінок та дівчат висших станів

[1]) У Кобринскої в загалі та хиба, що вона мало звертає увати на форму, котра особливо в іскуснім творі — добра его половина. У Кобринскої ролю грають власне тілько думки, образи, факти. Та ві письменска праці в двоє живійше будил би людей, якби ій ще так викінчена, скусна форма. Як славно напр. вона збиває осуд Г. Ц. на „Перший Вінок“ у надрукованій 1888 р. в Чернівцях книжоці п. з Відповідь на критику жіночого Альманаха в „Зорі“ з р. 1887, — та яка й тут мова, який склад!

доси загортає Московщина: там вони і досі загалом чуються Росіянками (Москальками.) Правда, що між Росіянками вже здавна чимало є світлих жінок та дівчат, що роблять честь усему своєму родови жіноцтву, ба й усему світові — дуже горяче прихильних простому, робітному народови тай волі, і за се вони в Росії чимало терпіли і терплять. Та, у таких Росіянок на Украйіні власне тота хиба, що, не чуючись Украйінками, не знаючи навіть руско-украйінскоі мови, вони не можуть, як слід, наблизитися до украйінских робітних людей та прикласти до їйх житя свої світлі та чоловіколюбні думки. На Украйіні ще тілько де-некотрі жінки та дівчата почуваються до Русинів, і то ще дуже слабо Та власне у таких Украйінок громадске почутє далеко слабше ніж у названих Росіянок, і навіть—як бачилисмо й на віршах у „Вінку“ — слабше, ніж у посвуновійших Галичанок. Та, з початку инакше може й годі, а далі, почутє украйінске у наших стітлих Украйінок і Росіянок на Украйіні певне зійдеся або красне зіллеся з почутєм поступово (прогресівно)-громадскім, поступово-суспільним, як і у передових Галичанок.

Отсе росповіли ми що найголовнійше з тоі нашоі першоі жіночої книжки і сям-там пододавали від себе деякі уваги, для розсвічення нашоі жіночої справи. Розуміється, що самоі нашоі росповіди про „Перший Вінок“ за мало, і що кожда наша заміжнійша жінка і дівка повинна собі купити саму книжку тим більше, що гроші з еі роспродажі призначені на инші подібні видання для нашого жіноцтва.

Вже й з того, що в самім „Вінку“ росказано про такі наші жінки й дівчата, у котрих ще нема ніякісінькоі думки про жіночу справу — про наші селянки, видно, що й серед них уже підіймаєся сила супереки з своїм незавидним станом, і що вони сяк так стараються самі зарадити лихови, при чім одні падуть, як Рошкевиччина Марійка, та за те другі „перемагають“, як Харитина. Ніщо й казати, що все наше робітне жіноцтво по селах чинить дуже гарно справлений грунт для проповіді людских думок про переміну жіночого житя: нагадаємо хоть наші жіночі пісні — загалом найкрасші, найніжнійші з наших простонародних пісень, — пісні, в котрих наші жінки й дівчата, чи раз то і чи від тепер, виповідали своє горе тай виступали против несправедливих для них порядків. Виступали вони против них і на ділі, тілько що то все було без провідних думок. Від не давна появились у нас, на Украйіні, а далі і в Галичині тай на Буковині і серед робітниць, і серед не робітних, такі жінки, що вже дуже ясно бачать хиби теперішнього ладу для жіноцтва, як і для робітних людей загалом. Частину таких жінок та дівчат звели до купи Кобринска та Пчілка, для праці в „Першім Вінку“. Праця, як на початок, випала дуже славно і, можна сказати, поклала підвалину до красноі жіночої долі у нас тим, що се перше більше почутє своєі кривди і перша принука до єдности супротів тоі кривди. Аби тілько се почутє огорнуло помалу все наше жіноцтво, а, найперше, аби ті жінки й дівчата, що вже як-небудь розуміють свою кривду, не то не розбігалися, як от члени станіславівского жіночого товариства, а чим раз більше горнулися до купи без огляду на особисті врази, чи що. Такими огнищами, навколо котрих могло би скупитися все наше більше тямуще жіноцтво, справді найскорше можуть бути видавництва, подібні до „Вінка“, та при тім світлим Русинкам не то що не слід відриватися від Русинок робітних, а на вивороть, власне їйх треба піднимати та пригортати до себе. Сим тілько й побідите!

М. Павлик.

Вовчковецка читальня і еі вороги.

У 2 і 3 ч. „Народа“ натякнено на те, що дописи з сіл — дуже важна річ для тих газет, що писані для простого народу. Тай таки воно і правда. Біди в місті нани не знають, хіба лиш бідні попихачі міскі та робітники, а на селі тепер у нас біда, і в бідного, і в богача. Як є хліба до нового, то й щастє, але й сего щастя не буде тепер мати і половина мужиків. Дуже тепер велика біда межи народом.

Правда, мужики наші беруться тепер до науки, але й того боронять їйм з кождого боку. От напр. у нас, у Вовчківцех коло Снятина, є вже щось від кілька рік читальня. Ми сами мужики еі заклали, тай до тепер утримуємо. Добре вона нам іде, членів маємо до 130, але більше бідних, бо богаті не дуже мають охоту до читальні. Тай таки, як подивитися у нас у Снятинщині по читальнях (не знав, чи то і в инших повітах так?), то більше читалень утримують бідні, як богачі, тай не знати, чому то якуратне так? Нам здається, тому, що бідні вже більше мусять лучитися в такі товариства, як читальні, абися якось ратувати. Отже, як кажемо, у нас читальня добре йде, але ось в чім біда, і власне в сім ділі удаємося до „Народа“. Станьте за нами, бо не маємо на те ні звідки помочи; бідуємо, як ті сироти без батька і без неньки, зносимо всякі переслідованя на нашу читальню. Першим ворогом нашоі любимоі читальні є наш отець духовний, за котрого помочею люде відтягаються від читальні, бо отець духовний, де лиш кого здибле, то смішить, називає нас бунтівниками та збуями против громади. І в загалі, хоть він отець духовний, то єму не в голові овечки, хоть най вовк їйх роздирає; в селі він лиш

тільки 2 рази Правда випявилась на стороні дівчинки, але на єї недолю коло одніеї „двойки“ опинився з правого боку знак + (більше), тоб-то повишаючий вартість цензури трохи не на цілу половину. Шановні вчителі під проводом д Прокеша накинулися на нещасну дитину з репетом і лайками, щоб вона признала ся, що... той хрестик вона приставила, а не вчителька. Коли-ж вона не признавалася, то д. Прокеш, загадавши дівчинці нашкрябати + ріпив, що то єї почерк (письмо !!). Страшно розлючений, пляхетний чех-учитель вхопив дівчинку за плече і так шпурнув єї до дверей, що вона вдарившися, звихнула собі плече. Бачучи все оце, дитина спрашно перелякалась і метнувшися мов несамовита на вулицю, побігла на двірець залізниці, де вступила у віз як раз одходившого до стації Знаменки потягу. В Знаменці дівчинку висадили яко безбілетну, але із розпитів люде добачили, що вона збожеволіла (зійшла з ума). Одвезли єї зараз до дому де вона от вже 3-тий місяць лежить в тім-же самім непритомнім стані... Історія, як бачите, така лементуюча, подла, що навіть наша цвинтарна громада заворушилася. Найшлись ще батьки, котрих дітей у подібний спосіб зневажувано. Навіть мійска газета „Елисав. Вѣстникъ“ хотіла було об тім заговорити, та цензура заборонила. Та не тільки мійска повітова газета, ба і одеські часописі відповіли на численні дописи, що на жаль не можуть об тім друкувати за для „независящихъ отъ редакціи причинъ“, а радять батькам удатись зі скаргами до самого міністерства просвіти. Але наш обиватель вже радше волить, щоб єго дітей калічили вчителі-чехи, ніж піти зі скаргою до міністра.

От такі в нас порядки Трохи голова не лусне від досади Будьте ласкаві, надрукуйте оце все тай попросіть і инші руські або польські газети, щоб передрукували у себе. Може сором перед заграничним світом, коли вже не жаль до власного безпорадного обивательства, спонукає петерб. міністерство просвіти вислідити цілу справу.

Дописка. Розуміть ся, що поруч з чехами найрухливші жандари. Недавно схопили в Єлисаветгороді ж якогось молодого чоловіка д. Г-а і запроторили, куди і защо, відають тільки Господь і жандари. — Може ще буде для вас цікава звістка, що в нашім повітовім місті дає тепер свої вистави українска трупа М. Л. Кропивницкого. Актори все нові тай молоді, але есть і кебетні. Наша знаменита артистка Заньковецька покинула українску трупу Садовського тай перейшла на сцену російского драматичного театру в Петербурзі. Гарно, нічого казать!.. Г.

ВЕСЕЛКА.

Літературна збірка. Зложив Андрій Молодченко.

Львів, 1887.

Світлі та щирі для простих людей Українці зложили під таким титлом книжку для руских школярів на Україні, та уряд російский не то що не позволив єї надрукувати в Росії а й заборонив єї мати кому небудь, коли вона була надрукована у нас у Львові, — хоть у сій книжці нема нічогісінько противного навіть російским законам. Так то тепер приходиться пригостити Веселку нам, австро-угорским Русинам, котрим трохи вільнійше дихати.

Більша частина Веселки зложена з руских простонародних пісень, оповідань, приповідок то-що та з письменних творів руско-українських писателів, як Шевченко, Марко Вовчок і инші. Решту доробили ті, що сю книжку укладали, а укладав єї цілий гурт і то довго. Тим то в Веселці усе дібране, усе добре обдумане і гарно впорядковане, — одним словом гарний се будиночок і з щирого золота. Найперше росказано в Веселці за рідну оселю — за хату і рід, за двір і всяку домашну тварь і птицю, за город і сад; далі говориться за село — як воно виглядає вздовж і впоперек, за гуртове житє в селі, за громадске порядкованє в селі (за сільский уряд і збори, за церков, школу); після того описано поле, потім ліс, а врешті річку і став. Таким чином, перед дитиною справді гей би веселка, розвивається картина за картиною — від близших і більше понятних до дальших або менше понятних, так що книжка вповні застосована до зросту розуму у дітей. Особливо звернено в ній увагу на товарискі, громадскі й людскі справи, так що, поступаючи після Веселки, дитина стане розумна і добра не тільки для рідних, а й для всеї громади, для всего народу і для всіх людей. От через що ми найбільше й хвалимо Веселку і горяче поручаємо єї всім руским роди-

оступаєся за жидами, а в раді повітовій за панами. От напр. при ліцитації ореидів, то помагав жидам купувати ореиди. А оступаєся й за піяками, ба навіть каже читальникам, що воліли би ходити до корчми, як до читальні. А за нами ні раз не дбає, радби нас пустити з торбами. Село дуже впало на маєтку і незадовго переведеся ні на що — сама піятика та темнота панує і село сходить, як то кажуть, на Тиндирипди. Ми про поміч єгомостеву якось були би, хоть нам і жаль великий, що єгомость наш вік свій з нами звікував, а все протів нас; тим більший нам жаль, що видимо, як то по інших селах пан-отці самі до читалень приходять і з читальниками тримають. Ми ж від нашого пан-отця вже й помочи не вимагаємо, аби тілько нам не шкодив, а ми би вже самі якось бідних та темних людей до себе пригорнули і старалися як лихови своему зарадити.

Богато борозпить нам і наша рада громадска, але то з підмови. Радні не то аби самі ходили до читальні, а ще й других відстрашують арештами та великими податками. Але хоть отець духовний і радні стараються, щоби читальню розбити, то вона таки все йде вперед, усе розростаєся, так як росте с кождим днем і мужицка самосвідомість.

Отсе написали ми Вам непиську правду за нашу читальню і за наше село. Вже давно були би ми се написали, але, на лихо, у нас доси не було такої газети, де би мужики могли усю свою кривду виявити. А Ваша газета „Народ“ дуже нам ся уподобала через те, що, як то кажуть, нічо не завиває в папір, а правду просто в очи ріже, як панам так і Йванам. Тому то ми до Вас і обернулися, і просимо се наше письмо пустити в світ, най час і ворогів наших розсудять люде, і най ек уть, хто по правді йде.

Читальники.

ЩЕ ПРО РУСКУ ІНТЕЛІГЕНЦІЮ ТА ПРО НАРІД НА БУКОВИНІ.

(Допись із села).

Буковинске політичне товариство „Руска Рада“ ухвалило скликати всіх своїх членів і инших Русинів-патріотів на нараду о близких виборах до буковинского сойму. Коби лиш всі руські патріоти без ріжниці політичного чи якого там визнаня і переконаня на сю нараду явились, то моглиби чогось добитися, або бодай дати доказ, що Русини в Буковині не сплять. Може хоть се так для всіх Русинів важне діло, як вибори, звяже обі партії в одну, та научить їіх, що всім Русинам треба купи держатися, щоби дійти до цілі.

Наколи політичне товариство думає о політиці, то і літературне товариство „Руска Бесѣда“ не лишаєся з заду, але задумує також дати знак, що жие. Отже постановило і сего року обходити память Шевченка, Федьковича і Шашкевича дуже торжественно, і запросило до участи в сім торжестві всі руські товариства. Аби тілько на самім торжестві не стало — аби ті, що его устроюють чи ним верховодять, уміли промовити до буковинских „москальофілів“ так, щоби й їіх прихилити до буковинско-руского народу, до его прегарної мови, пісні і т. п. одним словом так промовити і так далі поступати, щоби й наші „москальофіли“ прихилялися до народолюбних думок вище названих наших писателів-провідників. А се не так то тяжко. Адже ж і межи буковинскими „москальофілами“ є люде справді вчені в своїм ділі (як от професор університетский Ем. Калужняцкий), і чесні тай щирі, тілько що тепер їіх деякі ніби то проводирі (як от Купчанко) заглушують своїм криком протів щирих людей з „українофілів“ тай не стараються своїх прихильників знакомити з творами найліпших російских писателів, що також усі дуже прихильні до науки тай до робітних людей! То тілько тупі люде можуть у нас виступати протів російского письменства; люде розумні та чесні можуть богато скористати з него і потім приложити те до буковинского грунту, і мусить вийти таке, що коли хто хоче, щоби на Буковині розвивалося руске письменство, то мусить робити так, як робили найліпші російські писателі, що чим раз більше старалися наближити до мови свого, — великорускога, — простонародя: значить, хто справді бажає живого руского письменства на Буковині, мусить писати готовою мовою буковинско-руского простонародя та двигати его, а вже тим самим розівеся як найкраще й руске письменство на Буковині, так що власне в сій точці певне зійдуться ся „москальофіли“ і „українофіли“. Тілько треба з обох боків отвертих голов і щирости та безусловної чесности. Особливож не треба

нікому з буковинских Русинів заводити низкопоклонство перед урядом, бо се може вийти в користь хіба для деяких осіб, але ніколи для народної справи на Буковині ..

До такої згоди на Буковині певне прийде, коли і в одних і в других буде на думці тільки народ і его просвіта. Нехай же ж усі чесні „москальофіли“ тай „українофіли“ з інтелігенції, мов за тою крицею, що притягає залізо, за магнесом, звертають свої очи і своє серце до простого народу, то ніхто з них ніколи в своїм житю не заблудить Завше виведе їїх за просту дорогу той нарід, що від віків гине біді та темноті.

А тяжко жиеся тому народови, особливо сего року. На селах сумно та тихо. Видко, неурожай засмутив бідних селян, бо посідні жнива на Буковині показують, ніеля урядового виказу, дуже на добре. Пшениці зібрано о половину менше як тамтого року Та наш селянин контентував би ся і тим, коби єму кукурузи та бараболі були вродили, а тут тимчасом кукурузів зібралось десять раз менше як тогід, а бараболь лиш дві третині. Тяжко буде для буковинского селянина без кукурузяної кулеші перезимувати, а ще тяжче сапання і жнива перебувати. Коби хоть жито було вродило, та коли бо й того дасть Бог Декуда показався був красний хліб, але град вибив; що ся лишило, води забрали. Паші майже нема, худоба тана, біда тай годі Не дивно, що буковинські селяне сего року через журу і за просвіту забули, бо за цілу зиму завязалася в Буковині лиш одна-однісенька читальня Нема що дивуватися: нарід сумує, та нікому его в тім смутку розважити, бо „світлі“ люде, котрим би се до лиця, гризуться і злостяться, що „столик голий“. Гей люде ви, люде, „світлі люде“, зглянътеся на простих людей робітних та „темних“, і нехай перед їїх горем замовкнуть ваші марні спори і настане чесна та стала згода в горячій любві до простого народу..

В. П.

Порядки в росийских школах.

Допись із Херсонщини на Вкрайіні.)

18 (30) січня 1890.

Дуже ми тутечки зраділи, провідавши про „Народ“, а ще більше, коли побачили з 1го ч. „Народу“, яких він держить ся думок та куди прямує. При тій страшенній темряві, що чорною хмарою налягла на нашу землю, як і на цілу всеросийску вязницю, кожне живе та щире слово, якого ми виглядаємо од вільнійшої Галичини, справді являється для нас цілющою водою. Та на жаль, надії наші не завше виправдують ся, бо в більшій частині придибає до нас з-під Бескиду усякої писъменскої старезнини стільки, що хоч ірірву нима гати. А вже щоб писъменскою старезвиною можна було людей розбудити із їїх твердого спаня, то навряд, чи воно так. Ото-ж ми й кладемо тепер на „Народ“ нашу велику надію.

Не так то воно лехко росповісти вам де що живе тай цікаве про житє нашого цивитарного громадянства, але поки-що, лишивши це на иншій час, роскажу вам тут про одну дику пригоду, що склалася недавно в дівочій гімназії нашого повітового міста Єлисаветгорода. То вже всезнана річ, що найлютійших наймитів деспотичного уряду становлять скрізь і завше переважно перевертні, що продали своє сумління і людскі думки за гроші, або чужинці, для котрих там і вітчина, де гроші. Такими наймитами росийского міністерства „просвіти“ являються у нас чехи. А чей-же на треба тут розводитися, якою ненавистю цілого суспільства, за виїмкою хіба місцевих жандарів тай вижших урядників, тішаться в нас такі виродки чехи — гімназіяльні вчителі. Ото-ж і в тій гімназії, де склалася згадана пригода, директором есть чех д. Прокеш, він-же разом і директор мужескої гімназії Одна ученица 2-ої (по австрійскому 6-тої) класи, Краснопитан, дочка народного вчителя, достала за перші 2 чверті 1-го курсу шкільного в росийскім язиці двойку. Тимчасом дівчинка провадила, що їїй не по правді поставлено „двойку“, бо вчителька тілько двічі і спитала ві за цілий курс. Мати дівчинки прийшла у гімназію росшитатись про дочку і в-загалі висловитися. Вона не могла позістати байдужою до тиві „двойки“, що грозила ще одним роком зайвих коштів на виховане дочки Так ві навіть і вислухати не схотіли, а один вчитель промовив, що з такою вікчемною жінкою неварто і балакати Побачивши таку зневагу, бідна жінка покинула мерщій гімназію і пішла до дому Тим часом „начальство“ покликало дівчинку, щоб роздивитись в ві контрольним зошиті, чи справді ві за цілий час спитано

чам, що дбають за свої діти, і всім нашим школярам і школяркам. Веселка справді найліпша руска книжка для школярів — такої ще у нас ніколи не було. То ж новинна вона бути в кождісінькій рускій хаті, де тільки є яка письменна душа, новинна скрізь лежати на столі, немов діточе евангеліє. Купуйте ж Веселку всі, звеселіть тим наших братів на Україні, покажіть, що їх праця на щось придатна, а колись бодай ті, що вивчаться на Веселці і таких инших руско-українських книжках, найдуть спосіб помочи братам-Українцям, — скасувати ті невільні порядки, при котрих тепер на нашій питоменній землі заборонені навіть невинні школярські книжки в нашій мові.

Веселку можна замовляти через редакцію „Народа“ за 80 кр., а передплатникам „Народа“ опускається за 50 кр. із пересилкою. Додамо, що Веселка — величенька книжка: в ній 211 сторін і друкована вона на дуже гарнім папері.

М. П.

Як виховуються питомці гр. к. головної семінарії ві Львові, на проводирів народа.

Допись під сим титлом, надрукована в 2 і 3 ч „Народа“, наробила великого шуму, особливо серед молодіжі духовного і світского стану І не диво: хто тілько бодай трохи інтересується справами руского народу, не може не звернути уваги на головну, скажім так, фабрику рускої інтелігенції в Галичині — на гр. к. семінарію ві Львові. Ми дивимо ся на справу виших руских станів по свому, а іменно бажаємо, щоби люде з тих станів зовсім посвятилися добру наших робітних людей. Звісно, тут найбільше нас обходить те, які наші люде з виших станів найблизше народу, іменно по селах та по місточках, а що у нас такі люде головно пан-отці, то нас завше найбільше й обходило те, які то де наші пан-отці: чи по людски вони обходяться з своїми селянами чи міщанами і чи дбають вони за їх просвіту та за громадский поступ? А що така дбайливість чи недбайливість, спосібність чи неспосібність наших пан-отців залежить головно від їх церковного виховання, то ми сами й попросили декого з питомців, щоби в „Народі“ звернули увагу на те, як іменно тепер виховуються в головній школі того виховання, бо се загально звісна річ, що яке виховане, такі люде, такі діячі серед народу. Се особливо треба приклясти до таких замкнених закладів, як семінар і т. и. Там просто людей виліплюють, немов із воску.

Показалося, що до народної служби в головній рускій семінарії ві Львові питомців виговують плохо. Правда, від зачеплених питомців ми дістали обширну допись, де говориться, що д. Л. Б. за чорно їх розмалював тай поправляєся деякі его, но їхньому, промахи, — але і та нова допись і ще кілька дописей з-поза семінарії, від осіб духовних і світских, одноду шно стверджують, що порядки в львівській семінарії тепер плохі, і то плохі не тілько для справ народних, а й для справ чисто церковних. Про се обіцяно нам ще кілька основних дописей, а сподіємося їх навіть від старших пан-отців із села — таких, що найщирійше займаються народними справами Отже, щоби в „Народі“ не повторяти одного й того самого, ми ждемо вкупу все найголовнійше з усіх таких дописей і надрукуємо разом з одним із наблизших чисел „Народа“ тим більше, що навіть у сім, великім числі, ми мимо най щирійшої волі, не змістилибисмо навіть усіх тих дописей про львівску семінарію, що вже тепер маємо. Нас, як бачать читателі, так завалено дописами про справи ще важнійші для народу і для руско-українскої справи загалом, що ми і в сім числі не мали місця навіть на далеко важнійші справи остатнього часу, на справи політичні й инші

З дописей про львівску семінарію буде видно, які в ній хиби бачать самі люде духовного стану, і якихби вони хотіли перемін Тоді й ми від себе може будемо мати що до того додати. Тепер же, на перед, кажемо тілько, що для народу тай для самих питомців морально було би найліпше, якби їм подавано стипендії і пущено жити на світ, на приватні кватирі, відки би ходили і на університет і до семінарії, коли би того конче було треба, хоть ми думаємо, що для релігійної практики аж надто було би досить, як би питомців держати в семінарії аж на 4-ім році. Коли би питомців годі було зовсім пустити на світ, то конче треба бодай, щоби їх не так строго замикано

та відділюваню від світа. Безусловно і з найбільшим натиском домагаємося і домагатися не перестанемо, щобы питомців духовних семінарій зрівнано з слухачами иншых, світских виділів як у науці, так і в обході з ними. Се ми розуміємо так, щоби всякому питомцеві вільно було ходити на всякі світські виклади і складати з того екзамени тай практикувати, як инов світским слухачам щоби вільно було ходити на виклади богословскі. Від сего тілько виграла би й наука про справи богословскі чи то релігійні — котрі тоді треба би було зовсім по новому т. є справді почесному викладати, — а головно виграли би самі питомці тай руска народна справа. Для рускої народної справи доконче треба, щоби наші пан-отці по селах та місточках були добре вчені в висших світских науках і в вишім ремислі. Між иншим треба нашим сільским та маломіским громадянам помочи лікарскої — отже наші пан-отці повинні би заразом бути хоть лікарями і, розуміється, брати за обоє одну плату, найбільше ту що й тепер беруть. Тоді би основно зминився стосунок межи громадами і пан-отцями, і найбільші вороги нашого духовенства не мали би єму що закинути.

Редакція „Народа“

Заводи дівчини по мамі.

Мамко моя, правдочко моя! Мамко моя! Хто мене порадит? Мамко моя, на кого ви мене липьиєте? відкі я вас буду візирати? з котрого боку? Заговоріт до мене хоть сівце на дорогу! Порадьте, що я маю робити без вас, бо я сама не знаю, шо робити маю! Мамко моя! На що такі діти дрібненькі липьиєте? Мамко моя! чого ви си вгнівали на нас, шо, від коли ми вас просимо, не хочете до нас заговорити?! Мамко мойі, голубочка моя! хто нас буде голубити таких маленьких? Мамко моя, правдочко моя! ми вже від нікого не будем мати правди... Мамко, мамко! за нас то си люде наговорьи, що сироти богато йідьи а нічо не робйи!! Сироти си богато наробйи, а від нікого правди не мают. Мамко моя, мамко! вам лиш тут жити, а ви собі такойі хати смутноїі загадали! До цейі хаткі ні вітрец не завіє, ні сонечко не загріє! як ви мете в ці хатиці пробувати?! Мамко! вам лиш би жити, а ви йдете в сиру землю гнити!!..

(Записала Марія Гаморак від Марії Басалиги. в Стецеві. в Снятинекім. 1889 р.)

СИРОТА.

(НАРОДНА СПІВАНКА).

Червона калина, чьо в затінку стойіш?
Ци си тучі бойіш, ци дощю бажаеш?
Тучі си ни бою, дощю ни бажаю,
Й а в затінку стою — морозу си бою.
Повій, вітре, повій по високій горі,
Розвій мойі жалі по щовкові траві.
Віяв вітер, віяв тай жалі розвіяв,
Лишень з мого серця тугу ни розвіяв
Бо моє сердечько з камеия твердого,
Шо си ни россьиде з жалю великого..
Умер ми отец, вмерла ми мати,
Прошуж тебе, Боже, ни дай погибати!
Що би си сирота на світ ни родила,
Аби си сироті земля простунила!
Повій, вітре, повій по червоні вільсі —
Вповіж мині, вільхо, чьо сироті гірко!
Повій, вітре, повій по зеленім листу —
Повіж мині, листу, чьо сиротьі тьижко?
Повій, вітре, повій, по високім дубі —
Повіж мині, дубе, коли гаразд буде?
Ци ти, Господи, сам на небі, ци лиш твоя сила
Ци йи така друга в світі нищяслива?
Нищяснам си уродила, нищясна загину:
Мене мамка породила в нищясну годину!.

Записав Олекса Войцех у Стецеві в Снятинекім. 1884 р

Відчитні збори селянскі в Коломиі.

Дня 31 січня с. р. устроіла коломийска філія „Просвіти“ простолюдекі виклади для селян, — отже вже третній раз до року Сей раз викладав д-р Северин Данилович о справі наслідства після нового закона. Прибуло близько 100 селян з ріжних сіл коломийского, снятинекого і косівского повіту, но більшій части висланих від читалень з усіх тих трох повітів Декотрі трудилися навіть по кілька

лись, як з Русова, Джурова з Пістиня, з Вовчковець і т. р.

По горячій патріотичній промові заступника голови філії о Николая Лепкого розпочався виклад д-ра Даниловича що тревав близько три години Відчитник показав обширно, на численних практичних примірах, всі законні приписи про наслідство, тестаменти та поступованє спадкове, особливо в справах селянских. Слухачі занялися з великою увагою відчитом і при кождій майже точці розвинулася жива росправа. Селяне в загалі інтересуються дуже приписами того закона, бо з ними мають до діла на кождім кроці. Др. Данилович оповів також коротко про давнійші права спадкові на Руси і показав новий закон о неподільности грунтів, прочім усі селяне висказали одноду-шно гадку, що уведенє того закона у нас булоби великою кривдою для селян.

Крім викладу д-ра Даниловича, мали ще тримати відчити д Д. Гарасимович і о. К Кульчицкий, але що вже було досить пізно і слухачі квапилися вертати домів, декотрі навіть в досить далеку дорогу, тож відчити ті відложено до найблизшого збору, котрий незабавки знову відбудеся. Селяне в загалі подобали собі дуже виклади „Просвіти“ і просили щоби як найчастійше їх устроювати

По скінченю викладів, промовив еще Грицко Занаринюк із Вовчковець, виказуючи велику вагу землі для селян і велике нещасте, яке їм грозить з утратою землі Збори закрив о Николай Лепкий відповідною промовою.

По зборах здавали еще посли від читалень справозданє о своїх читальнях (котрі пізнійше подамо) і розпочалася рада вад тим, якби їх піддержувати і розвивати При тім постановлено між иншим, щоби читальні передплачували, кілько мож газет, а особливо, щоби кожда читальня передплачувала „Народ“ і „Батьковщину“

Участник

Переписка редакції.

Д Ск. в О Автор статі „Правда“ і „Кіевское Слово“ тай ми боронили „Кіевское Слово“ тільке за названі нами его статі про Галичину, а власне боронили від лайки „Правди“ автора тих статей і ще декого; а що „К. Слово“ в загалі газета реакційна, ми добре знаємо і, крім названих статей, з ним не солідаризувалися і не радимо кому-небудь солідаризуватися. Тим сумнійше, що в обговореній нами в 2 і 3 ч. справі, „К. Слово“ поставило себе красше, ніж „Правда“ в названій передовій статі, автор котрої очевидячки знав усі обставини статей про Галичину в „К. Словѣ“. Додамо ще, що з тих статей ми зовсім не бачили, щоби їх автор хован свої засади. Чей же зрозуміле, що про се все нам більше розводитися годі... Про бріхню, буцім то ми, проповідуючи згоду з москальофіл ми і в з г л і з Москалями (завважаємо, на названих нами основах і зовсім для нової цілі) — думаємо зрадити руско-украйінску справу, нам ніщо й казати, бо се все з самого „Н-р-д-“ надто ясне. Такі бріхні варті того первістного жерела, з якого походятся.

Се число посилаємо ще всім тим, що й попередні, дальші ж висилатимемо вже тілько тим, що надішлють передплату або бодай виразно замовлять „Народ“. То ж просимо поспішатися, щоби ми знали, кілько примірників далі друкувати, і не робили собі лишніх коштів. Тих, котрі би не думали передплачувати „Народа,“ просимо нам відіслати всі числа, особливо ж перше, котрого нам дуже треба. Передплату на „Народ“ можна посилати і по 1 р. Біднійшим селянам ми готові зачекати аж до по жнивах.

ВЛАСНЕ ВИЙШЛА КНИЖОЧКА.

котру можна дістати через ред. „Народа“ п з.

З історії публичного виховання в сучасній Европі

1. Наука теологічна в західній Европі, М. Драгоманова. 2. Програма початкового курсу історії релігії, Фан Гамеля. Ціна 10 кр.

Зм ст: Про неподільність мужицких грунтів, д-ра Северина Даниловича. Ще дещо про житє наших селян-хлиборобів, О. Якби нам в біді ратуватися, Ів-на Франка. Що думають ремісники на Буковині, А. П. Народний поет на Украйині-Тимиш Наливайко, Комоня. Перші стуні руско-украйінского жіноцтва, М Павлика Вовчковецка читальня і ії вороги, Читальників. Ще про руску інтелігенцію та про нарід на Буковині, В Н Порядки в росийских школах (денись в Украйині,) Гилки Веселка (оцінка,) М П. Як виховуються питомці гр. к. головні і семінарії ві Львові на проводирів народа, редакції „Народа.“ води дівчини по мамі, зап. Маріа Гаморак. Сирота (народна співанка), зап. Олекса Войцех. Відчитні збори селянскі в Коломиі. Участника. Переписка редакції. Оповістки.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В Годава

Рік I. Львів 1. л. марта 1890. Ч. 5.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2 доляри.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год вечір.

Нужда в Галичині.

В 1. ч. „Народа“ було сказано, що зразу не вільно було навіть говорити всеї правди про голод і нужду, ані їх пророкати. І потім ще досить довго найбільші пани в Галичині та їх газети, як „Czas“ і „Przegląd“ виступали против тих газет, що все таки сяк-так твердили своє; ба, ті великопанскі газети тай великі пани виразнісінько казали, що то все бріхня, що в краю нема і не буде голоду або що найбільше є невеличкий недостаток, так що й Виділ краєвий і намістництво не спішилися зразу роздати скоро селянам бодай тоту підмогу, яку був призначив віденьский уряд і сойм. На засіданю Виділу краєвого виразно тоді казано також, що галицкий уряд ще не знає, який за великий той недостаток чи нужда в краю. І справді, не тілько львівский уряд не знав про се досить довгий час, а й старости поодиноких повітів, — заняті мабуть споминками про вибори до сойму чи чим, — аж від намістництва дізналися про те, що в їх повітах, туй під їх боком, задля браку паші, гурмами вбивають коні; намісництво ж дізналося про се в перше з тих самих газет, що за таке найчастійше були конфісковані, а іменно з „Kurjera Lwowskiego,“ котрому й належиться та честь, що перший сю справу порушив правдиво й горяче. Сяк-так, а зразу й Виділ краєвий і намісництво думали, що досить буде й тих 600 тисяч безпроцентовоі позички і 300 тисяч дарової запомоги, що призначив був, за почином цісаря, віденьский уряд та тих 200 тисяч безпроцентовоі позички і 100 тисяч дарової запомоги, що ухвалив сойм, на внесене руских послів, а власне руского посла-селянина Гурика.

Тимчасом, уже чого як чого, а такоі страшноі нужди, яку зразу покмітили були щирійші та більше видющі люде, не сконфіскуеш, ані не сховаеш. Небавом спала і найневірнійшим людім полуда з очей — і та нужда так ярко вказалася майже в кождісіньскім повіті, що Виділ краєвий, — до котрого сим разом увійшли такі прихильні селянам люде, як Русин Савчак і Поляк Романович, — уже на засіданю з 11 лютого постановив поставити перед намістництво, що на перезимоване репти худоби, на зерно на засів, на поживу для голодних та на ведене більших робіт прилюдних, при котрих би селяне могли заробляти, треба найменше 2 міліони 250 тисяч зр. себ то майже вдвое тілько, що було призначено від уряду віденьского і від сойму. Небавом вийшло ще не те. Ото, після виказів Товариств рільничих і Виділів повітових, Виділ краєвий вирахував, що через сегорічний неурожай Галичина стратила найменше 84 міліони 750 тисяч зр., із чого на самих руских і мазурских селян випадає найменше 58 міліонів 300 тисяч зр. Значить, якби то все хотів поповнити, то треба би 37 раз тілько, що домагався навіть Виділ краєвий. Доконче ж треба, на саму пашу для репти худоби та на насіне найменше 12 міліонів 169 тисяч 452 зр., то є більше ніж 5 рази тілько, що домагався від уряду Виділ краєвий. Розуміеся, що те, що пропало, тут не раховано; а кілько пропало, видно найліпше з того, що до 21 лютого згинуло, для браку паші, в цілій Галичині 90 тисяч 206 коней і 300 тисяч 468 штук рогатоі худоби! А треба додати, що сей рахунок ще не зовсім точний і що по правді, — як видно з дописей до газет із ріжних сторін, — нужда і потреба мабуть ще більші, ніж вирахував Виділ краєвий..

Аж після рахунку Виділу краєвого, перед котрим до того дуже ярко розмалювали були нужду навіть загальні збори панского Господарского товариства, власти краєві взялися хутше до діла, розділюючи між селян тоту підмогу, яка доти лежала по староствах та виділах повітових, а далі домагаючися від уряду віденьского нової підмоги. (Богато світлих людей хотіли, щоби задля самоі нужди скликати сойм тай ухвалити чи то приняти на себе більшу підмогу, та ті, що в сій справі ріпають, спротивилися сему і тепер сю справу взяв на себе Виділ краєвий та намістництво).

Та, щирійші світлі люде від разу зміркували, що ані віденьский, ані галицкий уряд не можуть настатчити тілько грошей, кілько тепер селянам треба тим більше, що ті гроші по найбільше треба би віддавати, а се сесянам тяжко буде приходити, хотьби сего рокуі далі були й найбільші урожаі. Задлятого ті щирійші люде постановили обернутися до людей з висших верстов та до міских громад. Почин до того дала львівска міска рада і під еі проводом оснувався ві Львові краєвий комітет голодовий, що видав відозви до всіх міст і місточок та до ремісницких товариств і поодиноких людей, щоби складали, що можуть для поратівлі братів селян. В загалі, чого як чого, а прихильности до селян у тих всіх панів та ремісників видно досить, і ся нещасна пригода може на завше зблизить ремісників до селян та доведе їх до якоі згоди в робітницких справах, котроі доси зовсім не було.

Не остали в сій справі позаду мущин і жінки з висших станів, на вивороть, випередили навіть Виділ

краєвий. Ото, на загальних зборах „Towarzystwa oszczędności kobiet“ у Львові ще 19 січня, на внесок д. Марії Вислоухової, — жінки того чоловіка, що видає „Przyjaciela Ludu“, дуже горячої прихильниці робітних людей, — ухвалено зараз призначити на запомогу для селян 1000 зр. і далі обертати на те все, що до товариства прийде. Тото польске жіноче товариство основано на те, щоби за зложені гроші, по 20 кр. місячно, піддержувати в Познанщині під Прусом той банк, що має недопускати, щоби польска земля переходила в німецкі руки. Доси зложено на те в Галичині аж 12 тисяч марок, [1]) а решту все то жіноче товариство призначує для галицких селян. Задля сего ті жінки вибрали комітет, що збирає для Вас гроші і все, що хто з жінок може дати. Виділ того жіночого товариства видав, до того, відозву до польких і руских писательок, щоби зложилися своїм писанем на таку книжку, котру би потім роспродати і гроші з того знов обернути на поратівлю для Вас. Дуже се гарно від тих жінок із висших станів, що признаються до простого народу та йдуть ему на поміч власне тоді, коли ему найгірше. Сего їм певне ані наш, ані мазурский народ не забуде. Від руских же селян належатися їм буде тим більша вдяка, що то майже все Польки і що то майже все польскі гроші, до котрих Русини не мають найменшого права. Дуже гарно від тих Польок, що живучи тут, за границями Польщі, на Руси, хиляться вже й до руского народу.

Отсе зробила для підупавших селян головно польска інтелігенція — додати треба, польска інтелігенція в рускій частині Галичини, особливо ві Львові, бо краківскі пани й пані і доси не подумали про своїх селян, коли тимчасом на голос львівских Польок обізвалися вже й познанскі Польки. А як же ж поставилася руска інтелігенція? Скажемо правду, — гірше від польскої. Ми ще перед новим роком говорили поважнійшим народовцям, що конче би треба заложити руский голодовий комітет з видніших Русинів усіх партій і переконань, комітет, котрий би видав відозву до всіх Русинів, а то й до всіх Славян у краю й за границею. Але від тих народовців ми почули, що то не поведеся. А поки народовці львівскі думали, то противна їм партія, — що недавно ще голосила про конечність солідарности між Русинами, — москальофіли, тихцем оснували власний комітет, що й дістав потім дозвіл збирати в краю й дскуди заграницею складки, тай веде тепер усе на власну руку, ані думаючи про народовців чи ще про кого. Звісно, коли вже оголошено, що є той руский комітет, то народовцям яковось було основувати ще й свій, і так то, навіть у найтяжшій для народу хвилі, руска інтелігенція, за почином львівских москальофілів, не стала разом, як один муж, як стали навіть Поляки й Польки. Дуже сумно. Видно, деякі люде хотять і сю хвилю визискали для себе, щоби самим вирости перед народом, а других принизити. Зрештою, ті люде мають добрий нюх, а до солідарности певне покличуть і народовців і кого вгодно, аж тоді, коли їм самим прийде круто, як було напр тоді, коли мало падати Общое заведеніе а з ним і стовпи львівских москальофілів. А які вони щирі, видно найкрасше з того, що як тілько дістали на Заведеніе з Росії гроші, — то й знати не схотіли народовців. Так чесні люде не роблять; так не роблять люде, у котрих справді на серці тілько народне добро, і ми певнісінькі, що по селах і місточках не богато найдеся москальофілів, котрі би за таке похвалили своїх необачних союзників у Львові..

А хто такому розділови серед львівских Русинів у голодовій справі найбільше винен? спитаєте. А вже ж не хто, як голова галицких Русинів у теперішний час — рускі посли. Вони повинні були як стій заложити руский голодовий комітет і стати на переді цілої поратівлі селян у східній Галичині. Тоді ніхто з Русинів не був би важився роспочинати що на свою руку, противно, всі були би однодушно занялися сим болючим ділом. Тоді була би й більша певність, що запомоги будуть роздавані по наших громадах справедливо, бо тоді, за прикладом львівских Русинів, позакладали би були рускі голодові комітети в кождім повіті і в кождій громаді. І тепер ще на се, по нашому, не за пізно, бо без того, ми певнісінькі, що й однобічний руский голодовий комітет не буде зовсім справедливо роздавати зібраної ним запомоги, а буде обминати ті громади і тих громадян, що ему нелюбі, то є, що більше хиляться до народовців або до кого. Бо, як се не гірко, а й „світлий“ Русин уміє вже і з найбільшого нещастя кувати для себе політичне руже. Тим то в таких і в загалі в важнійших руских справах рускі посли повинні все йти вперед солідарно, тоді скорше дійдемо до ладу.

Зрештою треба завважати, що і знатнійші народовці, і деякі москальофіли, — як напр. посол Романчук, редактор „Червоної Руси“ Марків і др. — належать до краєвого ратункового комітету під проводом львівскої міскої ради, против чого мати можна хіба те, що той комітет не обернувся отверто і до своаків за границею, значить не збере тілько грошей, кілько би міг зібрати хоть від Русинів у Росії, до котрих чейже маємо право обертатися.

Але в загалі треба Вам, братя селяне, сказати, що для Вас і в цілій державі і особливо в Галичині робиться чимало. І неурядовці і урядовці з висших і середних верстов уже досить щиро стараються, щоби Вам, по змозі, улекшити. Отже дістанете і запомоги і позички без процентів, щирі Русини тай Поляки не дадуть Вам чей при тім кому не будь зробити кривди, і Ви сяк-так чей перебудете лихо. Тілько не тратьте духа, не тратьте надії — якось то буде!

Дуже нам гірко, в такій нужді казати й Вам самим ув очи гірку правду — а таки мусимо се зробити. Ви таки й самі трохи винні своїй нужді. Чомусте за гаразду не подумали про те, що може настати нужда і не забезпечилися против неї? О тепер то Ви певне скрізь поровумієте, яке би то велике добро, якби так у кождісінькій громаді був повний шпихлір громадский. Не потребували бисте не то зичити, а навіть запомоги брати ніякої від нікого. Правда, тут винен і уряд австрійский, що доси не подумав про таке, як от уряд болгарский, що ще 1881 р. наказав, щоби в кождісінькій гро-

[1]) Марка — 60 кр.

маді був громадский шпихлір. І тепер болгарскі громади мають такі шпихлірі, котрих у разі голоду стало би для цілої громади на цілий рік. На правду кажучи, австрійский уряд далеко скорше подумав про шпіхлірі, бо ще 1784 р. На те був оснований, при львівскій губернії осібний фонд, що мав складатися: 1) з тих кар, що платили дідичі за гнобленє селян, 2) з процентів від тих кар, 3) з 16-тої частини дачок, що давали селяне домініям, 4) з однорочного запасу в добрах камеральних, 5) з податку подвійного стягненого на фонд шкільний і 6) з ліверінків домініяльних за два роки 1789 і 1790. В р. 1835 той фонд на шпихлірі громадскі виносив уже 2 міліони 763 тисячі 906 зр. 33 кр., але після цісарского декрету ще з 1821 він був скасований, і одна частина мала бути вернена панам, другою малося сплатити видатки на форшпани з 1818 та 1819 р., а трета частина мала липитися на волю цісарску. Конець кінців, частину, припадала панам, то що є 455 тисяч 27 зр. 42 кр. мали віддати 1841 р. для панского Towarzystwa kredytowego ziemskiego. На сільскі громади того року випало 1 міліон 666 тисяч 695 зр. 41 кр. і сі гроші були призначені на основанє фонду запомогового для селян, і були упоміщені в 2- процентових облігаціях. [1]) Від 1841 р до тепер минуло майже 50 літ, і за той час той фонд мусівби чинити яких 8 міліонів зр., значить майже зовсім стало би на сегорічну нужду. Тілько ж не знати, де тепер той фонд. А треба би єго конче відшукати. Отже ми думаємо, що тепер, скоро тілько збереся сойм, — а єго би, по нашому, таки конче треба скликати в такій великій потребі, — то рускі посли найперше повинні внести інтерпеляцію до уряду, де подівся той фонд, затим поставити внесенє, щоби чи з того фонду, коли він найдеся, чи з сотворсного нового утворити красвий фонд запомоговий для селян і ремісників, а також повинні внести закон, щоби в кождісінькій громаді був оснований громадский шпихлір, і то за підмогою держави й краю. Ми певнісінькі, що за сим буде навіть більшість польских соймових послів. Ви, братя селяне, домагайтеся сего чим скорше від своїх послів, а на далі, як Вам уродить, то дбайте за те й самі і сяк-така конче позакладайте собі шпихлірі громадскі в кождісінькій громаді, то потім не будете потребувати боятися голоду та нужди. Закладайте також у кождісінькій громаді каси запомогові чи позичкові, з котрих би також можна поратуватися, далі громадскі крамниці, з котрих би можна в лиху годину боргувати товари; гуртуйтеся в усякі, спілки а найбільше дбайте за читальні, в котрих із газет та книжок, а то й з власних спільних розмов зможете дійти до богато такого, що вас у лиху годину зможе заратувати, бо розум то великий пан.

А от, боле, що-смо прийшли на читальні. Русин завше пізний Іван. В якій би то пригоді стали тепер нашим громадянам хоть ті читальні, які вже є, якби вони не скрізь спали та були зорганізовані, чи то звязані з собою, а радше з львівскою рускою інтелігенцією так, як звязані польскі „Kółka rolnicze“! Ото, як прийшлося взнавати, кілько страти мали того року селяне, то головний заряд „Kółek rolniczych“ у Львові зараз росписав до всіх кулок і з усіх боків єму понадсилано докладні рахунки, кілько потребують помочи члени тих кулок. Звісно, з рук польских, найбільше запомог для селян піде власне для кулок чи на руки кулок—а як вони через те піднесуться в очах навіть нашого народу? а як через те впадуть наші читальні? Чи подумали про те наші народолюбці, особливо ві Львові? Справді, крайна пора подумати про всекраєву організацію наших читалень, а то нас зовсім заможуть кулка, верховодам котрих певне руский народ і руска справа не в голові. Ба, але до такої організації треба найперше, щоби сама руска інтелігенція зорганізувалася, то є, щоби вчинила одну однісіньку народолюбну партію, одну народолюбну родину, котрій би на думці тілько народ і єго просвіта, єго двигненє, єго поступ. Коли наша інтелігенція — справді „інтелігенція,“ то є розумні і щирі для народу люде, то можна сего скоро сподіватися; а коли ні, то горе тобі, бідний народе! Тоді ще довго-довго мени бідувати та битися сам, мов риба о лід, у всякім нещастю, у голоді та холоді та темноті, поки з себе самого не витворим таку однісіньку крайне поступову партію. Тоді за тобою певне підє й наша „інтелігенція“, бо наш „світлий“ брат у богато дечім — іщє пізнійший Іван, ніж ти, „темний“ народе..

М. Павлик.

[1]) Се все беремо з статі Франка в „Kurjerze Lwowskim“ з 1890 ч. 52 п. з Stare akty nowej nedzy.

Галицкі політики.

За голодовою нуждою—нужда політична. Що ж, коли Галичина — то край усяких нужд, особливо для Русинів. Певне нема Русина, котрому би не було страшенно прикро після впадку руского кандидата до Ради державної з округа виборчого Бережани-Підгайці-Рогатин. На сей вибір клали як найбільшу вагу, як Русини так і їх противники; в нім, можна сказати, дійшли до самого верха політичні бажаня одних і других; від него залежав поворот у рускій справі в Галичині, ба й у цілій австрійскій державі. Тим то день 12-тий лютого, був для Русинів днем повного політичного впадку. Найліпший Русин, якого можна було поставити — голова руского соймового клюбу, чоловік, котрого одного рівно шанують і народовці і москальофіли, і котрого загально знає й любить руский народ — Романчук дістав усего на всего 185 голосів, а єго противник, мало кому звісний польскій гречкосій та заступник маршалка Заремба дістав аж 301 голос, значить аж о 116 голосів більше! Нічого й казати — повний упадок. Хто ж тому винен?

По нашому, найперше винні теперішні виборчі порядки, то є, що селяне не голосують на послів безпосередно, а через виборців. Длятого то наші посли і всі Русини повинні в політиці найперше і з усею силою домагатися зміни теперішних виборчих.

порядків, а іменно, на разі, того, щоби кождий управнений до виборів газда прямо голосував на посла. Тоді такої сили виборців ніхто не зможе купити ані налякати, і виходитимуть тілько такі посли, яких і схоче народ. Подивіться лишень на Німеччину, де є таке пряме голосоване. Там сего року народ робітний віддав поверх одного міліона голосів на своїх єдиних і найщирійших заступників — соціялістів, котрі тепер спільно з другими вільнодумнійшими послами трястимуть цілою Німеччиною, коли не цілою Европою. І Русинам треба йти до такого, не лякаючися того, що їїх пани назвуть соціялістами; тепер ні-один щирий прихильник робітних людей та поступу сеї назви вже не повинен соромитися..

Далі, найбільше вини падає на наших противників, що сим разом поставилися так, як іще ніколи й нігде не ставилися. От же найперше пан маршалок ради повітової в Підгайцях, Е. Літинский не позволив для члена Виділу краєвого, — значить для свого зверхника! —д-ра Савчака салі ради повітової на збори виборців, перед котрими 6. лютого мав здати справу зі своєї діяльности в соймі Савчак і також мав стати руский кандидат на посла до Ради державної, Романчук. Рівночасно з тим, підгаєцке староство заборонило збори, для справозданя дра Савчака, про що й звістило громади, щоби не важилися висилати виборців, і д-ра Савчака, щоби даремне не трудився зі Львова, а в додатку до того шкільні власти не позволили Романчукови, — о котрого тут головно ходило, — вийіждати зі Львова. Нарешті, коли д-р. Савчак обернувся в своїй справі до намістника, то той мав єму таке говорити, що ми й повторити не можемо, бо би нас ісконфісковано. Заборони ті страшенно обурили всіх Русинів у Львові і на провінції, особливо в Підгаєччині, і слушно наробили не тілько в Австрії, а й за границею великого шуму, бо такого ще, від коли в Австрії конституція, ніколи не бувало, щоби навіть не позволити на виборчі збори, що після, закону, вільні від усякого надзору властей. Русини з того округа і рускі політичні товариства по телеграфу обернулися в сій справі одні до цісаря, другі до голови міністрів, а треті й до руских тай інших послів у Відні, а то між іншими й до звісного соціяліста, найгорячійшого в Раді державній прихильника всякої слушної справи, посла Кронаветтера. Рускай посол о. Озаркевич уніс у Раді державній в сій справі інтерпеляцію до уряду, котру підписав і Кронаветтер тай Пернерсторфер і другі їїх товариші, і таким чином може й мимо волі руских послів сповнилося те, чого ми так горяче бажали в 1 ч. „Народа“, то є рускі посли таки пішли рука в руку в найкрайнійшими послами в Раді державній, за що від усіх Русинів і одним і другим належиться повне признанє. Тим сумнійше, що таку болючу для галицкої Руси інтерпеляцію з руских послів підписав ще тілько Ковальский; Мандичевского й Охримовича, як звичайно в таких разах, не було, а Сінгалевич просто не хотів єї підписати.

Після такого межи Русинами шуму против тих заборон, намістник скасував вирок підгаєцкого староства і д-р Савчак таки ще перед виборами до Ради державної, котрі єго дуже велично приняли, але Романчукови таки не позволено вийіздити зі Львова. І тут і є, по нашому, головна вина впадку д. Романчука. „Kurjer Lwowski“, — що стояв на боці Русинів, — радив д. Романчукови пойіхати перед своїх виборців без дозволу шкільних властей — нехай би єму виточили за те слідство. Орган народовців „Дѣло,“ — котрих головою є тепер Романчук, — відповіло, що се можна би зробити, якби засідав сойм, бо тоді всякий посол може вільно обертатися, а в браку сойму посол мусить-ді точно сповняти свої службові обовязки. Ба, та ж само „Дѣло“ виводило, що ті обовязки не були би від того втерпіли, якби були дали урльоп Романчукови, — ходило всего о кількинадцять годин, котрі й так товариші Романчука бралися за него заступити. Се одно. А друге, хоть і як ми Романчука шануємо, а таки й зза него мусимо сказати „Дѣлови“: Не штука то побиватися за народними справами тоді, коли чоловік вільний і вповні беспечний, — бо закон не позволяє підчас сесії арештувати посла, — а штука се робити власне серед таких обставин, де леда хвиля можна й собі сподіватися посидіти трохи в Івановій хаті. Погляньте лишень, з одного боку, на ту ж Німеччину: кілько то там послисоціялісти насиділися в тюрмі ізза виборів, а таки ніодин із них ніколи не вагався хотьби й у вогонь скочити за народну справу, при виборах. І наражуються вони при тім ще й не-таким людім, як директор рускої гімназії, о. В. Ильніцкий (ще й брат „народовець“!!) котрий урядовим способом тілько сам один заборонив Романчукови вийіждати, бо намістник заневняє, що ані він, ані Рада шкільна краєва того не бажали. А, з другого боку, згляньтеся на наш народ, що то з ним виробляють підчас виборів! Адже ж само „Дѣло“ аж надто досадно розказало, що то особливо сим разом виробляли з нещасними рускими виборцями, що задля свого кандидата пройшли крізь пекло всяких бід від противників. А вже ж ніхто нам не може заперечити, що, коли просте військо, виборці так завзято бються, то яковось їїм не бачити навіть перед собою того, за кого бються, начальника свого, а в сім разі і начальника цілого руского народу в Галичині. Вже сама поява д Романчука перед виборцями додала би їїм була сили, і не відпало би було й тих 22 виборців, що то так горяче приймали Савчака, а зараз після того голосували на Зарембу, ані громадяне не потребували би були сим і іншим „хруням“, аж ребра ломити і т. і..

Хто хоче стояти на переді народу, мусить рішитися на все. Скажуть нам може: скасували би д. Романчука з учительства, відняли пенсію, і що ж би потім зробила родина? І се, по нашому, не рація: адже ж хіба сліпий не бачить, що тепер руска справа в Галичині уже так високо піднялася, що, як не тяжко сего року, а й інтелігенція вся і народ засипали би були крайцярами свого любимця та заступника, тай забезпечили би вповні єго родину якби, єго хто хотів був і скривдити. Кождий посол, кождий заступник народу мусить мати тоту певність, що, коли потерпить за народ, то народ недасть єму загинути — поратує бодай на початок, щоби й далі міг для него працювати. Але ж знов

з другого боку, і народ мусить мати тим більшу певність, що его посол і заступник нічого й нікого не побойіться. Просимо не гніватися за сі слова правди — ми їїх кажемо з найщирійшої прихильности для самого д. Романчука...

А коли вже правда, то мусимо ві сказати й д. Савчакови. Про ту его розмову з намістником богато писали віденьскі газети і про неї менше-більше знає кождий Русин, бодай у Львові. З противного боку говорено, що в тім, що про те писали віденьскі газети, богато невірного, сего звісно не подавав туди сам д. Савчак. Одже ж нам видиться, що тепер найліпше би було, якби сам д. Савчак оголосив по газетах, що власне казав ему тоді намістник, котрому чейже також залежить на правді і котрого також не слід кривдити. Се одно. А друге: коли вже д. Савчак став за се боком до намістника, як і намістник боком до него, то бодай д. Савчакови треба було видержати до кінця, поки справа прилюдно не виясниться, тим більше, що сим разом він не належить сам до себе, а до всего рускаго народу та до его заступників, за котрих тоді й мала бути бесіда. Він же їїх товариш, а до того єдиний передставитель рускаго народу в найвисшім автономічнім тілі, Виділі краєвім. А тимчасом, як чути, д. Савчак якось попустив — як саме, про се також треба би прилюдно росказати тим більше, що богато львівских Русинів і прихильних Русинам Поляків узяло се ему за зле, а за границями Галичини воно могло би відбитися ще прикрійше. Се ж усе великоважні справи: на них звернені очи не тілько всеї Галичини, а й усеї держави, ба й заграници.

Та, хоть як прикро скінчилися підгаєцкі вибори, а таки вони чогось навчили світлих Русинів. Кождий тепер застановляється, хто тому винен і як би зробити, щоби другий раз того не було. Особливо застановляється над сим „Дѣло“, і якийсь „Ненинішний“, як підписуеся, народолюбець слушно бачить головну причину рускої політичної нужди в тім, що ані інтеліґенція, ані народ не зорганізовані. Тим то й слушно взиває він інтеліґенцію руску, щоби спільно з народом закладала в кождім сінькім повіті п о л і т и ч н і т о в а р и с т в а, котрі би на далі занялися всякими виборами до рад громадских, повітових, краєвої й державної. Але й тут, повторимо, треба того самого, про що ми нераз уже говорили, то є треба, щоби перше інтеліґенція руска злучилася в одну народолюбно-поступову партію, інакше з ніяких починів нічогосінько не вийде, бо одні будуть тягнути народ ув один бік, другі в другий, а прийде третий, тай побідить нас усіх.

Ізза підгаєцкої справи в загалі наші газети а власне „Дѣло“ сміливійше стали судити саму руску інтеліґенцію, — до чого певне спонукав трохи й наш „Народ.“ Власне в 28 ч. „Дѣла“ з сего року, якийсь священник дуже навіть остро судить руску духовну й світску інтеліґенцію, в статі п. з. Ч и н е ч у т н а м е ж и н а м и н і к ч е м н і с т ь? Під конець сеї статі сказано до слова таке:

„Є ось кружок Русинів світских, патріотів горячих, що не бояться за рускість хочби і галицкого Сібіру. Їїх можна здибати що дня вечерами в „Рускій Бесіді“ в ***. Там пересиджують вони до півночи, тихо і в глубокій задумі „працюють“. Раз зайшов я сюди і зрадів дуже, побачивши їїх зібраних, бо *** се глухий кут, остаючий в тьмі і тіни смертній, а від них надіявся я почути богато доброго, початків бодай якого змагання до житя. Мій прихід не міг їїх женувати, бо я їїм знаний, тож „працею“ були заняті так, що ледви що пів години дісталося міні яке слово.

— Чи дістане тут тепер яких руских книжок? питаю.

— Ні.

— Чи змагаєтеся на основане політичного товариства?

— Годі, нема часу.

— Чи аранжуєте часами вечерниці, відчити?

— Ні, нема коли.

— Чи руске міщанство має тепер який провід, який осередок житя?

— Ні.

— То може бодай заходитесь при акціях виборчих?

— Ні, хто ж возьмеся до того?

— Що ж ви робите? питаю.

— Не бачиш? Граємо в карти.

І се є свого рода знікчемніліть, додає терпко дописуватель.

Ми від себе завважаємо, щоза таким не треба ходити аж на провінцію — і ві Львові воно найдеся. Всеконечно, що так далі бути не може, що кождий, хто чуеся Русином, та ще й світлим Русином, повинен стати до спільної праці над народним добром Поза кілько знаємо, то ніхто з львівских Русинів не взяв „Дѣлови“ за зле тої статі, хоть не один із них міг то й до себе застосувати. З н а ч и т ь, л ю д е в ж е н е с е р д я т ь с я з а к р и т и к у, як то у нас було до недавніско. С е д у ж е д о б р и й з н а к: за правду сердиться тілько той, що чуеся винним, і такому тяжко поправитися; х т о ж н е с е р д и т ь с я з а п р а в д у, т о й п е в н е й п о п р а в и т ь с я. От сего й ми бажаємо горяче всій рускій інтеліґенції,—бо народ за правду ніколи й не сердився, він усе правдою живе...

М. Павлик.

Що таке громада і чим би вона повинна бути?

Наші устави кажуть, що громада, то перша і найменша одиниця адміністрацийна; з громад складаються повіти, з повітів край, з країв держава. Як би так узяти порівнанє з тіла людского, то можна би сказати, що держава, те цілий чоловік, крайі, то его поодинокі сустави, повіти, то в тих суставах ріжні органи, як кости, жили, стягачі і т. і., а громади, то ті найменші комірки, з котрих складаєся ціле тіло і кожда его частина. Порівнанє се, як і всяке порівнанє, троха недомагає, але ми не будемо на нім настоювати, а вжили его тілько для виясненя того, що треба розуміти під одиницею адміністрацийною.

Ясна одна річ. Коли кождий повіт, кождий край, кожда держава складаєся з громад — сільских чи міськ-

ких то все одно — то перша і найголовнійша задача тих, що управляють державою, краями, повітами повинна би бути така, щоб добре упорядкувати і мудрими правами як найліпше забезпечити ту найменшу, але основну одиницю. Бо коли громада зле впорядкована, бідна, темна і сама в собі розлазиться, то очевидно, що й увесь побудований на ній порядок повітовий, краєвий і державний не може бути тривкий. В міських громадах ми й бачимо щось подібного. За давних часів королі надавали містам так звану майдебурію, то є право власного суду, надавали їм привілеї на торги, на мита, на шинки, на ґрунти й ліси, щоб не тілько забезпечити поодиноким міщанам їх життє та цілість їх маєтків, але стягнути до міста як найбільше чужих людей, продавців та покупців, з котрих міщанам головна користь.

І в наших часах міста мають ще значні, хоч і не такі великі привілеї. Хоч майдебурії вже нема, та за те міста, (в нашій Галичині крім Львова і Кракова ще 33 більші міста) мають свої осібні статути, свою осібну уставу виборчу (вони голосують на послів впрост, а не через виборців, як по селах), впробляють собі право побирання ріжних акциз і мит, мали до недавна право пропінації і т. і. Не хочемо ми тим сказати, щоби по містах було вже все так, як би повинно бути; противно, і тут богато ще треба робити, щоб дійти до добрих і справедливих порядків. Та все таки з містами лекше діло вже хоч би для того, що міста немов та губка втягають в себе трохи що не всю інтелігенцію краю, тож інтелігентні люде все таки швидше зговоряться і видумають для себе якусь розумну раду, ніж темні. Тому то ми на разі полишимо на боці міста і їйх потреби, а поміркуємо про потреби тих, котрі найбільше потребують доброї ради — громад сільских, хліборобских.

У нас по селах, сказавши по правді, є двоякі одиниці адміністраційні, двоякі громади, дуже не однакові з кождого погляду: Громади мужицкі і обшари двірські. Вся пожиточна земля в нашім краю розділена межи сими двоякими одиницями майже по половині, податкі ґрунтові також бере з них держава майже однакові, інші тягарі, як податки домові, податкі посередні, (за сіль, тютюн, світло), а також додатки шкільні, конкуренційні і т. і. громади мужицкі поносять далеко більші. Зваживши-ж, що на обшарах двірских живе людей мало що не двацять раз менше, ніж в громадах хлопских, дійдемо до того, що кожда людина на обшарі двірскім що найменше двацять раз менше обтяжена тягарами державними, краєвими, повітовими й громадскими, ніж в громадах мужицких. А коли з другого боку візьмемо на увагу права, якими користуються властителі обшарів двірских (вони мають знов осібне право виборче, далеко користнійше, ніж міста), то переконаємо ся (про се ще ми поговоримо докладнійше при нагоді), що обшари двірскі користуються правами що найменше в двацять раз більшими, ніж громади мужицкі.

Ми зазначили сю величезну нерівність прав і тягарів межи тими двома родами „одиниць адміністраційних“ (додаємо, що зазначили ще далеко не все!) раз для того, щоб показати, що обшарам двірским навіть без ніяких іншіх підмог далеко лекше було би розвиватися, поступати, ніж громадам мужицким, а по друге, для того, щоби привстидати тих нещирих „приятелів“ наших, котрі в остатних часах дуже часто заговорюють до наших робітних людей в тій одній тілько ціли, щоб довести нібито до згоди „між хатою і двором“, а властиво щоб уцитькати глухе невдоволенє робітних людей на ту нерівність, котра на кождім кроці сама кидаєся їм у очи. Ми також не противні згоді, і постараємось вияснити дальше, як би ми ту „згоду“ розуміли, але одно тілько кажемо з гори, що згода на підставі такої нерівности прав і обовязків, се не була би згода, а ярмо, котре би сторона більше обтяжена а менше управнена, по думці наших нещирих приятелів, мала добровільно і ще й з подякою сама собі заложити на пню. Ну, за таку згоду наші робітні люде, селяне, мусять красненько подякувати і перепросити.

Але не о те нам головно йде, коли пишемо сі слова. Ми хочемо звернути увагу на те, як упорядковане господарство в громадах мужицких, а як в обшарах двірских.

Возьмім для гладкого рахунку, що обшар двірский має 1000 моргів землі і громада також 1000 — тим способом ми не далеко відбіжимо від правди. Але обшар двірский належить звичайно до одного властителя і оброблює весь той ґрунт як одну, що найбільше як дві цілости, господарює на однім або на двох фольварках, коли тимчасом в громаді маємо 200 господарів і 200 дрібних господарств. Що з того виходить? Обшар двірский попереду усего ощаджує великі гроші на будинках господарских, т. є. ощаджує на такім видатку, котрий сам собою найменшу приносить користь для господарства. На фольварку вистарчить одна порядна стайня для рогатої худоби, одна конюшня, один телятник, один хлів; будинки ті можуть бути за те обширні, ясні, чисті і тривкі, т. є. для худоби пригіднійші, їйх забезпечуєся від огню, направляєся добре, одним словом, вони і ліпші і дешевші, віж мужицкі нужденні хлівки та стаєнки, дешевші справді, бо менше коштують, ніж тих 100 чи 200 подібних будиночків, що в громаді мужицкій, діравi, нечисті, нездорові, нераз холодні і мокрі, майже ніколи неасекуровані.

Дальше ощаджує панский фольварок на тяглій худобі: він держить тяглих коней 5—8 пар, коли тимчасом в селі є їйх 100 до 150 пар. Самі знаєте, кілько то коштує в господарстві удержанє коней, на котрих іде найліпша паша, овес, січка і т. і. або удержанє волів. В дрібнім господарстві коні або воли годуються звичайно з ущербом для молочних корів, котрі в зимі мусять їйсти солому або перегризки і рідко коли дістають що небудь поживнійшого, так що на весні по такій зимівли звичайно самі о своїй силі встати не можуть. А на панских фольварках зовсім не так: там головна часть паші іде на корови та на телята, а за то головна часть роботи робиться машинами. Тяглої худоби треба там лиш на те, щоб виорати, заволочити, звезти збіжа до стирти або до кіпця та довезти дров. Сказавши по правді, і в дрібнім господарстві коні для господарства нічого більше не роблять, і наші люде держать їйх головно для заробку. Чи однако той тяглий заробок виплатить ту „вій-

жу“ кіньску через цілий рік, і інші страти, які з тим лучаться, се велике питанє.

Дальше ощаджує фольварок на руках робучих. Він жне, косить, грабає, молотить, віє і сіє машинами, котрі, що правда, богато коштують, але довго тривають і швидко виплачуються, бо роблять швидко і добре. Ощаджує фольварок ще й на часі, бо поле до него належне оброблює великими ланами, не розбиваючи на малі нивки, до котрих треба далеко, нерав обхідними стежками ходити та й їздити і котрих обробленє через те стаєсь коштовнійше.

Алеж — спитаєте — щож з того всего виходить? Фольварок належить до одного пана, то й може так робити, а в селі с 200 господарів, то як жеж їйм інакше діяти? Нівідки їйм справити машини, нівідки будувати ліпші будинки, не можна їйм не їздити і не ходити на заробітки, бо то все диктує їйм потреба, нужда, голодний живіт — найстарші пани в житю бідного чоловіка.

На се ми кажемо ось що: хибна ваша думка, панове господарі, що інакше не можна. Мусить бути можна, бо так, як є доси, дальше бути не може. Живучи так як доси, на 3 чи 5 моргах, з нужденною худобою, в дрантивих будинках, на кепсько управленій ріли, тратячи на кождім кроці задармо свою робучу силу і свій хозяйский капітал, ви ніколи не вийдете на ліпшу дорогу, а стратите й те, що маєте, стратите й ту худобу і ті будинки і те поле і в додатку ще й здоровлє своє і своїх дітей. Повтаряємо і радіб ми вам голосом громовим закричати: мусить бути можна інакше господарювати, бо так як доси господарюється, так не можна! І власне для того ми ставимо вам за приклад господарку фольваркову: тілько така господарка в нашім краю може оплатитись і може розвиватись та поступати поровень з розвоєм рільництва в цілім світі. І додаємо отсі слова, котрі просимо вас добре собі затямити: фольварок, такий, який маєте нагоду майже що день бачити перед своїми очима — повинен бути на тепер нашим народним ідеалом із погляду на права політичні, які він має, і з погляду на господарку, яка на нім ведеся.

Стиснете може плечима, прочитавши ті слова тай скажете: добре тобі говорити, фольварок! Хто з нас не волів би господарювати на фольварку, ніж на мізернім клаптику землі? А я вам скажу: ні браття! Самі ви не хочете і не хотіли сего, по просту для того, що ніколи о тім не думали, що ніколи не підозрівали, щоб се було можливе. А що се можливе, то й самі швидко зрозумієте. Аджеж в ваших руках є все, що для сего потрібне. Аджеж під громадою є поля що найменше стількож, як і під фольварками. Чомуж би єго не можна обробляти гуртом, по фольварковому? Аджеж стягнувши або спродавши всі ті нужденні сільскі будинки, можна би було замість них побудувати кілька порядних, великих будинків, в котрих би вигідно помістилось по 20 або й більше родин, так що кожда малаби для себе осібне, вигідне і здорове помешканє. Аджеж можнаби те саме зробити і з сільскими хлівцями, стодолами, шопами і шпіхлірами, тим більше, що на те все ще далеко менше потрібно би будинків. А спродавши тоту мізерну худібку, котрої ви тепер мусите держати звичайно більше, ніж можете добре вигодувати, — можна би замість неї закупити для кождого фольварку достаточне число добрих молочних коров і добрих тяглих коней, і ще певно осталась би якась рента на закупленє хоч деяких машин.

Знаю наперед, що против сеї думки підійме ся богато закидів, але се мене не знеохочує. Така вже натура людска, що звичайно найбільше находить закидів против того, що може чоловіковй допомогти. Згадайте лишень, кілько то було клопотів, заким люде почали садити і вживати картофлю! Коли підіймуться такі закиди, ми й будемо на них відповідати, бо ми дуже би раді, щоб наші люде, громадяне й інтелігенція, добре розважили сю думку і сі практичне виконанє, бо ми переконані, що тілько сею дорогою зможемо дійти до ліпшого стану. Тут тілько з гори застережемося против одного — не так закиду, як підозріня, немов би те, що ми отсе радимо, був соціялізм, заборонений нашими уставами. Хто вам се скаже, той або не розуміє того, що говорить, або не бажає вам добра. Коли те, що ми радимо — соціялізм, то такий же самий соціялізм є і всяка спілка ремісницка, торговельна і банкова. Ми радимо тілько, щоб кожда наша громада, для ліпшого господарованя перемінилася в одну, дві чи кілько там спілок рільничих, завязаних на підставі легального контракту на разі на час кількох літ. Всі права кождого члена спілки до єго грунту, до вартости єго будинків, худоби, знарядів господарских т. є. до всего того, з чим він приступає до спілки, мусілиб бути застережені, так щоби в раді розвязаня спілки ніхто нічого не стратив. Доки би тревала спілка, всі члени, що в ній працюють, малиби мати однакове удержанє, а щорічні зиски розділювались би між членів спілки по мірі того, як хто приступив до неї з більшим або меншим вкладом. Певна річ, що спілка така не могла би бути заключена ані на рік ані на два, але що найменше на 10 літ або й ще на довший речинець, бо тілько в такім часі могли би ясно показатися сі користи. Устава наша не тілько що нічого не моглаби мати против завязуваню таких спілок, але ми певні, що через розумних і щирих до народа послів удалось би виєднати для них хоч на перший початок деякі пільги в податках і інших тягарах, хоч би на н. пр. такі, які признає устава для ново повстаючих фабрик.

Одно тілько мусимо тут піднести, в чім бачимо найбільшу трудність при осущеню сеї думки: щоб в кождій громаді найшлося хоч кілька людей інтелігентних, письменних і тямущих в справах господарских та в рахунковости, щоб могли давати провід при веденю господарства в такій многолюдній спілці і провадити сі рахунки доходів і видатків так, щоб кождий член в кождій хвили мав певність, що ані єму, ані нікому не діється жадна кривда, що добро спілки не марнуєся і все йде як слід. Коли дасться як небудь перебороти ся трудність, тоді ми певні, що завязуванє таких спілок рільничих буде для наших громад найліпшим виходом з нинішної біди.

Іван Франко.

По любві

(ОПОВІДАНЄ КОНОКРАДА.)

.....

I.

З гешефту лиш, кажете, жениться жид,
А серця у него не має...
А знаєте, кілько гешефт той нераз
Любви в собі й горя скриває?

Гешефт! А який то, спитайте, гешефт?
Що всякими бідами битий,
Від малку в тій думці виховуєсь жид,
Щоб хоч оженившись пожити!

Сто раз не дойість, не допе, не доспить,
І голод і бійку приймає,
То й знає він добре, що в нужді такій
Любов нагс цвіт увядає.

Не бійтеся, вміє цінить він любов
І всю благодать сі божу!
Та що, як землі під картоплю нема,
Куди його думать про рожу!..

Та от хотьби й я! Чи сидів би я тут
У клятому сьому застінку,
Як би я не був по любві оженивсь,
Як би не любив свою жінку!

II.

Я з першою жінкою, бачте, розвівсь,
Тай доси вна з тямки не никне —
Любив я йійі!... Чоловік наче хміль,
До всякої тички привикне.

Хоть смійтесь, а таки любив я йійі,
З любви навіть з нею розвівся...
Ни, ни, розкажу! А то скажете ще:
Плете, мов дуриці найівся.

Я з малку до поля, до коней, коров,
До хлопскої всьої роботи,
До плуга, мотики, пили й топора
Найбільше над все мав охоти.

Ни, батько й найшов міні дівчину тут,
В Жовтанцях: здорова, вродлива
І простого хову — піде до коров,
До сіна, до піпа, до млива.

Вподобав я Файгу. А батько сі
Коршмар був, богатий як дідько,
Хоч шляху в Жовтанцях тоді не було,
А гостей в коршмі було рідко.

Вподобав чомусь і мене той коршмар,
Хоч я і зовсім був убогий.
Женився я і жить перейшов поки що
До тестя, в коршму край дороги.

Ба, десь так за тиждень, за другий — гляжу:
Спить тесть мій весь день, мов убитий.
Смерком якісь хлопи прийдуть, пють, йідять
Тай ще собі кажуть платити.

Питаю я тестя — мовчить та бурчить,
Питаю у тещі — як риба,
У жінки — ні слова. Хожу мов дурний
І думаю: що тут за хиба?

Аж бачу раз досвіта, тесть мій якось
З поблизкого ліса житами
Веде пару коней — тай коніж були,
Що тії галки! й з хомутами!

Запряг у традайку, до Львова махнув —
З полудня вернув... під охотов...
Дві шкапи в традайці, лиш шкіра та кість,
А в пересі двісті банкнотів.

Ни, думаю я — а ще був молодий,
Не звик до такого ще гендлю —
Ту, брате, не чисто, ту буде біда!
Тай мовлю ось тестеви Мендлю:

„Послухай, реб Мендель, віддай ти міні,
Що дать обіцяв за дочкою!
Пора нам на свій хліб. Я може б тобі
Завадив — нам треба спокою“.

Озвірився на мене старий. — „На свій хліб?
Якого ж ще хліба забаг ти?“ —
„Я пахту візьму ту в сусідстві.“ — „Дурний!
Рожна тобі треба, не пахти!

„Сиди ту при мні, заробляймо ураз,
За пару літ вийдеш на пана!“ —
— „Або зогнию в криміналі!“ — „Ага!“ —
Відворкнув мій тесть, і погана

Усмішка заграла в єго на губах. —
„Ти вже кримінал ту занюхав!...
Ну, йдиж, але знай, не минеш ти єго,
Коли ти мене не послухав!“

В злу хвилю мабуть він сказав ті слова, —
Скарай єго Боже за вік мій!
Він нині панує, я ось де зайшов, —
Все сталося так, як пророк він.

III.

Дав він міні грошей. А трафилось нам
Два морги города, пів хати,
Сад, стайня... За все сорок римських у рік.
Інтерес як цукор, лиш брати!

Я взяв, зараз сад в мене зняв садівник
За трицять, без сіна. З города ж
Я мав ярини і собі на весь рік
І ще й оставалось на продаж.

Купив я й корову. А ще в мене був
Заробок: до міста бувало
Іду на худобячі й кіньскі торги —
Я баришівник, яких мало!

Ту куплю коня, ту корову, й продам,
Ту знов сторгувати поможу,
А все не задармо: що тижня хоч пять,
Шість римських до дому привожу.

Познав я й для жінки заробок, якби
Вона єго хтіла держати.
Взялись, бачте, бігать з сусідства баби
Частенько до нашої хати.

А кожда приносить по кілька яєць,
Пшона, то муки, то пшениці.
„Купіть — каже — Гершон, у мене кума,
У мене сю ніч вечерниці!“

Ни, звісно, в корпму йім іти с тим не мож:
Побачить хто, муж перечує, —
Мініж за що будь дасть, бо раз, що я блят, *)
По друге — готівку плачу йій.

Ни, словом скажу вам: такий се гешефт,
Що з него одного мож жити.
І думав я так, що ним жінка займесь,
А я по торгах му ходити.

Та ба, не те вийшло! Файгуня моя
Що рана, як лиш протре очи,
Зварить там що небудь, тай шмиг до вітця,
Тай там вже сидить аж до ночи.

Піду я на ярмарок — хату замкне
Тай шмиг, мов жене хто від свого.
Скажу що робити — глядить мов дурна,
Тай шмиг, не сказавши нічого.

А в батька, прочув я, вона мов слуга
Все робить. Тьфу, що за причина!
Став ласкаво йій говорити — стоїть
Мов стовп, тілько лупа очима.

Став я не пускати єі до вітця —
Ого, не минуло й години,
Вже теща прибігла, цокоче, кричить:
„Не смій ти моєі дитини

Спиняти!“ — „Хібаж я не муж йій?“ —кажу.
— „А я йій — та каже — не мати?“ —
Ни, слово по слову, ми в сварку зайшли,
І вигнав я тещу із хати.

Сидить моя Файга тай плаче. Що я
Говорю і прошу і грожу —
Мовчить або ходить сама не своя,
Ну, просто, дивитись не можу!

Аж далі дитина у неі найшлась, —
Ну, мислю слава тобі Боже!
Дитина привяже до хати єі,
Тепер устаткується може.

Ага, чи не ще! На родини вона
До батька пішла. Вже по всьому —
Лежить там. І встала, і робить, і мов
Не дума вертати до дому.

Привів я єі. А що крику було,
Що сварки, то вже й не казати.
Та що, день в день гірше: то вна до вітця,
То теща від нас не йде з хати.

І ніби вона при дитині, а ту
Все шепче щось, все йі бунтує!..
Я з злости аж мечусь, сварю, то мовчу...
Вже й праця міні не смакує.

IV.

Раз якось я з ярмарку з Жовкви прийшов —
Нема мойі Файги: ще з ранку —
Говорять сусіди — до батька пішла
З дитиною, жати поганку. *)

*) Блят — вираз злодійский, значить чоловіка, що переховує крадені річи, а далі й загалом такого, що вміє всяку річ держати в тайні. І. Ф.

*) Поганка — гречка. І. Ф.

Над вечір вернула. Ов, чую: кричить
Дитина! „Чого воно плаче?“
— „Та щож би, нічого!“ — Гляжу я, дитя
Лежить вам червоне, горяче

„Чи ти може в поле го брала з собов?“
— „Та брала!“ — „Й на сонці лишила?“
— „Та ні, під снопом.. лиш крихіточку раз“...
„А бий тебе божая сила!“

— „Ти що розкричався? Він зовсім здоров“!—
Кричить моя Файга, й не дбає.
Дає єму груди, вно хопить і враз
Знов пустить, — знов хап! знов пускає.

Озлився я. „A Richn danen Taten aran!
Не бачиш, дитина недужа!“
— „Ти дурень!“—вона кричить—„Мама міні
Казала: не слухай ти мужа!“ —

Розлютився я, вдарив єі... А найгірш
За серце мя брав плач дитини,
Ще й нині болить мене в серці той плач!
Ох, синку мій, синку єдиний!

Кричить тай кричить. Що єму? Що робить?
Не знаю, тай як міні знати?
І жінка дурна як поліно, тремтить,
Лиш знає грудь в рот єму пхати.

А вно все лиш хопить тай пустить.. Побіг
До тещі. Прийшла стара, оха.
Щось шепче, то купіль готовить якусь —
Дитина не втихла ні троха.

Промучились ми! А по доктора слать
Ні думки! Ніч, роскаль, три милі...
Що кошту!... коротко сказать: до трьох днів
Синок мій лежав у могилі.

V.

Не стало між нами житя з того дня,
Могилка ота нас ділила,
Мов корч бодяковий Все думка в міні:
Се Файга дитя моє вбила!

Дарма, що я бачив жаль, сльози єі.
„Дурна як поліно!“ Сі мисли
Вертались усе, як лиш бачу йійі,
Вертались і груд мою тисли.

„Дурна як поліно! В неволі зросла
У батька, як жаба в болоті:
Лиш вирне на сонце, тай зараз назад
В болото по власній охоті!

„Йій матірю буть? господинею буть?
І щож вона вміє? Робити
Лиш те, що йій кажуть, і родити, й грудь
Дитині до рота встромити.

„Казала йій мати не слухать мене —
Не слухала, хату лишила,
Заробок повергла, щоб мамі служить,
І власне дитя погубила.“

Такі мене мучили мисли день в день,
Обридла мні жінка і хата,
Заробок, весь світ. І весь день я нераз
Сидів і мовчав. Як заклята

Мовчала і Файга, крутилась мов тінь
По хаті, а нічю ридає..
І рад би промовить, потішить — так ні,
Щось мов міні горло стискає.

І в інший бік думи важкіі пішли:
„Не вже лиш сама вона винна?
Чим ліпший і я? Чиж моєі вини
Нема що померла дитина?

„Роблю, заробляю, все к хаті гребу,
А першу підвалину хати
Йійі, свою жінку, я таки не вмів
До хати житєм привязати.

„Не вмів йійі, зломану волев вітця,
Знов випрямить, духу нового
Додати. Одно лиш зумів — долучить
Нове ще ярмо до старого.

„Чи маюж я право від неі жадать
Того, що нівідки було йій
Здобуть? Попрікати єі дурноту,
Не бачучи власноі свойі?“

Роздумавши, хтів я осилить себе,
Буть к ній ласкавійшим. Та ні вже!
Занадто тяжка була рана, і йшло
День по день усе поганійше.

І бачу, що дурно лиш мучимось ми,
Кажу йій: „Файгуню, нам в купі
Не жити!“ — Поблідла, стоіть і тремтить,
Лиш очи на мене ті глупі

Витрищує... „Дам тобі розвід“ — кажу.
Ще дужше поблідла й сказала:
— „Як знаєш. Я бачу й сама“... Тут урвавсь
Їй голос, вона заридала.

І ми розвелись. Все, що мав — їй віддав,
І ще й наганьбив мене тесть мій
Лиш в тім, що на собі, пішов я від них —
Такий то був перший гешефт мій.

(Конець буде.)

Ів. Франко.

Як виховують ся питомці гр. кат. духовної семінарії у Львові на провідників народа.

В попереднім числі сказали ми свою думку про виховане питомців гр. к. семінарій на провідників народу. Тепер містимо про те дописи самих людей духовного стану. З обовязку, найперше місце даємо дописи від зачеплених питомців, але з гори мусимо завважати, що автори даремне так парікають на д. Л. Б. Ані у него, ані у нас не було злої волі — нам тілько ходило о те, щоби порушити сю болючу для народу справу. Певне, що при тім, у першій хвилі д. Л. Б. справді може й за чорно розмалював самих питомців, але ж щирі люде повинні зрозуміти щирість, з якою се зроблено, особливо задля народу, і не повинні так дуже ображуватися. На всякий случай, з того, що їх так порушена справа заболіла, видно, що у них є почуте своєї кривди через порядки в семінарії, тай є добра воля і самим поправитися, в чім справді винні, і по силам старатися направити порядки, котрі їйх роблять такими, а не інакшими. Се вже добрий знак.

Отже, в тілько що згаданій дописи автор найперше питає, по що д. Л. Б. писав свою допись і по що ми єї надрукували в „Народі“; потім зве зачеплених питомців „щирими, повними житя й чутя молодими людьми“, що по словам професорів догматики й моральної Швеца й Мільлера, — більше знають народ і більше ним займаються, ніж які инші питомці. Далі допись виступає против того, що священникови не потрібно бути набожним — та ми се місце зовсім пропускаємо через те, що автор того не сказав, а сказав тілько, що самої набожности для світського священника-проводиря народу за мало. Після того зачеплені кажуть, що частина питомців іде до семінарії не через те, що стан попівский „найлекший хліб“ (бо-ді священник не мало напотиться при відправі набоженства та натрудиться, идучи напр. у негоду до хорого) а через те ідуть до семінарії, що стан попівский — „найскорший і певний хліб“, а хапаються ді его ті питомці через те, щоби тим способом скорше мочи служити народови. По сім допись приходить на карти і каже, що в карти питомці так дуже не грають, як то описав д. Л. Б. (що не знати відки каже навіть, що питомці й гадками о них бавлять-ся). Питомці грають у карти через те, що в семінарії нема инших забав, напр. крутольні, що годі ж вічно читати, а до того в семінарії питомцям чим иншим занятися годі. Між питомцями є й славні грачі в карти, але між ними є богато таких, що помимо того і читають богато і займаються науковими тай народними справами дуже щиро, ба навіть перші справляють семінарске житє на праву дорогу. „Так само, — сказано в дописи, — і між священниками маємо богато ферблістів, тарокістів, ба навіть таких, що суми програють, а однак патріотами суть щирими і зачисляють-ся до виднійших сповнів Руси“. Зрештою, в семінарії львівскій гра в карти — се невинна забавка.

Неслушна також увага д. Л. Б., буцім то питомці рускі в загалі мало читають. Адже у читальні університетскої бібліотеки певне з три четверти читателів — самі рускі питомці, на те навіть против семінарских приписів, не йдуть на одну, другу годину своїх викладів богословских. А читають питомці і навіть зичать до дому всякі видання руских писателів, як часописи, після котрих слідять за нашим народним рухом, книжки етнографічні, особливо про наш народ, а з чужих видань напр. „Вѣстникъ Европы“, „Кіевскую Старину“, „Ateneum“, „Przegląd powszechny“ і „Przegląd Polski“ (езуітскі, хоть добре редаговані). Та на читаню не конець. Питомці розмовляють про те, що читають, спорять купками, а то й цілими гурмами в музеях. Правда, що тепер відчитів, деклямацій і концертів нема, як то було попередними роками, бо ректор посередно пустив чутку, що всякі партійні, осібні збори —

заборонені, а відчити про щось вільнійше не будуть позволені, як то й сталося з відчитом, що мав бути на вечерку в честь Качали. Ся заборона зробила між питомцями якесь замішанє, але вони таки не впали духом — зараз заложили комітет театральний, сам же ректор іменував кількох комітетових до завязаня семінарскоі читальні. Питомці удачно виставили „Школяря на мандрівці“, „Тата на заручинах“ і комедіо-оперу „Доктор Гейне“, з концертами. В великий піст питомці гадають виставити й поважнійші штуки, бо між ними є на те навіть знамениті сили. З читальнею гірше, для браку фондів. Ректорат дав на неі всего 15 р. (!!), а решту мусять складати самі питомці та вдержувати читальню В читальні є всі рускі часописи, богато польских господарских, затим „Vaterland“, „Czas“, „Nowa Reforma“, „Głos“, „Kurjer Lwowski“, „Gazeta Narodowa“ і інші церковні. Окрім того, по за читальнею, питомці самі пренумерують усего до 17 примірників „Дѣла“ і майже тілько „Червоной Руси“, так що одна часопись випадає не на 40 — як то каже д. Л. Б., а на 6—8 люда. Окрім того передплачують „Зорю“, „Правду“ й інші часописі. Всі сі газети читають дуже пильно, і дуже інтересуються важнійшими рускими справами, як нпр. Підгаєцкою. А читали би й більше, якби було що, особливо, якби семінарска бібліотека доповнялася новійшими творами. Тоді певне би не грали в карти.

Так само і в приватнім житю питомців не зовсім так дієся, як описав д. Л Б. Бувають і щирі приятельства, що, правда, тягнуться ще з гімназіі, — і тревають до гробовоі дошки. Такі товариші помагають собі потім словом і ділом, і радяться навіть в народних справах. Правда тілько, що таких приязней не богато. Не хибує між питомцями й солідарности; де єі треба, там виступають всі, як от перед двома роками, коли питомці оступилися за своіми правами: вони тоді всі підписалися на повномочіях для депутатів до митрополита.

Тепер, що до того, за що зводяться бучі. Д. Л. Б. не подобаєся, що питомці найбільше бунтуються ізза вікту. Тимчасом, коли добре застановитися, то треба признати, що особливо в замкнених закладах вікт і в загалі добрий матеріяльний стан є першим варунком, без котрого не може бути й духового житя. А тимчасом, головна річ — вікт у семінарії лихий і нездоровий. питомці вічно хорують, а часто й умирають або таки в семінарії (в послідних 2—3 роках 8 случаів), або в кількох роках по виході з неі. Хорий та голодний питомець не може й подумати о книжці або взятись до якоісь поважнійшоі праці. Отже питомці здавна слушно бунтуються і будуть бунтуватися, доки не буде добрий і здоровий вікт. За туж ціну, яка береся за кождого питомця за вікт, — 20 гульденів, — можна би у Львові віктуватися в найпорядніїшій реставрації. Окрім того, кравці й шевці від давна доставляють до семінарії дуже плохе одінє й обув, так що кождий питомець або мусить йім доплачувати, або й усе собі сам купувати, від капелюха до чобіт, а то для того, щоби світ про питомців руских не говорив: „widać, że to ruscy alumni“. І сему ректорат доси не зарадив, так що треба сподіватися і зза сего ще дальших буч. Зрештою, питомці зводять бучі не тілько задля поправи матеріяльного стану. Адже ж за те, що настоятелі з ними не гарно обходяться, вони недавно занесли протест перед визначену митрополитом комісію: так само всі питомці 3-ого й 4-ого року виступили солідарно, коли йім ректор не позволив був ходити на виклади з рускоі письменства. Так само виступили були солідарно й гідно всі питомці всіх 4-х років против того, що йіх держиться в музеах. Що ж до цензури книжок, які мають питомці, то не було потреби виступати через те, що на ділі ректорат не стосуєся до строгого семінарского припису, бо той припис просто за дурний. Так само не можуть питомці повставати за те, щоби йіх допущено до світских викладів, бо се мусіли би рішати вищі власти церковні тай міністерство просвіти. Нехай би о се упоминалося руске духовенство і рускі газети, то скорше би до того дійшло, ніж через бучі самих питомців.

Наренті, що до стосунку питомців до світскіх людей, то всяко бувае. Чесного і тактовного питомця шанують і в світскім товаристві, а надутого тай морально низько стоячого світского чоловіка, хотьби й доктора прав чи чого, тілько терплять. А що питомець погуляе в товаристві і знаеся знайти в товаристві панночок, тай забавитися, — чейже ему в блуд почитати не можна. Та ж він молодий, а до того, кождий, котрий знаеся знайти в жіночім товаристві, так само і в мужескім не остане позаду, коли прийде поговорити о справах народних і біжучих. (В тім то й горе, що загал питомців тай світских Русинів про поважні справи говорить власне тілько з мущинами, а женщинам плете смалені дуби, і таким чином вічно рад держати йіх майже на такім ступні, на якім стоять діти. Редакція.) Адже кожда пора житя маe свої вимоги. І з молодих питомців вийдуть колись добрі поборники народноі справи. Більшість йіх до того й тепер уже намагае.

В загалі д. Л. Б. завинив тим, що все звалює на самих питомців, а майже зовсім не тикае порядків у

семінарії, котрі дуже а дуже плохі, і про котрі позволимо собі поговорити докладно іншим разом.

Ис-Л. Б.

Про порядки в львівскій семінарії докладнійше говорить інший дописуватель — бувший питомець, котрий їїх добре знає і котрого допись отсе й містимо. Завважаємо, що й сей дописуватель, хоть дуже обрушився на д. Л. Б. за те, що він винуватить тілько самих питомців, то таки й їїх не щадить і дещо малює зовсім інакше, ніж у попередній дописи. Зрештою, в усіх трох, поміщених тепер дописях, дещо виходить зовсім не так через те, що автори їїх не одного часу були в львівскій семінарії. Автор сеї дописи бачить головну причину хибу семінарії в семінарскім настоятельстві, а найперше в теперішнім ректорі, Бачинскім, і каже про се так:

Не від нині йдуть незгоди між ректором а питомцями: вони сталися якби хронічною слабостію, котра се заведенє мучить і доти не перестане, поки головну ёї причину не усунеся. Причиною ж тих несупокоів ёсть ректор; на него то й падуть посередно чи безпосередно всі закиди, які питомці голосять. Та і не дивно: він ёсть головним зарядником сего заведеня, він напевно мігби зло усунути і для загального добра заведенєм заряджувати. Однак так не ёсть, а питомці під кождим зглядом терплять. Їїх спосіб житя в новім мешканю [1]) так уладжений, що в ночи сплять в „dormitorja-x“ (спальнях), в день же мусять пробувати через цілий час в музеах — салях за малих і за тісних, щоби так велике число поміститися могло. Із за того то воздух в короткім часі псуёся, впливає на організм забійчо, ослабляє память і науку неможливою робить. До сего прилучуёся цілком нездоровий вікт, котрий кухарка помимо численних зажалень ніколи не поліпшує, через що знов богато на жолудок слабує.

Але найбільше терплять питомці від ректора; він обходиться з ними по деспотичному, неполюдски. Коли одного приміром листовно просила хора сестра, щоби хоч на хвилину ёї відвідав, і сей пішов до ректора просити о позволенє, отримав відмовну відповідь. На чемнеж запитанє питомця: „Чи семінар має на цілі узи родинні розривати, чи скріплять,“ ректор з найбільшим гнівом крикнув: „Мовчіть і ідіть! послушеньство і покора! ви мене не будете учити, що семінар на цілі має“!

Одному знов, тепер небіщикови, не хотів навіть, коли сей слабий був і требував грошей на завіз до лічниці, їїх пожичити, а по смерти згоджувався під тим лишень условіем на похорон іти, єсли будуть небіщика улицею бічною, короткою та брудною нести. Товариші на се не пристали, і ректор усопшому і сеї останної прислути не віддав, хотяй майже ціла капітула на похоронах була.

А щож Ви, люде, скажете на се, на сей факт вопіючий на небо: коли оден з питомців прийшов до ректора просити, щоби ёму позволив пойіхати до дому, бо, як телеграма свідчила, батько ёго смертельно був хорий на битє серця, ректор відмовив сему і додав: „То ще добре, як серце беся, злеби було, слиби не билося“! Чуете сю відповідь, Ви батьки та матері? Чи не защемить Ваше серце святим обуренем? Чи найдеся на світі яка людина, котра би поважилася таке вповісти?! А се прецінь ректор, батько, провідник, голоситель слів святих: „чти отца і матір свою“, „любім друг друга“ і інших правд. Скажіть, як можна того чоловіка любити, а най скажу лишень, зносити, яко свого настоятеля?!

Спімнув дописуватель про брак житя умственного в семінари, та обвинив питомців. Чи мож однак про се ту думати, коли як оден з 4-того року до него прийшов і просив, щоби позволив ходити на виклади рускої літератури, ректор не тілько заказав, але ще показав питомцеви в присутности сторожа рукою на двері!

Але що й думати про яку працю, коли нездорова страва забиває організм і робить ёго цілком нездібним до якого небудь діланя. Так прецінь торік сам намістник видів ославленого шваба в страві — однак і се не вплинуло на поліпшенє, а прецінь всім се відома є річ, що нігде нема гіршої страви, як в семінари, та прецінь не дармо батьки та матери з тревогою висилають синів до семінаря, щоби не дай Боже з катарами жолудковими та з початками сухот домів не вернули! А мимо то-

[1]) Нагадаємо, що від 1889 р. питомці мешкають в новій, умисне для них збудованій каменици. Редакція.

го всього надії на поліпшене нема, а ректор всі зажалення на кухарку вношені, не увзглядняє; тому й не дивно, що з тої причини ріжні ходять поговірки межи питомцями .. Про се говорено навіть перед комісією, митрополитом до розсліду стану в семинари визначеною.

Тутка також не можу замовчати о дуже важнім факті, котрий темне світло на семінарію кинути мусить: ректор нетілько не підносить морально собі повірених, але еще підриває, нищить, що ліпшого в собі принесли: він витворює в семінарії школу доносчиків, з котрої виходять крайно підлі люде. Торік приміром самі питомці виключили одного такого; сего року вихованці сеї школи, мимо того, що дали слово, присягнули урочисто на хрест, що будуть один за всіх, всі за одного стояли, мимо того ходили потім до ректора і о всім доносили. Та якими то вони будуть священниками, якими людьми? Та ж пречінь для них присяга есть щось крайного, найвисшого, найсвятійшого — більшої поруки у них нема! Зіставила ся школа сліди, видала овочі, для учителя може й солодкі, але для світа просвіченого дикі, страшно дикі...

Се одиноке заведене руске, в котрім більше число синів Руси пробуває і се заведене так зопсоване! Але так дальше йти не може. Повну надію маємо, що комісія, визначена митрополитом, добре зрозуміє, в чім зло має початок і з цілою справедливостію, не оглядаючись на жадні персони, того рака витне. Дай Боже скоро сего діждатися. На конець, всіх повідомляю, що ві всім опираємся на правді, на матеріялі, який був комісії предложений і що ні крихти фальшу в представленю нема; а що знов занадто може грубу тінь кидає на сей заклад — тут ми не винні.

В. Л.

Після сеї дописи, котра справді ярке світло кидає на порядки в семінарії, подаємо до-слова допись із села, в котрій уже й подаєся деякі ради для направи лиха.

Ваша редакція заслужила собі безперечно на велику подяку у всіх здорово мислячих людей, чи то духовних чи світских, через статю, поміщену в 2. і 3. ч. „Народа“ п. з. „Як виховуються питомці духовн. сем. у Львові на провідників народа“. Виводити моральний упадок наших людей, а заразом подати способи, як ему на дальше запобігти, се річ дуже великої ваги. Не безнастанним покриванем і терпленем лиха, але правдою, двигненою перед очи всіх людей, убиваєся найтяжші пороки, через котрі терпить суспільність. А якоіж то великої ваги для нас справа, порушена в Вашій цінній часописи! Яка молодіж — така наша будучність, говорять старі люде, тож річею всіх патріотів звертати увагу на ві вихованє, підносити хиби в ві веденю, жадати від тих, котрим вона поручена, звороту до ліпшого і не дозволити, щоби вже за молоду місто охоти до роботи, любови до свого і запалу, вціплялась в молоді серця гниль, лінь і неохота до всього.

Як вже згадав автор наведеної статі, найблизшим інтелігентним сусідом нашого народа есть наше попівство, котре крім сповнюваня его релігійних потреб має за обовязок бути ему помічним у всякій справі чи то ділом чи радою. Як жеж зможуть бути помічними нашому народови ті люде, що по укінченю гімназії і по бездушнім та лінивім житю в семінари, виходять з дуже малими відомостями богословскими, а з ніякими в других науках і мало чим ріжнять ся своім знанем від просвіченого простолюдина? Хто знає семінар, придивився ему добре, той ні мені ні авторови наведеної статі не закине тенденційности, а признасть, що ледви дссятий процент на наш цілий семінар, найдеся людей з сяким таким приготовленем до роботи, яка его чекає в будучности. Сумні се картини, невідрадні, але правдиві! Хтож тому винен? запитає мене не один. Автор наведепої статі звернув найбільшу вину таки на саму молодіж, я з своєі сторони не поділяю вповні тої гадки. Подивім ся, не для чого, але які люде рекрутуються де нашого семінара?

Отсе укінчені гімназіясти, котрі по більшій части кромі наук шкільних не займали ся нічим другим, вжеж то для того, що не було йіх кому до сего заохотити, вжеж то для браку всяких матеріялів до роботи. Хто знає добре житє учеників гімназіяльних на провінції, де професори Русини з малими вийнятками не займаються ними цілковито, де книжок до читаня хотьби на лік дістати годі, а і засоби учеників не старчать на йіх закупно, той зро-

зуміє, для чого на університет приходить тепер тілько молодих людей без всяких відомостей та з малим почутем свого „я“. От таких людей приходить рік річно до семінаря звиж пятьдесятки і вони тратяться цілком і віддаються або грі в карти, або ліни і нидіють морально без виходу. А всеж то не повинно діятись!.. Хтож винен тому? — Безперечно, що велика часть вини спадає на самих питомців, але хто знає, чи не більша вина спадає на заряд семінаря. Теперішний заряд семінаря з вийнятєм одного чоловіка, — (котрого імени не подаємо за для заощадженя єму всяких неприємностей), се люде цілком не спосібні до того обовязку, який на них вложений. В ректораті семінара треба людей, щоби уміли вливати на молодіж, зближитися до неї, і зближити єї до себе, людей, щоб уміли думати по молодому і бути для молодіжи справедливими і вирозумілими, людей з повним посвяченєм, а не людей гордих, що зближенє до молодіжи уважали би пониженєм свого „Високопреподобія“, або аскетів, для котрих найвідповіднійшим бувби монастир, або людей хорих, для котрих найшлобся місце в шпиталю.

А способів зближеня до молодіжи є багато. Передовсім повинен ректорат позволяти питомцям на сходини наукові, хотьби і що тижня, а я певний, що так як давнійших літ, найшлобся і тепер кільканацять людей, щоби виповнили йіх відчитами. На таких сходинах повинен являтись також оден з членів ректорату і брати живу участь в розмовах, заохочувати других до роботи і читаня книжок. Непризнаванє такого житя, заборона подібних сходин, се найбільша кривда, яку робиться молодіжи, се перший крок до єї деморалізації, до виробленя в ній неохоти не лише в справах народних, але і в церковних. Вечерки драматичні і співи, яким віддаються питомці, се за мала пожива для будучих провідників народа, котрому біда і так дуже драматично на всі боки співає. Ректорат повинен також, на взір других заведень, постаратися о добірну бібліотеку, де містилибся, крім книжок богословских, також діла зо всіх наук, а ми певні, що при щирих заходах ректорату, фонди на то можнаб дуже легко дістати [1]). Нехай вгляне ректорат, через що розвелася в семінари така пристрасть до карт. то побачить, що сему винен передовсім брак другої роботи, недостача книжок. Питомцеви заборонено зноситися з академічними товариствами, з котрих бібліотеки мігби користати; для питомця замкнені також бібліотека університетска і Оссоліньских, до котрих на випожиченє книжок до дому треба мати підпис одного з професорів університету, на що тим-же не дуже спішно [2]). Отсе способи, зблизитися до молодіжи, отсе способи, якими можна запобігти лихови, деморалізації молодіжи, і ми піддаємо ту гадку під осуд тих властей, до котрих се належить. Umkehren! umkehren! (Назад! Назад!) кличемо до молодіжи, котрій слід жадати поліпшеня свого житя, старатися о двигненє самих себе, не давати собі і другим лізти в грязь. Тим самим „umkehren“ кличемо до тих, котрих совість відповість колись за ведене молодіжи і перед людьми і перед Богом.

Священник.

[1]) Була свого часу в семінари бібліотека і то одна з дуже добрих, де містилось чимало добірних і цінних діл і рукописей, але де вона ділася, про те годі від кого небудь довідатись!

[2]) Оден з питомців просив раз о. д-ра Мазуркевича проф. догматики о такий підпис, на що дістав відповідь: „Proszę też pana, ja pojedynczo tej książki nie czytałem, więc moje sumienie nie pozwala mi na podpis, gdyż tam może być coś nieodpowiedniego dla pana“.

Вандрівка наших людей до цісаря за спорні землі в Росії.

(Допись із Відня).

23. лютого 1890.

В 4. ч. „Народа“ на ст. 35. виказано ясно, що селяне галицкі платять річно чотири рази більше за процеси, як виносить цілий податок грунтовий. Тому виноване право, що не дасть людям погодити ся в селі, а примушує йіх тягатися по судах, та крім того платити за штемплі та різним адвокатам, ще тратити час і поносити кошта подорожі. Так отже тії, що тягнуться 5, 6 миль до міста на розправу, тратять много часу і грошей. О скілько більше мусять мати коштів ті, що за що небудь йдуть до цісаря жалуватися. Возьмім до того на увагу, що такі путники по більшій части вертають, нічого не вдіявши, бо все йіх відсилають назад до судів краєвих, то побачимо, що всі ті великанскі страти і видатки йдуть на пропаще. А видатки сі не аби-які. Вже сама залізниця коштує там і назад 36 зр. Много коштує утриманє в дорогім місті, а ще більше несовісні „адукати“, котрих і ту не бракує, так як в Галичині. Приглянемо ся сему на отсім прикладі. Вже від чотирех тижнів блукає по місті селянин Петро Трач з села Ши-

дловець з Гусятинского повіту. Він прийіхав з своїм товаришем Петром Мушійом в справі 4-х громад. Ходить йім о якісь грунта за границею та о пасовиско, забрані паном Лабенским. Які вони мають претенсії то сих пасовиск, трудно розібрати, бо вони дуже недовірчиво дивлять ся на кождого і не хочуть ні за що показати своїх актів, котрих кождий має цілі жмути за пазухою. В першій хвили удали ся вони до адвоката Крижановского, але сей, відай розглянувши, що справа програна, не приняв, а радив йім вертати до дому. Але наші процесовичі не так легко дадуться відстрашити; вони удали ся (не знати за чию порадою) до адвоката др. Бавера і сей мав йім сказати, що їх справа виграна. Хочуть вони конче дістати ся до „цісаря“ на авдієнцію. А ту як на нещастє, цісар вийіхав до Угор і там довший час перебуває і ще не знають, коли до Відня верне. А наші як чекають, так чекають. Вже й гроша йім нестало, а громади, котрі заступають, стратили вже відай надію на успіх, бо і грошей дальше слати не хотять. Тому вийіхав оден (Петро Мушій) до дому, щоби розмовитися з громадами, та наклонити йіх до витревалости в початім ділі. А другого ще до тепер можна побачити блукаючого по місті, а за ним роями ходять шевчуки та другі цікаві пероби, що дивуються з невиданої одежі. Він так упнявся при своїм, так свято переконаний, що справу виграє, що кляне ся ві дальше вести своїми власними гріхми і радше стратити своє маленьке майно (щось 3—4 морги) як на крок попустити зі свого. А треба знати, що ему вже не першина побувати у Відни, він в тій самій справі вже третий раз ходив до „цісаря“ а все з тим самим успіхом. З паперів его (котрих кілька мені дав переглянути) видко, що він був у Відни вже перед 17-ма роками і, як сам каже, стратив свій запрацьований гріш, а опісля вернув до дому, щоб знов гарувати та гіркою працею заробити кілька риньских та знов протратити на процес. Ба він не тілько був у Відни, але їіздив до Росії, був у Кієві (як се видко з підписів на паспорті), каже, що видів ся з Наумовичем, але ту ему сказали, що мають досить діла зо своїми крестяпами, то ж най добивається у своїх властей права [1]). Так отже тратяться на подібні процеси цілі громади, тратяться поодинокі господарі, а жадної з сего нема признаки, бо ніколи майже не добиваються свого права у Відни, бо з Відня відсилають йіх назад до судів галицких. Але селянам нашим не можна дивуватися, що так сильно стоять за землею, бо земля в них одно, що житє; дивно тілько, що в тамтих сторонах не знайдуть ся тямущі люде, щоби справу пояснили та порадили, що мають робити, або казали залишити, если всякє побиванє і тяганина по судах до нічого не доведе. Що більше, з кождого слова таких правуючихся так і дише недовірє до нашої інтелігенції і правників; видко, що в Галичині нераз „спродавали йіх панам“ (як каже Петро Трач). А се відай нераз трафлялося, если від кождого майже то само можна почути. Сумно, тим більше, що ті нещасні вже не дуже то вдячно споминають навіть і про таких, що перед світом уходять за патріотів, а що більше, за другів народа. Впрочім не можемо імен тих панів наводити, бо не персконалисьмося, скілько в тім правди, але все в тім мусить бути якась частина правди.

Всі, котрим близше відомі ті надграничні справи, повинні розглянути йіх добре і сказати інтересованим, чи вони можуть надіятися успішного йіх рішеня, щоби дармо не давалися здирати безсовістним спекулянтам на хлопску шкіру, а також подати матеріяли нашим послам соймовим, може би хоть йім повелося як поратувати сих нещасних вивлащених. Се справа нагляча, бо таких непорішеных спорів є над границею множество, а кождий такий спір нищить матеріяльно цілі громади.

Е. Р.

[1]) Нагадаємо, що ті спорні грунти наших громад — у Росії і пан йіх росийский підданий, значить зовсім умістно наші селяне жалувалися на него в Росії, перед тамошними властями, котрі, звісно, не дурні для наших мужиків кривдити своїх панів.

Редакція.

Через редакцію „Народа“ можна замовляти отсі книжки:

		для передпл. „Народа“
Іван Франко, З вершин і низин	— „ 50 „	— —
— Наші коляді	— „ 20 „	— —
Історія філософії, ч. перша	— „ 30 „	— —
М. Павлик, Читальні (про те, як коли ставилася руска інтелігенція до народу від 1772 до 1880 р.)	— „ 50 „	— 30
Перебендя Т. Шевченка, з переднім словом І. Франка	— „ 10 „	— —
Австро-рускі спомини М. Драгоманова ч. 1 і 2	— „ 20 „	— —
Смерть Каіна, Ів. Франка	— „ 10 „	— —
З історії публ. виховання в сучасній Европі	— „ 10 „	— —
Жіночий Альманах . . .	2 „ — „	— —
Веселка	— „ 80 „	— 50
Товариш, ч. 1.	— „ 50 „	— 20
Сочинения Глѣба Успенскаго, в пересилкою . .	4 „ — „	— —

Богдан Хмельницкий, М. Костомарова 4 томи по 1 р. 60 кр. разом 5 р.

Зміст: Нужда в Галичині, М. Павлика. Галицкі політики, М. Павлика. Що таке громада і чим би вона повинна бути? Івана Франка. По любві, вірші Івана Франка. Як виховуються питомці гр. к. головної семінарії в Львові на провідників народа, З дописи Нел. Б. В. Л. і Священника, Вандрівка наших людей до цісаря за спорні землі в Росії, Е. Р. Оповістка.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Во'тіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. марта 1890. Ч. 6.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2 доляри.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Про виданє творів Т. Шевченка.

Роковини смерти Т. Шевченка стались у нас в Галичині правдивим народним святом. Інтелігентні люде по містах і простий народ по селах обходять ті роковини то урочистими вечерницями, промовами, співами та музикою, то бодай „не злим тихим словом“ і горячою, сердечною згадкою, як того бажав сам поет. Торік ухвалили рускі товариства „Просвіта“ і „Тов. імени Шевченка“ помянути нашого найбільшого співака і мученика ще достойнійшим способом — виданєм усіх єго творів. Твори Шевченкові видавано і у нас і в Росії вже много разів, та про те кождє виданє так швидко розходиться, що за кілька літ не мож єго докупитися. Найповнійше і найкрасше з усіх дотеперішних було виданє, що вийшло в Празі 1876 р. в двох великих книжках, але сего виданя нині вже нігде дістати не можна. Тому то дуже в пору прийшла ухвала обох згаданих товариств — видати твори Шевченкові на ново повним виданєм. Справу ту обговорювано потому на виділі тов. „Просвіти“ і рішено скликати для наради над нею ширший кружок наших інтелігентних людей у Львові. Кружок той зійшовся в початку сего року і радив під проводом проф. дра Ом. Огоновского над тим, як має виглядати нове виданє, щоби справді могло статися гідним памятником Шевченка. Певна річ, що ухвали того кружка могли бути тілько загальні; поставлено тілько такі пункти: 1) щоби виданє було по можности критичнє, 2) щоби ві вступі розказані були головні факти з житя Шевченка, обговорені давнійші виданя єго творів, описані рукописі, які доховалися по смерти Шевченка і також вказані найважнійші праці про Шевченка, переводи єго творів на інші мови і т. и.; 3) щоби виданє було гарне, на добрім папері, формату такого, як праске — для друкованя сего виданя має друкарня тов. ім. Шевченка спровадити нові, гарні букви; 4) щоби виданє творів украйінских Шевченка враз із передмовою і увагами критичними містилося в трьох томах. Для виконаня сеї праці згаданий кружок вибрав комітет зложений з проф. дра Ом. Огоновсколо, проф. Ол. Барвінского, Вол. Коцовского і Ів. Франка. Сей комітет відбув уже одно засіданє, і голова єго, проф. Огоновский, засягав поради в справі виданя творів Шевченка у деяких світлих Украйінців.

Найважнійша річ та, що сама думка нового, повного і критичного виданя Шевченкових творів усюди в Галичині збудила правдиву радість. Інтелігентні і прості люде, між котрими в нашім краю не много вже є таких, котрі би не знали імени Шевченка і не шанували єго памяти, всі вони однаково заінтересувалися справою нового виданя. Се є найкрасший знак, найрадіснійший факт, котрим ми ділимося з читателями „Народа“ в теперішні, 29-ті роковини смерти нашого всликого народолюбця, котрі припадали саме 26. лютого по старому або 10. марта по новому календарю. Виразом сего інтересу нехай послужить отся допись з Борщівского повіту прислана нам для поміщеня в „Народі“. До висказаних в ній думок і бажань замітимо лиш те, що найважнійші між ними повинні бути сповнені в новім виданю, та тілько з гори кажемо, що порівнувати се виданє з тим, що в Німеччині за 100 літ (тай то по части працею не самих тілько Німців) зроблено для памяти Гете і Шіллєра (найліпшу житепись Гете написав, як звісно, Англічанин Люіс, одну з ліпших і найперших житєписів Шіллєра — теж Англічанин Карлейль) — годі. Вияснити житє Шевченка в усіх єго подробицях нема поки що навіть можности. Богато важних документів до єго житєписі, а навіть

єго творів (Іван Гус) поничено в часи „гоненій“, богато документів поховано в російских урядах, котрі відносяться ворожо до памяті нашого Кобзаря. Навіть рукописі найважнійших творів Шевченка, які доси заховалися, порозкидувані по всій Россії так, що дуже трудно буде їйх позбирати та попереглядати. Одним словом, комітет редакційний буде мав дуже трудну роботу і певно що не зможе зробити всего, чого би широкому загалови бажалося. Се ще праця на довгі роки. Коли наш комітет зробить хоч дещо, посуне хоч о кілька кроків наперед наше знанє Шевченкових творів, то й се буде добре.

Як для творів, так і для житєписі Шевченка осталось ще дуже богато робити. Найбільше тут може зробити д. М. Чалий, у котрого, як зачуваємо, назбирано дуже богато матеріялу для повної житєписі Шевченка. Маємо надію, що житєпись та швидко появиться на світ і хоч, судячи по першій книжці про Шевченка, написаній д. Чалим, з гори можемо сказати, що й нова єго житєпись невдоволить усіх наукових і патріотичних вимогів (до сего у д. Чалого нема ані таланту ані наукового підготованя,) то все таки подасть вона богато нового матеріялу, котрим мусить покористуватися будущий житєписець Шевченка. А поки що пожадані всякі нові, хоч би й дрібні причинки до житєписі і зрозуміня Шевченка. Один з таких причинків подає власне й видавана д. Ів. Франком „Літературно наукова бібліотека“, котроі 6-та книжочка в сих днях вийшла з друку п. з. „Листочки до вінка на могилу Шевченка“ і містить три дуже цікаві замітки М. Драгоманова, та замітки про Шевченка Поляка Бр. Залеского, що з ним знався в неволі над Каспійским морем.

Редакція.

Думка, свідомість, критика, то найперші річі.
„Народ“ ч 2 і 3.

На перед! Такий поклик чули ми і тепер чуємо від людей доброї волі, як і в загалі від правдивих другів руско-украйінского народа. Само собою розуміється, що народ лишень просвітою і кудьтурою може поступати на перед за проводом своіх народних світичів-писателів, котрих у нас, слава Богу, уже чимало, однак далеко ще не тілько, якби було треба. Такі Богом вибрані героі-просвітителі трудяться душею і тілом для добра, чести і пожитку свого рідного народа, однак за свій труд не то що немають признаня від противників наших, а навіть, що часто лучаєся, і від своіх вирoдних синів. Цілий загал рускої суспільности повинен подрібно знати про житє і діяльність тих героів народних, котрі собі лишень для неї голову сушили і лишень єі добро на оці мали

Сих кілька слів позволяю собі висказати при нагоді виданя творів безсмертного нашого кобзаря Тараса Шевченка, котре має появити ся під редакцією д-ра Омеляна Огоновского, а при вспівуділі писателів Олександра Барвінского, Івана Франка і Володимира Коцовского.

Безперечно, що наш бесмертний кобзар Тарас Шевченко присвічує неначе величаве сонце над рускою землею, єсть окрасою руско-украйінского народу. Передомною лежить німецкий місячник, видаваний в Брауншвайгу [1]) під редакцією Фридриха Вестермана. В тім многоціннім місячнику на ст. 54 (ч. 397) і 221 (ч. 398) находимо прекрасно і патріотично описані згадки і памятки про найславнійших німецких поетів Гетого, Шіллера, Гердера і Вілянда [2]). Жаль за серце стиснув мене, а рясні сльози покотилися з очей. Німці так уміють шанувати і величати своіх народних поетів, що, пишучи про йіх житє і діяльність, не пропускають ні найменшої дрібниці, що відноситься до особи тих великих людей. В висше згаданій праці д. Юліяна Валє не то що описані ком-

[1]) Westermanns illustrierte deutsche Monats-Hefte für das gesammte geistige Leben der Gegenwart.

[2]) Die klassischen Stätten Weimars, von Julius Wahle.

нати, в котрих ті великі духом люде жили і померли, з малюнками тихже, а й описані і намальовані столи, при котрих для свого рідного народу працювали, крісла, на котрих сиділи і ліжка, на котрих подякували світови. Намальовані в тім місячнику навіть доми, в котрих вони мешкали і городи, котрими проходжувалися. Крім того німецкий нарід, шануючи память своіх просвітителів, звеличав йіх памятниками по цілій Німеччині.

А якжеж цілком інакше у нас дієся! Наш найбільший герой народний, Тарас Шевченко, не то що до тепер іще недочекався памятника від свого народа, але немає навіть повноі житепісі, котра би нам основно і вірно подала кожду хвилю житя нашого возлюбленого поета-героя, з як найточнійшими даними, щоби колись дух часу не затер йіх в нашій памяти. Руский нарід повинен основно знати про житє і діяльність того чоловіка, котрий для него голову собі сушив і лишень єго добро і єго честь мав на гадці. Вп. Пани видавці зволять про те побіч у с і х Шевченкових творів подати як найобширнійшу і найточнійшу житепись нашого поета, з малюнками бодай єго родинноі хати, з портретами з дитинячих літ, молодецкого віку, з старших літ (по моій гадці той, що помістила „Просвіта“ в календарі на р. 1890) з власноручним підписом, і портрет зпятий проф. Верецагіним на катафальку.

Нарешті належалоби подати опис і рисунок комнати, де дня 26-го лютого 1861 р. велика благородна душа розлучилася зо світом, і могили, в котрій спочиває вічним сном козацка голова. Житепись має бути патріотично написана і з найбільшою шанобою для поета, а всі листи поета належить окремо, або в одвітних місцях житепісі помістити. Вп. видавці при писаню Шевченкоі житепісі зволять похіснуватися всім, що коли небудь про него появилося. При оцінці творів належить висказати гадки-ідеі, якими Шевченко руководився в народних, громадских, суспільних і пр. справах.

Така житепись стане нашому поетови-мучникови нерукотворним памятником, і буде для молодця вічним жерелом правдивоі відомости, для старих осіб невичерпаним скарбом чутя і добрих поглядів, а для цілоі рускоі громади цілющим ліком до патріотичних подвигів.

Для більшоі вартости Шевченкових творів і житепісі, добре булоби подати погляд на час у рускій літературі перед виступленем Шевченка, і цілу житепись поділити на періоди. Маю повну і непохитну надію, що Шевченкові твори під редакцією таких світлих людей, як др. Омелян Огоновский, Олександер Барвінский, Іван Франко і Володимір Коцовский, вийдуть в цілім того слова значіню критично і величаво, хотяй би треба було ціну о 1 злр. підвисшити. Обави нема, щоби Шевченкові твори залягали на книгарских полицях. Кожда бодай троха просвічена руска людина від рота собі відійме, а купить собі ту пропамятну книгу. Коли Вп. видавці возьмуть собі до серця голос, котрий тут висказую в імени більше як 80 осіб як з інтелігеції так і з селян, і видадуть так Шевченкові твори, то здобудуть собі за се від руско-украінского народа вінець наувядаємоі слави і допоможуть Шевченковим ідеям вкоренитися в серці кождоі рускоі людини. А як сповняться ідеі, котрі наш апостол правди і науки голосив, то, по словам німецкого поета Віляцда, стануться Моринці, родинне місце Тараса, горою Араратом, де добрі люде будуть могли ще ногою станути, коли решту часть землі світовий потоп закрие.

Надзбручанин.

Справозданє посла Кирила Гаморака в Снятині.

Дня 21. лютого здавав наш посол справозданє зі своєї посольскої діяльности. Відбувалося воно у комнаті Ради повітової, але комната ся була за мала на так і збори, тож і людей не було богато, бо не було ані місця, а що важнійше справозданє було назначене на день торговий. Всякі збори мужицкі повинно скликуватися або на свята або на дни не торгові, бо люде в дни торгові побіч назначених зборів мають ще і свої орудки на голові. Людей хоть не було богато, але менше більше було їйх по кілька з кождого села (а з котрих не були, то тому, що запрошеня не дістали, як в Рожнові.) Перед справозданем зайшла така приключка, котра свідчила, що не було там людей енергічних і добре обзнакомлених з приписами зборів, котрі би повели збори так, як збори мужицкі повиннося вести.

При таких зборах повинна бути як найбільша свобода слова, особливо для мужиків, а щоби се було, то треба доброго провідника чи там передсідателя. А тутка проводирем вийшов чоловік найбільше мужикам неприхильний, декан снятинский а нарох вовчковецкий, о котрім була згадка в 4. ч. „Народа“, і сей пан-отець старався через цілий час свого проводу, щоби мужики як найменше говорили (тутка наведемо слова о. Коржинского до виборця. „Чикай там, аж сей скінчить, а потім меш свойі говорити!“ так як наймитови від товару.) Люде порозумілися вже перед тим що до вибору передсідателя, але тут покрутив о. декан.

Іван Кузик із Карлова подав на проводиря о. Мисулу, а на секретарів дд. Трильовскою і Алімурку. Люде на се згодилися, але о. декан балакають, що вибраними можуть бути лиш виборці. Трильовский відповідає, що усі запрошені від посла можуть бути вибрані і голос забирати. Інжінер Богданьский забирає голос і питається, яким правом Трильовский може говорити, як не є виборцем, хоть сам сей пан, забираючи голос, не був виборцем, бо вибір єго унєважнено. Замішанина така, що борони Боже! а пани по кутах лиш сміються з осеї несвідомости. Посол наш при сій нагоді показав замало енергії, він яко найважнійша тут особа повинен був збори так попровадити, як би належало. По серед сего заколоту вийшов проводирем о. Коржинский, хоть не був так само виборцем, як Трильовский або Алімурка. І так на проводиря зборів виборців вийшов чоловік, що ніколи не журився о вибори, хоть були так близенько, тай перший він із наших послів починає зі славно звісним хрунем Філемоном Огоновским компанувати тай ще го при службі божій від престола старається своїми дотепами бавити, як се мало місце у Новосельиці. При сій колотни староста ані рушився, значить, не було нічо незаконного, а тут наші Русини аж нітніють, щоби Трильовскому відібрати голос, бо, борони Боже, як Трильовский вийде секретарем, то Русини перестануть бути лояльними перед світом!

Зачав посол говорити. Говорив він головно про діяльність руского клюбу, про склад сойму та про значінє сойму. Притім говорив за послів руских, поодинько за кождого, а за себе найменше, особливо за свою бесіду в справі Рад повітових, але в тому винні, як сам посол казав, аранжери збору, бо та справа мала війти у відповідну інтерпеляцію, але, такої на жаль, не було. Д. посол говорив ясно і досконалою мужицкою бесідою, що людям було дуже зрозуміле, а нанів дуже смішило. По справозданю наступили інтерпеляції.

На сам перед запитав Шлемко з Белелуйі, що то за пан, котрий сказав, що 15 послів Русинам за „dużo“? Посол дав мильну відповідь, не знати, чи з політики чи з забутя. Далі наступили инші інтерпеляції, як: Котрий посол Поляк підписав інтерпеляцію Русинів, а котрі рускі посли утікли від неї? Що робиться із запомогою на бідних, що прийшла до ради повітової? Чому в такий тяжкий рік стягають так немилосерне податки? Ще за голодову справу говорили дд. Ластовецкий і о. Баринь. В кінці просили виборці посла, аби в їйх імени післав подяку послови Ольпіньскому і „Kurjero-ви Lwowsko-му за то, що обзиваєся прихильно о руских мужиках. На самім послідку уділили виборці свому послови votum довірія, відспівали аж пять „Многая і благая літа“ і розійшлися в свояси. Пан староста радив людем, щоби кождий зосібна подавав просьбу в справах податків.

Наш посол по при справозданє міг пояснити нашу автономію тай ще міг дещо сказати про теперішний і будучий стан селян, се преціпь стояло в тісній звязи зі справозданєм. На друге справозданє желаємо виборцям: більшої хати, обширнійшого і докладнійшого справозданя, ліпшого проводиря збору і ліпшого знаня прав аранжерам таких зборів.

Невиборець.

Письмо з Америки.

Оліфант, 18 л. фебр. 1890.

Довідалися ми з газет „Діло“ і „Батьківщина“, з котрих нам п. В. Сіменович читали і оповідали богато новинок і справ руских, особливо народних, — що деякі пани і жиди чинять великі кривди Русинам; що підчас виборів до сойму з їйх намови аж били руских виборців за тоє, щоби голосували на їйх партію, а редакторам не можна було хотьби святої правди писати, бо прокураторія конфіскує.

Отже сего ми не знаємо ту в Америці, бо ту кождий має однакі права, і що дієся, то знає кождий, бо про все вільно писати. Тай усі справді рівні перед законом. От напр. служниця заскаржила Президента Сполучених Держав Американских (значить, ще більшу перзону, ніж у Вас корол, бо наш Президент аж над 22-ма державами голова,) а й єго заскаржила служниця за тоє, що їй не хотів виплатити, що їй належалося, і суд єго засу-

див, що мусить заплатити, бо то проста справедливість, і ще до того дістанеся Президентови не одно крайне слово в газетах. А у Вас там бідні Русини свого лиш домагаються, своєі правди, того, що їім дороге і що їім по закону належиться, тай того їім не дають і ще й писати за таке не позволяють. Но де ж, коли у Вас все навиворот: того, що кому належиться, що єго є — недістане, і ще за правду до тюрми ся дістане (як напр. М. Павлик).

Читали ми і за Хрунів, що то за горівку продають свою честь, своє імя, свою родину і свій край. Тото певне все такі, що без науки і просвіти зросли, самі себе пізнати не можуть, а щирих прихильників справи рускоі слухати не хотять. Такі Хруні рускі є й ту, але не диво, бо де ж, коли ту на сто Русинів трудно й двох знайти таких, щоб знали читати і писати.

Світлих Русинів в Америці мало. Ще коли о. Волянский були у нас, то з другим богато нас обучили і піднесли до лучшого, до просвіти, заохочували і старалися о добро наше. Але, як о. Волянский переселилися до старого краю — настала велика зміна і незгода межи Русинами, о котрій що тижня писала газета „Америка“, але лиш з одноі сторони, а з другоі так само довідаються люде. Виробилися дві партіі, собі противні. Сподіємося однак, що тіі проводирі американско-руского народа залагодять сю справу в спосіб, котрий би не оскорбляв всіх і не справляв неприємности для цілоі публики.

За о. Волянским остала слава у американских Русинів; можна почути всюда: „слиби ту були, далеко ліпше стоялибисьмо. Дай, Всевишний, їім многая літа, щоб могли ще тут до нас прибути!“

З „Батьківщини“, котру вже довший час утримуємо, довідали ми ся, що газета „Народ“ має виходити у Львові, і що тая газета для добра руского народу має працювати. Отже просимо редакцію „Народа“ і за нас Американців і за Лемків у старім краю не забути. Нехай уже й Лемки пізнають себе раз; як будуть вибори до Ради державноі, то що б не було ані одного Хруня, аби всі научилися, як сами за себе повинни дбати о добро своє.

З нас кількох дало собі записати газети: „Батьківщину“, „Зеркало“, „Буковину“ і „Народ“. Трудно то, бо робота сего року іде дуже лихо, але чей знайдуться і такі, що будуть хотіли чогось довідатися і научитися. Мені Ваша газета „Народ“ дуже ся сподобала і я буду старатися, що б як найбільше могла ту мати читателів і вже 8 передплатників маю, котрим прошу висилати і за котрих гроші посилаю. По відобраню „Народа“ більше напишу і буду старатися більше передплатників дістати і зєднити людей для добра всеі Руси.

Доношу, що снігу сего року у нас нема, люде здорові. Гостила й ту інфлюенца, але вже єі нема ані сліду.

Здоровлю всіх земляків.

С. Ф-ский.

УВАГА РЕДАКЦІІ.

Про незгоду між світлими Русинами в Америці ми вже згадували в 1. ч. „Народа“ і напишемо про се основно, бо бачимо, що там грозить Русинам те ж, що й у нас, то є розділ на партіі. Тепер скажемо лиш тільки, що незгоді тій винен посередно наш митрополит, тим, що ніяким чином не хоче туда пускати жонатих попів. Через те головно сталось величезне для американскоі Руси лихо — те, що о. Волянский мусів сюда вертати; до Америки ж пішов нежонатий о. Андрухович, а потім покинувший свою жінку о. Грушка. Перший з них став через безженність в дуже прикрий стосунок до другоі особи, на кривду котроі не могли спокійно дивитися деякі світскі Русини, що про се знали, а о. А. через се головно й виступив против світских і потяг за собою й о. Грушку. Оба вони завели в „Америці“ погані лайки на світских, стали підбурювати наших робітних людей, щоби їіх викидали з церкви, а то й повбивали. Тільки ж наші робітні люде не такі дурні, і вони більше стоять тай повинни сим разом стояти на боці світскоі інтелігенції. В краю так само чесно поставилося й „Дѣло“, що рішучо виступило за таке против оо. Андруховича й Грушки. За те „Червоная Русь“ (Боже, прости їій, бо очевидячки не знає, що робить,) стала на бік тих пан-отців, против руских народників загалом, у сліпоті своій не розумію чи, що стає й против о. Волянского що й сим разом хоче йти спільно зо світскими Русинами і навіть поіхав до Америки, щоби сю справу полагодити в користь світских Русинів. З усеі душі бажаємо, щоби се єму повелося, тілько ж нам бачиться, що супокою не буде доти, доки американска Русь докорінно не змінить своіх стосунків із нашими церковними властями. Американским і всім Русинам кончетреба наперти на митрополита, щоби до Америки пускав жонатих попів, — се ж предці право гр. к. церкви, признане Римом, — а ні, то для американских Русинів нема іншого виходу, як оголосити незалежну руску церков.

Загал американских Русинів, — як нам відти пишуть, — домагаєся, щоби оо. Андруховичъ і Грушка зовсім забиралися від них; ми ж думаємо, що вони чейже ще опамятаються (адже, вибираючися туди, вони так божилися, що спільно зо світскими працюватимуть в користь наших робітних людей!) а то нам би їіх було дуже жаль, бо тут тепер ані для о. Андруховича, ані тим менше для о. Грушки не було би вже житя. Яко попи, вони тут просто погибли би з голоду, а в Америці інше діло, тим більше, що вони оба — дуже спосібні люде. Отже ми просимо наших робітних і світлих людей в Америці, щоби, взявши верх, не карали так тяжко тих пан-отців, а й далі їіх тримали межи собою, хоть і не в Шенандорі, розуміеся, коли вони схотять бути їіх товаришами, а не начальниками.

Дещо про учителів сільских яко провідників народних.

(Дошнсь.)

Коли вже заговорив якийсь питомець про те, як виховуються питомці на отців духовних, котрих уважають за проводирів народу тим, що найблизше стоять до него, то думаю, що умістно буде мині, яко сільскому учителеви, завважати, що учителі народні побіч отців духовних є також хоть в части інтелігенціею, котра має також подібну завдачу, тілько о много труднійшу і важнійшу, бо учителі мають управляти літоросли, то є виховувати молоде покоління на чесних і добрих меншанців краю. Тому то й учителі народні не менше є проводирі народу, Не входжу в то, як далеко їіх вплив у товпі народа сягає, але скажу лише то, що вплив учителів на народ не є такий малий, як то собі дехто думає.

Я знаю приміри, що де щобудь зробилося для народу. як заложенє читальні, каси пожичковоі, шпіхліра громадского, або вибудованє школи, поліства, або церкви, то не обійшлося без впливу учителя, хоть на ві признався ту запопадливість лише кому іншому. Знаю і такі приміри, що коли учитель народний підніс у громаді яку добру гадку, то від „проводирів народа“ згапено тоту гадку, в тоі простоі причини, що вона від учителя вийшла. От вовчковецкі читальники не видержали, а таки подали до прилюдноі відомости такий примір. Тому то побіч отців духовних належить і учителів народних уважати за другий головний чинник інтелігенції, без котрого просвіта і поступ нашого занедбаного люду зовсім обійтися не може.

Справді. завдача учителів народних дуже важна і велика. Тож цікаве буде придивитися, з відки вербуеся стан учительскій і чи вступають до него учителі цілком приготовлені і чи понимають свою велику і важну завдачу. Вже з гори можна сказати, що таких єще дуже маленько, а хоть який і відважиться на сміливійший крок, то від разу загородять ему дорогу і тогди: „сиди тихо і не рипайся“.

Звідки ж і як стан учительскій вербуеся? Закон шкільний з 1873 р. перевів богато учителів „старої дати“ на новий стат, хоть ніби за зложенем жаданоі кваіфікації. Були то по найбільшій части дяки або писарі громадскі, котрі не мали понятя о правдивих вимогах учителя народного. Залежали вони від проводирів народа, котрим мусіли придобрюватися, але не здібностями учительскими.

Тих є і тепер єще значне число. Другий вербунок учителів народних, то є студенти середних шкіл, котрі або не мали здібности до дальшоі науки або чимсь провинилися в школі, за що їіх і вигнали. Ті звичайно без іспитів і лише тимчасово займають посади учительскі, хоть для браку уквалїфікованих сидять на посадах по кілька і кількапацять літ. Инші учителі вербуються в студентів, котрі ідуть в гімназій або зі школи реальноі до учительскоі семінарії. То найбіднійші молодці, котрі для стипенді і для скорого дослуженяся якого такого удержаня, вступають до заводу учительского, і з них звичайно найздібнійші учителі. Є також і такі учителі, що укінчивши четверту класу школи народноі, ідуть на курс приготовляючий і кінчать семінарію. Власти шкільні переконані, що той вербунок є найвідповідній-ший і що такі учителі найліпші.

До стану учительского вступають також і вислужені вояки і складають іспити або ідуть до семінарії. На учительки ідуть також дівчата і то лише доньки бідних родічів, а если декотра із вищоі верстви виучиться на учителку, то лише тому, щоби дістати найліпшу посаду в столиці краю або в більшім місті. На конець вступають єще до стану учительского і ті ученики шкіл середних, котрі перерахувалися на своіх здібностях до вищих шкіл, то є ті, що не здали матури. Але таких дуже мало, бо вони скорше удаються на практику до почти, телеграфу або до служби при заліэних дорогах, де дослугуються більшоі платні. Про учителів, котрі слухали філософії, тут не говорю, бо вони не ідуть на посаду на село, але липаються при школах в великих містах, на посадах при школах вправ, виділових, учительских семінаріях, або ідуть на інспекторів шкільних.

Тепер же поглянемо, як кождий в тих учителів ріжного вербунку свій завід більше менше понимає і як в нім собі поступає. Дуже не однако. І так тоті, що перейшли з передстатових часів, — благоденствують, бо ніколи не надіялися дописти так високоі платні і дослужитися квінквеній; але праця їіх мало приносить хісна для просвіти народу, (бо з порожного мішка трудно що висипати). Від учителів некваліфікованих із студентів також мало чого сподіватися можна для просвіти народу, бо вони лише тимчасово учителями і думають обрати собі інший завід, тому не складаючи іспиту, не в силі відповісти своему званю. Тоті учителі, що вступили з середних шкіл до семінарії учительскоі і зложили іспит зрілости і кваліфікаційний — тоті найвідповідніші для заводу учительского, і если менше мають перешкоди в громаді, то беруться до просвіти народу практично. Але в жалем приходиться зазначити, що місцевостей без таких перешкод є дуже мало. Тому учителі часто навіть не беруться тоті трудности переборювати, упадають на духу і ограничують свою діяльність лише на науку дітей в школі. котра також при розличних перешкодах не розвивається і не поступає так, як би повинна.

О учительках хиба то сказати можна, що звикле

займають посади лише так довго, поки не лучиться жених, бо мало котра з них зрікається думки вийти за-муж.

О перешкодах, котрі спиняють діяльність учителів в просвіті нашого простолюду, скажу дещо іншим разом.

В.

ВЕЧЕРОК У СНЯТИНСКІЙ ЧИТАЛЬНІ В ПАМЯТЬ ВОЛОДИМИРА БАРВІНСКОГО.

Від редакції.

Поміщаємо сю допись на знак, як дивляться на руску історію наші письменнійші люде на провінції. Що ж до В. Барвінского, то ми его цінимо на тілько, на кілько він справді заслужився для нашого простонародя чи для руско-украйінскої справи загалом. Се варто колись докладно розібрати після того, що В. Б. писав і що діяв. Тоді вийшло би й те, в чім ми з ним годимося, а в чім ні. Тепер скажемо тілько, що В. Барвінский дбав далеко не виключно про справу наших робітних людей (die ruthenische Arbeiterfrage, як сказавби Німець,) — він сеї справи навіть не розумів і казав, що сі у нас нема тай не повинно бути. В. Барвінский більше працював для рускої інтелігенції і йпов до того, щоби не то скріпити теперішні рускі „вищі“ стани, а й виробити нові — богатирскі (буржуазійні, капіталістичні,) що завше й скрізь були ворогами робітних людей; коли тимчасом ми йдемо до того, щоби всі люде навіть з теперішних вищих станів на Руси-Украйині вповні посвятилися інтересам наших робітних людей (через те, що їх працею живуть і просвічуються,) а на далі, щоби добро з усякої просвіти та всякого поступу сливало не на поодиноких людей та на поодинокі стани (котрі би те тілько для себе використували,) а на всіх людей, на все поспільство; щоби всі однако мали сносіб, як найбільше для себе заробляти і як найвище розвитися. Се ж, по нашому, може бути аж тоді, коли робітні люде не будуть мусіли, як тепер, найбільше розбиватися за матерілом до праці хліборобскої чи ремісницкої, чи то, по вченому, за продукційними середствами, а матимуть до них доступ, кожда людина однако; а се знов може бути аж тоді, коли ремісло й хліборобство будуть устроєні по товариски, по громадски. Тим то ми завше натискали і будемо натискати не тілько на те, щоби у нас заводилися громадскі просвітні й запомогові спілки, як громадскі читальні, громадскі каси позичкові, громадскі шпихлірі, в чім годяться з нами й народовці і москальофіли,) а ще дужче натискатимемо на те, щоби у нас заводилися громадскі чи товарискі господарскі спілки, ремісницкі і хліборобскі, котрі би загортали по змозі всіх людей в селі чи де і для всіх приносили користь. От сим ми головно й ріжнимося від В. Барвінского, котрий не годився в сій справі навіть на богато такого, на що вже тепер годяться власне всі рускі патріоти. Ми ж певнісінькі, що колись така всі світлі та щирі Русини згодяться й на такий господарскій лад, якого бажаємо ми тим більше, що він не то що не противний руско-украйінскій справі, чи то інтересам руско-украйінского народа, як то й тепер іще голосять деякі маловидющі патріоти, а на виворот один тілько й може спасти тай двигнути наш народ.

Після сих уваг місцпмо надіслану нам допись.

Вокальний вечерок в честь Вол. Барвінского, устроєний „Рускою міщанскою читальнею“ в Снятині 16 лютого 1890, відбувся добре. Вечерок відкрив д. Я. Р. В. ось-такою короткою бесідою:

„Здорові були, панове громадо!“

„Уже давно, як учені пишуть про Русь і наш руский нарід. Если би котрий з нас все те прочитав, що учені пишуть від самого початку про нашу стару історію, здавалобися нам, що нам вічно судиться гірка доля. І справді, жадна земля не дізнала тілько гіркої долі, як руска. Коли панували рускі князі над нашою землею, то мешкали у великих містах, як Київ, Новгород і інші. Як жили князі в згоді, то був і народови гаразд, хоть було треба боронитися з усіх сторін. Коли зачалися невгоди межи князями — завелося на нашій Руси нещастя: не переставали курити димом наші села та міста. Найбільше нас ницили ті дикі орди татарскі; вони то спалили місто Київ і Галич, забирали також людей в неволю. Над Русинами панували ще Литва і Польща, грабив також Турок. Дуже много людей перейшло на іншу віру, іно один мужик тримався при своіх звичаях і боронив твердо свою святу Русь. Борбу сю підняли украйінскі козаки, що наче ті орли чорнокрильці, вилітали з Січи-Запорожя і клали свої голови за волю Руси-Украйини. Вправді нині уже інші часи, тихі, не потрібно боронитися шаблею, але за то треба боронитися наукою, просвітою. Доки наш бідний мужик не просвітиться, доти не буде мав у інших народів пошанованя. То на тім полі уже чимало голов полягло лицарскох смертев. Вони то працювали за народну волю, визволяючи Русь з неволі темноти. Вони то часто забували про свої вигоди, а навіть і здорове і клали житє своє за нарід. І чимало тих народних трудолюбців руских скосила безпощадна смерть своєю косою, послідними літами, а вже поросла нова могила, що скрила в своїм лоні бл. п. Володимира Барвінского. Саме тепер припадають 7-мі роковини смерти сего славного керманича, що ціле своє житє працював для добра народу руского. То ж для того, браття, повинніспьмо его помянути днесь не злим, тихим словом“.

Дальше бесідник прочитав житє і діяльність В. Барвінского. Хор, під управою Івана Гоєва і сим разом не повстидався, длятого мусів такі свої продукції, як „Була раз блоха“, на жаданє публики повторити. Рівно ж удачно випала деклямація М. Маршина „Не загинем“ і Кар Шевчук „Хора“, а вже деклямація молодого хлопця Козулькевича „Довбуш“ викликала неумовкаючі оплески. Тілько прикро нам було, бачити місця порожні: публика з околиць не явилася, не знати, з якої причини — чи длятого, що рік голодний? Ні, але длятого, що ще спить сном блаженним. Місцевої публики також було мало, навіть міщан, що чейже повинні мати більше охоти до науки, аніж до гуляня.

Свій.

По любві

(ОПОВІДАНЄ КОНОКРАДА.)

.....

VI.

Пішов я, у бровар в Янові нанявсь,
Живу, заробляю рік, другий, —
Згадаю про Файгу, згадаю дитя,
Ніт-ніт, тай заплачу із туги.

„Женись!“—каже батько.—Женився б—кажу,—
Та от що шукать не спосібно“.
— „Ни, що там шукать! Я тобі сам найду!
Тобі лиш одного потрібно:

„Щоб мала кус грошей, щоб проста була,
Сільска, до роботи придатна“.
— „Ні, — мовлю, — досить міні простих уже!
Най куля побє їх гарматна!“

Говорю вітцеви: „Лишіть ви мене,
Най сам я собі пошукаю!“
І став я по троха сяк так між людьми
Питати, і все помічаю.

А близько тут Еттінгер має село.
Жид дуже-ж то вчений, богатий.
Тепер він у Львові за рабіна став,
Тай то за сам гонор, без плати.

Прочув я: жидівочка в него жиє,
У наймичках-ді, молодиця,
Чи розвідка, хлопчик у неї трех літ,
Є й гроші й одежа... Вертиться

Усе моя думка круг неї. Сю взять!
Розумна чесь, чесного стану, —
Бо вже ж в такий дім яку будь не візьмуть.
Ануко піду та погляну!

Пішов я так в шабаш. До кухні зайшов,
Гляжу: по міщанськи убрана,
А гарна, жива молодиця така...
„Ви певно — питає — до пана?“

— „Ні,—мовлю. — Я чув, ту живе Лібе Зіс“.
„На що вам вона?“ (Спаленіла!)
— „Я чув, вона тее то... замуж би йій“...
Вона тільки глип, тай присіла,

Немов там огонь під кітлом поправля.
— „Мене — мовлю — брат посилає,
Такий і такий, і господар, гендляр“...
„Він може богачки шукає?“

— „Ні, — мовлю, — а чув він, що має вона
Три сотки готовими грішми,
Що розвідка, хлопчик у неї трех літ...
Не знаю, чи так се, повіж ми!“ —

„І так і не так. Хлопець правда що є,
А грошей трех сот я не маю.
Но маю одежу... одежі досить“...
— „Щож, добре й тото!“ — повідаю.

Поглянула пильно на мене. „А ось
Міні щось здаєся — сказала, —
Що в вас нема брата. Ви сам є той брат“...
Ну, бачите, хитра — вгадала!

— „А як би так мере, — кажу я, — то що?“
„Та щож — каже, — я за вас піду.
Ви бачиться, добрий“... Се зговір наш був.
Просидів я там до обіду.

Поглянув, як робить, пойів, що варить —
Все чисто і гарно аж мило.
Пішов я, вітцеви кажу: так і так.
„Щож — каже, — щасти-біг на діло!

Та тілько я все б таки радив тобі
Простенької де пошукати.
Така практикована баба — го, го!
То можна біду напитати“.

Немов батогом мене цвігнули ті
Слова, — та мовчу, лиш в утробі
Мов щось повернулось. Три місяці я
Не дав йій ні вісти о собі.

Надумавсь. Пішов. Застаю йі, як раз
Панам подавала печене.
„О, гості рідкі! Я гадала, що ті
Вже гості забули про мене!“...

VII.

Побрались ми. Батько мій каже: „Ходіть
До мене!“ Ба, чую я вісти,
Що в Крехові він третій раз оженивсь
І хоче на грунті осісти.

Смішна була річ: се для мене старий
Почав був шукати селянки,
Аж на тобі! чисто старий одурів,
Тай бух, сам опутався тамки.

Я з батьком від маленьку в купі не жив,
Міркую: се що він щедриться?
Та швидко поняв я, що він лиш бажав
Із нашої праці розжиться.

Прийшли ми до Крехова. Зараз я три
Корови купив, сіножати
Наняв, — загадали ми, бач, молоком
Із батьком наспів торгувати.

Орудує батько мій тим молоком,
Я знов баришництвом занявся,
І добре пішло нам. Та швидко весь крам
До тла із за баб і розпався.

Моя розумпійна і старша була
Від мачихи, — та знов уперта,
Горда. І пішла проміж ними війна
Щоденна, невинна, зажерта.

Жінки, бач, все дома, їйх діло хатнє,
То їйх і найменша дурниця
Дразнить і доводить до лютости гнеть,
Тай нуже свариться, ганьбиться.

Прийдемо бувало з торгу, а вони
Кричать і цокочуть і плачуть.
Содома! Лиш плюнеш і з хати біжиш,
Най їйх твої очи не бачуть.

Та далі не зміг я терпіти: мов міль
Гризе мене жінка: „ Ой пробі,
Не можу тут жить! Забираймося геть!
Там в мене є стрик в Любачові.

„Там наші богато, там можна держать
Худобу, там добрії люде,
Там тані хати і там тана земля, —
Побачиш, там добре нам буде!“

VIII.

Пішли ми в погану годину. Гай, гай,
І наші нема, і не тані
Хати, а землі й не докупишся, — ни,
А люде, то й дуже погані.

Стрик жінки моєї був також гендляр,
А все гендлював баранами.
„Продай — мот — корови, а гропі міні
Давай, буде спілка між нами!“

— „Що спілка, — кажу, — коли я ані в зуб
Гешефту сього не капую?“ —
„Дурний ти! Сиди та проценти бери,
Та тілько дивись — я торгую“.

Полакомився я на проценти, продав
Корови, дав грошей три сотки,
Собі ж на свій гендель лиш сотку лишив...
Гай, гай, ти мій Боже солодкий!

Пів року пройшло, грошенята моі
С процентами к бісу пропали —
Все стрик пропустив. Усіх нас з ним ураз
Із хати в запийок прогнали.

Прийшлося нам круто — і я став крутить...
Почав по торгах відновляти
Знайомства з людьми, що до тестя колись
В ночи приходили гуляти.

До коників з малку охочий я був,
До них то я й кинувсь з розпалом.
Та що, не богато прийшлося гулять —
Я швидко спізнавсь з криміналом...

IX.

Так Гершон, старий конокрад, говорив —
І стих. Уже сумерки темні,
Немов каламутна вода залили
Вонючії казні тюремні.

А ми, слухачі мимовільні єго,
На прічах лиш кулились тихо:
У всякого свойого лиха досить, —
Що нам конокрадове лихо!

І чув я: ще довго він важко зітхав
І з боку на бік обертався,
І капцав, стогнав, кости битії тер, —
А далі я трохи здрімався.

По хвили проснувся я. В казни михтів
Промінчик від лямпи з надвору, —
На прічі понурившись Гершон сидів,
Він спати не міг в таку пору.

Тихенько, мов чміль той старий у траві,
Бренів собі пісню жидівську.
Конець сі довго не дав міні спать,
Крутивсь мов оса в моім мізку.

„Гей посадив я винний сад,
Зацвив сад не на жарти;
Програв, програв я свій вік молодий,
Як той карточник в карти.

„Гей посадив я винний сад,
Побили сад морози;
Програв, програв я свій вік молодий,
Мене обляли сльози.

„Карточник грає й надіссь
На вигране мізерне;
Пропав задаром мій вік молодий,
І більше вже не верне“.

21 — 28 серпня 1889.

Іван Франко.

Святий вечір в Грибовичах піді Львовом.

Смерклося. Впоралися зі стравами жінки, охарили хату, прибрали. Долівка застелена пахучим сіном, трами обвішані красивими голубами, позатикані квітами паперовими. Тихо, хоч мак сій. Тілько „лампадка“ зелена горить перед образами і тусклим світлом освічує хату. Всі сидять мовчки, дожидають першої зірки на небі. От і вказалась печайно, врадувала світ, засияла. За нею по всіх хатах заблимали свічки, замеркотіли каганці. Довгою пасмугою стелиться світло крізь малі віконця, щиримі брилянтами полискується сніг. В тім відчиняються двері. До хати входить з надвору господар, виповаджує за собою вола, а там корову і коня та дає кождому по кавалкови хліба з сіллю. Се на ту памятку, що і при народженім Ісусі була теж товарина. Завівши товарину до хліва, вносить господар до хати „дідуха“ і ставить его в куті під образами. На дідуха беруть звичайно перший сніп озимого жита, що его забирають з поля зараз з полудня і переховують до Різдва. На новий рік кличе господар хлопців, що „ходять за щудраками“ і каже їм вибити его кіянками на хаті. Солому обертає на поревесла і обвязує ними деревину, а зерно засіває. З того озимого жита має вродитись яриця. Сіно з долівки палять третого дня свят по садах, щоби не дісталося на поле. Инакше завелибися з него „дідухи“. Поставивши дідуха, застелює господар скриню сіном, а по сіні обрусом. На тому сіні садять пізнійше кури. На місци, де має стояти миска, сипле газдиня жменку пшениці, та зіркатого маку і ставить кілька головок чіснику. Пшеницю збирають по святах, мелють на жорнах, та замішують тісто, котрим пишуть перед Йорданом по всіх дверох хрестики проти нечистого. Хрестики ті потім зішкробують і пють з водою на вроки, а маком зіркатим обсипують жінки на Юра корови, щоби чарівниці приступу не мали. А то вперід, кажуть, нім приступить до корови, мусить визбирати той мак, що до одного зерняти. Чіснык кладуть по то, щоби минала хату всяка слабість. По старшині засідає родина доокола скрині аж по „глухий кут“ — батько на покуті. Проказавши „Отче наш,“ дивиться кождий позад себе на стіну і примічає. Як що є тамечки его тінь, то добре, а ні — так погано; не дочекати ему вже другого вечера святого. Тут і починається гоміп. Мати подає на скриню склянку „паленої“ і так довго кружляє келишок з рук до рук, доки не обійде всіх додного. По кілька капель виливає кождий на долівку, себ-то для домовиків, і закусує пампухом, або питльованою паляницею. За тим сідають вечеряти.

Страв буває двапайцять по числу аполів, а починають капустою з пільним горохом, заправленою губами, олійом і цибулею. По капусті, котроі ніколи не вийідають до чиста, подають голубці з круп гречаних, а там ідуть пироги, то з вурдою, то зі сливками медом мащені, то знову з бульби, або капусти. За пирогами йідять смажені, мукою підпаловані гриби, за грибами пшеницю. Першу ложку пшениці сіє господар по стели, а всі другі ловлять на руки зерна. Кілько зерен хто зловить, тілько кіп ему в жнива нажати. Вечеру кінчать рибою, пампухами та сушенем, котре варячи накривають клочем. З того і поговірка пішла, що ніби то жид-кравець забавився па святий вечір в селі і дали ему, як кождому, вечеряти. Так він ото найівшися і каже: „Ну, господинейко, всьо, що варилисте, том йів і добре, но клоче варилисте, а міні не дали.“

Ледви скінчать вечеряти, як вже під вікном озиваються колядники. От тут у хаті дівчина красна, хлопці тямлять се добре, і найперше туди завертають. Тихцем підберуться під вікно і заведуть такої, аж віддуски підуть:

Там Гандзунейка пшеницю жьила на межи,

Доклад:

Ой там на межи перепілойка, ни каже.

При кінци кождої подібної колядки віншують співаючи:

„На здорове ті, гречная панно, красна Гандзунейко!
Дай же ті, Боже, чого си жьидаеш!
Жьидаю я си в дім — здоровейка, на двір щістейка,
На худобоньку й на челядоньку.
Віншую ті, красна Гандзунейко, з кольидою“

Скінчать одної, другої починають:

Там в саду, в саду стойіть яблонька зелена;

Доклад:

Зелена яблонька червені ябка зродила.

За тою починають:

Там Марисейка волойки пасла в ялині;

Доклад:

Ой там в ялині при зелепейкій дубині.

От так колядують дівчатам хлопці. Хлопцям дівчата знов так:

Йшов Івасейко через лісочок;

Доклад:

Не сам я.

Або:

Йшов Івасейко рано косити;

Доклад:

Бреніла коса коло покоса з росою.

Так співають собі молодята. Для господарів у них коляда осібна:

Чий то ми плужок найраньше вийшов?

Доклад:

Радуй сі земле, син сі нам божий народив.

В заплату виносять колядникам по пару нових, а ні то в хаті „чьистують“. По колядниках приходять хлопці з козою, за ними з вертепом вже рідше, хиба захожі Довго протягаєся забава в ніч. Старші то балакають, то колядують, а діти перекочуються по сіні „квокаючи“ поки не заснуть, одно під лавою друге під ліжком, або де. Далі і старі лягають. Страви, як стояли па скрини, так йіх і лишають при горіючій лампадці на ніч для „Обіжі.“

Як би не лишити, вона, кажуть, дусити будо сплячого.

— Що се таке Обіжа?—питаю я одного старшого чоловіка.

— А Господ сі свьитий знає! — відказує

— Та як то? Ат же-ж, кажете, дусила вас-ні?

— Та дусила — два рази дусила. Таке щось, каже, мале, як кіт, а чорне. Всадиться тобі камінєм на груди, так що й пальцем не зведеш, язиком не повернеш. Ще й дивиться тобі ув очи, кляте, а зайіхавби межи сліпе — так годі. Подусить, подусить тай щезне, поганє! От така то Обіжа! — Як велично не обходять святий вечір, а щедрий вечір перед Йорданєм ще величнійше. Заки ще смеркнеся, обходить господар зі свяченою водою обійсте і скрізь кропить. При тім обході несе під пахою бохонє хліба, а кавалок вломить і йість. Що лишиться свяченої води, на тім розмішує спімнену вже пшеницю і пише тим тістом хрести. До останка тіста домішує ще муки, пече паланички і обділює нею товарину. Після того робить хрестики з соломи і затикає скрізь, де йно може Вечеря буває часом ще бучнійша, як на Різдво. Підчас вечері вибігають дівчата на двір калатати ложками. Де подібне калатанє обізвеся, з того боку вижидати йім судженого. По вечері, як і підчас вечері, ходять хлопці щідрувати:

В господарейка на подвірейку
Кирпичейка цимброванa;
В ній вода студена;
Там пресвята Діва Христа купала;

Доклад:

Йордань вода студеная і т. д

Або:

Йшла Марисейка рано по воду;

Доклад

На Дунай — море Марисю з гори і т. д.

А там знову співають дівчата Івасеви:

Пас Івасейко вороного коньи;

Доклад: Там на траві, на мураві.

Коньи пасучи льиг і заснувши;
Прилетіло до него три зазулейки.
Єдна му сіла тай в головойках,
Друга му сіла тай ув ножейках,
Трета му сіла против сердейка.
Та в головойках — єго сестройка,
Та ув ножейках — єго матінойка,
Против сердейка — єго милейка.
Виломала калинойку,
Вдарила го но личейку:

На здоровє ті, гречний Івасейку!
Доклад: Щедрий вечір, святий вечір
З вітцем, з маткою, з дім-челядкою,
З дім-челядкою та з худібкою

Знана є також „щедра“ про ремеза:

Ой ремезе ремезойку, ви став гнізда на ледойку
і т. д.

Там за горою, за золотою,
Доклад: Де звіт звони, місьиць сходи і т. д.

інша:

На річейці на йорданскій Йордань воду ви-
ливає,
Йордань воду виливає, мати Божая сина купає,
Доклад: Щедрий вечір, святий вечір.

На самім кінци співають звичайно:

Йшов місьичейко по під небеса
Доклад: Буде Христос на вечері.
А за ним за ним темна темнонька,
Темна темнонька єго сестронька:
Ой не стій в тузі ясний місьичейку,
Бо я ті ни маю коли годитойки,
Бо я є посел від Господа Бога,
Від Господа Бога до господарі
Щоби ми були столи тисовії,
Столи тисовії, обруси лінні.
Обруси лінні і хліб пшеничний,
Хліб пшеничний, талір оріховий,
Талір оріховий, миски файфуркові,
Миски файфуркові, ножики мосьондзові,
Ножики мосьондзові, ликки цінові,
А лижейки срібнейкії,
А відельці золотейкії.
Будуть кубойки в три рядойки:
В першім рядойку зелено вино,
В другім рядойку пшеничне пиво,
В третім рядойку солодок медок.
Зелено вино для Господа Бога,
Пшеничне пиво для Суса Христа,
Солодок медок для Пречистої
Сами звони зазвонили,
Сама сі церков розтворила,
Сами сі люде посходили,
Сами сі книги розтворили,
Сами сі свічки засвітили,
Сам Господойко службойку прави,
А коло нього ангели його.
Віншую вам зі щідрою.

І таки кажуть люде, що тої ночи Ісус приходить на вечеру. Тому то й лишають на скрини всьо в дуже великім порядку, а крім лампадки горить цілу ніч свічка. Не так, як для Обіжі за-про напасть. Що до колядок і щедрівок, то ріжняться вони по думці селян, тілько нутою. Значіня їйх не знають цівком.

Списав В. Щ.

Літав би, та крил нема.

Недавно читали ми в „Дѣлѣ“ (ч. 35) дуже горячо написану допись о. Негребецкого з Заліся про те, що для нашого духовенства конче потрібно своєї часописі, котра би займалася справами духовенства, „бо, як каже дописватель, „брак нам незалежного, справам церкви і стану нашого (т. є. духовенства) виключно посвяченого органу, в котрім одночили (т. є. єднали) би ся наші сили, де прилодно, з належитими зглядами, розбирали би ся причини духових наших ран, де безоглядно щиро висказували би ся ідеали, які в серці нашім носимо, і вказували би ся дороги, котрими нам до них прямувати“. Автор радить для того заложити місячну газету з якім місті на провінції — раз для того, що там був би друк дешевший, а відтак і для того, що редакція єго булаби вільнійша від натиску з гори, від консисторій і епископів. Властиву редакцію тої часописі повинен становити невеликий але дібраний круг з поміж духовенства, з таких людей, „що схотять трудитися і дали докази незалежности від боязни та впливів і що готові для справ церкви нашої... зложити і значні наперед жертви матеріяльні“. Часопись та не займалабися друкованєм проповідей ані вістей про нові парафії та посади духовні і їйх обсаджуванє; „сі цілею буде стояти на сторожи святої нашої церкви і боронити гідности сі духовенства“, на котре, мов би то, сиплються з ріжних боків „брутальні та неоправдані напасти“.

Не можна заперечити, що допись та горяча і щира, — одна тілько хиба, що вона дуже неясна. Чого властиво хоче о. Негребецкий? З усего видно, що хоче витворити з нашого попівства осібний стан, котрий би гуртом і одноду шно „дбав о свої інтереси, розширював круг свого діланя, боронився перед напором других“. Які були би ті „свої“ інтереси того згуртованого попівства, перед чим напором воно малоби боронитися і в яких напрямах розширювати свою діяльність, сего автор не говорить. Може думає, що се кождий

без того розуміє, але в такім разі дуже милиться. Ми н. пр. зовсім того не можемо розуміти. Ми знаємо з історії, що духовенство наше тільки тоді бувало живою і справді пожиточною частиною нашого народа, коли не мало ніяких *своїх* інтересів, не відособлювало себе від народа, а працювало для народа, дбало о его інтереси о его освіту і національність.

Так було в часи братств церковних в 16-тім і 17-тім віці, так бувало в деяких хвилях і пізнійше, в такім поступуваню велика заслуга Шашкевича, Наумовича, Кобринского і інших попів та народолюбців. А з другого боку ми знаємо також, що все і всюди, де і коли духовенство відділялося від народа, починало дбати виключно о свої інтереси, починало розширювати свій, духовний вплив на такі річи, котрі властиво до него не повинні належати, там наступали часи великого упадку, темноти і нужди. Ввірцем такого духовенства, зорганізованого для оборони своїх інтересів і для ширеня свого впливу—Єзуіти, а яка з них користь для поступу і розвою людского і національного, про се ченьже о. Негребецкий і сам добре знає.

Що правда, о. Негребецкий не сам і не перший виступає у нас з такою думкою, що нашому духовенству треба гуртуватися в осібний стан, треба стояти опором против свіцкої інтелігенції і не допускати ей до впливу. Думки такі висказували вже давнійше і „ліберальні“ священники, як о. Танячкевич, і прихильники латинства та безженности попів, як о. Кобилянский. От тим то ми й звертаємо увагу на допись о. Негребецкого, що бачимо в ній вираз певної, хоч на щасте доси, здаєсь, не дуже ще великої части нашого духовенства. Нам здаєсь, що люде, котрі голосять такі думки, або не обдумали їх добре і не знають гаразд, до чого вони клонять, або коли обдумали й знають, то мають на меті зовсім не те, що голосять, т. є. зовсім не добро народа ані не плекане яких небудь ідеалів національних. Бо поміркуймо тільки, чим занималась би та незалежна попівска часопись, про яку думає о. Негребецкий?

Казань і конкурсів на парафії вона б не друкувала, бо ва те є часописі консисторскі, а тільки боронила би осібних інтересів і ідеалів духовенства. Які се ті осібні інтереси духовенства? Его інтересів економічних боронять устави краєві й державні, боронять посли вибирані й невибирані (епископи.) боронять врочім дуже горячо й ті свіцкі рускі газети, які тепер маємо, і то боронять, можна сказати, нераз далеко горячійше і розумнійше, ніж інтересів простого народу, вже хоч би длятого, що значна часть духовенства сама допису є до тих газет, та й значна часть писателів походить з духовенства і знає его інтереси ліпше, ніж інтереси хлопскі. Значить, тих інтересів осібно боронити нема потреби.

Але оборона „ідеалів“, „святощів“, „чести і гідности“ духовенства, ось в чім головна рія, по думці о. Негребецкого. Якіж се ідеали та святощі? Чи вони у рускогo священника можуть бути інші, відмінні, ніж у всякого, свіцкого, руского чоловіка? Чи вони не містяться в понятах загальнoго добра, справедливости, братолюбія, освіти і свободи? А коли містяться, то яким правом о. Негребецкий говорить о осібних ідеалах і святощах духовенства? Сміємо сказати, що таких ідеалів боронить і вся свіцка праса руска, по мірі свого розуміня.

Правда, до таких ідеалів о. Негребецкий зачислює також віру, але тут він ще гірше запутуєся, бо остерігає з гори, що будуща газета духовна не повинна „пливати по струях космополітизму, хоч би й релігійного“. Видно, о. Негребецкий думає, що у Русинів якась віра осібна, національна і можна тої віри боронити якимись осібними, чисторускими доказами, яких нема ніде инде на світі. Думка се по просту смішна, бо коли будуща часопись має боронити віри, т. є. має бути теологічною, то мусить бути й космополітичною, т. є. послуговатися таким самим оружем, як і інші того рода часописі у всіх освічених народів. Часопись така має перед собою до вибору дві дороги: або дорогу правовірности — чи то католицкої, чи протестантскої, чи православної, але завсігди консервативної, або дорогу вільної думки і вільного суду в справах релігійних, т. є. дорогу взаімного пошанованя всяких думок о справах церкви і релігії, дорогу свобідної розмови і поступу. Інших доріг нема.

Певна річ, ми в цілої душі бажали би, щоб у нас повстала часопись посвячена спра-

вам церковним і релігійним, з такими свобідними провідними думками. Нам здається, що часописі такої у нас потрібно не для оборони духовенства від якихось „несправедливих і нечесних нападей“, про котрі ми якось доси не чували, але для науки і розвою самого духовенства, котре при теперішних порядках семінарских та університецких (на виділі теологічнім) навіть понять не має о тім, як стоїть наука не то вже свіцка, а й теологічна на заході Европи. Ми думаємо, що така часопись, не войовнича, а спокійно-наукова була би у нас величезним здобутком іменно через те, що звязала би духовенство ще тіснійше з народом, а заразом піднеслаби єго почуте власної гідности, розширила би зрозуміне ідеалів народних і загально-людских.

Жаль сказати, але нам здається, що на таку часопись і на такий свобідний напрям в в науці теологічній у нас зовсім не заноситься. Примір католицкого духовенства, а особливо найміцнійшого в нім гурту — Єзуітів, впливає заразливо і на наше духовенство, котре бачучи силу і богатство Єзуітів, радоби й собіж дійти до того самого, але забуває при тім, що Єзуіти сильні і богаті тілько через те, що кождий з них серцем і душею відривається від свого народа і єго народних та загально людских ідеалів, а посвячуєся цілком на службу свому законови. В справах народних, так само як і в справах релігійних „не можна разом служити і Богу і Мамоні“, то значить, не можна разом служити і інтересам загалу народного і свого осібного стану. Або одно, або друге!

Коли о. Негребецкий думає в своій часописі гуртувати духовенство в осібний стан і боронити інтересів того стану з ущербом інтересів робучого люду і свіцкої інтелігенції, то не розуміємо, для чого він називає ту часопись незалежною і хоче бачити єї свобідною від впливів „з гори“. Нам здається, що власне „з гори“, від єпископів, каноників і т. і. вона може надіятися найбільшої піднори і похвали, бо тим достойникам власне найбільше ходить о розширене впливу церкви і відбиване всяких на неї нападів, а навіть найщирійшої і найчеснійшої критики. Колиж о. Негребецкий і сам бажає критики, то ми знов не розуміємо, де він між нашим духовенством найде таких героїв, таких богачів, що хотілибн виступити до боротьби зі зверхними властями церковними, жертвувати в тій боротьбі все своє добро, сумкій і будущину, і то без найменшої надії на яку небудь побіду. Хібаж о. Негребецкий не знає, що нині й свіцкі наші часописі, котрі так голосно говорять о своїй незалежности, не сміють і кроком ступити на перекір найвисших достойників церкви? Достойники ті, бачучи, що головна інтелігентна сила нашого народа все таки ще в духовенстві, що воно найбільше виписує і читає газет і книжок, взяли собі з того притоку до держаня якоісь цензури навіть над виданями чисто свіцкими. Всякому виданю, котре би хотіло ширити думки несхожі з думками тих наших верховників, вони грозять виданем куренди, забороняючої духовенству читати се видане, знаючи, що така заборона коли не швидше, то пізнійше мусить підкопати видань, бож духовенство одно з таких друге з інших причин піддасться тій забороні. Від кількадцяти літ, від коли наші свіцкі люде почули, що вони є також сила в народі і можуть, а навіть повинні мати о всякій справі свою, ніким неспакиненну і необрізану думку, а також право і обовязок висказувати ту думку прилюдно — від тоді ведеся у нас глуха, але уперта боротьба між свіцкою публіцистикою, а церковними верховниками. Цілий ряд міцнійших або слабших заборон із святоюрскої гори спадав на такі різномастні видання, як „Слово“, „Правду,“ „Науку“, „Дрібну бібліотеку“, „Русскую Правду“ і „Батьківщину.“ Закази такі і цензурні наскоки святоюрских верховників на свіцкі і незалежні видання рускі стаються чим раз частійші. Сего року ми мали два яркі приміри такої цензури. Перед різдвяними святами „Дѣло“ друкувало в фейлетоні розвідку Ів. Франка о наших колядах церковних. Митрополит доглянув в однім розділі тої розвідки цілу купу єресів і післав свого відпоручника до редакції „Дѣла“, щоб зараз же перервала дальше друковане тої праці, а як ні, то щоб дала єї переробити якому духовному і надто написала, що все те, що було доси, надруковано через недогляд і редакція з тим не годиться. В противнім разі митрополит загрозив редакції, що на найблизшій консисторії постарається о ухваленє куренди, котрою заборониться священству пренумерувати і читати „Дѣло“. Заскочена такою рішучою і наглою загрозою, редакція не знала, що й діяти. Вислано до митрополита одного по другім двох найповажнійших людей з народного сторонництва, щоб вияснили єму, що так як він хоче, зробити не можна і булоб зовсім безхосенно, бо розділ з єресями вже й так пішов (що правда, тих єресів по за мурами св. Юра ніхто й не доглянув!) а дальші розділи розправи зовсім невинні. Митрополит не хотів відступити від свого, і редакції прийшлось спинити в друку готовий уже нумер і не видати єго зовсім одного дня (місцевим передплатникам сказано, що нумер сконфіскований, а замісцевим у „Дѣлѣ“ зовсім нічого не не сказано), а на другий день, коли помимо поновлених пояснень митрополит таки не зідступав від свого, редакція з тяжким серцем випустила в світ докінченє статі, в котрій пропущено цілий один зовсім невинний розділ. Та сама історія повторилася і з „Червоною „Русью“, котра почала була друкувати досить цікаві записки помершого православного архимандрита, а колись польского повстанця, основателя Змартвихвстанців, доктора медицини і агітатора та писателя Володимира Терлецкого. Митрополит наказав — і редакція мусіла перервати друковане тих записок,

тай ще й не осмілилася сказати про се отверто своїм читателям, а тілько промимрила, що „з причин незалежних від нас перериваємо друковане записок“.

Ми розказуємо се все з трох причин. Раз для того, що таку цензуру вважаємо великим злом, бо вона спиняє свобідне висказуване думок навіть таких, против котрих нічого не має устава ані прокураторія, і стісняє права й заробіток людей, котрі зовсім не підлягають судови ані власти церковній: по друге для того, що злому сему, по нашій думці, запобігти можна не промовчуванем та похилою покорою, а тілько голосним і прилюдним протестованем против явного надужитя (як се в своїм часі вчинив пок. Барвінский в „Правді“, ще давнійше др. Пулюй в „Листі без коверти“, а недавно д. Купчанко в „Русской Правді;“) а в кінці й для того, щоб показати о. Негребецкому, як мало може він мати надії на сотворене справді незалежної і критичної часописі релігійно-церковної. „Бо коли з сирим деревом, як мовляв Христос — таке дієся, то щож буде з сухим!“ То значить: коли наші свіцкі, незалежні газети мусять коритися волі митрополита і бояться заходити з ним у боротьбу, то щож і говорити про газету релігійно-церковну, котра против волі властей церковних мабуть і одного дня прожити не зможе. Добре б то полетіти, як би крила були!

Іван Франко.

Просвіта в Тернопільщині!

(Допись.)

В читальнях тепер запанував якийсь рух: недавно відкрили читальню в Петрикові, а вже має коло 50 членів. 12. лютого були загальні збори читальні в Кутківцях, а 14. лютого збори в Чистилові. Жаль, що по читальнях насуває хтось часописі москальофільскі, як Русскую Правду, або знов Посланника Бережанского. [1]) В самім Тернополі спить читальня. Тернопільскі гімназіясти не мають в бібліотеці руских книжок майже ніяких, бо інспектор Левіцкий казав викинути всю Бібліотеку Дїла, бо каже, що то неморальне для молодіжи, не зважаючи, що польскі книжки такого самого змісту лишаются в бібліотеці. Кромі того викинено і иного іпших, а коли запитано професора руского язика: длячого? то відповів: Возьміть на примір таке Тургенева „Boa strictor“, там той Тургенев пише антіпольским духом, для того така книжка не може бути в бібліотеці для молодіжи. Або знов він каже: такі повістки в „Жіночім Альманаху“ суть неморальні, бо в них хотяй (за кождим словом повтаряє: раніе dobrodzieju) суть приміри з щоденного житя, все таки вони остануть неморальними.

Чиж професор і то той, що має в ціліській гімназії, від 1-ої до 8-ої клясн руске, не має знати наголовку такої повісти, як Boa constrictor, но перекручує сі на Boa strictor? Чиж той же професор не має знати навіть, що то повість оригінальна Франка, а не перекладна Тургенева? (І хотя ж тепер, щоби в Тернопільщині відносилася просвіта, коли світила сі такі темні, а над ними ще темнійші! Редакція.)

Цікаві ми, коли начнуться популярні виклади в філії „Просвіти“ в Тернополі? Незабаром мають бути в Тернополі музикально-вокальні вечерниці на спомин смерти Тараса Шевченка. Тернопільскі Русини задумують заложити в Тернополі політичне руске товариство.

Щасть їім Боже!

С. П.

---

[1]) Ми думаємо, що всякий інтелігентний чоловік має право шприти любі єму видання, тілько ніхто не має права що небудь силою накидувати народови або знов недопускати чого до народу. Нехай народ сам усе читає і сам вибирає, що для него корисне.

Редакція.

Віршa про „Веселку“.

Як живо наші люде інтересуються освітою і з якою радістю витають усякі нові книжки та видання, коли бачать в них щиру прихильність до народа і коли книжки ті зложені розумно та вміло, про се ми моглиби розказати богато з ріжних сторін нашого краю. Тепер подамо тілько коротеньку віршу про „Веселку“, присланну нам ураз із іншими віршами ч. Д. Череватим, господарем з Лучки коло Микулинець, котрий виступає з своїми віршованими промовами на зборах і по читальнях народних. Ось що він пише, прочитавши „Веселку“

Прилетіла „Веселочка“
Та під мою стріху,
Зробила вона для мене
Велику потіху.

Бо у ній є такі пісні,
Що чудо та диво, —
Э у неї повісточки,
Аж слухати мило.

Розложила „Веселочка“
На Лучці гніздочко,
А своїми повістками
Дає розрадочку.

Д. Череватий.

Переписка редакції.

Редакція „Правди“ в Львові. Коли Ви вважаєте такі справи за особисті, то чого ж Ви їіх п е р ш і порушили, лаючи о с о б у автора статей в „К. Словѣ“ тай інші о с о б и? Ми тілько боронили зачеплених Вами лю-

дей. Щоби ж ми не шанували особистих справ, а додало й чужої особи, того Ви нам не докажете: не в такій ми школі вчилися. Так само сумніваємося, ми докажете нам неправду того, що ми лише сего в „Народі“ написали і за що вповні відповідаємо. Про щербатість нашої чи Вашої правди, красне не говоримо, бо й по Вашій боці воно не зовсім справно. Ось капітальний доказ: Ви кажете, що „червоні радикали“, се б то ми хотіли „Правду“ осідлати та повести сі погубною для руско-української справи стежкою, та Ви не далися і ні разу не збочили до „червоних“ (1889 ст. 166), а тимчасом Ви найкрасше знаєте, хто до кого перший обернувся і чия напр. програма, себ то річ визначуюча власне ту стежку, надрукована в 1. книжці „Правди“. Правда, самі Ви тої програми точно не держалися і не держитеся, а до того і з авторами сі, зо своїми співробітниками тай з молодіжю обійшлися бодай неделікатно. Через те все самі „радикали“ далі в „Правду“ писати не схотіли.

Д. Н. К. в Б. В незвичайних для людей случаях чи „допустах божих“, як голод, повінь, пожари і т. з., де ходить о скоре ратоване робітних людей від смерти, — і соціялісти нічого іншого не видумають над запомоги й складки суспільности, особливо робітної, котра не іншим чином помагає собі навіть у таких наперед задуманих робітницких справах, як робітницкі змови (стрейки). Аж після ратовання від смерти тих людей, можна між ними зорганізувати самооборону проти „допустів божих“, позаскілько се можуть зробити люде. Тяглої ж нужди, що виходить тільки з несправедливого суспільного ладу, соціялісти, вісно, не думають защитькувати ніякими ліки то добродійствами від внешних веретов. Що ж до грошей призначених львівским Towarzystwem oszczędności kobiet для поратівлі мазурских і руских селян, то маєте рацію, хоть і не зовсім, бо ж не всі ті гроші з руского народу, а сей з польских ба й жидівских ремісників і, в богато случаях, навіть з власної праці. Правда, що доси назване товариство вислало гроші трома опадами (800, 500 і 100 зр.) в західну Галичину, се б то власне тільки для Мазурів, але се ще не всі гроші, то чейже ще щось каже й для руских селян, хоть під Львовом. Зрештою, коли інтелігентні Русинки тим уражаються, то чому ж вони самі не заложать комітет ратунковий? Звісно, Русинки далеко бідніші, але сим разом і що до Towarzystwa oszczędności kobiet можна говорити не так про поміч, — котра в загалі з усіх дотеперішних складок може бути справді тільки дуже нужденна, — як про прихильність тих наш до люду, польского і руского. Ся ж прихильність на нашім ґрунті повинна би довести ті наші до того, щоби, пізнавши нашу історію та зрозумівши бажання й користи руского народу — бодай перестали будувати Польщу на Руси. Коли ж від них не вийде ані сего, ані справжного поратунку селян руских із зібраних грошей, то вже ми сему вищі чей не будемо.

Д. Правдолюб у Ніску. Прочитали ми ще раз уважно Вашу допись про кривду мужиків Вашого повіту від того, що дорога будуєся тільки по одній боці Сяну, а то не по тім, де, як пишете, доріг дуже потрібно і для безпечности подорожних, і для людского заробку. Отже ми радимо громадам — прямо обернутися в сій справі до місцевої ради повітової, против волі котрої чейже не важиться йти й Ваш маршалок, гр. Гомпець. Бодай ми знаємо, що той чоловік остатним часом скрізь обстає за мужиками. Отже тут мусить бути хиба якесь непорозуміне в самім Вашім повіті. Зрештою, опишіть точно стосунки ніжанского повіту, то ми радо помістимо.

Дд. Ф-ский і Сім. в Оліфанті. З получених від Вас, через дім банковий Шарляха в Гамбурзі 80 зр., ми заплатили: на „Буковину“ 3·50, на „Бібліотеку для мол“. 1·25, на „Зеркало“ 5, на „Дзвінок“ 5, на „Зорю“ 6, на „Правду“ 10, на Житя святих за 4 примірники 17 зр. на „Батьківщину“ (за пів року від 2 передпл.) 6, за пересилку деяких із тих грошей та переписку в сій справі 27 кр., разом 54·02. Нам іде від виписаних в остатнім письмі д. Ф-ского 8 передплатників „Народа“ 40 зр. (по 5 від одного на рік,) а з 80 зр. остало 25·98, значить ще нам буде належатися від Вас 14 зр. 2 кр.

Rev. C. Andrews, в Шенандорі. На що Ви нам прислали 20 гульд., що ми дістали з праскої філії австр. кред. товариства? Письма не получили. На всякий случай шлемо Вам 4 прим. „Народа“; 10 посилаємо від самого першу. на руки д. Сіменовича для руских осередків в Америці. Може ще для кого треба?

Через редакцію „Народа“ можна замовляти отсі книжки:

		для передпл. „Народа“
Іван Франко, З вершин і низин	— „ 50 „	— —
— Папі коляди	— „ 20 „	— —
М. Павлик, Читальні	— „ 50 „	— 30
З історії публ. виховання в сучасній Европі	— „ 10 „	— —
Листочки до вінка на могилу Т. Шевченка		10 кр.
Жіночий Альманах	2 „ — „	— —
Весєлка	— „ 80 „	— 50
Товариш, кн. 1.	— „ 50 „	— 20
Сочиненія Гліба Успенского, з пересилкою (замість хибно поданих в 5 ч. 4 5 „	— „	— —

Зміст: Про видане творів Т. Шевченка, редакції „Народа“ і Надзбручанина. Справа видане посла Кирила Гаморака в Снятині, Невиборця. Письмо з Америки, С. Ф-ского з увагою редакції „Народа“. Дещо про учителів сільских яко провідників народних. В. Вечероку снятинскій читальні в память Володимира Барвінского, Свого з увагою редакції „Народа“ про В. Барвінского. По любві, вірші Ів. Франка (конець). Святий вечір в Грибовичах під Львовом, В. Щ. Літав би, та крил нема, Ів. Франка. Просвіта в Тернопільщині! С. П. Вірша про Весєлку, Д. Череватого. Переписка редакції. Оповістка.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 1. л. квітня 1890. Ч. 7.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує на рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2 доляри. Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зиблікевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. У-житірукописи вицатъся, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Про родову спільність в Скільских горах.

Розвідка добродійки Ольги Франко про „карпатских Бойків і їйх родинне житє“ поміщена в Альманаху жіночім (ст. 217 — 330) заохотила мене поглядати, чи і в Скільских горах, у Бойків-Тухольців нема останків родового житя, подібних до тих, які д. О. Ф. найшла у Бойків в Дидьови і Ліктя. І дійсно найшов і я подібні останки в селах: Волосянці і Сенечові і крім того довідався, що вони суть не лиш в тих двох селах, а скрізь по цілій верховині у жерел ріки Стрия і сі притоки Опору: однак з инчих сіл немаю я ніяких певних і вірних відомостей. Останки і сліди родового житя затираються в тих сторонах чим раз більше, а цілий лад житя родинного поволи змінюєся, за для того треба робити якьси розсліди і пороблені помічня подавати спішно до громадскої відомости. Вага таких помічень над родинним житем наших селян є для науки дуже велика і чи вони будуть більше або менче повні, чи більше або менше буде витладжена їйх форма, все вони мати мусть свою велику вартість. Се й є оправданем для мене, що я з отсим незначним і неповним причинком виступаю перед ширшою громадою: нехай се заохотить инчих, щоби те саме вчинили.

Село Волосянка лежить в Скільских горах (в пов. Стрийскім) над річкою Славчанкою, що вливає до Опору а разом з ним до Стрия. Село Сенечів знов лежить в повіті Долинецкім у жерела ріки Мізунки, що внадає до Свічі — під самою угорскою границею.

Оба села суть майже сусідні: їйх ділить тілько одно село Яленковате, що вже належить до поріча Стрия і Стрийского повіту. Мешканці обох сіл належать до племени Тухольців, котрих етнографічні признаки описав д-р. І. Коперницкий в своїй розвідці „O góralach ruskich“ — однак суть між обома селами маленькі відмінности в мові і строю.

У Волосянці сорок-трийцять літ тому назад, було загальним звичаєм, що жонаті сини невідділовалися від вітця, а газдували разом на спільнім ґрунті, так само як і нежонаті сини та невіддані доньки. Всі вони жили під одною стріхою, їйли з одної миски, робили на спів і нічим неділилися. Усьо їйм було вороше (спільне): і худоба і паша і збіжа. Навіть і пряжею невістки між собою і з свекрою не ділилися, тілько все їшло на-спів. Всему газдівству давав „розвід“ отець: він усім розказував, а сини, хоть і жонаті і дітні і нераз в літах, слухали єго мов слуги. Коли син збунтувався проти вітця і не хотів з ним разом газдувати, то „люде“ уважали се гріхом, а вітця, що відділив синови „часть“ (ґрунт), уважали нездарним. Тож мало коли син відділявся ґрунтом від вітця. Також і по смерти вітця жонаті і нежонаті братя невідділовалися, хиба аж тогди, коли їйх діти вже подоростали, або коли братя або невістки ніяк немогли у згоді жити. Колиж уже прийшов той час, що братям конечне треба було ґрунтом розділитися, то або сами між собою загоджувалися, або розсуджувала їйх громада.

Через те, що земля і праця людска не дробилася так як нині, люде були значно богатші ніж в теперішні часи. Спільні добутки були значно більші, спільні видатки значно менші. Тогди газда не держав слуг, так як нині і непотрібував їйх, бо свої сини робили му ліпше і щирійше ніж слуги. До того тогди немож було так легко протрачувати маєток, як нині: отець був відвічальний перед синами, сини-ж перед вітцем і між собою і ся взаїмна відвічальність здержувала від легкодушного траченя гроша.

Тепер се первістне житє родове значно звелося. Хоть все ще уважаєся старим добрим звичаєм неділитися, невідокремлюватися, то все ж таки вже більша половина села

непридержується того звичаю. І то ще: давнійше жило і по чотири подружа (родини) і по двайцятеро чeляди на спільнім грунті — тепер-же найбільше по тринайцятеро чeляди. Двацять вісім літ тому умер газда Василь Коруд (Микулівський): у него жило на спільнім грунті вісімнайцятеро чeляди: він сам, жона і брат нежонатий; два сини жонаті і дітні, оден син нежонатий і одна донька-вдовиця з дрібними дітьми. Коли газда (Василь) умер, вони якийсь час газдували спільно, як і передже. Тепер жиє по тринайцятеро чeляди на спільнім грунті у Василя Денечка (Сліпого), у Івана Грицьового і у инчих.

Менчі ніж у Волосянці, суть останки задружного житя в Сенечові. Ту відділюватися грунтом — уважаєся чимсь зовсім природним і первістним, а не як у Волосянці, лихою установою нових часів. Тут і переказу нема виразного, щоби давнійше було інакше: кажу „виразного“, бо є перекази, котрі посередно вказують на те, що давнійше менче ділилися. І так село Сенечів тепер дуже роскинене: що верх то хата, так що від хати нераз сусідної і невидко, а коло кождої хати зараз усі свої поля розложені. Инчі, сусідні села суть більше скуплені. Отжеж старі люде „приказують“, що первісно і в Сенечові село було при купі, але що поля були дуже далеко від села роскинені і газдувати було невигідно, тож поволи почали ся сини від вітців а брати від братів відбудовувати і переселювати подальше від села, щоби поле мати під рукою. Тим способом село роскинулося. Розказують також, що там, де тепер Сенечів, була колись пустара і що там зайшла звідкись і поселилася одна пара людей і що від тої пари усі Сенечівці походять.

В Сенечові суть ріжні степені спільности, в якій живуть сини жонаті з вітцьом, або жонаті братя з собою. Найвисший степень спільности є тогди, коли жонатий син від вітця (або брат від брата) нічим невідокремлюєся а тілько усе мають спільне і хату і грунти і худобу, йідять з одної миски, на спів роблять і нічим неділяться. Усему газдівству „дає розвід“ отець, а як нема вітця, то старший брат — і той, що дає розвід, зовеся старшина. Старшинство такого старшини (чи вітця чи брата) зовсім не є деспотичне, а мусить опиратися на поважаню і любві, бо як тілько син з вітцьом або брат з братом неможуть погодитись, так зараз приходить до поділу. Тож у цілім Сенечові (727 мешканців) нема більше десяти случаїв такої найвисшої спільности, і то газдує у такій спільности звичайно по два, рідко по три подружа (родини). Так газдують: Лесь Левак вдовець з двома жонатими синами; Федір (Чекан) Дуличів, жонатий, з одним сином жонатим а одним нежонатим; Яцько Грицан жонатий, з одним братом нежонатим і невісткою (жоною помершого брата Луки) з дітьми, Петро Хомин (вдовець) з жонатим сином і донькою, що пішла від чоловіка „у лишанки;“ Василь і Федір Мончаки, братя, оба жонаті і у одного дитина; Никола і Василь Смалило, братя, оба жонаті і мати їх (жінки їх — сестри рідні). Отсе трохи чи не всі случаї найвисшої спільности. Однак і в тих случаях невістки „своят собі і знают собі кожда своє“, то значить: кожда невістка уважає своє віно за свою відрубну власність. (У віно дають звичайно худобу — воли, корови і гроші, мало коли „часть“ то є грунт). Також і прядивом завідують невістки і свекра кожда собі окреме: окреме сіє, жне, пряде, тче і т. д. — отже противно, як в Волосянці. Ту замітити треба, що коли отець має трох синів або більше, то тілько з одним або двома газдує на спільнім грунті, а инчих відділює. Розуміється, ми говоримо тілько про жонатих синів. У Волосянці було колись інакше: аби отець кілько мав синів і аби їх всіх поженив, то зо всіма газдував спільно.

Низший і звичайнійший степень спільности є той, що сини (жонаті) з вітцьом або братя з братом мешкають у спільній хаті, і крім того ще якусь частину газдівства ведуть спільно, а якусь окреме: а іменно пашою на спів, а збіжом окреме, або збіжом (хлібом) на спів, а пашою окреме.

Ще низший і ще звичайнійший є той степень спільности, що крім спільної хати родичі (то є сукровні: consanguinei, cognati) нічого більше спільного немають: невістки і свекра навіть варять окреме кожда у своїм горшку і поодинокі родини йідять окреме і не в один час. Тілько вже на святий вечір йідять спільну вечерю. На конець буває нерідко і так, що син відділившися від вітця (брат від брата) грунтом — по якімсь часі „відбудовуєся“ і то або під тим самим побоєм, або на своїй частці. Нераз лучаєся, що хоть

газда відбудуєся, то однако довгий ще час жиє з своіми родичами у спільній хаті, а нова хата стоіть порожна.

До розділу грунту як і до всякого розділу газдівства доводять найбільше жінки, а іменно невістки: на них звалюють всю вину, а про газдів (чоловіків) говорять, що вони жилиби в згоді і не так легко ділилибися, як би не жони. Невістки усе сваряться і гризуться між собою і зо свекрою: вони собі не родички, а до того все разом в хаті і коло хати „ділают", тож одна другій у очи лізе. До того свекра старшує над невістками, а невістки радиби кожда собі газдинею бути: тож кожда невістка намовляє свого чоловіка, аби відділився а то й відбудувався. Вони підюжують газдів против себе, так що через невістки і між газдами повстає незгода.

Сварня і незгода між невістками змагаєся найбільше тогди, коло у одної є мало дітей, а у другої много, або коли у одної нема дітей, а у другої є: тогди тота, що має менче дітей або йіх зовсім немає, нехоче робити на тоту, що має більше дітей: вона знає, що тота, що має більше дітей, більше потребує, а менче робить. До розділу приходить також через біду, через нужду економічну. Як довго добре дієся і кождий, що на грунті з другими газдує, має всего подостатком, то доти брат або невістка нежуряться тим, що другий брат, друга невістка більше потребує, бо більше дітей має, а робить однако: але коли з усіх боків біда доскулює, коли всім тісно стане, тогди кождий дорожить і найменчою дрібкою своєі праці, свого добутку, і зза найменчої дрібниці настає сварня і незгода, а вона тягне за собою розділ. Також і жидів винуватять в тім, що земля дробиться. Жиди дають нагоду тратити гроші і маєток, а звісно, тратиться найлекше, коли перед ніким не відвічаєся, а невідвічає перед другим той, хто є самостійним газдою. Тож коли хто любить і хоче напиватися, то й стараєся відділитися, аби міг за свої гроші напитися і аби му ніхто не мав до розказу. Таких менче-більше причин розділу доміркувався я не з досліду самого житя, а з розговорів з селянами.

Загальним правилом є, що сини лишаються на грунті — а доньки (як віддадуться), звіновуються „на бік", і ідуть з вітцівского грунту газдувати до чоловіка. Лучаєся однак і таке, що донька лишаєся на грунті і принимає д' собі на грунт чоловіка, а буває се тогди особливо, коли у якогось газди нема синів, тілько самі доньки. Так само і самостійного газди вдовиця, коли в друге виходить замуж, принимає на свій грунт чоловіка.

В обох случаях іде чоловік газдувати до жінчиної хати і на жінчин грунт, а тогди люде говорять, що він „пристав на жінчин грунт". Також і „приймич" пристає на грунт. У Сенечові є звичай, що бездітні подружа (газди — газда і газдиня) приймають до себе на грунт парубка, женять его з якоюсь дівчиною (звичайно з родичкою) і наділюють его частиною (звичайно половиною) своєго грунту, а часом також обіцюють му ще щось більше записати на случай смерти. Такий парубок зовеся приймич; він разом з своєю жінкою мешкає в хаті своіх добродіїв і газдує — або з ними на спів або окреме на своій частці. Ті, що беруть на свій грунт приймичів, нерідко зле на тім виходять. Так оден старий газда, жонатий але бездітний, взяв до себе приймича і відділив ему пів грунту: по якімсь часі умерла ему жінка і він оженився вдруге. С тою другою жінкою він має діти, а що до него вже половина грунту належить, то коло него тепер дуже тісно.

В. Охримович.

Перший наклад сконфіскувала нам ц. к. прокураторія за допись д. Черсака п. з. Часопись Народ і народні злидні в Долинецких горах. На се саме місце даємо іншу допись і видаємо се ч. в-друге.

Редакція.

Грунтова справа наших Шидловецких громадян у Росії.

В 5. ч. „Народа", в дописі з Відня, наведені слова д. Петра Трача, селянина, про те, що інтелігентні люде й правники в Галичині „нераз спродавали йіх (громади) панам". Дописуватель не навів нам імен тих панів, на котрих нарікав д. Трач, як сам каже, через те, що не переконався, кілько в тих нарїканях правди, і ми зовсім не знали, про кого бесіда. Аж ось дістали ми від звісного руского патріота, д. Іва-

на Борисікевича письмо з просьбою передати єго зміст нашому віденьскому дописувателеви. Та, що се справа дуже важна, що раз порушена прилюдно, мусить бути й пояснена прилюдно, то ми й попросили д. Ів. Борисікевича, щоби згодився подати своє письмо таки в „Народі“, на що він і пристав.

З усего видно, що д. Іван Борисікевич тут ні при чім: він чесно сповнив свій обовязок, і нарікати на него ми не бачимо причини. А про те, само собою розуміється, ми надрукуємо й пояснення зачепленого в сім письмі д. Петра Трача, коли він нам їх пришле. Крім того, просимо самих Шидловецких громадян, щоби звістили нас: 1) про те, як вони дивляться на заходи д. Трача й инших своїх посланців і 2) о що їм ходить, що посилають своїх людей до Відня і т. д. З письма д. Борисікевича виходило би, що Ви хочете ще якісь грунти в Росії закупити чи й так посісти. Супротів того нам переказують, що Росія на се не згодиться тим менше тепер, коли сподівається війни і бойиться отворювати нових шляхів для заграничних буцім то „шпіонів, начкарів і конокрадів“ а навіть вже прогнала за щось кількох Шидловецких латинників, котрих була впередше впустила. Ми, розуміється, не думаємо, щоби жадоби Шидлівчан — посісти в Росії грунти, стояли як небудь в дорозі российскій державі і через те просимо громадян пояснити нам: чого хоче від них российске правительство, за що їх чіпається в Росії, що против них справді має і т. і. Особливо ж просимо всіх, хто би знав ще про які такі стосунки земельні наших пограничних громад, що посідають чи бажають посісти грунти в Росії, описати нам, з ласки своєї, єю справу докладно. Селян же наших робимо уважними на те, щоби в свойих спорах з панами, жидами чи ким не зверталися даремне до цісаря, бо в таких справах цісар, а надто в конституційній державі, як наша, не може нічого порадити: се все належить або до судів і инших постановлених властей, або до послів, що ухвалюють закони. Отже, коли хочете инших порядків, ліпших законів, то між иншим вибирайте собі до львівского сойму та до віденьскої державної ради ліпших послів, таких, котрі би стояли за громадами та ухваловали самі корисні для них закони. А поки що звертайтеся до руских послів у Львові, котрі певне обстануть за Вами, коли тілько Ваша справа слушна.

Редакція.

Унисла 14. марта 1890.

По отриманю 5-ого ч. „Народа“ вчинився у мене тяжкий нежит гортанки і запалене легких, сильний кашель дусив грудь, горло захрипло і в четвер минувший розболіла голова, настала страшна горячка з ударом 150-разовим на мінуту живчика — і здавалось, що 76-літній, хоробами знемощіляий старець не діжду вже раня, а доктор ординар мій, також з інфлюенцов боровся та прийіхати не міг: но 4-тій однак годині ранку прийшов сон, в ним поти, котрі продовжалися до нині, устав біль голови, оступилася душливість грудей.

Така то причина, щом доси не міг дати відповіди на неправду Петра Трача з Шидловець, вимірену на мене за тое, що, будучи послом з повіту Гусятинского до сойму краєвого, залагодив-єм справу громади Шидловець що до грунтів їйх заабручевих мені повірену, совістно та справедливо, як тое можна було перевести в даних обставинах межи сторонами спорячими в двох відділних та значно від себе ріжних порядками державах. Ось як велася справа:

В соймі вніс я інтерпеляцію, взиваючи правительство наше, щоби через міністерство справ заграничних віднеслося до росийского міністерства справ заграничних з предложенем, щоби громадянам Шидловець, котрі при розграниченю обох держав Збручем відорвані від грунтів заабручевих у Росії, а про те не переставали робити панщину дворови заабручевому, за вжиране грунту, — отже щоби тепер, коли й там скасована панщина, даровано ті грунти тутешній громаді Шидловецкій і позволено їйх обробляти так як і селянам российским. За тую інтерпеляцію дістався мині від „Gazety Narodowej“ острий виговор, що я розділ Польщі назвав тілько розграниченем держав сусідних.

Крім того, обернувся я в сій справі, іменем Шидловецких селян, з просьбою до царя, в котрій навів, що коли батьки сих Шидлівчан від 1809 до 1815 р. були під Росією, то платили дачки до казни (скарбу державного), давали рекрута та проливали свою кров в обороні Росії; отже, щоби за тое цар дарував їйм їйх землі і позволив їйх далі свобідно обробляти в свойій державі. Но і за тое проливане крови, газети польскі назвали мене Москалем, хоть такі Непокойчицкі-Радзівілли і др. Поляки, що служать в российских полках, не зовуться у них Москалями! Сю мою просьбу звернено нашим властям, коли призволено на висланє, з губернії Подольскої, комісії задля розсліду та полагоди Шидловецкої справи спільно з австрійскою комісією. З нашої сторони вибрано до тої комісії, небожчика вже, старосту гусятинского Лянчевского, з Каменця же Подольского зїйхав губернский совітник Цехоцкий з такою письменною інструкцією: щоби попереду усего боронити права й інтереси дідича, яко обивателя российского до его власности земної, але при тім позволено Шидлівчанам, що доти робили панщину, набути грунти ними ужиткованї в Росії, на власність, і власне при сій переспрáві мала посередничити комісія. До сеї комісії, з сторони Шидлівчан ставали яко їйх повномочники: я, о. Лесенецкий, тодішний парох Шидловецкий, і кілька господарів, вибраних громадою (без Петра Трача, бо двір єму спротивився). Переговори велися через три дни і неділю і двір оказався готовим приступити до згоди та зажадав сплати готівкою — по 37 зр. за один морг российский по 1200 квадратових сяжнів, — і відступав 684 моргів рілі з буйними сіножатями, а до того додавав ще тридцять кілька моргів багна, заросłого вільхами — все разом за 27.000 зр. (дрібніших квот вже собі не пригадую).

Зараз на вступі до переговорів заявив российский совітник, що его правительство за сплату дідичам (а було їйх більше) ручити не буде через те, що Шидлівчане не его піддані. Тож коли по тридневних торгах і просьбах, для селян Шидловецких лекших условин до згоди

з двором не отримано — їїх відпоручники, порозумівшися з рештою громадян, пристали на те, що громада сплатить за викуп грунтів усю суму, 27.000 зр., тілько просить о 3-річний речинець, щоби могла вистаратися о гроші.

Трач Петро все говорив: „Маємо гроші в селі, хотьби прийшло грунта викупити“, але, коли прийшло до сплати, то той, що мав гроші, не хотів їїх заложити за другого, тілько складав за себе, громада ж не схотіла, щоби маючі господарі закупили всі грунти, а решта громадян щоби остала без землі. То ж настала пошука за грішми, за пожичкою для громади. І Трач знов став за проводира в сій справі — то в банку рустикальнім, то в росийских банках калатав. Але тут не хотіли селянам більше кредитувати як 5000 зр., а за кордоном зовсім нічого не хотіли позичити.

Угода ся переведена була в серпни 1868 р. Яж тоді так тяжко підупав був на здоровлю, щом рішився зложити мандат посольский і задля відпочинку, виїхати де з краю на купелі морскі, а негодуючи на відносини краєві та незгоду земляків — опинився аж за Атлянтиком. Коли я по 4 місяцях вернув, мене втягнено ще до ради повітовоі на одну каденцію, потім до комісії оцінення грутового приходу задля виміреня нового податку грунтового. Та при сих нагодах довідав-емся, що Петро Трач за грішми для своєї громади надармо трудився. Іменно чув-ем від послуговавших в 1870-80 роках Русинів, що бачився з ними в Відні і радився їїх, де би грошей для громади роздобути, та що і в послів польского клюбу шукав поради та гроша для себе на утриманє і перебував кілька тижнів у якогось антикаря Поляка. Чи бачився з цісарем, не знаю, але узбиравши видко троха гроша на поворот, вступив по дорозі до мене: ніс подарунки для дітей, но гроша для громади не було. Але громада тимчасом порадила собі сама, при помочи свого священника, роздобула гроші і закупила від двора ті грунти, на власність, за подану новисше ціну.

Для характеристики Петра Трача подам, що перебуваючи послідний раз у мене, щоби повеличатися дарованями своїми, сказав: „Як надійде на село страшна хмара градова, я витягну до неї руку та крикну: стань та розійдися! і гнет сі вітер розжене!“

Громадяне Шидловецкі вже давно посіли свої грунти в Росії, та не Трач їїм допоміг своїм ходом до цісаря, а тепер знов пішов — туманити людей темних, що то він тілько людям помагає, а інтелігенція їїх тілько продає панам, і тую невіру дальше ширить, люд баламутить, просвіщених чужинців визискує, обмовляючи тих, що єму й со громадянам єго з пожертвованєм часу, трудів, мислей і гроша, справді помогли.

Іван Борисікевич.

СУСІДИ.

Казка Щедрина. Переклад з росийского [1]).

В однім селі жили два сусіди: Іван Богатий та Йван Бідний. Богатого величали „паном“ і „Семеновичем“ (по батькови), а бідного — просто Йваном, а иноді й Івасем. Оба були добрі люде, а Йван Богатий навіть дуже добрий. Наскрізь чоловіколюбець Він не працював, та про розділ богацтва дуже по людски міркував. „То, — повідає, — від мене лента. Инший, — мовить, — і не працює, тай не по правді думає — се вже свинство. А я ще яко-тако.“ А Йван Бідний про розділ богацтва цілком не думав (ніколи було), та натомість працював. І також говорив: „то від мене лента“.

Зійдуться вони, бувало, вечір під свято, коли й бідним і богатим — усім є коли, сядуть на призьбу в Івана Богатого і стануть балакати.

— У тебе завтра с чим борщ? — питає Йван Богатий.

— С пустом, — каже Йван Бідний.

— А в мене з свіжиною.

Зівне Йван Богатий, перехрестить рот, гляне на Бідного Йвана, і жаль єму стане.

— Дивно то на світі дісся, — повідає він: — хто раз-у-раз працює, у того в свято голий борщ на столі; а хто не працює, у того і в будний день борщ із мясом. Ба чому би се?

— І я давно думаю: чому би се? та ніколи мині роздумувати. Тілько що стану думати, а тут по дрова їхати треба; привезу дров — аж і гній возити або орати час. Так серед праці й думки пропадають.

— Ба, треба би нам се діло розсудити.

— І я кажу: треба би.

Зівне й Іван Бідний, перехрестить рот, піде спати, і в сні завтрішний голий борщ бачить. А на рано пробудиться — бачить,. Іван Богатий зробив єму несподіванку: свіжини, про свято, до борщу прислав.

У друге передсвятє знов ізійдуться сусіди і знов до давної справи.

— Чи віриш, — повідає Йван Богатий: і на яву, і в сні я одно тілько й бачу, яка велика тобі кривда супротів менє!

— І за се простибі, — каже Йван Бідний.

— Хоть і я, по людски думаючи, немалу користь роблю громаді, але ти... ачуж як би ти в свій час не вийшов орати, то відай би без хліба прийшлося сидіти. Чи так, куме?

— Аже так, до-стотку. Тілько ж не орати мині годі, бо я би перший погиб із голоду.

— Правду кажеш: хитро ся штука пороблена. Але ти не думай, що я сі хвалю, — крий Господи! Я тілько ось-про що й думаю: Господи! як би то так ізробити, аби Йванови Бідному добре було?! Аби й я — свою порцію, і він — свою.

— І за те, добродію, простибі, що журитеся. Адже справді, якби не ви, то сербан би я в свято саму люру...

— Що ти! що ти! хиба я про се! То ти забудь, а я ось-про що. Кілько раз я постановляв: піду, кажу, і роздам пів мастку бідним. І віддавав. І що ж! Сегодня я роздав пів мастку, а завтра проснувся — аж у мене замісць тої половини, цілі три чверти знов ізявилося.

— Значить, із лихвою...

---

[1]) 23 сказки М. Е. Салтыкова (Щедрина). Спб. 1886.

— Ніщо, куме, не подіеш. Я — від грошей, а гроші д мині. Я бідному пригорщу, а міні, не знати відки, дві. Аджеж чудо якесь!

Наговоряться і стануть позівати. А серед розмови Йван Богатий все таки думає: що би то таке зробити, аби завтра в Івана Бідного борщ із свіжиною був? Думає-думає, тай видумає.

— Чуєш, хло! — повідає: тепер уже вечеріє, піди-ко міні в город грядку скопати. Ти про забаву годинку рискалем пошпортаєш, а я тобі, по змозі, нагороджу, — нéмов би ти справді працював.

І справді, пошпортає рискалем Іван Бідний годинку-дві, а завтра він при святі „немов би справді попрацював".

Чи довго чи коротко сусіди отак балакали, досить того, що врешті Івана Богатого заболіло серце так, що й справді годі було витерпіти. Піду, — повідає, — до самого цісаря, впаду перед ним і скажу: „Ти у нас око боже! ти тут робиш суд і лагодиш справи, караєш і милуєш! роскажи нас з Іваном Бідним ізрівнати. Щоби і від него рекрут — і від мене рекрут, від него форшпан — і від мене форшпан, з єго морга гріш — і з мого морга гріш. А більше податків щоби ані він ані я не платилисмо!

І як сказав, так і зробив. Прийшов до цісаря, упав перед ним на коліна і росказав своє горе. А цісар за те Івана Богатого похвалив. „Слава тобі, повідає, чоловіче добрий, за те, що сусіда свого, Йвася Бідного, не забуваєш. Для уряду нема нічого приємнійшого, як коли цісарські піддані живуть у добрій злагоді та помагають собі, а знов нема нічого гіршого, як коли вони у-вводно сваряться, ненавидяться та доносять одни на одних!" Сказав се цісар і росказав своїм міністрам, щоби для стрібунку, оба Йвани були рівні перед судом, однакі податки платили, а того аби далі не було, що передше, що один тягар двигає, а другий посвистує.

Вернувся Йван Богатий у своє село, землі під собою з радости не чує.

— Ось, братчику сердечний, — повідає він Іванови Бідному: — звалив я, з ласки цісарскої, з душі камінь тяженький! Тепер уже міні супротів тебе, для стрібунку, ніякого попусту не буде. Від тебе рекрут — і від мене рекрут, від тебе форшпан — і від мене форшпан, із твого морга гріш — і з мого гріш. Ти й не стямишся, як від самого сего порівналя матимеш що-день мясо в борщі!

Сказав се Йван Богатий, а сам в надії слави і добра пойіхав на теплі води, де два роки й пробарашкував.

Був у Вестфалії — йів вестфальску шинку; був у Страсбурзі — йів страсбурскі книші; в Бордо був — пив бордоске вино, нарешті прийіхав у Париж — усе в загалі пив і йів. Словом, так весело прожив, що ледви ноги за собою волочив. І цілий той час про Йвана Бідного думав: „то-то він десь — міркує — тепер, після порівнаня, отив!"

А Йван Бідний тимчасом у труді жив. Сегодня зоре поле, а завтра заборонує; сегодня скосить леваду, а завтра, коли Бог дасть погоду, сіно сушити береся. До корчми й дорогу забув, бо знає, що корчма — то погибель єго. І жінка єго, Мариня, посполу з ним працює; і жне, і боронує, і поліг обертає, і дрова коле. І діточки їм підросли — і вони аж ірвуться хоть що-то попрацювати. Словом, уся родина, від до-світа до пізна в ночи, немов у кітлі кипить, а все таки голий борщ не сходить у неї зі стола. А від коли Йван Богатий із села вийіхав, то навіть і в свята несподіванок Іван Бідний не бачить.

— Не щаститься нам, міркує собі Йвав Бідний, тай годі.

Аж ахнув Іван Богатий, побачивши, що сусід бідний, як був. Правду сказавши, зразу він подумав, що Йванко до корчми добро своє таскає. „Не вжеж він такий закоренілий, такий непоправний?" викрикав богач засумований. Та Йванови Бідному лехко прийшло переконати, що єго не тілько на вино, а й на сіль не завше стає. А що він не лехкодух, не марнотравний, то й на се було тутже свідоцтво. Показав Іван Бідний своє господарство, — і все було ціле, таке ж, як нередше, нім богатий сусід на води вийіхав. Кобила сіра надсаджена —одна; корова гніда, каліка-одна; вівця—одна; віз, плуг, борона. Навіть старі сани і ті приперті до плота стоять, хоть літі їйх не треба і, значить, можна би було йіх, без шкоди для господарства, в коршмі заставити. За тим оглянули й хату—і там усе є, тілько з даху місцями солома повиривана, але й се сталося тому, що позаторішної весни годівлі не стало, то з прілої соломи січку для худоби ладили.

Словом не було нічого, що би винило Йвана Бідного за роспусту чи марнотравство. То був справжній прибитий руский мужик, котрий з усіх сил старався, щоби мочи жити, та через якесь гірке непорозуміне, жив як найгірше.

— Господи! та чому ж отсе? — нарікав Іван Богатий: ось і зрівнали нас із собою, і права у нас одні, і податки рівні платимо. а таки користи для тебе не видко — відки би се?

— Я й сам думаю: відки би? — сумно обізвавсь Іван Бідний.

Став Іван Богатий думати і, розуміеся, найшов причину. Оттому, мовляв, так виходить, що у нас нема ні громадского, ні приватного почину. Громада — байдужа; сами люде — кождий про себе дбає, урядники ж хоть і напружують сили, та даремне. Значить, найперше треба би принукати громаду.

Сказано — зроблено. Зібрав Іван Семенович Богатий громаду, і перед усіма газдами мав бесіду про користь громадского та приватного почину... Говорив обширно, скоро й ясно, немов перли перед свині сипав, доказував прикладами, що тілько тим громадам може добре поводитися, що сами про себе дбають; ті ж, котрі спускаються на те, що Бог дасть, ті згори засуджують себе на погибель. Словом, усе, що в „Науці" вичитав, все так і виложив перед громадою.

І вийшло чудо нечуване. Газди-не тілько прозріли, а й почули, хто вони. Ніколи не були вони так розворушені. Здавалося, до них раптом підкралася давно бажана та десь задержана живуча хвиля, що високо-високо підняла на собі той темний люд. Громада тішилася тим, що прозріла; Івана Богатого величали, називали богатирем. І нарешті одноголосно постановили: 1) коршму

скасувати на завше: 2) дати засновок до самопомочи, заложивши Товариство добровільного крейцаря.

Того ж дня кожда душа в громаді зложила по крейцарю, і таким чином до каси Товариства вилило дві тисячі двацять і три крейцарі, а Йван Богатий, надто, дарував бідним сто примірників „Науки“, сказавши: „Читайте, братя, тут є все, чого вам потрібно!“

Знову поїхав Іван Богатий на теплі води, і знов остався Іван Бідний при користній праці, що сим разом, дякуючи самопомочи та „Науці“, напевне повинна була принести сотний плід.

Минув рік, минув другий. Чи зайідав за той час Іван Богатий у Вестфалії вестфальску шинку, а в Страсбурзі — страсбурскі книші, напевне сказати не знаю. Знаю тілько, що коли, по речинці, вернув домів, то по просту зімлів.

Іван Бідний сидів у розваленій хаті, худий, мізерний; на столі стояла миска з люрою, в котру Мариня, при святі, капнула, для запаху, капку олію. Діти обсіли круг стола і покапано їіли, немов би лякалися, щоби не прийшов який чужиниця та не доправився сирітскої пайки.

— Відки ж би се — сумно, майже безнадійно скрикнув Іван Богатий.

— І я повідаю: відки би се? — по привичці обізвався Іван Бідний.

Знову пішли передсвяточні розмови на призьбі в Івана Богатого. Розбирали вони справу, що їх мучила, на всі боки, а таки з того не вийшло нічого. Думав було зразу Йван Богатий, що се тому, що ми не достигли, та, розміркувавши, переконався, що їісти книші — то цілком не така трудна наука, щоби на се доконче треба було свідоцтва матури. Стрібував було він трохи глубше копнути, та до-разу такі страшила повискакували, що він як стій зарікся — ніколи нічого не докопуватися. Нарешті, зважилися на остатне: спитати про се місцевого мудреця й філософа Йвана Простака.

Простак був настоящий селянин, кривоногий, горбатий, що, задля бідности, не працював, а цілісінький рік жив жебраним хлібом. Та в селі про него говорили, що він розумний, як ніп Семен, і він зовсім на се заслужив. Ніхто ліпше не знав бобу роскинути[1]) і чудес у решеті показати. Прорече Простак червоного когута[2]), аж когут і тріпоче крильми де-небудь на даху; прорече град як голубяче яйце — аж від граду з поля й худоба біжить. Всі его боялися, а коли під вікном стукнув его старецкий костур, то запопадлива господиня чим скорше давала ему найліпший кусник.

І сим разом Простак угадав діло. Як тілько Йван Богатий виложив перед ним справу та спитав: відки би се? — Простак на-кругі відповів:

— Тому, що така планета.

Іван Бідний, очевидячки, до-разу зрозумів Простакову бесіду і безнадійно похитав головою. Але Богатий Іван цілком не вірив.

— Планета така є. — пояснив Простак, виразно вимовлявчи кожде слово, немов би тішучися своїм розумом; — і в тій планеті стоїіть: Живе Йван Бідний на роздорожу, а хата его не то хата, не то решето драве. От, богацтво й тече все мимо та наскрізь, бо задержки для себе не бачить. А ти, Богатий Йване, живеш у самім стоці, куда з усіх боків потоки пливуть. Будинки в тебе обширні, цілі, паркани навколо крінкі. Притечуть до тебе потоки з богацтвом, та й застрягнуть. І коли ти, напрнклад, учера пів маєтку роздав, то сегодня тобі натомість цілі три чверти притаскало. Ти — від грошей, а гроші — к тобі. Під який корч заглянеш, іскрізь богацтво лежить. От яка вона, тота планета. І хоть кілько ви з собою балакайте, хоть кілько думайте — нічого не видумаєте, поки в тій планеті так стоїіть. М. Н.

[1]) В Московщині ворожать бобом.
[2]) Червоний когут — вогонь.

Про давну читальню та бібліотеку львівских питомців.

Допись із села.

В 5 ч. „Народа“ питався оден дописуватель, де ділась бібліотека питомців руских у Львові? Так як не доводилось мені до тепер ніде читати про затрату сеї бібліотеки, а радше читальні, то хочу на се питанє відповісти тим радше, що та читальня і бібліотека затратилась за мене в незвичайний спосіб.

Ще в році шкільнім 1882—83 мали питомці рускої духовної семінарії у Львові дійсно дуже гарну бібліотеку і читальню. Ректорат відступив був комнату в старім ще будинку ч. 7. на читальню, де стояли дві шафи з книжками, висіли дві великі мапи Австрії і Галичини, много образів біблійних, стояли два столи і много стілців. Читальня отворялась публично лиш вечером. В шафах находилось много цінних творів та часописей, переважно руских та російских, як ось твори: Тургенева, Помяловского, Пипіна і т. д. а з часописей: Вѣстникъ Европы, Русское богатство, Русская Старина і и. З польских часописей були лиш ілюстровані: Kłosy, Tygodnik ilustrowany, а зрештою самі богословскі. Всі книжки були осмотрені печаткою читальні. Видатки читальні покривались з добровільних складок, а ще більше з трафіки. Для вигоди питомців відпродували декотрі товариші тютюн, цигара, паперці, сірники, з чого не малий зиск тягнули. Отжеж читальня привілегіювала одну трафіку і рекомендувала товаришам, за що тая платила місячно 2—5 зр. на читальню. Товариші сходились вечером до читальні і груповались коло „Дѣла“ або „Слова“, а другі забавлялись в шахи, варцаби і т. д. Послідним бібліотекарем був д. Мрнц, теперішний сотрудник у Перемишлі. Читальнею завідував „виділ читальні“. До виділу вибирав кождий рік двох виділових, а четвертий лиш одного. Як всюда, так і в семінари були партії: мягкі і тверді. При виборах старались обі партії вибрати своїх людей на виділових; але мягким мало коли удалось одного або двох впхати, бо тверді мали перевагу. Відїіждаючи на вакації, вижичали питомці книжки з бібліотеки за ре-

версами. Так і р. 1883 сталося. По вакаціях заворушились хлопці перед виборами до виділу, а обраховавши свої сили, побачили народовці, що на першім році виберуть обох своїх, на другім мусять дістати в угоді одного, і на четвертім буде їйх; значить дістануть перевагу як 4 до 3. Тверді засмутились, що при виборах з першого року упали. На другий день до виборів з другого року годі було твердих стягнути. Вони почали ходити купками, щось радити; в кінці пристали на особу, котра мала ввійти зі сторони народовців до виділу, але від виборів отягалися. Треба ще знати, що тверді мали во всякій біді партійній сильного заступника в особі одного префекта, котрий був заразом і опікуном та цензором читальні. По полудни закликав сей префект до себе кількох народовців, де вони застали вже своїх кількох противників партійних, і оголосив, що о. ректор не позваляє перепронаджувати дальше виборів, а від тепер кождочасні неделі (товариші, що посередничили в справах неприватних між питомцями а властями) будуть тим самим виділовими читальні! Вислухавши несподіване рішенє, наробили народовці крику між товаришами і побігли до ректора з представленями. Якеж було їйх здивованє, коли ректор сказав, що він такого розпорядженя не давав і про се нічо не знає! Тепер показалось, що товариші тверді з своїм префектом вигадали таку негарну штуку, аби мягких до виділу читальні не допустити. Народовці утішились, що читальня є таки, але не на довго. Другого дня покликав ректор неделів до себе і заявив, що розпорядженє о. префекта остає правосильним; а ще до того читальня не може мати осібної комнати, а мусить перенестись до музеум 4-року! Крик піднявся зі сторони народовців не аби який, раз що неделі, яко уридові виділові, кождому були немилі, но друге, музей, де би мала бути читальня, був дуже зимний, а ще і неделі не похочували стати виділовими проти товаришів. А ту ще і книжок, що позабирали на вакації, не думав ніхто віддавати, бо читальню о. ректор якби скасував. Тверді ликували, що народовцям випало найострійше оруже з рук, котрим твердих поконували — книжки і читальня. І так читальня заснітилася, упала, бо і книжок не було в шафах, а і тих, що ще зістались, ніхто не хотів пожичати з урядової читальні. Се було при кінці року 1883.

На весну 1884 р. настав славний бунт семінарский, де цілий перший рік виступив через лихий вікт. І от тогди зародилась гадка у одного народовця з другого року, пійти до ректора, сказати, що „другі дбають лиш за живіт, а ми просимо о корм духовний“, і просити, щоб отворив читальню в замешкалій комнаті. Подумав, зробив. Ректор згодив ся на тое, казав собі предложити по кількох з кождого року, то він вибере 7 виділових, котріб спровадилися під ч. 4 і там у себе удержували читальню. Тоді повідомив сей товариш виднійших народовців, нехай вони дальше рішають. Гадки не були однакі: одні пристававли на се, а другі супротивлялись, бо мовляв „тверді будуть вигукувати на нас, що ми в так критичний час їйх зрадили, та з ректором зносились“. Але гадка перша перемогла, ректор потвердив тих, що вибрали народовці і от стала читальня — без книжок, газет, грона. Між тим сталась одна подія, котра може і викликала на тое, що народовці таки рішили читальню воскресити. Як я казав, дві шафи з решткою книжок читальняних стояли в музею. Так одного дня пішла гутірка між питомцями, що хтось шафи розбив, та книжки, які ще були, починають щезати. Се була правда. Тож новий виділ як стій спровадив шафи під чвірку, розписав просьби до кількох російских і польских часописей, щоб прислали даром свої виданя, занявся складкою, бібліотекар почав відписувати торічні читальняні книжки (реверси десь поділись!) і от в неодовзі знов зібралась невеличка бібліотека. І не вмитись їйй було до давної, але всеж таки початок був зроблений. Товариші почали знов сходитись, заохочуватися до праці і все було гаразд. „Тверді“ не ходили до нової читальні, а висилали що вечера, а навіть в день, свого репрезентанта. Тогди вислали були народовці депутацію до д. Романчука з жалем що старші Русини не інтересуються семінаром, а лишили єго під опікою мачохи-ректора. При кінци року шкільного закупив виділ книжок щось за 30 зл., а крім того уложив плян діланя на другий рік. Перед відїздом на вакації розложичив бібліотекар все, що було ліпшого в читальні, товаришам за реверсами, а крім того списав ще осібно всі реверси. Позаяк сам бібліотекар виїхав домів пару день скорше, то просив другого виділового К. А., щоб занїс печатку, реверси і йих спис та ключик від шафи до ректора, як се було в звичаю. Сей так і зробив. По вакаціях виділові хотіли знов отворити читальню, тож бібліотекар пішов до ректора по ключик і т. д. Щож Ви, добрі люде, на тое скажете, що о. ректор затаїв у себе і печатку, і реверси, і ключик, а мовив, що він сего ніколи і на очи не бачив! Товариш К. А. почав пригадувати о. ректорови, що віддаючи застав у него одну паню, нагадує свої слова і слова о. ректора; нічо не помагає: не брав та не видів. Сум огорнув усіх, та не можуть собі витолкувати, що се ректор замишляє.. Але не в неодовзі чують від дуктора (найстаршого неделя), що ректор і читальню заборонив, бо не хоче спорів партійних викликати. Рух повстав між народовцями незвичайний: крики, дзвонене в дзвінок семінарицкий і т. д. Питомці висилають знов депутацію до ректора, не приймає; іде сам дуктор (народовець), та ректорови представляє, що без книжок та читальні вкоріниться лінивство та карти між питомцями, а ректор о. А. Бачинекий на тое: „волю, щоб в карти грали, ніж мають читати!“

За рік знайшов о. ректор і ключик від шафи, і печатку і реверси, та не було що відчиняти, відбирати та печатати, бо читальні навіть на папери не було.

Виділовий.

Машини і порядки громадскі.

Порушена нами справа фільваркового господарованя по громадах (додаємо виразно, на підставі контракту і без жадного нарушеня права власности поодиноких громадян) заінтересувала декого і з простих людей і з інтелігенції. І одні і другі годяться з нами коли не

цілком, то бодай в значній части, щоби напр. хати і будинки селянскі лишити так як є, а завести спілку тілько при господарці полевій, або знов, щоби тілько часть грунтів у громаді перемінити на такий гуртовий фільварок, а решту обробльовати по старому. На перше скажемо: фільварок є фільварком не тим тілько, що має великі лани при купі, але також тим, що має при купі робучу силу, котру можна в кождій порі дня кинути туди, де потрібно і при котроі удержаню можна ощадити дуже богато непотрібних видатків. Такий фільварок має поперед усего спільну кухню— і просимо тілько поміркувати, кілько гіркоі жіночоі роботи, часу і топлива ощадиться, коли замісць варити у 200 хатах, буде варитися у 3 або 4 кухнях. Що при такім способі страва для всіх буде однакова, здорова і така добра, на яку громаду тілько стати, що відпаде всяке „капаренє“, всякі недопечені хліби та недоварені страви, се певна річ, бо громада може відставити до варива тих, що найліпше вміють варити, пекти і т. д. Ми не малиби нічого против того, колиб при контракті на спілку виняті були деякі части грунту, напр. сади і огороди і заховані для ужитку поодиноких господарів, хоч і то нам здаєся, що при добрім порядку в спілці і з садів та огородів кождий поодинокий властитель може мати більше пожитку, ніж оброблюючи йіх сам про себе.

Найважнійший заміт підніс нам в розмові ч. Грицко Запаринюк із Вовчковець. „Добре би то було, — сказав він, — погуртувати отак усіх людей до спільноі роботи, — але як ви потрафите зрушити йіх з місця, із старих насиджених гнізд?“ На се у нас одна тілько відповідь: не ми будемо йіх зрушувати. Ми можемо тілько радити, вказувати дорогу і не перестанемо се робити. А зрушить наших людей або йіх власна добра воля і розуміне свого власного пожитку, або біда і руіна. Ми знаємо про такі села, де власна воля зрушила людей, так що село, котре вперед стояло при купі на обширі кільканацяти моргів, за грунтами при йіх розділі розсипалося на обшир кількох миль. Значить, зрушилися люде зі своіх старих гнізд, коли йім того було треба. Чомуж би немали зрушитися і в противнім напрямі, не для того, щоби йти в ростіч, а для того, щоби збитися в купу? А при еміграції до Америки хібаж не зрушуються люде зі старих гнізд ще далеко більше, ніж коли б йім прийшлось переселюватися з одного кінця села на другий?

Але ще не таке зрушенє зі старих гнізд чекає наших селян, коли завчасу самі не схочуть дружитися для спільноі праці. Ще 1887 на підставі даних зібраних покійником Навроцким і інших цифер вирахував я („Przegląd społeczny, 1887, книжка 1, стор. 26 — 29) [1]), що в нашій власности грунтовій іде з одного боку роздробленє дрібних, а з другого боку гуртованє великих власностей при браку власности середноі. І так в 1819 році було в нашім краю більших властителів (доміній) 8.448 і кождий з них мав пересічно по $683^1/_3$ моргів грунту. В р. 1859, десять літ по скасованю панщини, було великих „панів“ уже лиш 4.500, та за то кождий посідав пересічно по 1.185 моргів. А в р. 1876 властителів більших дібр земских було вже лиш 2.086, з котрих кождий пересічно мав землі по 2.397 моргів. Як бачимо, в тих 68 роках число більших властителів зменшувалося так, що де з початку було йіх 100, там тепер стало 25; рівночасно земля в руках тих властителів гуртувалася так, що коли оден мав з початку 100 моргів, то тепер має 350. Але той пересічний рахунок не показує нам ще всего В нашім краю маємо добра далеко більші в одних руках. І так добра державні (камеральні) виносять 388.914 моргів, а швидко будуть виносити далеко більше, може з 400.000 моргів коли за гроші добуті з викупу пропінації, держава закупить великий ключ надвірнянский і інші лісові маєтности в горах. Дальше йдуть великі маєтки приватні: 146.000 моргів, 86.000 моргів, 80.000 моргів (Потоцкото), 70.000 м. (архикнязя Альбрехта) і т. д. Певна річ, що такі великі маєтки, чи вони будуть в одних руках, чи в других, мусять де далі побільшуватись, бож властитель йіх, коли тілько не кидає грошей в болото, не може зужиткувати всіх доходів, які єму ті добра що року приносять і крім поліпшеня господарства (значить

[1]) Тепер є про се мабуть нові і докладнійші рахунки в праці проф. Пілята, але не маючи ві під рукою, подаю тут свої, хоч і менше докладні. І. Ф.

— і побільшеня доходу) може що кілька літ прикуповувати нові добра.

А тепер погляньмо на дрібну власність. В р. 1819 раховано дрібних властителів, тих що робили панщину, троха більше як 511.000 — на кождого властителя випадало грунтів рустикальних по 14 моргів. В р. 1859 дрібних властителів було вже 788 234, хоч весь той час обовязкове було право о неподільности грунтів селянских, — і на кождого властителя випадало пересічно вже лиш по $9^1/_3$ морга. А в р. 1883 дрібних властителів начислено вже 1,408.000 і на кождого випадало лиш по $5^1/_5$ морга. Отже в тих 75 роках число дрібних господарств побільшувалося так, що де 1819 р було їх 100, там тепер маємо 275, а за то землі у людей ставало чим раз менше так, що хто вперед мав 10 моргів, тепер має лиш півчетверта. Але й тут пересічний рахунок не всю правду каже. Ще сумнійше стане нам, коли погляне-мо на найдрібнійші господарства, що мають лиш по 5 моргів і менше. В р. 1819 таких дрібних „пішних“ і „халупних“ господарств було в цілім краю 182.168 (троха більше ніж третина всіх дрібних господарств), в р. 1859 мали ми їх уже 349.032 (менше ніж половину всіх), а тепер, як бачимо, майже всі сільскі господарства окрім хіба несповна пятої части, зійшли до того стану, в якім за панщини були пішаки та халупники.

Що з того виходить? А виходить таке, що найбільша часть наших селян при своїм старім способі господарованя не може вижити з свого грунту і мусить шукати зарібку. А заробок можливий двоякий: або покидати землю, покидати село і йти до міст, до ремесла, до послуги та на подепщину, або держачись того грунту, заробляти у панів по фільварках. Велика часть наших людей справедливо боїть-ся містового зарібку і волить, хоч з тяжкою бідою, нераз весь рік голодуючи та не дойдаючи, держатися при землі, в селі. Давнійше зарібки у панів були добрі, але тепер стали далеко гірші для того, що пани почали заводити у себе хліборобскі машини. Може не всі наші люде добре знають (хоч певно всі почу-вають), який се страшний ворог для бідних зарібників ті машини, то ми розкажемо про се словами одного з таких панів — не наших, а німецких. Перед кількома тижнями був у Берліні збір німецкого товариства рільничого, і одсн з тих рільників, т. є. великих властите-лів дібр, говорив про „Брак робітників в рільництві і уживанє машин“. Ось головні пункти єго промови: *)

„Брак робітників рільничих змагаєся в Німеччині з кождим роком і змушує великих рільників запроваджувати більше машин, ніж доси бувало. Одинока перепона та, що німецкі рільники менше знаються на машинах, ніж англійскі, але школи рільничі швидко сему зарадять. Коли рільник випробує якусь машину і вона покажеся доброю, то пожиток з неї вели-кий. Брак робітників змушує тепер рільників підвисшувати платню робітникам. Се швидко мусить довести рільників до перекопаня, що машинова робота буде менше коштувати“.

„Всі присутні мабуть згодяться на те, що в великих господарствах у нас за б о г а т о р о б у ч и х р у к уживаєся. Тут іменно треба заводити ощадности. Америка дає нам тут найкрасший приклад. Там рільник сам старає-ся о те, щоби такі а такі машини були зладжені або поправлені так, як ему потрібно, і для того амсриканскі машини все виходять практичні і відповідні до американских обста-вин. У нас рільники занимаються тілько гото-вими машинами, їх будовою занимаються тіль-ко учений механік та фабрикант, котрий зви-чайно дивиться на чужі взірці, а не знає на-ших обставин. І тут потрібно у нас скорої поправи дотенерішного стану. Нам треба бути приготованим на великі клопоти. Не досить того, що робітників сільских стає чим раз менше, бо вони йдуть до міст до фабрик, — але й ті робітники, що ще остались по селах, перени-мають звичаї й норови фабричних робітників. Ануж но трафиться так, що у тебе жнива чи косовиця, а робітники в сам горячий день тобі змовляться: не хочемо йти на роботу! Маши-ни, котрі при помочи немногих рук роблять ту саму роботу, є з того погляду одиноким ра-тунком.

„Але не досить того, що машини вима-гають менше рук; вони роблять рільничу ро-боту ш в и д ш е, л і п ш е і д е ш е в ш е. Учений Брок обрахував, що по заведеню в Англії ве-

*) Беремо єї з німецкої газети „Frankfurter Zeitung“, ч. 64 з д. 5 марта 1890.

ликого, машинового рільництва, земля там видає два рази більше, ніж в Німеччині, бо коли в Німеччині акр (около 2 моргів) видає 18 бушлів (1 бушель звиш півтора кірця) пшениці, то в Англії акр видає 35 бушлів. Так само в Угорщині, в добрах великих магнатів, де позапроваджувано парові плуги, картофлі і сіно стали родити майже два рази видатнійше. А не треба забувати, що паровий плуг піднимає скибу в 12 цалів завгрубшки і виорює морг поля далеко скорше і дешевше, ніж плуг ручний. Так само в молочнім господарстві при помочи машин центріфугальних (відосередкових) і ручних сепараторів (розділювачів) Лявала видатність сметани і масла з молока збільшилася о 10 до 15 процент. В деревлянім промислі правдивий переворот зробило заведене механічної пили (гатра), котра від разу розпилює цілу колоду на тілько і так за грубих тертиць, кілько і яких потрібно. Вирахувано, що розпилене соснової колоди середної грубости ручними пилами коштує 3 р. 80 кр., а механічною пилою тілько 50 кр. І в прядивнім господарстві машини показались дуже користні: машинова тральня Кардона видає о 25 процент більше прядива зі льону, ніж ручна терлиця, і вимагає далеко менше, та й то зовсім невправних рук робучих".

На тім кінчимо наші виписки з німецкої газети. Поміркуймо тепер, яка з них наука випливає для нас. Поперед усего нехай нам ніхто не каже: Е, се за границею так, а поки воно й до нас дійде, то, мовляв, і псу кобила здохне. Угорщина не така далека украйіна від нас, а там в магнацких добрах орють уже парові плуги. Предковічні бори в наших лісах пожерли іменно ті „гатри" порушувані силою пари, пороздроблювали „циркулярки" порушувані тою самою силою. На наших полях не коплють уже нафту по старому, так як ми колись описували в оповіданях про Борислав — а вертять канадійским способом ями на 200, 300 і 500 метрів глибокі, без порівнаня меншим коштом, без ніякої небезпеки для людей і, очевидно, при помочи немногих рук робучих. „Центріфуги" та „сепаратори" вироблюють і у нас сметану, сир і масло, особливо по великих фільварках і близько великих міст. Парові „льокомобілі", що можуть служити за молотилки січкарні, пили і пр. — свищуть у нас трохи не на кождім більшім фільварку і ми знаємо приклади, що й громади за невеличкою оплатою користають з тих „заграничних" машин і коли пан вимолотить своє збіже, то й мужики опісля беруть своє на машину, щоб цілу зиму не стукати цінами на морозі. Може бути, що заграничка освіта, заграничні порядки політичні, товарискі та спілкові не швидко ще до нас дійдуть, особливо коли б усе так ішло, як того хочеся деяким нашим панам, котрі кричать, що у нас і тепер за богато інтеліґенції, котра не має що їісти, — але що заграничні машини і заграничка нужда робітницка прийде до нашого краю на певно і то в дуже короткім часі —то певно. Ба, що кажу! Хібаж вона на наших очох, день по за день не входить у нашу хату вікнами й дверми? Про се нам нераз іще прийдеся говорити, а тепер скажемо лиш ось що: все йде до того, щоб і в нашім краю витворити дві сили: велике, машинове рільництво і великий фабричний промисл. І одно й друге потребувати буде менше зарібних рук, ніж їих в нашім краю вже нині маємо; і одно й друге буде однакож чим раз сильнійше витискати наших дрібних рільників та ремісників з їх старих насиджених гнізд. Ті, котрі нині бідують по селах, приковані до землі своїм одним чи двома моргами, стануть ще біднійші, бо стратять і ту решту землі, що мають, і мов те сухе листє, котрим кидає вітер куди хоче, будуть зимою і літом вандрувати від фільварків до фабрик і від фабрик до фільварків, шукаючи зарібку при машинах, єли завчасу не візьмуться за розум і не поставлять свої власні грунти, які їим ще нині осталися, на такім ступни господарованя, щоб машини не тілько не були для них страшними ворогами, але противно, щоб були їх вірними помічницями в важкій боротьбі за істнованє.

Іван Франко.

Із поезій Павла Думки.

Від знаного поета народного, селянина Павла Думки в Купчинець одержали ми кілька поезій а при них лист, з котрого виймаємо ось які слова: „Я Вам дуже вдячний, що поручиняєте мою пружину (складанє поезій), котра марне тліє; тепер Бог зна що би ся писало, але Бог зна, як людям догоджати. А по друге — тяжко бідному хлопови найти чоловіка, „егда возмутишася воды", щоби хто его вкинув та навів на дорогу. Як палить нераз мою душу, то Господь еден знає — але і Ви може дасте віру. Про те прошу, будьте ласкаві, єли з

тих віршів може що бути, покажіть стрій. Коли приймете мене в свою громаду, то я рад буду трудитися для збільшеня сі храмини, а сли до нічого, то, як той каже, шкода голови морочити". Як читателі можуть самі переконатися з поміщеної тут пісні, складаням д. П. Думки не можна відмовити таланту і вдатности. Видно з них, що він перенявся піснями народними і складає свої пісні на їх лад. Але з другого боку треба замітити, що пісні его ще не такі глибокі та богаті на зміст а скупі на слова, як пісні народні, що в них люде і обставини обрисовують ся дуже загальними рисами, майже словами пісень народних, без жадних власних додатків автора. Виглядає то так, як коли би автор не дивився на житє власними очима, але крізь пісню народну. А тимчасом теперішні поети загалом змагають до того, щоби в своїх піснях, повістях, оповіданях і т. і. малювати житє людске таке, яким вони его бачуть, оповідати вже не з чужих слів, але такими словами, які мимоволі насуваються на думку в хвили оглядання якоісь події чи якоісь річи. Ціль поезії є — викликати в душі читателя живі образи тих людей чи річей, котрі нам малює поет, і ними будити ті самі чутя, які проймали душу самого поета в хвили, коли творив ті образи. Нинішній поет не буде нам казати: „Ой горе горе бідному на світі", бо слова ті, хоч правдиві, але занадто загальні, — він постарається показати нам бідного чоловіка, як він живе в нужденній хаті о голоді і холоді, як робить на чужій ниві, як турбуеся такими річами, на котрі другий і уваги по звертає, постарається заглянути в душу того бідного чоловіка, що він думає, чого надіеся, чого боіться а чого бажає і т. і. Так само в живих образах теперішній поет змалює нам і злого й доброго чоловіка, пана і хлопа і жида, і то не жадного „загального" пана або жида, але того пана або жида, котрого він там а там, тоді а тоді бачив, знав, з котрим розмавляв, покаже нам его з его осібним ходом, в его одежі, з его способом говореня, з его поступками. Се називаеся латиньским словом „індівідуалізованіе". Великі сучасні поети, як Діккенс, Золя, Фрейтаг, Мінкевич, Тургенев, Толстой і др. навіть мертві річи — море, сад, скали, степ, ба, навіть найменші дрібниці, як скло з сиром, рипитік з брудною водою, гіпсову кітку, котрою притискають папір на столі і т. і. — малюють так, що надають таким річам осібні, індівідуальні риси, що одна така річ являеся нам зовсім не подібною на другі. Наш великий поет Тарас Шевченко в своїх більших поемах в того погляду далеко не може бути взірцем, єму бракує яркого і індівідуального рисованя характерів людских; майже всі его дівчата подібні одна до другої, так само як усі козаки, всі батьки, всі матері і т. д. Тут Шевченко не вибіг ще по за границі пісні народної. Певна річ, що за се не можна его винуватити, але все таки се треба знати, щоби не наслідувати Шевченка в тім, що було его слабою стороною, а що, жаль сказати, у нас дуже часто діялося. Зовсім інакше поступає Шевченко в тих дрібних думках, де він малює нам те, що сам бачив і переживав. Тут він не скаже „тяжко важко на чужині пропадати", але змалює нам свою долю ось якими чудовими віршами:

І небо невмите, і заснані хвилі,
І по над берегом геть-геть
Непаче пяний очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мині
В отсій незамкнутій тюрмі,
По над отсім нікчемним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться мов жива
В стену пожовклая трава,
Не хоче правдоньки сказать,
А більше ні в кого спитать.

Отсе правдиво поетичний спосіб малюваня чутя живими образами! Замість охати і стогнати перед нами, поет показує нам те, що его окружає: захмарене небо, ліпиво бовтаючі хвилі Каспійского моря, пусті степи покриті зівялою травою, очерет над берегами, і серед тої страшенно невідрадної картини показує нам себе самого, показує також живий образ — вигнанця, що зітхає до Бога і в усьої тої німої природи питає, чи довго ще єму тутка нудити світом? — і не одержує ніякої відповіді. Такі річи повинні собі брати за взір наші поети — і з народа і з інтелігенції — при твореню своїх пісень.

З часом, коли будемо мати більше місця в „Народі", поговоримо о тій річи докладнійше, а тепер звернемось ще до поезій д. П. Думки. Ми дуже добре розуміемо, що і тут, на полі поетичної творчости, давати раду і вказівки простому селянинови — дуже трудно. Творчість поетична — діло свобідне, залежне від натури і успособленя чоловіка; правдиві, великі поети ніхто не подібний оден до другого, кождий має щось свого, осібного, чого ніхто інший не має, і для того вказуване поетови взірців до наслідуваня завсігди має свої злі сторони. При тім же у кождого правдивого поета головна річ не те, що він навчився від других, але те, що з власної душі, з власного чутя вносить в свою поезію і в суспільність. Але з другого боку в нинішніх часах жаден правдивий поет не може обійтися без школи, без виробленя форми і язика, без знаня того, що і як висказували і висказують інші неликі пости. Всеї сеї школи дуже трудно пройти нашому селянинови, хоч би й як він був талановитий. Та про те ми не сумніваємось, що й вірші наших поетів селян, особливо таких талановитих та щирих, як д. П. Думка, можуть мати важне значіне в нашім народнім розвою. Одно, що пости ті стоять серед самого народа, жиють его житем і можуть ліпше ніж хто інший висказувати думки, потреби і бажаня народа, а друге те, що не вибігаючи своєю освітою надто далеко по за звичайний рівень нашого селянства, вони будуть у всім зрозумілі для простого народа і пісні їйх можуть мати тим більше для него значіне. Одно тілько скажемо тим постам, тай в загалі всім нашим поетам: не в тім поезія, щоб зложити до купи не глупі вірші. Треба в них малювати житє людске. А щоб могти малювати те житє (не говорити о житю), на те треба любити людей, пильно і з любовю придивлятись і прислухуватись їйм, вглублятись в їх горя й радости, в їх думи і надіі, і все те показувати нам щиро, простими але образовими словами, без проповіді і моралізованя. Тоді, ми певні, що й простолюдні наші поети стануть рідно обіч інтелігентних. Адже Гомер, кажуть, був сліпим старцем і не ходив до жадної

академії, а Вольфрам фон Ешенбах, автор знаменитої німецкої поеми „Парцівалъ“, не вмів ні читати ні писати. Не те діло поета, щоб богато всякої науки набити собі в голову, але те, щоб доглянути в окружаючих нас річах і людях те, чого ніхто перед тим не доглянув, щоб висказати те, що всі ми почуваємо, що всіх нас болить або радує, а чого ніхто ясно виразити не вміє.

Редакція.

Жіноча доля.

Зазеленій, зелен травo, по долині,
Розійди ся, сумен голос, по родині!
Зелен трава, зелен трава розростає,
А про мене родинонька не відає.

Далась мене, моя мати, молодую,
А ци знаєш, ци відаєш, як горкою?
Бо я в тебе, моя мати, зла не знала,
Тепер бись мя, матіпонько, не пізнала.

А свекруха, як мачиха, все воркоче,
Та не знаю, чого вона в мене хоче?
Пізно ляжу, рано встану — недогода,
Ой змарніла, почорніла моя врода!

Ой батечку, соколоньку, ци не знав есь,
Що ти мене молоденьку в вир загнав есь?
Ци здурили, ци зманили тя лихії,
Ци тя коні замалили вороні?

А я плачу та журю ся своє бідою:
Сира земле, розступися підо мною!

Що свекруха би байдуже й сі крики,
Але моя „лиха доля“ [1]) як звір дикий.
Ци де піде, ци пойіде, все би пило,
Прийде до-дом, та басує біле тіло.

А я прошусь в него, молюсь та благаю,
Та гіркими свої струни заливаю —
А ту серце камінное не впросити,
В коло себе поводжає: „Підеш гнити!“

Отось мене, матіпонько, утопила,
Живцем мене молоденьку в гріб вложила!
Пропав вік мій молоденький, моє сонце!
Подиви ся ще раз, мати, у віконце,

Подивися мила мати, у садочок,
Ци зелений, ци розвив ся барвіночок?
А стежечка до барвінку застелилась —
Посипало сонце жаром, тай спалило.

Протирає мати пшбу, біле шкелце,
Наплакала гірких сльозів тай відерце...
„Ой коби я була знала, що так буде!
Ой малаж ти, моя доню, добрі люде.
Обминала ліси гори, степи поля,
Ой но тебе не минула лиха доля!“

Павло Думка.

[1]) Так називають і пісні народні злого мужа.

Редакція.

Перше робітницке свято.

Іще минувшого року зібралися були в Парижі, у Франції, відпоручники робітників з усіляких держав і країв, щоби подумати над своєю незавидною долею, або лішше, щоби порадитись, що їм тепер робити, щоби поліпшити свою долю. На тім вічу чи на конгресі парискім постановили робітники святкувати 1-го л. мая сего року (1890) і домагатися, щоби наємні робітники скрізь робили тілько по 8 годин на добу. Вісім годин працювати, вісім відпочивати, вчитися й забавитись, а вісім годин спати на добу, се думка робітників. Ухвали того робітницкого віча мають обовязувати всіх робітників на цілім просвіченім світі, тому то й львівскі робітники постановили й собі обходити робітницке свято 1. мая 1890 року. Та на вперед треба було подумати, чи воно вдасться здержати 1. мая всіх робітників від роботи, щоб вони всі подумали над своєю долею і почули свою спільність з робітниками в інших краях. От тому то в неділю 23. марта скликали деякі виднійші й світлійші робітники збори, де власне мали порадитись над сею справою. На ті збори явилося доволі багато робітників, так, що простора саля товариства „Gwiazda“ була битком набита людьми. На провідника зборів вибрали Русина Данилюка, а відтак перший забрав голос друкар Маньковский (Поляк), той що підписує робітницку часопись „Robotnik“. В своїй промові він росказав, що таке се свято 1. мая та на що воно конгрес париский постановив святкувати сю днину. „Іде о те, — казав він, — щоби показати, що всі робітники, не вважаючи, якою вони мовою говорять та якої вони віри, почули свою силу і упімнулися о свої права. Найважнійша тут річ, щоби робучі люде пізнали свою силу і не дали себе визискувати. Освіта й знанє своїх інтересів, самосвідомість, — тут величезної ваги. Коли таким способом іде о добро всіх робітних людей, то і львівскі робі-

тники не повинні остатися по заду і повинні „подати руку“ іншим робітникам за границями австрийскої держави (цісарцини), що також борються за свої права. Робітники повинні тямити, що лиш тоді їм лекше буде жити, як всі вони стануть одностайне добиватися свого. Є одна приповідка німецка, — казав бесідник: — „dem Bittenden gibt man nichts, dem Drohenden etwas, dem Kämpfenden alles“ (тому, що просить, не дають нічого, тому, що грозить, дають крихітку, а тому, що боресядобиваєся, дають все до чиста). Отжеж то й головна річ, щоби самі робітники за себе постояли та показали, що вони — сила і що з ними треба рахуватися. Львівскі робітники поки що не можуть домагатися вісім годин праці денної, бо вони ще не стоять так міцно як робітники інших країв европейских, більше освічені, більше свідомі своіх інтересів та міцнійші числом. Д. Маньковский закінчив зазивом, щоби всі робітники вважали се своім найсвятійшим обовязком, іти рука в руку солідарно з робітниками інших країв европейских і святкувати робітницке свято 1. мая 1890 р.

Опісля говорили ще й інші робітники; з поміж них нам найбільше вподобалась річ робітника Обірека (мабуть Чех родом). Він указував на те, що хоч львівскі робітники і не можуть сподіватися, щоби зараз таки 1. мая 1890 р. позискати лише 8 годин що-денної праці, то все таки до сего вони повинні йти і тому вони повинні за сим подати свій голос. Він говорив також за справу народної освіти, котру латинники в Раді державній хотять віддати в руки своіх людей. Найважнійша річ для робітників, — казав бесідник, — се освіта, се знане своіх справ, своіх потреб; колиж освіта дістанеся в невідповідні руки і буде під надзором (доглядом) висшого попівства, то вони певне не стануть давати здорову науку народови, а стануть его навчати, що все лихо, вся недоля — се річ божої волі і що найліпше покірливо зносити всяку біду... Якої хто віри, — се зазначував і друкар Маньковский, — то річ его власної совісти, то річ его особиста; тут треба дати волю кождому вірувати по своєму.

Робітники говорили також про те, щоби завести загальне потайне голосоване. Значить, щоби кождий повнолітний чоловік тай жінка, мали право голосувати на посла до сойму чи до ради державної до Відня. Але голос кождий має подавати на картці так, щоби сего ніхто не знав, хто на якого кандидата подав голос. А се важна річ. От пр. має якийсь робітник віддавати свій голос. Хотівби він, щоби вийшов якийсь добрий чоловік, розумний і прихильний до робучого народу, але его майстер, той, що єму дає роботу, каже: „Як ти даси голос на него, то я тебе прожену від себе“. От і виходить, що сей бідолаха дає голос не на свого посла але на такого, що в раді державній чи в соймі стояти ме за богатирів. Так само дієся у нас по селах, що мужики голосують на панских людей, бо бояться пана, а війти й кроку не вчинять інакше, як сего бажають собі старости... А якби кождий віддавав картку, щоби зовсім не могли довідатись, на кого він кинув голос, то певне ніхто тоді не лякавбися робити по своій волі. От се то й є загальне тайне голосоване.

Промовляли ще й деякі інші робітники і всі вони годилися на те, що треба 1. мая святкувати і домагатися для робітних людей більшої пільги. 1-го мая мають всі робітні люде по містах і селах зійти ся на збори і радити над своіми справами.

Цілі ті збори відбулися зовсім спокійно, хоч видно було, що всі, а принаймі більша частина зібраних добре розуміла своє становище і з цілим жаром готова була станути за свою долю. Світлих людей було дуже небагато і то по найбільшій части молоді студенти-академіки. Отсе то й варто завважати, що робітники вже самі добре знають собі порадити і станути за свою справу, хоч певно, що львівскі робітники далеко стоять по заду робітників інших країв европейских.[1]) Усі зібрані очевидячки знали, що вони лише самі собі можуть помогти і що їм треба іти спільно й одностайно. Що вони добре знають, де їм шукати помочи, се вказує ще одна подія, про котру хочемо згадати кількома словами. Один з між робітників, Попель чи Папель, вніс попереду, щоби вислати вінок на могилу Фердинанда Ляссаля, великого прихильника робітни-

[1]) Напр. в Німеччині, де робітники вибрали поверх сорок своіх послів, соціялістів. Се сталося в великий мірі тому, що там загальне голосоване, де ані натиску ані шахрайки не може бути, як у нас.

ків.[1]) Протів сего ніхто не сказав нічого, та коли тойсам робітник завізвав зібраних, щоби звеличили окликом цісаря німецкого за те, що він обіцяв зайнятися долею робучого народу, всі спротивилися єму. І се зовсім слушно. Теперішний цісар німецкий хотів прихилити до себе тамошних робітників, щоби вони не голосували на прихильників робучого народу, соціялістів, і заявив, що хоче поробити переміни (реформи) на користь робітників. Він сподівався, що робітники повірять на царске слово і стануть голосувати, на кого прикажуть „з гори“. Але се німецкому цісареви зовсім не повелося. Соціялісти сказали: „Як цісар хоче полекшити долю робітників, то дуже гарно. Сего і ми хочемо від давна, тому ви на нас і голосуйте“. І так сталося: робітники не голосували на прихильників уряду, а віддали до півтора міліона голосів на соціялістів. Через те й львівскі робітники не схотіли почтити німецкого цісаря.

Ми пишемо про се все на те, щоби й по селах робітні люде знали, як то слід добиватися красної долі. Колиб скрізь так розуміли свою справу, то скрізь люде стояліби за неї і не відступалиби з місця, де би йшло о добро загалу, о добро громади. Певне, що львівским робітникам лекше дійти до того. Ві Львові більша освіта, більше світлих, щирих людей і робітників більше в купі; але чейже і по менших містах та селах стануть колись люде одностайне за свої права. Нехай тілько памятають, що сами собі мусять помогти і нехай дивляться на робітних людей більше освічених і сміливійших. А свідомої своїх інтересів, сміливої маси робучих людей ніхто не зломить.

Микола Ганкевич.

Убійство лихваря.

Недавно скінчилася в Чернівцях розправа протів 5 селян із Дубівців за те, що вбили лихваря Мешулема Сокаля. То був справді опир сільский, той Сокаль Набувши в Дубівцях посілість, замотував він селян, мов паук, у свої сіти, як то показалося на розправі. І так напр. обжалуваний Іван Руснак, служив у дубовецкім дворі, коли се приходить до него Сокаль і чіпався за якісь 5 зр., що буцім то позичив у него небіжчик Іванів батько. Іван Руснак узяв наперед за службу гроші і дав Сокалеви. Але той его небавом позивае за 12 зр., що також мав у него позичити Іванів батько. Не вміючи процесуватися, Іван і то заплатив добровільно. За кілька місяців Сокаль знов позивае темного селянина за 27 зр. 70 кр., що також ніби мав позичити небіжчик батько. Іван і тепер платить і Сокаль каже єму при свідках, що вже більше єму нічо не належиться. А про те незабаром позивае Руснака за 105 зр. Руснак боронится, Сокаль виграе, спроваджує екзекуцію, ліцитує хату Руснакови і купує сі без безцін, ще й доправляється від него грошей ніби то за кошта процесу...

Другого обжалуваного, Григора Копачинского, властителя господарства в Дубівцях, оціненого на 1600 зр. Сокаль також намовив до позики. Копачинский віддав єму все збіжем, так що наревті винен єму був тілько 100 і 200 зр. Але Сокаль позивае его за 14 видуманих позик, разом на 1722 зр. Селянин боронився і Сокаль дістав із суду дозвіл продати его господарство. Власне 11-ого червня 1889 р. мала бути ліцитація, і того дня Сокаля вбито.

Таких случаїв було множество. Лихварский опир нищив цілі родини, ошукою та процесами вигонив їйх із хати. Множество людей, колись заміжних, поробив старцями. Нарід не вмів боронитися, але в цілій тій стороні аж клекотіло протів ненавистного лихваря.

Підсудні признають, що бажали увільнити нарід від тої погани: „Ми, — думають собі, — відпокутуємо, але другі раз прецї будуть мати супокій“.

Дня 11-ого червня три йіх: Іван Руснак, Григір Дімент і Фр. Копачинский, засіли під мостом, куди мав йіхати Сокаль. Коли ніз надйіхав, вискочив Руснак і задержав коні. Два другі підбігли, і почалася з Сокалем бійка. Фірман утік у поле, де застав при роботі Григора Копачинского (батька Франціпка). Намовляв его, щоби біг з ним ратувати Сокаля, котрого на мості бють, але Григір відповів, що він старий і в бійки не заходить. Тимчасом під ударами трох дужих селян, Сокаль погиб.

Руснак, Дімент і молодий Копачинский, зараз по тім пішли просто до Черновець і тут заголосилися в суді карцім до канцеліста Міхальского, кажучи: „Убилисмо жида“. Канцеліста спитав йіх, чи вже мають вирок, а коли вони сказали, що ще нічого не мають на письмі, відповів йім, що то належить до кіцманецкого суду і відправив йіх з нічим. То ж пішли назад до дому і аж кіцманецкий суд йіх арештував і переслухав йіх перший раз 15-ого червня. При тім видалося, що йім помагав бити жида ще Мирон Бабюк, котрого також арештовано.

Присяжним поставлено 5 питань на мордерство (умисне убійство) і 5 на убійство. Про до мордерства 10 голосів відповіло „ні“, а 2 „так“. Що ж до убійства присяжні потвердили всі питаня, увільняючи тілько старого Копачинского. Суд засудив за убійство: Івана Руснака і Гр. Дімента на $3^1/_2$ року тяжкої вязниці, .рф

---

[1]) Ляссаль, німецкий вчений і соціяліст, прихильник робітників, перший кинув між німецких робітників іскру свідомости і перший йіх зорганізував. Ляссяль був жид родом так само, як і найбільший соціялістичний вчений і найщирійший прихильник робітників, що перший поклав підвалину до робітницкої справи, Кароль сМарк. Ляссяль умер 1864 р.

Копачинского на 3 роки, Мирона Бабюка на півтора року тяжкої вязниці.

Так закінчився самосуд селянский. Чотири мстителі за народну кривду, котрі посвятилися на те, „аби другі раз мали супокій“ — приняли вирок радо.

Сумно то, ніщо й казати, що селяне наші аж так мусять шукати своєї правди чи то боронитися від таких, як Сокаль, пявок; але ще сумнійше, що не найшлася ні одна світла душа, котра би їйх від того відвернула, то є, помогла селянам як інакше оборонитися від такої бестії. А по селах наших, особливо в темній Буковині, таких пявок, чужих і своїх (навіть свячених!) — чимало. Ось против чого повинні всі чесні світлі Русини дружно виступити, охороняючи нарід від усякої кривди, а не сваритися межи собою за букви то-що, або зачинати від таких „високих“ справ, що ним вони дійдуть до сел, то вже може не стати селян — бо, коли так далі буде, то всі підуть з торбами. Саможертва нещасних засуджених селян для оборони других повинна би в усєї рускої інтелігенції на Буковині викликати сором і постанову — кріпко стати в обороні нашого темного селянства.

М. П.

Переписка редакції.

Редакція „Буковини“ в Чернівцях. Спасибі Вам, що перші з руских редакцій поручаєте всім „Народ“, хоть признаємося щиро, що невважаючи на те, що „Народ“ загально подобаєся, то, по нашому, далеко ще ему до „знаменитости“, як Ви кажете: ще дуже богато справ у нас не рушено, тай про ті, що рушені, треба би ще основнійше писати. По змозі будемо старатися. Ви закидуєте нам тілько, що несправедливо судимо про буковинско-рускі справи. До сего ми зовсім не почуваємося, а хіба тілько, що за мало і не так основно, як би бажалося, займаємося тими справами. Ви ж самі хвалите те, що накликуємо бук. р. інтелігенцію до згідної праці над народним добром. Отже власне ми стараємося виробити ті основи, на яких, по нашому, до сего може прийти, і через те нам видиться, що як з боку москальофілів, так і з боку народовців справа руска ставиться не так, як слід. Ми бажали би, щоби серед Русинів такого розділу не було, щоби всі стали народниками, т. є. безоглядними прихильниками народу, простих робітних людей, їйх освіти і т. д. Тому то ми й кличемо і не перестанемо кликати до всіх Русинів: „ищите прежде добра наших робітних людей, а вся прочая приложатся вамъ“. Нічого нам, бачить ся, й казати, що ані у нас, ані у д. А. П. руска мова не марниця. Так само не думаємо ми, щоби Вам не слід було боронитися, а то й зачіпати (що Ви нам може й берете за зле?) — іде тілько о те, за що і як. Поклик до правительства в таких разах, де йде о думки, засади, в загалі о внутрішні рускі справи — ми вважаємо шкідливим для рускої справи. Ви дивуєтеся, чому наші дописуватели д. Н. В та А. П. не обернулися до Вас: перший в справі помиреня рускої інтелігенції на Буковині, другий в справі робітницкій? Мусіли бути на те причини. Ви ж самі кажете, що дописи А. П. не були бисте надрукували, а ми гадаємо, що ледви чи надрукувалибисте були й дописі д. Н. В., а власне критику на обі Ваші партії, себ то й на себе. Нам дуже мило, що черновецкі Русини, як кажете, інтересуються справою робітних черновецких Русинів, і бажалибисмо тілько, щоби Ви всі ті заходи рускої інтелігенції з одного, і неохоту, як кажете, руских ремісників, з другого боку, докладно описали в „Буковині“. Тоді видно би було й причину, чому так діється. От Ви напр. кажете, що така руска робітницка газета, про яку говорить д. А. П., неможе виходити в Чернівцях, бо вона „не відповідає національному настроєви не-руских ремісників буковиньских“. Тимчасом нам власне думалося обминути той національний настрій, і вжити рускої мови, яко зрозумілої для всіх буковинских людей, яко способу їйх порозуміня в справах спільних усім робітним людім, се б то в справах господарских та просвітних. Ще мусимо завважати, що в письменских спорах без дозволу автора не слід виявляти его настоящого імя ані ближше вказувати на его особу; а Ви з А. П. зробили „панну“ і так про неї говорите, як би про давно звісну собі особу. Тимчасом у д. А. П. мусіли бути свої причини поки що в „Народі“ остати А. П. Зрештою, не будемо спорити. Для нас найважнійше те, що й Ви, як і всі чеснійші Русини всяких партій, а то й Великоруси (народники) годитеся на головні основи „Народа“. Се й є знак, що незабаром руска справа піде простійшою тай певнійшою дорогою.

Від редакції.

З 6-тим ч. скінчився перший чвертьрік нашого видавництва, отже нагадуємо нашим довжникам, щоби були ласкаві чим скорше присилати дальшу передплату, бо ми мусимо платити за все готовими грішми, і то з гори. При тій нагоді просимо також усіх тих, котрі би мали або знали, хто має лишні примірники 1 ч. „Народа“, відіслати нам его доконче, бо за ним дуже питають нові передплатники, а нам якісь львівскі людкове забрали з почти всі, що до одного, примірники того числа кажучи, буцім то їйх по те посилала редакція „Народа“!! Крім того богато нам пропадає по почтах на провінції, тож просимо наших передплатників доправлятися свого, бо ми всім посилаємо, а в разі чого — зараз реклямувати.

Звертаємо увагу нових передплатників на те, що „Народ“ найнаручнійше передплачувати таки від самого початку сего року, бо, хоть ми й держимося того, щоби, по змозі, кожде число чинило для себе цілість, то все таки статі, чи то наші провідні думки й факти, подавані в „Народі“, тісно вяжуться з собою, так що хто хоче знати, до чого йде „Народ“ — мусить его прочитати, як то кажуть, від дошки до дошки. Миж не можемо одно й то само писати богато разів — на те у нас просто нема місця. Нові цілорічні передплатники дістануть зараз усі чч. від 2-го почавши, а як їйх набереся досить, то ми передрукуємо на-ново й 1 ч.

Біднійшим людям, — повторяємо ще раз, — ми готові зачекати аж до по жнивах — то ж просимо всіх їйх зголошуватися по „Народ“. Хліба ми Вам, звісно, недамо, бо й самі ми не богаті, але чейже найдете в „Народі“ бодай якусь розраду тай надію на те, що колись буде інакше. Тоді певне й Ви за „Народ“ не забудете, а при помочи всіх щирих людей він зможе ще далеко ліпше служити справі руско-украйінских робітних людей, тай таки всякій слушній справі, ніж служить тепер.

Зміст: Про родову спільність в Скільских горах, В. Охримовича. Грунтова справа наших Шидловецких громадян у Росії, Ів. Борисікевича. Сусіди, казка Щедрина, переклад з росийского М. П. Про давну читальню та бібліотеку львівских питомців, Виділового. Машини і порядки громадскі, Ів. Франка. Із поезій Павла Думки, вірш Жіноча доля з увагою редакції „Народа“ про поезію. Перше робітницке свято, Миколи Ганкевича. Убійство лйхвяря, М. П. Переписка редакції. Від редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. квітня 1890. Ч. 8.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік
в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 5 рубл., 12 франків. 10 марок або 2½ доляра.
Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції:
Львів, ул. Зибликевича ч. 10.
Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи вертаються, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.
В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Уваги з провінції по зїзді наших нотаблів.

Допись із Коломиї.

Голосними стали у нас відбувшіся 25 марта збори руских послів соймових і мужів довіря, та не так ті збори, як справи, над котрими вони радили, а іменно полагода руских партій і розділ Галичини на окремі адміністраційні провінції, польску і руску, до котрої малаби бути ще прилучена й руска часть Буковини. Ті точки наради зборів мали вправді держати ся в тайні, але на ділі газети таки зараз порозносили по цілім світі все, що на них радилося, тож не завадить ті справи обговорити і скритикувати, тим більше, що мають ще раз відбутися великі збори руских діячів і патріотів, котрим тіж самі точки малиби бути предложені. Отже добре би було, щоби перед тим річ зі всіх боків розібрати, та можеби з таких зборів вийшов дійсно який хосен для народного діла.

Розважмо насамперед, якіби повинні бути основи спільної народної праці всіх Русинів без огляду на переконаня етнографічні? Питанє таке нам Русинам з провінції видить ся цілком легким і відповідь на него сама насуває ся. Грунтом єдности може бути лишень праця для безпосередного добра нашого простого народу, праця над матеріяльним і духовим здвигненєм наших робітних мужиків-хліборобів. Коло тої праці повинні і мусять згуртувати ся всі інтелігентні Русини, котрим дійсно лежить на серці доля рідного народу, а не якісь особисті забаганки. Таку програму сполученя всеї рускої інтелігенції без огляду на літературні та етнографічні переконаня, поставила собі також газета „Народ,“ і мож напевне числити, що єсли „Народ“ завсігди тої програми добра простого люду безоглядно буде держатися, то на провінції знайде чим раз ширший круг прихильників без ріжниці партій. У нас на провінції одна лишень партія, а то партія боротьби з народною нуждою та темнотою. Вже на зборах нотаблів вийшла на верх ріжниця в поглядах Львовян і людей з провінції на наші партійні відносини. Бо коли Львовяне, особливо з партії прозваної твердою, показували неохоту до щироі згоди, то саміж їїх прихильники з провінції заявили ріпучо, що положенє народа і щоденна боротьба з его злиднями домагаються доконче, щоби літературні та політичні незгоди поставити на бік, а стати совокупно до роботи над поліпшенєм долі того кореня нашої нації — простого мужика. І я думаю, що іншої дороги нам нема. Хто лише жив по наших селах і знає положенє нашого простого народу, его тяжку боротьбу за той гіркий кусень хліба, хто знає, як той наш мужик притиснений безконечними тягарами та здирствами, як его визискують на кождім кроці, хто придивився добре і заболів чистим серцем над тим, як той наш простий люд очевидячки марніє і сходить на крайну біду — той напевне не повірить, що общелітературний язик та етимольогія хотьби навіть з трома йорами дадуть спосіб житя тим мілионам страждучого люду, або що коли вивчимо простий нарід етнографічних границь малоруского племене і его ріжниці від племене великоруского, то вже тим самим охоронимо наших мужиків від злиднів.

Всім Русинам просвіченим треба доконче зблизитися до простого люду, стати побіч із ним, плече в плече, до боротьби з его бідою, стати єму не старшим а розумнійшим братом, порадником і помічником у всіх его дрібних і великих клопотах, коли не хочемо, щоби серед боротьби інтелігенції за правопись, за якийсь штучний язик та ідеали політичні далекої будущини марне пропав корінь народу, бо як нестане самого народу, то ні на що здадуться хотьби і найкрасші ідеали. Особливо вже тепер крайна пора, щоби взятися до щироі праці з долини, від простого робітного люду. Нарід наш будиться і то дуже скоро. Велика зміна економічних обставин і безвідрадне положенє збудили его і силоміц попихають до діла. Народ видить, як біда дверми і вікнами лізе в его хату, він відчуває, що конче потреба якось собі радити, на якусь іншу дорогу піти. Він суятиться і звертаєся на всі боки, щоби лиш найти яку поміч і пораду і з теплою вірою горне ся до кождого, в кім спізнає безкорисну щиру прихильність. Хто лиш троха підслухав, як тепер бє живчик житя простого люду, той спізнав що тепер власне настав рішучий час в житю народа. Коли руска інтеігенція зуміє пізнати того духа часу і схоче безкорисно та

щиро стати в поміч простому народови, то сповнить своє завдане, яке людскість та суспільна моральність на неї вкладає і чого від неї має право жадати простий люд, котрого спинами вона величаєся і котрого потом вона виховалась. Коли інтелігенція буде з народом, то народ буде з нею, а инакше готові розійтися кождо в иншу путь. Простого народа не обходять спори літературні, він не розуміє тай не вважає потрібним розуміти наших спорів о язик. Він преці своїм питомим руским язиком говорить і буде говорити, і то навіть лінше і краще, ніж найбільші знавці язика з інтелігенції. Робітний люд, мужиків хліборобів мало обходять теорії о організації політичній будущини, чи то після взору всерускего чи всеукраїнского, его більше сбходить те, що возьний та екзекутор податковий що днини до села принесе. Тота біда у него така щоденна і так близько допікає, що є у него найважнійшою справою дня і пожирає всі его гадки. Кудиж ему о високій політиці думати, коли его всяка біда з хати жене! То не то, що інтелігентним політиканам, котрі вещ таки житє мають сяк так забезпечене, а свої воздушні пляни політичні будують вільним часом при скляниці вина. Не мож однако казати, щоби народ наш в політичнім житю зовсім не вмів участи брати, противно, він зараз зрозуміє таку справу житя політичного, котра вяжеся безпосередно з его теперішним положенем. От напримір вибори до сойму виборював у многих повітах наш простий нарід з тим переконанем і з тою вірою, що его руські посли причиняться до зменшеня его тягарів і будуть его боронити від кривди. А до таких ідеалів політичних, котрі невяжуть ся безпосередно з теперішною бідою робітного люду, очевидно не може він запалювати ся. Се наша інтелігенція повинна доконче зрозуміти і зійти на народний, практично-реальний грунт. На тім грунті нема причини до жадних спорів. Один предмет, одна ціль для всіх: матеріяльне добро люду, оборона его від кривд та ошуки, систематична бозкорисна праця над его просвітою. Тут знаходиться і націоналізм сам собою, бож не хотівши дармо часу тратити і місто освічати, затуманювати народ, мусимо звертати ся до него на тій руській мові, котрою він говорить; а щоби просвіщати народ на его мові, треба подавати ему всі здобутки освіти людскої на тій мові, отже плекати своє питоме письменство, бож правдива інтензивна просвіта народна без свого питомого письменства, по просту неможлива. Просвіщати народ на его рідній мові, а крім того творити якийсь окремий літературний язик для інтелігенції, се зашкарупіла середновіччина, при котрій ані простий народ не просвітиться, ані інтелігенція не уцівілізуєся. На тім і кінчиться всякий природний націоналізм, позатим слідує шовінізм, котрим можуть забавлятися всякі теоретики, але простого мужика він не загріє. А крім ріжниці в поглядах на характер нашого націоналізму, котра перед лицем простого народу зовсім уступає, нема і не може бути у нас ніяких інших руских партій. У Русинів нема ані великої вилівової касти шляхоцкої, ані богатої кляси капіталістичної, лишень сам простий народ (демос). Тож хто з інтелігенції хоче признатися Русином, мусить поневолі стати ся народником (демократом) і мати лишень одно поле до своєї праці — добро простого люду. Доки вся наша інтелігенція сего не пійме, доки ціла ся праця патріотична не буде звернена на тое, щоби масам простого народу стати у щоденній помочи і разом з ними добиватися лінших условин людяного житя, доти інтелігенція та не може називатися руською інтелігенцією. Вона може вести собі всякі академічні патріотичні спори, але для простого народу вона буде чужою і він буде мусів шукати у кого иншого поради, доки з часом по своєму собі не порадить.

Нема отже нашим руским партіям потреби довго глядати за підставою спільної праці. Возьмім ся всі щиро гуртом до праці над безпосередним добром простого робітного люду, а всі рента непорозуміня самі собою вирівнаються. Ту покаже ся, що приносить правдивий хосен для народа, а що є пустою забавкою і все, що не буде мати на оці тої єдиної справи — зашкаралупіє в собі і згине без знаку і жалю. А наша інтелігенція має тим більший обовязок відсунути все на бік, а взяти собі до серця лишень невідрадне положене має народу, що сі у нас стосунково так мало, що гріхом би було для неї замикатися при зелених столиках або гонити за особистими чи вузко-кружковими інтересами. Оставмо се другим народам, де висші верстви від давна різко відділені від народу; у нас кождий інтелігентний чоловік по при працю над своїм власним духовим поступом, повинен стояти все на поли битви з тим єдиним великим ворогом нашого народа, яким є нужда і темнота міліонів.

Другою голосною справою, над котрою радили наші „нотаблі“, є розділ Галичини. Річ сама собою принадна і дуже ехліблячоча національним чутям інтелігенції, особливо, еслиби вона дала ся так доконати, як запевне думали ті, що над нею радили і еслиби з неї міг дійсно вийти такий хосен, як би Русини того собі бажали: сполучене всего руского народу в Австрії в куну і запановане Русинів на руській земли. Алеж іще питане велике, чи через само формальне відділене кількадесяти повітів з під зверхности Львівского намістництва і вилучене кількадесяти повітів від уділу в Львівскім соймі, мусівби зараз доконче руский елемент стати панучим у східній Галичині? чи би зараз тим самим власть і значінє, що тепер у руках шляхти, перейшли в руки руского народу? Адже ж, еслиби теперішний устрій політичний і автономічний мав бути незмінений, то Русини навіть в соймі не моглиби мати більшости, а що до ради державної то розділ Галичини на число можливих руских репрезентантів в раді державній не міг би мати жадного впливу. А вжеж ради повітові лишилисьби як дотепер під польско-шляхотскою перевагою, котра запевнена цілою організацією автономічною. При тім щожби забороняло віденьскому правитель-

ству в такій рускій провінції опиратися на польско-шляхоцкім елементі, так як у Босні воно оперлося на турецких панах а не на хрістіянах-мужиках? Отже значить, хотівши довести і в такій рускій провінції рускый нарід до повного права, належалоби передо всім зреорганізовати цілий устрій політичний і автономічний нашого краю в дусі цілковитого демократизму, як н. пр. заведене загального безпосереднього голосованя, цілковите знесене курій виборчих і бюрократизму адміністрацийного, а при тім ревізія цілої конституції для запевненя повної свободи горожанскої. Алеж при такій зміні нашого політичного строю не потребувалиби ми і формально-адміністративного розділюваня Галичини! Якби на основі консеквентного і радикального демократизму добився простий нарід в Галичині і в решті крайів Австрії повної горожанскої свободи і прав, то тим самим запанував би вже у нас рускый народний елемент і без поділу Галичини, бож мазурскому людови зовсім не в голові Русинів польонізувати і він має свої инчі домашні клопоти, а по друге зі знесенем курій і заведенем загального голосованя малиби Русини запевнену значну перевагу в Львівскім соймі і в усіх тілах автономічних, а тогди мігби мазурскый народ у себе а наш рускый у себе устройітися після своєі вподоби. За нановањем демократизму в державі здемократизувалиби ся і школи і уряди у всіх провінціях держави, і у нас завів би собі рускый нарід такі школи, які для єго просвіти найпридатнійші, отже передо всім на свойій рідній мові, а в урядах мусівби запанувати язик простого народу, отже у нас язик рускый. Тогди би сам мазурскый і рускый робітний люд рішив, чи добре йім жити в одній спільній провінції, чи треба йім дохонче відокромитися.

Але припустім, що й без радикальної зміни теперішнього устрою політичного нашого краю через сам формальний адміністративний розділ Галичини, можна би де що Русинам зискати. Та і дійсно удалобися може зискати трохи більше руских середних шкіл, та деякі висші уряди в краю Русинами пообсаджувати. Застановім ся однак, чи то така легка річ перевести адміністративний поділ Галичини, і чи оплатилобися переводити таку тяжку боротьбу за для него, тай чи чує руска інтелігенція за собою потрібну силу? Поділ Галичини на дві окремі адміністративні провінції і прилучене ще рускої части Буковини до Руси галицкої, значить зміну конституції австрийскої держави, а до переведеня такої зміни треба би перевернути до гори ногами всі теперішні партії в нашім парляменті і змінити цілий кабінет, а принаймі єго систему. А чиж ми Русини, котрі при остатних виборах до ради державної змоглисьмо лишень одніського посла в опозиції до правительства вибрати, можемо на серйо забиратися до такого діла? Або чи може програма розділу Галичини єсть так популярною, для мас народу пожаданою,що він ужиє всеі своєі сили і не уступить, доки до того не дійде? О тім смію сумніватися. Простому народови докікають инші і більше єго дотикаючі клопоти. єго матеріяльне істноване так загрожене. що в него зменшене тягару на один крейцар буде більше популярною програмою, ніж навіть відновленє рускаго королевства галицкого. Нарід схоче і потрафить постояти за выборомъ своіх руских послів, єсли вони стануть перед ним з такою програмою, котра єго терпінь безпосередно дотикає, і при остатних виборах до сойму показалося, що як у нас так і на Мазурах мужицкі кандидати поконували лишень своєю радикально демократичною програмою, в котрій обіцювали стояти за полекшенем тягарів простому народови і вибороти єму якісь лекші условини житя, та усунути гнет, що над мужицтвом каменем тяжить. Наш нарід під рускою справою розуміє свою хлопску мужицку справу, — справу робітного люду. Якби наші посли, борони Боже, покинули заявлену програму боротьби за права і добро простого народу, а взяли ся до якого иншого з теперішним положенем мас народу не звязаного діла, то й стратять довірє у народу, а що найменче стануть для него так само байдужими як ті посли пани, котрі на силу свій вибір перепроваджують. Справа розділу Галичини є власне такою справою, котра єслиби не мала бути лишень киванем пальця в чоботі, мусілаби займити всю енергію всіх наших послів і всеі нашої інтелігенції, так що инші, на око дрібнійші справи уступилиби на бік. Через те стративби лишень наш нарід, бо інтелігенція уважаючи розділ Галичини найскуточнійшим загальним средством на руску недолю, готоваби забути за нещасливе положенє бідного люду. В загалі такі шумні, лишень національним чуствам схліблюючі програми, суть найліпшою покривкою для занедбаня щоденної повільної праці над здвигненем простого народу; шовінізм національний потрафить найлекше відвести інтелігенцію від правдивих реальних інтересів простого народа, ба й навіть буває головним помічником реакції. Нарід простий видячи, що єго послам не в голові єго щоденна біда, плюнув би на все, пізнавши, що навіть рускі посли за ним не стоять, а гонять хто знає за чим: він стався би байдужий до всякого уділу в житю політичнім, до котрого що іно будить ся під окликом поправи свого положеня економічного. А на якуж силу, на яких заступників в соймі і в парляменті моглаби тогди числити руска інтелігенція? Тепер, доки стоімо за програмою поправи долі простого народа і єсьмо перед всім двигателямн ідеі основного демократизму, можемо бути певні, що нарід наш буде стояти крішко при нас і чим раз сильнійше, чим раз з більшою свідомостію буде поперати нас, видячи в нас для себе поміч. З другого боку стоячи на грунті основного демократизму і маючи на оці перед всім і виключно добро мас чорного люду, маємо за собою силу поступу і правди і симпатію всіх народів, і навіть поступові, демократичні елементи польского народу і цілий простий польский люд

будуть з нами, а принаймі не будуть мали жадної підстави борознити нашій роботі. Алеж коли єдиним прапором нашої інтелігенції стане формальний націоналізм і то навіть в нещасливій формі, — бо вжеж консеквентно требаби нам і в закордонній-Руси-Украйіні йти до сепаратизму, а не знаю, чи ті, що до розділу Галичини найбільше напирають, мають на цілі пропагувати ту саму програму для нашого народа і в державі росийскій? — то для мас народів Австрії стане наша борба рівнодушною, а з правительством і з Поляками станемо на бий за бий, не маючи однако надії на поміч зі сторони самого нашого народу.

Смію думати, що якби наші посли соймові, ті любимці нашого простого народу, на котрих він як на Бога числить, замісць іти дальше дорогою повільної а певної праці над поправою долі простого народу і улекшенєм єго терпінь, кинулися на мутні води високої політики, то далеко не запливуть, і хто знає, чи не загирять цілої справи простого люду....

Ми Русини — нарід демократичний, у котрого єсть лишень оден стан, з бідою борикаючийся демос. Ми повинні зрозуміти, що єдиним прапором нашим єсть прапор консеквентного, основного демократизму, на всіх полях. Розвинім широко прапор демократизму, котрий перед всім має на оці добро мас, станьмо в обороні простого люду в загалі і илекаймо в краю і в державі ідею справедливости демократичної на всіх точках і гуманного поступу, а тогді цілий наш нарід стане всею своєю силою за нами, бо іншого виходу єму нема. Тогді будемо могли числити на симпатію і поміч всіх мас народів Австрії і Европи, котрі вже от-от приходять до слова. А в такій роботі знайдеся, ба навіть скріпиться наш націоналізм, яко природна окремішність вдачі народної, котроі ніхто не зломить. Тогді самі народи рішать скорше і красше форму свою взаімного пожитя, ніж всякі кабінетні бюрократичні контракти та угоди. На всякий спосіб, здаєся міні, що нам Русинам ще завчасу класти всю свою силу на одну карту, і запалювати ся занадто такими далекими і непевної вартости справами, як адміністрацийний поділ Галичини, коли нарід наш бідує гірко і єму цілком инші річи доскулюють. Виборім і муравлиною роботою по селах та містах випрацюймо нашій масі народу красші условини людского жатя, а тоді само собою виясниться, які мають бути стосунки взаімного пожитя народів, хоть би тілько в нашій державі, і самі народи зроблять, що їм буде потреба. Не забиваймо собі дуже тим голови, який має бути комин на даху, коли ще не маємо добрих підвалин під будинок...

От то гадки, які насуваються провінціоналови по нарадах нотаблів. Подаємо їх під прилюдну розвагу, особлив людей з провінції, котрі стоять близше народа і знають єго дійсні потреби.

Др. Северин Данилович.

Про згоду між інтелігентними Русинами.

Ми власне писали під таким титлом статю, в котрій думали обговорити й поділ Галичини, коли про те ж дістали від дра Сев. Даниловича з Коломиі допись п. з. Уваги з провінції по зйіздї руских нотаблів (знатних людей). Статя д. Даниловича во многім нас виручила, і ми вступилися йій з місця тим раднійше, що в загалі в справі порозуміня між Русинами, рішучий голос повинна мати провінція, котра завше такі справи чула ліпше ніж загал львівских Русинів, бо бачила до-очне горе того, о котрого нам усім виключно повинно ходити — нашого простонародя.

До статі д. Даниловича нам би не богато тепер додати. Ми так само, як д. Д., думаємо, що руска інтелігенція не повинна тепер гнатися за поділом Галичини і такими подібними справами і бачити в них все спасенє. Воно, звісно, не зле би було мати при кунї рускі землі. От навіть не-німецкі Бісмарки напирають напр. на те, щоби Украйіну відривати від Росії в самостійну державу, розумієся, під дахом історичної Польщі, бо коли Поляки вчули, що Русини хотять відділитися від них у Галичині, то, на превеликий наш жаль, навіть польскі демократи з Kurjera Lwowskiego закричали, що се wichrzenia świętojurskie і що нас буцім то „сам Бог получив“ (цікаві ми, що би то ті панове сказали, якби від Росіян та Німців почули, що ті польскі крайі з нима також Бог получив?). Але, одно те, що такі заходи, — як слушно завважує д. Данилович, — зараз на другім ступні порізнили би нашу інтелігенцію може навіть ще гірше ніж було доси; а друге й головно, що по нашому се все будова від даху та ще й на піску. Отим то ми завше думали, що рускій інтелігенції треба зачинати не від своіх держав чи країв під Австрією, а від громади, від села, від матеріяльного та просвітного двигненя нашого простонародя. Скажете може: „не дають нам, не позволяють!“ Байка, відповідаємо. Борімся тілько, працюймо тихо та невинно, а побачимо, що нашої слушної справи ніхто не в силі спинити, і що спільно з демократами других народів навіть розширимо рамки для дальної нашої діяльности, так, що й не будемо потребувати своіх осібних провінцій. А на поділ Галичини справ-

ді могли би піти всі сили нашої інтелігенції; особливо люде й так полохливі та лінивi, люде неприхильні нашому простонародю, в душі котрих достигає панство, зовсім махнули би рукою на оборону руского простонародя, на єго матеріяльне та просвітне двигненє; казали би: „зробиться, як буде Галичина відділена". А що се, по нашому, річ дуже нелегка й далека, то на ниві праці для нашого простонародя насталоби повне запустінє. Зрештою, осібна руска Галичина — річ сама про себе формальна, бо ж суспільні й інші порядки остали би ті самі, значить і „руский" сойм і уряд бувби майже такий самий, як тепер. Що найбільше уряди мусіли би вживати скрізь і рускої мови. Може бути, що пани польскі навіть про око присталиби до Русинів, але чи й тоді з них була би яка користь для нашого простонародя? чи вони змінили би свою натуру? Далі, що до самої рускої інтелігенції, то тепер вона все таки противиться людім неприхильним для простонародя, і хотя-не-хотя мусить на него озиратися, а в відділеній рускій Галичині переважна частина рускої інтелігенції сталаби більше консервативною для оборони своїх інтересів, бо повстали би зараз нові рускі стани—от хотьби й урядницкий... Ми й тепер бачимо у деяких папів наших обох старших партій велику нетерпимість до людей різко поступових народолюбних думок, а в осібній рускій Галичині такі нетерпимі люде дуже би змоглися в силу, і против них тяжко би що сказати, бо казали би: „Та ж то наші люде, як ви сміете против них виступати, ви — зрадники рускої народности!" Зрештою, не треба думати, що й в осібній рускій Галичині спори між старими партіями скінчилибися; навиворот, по нашому, вони би тим більше змоглися, особливо, коли зайде бесіда про посади, про руску мову в урядах та висших школах та про урядове руске письменство. Та, хотьби в сім і була згода, хотьби в усіх школах та урядах східної Галичини заведено одну руску мову і таке інше, то чи ж се вже все? Чи не важнійше те, що й як будуть писати та вчити в руских школах, що будуть діяти в руских урядах і т. і.? А нема надії, щоби хоть в осібній рускій Галичині інтелігенція звернула головну увагу на зміст хотьби шкільної науки, бо й тепер вона зовсім на те не звертає уваги. По за кілько можна розуміти, то найгорячійші прихильники поділу Галичини думають, що се був би вінець рускої справи, а не, як ми думаємо, початок рускої праці. Отже, по нашому, такий осібний руский краєць міг би бути корисний для інтересів руского простонародя аж тоді, коли би руска інтелігенція своєю безкорисною працею перше доказала, що вміє боронити інтересів простонародя, і коли би самі наші робітні люде були на тілько просвічені та зорганізовані, щоби не допустили до того, щоби така руска державка під Австрією могла як небудь бути повернена против них. Ось через що ми думаємо, що поділ Галичини можна мати на думці та аж на другім, або й на третім місці, і віче знатних Русинів не повинно, по нашому, того ухвалювати.

Зйізд той повинен, по нашому, виключно занятися справою згоди інтелігентних Русинів у праці для нашого простонародя, і повинен ухвалити бодай в основі, щоби Русини не ділилися на більше партій, а вчинили одну-однісіньку народолюбно-поступову партію. Звісно, сему будуть противитися деякі панове з обох старих партій, особливо у Львові; вони власне перед зйіздом усяко під'юджують в таборі руско-украйінскім старих на молодих, і власне против молодих виступають з обох боків. Такі люде мусять бути противні новій рускій соєдиненій партії, на зовсім нових основах і для однісінької цілі — матеріяльного та просвітного подвигненя нашого простонародя. Але ж щирих людей, особливо з провінції, се зовсім не повинно збити з доброї дороги. Наші партійні спори виходили й виходять майже виключно з того, що переважна частина нашої інтелігенції ставила й ставить за ціль відорване слово „народність", під котрим що іншого розуміють народовці, а що іншого москальофіли, при чім, натурально одні, одних зовуть відступниками від народности, а спільно зовуть такимиж відступниками тих, що ставлять на першім і послідним місці народ —простих, робітних людей, їйх матеріяльне й просвітне двигненє. Алеж, хто хоче, щоби ті спори коли небудь скінчилися—мусить раз твердо й безповоротно взяти за основу своєї діяльности власне наш простий народ, безспорний національний елемент, що піднятий матеріяльно й духово, сам собі колись рішить наші етнографічні спори, і рішить далеко ліпше, користнійше для себе, ніж

ми можемо здумати. Він же рішить тоді й вищі політичні справи. Нехай тілько щирі люде наших обох старих партій щиро возьмуть собі до серця отсю єдину ціль — двигнене нашого простонародя, то й наші письменські спори самі собою урвуться, бо скоро одні й другі твердо постановлять і невпинно працюватимуть над тим, щоби розвиватися, підноситися разом з народом, то не може бути й бесіди про ніяке інше письменство, як про народне, в народній мові. Чи таке письменство наблизиться чи не наблизиться до теперішного російского, то ще побачимо; головна річ-тота, що воно буде живе, і що самі Росіяне єго далеко раднійше повитають, ніж теперішну бурсаччину, котру від давна даремне заводять прихильники „Червоної Руси“. Ми думаємо, що коли вже одна частина нашої інтелігенції конче хоче двоїти письменство, — що, по нашому, шкодливо для народного розвою, — то нехай раз на завше ріпить: для народу писати чисто по народному, а для своєї інтелігенції чисто по росийски. На такій дорозі що до москальофільскої частини нашої інтелігенції був „Другъ“, орган зєдинених 1876 р. академічних товариств „Академического Кружка“ і „Дружнього Лихвяря“, і практика показала, що лиха з того для народу не вийшло; на виворот, власне під впливом між іншим і російского письменства переважна більшість „Ак. Кружка“ зовсім перейшла на бік свого народу, і то навіть далеко різче, ніж народовці.

Звісно, згоду межи рускою інтелігенцією треба би почати від Львова, чи то від руских товариств у Львові. І так, найголовнійше треба би мати одно просвітне товариство, замість теперішних двох чи навіть трох — Галицкорускої Матиці, Просвіти та Общества Качковского, якби тілько всі інтелігентні члени тих товариств до-разу покинули всякі незгідні етнографічні, історічні та релігійні змаганя, а стали на реальний грунт, звернули увагу тілько на близші й дальші потреби нашого простонародя, та рішили в своїх виданях ширити серед него тілько випробовану всесвітну науку та практичні відомости. Але на се є мало надії по просту тому, що наша інтелігенція і науково і практично ще сама мало підготовлена таї далеко ще не стоїть на єдино, по нашому, твердім грунті — суспільнім, хоть, звісно, в рамках своєї народности. Тим то таке одно просвітне товариство могло би т е п е р видавати ще гірші книжочки, ніж видає Просвіта та Общ. Качковского осібно, тим більше, що тоді не було би й ніякого навзаєдництва. Через те нам видиться, що ліпше для обох товариств осібно ухвалити хоть загальний напрямок просвітної діяльности — по нашому, такий, як що тілько ми вказали — а тоді піде вгору тото товариство, в котрім нарід побачить більше корисної для себе праці.

Вже більше надії можна би тепер покладати на одно руске політичне товариство, себ то розвязавши „Русскую Раду“ та „Народну Раду“, якби тілько тото одно товариство взяло собі за головну ціль — правну, чинну оборону нашого простонародя і відстороненє всего того, що спиняє єго самоорганізацію для того, щоби стати паном у своїм краю. Але й сего ми не сподіваємося по соєдиненім політичнім товаристві. Інтелігенція наша може в нім пуститися за поділом Галичини й іншими подібними високополітичними справами, далекими від прямих інтересів нашого простонародя. А через те й тут ми були би за тим, щоби радше для обох істнуючих товариств осібно приняти наведену повисше основу, а тоді й з них возьме потім верх тото товариство, що кріпше буде боронити політичних інтересів нашого простонародя. Коли ж покажеся, що і в сих краєвих політичних товариствах і в повітових та окружних, що мають заложитися, запанує один дух, то вони й самі скрізь зільлються.

По нашому, ві Львові найбільше повинно і може бути — одно таке читальне товариство, касино, до котрого би належали всі львівскі Русини без ріжниці партій і станів. В такім товаристві львівскі Русини зближали би ся до себе, обмінювали би ся гадками, вчилибися терпимости, безсторонности. Се була би найліпша, конечна, необхідна школа для згоди межи львівскими Русинами, тай межи тими їх прихильниками на провінції, що ще тепер не живуть згідно. Одна львівска читальня могла би й повинна би стати в поміч нашим народним читальням на провінції, розуміється, якби в ній запанував тілько народолюбний та поступовий дух; вона могла би довести наші читальні, з котрих тепер кожда бореся о власних силах, до якоісь організації, котрої чи-

тальням нашим дуже треба і про котру в свій час напишемо докладійше.

Ми в загалі думаємо, що для направи наших незавидних стосунків серед інтелігенції особливо львівської найперше і найважнійше було би те, щоби ті, що мають зібратися для згоди, ухвалили і твердо стояли на тім, щоби їх прихильники чесно та безсторонно судили про думки та діяльність людей іншого табору, не так як тепер, коли у нас загально держаться засади: „про своїх людей говорити все як найліпше, про чужих як найгірше“, та ще й уживають до того таких нечесних способів, як доноси і т. п. Се найбільша болість серед нашої інтелігенції ще від часів Маркіяна Шашкевича; болість, від котрої змарніли найкращі рускі сили, і від котрої остаточно завше найсолонійше приходилося нашому простонародю. Сю болість конче раз треба загойіти, коли не хочемо, щоби всякі наші заходи до згоди були марними. Не йде тут зовсім о те, щоби не критикуватися; і овшім, критика конче потрібна, але критика чесна, що має на оці правду і тілько правду, хотьби вона найпілася й на боці тяжкого ворога. А у нас за найменше слово правди, зараз мають чоловіка за свого особистого ворога, а з людьми, що незвичайно думають, навіть говорити не хотять. Свобода думки, переконання, їх свобідний обмін і чесний обхід із противником — ось чого наній інтелігенції найперше треба. Тілько тоді зможемо договоритися до чогось путнього та спільно працювати.

Найменше спору є межи рускою інтелігенцією — в справах економічних, і на сім полі могло би тай повинно би прийти до згоди найперше. Але у нас загалом найменше знання ба й нюху власне в справах економічних. Нема Русина, котрий би знав економічний стан нашого народу бодай так, як небіжчик В. Навроцкий; практичного економічного змислу у нас ще менше. А власне поправа економічного стану нашого народу вимагає великого знання і вправи у самої інтелігенції. Тим то й годі би було утворити на зїзді якусь путню господарску організацію для економічного подвигнення народу. Але, по нашому, на зїзді можна дати до того дуже гарний початок. Знаємо, як визискують скрізь тих наших зарібних людей, що йдуть на зарібки до Росії та до Америки. Заложім же конечне власне товариство для правної оборони наших еміграптів. До такого товариства ми всі приготовлені, і інтелігентні, і робітні; до него радо всякий Русин уписавбися, складаючи невелику вкладку, напр. 1 зр. у рік. Товариство мало би вишукувати людім відповідних зарібків за границею, усувати безправні перешкоди до вийзду, зичити їйм на дорогу грошей, боронити їх від ошуки в дорозі, вести їх спис і т. і. Се була би в руках Русинів могуча підойма в справах економічних, а тим самим і суспільних і політичних — далеко сільнійша, ніж навіть товариства політичні. Коли вже руска інтелігенція так мало дбає чи може дбати про те, щоби прямо заспокоіти голод наших нещасних селян та ремісників, то нехай же бодай від разу влекшить їйм за границями нашого краю зарібки, котрих тепер буде дуже а дуже треба. По нашому, зїзд мусить ухвалити заложити таке товариство для правної оборони наших еміграптів, коли не хоче почути закиду, що его доля простого народу навіть у найгірший час — зовсім не обходить.

Ось поки що все, що ми можемо сказати про згоду межи Русинами.

Чи дійде, чи не дійде тепер до згоди межи нашими партіями, то ще годі знати. По нашому, може не дійти, коли провінція стане слухати тих Львовян, що зовсім не згоди бажають. Чи, далі, та згода, до якої би мало прийти, буде корисна для поступу рускої справи, се залежати буде від тих основ, на яких згода стане. „Народ“ старався вказати на такі єдино, по нашому, спасенні основи. Чи прийме їйх зїзд — майже сумніваємося! Одно тілько можемо тепер сказати на певно, що будучність належить до тої рускої партії, котра поставить собі за першу й остатну ціль — двигнути матеріяльно та по европейски просвітити наше простонароде, се б то его інтереси висуне на перше місце. Запевне, що богато старших Русинів обох партій ані не схоче, ані не зможе безповоротно пристати до такої нової партії; але ж ми певніенькі, що небавом із обох наших головних партій відділяться всі живі та щирі люде і вчинять таку партію. Чим більше буде таких людей з обох боків, тим кориснійше для народу, тай для самої рускої інтелігенції. Коли

члени обох головнійших партій сотворять таку народолюбну та поступову партію без нас, то тим красше; ми з усеї душі будемо їм помагати. Якжеж ні, то нам бачиться, що правдиві народолюбці з обох партій будуть мусіли подумати про те, щоби по за рамками тих партій утворити нову організацію, котраби більше відповідала насущним інтересам нашого робучого люду.

На всякий случай зїзд Русинів за для згоди — се великий ступінь в нашім розвою. Від него може залежати поворот у рускій справі, може залежати найблизша доля нашого простонародя. Тим то ми й домагаємося, щоби всі пункти згоди і всі відчити, які на зїзді мають бути виголошені, наперед оголосити в газетах і всесторонно обговорити на приватних сходинах у Львові тай на провінції, хотьби таким чином прийшлося відложити зїзд ще з на місяць. Наші нотаблі. по нашому, власне найгірше прислужилися згоді тим, що ухвалили все держати в тайні. Адже ж ся справа обходить увесь руский народ, усіх Русинів, а не тих одних, що скликалися на зїзд...

Михайло Павлик.

З Лемківщини.

(З ліского повіту).

26. марта, 1890.

Зі всіх сторін пишуть: б[illegible]а, нужда, а з наших сторін нічо не чувати, так як би тут все благоденствувало. На жаль, ніхто с тутошної висшої публіки не бачить, як Лемко мужик жиє. Тутешня висша публіка нераз голосить: Лемко виріс в біді, Лемко уміє бідувати, а сего року єму щоби тілько зеленого коріня діждатися, то з грішми американскими і при будучих тартаках, перебуде лихо. Про те мало хто в Лемківщині чує за які там запомоги, а на повіт ліский то жадної запомоги не призначено.

Подоляк подумавби, що й сего року в горах галицких, в сім Бескиді середнім, Лемкам добре жиєся. А тут якби так мужик Подоляк на прожиток сюда загостив, то і до Великодня не діждавби. Бачив я біду подільску ще в осени, але про лемківску і незгадуй. Газда подільский, мужик на 10 моргах, — зачисляю сюда повіт золочівский, — має тепер на харч чорний хліб житній, ячмінний, знайдуться у него крупи ячмінні, гречані, пшоно, біб, фасоля, горох, сушевиця, у декого і з садовини дещо, а тут у Лемка мужика, газди на 30 моргах є на поживу жур, себ то полівка з муки вівсяної, бульба, а де хто і капусту має. Бандурки себто бульби також уже переводяться. Хліба тут не видати крім оцинка себто паляниці з муки вівсяної с половою і всяким смітєм. І се дуже велика рідкість. Вийшла справді диспенза (дозвіл) від папи римского, що скоромне можна йісти, а тут молока тілько що у богача — дітей нема чим погодувати. Худоба тепер з голоду гине у нас, а навіть і по дворах панских, як в Смільнику коло Балигорода у дідича п. Бялецкого і у инших. Люде зрізують базьки з вільхи, молоду бучину і тим годують худобу, щоби хоть на ногах держалась.

Як дадуться порівняти тутешні бідні газди на моргах десятох і халапники с подільскими на двох моргах і халупниками, то вже не рівняй ніяк. Тут роботи для біднійшого нема. По дворах платять по 10 кр. денно в своїм харчи, а і сеї роботи пек ма. Зачувати, що маються ставити тартаки, алеж поки що ніхто не заробляє у них. Тут і до Америки заборонено як слід на заробіток мандрувати.

Страшний сей процес вадовицкий, і не говори, а всеж таки, добре розглянувшися, тутешні Лемки вже научилися мандрувати до Америки. Пора була би давно йім позволити іти туда на заробіток, хоч тим, що не належать до служби войскової. Бой щож, цілий рік, як строгий наказ: не мож іти Лемкови до Америки. Хто й з Америки повернув, то за сі гроші повибудовувався, довги посплачував, позбувся справдішних пявок тутешніх, себто жидів і тепер без гроша. Щасливі тілько ті родини, що повисилали своїх мужів та синів перед наказом, котрі з Америки до тепер не повертають а тілько гроші домів шлють. А таких не дуже багато найдеся. Люде тутешні давно на способи беруться ще від самого наказу, і втікають без паспорту до Америки на заробіток, так богато з них пересиджує в дорозі по арештах, йіх назад навертають і ще до більшої біди приводять. Звісно, що вибираючися в дорогу запожичаєся в жидів на 150 зр., в надії, що по двомісячнім побуту в Америці прийде жидови капітал з 20 процентом. Дорога не повелась, нещасний тратить з сих грошей виповичених половину; єму з сих грошей порахують і за харч у тюрмі і за конопляну почту, себ то цюпас. А нікому і до голови не приходить, чи не можнаби як сим бідним вихлопотати паспорти. Селяне самі подавали і подають прошеня о паспорти і до самого намісництва, але нічо не помагає. Найліпше булоби тутешним священникам вияснити на петиціях із сел до сойму на руки руских послів, чей би й великі пани побачили, що з голоду тяжко гинути. А нема тут жадного боя. Священникам тутешнім ніколи нема чого боятися. „Козак пана не знав з віка“: тутешне священство має презенту від капітули Перемискої. Та довго ждати до того соймового збору. Мож було давно пробувати, та нічого, лучше вже тепер ніж у четвер; мож приготовлятися наперед, бо ми дуже тяжкі; шкода що в горах.

Помістіть, прошу Вас, сих кілька слів: може би й „Дѣло“ підняло в сій справі голос, бо тут нема жадного виходу з біди для сих нещасних Лемків.

Приятель Лемків.

На чий млин вода?

Ми мали обширно написати про супереку, що недавно зайшла межи старшими і молодшими Русинами украйінского напрямку ві Львові, ізза двох страшних слів—„напіоналізму“ та „космополитізму“, — але, як бачуть читателі, у нас тепер і так місце завалене, то ж ограничимося ва найважнійше. А й се робимо тілько через те, що тут, як побачимо, ходить власне о інтереси нашого простонародя, а ні одна руска газета не то над сим не застановилася, а й не росказала безсторонно цілої сеї справи.

На вечерку в честь Т. Шевченка 24 л. марта, учитель рускої гімназіі, д. Наталь Вахнянин промовляв іменем львівских народовців. До своєї промови д. В. вихопив із Шевченкових віршів ті, де є мова про сам край Украйіну та про те, як Шевченко бажав спільно з дружиною дивитися з гори на той край та роздумувати про єго історію, — а зовсім нема мови про суспільний бік Шевченківского світогляду, про руско-украйінский робітний люд, про єго інтереси, про котрі Шевченко за житя найбільше дбав сам і велів другим дбати. Д. Вахнянин заявив, що в тих і подібних словах найглубші Шевченківскі бажания. що „Русь“ купиться й повинна купитися навколо програми тих віршів, і навязуючи до них, д. В. пустився поясняти слово „національм“. Вся промова д. В. була повна суперечки власне через те, що він очевидячки бажав і зберегти дещо з руско-украйінскої старовини („прадідний звичай“) і бути поступовим, і в сім остатнім він справді не сказав нічого такого, з чим би годі було згодитися і найпоступовійшому Русинови. Само слово „національм“ (мову й т. і.,) сам д. В. уважав за спосіб двигненя рускої народности і за форму, в якій у нас має проявлятися загально-людский поступ. Найбільша суперечка д. В. вийшла в тім, що він одним духом виступив против тих Русинів-Украйінців, що раді би повести свій край за „современними огнями“ то є за сучасною всесвітною наукою та поступом, і задля сего буцім то хотять зрадити свою народність, чи то до чиста сі збити, змішати з другими народностями.

Се було стрілено до тої поступової молодіжі в „Академічнім Братстві“, що недавно перед тим святкувала память Федьковича сама, без старших народовців, за що їй порядно дісталося в тім самім „Дѣлѣ“, котре не то прикриває подібні, як на вечерку Федьковича, свої невдачі, а нераз навіть припинає до них слово: „знаменито“. Особливо ж лихі були на братчиків старші народовці за те, що на вечерку в честь Федьковича, голова „Академічного Браства“, д. Евгеній Левіцкий мав мати, іменем усіх братчиків, промову, де гадав росказати, що думають єго товариші і де, як народовці були переконані, малося головно їх критикувати. Та д. Левіцкий вспів на вечерку в честь Федьковича сказати тілько, що інтелігенція руска повинна собі брати за взір небіжчика і справді припасти до нашого простонародя, що „Дѣло“ (ч. 41) назвало фразами (пустими словами). Цілу ж промову д. Левіцкого за щось то наперед сконфіскувала поліція, а комісар поліції, Котовский, явився навіть на вечері після вечерка Федьковича, і не тілько що не позволив д. Левіцкому сказати щось подібного як було в відчиті, але в загалі нічого поважного не позволив зібраним студентам говорити, хиба пити за здоровє і т. і.

Після вечерка в честь Шевченка зібралося на вечерю (комерс) чимало львівских і позальвівских Русинів у тій самій гостинниці, де перед тим була й вечеря після вечерка в честь Федьковича, тілько що сим разом Котовский не прийшов, бо й не мав права прийти. На сім комерсі встав д. евг. Левіцкий і в імя „молодого покоління“ відповів д. Вахнянинови довшою промовою, суть котроі була така: „Молодіж не годиться з тим, що сказав про Шевченка та ізза Шевченка д. Вахнянин. Треба бути зовсім необразованим чоловіком, щоби в Шевченку бачити тілько національм, а зовсім пропустити єго суспільні, людскі ідеали, та ще й казати, що всі Русини так роблять і повинні робити. Ставити на першім місці думку національму, вважати єї за найважнійшу річ у народній роботі, значить ставити програму дуже вузку і тим самим шкідливу. Бо і що ж напр. значить „підносім, розвиваймо язик“! Адже ж язик, мову ніхто не розвиває букварями та граматиками. Мову підноситься розширюванєм думок, витворюванєм нових понять, розвоєм моральним, в загалі ж наукою, широким, европейским знанєм. Національм се історична форма, і вона самого народного поступу не витворює. Поступ іде рівно з пізнанєм правди, з наукою, а наука для всіх однакова, вселюдска — космополітична. Нема правди німецкої, рускої, польскої і т. і., тілько спосіб, в який ми єї пізнаємо і висказуємо, залежить від наших національних окремішностей, від нашої форми, то є головно від мови. Отже коли хочете піднести мову руску, національм, то заповніть єго наукою, европейским знанєм, просвітою народу. Але чи можлива тота просвіта без матеріяльного двигненя народу? Чи стане він заходитися коло справ національних і висших розумових, відірваних від житя, як не буде мав що їсти? Значить, перша річ — двигнути нарід економічно, дати єму під ноги грунт. Тим то інтеліґентні Русини повинні поставити на перше місце добро наших робітних людей, а вже сама праця коло двигненя нашого люду піднесе й наш національм, бо коли нарід стане міцний економічно, то й сам дібється своїх прав супроти всяких ворогів. Коли справи формально-національні поставимо на друге місце, то й перестанемо сваритися за річи формальні, за письмо та мову, а тоді й лекше нам буде злучитися всім до спільної роботи. Нехай же любов Шевченка до наших робітних людей та єго чоловіколюбні думки будуть тою провідною ниткою, най будуть тим, що нас повинно звести до праці над матеріяльним добром нашого простонародя і злучити в одну широпоступову, народолюбну партію“.

Виходить із сего найперше, що д. Левіцкий сказав про національм уласне то само, що й д. Вахнянин, тілько без єго суперечки. Далі виходить, що д. Левіцкий

поставив на перше місце найосновнійшу думку Шевченка — двигнене нашого простопародя, і то найперше матеріяльне, щоби він міг двигнутися й духово. Против сего ледви чи міг би що сказати руский народолюбець. Але в Галичині Русини від давна навикли до всякого „чинопочитанія". Після того звичаю, молодший, навіть університетский студент, як д. Левіцкий, не повинен противитися навіть гімназіяльному учителеви, як д. Вахнянин. А тут д. Левіцкий посмів навіть критикувати „пана професора", та ще й як критикувати — остро, безоглядно! До того ж се діялося перед Русинами з провінції, а львівским народовцям страх як нехотілося, щоби світ дізнався про те, що в самім Львові є люде українского напрямку, з котрими вони не ладять. Тому то, після промови д. Левіцкого настав у салях великий гвалт. Навіть товариші д. Левіцкого, — що перед тим завше з ним солідаризувалися, — повривалися з місця, а один із них крикнув: „Нам, молодим, зася критикувати таких поважних людей, як Вахнянин!" Вахнянин, забравши голос, почав з того, що буцім то тільки що сказане д. Левіцким сконфіскувала поліція",[1]) а потім далі говорив згірдно про поступову молодіж, не мовби хотів сказати: ви ще за молоді з нами мірятися та нас критикувати. Підчеркнув д. В. особливо те, що поступова молодіж дбає тільки про те, щоби нарід мав чим черево заповнити, що у нсі-ді остаточна ціль жолудок (д. В. і в промові своїй на вечерку заявив, що его „Русь" тільки „в духовім двигненю маси бачить запоруку сили, долі і волі",) а він, д. В. буцім то має на думці щось вищого, ніж поступова молодіж. Вахнянин скінчив свою відповідь Левіцкому завзяною, буцім би то та поступова молодіж, про котру він говорив, такими своїми думками зраджувала свій край, свою народність, бо навів слова Шевченка про те, що „хто матір забуває, того Бог карає", серед чого один старший народовець, те ж учитель, д. Ш. запальчиво крикнув до тих, що ще сиділи разом з д. Левіцким: „То до вас бесіда!" (видно, в свій час був пильним учеником старших москальофілів, що колись так само лаяли „студентів"-народовців). Потім забрав голос др. Олесницкий і зазначуючи, що він також зачисляється до молодих, заявив, що не годиться з тим, що д. Левіцкий сказав про націоналізм, бо по его думці націоналізм, не є форма, тілько чуте, котре можна вирвати у чоловіка хиба разом із серцем (очевидячки д. О. змішав форми національні, як мову й т. і. про котрі говорив д. Л. і котрі також дуже змінні, зо змістом рускога житя, з руским почутем, котре те ж на кождім ступні розвою, ба й у кождім стані і майже в кождім чоловіці — інше, так як і сама народність до грунту зміняється на людских очах). Зрештою, по думці дра Олесницкого, межи спірниками просто вийшло непорозуміне, бо ж усі Русини руско-украйинского напрямку, молоді й старі йдуть до одного, хоть і не в однім порядку ставлять ті справи, котрими Русинам найбільше слід займатися. Очевидячки др. О. не думав кидати каменем і на д. Левіцкого та его товаришів. Ще енергічнійше виступив в оборон поступової молодіжі др. Шухевич, та се все не помогло навіть на тілько, щоби позволити говорити ще раз д. Левіцкому. Щось вісім чи девять раз д. Левіцкий просив о голос для оправданя своіх поглядів, і за кождим разом его навмисне заглушував хор „многолітствієм", хоть ні за чим здоровле не пито, і так закінчено комерс. Не перечимо, що д. Левіцкий міг хибити що до тону своєї промови супротів „старших", але на те ж вони й старші, щоби бути вирозумінішими. Тимчасом очевидячки, в горячці розі переминилися: „професори" чи то старші та їх прихильники сим разом поставилися супротів Левіцкого та его прихильників так як ученики, і то навіть не з вищої гімназії. Сей поступок „старших" обурив, як знаємо, богато Русинів і Русинок із провінції, хоть ніхто з них не хвалив і різкого тону д. Левіцкого.

На третій день „Діло" (ч. 59) подало промову д. Вахнянина на вечерку, а виступ д. Левіцкого на комерсі назвало зовсім нещасливим, але не подало й словечка з того, що д. Левіцкий говорив, коли противно подало суть відповідей д. Левіцкому, Вахнянина й Олесницкого, злорадно підносячи, що ось то мовляв сам „молодий" як побив та осудив д. Левіцкого! В загалі „Діло" від самого вечерка в честь Федьковича тілько глумливо говорило про поступову молодіж, особливо ж про Левіцкого: в усіх его статях про братчиків чути тон ображеного професора[2]).

Щоби ясно було, на кілько слушно „Діло" осудило в загалі виступ д. Левіцкого, значить і те, що економічне подвигнене народу треба ставити на першім місці, —мусимо піднести, що того самого дня, на кілька годин перед вечірницями, в Ділі (ч. 57) надрукований другий уступ цінних „Писем із села в справах економічних" нашого сотрудника д. О., де виразнісінько стоїть таке: „Жерелом всякого зла і темноти, і моральної і політичної немочи є матеріяльна нужда народу". І ще: „Попереду всего іншого — матеріяльна незалежність!" А перед тим (ч. 52) д. О. ще виразнійше підчеркує основну думку д. Левіцкого. Він осуджує те, що наші політики все будують на „моральній" силі, коли тимчасом „голод і холод пригнобить і найсильнійшого духа", і далі каже до-слова так: „По моїй гадці, ключ до розвязаня нашого фатального політичного (і в загалі національного, додамо ми) положеня лежить в питаню економічнім. Поможіть народови побороти страшну его нужду — то все проче осягнеся легко. Уважаю то за найбільше наше нещасте, що нам Русинам, до тої степени брак змислу економічного, що навіть в такій хвилі, де сотками тисячей народу грозить голод, ми положеня

[1]) Промова д. Левіцкого не мала нічого спільного з тим его відчитом, котрий, як сказано, сконфіскувала поліція.

[2]) Що до того болючого пункту, то скажемо народною приповідкою: „Не в тім сила, що кобила сива, а в тім, як везе". Не в тім сила, чи хто професор а може й доктор, чи студент, а в тім, що хто знає, що говорить і діє. А в світі завше так було й буде, що спосібнійші ученики скоро вміють більше тай ідуть далі, ніж учителі. Інакше світ ішов би все в зад, а не на перед, і тілько професор-зависник не признає ученика навіть за рівного собі.

економічного майже не втягаємо в дискусію а натомість дуже живо займаємося політичною організацією". Редакція „Діла" не додала до сего ніякої своєї уваги, значить годиться, а против д. Левіцкого за те ж саме виступає. Чи ж се не „вавилонске столпотворене"? Видно, якась сила так опутала редакцію „Діла", що вона стратила сим разом усяку міру слушности.

26. л. марта ті братчики, що були не згодилися з д. Левіцким, скликали приватні збори братчиків. На тих зборах явилися й прихильники д. Левіцкого, і д. Л. повторив і пояснив усе, що сказав на комерсі, так, що з ним згодилася переважна більшість зібраних противників, хоть ніхто з них не годився на „ображаючий" тон, яким д. Л. говорив на комерсі. Настало порозуміне і навіть постановлено що тижня сходитися на подібні розмови, а один „радикал" запропонував навіть, щоби раз зійтися й зо старшими народовцями, щоби й з ними радикали могли порозумітися, як то було народовцям на гадці ще перед вечерком Шевченка. Деякі виділові післали затим у „Діло" письмо з описом тих приватних зборів; коли ж „Діло" того письма не помістило, то за підписом трьох виділових „Академічного Братства" надруковано було в „K. Lwowskim" із 29 л. марта письмо, де сказано, що братчики згодилися з д. Левіцким і що „Діло" хибно описало комерс. Користаючи з формальних помилок прихильних д. Левіцкому братчиків, другі їх товариші знову накинулися на них у „Ділі" і за промову Левіцкого на комерсі, немов би попихані до того з боку деякими старшими народовцами. Найчуднійше бачити межи суперечниками д. Левіцкого частину самих братчиків і то навіть таких, що ще недавнісінько самі мали економічно-суспільні справи серед нашої народности за найперші.

Справа стала голосна. Против д. Левіцкого та его прихильників у Братстві, виступила зараз і „Правда" (март 1890, на окладниках, ч. вийшло 1. л. квітня) глумлячися з того, що „головна річ дбати про голодного мужика", а що „націоналізм се тілько форма". Редакція Правди очевидячки зраділа, що може коннути поступову молодіж, бо вона ще торік винила єї в відступництві від рускої народности чи то в „космополітизмі". Виступи „Діла„ та „Правди" як раз пішли на руку „Червоної Руси", котрій, звісно, ходить тілько о те, щоби побити самих старших народовців, і котра з їх слів прибрехала, буцім то д. Левіцкий сказав, що народність дурниця, і що „жолудокъ составляетъ единственную цѣль человѣка" (ч. 62), а в 64 ч. якийсь Азъ-Азъ із провінції пішов ще далі і каже просто, що буцім то вже не тілько д. Левіцкий та інші братчики, а й члени редакції „Народа" „выреклись народности и свои (!!) желудки апотеозовали (піднесли до чогось найвисшого)"! Нарешті в 66 ч. Черв. Русь зве д. Левіцкого та его прихильників просто вовками, звірями. Так само стали супротів „молодого покоління" і гумористичні руські письма: народовске „Зеркало" і москальофільский „Страхопудъ".[1])

Страшенно прикро чути крики названих народовских і москальофільских газет і людей против наповнювання жолудків нашого простонародя як раз тоді, коли сотки тисячей его власне гине з голоду. Се просто брак серця, не то зрозуміня такої страшної для народу хвилі. Се показує, як мало тих панів обходять справи економічні чи то незавидна доля нашого простонародя. Яке ж серце зможе потім мати народ до їх ідеалів? Та оставмо тих панів на боці, а приглянъмося, що се за молоді люде, против котрих вони так дружно виступили? які справді думки тих молодих людей, яка їх діяльність, яка їх недавніська минувшість?? Се ж провідники „Академічного Братства," котрих заходом головно прийшло до віча руских студентів висших шкіл обох партій, котре вшмнулося о те, щоби власти університетскі відповідали Русинам-академикам по руски; се люде, котрі руско-польскому славянскому кружкови надали характер переважно руский, промовляючи там завсігди по руски і відчитуючи росправи з руского письменства і народознавства. Про одну з таких росправ д. Колесси про Шевченка, опікун славянского кружка, університетский професор др Каліна сказав, що се перша справді наукова росправа, яку він чує на кружку славянскім. Власне прихильники д. Левіцкого, як д. Колесса, Охримович, Ганкевич, котрим старші народовці закидують зраду народности — працюють над єї піднесенем, пишучи в народній мові і про руске народне житє вірші й наукові речі. Се люде, котрі загалом так дбали про розвій рускої народности, що за таку їх діяльність ціле „Братство" дістало письменну похвалу від усіх слухачів львівскої техники, головно Поляків, що таким чином признали слушність рускій справі на рускій землі; се люде, котрі, як могли, звеличили найбільшого з австро-угорских Русинів прихильника нашого простонародя, покійного Федьковича, взиваючи до такоіж любви до мужицтва всю нашу інтелігенцію; се люде, котрі головно старалися і довели до того, що руску справу признала навіть краківска польска молодіж, котра рішучо відреклася давної Польщі, оставляючи Русь для Руси; се люде, котрі, як бачилисмо, власне горячє бажають двигнути корінь рускої народности — наше простонародє. Отже ж один із тих молодих людей, д. Левіцкий зовсім не спроневірився на комерсі любві до своєї вітчини, як то толкує „Діло" (ч. 72).

Але, правда, ті молоді люде, против котрих так виступили названі панове з обох партій, грішні ще одним. Вони довели до того, що в названім академічнім вічу взяли діяльну участь і члени москальофільского „Академического Кружка" і заявили, що хотять стояти понад нашими партіями, вважають їх язикові та етнографічні спори за шкідливі для праці над подвигненем простонародя і йдуть до того, щоби бодай молодіж з'єднити в одну народолюбно-поступову партію, на основі суспільної справедливости.

Ми зовсім не дивуємося, що против названих братчиків перші виступили власне деякі панове з народовского боку. Адже ж то само вчинили були 1876 р. мо-

[1]) В „Зеркалі" ч. 7 вже просто показано малюнками, що до виступу против професорів накрутив д. Левіцкого видавець „Народа", хоть ніхто з нас у цілій тій справі не грав ніякої ролі як через те, що всяке „накручуване" кого небудь ми вважаємо за річ недостойну тай некорисну для справи, так і через те, що д. Левіцкий тай его прихильники — люде самостійні. То хиба тілько несамостійних студентів можуть водити за ніс „старші" та „професори".

скальофіли против свого, як було зразу, „Академического Кружка“, в котрім тоді, навколо „Друга“ власне утворилася була подібна поступова партія з членів „Ак. Кружка“ і „Дружнього Лихваря“ (сегодвішнього Ак. Братства), що очевидячки переростала тодішні наші старі партії. Спільними покликами москальофілів, а далі й народовців і Поляків до поліції повелося більшу частину нової партії знов перегнати на оба боки (при чім, правда, більшість навіть з Ак. Кружка пішла на бік народовців, і обновила їх новими суспільними думками), а самих рішучих людей, на котрих спав увесь тягар тих криків, повелося нашим „спасителям народности і порядку“ зіпхнути на незаконний в очах властей грунт. Тепер деяким панам із обох партій очевидячки ходить о те саме. Але ми всім тим панам відповімо за молодіж і за себе: „Не втнеш, Авраамс, Ісаака! не поведеся вам сим разом зіпхнути нас із поля законного і в загалі з практичного рускога, раз через те, що ми вже трохи підросли і спрактикували дещо, а потім ще більше через те, що й публіка наша — інтелігентна і простонародна — вже прозріла, тай власти не найшли і не можуть найти нічого противузаконного в нашій діяльности, а крім тої через те, що ми трохи глубше коренимося в рускій народности, чи то в нашім простонародю, ніж ви“. Щоби ж як слід, оцінити крик названих панів против нас народників-поступовців, нагадаємо, що так самісінько виступили старші й деякі молодші Поляки против тої польскої молодіжи, що, солідаризуючися з викликаною тепер рускою поступовою молодіжю, відреклася мрій Польщі від моря до моря і ставить на першім місці працю над матеріяльним і духовим подвигненем польского простонародя, в союзі з такими ж робітниками на рускім грунті.

До чого найскорше можуть довести соєдинені крики названих панів обох партій против поступової молодіжі, се вже ми бачили на „Акад. Кружку“ і бачимо тепер на тім, що діється з поступовими студентами в Кракові. А на чий же се млин вода, як не на млин усяких ворогів простонароди, ворогів єдности Русинів на тім твердім грунті, і в загалі ворогів усякого поступу?? Після подібних кількадесятилітних спорів межи Русинами, руска публіка дійшла врешті загально до того переконання, що ті спори були для рускої справи шкідливі, бо причинилися до вкорочення всім Русинам національних, горожанских і людских справ, і руска суспільна совість підсилася торік так високо, що руский клюб обстав у сеймі за невинно переслідуваними людьми всяких партій і думок. Коляж на-ново підняті спори підуть такою самою дорогою, то руский клюб хиба буде мусів на-ново внести подібну інтерпеляцію...

Куди ж могли би завести руску інтелігенцію подібні виступи деяких панів з обох партій против нашої поступової молодіжі, се видно найкраще з статі „Червоной Руси“ (ч. 66) п. з. Гнилый западъ. В тій статі, — мимохідь сказавши, немовби живцем вирваної з якоїсь давненької росийскої газети, — доказує ся ясно, як на тарелі, що захід Европи гние, що там люде відреклися ідей христіянства і народности, і поклоняються звірячим ідеалам, імевно жолудкови (бесіда про робітників, котрі тепер особливо в Німеччині піднимаються в гору). В загалі, по думці „Черв. Руси“, в просвіченій Европі — така погибіль, що прийдеся ві спасати — Славянам, що-ді непричасні ніяким західно-европейским ідеям. Звісно, во Славян на те ледви хто підe, крім хиба „старшого брата“, се б то теперішної деспотичної Росії. Яке би то було спасенє — ніщо й росказувати. Але тямити треба добре народолюбній рускій інтелігенції, що таке ж спасенє могло би й до нас загостити після поділу Галичини, іменно в такім порядку в людских думках: Руска Галичина, галицке княжество з князями та бонярами, історичний грунт — наслідство Володимира великого і далі, до кінця, тай то все не в користь волі ані нашої ані всіх тих народів, що в Росії... Се й дало би причину до найзавзятійшої суперечки межи тими москальофілами, котрим зовсім не о нарід ходить і Русинами украйинского напрямку. Ось що значить для Русинів загалом ставати на історичний, а не на суспільний грунт.

Наресті додамо до сих спорів ще одну, найзагальнійшу увагу. Коли добре вдуматися, то й зовсім легко зрозуміти причину вічного хитаня нашої інтелігенції межи панством і народом, причину хитаня в думках про „націоналізм“ і настоящу причину теперішних спорів межи частиною наших „націоналістів“ обох партій і „космополітів“. Перші стоять особливо тепер на дорозі до двиганя рускої інтелігенції з сі посадами й таким іншим „вишим“ добром, а тут „космополіти“ вічно їм лізуть ув очи з простонародом, з рускими робітними людьми, і вивають інтелігенцію, щоби всі свої заходи посвятила матеріяльному і духовому двиганю того простонародя. Відти й зміст тих панів. А що се справді так, видно буде найкраще в того, що львівскі опікуни „Батьківщини“ грозили торік підписаному, що як буде в „Батьківщині“ говорити за наших робітних людей, то вони виступлять против „Батьківщини“ через те, що против неї виступлять і сільскі богатирі, скоро тілько зрозуміють, о що властиве „Батьківщині“ ходить. А один із найгорячійших колись народовців із провінції просто заявив редакції „Батьківщини“, що порушувати справу руского робітного люду та ще й ставити сі на першім місці, значить звужувати руско-украйинску справу. Отже між іншим і через те, підписаний мусів зложити редакцію „Батьківщини“.

Як бачимо, деякі наші панове таки є на дорозі до богатирства. Та, се все не повинно збити з доброї дороги щирих народолюбців обох партій, особливо з провінції. Навиворот, ним ступити далі, то вся наша інтелігенція повинна перше кріпко застановитися над теперішним станом рускої справи. Скажемо просто, що наша інтелігенція стоїть тепер на роздорожу межи своїми і простонародними інтересами. Звісно, що й серед нашої народности був і є векорисний для простонародя нагін, витворити навіть свої власні богатирські й інші вишні стани, тепер же осібна руска Галичина, чи навіть австро-руска державка робить деяку надію, що се би могло статися. Ось чому ми головно й противимося поділови Галичини. Замість самим панувати над власним простонародем, то краще терпім іще якийсь час разом із ним і служім сму, поки непастанною працею не двигнемося в культурі разом, яко рівні собі, яко брати У нас боле й доси нема свого власного руско-украйинского богатирского стану (великих властителів земских і фабричних та банковиків), нема навіть урядницкого ані купецкого стану, нема в загалі ні-однісінького стану, котрий міг би остояти ся без прямої опори на нашім простонародю. Нехайже собі серед інших народностей вишні стани чинять усякі партії та стають в явну суперечку зі своїми робітними людьми. Ні-один щирий Русин не повинен приложити руки до такого ж поділу серед нашої народности. Щирі прихильники свого народу повинні всіма силами не то що противитися тому, щоби у нас повставали нові рускі стани, а й недавати, щоби й теперішні рускі вишні верстви, теперішна руска інтелігенція відділювалася від простонародя. Се зовсім не противуречить тому, щоби в вишних станах інших народностей на руско-украйинскій землі будити прихильність до нашого простонародя — щоби зібрані з его праці моральні й матеріяльні засоби обертали в користь простонародя, напр. помагаючи розвоєви зрозумілого й корисного для него письменства в руско-украйинскій мові і т. і., і по змозі (на кілько позволить їх натура) також мали на оці всеспільне добро чи то нові порядки для суспільної справедливости. Щирі прихильники народа повинні з усеї душі, з усіх сил старатися, щоби ввесь рускій розвій повернути на дорогу суспільної справедливости, поспільного добра й просвіти, заводячи серед поспільства гуртове господарство й гуртову організацію взагалі. Двигненє ж простонародя на ступінь людского житя та вселюдскої культури — се не звуженє наших заходів, не понижене всего вишнього; се власне розширене і поглубленє вселюдских ідеалів, се щось найвишого, що наша інтелігенція моглаби зробити.

Михайло Павлик.

По людски

(ОПОВІДАНЄ ОНУЧКАРЯ).

I.

Онучкарский заробіток, звісно, хліб то не масний :
Ходиш, бродиш, мокнеш, мерзнеш як той пес, за гріш
марний —
А згадати якось любо, ій же Богу! Поле, ліс,
Ріжні села, ріжні люде... І де тілько Бог мя ніс!
І якого тілько дива між людьми я наглядівсь!
Правда, і добро трафлялось, та сліз, горя, кривди більш
Серед сутолоки тої наче зорі ті ясні,
Так дві постаті жидівські споминаються міні.
Ви видали, як з криниці полєвої косарі
Літом воду пють, всім тілом ниць припавши до землі —
Так оба мої знайомі в праці, з потом на чолі,
Черпали житє й здоровлє з мами нашої землі.
Кривди людскої ніколи не прилип до них окрух,
А від них у мир добро йшло, мов вода з нори на луг.
Край наш бідний, люд наш темний у біді затверд, окріп
Ще й сміссь чужому горю, брату з горла видре хліб.
От тому годиться тямить про людей, що з тої тьми,
З тої вовківні страшної вирвались, щоб буть людьми.

II.

Я в Руді близь Магерова вже нераз вперед буван,
Про родину Шльоми Штенгля тож нераз се й те чував.
Аж раз літом по полудни, дождж в дорозі мя застиг, —
Я до Штенгля й схоронився. У гайочку груш товстих
Хата Штенгльова стояла — хлопска хата, не шинок!
Обійстє, стодола, стайня, пасіка, і знов садок —
Всюди лад, порядок, довір, хтось мабуть за всім глядить,
Що нетілько гроші любить, але в праці любить жить.
Чу! гуркочуть жорна в сінях! Вхожу — скрипнули чопи —
В сінях дід старий при жорнах мелє гречку на крупи.
Сива борода по пояс, похилилась голова, —
Але плечі наче двері, руки кремкі мов ужва.
Поздоровились. „Ту — мовлю — Шльома Штенгель?
Я гендляр,
Від дождку хтів схоронитись, щоб не змок міні товар".
— „Шльома в полі при роботі, але ти про те не дбай!
Я є Хаїм, Шльомин батько... Ну, сідай лишє, сідай!
Шльома в полі і всі діти — в нас робучий час тепер...
Для кісьби сей дождж не шкодить! лиш мене мій вік
пригнер
В хаті нині... Ну, та що вже! Не дармую, бач, і я:
От домелю, зварю каші, повечеряє сімя.
Такто, сину, в нашім стані все працюй, док лиш здоров,
От на старість на жіноцку я роботу перейшов!" —
Усміхнувся добродушно. — „Я не жалуюсь! — сказав—
І за те ще слава Богу!" — Тай опять до жорен став.
А змоловши виніс сито і счинять почав крупи.
— „Ну-ко, сину, йди по дрова, та в печи но затопи!"
Затопив я. Швидко каша закіпіла. Вніс старий
Масла, молока, сметани, тай до менє: — „Ну, бери
Миску, ложку, підвечіркуй! Ти ж у мене нині гість!
Шльома пізно верне з поля, гість тимчасом попойість" —
Підвечіркуючи Хаїм все балакав, — видно рад
Був чужому чоловіку. І хоч дождж почав стихать,
Не пустив мене в дорогу. „Ти останься, заночуй!
Завтра шабас, гріх ходити, — так ти з нами шабасуй!"
І здалось міні так тихо, тепло, гарно в хаті тій,
Що й самому захотілось перебути довше в ній,
Захотілося пізнати хліборобну ту сімю.
От і виждав я, як Хаїм перервав щось річ свою,
І озвавсь; „Скажіть, реб Хаїм, много краю я сходив,
А жидів я хліборобів щось ніде не находив.
Як се ви дійшли до того — чи то ви, чи хто другий,
Що жидівські всі Panusses, *) що шинкарство і торги
Ви покинули й робити коло грунту принялись?"
Вислухав старий, до столу головою похилився.
— „Мудро, сину, ти питаєш! знать не дурно ти блукав
Поміж люде, придивлявсь їйм, правди думкою шукав.
Ой, тай час нам всім шукати правди тої! І коли б
Всі жиди сі шукали, не сиділо б наче гриб
Плємя наше в сьому краю, ссучи з нього крок саму, —
Сотні літ живучи в ньому, сотні літ чуже єму!
Знаю, знаю я, небожє, як то тяжко накрінуть
Із найіжджєного шляху на нову, неневну путь —
Ну, та треба! Тай чи так то тяжко нині, як було
В ті часи, коли на інший шлях вертать міні прийшло?..
Я не думаю хвалитись тим, що к правді я звернув —
Ой, важким мене ударом на сей шлях Господь наїхнув!
І йшов з разу я тим шляхом мов крізь полумя і дим...
Слухай же, придатись може повість та вам молодим!"—

III.

— „Ох, старий я! Доживаю семий вже десяток літ.
На очах моїх до грунту весь перемінився світ.
Колії пішли, машини, телеграфи, сірники,
Панщину знесли, послами були в Відні мужики,
Шляхта побанкротувала, дідичами скрізь жиди;
Граф — комісар, князь — поліцай.... Тьфу, щезайте
до біди!
Ой, не те було давнійшє! Страшно, сину, погадать,
Як на ділі виглядала панщиняна благодать.
Ой, проклятий час був, сину! Бачиш, простий я жидок,
А прокоштував основно я вершок сі й сподок.
Ласков панєнков я гордився,—Бог мя змів, мов помелом,
І сидів я, як то кажуть, за столом і під столом.
Пан в Руді сидів богатий, графський рід єго старий, —
Але був без милосердя для підданих — Боже крий!
Я за вірника був в него. Він любив мя, що й казать!
Як то жид: пізнавши пана, гнувся я на панский лад.
Бачу, що пан любить бити, любить плач—ну, й я-ж ото
Гну так, щоб в селі небитим в тижні не оставсь ніхто.
Бачу, що пан любить гроші — я данини все нові
Винаходжу: празникові, хмелеві та грибові.
Бачу, любить пан дівчата, хоч мав жінку й дочок пять —
Вже я духом все обладжу... Тьфу, аж гидко се казать!
Ну, та треба! І нічого я не крию, щоб ти знав,
Із яких поганих дебрів Бог до світла мя підняв!
Так пять літ за пса служив я. Ненастанний плач стоїть
По селі! нераз на мене засідались, щоб убить,
Пана бралися спалити.. Та все якось ми уйшли
Засідок тих, а злочинці в криміналі знай гнили.

*) Panusses — зарібки.

Почали тоді піддані утікати із села.
Пан сміявсь! За втікачами все слідом погоня йшла.
Хто впав в руки, той брав буки і ярмо знов волочив;
Хто пропав, того грунт швидко пан до свого прилучив.
А у всім тім словом, ділом помагаю пану я,
І затвердла, озвіріла аж до дна душа моя.
Оженивсь я... жінка гарна... було троє в нас діток,
Та на радощі родинні моє серце Бог замок.
Прийду, буркну, крикну, вдарю, тай у двір біжу опять,
Як той пес куса щенята, панску руку йде лизать.
В тім прийшов рік трицять перший, рік холєри, рік тісний,
І в мою сімю і душу разом грянув грім страшний.
Нічю в дім наш наче злодій ангел смерти загостив —
Жінка, діти тої ночи всі померли, мов скосив.
Крики їйх, стогнання, муки, ті страшні конання всі
Потрясли мя, сину, перший раз до глубини душі.
Бачучи їйх сині лиця, почорнілії уста,
Чув я, як в нутрі у мене прорва твориться пуста,
А на дні єї глибоко ворухнулась чорна гадь,
І страшне щось, несосвітне почала шептать, сичать:
„Бач, що ту добра і щастя Бог у тебе, пса, забрав!
„Так і треба! Тиж ще вчора не любив їйх і не знав,
„Ти не смій за ними плакать! Твій собачий плач в ту мить
Неповинні тії трупи опоганить, осквернить!“
О почув я страх великий навіть глянути на їйх, —
Мов безумний вибіг з хати, мов безумний в двір побіг.
А в дворі трівога, пострах, все поблідло, все тремтить...
Я й не бачу, йду до пана. Глянь, аж пан і сам спішить.
Тай до мене: „Псе! Такий ти вірник? так мя достеріг?
„Гей, кладіть го, хлощі! Сипте, щоб в нтани забрать не міг!“

Ой, не встів я зміркувати, що се, за що, відки є? —
Вже мя вергли, придавили, гаран тіло рве моє!
Я лежу як стовп, ті луплять, кров до долу капотить...
Далі пан одумавсь, каже: „Ну, пустіть його, досить!“
Підвели мене. — „Ну, жиде, признавайся! Знав се ти,
„Що дочка моя з ротмістром мала тайком утекти
„Сеї ночи і забрати всі дукати, скарб мій весь?
„Признавайсь, бо буду бити, доки в тобі дух товчесь!“
Затремтів я. „Пане, моліо, нпрощо се я не знав
„Але бачу, сеї ночи Бог обох нас покарав.
„Та тебе діткнув ще легко, знать хотів лиш пригрозить,
„А міні взяв жінку й діти! Ну, кажи мя дальше бить!“
Бачу, пан пополотнів весь. „Що, холєра?“ —прошептав,
„Так — кажу, — холєра, пане!“ І переляк всіх обняв.
Мов стовпи ті поставали. Ледво стоя на ногах,
Мокрий кровю весь так вийшов я з двора на битий шлях
І куди тоді пішов я, як сімю похоронив —
Нічогісснько не тямлю. І що дальше я чинив —
І нагадувать боюся. Знаю лиш, що дикий страх
Перед кождим чоловіком чув я. В дебрах і лісах
Ночував я, тільки нічю наче вовк між хати біг,
По пустках шукав поживи і хапав, що вхопить міг.

IV.

Раз отак зайшов я в пустку, де не світиться. Там, знать,
Всі померли. Чую — стиха мов котята десь пищать.
Стисло щось мене за серце! Засвітив я світло в миг:
Батько й мати серед хати вже счорнілі, а круг них
Трое діточок маленьких ледви лазять і пищать,
Мов три ангелі зінхнуті у вонючий, чорний ад.
Світло вадрівши, разом стихли. Із голодних оченят
Виглянуло тілько горя і страху і просьб німих,
Що я сам себе не стямив, та припавши коло них,
Став ридати, мов дитина. Власне горе, власний біль,
Сліз не витисли мні з серця, аж ті діти... Боже мій!
А як тії небожата руки к мині простягли
І блідими устечками просить їйсти почали,
То я скочив, мов із терня, і поклявся все віддать,
Вік свій, силу, щоб тим дітям чесним, щирим батьком стать.
Зараз виволік я трупи до стодоли, затопив,
Винайшов муки і масла, дітям їйсти наварив.
А як діти попойіли, я поклав їйх спать, а сам
Кинувшись на голу землю, волю дав гірким слезам.
Много я в сю ніч продумав, все минувше перебрав
І рішинець тут незмінний на будуще я прийняв.

(Дальше буде).

Іван Франко.

Письмо з Америки.

18 марта, 1890.

Будьте ласкаві помістити отсю допись з Оліфанту в Америці за нас Лемків, що ми тут переселилися на чужину для заробку, бо так, знаєте, там у Галичині, де ми жилисьмо, набідувалимся, що най Господь заступить. Певно Ви нічого там коло Львова не знаєте за нашу Лемківщину, бо ані один раз я не найшов допнси з сеї части Галичини [1]): певно то наші провідники та учи-

---

[1]) Справді в тих газетах, котрі Ви читаєте, майже нічогісінько нема про Лемків; попадаються про них нераз навіть дуже цікаві дописі власне тілько в „Червоной Руси“. Се через те, що в тих сторонах загалом нема священиків, прихильних тій мові, котрою напр. пишемо ми і другі рускі газети, — вона там майже всі москальофіли, прихильники „Червоной Руси“, то й стараються писати з папска. Отсе аж недавно винайшли ми одного світского Русина, що звернув увагу на Лемків. Першу его допись про їйх злидні містимо в сім ч. Старайте ж ся Ви відти, браття, що би з Лемківщини галицкої та угорскої до „Народа“ писали, то й Ви через нас будете мати з дому сталі звістки. Нехай не конче так пишуть, як ми, — ми радо друкуватимемо дописі в лемківскій бесіді, так як там наш нарід говорить. Щоби не бути несправедливими, мусимо завважати, що й межи священниками - прихильниками „Червоной Руси“ в Лемківщині є люде щирі для простих Лемків, як загалом межи священниками-москальофілами на провінції є вже чимало щирих прихильників нашого простонародя. Якби тілько вони що до письменства стали на тім, щоби для наших мужиків писати чисто по мужицки, а вже „висше“ письменство, для своєї інтелігенції нехайби собі розвивали в „висшій“ мові, тілько не такій, як „Черв. Русь“ тай інші подібні газети, а чисто російскій. Або по народному, по руско-украйнски, або по російски. Іншого виходу нема.

Редакція.

телі в ваших сторонах бояться, щоби світ о їйх недбалости недовідався, і тому так тихо сидять, якби їйх не було. Тай воно їйм і не так зле жити з місцевими панами та жидами, але за то на нас насіла тьма кромішна і біда, котра нас нехоче пуститися, бо нема кому дати раду і пораду. Ідемо за порадою до ворогів-жидів, а тії нас очистили, як гарбар шкіру. Ще гірше: витворилися пяниці, перекінчики, — котрі позабули, що вони є, — лизуни, хруні: усього того у нас можна подостатком найти, бо читалень у нас нема, і не знають люде, що читальні; шкіл мало, а учителі що? або Поляки з роду, або спольщилися. О виборах не знають нічого, і що ж вони знають? пити та.... але от ліпше наведу приклад. Було то р. 1884, — я ще був малолітний тогди, — іду я на весні, перед великоднем, селом Ч. в котрім є до 80 господарів. Село тоє належить до повіту Грибівского, але на перший погляд разить в очи, бо хати занедбані, обдерті, низкі, чорні без комінів. Вступив я до хати одного господаря Т. Перегріма. Він тогди лежав пяний зо своїм сином на печи (а печи у нас дуже великі) такий пяний, що не знав, чи жиє на божім світі і виспівує на ціле горло такі безвстидні пісні, що й годі слухати. „Не належиться таке співати," повідаю єму, а він відповідає: „я так Бога хвалю, бо иначей не знаю". „А чи у вас так в школі учать?" питаюся. „Но не в школі, у нас жадної школи нема". За читальню я вже і не питав, бо знав, що нема, тілько ся питаю, хто їйм письма пише і читає. „Та жід, — повідає — албо ідемо до Снітниці, то там нам дехто напише". „То ніхто у вас, кромі жида, не знає писати?" „Ні, ніхто." Я забрався і пішов своєв дорогов. І хто ж ту винен? Чи тії селяне, чи хто инший? Але бо відки же селяне мають довідатися, що добре а що зле? чи може від жида, котрому добре в такими неуками, бо їйх працею лехко богатитися може? Але тепер про виновників нашої темноти розписуватися більше не буду, бо хочу о нас Лемках американских написати.

Ми ту в Оліфанті всі переважно робимо по фабриках угляних, а то одни роблять під землев — копають угле і на вози накладають, від 5 до 7 возів щоденно. Тії мають платню від 1 доляра[1]) 75 центів до 2 д. 25 ц. на днину. Другі роблять у фабриці, як чистять угле; тії мають платню від 75 ц. до 1 д. Інші знову роблять по двору, коло фабрики і дістають 1 д. 25 ц., ще інші на зелізницях, нових і старих, і мають по 1 д. 25 ц., наренті роблять і на фармах, то є на грунті. Тая робота є стілько добра, що чиста, як у нас в старім краю при господарстві, бо тії, що по фабриках угляних роблять, то як ідуть з роботи — виглядають як саджа. Трафляється, що братя зійдуться, оден з одної, другий з другої фабрики, і не пізнає оден одного, поки до него не заговорить. На фармі робітники дістають від 10 до 20 долярів місячно і помешкане; убране знов мусить кождий сам собі справляти. Тії всі робітники мусять денно 10 годин працювати, єли на угле є добрий відхід, а як нема відходу, тогди тілько мало часу роблять—3 або 2 години на день або і в тиждень, як то діеся тепер, так що за цілий місяць часом возьме 2 доляри або і менше. Одно нас ратуе, що тут дають по сторах (склепах) і різники на кредит.

По роботі, коли вже умиєся, убираєся і приходить до стору, купувати, що єму потрібно. А ту в Оліфанті маємо свій стор, котрий ми собі заложили за порадою ще о. Волянского, а тепер уже й свій дім побудувалисьмо, в котрім на долині маємо стор, а на верху є сала. До тої салі сходимося на зібране (мітінги Братства) кождої неділі по першім, а є вже нас членів до 50, кождий складає по 50 центів у місяць, а на перший вступ по 2 доляри, то є вписове. Тое товариство маємо в тій ціли, коли би, борони Боже, нещасте зайшло на одного з братів (товаришів), то є хворість, тогди той слабий дістає запомогу 5 долярів на тиждень так довго, доки єму не буде ліпше. Єли він би (що ще ся не трафляло) більше як рік слабував, тогди братя маються нарадити, аби му помочи на дальше житє.

По мітінгах звичайно зачинаємо балакати о всім, що діеся по світу, що кождий знає. Сходимося тоже що неділі до салі, співаємо і читаємо книжки і газети, — бо ми ту і не без газет; вже деякі газети маємо або ще будемо мали: Дѣло, Батьківщину, Народ, Буковину, Бібліотеку для молодежи, Зеркало, Дзвінокъ, Житя святыхъ (видання Е. Гузара в Завалові), Америку і т. д. Маємо також польскі газети і словенску. То всьо читаємо, котрі знають читати; знов, котрі не знають, слухають, а одно я ще забув, що п. В. Сіменович є за предсідателя в товаристві; вони то, що ми не розуміємо, оповідають. В будні дни читаємо газети вечерами в сторі або так, зійшовшися балакаємо.

Нас страшно болить, коли прийдеся нам читати о хрунях. Смутна то річ. Колись Русини смерть за правду поносили, а тепер за ковбасу та за горівку своє імя, свою честь і цілого народу спродають. Ті хрунї винни, що ми днесь мусимо по чужій земли волочитися. І доки вони так нечесно будуть поступати?

Читали ми за вибори до сойму, котрим сами Русини були винни, своєю недбалостію та оспалостію, що винали на некористь наших братів Русинів, але за Лемків ми й того не читали — певно снять вічним сном! Ми знаємо всіх послів дуже добре з газет, а особливо того, що в соймі з трибуни по руски говорив, Юліяна Романчука: дай єму Боже многая літа прожити і сили до дальшої праці! Знаємо за др. М. Короля, котрий так святу правду в очи казав усім ворогам. Але коли ми читали, як славний наш посол др. Окуневский за правду став до бою — всі ми засмутилися, що за правду ще нас будуть бити; но коли, читаючи дальше, дізнали ми ся, що ворог наш побитий — всі били в долоні, кричали: славно, др. Окуневский! і аби єму Бог дав сили до дальших подвигів. І всі читальники (а було їйх около 100), закликали одноголосно: Честь і слава для всіх руских послів від Русинів американских!" О тім всім, що діялося у Вас, знаємо, але цікаві були ми ту, коли вийде в Батьківщині портрет того славного побідоносця руского, дра Окуневского. Але у Вас на такі річи мало уваги звертають. Єли би то було ту у нас в Америці — зараз би описали всьо, і портрет подали обох, що мали поєдинок, — як вони ся били, як єму тую рану завдав,

[1]) Доляр — майже півтретя реньского.

і все чи знає, чи не знає, або чи видів або ні, бо то річи дуже а дуже цікані. Ось одного разу в Нантикок (Nantikoke), недалеко від нас побилися двох Поляків у корчмі; а знаєте, то були всі здорови, то дуже міцно там кричали так, що богато людей ся назбігало, дивитися, хотяй там праві нічого не було. Аж ту в другий день читаємо в Police Gazette, що то яких 200 людей билося, ніби Угрів з Поляками, і ціла фотографія тої біятики, як вони ся тягали і били. А у Вас не дають фотографії й такого славного побідоносця, як др. Окуневский. Але ми сподіваємося, що Батьківщина надішле нам єго фотографію, ми би сі ту радо витали.

Знаємо ми всіх руских редакторів, що вони мишлять, і як вони дбають о просвіту руского народа. Вам пп. редактори, М. Павлик і Ів. Франко, честь і слава від Русинів американских, що так сміло виступаєте в оборонї бідиого рускога народа, як то ми читаємо в „Народі“.[1])

На наших мітінгах чи зборах учимося співати за проводом п. В. Сімеиовича, а потім зайдемо до готелю рускога, бо ми ту маємо і руский готель, ч. Данила Швала (він має і більше домів, котрі дає в аренду нашим людям); ту випемо собі по склянці пива і денцо балакаємо; довідуємося, що хто з старого краю пише, чи хто до Америки не йіде — бо там сходяться люде тай читають листи або росказують, що чувати в краю, з листів. Ту мушу чесним Русинам, особливо Лемкам нагадати, аби нам по мадярски і по польски не писали письма, але по руски, бо ми Русини — а то, знаєте, угорским Русинам пишуть по мадярски, а галицким по польски, і то так сюда пишуть навіть священники та учителі. Ой, ой, ой! На рускій землі жиють, рускай хліб їідять, і за тое так о нас дбають, так учать! Встид перед світом цілим для нас. Ми ту кажемо, що ми Русини, а коли чужий чоловік подивиться на письмо, то каже „То-ми Русини, а по руски не пишуть!“ Всіх явно перед світом вискажу, а маю їіх богато списаних — священників, учителів і почтарів — кождого випишу їіх імено і прозвище, а їіх польскі письма пішлемо до Прус, мадярскі до Шегедина — нехай там читають. Але сподіємося, що більше нас Американців-Русинів такі письма не будуть доходити, а як який руский священник або учитель ще напише до нас по польски, або по мадярски, то пішлемо письмо Вам, абисте переконалися, що правду пишу.

Ще мушу пригануги, як ту наші Лемки жалуються, що не вміють читати і писати. Вони далеко ліпше стояли би, бо то нарід працьовитий, но що ж коли темний, тому то люде в інших народів нас ошукують, особливо жиди. Жиди, то як саранча всюда за нами лазять — і ту за море перейшли для вивискування бідних та темних Лемків, як то бачив-ем у Пламавт (Plymouth). Русини буваючі там — переважно з повіту Саноцкого в Галичині. Приходять вони ту дуже бідно і численно, бо там у них, як ми росповідали, сонце не світить — вічна і кромішна тьма, а в ній верх водять жиди (о тім більше другий раз напишу). Так і ту жиди познакомилися з босами (наставниками при роботі), і коли приходить який чоловік з старого краю, податливий, то жидюга зараз пізнає, що то єго здобич і приходить до него і каже. „Як ся маєш, Грицю? а що, хочеш роботу дістати?“ „Єст, пане“. „Но то дай ми 10 (або там 15) долярів, то роботу дістанеш“. І той бідолаха іде до свого брата або свата, що так само платив жидови перед пару роками, і просить, щоби му пожичив на роботу 15 долярів, аби дав своєму краянови Срульови чи Гершкови. Такий кождий Русин у Плимавт мусить платити за роботу. Буває так, що і 30 долярів заплатить або нараз або через рік. Наставники, научені і ведені добрим зиском, звичайно робітникови дають так довго робити, поки той незаробить тілько, кілько дав жидови і єму; опісля проганяє, аби знов дістати заплату. Дивно се, що кождий інший нарід не платить, а є там Поляки, Литвини, Угри і т. д., але інші люде дістають роботу за дармо, а наші Саночане, то є в повіту Саноцкого платять, помимо що роблять, як воли. Жидів - коршмарів у Плимавт є до кількацадцять. Вони держать і стори, і Русини у них купують а в своїй Торговлі Бог дасть. Ті жиди змовилися також зо скваєром (мировим судією), і служать при розправах за товмачів. Слиби хто собі з Русинів іншого кого припровадив, то скваєр не прийме. Скваєр каже за те жидови платити по 3 або 5 долярів за одну справу. Видите, що то не діеся й тут на вільній земли тому, хто темний. Плимавтскі Русини свій стор оминають, а йдуть до жидів, „бо то, каже, Сруль мій знаємий, він в краю ми нераз горівки дав і пожичив грошей“ (хотяй у него зістали, бо у него пропив). Такий робітник коли роботу дістане, недовго і робить, бо другий Гриньо знов із старого краю приходить і дає знов 15 долярів і більше. Певно то з жадними народами неробилиби того жиди, що з нашими темними братьми. І житє таких Плимавтских Русинів погане. В помешканях у них така нехарність, що коли чоловік зайде до хати, то аж в очи разить. Тому то й Американе ненавидять їіх, коли противно в других містах наших людей дуже люблять. Ту у нас досить чисто ся тримають.

Ще мушу додати, що коли згадаю за Хрунів у старім краю і тут, коли порівнаю наш нарід з чужими народами, то аж жаль чоловікови. Хто ж тому всему винен, як не провідники?...

Американский Лемко.

[1]) Подібні похвали ми не відносимо до своєї особи, а до справи, котрій служимо. Тим то ми й просили би наших прихильників більше звертати увагу на саму справу. Ми тілько стараємося сповнити свій обовязок.
Редакція.

Листи з Украйіни.

Дехто пустив був бріхоньку, буцім то в 1. ч. „Народа“ є доказ на те, що ми, проповідуючи згоду з москальофілами та прихильними Русинам Москалями, думаємо зрадити руско-украйінску справу. Про се писав нам один із старших Украйінців, добре звістний в нашім письменстві чоловік і украйінский патріот, д. Х. С., котрому ми й відповіли в 4 ч. Отже, коли ми д. Х. С. до-

ставили і ч. „Народа“, він не тілько що заявив нам, що вповні годиться з основними думками та програмою „Народа“, а й обіцяв нам ласкаво, дописувати про житє в Росії, чого й додержує, посилаючи отсе своє перше письмо, дуже навчаюче для наших Русинів. Ми позволили со бі в сім письмі тілько одну формальну зміну. Говорючи про великоруских народників, д. Х. С. назвав їх раз по нашому народовцями, а далі прикладав сю саму назву й до тих Українців, що годяться з основними думками великоруских народників. Отже ми й таких Українців Русинів звемо також народниками, бо слово „народовці“ (мимохідь сказавши, навіть нещасливо скованє) — чисто галицке, що не обіймає навіть усіх галицких Русинів українского напрямку, а надто галицкі народовці досить далекі від велико-руского народництва. Зі старших Русинів найблизший до него, по своїм основним думкам і житю, небіжчик Федькович, але він же всім своїм сутем дуже різнився від галицких, а то й буковинских народовців, а вже зовсім не походив на наших львівских москальофілів, що тепер у „Червоной Руси“ погано лають его особу й память. Не диво, що великорускі народники — супротивні нашому політичному та громадскому москальофільству в верхах одної частини нашої інтелігенції — подають руку як раз Федьковичеви. Отже ми переконані, що якби і на Великорусі і в нас зможлися в силу поступові народники, то є найщирійші прихильники великоруского й руско-українского простонародя з думкою двигнути его та по европейски просвітити, і якби вони подали собі руки в тій праці, — то се би вверхи дном перевернуло відносини між Русинами-Українцями а Великорусами чи Москалями: з одного боку, пропала би зовсім та частина нашого („інтелігентного“) москальофільства, що противна і розвоєви руско-українскому на Україні, і всяким поступовим змаганям чесних великоруских дія чів — письменників і т. и., а з другого боку ніхто з чесних Великорусів не був би противний і повному розвоєви братнього руско-українского письменства. Крім того пропала би й та частина Русинів-Українців українского напрямку, що так запекло виступає і против всесвітного поступу (по їхньому „космополітизму“) і против усего великоруского, російского, напр. против письменства, в чім сходиться хиба тілько з запеклими Поляками. Ми з свого боку будемо всіма силами старатися прочищувати задля такого повороту рускої справи свій, руско-українский грунт, і власне через те нам дуже на руку такі цінні дописи, як отсе д. Х. С., а сподіваємося, що й поступові великорускі народники стануть нам у сім до помочи, на своїм грунті. Само собою розуміється, що ми так само ставимося й до Поляків тай інших наших сусід.

Редакція.

(Лист перший. Народні школи на Україні, темнота й бідність. Голод на Великорусі й Україні. Проби громадскої власности й громадскої фабричної праці на Великорусі. Великорускі народники і Федькович.)

Коли б хто захотів слідити сільске житє наших українских людей і в загалі росийского мужицтва, хочбя всієї Росії, то не богато б успів, бо в нашому, як то кажуть, мужичому царстві нема ні-одної газети для селян. Тілько іноді, дуже рідко, в якій часописі знайдеш звістку про побит тої або другої місцовости, того або іншого закутка.

Житє в селі складається під впливом школи, виявляє себе в управі, в самодіяльности громади, в сповнюванно тих, або інших бажань, котрі селяне вважають за потрібні, що б запомогти собі поліпшити свій негарний стан. Школа ж у нас, на Україні стоїть негарно зовсім, тілько більше урядово. Нема людей, котрі б ішли вчити народ, люблячи його і знаючи, чому треба вчити. Ліпше трохи вийшов земский почин, себ то там, де з року 1864 заведено земства — в губерніях Полтавскій, Черниговскій, Харьківскій, Катеринославскій і Таврическій, де в земстві зібрались були з самого початку люде розумні й енергічні, котрі дбали за народну просвіту. В правобічній Україні: Волинь, Поділє і Київщина (губ. Волинска, Подільска і Київска) школою орудує уряд зовсім недбало, маючи на меті „возрождать православіе и народность“, що, обійжжаючи Волинь, знов виголосив київский губернатор, граф Ігнатьєв у Житомирі, коли йому передставлялися урядники. Отсе вже четвертий рік, як школу уряд передав духовенству, а нових міністерских шкіл, котрих було хоч і мало, але все ж таки в них учили люде, що кінчили семінарію педагогічну (в Користишові), більше не закладають. В церковно ж-приходских школах, для браку фондів, нема сталого учительства. Громади мусять самі підтримувати школи з власних грошей; їх примушують назначувати, яку тілько можна, суму на вдержанє школи й учителя. Громади ухвалюють на се звичайно найменше, т. є. 150 рублів у рік через те, що ледве ледве їх стає на податки тай не бачуть вони користі з школи, в котрій за два-три роки навчать тілько ледве-ледве читати по російскому, що після того забувають, та співати „Боже, царя храні“ і „Коль славен наш Господь в Сіоні“ — та все те, після вивченя не йде ні на що. За сі гроші стають до шкіл тілько перехожі учителі й учительки. Сі перехожі учителі й учительки, беручи 10-12 рублів у місяць, а в більшости, де місцевий пан не дає на топливо й інші потреби, тілько 6-8 рублів — певне, що мало дбають про науку. Батюшки, котрі орудують школою і під управою котрих стоїть учитель, найбільшу увагу звертають на те, що б вилекати в народі побожність (благочестіе) та слухняність до царя і всяких властей; навчити найбільше школярів читати на крилосі псалтиря й часословця та співати в хорах — ніби то всіх селян хотять поробити дяками. Учителям все ж веселійше вчити співати і вони беруться до цього з охотою, бо й самі вони мало чого іншого знають. Ось до сього найперше додивляються „наблюдающіе“-ревізори шкіл, те ж попи, і за те головно похваляють, дають нагороди і переводять пан-отців на ліпші посади. Се тепер осередок всієї шкільної енергії на Україні. Де ліпше співають в церкві, більше хлопців читає на крилосі, стрійнійше стоять парами в церкві, знімають низенько шапки перед батюшкою і учителем, знають росийский імн, там, по думц

„епархіяльних комітетів“ найбільше поступова школа, наближаючася до їх ідеальної народної школи. Але треба зазначити, що в такому селі школа все ж таки має якийсь вплив, — задовольняючи сучасні вимоги, чи ні, се інше діло, — вона вказує, що є якесь житє, є енергічний пан отець, учитель або яка інша підмога — пан дає може дров на топливо, запомагає грошима. Тілько ж по найбільше ще тілько хотять дійти до такого ідеалу та не мають смли.

Попередні міністерскі школи ще доживають свого віку, хоч скрізь практичнійше ставлять діло народної просвіти, напр. подекуди, хоч дуже рідко, заводять пчіл, навчають селян шовководству, плести кошелі. Але уряд не то не помогає сему ділу, а й боронить щирійшим та світлійшим людям („неблагонадежнымъ“!) доступу до народньої школи, ще й пригнітає самодіяльність громадску в такім напрямку. Через те й бодай трохи практичні справи в міністерских школах посуваються дуже й дуже поволи. На проходскі школи бодай годиться уряд, а школам міністерским, —котрі, як звісно, заклали в вільнодумнійші часи, — давно вже закидують те, про вони не відповідають потребам народу, хоч певне, того народу ніхто не питався.

В загалі на Украйіні школа поки що не взяла перекаги над шинком і не знати, коли й візьме; читальнь по селах, хочби з книжками на росийскій мові, ми не знаємо на Украйіні-Русі ні одної, крім земскої в Основі під Харьковом. Що б порівняти з культурним народом нашу народню освіту, вкажемо тілько на те, що напр. в Волинскій губерніі у Німців-колоністів, один чоловік учиться на 8, а у його сусідів-тубольців, наших селян, 1 на 400! Тілько щасливі умови економічного жития поки що не гнетуть нашого селянина так, як галицкого, хоч за те він не має й такої освіти, як в Галичині, а до того ж брак народолюбних освічених людей і політичної волі спиняє его природний поступ.

Селяне в Росії цілій навіть економічно стоять далеко гірше, ніж дехто у вас думає. Що сей рік їм тяжчий ніж попередній (хоч Бог його зна, коли мужикові роспйскому було добре!) — се іноді потрохи визначається і в часописях. От у Харьківщині дописують, що заробить дуже трудно, хліба не достає і з охотою здорові робітники ідуть на роботу по 15 копійок у день, аби прохарчуватися („Южный Край“, 1890 ч. 3155). На Волині, в Кременецкому повіті вже розпродано більш третини худоби, хоч і перше сі було не гурт; податки збираються з урядовим примусом („Волынь“ ч. 33), а в Бессарабії старшини, зо страху перед начальством, добірають податки з бійкою і всякими насильствами — продають робочу худобу („Бессарабскій Вѣстникъ“ ч. 77 і „Новороссійскій Телеграфъ“ ч. 4702). Ліцітації за неплату податків відбуваються дуже часто і кінчаться ділом „о сопротивленіи власти“, бо селяне не дають розпродувати останне збіжя. Про такі процеси мало тілько є звісток, бо цензура їх не перепускає тай росийскі газети за мало ними інтересуються, бо, правду казать, всі інтереси місцеві кожної газети тілько дотикають городского (міского) жития. Тілько одна газетка, на далекому сході „Волжскій Вѣстникъ“, інтересується йробітницким житєм, і через те там про се пишуть найправдивійше. Там знаходимо звістки і про суд за „сопротивленіе власти“ бідних селян, що не мають що їісти, не то відки платити податки. Треба тілько дивуватися довготерпеливости росийского селянина: нема хліба житнього — їість з якої іншої пашні, нема пашні — їість картоплю, нема картоплі — пече хліб з лободи зо всякою корою, з землею, примішуючи тілько трошки муки (ч. 53 „Волжскаго Вѣстника“), а нема й трохи муки, то з одної лободи. Такий хліб був доставлений в редакцію „Волж. Вѣстника“, але й такого вже в селах Маслові, Казанові, Козловці бракує. Певне, що б не дать помирати людям, будуть на їх збірати копійки, але хто їх буде давати, та й чи поможуть вони, коли в Росії рік від року підупадає економічний стан селянства? Певне, селянин хоче себе ратувати і задурюється горілочкою, з акцизу на котру тілько й держиться грошева господарка Росії. Бракує доброї, поживної їди, то селянин росийский пе.

От як то народови в тім благословеннім царстві, до котрого деякі Галичане так зітхають.

На самій Украйіні тепер народови не лекше. Неврожай сегорічний дається чути, хоч, правда, далеко не так, як росказують, терпить нарід у вас. Худоба все більше дешевшає, або нічим довімувати, і богато сел живе одною картоплею, а коли б хто захтів пострусити кишені, щоб довідатись, кілько зайвих грошей у селян, то я певний, що хіба у тисячного знайшов би тепер яких 5-6 карбованців (рублів). В селі найбогатші — Жиди, котрим усі винни, та один, або два-три свої „богатирі“, що гірш жидів користуються людским нещастєм тим більше, що вони найбільше постановляються старостами й старшинами волосними (війтами). Мушу завважати, що я се пишу тілько про правобічну Украйіну, котру ліпше знаю, бо чимало по ній їіздив. С ще в селі іноді люде не убогі й небогаті — се ті, що ще від 1861 р. не поділилися грунтом. Але тепер скрізь давні наділи по 5-9 десятин (десятина 2 морги) на нумер поділилися на дрібні клаптики, що не можуть вигодувати сімйі (родини) без яких небудь сторінних заробітків. В газеті „Волынь“ (ч. 35) є вже кілька звісток з Константиноградского та Житомирского повіту, де жалуються на тісноту, на брак землі, але се вже давно доказано тим, що наші селяне з Украйіни виселяються на Амур, Кавказ, Середню Сібір і такі інші місця.

Бідні селяне запомогаються тим, що плетуть кошелі, хоч ніхто їх тому й невчив, через що кошелі роблять вони не дуже гарні і мусять дешево продавати. Від часу, коли стали заводити зелізниці — увесь заробіток за перевозку панского хліба до великих міст, за перевозку всяких товарів кущам, дерева на будинки й топливо — перейшов од селяи до „акціонерних компаній“, що будують сі зелізниці. Замість того зявилися заробітки на сахарних заводах (фабриках цукру) і нових фабриках, котрих від 1860-70 років було збудовано на Украйіні до пів сотні, але тепер кілька збанкрутовало. З початку було де заробити, хоч і тяжкою роботою тому, кому не давала хліба земля, а тепер і цього трудно. Народ мусить рік од року все більше і більше терпіти нужди. Сьому тепер мають запомогти тим, щоби побільшити в народі видатність праці, навчити його ліпше

обробляти землю, замість того допотопного способу, що й тепер панує в господарованю селян, і нарешті щоби селяне більше бралися до ремісла. Може б се справді років на кількананцять запомогло народній нужді, та не на довше. Були приклади, тільки не на Украйіні, а в Великорусі, у Тверскій губерніі, де земля зовсім мало родить, — закладати спілки (артелі) за для ремісла між селянами. Земство давало запомогу таким спілкам — купувало струменти й давало матеріял, всліво. Сі спілки цілими селами виробляли скоблі, цвяхи і т. і. і після потроху вертали свою позику. Крім того засновано товариства, котрі виробляли сир, робили мило на своїх власних фабриках. Се діло спершу захопило було навіть кілька волостей;[1]) потім, через усякі причини стало впадати. Декуди пропоновано, щоби, — також за підмогою від земств, — основувати спілки, котрі б самі свій хліб на горальних перегоняли на горівку або пиво, через що селяне мали б більший заробіток з свого хліба, ніж розпродуючи його в зерні. Але про се я нігде не міг розшукати відомостей, чи було що з сього, чи ні.

Ся стежка спільної громадскої фабричної власности і праці, де б самі робітні люде закладали фабрику й самі з неї мали користь — вийшла в Великорусі з „общиннаго безраздѣльнаго владѣнія“ всею землею села. Значить — там селяне мають усю землю в селі на-спів: кождий член громади має право на свій пай у всій громадскій землі, а не тільки в батьківскій, як по більшій части у нас, на Украйіні. Через те в Великоросії, особливо в північних губерніях, що 5-6 літ, переділюють всю громадску землю, по чому прийдеться на кожну душу (певне з чоловіків уже дорослих). От на сій то громадскій основі поступові народники великорускі й хотіли заспувати фабричну й ремісницку справу в Великоросії, але таких людей тепер вменшало, народ сам без помочи інтелігенції не має сили й здатности скласти з себе такі спілки, а капітал має з усіх боків поміч і силу, і через те довго буде міг побивати такі спілки, коли б їх закладено.

При нагоді скажу два слова про росийских чи великорускіх народників, чи то прихильників простого народу. Хоч народничество росийске зостається тепер ще тільки яко найціннійший і найбільше людский напрямок в письменстві росийскім, але воно є та здорова-цілюща вода, котра колись при політичній волі залічить давні людскі непорозуміня в Росії, а найбільше національні. Правда, тепер у Росії в загалі підупав той ідейний напрямок поглядів, думки й роботи, на котру збіралося попередне, викохане під впливом рожевих еманціпаційних надій — покоління. 1860-70 роки вільнодумного напрямку урядової діяльности збудили були все ліпше до ідейної праці, але в 1870-80 роках уряд повернув назад свою політику, а з 1882 р. почалась сучасна реакція, котра зійла, скалічила ліпших та спосібнійших людей. Тепер та молодь, що прибуває до університетів — дуже мало розвинена й зіпсована шкільним вихованем, бо все їй було заборонено: навіть читати і балакати про що інше, крім гімназіяльних авторів клясиків а не то, що вже жити громадским житем. Перші нароники (хоч в часи, коли найбільше цікавила політична агітація, їйх і не гурт було) — зникли, а нових покіль не видно.[1]) Тільки письменский напрямок в творах найліпшого з народників Глѣба Успенского, затим Златовратского, Левітова і т. и. лишив по собі цінний освітний знак для молодого покоління. Сі твори мають силу, довести молодь навіть найбільше зіпсовану нашими умовами житя — до народолюбної думки, до правдивого демократизму. Вкінці мусимо зазначити дуже цінний для Русинів-Украйінців факт прихильности великоруских народників до нашого письменства. Отсе недавно, д. Златовратский замістив у московских „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ (чч. 54 і 61) доладню житенись Федьковича і три його повістки „Хто винен“, „Безталанний“ та „Сафат Зінич“ у росийскому перекладі. Переклад доволі гарний, і за таку прихильність до нашого народного поста треба подякувати перекладчикові тим більше, що се робиться з переконаня-згоди з нашим народником.

Х. С.

[1]) В росийскій волості буває нераз по кілька наших сел (общин). Ред.

[1]) Не знаємо, як на Великорусі, а на Украйіні, — правда, не в тій стороні, відки пише наш шановний дописуватель,—остатним часом власне повстають молоді люде, похожі на поступових вдр. народників. Вони признають руску-украйінску народність за осібну від великорускої, але зрештою мають за основу всякої діяльности — наших робітних людей по селах і містах, бажають свобідного простору для тої діяльности — політичної волі тай европейскої просвіти для народу. І так тілько й ми народництво розуміємо — то є, щоби безоглядно любити своїх робітних людей і старатися їйх матеріяльно й духово двигнути, але не годитися й на теперішні хиби простого народу, котрих, звісно, є чимало. Є хиби і в великорускім народництві, і ми можемо солідаризуватися тілько з загально-людским боком того напрямку і бажати єму повного розвою.

Редакція.

Переписка редакції.

Редакція Правди ві Львові. Ви дуже грівні на нас і хоть заявилисте, що не маєте часу тратити на розмови з нами, а потратили на те аж дві сторони в VI вип. II т. Ми ще менше маємо часу на пусті розмови і навіть на розмови спеціяльно про видавництво Правди і через те оставимо зовсім на боці справу про відносини Правди до „радікалів“ тим більше, що з таких розмов дехто й так уже не вийшов з честію. Не будемо говорити й про В. Барвінского, бо коли хто стоїть на такім ступні розвою, що ще потребує божків, то й творить йих собі по образу й подобію своєму, і тому всякі напі уваги про те ні на що не придадуться. Ми скажемо або ліпше спитаємо видавців Правди про щось загальнійше. Коли Правда відповість нам, то може хоть сама зрозуміє, що хоче говорити.

В своїй вихвалі В. Барвінского Правда каже, що він виробляв програму, в котрій між іншим мав показати, що „кожний з нас має робити і як зберегати народність“ і додає: „се великий гріх у тих добродіїв, що свою газету назвали Народ“. І в прямім виступі проти нас, Правда обявляє за

страшенну єресь або й за дурницю, думку, що „національзм лишень форма“, сама ж величаєся, кажучи, що вона, „держить високо (?) наш (??) національний стяг“. Поспішаємось нагадати Правді, що вона нігде не найде у нас ні слова про те, щоби ми вважали за гріх „зберегати народність“, коли під тим розуміти працю для автономії нашого народу і для розвитку в нім того, що є в нім людяного, культурного, вільного і т. и. Гріхом ми вважаємо, — коли вже так говорити, — бавитися такими пустими словами, як „національний стяг“, та ще й кидатися злісно на тих, що хотять, щоби на стягу національної барви було написано що небудь конкретного: культурного, політичного, суспільного. Ось і Ви думаєте, що-сте сказали що-небудь, виголосивши, що держите „високо (?) наш (??) національний стяг“, а Ви нічогосінько не сказали. Хто ж у нас в Галичині не держить національного стягу? Ви напр. не маєте досить різких слів проти Наумовича. А хиба Наумович не держить національного стягу? А з другого боку, хиба gente Ruthèni, natione Poloni не держать національного стягу? Скажете певне, що Ви відрізняєтеся від обох родів таких націоналістів тим, що держите стяг національної відрубности Русинів. Так, по перше, що й другим націоналістам вільно держати свої національні стяги, все таки кажучи, що й вони держать стяг національної відрубности Русинів. А головно, Ви нічого ясного не сказали, бо навіть з самого формального боку треба ще сказати: в якій державно-політичній комбінації Ви хочете бачити ту відрубність, як думаєте до неї йти і т. и. ? А далі остаються справи внутрішні: політичні, соціяльні, культурні. Що ж Ви в усіх сих справах ясного виписали на своїм стягу? Возьміть хоть такі справи, котрі ставило само політичне житє в Галичині. Були в нас вибори, котрі зачіпили справу про згоду межи рускими партіями, — з програмою чи без програми, — про згоду з Поляками-демократами, або навіть і зо станьчиками (бо між тими, що держали національний стяг, були й такі мудреці, котрі про таке говорили!) Тепер опять подібні справи піднімаються з новими відмінами. Чи ж Ви про ті всі справи сказали що небудь ясного з під свого стягу? Ось про що ми бажали би почути від Вас слово. А сваритися з Вами в загалі про філософію націоналізму та універсалізму, ми вважаємо зовсім даремним. Бо якже ж можна розмовляти про такі речі з людьми, котрі, надрукувавши програмову статю, написану з думкою універсалізму,[1])— понадруковували поряд із нею статі з духом націоналізму зовсім старозакопного, а нарешті наговоривши всякого туману на тему націоналізму, та всякої Духинщини та лайок проти московскої нації, — подали своїм читачам переклади двох московских же праць, та ще й направлених проти націоналізму, дд. Слонімского та Вс. Соловйова. За переклад статі д. Слонімского, ми „радікали“ можемо тілько подякувати Правді, а про статю д. Соловйова скажемо, що вона місцями добре підрізує націоналізм московских реакціонерів — сей взорець націоналізму самої Правди — і ставить проти него універсалізм, та тілько римско-католицкий! Отже, чи не були Ви такі ласкаві сказати нам і всій громаді: чому і кому Ви думали прислужитися, ширячи в украйінскій печаті, в котрій ще за мало писано про найважнійші світові справи, власне такий універсалізм, на котрий в самій Росії люде просто здвигають плечима? Завважте, ми Вас уже й не питаємо про те, якому національному чи історично-національному інтересові руско-украйінского народу — котрий уже зробив пробу римско-католицкого універсалізму — відповідає ширенє думок нового упіятства д., Соловйова? Скажіть нам хоть те, якому інтересові Вашого кружка відповідає поміщенє перекладу книжочки д. Соловйова на дорогих сторонах Правди? Досить буде й сего для пояснення, як стоїть діло.

Шенандорскі люде. Годі нам помістити Ваших писем, бо на одпім ніхто не підписаний, в другім не наводите ніяких фактів — а в загалі нам здалека навіть годі розібрати, о що Вам ходить в Ваших спорах за церков. Можемо сказати тілько одно, що хто не хоче або не може організуватися навколо церкви, нехай організуєся в читальні й інші світські товариства. Загалом же інтелігентних Русинів в Америці можемо просити тілько, щоби мали на оці лишень добро людей робітних а й сим остатним мусимо порадити, щоби сами дбали про свою організацію та просвіту більше, ніж доси. От погляньте на Оліфант, як там заходяться люде, та сходіться так і Ви в згоді, тай пишіть нам з усіх закутків Америки, як Вам поводиться, то-що, як се робить американскый Лемко. Такі письма радо будемо друкувати.

Всп. Допісуватєлі, котрих допісі доси не надруковані, зволять нас за те звинити і трохи нам потерпіти.

---

[1]) Ми маємо право заявити, що ту статю написав після повторених просьб видавців Правди, д. М. Драгоманов. Завважаємо, що помістити програмову статю — не зовсім то само, що „помістити статю одного з радікалів“, як Ви кажете.

Зміст: Уваги з провінції по зйізді наших нотаблів, дра Сев. Даниловича. Про згоду між інтеліґентними Русинами, М. Павлика. З Лемківщини, Приятеля Лемків. На чий млин вода? М. Павлика. По людски, вірші Ів. Франка. Письмо з Америки, Американского Лемка. Листи з Украйіни, лист I, Х. С. Переписка редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 1. л. мая 1890. Ч. 9.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи вищатьсяся, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Про украйінску молодіж.

(Допись з Украйіни).

Хочеться мені росказати де-що про нашу молодіж украйінску і про ту службу, яку може зробити для неї ваш „Народ“. Ви самі, певне, добре знаєте, що для нашого простого народу, для селян і ремісників украйінских у Росії, ваша часопись служити не може через багато причин. Коли хто з Украйінців може нею користуватися, то тільки наша виробляючася інтеліґенція, наша молодіж, котра „свого не цурається“ і „чуждому“ хоче „научитися“. Таким побитом, коли „Народ“ хоче бути правдиво спільною часописю уссі Украйіни-Русі,[1]) то він мусить, певне знати, чого ж треба від него тій частині его читачів, що живе за кордоном Галичини. Але, як я це думаю показати далі, ця др уга половина завдачі „Народа“ — служити усій Украйіні-Русі, — зовсім не вимагає від нього якоі-небудь переміни не кажу вже напрямку, а навіть і змісту своїх чисел.

Як же живе, що робить і чим думає служити своій батьківщині наша молодіж, „сіль землі“ нашої? Коли ми захочемо добре поміркувати над одповідю на це запитаня, то на вдивовижу мимоволі дійдемо до думки, що стан нашої маленької інтеліґенції в маленькому образі зовсім таки подібний до стану інтеліґенції галицкої, як його обмальовано в „Київ. Словѣ“ та й в одповіді „Правді“, д. М. П. в 2 і 3 ч. „Народа“. Справді, все житя наших інтеліґентних Украйінців (я кажу про ту частину йіх, котра має таке-сяке громадске житя), наскільки воно виявляється, врешті зводиться до якихось спліток, суперечок, а навіть брехні і клевет. Таким побитом, часто трапляється почути розмови не про те, що було сказано, а про те, х т о сказав, і вже, коли сказав Степан, воно виходить зовсім інакше, ніж як би те саме сказав Іван. В загалі стан нашої молодіжі можна обмалювати так: вона розбивається на маленькі купки, котрі якось зовсім безпричинно ворогують одна з другою (як часом буває у дуже великих егоістів-самолюбників, що не люблять других людей просто за те, що вони щось чуже йіхньому „я“). Що вони роблять, оці окремі купки, врешті однаково за-для украйінскої справи, бо вони ніколи не виходять за тісний круг вузьких виключних інтересів. Ті високі ідеали і цілі, які на словах ставляли вони, якось щезають в тім ворогуванні проти усякого, хто тілько „не наш“. Про яку - не будь загальну працю, після строго продуманої програми, нема чого згадувати. Що ж виходить з цього? Чоловік, пробувший кілька год в тіснім єднаню з кількома чоловіками, не виносить з свого так званого громадского житя нічого, крім нудьги й гидоти, вийізджаючи куди-небудь, не кидає „малого сліду за собою“, занехаює усякі громадскі інтереси і з свого попереднього житя хіба кілька днів згадає „тихим не злим словом“. Ті кілька днів — ті, коли він чув себе одірваним від вузьких кружкових поглядів, і піднесеним до ідеалів, єднаючих усіх, бажаючих щастя неньці-Украйіні. Як бачите, не весела картина. Ця картина доводить часом інших людей просто до опускання рук, одбирає усяку надію на поліпшеня нашої долі, бо як робити для чого-небудь, коли знаєш, що більша частина зовсім занехаіла це діло — наприклад, наші „общеруссы“, — а друга, здається, щирі прихильники народньої справи, кисне в нікчемних суперечках і сидить в якомусь тумані спліток і заставляє зовсім залишити так звані громадскі діла.

Як же цьому, просто скажемо, нещастю запомогти і чи причиняється до цеї запомоги „Народ“? Мені здається, що справді найлуччий лік дає він власне тим самим, що він є дуже відрадною появою серед галицких газет. Даючи високий приклад праці для народу і зазиваючи всіх до цеї благороднійшої цілі, „Народ“ певне заставить нас оглянутися, подивитися на ту безліч роботи, яка лежить перед нами, коли ми справді хочемо працювати так, як ра-

---

[1]) Ми не маємо претенсій бути органом уссі Русн-Украйіни, вже хотьби через те, що та Русь-Украйіна поки що зложена з частин так далеких і чужих політично, що з одної частини до другої ледви якось слово може продертися, а про спільні розмови за спільні справи тепер навіть думати годі. Обявити себе органом такого величезного і так мало самосвідомого тіла, як уся Русь-Украйіна, ми вважали би просто невмісною самохвальбою без ніякого практичного значіня. Ми тілько хочемо виробити основи, на котрих би могла опертися спільна праця щирих людей усіх теперішних кружків і партій в кождій частині Руси-Украйіни і думаємо, що коли зроблений буде хоть початок такої праці скрізь, то аж тоді можна буде думати про якусь спільну організацію та спільні органи „всеі Руси-Украйіни“.

Редакція.

дить „Народ“. Коли ж чоловік від щирого серця захоче робити, то єму й на думку не підуть ті суперечки, котрі перше здавалися єму дуже важними і котрі, Господи! які маленькі перед великою завдачею праці за-для пригніченого, „убитого народу“, бідуючого „на нашій не своїй землі“. Таким побитом, як бачите, „Народ“ поможе нам перш усього тим, що кличе всіх, не дивлючись на ріжницю в подробицях окремих поглядів, на щиру працю за-для свого народу. Як, справді, чудно дивитися, що маленька купка людей, бажаючих щастя своєму народові, не має в собі найголовнійшої умови, потрібної за для щасливого кінця початого діла, згоди в головних думках — і навпаки вся тілько й живе якимсь ворогуванням.

З другого боку „Народ“ нам де-якими иншими своїми поглядами теж немало може зробити добра. Ми ще й досі в більности стоїмо на якімсь романтичнім ґрунті: ми любимо свій народ, свою пісню, свою мову, своїх гарних постів, але чим ми на ділі можемо помогти нашому народові і навіть в чім, ми не знаємо. Ми не знаємо сучасного стану економічного і соціяльного свого народу і через те наша праця не має тревких підвалин. Зовсім на іншім ґрунті стоїть „Народ“: те національне питання, котре головно займає нас і аж надто переважує в наших думках усі другі питання, ваша часопись ставить як раз на своє місце, назад других більш насущних інтересів народу.

Більшість нас так високо ставить чисто національну сторону нашої справи, що відноситься дуже ворожо до творів других письменств а особливо до російского, і в загалі виявляє якусь нетерпимість. „Народ“ же на першім місці ставить основи, а не національности; справді, між народолюбцями яких хочете національностей більше звязку, ніж між пригніченим народом і дбаючими тілько про себе вищими верствами тої ж самої національности.[1])

Як бачите, „Народ“ зовсім не міняючи свого теперішнього напрямку і змісту, може зробити богато добра нашій українській інтелігенції. Що це буде так і на далі, порукою в цьому імена і видавця і редактора. Усякий чесний Українець тільки й може бажати, щоб ваша часопись стала твердо на ноги і не терпіла від таких сумних случаїв, про які росказала редакція в 2 і 3 ч. „Народа“.

Е. С.

СВИНЯ.

(Байка).

Лежала свиня у баюрі, та от так хрюкала-балакала сама з собою.

— Господи, якби то міні роги. Я б йім задала, яб йім задала! Всім, всім, хто тілько коли небудь кусав мене, з буряків вигонював, собаками тровив або хоч би тілько поза-очи обмовляв і висміював, всім би я дала себе знати!

А по перед усего отим собакам! Господи, вже вони міні до живісіньких нечінок дойіли! Давнійше, то ще нічого було против теперішнього. Давнійше хоч порядок був. Увійду в буряки, почну рити — ну, кажуть: провинилась свиня! Тут уже й собаки біжать, хап мене за вуха, наторгають, наторгають, а нераз так тільки постращать, тай пустять, прогнавши за пліт, а господар возьме тай діру в плоті загородить, щоб, мовляв, другий раз туди свиня не влазила. Хоч то й погань та зависть — отак чоловікови самий найліпший смак переривати, ну, та чорт з нимя! Принаймі знав чоловік, що й куди. А тепер бо отим клятим собакам не досить того. Тепер вони слідком за мною бігають, і не то щоб кусали, а гавкають тай гавкають.

— Свине, — кажуть, — схаменися! Як ти живеш! Де в тебе сумліне! Адже огляньсь на себе, яка ти невмита, нечесана, нехарапутна, неосвічена! Подумай тілько, по що ти в Бога живеш?

— Щоб з мене добрі люде сало йіли, — кажу йім. Та де тобі, ще дужше дзявкотять.

— Чи не встид тобі таке говорити? Твоє сало! Ну, нехай і так, що твоє сало — добра річ, та се вже по твоїй смерти! Ти за се не відповідаєш! Але твоє житє, свине, твоє житє!

— Дайте ви міні спокій, — хрюкаю йім на розум, — і за своє житє я не відповідаю. Я-ж його собі не дала.

— Встид тобі, свине, встид тобі! Сама не дала! А пречінь же маєш якусь свідомість, якесь почутє! Ну, скажи, будь ласкава, як ти голосувала оноді при виборах до Ради державної? Не вже чесне боже сотворінє може так голосувати? За пару буряків продати свою совість! Фе, свине, се вже й для свині забогато! І ще, як на сміх, читаєш і „Батьківщину“ і „Русскую Правду“.

— Ну, щож, читаю, бо читаю, а голосую так, як міні моя свинска натура каже. Гєть від мене! Зась вам до мене!

Та де тобі, пристають, як мокре рядно. За писателів обібралися, по газетах на мене гавкають, всяких міні прозвищ повинаходили! Давнійше зайду було в буряки — крикнуть:

---

[1]) Поки що воно в Галичині між Русинами трохи ліпше, тілько чи на довго? Ред.

— А бийте комуніста! — ну, я й злякаюся і біжу що духу. Страшенно я того слова боялася! І чорт його батька знає, що воно значить, а крикне на тебе оден з другим собака: комуніст! комуніст! чужі буряки краде! — то так тобі по за шкурою й мороз подере! А тепер і слів таких страшних не говорять, а дошкакають у десятеро гірше.

— Дармойідка! — кажуть. — Живіт на сало пасе, а хто те сало буде їісти, по що й за що — сама не знає!

Але найпоганійший звичай узяли собі — до мойого сумліня промавляти, встид у мні будити. А я вік звікувала—все в баюрі та при кориті та по під панскими плотами, та в хлівї, — і відки в мене встид набереся! Дармо тілько уши міні сверлують своїм криком А до мойого сумліня зась їим! Се річ приватна, нутрова, тут я сама собі пані. А то, подумайте, що вони міні зробили! Після оногдішних виборів з кождої вулиці, ба навіть з сусідних сіл і повітів, а навіть зі Львова, з Черновець і Коломиї шлють міні карточки в конвертах, а на кождій карточці — Микита Хрунь. З разу я не похопилась, що воно таке і до чого, і сміялась з того образка. Навіть почала було критикувати его.—Ну, скажіть, будь ласка, — хрюкала я собі! — і се має бути мій портрет! А я пречінь у такій свитці не хожу, ані такої дрантивої ковбаси не їім. Самі вони себе отсею машкарою висміяли, оті собаки, газетники та хлополюбці, бо то вони в свитках ходять та отаку ковбасу за незнати який смак уважають. А я, Богу дякувати, дещо більше знаю, троха вище смаком своїм сягаю. Але далі, як почали оті карточки надходити тай надходити, день по дню, почта за почтою, то міні зробилось якось маркітно. Читаю адреси „Єго Свинородію Микиті Хруневи“, дивлюсь на те рило, на котрому начеплена ковбаса, на ті вуха, на те пузо, — і почала міні виявлятися вся злість, все злорадство отих собак. Аджеж ковбаса — мій власний свинячий, витвір! І настромлюючи міні єго на рило, вони хотіли міні сказати, що я, голосуючи отак по свински і живучи по свински, сама себе зїідаю! А оден ще взяв, та обвернув той рисунок вирваною карткою з Данта.[1]) Ну, я прочитала, а там стоїть оповіданє про Уголіно й єго синів, як вони з голоду свої руки гризли і як опісля Уголіно в пеклі гриз мозок тому, хто його отак заморив. І ще й підписано нашою таки кирилицею „Де те фабуля нарратуръ“. (Се про тебе байка). Тьфу, аж міні гидко стало! На цілий день апетит міні попсував!

— Сама з себе ковбаси їім! Ну скажіть, на милість божу, якому се поганцеви прийшло в голову видумати таку погань, такий гріх против природи! Аджеж се подумати страшно! А вони все міні такими огидствами під ребра підїіжджають. Але чекайте лишень, дасть Бог міні роги, не те я вам покажу! Пізнаєте ви по невчасі, де у свині встид і сумліне сидить!

І чим далі, тим гірше! Вже тепер недосить їим і виборів. „Що там — кажуть,—вибори раз на пість літ, а як ми їій через увесь час дамо спокій, то вона собі байдуже буде“. Їим то приємність чинить — не дати міні ані на хвилю супокою, пекти і смалити мене на вільнім огні від колиски аж до смертельного корита! Вже тепер не против одного або другого вчинку бють,—ні, против цілого мого свинского світогляду, против усего свинства в світі, против цілого свинского ладу в наших справах громадских. „Усюди, кажуть, свині своє рило уткнула. Де не гляньь, з кождого куточка громадских порядків свиняче вухо висуваєтьсяˮ. І кинулись цілою сворою по всіх усюдах, вітрять і нюхають і гарчать, одні одним з чобітьми в душу залазять. „А гов лишень, ти, хло, — повідають, — там мабуть у тебе на дні душі крихітка ще прадідівского свинства осталася. Давайно єго сюдаˮ! І волочуть на позорище, і рвуть і гризуть і нівечать.

Боже мій! Так се вони задумали зовсім мене зо світа звести, з усім моїм родом і плодом! І не то щоб самі старші поважненько гулюкали, ще би може мене так не боліло. Та ні бо, старші, ховай Боже, хоч і крикнуть часом, та все таки зараз і погладять і приголублять мене. Звісно, вирозумілі люде, і кождий знає, що чи круть чи верть, а без свинства чоловік у світі не проживе. Але оте „молоде

---

[1]) Данте — італіянскій поет, написав „Божу комедію“, де розказує про те, що діесл з душами померших людей у пеклі, в чистилищу і в небі.

поколінє“ — Господи, се вже такі собаки, такі дзявкуни, що хоч на місці погибай. Найневинніше свинство, і те їм сіллю в оці. Ну, змилуйтеся, люде добрі, коли старші в карти грають і „по писанію“ співають і в часописях тілько образки переглядають а друкованого не читають — їх і се в очи колє! „Свинство, свинство!“ гукають. А самі скоро троха підростуть, тудиж підуть, — се вже я добре знаю. Той, що нині гукає і обурюєсь і кокойіжиться —. поглянеш на него за пару літ, як підросте і стане „паном професором“, аж він уже кудикуди не той стане. Сидить собі при зеленім столику, чотирем тузам молиться, та „во всю велегласную“ співає:

На весь світ
Виліз кіт,
Перехрестився!

Але не думайте, що се що небудь поможе, тепер єму про те говорити! І слухати не хоче, ще й у очи плює. „Ні, свине, не думай, що твоє свинство безсмертне! Буде й єму колись конець, і коли не ми, то хоч слідуюче поколінє виростати буде без твоєго впливу. А тим, що буде, ти мене не лякай! Нехай і так, що твоя правда, та все таки тепер, доки в мині святий огонь горить, я мушу воювати з тобою“.

Вже я й просилась у них: „Бійтеся Бога, панове (говорю до них, бісенників, як до добрих!), хоч на вивіз мене лишіть! Ну, що у вас за сумліне, Німців та Віденьців голодом виморите! Адже вони без наших галицких свиней просто перемруть наглою смертю“. Так де тобі, не унимаються. „Не бійся, кажуть, Угорщина постачить“. Може то вона й постачить, але яка міні охота задля Угорщини не своєю смертю вмирати? А хібаж се своя смерть для свині — вмирати зо встиду і гризоти сумліня? А воно до того йде, їй Богу, до того.

Господи, вислухай ти мене, дай міні роги! Ані хвилиночки не спочину, доки всім їм, отим поганцям, животи не порозпорюю і кишки не повимотую! Най гинуть на глум, най знають, що свинство також сила і безкарно чіпати не дасться!

13. цвітня 1890.

Ів. Франко.

Образок хлопа-рільника.

(Від Косова).

Люде, що виховані і живуть по містах, мають хлопа-рільника за найщасливійшого а то тому, що дивляться на хлопске добро поверховно. Напр. у найбільші погоди, коли весна уже оброблена, виходять на прохід у поля та ліси на свіже повітрє тай видять, як красно скрізь ся зеленіє, усякі збіжя красно оброблені, садовина де куда пахне, худоба пасеся, пташки співають, настухи на сопівках грають: „Ах, рай та житє, — кажуть — лиш хлопство ще лінивє, як у чорній та обдертій одежині ходить. Скоро міський де котрий чоловік лагідно розмовиться з хлопом, то хлоп зараз і трактує пана тим, що у него пайліпше, напр. котрий має корову, то молоком або сиром і хлібом, а де котрий садовинов, скоро має; але богато є таких, що не мають ані одного, ані другого; тож із такими і не приходить до розмови, бо нема від чого зачати бесіду; хіба дуже рідким трафом, що міскому лучиться який лихий випадок на селі, то жадає, аби єго хлоп поратував.

По містах скрізь говорять: „Ей, що хлопам за біда! хліб та усяка городнина їм ся родить, а худоба, дріб та безроги їймся випасають, так, що ніц не потребує купити, лиш продає“. А при продажи не оден хлоп або хлопка учує від міських людей погані слова, котрі хлопску працю збивають ще на нижшу ціну, як вона кождого часу дуже низко стоїть. „Ти варіяте, та варіятко!“ — відзиваються з захмуреним чолом нерозважні міскі люде до селян, — не можеш дешевше лишити?! ти ніби то купуєш, що такся дорожить?!“ Не розважним міским не розяснюєся чоло, скоро хлоп боронить ся тим, що коло того робить і від того податки платить тай сам мусить жити. Найгірше хмуряться, коли хлоп тримаєся при продажи садовини, грибів та усяких ягід. „Се — кажуть — хлоп має над верх домашний, бо коло сего ані поле, тані сапає, а лиш збирає за дурнісько“. Так говорять тоті, що лічаться до вище учених панів. Ремісники знов беруть собі від них приклад, а неробітні жиди опруч поганих слів, по просту рвуть із рук і не раз, скоро їм ся вдасть, то вирве і втече, що й не заплатить. Найбільше таке трафляєся тогди, коли хлопи висилають своїх дітей з продажев, а зо старими то й до бійки приходить, скоро добре боронять свою працю; але зле їм і боронитися, особливо, по малих містах, де в робітну днину не може їх по більше виходити разом з продажев. Для того часом бувають і смертельні випадки, як перед трома чи штирма роками у Яблонові, в Коломийскім повіті убили жиди жінку при продажи цибуль за то, що не давала хапати. І не знати, ци що за то жидам було, бо, — каже дехто, — що годі було відшукати винних, бо то бив цілий кагал, розуміється, таки яблонівский.

Виображінє міських людей о хлопах дуже марне, бо виглядає воно так, як яблоко позолочене, що під позлітков світиться, але не знати, який в нім смак.

Не знаю, як де жиеся хлопам рільникам, але коло Косова їім жиеся так:

Коли хлоп зачинає весну оброблювати, то найперше зараз зичить грошей на оранє і деяке насінє, скоро через зиму на то не міг запшарувати. Оранникам платиться за день орання 4—5 зр. готовими гріпмя, а що чужому робітникови муситься старати вікт богато ліпший ніж для себе самого, то й на то піде зо 2—3 зр. з дрібнійшим насінєм. Значить треба денно на оранє яких 7 зр. Але, котрі не можуть позичити, кілько їім треба, то зичать на застави 2—3 зр., аби було на вікт і дрібнійше насінє, а за оранє годяться, що дадуть лабуз,[1]) або солому і пашу, як пожиток зберуть. Коли вже виорано і засіяно, то хлоп кидаеся де за заробком і скоро го найде, то заробляє на дуже мізерне родинне житє, бо простим робітникам, як по панских ланах, так по містах за всякі — як пани звуть, ординарні роботи, дуже маленько платять. Котрі-ж заробку не можуть найти, то ідуть до лісів о мило, або й дві милі віддалених і шукають та збирають гриби або які ягоди, а цілими днями збирають голодніські ще й наколяться глогами та нажалять-ся кропивами, — і за оден день тілько назбирають, що як продадуть, то так само їім прийде денно, або й ще менше, як тим, що ніби найдуть який заробок. На таку збиранину ідуть що найбіднійші, бо найбіднійшим найтяжше де заробку найти. Тай сей заробок у лісі не певний, бо вони мають подвійний страх, раз що бояться яких звірів, а другий раз, що мусять критися від злісних та побережників, аби їіх заробку не позбавили, бо сі мають право не то забирати все, що найдуть, а й завдавати на кару.

Такі знов, що мають де яку худобу, то по зарібках найменше ідуть, бо мусять худоби доглядати, і з сеї худоби прихід, який мають, то обертають, як повисше описані зарібники, на щоденний хоть нестатний кусник хліба, поки діждуться знов свого хліба, бо найбільша часть людей не має до нового старого хліба. З худоби-ж прихід такий: котрі мають по корові, або й по дві дійні, то прячуть набіл і самі їідять з кулешев або хлібом що найгірше — дзер з під сира, а масло та сир продають, бо їім треба себе й худобу отримати. Що їім з набілу на отриманє худоби не стає, то беруть на довг і аби як гірко було самому, то худоби не продає, бо такому, що має худобу хоть хто позичить, бо каже, є на що. Котріж мають по парі чи по дві коней або волів, то заробляють ними найбільше на весні, але хоть платиться їім 4—5 зр. денно, то се однако щупло виходить для них, бо сей більший їіх заробок лиш раз на рік приходить, тай то через короткий час, а худобі тай собі треба чимось жити через цілий рік. З худоби лиш тілько люде полекшість мають, що нейдуть о кілька та кількапацять миль заробку шукати, бо хоть і мають такий час, що з худоби не мають жадної користи, опруч гною, то хоть можуть позичити, на що їім треба, у лихий час. Але як кілька речинців мине, що не віддасть, що зичив, а зпритискують за довги, по продасть худобу і довгу му навіть не стане заплатити. З безрог тай усяких інших домашних сотворінь таку саму користь мають люде, що сами не уживають, а лиш годують для заслони, як їіх притиснуть за довги.

Що-ж до садовини, то вона й тілько чоловіка не засланяє, що худоба, раз тому, що як чоловік засадить садовину, то мусить довші літа чекати, нім діждеся, що садок зародить, мусить платити податки висші, ніж за звичайний кавалок землі, а друге, що на садовину кождого часу не може позичити, бо садовина що року не родиться.

Приступаю знов до повисших зарібників. Ходить хлоп по зарібках з жінков та дітьми, лиш допоки у него знов не наступить робота, як то сипанє, кішня та жнива і т. д. а наступає се борзо одно по другім і при кождій сій роботі мусить хлоп довгу причепити, бо мусить зичити бодай на сухий кавалок хліба, аби хоть раз на день перекусив. Так то вони голодують тогди, колиби їім здалося найбільше їісти, бо при таких усяких працях піт з них виливаєся і силу тратять. Ніхто їім із неробітних ніколи не поможе, все мусять поборювати власнов силов. Роблять вони ще найсправедливійше помежи собов тим, що ідуть оден до другого робити, і кілько годин робить оден у другого, тілько другий єму відробляє.

Якже прийде осінь, і хлоп збере, що му ся вродить, то він як возьме продавати та давати, ба податок, ба що набрав, нім того дочекався, ба попови за всякі треби і. т. и. то навіть би му ся ніц не липило, як би не лишив ще де який довг. А одежину вітки-ж бере як не з сего, а що так трудно, аби му на все вистарчило, то менші діти навіть голі сидять за коменом, і треба додати, що жінки навіть ночами прядуть, бодай на сорочки, тай то тяжко, аби усі діти мали сорочки!

Так то, як осінь прийде, то хлопи продають найдешевше, бо кождий у місті знає, що хлоп мусить продати, бо му треба і для того то міські люде тим дужше збивають єму ціну, і гандлярі жидки скуповують у осени усячину, а потому на весні хлоп мусить від них купувати і ще раз тілько платити як він продав, і знов розпочинає хлоп так само веснувати, та тягнути своє лихо аж до гробової дошки.

О такий то хлопский образок, що усякі фарби для него призначують, але докладних рисів ніколи. Чи снаде коли бодай нашій рускій інтелігенції полуда з очей, бо й вона по найбільшій части зовсім не знає житя наших робітних людей. Дивиться, а не видить, слухає, а не чує.

Анна П.

---

[1]) Лабуз — бадилє з кукурузів.

По людски

(ОПОВІДАНЄ ОНУЧКАРЯ).

V.

Поховати давши труни, я пішов до пана в двір.
Пан вже не боявсь холери, вперс сміливий в мене вдір
І сказав: „Ну, Хаїм, що там чути в лісі? Масєь гіт
Вовча мати? А медведі чи просили тя на мід?“
Я вклонився і мовлю: „Пане, річ одну міні зробіть:
За мій труд на рустікальнім мене грунті осадіть“.
„Що ти, стікся, — пан аж крикнув, — чи до разу
одурів?
Зле тобі на службі в мене? Панщини ти захотів?“
„Добра служба ваша, пане, але я в ню не піду!
Коштував добра доволі, прокоштую ще й біду.
Тут померли батько й мати, сироти по них дрібні
Полишились, — в моїй страті Бог ті діти дав міні.
Вам тепер би грунт той певно довго пусткою стояв,
Так поволі, щоб вам з него я повинність відбував“.
Слухав, слухав пан ту мову, далі сплюнув тай сказав:
„Ну, досить я бачив світа і досить великий зріс,
А не бачив жида, щоб так самохіть в неволю ліз.
Щож, як хочеш! Лізь, небоже, я спинати тя не їму,
Але як вернути схочеш, знов на службу не прийму“.
Я вклонився, зітхнув до Бога, щоб він сил міні додав,
Щоб я більше в панску службу доки віку не вертав.
І пішов. От так то хлопом став я, сину! Бачиш сам,
Що нелегким був для мене перший вступ у хлопский
стан.
Та ще тяжше було далі. Як почула мужичня,
Що їх ворог заклятущий став від нині їх рівня,
Хлопский грунт держить, ще й хлопські діти взявся
годувать, —
Гвалт піднявсь в селі, мов я їх всіх хотів обрабувать.
„Вбиймо жида! Проженімо! Відберім дітей, він їх
Думає на кров порізать, на жидівску віру всіх
Повернути“!... Вся ненависть, що в їх душах за пять літ
Против мене накіпіла, вилізла тепер на світ.
І прийшлось тепера їсти, що вперед я наварив,
І боротися з тим лихом, що вперед сам натворив...

VI.

Що робить! Іду до війта, щоб громаду він зібрав,
А громаді мовлю; „знайте, грунт по Процю я обняв
Для сиріт его. Повинність відбуватиму я сам,
А як доростуть ті діти, я все чисто їм віддам,
А що може не подоба жиду в себе їх держать,
То скажіть, кому їх маю на вихованє віддать.
Я їх буду стравувати, зодягать, давать що слід,
Виж для догляду над ними чоловіка назначіть“.
Вчувши ті слова, громада мов води набрала в рот, —
Та ненависть по хвилині знов заговорила. „От
Жид присікавсь“! — закричали. — „І чого він хоче
в нас?
Мало з нас нассався крови за цілий тяженький час?
Проч з села, проклятий жиде! з нами ту тобі не жить!
Недоводь нас до нещастя! Волимо ми положить
Тих сиріт живих у яму, ніж щоб ти нам був сусід!“
Так кричали люде люті. Втихомирив їх аж війт
Кажучи, що панска воля, не змінить сі хлопам.
„А що Хаїм мот, то правда! Я те саме раджу вам“.
Ледво ледво мир уговкавсь і опікунів обрав.
З тяжким серцем діточок я тим опікунам віддав.
Та не довго довелося годувать їх. В скорий час
Всі померли. От тоді вже оженився я другий раз.

VII.

— Не скажу тобі, як тяжко приходилися міні
Хлопска праця, панські буки, і ті погляди страшні,
Погляди німої злости і ненависти; що їх
Я стрічав день в день довкола від усіх сусід моїх.
Але серце було в мене засталене: все-м пройшов,
Вом ненависть в власнім серці до людей переборов.
Що мені не вироблями, того й в казці не сказать!
Вікна били, збіже пасли, обкрадали разів пять.
А щоб помогти в потребі, як сусідови сусід,
Щоб хоч добре слово мовить — ні тай ні! І десять літ
Вибув я в такому пеклі, мучивсь, горя ніс за трьох,
Постачав і пану панеке, і у себе. Тілько Бог
Додавав міні надії, як нераз уже от от
Приходилося пропасти. Честь йому від рода в род!
Жінку взяв собі я бідну, роботящу, принаїв
Слуг. Се поле опустіле пан на мене записав.
Далі своїм добрим ділом я й громаду побідив,
Я сказав тобі вже, сину, як то пана я підбив,
Щоб громадский ліс в інвентар яко панский записать.
За той ліс громада з паном правувалась літ вже пять.
Але де то було хлопу найти право в ті часи!
Хоч то й нині — хочеш права, то кішенєв потряси.
Все громада програвала. Пан вже ліс відмежував
І нові за него драчі та данини накладав,
Чую я — кіпить в громаді, пошепти грізні пішли:
„Вбиймо пана! Все одно нам! Нема правди на земли!“
Думаю, погано буде. От громада як зійшлась,
Я й кажу: „Вспокійтесь люде, є ще правда серед вас.
Я про ліс той добре знаю, хто й коли його виписав, —
Я за свідка против пана стану, ліс ваш не пропав!
Сміло рекурс подавайте! Я пів кошту буду пис“.
Ну, що довго говорити — виграла громада ліс.
Гей озлився пан на мене і завдав міні біди,
Але люде в мні сусіда, брата взнали від тогди.

VIII.

Вечеріло. Ще гляділо сонце в зеркало ріки,
Як в садку загомоніло: то від жнива йшли жінки.
Жінка Хаїмова й жінка Шльомина, обі в хустках,
Серп у кождої на тімю, по снопови у руках.
Далі служниця верету жатої трави несла —
Се до припусту коровам. Жінка Хаїма війшла
В хату, Шльомина до стайні за кухаркою пішла.
От і Шльома йде з синами, — два сини вже парубки,
Всі три з косами: луг сіна підкосили залюбки,
Ще й розкинули покосп, — завтра сабаш, нехай схне!
Ось і ріг заграв: худобу з толоки пастух жене.
Хлопці кинулись, загнали, повпинали, а жінки

Подойіли й подавали наші всім за драбинки.
І так весело та складно та робота всім іде,
Що аж радується серце!... Ще на небі лиш де-де
Блискали зірки, а всі вже в хаті, як закон велить,
На молитві враз стояли. Дай Бог всім ся так молить
Щиро й твердо! По молитві повечеряли гуртом,
Слуги й господарі разом, спільно за одним столом.
По вечери помоливши зараз спати всі пішли:
Хлопці в стайни, а для мене постелили на земли.
Рано. Знов молитва спільна, а відтак обід (в ночи
Він, готовий ще від вчора, прів заліплений в печи).
Випивши по чарці меду (мід сам Хаїм виробляв),
Риби доброї по дзвоні Хаїм кождому роздав.
Потім з яйцями цибулька, далі з кашею росіл,
Врешті кугель шабасовий украсив собою стіл.
По обіді хлопці в поле подивитися пішли,
А жінки крутились в хаті. Шльома й Хаїм потягли
У ванькир, святії книги по закону почитать.
Я присів до них. Така-то чулась в серці благодать
І тепло в тій теплій хаті, що здавалось, вік би тут
Жив, і світом би широким став мині сей тихий кут.
Вчилось, ту ще остався віблиск давних тих часів,
Як посеред своїх шатер патріарх старий сидів,
А Єгова к нему в гості заходив, коли хотів.
І говорю я: „Реб Хаїм, добре так живеся вам,
Що поживши днину з вами, я б хотів так жити й сам“
Усміхнувся стиха Хаїм, головою похитав...
„Так то, так — сказав — небоже! Відколи я хлопом став,
Я знайшов спокій і силу в собі, й всякий би знайшов,
Як би кинувши шахрайство, на той самий шлях пішов.
Та не вся ту правда, сину! В тім спокою, в тій тиши
Дух дрібніє, мозолі ту наростають на души.
Щось собаче є у серці от таких людей, як ми:
Звикнуть раз за возом бігти, то біжать і за саньми.
Звичка в нас найстарше діло. Де приткне нас доля лиш,
Там приймемось, мов верба та, що росте, де посадиш.
Плодить грунт той злість, ненависть — ми приймем їі в кість і кров,
Як на іншім грунті легко приняли б добро й любов.
Ми мов пявка, що немає своїі крови — з других ссе.
Тим то треба нам спокою. Нам спокій святий над все.
Але є натури інші — і я знав таких людей,
У котрих, здається, буха якесь полумя з грудей,
І жене їіх з місця, мече то в один то в другий бік.
Невгомонні вони, вандрують і воюють весь свій вік.
За сто діл беруться, кожде їім ведесь, і все щось їім
Не дає пустить коріня, зупинитись на однім.
Люде нашої натури дивляться на них, немов
На безумних, посміються, похитають головов,
І спокійні. Ой, і сам я часто тим гріхом грішив,
Поки мя тяжкий трафунок інших мислей не навчив.

(Конець буде).

Іван Франко.

Подорож наших людей до Америки.

(Письмо з Америки)

21 марта 1890.

Вже від довшого часу наші галицкі та угорскі Лемки стали численно виходити до Америкй — за то незмірнме море, глядаючи лішної долі, не зважаючи на великі перешкоди, які їіх на тій дорозі здибають, аби тілько виратуватися від голодної смерти. Бо там у нас в краю заробку нема жадного, гандлі всі тримають жиди та Ляхи, а наш бідний та темний мужик, не маючи ніякої надії, що ж має робити, як тілько оставити грунт і все газдівство (коли котрий має, бо є вже й такі, що в жидівских руках) та вибиратися до Америки?! Яка то подорож тих біднх неучених людей, хочу тут описати.

Нам до зелізниці найближше до Грибова, і наші люде, хотячи як найскорше дістатися там, їідуть фірами, а потому до вагонів пересідають і відходять дальше. Часами трафляється, що здибає жандарм, то зараз провадить на поліцію, а там мусить подорожний віддати гроші. Трафляється, що деякий не віддає зараз — того розбирають з одежі, і усі лати повідпорюють, також і чоботи, бо дехто ховає гроші в чоботях, т. є, прибиті в обцасі. Гроші відбирають всі, дающи му лиш тілько, аби мав о чім в село вернутися. Так дісся в Тарнові і Кракові, тому то наші люде наймають незнайомих волоцюг, аби їіх провадили, — як ми оповідав Томко Масляй з Лабівця в Сандецкім повіті. „Коли ми, — каже, — прийшли до Живця, прийшло якихось сімох волоцюгів, котрі зараз нас пізнали, що ми чужі, а оден з них закричав: „доконд?“ Ми відповіли, що до Америки. Тогди дали знак, щоб іти за ними, і ми пішли. Коли вже вийшли за місто, кажуть нам, абисмо оден платили по 10 зр., то нас попровадять до Бялої, а як ні, то нас віддадуть поліції. І ми вже мали платити, але на щасте являєся старий чоловяга, котрий пізнав, що то за діло, сказав нам, аби не слухати тих, бо то злодії, і запровадив нас під Бялу, бо то вже недалеко було. З Бялої вже ми самі пішки прийшли до Вільска, ту наняли ми одного господаря, котрий нас запровадив до Дзедзіц. А ту знов біда — треба було іти через міст, а там стояв такий злодюга, котрий тілько за тим стереже; зараз нам каже, що нас до Прус запровадить, але ледве нас відпровадив чверть милі, і каже собі заплатити 3 зр.. а ні то страшив жандармами. Ми заплатили злодюзі, а потім вже сами дістались на третю стацію в Прусах, і так ми вже поїіхали до Гамбурга“.

Знову Василь Будняк із Горлицкого повіту оповідав ми, що їіх богато виїіхало з дому до Мушини на стацію, аби таким способом уникнути біди, і так вони поїіхали на Угри до Пресбурга, до Відня, а потім до Прус. А знов ще Іван Чичила з Солотвини пов. Сандецкого оповідав ми, що коли прийшов до Кракова (Podgórze), висіло їіх з вагонів богато; ту приступив оден жид і каже: „я належу до тої компанії (і показував нам папери, але що, коли жаден читати не знав), що має кораблі (пифи), то ви ту заплатьте по 25 зр. яко завдаток“, а коли декотрі з нас не хотіли платити, то той жид зараз такому пригоминав жандарма, що его дасть відпро-

вадити назад. А то знаєте, ми всі неуки, тай заплатилисмо єму всі разом звиш 500 зр. Коли вже гроші мав у руках, каже: „ходім на стацію, бо зараз прийде машина“, і він прийшов з нами недалеко стації, запровадив нас до підземного склепу (льоху) кажучи, аби ми ще по 3 зр. дали на білети до Освінціма. Ми знов дали, і він приніс білети, але тілько не коштували, як ми ся дізнали пізнійше. По яких 10 мінутах прийшла машина і він нас випустив наказуючи, щоби нічого о Америці не говорити. Ту казав нам всім в один вагон сісти і він з нами пойіхав до границі прускої, розумієся, ми єму і білет (тікет) купили. На границі вже жид зник, знов пішов по здобич. Ту остались сами, і всі разом викупили білети до Гамбурга. Коли прийшла машина, впакував нас кондуктор до одного вагона, то є до 4-тої класи, не яко людей, але як оселедців: не було де сісти ані навіть стояти. Ту деякі молоді співали з біди, а старші знов мовчали, сумуючи та чекаючи, коли закричить: Гамбург. Зайіхавши ту, сподівалисмо ся, що до карт корабельних тілько доплатимо до 500 зр., щосмо вже дали. Але як же ся стало? Ми мусіли заплатити в Гамбурзі таку суму, як і тії, що не знають, де Краків!“

Ото така наша гірка доля, і тисячі ще гірших ошукаństв. Ошуканці в старім краю стараються, аби їх животи повні були і кішені набиті; аби випити і закурити не бракло, а о бідний нарід нема кому вступити ся, хотяй гине з голоду і холоду; нема кому стати в єго обороні, аби люде не були окрадані, коли хотять заробити на хліб для себе і дітей. А жандарми стоять по стаціях і завертають нас назад тай обходяться з нами не по праву і ми остатні гроші тратимо, платячи без потреби дорогу назад, або знов платимо злодюгам, щоби нас манівцями вивозили і так удаємось до Америки. А нам щож робити, чи гинути з голоду в старім краю? Отже ми ні на що не вважаємо, а так, як той, що потанас, хапаємося й бритви. А наші суперотивники не знають, як ми бідні гіриняки живемо. У нас мяса чоловік і на Великдень не зйість, а сего року, то і сухого вівсяного хліба брак. Якже ж нам не виходити в чужі краї, там, де можемо найти який-такий заробіток? А ту, нещасна доле, не дають нам по людски перейти до того краю; навіть руска інтеліґенція тілько дбає за нас, що інший чоловік, коли муха здохне. А з нами можуть витворяти, що хотять, бо ми бідні Лемки, неучені, то не як з людми, але гірш худоби поступають з нами. Богато еміґрантів скаржиться, що їх жиди й інші били немилосерно, сли котрий не хотів заплатити єму яких 5 зр. Тай що то неможе з бідним неученим народом вираблятн! Але хто тому винен? Плачемо і нарікаємо на наших священників і учителів для того, що вони бачать наше горе, а не скажуть нам, не научать нас, сидять тихо, як скали, і не чують, як плачемо. А нам Лемкам біда дойіла до живого. От були вибори до сойму, вороги тішили ся з нашої темноти, бо невибираємо собі Русина на посла і не маємо посла, аби вставився за нами в раді державній і высказав нашу кривду ясно і отверто перед цілим світом, аби світ дізнався, який рай у нас. Але ми невнаємо, які вибори і коли виборк, бо нам ніхто о тім не говорив; а що над нами в дорозі збиткуються, та ошукують нас, то нікому навіть поскаржитися, бо ще нас висміють. Від Гамбурга, правда, що вже не маємо великої перешкоди, але й ту жиди з нас остатний гріш висисають на шиф-карту, так що на корабель сідаємо без крейцаря.

На мори, правда, нема вже наших гнобителів та ошуканців, але за те доскулює інше лихо. Люде непривиклі до морского повітря та до страви, зразу хорують. Нераз знову бувають великі бурі, а буває й так, що корабель розібе. Тогди з іншого корабля, як пливе мимо, ратують потопаючих людей, а як на той час не трафить ся такий корабель, то люде тонуть аж на дно моря разом із кораблем, хиба деякі задержаться на воді на малих човнах, що є при кождім кораблі на випадок нещастя. Але й тоті можуть виратуватися лиш тогди, як надійде якийсь корабель і заверс їх, бо то на широкім морі, що човном не доплив би до берега й за кілька місяців, а тут ніщо їісти. Але й на морі держить чоловіка надія, що в Америці інакше, ніж у нас.

І ми, коли вже плили яких 15 і 20 день, тішилися, що вже недалеко Америка. На морі нам усіляко показувалося, але коли вже сталисмо на тій святій вільній земленьці, то все інакше виглядає, ніж ми собі гадали. Роздивляємося, бо того у нас нема. Коли ми прийшли до Нев-Йорку, побачилисмо множество народа розмаітої раси, а то: чорних як угля — то Негри, жовтих — то Хінчики, брунатних — то Індіяне і т. п. То робітники. Оден з них дерево, другий каміне на віз накладає, а всі чисто убрані; сорочки на них такі чисті, що у нас бідний рільник і на свято таких не має, а ще не конець на тім: у кождого з тих робітників годинник на ланцуху. „Ой Боже! подумали ми, у нас в краю робітники їісти не мають що і обдерті, а тут кождий за свою працю пан!“ Але ми мусіли далі їіхати. Купилисмо білети до Джермен (German), а коли машина прийшла, кондуктор подивився на білети і казав сісти до вагона, а вагони ту такі довгі, коло 20 кроків. Но, якже ж ми зачудувалися: в вагоні канапки на дві особи, вибивані адамашком, а чисто, а тепло (бо ту в вагоні і печи англійскі є), і всі до одних вагонів сідають разом, і богаті і бідні, а не як у нас, в старім краю, що коли бідний, то го накують і до волів та коней. А кондуктор так пильнує, аби хто не сів до других вагонів, що їідуть куди инде, а так з нами обходився, як з братьми, бо розмовитися ми не могли, але вичитав нам з очей, що ми бідні зарібники.

І робимо ту тепер ва новій зелізниці. Робота тяпка, але платять на день 1 доляр 25 центів Роботу дістанби ми лекшу, але що, коли не вміємо читати ані писати. Але за то з голоду не гинемо, так як у старім краю.

Сирота Лемко.

Про американску Русь.

Тілько що надруковане письмо Сироти Лемка може, як на тепер, стати замісто того, що ми мали писати ізза вадовицкого процесу, тим більше, що воно новими свідками потверджує ті насильства та здирства, на зарі-

бних людей із Галичини, Угорщини та Буковини[1]) що в величезнім і страшнім образі вийшли на верх на вадовицкій розправі. Як би можна на се порадити, про се ми писали в попереднім числі, тепер же скажемо дещо про саму американску Русь.

Наші Русини з Угорщини та з Галичини стали виходити до Америки по-більше з 15 літ тому, і йшли майже тілько до величезної Республіки-Сполучених Держав північної Америки, де розсіювалися, на кілька сот миль, як звіяди по небу, більшими чи меншими купками, котрі стикали ся з собою хиба тілько, що в переїзді за новими зарібками. 1884 р. найбільша така купка Русинів американских, у Шенандорі, в державі Пенсильванскій, покликала собі з Галичини священника, о. Івана Волянского, що при помочи спроваджених із Галичини світских світлих Русинів, як д. В. Сіменовича і других, зумів небавом упорядкувати робітну Русь американску тим лекше, що вона достатчила ему до того зі своєї праці такі матеріяльні засоби, яких така сама купа наших робітних людей в старім краю не моглаби достатчити і за десятки літ. З тих засобів о. Волянский побудував найкрше церкви в Шенандорі і де інде, котрих наші робітні люде сами жадали і котрі їйх досить скоро стали скупляти морально, тим більше, що о. Волянский не ставав на одних церквах, а пообставляв їйх усяким світским добром. Він заложив, при шенандорскій церкві, руску друкарню, далі газету „Америку", через котру наші люде тим більше стали порозумівати ся; затим товариства для спільної запомоги чи братства, читальні, початки пікіл руских, хорп, театральні вистави і т. За кілька літ американска Русь майже скрізь на тім величезнім обшарі скуплена була в усякі товариства на тілько, що вони небавом учинили загальну організацію наших робітних людей—Союз руских братств чи, як вони кажуть, Юпію, що головно мала дбати про інтереси самих робітних членів на случай нещастя. Під конець пробутку о. Волянского в Америці, звернено головну увагу на рускі народні торговлі, щоби з одного боку тяжко запрацьований гріш не йшов у чужі руки, а з другого щоби дати заробок тим світлійшим Русинам, без помочи котрих наші робітні люде, по-найбільше навіть неписьменні, зовсім не могли обійтися в Америці. І народні торговлі, і всякі інші товариства були громадскі, обчислені не на користь поодиноких людей, а на користь усього поспільства. В загалі, як на початок, то Русь американска подавала великі надії не тілько на власний поступ в Америці, а й на вплив на матеріяльне й духове піднесене наших робітних людей в старім краю, де вже й так через американскі зарібки піднесли ся навіть ті найбіднійші зарібні люде, що й не були в Америці: вони стали від місцевої інтелігенції домагатися людского обходу тай більної плати, і мають задля сего на на кім опертися, бо родини тих, що жили в Америці, і платять їйм більше і обходяться з ними ліпше, ніж „інтелігентні" родини.

На лихо, всі ті надії на руску організацію в Америці, як на тепер, розбилися, і розбилися, як не одна важна для простопародя справа — о св. Юр. Латинскі попи в Америці кривим оком дивилися на те, що о. Волянский жонатий, голови ж йих, именно епископи та попа римский побоялися, щоби прості латинскі священники і собі ж нестали домагатися жінок. Через те й наш львівский митрополит не то що не позволив більше жонатим нашим попам іти до Америки, — як того люде домагалися, — а й о. Волянского відкликав назад до старого краю. Оставляючи Русь американску, о. Волянский здав усякі духовні справи в руки нежонатого о, Костя Андруховича, котрого вишукав у краю і повіз із собою сам о. Сіменович і котрий дуже богато обіцював. Особливо ж мав о. А. спільно з інтелігенцією світскою, що від часу о. Волянского також приросла, — дбати о дальшу просвіту та організацію наших робітних людей в Америці. Та вийшло як раз на виворот. Не розберемо добре, чи тілько з особистої врази ізза моі дуже прикроі справи, на котру ми натяквули в 6 ч., чи ще зза чого,— досить того, що о. Андрухович виступив протів світскої інтелігенції, взиваючи нарід головно до того, щоби відбирав гроші, котрі посклада в був до Народних Торговель, та при тім помовляючи світску інтелігенцію, що вона загортає гроші для себе, хоть ми маємо в руках докази на те, що власне о Андрухович дуже згортав людскі гроші і тим, що по богато брав за треби (напр. за саму сповідь навіть по 1 долярови, то є по 2 зр. 50 кр. від душі!!) і тим що обертав товариські чи братскі гроші не на те, на що вони були призначені. Всякими гідними і негідними способами о. Андруховичеви справді повелося нхнути нарід протів торговель, котрі, звісно, навіть при пайточнійшім веденю не могли зараз повіддавати людям грошей як через те, що гроші були в товарах, так і через те, що всяка наша торговля мала найбільше грошей у довжників, то є у самих наших людей, що не маючи тепер доброго заробку, брали все на борг. Через усе те дійшло до того. що тепер уже повпадали власне всі рускі народні торговлі в Америці, а що гірше, годі йих буде двигнути на-ново через те, що нарід до них уже не має довіря. Так само повпадали й запомогові товариства і йих Юнія — головно через самого о. Андруховича, що мав під собою ві касу. Упала й газета „Америка", підупала й друкарня і навіть Шенандорска церков, за котру тепер о. Андрухович воює з о. Волянским, що поіхав до Америки зробити якийсь лад. Війна та йде о. Андруховичеви на тілько ліпше, що він зумів скупити навколо себе тих робітних людей в Шенандорі, що противні просвіті, так само, як неприхильний йій і сам о. А. З других парафій люде раз у раз домагалися від нашого митрополита жонатих попів, коли ж митрополит на те не приставав, то вони звернули ся на Угорщину і небавом стало відти найіздити чим раз більше попів. Тепер же, маючи перед собою такий примір здирства в о. Андруховичу, навіть галицкі люде звертаються по попів до Угорщини головно через те, що

[1]) Ми до недавна хибно думали, що до Америки виходять тілько наші Лемки, з Угорщини та з Галичини. Точні урядові списи в усіх громадах сільских і міских Галичини і Буковини, яких домоглася вадовицка прокураторія, показують, що від р. 1880 до половини 1888 р. вийіхало до Америки напр. з повіту саноцкого 1043 особи, самбірского 405, з бродского 283, з перемишлянского 221. Ті повіти, з котрих вийшло менше людей, не подані в нашім жерелі. При тім емігранти продали в перемишлянскім повіті 915 моргів свого грунту, а в жовківскім 421 морг. (Дивіть akt oskarżenia ст. 39—40.)

вони приймають, що їм люде дають і живуть простійше. Тим то воно й незле би було для наших робітних людей, якби не те, що, як дуже добре всі знаємо, угорско-руські священники зовсім не дбають за просвіту нашого народу ані за его поступ, ба навіть не говорять і не пишуть так, як говорить нарід, тілько або по мадярски або по церковному, так що їх ніхто не розуміє. До того ж і самі робітні угорські Русини в Америці не хотять просвіти навіть на тілько, що наші Галичане, а котрих частина, звісно, похилиться тепер до того самого.

Значить тепер, коли впали всякі добрі почини просвіти та організації, і коли темний нарід є в руках неприхильних просвіті попів — для американскої Руси на довший час із того боку нема ніякої надії. Тепер чесним, світским і духовним світлим Русинам, треба все починати на ново. Отже нам видиться, що найперше треба там скрізь по більших руских осередках позакладати приватні школи, де би й старші могли повичувати ся бодай читати й писати. Сю думку робітні люде певне дуже радо повитають, бо ж, — як ми тілько що чули, — то вони й самі нарікають на свою темноту. За таку чесну та корисну працю вони би певне учителям навіть не зле заплатили. Отже нехай би до того взялися ті світські Русини, що вже є на місці, а ренту можнаби придбати в Галичині. Навколо таких шкіл, попри котрі, натурально, мусіли би бути скрізь позакладані й читальні, — мало по малу знов би зорганізовано наших робітних людей для їх просвіти та оборони своїх інтересів, особливо, якби наші світли Русини бралися й до робітницких справ, а то й працювали разом із робітними. Крім учителів, треба би там ще й лікарів-Русинів. Таким чином, поступаючи по маленьку з низу в гору, певне дійшло би ся й до того, що й церкви в Америці знов би стали бодай сякими-такими розсадниками поступу, як то було за о. Волянского, ба й угорські священники мусіли би врешті прихилитися до поступу рускаго народу.

Розуміється, що до такої направи стосунків американскої Руси, треба би людей справді світлих, безусловно чесних, народолюбних тай енергічних. Набрати туда самих таких людей — штука не аби-яка. Бодай дотепершна практика такого рекрутованя в Галичині показала, що годі спуститися на те, що чоловік обіцяє, ані навіть на те, чим хто тут показуеся. Не один „світлий“ Русин говорив тут: „Ех, коби мені воля, коби мені чим дихати — я би показав, що можна зробити для народу!“ Отже тепер ті самі люде, що тут таке говорили, мають в Америці повну волю, мають добре житє ізза кервавої праці наших робітних людей, а що роблять? Розбивають і те добро, що вже було до них, надужива ють волі й до брого житя на зле, а нарід як терпів тут так і там терпить через них. Страшно про се й подумати. Виходилоби, що „світлий“ галицкий Русин тілько тоді прихильний до народу, коли его самого давлять, що він зовсім не вартий волі, не вартий ліпшого, що він родився рабом і рабом повинен умерти, бо видно, що при новій волі, той раб показуеся всему світови так, як его мати на світ породила, вміє бути тілько деспотом, а не братом, товаришем — чоловіком. Та годі так чорно дивитися на всіх ізза одиниць. Двигнеся знов американска Русь. Аби тілько з десять світлих людей до тих, що вже є в Америці, то вони спільно з нашими робітними людьми небавом усе знову поставлять на ноги, і то ще далеко кріпше, ніж було колись.

М. Павлик.

Читальня в Староміщині і єї вороги.

Читаючи Вашу газету „Народ“, побачили ми, що маємо доброго і смілого заступника народу, просимо ж помістити тих пару слів у вашій для нас так дорогій газеті, про нашу читальню і єї ворогів.

Читальня у нас, в Староміщині, Скалатского повіту, як може чулисте з „Батьківщини“, вже другий раз отворена, бо тамта упала з причини ворогів і через те, що не було кому підтримати так що ми 19 липня 1889 р отворили читальню на ново. Но заразом із тим повстали й нові вороги, котрі нашої читальні чим скорше радіби позбутися. Тамтого року спровадили на нас ревізію, а членів читальні називають бунтівниками. Провізор церковний називає „Батьківщину“ баламутом, бо „Батьківщина“ пише за Хрунів, (звісно, правда в оче коле) а зять его дяк Григорий Білик членів читальні на хори до церкви не пускає, хоть уміють співати, а не бувши членами, все ходили на хори. То найбільший ворог читальників. Така то наша щербата доля. У Страстний четвер, коли ішли на хори, то він поставив одного хлопа і котро член читальні, то він непустив. Так він думав хоть у церкві піместитися на читальні. Дуже то нам сумно приходить таке бачити. Мався розуміти, що Г. Білик не сам, а має багато таких поплечників, котрі ворогують на читальню, тілько нехочемо всіх по імени писати, бо шкода місця в вашій газеті тай може ще котрі опамятаються та приступлять до читальні. Так же мусимо сказати, що Г. Б. має крамницю, но на жаль нас Русинів, товари побирає лихі в жидів, а продає дорожше як жиди, а непобирає в Народній Торговлі, де товар добрий тай гроші наші нейшлиби в жидівскі руки. З Народної Торговлі записав перед святами насіня бураки, але відбираючи з почти, відіслав назад, тілько кунтів наробив.

Пишемо Вам щиру правду, за котру сміле вступитися, нехай цілий світ знає, як то трудно у нас якесь добре діло зробити.

Читальники.

Спільність межи простим народом і его вороги.

(Письмо зо Збаразкого повіту).

Я вважаю „Народ“ за дуже цінну часопись, бо вона, бачте, не мало здирає полуди з вочей, як світлим панам Русинам тим, що їіх блуди доколює до вочей, так і нам темним хлопам тим, що показує перед вочи нашу загибель і подає раду, якби завчасу тому лиху запобічи. Та жаль, що тої часописи нема кому розповсюднити межи наш простий нарід та розтолкувати ей щирі і умні бажаня. Простий нарід і сам того горячо бажає, що голосить „Народ“, але криється з тою думкою і навіть старається ей притлумити в собі, бо его кривдарі заклинають его, щоби здався на чужу волю і не журився о завтра. Чи ж допустять такі люде „Народ“ межи простий нарід, а що гірше, чи дадуть вони розвинутися бажаню „Народа“ в простім народі, коли „Народ“ радить спільними силами добиватися гаразду, спільно опиратися кривдарам. Тимчасом з темного розєднаного народу дадутьєл більші зиски потягати, де оден о другого не дбає, бо его то не догарає, що другого пече.

Я дуже-дуже похваляю ту гадку о заложеню спільних господарств. А щоби тим способом поліпшилася доля наших дрібних хліборобів, то вже маємо переконане на тих родинах, що довший час не діляться, а господарують згодливо вкупі. От, у Шилах повіту Збаразкого жие родина, пишеся Багрії. Батько, вмираючи, лишив двом синам 15 моргів поля. Брати не ділилися, але поженилися і в одній хаті в згоді жили, та до купи горопашили. Тепер старший брат оженив уже двох синів і ті в купі з ними жиють, до гурту роблять, нічим не діляться. Отже тепер аж люде завидують Багріям, бо не досить що не зазнають недостатку ніколи, але ще й помножився немало маєток, бо що колись мали ті Багрії 15 моргів, то тепер вже мають коло 60 моргів, а до того вельой добиток збогатився, а притім і повагу між людьми має та родина, не так в Шилах, але і по сусідних селах, бо рідко де рівне господарство лучається Багрієвому. Кому ж се ті Багрії мають завдячити, як не своїй згоді, своїй спільности?[1])

Ой тяженько-тяженько в нас дійти до тої спільности, бо простий селянин не сміє інакше й дихнути, тілько так, як хоче его наставник. Де лихий наставник, там і в такім селі, що вже стоіть на добрій дорозі, за пару час не знати що станеся з людей: так поблудять, хоч їім в лоб вистріль. А як у якім селі розпитім, опінналім лучиться священник з душею людяною, то за пару літ стануть там люде чесні, пізнають свою гідність і зрозуміють, куда їім дорога. Але як же ж мало таких людей, котрі би любили простого чоловіка, яко брата, та справляли его на добру дорогу!

Селянин

СВЯТКОВАНЄ ВЕЛИКОДНЯ В БРІДКУ НА БУКОВИНІ.

Великої втіхи дізнала я сего Великодня пізновни в неділю вокресну з полудня на цвинтарь коло церкви, подивитися на забави, які молодіж там що року устроює. Зараз на брамі впав мені в очи кружок молодих господарів, що лежали на свіжій, зеленій траві і дивився з великим занятем на землю. Приближившися д ним побачилам, що їіх увагу заняла газета „Народ“, котру вони читали. Сей вид зробив на мене як наймилійше вражене, тихо перейшлам коло них не хотячи їім в читаню перешкоджати. Ідучи далі, надибалам знов купку мущин, що цікаво прислухувалися малому хлопцеви, котрий читав на голос газету „Буковину“. Там знов в кутку сиділа громадка жінок, межи ними сидів поважний господар і читав їім з Біблії. На лицях жінок малювалася повага зміпана з жалем, котрий викликало описане мук Ісуса Христа. Ся картина мені найзіпше подобалася, в ній було так щось незвиклого, принадного, а для серця так потішного, що я довго стояла не відриваючи з неї очей. Приступивши близше і поздоровивши всіх празником, почалам з ними розмову о тім, що вони перед хвилею з Біблії чули. Радісно зробилося мені, коли я почула від них такі слова, що дуже добре свідчили о тім, що сі жінки не лиш розуміють прочитане, але суть ним в тій хвилі до глубини душі перейняті. Побалакавши з ними, пішлам дальше дивитися. Тут вже було трохи голоснійше. Красно по святочному поприбирані дівчата співали, побравшися за руки, пісень і забавлялися при тім одні „Зельмана“, другі „Вороталя“, треті „Вербовоїі дощички“. Їіх голоси мішалися разом з гуком дзвонів і розносилися далеко по селу. Мило

---

[1]) Робимо громадян уважними на те, що коли вони всі не згуртуються грунтом і працею, то такі гуртівні родини можуть помалу скупити в своіх руках усі грунти в селі, так само, як се й тепер роблять по-осібні богатирі, а тоді громадянам прийдеся й до таких гуртівних родин іти в наїми. Ред.

було на них дивитися, як то вони звинно бігали, звивалися, ловилися, подзуркуючи при тім срібними монетами та коралями. Недалеко від них бавилися парубки своїх забав, як „Тополі“, „Млинка“. Хлопці школярі сиділи на маленькім горбку та читали в голос за „Рицаря і за смерть“, за „Луця Заливайка“, і инші книжочки. Їх обступила ціла товпа людей. При кождім смішнім звороті веселий регіт лунав по цілому цвинтаріреви.

Відходячи, подумала я собі, що таке святковане так великого свята певне Богу угодне, а для людей відповіднійше, бо чиж не красше прочитати або послухати якої пожиточної книжки, як залитися тою сивухою та не памятати нічого, ображаючи в такім стані Бога і людей? Тому прийшло мені на гадку подати опис сего святкованя до прилюдної відомости, щоби люде знали як у нас сей Великдень обходили.

Мимоволі подумалам і то, що якби на цілій Руси всі свята так обходили, то Русь небавом святкувалаби своє воскресеніе з предовгого сну, і темнота би зникла а сонце просвіти ясно засвітилоби нам всім.

Врідок 17 апріля 1890.

Евгенія Ярошинска.

Малярія. [1])

Над миртом зеленим, пахучим,
Полуденне сонечко сяє —
Під миртом убогий робітник
Схилився, сидить і дрімає...
І сниться йому, що у нього
Нові черевики й панчохи,
І бриль чепурний мов у пана,
Ще й на бік перегнутий трохи.
Здається йому, що він в Римі,
З людьми в карнавалі гуляє,
І свічку в руках у княгині,
Мов лицар значний, задимає...
Вона усміхнулась до нього
І зачервонілась мов чічка...
Не встиг озирнуться він — баче
І в його погашена свічка...
Народу, народу зібралось,
Реве на майдані, як море...
Огні скрізь палають і гаснуть,
Неначе перед-світом зорі...
А потім неначе він дома,
Товаришів щирих вітає,
І в чару з ясного кришталю
Зелене вино наливає.
З ним поруч і жінка на лаві
Сидить, молоденька, чорнява,
І сяє очима ясними,
Наряжена пишно, як пава.
І діти веселі, сміються,
Цяцьками себе забавляють;
Здорові, щасливі і ситі,
Новеньку одежу всі мають...
А потім усе те змінилось:
Погасли огні на майдані,
І все в голові його хворій
Змішалось, неначе в тумані.
А з того туману знов жінка
Його молоденька виходить:
Обідрана, горем прибита,
Дітей по під вікпами водить.
І діти худенькі, голодні,
Невмиті, обдерті, невбуті;
Перед богачами, сердешні,
Танцюють, щоб хліба добути...
Забилося серце у нього,
І жовте обличьчя скривилось...
А потім усе те од разу
Ще гущим туманом окрилось.
Як хмара велика і темна
Туман той повив його серце.
І спить він, схилився під миртом,
А тіло у нього трясеться.
Шумить над ним миртове листя,
Тихенько вітрець повіває...
Малярія — сон віковічний,
На душу йому налягає.
Пливе собі сонце по небу,
Спускається низче та низче,
А смерть, як той злодій, до нього
Підходе все близче та близче...

Х. С.

---

[1]) Відома хороба в Італії, по нашому сказати б — поганка. Вона панує в багнистих околицях, а підпадає їй головно найбіднійша частина людности, що живе по вохких хатах або почує на вільнім повітрі.

Казка про горівку.

Було се дуже давно, ще відай тогди, коли, як то кажуть, всі люде були мужиками. Але потому зачалося інакше: захотілося усім нараз паніти та неробити, тай вчинився такий голод, що сум.

Але оден газда такой не кидався праці: орав, сіяв, як все, але що-ж, він був такий бідак, що й їісти не мав що, а як побачив біднійшого, то й остатну окрушину давби. То єго жінка все бувало скаржиться сусідкам на єго натуру. „Біда мені, — каже, — з таким чоловіком, бо то, бачите, такий вдався мені, що як-

бим перед ним не ховала, то й рідним дітям небуло би що в рот запхати, а то вам остатне давби з дому, бо то, — каже, — є ще й біднійші від нас. От днесь якбим була не сховала остатний скравок хліба, то й єму самому не булоби що дати завтра до торбини, як піде на цілий день орати."

Скоро світ вибрався той бідний газда в поле орати, а жінка дала єму той скравок хліба, що сховала перед ним, щоби дідам не дав, а дітям зварила саламахи, аби невмерли з голоду, бо і щож мала їім варити, коли в хаті ані дробини муки?

Оре він, оре до полудня, та такий вам голодний, що годі, але надумав собі: „Нехай, напюся води, то може полекшає, а хліба дітям лишу". Орав до вечера та такой уже не міг видержати з голоду тай іде до своєі торбини, а в торбині уже вам давно місце застигло, бо чорт, що літав по тім селу, украв єму остатну окрушину.

Але чорт пішов до пекла до старшого здавати справу зо своєі праці на земли, ніби то кілько душ загарбав для пекла тай сказав і се, що украв хлопови остатну окрушину хліба.

Але, як се чорт, той найстарший Луципір учув, та як не крикне: „Чого ти, — каже, — дідьку мішаєшся в несвою справу, га?! Іди ж за кару переберися за хлопа та служи тому бідакови за наймита, а щобись мені через три роки непоказувався в пеклі!"

Як Луципір казав, так чорт і послухав, та на другий день наймився у хлопа за наймита.

Служить він оден рік, та люде дивуються, що коли сей бідак був все і обдертий і голодний і хотяй робив-працював, то немав що їісти, а тепер він не робит так, а у него поля заорані, засіяні, а хоть поля і не богато, а збіжа всюда повні стоги, так що лишилося тілько, що на три роки стане.

На другий рік ще більше — а всім орудує єго наймит, а газда лежить собі на печи та файку курить. Спродали збіжа, купили грунту, побудовали хати, стодоли, та став він богачем на все село. На третій рік зародило поле тілько збіжа, що уже аж всі дивуються. А чортик сей наймит думку думає, чим би ту ся прислужити пеклу та лишити памятку газді та сусідам?

Одного разу лежить газда на печи, а ваймит каже єму: „Маєте збіжа доволі, та що нам за хосен? От спробуймо варити жито, може що виварімо". „Ну варім", каже газда, — „та ти — каже — „наймите що зробиш, то добре; лиш дивимися, добре вари!"

Спровадили кітли, ставять печі, варять жито; чорт мішає та мішає; та все присипує то кмину то де чого, а мішає. Ну, зварили та давай купати, а то щось і гірке і пече і в ніс бє. Та що воно? питає газда.

„Купайте, каже чорт. Купають, купають, смакують, та назвали тую юшку „гірка" або „горівка". Купали до вечера, а далі стало їім щось весело, говорять, сміються, а далі пішли на вприсядки, гуляють, кричать, що аж хата ходором ходить.

Прийшли сусіди, купають собі — смакує, пють іще. А чорт запрошує а припрошує, а всі пють, а далі гуляють, а пють, а потому давайся і бити. Злетілося ціле село: і п'ятика і біятика, аж якийсь там завадив за каганець зо світлом та вивернув; огень впав не котел горівки, що ще було — - запалилося, котел пукнув, занялася хата, а від хати пішло все село з огнем, бо всі були пяні. Вигоріло все до тла, і бідні і богаті, бо не було кому ратувати; попалилися, спячи в хатах діти і жінки, та зістали всі одної ночи жебраками.

Лишився чомусь неспалений оден котел та піч до вареня горівки та дві стирти жита, але щез той наймит, що навчив їіх варити горівку, а так всі за ним жалували, гадали, що згорів в огни, а він шмигнув до пекла здавати справу з трох літ своєі служби. Всі чорти єго похвалили та зробили єго під Луципіром та справили такий банкет, що ся аж вся земля затрясла, та три гори розсадило в повітрє, та вчинили такі вітри, що доми, дерева виривало з корінем, звірів, навіть людей поривало з вітром та небуло кінця чортівскій утісі. А мали чорти чого веселитися, бо від того часу зачалася біда хліборобам. Варять горівку та пють, а попившися, забувають на все добре, а сами пхають себе у пекло, а чорти сміються та тішаться, що аж.

Але якось сами хлопи не уміли добре орудувати тою горівкою та зачали закидати єі варити, тай то лиш в тім та троха в сусідних селах. То ж урадили чорти вислати на світ свойіх післанців, щоби то діло поладили, щоби цілий світ знав о горівці, та більше душ дісталося пеклу, то й вислали пів пекла чортів з чортенятами, а щоби їіх люде не пізнали, запустили собі пейса, довгі бороди, поубиралися в довгі халати, щоби хвости позакривати та вирушили валкою на сей світ та як закрутили по свому, що аж гай.

Від людей записала Ганка В.

Пісні народні з Добромірки.[1])

СЕСТРИ.

Червоне пиво скляпками пили —
Ми ся з сестрою вірне любили;
Ми ся любили, ми ся кохали,
Ми єдна другу пожалували...
У саду вишня похилилася —
Сестра в сестрою посварилася:
За вишне ябко, за вишнесенько,
За марне слівце, за марнесенько.
По саду ходжу, ябка збираю,
Золотим ножем перекраваю:
„Тобі яблучко, мені зеренце —
Та не гнівайся, сеструньцю-серце!"

(Від Марії Марцінюк).

ПРИЙМАК.[2])

Тепер такий світ настав, що ніхто не знає:
Тепер тесть приймака за наймита має.
Ой в неділю дуже рано нім стало свитати,
Ой взявся тесть із тещею до міста збирати.
Йідут вони, йідут тай стали на ринку,
Ой пішов тесть із тещею на мід, на горівку.
Стойіт приймак, стойіт, що раз поглядає,
Що година, що мінута сльози обтирає.
Вийшов тесть з господи та махнув рукою:
„Завертай, приймаку, коні, пойідем до дому!“
Йідут вони, йідут, зачали шептати:
„Ще наш приймак не обідав — схоче вечерати!“
Хоче приймак коні з воза випрагати:
„Не випрагай, приймак, коні, пойідем ворати!“
Ворє приймак, ворє, що раз поглядає:
Люцкі жінки несут йісти, а єго кат має!
Вийшов тесть на поле, приймака картати —
Зачав свого приймака за лоб обертати.
„Не тре мене бити, не тре волочити,
На що мені молодому було ся женити?!“

ДРУГА ЖІНКА-ДВОРКА.

Вмерла мені перша жінка, в зимі поховавим;
Зіставила двоє дітий, гірко бідувавим:
Йідно носив на руках, друге колисавим,
Як си згадав свою жінку — гірко заплакавим.
Райіт мені пан реєнтий: „Є в дворі дівчата,
Возьмі собі з двора дівку — буде пан за свата!“
Взяв я собі з двора дівку, та вже не такая:
Пищащая, лядащая, ще й троха лихая.
Скажи єй яке слово — восою ся кине,
За двораком так казится, що мало не згине.
Я в дорогу вийіжджаю, єй покидаю:
Наварила пирогів, двораків приймає.
Я з дороги прийіжджаю — мій дім відмінився:
Лежит дворак на постелі, перипою вкрився;
Мої діти як святії так світят коліном,
Повтовкала руки дітям, як била поліном.
А я бідний, нещасливий, з того зажурився,
Сосід близкий, ще й кум низький, і той занадився
Тай я з того амбарасу напився сивухи,
Тай став мині світ як банька, а люде як мухи.

СВЕКРУХА і НЕВІСТКА.

Ой мала Гандзуня свекруху лихую,
Казала йі жати в неділю святую!
„Ой йди, Гандзю, в поле, тай не оглядайся!
Ой жни, Гандзю, жито, тай не погинайся!“
Пішла Гандзя в поле, не оглядалася;
Жала Гандзя жито, не погиналася.
Жала Гандзя жито і снопи зложила,
Та прийшла до дому, вечеру зварила.
Питаєся милий: „Де дитина твоя?“
„На віки забулам в полю під копою!“
Ой пішла Гандзуня горами, долами,
Ой здибала вона ворли з соколами:
„Ой ви, сиві ворли, ви сиві соколи!
Чиєьте не здибали дитиноньки в полі?“
„Та ж твою дитину бавлять дві няньочки,
Тільце розривлють, вже вибрали вочки!
„Ой дай мені, милий, та ножа вострого,
Пехай я си вкрою полотна білого“.
Не трафила Гандзя в біле полотенце,
Но трафила Гандзя в саме своє серце.
„Тепер маєш, мала, три гріхи збувати:
Найперший гріх маєш — неділю святую,
А другий гріх маєш — дитину малую,
А третий гріх маєш — мене молодую!

ЗА НЕЛЮБОМ.

Ой на горі дуб, дуб, тече вода з дуба:
Далась мене, моя мамцю, замуж ва нелюба.
Чи я тобі, мамцю, води не носила,
Що ти мені в пана Бога долі не випросила?
„Як воду носилась, тось холодну пила —
Якогось си полюбила, з таким будеш жила“.
Чи я тобі, мамцю, хуст біло не прала,
Що ти мені в пана Бога долі не вблагала?
Як пєь біло прала, тось біло ходила —
Така тобі, моя доньцю, доленька судилась“.

(Від Насті Зьобра)

* * *

Ой вже ж мені лиха доля воченько підбила,
А я скажу мамуненьці, що пчілка вкусила.
„Знаю, знаю, моя доню, як кусає пчілка:
Чому ж вона не вкусила, як ти була дівка?!

ІЗЗА ЗЕМЛІ.

Ой у полю при дорозі запвила билина —
Ти повинна, мати, знати, де твоя дитина.
Ти повинна, мати, знати, де твоя доненька,
Що йі збила, скатувала лихая доленька.
Стойіт доньця край віконьця, слізки обтирає,
Єі мати рідненькая тіло оглядає.
„Далась мене, моя мамцю, за такоє діло —
Помаленьку оглядайже, не врази мі в тіло“.
„Як же я ті, моя доню, не мала віддати? —
Піют кури, піют другі, ти не йдеш до хати.
Піют кури, піют другі, та вже біла днина:
Не повинна-ж мати знати, де єі дитина?!“

---

[1]) Від ч. Андрія Марцінюка з Добромірки пов. Збаразкого дістали ми збірничок дуже гарних пісень, яких ми доси не стрічали в друку, тому й поміщуємо найцікавійші з них у „Народі“. Ред.

[2]) Зять, що пристав на жінчин грунт, а не те, що в Скільских горах приймич (див. ч. 7 Народа).

„Ой бе мене, мамуненько, моя лиха доля,
Бо ви мені обіцяли в заручини поля.
Колижеськте обіцяли, треба було дати —
А тепер я за те поле мушу відбирати!"

(Від Євдокії Королюк).

В І Н О.

Приїхали сватн сватн, зачали питати:
„Ой що маєш, старе мати, за дочкою дати?"
„Ой маю я штири воли ще й одну корову;
Скоро мені не вірите, ідіт на обору".
На третій день по весілю йде дочка по віно;
Стойіт батько на порозі, тримає поліно:
„Чого ти йдеш, моя доню, мені не до речі —
Сидить кицька на запецку, возьми єї на плечі".
Біжи, кицю, ти горами, а я долинами,
Щоб ся люде не сміяли, що я йду з волами.
Вийшов свекор на обору, хліви відчиняти:
„А де ж твої, пелістонько, воли загнаняти?"
„Не веду я волів, коров, но одну телицю,
І то така дивоглядна — дреся на полицю!

(Від Наталі Береза).

Ще про львівску гр. к. семінарію.

В „Народі" було досить докладно росказано про порядки чи то непорядки в гр. к. духовній семінарії в Львові, а власне про те, до чого вони доводять самих питомців. Показано там, що остатними роками головною причиною всяких непорозумінь був ректор семінарії, о. Вачинский, против котрого нераз уже виступали питомці і готові були знять виступити при леда нагоді. Така нагода й лучалася в перших днях тамтого місяця. Питомці 2-ого року запідозріли управителя семінарского хору, що доносить ректорови, що межи питомцями діеся. Через те неделі 2-ого року не схотіли під ним співати в хорі, ректор їйх за те як стій прогнав, їзза чого виступив із семінарії увесь другий рік, до 60 люда. Управитель хору, на своє лихо, оперся о ректора, і через те зняв против себе ненависть не тілько всіх тих, що виступили, а й тих трох років, що остали. Осталі співаки домоглися іншого управителя хору; виступивші ж заявили, що ніхто з них доти не вступить до семінарії, поки не будуть приняті оба неделі, але тимчасом через ректора, при браку енергії в митрополита, вмішався в сю справу намістник, відмовив усім виступившим гроней на їйх удержане, і постановлено, нікогосінько не приймати через те, що питомці зневірилися головній підставі семінарского виховання — покорі супротів ректора. Сим разом справа наробила великого шуму, тим більше, що між іншим дякуючи й статям у „Народі", навіть святоюрські крилошане переконався, що справа з ректором неладна. Се осмілило й „Діло" тай „Червоную Русь", — що перед тим чи з боязни перед митрополитом чи з прихильности до ректора, зовсім не хотіли порушувати того непорозуміня в семінарії—і сим разом вони дружно виступили против ректора тай против порядків у семінарії, а навіть два народовці дд. Романчук і С. чак, а потім і москальофіли Шараневич. Дідицкий і Глинский ходили до митрополита, вставлятися за виступившими (Завважаємо, що перед тим, роками ніхто зі старших світских Русинів не хотів завятися долею питомців.)

Тепер уже всі світлі Русини домагаються, щоби скинено з ректорства о. Вачинского і направлено лихі семінарскі порядки. Ми дуже мало на те надіємося; навпроть, нам видиться, що все в семінарії головній іде ще до гірного. Но нашому, Русини зовсім даремне ждуть від наших владик, що вони і направлять, як слід, семінарскі порядки, і не допустять до того, щоби й сей зазаклад узяли в свої руки Єзуіти. Нам видиться, що власне наші владики підуть на зустріч Єзуітам, а бодай і не виступять против них нічого, як се вже й було тоді, коли Єзуіти забирали в свої руки Василіянскі монастирі. То тілько такий епископ Строємаєр, помимо переслідовань, заявляє всему світови, що до смерти буде боротися за волю й постуи свого народу. Нашим владикам нічогосінько такого й не сниться; вони навіть не постоять за признані самим Римом права гр. к. церкви і підуть під лад навіть таким людім, що зовсім не мають права мішатися в церковні справи. Адже ж вони вже кілька літ байдуже дивляться на непорядки в семінарії, котрі ректор немовби сам піддержував умисне на те, щоби накликати Єзуітів і, розуміеся, остатися й на далі ректором. Тепер, хотьби навіть усіх виступивших приймили назад, то се не вийде їйм на добро: почне ся шпігованє та переслідуванє, якого ще семінарія не бачила, а при сім, звісно, можуть до решти пропасти навіть найкрасші люде. Тим то ми з чистим сумліпем радимо і тим, що виступили і в загалі нашій молодіжі — не спхатися до семінарії. Воліете на світі трохи потерпіти, ніж маєте бути так каліченї фізично й морально, що ні для Вас здоровля й науки, ні для народу користи. Се нещасте може Вас ізблизити з народом і зробити Вас его правдивими приятелями й просвітителями. Досить уже та головна фабрика нашої інтеліґенції, за сто літ з верхом, понівечила найкрасших наших сил: пора тим силам обернутися в інший бік, і шукати собі іншого заробку тай корисшійшої для народу праці.

Ще одно. Коли би то правда була, що управитель хору подався на таке, як его винять, то се справді свідчило би про те, як низько можна впасти при теперішних семінарских порядках. Але нам се не може поміститися в голові, бо ж знаємо того чоловіка, тай хто его у нас не знає? Тим то нам видиться, що тут таки мусить бути якесь непорозуміне, котре би доконче треба прилюдно розібрати і пояснити. Длятого просимо его товаришів, перше докладно вислідити справу тим більше, що від сего залежить не тілько доля его особи, а й доля его чималого музикального таланту. Найліпше би було, щоби перше сам він пояснив докладно справу в руских газетах, перестав опиратися о немилого для всіх питомців ректора, і очистившися зовсім — також виступив із семінарії. Іншого виходу ми не бачимо.

М. П.

Письмо про Лемківщину.

(З 14 ч. „Батьківщини“).

Тихо і глухо, як у могилі, тут в нашій Лемківщині. Над нами запанувала тьма кромішна і не знати, чи засвітить ще нам колись світло науки, чи так згинемо з лиця землі. Нарід наш жде тай жде, що може доля его поправиться, і не може діждатися, отже мусить для ратованя житя вибиратися в чужі краї, зіставляючи грунт і хату в жидівских руках, т. є. на заставу, але на вічний! Бо і що ж може зробити темний, а крайне бідний чоловік, котрий не знає, що він є? які его права? і в чім властиво его біда? А нема кому статя в обороні сего народу. Ті, що мають бути за учителів і проводирів, дивляться скрізь пальці, хоть то повинно їх обходитя, але одні з боязни, щоби ласки у пана не утратити, бо фіри дров не позволивби взяти з того ліса, котрий перед кількома роками належав до громади, другі з байдужности не займаються мужицкими справами. Вони зовсім не дбають о нарід — звісно, самолюбні, а не народолюбні. Читалень нема, шкіл нема, на начальників нема кого вибрати, хиба жида або Хрупя. В селі Черемсі напр. війт жид і писар жид, а коли виберуть якого мужика на начальника, то він мусить з кождим письмом іти до жида, щоби ему прочитав і написав. За ту услугу гречна громада не забуває вступити до его хати. Жид є у нас важна фігура, тому то вони так розпаношилися, і є села, котрі мають тих кровопійців і по 40 фамілій, от як напр. у Лоси. Але як же ся маємо їх позбутя, коли не маємо щирих дорадників!

О виборах до сойму, або до ради державної наші селяне не мають понятя хоть тілько, кілько мала дитина о Америці; вони собі розбирають так, що то якась запомога, котра однако нам не дістанеся, і такі інші річи собі представляють. Ой що то не діється у нашій Лемківщині, того би ніхто не сподівався і з тих народів, котрі живуть коло ледоватого моря. Але з відки же він може щось знати, коли школи нема? В таких селах, як Чорна, Квятова, Камянна, Перунка, Пстружне, Ставиша і в богато інших, хиба жид у корпмі вчить. Ті, що повинні дбати за нас, сидять тихо, бо їм не зле з польскими панами, але за те нам гірка доля. Ми не користаємо з конституції та вільностей, які дають закони австрійскі, бо ми тих прав цілком не знаємо. От, здаємося па ласку панів польских та жидів, а ті роблять з нами, що хотять... Богато наших священників цураються свого і замість писати по своему, пишуть всюда по польски, як то бачив я писанє священника з Новоі-веси і з Завадки романівскої і много інших. Почтар із Снітниці Русин, як кажуть, але як же его пізнати, коли по польски пише? Ще і то мушу згадати, що інтелігенція наша тримає тілько з священниками, а з простим народом ніколи не сходиться, то є тримають себе за щось лішого. Такий то у нас лад і любов до народу. Нема у нас ради, ні поради, а сегорічна нужда виганяє нас із нашої землі до Америки, бо зарібку нема, а хоть би й був де, то для Італіянів, а не для нас. Оповідали мені солотвинскі люде, що вхопилася корова господаря Стефана Гири до камерального ліса, а на те надійшов лісничий, Поляк, зловив ві і казав собі заплатити 17 зр. за шкоду. При сегорічній посусі худоба була дешева, отже дістав за ту корову 14 зр., а 3 ще бідолаха мусів доложити, аби позбутися клопоту. Хліба нема за що купити, аби жінку і діти накормити, а жидів не брак.

Здибався я раз господарем з Лосього, тай питаю, чому люде вийіздять до Америки? А він на те каже: „Знаєш, брате, що у нас така біда, що вже дома нема що робити. В Америці і заробити, тай привчитися можечого, бо там люде мудрі, учені, знають, як собі радити в біді. І так у тій околиці, де я був, то грунту до управи дуже мало, але учені люде. Одні беруться до купецтва, другі будують зелізниці, дають заробити, інші мають фабрики ріжні і т. д. Склепи не жиди, а американці утримують, отже мож завше поратуватися, а ту така біда, що не дай Бог. У нас фунт соли 12 кр. а там 1 цент то є 2 кр., мука так само тут дорога, а там то 2 до 3 центи фунт. Правда, і там так вже не є, як колись було, але у нас що раз гірше. Посіяв я дві чверти вівса, та як прийшли збори, то все скосив-єм і зібрав в одну плахту, тай приніс нараз. До ліса худобу не вільно пустити, бо брагске, що ж робити, хоть гинь або забирайся та йди в світ за очи. Як прийдуть податки, де питаються, чи маєш з чого дати, тілько дай, а ні, то грунт не твій. Складку дай і все дай, тай дай, а не знати, з відки і взяти, бо зарібку нема. Певно хотять, щобисьмося вибрали з нашого краю. А воно так і діється; от вийшло до Америки з Регетоєва звиж 100 людей, з Ганчової звиж 200, з Висова, Криниці та Устя рускаго з по 150 і з Бовцарева до 60 і нема села у нас, з котрого не пішли люде за далекий океан. Правда, вони по троху гроши присилають, але то іде в жидівскі руки, бо у нас крамниць нема, а жидам 3, 4 до 10 раз тілько платимо, що варт“. На тім ми і розійшлися, а на відході сказав він ще: „Не наша вина, що ми научені, але тих, що учені, а нас не учать, от як священники та учителі“.

Лемко.

Зміст: Про украйінску молодіж, Е. С. Свиня, байка Івана Франка, Образок хлопа-рільника, Анни И. Полюдски, Вірші Івана Франка. Подорож наших людей до Амсрики, Сироти Лемка. Про американску Русь, М. Павлика. Читальня в Староміщині і сі вороги, Читальників. Спільність межи простим народом і его вороги, Селянина. Святкованє Великодня в Брідку на Буковині, Евгенії Ярошинскої. Малярія, вірш Х. С. Казка про горівку, зап. Ганка В. Пісні народні з Добромірки, зап. Андрій Марцінюк. Ще про львівску гр. к. семінарію, М. П. Письмо про Лемківщину, Лемка.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Всйтіха Манецкого, під проводом В Годака.

Рік I. Львів 15. л. мая 1890. Ч. 10.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи вищатьcя, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Про перестрій руских читалень.

Терпка та заслужена звісними людьми допись зі Снятинеччини повіту, поміщена понизше, повинна заставити нашу інтелігенцію глубоко задуматися перед тим, нім що ріпати на вічу. Особливо повинні застановитися над нею ті необачні львівські Русини, котрим недавно вирвалося важке слово — що їм мужицкий жолудок байдужий. Справді, крайна пора занятися порушеною в дописи справою наших читалень. Правда, у нас уже нераз говорено про ті два великі слова — про організацію та просвіту народну, і навіть чимало й зроблено в однім і другім, тількож при тих розмовах і при тій праці все була найбільша хиба тота, що й просвіту народну ми доси розуміли більше поверховно, тай організація між народом у нас і доси більше формальна і дуже нетривка, бо, як се не чудно, а й наша слабосильна інтелігенція і доси числить майже тілько на якусь моральну силу, і будує все на якімсь моральнім ґрунті. Звісно, без високих думок чи ідеалів, і то не вузко-кружкових, вузко-партійних чи й вузко-національних, котрі частина наших „світлих“ Русинів має за не-знати за що, а вселюдских ідеалів — ніколи не слід спускати з очей. Без них чоловік був би звіром, бо не бачивби і не чувби кривди свого власного народу, не розумівби зовсім его життя ані того, до чого народови йти. Тілько ж усе в світі стоїть на підвалині матеріяльній, і у кого вона неміцна, тому не наблизитися життем до ідеалу. Отим то й нам, Русинам, крайна пора, загальпо звернути увагу і на матеріяльну підвалину життя нашого народу — на організацію фізичної праці.

Дуже се важна, але й дуже нелегка штука, не тілько для темного, а й для інтелігентного чоловіка. Дібратися до того, як у нас посчіплювано з собою житє всяких станів і людей, побачити ясно механізм суспільного життя та его движущої сили — фізичної праці — се праця для цілих кун найінтелігентнійших Русинів на довгі роки. Друге тілько праці треба на те, щоби наше суспільне житє прояснити народови так, щоби він побачив теперішний лад своєї праці тай почув, що то власне він та движуща сила нашого суспільного життя. А вже ж найбільше совокупної праці, інтелігентних і робітних людей, треба на те, щоби фізичну працю в нашій країні уладити на користь самих тих, що працюють. Се у нас тим труднійша штука, що наші робітні люде ще розбиті на малі купки, а то й на одиниці, котрі з собою мало коли сходять ся і мало собі й помогають. Наші робітні люде, з одного боку, розсіяні по своїх дрібних, чим раз дрібнійших куспиках землі, а з другого боку, в нашій крайні ще за мало фабрик, промиеду тай землі, скупленої бодай у богатирских руках, де би наші робітні люде громадно працювали разом тай пізнавали свої спільні інтереси. Ніщо й казати, що про такій розтічі наших робітних людей, вони тим більше тратять фізичної сили тай лекше їх усякому використувати.

У нас загалом робітні люде працюють спілками тілько в російскій Украйині, але й то по найбільшій части на чужім. А все ж таки, в тих спілках, як побачимо, є богато здорового зерна, богато живущих завязків, із котрих, при ліпших порядках, могло би вирости дерево ширшої організації людскої праці й людского життя на Украйині. В австро-угорскій Украйині нема й таких господарских спілок. Ще Галичина, з усіх частин Руси-Украйини, найліпше стоїть тим, що має два просвітні товариства у Львові з філіями на провінції, а до того має просвітні спілки серед народу — народні читальні. В читальнях, наші робітні люде, звісно, вчаться й спільности, тілько ж доси та спільність і ще нігде не дійшла до самого господарства, а не дійшла між іншим через те, що ті, котрі розпочали читальні — руска інтелігенція, зовсім не звертали уваги не тілько на товариску організацію народного господарства, а й на те, чого конче треба нашим робітним людям в їх теперішнім дрібнім хліборобстві чи ремеслі. Наша інтелігенція і доси дбає тілько про те, щоби в читальнях нарід читав ей книжочки та газети, слухав ей ради та помогав їй супротів ей ворогів. А про те, чи робітний читальник їв чи ні, чи его стає на всякі дачки і відки він тягнеся хоть би й на ту саму читальню — про те нашій інтелігенції і доси байдуже. Замість тихої та твердої праці над матеріяльним і духовим подвигненем народу — в наших читальнях від разу заведено чимало такого, що вражає тілько очи й уха — се всякі вистрілювання, виспівування, многоліттєвія, деклямованя, говорінка без кінця на торжественних отворенях та вечерках по читальнях, одним словом — поверховний шум і ковноти, після котрих у селі звичайно не остаєся нічого кори-

ёного, сталого. Такі ненатуральні напружепя, що звичайно чимало коштують, по нашому, не то непотрібні, а й шкодливі тим, що після них інтелігентні Русини впадають в тим більшу байдужість до щоденних некучих потреб простого народу, бо переконані, що вже Бог зна що зробили тим, що появилися на торжестві в читальні; робітні ж люде, як скоро й численно горнуть ся до читалень, так іще скорше й численнійше від них відвертаються. І не диво. Приступаючи до читалень, наші робітні люде найперше по них надіються того, що їм стане ліпше, що там головна увага буде звернена на справи господарскі, на справи щоденного, незавидного народного житя. Не найшовши того в руских читальнях, члени виступають, і читальні наші громадно впадають: від 1880 р. до тепер їх тілько в Галичині заложено з 1000, а тепер ледви-не-ледви животіє може яких 300 руских читалень! Тимчасом Kółek rolniczych тепер у Галичині вже до 550. Вони раз-у-раз ростуть і звертають на себе чим раз більшу увагу наших руских селян і ремісників. Се ж дієся головно тому, що в Kółkach rolniczych найбільшу вагу покладено на мужицкий жолудок, на матеріяльну підмогу членів — на піднесенє їх господарства. Запевне, нічого в тім лихого, що й наші селяне та ремісники користають із тих засобів, які дають польскі пани, ксьондзи й товариства на Kółka rolnicze, бо ті засоби, другим боком, зібрані й від наших робітних людей. Ще корисніше для нашого народу те, що в Kółkach таки богато можна навчитися про ліпшу господарку, котрою цептральний заряд kółek — треба єму се признати, — займаєся чим раз пильнійше. Але ж такі польскі заходи відділяють руских селян та ремісників і від рускої інтелігенції і від маси руского народу. Ще би не велике лихо, якби ввесь той рух по Kółkach находився в руках польских демократів і якби ті всі польскі демократи схотіли працювати над організацією й руского народу тілько для него самого. Алеж бо добре знаємо, що таких польских демократів іще дуже-дуже маленько. Переважна їх більшість і доси не зреклася Польщі в давних границях, для котрої хотілаби тепер добре настроіти й руский нарід, тай украйінску інтелігенцію, серед котрої також піддержує думку про буцім то самостійну украйінску державу. А тож цілий рух по Kółkach rolniczych находить ся в руках польскої шляхти й вищого латинского духовенства, котрі чейже не стануть працювати для самої Руси-Украйіни, чи то для самого добра й просвіти руского простонародя? Се вийде на верх при найблизших виборах, і будь мо певні, що рускі члени Kółek rolniczych не стануть голосувати на тих, котрі за них не дбають і так, як дбають за них польскі пани та ксьондзи по Kółkach rolniczych. А що ж то буде, коли Kółka й такі інші польскі заходи відіпхнуть від рускої інтелігенції увесь руский нарід? Чи поможе що їй тоді й поділ Галичини?

Нам видить ся, що супротів сего нема іншої ради — тілько перестроіти та зорганізувати наші читальні. За головну підвалину до того треба взяти піднесенє добробиту читальників чи то цілих робітних громад. Отже треба не тілько, як по Kółkach rolniczych, старати для читальників запомоги, в потребі, доброго насіня, нових господарских приборів, машин і т. і. потрібного до піднесеня хоть дрібних господарств та ремісла, а треба й організувати працю робітних читальників і цілих громад. Кожда наша читальня повинна бути збірним місцем для всіх робітних людей в селі; в ній напр. повинно бути виписано, де й на кілько люда є яка робота, за яку ціпу, то-що. В читальнях повинні наші робітні люде порозумівати ся, за яку їм ціну де працювати. Читальтики повинні не тілько гуртом годитися тай працювати поки що бодай на чужім, а й роспочинати власну гуртову господарку на грунтах власних, громадских чи й придбаних від дідичів. Так само повинні гуртом вести й ремісло та й купецтво так, щоби користь інша на ввесь гурт, на всю громаду. Одним словом, читальня повинна найперше бути таким товариством, в котрім би купилися всі господарскі інтереси в селі і котреби заспокоювало всі потреби робітних людей. Звісно, до веденя всіх таких робітних справ, треба би в кождісінькій читальні осібних, платних урядників. На се треба би в читальнях далеко більше гропей, ніж було доси, але якби наші читальні мали на оці безпосереднє матеріяльне добро своіх членів, то слід би на них призначити напр. частину великих кар, доходів громадских, доходів церковних. Зрентою, тоді й від поодиноких робітних громадян прийшло би далеко більше ніж тепер, бо тоді би до читальні певне належало ціле село і ніхто не жалувавби видатку для тих, що велиби громадскі господарскі справи, бо се би кождому в сотеро верталося. Само собою розуміся, що поровень з матеріяльними інтересами, повинні в читальнях стояти й моральні інтереси членів чи то всіх громадян — то є просвіта й розвиток їх природних спосібностей. Тодіж се все пішло би далеко ліпше й скорше, ніж тепер, бо скоро громадянам стане ліпше матеріяльно, то вони будуть мати на все добре, більше засобів і часу. Тоді з них самих виробляться люде, котрі зможуть далі повести всіх громадян.

А так як громада сама не змоглаби не то двигнутися, а й оборонитися від ворогів, то треба конче, щоби всі читальні в повіті чи то всі громади тримали ся куни. Задлятого кожда читальня чи то кожда громада повинна вибрати свого відпоручника, що в повіті повинні чинити повітовий виділ для читалень. Се може бувби й за численний виділ (бо не в однім повіті доходивби й до кількадесяти членів), але за те кожда читальня чи кожда громада була би безпосередно заступлена, і в кождій бувби член повітового виділу для читалень. Члени таких повітових виділів для читалень дбали би про порядні відчити й таке інше в поодиноких читальнях, а головно доводилиби до порозуміня та сталої стичности між поодинокими

читальнями чи громадами в повіті. Як на зборах поодиноких читалень полагоджувались би всі важнійші господарські й просвітні справи в громаді, так знову на зборах відпоручників читалень, а в дуже важних справах, і всіх читальників у повіті — моглиби полагоджувати ся всі справи, котрі обходять робітних людей в повіті. Певне, що задлятого біднійшим відпоручникам треба би за дорогу і втрату часу платити. Так само треба буде в кождім повітовім місті помочи місцевій читальні виставити такий дім, де би могли відбуватися не тілько засіданя повітових виділів для читалень, а й народні збори з цілого повіту і де могла би бути й порядна повітова бібліотека, без котрої навіть інтелігенція наша на провінції не може двигнутися морально. Нарешті треба би в кождім повітовім місті скромно утримувати зо двох своїх урядників, котрі би вели спільні справи читалень цілого повіту, слідили би за їх розвоєм тай оплєсувалибн его, вели би викази важнійших робіт у повіті, давали би про те знати поодиноким читальням і т. і. Видаток на се все бувби немаленький, але ж знову й не такий великий. Мусіло би стати, якби кожда читальня платила по 1 зр. в рік, ренту доплачувалиби інтелігентні люде в повіті, напр. також по 1 зр. в рік. Кривди для них з того не було би великої, бо ж усі їх статки з робітних людей у повіті, а зрештою переважна більшість інтелігентних людей далеко більше напр. програє в карти.

Задля організації усіх читалень руских в Галичині, треба заложити краєве Товариство для руских читалень, похоже на польске Towarzystwo Kółek rolniczych, тілько що лад у нашім товаристві мусить бути обернений на виворот. W Towarzystwie Kółek rolniczych усе мають у своїх руках „опікуни“ народу — почетні й такі інші члени з інтелігенції, що складають більші гроші. Вони згори накидають членам поодиноких Кółek—місцевих, повітових і краєвих опікунів, цензорів і т. і., що мають власть над поодинокими Кółkami; накидають їйм такі книжки й газети, котрі подобаються їйм, а не членам; ухвалюють на загальних зборах і переміпюють статути, мають право розвязати нелюбі собі Кółka, забрати собі їх майно і майно всего товариства. Звичайні члени поодиноких Кółek мають власне тілько приймати, що їйм дають і слухати. Отже ті опікуни мають на всякий случай простих членів, як то кажуть, у жмени. Руске товариство для читалень мусить бути поставлено як раз до гори ногами: рішучий голос ві всім мусять мати самі звичайні члени поодиноких читалень, з котрих кожда належалаби до краєвого Товариства для руских читалень і платилаби по 1 зр. в рік. Члени поодиноких читалень рішалиби самі, котрі газети й книжочки їйм приймати чи відкидати, що робити з своїм маєтком; вибиралиби й членів повітових виділів для читалень і відпоручників на загальні збори Товариства. Тілько такі, вибрані читальнями відпоручники ухвалювала би й зміняли статути поодиноких читалень і цілого товариства, вибирали би центральний виділ і т. і. Рента членів, а іменно поодинокі особи були би тілько членами почетними і мали би на зборах тілько порадний голос, а рішаючий тілько в такім разі, якби їх вибрали відпоручниками які читальні. Таке краєве товариство для читалень. до котрого повинна належати, за якою там річною вкладкою, поголовно вся руска інтелігенція, — мало би в загалі дбати про розвій руских читалень у цілім краю. Кождий член бувби обовязаний ширити думку про потребу читалень, матеріяльно й морально корисних для народу та помогати читальням до розвою, бодай морально. Центральний Виділ Товариства дбав би про запомоги для руских читалень, напр. від сойму й т. і., розсилавби поодиноким читальням усе, чого би їх члени потребували, як насінє, машини, добрих відчитників, вандрівних учителів господарства і т. і. а також бувби посередником між поодинокими читальнями і львівскими та віденьскими властями тай боронив би перед ними поодинокі читальні руські від напасти. В загалі Товариство мало би відсторонювати перешкоди, ставлені руским читальням і дбати про їх матеріяльний і моральний розвій. Задлятого центральний виділ товариства мусівби видавати Вістник для руских читалень, так як Towarzystwo Kółek rolniczych видає Przewodnik Kółek rolniczych (що місяця). В тім Вістнику для руских читалень треба би друкувати справоздапя про розвій поодиноких читалень, та їх союзів по повітах, а також такі вісти, котрі би причинялися до дальшого їх розвою. Сей Вістник кожда читальня діставала би даром, поодинокі ж члени мусіли би его передплачувати.

Заневне, що богато води уплине, нім читальні наші зорганізують наших робітних людей бодай так, як вони напр. зорганізовані у Франції де є так названі синдикати робітницкі — товариства, що обіймають усіх ремісників у кождім місті чи фабриці і полагоджують усі їх інтереси так, що всі ті робітники чинять немов одну величезну громаду, або радше союз громад. Але ж і в нас до того йде, бо ось міскі робітники вже від давна домагаються для себе подібних синдикатів — робітницких палат. Наші читальні повинні би, бай мусять піти на зустріч таким робітницким товариствам. Товариство для руских читалень може наш робітний люд могучо до того пхнути. Вже те одно, що пішла би в рух така одна всекраєва і десятки повітових машин для руских читалень із їх Вістником — доразу підняло би на ноги всі наші читальні, які коли у нас були і визвало би до житя тисячі нових читалень, тисячі громад. Зразу, такий рух, звісно, бувби більше формальний, але ж при щирих заходах інтелігенції тай народу, він помалу змінивби до кореня наше народне житє, причинивби ся до грунтовного пізнаня народу і до его матеріяльного та духового двигненя. Серед того руху нашнарід привчивби ся спільности в усіх своїх справах, зорганізувавби свій заробок, свою працю в краю.

Отже ми радимо, сю справу конче полагодити на нічу знатних Русинів. Нехай усі зі-

*

брані, як один муж, приступлять до Товариства для руских читалень, нехай зложать потрібні на перший початок гроші та виберуть тимчасову комісію, котра би основно переробила статути для поодиноких читалень, уложила начерк статутів нового Товариства, розіслала одно й друге по всіх громадах, особливо по тих, де коли була руска читальня, з візвою, щоби кожда читальня вислала до Львова свого відпоручника та наказала, кого має вибрати до центрального виділу і в загалі чого має домагатися для читалень.

Поряд із таким товариством для матеріяльного й духового двигненя наших робітних людей в краю, ми вже давнійше радили рускій інтелігенції заложити на вічу ще одно товариство — для впорядкованя зарібків наших людей за границею, именно в Америці. Воно би найліпше було звязати ті оба товариства в одно, тількож тоді власти робили би перепони одному й другому, отже воліеся їх поділити на два товариства: Товариство для руских читалень і Товариство для правної оборони руских переселенців. Сі дві справи — організація фізичної й просвітної праці через читальні в краю, і поровень з тим, організація нашої еміграції -- по нашому, найважнійші для поступу рускої справи, і віче знатних Русинів зробило би велике діло, як би дало почин до одного і другого. Ми в загалі думаємо, що віче знатних Русинів повинно головно занятися незавидною долею нашого робітного люду. Зазивний голос до того віча повинен, по нашому, голосно й виразно піднести, що власне плохий матеріяльний і духовий стан нашого простого народу вимагає такого віча, вимагає згідної та жвавої праці нашої інтелігенції над піднесенем народу. Від інтересів нашого простонародя віче повинно почати, навколо них повинні обертатися всі наради й ухвали, а затим і заходи всіх щирих Русинів. Правда, дієся кривда й нам, рускій інтелігенції, особливо тим, що заступаються за простий нарід, але ж наша кривда дуже невидна в прирівнаню до тої величезної, ненастанної кривди, яка дієся мілионам наших бідних та темних робітних людей — селян, ремісників та зарібників. Супротів того, скарги нашої інтелігенції на власну біду повинні заніміти; про яке небудь власне двигненє коштом нашого робітного люду, не повинно бути й бесіди. Ми повинні старатися тілько обгородити наші права від інших, але й то лиш на тілько, на кілько се не противиться інтересам нашого простонародя або красше, на кілько тих прав потрібно нам для того, щоби самим просвічатися і помочи зорганізувати та просвітити наше поспільство, наш робітний люд. Організація й просвіта нашого поспільства, поровень з власним поступом у науці й людскости — повинні нас заняти виключно.

Можна надіятися, що бодай люде з провінції зрозуміють вагу сих двох справ порушених нами і постараються полагодити їх перед іншими, по нашому, дрібнійшими або надто високо-політичними справами.

Розуміеся, що ми не маємо претенсії, щоби наш проєкт перестрою руских читалень був докладно й остаточно вироблений. Се може зробити тілько ціла купа людей повітових, що практично займають ся читальнями. Ми раді би тілько, як би наша думка звернула на себе в краю загальну увагу всіх щирих Русинів, і якби сі не пропустили й інші рускі газети ві Львові. Ба, як би... Коли ж бо то у нас зовсім на вивороть дієся. От напр. „Діло“ й „Червоная Русь“ позанотовували й найменші дрібниці, наведені польскими й іншими газетами против поділу Галичини, а промовчали такий основний та народолюбний руский голос, як статя дра Сев. Даниловича в 8 ч. Народа, хоть вона на самих львівских народовців зробила велике вражінє, так що тепер у Львові Русини хиляться до того, щоби поділови Галичини справді дати супокій, а натомість занятися важнійшими для народу справами. А про те Діло й Червоная Русь і доси мовчать, а статя Даниловича перейшла в газети польскі, ческі, німецкі, краєві й заграничні... Тілько одна Правда (в томі III. випуску VII, ст. 77-79) виступила против поділови Галичини, з поводів похожих на ті, які виложені перед тим у 8 ч. Народа[1]). Тілько ж і Правда не загдала про те, як поставив ся в сій справі Народ. Можна надіятися, що Діло й Червоная Русь промовчать і голос Правди — наші львівскі Русини загалом мовчать, коли або не знають, щоби сказати, або не хотять що небудь признати не своєму чоловікови. Се у нас давний і загальний звичай. Воно може й вигідно для наших узко-кружкових інтересів, тілько чи корисно для народної справи?...

М. Павлик.

Жолудки наших робітних людей і читальні.

(Зі Снятинского).

Я гадаю, що читальні повинни передовсім звертати увагу наших світлих людей раз щоби застановитися, чи вони вже годни засно коіти мужицкі вимаганя в декотрих сторонах, а по друге й тому, що в читальнях мужики говорять, як дивляться на свої справи. Мужики наші гуртують ся в читальні і там починають розбирати свої справи цілком інакше, як се подають світлі Русини. Не знаю вже, чи зі щирим серцем чи ні пускають світлі Русини свої газети та книжочки між мужиків, але добре знаю, що вони не дають до-

---

[1]) Редакція Правди тепер так рішучо виступає против поділу Галичини, що навіть каже згірдно про тих, котрі скликали мартове віче, що вони „всіли на улюбленого коника Червоної Руси — поділ Галичини“. Не знаємо тілько, як се погодити з отсими словами самої редакції Правди про „розєднанє національне Русинів з їх сусідами“: „ми щиро бажаємо і радимо притьмом відмежувати межами етнографічними Русинів від усіх їх сусідів (в Галичині, Буковині і за Карпатами) і з'єднати в одну усі австрийско-рускі землі“? (вересень, 1889, ст. 171).

статочного корму людям, що гортуються у спілки просвітні, аби тим робом радити собі в своїм вже аж надто тяжкім житю. Читальні наші менше-більше усюда стоять на тім самім ступни розвитя, тай вже в декотрих сторонах (як в Снятинщині) відцвитають, а на їх місце треба інших спілок. Мужики зачинають шукати таких спілок десь у інших народностей. А як мужики самі собі повишукують свої спілки, тогди не знаю, чи зможуть наші народолюбці запанувати над тим цілим рухом. Не знаю, чи тогди деякі рускі панове у Львові відважилибися говорити мужикам за тоту свою „Русь“, котрій би було все одно, чи мужик голодує, чи ні. Я і не дивуюся звісним нашим патріотам, що вони могли сказати молодшим людям, що у них жолудок перший. Ті патріоти ледви чи були коли в житю голодні і не знають, що як чоловік голоден, то тогди не тілько що не хоче „Руси“ але навіть і сонечка божого не хоче бачити. Ті панове відай і понятя не мають, як то мужик, наробившися як віл цілий день божий і найівшися бараболі з хлібом, думає за всі ті „читарні“ та „кандибати“, та „збори“. Спитайте єго, чому він не йде до читальні, а він: „та чого, каже, піду, там не урадять, аби я завтра узяв дорожче за день, ані абих не платив вікнове, відумерщину, шкільне, дорогове і т. і“ Найже тут хто скаже єму: „Та ви Русин, витворите „Русь“, ви повинни ити та робити на славу нашій „Руси“, то він таке скаже, що й написати тут не можу. Тепер сам не знаю, кого тут винити, чи інтелегенцію, чи мужиків?

Наша інтелігенція згори виробляє собі якісь гадки про мужиків, часто-густо і не бачучи їх на очи, а мужики наші тепер вже так притиснені, особливо послідними роками, що їм аби яка така полекша, то будуть вдоволені. Один наш читальник сказав мені в розмові отаке: „Наші учені Русини гадають, що ми не вміємо робити коло землі і вічно нам клепчуть за гній, за управу збіжа. Добре воно, каже, і за тото писати, але не так богато; нам коби землі дали, а ми би сами землю добре обробили; ми знаємо, що машинами можемо поправити свою господарку, але щож, не кождому на них стати; наші пани учені повинни нам подавати все, що дієся межи мужиками інших країв, як вони виборюють собі волю та як собі радять; таж вони також бідні люде, як ми, лиш більший розум мають. І ми хочемо лиш того розуму; маєтку від наших панів ми не хочемо, бо вони сами єго не мають, а лиш хочемо, аби наші газети та книжки подавали нам чисту правду, не зафарбовану страхом світлих Русинів; хочемо, аби та наука не сходила до того: „Тримаймося Русини!“ ба не знав, чи за чупер, чи за що? Наші, каже, учені Русини з міст, не дивляться на мужиків правдивим оком, їм здаєся, що всі наші мужики святочно убрані, веселі, та неголодні; але як би ви вигнали з цілого села усіх людей десь на вигін, то виділибисте вже богато й голих; наш чоловік, як де йде, вбираєся яко тако, бо бере на себе що є в хаті, а жінка й діти сидять лише в дранках. Учені Русини гаркаються межи собою, але ябим собі тото й на тямку не брав; котрий добрий, най робит, а котрому си не хоче, то ми не будемо просити; лиш най нам ті добрі роблят світло наше, бо ми будемо в чуже дивитися. Нам все одно, най будем і Турками, абисмо лиш не пухли від нужди та голоду“.

Так сказав мені мужик, член „Kółka rolniczego“ в Русові. Найліпшим доказом, що наші світлі Русини мало знають, чого мужикам треба, і не потрафили ще нічого твердого своїми письмами межи мужиками зробити, є заведене „Kółka rolniczego“ в русівскій читальни. Читальня русівска заведена тому кілька років в зад. Зібралися самі бідні і середні газди і завели читальню в тій надії, що їм с часом буде ліпше. Читальня ся не мала ніколи більше як 50 членів, але добре ся тримала, виробила добрих людей, чого доказали вибори зі Снятинского. Але все де далі чогось їм не ставало, вони хотіли притягнути людей богатших та не могли, раз з власної вини, що насміювалися з тих, що горівку пили (читальники були всі тверезі) і гордили ними, а друге, що богачам таки не шильно діялося вступати до читальні. Нарешті читальники перевідали, що десь є „Kółko rolnicze“, і завели єго сего року у себе. Вони кажуть, що то для них дуже добре, що маржу (товар) дістають дешевше, як усюда, мають читальню і склеп і касу позичкову і шпіхлір, і податку від того не платять.

Всі без сумніву скажуть, що се польско-шляхецке, для мужиків не здале і шкідливе, що мужики дурні, що се завели, що вони не тримаються „Руси“. .Але хто ж тут, питаю знов, винен, чи мужики чи народолюбці? Чи мужики, що в таких тяжких роках шукають хоть деякої полекші, чи інтелігенція, що могла кричати на „Kółka“ в 1885 р., а такого для мужиків зробити не могла? Таж у нас є правники, котрі моглиби о то постаратися. І щож, панове, може із сего вийти? — „Русь“? Мені ся видить, що ні. І який вплив тоді може мати Львів з народолюбцями на читальні, яку роботу мож буде зачинати з мужиками, коли вони вже в чужих руках? Не перечу, що с часом самі мужики пізнають, що то для них шкідливе, але кілько то часу страченого, кілько сил страчених на борбу з „Kółkami“?

З сего отже видно, що наші світлі Русини, або не оглядаються за мужиками, чого вони хотять, лиш ділають на свою руку, або таки не знають, чого вони хотять. Усі села в Снятинщині, аж пруться закладати „Kółka“, ледви ся їх стримує, а если ся їх стримує від того, то треба їм дати щось друге на то місце. Але чи хоч один народолюбець подумав до тепер над сим? Сумніваюся. Наших „світлих“ займає більше красна гадка о розділеню Галичини, аби мужики ще більше платили на удержане двох соймів. Як мужикови тяжко, то най ще більше тягарів поносить. От таке то з нами, бідними мужиками! Пригадаю собі, що одного часу чув я від доста розумного чоловіка, що у нас з робітниками нема що висту-

пати, бо у нас їїх нема; у нас на богатних, каже, газдах треба опиратися.

Добре, на богатних опиратися, але чи насам-перед богато їїх у нас, тай чи газда, що має 5 моргів поля, не є вже сам робітником? О тім прошу переконатися межи селянами. Якби ся вело роботу тілько з самими богачами, (не хочу розбирати, яка би то була робота) то утворивби ся розділ, а такий розділ бувби дуже шкідливий, і знаю, що жаден народолюбець не схотівби того, бо наші люде по селах, чи бідні чи богачі, жиють братно і в згоді: один другого спомагає, один не виноситься над другого. Але чи у Русові не даний вже початок до такого розділу, коли бідні мають „Кółko" а богачі завели собі другу читальню „Зірницю". І хоть я добре знаю, що „Зірничникам" і через голову не переходить гнобити біднійших, хотьби й тих, що в Кółku, але розділ уже є, а через що розділ? Я смію відповісти, що через то, що наші світлі Русини на перед не подумали вже при завязаню читальні, що мужики в читальни пізнають трохи себе і світ і схочуть далі іти. Тепер власне прийшов той час дальшого поступу, але ніхто не хоче провадити его далі.

Висше згадана читальня „Зірниця" відкрилася дня 15 цвітня с. р. Богато людей вписалося до неї, бо аж 140 членів! До неї вписалися богатші газди й біднійші, а також 20 парубків. Се дуже добре, бо як то кажуть, на молодих вся надія, так і сі парубки в „Зірници" пізнають тепер стрій світа, та свої мужицкі справи, зможуть на пізнійше вже і господарити лінше, і відважнійше за свої справи упоминатися. На відкрите прийіхали: пан посол д. Кирило Гаморак, др. С. Данилович і Е. Стрийский. Збори відкрив розумною промовою о. Мисула. Др. С. Данилович обяснив статути. По нараді вибрано отсей виділ: голова о. Михайло Мисула, заступник ч. госп. Семен Стефаник, касієр ч. Михайло Дідух (війт), писар д. Ом. Петровский, бібліотекар Ілія Вахнюк. Потім наступили вечерниці. Перший говорив парубок В. С. за громади, як утворилися і чому, що може громадою зробити і яка громада повинна бути. Потім забрав голос посол д. Гаморак. Він загрівав до спільної роботи, бо лиш таким способом мужики зможуть собі виборотн рівні права з іншими станами і народами; врешті сказав, що наукою дійдемо до того, до чого дійшли інші народи і зможемо аж тогди зрівнатися з ними. Далі наступили деклямації А. Шлемка та І. Вахнюка. Посім мав д. др. Данилович свою красну та правдиву бесіду:

Мужики, сказав бесідник, збираються в кушки, громадки і починають розбирати свої справи, бо щось їїм не стає, щось їїх нече. До всего біда причина, так і тут біда пре робітних до гурту, до громади. І громада лиш, говорив далі, може спасти наших мужиків, а просвітившися вони зможуть змінити все на свою користь, бо вони своїми руками удержують світ, то й повинні бути панами в своїй хаті. На закінчене сказав, що лиш наука, але наука в громаді, доведе наших мужиків до такого ладу, який мають інші стани; до такого, який їїм належиться за їїх тяжку працю. Як ціла громада стане за одного а один за цілу громаду, то аж тогди наші мужики зможуть так уладнати свої справи, як їїм треба, а не як іншим.

Збори закінчив о. Мисула. Велично і дуже з великою парадою відкрилась „Зірниця" та коби вона і на далі так славно держалася. Добре ведене „Зірниці" залежати ме від Виділу; если Виділ щирий та добрий, то читальня ся богато людем у дечім поможе, еслиби але „Зірниця" мала завмирати, то се буде найбільшою виною виділових.

Тепер відкрилася у нас нова читальня у Потічку, тай були вечерниці у Видінівскій читальни. У нашім повіті надто люде запалюються до кождої спільної роботи, але як нема кому далі піддавати вогню, то ціла робота поволи затихає. Се відай вплив такоіж роботи тутешних діячів. Такий фанатизм більше шкідливий як добрий до роботи.

Давно вже зачалася весна, тай богато вже мужики крови пустили. Страшно і жалко стає, що мужик не робити, як випустить ще і ту крішку крови, котру має по сегорічнім харчи та великім пості. Богато, особливо жінок постять страшно, декотрі і слабі постять і тим чином вбивають себе. Наші папотці хотьби із релігійних приписів, повинни добре уважати, хто має постити, а хто ні. Мені видиться, що більший гріх, як мати плекаючи дитину, зіслабне і умре а за нею дитина, ніж такий піст. Богато з „Січи" виходить лікарів, але мало з них роботи. Як дуже здалабися лікарска газета для мужиків, най посвідчить хотьби таке пускане крови. Наші мужики дуже радо повиталиби таку газету. Але наша інтелігенція або спить або свариться, а тут мужик і дурний і слабий і голоден. Вкінци він сам найде собі дорогу і підс собі своєв а „пани рускі" своєв дорогов. Тілько ж тогди рускі „пани" не зможуть нічого зробити, але утворять собі хиба свою „боярщину". Але ті бояре не муть мати що з часом робити, а що не будуть мати, що робити, то най вам скаже мужицка приповідка: „Якби мужик з волом не орав, то пан на хорбаці й дранки би не мав".

Василь Семенів.

Якто Згода дім будувала.

Відні люде хотіли собі побудувати дім — тривкий, камяний, вигідний. Змалку вони наслухались тілько разів приказки: Згода дім будує, Незгода руйнує, що рішили запросити Згоду, щоб і їїх дім збудувала. Згода була то стара, беззуба, добродушна бабуся, і дуже радо згодилася на їїх просьбу.

— Добре, дітоньки, я вам усе гарненько, смиренько... Ой, бо то нема над мене! Ви знаєте мою приказочку: Святий спокою, гаразд з тобою! Я, мої любенькі, жадних сварок, жадних суперек, жадних процесів ані торгів не люблю. Я все ладком та добром. І бачите, якого віку при божій помочи доживаю!

Бідні люде справді бачили, що Згода немала ані одного зуба в роті, була сива та поморщена, як сушена грушка. Колиб у них були завидющі очи, то були би побачили, що старушка була трохи не гола, бідна, обшарпана: бачите, хто не хоче, той хіба не скривдить сі, а вона все смиренько та тихенько, волить не доїсти, недоспати і зубами з холоду цісти, ніжби мала з ким небудь задертися. Але у бідних людей очи не були завидющі, а серце було повне любови і згідливости, і вони не бачили латок та бідности, але натомість цілою душею всисали в себе кождє слово, що говорила Згода.

Обнявши будову дому і вробивши як слід контракт у нотаря, Згода перним ділом пішла до Незгоди, що жила також в нужденній землянці на краю міста і весь день тілько й робила, що гарчала та сварилась та до поліції з сусідами тягалась.

— Слухай, сестричко, сказала Згода, увійшовши до хати і привитавшися з Незгодою. Трафився міні заробок — вибудувати бідним людям хату.

Незгода тілько очи на неї витріщила, а далі як не загогочеся, як не зацокоче:

— Тю, тю, тю, на твою голову! Ти за будівничого оббираєшся! Та тебе б тілько в просо за опуда поставити, а не за будівничого оббирати! От уже дурні якісь, а не люде!

— Ну, сестричко, — лагідно сказала Згода, — гріх тобі глузувати з мене. Аджеж знаєш стару погов'ірку: Згода дім будує. Незгода руйнує. Бідні люде захотіли мати дім, — ну, щож тут натуральнійшого над те, що удалися до мене? Аджеж не до тебе їм було удаватися? Досить вони від себе натерпілися.

— Я б їм була їх глупі голови кіпятком обіляла, як би були до мене посунулись,— крикнула Незгода. Але про те ще раз говорю, що вони ані на волос ліпше не зробили, удаючись до тебе. Ну скажи, на милість божу, що з тебе за будівничий? На чім ти розумієшся? Аджеж тебе хто не хоче, в торбі січки продасть! Хто не хоче ошукає, обдурить, обідре, а ти все тілько головою махаєш, та „нічого, нічого! Якось то воно буде!"

— Ні, сестричко — випрямившись каже Згода— се ти незовсім вірно міркуєш, не така то й я дурна, як обідрана. А те, що мене злі душі ошукували, обдирали та в мішку продавали, мов кота, се, небого, все були твої інтриги, твої намови та бунтования. От тим то я тепер прийшла до тебе. Зглянься на Бога, покинь свою погану роботу! Не мішай міні, не рий підімною, нехай я тим бідним людям дім збудую, щоб вони жили собі смиренько і мене добрим словом згадували.

— Агій на тебе, дурна смотолоко! — скрикнула Незгода—та я про тебе від давна ані знати ані чути не хочу, не то що малаб мішати твоїй безмізкій роботі! Роби собі що хочеш, я й дивитись не буду в той бік. Думаєш, що у мене нема важнійшої, продуктивної роботи, як тілько бігати за твоїм хвостом та рити ями під тобою? Найшлаб я собі поживу! Я ось наняла ся на поденщину до Круппа, Армстронга і Вердиля, щоб пильнувати фабрикації нових карабінів, гармат та бездимного пороху. Се трохи важнійша справа, ніж твоє будівництво. Будуй собі, моя любенька, хоч і до самої хмари. Я тобі певно на перешкоді не стану, а з твоєю будівлею і опісля легко справлюся, коли тілько...

І вона злорадно зареготала ся.

— Ну чогож би ти, сестрице, так погано сміємся і не договорюєш? — з сумовитим закидом, простягши лице і уста в низ, сказала Згода. — Коли тілько що? ·

— Се вже моє діло! — відрізала Незгода. — Іди собі і приймай ся за будову і дай міні чистий спокій!

Згода знала норови своєї сестри, знала, що коли та раз сказала; іди собі, то вже небезпечно дальше їй надоїдати. Тож хоч і як хотілось їй знати ті слова, котрих Незгода не договорила і в котрих було щось похоже не то на насміх, а не то на якусь таємну погрозу, — але з другого боку рада була, що Незгода хоч раз у своїм житю згодилася на сі просьбу і дала їй слово, що не буде їй мішати при роботі, не буде рити під нею ані інтригувати против неї. З легким, супокійним серцем вона пішла до себе і принялась пильно за своє діло.

Грунт, на котрім мав будуватися дім бідних людей, був не зовсім чистий Одна часть его занята була старою руіною, друга довгий час служила сусідам за смітник, а третя була колись сажавкою а тепер простим багном.

— Треба буде очистити той грунт, — подумала Згода і пішла шукати робітників.

— Що вам, пані матко, далеко шукати, — сказав здибавши їйї на вулиці старий предприемець Байбарзо, або як він себе з паиска звав, Шлєндріян, — ви міні поручіть сю будову, я вам дешевенько достарчу робітників і всего потрібного матеріялу. А ви собі тілько плян виробіть, конторис, то що, тай надзирайте, щоб усе йшло, як слід.

— Та добре, кумоньку, добре, — сказала врадувана Згода. Так вишліть же завтра робітників, щоб почали грунт чистити та рівнати. А про плян ви не турбуйтеся, плян у мене вже готовий.

На другий день Шлєндріян, звісно, робітників не вислав, але сам прийшов на пляц. Прийшла й Згода і зразу дуже здивувалася, не побачивши замовлених робітників.

— Та ви, кумонько, не гнівайтесь,—сказав до неї Шлєндріян. —Годі було сьогодні, їй Богу, годі! Знаєте які то у мене робітники — тілько ймюнути! Одні грали в карти всю ніч, а тепер хронять аж буда трясеться, не добудишся їх, хоч з гармати стріляй; другі гуляли на весілю, треті десь кудись порозїздилися, — ну, біс їх знає! Але я їм вадам, не бійтеся! Скоро тілько у нас робота почнеся, то все мені мусить іти як на шпурочку. Я вже себе покажу!

— Та бо я хотіла, щоб зараз нині робота почалася, сказала Згода,

— Е, що там, кумонько, — сказав Шлєндріян, — один день швидше чи пізнійше, при такім великім ділі се не становить ніякої ріжниці. В таких річах треба помаленьку квапитись. Помалу йідеш, дальше зайдеш — се дуже розумно сказано. І знаєте, що кумонько, ми собі сьогодні обоє гарненько оглянемо грунтець, витичимо, де що й як має бути, а завтра, дасть Бог дочекати... Чи властиво ні, завтра неможна! Завтра святенько, на-

ше будівницке свято, Положення ризи, — завтра вже мусите потерпіти, кумко солодка! Але після завтра ми гарненько вийдемо і духом усему раду дамо.

Що було робити! Згода згодилася на раду свого кума, і вони пішли огладати грунт. Підійшли до Руїни.

— Ну, Руїнко, старушко пановна, — сказав до неї Шлендріян, — тепер тобі мабуть остатна година приходить. Годі тобі, серденько, на світі божім довше заваджати, пора на спокій! Ми тебе помаленьку дзюбаками та зелізними ломами, на пиляточки дрібненькі, та в оту багнюку і вперемо. Там і тобі буде спокійнійше, і нам не без вигоди.

— Що, що, що? — промимрила Руїна. — Ви, мене? Таку стару історичну памятку — та дзюбаками, та ломами, та в багно? Зрадники! Нігілісти! Космополіти! То так ви свою святу батьківщину і бувальщину шануєте?

Згода аж затряслась, почувши ті слова, аж побліднла і похолола від пят до голови.

— Алеж, серденько моє, свята Руїнонько, сказала вона. — Змилуйся над моєю головою! Мене угоджено на сім пляцу побудувати новий дім. Якжеж я можу се зробити, не усунувши тебе? І чи не досить ти жила на світі? Позволь, моя дорога, і наслідникам твоїм наступити на твоє місце!

— Проч від мене! — репетувала Руїна побачивши, що з нею панькаються. — Не доторкайтесь до мене святотатськими руками! Хіба не знаєте, що мене ще князь Облуп Скорпіонович будував, а князь Обдер Каракопович руйнував? Хіба не знаєте, що я на святому, історичному грунті стою? А хто посміє нарушити, осквернити наш історичний грунт, той зрадник, Юда, той волів би був і на світ не родитися!

— Все те правда, — сказала заклопотана Згода, — цілковита правда... Але скажи ти мині, що я маю робити? Дім мусить бути збудований, пляц невеличкий, — годіж мині не рушати тебе!

— Не сміеш! Не руш! — кричала Руїна. — Я частина старої Руси, нашої святої матери, а хто матір забуває, того Бог карає! Се про вас, отидні новатори, сказано. Знаю я, чого вам хочеся! Ви підмовлені нашими відвічними ворогами і хочете усунути з лиця землі остатню памятку нашої минувшини, щоб і саму ту славну минувшину затерти, вирвати з памяти потомків, щоб улекшити роботу винародовленю! Знаю я, по яким се ви „wskazówkam“ робите! Але не діждете того. Ще я стою міцно, ще твердо попирає мене „Червоная Русь“ — і ми обі не дамо себе на поталу. Проч від мене, виродки, кажу вам, бо зараз завтра таку про ваші „zatěи“ статю вріжу в „Червоной Руси“, що вам аж у пятах потерпне!

Згода стала ні в пять ні в девять супроти таких слів, але Шлендріян не злякався. Він добре знав, що не такий чорт страшний, як його малюють, і кивнувши Згоді пальцем відійшов з нею на бік і сказав:

— Ти, кумонько, не дуже лякайся того, що ся старушечка говорить. Булакуча вона, про те не ма що й казати, і норовиста. Стаття в „Червоной Руси“ сяк чи так против нас буде, про се також не бійся. Але і на те я не радив би дуже зважати. Людям рота не заткаєш, а частенько вони навіть не такі злі, як би се з їх слів здавалося. От, мелють собі, щоб теркотіло, хоч муки з того млива ніякої нема. Але з другого боку ось що я тобі скажу. Руїнка наша таки має й за собою трохи правди. Подумай лишень, кілько сот літ від часу князя Облупа Скорпіоновича вона ось тут простояла, а ще й тепер, коли їй добре придивитися, то така, ніврокy, тверда, та кремізна, що дай Боже всякій новій будовлі. Так знаєш, що я тобі нораджу. Ми сі трошка обчистимо, обхамраємо, де треба підмуруємо і повернемо під свою нову будову. Старий фундамент, ручу тобі, так кренко збудований, що простоїть ще довгі віки.

Згода задумалася, але по сі добродушнім лиці видно було, що такий вихід з непріємної суперечки був і для неї самої приємний.

— А ти подумай, — договорював Шлендріян, — кілько то ми роботи і конту онадимо бідним людям, маючи такий нимат уже майже готовий!

— Та воно би, кумоньку, не зле було, — зітхаючи сказала Згода, — тілько бачиш, мій плян трохи інакший, ніж плян фундаментів отсеї Руїни. Покійничок Облуп Скорпіонович будував замок для себе і для своєї двірні, а мині би треба для бідних людей Дім народний будувати.

— Ей кумо, дурниця, їй Богу, дурниця! — скрикнув Шлендріян. Бідні люде не такі дуже перебирчиві та фудульні. Хоч новий дім буде троха недогідний, тут тісний, там темний або що, то їм і то буде аж надто доброго. Воня за все вдячні будуть. Адже вони, серденько моє, в яких хоромах вік свій спропудили? Мало що в ліпших, ніж хліви! Будеш ти на них уважати! А ще як їм скажеш, що їх новий дім стоїть на тім самім фундаменті, що замок покійного князя Облупа Скорпіоновича, то вони такі щасливі будуть, мов у небі!

Згода замислилася ще глубше, і для святого спокою пристала на те, що мовив Шлендріян.

Пішли дальше, щоб оглянути Багно.

— Ну тепер я вже й не знаю, чим оте Багно засипати, — воркотіла Згода, помірявши паличкою глубину рідкого болота і послухавши, як посеред него в калюжах кумкали жаби.

— Що? мене засипати? мене нищити? — пробулькотіло Багно — мене? коренну, исконную властивість сего грунту? Ні, я на се ніколи не пристану!

— От тобі й на — сказала Згода — і тут якась національна властивість, якісь історичні права! Головонько моя бідна!

— А ми! А ми! А ми! — закумкали хором жаби. — І кудиж ми подіємось, коли ви се Багно засипле те? Не з історичного погляду ми виступаємо, але відзиваємось до вашого серця, до вашого людского чуття! Змилуйтесь над нами, не вкорочуйте нам віку, не руйнуйте нашого улюбленого Багна!

Згода не знала що й почати.

— Слухайте любі моі — сказала вона. — Те, о що ви просите, є неможлива річ. Вірте мині, я щиро шаную ваше право до життя, але Багно се мусить бути засипане. Я радо власним коштом перевезу вас до річки, де можете собі спокійно гуляти.

— А наші родинні гнізда, наші прадідівські логовища, праматериньскі купелі — все се нам треба поки-

дати! Ах, ах, ах! Нема у вас чутливих серць, нема любови до рідної землі!

— Та плюнь бо ти, кумо, на них! — скрикнув розізлений Шлендріян. — Будеш ти з усяким хробачєм панькатись. Не бійся, як псбачуть, що не жарти, то заберутъся як непишні, навіть слова не скажуть. З таким дрантєм треба остро.

— Але подумай, кумоньку, родинні гнізда, прадідівські леговища, праматериньскі купелі—і все те фу! тай нема. Ну, як би нам так!

— І то правда — сказав Шлендріян і також замислився, а по хвили додав: — А знаєте, кумо, може би можна сему лиху зарадити. Я думаю так. Часть Багна, де мають стати фундаменти будинку, ми засиплемо, се вже дарма. А серединку єго, оту найглибшу, можемо оставити так як є обмуруємо єї гарненько, так що займе ціле подвірє. І Багну буде рехт, і жабам рехт і бідним людям также кривди не буде, бо будуть мати на подвірю сажавку. Всякі користи з неї: літом холодок, а зимою своя ховзанка.

Згода мало не поцілувала свого кума за таку мудру раду.

— Тілько чим його те Багно засипати? — клопоталась Згода.

— А хібаж мало маємо Сміття— сказав Шлендріян. Глянь на оту купу, куди від віків усі сусіди викидали, що кому було непотрібне: онучі, черепє, розбите скло, попіл і всяку всякину. Се ми гарненько втелюпимо в Багно — буде з него досить.

— Не смійте! закричало Сміте. — Я також історична традиція, я знак унії двох народів, знак добровільного їйх співділаня! „Co Bóg złączył, niech człowiek nie rozłącza!“

Але Згода вже нездивувалась і не гнівалась, а тілько лагідно сказала:

— Не бійся, коханє Сміте! Ми не думаємо тебе викидати за границю ані нівечити як небудь. Противно, ти будеш у нас „во главу угла“, підеш під фундаменти нашого нового дому!

Сміте почало було ще щось відповідати, але Згода вже не слухала і пішла дальше.

Такий то був початок тої памятної будови. Як вели єї дальше Згода з Шлендріяном, як купували цегли й каміне, як мурували і підчас мурованя пляни перемінювали, а перемінивши бачили, що кепско зробили. як мулярі не хотіли слухати Шлендріяна, а цегли мулярів, про се все довго було би розповідати. Не скажу також чи довго чи коротко вони працювали при тій будові, а перейду просто до того торжественного дня, коли будова була вже готова і коли єї посвячувано. То була радість для бідних людей, то був всенародний празник! З усіх сторін зйіхалися відпоручники і нотаблі, попривозили своїх йімосців в шовках, своїх дочок в білих та рожевих сукнях і своїх парафіян в національних свитках, полотнянках, личаках та клепанях і з національними кошелями та дзьобеньками за плечима. Щось зо пятдесять панотців стануло до соборної служби божої „за всякоє прошеніе“, а по службі божій чотири найславнійші проповідники на всі чотири роги світа почали поучати зібраних о важности і красоті сего празника. Згода царювала над зібраними. Вона убрана в нову, гарну сукню, вибілена і тронка навіть підрумянена, сиділа на балконі нового будинку та все лиш усміхалася та благословила. В кінці, коли проповідникам не стало вже духу в грудях і вони скінчили свої вітхнені промови, коли всіх очи ще раз звернулися на нову будову і на неї, Згода порозуміла, що пора і йій сказати пару слів. Вона встала і опираючись руками о зелізне поруче, сказала:

— Ну, дітоньки, я по просту до вас. Маєте, хвалити Бога, домик гарний, для спільного вжитку. Тілько тихенько в нім, дітоньки, без крику, без стуку, бо то будівелька ще нова та слаба, знаєте, не встоялась. Одно тілько можу вам сказати: можете бути горді на сей домик! Такого другого не найдете в цілім окрузі. Нехайже він буде нашою твердинею, нехай о сего мури розбиваються всякі заходи, всякі найізди ворожі! Кріпко і згідно. мої дітоньки, бороніть сего свого національного добра, і коли яка небудь непокликана рука простягне ся, щоб хоч одну порошину з него взяти, відбивайте єї громовим окликом: Русь для Руси!

— Русь для Руси! — закликали всі зібрані, піднявши в гору руки, а Згода сама так запалилася тим окриком, що необачно тупнула ногою о балькон. І раптом захрустіло, затріщало і загуркотіло, і на місці, де перед хвилею красувала ся нова будівля, згромаджені побачили величезну хмару куряви. Згода враз з балконом в першій хвили злетіла в низ і вспіла без шкоди вискочити з розвалин. А коли курява розвіялась, то зібрані побачили, як з посеред розвалин вилізла ще одна постать, обдрапана, обшарпана, але також здоровісенька. Се була аж надто всім знайома Незгода. Вона плювала і чихала і обтріпувалась від пороху, глини й болота, що кругом на ній поналипало. Побачила сестру свою Згоду, що бліда як крейда, вся тремтячи з перелякy, стояла в першім ряді зрителів, і підійшла до неї, грозячи йій по під самий ніс затисненими кулаками:

— І ще й сама стара палуба до мене приліала, сама мене просить: дай мені спокій, не мішай міні, не рий підомною, — зацокотіла зо злости Незгода. — Ну скажи ти вялена ріпо, мішала я тобі, рила під тобою? скажи при людях, при чесних панотцях, нехай нас розсудять! Правда, що я зовсім не творилася до твоєї роботи? А тепер скажи міні, по що ти сама, підступом, мене в свої фундаменти замурувала? Ти думала, що там міні капут буде? Ах ти онуде конопляний, ах ти костогризе! Не вже в твойій голові нема й тілько мізку, що в діравім горісі зерна? І яка щира сестриця! Бачить, що я заснула — ану мене в фундамент замурувати! Але почекай лишень, будеш ти мене знати, будеш ти мене тямити

І Незгода вхопила Згоду за сиві коси і на превеликий соблазн зібраного народу обі сестри з криком і писком почали тягатись, волосатись та проклинати одна другу.

А пишний дім, Згодою збудований, лежав в розвалинах.

15—19 цвітня 1890.

Іван Франко.

Як Лемки живуть і які маєтні.

(Письмо з Ліского повіту).

Таку саму спільність родову на низшім степени, як писано в ч. 7. „Народа“, з Скільских гір, лучилося мені бачити на Поділю в Золочівщині, коло Зборова і коло Гологір, така сама водиться і між Лемками. В селі лучається два-три газди, що отець с головою над двома синами і вдовиця між ними з діточками по синови проживає разом. Всі до купи роблять і яко-тако годяться. Но мало починаються ділити то худобою, то збіжем а по смерти батька всі діляться всім майном і розлазяться с купи. Перекази, що колись жило кілька родин разом як в тамтих околицях, так і тут, чути що дня. Найбільше старі батьки нераз нарікають: „Давно було ліпше, всі до купи разом робили і батька, голову слухали“. Ріжниця в поділі. На Поділю діляться тепер грунтом, а тут сплачує найстарший син всім молодшим і сам на газдівстві старім лишається; всеж тепер і тут начинають ділитися полем, як і на Поділю, інколи сплачує оден другому — братови, сестрі.

Як і всі гірняки наші, так і Лемки живуть в курних хатах. Чув я тілько, що Гуцули, Бойки сяк-так люблять чистоту, харність, лад, а на Лемківщині я сего зовсім не бачу. Тут як війдеш в село лемківске — воно велике, довге нераз і на милю, ген ген повелися хати по над ріку або якусь балку. Йідучи селом, побачиш оден будинок на газдівстві, у декого ще й комору, а дуже дуже рідко, щоби було два будинки на газдівстві. А водворища майже нігде не видати, хіба у якого Лемка богача на 40—50 моргах, а інколи у мудрійного Лемка, що з Америки повернув, та поклав будинок новий званий „хижа“ і газдівство завів. І се водворище не водворище: ні оплоти ні доброї загороди, ні на водворищу ладу. Ось кількома латами загорода богацка огороджена, а межи хижою й огородою стілько місця, що воза годі навернути.

Сказано, що тілько можеш побачити оден будинок — „хижу“ на газдівстві кождім. В сій хижі на однім боці мешкале, на другім стайня а в середині „боіще“ себто стодола-клуня. У богача на 40—50 моргах „хижа“ довга; в ній всей добуток газди — і худоба і всяка паніня, все поміститься в ній. По вояцкому уміють пашню на горици складувати.

Ввійдеш до мешканя Лемка: нехарність всюда. Ніч половину хати заняла, на ній діти в брудних сорочках, обначкані, обнурані, дуже часто голі, і у кождого Лемка, щоби і у богача, побачиш свині в хаті годуються, телята с коровами і вівці з ягнятами. В біднійших Лемків, в хаті не пристроєні стайні, так вся худоба разом з людьми в мешканю животіє. Чоловікови в ліпянки подільскої і не входити до мешканя тутешнього, наколи топлять в печах і варять. Дим сильно їість очи і дусить, до сего страшна задуха і сморід. В кутиках в мешканю „бандурки“ себто бульби лежать, у кого суть, по під повалу дрюк сушаться, всюда на земли повно гною й смітя, а як худоба крім свиней в хаті годується, то хата не стайня, а просто виходки. Наколиб частійше дверей не відчиняно, і не було продуву в повалі чи „вузиці“, куда дим виходить, то Лемки подусилибися. А вікна манесенькі, забиті, ніколи не відчиняються: ввійдеш до хати, як до ями. Світять тут по всій Лемківщині „скипами“ себ то щінками буковими. Самі Лемки коло себе дуже нехарно ходять і йідять ляху страву. В одній сорочці дві три неділи ходять і не перуть сі, на постілях плахти, пошівка праві раз в рік, а діти як вийдуть с „хижі“ на днір, то так, якби прямо з болота повилазили. Йіду ж Лемків з йідою не то панских, а просто мужицких собак не рівняй. В піст по всі дни постять, нічого не йідять, як у вечір одну „бандурку“ печену. А так, то капусту, що похожа на листє вишневе с квашених огірків, „кесилицю“ себ то поливку з вівсяної муки разом зо смітєм, опінки з муки вівсяної разом с половою, або з муки ячмінної разом з востюками, що ей Богу, не так панский собака і не вкусивби сего хліба, а даже кіпь пошівский не дуже ласий не тутешній хліб Мяса Лемки і на Великдень не бачать. Тутешня висша публіка і інтелігенція дивується жолудкови лемківскому мужицкому. А здоровля зовсім не видко у тутешніх Лемків. Комусь тілько бачиться обпалене, обсмалене і заначкане личко червоним, а воно сине, неначе базниковий цвіт. Справді се Спартанці, витревалі на зимно: діти до школи в зимі босі ходять!!

Майно Лемка нерсічно по всім усюдам: худоба міверна, поле „планне“ себто ялове і его статок лихий разом с „хижою“. Справді у Лемків рогатої худоби більше ніж у Подоляків-мужиків, так подільска худоба мужицка на мясо і шкуру для подільского мужика як раз годиться, а сеся то й зі шкурою пропадь. Корова така велика як панский британ, а товста як панский, двірский, подільский хорт. Звісно, тутешня худоба літом животіє, а зимою постить як і сам Лемко. Кові тутешні такі, як і подільскі, мужицкі. Свиней тілько годують, аби був крейцар на подать, бо й на Великдень по всіх селах і не чутно, щоби хто для себе беврогу зарізав. Одні вівці тут скуплюють Лемки на випас, щоби заробити для себе на одіж і на йіду сяку-таку, аби животіти. З дробу домашнього тілько Лемкам хісня, що і нашим Подолякам.

Земля тутешня сказано „планна“. Почва верхня плитка дуже, сама глинка, а спід споду лупок, скали. Як на слотний рік, то і поле справляй, вода сподом стягне всю масність в орному поли, но горах, а як посуха, то глинка тутешня засохне, ствердіє, як каміне. Гній треба возити, що трету сійбу, щоби бандурки вродилися, або ярець засіяти. На третій сійбі несправений овес родиться, що колос колоса доганяє. Жита, пшениці озимої тут дуже мало подибляш; на всему великому селу з 180 нумерів 20 стай, значить моргів с половиною. А треба таку стаю на шість чверток насіву або на дві обгородити. Гречки тут несіють, просо, кукуруза тут не удається зовсім, як Лемки говорять. Замість фасолі, бобу, сіють тут горох і бобик такий як у нас на Поділю для коней. Одну капусту садять зо всеї городовини тілько, та самий храбуст удається по найлучших балках. Садовини тут теж не має; ніхто про щеплене не відає. У кого є насіка, то тілько меду, що на Різдво до горівки; про дзержони рамові тут і чутка не зайшла. По дворах панских господарка теж дуже задофана.

Пасовиска тут мало. Великі ліси — панскі, а го-

лі гори сами Лемки орють, а тілько пасовиска, що між корчами яловцевими для овець.

Торговлі у Лемків далеко менше, ніж у Подоляп. Ту с худоби рогатої мало по сих роках виску, с коней ще менше. Спродають одні вівці. На „яри“ скуповують Лемки богатші на 30—40 моргах від жидів вівці кітні, платять по пять с половиною зл. і по шість, а в осени іншого року спродають по пять а на добре по шість, і се дуже рідко. А тамтого року то платили по пять на яри за вівцю кітну, а в осени спродавали голову на голову по три. Страту дуже велику мали.

Промислу домашнього не має ту жаднісенького. Як я завважав, то Лемки дуже здібні на ремісників: були би з них добрі столярі, ковалі і механіки, та ткачі так колиж нема кому хоч порадити їйх, щоби вчилися. Даже за кравців сельских, котрі би шили для самих селян „гуні“ „лейбики“ з сукна, тут дуже а дуже рідко чувати. Всі Лемки купують майже всю одіж, крім одної сорочки, а женщини шиють самі для себе „фацелики“ себто папі хустки, і шиють спідниці та запаски с купованої дрантивої матерії. Між Лемками тілько ремесла, що уміють спорядити для себе санки, борони, хижу покласти, а дехто ще боднарство знає. Сказано, уміють Лемки сорочки шити, спідниці, фартухи і „фацелики“. Все проче, все купують у жидів, хоть вівці мають, то й моглиби мати з власного сукна і „гуні“ і „лейбики“ а з рун овечих кожухи. Все кравецтво сільске ту в руках жидів, столярство теж, ковальством занимаються цигани, а шевство теж у жидівских руках. Лемки шевців мало потребують, ходять в ходаках, котрі сами для себе уміють де котрі зробити, так тепер і ходаки купують у жидів. Одно полотно конопляне і льняне виробляють тут женщини самі, все ж тепер і сесе від жидів купують. Ткачі з Лемків незавидні; ткацтво ще не согірше цвите, а полотна мало для свої потріби у руках мужицких. Лемко у всім удається до жида. Жид пявка справдішна, покровитель в кождій родині лемківскій. Так то доробились Лемки під жидівским пановапем до краю. Другим разом про жидів.

Приятель Лемків.

Як то в Америці.

(Письмо з Америки[1]).

Дріфтон 1 л. лютого 1890.

Любезний швагре і сестро!

Лист від Вас я отримав, за що сердечно дякую. Я з ласки Всевишнього здоров і поводиться мені досить добре Рад я дуже довідатися, що в Роздолі чувати, бо жаль мені за своіми людьми. Хочете довідатися, як є в Америці; на тое коротка відповідь, що тут можна ліпше жити, як в нашім краю: не треба тілько клопотатися на той хліб насущний, бо тут кождий чоловік, хоть і найпростійший зарібник, ліпше жиє, як в нашім краю пан. Америка край на все дуже богатий, а вільність сягає до так високого степени, як тілько бути може. Вправді і у нас є в краю вільність, але що з того, як в краю недостаток! Тут в Америці, хоть заробок на кождій річи добрий, однак не підлягає жадним податкам: чи то ремісник, чи купець, чи гандляр—не платить жадного податку. Кождому все вільно, словом—вільний край. Тут нема жадних панів-дідичів, а цілий обшар земский, де ще не замешканий через людей, має ряд в своїй опіці, але жадного над тим надзору, не так як у нас, що ні ногою ступити на панске. Тут худобу випасають по лісах, ліси відвічні, дерево гниє, бо тут вуглем палять; по лісах вільно полювати на дичину, кому тілько подобаєся, і тут кождий має по кілька револьверів дома, навіть часом і від небеспеченства лихого чоловіка, навіть і дівчата носять при собі малі револьвери. Чистість і порядок дуже мені сподобався: все на англійский спосіб. Женщини носяться, як то у нас говорять, по пански і хоть, трафляєся, прийде в своім з краю нашого, — бо є тепер уже досить народа з нашого краю, як мущин так і женщин, то мусять занехати свій давний стрій, а перебраних по американски, уже годі і пізнати, чи то той сам мужик, що ходив у полотнянці або тая, що ходила завязана в хустці як решето на голові. Отже то не жарт, але мусяться стосувати до звичаю, бо тутешні люде, як зобачуть щось надзвичайного, то пальцями показують і сміються

Пишуть американскі газети, що в Галичині велика нужда. Не можу дати тому віри, бо пишуть, що і голод грозить як для худоби так і для людей. „Вѣстникъ“ (який? Ред.) доносить, що корова вартости 50 зр. тепер 5 зр., хлопскі коні жиди купують на пкіри по 1 зр. 50 кр. і уже не сотки, але тисячі коней

---

[1]) Автор сего письма до родичів, д. Іван Гордишинский молодий ремісник (швець) із місточка Роздолу в Жидачівскім повіті, бувший член місцевої читальні і більше просвічений тай бувалий чоловік — вийіхав до Америки в другій половині 1889 р. і осівся зразу в місточку Дріфтоні, в Пенсильванскій державі. Тепер він уже в сусіднім місточку Фріянді, помагає інжінерам міряти землю і має за те по 8 долярів у тиждень. Письмо его передав нам для поміщеня в „Народі“, один наш прихильник.

Редакція.

в такій ціні купують і бють на кости і шкіри. Чи то справді так, то радбим від Вас довідатися. Доносить також тая газета, що запомоги великі роблять для людей, аби можна нарід з так великої нужди двигнути.

В Бразилії тепер велика замішанина. Цісаря прогнали, а тепер самі між собою не можуть погодитися, і провадять домову війну.

В північній Америці, де я зістаю, нема цісаря ні короля, але що три роки сам нарід вибирає Президента. Тоє не виходить для краю на зле, бо кождий такий президент старається як найліпше для народу все уладити, аби і на дальше позістати на своїм становищи. Війска тут нема, тілько при границі Індіянскій і Негрів, бо той нарід вигнаний, хоть по части вигинув, але однак іще знаходяться такі, що роблять пакости білим (Европейцям. Тая частина війска служить не зле платно: кождий такий жовнір дістане 400 долярів (до 1000 зр.) рочне. Асентирунку рекрута тут нема. Трафляються тут розбишаки, так звані лявфри, на котрих тут нема строгости, тілько що тут кождий узброєний, а такого лявфра в кождім разі можна кождому забити, ще й надгороду получить від начальства.

До сего часу не було ще тут зими; доперва, як повідають, в марті мають бути приморозки. На Різдвяні свята тут було так тепло, як у нас в Спасі. В день Собора Пресв. Богородиці дощі так спали, що, здавалося, світ затопить, а грімоти так страшні, що ані описати.

Земля тут дуже урожайна, але не зовсім оплатиться, бо всі плоди земні дуже тані, а робітник дорогий. За тоє морг поля можна купити за 5 долярів, і то доброго поля. Читав-єм в газеті, що в однії місцевости (в Мінесоті? Ред.) є 100 тисяч моргів, по тутешному акрів, на продаж Хто купить найменше 40 акрів того поля, то платить тілько 40 долярів, а репта на 4 роки до виплати.

Ремісло оплатиться дуже добре, але шевство против іншого не доконче, але розуміється, що против того як у нас, то велика ріжниця. В чоботах с холявами тут не ходить ніхто, тілько ті, що роблять при углю, уживають чобіт до роботи: але то все фабрична робота. То такі чоботи, що варто ся придивити, бо наші шевці таких чобіт ще не виділи.

Я, єслибим був жонатий, то тут мігби я гроші зробити, але так, розуміється, все дорого коштує мене. Дівчата, котрі тут служать, а котрі знають свою роботу — мають дуже добре плачено. Врешті мушу закінчити, прошу Вас ще напишіть мені, що чувати в Роздолі нового, бо мені прикро дуже за своїми людьми: котрі дівчата повіддавалися... Також іще написати Вам мушу, що в Америці хто не знає по англійски або по німецки — не може змовитися, а переважно говорять тут по англійски, по урядах інакше не говорять лише по англійски. Навіть наші Русини і Поляки, котрі тут уже два-три роки, не признаються до своєї мови (Сумно! Ред).

Іван Гордишинский.

На увагу украйнолюбцям у Росії.

Львівска „Правда“ виставля себе органом украйінского руху і в Росії. Отже той орган на скрізь перенятий духом старозаконної національної нетерпимости в поглядах на сусідів наших Великорусів. Ось тому новійші докази з остатного випуску „Правди“ (том III, вип. VII).

Подаючи, слідом за европейскими газетами, звістку про нелюдскі вчинки поліції царскої з політичними арештантами в Східній Сібірі (на р. Карі, — котру чомусь „Правда“ систематично зве Карк, коли могла б знайти навіть у першому німецкому атласі Кага), „Правда“ ставить для тої звістки заголовок „Мученики російскої культури“ (ст. 44)і в тексті каже: „гуманізм і культура російскі тут наче в дзеркалі“. Так буцім то й справді сібірскі тюремщики — представителі культури та ще й гуманізму, або хоч би в загалі громади в Росії! Чи бачив хто, щоб тюремщиків французских в новій Каледонії, про котрих не так давно було констатовано, що вони вживають інструментів тортури середньовічних, — хто небудь називав дзеркалом французкої... культури й гуманізму? і т. д.

Далі, говорючи, слідом за д. Шелгуновим, про теперішню реакцію в Росії і про єї вплив на печать (власне частину єї) „Правда“ доводить, що такі речі, як воля крестян, новий суд, земство і т. д. „не були відповідними історії, темпераменту і вдачі великоруского народу“ (стр. 71). Так мов би то ті бунтівники проти крепацтва, котрі безперервно повставали в Московщині з самого XVI ст., той боярин Голіцин, котрий ще в XVII ст. мав проект скасуваня крепацтва, ті Радищеви, Тургеневи (Н. И. ще в початку 19 ст.), Григоровичі, Герцени і т і., котрі агітували за волю крестян з самого 18 ст., аж поки ця справа не поста-

влена була урядом на практичну дорогу, — ті тисячі людей, котрі працювали для тої справи в літературі й на ділі в часи еманціпації кріпак, 1858—1864 рр. не були Великоруси! Теж саме треба сказати й про думку й практику нового суду, земства і т. п. ліберальних реформ, котрі тепер вспнуться скасувати реакційна партія в Росії.

Реакція скрізь на світі бувала після періоду поступу й реформ, але який розумний чоловік ставитиме реакцію на рахуяок темпераменту і вдачі цілого якого небудь народу? Чи можна сказати напр., що Метерниховщина, або Баховщина, Еспинасовщина і т. п. відповідають темпераменту, і вдачі німецкого або французского народу, а ліберальні порядкл не відповідають?

Всього менше докоряти Великорусам і і російскому письменству теперішною реакцією в Росії має права печать українофільска, а надто галицка, ба навіть і українофільскі кружки в Росії, бо вони безспорно менше показали енергії в прогресівній праці й у боротьбі проти реакції, між печать російска. Порівняйте напр. за 20—30 остатніх років який небудь Вѣстникъ Европы або Отечественныя Записки з „Правдами“ „Ділами“, „Зорями“ і. т. и. Мало того, в ріпучі часи, напр. в часи Лоріса Мелікова, деякі українофіли навіть пробували приластитись до реакційно-урядового потоку, в чім прегрішили не тілько молодші кієвско-петербурскі українофіли, що подавали Лоріс-Мелікову записки, в котрих проводили такі думки, що українофільство користне для царского уряду, бо воно одводить молодіж од справ політичних і соціяльних до літературних (так мов би то жива література може не чіпати справ суспільних!) і од інтернаціоналізму до націоналізму [1]) а й сам Костомаров. Цей найстарший віком з українофілів остатніх часів, в свої молоді роки стояв найблизче до европейского прогрессивного руху того часу і через те премного причинивсь і до всеросійского прогресу й служив ему до скону, та тільки історичними працями, в котрих між іншим показував зерна лібералізму політичного, соціяльного й культурного і в великорускому племені (Сѣверноруссkія народоправства, Великорусскіе вольнодумцы XVI ст., бунть Ст. Разина, Земскіе соборы въ. Московскі. госуд., про пробу великорускої аристократії ограничити самодержавіе при Анні Івановні [2]) і т. и.) — а в своіх практичних заходах і в апологіях українофільства падав до самого нещасливого оппортунізму, завдавшись нещасливою думкою „помирить съ нами правительство“. Через те в часи Лоріс-Мелікова, коли на місці гр. Дм. Толстого сів у св. Синоді Побѣдоносцев, Костомаров печатав навіть в В. Европы статьті, в котрих брався викоріняти штунду й др. єресі на Украйіні й підперати православіе, коли св. Синод пустить єго переклад евангелії на українску мову, і ему вторили львівскі й нельвівскі dii minores (менші боги), викликуючи, що штунда — то обрусеніе, а православіе чи унія то питомо-українска віра, як раз тоді, коли „общеруссы“ й Великоруси боронили по „московских“ „Недѣляхъ“, Дѣлахъ“, „Отеч. Записках“ і т. и. права на житя сектантів українских, за котрих тілько тепер надумалась оступатись „Правда“, що тепер навіть умиляється перед приказкою народною: „штунда хоч без попа, та з панкою“ (с хлібом, ст. 73).

І тепер, коли послідком між іншим і малої енергії, недодумства й браку солідарности ріжних опозиційно-ліберальних елементів у Росії, не виключаючи й українских,—запанувала в Росії реакційна „мгла египетская“, українофільскі органи стають до того, щоб казати, що так і мусить бути, бо мовляв так воно й згідно „з історією, темпераментом і вдачею великорускоro народу“!...

На що ж ми, Українці, котрих хиба всесвітний катаклізм може політично одірвати од Великорусів, можемо покладати надію на ліпшу будучність?! Хай на це відповідять правдяне й инші українскі патріоти, котрі ділять думки „Правди“ про Великорусів.

Ми не віримо, щоб усі ті патріоти думали, як „Правда“. Чому ж вони мовчать і лишають без протесту, як „Правда“ іменем України й ві „національної інтелігенції“ кида болотом на одну з великих европейских націй і як раз тоді, коли один з писателів тої нації, (д. Пипін, котрому Українці робили овацію, коли він їздив „по Днѣпру и по Волгѣ*) трохи не що-місяця оступається за українолюбство в „московскім журналі“, а другий, (д. Златовратский, котрого працю „Гетман“ навіть за надто вже українфільску переклада тепер „Зоря“) в „Русскихъ Вѣдомостяхъ“ в самій Москві, переклада повісти Федьковича? Кождого Українця можуть так спитати вже не уряд, бо він мусить радіти, коли бачить, що є новий гурт, котрий кричить, що теперішня реакція зовсім по темпераменту і вдачі найбільшого з піддаиих ему народів, а може спитати такий Пипін та Златовратский. Що ж йім одповідять Українці?

Найбільше в прикрому стані після статей „Правди“ будуть ті з Українців, котрі щось роблять дома на полі хоч науки та письменства про Україну і роблять під своіми отвертими іменами, тоді, як публіцісти „Правди“ пускають у світ свою москалененависть, понадівавши маски. За ті маски власне будуть відповідати люде звісні по іменам. Може хто з них скаже: „ми в політику не пускаємось,—ми одповідаємо тілько за себе особисто“. Слова ці будуть наівні, або нецирі. В наші часи нема науки й письменства неполітичного, — звісно, коли йде діло про людске житє, а в ньому не про такі

[1]) Коли ми помиляємось, говорючи про такі записки, то хай нас поправлять з компетентного боку.

[2]) Замітимо, що тоді Українці (попи) та Німці (вояки) стали за самодержавіе.

*) Замітимо, що українофільска програма, котру д. Пипін вложив в статі під таким заголовком і котру певне він виніс з своєї подорожі по Дніпру, далеко вужша й консервативніша, ніж та, котру д. П. викладав і боронив раніше.

вже померші речі. як напр. про троянські старожитности. Та й у тих старожитностях напр. знаки хреста на певних річах і місцях наводять на теми про еволюцію релігійну, котрі тісно звязані з питанями церков, а ці церкви скрізь в Европі суть ще інституціями політичними. З українских навіть археологічних річей хиба які небудь скитські могили не мають ніякого звязку з політикою та й то тілько тоді, коли не мають звязку і з релігією.

Також само в наші часи ніодин громадский діяч не може одгородитись од других: по волі, чи по неволі, а він їм або помага, або перешкоджа; він несе одвічальність за товаришів і тоді, коли говорить і навіть тоді, коли мовчить, а надто в такі часи і в таких справах, в яких „мовчаня є знак згоди“. До того ж „прекрасні маски“ „Правди“ не так то вже глупі, щоб говорити тілько од себе, то б то виставляти себе одиницями без всякого товариства й грунту. Вони виступають в імени певних гуртів, вони зачіпають усіх, хто хоч трохи звісний публичною працею на Україні: одних ганьблять легенько, на других кидаються з піною коло рота, третіх хвалять, четвертим співають акахвисти. Кождий має право вважати хвалених, а надто трехвалених, за спільників „Правди“ і складати на них одвічальність, коли не юридичну, то, ще тяжше, моральну за все, що пишеться в „Правді“ прекрасними масками.

Отже те, що пишеться там про Великорусів, будучи по свойій науковій вартости ознаком глибокого пеуцтва й найслабшої логики, — з політичного боку носить в собі зерна великої шкоди для українства, а найбільше для справи вольности українского люду. Та вольність не може буди осягнута без спільної праці з сусідами, а найбільше з Великорусами, проти теперішніх державних порядків у Росії, котрі зовсім не витікають зо вдачі чи темпераменту якої нації, а суть певним ступнем зросту політичного житя, через котрий переходять по черзі всі европейські держави і з котрого вони виходять тілько спільною працею розумнійших членів своіх. Сіяти національні ненависти так, як сіє їйх „Правда“ своіми фразами про „темперамент і вдачу великорускога народу“, значить власне оддаляти час смерти того державного стану, од котрого терплять тепер всі народи Росії, хоч, звісно, невеликорускі народи терплять більше, ніж Великоруси, котрим по крайній мірі зостається вільною хоч їйх національна мова.

От через що ми думаємо, що всякий Українець, котрий не хоче власне підпирати теперішній державний порядок у Росії, мусить тим, чи другим способом (одповідно своій особистій можливости) запротестувати проти великорусожерних фраз „Правди“.

Коли ж хто зо згаданих Українців згоджується з „Правдою“, то хай сповнить другий обовязок освіченого громадянина наших часів:

Сама „Правда“, поповляючись в 1888 р., помістила програмову статю, в котрій що до Росії сказано ось що:

„Реальна політика українска в Росії мусить виключити всяку думку про державний сепаратизм, і, значить, мати на цілі тілько політичну реформу всеї держави на основі краєвої й громадскої автономії... значить і українска політична програма в Росії мусить бути (тепер) в боротьбі проти (теперішної) реакції на всіх пунктах і спеціяльно за децентралізацію (адміністративну й політичну) в боротьбі, купній з поступовими гуртами всіх країв і народів Росії.[1])

Безпорне діло, що коли б, після того як напечатала таке сама „Правда“, вияснилось, що „вдача“ найбільшого в Росії народу противна всякій вольности й поступові, навіть таким річам як увільненя кріпаків, суд і земство по законам 1864 р., — то Українцям не осталось би нічого іншого, як дорога політичного сепаратизму. Так тоді це треба так і сказати прямо і ясно, а потім треба також прямо і ясно сказати й про ті сили, на котрі може рахувати той сепаратизм і про ті способи, до яких він мусить братись.

Скілько небудь розумних доріг для Українців може бути тілько дві: або та, котра показана в програмовій статі в „Правді“, і котра виключа такі виступи проти Великорусів, які „Правда“ почала містити зараз же за програмовою статею — або дорога сепаратизму, коли ті виступи не хлопячі виходки, а поважний і сістематичний погляд на діло. Окрім тих доріг, при погляді на Великорусів такому, який видно в тих виступах „Правди“, можлива для українолюбців хиба третя вже не дорога, а стежечка: сервілізму перед деспотізмом у Росії, в надії, що він може дасть за службу які небудь права національности українській. Але, припустивши, що той деспотізм може дати що небудь, треба наперед обрахувати: що власне він спосібний дати і навіщо може здатись, для житя й поступу нашого народу, те, що він може дати?

Може кому небудь із українских патріотів і подобається ця стежечка. То нехай же скажуть вони це теж прямо і ясно.

В усякім разі, ні крутійством, ні мовчаком ні народні, ні національні справи тепер не робляться.

М. Драгоманов.

ЯК ВЕДЕСЯ НАШИМ СЕЛЯНКАМ НА БУКОВИНІ, КОЛО ВІКНА.

Декому здаєся, що жите селянок дуже принадне, тихе та миле. Именно нераз я чула від людей, що не зна-

---

[1]) Остатний устуи у Правді ввесь підчеркнуто М. Д. — Нагадуємо, що програмову статю Правди, в котрій є й наведений новисше устув що до Росії, писав сам д. Драгоманов і що, після того, як Правда не стала держатись принятої програми, він зрікся писати в ній.
Редакція.

ють села, такі слова: „Які сі жінки щасливі! ні про що висше не думають і живуть собі, як у Бога за дверми“. Та се так тілько здається, бо житє селянок є в загалі незавидне. Правда, вийшовши за-муж, молодиця зразу причається против неправедних приказів чоловіка, але той сі скоро покорить, і тоді їй усе байдуже. Живучи в як найбільшій залежности від свого чоловіка, селянка тратить з часом охоту до мисленя, та здається цілком на єго прикази. Та бо тою байдужностію шкодять собі жінки, бо хто не ковтає, тому не відтворяють, а якби одна і друга перевернула трохи кожух, то чоловіки пізналиби, що й жінка є їм рівна, а не їх невільниця. Ба, коли ж бо то біда, що чоловіки сильнійші від жінок, та так вже їх завоювали, що жадній нікуда кинутися. Хоть яка трохи заворушиться, дасть знак, що жне, то вже сі приголомшать, хоть словами, хоть кулаками, і відхочеся їй всего, не то бути на рівні з чоловіками. Такий приклад відстрашує й других, бо кожда знає, що й сі таке буде.

Друге відстрашує наші селянки від зачінки з чоловіками ось що. Ото пібє чоловік жінку, вона розкровавлена біжить до громадского начальника, скаржитися. Той поскликає радних, та зачинає з ними радитися, яку би то кару чоловікови завдати, а що кождий радний бойться, щоби єго жінка, — довідавшися, що чоловіка засудили на кару — також в такім разі єго не заскаржила, то обжалованого увільняють тому, „що-ді жінка не бита, то коса не клепана“. А з жінки небоги ще добре ся насміють, так що вже другий раз не важиться скаржити чоловіка.

Такто стараються чоловіки всілякими способами приголомшити в жінках кожду яснійшу думку, хоть та думка висше не сягає, як лиш до тої точки, щоби вирватися з під негідних буків. А жаль, що так дісся, бо сміло сказати можна, що тутешні жінки, як би їм позволили, вільно розвиватися, то перевисшили би за якийсь час чоловіків. Мають бо вони великі духові здібности, лиш одно, що нема кому ті здібности піддержати. Пісні, які тутешні селянки складають, — далеко красші від тих, що складають чоловіки. В них більше ніжности тай красше вони оброблені. Прекрасні жіночі взори на вишиваних, тканях, писанках, що то вони самі з своєї голови вигадують, такі чудесні, що й найбільші вчені придивляються їх красі, та дивуються, що непросвічені селянки щось такого гарного вигадують, та такі орнаменти (прикраси) укладають. З сего видко, що в сім наші селянки, не то рівні чоловікам а навіть висші від них. Та що ж, коли бо чоловіки за се й чути не хотять. Вони бояться, щоби жінки колись не взяли верх над ними та тому не допускають їх ні до чого, окрім до господарства, до праці.

Не раз чоловік не знає собі в якійсь біді порадити, але не хоче з жінкою за се говорити, бо бойться, що вона борше найде раду, та буде ся тримати за розумнійшу від него. Через такий, можна сказати, фальшивий встид чоловіків, жінки не можуть ніколи довідатися, яку журу або гризоту їх чоловіки мають, не можуть їх порадити та помочи їм. Трафляєся нераз, що чоловік гризеся та сумує, но жінка не знаючи того, говорить до него весело, а він валоститься, тай бє сі, хоть вона в нічім несвідома й не винна.

Ліпше булоби, якби чоловіки шанували своїх жінок, радилися з ними у всяких справах, та не думали, що жінка вже таки нічо не розуміє тай розуміти не повинна. Якби так ділялося, то певне би менше сварки, бійки та колотні межи ними було. Тоді не йшлоби одно до ліса а друге до біса, але йшлиби в одно, даючи тим приклад і другим, що в згоді і єдности є сила, спокій і щасте.

Ба, коли ж бо тут до того далеко. На Буковині навіть по смерти свого чоловіка, жінка залежна, і то ще може більше, як за житя. Чоловік умираючи не записує своїй жінці нічого, але лишає сі на ласку дітей. Сидячи коло сина, чи там коло дочки, мусить бідна мама дивитися зятеви або невістці в руки, та невільна й кавалочка хліба вкусити. Вжеж то знаємо, що на ласкавім хлібі годі перебирати. За то, що жінка через тілько літ так щиро працювала, зісталася тепер на ласкавім хлібі, котрий нераз сльозами зросить. Буває й так, що сі з відтам, де вона свою силу випрацювала, проганяють. Одним словом сказавши, така на ласку дітей оставлена мама, то найнещасливше сотворінє, що вже не раде й своєму житю.

Коли найдеся декуди такий чоловік, що послухавши ради добрих та розумних людей, та запише якусь часть свого майна на жінку, то там уже цілком інакше дієся. Там вже маму шанують і поважають, ніхто не важиться сказати їй згірдного слова, не то цвікати їй в очи. Через той запис вона дістала велику міць над своїми дітьми, бо хоть їй, після права, належиться якась доживотна частка з мужевого майна, то таки в разі запису може вона з своєю записаною часткою робити, що схоче — навіть сі чужому подарувати — чому діти, звісно, запобічи хотять.

Чиж не повинен кождий порядний господар зробити свою жінку, хоть по своїй смерти, бодай від дітей незалежного? Чиж не належиться їй то за довголітну, тяжку працю? Таже якби була через той час служила — а часами служба богато лекша як газдованє зі злим чоловіком—то булаби собі хоть тілько заслужила що малаби свій власний кутик, де би голову склонила. А так іде на поневірку дітем, та нічо з того не виходить лиш хіба гріхи, бо вже давно бідні мами вигадали собі таку співанку:

„Ой піду я до дочки,
Найім я ся бідочки.
Ой піду я до сина,
Гірка моя година“.

Хоть дочка може би й рада маму запоиочи, та зять такий вдасться, що одну й другу вибє та з хати вижене. Невістка знов свариться, як мама, що свій вік звікувала на тім обістю, де вона тепер газдинею, бодай натякне, що щось недобре робиться. Досить, що бідній мамі нема де дітися. Отся пісня описує, як така жінка, не маючи вже де подіти ся, іде до свого брата, але й єму не дуже хоче ся сі приймити:

„Очи мойі чорненькіі, що ви гадаєте,
Серце моє в жалю бродит, а ви тото й незнаєте?
Ой ти серце моє, серце з каміня твердого,

Чому серце не пукаєш з жалю великого?
Туго моя великая, відки я тя маю,
Ци від Бога, ци від людей, сама я не знаю.
Ой піду я вже до брата, та не встигну сісти,
А він мині вповідає: „Не маю що йісти".
Ой війду я з тойі хати, тай стану думати:
Кільком віка пережила, нема де вмирати!
Ой війду я по над море, а там вода грає,
Радабим си утопити, вода не приймає.
Ой піду я понад Дунай, а він стойіт тихо,
Радабим в нім утопити усе своє лихо".

Таке то житє бідних селянок. Не маючи щастя з ранку, не мають і до останку.

Евгенія Яропинска.

Письмо з Москви.

Світла Редакціе! Велику подяку скаже Вам колись історія за те, що Ви перші поставили на першім місці інтереси простого народу і робітників, та що Ви знов таки перші піднесли спасенну гадку, сполучити ся з поступовими великорускими народниками до спільної борби против всяких ворогів поступу. Ті великорускі народники — маю право се заявити в імени йіх чільнійших людей — годять ся вповні на вашу програму і бажаютъ Вам щиро як найбільшого поводженя. Вони самі відповіли би Вам в своїх органах, як би які були; але, на превелику біду, вони мусять, поки-що підпомагати лише найпоступовійші російскі часописи, які є; але маємо надію, що діло скоро уладить ся, і в осени с. р. стане виходити чисто-народницкий місячник під редакцією д. Николая Златовратского, під назвою „Сотрудникъ". Д. Ник. Златовратский задумує перевести ще інші оповіданя Федьковича, бо, як сам каже, не подибував ще в жаднім письменстві світа таких простих, поетичних і за душу хапаючих оповідань, написаних з таким знанем народного духа і побуту.

Богато ніби то „вільнодумних людей" (лібералів) кинуло ся на „Русскія Вѣдомости" за те, що помістили такі оповіданя, де, буцім, окрім сентиментальности, нічого нема. Але простим робітникам подобали ся ті оповіданя так дуже, що розривали ті числа, де вони були напечатані.

В першій половині марта мали ми тут великі „непорядки" в університеті і в Петровскій рільничій академії. Поводи — поводами, але причини йіх лежать глубше. Так довго будуть повторяти ся в Росії такі „непорядки", як довго університети й висші заклади наукові, не дістануть тої автономії, яку мають вони в цілій Европі. Нігде у нас не має понятя о тій системі поліційній, яка панує тутка. І так по поводу „бунту" против начальства була арештована в ночи, дня 6 марта, ціла Петровска академія, а дня 7 марта наступили гуртові арештованя і в університеті, де студенти зібрані жадали: 1) повної автономії університетів і інших висших закладів наукових, 2) повної свободи викладу, 3) свобідного доступу до університету всім без ріжниці віроісповіданя, народности, пола і положеня суспільного, 4) приниманя жидів без обмеженя і зрівнаня йіх в правах з другими, 5) свободи зборів студентів і признаня студентских товариств, 6) введеня суда университетского і студентского, 7) знесеня поліційної функції інспектората і 8) зниженя оплати за виклади. Як бачимо, жаданя дуже справедливі, але відповідь на них була другого роду. Першого зараз дня арештовано в університеті 376 студентів, дня 9 марта 66 студентів, а 10 марта 75 студентів, окрім маси арештованъ в ночи з приватних помешканъ, бо понаходили списи „земляческъ"[1]), котрих було 41 в університеті, та кількох, арештованих на улицях. Окрім того, приходило до уличних зачіпок між студентами і публікою з кінними жандармами та козаками. Одні з арештованих були укарлні 7 дневним арештом, а до 400 люда вислано „по этану (цюпасом) на родину". Прямо, брали з арешту, не позволяли навіть вернути домів, іно жандарми везли на двірці. Найбільший процент висланих з Тамбовскої і Рязанскої губернії. З Петровскої академії же вислано двох в Сибір. Тому брехнею оказуеся ніби „урядове заявленє", що з Петровскої академії увільнено 31 люда, а з московского ун. 55, а виключено 3, чи властиво циганского логікою, бо воно би так справді було, наколи би нікого не вислали. Тимчасом про висланих „урядове заявленє" і не згадує. „Непорядки" відозвалися ще головно в ун. Петербурскім, а в петербурскій ліспичій школі на всіх 700 студентів було арештованих 650. Та і на тім ще не скінчилося. Бо арештовані, а відтак випущені на волю, могли знов записатися на університет, але мусіли підписати підлий квіт, що вони не солідаризуються з товаришами. Тогди явилося ще 45 студентів до куратора гр. Капніста і заявили, що хто з йіх товаришів підписався на тім квіті, то зробив то під тиском обставин, а вони того робити не будуть. Йіх вислано також з Москви. Між висланими находиться син славного російского писателя й чоловіколюбця, графа Льва Толстого, і граф Татіщев, котрого силою з арешту вивели, позаяк не хотів виходити, поки других ще не виступили.

Зворушенє умів у Москві було велике; публика зложила на арештованих велику суму, а оден студент дав 5 тисяч рублів.

Тутескі газети, розуміеся, мовчать, бо від редакторів взяли зобовязаня, що о нічім тім не будуть писали. „Порядокъ водворенъ", але відай не на довго. Допоки не буде повної автономії в університеті, іно поліція буде вмішуватися до справ его, так довго супокою не буде. На щастя, є тут люде, що добре розуміють своє положенє.

Недавно зайшов у нас ще цікавий факт, що кидає ярке світло на тутескі відносини. Ото, пряведено до поліції одного адвоката з его знакомим, і вибито ремінями та, Бог знає як, так сильно, що на 12 день, коли вмішався в ту справу обер-прокуратор і робили огляд, найшли страшно покалічені плечі, ноги, коліна. Битя тут на порядку дневнім; але найцікавійше те, що пристав[2]) казав, що адвоката привели до поліції і били на приказ тайної поліції, та що він не винен. Справа стала голосною, пристава усунено, околодочного арештовано а розправа відбудеся в половині мая.

Як звісно, після законів, має право грамадска рада — „мірская сходка" присудити мужика на різки. Але доси богато присуджували, та ніколи не виповнювали; аж після нового закону, котрим заведено земских начальникін — дідичів, ті стали остро наслідати за виконанем присуду і битя пішло на добре. Та от появилися слухи, що одного земского начальника убили в московскій губ. а двох, у владимірскій і рязанскій, побили сильно, других знов підпалюють. Один дідич поіхав навіть до царя жалуватися, як се сміли его, дворянина бити.

Не. Я.

[1]) Тайних товариств із земляків. Ред.

[2]) Пристав — комісар поліції, околодочний — під-комісар.

Зміст: Про перестрій русских читалень, М. Павлика. Жолудки наших робітних людей і читальні, Василя Семенового. Як то Згода дім будувала, Івана Франка. Як Лемки живуть і які маєтні, Приятеля Лемків. Як то в Америці, Івана Гордишинского. На увагу українолюбцям у Росії, М. Драгоманова. Як ведеся нашим селянкам на Буковині, коло Вікна, Евгеніі Яропинскоі. Письмо з Москви, Не-Я.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народноі" Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 1. л. червня 1890. Ч. 11.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи нищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Як у нас виховують ся йімосцянки на йімосців і який хосен із них народови.

(Письмо з Станіславівщини[1]).

Статі в „Народі“ про те, як виховуються питомці гр. к. семінарії ві Львові на провідників народу, так міні подобалися, що у мене тілько й думки було, коби хто тепер узявся писати про йімосцянок та йімосців. Важна се справа. На жаль, доси ніхто за неї не взявся, отже я роблю початок — пишу, що совість каже і очи бачать.

Йімосцянки на селах виховуються подібно, як і йіх спасителі з улиці Коперніка ч. 36, без свідомої, провідної думки — що мають колись стати помічницями своїй меншій сестрі, себ то селянці. Ростуть-виростають під сліпим послухом, лиш не під таким строгим доглядом, як питомці — більше дармують. Научать а, б, ц, тай вже „питомця хце“, і таку найрадше бере питомець! Чим менше панна знає, тим певнійше єі замужє, певнійший титул йімосці. Йімосцянки йіздять по весілях, по празниках, а потім мелють про питомців до якого другого празнику: „Той хороший як лялька, той танцює як перо, той говорить, як би співав!“ Питомецкий рай — карти, йімосцянок рай — як найбільше знадити питомців і йім коші давати, і як найборше віддатися, але лише віддатися, а потім лежухом-неробою стати. Про те ж, щоби дівчина була підготовлена до того, якою повинна бути матерію, якою громадянкою — нема й бесіди. Се, думають, було би погрішно знати дівчині.

Легкий то хлібець дівованє-проживанє йімосцянок, але через се надбалисьмо собі легковажанє, погорду у людей. Вже у найблизших нам сусідів — Поляків, що й у них женщини не дуже то вчені, — у них Русинка-попадянка або попадя щось так згірдливого, темного, таке бидлятко-ослятко, що не одну з нас се дуже болить. Але що ж, коли бо нас не туди наломлено! Більшість ще й повстає на тих, що хотіли би всіх наших жінок двигнути в просвіті. Як питомці не люблять такого свого товариша, що наукам віддаєся, так і тій горе, котрій таке пусте житє обмерзло. Справді, яка між нами нелюдскість та темнота, аж лице лупаєся перед просвіченим світом. Які допреки чує народолюбний та науколюбний питомець від своіх настоятелів, товаришів — се байка, але таку йімосцянку, що намагає двигнутися в просвіті та людскости, що викриває лукаві діла, прибрані в Христові слова — таку йімосцянку як почнуть йімосці смарувати язиками, то хоть пропадай. Тай пропалобися зовсім, якби не розвага та вирозумілість на дикі напасти.

Ой, не мало то йімосців — гонительок правди-просвіти, бо вона йім укорочує пановане-дармованє: ім любо використувати темноту-безпорадність своіх громадянок, на те вони йімосці! На співробітниць „Жіночого Альманаха“ з йідею кидаються; у них такі жінки — чума, виверги суспільності. „Дівчини, — вони кажуть, — на що більше знати та говорити, як лиш о цвітках, о любовних зітханнях, о строях, танцях — на то єі молодий вік“. Не одна з таких йімосців сама стратила свій вік на дуреню хлопців, що найбільше навчилися цигара курити, і нині не можуть нічого путнього поговорити; казяться на тих, що чогось училися та раненько придивилися до житя, як воно на ділі ведеся. Деякі з них ще й тепер в „ідеали“ бавляться: найдуться де в товаристві, літають сюда-туда, угледять якого, розумієся, вже маловидющого, тай плетуть-плетуть єму о сухім любистку... В своій громаді такі йімосці знають лиш „тикати“ і найстаршому газді. Знаю я таку йімосць, до котроі раз прийшов єі громадянин, з єі власною орудкою, і був перемок тай хотів загрітися коло печи, а вона як кинеся на него: „рушай! не обтирай-ми печи своіми мокрими лахманами“!

Йімосцянки-відданиці дуже пасуть о лас-

[1]) Ми дуже вдячні ч. авторці, що перша порушує справу наших попадянок та попадь, від котрих по найбільшій части залежить те, як наше попівство ставиться до простонароду. Завважаємо тілько, що авторка очевидячки говорить лише про тих, котрих добре знає, а вона йіх тим більше знає, що й сама попівского роду. Як ся справа стоіть в інших сторонах нашої краіни, про те просимо докладно нам написати тих, що прихильні народови тай красшій жіночій долі. Розуміеся само собою, що порушуючи сю болючу справу, ми зовсім не думаємо кидати каменем на наші попаді та попівни, немовби то вони самі були винні тому, що тепер між ними діеся. Ми переконані, що се просто брак освіти, і через те нам бачиться, що єдиний вихід із йіх теперішного незавидного стану — організація бодай середної просвіти. На се певне найдеся й охота й спосібність у наших попівен, тай засоби у нашого попівства. Докладнійше про сю справу поговоримо іншим разом.

Редакція.

ку у таких їмосців, бо питомці не женяться, тільки їіх женять, а декільні язики тих їмосців зможуть вдобрати найбільшу святість для дівчини — ві честь, але і віддати найбільшу каліку зможуть! Для того кождої науки, кождої книжки у нас дівчина боїться.

Мені писала одна Ученика, що у нас аж замужем вільно говорити й писати, отже я задумала скористати з такої благодати за-годі, то є, коли один питомець до мене залицявся. Бачу я его залицяня та міркую собі: „з котрої ж стороны я ему могла подобатися? а може й він так само думає, як я — пізнаймося, бо лиш на тім грунті могли бисьмося полюбити“. Ведеся розмова і зійшлося на патронат. Я кажу, що громади повинні сами собі вибирати попів і давати їім у себе парафії. „То вже би було найгірше“, відповідає він. Відтак я его питаю: „Єслибисьте просили о презенту, а того би треба було, кого ж скорше поцілювалибисьте в руку, чи пана, чи селянина?“ Дивно він глянув на мене і не сказав нічого, але на те виходило: „Чи ти здуріла?!“ І трохи згоді каже: „Хлоп є хлопом, его треба все з далека тримати“. Я ему нічого не вповіла, тілько в душі своій сказалам: „У такого в найми не наймуся“...

Але загал наших їмосцянок і не заходить собі в такі бесіди з питомцями через те, що звичайно вони й самі нічого подібного при жениханю не порушують. Їім треба зовсім „невинних“ розумом, і їмосцянок у нас цілими віками на те ж нагиняли. Більшість їіх уже з гори думає, що коля віддасться, то вже сповнить свій обовязок, а якою вона буде замужем, се їій байдуже. Віддане — то параван для замужної, но за котрим вона не стоїть о ласкаві, добрі слова у людей, і не мусить конче працювати. Длятого перед замужем про все немиле женихови мовчить, а після того й каже: „До Дмитра дівка хитра—тепер я вже пані!“

То ж пізнане їіх коротке. Питомець, зачувши, що на якім празнику чи де, буде така й така панна, зовсім „невинна“ розумом, але за те маюча і грає на якійсь дримбі, їіде на то збірне місце. Там є і „его“ панна, гарно наряджена, від золота аж сияє, і крадьком зиркає в ту благословенну світлицю, з відки ві мрія-сон має справдитися, доля-спасенє вказатися. Питомець, углядівши ві, дає нурка з другої світлиці від карт, просить ві в танець, а вигонавши ві в право і в ліво, посадить назад тай тікає до карт Се відбуваєся кількома опадами через вечір. Потім їіде питомець до сусідів тої панни на розпити. Батько панни, тямущий на сусідску гутірку, і хотьби богач і ніби щось так з панска в его домі — кождого добре приїмає, чи кооператорів, чи ще дрібнійшу рибу, годує-поїть, бо панна на відданю, а ті вицмокують ручки єгомосців і їімосців, то ж слава про них добра гуде. Прийіжджає питомець з сусідом, батько панни весь коло жениха, мати тоже; панна варить вибагливі обіди, вечери, все в гінці, на свій час, що день в іншім мереканім фартушку, тім символі газдівства, вистелює білу, мяку постіль; жених радіє, про панна виявляє таку зручність в жіночім ділі. Засідає панна за фортепян, щось чутливого вигравае, жених тут-туй не прослезиться і декретує: „Госпожа чудесно граютъ“! Невдовзі весіле відбуваєся. Виправу статну, богацку ладять. Що до строів, то у нас цівілізація високо змоглась — нарівні з дворами.

Стають обоє вже на сталім приході. Єгомосцеви справи народні байдужі, у їімосці й понятя нема, що воно таке. Вона знає, що є їімосць і що вона мати кількох дітей. А матері між ними бувають такі: Побачить де матір-зарібницю, що отінає собою на грядці, а ві маленька дитина лежить в борозді; отже їімосць сварить, лихословить ту матір: „Чи ти маєш Бога в серцю, так дитину липати?!“ Жінка кидаєся з покорою-виною до дитини і зупиняєся: „Маю ж брати на руки і збудити? — хвала-біг, що спить“, думає собі жінка. Іде з другого боку наставник тай кличе на ту жінку: „Ей, жінко, не поставкуй, а роби!“ Ось вам віз і перевіз.

Збираєся така їімосць та празник, а ві дитина щось хворіє і наперлася до неї на руки; мамка всіх сил докладає, щоби дитину забавити; приходить і нянька від другої дитини, забавлює — нічого не помагає. Мати занікує собі льочки, пудруєся і як кинеся на своїх слуг: „Дві вас, як телиці, і не можете дитини забавити!“ Тай докінчує свій стрій і їідє. Підростають діти у такої їімосці — вона їіх не вчить, бо й сама нічого не знає. Господиня з такої їімосці найгірша — знамя ліпиветва, на те у ней всяка служба. Такі їімосці лиш закриваються дітьми: чи який нелад дома чи що не хочеся зробити — „нема як, бо діти“! А селянка по дитині своїй голосить: „йой, одночивочку ж мій!“ значить забаву з дітьми має за віддих від тяжкої праці. А берім таку їімосць поза домом, ели найдеся в товаристві освічених женщин іншої породности? Чи ж не сором? А хто ж нам надбав той сором, як не наші спасителі?! Чого вони від нас вимагають, те ми загалом і є.

Тепер який же хосен народови з таких їімосцянок ставших їімосцями? Богато праці виложує напне селянство на нас; попадянок та поповичів, та ще наші братя, вивчившися на світеких людей, нераз горячо боронять, вступаються за права свого народу — сплачуються з свого довгу, а ми їімосцянки та їімосці нічого ще не сплатили нашим селянкам, ми й їіх кривдимо і самі потім бідні стаємо, бо ми то лиш той перехідний міст, по котрім тяжко запрацьований селянский гріш переходить в руки нехристів-богачів, або чужинців. Учити нас не вчать — хоть то одну науку вода не возьме, огень не спалить, війна не знищить, ні час не знівечить, а виложивши майже ввесь гріш на строі, рікні прикраси, липаємося потім, по смерти батька чи мужа убогими духом і маєтком. Але за те аж надто уживаємо замужем. А як за те відносимося до селян — нехай покаже приклад. Як де жениться питомець з священичої родини, як гордо у нас говориться: „син деканский, син

богатих родичів!" якби се була запорука его характеру, его розуму, его поведеня! А жениться питомець-селянин — то якось тихцем кажеся: „селянский сын!" І нераз, щоби бодай на хвилю вдоволити свою пусту натуру, голосять в тім домі, що він каноніка сын з Кракова! А про родину такого питомця кажуть, що то епископска родина! І таке говорять нераз навіть ті, що голосять людім, що перед лицем божим ми всі рівні!

І бідна ж та родина питомця-селянина, як найдеся на попівских покоях! Ніби то чемно з ними обходяться, але яка студінь, який смуток в тім обході! Господи! волілабим дивитися, як їх бють! Ось вам і образок: сидить мати молодої-їмосць, і мати молодого-селянка. Перша показна, в вигадливім доротім чіпци, в оксамітах, шовках, у золоті. Друга в простій одежині, згорблена, жовте, поморщене у неї лице. Обі, можна сказати, однако темні, але ж погляньте: першій віддають усякі почести, друга лиш пошановок має як яка нераз ліпша товарина! А про те ніхто й не подумає, що вона чесна робітниця, що більшу услугу віддає своїй родині бай громаді, ба навіть усе богатство на тамтій — се праця ей рук.

А як панна довго дівує, йде за питомця-селянина, то їмосці зараз торочуть: „Ото перебирала, тай хлопского сина вибрала!" Таке віддане у них — упадок! Отже уже з сего видно, як мало у нас серця до народу, що нас своєю працею годує. І то ще байка, буває далеко гірше. От приміром, прийде яка жінка до їмосці, з якою орудкою. Глядаючи їмосці, зайде до дальших світлиць і вчує від неї: „Ту не твоє нее право, рунай!" Або: Прийде громадянин до егомосця, хоче зорудувати, бо йде в поле на роботу, а егомосць спить; селянин жде трохи, а потім домагаєся бачитися з егомосцем, а їмость як розлютиться та до селянина: „А чи то егомосць на твої услуги, на твої роскази? Забирайся з віден, гетъ!"

Я би не скінчила, як бим хотіла виписати, як то мої знайомі їмосці обходяться з селянством, але на сей раз ліпше замовчу. Скажу тілько, що до тепер наші селянки не мали жадного просвітного хісна від їмосців. Старші їмосці де не котрі, то ще принаймі дають слово-пораду по людяному, більше зближені до селянок і біднійших де чим запомагають. За те середущі найбільше гордують селянками і найбільша перегорода між ними. Приходить черга на наймолодших їмосців. Справді, пора нам, сестри, двигнутися в просвіті самим, а рівночасно занятися й долею наших менших сестер — селянок. Не дивімся на те, що про нас скажуть звісні наші опікуни та опікунки; нам повинно йти тілько о те, щоби просвічений світ і наші робітні люде мали нас за людей. То ж виломлюймося з того заклятого колеса брехні та темноти. Братаймося з селянками. Ми й тепер їм можемо бути помічні, освідомлюючи їх, чим вони є та упоминаючися за ними, коли вони в громаді скривджені. Нагоди до того маємо аж надто — на весілях, на празниках, хрестинах. При тім можемо богато доброго й від них перенять, іменно людяність та переконанє, що тілько власна чесна праця дає і право до житя і правдиве вдоволене. Найлішним осередком до таких сходин були би читальні. В них ми можемо для наших селянок дуже богато зробити. Щось такого є напр. в спятницкім повіті. Я була стрінулась зо старшою їмосцею з тамтих сторін; у неї навіть були вироблені думки, здорові погляди на просвіту Русинок їмосцянок і селянок, лиш хиба у неї була, що по польски говорила.

Побратимка.

Росія і Литвини.

До народностей, що найпізнійше будять ся до житя, належать, в західних окрайінах Росії, Литвини. Дотепершний наш доробок такий, що годі нам рівнатися не то з Вірменами, а хоть з Грузинами Кавказу. Виходить се зовсім не з того, буцім то Литвини байдужі, а з того, що на дорозі нашого розвою ми подибали й подибаємо надто великі, як на слабі наші сили трудности.

Стан Литвинів, у дечім похожий на стан Русинів-Украйінців. І одні й другі піддані двом державам: Русини Росії й Австро Угорщині, ми Росії й Прусам. І з нами і з Русинами власти державні не однако обходяться в обох державах. Так само, і руско-украйінску, і нашу народність чинить майже тілько простонароде — не маємо инякти станової. Та сей однакий стан не ставить нас в однакі обставини. Не богато найдеся таких, що можуть чого-небудь позавидувати Русинам-Украйінцям, але ж нам, Литвинам, мабуть не позавидує вже ніхто, нема бо народности, котру би так тяжко побила лиха доля, коли не матеріяльно то духово, як Литвинів.

В Росії, Литвини заселяють губернії Ковенску, Віленску, Гродненску (частину північну), Сувальску, частину Вітебскої та Поморе Кур-

---

[1]) Звісний литовский писатель і народолюбець, що прозвався тут Стельлі, провідавши про „Народ", обернувся до нас, чи не могли би ми позволити ему, порушити в „Народі" литовску справу, так як не-Литвини литовских газет і книжок зовсім не розуміють, а тимчасом стан Литвинів серед їх сусідів дуже незавидний, особливо в Росії. Само собою розуміеся, що ми на пропозицію д. Стельлі пристали, і ради би бодай так прислужитися й литовскій народній справі, про котру майже нічогосінько прихильного не подибати в газетах російских і польских, бо ані російскі ані польскі вісті верстви не люблять, коли піддані їм колись чи тепер народности хотять думати й працюватя самостійно, не вважаючи себе ані за Великорусів, ані за Поляків. Поміщаючи статі д. Стельлі про Литвинів, ми власне бажали би почути слово від тямущих Великорусів і Поляків. Від себе ми поки що вважаємо, що уймаючися за Литвинами супротів російских пануючих верстов (як зрештою й супротів Поляків), ми зовсім не думаємо ставати на становиско їх віри, се б то католіцизму (як не стоїмо й на становиску православім ані уніятскім) ми стоїмо тілько на становиску свободи і в релігійних справах.

Редакція.

ляндске до границь пруских і південну частину аж по ріку Бертан. Тут усіх Литвинів до 3 міліони, коли тимчасом у Прусах ледви 200 тисяч. У Прусах вони мешкають в повітах: Рагнітскім, Тильжицкім, Шилокарчемскім, Кляйпедскім, Пількальненскім, а в части в Столюпянскім, Гольдапскім і Гумбінскім.

Коли теперішну урядову Росію годі мати за опікунку та покровительку народностей невеликоруских і не-православних людей в самій Россіі, то вже до що Литвинів нетерпимість ві, бачу, давно перейшла всякі можливі границі, хоть писателі та газетники найменше про те говорять, ба навіть навиворот, при леда нагоді, під небеса вихваляють свою вітчину яко найбезкористнійшу оборонительку дрібних народностей. Державні закони та постанови місцевої адміністрації путають кождий ступінь Литвина як на полі загальної просвіти, так і в житю економічнім, а крайне патріотичні російскі газети, особливо пів-урядові, в хвилях вільних від писаня похвал за добродійства, якими-ді уряд обсипає дрібні народности в Россіі, підбивають той уряд протів тих самих народностей, випукують провини в мові, обряді або навиках, звичаях і прямованях тих складників державних, особливо тих, що на західних окрайнах. Відрубність язикова, обрядова, обичаєва та племінна після науки російских патріотичних писателів, має грозити могучій Россіі більше, ніж усі заграничні вороги в купі. Отже Росія повинна всяко нищити відрубности національні в нутрі держави. На сім полі дивна панує згода й гармонія між патріотами-газетниками та урядом: що одні запропонують в газетах, другі при помочи адміністрації виконують. І одні й другі обдаровують чим раз новими путами питому людність окрайн західних, тай не втомляться. Не дивниця, що так роблять писателі, особливо з попсованих урядників, бо ширячи фальшиві трівоги, вони самі міцнійше стоять на своїх становисках, тай богато ярких надужить пропускають їм без кари; труднійше порозуміти те, що тих фальшивих завин слухають власти центральні, хоть що правда, труднійше тілько про око. Нетерпимість для людей не-великоруского роду, доведена до фанатизму, ширена найбільше вливовими газетами, головно тими, що держаться запомогою та протекцією адміністрації західних окрайн — як: Варшавскій Дневникъ, Виленскій Вѣстникъ, Кіевлянинъ, Русскій Вѣстникъ, затим Новое Время, Петербургскія Вѣдомости та Московскія Вѣдомости, як і газети, що приймають фанатичні фантазії, дд. Владимірова, проф. Кояловича й спілки, котрі попадають найперше в руки читателів, т. є. інтелігенції російскої загалом[1]). Сим, звісно, користуєся адміністрація місцева та власти центральні, коли дарують бідних Литвинів своїми питомими добродійствами та не позволяють їм користуватися овочами урядової опіки, а натомість звалюють на них тягари на потреби уряду й єго фантазії.

Пригляньмося хоть з де-більшого перешкодам, які ставлять Литвинам власти російскі.

Після польского повстаня 1863 р. (?. Ред.) настала воля крестян і заклади наукові литовских губерній отворили двері для селянских дітей (в Царстві польскім, на полі просвіти права селян зрівнала зі шляхтою шкільна устава Вельопольского), та власти російскі, немов жалуючи показаної справедливости та бажаючи вменшити добродійства, що могли вийти з управленя селян, при зреформованю бюр урядових, заборонили приймати на посади державні католиків. Згадати треба, що від коли цар Николай замкнув голосну в свій час академію Віленску, вся Литва, не має тепер ані одного вишого наукового закладу, так само як не має, крім учительскої семінарії та семінарій духовних, ні одного закладу спеціяльного, що мігби приспособити місцеву людність до якого-небудь заводу. З закладів наукових (кількох гімназій клясичних і 2 реальних) виходять ледви недовчені люде, котрі при недостачі якого-небудь духового житя та трудностях, після замкненя бюр місцевих за воротами семінарій духовних, не можуть найти собі місця. Навіть число закладів наукових після 1864 р. вменшилося дуже, хоть потреби, при більшій людности і більшім намаганю до просвіти, зросли дуже. Возьмім напр. хоть одну Ковенску губернію, заселену майже виключно литовскими людьми по селах. Тут число самих гімназій вменшилося з 5-ти гімназій і 4 шкіл шляхецких (прогімназій) на 2 гімназії, 1 школу реальну і 1 семінарію учительску. В інших губерніях уменшене таке саме, крім губерніі Сувальскої Царства польского, де школу повітову в Маріямполі обернено в клясичну гімназію; та сей заклад науковий вменшив штучним способом число учеників і з початком того року шкільного має бути замкнений. Число учеників селянских дітей, в Маріямполі виносило 80% загального числа; коли ж для дітей немаючих родичів стало труднійше вступати до гімназії і коли за для політики, умисне стали труднійше питати при вступних екзаменах, то загальне число учеників упало до 65%. Зо страху перед інтелігенцією литовского роду, не тілько труднійше питають дітей Литвинів селян, на вступних екзаменах — а й засягають і тих, що де-небудь інде могли скінчити заклади наукові. Власти зробили все, що тілько в їх силі, щоби просвічений Литвин не міг осісти серед своїх земляків: не допускають їх до уряду, а далі заборонили набувати землю хотьби малими кавалками і дітям селян-католиків або таким, що скінчили бодай 4 кляси гімназіяльні.

Так як, окрім школи, просвіта може ширитися між народом іще з книжок та всяких видавництв, то не забуто забити й се жерело. Після 1863 р. дякуючи голосному в свій час Віленскому диктаторови — єнералови Мура-

[1]) Не знаємо добре обставин російских, але нам видиться, що далеко не вся публіка російска читає наведені газети; бодай добре знаємо, що напр. Вѣстникъ Европы й т. і. виданя мають своїх вірних читателів. Редакція.

вйову, видано постанови, що заборонили друкувати книжки литовскі азбукою латинскою, що вживана від самого початку литовского письма, то є через 400 літ з верхом, стала нероздільною власностію мови литовскої, так як і сама мова власностію народу. Накинено азбуку російску, котроі ніхто для мови литовскої, з уживаючих тоі мови, приняти не хоче; книжки видавані на борг уряду роздаються даремне або роскуповуються дякуючи - роскасам поліційним, та ними нарід дома в печи топить. В справозданю своім д. Вальтар обчислює число друків, азбукою російскою друкованих в Литві російскій, де живе 3 міліони Литвинів — на 9 творів в 150 сторін загалом, та й з тих за 25 літ розширено ледви 250 тисяч примірників, коли тимчасом у Прусах 200 тисяч Литвинів купує що року до 300 тисяч примірників, друкованих власною азбукою. Наказ і заборона вживаня книжок друкуваних азбукою латинскою, звісно, викликали гидь, навіть неслушну до азбуки накиненої. Значить, постанова що до азбуки вийшла о 400 літ за пізно, щоби могла принятися; час був впроваджувати яку-небудь азбуку для книжок литовских тоді, коли Литвини не мали ніякої, але змінити тілько фантастичним наказом одного адміністратора 400 літ уживану — бачу, годі. Щоби коли-небудь Литвини вживали для своєї мови чи письма азбуки російскої, сего навіть звісні фанатики, дд. Спрогіс і Коялович твердити нині не сміють. На старі книжки друковані азбукою латинскою поліція, як де, трібувала устроювати лови, коли люде виходили з косцьолів; трібовано накладати й кари на тих, що мали такі книжки; та після зложеня кари і втрати відобраної книжки, Литвин звичайно найперше спроваджує собі з Прус нову книжку, намість відобраної. Виречися того, що кому потрібно як хліб насущний, ніхто не в стані.

З просвітою не богато мають спільного написи литовскі на шильдах, та чуткі власти не оставили в спокою й сих невинних останків мови литовскої, замазуючи написи литовскі, очевидячки, щоби Литвин случайно не дізнався, де який товар купити можна, або йідучи дорогою, не дізнався, куди йде незвісна єму дорога — бо скасовано написи і при дорогах. Теперішний єнерал-губернатор Литви, д. Коханов, підчас обйіздки краю, в промовах своіх до старшин (війтів) сільских, казав, що вони обовязані в своіх хатах, в родині вживати мови урядової. Адже ж від давна стараються завести уряду мову в косцьолах католицких, хоть католиків Великорусів нема; отже хочеся спитати, де то милостиві, чоловіколюбні російскі власти зволять оставити місце для мови литовскої? Чи для неї нема вже місця в широкій Росії, з виімком видавництв Академії петербурскої, тай то з засторогою, щоби ті виданя не могли ширитися серед народу литовского? Адже ж така засторога тепер є?

В школах народних на Литві такі стосунки, які певне тепер рідко де на світі ще подибати можна. До шкіл на Литві ходять діти селян Литвинів, що не знають іншої мови, крім рідної, а тут учителі переважно не розуміють мови дітей, так само як діти мови учителя. Нагадаємо, що обі мови зовсім собі не кревні, так що одна сторона зовсім не розуміє другої[1]). В таких обставинах, звісно, наука йде на помацки, дуже тяжко й без користи: по найбільше дитина як раз не так розуміє пояснєня учителя; на те, чого можна би навчити, в природних обставинах, без оглядів політичних, за місяць, — мало й цілого року і крім того воно вбиває молодечий дух діточий. Звичайно виходить так, що чого дитина з великим трудом навчилася зимою, підчас літного відпочинку забуває і на другий рік наука знов іти мусить з початку, і так без кінця. А ті ж школи удержуються майже тілько з фондів громад чисто литовских (додатки на школи зі скарбу державного такі невидні, що й згадувати не варто). Коли ж школа місцева стоїть на грунті противнім основам педагогічним і потребам місцевим не відповідає, то народ, бажаючи направити нерозумне поступованє уряду, заводить школи тайні, коли не ліпші, то бодай більше застосовані до потреб місцевих, де діти хоть трохи можуть навчитися й рідної мови. Але така школа строго переслідуєся: комісія, що радила над тим, якби спинити розвій тайних шкіл, не найшла інших способів над ухвалу кари до 300 рублів на господарів, в котрих хаті викриєся тайна школа. А про те тайні школи множаться на Литві, бо їх піддержує і множить конечність. Від урядових шкіл здержує людність і міністерска постанова, після котроі, мов баранів до вівчарні, гонено в дни царскі діти католицкі до православної церкви. Ся постанова, тамтого року, викликала противенство серед учеників-католиків у гімназії Ковенскій і в народних школах на західних окрайінах Жмуди. Справа скінчилася тим, що прогнано кількох учеників висших кляс тої гімназії та ксьондза префекта. Як число середних закладів наукових, так само й число шкіл початкових, помимо зросту людности, меншиться майже що року на кілька. Де ж Литвини можуть учитися? в якій школі найдуть услівя узглядняючі потреби людности? Даремне шукати — такої школи в губерніях литовских нема, так само як нема й заводової школи, хотьби найнизшої. Політичні огляди урядової Росії перешкоджають, щоби вона повстала.

Що до економічного боку, то Литва не богато ліпше стойіть тим більше, що від уряду більше перешкод, аніж помочи. Які варунки, такий і стан краю. Духового житя на Литві російскій нема, бо й не може бути в варунках, в які поставила край урядова система. Промисл ледви животіє, тай то находиться в чужих

---

[1]) Від себе додаємо, що під Литвинами не треба розуміти те, що у нас звичайно розуміють — Білорусів, тілько питомих Литвинів, котрі не свої ані Русинам, ані Полякам ані в загалі ні одній славянскій народности.
Редакція.

руках; торговля в упадку, більшість місточок завмерла — живе споминками ліпшої минувшини. Щоби вирвати промисл і ремесла з чужих рук, піднести торговлю — треба піднести й духовий рівень людности, треба соединених сил, лекшого кредиту, а тут Литвини подибують тілько перепкоди: доступ до просвіти під доглядом поліції, кредиту нема, крім лихварів по місточках, що дають на застав позики на 50 процент у рік; усяка ж діяльність соединеними силами строго заборонена— ві мають майже за бунт против урядової ваги. Навіть просьбі Литвинів о дозвіл основаня невинних співацких товариств, позволених для всіх племін і народностей Росії — відмовлено, навіть без поданя поводів відмови.

Через те, що Литвинам годі набувати землю, рільне господарство страшенно впало в ціні; зараз о межу. в Прусах таке саме господарство коштує десять раз більше, ніж на Литві російскій! Ограничуючи права литовских людей на Литві і всякими способами улекшуючи та запомагаючи тих, що приходять з глубини Росії, уряд запевне мав на цілі заселити Литву Великорусами, тілько ж способи ті видають овочі не рівні потраченим коштам. Не винен сему уряд і урядова Росія — воно виходить з самого стану великорускаго народу та его характеру: народ той таки ще не ненавидить Литвинів, хоть та ненависть так ревно проповідуеся більше ніж четверть віку.

Се все дасть міру тих способів, які Литвини мають для розвитку своеі народности. То все цілить до того, щоби влекшити зросійщене та оправославене литовскаго народу. Коли, кілька літ тому, безстороннійша частина російских писателів домагалася для Литви привернення замкненаго в Вільні університету та закладаня шкіл заводових — то голоси ті заглушені були іншими, котрі домагались православноі духовноі Академіі та обрядових шкіл.

Стельлі.

По людски

(ОПОВІДАНЄ ОНУЧКАРЯ).

IX.

„Ще як паніцину робив я, а громада зла була,
Сталось так одного року: обікрали мя до тла,
Всю комору, всю обору! Ані паніцину робить, —
Я з тяглом ставав, — ні жить чим, ні данину заплатить.
Затягнув я довг у пана, триста ринских. Поправляв
Що потрібно, — довг що року ратами платити мав.
Через рік мя знов обкрала, і прийшлось міні опять
Двісті ринских на прожиток в панскім скарбі позичать.
І заляг той довг у мене на сумліню мов скала...
Через рік худоба гибла, там неврода знов була...
Ані руш стягнуть на рату! Правда, пан не налягав.
Аж ту бух! пан через мене спір з громадою програв.
В осени було. Гей, їде на кони лакей Іван
Тай кричить до мене: „Хаїм, до двора, зове тя пан!“
Прихожу. Пан лютий-лютий! „Жиде, довг мій ти приніс?“
„Пане, мовлю, щем нічого не продав“. — „Бери тя біс!
А міні потрібно грошей! Знаеш в хлопами свідчить,
Знайже тут міні весь довг мій, все до крихти заплатить!“
„Пане, мовлю, вашій ласці все завдячую, що там
Маю: як би я попродав в с е, то й довг сплативби вам“.
„Ну, то продавай!“ — „А, пане, що робитиму я сам?“
„Йди на службу!“ — „Добре, пане. а де жінку, діти дам?“
„А мене то що обходить? Хоч покидай їх під пліт!“
„Чи так, пане? Ну, так ось вам моє слово: ждіть не
ждіть, —
Я сплачу вам довг, як зможу. — ви що хочте, те й
робіть!“
Гей, як блисне пан очима, та тарах мене в лице
Раз і другий! „Псе поганий! На і на тобі за це!
Хлопці, зараз запрягайте і до него йідьте в дім,
Збіже, пімате, всю худобу, все беріть до голих стін,
Все везіть у двір! Побачу, як то будеш ти скакать!“
Кинулась двірня. Вже фіри вулицею копотять!...
Ще година не минула, всю мізерію мою
В двір стягли. Я став, не знаю, чи мертвий, чи ще жию.
Так тоді міні здавалось, що вже світ валиться весь —
Так то чоловік з добром тим, з кождим кусником
зжившсь!
Жінка, діти тож прибігли, плачуть, просять і ревуть;
Пан на ганку люльку курить, все плюс й глядить у кут.
Жінка кинулась му в ноги, цілувати почала...
„Марш!“ пан крикнув і в грудь копнув чоботом, аж
кров пішла.
В тім тур-тур! візок в подвірє. Бачу, жид, уже в літах,
Йіде, в простому халаті, сам віжки держить в руках,
Однокінкою. Зайіхав перед ганок, лиш зирк-зирк,
Оглядів всю ту содому, лиш всміхнувся, пічичирк.
Тай до пана. Пан аж скрикнув: „Шая Ляйб! За
житом ти?“
„Так, за житом.“—„Добре, добре! Є готове, лиш плати!“
„Добре, пане. Але що се ту за ярмарок у вас?“
„Слухай, Шая, ти гешефтсман, знаеш, що в гешефті час!
От сей жид — він мій підданий — винен гріш міні,
пять сот —
Третій рік уже, й ша-тихо, мов води набрав у рот.
Пішні зву его, заплати домагаюсь по добру —
Він міні ще грубіянить, а платити ні дуду.
От я наказав забрати все добро его. Хочу
Жида розуму навчити, сам собі свій довг сплачу“.
„Пане, — крикнув я, — неправду ви говорите! Я сам
Обіцяв вам дати рату, як лиш збіжа що продам“.
„Ну, глядн, в живії очи „брешеш!“ він міні кричить!
Ну, скажи, ти жид, чи мігби ти інакше поступить?“
„Пане, Шая Ляйб озвався, много винен він?“ „Пять сот“.
„Ну, так ось вам ваші гроші!“—тай вийма один банкнот
На сто ринских, другий, третій — усі гроші відлічив.
„А ему се все віддайте!“ Пан лиш очи витріщив.
Далі схопився, мов шаленний. „Що, такий клапатий жид
Сміє так мене підйіхать!... Жиде, се для мене встид!
Ні, не хочу твоіх грошей! А ти, Хаїм, забирайсь

Із добром поганим своїм, та на рату ми старайсь!“
Се сказавши, плюнув, фукнув, гримнув від сіней дверми,
Тай сховався у покої. Мов німі стояли ми.
Шая Ляйб всміхнувсь і мовив: „Встид вельможному!...
Отсе
Варто було пятьсот ринских, щоб начнать тобі в лице
Встиду трохи! Ну, ти Хаїм, забирайсь! Як я скінчу
Ту свое купецке діло, то до тебе загоню“.

X.

„Погостив у мене Шая, часто потім зайіжджав,
Вислухав мої пригоди і про себе розказав.
Я пізнав єго, розвідав між людьми єго діла...
Справді, дивна сила божа в чоловіці тім жила!
Простий жид був, неписьменний. Єго батько шинк тримав
У Рокитнім. Много горя з малку Шая Ляйб зазнав,
Та таку вже Бог натуру дав єму, що не оглух
І не отунів у горю невсипущий єго дух.
Жить по людски, щоб не тілько другим кривди не робить,
А по змозі помагати, з злом раз в раз війну точить —
Ось що мов неситий голод мучило єго весь вік.
І куди лиш з тим бажанем не гонявсь той чоловік!
Зразу шинкарем був троха. Кинув, взявсь до ремісла,
Але бійка з майстром швидко до тюрми го занесла.
Вийшов відти й мало-мало до розбою не пішов, —
Та взяли єго до війска. Й ту спокою не найшов.
Де лиш бачив людску кривду—а тяжкий тоді був час!—
Там він всюди вмів іскра біг, сварився і бився нераз.
Страх сказати, що в тім війску напрймався він горя
й мук!
Тричі в вулицю го гнали, а кайдани з ніг і з рук
Не злазили. Вийшов з війска по сімнадцяти роках,
Сам на світі, голий, босий, і обняв го дикий страх —
Не за себе, бо був сильний і здоров, робити вмів, —
А за те, що літ проживши тридцять пять, він ще не вспів
Жадного поратувати, жадного добра зробить.
Що терпів за кривду тілько—комуж з того лекше жить?
І подумав: „Треба взяти серце в жменю, перце стать
Богачем, тоді і бідних буду мав чим спомагать“.
І що мислиш? Архи-жидом він на десять літ зробився,
Шахрував панів, маєтку на купецтві доробився.
Торгував дровами, сіном, брав достави військові,
Сплави сплавлював до Гданьска, наші сукна краєві
До Румунії возив він. Аж прийшли тісні роки —
Все покинув, взявсь до хліба, кукуруди і муки.
Достарчав для трьох повітів, бідним даром роздавав,
Заложив свою некарню, — словом, він уратував
Не одну родину хлопску і жидівску від біди.
Знаєш, як прийшли вибори в сорок осьмім, то жиди
І хлопи його хотіли послом в Відень обібрать,
Та пани й попи їх тілько закричали .. Що й казать,
Як усі єго любили, хоч був острий на язик!
Він нераз до мене мовив: „Я б отак як ти, не звик
Хлопом жити і коритись! Швидко мні б в арештї буть!
Знаєш, як тоді я бачив, що пан жінку копнув в грудь,
То вся кров в мні закіпіла і над вухом мов оса
Забреніла... Будь молодший, я б убив його як пса!
Ні, не жить мині с тобою! Не для мене тихий рай!“

От таких людей виводить чим раз більше все наш край“.

XI.

Часто я відтак до Штенгля по дорозі забігав,
І гостився, і днів по кілька у роботі помагав.
Все мене приймали щиро, хоч я бідний онучкар,
А вони маючі газди. Дар у них був мов не дар,
А неначе довг віданий. Із хлопами враз жили
Як свій з своїм, всюди спільно хлопску сторону тягли.
Шльома був в громадскій раді і в шкільній був делегат,—
Сам в літах уже по руски і по польски вчився читать.
Хаїм говорив частенько: „Вчіться, діти! Треба нам
Приставати до народу, кинути служить панам!
Бо глядіть лиш, до чого нас панска служба довела,
Що ненавидять нас люде, радуються, як в села
Жид виходить! Що не сміє жид до хлопа підійти
Просто, як до чоловіка чоловік! „Еге, знать ти
Хочеш щось урвати в мене!“ — дума хлоп, і небораk
По найбільшій части зовсім справедливо дума так“.
Так то Хаїм своїх внуків і сусід жидів навчав,
І при тім все Шая-Ляйба добрим словом споминав, —
Знать любив він Шая-Ляйба як вітця і поважав...
Аж проспівався, кріпнав, як про него говорив.
„Ой, на много річей очи він міні, бач, отворив!
Як він гриз мене, що Шльому в світській школі я не
вчив!...
Що тепер хлоп без науки!... А ти знаєш, він скінчив
Вік свій в мене, ту в тій хаті! Ну, такий вже чоловік,
Знать не міг у власній хаті, в роскоши скінчити вік.
Бачиш ти, він був бездітний, а як вмерла жінка, тут
Він задумав весь масток для бідноти повернуть.
Та не так, як другі робять, що своєї смерти ждуть,
А відтак запишуть суму! Йде той гріш нехов на гріх
Через Бог зна кількі руки, а в них тає наче сніг.
І заким дійде до діла, вже до половини зник:
Дармоїди обловились, а для бідних вийшов шинк.
Не такий був Шая-Ляйб мій! Сам він руки засукав,
І шпиталь для бідних в Жовкві своїм коштом збудував.
Далі лазні дві жидівскі: в Кристинополі одну,
Другу в Раві, і в них мікви*) все що там потрібно... Ну,
Все добро так розділивши, припровадивши все в лад,
Думав в Жовкві при божниці яко габе**) умирать.
Протягнлось то так з пів року. Осінь. День був
дождживий
І слота була. На пляху геть розмок, розкисся глий.
Бачу, лізе щось, чалапка, звільна мов той жук повзе,
Наближаєсь, завертає... „Шая-Ляйб! Чиж ти то се?“
„Я!“ говорить. „Ну, насилу я добився у хутір твій!
Тай ослабли як кости! Швидко їім належиться спокій!“
Зараз ми єго до хати, обігріли, водягли, —
Бо обдертий як жебрак був, — покріпитися дали.

---

*) жидівска обрядова купіль.
**) Низший від рабіна в жидівскій школі, читець книг святих.

Віддихнув. „Ну, каже, Хаім, — наближається мій час.
Хоч прийми мя, хоч жени мя, я вмирать прийшов до вас".
„Бог с тобою, кажу, брате, щоб тебе я з хати гнав!
Ти живи й сто літ у мене! Але як же се, ти ж мав
В Жовкві в школі габе бути?" „Ну, і був до вчора, був!
Ну, а вчора... Подивися ту!" Й халат він розгорнув,
Розгорнув сорочку — Боже! Груди, плечі в синяках!
„Шая-Ляйб!" кричу я,—„що се?" Він сміється. „Ах, ах, ах!
То моя заплата, каже, від кагалу! Слухай лиш,
Як вони мні заплатили, може й сам їх похвалиш!"

XII.

„Вмер коршмар один близь Жовкви, страх побожний чоловік:
В біблійох святих, в молитвах він прожив увесь свій вік.
Жінка шинкувала, теща шахрувала мужиків,
Старший син три села лихвов до зубоженя довів,
Менші два сини провчили конокрадске ремесло, —
Ну, й змагалось їх богацтво, і поважане росло.
А наш Майлех все молився, в божих заповідях жив,
І добро творив. Таке він правило собі вложив:
Хто прийшов до него бідний — десять центів він давав,
А імя его і назву зараз в книжку записав.
Як прийшлось єму вмирати, він оттак сказав сімйі:
„Будете мене ховати, то сю книжечку мінї
В гріб на груди положіте, що б я Богу показав:
Двацять вісім тисяч шісток між убогих я роздав".
З уст до уст пішли слова ті, їх підхопив весь кагал:
„Двадцять вісім тисяч шісток! Боже, таж се капітал!
„Бачите, який побожний праведник між нами жив:
„Все молився і тількі гроші Богу в жертву положив!"
Ну, й не диво, що був погріб многолюдний і шумний.
Двацять вісім тисяч шісток! вкруг гуло, мов дзвін гучний.
Позавчора був той погріб. Вчора шабас був. Ну, гіт!
Насходилась повна школа, помолилися як слід.
Почали вже розходитись — гамір, гутірка... І щож?
„Двацять вісім тисяч шісток!" шепт іде, мов в листю дощ.
Ну, озлив мене той шепіт. Я на лавку вилажу.
„Слухайте, бенай Ісруайль*), я вам массе**) розкажу!
Бачив сон я сеї ночи. Мацюпіньким червячком
Я повзу мов, підповзаю перед сам Єгови трон.
Бачу я: вага велика настановлена стоїть,
Коло неї сам Міхуайль***) меч поломінний держить.
Аж іде наш Майлех: згорбився, піт з чола его тече,
Двацять вісім тисяч шісток у мішку він волоче!
„Боже, я весь вік моливсь, не творив нікому зла,
„І рука моя для бідних все отворена була:
„У готових, чистих грошех ось заслуга є ціла!"
„На вагу!" сказав Єгова. Майлех кинув срібла міх,
І вага перехилилась аж архангелу до ніг.
„А тепер — сказав Єгова — я питатиму. Кладіть
„На другу тарілку кождий підсудимого одвіт!
„Сам ти заробив ті гроші?" — „Ні" — рік Майлех і дрожав.
І на другій вже тарілці той одвіт его лежав.
І, о диво! те маленьке слово „ні" одним кинком
Двацять вісім тисяч шісток зрівноважило цілком.
„А ти знав, пита Єгова, відки йде маєток твій?
„Знав, що кождий гріш в нім кривда і неправда і розбій?"
Затремтів ще дужше Майлех, гнувсь і корчився і цідив
Ледви чутно: „Знав, о Боже, алеж се не я робив!"
І ся відповідь була вже на вазі — і щож отсе?
Двадцять вісім тисяч шісток фівкли в гору, мів пірце,
„А ти знав, пита Єгова, що сімья твоя ціла
„За ті гроші свої душі на ногибіль віддала?"
Та на ті слова вже Майлех відказать ніщо не міг,
Почорнів увесь і наче звялий лист звалився з ніг.
„Проч з ними відси!" загриміло з трону. „Ошуканець сей
„Поки жив, побожним видом все ошукував людей,
„А по смерти думав Бога сими гріхами підкупить!
„Проч з ним! Ще йому на плечі тії гроші прикріпить!..."
Знаєш, доси в остовпінню слухали всі моіх слів,
Але скоро лиш скінчив я, раптом хор весь заревів:
„Гвалту! Епікур! Безбожник! Проч, най більш ту не дихне. —
І товпою навалились, з школи виперли менє.
А у сінех ну місити, бити, питовхати під бік —
Ледво я з житєм із рук їх вирвався, насилу втік".

XIII.

„Так то Шая Ляйб розстався із жидами, і до нас
Умирать прийшов. І справді, швидко наче свічка згас.
Радісно вмирав він. „Много натерпівсь я", говорив,
„Много я в горячій крови і добра і зла творив.
„Все бажав по людски жити, чоловіком з людьми буть...
„Слава Богу, що прийшлося хоч остатний раз дихнуть
„Між людьми, що справді люде, — хоч огрітися в сімйі,
„Що блаженних патріархів вік нагадує мінї!"
Так то, сину, і сконав він. Золота душа була!
Без таких людей земля би сталась темна і гнила.
Може то й за патріархів золоті часи були,
Та все таки патріархи люд жидівский завели
У Єгипет у неволю! Аж пророк-убійця встав
З невгомонним, диким серцем, тих невольників підняв,
Вивів їх в пустиню дику, водив блудом сорок літ,
Та навчив їх здобувати — збудувати новий світ".

Писано в тюрмі 1—5 вересня 1889.

Іван Франко.

*) сини Ізраіля. **) повість, байка. ***) архангел Михайло.

Кілька слів о проєкті фільваркової господарки на селянских грунтах.

I.

В ч. 5. „Народа" подає д. Франко яко одиноке средство, що має зарадити нужді сільских хліборобів — сполучене грунтів громадских в одно і заведене на тім господарства

фільваркового. Фільварок 1000 морговий потрафить обробити поля 5-8 парами коней, коли на тій просторони громадяне тримають непотрібно 100—150 пар; на фільварку менше мертвого капіталу в будинках, а мимо того будинки ті і лучші і здоровші для людей і худоби ніж будинки на селі; при фільварковім господарстві менше сил робучих потреба і д. і.

З бесіди з деякими людьми, котрі статю д. Франка читали, пересвідчився я, що люде на селі в загалі мають зовсім трафний погляд на вартість того проєкту і ясно бачать нестійність єго; тому критика того проєкту видалась мені зайвою, коли однак появляються голоси похваляючі єго (див. Народ ч. 9. ст. 135), то уважаю за потрібне „піднести деякі закиди, котрі не кождому на гадку приходять.

Таке згуртованє громадских грунтів для господарованя по фільварковому, є вже зі зглядів чисто господарских н е м о ж л и в е. Всі поля требаби поділити на кілька або кількадесять рук (полос) відповідно до того черговання плодів, яке би ся мало прийняти, а кожда рука малаби бути засіяна одним плодом. Першим вимогом управи булоби тепер всі грунти громадскі зрівняти під зглядом управи, під зглядом сили навозової, під зглядом вичищеня рілі від хабазів, бо інакше (практичні господарі порозуміють се легко) порядна господарка не булаби можливою. Представмо собі, яка то трудність — теперішний нелад до якого небудь ладу привести. Таж ту кождий кусник поля інакше був загосподарований; оден в повній силі, другий о межу крайне виссаний, оден захващений, другий побіч зовсім чистий, оден ораний до глубини ледво яких 4 цалів, другий побіч повисше шести цалів і т. д. Панове не-господарі не повірять, що для такого вирівнаня грунтів, без якого о фільварковім господарстві бесіди бути не може, десять літ праці спеціяльно до того зверненої за мало; що тут для вирівнаня грунтів, для уможливленя господарки, треба і вкладів величезних. Який то мавби бути заряд на такім фільварковім господарстві, о тім д. Франко докладнійше не пише, однак то знаю, що в спілці, до котроі би належало так много людей темних, нетямущих ні в господарстві, ні в рахунках, ні в письмі, а кількох розумнійших, котрі би мали вести господарство, рахунки і т. д., ті остатні аж надто часто за свій більший „розум“ платилиби собі більше, ніж би то прочим громадянам було до вподоби. І ще й те річ певна, що громадяне на тім своїм фільварку певнеби так щиро не працювали, як би працювали на кавалку грунту, з котрого вся користь іде прямо до йіх кішені. Бо ж маємо діло не з ангелами на місяці, але з людьми з крови і кости, такими, якими вони на нашій землі дійсно є, — а у таких все би явилася охота часть праці своєі звалити на плечі своіх ближніх, бо в спільній касі однакий гріш буде, чи я яку роботу сам зроблю, чи зіпхну сі яким світом на другого.

Що до будинків — се велике питанє, що дешевше і здоровійше: чи 20 хат сільских по 400—500 злр., чи одна касарня на 20 родин, котра мусить бути масивно збудована. 20 хат сільских коштує около десяти тисяч злр., а на двайцять родин не збудує касарні і за двайцять тисяч.

Обшар двірский 1000 морговий мусить тримати не 5—8 пар коней, а таки зо трийцять пар що найменше. — Що селяне звичайчайно більше коней тримають, ніж йіх затруднити можуть, се правда, але сему знову можна в інший спосіб запобігти. Давно вже повинна була пійти частина грунтів селянских з під плуга під управу рискалем (огородником, лопатою), а тогди і частки непотрібних коней можнаби позбутися. Аж гірко робиться, читаючи дописи о таких стосунках, як в „Образку хлопа рільника“ в 9. ч. Народа. Там жалкує Анна П. над хлопом, що бідачиско мусить 7 злр. за день за плуг платити; у мні зовсім інші чутя збуджають такі образки: я би того хлопа, що радше заплатить 7 зр. за плуг, а не возьме ся до обробленя поля лопатою, скорше покарав, як милосердився над ним.

Що до ощадности фільварку на руках робочих в порівнаню до окремішних господарств громадян, то ту стоїмо з д. Франком на цівковито противних становищах. Д. Франко радби заводити машини, щоби о щ а д и т и п р а ц і, я уважаю жерелом нашої нужди, що у нас для рук робочих поплатної праці з а м а л о. Я виказав датами статистичними, що продукція на грунтах селянских надзвичайно слаба-так слаба, що загал селян наших г о л о в н о не з свого грунту, а з з а р і б к о в а н я жиє і то з заробкованя на обшарі двірскім. Платня за роботу нечувано низька, бо подаж праці велика, і робітник, котрий не має жадних засобів, мусить робити, за всяку ціну, хотьби найнизшу. При таких обставинах першою і найголовнійшою реформою економічною не може бути ніщо інше, як показати нашим людям, якби свої сили робучі могли зужити користнійше ніж на лані панскім. В деяких сторонах нарід сам винайшов собі поплатнійший заробок і не вагуєся наражатися на всякі небезпеченства, які приносить з собою подорож до чужих, навіть заморских країв, щоби лишень добитися до того зарібку; а нам не позістає нічого іншого, як улекшити і урегулювати ту ч а с о в у еміграцію для зарібку і охоронювати емігрантів від усякої напасти неправної та ошуканства.

З другого боку, тревале поліпшенє долі наших селян дасть ся осягнути аж тогди, коли не заробок, а дохід з власного господарства буде підставою биту наших селян.

Як найменше заробкувати, як найбільше праці в своє господаство вкладати, се трудна вправді до сповненя, але проста, ясна і на певно до цілі доводяча програма.

О.

II.

Коли я — не фаховий господар — важуся відповісти кілька слів на повисші уваги д.

О., то певно не для того, щоби „моє було на верха“, а для того, що бажав би бути переконаним, а докази д. О. не всюди мене переконали.

Д. О. бачить неможливість згуртованя в тім, що теперішні грунти селянскі не однаково оброблені, одні ліпше, другі гірше, а для фільваркового господарованя треба-ді грунту зовсім однакового. Не розумію, для чого се потрібне. Не всі фільварки лежать на рівнинах і на пшеничних грунтах. Є фільварки й з мішаним грунтом. Друга річ: панскі фільварки продукують переважно на вивіз, отже великі лани поплатного збіжа (пшениці, жита, вівса) або картоплі (для горалень). Фільварок громадский мусів би мати поперед усего ціль — виживити громаду; значить, продукція на нім мусіла б бути більше міпана. Він мусів би продукувати більше городовини, ріжних ростин окопових, гречки, проса, капусти, льну, конопель, вики і т. і., одним словом, ростин вимагаючих досить ріжнородної управи. Я не перечу, що бувають селянскі грунти дуже позапускані і знаю, яка се тяжка робота — хоч з дебільшого вичистити такий грунт, знаю, бо й сам працював при такім чищеню. Але знаю також, що для того, щоб той занущений грунт хоч якотако родив хліб, такої знов страшної роботи ані величезного коштy не потрібно, щоб за для того аж неможливе було згуртованє грунтів. Уже за 3-4 роки ріжниці вирівнаються на стілько, що можна буде без великого різіка засівати більші обшири (в разі потреби) однаковим збіжем. Конечно, до взірцевого фільварку від разу не дійдеся, але щоб той фільварок, який буде з самого початку, мав бути менше спосібний до вижившеня і удержаня громади (чи єї части), ніж ті самі грунти оброблювані в роздріб, сего д. О. не показав, а се на разі булоб бодай чи не найважнійше.

Каже д. О., що на такім своім фільварку люде „певне би менше працювали“, ніж тепер кождий на своїм шматочку. Не знаю, чому би се так мало бути. Люде не ангели — каже д. О. Ну, так, але й наймлені косарі чи женці на панскім полі також не ангели, а якось працюють, і звичайно добре працюють. Чи зовсім охотно, чи ні — се їх діло, але робота йде. Під надзором — скаже д. О. Ну, а на громадских ланах не може, не мусить бути надзір? Слова д. О. про неохотну роботу людей на своїм спільнім лані нагадують мині розмову, яку я мав про сю річ з ч. Грицком Запаринюком. Коли я вияснив єму свою думку, він добру хвилю сидів замислений, а далі каже:

— Ні, се би зле було!

— Чому зле? Для кого зле? — питаю.

— Для лінивих, — каже. — Не оден, видите, тепер жиє сам собі, то робить або не робить, як єму хочеся, а тоді би вже годі так, мусів би робити, як і всі.

Я не такий глибокий знавець душі народної, щоб міг на певно рішити, чи цілковита правда на боці д. О., чи на боці д. Запаринюка.

Не знаю, чи мині здаєся, чи й справді між початком а кінцем замітки д. О. є. якась суперечність. В початку він каже, що згуртованє хлопских грунтів неможливе для того, бо за богато б треба праці, а при кінці виступає проти машин улекшуючих роботу і говорить, що наші люде за мало працюють на своїм грунті. Отжеж мині бачиться, що заведенє гуртових фільварків поперед усего малоби той добрий наслідок, що дало би можність більшому числу людей працювати на своїм грунті. Тепер халупник, що має хату і пів морга або й морг грунту — а таких маємо в Галичині около міліона — помимо найщирійшої волі і охоти не може всю свою працю вложити в той грунт, бо би на нім (при наших, не бельгійских господарских условинах) подох з голоду. Він мусить, як се вірно висказав др. Данилович, бути сільским зарібником привязаним до землі, т. є. мусить нести на своїм хребті невигоду кріпацтва і надто ще приймати різкі удари капіталістичного устрою. Самою бульбою і капустою (бо тілько йіх в найліпшім разі він може управляти на своїм клаптику землі) тут усему лихови не зарадиш. Подаючи думку фільваркового господарованя, я власне мав на оці головно ту сільску бідноту, і думав, що в такім гуртовім господарстві йій можна б було лекше відітхнути. Се зовсім не все одно, коли всю працю двох людей (при наших обставинах рільничих, торговельних, комунікаційних і т. д. — кладу на се натиск) вложити в оден морг грунту, чи працю 100 людей в 50 моргів. Д. О яко рільник-спеціяліст і сам се зрозуміє. Одною з головних користей гуртованя видалось мині й те, що при нім можна ту саму роботу зробити зо значною заощадою часу і сили; значить, не потрібно б усіх 100 людей запрягати до рілі, коли полеву роботу обробило б так само добре і 50 а нехай 70. Прочі могли б занятися усякими промислами домашними і рільничими (нпр. пасічництвом, садівництвом, молочним ділом і т. і.), а при тім ще осталось би для всіх хоч троха часу вільного від праці і від турботи, щоб повернути его на освіту, на читанє книжок і на забаву. Нині по всім світі робітники домагаються 8-мигодинної праці, а д. О. рад би мабуть нашого хліборобa так запорпати в ту полеву роботу, щоб він і не виглянув з неї ніколи. Ми вже читали в газетах, що в деяких сторонах нашого краю люде, не маючи тяглої худоби, самі запрягаються до плугів і борони і орють та волочать. Чи се ваш ідеал, д. О.? Ні, скаже д. О. вони дурні! Чому не оброблюють свої клаптики рискалями? На се відповімо, що мабуть не можуть, бо як би могли, як би йім се ліпше виходило, то би так робили, бо преціь ніхто собі не ворог, щоб собі зле робити, а оброблюванє землі в огородовий спосіб замість рільового, се також не така велика філософія, щоб мужик до неї не додумався. А треба б поміркувати, чому вони волять деградувати себе до волів, ніж копати своє поле рискалями? Може би й побачили ми яку важну і розумну на те причину.

Найважнійший закид, який підніс д. О. против моєї думки, се питанє адміністрації. Признаю, що питанє се дуже трудне і що о него нераз може розбитися ціле діло. Але питанє адміністрації становить камень преткновенія не тілько в тім ділі, а в сюди, навіть там, де адміністратори мають діло з самими освіченими людьми, навіть зі спеціялістами в фінансовім і бухгальтерійнім ділі. Кілько то банків, кас звязкових, фабрик і т. і. пропало й пропадає що року через злу і несовістну адміністрацію, а прецінь ніхто на світі не каже, що не слід закладати банків і фабрик через те, що їйх тяжко адмініструвати і що в них можуть лучатися крадіжки. Се все люде добре знають, і проти сего всилуються винаходити способи, щоб хоч з дебільшого занобігти надужитям. І ми мусимо над тим подумати. Та справа се так важна, що ми лишимо ві собі до іншого разу.

Іван Франко.

Поминки Шевченка в Кракові.

Дня 5 л. мая с. р. були в Кракові вечерниці в честь Шевченка, устроєні руским товариством у Кракові „Академічна Громада“, се б то головно нашими медиками, що вчаться там на докторів. Польскі й рускі газети вже обговорили вдатну музикально-деклямиційну частину — ми звернемо увагу на думки, що були висказані на тих вечерницях та ізза них, а іменно оголосимо документи, котрі ще нігде не були надруковані. Отже подаємо найперше до-слова промову голови Ак. Громади, д. Івана Навроцкого. Ся промова дуже ціпна, і для руско-польских взаємин має тим більшу вагу, що з нею годяться члени Академічної Громади, а також і частина краківскої польскої молодіжі. Навіть між самими Русинами, ся промова повинна розширити їйх дотеперішний погляд на руску справу.

Привитавши коротко зібраних гостей як Русинів так і Поляків, д. Навроцкий говорив далі так:

„Шевченко, в честь котрого Академічна Громада сегодніщні вечерниці устроює — се один із тих немногих людей, що за житя гонений неприхильним урядом а по смерти довго ще не признаваний ні братіми народами, ні своїми таки земляками, не зараз, а по роках став находити чим раз більше поклонників, а нині вже панується на рівні з першими і найвидніїйшими людьми нашого віку. Отсе звичайна доля людей, що проповідують нові ідеї: против таких людей завсігди піднимаєся завзято наперед найближне, відтак і дальше їйх оточене; та з часом починаються їйх ідеї чим раз більше приймати, по чім слідує і поважа до самого чоловіка. Шанованє Шевченка росповсюднене сегодня в просвіченім світі — майже ві всіх важнійших осередках помнажся его память чи то самими Украйінцями, чи спільно з другими народами.

Се спонукало і нас іще торік, віддати честь сему чоловікови і тут в старім культурнім городі, в котрого мурах прожила і пропрацювала вік свій не одна сотка первостепенних людей науки і ідей, в котрого мурах сотки разів віддавано честь тим мужам. У тім старім культурнім городі устроіла і наша мала украйінска кольонія нове свято. Участь тутешної публики в тім вечерку була така громадна, симпатії для поста такі явні і величаві, яких ми і надіятись не могли. Через те вважали ми своїм обовязком, стати сегодня другий раз перед Вами і в-друге віддати честь памяти украйінского співака на польскій землі. Обовязком нашим ми се вважали тому, бо ми виділи, що і між Полякими є много почитателів Шевченкової музи, котрі так само як і ми переймаєся его ідеями і так само знають, як слід, оцінити его значінє не лиш яко поста, але й яко громадянина. І не диво! бо геніі всі не лиш належать до того народа, з котрого вийшли, але суть спільним добром уссі людскости.

Культурної роботи не годен вести ні котрий нарід сам для себе, але ведуть ці спільно всі народи і лиш тогди мають хосен з тої роботи, коли взаімно на себе оглядаються і взаімно себе спомагають; коли своїх здобутків не ховають перед другими, і сами чужими користуються. Через те стаєся духовий розвій народів процесом, в котрім окремішности народні сходять на другий далекий пляц, а робітники, що в тім напрямку працюють, борються за добро спільне всім народам і тим більшу мають вагу, тим ширший і хосеннійший їйх вплив, чим ширший простор загально-людских інтересів обіймають своїми думками.

Таких людей на світі не богато; менше, чим другі, мають їйх славянскі народи, бо услівя їйх історичного житя дуже тяжкі. За те память тих людей дорога для цілого славянства. Одним із таких людей є й наш Шевченко і імя его у Славянщині рівно звісне і рівно високо почитане, як імя Міцкевича, Тургенева, Достоєвского, Герцена, Чернишевского і других.

Безупинний поступ в історії народів зазначуєся іменно виступом таких людей Ідеями своїми і борбою, яку вони в обороні своїх думок ведуть та муками, які за них від своїх і чужих терплять — помагають вони людскій суспільности ступити кроком на перед і піднестись о один ступінь вгору до лішого житя.

---

[1]) На вечерницях обіцяла виступити й звісна співачка-артистка д. Марія Павликівва зі Львова, та в остатній хвилі не схотіла, чи що. Інша, напр. російска або й італіянска артистка мала би собі за честь і обовязок попанувати таких людей як Шевченко, бо мала би вагоду доказати, що вона справді артистка, достойна належати до арт. громади, що їйй на думці не тілько марний гріш за виступи. Наша ж галицка Русинка, мимо свого буцім то „твердого закала“ воліє таки зовсім перейти на бік польскій, співаючи ві Львові в польскім театрі, ніж пожертвувати трохи свого голосу в честь таких своїх братів по Музі і по народности, як Шевченко та Федькович (д. Павликівна не хотіла виступити й на вечерку в честь сего остатного ві Львові). А згадала би ще д. Павликівна, кілько то душевної сили вложив Шевченко в те, щоби двигнути з пониженя ві власний, жіночий рід! Гірко.

Найважнійшим здобутком культурним сучасних освічених народів є безперечно змаганє—двигнути і простий робучий люд економічно і духово, забезпечити єму всі горожанскі права, запевнити волю і рівність кождої людини в громаді і державі і тим довести до того, щоби всі громади розвивалися рівномірно в історії всего світа. Шевченко в своіх поезіях найбільше оспівував любов до простого люду „найменшого брата“ і заступався за єго права і тими власне думками виріс він поза границі своєї рідної крайіни і став звісний і дорогий також для других.

За сі думки певно дорогий він і для молодіжі польскої, котра так численно взяла участь в нинішнім святі. Витаючи Вас, товариші Поляки, не можу здержатися від висказаня радости, що через розуміне ідей подібних Шевченковим, витворюються між нами чим раз тіснійші звязи. Най мині вільно буде висказати нашу надію, що та нова наша звязь буде тревалою. Не чувство братньої любови, але спільність оперта на такій реальній підставі, як добро простого люду — одна лише годна нас кріпко злучити. Ведучи разом сю найпотрібнійшу роботу, будемо себе найліпше розуміти.

Поминаючи нині сего чоловіка, що один із перших засівав між нами сі зерна нових думок, набираймо нової сили до сеї праці. Най сі думки плекаються між нами, най ростуть, а чей вже небавом діждемся для нашої крайіни спілих плодів правдивого европейского поступу“.

Наведену промову д. Навроцкого доповняє отсей ще цінніший лист д. М. Драгоманова, написаний до Академічної Громади. Частина сего листу була прочитана на самих вечерницях, зрештою ходив він по руках молодих Поляків у Кракові, котрі его признали за слушний.

„Дуже дякую Вам, що не забулисте мене і покликалисте на Ваші вечерниці в память 29-тих роковин смерти Т. Шевченка і дуже жалкую, що великі простори, котрі ділять нас, не дозволяють мені прибути на той день у Краків. Я вже торік мав нагоду з такого ж поводу сказати, яку велику ціну складаю я спільному святкованю памяти Т. Шевченка Русинами і Поляками в такому польскому місті, як Краків. Де далі, ся ціна може тілько вбільшуватися.

Процес національного відродженя Русинів-Українців тепер увіходить в новий період. Ідся національної автономії вже значно зросла серед Русинів і обіймила широкі круги людности. Тепер настає час практичної реалізації сеї ідеі.

Я завше думав, що та реалізація може наступити лишень тоді, коли руско-українскі національні змаганя поставлені будуть на грунт універсальних поступових змагань: культурних, політичних і соціяльних. Думка ся має між іншими таку підставу, що помянуті поступові змаганя прибрали вже таку силу посеред цівілізованих крайін Европи й Америки, що від них не можуть тепер відсторонитись і наші крайіни, навіть коли б ми того хотіли, так що напр. коли б руско-українскі націонали стали ігнорувати ті змаганя, або шукали собі іншого грунту, то вигравали б тілько те, що побачили б, як поступовий рух проходить в наш народ без них і навіть проти них.

Така умова сама вже по собі ставить і другу — потребу для руско-укрыйінских автономістів, порозуміня і солідарности праці з поступовцями серед своіх сусідів: найголовнійше Москвинів на Сході, Поляків на Заході, а також і Румунів і Мадярів, серед котрих ачей вже і тепер знайдуться люде досить освічені, щоб зрозуміти невідмінну слушність руско-украйінского автономізму.

Вироб такої солідарности — справа не легка. Вона потребує перш усього розуму досить сильного і сміливого, що б він міг поглянути на діло без усяких упереджень, вільного від усяких спомивів історичних і від теперішних зрісших на історичному грунті інституцій, почастих інтересів звичок і інстінктів, а також і від хиб теперішньої опповиції їйм, котра часто є тілько копією з status quo, до котроі лишень поставлено minus замість plus.

Коли обернутись спеціяльно до національних відносин між Поляками й Русинами, то повищу свою думку я можу пояснити, сказавши, що потрібну солідарність між Русинами й Поляками можуть виробити тілько такі люде, для котрих не істнують ні Польща ні Русь божією милостію, а істнують тілько народи, або ліпше люде польскої і рускої породи та потреба виробити для тих людей такі культурні, політичні і соціяльні обставини, що б у них ті люде могли жити, як можна, щасливо.

Тілько тоді, коли ми станемо на такий грунт, ми знайдемо ті форми, в котрих може зреалізуватись і автономія і солідарність польска і руска.

Не тілько ся реалізація, а й самий вироб теоретичної підстави для неї-справа не легка, але ж і не неможлива. Я вірно, що з нею справляться молодші покоління Поляків і Русинів. Найліпшим початком до того може бути спільна праця молодіжі обох націй по висшим науковим закладам над всесвітними завдачами науки про житє природне і людске. Така праця виробить у молодіжі обох народів той дух, міцний і вільний, дух сміливий, з котрим не так важко буде порядкувати і практичні справи, як було колись і як є ще й тепер.

З такою думкою я позволю собі скінчити сей лист до краківских академиків, святкуючих память славного руско-украйінского поета, таким викликом:

Нехай живе і зростає солідарність між польскою і рускою молодіжю в пошані до всесвітних інтересів культури: до науки й поезії.

Добрі практичні послідки того прийдуть самі собою!

Софія 11 (23) апріля 1890.

М. Драгоманов.

Окрім того, прислано на руки Академічної Громади 16 поздоровних телеграм і листем. Із Поляків прислали їйх: Towarzystwo Bratniej pomocy słuchaczów politech-

niki ві Львові, Ognisko з Відня і Zarząd zjednoczonych towarzystw młodzieży polskiej в Женеві (Cieniom Wielkiego Wieszcza bratniego narodu, apostoła wolności і braterstwa, cześć і sława. Szcze ne wmerła Ukrajina! Homolicki, Lilienstern). Найбільша частина руских телеграм і писем поклала вагу на правдолюбні, свободолюбні й людолюбні змагання Шевченка. Так напр. львівські богослови заявили, що (без ріжниці партій) признали за свій ідеал духове й матеріяльне двигнене люду і подають руки Академічній Громаді одушевленій тим ідеалом. Віденьскі рускі богослови кажуть до-слова таке: „Память Тараса сталась у нас всенародним святом. Навіть здорово мислячі Поляки цінять високо генія Руси, славянства, людскости. Лише духи тьми побоюються его братолюбних ідей, але се як раз доказ, що дорога, котрою прямуємо під его прапором, є дорога правди! Честь вам за дорогі кождому Русинови поминки". Найсильнійше підчеркнено основні Шевченкові думки в отсім письмі „Академічного Братства" зі Львова: „Не лиш над Дніпром ревучим та Дністром широким зарокотіла слава украйинского генія. Его високими чоловіколюбними ідеями, его любвою до рідного люду та до всіх придавлених, визискуваних та покривджених, одушевлятися буде ще не одно поколінє. Сесі ідеі се ідеі сучасні і будущі — вони, мов зоря ясна присвічувати будуть усім, що підіймуться освободити прикованого Прометея людскости, котрому вірли усяких гнобителів і кривдників довбуть ребра та серце розривають![1]) Честь Вам, товариші, що сміло вписуєте на своіи прапорі сесі ідеі! Честь і тій частині польскої суспільности, котра причинюючись до звеличаня нашого народного поета і шануючи святощі і права руского народу, найкраще прислугуєся своій народности, бо тим способом каже нам сі шанувати".

На комерсі, що відбувся після вечірниць, і Русини академики і Поляки (молоді) намагали зазначити, що годять ся з провідними думками тоі частини „Академічного Братства", котру деякі старші Русини лаяли і против котроі в свій час була й частина самих братчиків. Окрім того віддано честь памяти покійного Чернишевского, напираючи на те, що він один із тих Москвичів, котрі бажали добра-волі для простого люду. В загалі, поминки Шевченка в Кракові мали вселюдский характер, і коли і Русини і Поляки порозуміють, як слід, ідеі й основи піднесені на тих вечірницях та ізза них, і будуть їх твердо проводити в практиці, то пропадуть усякі польско-рускі непорозуміня. Та тоді пропадуть наші непорозуміня й з іншими народностями і серед нас самих. Поки що з жалем мусимо завважати, що загал краківский, що інтересувався поминками Шевченка напр. листу д. Драгоманова навіть не порозумів. Історична Польща ще кріпко засіла в польских головах, навіть молодих.

Нам остаєся ще зазначити, як поставилися до тих вечерниць старші галицкі Русини. Одному з найчільнійших львівских народовців, д. Вахнянинови випало навіть вести музикальну частину на краківских вечерницях і чути там як раз не те, що він сам говорив на львівских вечерницях і в чім єму були завторували в „Дѣлі" й „Червоній Руси". Сим разом і „Дѣло" не то що нічого не мало против промови д. Навроцкого, а й горяче боронило єі від нападів „Червоної Руси" (ч. 98 і 99). Воно трохи відбиває від того, що само „Дѣло" писало против поступових членів „Академічного Братства" — але гарно. Тілько ж рівночасно з тим, старші львівскі народовці, в своіх телеграмах на краківскі вечерниці, піднесли то само, що був підніс д. Вахнянин на львівских вечірницях. Именно народовске касино „Руска Бесіда" та „Товариство Педагогічне" зателеграфували ті самі вірші Шевченка, котрі вжив був до своєі промови д. Вахнянин, а „Просвіта" навіть протекційно обернулася до краківскої „Академічної Громади": „Прийміть — повідає — сегодня ленту від народної коругви Руси-Украйіни і привяжіть ю до Вашого стяга академічного, та чей сей стяг національно-просвітни й небуде дивовижею в городі підвавельскім, де перші королі, Ягайлони говорили по руски". Ну, тепер ми справді не розберемо, хто власне має в руках коругву чи стяг Руси-Украйіни, бо напр. редакція Правди твердить, що вона. Ми певнісінькі, що найдеся ще не один Русин, не одно товариство, що схочуть також держати в руках первотворний стяг Руси-Украйіни — та ж у Рутенців з малку розвито охоту держати на процесіях коругви. Тілько поважним діячам варто би вже збутися такоі пустоі формалістики, без реального слова. От ліпше би було, як би нам тепер старші львівскі народовці докладно висказали в „Дѣлі" свою думку про бесіду д. Навроцкого, про лист д. Драгоманова і в загалі виложили свою програму: яку би вони хотіли мати „Русь-Украйіну", а особливо, який би мав бути стосунок між нашими робітними людьми і „висшими" рускими станами, котрі тепер є, або ще мали би бути?? Що вийде, то вийде, аби тілько ясно і безповоротно...

Чудну ролю відограла, в справі краківских вечерниць, „Червоная Русь". Вона зразу (ч. 92) заявила, що те, чим зробив Шевченка в своій промові д. Навроцкий — „верхъ безобразія", що ті думки, які, після д. Навроцкого голосив Шевченко — пагубні (соціялістичні), що его, Шевченка, національного поета, д. Навроцкий завів у нечесну вселюдску компанію (Великорусів і других). Потім (ч. 95), навівши суть тоі промови, „Ч. Русь" сказала, що під нею, тілько з немногими відмінами, мігби з чистою совістію, підписатися кождий. Натомість дописуватель „Ч. Руси" по корчмарски напав на бюст Шевченка, поставлений в салі, на Поляків, що зійшлися пошанувати Шевченка і на „Академічну Громаду", що таке святковане спільно з Поляками устроіла. Крім того дописуватель зачудувався, що промова д. Навроцкого була така видержана та поміркована. З усеі дописи так і кричить досада, чому та промова не була скандальна, так щоби

[1]) Се між давними Греками було таке повіре за Прометея, що він украв від самолюбних богів вогонь-просвіту, щоби двигнути людей. За те боги веліли его прикувати до високоі скали на Кавказі та мучити вірлами. Найбільші світові поети оспівували за те Прометея, яко добродія людскости. І наш Шевченко звеличив его в своій поемі „Кавказ", зробивши его майже мучеником політичної волі супротів російского деспотизму, за що найбільше й був царем покараний. Шевченко був переконаний, що прийде час, коли Прометей-народи російські пірвуть ті окови і стануть вільні.

за неї можна було напасти з доносами на „Академічну Громаду“ і на всіх Русинів українського, особливо ж европейско-українського напрямку. Тільки ж у 100 ч. „Червоная Русь“ заціяла знов не те. Вона каже, що в промові д. Навроцкого були „жолудкові“ ідеї, що твори Шевченка не повинні бути для молодіжі евангеліем, бо в них-ді нема національних та політичних ідей, а є песимізм, ненависть до богатих станів, прихильність до бідних, і молодіж, невважаючи на те, що тепер уже не пора, бо панщина скасована — хоче власне сей заповіт Шевченка вводити в житє. Крім того, „Червоная Русь“ наговорила ще досить бріхонь про народовців, про наш Народ в стосунку до Поляків і т. і. На се все ми „Червоній Руси“ може відповімо іншим разом; тепер же завважаємо тілько, що „Червоная Русь“ справді й досі стоїть, як сама каже, на тім самім „протівжолудковім“ становиску, на якім стояло „Дѣло“ після львівских вечерниць і з якого, к чести своїй, зійшло в справі краківских вечерниць. В 100 ч. „Червоная Русь“ побиває народовців тим самим ружем, яке їй сами дали в руки супротів поступової молодіжи — се б то дорікає їм, що у них жолудки перші, а що вона „Червоная Русь“ противна „жолудковим ідеям“. Воно й справді так, коли мати на думці жолудки наших робітних людей — про свої жолудки й користи львівські прихильники „Ч. Руси“ дуже навіть дбають — се вони нераз доказали. Та от' „Червоная Русь“, навіть ізза краківских вечерниць виповіла, що вона противна згоді Русинів із Поляками на основі оборони прав робітних людей, польских і руских; так само противна такій же згоді із Німцями, Англичанами, Москалями, Французами. По думці „Червоної Руси“ (ч. 85) „русскіи робочіи не имѣють ни малѣйшей причины манифестовати своєй солидарности съ космополитичными робочими западной Европы“. Виходить, що „Червоная Русь“ радаби робити згоду з іншими народностями на основі як раз не-робітних інтересів (бо тут нема середини: або — або!). Тількож у такім разі їй прийдеся тягнути Русинів до згоди з капіталістами та насильниками народних прав, в тім числі розуміється і з жидівскими лихвярями. Бодай доси в справі економічного противенства межи „жолудками“ і „жолудками“ — Червоная Русь не сказала нічого ясного і твердого. І зовсім натурально. І кого нема за душею ніяких суспільних ідеалів, ніяких справедливих суспільних основ; хто за наповнене свого жолудка гіркою працею наших робітних людей, накидає їм середновіччину; у кого на дні душі кнут і темнота—того язик мусить у справах суспільно-просвітних вічно крутитися, мов млинок на вітру, а на ділі такий завше скорше й сам піде за всякими кривдителями та затемнителями, против котрих ціле житє воював напр. Шевченко. Воно так може й вигідно для самої редакції „Червоної Руси“ — за те ві певне погладять по головці ві добродії в Росії тай куплять обаріночок; сумно тілько те, що таких против-суспільних і против-просвітних проповідей слухає й частина читателів „Червоної Руси“ на провінції. Чи не крайна пора виломитися з під такої пагубної для рускої народної справи опіки? Се можуть і повинні зробити справді щирі та по европейски просвічені москальофіли, котрих Галичині чейже не довго прийдеся чекати?

М. Павлик.

[1]) Сказано умисне на те, щоби рускі робітники ві Львові не обходили 1-ого мая. Від тої маніфестації старалися відвести й польских робітників, польскі велико-панскі газети, і дехто їйх послухав. Тілько ж рускі робітники і не думали слухати „Ч. Руси“, котрої й не читають. Рускі робітники зібралися, спільно з робітниками польскими, жидівскими й іншими, на величезне віче на подвірю львівского ратуша і своїми одноголосними ухвалами доказали, що солідаризуються з робітниками усего світа.

Як жиди газдують у Лемківщині.

(Допись з Ліского повіту).

Де у нас жиди не панують! Особливо ж держаться вони у наших горах галицких повсюда ціпко, неначе другі Єзуіти. Що ж говорити за них на Лемківщині? — тут пановániю йіх і кінця не має, тут справжній йіх Єрусалим.

На Лемківщині по селах пересічно 8-10 жидівских родин, а подекуда 4-6 в маленких селах. Дві три родини поселенців жидівских, дуже рідко одна держить пропінацію разом з крамницями товарів мішаних; інша родина тілько крамницю має і всі торгують всякою худобою рогатою і кіньми і посідають грунта і скуповують (як се по всім нашім краю водиться) дріб домашний, яйця, прядиво, клоча. У кождого тутешного мешканця-жида, чи оплачує чи не оплачує права пропінації, все горівкою торгуєся. Без горівки, ніякого тут між Лемками діла свого, не міг би роспочати і вести дуже замітно і се, що тутешні жиди, крім одної пропінації, одна дві родини оплачує подать з свого заробітку, а то всі інші всім торгують а жадної подати не оплачують. Ніхто ж і чути не хоче, що тутешні жиди торгують а не мають карт промислових. А ввісно, у кождого тутешнього жида і випинк горівки і вина, і крамниця товарів мішаних, сіль, і нафта на спродаж, все а все покутне, неоподатковане, При сім жиди тутешні і полем торгують. Знати треба, що й поле тутешне плание, яловє, до нічого — від коли стали Лемки до Америки мандрувати, подорожшало дуже: морг поля коштує 60-100 зр.[1])

Нігде того в нашій Галичині не побачиш, щоби жиди до сеї пори так вели керму ві всім та так люд туманили-шахрували. Тут жиди в селі вибирають на свою руку і шолтиса (війта) і всіх радних і писарів. Не відбувають про те жиди жадних варт громадских, ні доріг не направляють і за пасовиска також не оплачують.

Крім того, жиди розширили крайне зіпсуте між лемківскими родинами. Жони без відомости мужів, мужі без відомости жон, парубоцтво, дівчата, наймити, наймички, діти, цокотухи сельскі несуть до жидів, що хто зарве, прямо вкраде одно перед другим: яйця, всяке верно, прядиво, клоча. Жид усе уміє покрити, так що домашний злодій тілько виловить другого домашнього злодія у жида. Дитині жид дасть за крадене яйце булочку, цукорок, старшого, за крадене добро, погостить горівкою, колачем, а кому і пачку тютюну дасть за 4 кр. А старі цокотухи, то і дров аж з дому принесе і в жида запалить, за чарку сивухи, наколи жид на стілько гнилий, що й дров ему не стане. Лемко жидови і душу дає. Жид тутешний як попаде на яку родину мужицку, де разом живуть невістки дві, так потрафить всіх йіх роз'єднати, на позви до судів висилати, що й сам від цілої родини мужицкої і грунт забере. А скілько тут в неправний спосіб вивлащували і вивлащують поле від вдівців та вдовиць!

Жиди тутешні лихвою до сеї пори занимаються всілякими способами, і ніхто в сесе не вглядає. Жид всего мужикови дає на борг. За чвертку жита рахує

[1]) Як се витолкувати? Ред.

4 зр., а ячменю-ярко 3 зр. за кіло муки пшеничної питьованої 30-32 кр., рязової 24-26 кр. за питьовану мішану з фасолиною мукою 26-28 кр. за рязову 18-20 кр. Грошей пожичають тим, що вибираються до Америки на заробіток на 10, 15 і 20 процент. на один-два місяці. За літру горівки правдивої сивухи моченої в тютюні 48 кр. Сіль 12 кр. се вже дешево дуже; драглива матерія на всякі запласки, спідниці, і полотно на „фацелики" то у тутешнього жида на се і ціни нема: як в кого може, так рахує єму. Так само за всяке залізиво домашнє, як лопати, мотики, ланци на худобу, леміші, зуби до борін і т. і. то, ей Богу, шкуру здирає І скоро одна родина бере на борг то горівку то муку, то всяку іншу домашню потріб — глядн: за місяць, за два жид запізнав до суду за 6-10-12 і 20 зр., і суд осудить: віддавай зараз. Два-три такі процеси на рік — і Лемко уже в жидівских руках: або віддавай, Лемку, грунт жидовя або йди до Америки на заробіток, втікай, як хочеш, бо й паспорту не дають, і жидови „кельчики" (гельдчики? Ред.) довги силчуй. А в процесі з мужиками жид тут завше виграє. Через те мужики бояться і шанують жидів як богів. Лемко в великому потягі жида держать і боїться єму й правди в очи сказати, — не говоря, що б якість яку зробити — знає бо Лемко, що жде єго лихо за найменшу оскорбу жида. Нікого тутешній мужик і більше не послухає і не порадиться, як жида і єму свято вірить. Лемко мужик, як має яку важну справу — іде перше до писаря, потім до учителя, як де є в селі, далі до священника, як котрий бодай хоть слово єму скаже, вкінці до жида. А жидова рада найлішна. Жид знається з усіма, з ким треба, жида варто нерадитися, і за се у всім жида треба, послухати: чи де возом поїхати, чи орати, косити, або що інше зробити за пораду. І чого ж більше жидам у Лемківщині треба?

А ніхто не хоче й бачити, як жиди на Лемківщині газдують. Рада громадска своя, жидівска; священники своєї тіни бояться. „Дайте, — повідають, — спокій, но говоріть! о! нічо за жидів хлопам, бо підпалять". А може учитель щось скаже мужикам против жидів? Одно, учителів тут дуже мало, по селах. Наколи ж якийсь знайдеся учитель, що селянам що скаже про жидівске шахрайство — єго сейчас і жиди скаржуть до пана інспектора, а найскорше таки сам товариш — учитель сусідний, намовлений жидами, на місяць є пять очернень вишле до інспектора, що „nauczyciel ten jakiś buntownik, nie na swojem miejscu, stanowisku". Інспектор віри не йме, за голову береться, як стане такий лист читати від пана професора на пана професора. Такому професорови-сусідови, що тілько очерпеня на свого товариша пише, дурному як чобіт — ей Богу, не діти громадскі вчити, а свині громадскі пасати. А скажу правду, що учитель повинен і мусить тут против жидівского шахрайства виступати, наколи тутешні діти до школи за крадене яйце приносять булки, цукорочки. Учитель є плекатель загалу. Який з него учитель, наколи против такого огидного зінеуть не виступить?

С тут також двори — одні цілком жидівскі, другі в жидівских руках, а „капутальні" двори — гр. к. капітули в Перемишлі, то жиди всі винаймають і по своїх лісничівках панів „Przeglądkiewiczów" (прихильників великопанскої польскої газети „Przegląd" у Львові) осаджують. Від кого ж Лемко може чого надіятися?...

Приятель Лемків.

Агітатор „Kółka rolniczego".

З села Староміщини, в Збаразкім повіті пишуть нам:

І ми маємо свого агітатора до „Кółка", але чи угадаєте, якого? Ото наш священник о. Шидловскнй ганяється по селі тай агітує до „Кółка", тілько перехрестив єго, навіть без кумів, на товариство рільниче, і заохочує господарів, що то „Кółко" буде роздавати щепи і пчоли. Але наші господарі не так легко дадуться намовити — отже сміються з того, бо мають своє товариство — читальню, в котрій наш пан-отець ані разу не був. Дивна річ, щобн рускому священникови ліпше смакувало польске „Кółко", як рускa читальня. А мусимо ще і то спімнути, що нашому о. Шидловскому не стало вже руских свят, бо посвячене церкви відбулося минувшого року на польского Петра Ч. господарі супротивлялися тому і ходили до о. Шидловского, але то нічо не помогло, бо так урадила владза духовна.

Тепер роскажемо вам, як обходиться о. Шидловский з бідними громадянами. Може дехто і не повірить тому, але ми роскажемо щиру правду, яка недавно сподіялася Дня 1 мая їхав о. Шидловский до Дорофіївки до церкви на службу божу, а що дорога веде попри єго поле, побачив, що там пасуть сельскі хлопці худобу на громадскім оболоню, іно попід єго поле. О. Шидловский скочив с фіри і напрошки без городя, ані вважаючи на то, що коли біжить, то може богато шкоди наробити, бо грядки вже були покопані. Прибігши до коней, злапав одного копя Костя Бабія, а більше не міг зланати, а одного пастуха злапав і обдер до сорочки, але що не мав того всего де подіти, бо їхав до церкви, то віддав коня й одіж двірскому польовому, розуміеся Дорофіївскому і наказав доти не видати всего, доки не зложать 5 зр. І на то суть свідки і справа пішла до суду. Як то воно буде, то ми донесемо. Чи ж то повинно так бути? Таже жид би того не зробив. Нехай вже було би зі свого поля, то до себе взяти, але не давати двірскому польовому. Та ж то, якби не було свідків, то ніхто не повірнвби!

Будьте ласкаві, помістіть ту донись: нехай цілий світ знає, як ми мусимо бідувати; бо ми видимо, що наші брати козачі боронили нас шаблями та мушкетами, а ви обороняєте нас піром — нехай Вам Бог продовжить віка, що хоть Ви за нами селянами бідними так вставляєтеся і нам очи відтвираєте.

Читальники

Від редакції. Звертаємо на сю донись увагу наших знатних Русинів. З неї видно, що агітація за „Кółkami" є не тілько в Снятинщині О. Шидловскому не ведеся, очевидячки через те, що єго за інше люде не люблять, але ану ж би так став агітувати за „Кółkami" інакший руский піп? Певне би потяг за собою всіх громадян. Виходить, що нам таки конче треба ліпше уладити рускі читальні.

Ще про читальню в Староміщині.

В останній хвилі дістаємо оттаке письмо, котре ми обовязані помістити, хоть і з него бачимо, що д. Г. Білик таки не

без вини. Сподіємося, що на далі д. Білик не буде робити читальникам ані в загалі громадянам ніяких прикостей, і що незгода між громадянами щезне. Ред.

Просимо помістити в „Народі“ тих кілька слів, яко відповідь ня допись із Староміщини, поміщену в 9-тім „Народа“.

Після тої дописи, читальня в Староміщині Бог зна яких ворогів має, а найбільшого в дяку, Гр. Білику. Що однак так не єсть, вже звідси видно, що дяк, Гр. Білик, як в давнійшій читальни був, так в теперішній єсть виділовим, (перше був секретарем і касієром, а тепер єсть заступцею голови); яко такий одже не може бути ворогом читальні. Читальня наша, перед роком другий раз заснована, в добрім зовсім знаходиться стані, бо і членів щораз більше числить і досить книжок і всіляких газет посідає. Читальники сходяться часто, читають дуже охотно, а читане гарними співами переплітають. Так одже не розуміємо навіть, щоби могло бути причиною згаданої дописи, а то тим менше, що дяк наш єсть чоловік під кождим взглядом дуже чесний. Здається однак, що не що не іншого, як лиш заздрість спонукала когось до неї. Бо Гр. Білик крім дяківства ходить єще коло невеликого рільного газдівства і склепика, котрий кілька літ тому заложив, а з котрого громада велику вигоду має. А що єсть статочний і працьовитий, проте ведеся єму незгірше. Не від нині одже декотрі неприхильні єму кричать, що „він уже досить ся з нас запоміг і великий уже час з дяківства єго усунути“.

Сказано, що дяк читальників на хор в церкві не пускає. Не перечимо, що може коли і не пустив кого на хор; щоби однак сталося се із злости, що хтось читає і просвічуєся, не гадаємо. Дяк удався був минувшого року на довший час до Денисова, щоби там у славного о. Вітошинского виучитись хорального і нотового співу. Тепер учить того співу других і з ними в церкві співає. Єсли одже хто не учиться співати і єще співакам на хорі перешкаджає, для такого з певностію там нема місця. Наколиб врешті хто і потерпів яку кривду через те, що єго на хор не пущено, то єще з того не виходить, щоби таку дрібницю перед широкий світ виводити, бо можна єї дуже добре у себе дома полагодити. Але — жаль сказати — в нашій громаді не ма згоди і єдности. За марні річі сваряться і завзято одні против других ворогують. А через те дієся, що декотрі і важні річі або зовсім лежать оболого або не так ідуть, якби належало. І читальня наша єще ліпше розвивалабися і все у нас на лучшу звернулобися дорогу, колиби устало взаімне о щонебудь ворогованє. Памятаймо, що без згоди і спільної праці тяжко дуже піднести ся громаді. Л. Скорецкий, учитель народний і голова читальні в Староміщині. — Павло Глинский, секретар читальні.

В ПОТІ ЧОЛА, оповіданя з житя робучого люду, під таким заголовком друкуєся вже і вийде ще сего року збірник оповідань Івана Франка, друкованих доси, а по части й не друкованих. Книжка та обнимати буде 20-25 аркушів друку і містити буде ось які оповіданя: Лесишина челядь, Два приятелі, Муляр, Грицева шкільна наука, Малий Мирон, Schön-Schreiben, Оловець, На дні, Історія моєї січкарні, Сам собі винен, Слимак, Цигани, Добрий заробок, Хлопска комісія, Ліси і пасовиска, Довбанюк, Домашній промисл, Маніпулянтка, До світла, Між добрими людьми. Додане буде передне слово М. Драгоманова. Ціна сеї книжки по виданю виносити буде 1 зр. 50 кр., в гарній оправі 2 зр. з пересилкою. Для таких, що хотілиби книжку ту запренумерувати, ціна встановлена 1 зр. а в оправі 1 зр. 50 кр. Пренумерату і замовленя просимо присилати прямо на руки автора, Львів, ул. Зиблікевича, ч. 10.

Власне вийшли дві дальші частини Австрорускых споминів М Драгоманова. Ся спора книжочка коштує 30 кр. і можна єї замовляти через нашу редакцію. Дальшу оцінку тих споминів подамо іншим разом.

Зміст: Яку нас виховуються йімосцянки на йімосців і який хосен із них народови Побратимки. Росія і Литвини, Стельлі. По людски, вірші Ів. Франка (конець). Кілька слів о проекті фільваркової господарки на селянских грунтах, О. і Франка. Поминки Шевченка в Кракові, Ів. Навроцкого, М. Драгоманова й М. Павлика. Як жиди газдують у Лемківщині, Приятеля Лемків. Агітатор „Kółka rolniczego“, Читальників. Ще про читальню в Староміщині, Л. Скорецкого й Павла Глинского. Оповістки.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. червня 1890. Ч. 12.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи нищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

В справі похорону Адама Міцкевича,

найбільшого польского поета, котрого порох перевезуть із Парижа та поховають у Кракові 30 с. м., дістаємо від краківских академіків таке письмо до славянских академіків з просьбою помістити его в перекладі на руску мову:

„Товариші! Комітет репрезентаційний, вибраний на загальнім академічнім вічу в Кракові 2 л. червня 1890 р., постанови в устрої іти при нагоді похорону Адама Міцкевича (30 л. червня с. р.) перший зїзд польскої і славянскої академічної молодіжі, а то для обопільного зближеня, пізнаня намогів та переконань славянскої молодіжі. В надії, що Товариші возьмуть участь в похороні Адама Міцкевича, просимо взяти участь і в Зїїзді, що відбудеся на другий і третий день після похорону, з такою програмою: Перший день. О. год. 9-тій рано збори в Collegium novum. Зібраних повитає голова комітету, після чого наступлять відчити та промови участників зїїзду, в справах славянскої молодіжі; по обіді відвідини історичних памяток міста Кракова, — вечір торжественна вистава в театрі. Другий день. Рано, як буде погода, вихід на копець Косцюшка, вкінці спільна вечеря і працанє. Звіщаючи отсе Товаришів про задуманий Зїїзд, просимо відповісти, чи Товариші возьмуть в нім участь через делегатів і чи вони матимуть відповідні відчити та промови. Відповіди просимо присилати на руки підписаного голови секції інформаційної, під адресою: Wojciech Szukiewicz, Kraków, Starowiślna, nr 13, II. piętro. Войтіх Шукевич, Володислав Навроцкий, Станіслав Щитницкій. Товариства молодіжі, котрі сеї відозви ще не дістали, зволять про се звістити репрезентаційний комітет, після чого зараз буде вислана відозва. На лихо, як дізнаємося в остатній хвилі, віче славянскої молодіжі власти заборонили, так що сю відозву друкуємо тепер тілько яко історичний документ. Остаєся самий похорон, на котрий, звісно, всяким академікам вільно прийіздити.

З підписаних комітетових, д. В. Навроцкий — Русин, голова „Академічної Громади", котра очевидячки також возьме участь у похороні Міцкевича. Не сумніваємося, що так само зроблять і інші рускі академічні товариства бодай украйінского напрямку, і будуть собі мати за честь причинитися до звеличеня великого поета польского, славянского і вселюдского, котрим Поляки справді можуть повеличатися. Треба тілько, щоби руска молодіж виступила там яко молодіж осібної нації, котра не знає історичної Польщі, а знає тілько Польщу етнографічну, людову; а при тім треба, щоби руска молодіж гідно показалася перед Славянами, яко рішучо поступова молодіж. По нашому, Русинам відхилитися від участи в тім святі, ніяк не слід. Се значилоби і тяжко зневажити Поляків, Славян тай усю людскість, і показатися трусами, що не чують у собі на тілько моральної сили, щоби гідно стати до очей з Поляками. Редакція.

Які то рускі діячі в Снятинщині.[1])

Важні і преважні справи порушено в ч. 10 „Народа", і лиш належалоби бажати, щоби люде, котрі безпосередно зносяться з нашим робітним людом, і для котрих всякий рух між ним не обоятний, забрали також в сих справах голос, та і зі своєї сторони подали в сім напрямі свої спостереженя і поради. І я таки надіюсь, що не оден щирий народник зголоситься з тої причини до редакції „Народа" і забажає виповісти свою думку перед громадою, і що також з поміж самих наших селян — читальників підіймуться голоси з оцінкою проектів поданих д. М. Павликом. Особенно же будуть цінні для сеї справи спостереженя зділані над дотихчасовим розвоєм поодиноких читалень, если йіх подастся до публичної відомости та розібраня. А доки що, попробую я розібрати близше уваги і спостереженя виведені в дописи д. В. Семенового з Снятинщини, та поговорити про проект нової читальняної організації редакції „Народа".

З дописи д. В. Семенового виходить, що нашим селянам в Снятинщині починає вже декуда ставати за мало самих читалень яко средств для своєї власної просвіти, а хотілиби вже дечого більше, а именно якохось таких заведень, з котрих би для них якась матеріяльна, безпосередна, так сказати намацальна користь виходила. Що так есть, на се дає д. В. С. примір на Руссові, де декотрі люде хотіли щось конче такого у себе завести, і тому заложили „Kółko rolnicze". Каже дальше, що і по інших селах люде аж прутьси

[1]) Звертаємо увагу прихильників народу на сю допись і просимо о подібні, точні, по змозі, підтверджені цифрами справозданя про те, на кілько де „інтелігенція" займаєся народними справами, а на кілько знов сам народ. Тілько тоді, коли будемо мати такий огляд з кождого повіту — можна буде судити про сю справу вірно. Завважаємо, що тепер Снятинекий повіт — один із найрухливійших у Галичині; коли ж і тут місцева інтелігенція так мало інтересуєся справами нашого робітного люду і так мало ними займаєся — то що ж то покажеся в інших повітах? Дописувателів наших просимо ще одно: коли будуть писати про таких людей, котрих імя годі прилюдно подати, то нехай на боці таки йіх називають. — Редакція се мусить знати, хотьби для того, щоби потім не було якого непорозуміня з поправками самих тих людей. Редакція.

закладати „Кóїка“ хотя, як каже — се для них безперечно шкідливе. Чому такі „Кóїка“ для нас справді шкідливі — се вияснює основно д. М. Павлик у своїй вступній статі. Вину сего, що народ кинувся до таких інституцій, в котрих шляхта та латинске духовенство усьо в руки взяли і кажуть мужикам скакати після своєї музики — приписує одже д. В. С. рускій інтелігенції, „свїтлим Русинам“, котрі беруться справді давати селянам провід, та не туди, куди треба, і котрі ніби то хотячи працювати для „Руси“, забувають на „Русинів“, на їйх жизненні інтереси, на те, щоби вони мали що їйсти і в що одягнутись.

Найбільшу знову долю сеї вини складає д. В. С. на наших народолюбців львівских (хотя виразно сего не каже), котрі місто звернути увагу свою і цілої рускої інтелігенції на те, чого народови найскорше потреба — запускаються в високопарні політичні комбінації та накивують польским повістям пальцем в чоботі, себ то розділом Галичини*). Крім сего закидує їйм еще і те, що не розуміються на тім, які книжки народови потрібні, а годують его безперестанно „гноями“ та „нашами“.

Що до сего послідного пункту — варто би осібно і основно поговорити над хибами наших просвітних видань, і тому булоби дуже пожаданим, щоби всі народні діячі понадсилали свої спостереженя ділані під тим зглядом.

Однакож кромі львівских централів, що нераз справді аж пріють, коли доведеся їйм почути про якісь самостійні почини і независимі погляди людей на провінції — дістаються ще від д. В. С. закиди також і діячам місцевим, себ то проживаючим в самій Снятинщині. Та власне на сю справу дає дотична допись дуже слабий погляд. Говориться приміром о „свїтлих Русинах“, що завязували 1884 р. русівску читальню, говориться також і о „діячах“, котрі то помов фанатизують (до чого?) народ. Вартоби одже розяснити ту справу докладнійше і представити, як то повстав в загалі просвітний рух в Снятинщині, хто в нім бере головний уділ, і з чого походять его хиби.

Перед якими шістьома роками, був в Снятинщині сумокій гробовий і тишина. Правда і се, що коли по цілій галицкій Рутенії взялися наші попи заводити тверезість і устроювати місії, — не позістав і снятинскій повіт по заду. Та вийшла і тут з сего користь, як і по інших сторонах. Де була праця місцева, де народ був приготований до таких „подвигів“, там і могло щось з сего путнього вийти. Та на лихо лиш мабудь Карлів оден працею небіщика Воєвідки**) зміг витягнути з місії такої денцо пожитку для себе — а і то дуже ще можнаби спорити, чи се по просту лиш не сама праця Воєвідки піддвигнула се село. Місії бо — як се відомо кождому — доводили лиш до хвилевого фанатизму противторівчаного, а потім інша пятика своїм ходом. Крім старань Воєвідки, були ще в Снятині та Велелуї відорвані старання Кобринского — котрого однак вскорі не стало, та Кирила Гаморака в Стецеві. Доперва в 1884. році почав проявлятись рух просвітний ведений вже після певної системи і пляну. Від того часу зачало завязуватись чим раз більше читалень, а попри се появились звільна і крамниці. Тепер маємо вже в Снятинщині 24 читалень та около 10 крамниць. Не диво одже, що коли прийшло в 1888 р. до вибору посла соймового — то рушився цілий повіт, а хотя ще сили наші були тогди за мало зорганізовані, то за то зараз слідуючого року побіда наша була світла. Питанє однак, хто давав товчок до того руху, хто заохочував до закладани читалень, хто збирав людей в тій цілі і давав їйм поради, хто устроював вечерниці і держав виклади на них, хто організував наших селян до виборів?? Здавалосьби, що заслуга всього того повинна головно лежати на попах, котрі чейже між народом живуть, з ним стало і „безпосередно стикаються“.

На лихо — а впрочім може і не на лихо — так не есть, і рух лежить цілком не на них, а на кім іншім. Правда — суть межи попами Снятинщини люде чесні і достойні всякого поважаня, декотрі не завагаються і наразити свої власні, личні справи, коли іде о справу народну, та лиш біда, що і втогди не є їйм звичайно на оці справа мужицка, хлопска, а радше якась відорвана, руска. Люде ті (звичайно) хотя мають відвагу часом і в присутности небезпечних для себе мужицких ворогів репетувати — у себе, дома немають ніякого впливу на народ. і не займаються ним цілковито. Тим то так сумно у нас виходили всі політичні, виборчі рухи давнїми часами. От зїйхалося пару попів на нараду (если знайшовся такий відважний і безкорыстний. що їйх до себе запросив) і нуж радити над виборами. Радять-не-радять, аж ось хтось скаже: „Та най вже буде ксьондз Дзекан кандидатом“. Дзекан змагався, не хоче ніби то принятн, паренті приняв і великі ділателі засіли за карти. Вжеж я надивився на таке зібранє, де зібралося лише трех попів — бо другі май налякалися, сказали пару слів — кого б то класти в кандидати, та засіли чим скорше до зеленого столика, шоби з карт ворожити народну долю. Річ відома, волі народу не питався ніхто, але понеже втогди попівска „гора“ (св. Юр) була ще руска, то й попи сильно натискали на парафіян, щоби вибирали таких виборців, яких їйм треба було (звичайно самого попа та старших братів) і таким чином виходили дзекани. Та згодом „гора“ змінилась, противні Русинам кандидати та їйх агітатори навчились лучше підкуства виборчого, стали часи крутійші. треба було вже чогось іншого, а не ворожби з карт. Попи явно стали ся відсувати від уділу в виборах (хочби і картяного, хотя карт не кидають) а народ розбуджений в читальнях, став домагатись уділу в політичній боротьбі. І тепер певно не стали єму до проводу попи, з котрих і найчесніїші все ще его яко „овци духовні“ трактують, а хотя не один ще піп і тепер уважає добре на правибори в своїм селі, та часом і виборцем дасть ся зробити,*) то однак до організації не бере ся ніхто. Інші настали часи, інших рук треба до того. „Вівці“ перестали бути вівцями, котрих можна на яку небудь пашу гонити, не питавши їйх навіть о тое.

Щоби виробити собі погляд на те, як стойть з нашим попами, зділаймо собі ось який статистичний перегляд:

Всіх попів в нашім повіті есть 30, з тих належить до народної партії 18, до старої 4, до жадної 5; з тих держить часописи обох партій 1, недержить ніякої газети 3, Хрунів явних есть 2, Хруніз потайних 1. Всі 3 Хруні держать мабуть польскі часописи, Хрунь потайний „Przeglad“. Так одже виходить, що 10 процент всіх попів не має ніякого інтересу до того, до чого мусить мати інтерес кождий наш інтелігентний чоловік. (Всі три попи суть вже старенькі люде і можна би їйм ще се дарувати, був однак і оден молодший, котрий доперва недавно взяв одну часопись за 4 зол. в рік.) Так само 10 процент попів мож безпечно до Хрунів числити — так, що есть разом 20 процент попів, котрим справи народні цілком обоятні або навіть і супротивні. Процент той збільшиться, коли звернем увагу на те, що оден піп з партії „старої“ есть великим противником читалень, від виборів відтягнувся, панам підлизується так, що відважно можна его між Хрунів покласти. Дальше: 7 попів з народної партії любить їйздити по вечерницях читальняних, а лише т р о х і то з тої самої партії заходить до читалень в своїх парохіях і бере в них активну участь. До них можна дочислити еще одного (народної партії), що хоч не ма у него читальні (бо упалa, заложена одним окричаним патріотом і мучеником старої партії), з близка сходиться з народом і есть окрасою нашого попівства.

Видно одже. що трох, або і чотирих діячів, ділаючих тільки у себе дома — се троха за мало для організації сорок і кількох громад, до запанованя над народним рухом, котрий так могучо у нас підоймився. Попам і тому ще годі перепровадити якусь організацію, понеже вони не можуть майже зноситися з селянами прочих громад, бо їйм зараз дотичний парох може цвір-

---

*) Справді дивно, як люде, котрі не мали на тільки сили. щоби перенерти такого симпатичного чоловіка, як Романчук до ради державної, беруться до такої великої погрози, котра чейже не вступними статями переводиться в дійсність.

**) Печатаються тепер про се гарні спомини в Батьківщині, писані селянином Ів. Сандуляком.

*) При послідних соймових виборах, було виборями мабуть 7 попів.

кнути в очи: „Чого мінастеся до мові парафії?!“ — Люде се еще молоді (2 цілком молодих, 1 середнього віку), одже годі їм наражатись на злу славу між „конденканальними“ а до того хотяб і на се не зважали, то ще є одна головна причина, для котрої їіх праця організаторска не була би можливою. Се нічого іншого, як лиш та мандаторска політика, якої і вони не можуть позбутися, а котрої наш народ не зносить і не повинен зносити, хіба би згодився на те, щоби з горожанина стати рабом. Се нічого іншого, ставляне себе і в політиці на становище „отців духовних“, „пастирей“, —а народа на становище „дітей“, та овець Ні! мої добродіі — і ще раз ні! Хто хоче дати народови провід, той мусить стати для него братом, рівним, і не говорити до него як до дитини, хотя би і „духовної“ але як до свого співгорожанина. А тим часом що діеся? Ото недавно при відкритю одної читальні оден з тої виняткової трійці напав в мандаторскій спосіб на одного нашого заслуженого селянина — діяча, так що справді приходилося запитати себе, яким то чином задумує сей пан-отець робити свої „овци“ свідомими своіх прав, горожанами та борцями за свободу?! Так одже і виявилось, чому то наші „пастирі“ не здібні до ніякої основної, організаційної праці над народом, чому їіх замашки в тім напрямі стають все промахами, чому упадають такі „народні ради“ як в Долині та в Турці, чому і Гусятинскій „Народній раді“, яка має власне закладатись, не можна приписувати ніякої ваги, а сподіватись радше скорого єі кінця*).

Показуеся одже, що не попи рушили снятинскій повіт. Та не рушила єго і снятинска світска інтелігенція. З інтелігенції тої єсть лиш раптом двох людей независимих, котрі б могли справді потрудитись коло народної роботи. Та на жаль оден запорпався по шию в родинне, замкнене житє і ширша єго діятельність заявлялася головно в нищеню всіляких шкідників, як лиси і т. і. що впрочім також не без хісна для наших людей, котрим так тяжко дірватись рушниці. Много однак пожитку приносить він тим, що в обсягу свого заводового ділання єсть дуже нашим людем помічний і не одну їім подас добру пораду. Так само брав він певну участь в виборах. Другий — се вельми світлий і характерний чоловік, перед котрим вся інтелігенція польска бе чолом, та лиш біда, що поганий воздух тої інтелігенції обняв єго доокола, так, що аж сум бере, що така сила лежить безсильна — а радше безхосенна. Не диво, що дуже дивні погляди на народну роботу сеї чесної людини — мусять нераз сумом і жальом наповнити серце кождого щирого чоловіка. Алеж і сей почав вже дещо активно виступати, іменно при роботі з напрямком економічним. Показуеся одже, що треба у нас лиш достаточного поділу праці, використаня всіх підрядів суспільної роботи, а найдуться і роботячі люде.

Крім сих двох людей, решта снятинскої інтелігенції се люде зависнмі, а може робячі самі себе зависнимн, з котрих годі хісна сподіватись. Єсть нпр. начальник суду, Русин, чесний чоловік, та щож: боявся навіть перед двома роками належати до комітету для принятя академічної вандрівки, хоч до всіх польских комітетів радо пристає. І чогож боятись, чого трястися мов трепета в лісі? так є у нас і Реваковичі і Шеховичі, а лихо їіх не бере якось доси за їіх твердість в народнім ділі.

Можна би еще думати: Алеж є преці у Вас і учителі народні! Справді, що є, але вже такого перепудженя, самопониженя та забутя власної гідности, як у них, то вже справді і серце краеся і сором чоловікови, коли глядить на сі существа, по образу божому сотворені. Буде найбільше трех, що еще не забувають на свое велике завданє і еще якось причинюються по троха до просвітного руху. Прочі дрожать на саме імя інспектора. Декотрий і мужицкий син, а каже, що мужикови лиш бука потреба. Усе те сумне, тим більше, що учителі далеко більше можуть ділати в безпосереднім зношеню з народом, ніж попи, тим бітьше, що для тих послідних і „гора“ чим раз неприязнійша; до того учителі не приходять в положенє брати „требів“ тай не мають случаю так себе вивиснати, та класти у які „пастирі“. Шкода одже велика, що той дописуватель, що писав в „Народі“ про учителів, не подас дальших своіх уваг в сім згляді. Учителі — се велика сила як у нас так еще більше на Буковині. Та щож, і вони — „інтелігенція“ — і тому і у них хиби наної інтелігенції, як н. пр. картярство запустили глубокі корені. Треба б одже щоби хто цирійший із них подав свої погляди в сій справі, та обдумав які средства.

Так зробили ми перегляд снятинскої духовної і світскої інтелігенції (живучої стало в повіті) і заразом представили, о скільки вона старася прийти в поміч народному рухови, та бере в нім активну участь. Як бачимо, процент тих, котрі справді прикладають рук до роботи — дуже невначний, менший навіть, ніж відкритих ворогів всякого поступового руху між нашими селянами. А треба знати, що наш повіт єсть одним з найлучших в цілій Галичині, що по декотрих повітах хрунівство між інтелігенцією далеко більше розвинене. У нас такі появи, як Савіцкі чи Савчинскі (мабуть в борщівскім повіті), що панам графам при виборчих бібах до столу услугують — майже неможливі, хоч певна річ, що таке вселюдно знане хрунівство нашого любого Філька — не дуже так легко де подибати Рівнож можемо ся похвалити одним відзначаючим ся Хрунем, з того самого стану, що Філько, котрий казав собі одній громаді заплатити 100 зол., шоби не робив їій при одній справі трудностей в повітовій раді.*) А коби то ще та

*) „Подільска Н. Рада“ удержиться скорше. Є там іменно енергічні люде світскі, хоч оден таки як іде улицею то мужика позаду лишає і головна річ у него „шик“. Не видержала впрочім їіх „Рада“, щоби ксьондза дзекана непокласти на перед. Но, но — дай лиш Боже витримати, а побачим що буде з того. Мабуть Стахури та Лошневи будуть товчися по селах на виговорювати свої груди, а кс. дзекан будуть складати лаври між деканальві акти.

*) Громада налякана заплатила, і записала дотичний видадок в рахунках. Тра собі представити, яка вийшла з сего буча в повітовій раді, впрочім слідства не було жадного.

решта, що бодай якусь ще часопись з патріотизму держить — уважала на свою гідність та не понижалась нераз так, як певно „пастирям“ не лицює! А то от не давно було таке, що коли снятинске касіно пращало одного конципієнта зі староства, котрий допускався при виборах величезних надужить, і селян дійсно мов „bydło“ трактував (напр. в Ілінцех) — то не забули і декотрі інтелігентні Русини снятинскі явитись на пирі, а між ними і оден з трійки діячів. І справді не знати, за що то сей патріот мав так бути дуже вдячний сему панкови!*)

Таким чином одже, если в повіті, вглядно еще найлучшім, лучаються такі появи, щож то говорити о інших сторонах східної Галичини, де нераз ніхто собі і на ум не веде, щоби утікане від правиборів було щось злого; де з цілою рабскою безличностію вносять при гостинах попівских тоасти в честь єзуїтів (як се писала в зимі „Черв. Русь“) і ніхто не найдеся з кількапятьох присутних попів, щоби против того запротестував! Хтож може бути затим при таких чим раз частійших проявах — таким наівним, щоби ще класти якісь сподіваня на роботу організаційну таких наших „пастирів“; щоби сподіватись чогось путнього з інституцій, де вони будуть засиджувати предсідательства?! Такі, як Никола Січинский, котрий не побоявся і „кондеканальних“ в борбі о народні права — то у нас білі круки.**) Виходить одже, що і рух народний в Снятинщині не викликали попи. Викликав єго хто інший: викликала і веде єго і тепер ще майже виключно (що до організації, бо на місці є й свої діячі, як напр. згадана вже трійка) — гімназіяльна та університетска молодіж.

Розуміється, що не легко їй се приходило, що патентовані повітові патріоти, де могли, виносились понад „молодих і недосвідчених людей“ — але молодіж на се не зважала, а народ пізнав сі цирість, завірив їй і під сі проводом відніс хочби таку побіду як при послідних соймових виборах (всю агітацію виборчу мали тогди в своіх руках: медик, правник, ветеринар і оден інтелігентний молодий секретар громадский). Більша половина читалень основана сі старанєм, а і прочі хоч вийшли по більшій части з почину самого народу, вій шли в житє під сі впливом і дізнають від неї помочи і в дальшім розвою. Певна річ, що не легко проводити народному рухови, коли лиш кілька (2-3) місяців на цілий рік можна сидіти в повіті, але тим більша се заслуга, що і помимо сего рух народний змагаєся і росте. До чого б то можна допровадити, коли б у нас виробилася купка мешкаючої стало в повіті інтелігенції, котра глядїлаби лиш на інтерес робітного люду, і тому інтересови стало служила — свобідна від сервілізму, хоронячася від заповітреного ноздуху маломіских касин*)! І до сего б нам власне всім змагати, щоби виробити таких людей, таку свідому інтелігенцію.

Та треба признати і те, що і хиби народної роботи в Снятинщині походять власне з того, що керму сі держить молодіж, віддалена цілими місяцями від грунту борби і роботи. Однакож не треба і на се забути, що головна хиба сеї роботи була така, яка виявилась власне в цілій просвітній роботі нашій в Галичині, і котру власне тепер підносить „Народ“.

Лежить вона в тім, що у нас кладено головно вагу доси на саму просвіту, а мало старанося о економічний бит, о мужицке черево. Ріжниця однак лежить в тім, що і тепер молодіж ведуча рух в Снятинщині додумалась до сего скорше чим інші, а приміром сего єсть власне хочби допись д. В. С. Та лиш належить справити єго деякі похибки, що до погляду на цілу річ. І так виражаєся він в однім місци, що у нас „люде (себ то селяне) скоро запалюються, але як не ма кому далі піддавати вогню, то ціла робота поволи затихає“. „Се— каже — вплив такоіж роботи тутешних діячів. Такий фанатизм більше шкідливий як добрий до роботи“. Однакож мусить чейже д. В. С. знати, що снятинскі**) діячі — до котрих і сам належить — не запалюють до ніяких фанатизмів, хиба до такого, до якого запалювали при відкритю „Зірниці“, в Руссові др. С. Данилович та „парубок В. С.***) — себ то — до громадского, спільного діланя. Рівнож годі закидувати основателеви русівскої читальні (тоді медикови, тепер докторови) Мисулі, що він не подумав при основаню сі, що мужикам робити далі, як пізнають в читальні себе і світ. Д. Мисула від сего часу (1884 р.) так як і небув у Руссові — і належало се вже до місцевих народників, от хочби до „парубка В. С.“ дати людем дальший провід. Але ще більша біда з тим, що тепер при завязаню „Зірниці“ виступають з промовами і В. С. і др. Дан., але, як видно зі справозданя, нічим не звернули уваги селян на те, що сам дописуватель В. С. підносить в дописи, себ то на економічні справи, а говорили лиш про се, яка має бу-

---

*) Помину вже ту комедію, яку відограв оден великий (тілом) чоловік, являючись на пирі в честь відходячого старости, та виступаючи там в імени Русинів повіту. Як видно, декотрі люде і на старість неможуть відзвичайітись від „świecipyskostwa“. як удачно назвав таке поступоване оден з наших попів.

**) Як єго за подібне поступоване „кондеканальні“ любять — пересвідчився а на похороні Качали.

*) Розуміється і великоміскі не лучші, хочби і рускі. Карти і ще раз карти — се іх прапор!

**) Розуміється під словом снятинскі — снятинского повіту.

***) Замічу, що такі містифікації як приміром говорене, що був се парубок, хотя кождому відомо, ще був се чоловік інтелігентний чи там світлий — дуже шкідливі вже хочби зі згляду на будучого історика народного руху. Такі штуки певно не поможуть д. М. Павликови до ясного погляду в дальшій частині єго праці „Про читальні“. (Від редакції: Під „парубком“ і В. Семеніз і ми розуміємо „кавалера“, отже й інтелігентного В. С. звемо парубком. Ми в загалі противні поділови між інтелігенцією й простими людьми, навіть у назвах іїх стану. У нас напр. і дівка інтелігентна так само дівка як і неписьменна. А для історії всякого нашого руху, найкрасше би було, як би ніхто не ховався за букви та чужі прізвища, а виступав під своім власним імям. Правда, для учеників се не можливо —але кождий повнолітний діяч, особливо крайний, повинен почуватися до такої відваги. Так тілько мали би ми й перегляд справді роботящих людей).

ти громада, та що лиш громада збавить мужиків, що впрочім виходить на те саме „триманеся“ (не знати за що), з котрого допису вать вимівається сам. Д. В. С. бажає собі, щоби „Зірниця“ „славно держалася“, та коли, як бачимо, основана вона на таких основах, як і первісна читальня, одже виходить, що і вона мусить звестися на нічо, доки не звернеся у бік економічної, господарської роботи, як руссівске „Кółko“. Впрочім „Зірниця“ схиблена в самих своїх основах. Мені знане добре ві сплодженє, хотя-м і не був на злогах, але се вияснює і сам д. В. С. Він каже іменно, що „богачам не пильно діялося вступати до (попередної) читальні“, де проводили біднійші, і що „богачі завели собі другу читальню „Зірницю“. — Ось в тім то і лихо, що всьо се вийшло з розділу між богачами і бідними, хоч і В. С. повідає, що по селах одні і другі живуть зі собою „в згоді і братно“. Преці не треба бути навіть таким дуже знатоком сельских відносин, щоби знати, що се не случаєся. Особенно не можливо се в такім Руссові, де богачів (що мають май трохи більше ніж по 5 моргів!) є таки добра пачка! Хотя одже пристало до „Зірниці“ і дещо газдів біднійших, то після мого погляду не довго вони видержать з богачами, тим більше, що „кółko“ дає їм поміч матеріяльну, котрої в „Зірниці“, основаній на звичайних читальняних статутах, годі додивитись.

Так одже не ма що много покладати на такі „Зірниці“ (тим паче, що тут не малу ролю відограли і личні справи між Руссівцями), але братись до чим скоршого полагодженя лиха. Тому то і каже д. В. С., що у нас преці є правники, що могли б постаратися о се. Певна річ, що є, і вина тут не мала львівских централів, що доси не подумали над сим, хотя Zarząd centralny kółek мають під боком, і могли преці пересвідчитися, що годі преспокійно даватися ловити на вудочку „Черв. Руси“ про всякі розділи, коли беруть нам грунт з під ніг.

Однак при тім случаю годі не звернути уваги на одну велику хибу всякої опозиції у нас. У нас звичайно кричать недовольні: „І се зле і се зле — робіть інакше!“ Ні — коли зле, то возьміть і самі зробіть інакше, а попри тім можна вже гукати і на других. Ся хиба виявлялася у нас особенно у всяких опозиційних маніфестаціях нашої молодіжи. Так було і в р. 1884. на вічу академічнім, коли домаганося від народовців і газети відповідної до часу і інших ще річей, так було і на славнім зборі молодежи львівскої і передових народовців в 1885 р. з предложеними там домаганями. Не „рехт“ тобі, то зроби сам лучше! — так би можна сказати і на теперішні домаганя д. В. С. — Та забув сказати д. В. С., що власне вже робляться в тім напрямі кроки коломийскими народниками, що закладаєся вже відповідне товариство, і переводиться сим способом в житє ідея децентралізації народної праці. Належиться лиш взяти енергічно до річи, а нема і сумніву, що такі проби „кółek“, як от в Руссові, лишуться без ніякого шкідливого сліду.

Добре одже бодай сим потішитись, що вже в Снятинскім та Коломийскім звернено увагу на се діло зараз ставляєся противередство. Але що ж говорити о других повітах наших, де сего року до половини заложено вже 27 „кółek“*) Що говорити о такій нпр. інтелігенції золочівскій, котрій під боком закладають „кółka“, а їй ані не сниться о якійсь організації, не то вже народу але себе самої, та котра вже і сим довольна, що Руспи дирнгує польским хором, та що члени сего хору часом ізволять і по руски гукнути! „Скучно, моі пастирі, жити на світі“! — сказати б нам за Гоголем.

Варто би єще обяснити історію повстаня самого „кółka“ в Руссові. Єсть там рухливий собі чоловік Іван Корчак, котрий в усіх справах читальняних повіту брав усе участь і єсть в загалі непосидючої вдачі. Та біда лиш, що бракує єму просвіти, і що дальше звичайно за тим іде, витревалости в поглядах своіх, чи то іншими словами — характерности. Показалося то вже по торічних соймових виборах, де він поимо рад і напоминань чесних людей — вдався в негарний процес з причин сягаючих єще виборчої агітації. Єму одже захотілось завязувати „кółko“ і в тій ціли прийшов на пораду до одного прихильного народному рухови чоловіка. Той порадив єму вистаратись о статут польских „кółek“, а втогди вже він сам, видячи на якім законі вони основуються, уложить відповідний статут. Однак коли прийшли статути „кółka“ — Корчак вже не явився знову у сего чоловіка, але вислав статут до „Głównego zarządu“. Однак на єго усправедливленє треба і се піднести, що він єще перед висланем засягав ради пару інших людей з інтелігенції, однак ті збували єго нічим, а оден, з дуже важним становищем, і маючий велике довіріе в народі сказав навіть, „що се не зле, коли він (Корчак) хоче дбати про матеріяльне добро“. Так одже більше тут можна приписати се всьо байдужности інтелігенції. Обтяжаючим однак для Корчака являєся ось що. Коли коломийскі народники довідались про намірене Корчака, то запросили его до себе, і представили єму, в чім лежить зла сторона єго наміреня. При тім просили его, щоби вступив по дорозі єще до одного села, де за єго впливом почали люде також старатись о „кółko“ і вислав їйх також до Коломиі на пораду. Вертаючи з Коломиі, спіткав він сих людей уже на дорозі до неі, бо вони вже якось були перевідались, що се діло не побаєся Коломийцям, ішли одже їйх о се самі розпитати. Корчак почав їм одже вияснювати, що коломийскі народники нічого против kółek не мають і що можуть спокійно вертати домів. Вони однак не довірювали єму, пішли до Коломиі, і тут доперва довідались, що Корчак їйх піддурив.

Як видимо одже, Корчак тут цілком не без вини. Та все ж таки „кółko“ руссівске не може поки що бути шкідливим. Противно, воно причинилось до того, що наші народники спостерегли, в чім лежить хиба дотеперішної роботи і стараються прийти народови в поміч власне в сім напрямі, в котрий він вже сам звертаєся, видячи, чого єму властиво бракує. Таким чином одже повстає у нас нова організація, звязана вже стисло з поглядами в ч. 10. „Народа“. Про ту справу однако ж поговорим слідуючим разом, бо й так вже наша допись

*) Гляди „Przewodnik kółek rolniczych“ 1890 nr. 5.

вийшла дещо придовгою. Думаю до того, що вияснивши тут бодай в головних чертах, як ішов рух народний в нашій стороні, подали ми дещо такого, чого подібні приміри дадуться і в інших повітах запримітити. Потреба лише, щоби народники з других сторін нашого краю подали також свої уваги в сім ділі — а річ певна, що всесторонне вияснене того, як стоїмо, що зроблено досі, хто зробив і які хиби сеї роботи — поможуть нам не мало до уложеня ясних і всесторонних плянів будучої нашої роботи.

Клим Обух.

НА КРАЮ СВІТА

(Зі споминок архієрея.)

Оповіданє

Н. С. ЛЄСКОВА.

Перевів з російского М. Павлик.

Вечір, у свята, сиділи ми за чайним столом у великій голубій гостинній комнаті архієрейского дому. Нас було сім люда, осьмий наш господар, тоді вже старенький архієпископ, хорий і немічний. Гості були люде просвічені і завели цікаву бесіду про нашу віру та наше невірство,—про наше проповідництво в церквах та про освітні заходи наших місій на Сході. Між бесідниками був і морский капітан Б., дуже добрий чоловік, тілько що страх нападав на руске духовенство. Він твердив, що наші місіонери цілком неспосібні до свого діла і радувався, що уряд позволив тепер) трудитися в користь слова божого чужо-землим евангелицким пасторам. Б. був твердо переконаний, що тим проповідникам дуже поведеся не тілько серед жидів, і що вони докажуть, як два і два — чотири, що руске духовенство неспосібне до місіонерскоі проповіди.

Наш поважаний господар, серед тоі розмови, мовчав зовсім: він сидів з накритими шалем ногами в своім глубокім кріслі, і очивидячки, думав про щось інше, та коли Б. скінчив, старий владика зітхнув і промовив:

— Міні видиться, панове, що ви пана капітана не переконаєте; по моєму, він каже правду: чужоземним місіонерам мусить у нас повестися.

— Я дуже щасливий, владико, що ви годитеся зі мною, відповів капітан Б. і похваливши вченість та благородний характер архієрея, додав:

— Ваше високопреосвященство, запевне ліпше ніж я знаєте всі хиби рускоі церкви, де запевне, серед духовенства є люде й дуже розумні, і дуже добрі, — сему я зовсім не перечу; та вони ледви чи розуміють Христа. Ніх стан і так далі... заставляє йіх толкувати все.. дуже вузко.

Архієрей поглянув на него, всміхнувся і відповів:

— Так, пане капітане, я справді знаю всі хиби нашоі церкви, тілько ж було би несправедливо признати разом з вами, що в Росіі Господа Христа розуміють менше, ніж у Тібінгені, Лондоні або Женеві.

— О, се ще, владико, не знати.

Архієрей знову всміхнувся і сказав:

— А ви, бачу, раді перечитися. Що з вами подієп! Я ж перечитися не стану, а балакати — балакаймо. От, коли хочете, я вам роскажу на се цікаву практику.

— Ах, будьте ласкаві, владико; ми всі вас просимо!

— А, просите? — ну й гарно: отже й я вас прошу слухати і не перебивати, бо я почну росказувати з самого початку.

Ми відкашлялись, поправились на місцях, щоби не рухатися, і архієрей почав.

I.

То було давно, ще тоді, коли мене, досить молодого чоловіка, поставлено єпископом у дуже далекій сібірскій епархіі. Я вдався запальчивий і любив, щоби у мене було богато діла, тому не то що не засмутився, а й дуже зрадувався, що мене назначили так далеко. Слава Богу, думав я, що міні бодай на початок випало не тілько кандидатів духовних стричи та пяних дяків розсуджувати, а випало справді живе діло, котрим можна щиро занятися. Я власне мав на думці то наше маловдатне місіонерство, про котре спімнув пан капітан. Їхав я на своє місце, палаючи ревностію і з як найобширнійшими плянами, та як стій було охолов і, що ще важнійше, — мало що було самого діла не попсував, якби міні не дана була спасительна наука в однім чудеснім трафунку.

— Чудесно! промовив хтось із слухачів, забувши умову не перебивати оповіданя; та наш добродушний господар за се не осердився й відповів:

— Так, панове, коли вже міні вирвалося слово, то не можу его касувати: в тім, що зо мною сталося і про що я вам почав росказувати, не без чудес і чудеса ті стали міні показуватися мало не від самого першого дня мого прийізду в мою на пів дику епархію. Насам перед, як усякий руский архієрей, я став оглядати церкви та набоженства і велів скрізь познимати з престолів лишні евангелія та хрести, через котрі ті престоли у нас обертаються в якісь вистави церковних річей; замовив собі тілько килимків з вірликами, кілько було треба, щоби вони лежали на своім місці, щоби не шмигали з ними міні по під ніс, підкидаючи під ноги; на силу, страхаючи карами, здержав я дияконів, щоби мене підчас набоженства не ловили за лікті і не закрадалися разом зі мною на гірнє місце, а особливо щоби не частували штовханцями та позашийниками

---

[1]) Оповіданє вийшло 1876 р., в Петербурзі. М. П.

бідних висвячуваних попів, у котрих від того, після принятя благодати Святого Духа, зо дві неділі, і потилиця, і шия болить. І ніхто з вас мині не повірить, кілько то все коштує праці та прикростей, особливо для чоловіка нетерпеливого, яким я тоді був і, сором сказати, ще трохи й тепер є. Скінчилося то, треба було братися до другого, дуже важного архієрейского діла: переконатися, чи вміють дяки читати, коли вже не по писаному, то бодай по друкованому. Ті екзамени забрали мині богато часу і дуже мене гризли, а часом і смішили. Неписьменний дяк чи паламар і тепер ще, може, найдеся в селі або в повітовім місточку навіть в середущій Росії, що й показалося, коли йим кілька літ тому прийшлося вперше поквітовувати пенсію. Але тоді, та ще в Сібірі — се була річ звичайна. Я йіх велів учити; вони на мене, розуміється, нарікали і прозвали мене „люттим“; парафії жалувалися, що нема четців, що архієрей „церкви ницить“. Що тут діяти? Став я посилати таких дяків, що хоть на память читати вміли, і — о Боже! — що за людей а бачив! Зизоокі, криві, гугняві, придурковаті і навіть... якісь бісноваті. Один, замість „Прійдите поклонимся Цареви нашему Богу“, закривши очи, як перепелиця, клептав: „плітімбоу, плітімбоу“ і захлинався тим так, що, ні суди Боже, було его здержати. Інший — се вже таки бісноватий — він так скоро лепотів, що за яким небудь словом з одного, у него зараз ішло що небудь інше. Таке слово було для него, наприклад, „на небеси“. Почне читати: „Иже на всякое время, на всякій часъ на небеси“... і раптом у него щось голову замкне на клямку, і він продовжає: „да святится имя твое, да пріидетъ царствіе“. Що я з тим шибеником не мучився, все було даремне! Велів ему з книжки читати; читає: „Иже на всякое время, на всякій часъ на небеси“, коли се замкнув книжку тай залепотів до кінця і кінчить голосно: „отъ лукаваго“. Аж тут він міг стати; показалося, що він неписьменний. Після неписьменности дяків, я взявся до поведінки семінаристів. І знов починаються чудеса: семінарія була така роспущена, питомці пили і таке виробляли що, наприклад, один философ при директорі, кінчаючи вечірні молитви, прочитав: „Упованіе мое Отецъ, прибѣжище мое Сынъ, покровъ мой Духъ Святый,—м о е в а м ъ п о ч т е н і е“; а в богословскій клясі інша історія: один після обіда дякує „яко насытилъ земныхъ благъ“ і просить не лишити і небесного царствія, а ему з товпи кричать: „Свиня! нажерся, та ще й в царство небесне лізе“.

Треба було як стій найти директора, на мій смак, також лютого; сюди — туди, вирвав я такого: лютости в нім, як показалося, було досить, та вже за те ні про що інше й не питай.

— Я, повідає, ваше преосвященство, возьмуся до того всего по войсковому, аби від разу...

— Гарно, повідаю, берися по войскому.

От він і взявся і почав тим, що молитви велів не читати, тілько співати хором, щоби не було ніякої пустоти, і то співати на его команду. Вийде він, серед гробової мовчанки і, поки не закомандує, всі мовчать; — закомандує: „м о л и т в у!“ і заспівають. Та той уже надто „по войсковому“ наладив; закомандує „молит-в-у-у!“ Семінаристи тілько що заспівають „Очи всѣхъ Господи на тя упов...“ а він на половині слова кричить: „Ст-і-і-й!“ і кличе одного: „Фролов, ходи сюда!“ Той підходить. „Ти Багрійів?“ „Ні, я Фролов“. „А-а: ти Фролов?! чого ж то я думав, що ти Багрійів?!“ Знову сміх і знову мині жалуються. Ні, бачу— не годиться той з войсковими намахами і якось найшов я світского, котрий був хоть не такий лютий, та розумнійше поступав: перед учениками чинився найподатливійшим добрим чоловіком, а мині все доносив і скрізь росказував страх що, про моє звірство. Я се знав і, бачивши, що воно помагає, не противився ему.

На силу тих своєю „лютостію“ до послуху довів, аж межи старшими чудеса: доносять мині, що в соборного протоєрея віз сіна в середину вйіхав і не може вийіхати. Посилаю дізнаватися; повідають: справді так; протопопа був товстий; по службі божій хрестив ув однім купецкім домі і досить запився, а від тамошних напитків біда. Так і з ним сталося: прийшов домів, чотири години проспався, встав і, випивши збанок квасу, приляг грудьми до вікна, щоби з кимось там на долині поговорити і раптом... віз із сіном у него вйіхав. Адже ж се все така дурниця, що просто гидко зробиться, а коли розмажеся, то, мабудь ще гидше стане. На другий день слуга подає мині чоботи і репортує, що „слава Богу, повідає, з вітця протопопи віз із сіном уже вийіхав“.

— Дуже рад, повідаю, такій радости; та роскажи-но ти мині сю історію докладно.

Виходить, що протопопа, котрий мав на два поверхи дім, ляг на вікно, під котрим були ворота і в них як раз тоді вйіхав віз із сіном, причім ему, від горівки і від сну до одуру, привиділося, що то в него вйіхало. Неімовірно, та так було: credo, quia absurdum (вірую через те, що то найбільша дурниця).

Як же сего дивоглядного мужа спасли? А також дивоглядно: встати він ні за що не хотів тому, що в нім віз сидить; лікар не находив лікарства на ту слабість. Тоді шаманку (ворожку) закликали; тота повертілася, постукала і веліла на дворі віз сіна накласти і назад вийіхати; хорий, подумавши, що се з н е г о вийіхало, подужав. Ну після того робіть з ним, що хочете, а він своє вже зробив: і людей насмішив, і ворожку закликав корувати его поганскими чарами. А таке там звичайно дієся. Не диво, що погане, котрих маємо навертати, кажуть: „Що то попи — вони нічого не значать і сами шаманів[1]) кличуть, шайтана[2]) прогоняти“. Довго я приправляв, як міг, ті коптячі лямпи і прихід мині через них страшенно надойів; та за те на-

---

[1]) Шаман — піп поганский. [2]) Шайтан, шатан, чорт.

стала давно бажана хвиля, коли я можу всего себе посвятити праці над просвітою диких овець моєї пастви, що паслися без пастиря.

Забрав я собі всі папери до того і засів до них не на жарт, так що й від стола не відходжу.

II.

Попрочитувавши папери з місій, я тим усім був невдоволений більше, ніж моїм парафіяльним духовенством: навертано на християнство дуже мало, тай то ясно було, що добра частина тих навернень була тільки на папері. На правду ж одні з хрещених наверталися назад до своєї давної віри, — лямайської або шаманської; а другі робили з усіх тих вір найчуднійшу сумішку: вони молились і Христови з єго апостолами, і Будді[1]) з єго буддиситами, та тенгеринамя, і повстяним торбочкам із шаманскими ангонами (чарами). Двовірє держалось не тільке у вандрівних, а майже скрізь в моїй пастві, котра не складалася з осібної галузи якої небудь одної народности, а з якихось трісок та скинок, бог-зна відки сюда попавших ріжних племінних гуртів, бідних на мову і ще біднійших на понятя та фантазію. Бачивши в справах місійних таке безладє, я став мати тих моїх сотрудників за найгірших і обійшовся з ними нетерпеливо й остро. В загалі, я став дуже роздражнений і прізвище „лютий", котре міні дали, було ми до лиця. Особливо натерпівся від моєго гніву бідний монастирець, котрий я вибрав на житє і при котрім бажав заложити школу для місцевих людей чужих народностей. Роспитавши черців, я дізнався, що в місті майже всі говорять по якутски, а зі всіх моїх монахів по чужому говорить тілько один дуже старенький ієромонах, отець Киріак, тай той до проповіди не годиться, а хоть і годиться, то хоть єго убий, не хоче йти до диких проповідувати.

— Що то, питаю, за непослух, і як він сміє? сказати єму, що я того не люблю і не стерплю.

Та еклесіарх міні відповідає, що слова мої перекаже, тілько ж послуху від Киріака не сподіеся, бо то вже єму не першинка; — що й моі скоро один по другім уступивші попередники з ним остро пробували, та він уперся і одно відповідає: „Душу за моєго Христа положити рад, а хрестити там (то є в степах), не буду". Навіть, повідає, сам просив радше єго скинути, тілько туди не посилати. І довго єму за той непослух заборонено було правити набоженство, та се було єму байдуже, напротів, він з радної душі повнив найпростійшу службу: то сторожем, то на дзвінниці. І всі єго люблять: і товариші, і світскі, і навіть погане. „Як? навіть погане?" „Так, владико і погане не одні до него приходять". „За чим?" „Шанують єго якось здавна, коли він іще на проповідь їіздив давнійше" „Та який же то він був тоді?" „А поводилось єму давно, яко місіонареви, найліпше і богато людей навертав". „Що ж єму таке сталося? чому він покинув то діло? „Годі зрозуміти, владико; раптом єму щось сталося: вернувся зо степів, приніс на вілтар пушку з миром і дароносицю і повідає: — Кладу і не возьму знов, доки не прийде час". „Якого ж єму треба часу? як він то розуміє?" „Не знаю, владико". „Хиба ж єго ніхто з вас за те не допитувався? О, роде лукавий, доки я живу з вами, доки терплю вас! як то вас нічого, що йде до діла, не інтересує! Погадайте собі, що коли тих, що ні горячі ні холодні, Бог обіцяв виплювати з уст своіх, то що ж чекає вас, цілком холодних?" Та мій еклесіарх оправдуєся: „Усяко, повідає, владико, ми єго допитувалися, та він одно відповідає: „Ні, каже, дітоньки, се не жарт — се щось страшне... я на те не можу дивитися". А що таке страшне, того еклесіарх не міг міні вповісти, а сказав тілько, що „думаємо, мовить, що-ді отцю Киріакови при проповіди щось обявилося". Мене се розсердило. Не люблю я тих, що-ді чудеса творять, і через те я як стій завізвав того упертого Киріака до себе і, не досить того, що вже мя й так досить мали за острого та лютого, а я взяв тай ще й захмурився і був готов опалити єго гнівом, як тілько ввійде.

Але прийшов міні перед очи черчик, такий маленький, такий тихий, що ні на кого було й кидати сердито очима; одітий в поблеклу перкалеву реверенду, шапка чернеча грубим сукном покрита, сам чорненький, остролиценький, а входить відважно, без усякого приниження і перший мене витає: „Здоров був, владико!" Я не відповідаю на єго привіт, а починаю остро: „Ти, що тут вередуєш, хло?" „Як, повідає, владико? даруй, будь ласкав: я трохи не дочуваю — не все дочув". Я ще голосніше повторив. „Тепер, кажу, зрозумів?" „Ні, відповідає, нічого не зрозумів". „А чому ти, з проповідю іти не хочеш і хрестити чужі народи?" „Я, повідає, владико, їіздив і хрестив, поки не спрактикував". „Ага, кажу; а спрактикувавши й перестав?" „Перестав". „Що ж тому за причина?' Зітхнув і відповідає: „В серці моім ся причина владико, і Серцевідець єї бачить, що велика вона і міні немічному не під силу... Не можу!" І в тім у ноги міні поклонився. Я єго підняв і повідаю: „Ти міні не кланяйся а обясни, що: чи тобі що обявилося, чи з самим Богом говорив?" Він з лагідним докором відповідає: „Не смійся, владико; я не Мойсей, божий вибравник, щоби міні з Богом говорити; тобі гріх таке думати". Міні сором стало за мою запальчивість, я помяк і повідаю: „То що ж? чому?' „А тому, видно, відповідає, що я не Мойсей; що я, владико, несміливий і свою силу-міру знаю: із Египту поганского я вивести виведу, а Червоного моря не розсічу і з степу не виведу, і підойму простї серця на нарікане на найбільшу образу Духа святого". Бачивши таку образність єго живої бесіди, я було дійшов до того, що він, мабуть, сам з відщепенців, тай питаю: „А ти ж сам

[1]) Будда — бог такий, у народів азіятских те саме, що у нас Христос.

яким чудом пристав до церкви?“ „Я, повідає, належу до неї від дитини і належатиму до гробової дошки“.

І росказав міні дуже простий і дуже чудний свій рід: батько єго був піп, скоро повдовів; повінчав якесь неправне подруже і був скинений з місця, та так, що ціле житє потім не міг собі єго нігде найти, а був при якійсь старій важній пані, котра ціле житє з місця на місце їздила і, боявшися вмерти без покути, на той раз єго попа з собою возила. Їде вона, — він на передній лавочці з нею в кариті сидить; а вона в дім увійде, — він у передпокою з льокаями на неї чекає. І можете собі здумати, що то був за чоловік, у котрого таке було ціле житє! А тимчасом він, не маючи вже свого вівтаря, годувався з своєї дароносиці, що з ним за пазухою їздила, і на синка він у тої пані якісь крищечки вимолював, щоби в школі єго утримувати. Так вони і в Сибір попали: пані сюда пойіхала відвідати доньку, що була тут за губернатором замужем і попа з дароносицею на передній лавочці привезла. Та дорога була далека, а до того ще пані тут довго бути збиралася, отже попик, любивши синка, не хотів без него їіхати Пані подумала, подумала і, бачивши, що їій батьківскої любви не зломити, пристала і взяла з собою й хлопця. Так він іззаду за каритою перейіхав із Европи в Азію, і мусів при тім хоронити привязаний ззаду куфер, на котрім і єго самого привязали, щоби сонний не впав. Тут і єго пані, і єго батько померли, а він лишився, через бідність шкіл не скінчив, до війска взяли, цюпас гнав. Мавши добре око, на росказ начальства, не цілившн, на здогін за якимсь утікачем кулю пустив і нехотячи на своє горе убив того. І від тоді він усе терпів, усе мучився і, ставши неспосібним до служби, в монастир пішов, де дуже добре справувався, був набожний, вивчився чужої мови, і через усе те єго післано навертати поган.

Вислухав я се просте, та сумне оповідане старенького і стало міні єго страшенно жаль і, щоби перемінити з ним тон, повідаю ему: „То, значить, те, що ти біцім-то якісь чудеса бачив, неправда?“ Але він відповідає: „Чому, владико, неправда“. „Як?... то ти бачив чудеса?“ „Хто ж, владико, чудес не бачив?“ „Однако?“ „Що однако? куди не глянь — все чудо: вода ходить в облаці, воздух землю держить, як перце; от ми з тобою порох і попіл, а рухаємося і думаємо і то для мене чудо; а умремо і порох розсиплеся, а дух піде до Того, хто єго в нас запер. І то міні чудно: як він без него піде? хто ему крила дасть як голубці, щоби полетіла та спочила?“ „Ну, про се нехай другі думають, а ти скажи міні просто й ясно: чи тобі самому в житю нічого незвичайного не показувалося, або що?“ „Було трохи й се“. „Що ж таке? „Дуже, повідає, владико, змалку до мене Бог був ласкав і два рази мене чудом заступав, хоть я того й не був вартий“. „Гм? росказуй“. „Перший раз то було, владико, ще як я був майже дитиною; в третій клясі я був іще і дуже міні в поле гуляти йти хотілося. Нас три хлопці пішли до директора віддиху просити, та не випросили і постановили збрехати, а привідця всему тому був я. „Ану, повідаю, хло, всіх ошукаємо, побіжім і закричім: пустив, пустив!“ Так ми й зробили; всі на наше слово й розбіглися з кляс і пішли гуляти та купатися, та рибку ловити. А над вечір мене страх напав: що міні буде, як домів вернемося? на смерть убє різками директор. Приходжу, дивлюся: уже й різки в мидниці мокнуть; я скорше драла, та в лазню спрятався під лавочку, та й ну молитися: „Господи! хоть і не можна, мене не бити, але зроби так, щоби не били!“ І так я щиро молюся, що аж упрів і знеміг; але тут раптом на мене дивною охолодою тихою повіяло і під серцем як голубчик тепленький зарухався і став я вірити, що буду спасений, і такий я став спокійний та відважний, що от не боюся нічого, та й годі! І взяв тай спати ляг; а просипаюся, чую: товариші діти несело кричать: „Кирилку! Кирилку! де ти? вилізай скорше, — тебе бити не будуть. інспектор прийіхав і нас гуляти пустив“. „Чудо, мовлю, твоє просте“. „Адже просте, владико, як сама Тройца в однім — проста істота, відповів він і з неописаним щастєм в очах додав: „Адже ж як, владико, Єго я чув! Як то прийшов Він, батеньку мій, відрадненький! здивував і зрадував. Сам поміркуй: вся вселенна Єго не обхопить, а бачучи діточий смуток, під лавочку в лазні до хлопчика підповз у холодочку і за пазушкою був“..

Міні такий руский Бог найбільше подобався і я повідаю: „Кажи ж далі, отче Киріак, за друге чудо“. „Зараз і за друге, владико. То було — як я вже став далі від Него, маловірнійший, — то було, як я сюда за каритою їіхав. Треба було мене взяти з російскої школи і сюда перевести перед самим екзаменом. Я не боявся, бо першим учеником був і мене би без екзамену в семінарію приняли; але директор возьми, та й напиши міні свідоцтво ві всім мірне. „То, повідає, умисне, для нашої слави, щоби тебе там екзаменували, і побачили, яких ми за мірних маємо“. Горе було нам із батьком страшенне; а до того, хоть батько й заставляв мене, щоби я дорогою, сидівши ззаду карити, учився, та я раз уснув і, якось їідучи в брід через ріку, всі книжки свої загубив. Сам гірко плачучи, батько страшенно мене за те на попасі вибив; а все-таки, поки ми до Сибірі дойіхали, я все забув і починаю тутешному угодникови молитися: „батеньку, поможи! зроби, щоби мене без екзамену приняли“. Ні; як я єго просив, а подивилися на моє свідоцтво і казали на екзамен іти. Приходжу сумний; всі діти веселі і в чехарду один через одного скачуть; один я такий, та ще другий, худий, прехудий хлопець сидить, не вчиться, так із слабости, повідає: „пропасниця забила“. А я сиджу, дивлюся в книжку і починаю в думці дорікати угодникови: „ну, що ж, думаю, оже ж як я тебе просив, а ти от нічого й не зробив!“ І в тім устав, піти води напитися, а мене щось на самій середині

кляси луп по за шию і на підлогу кинуло... я подумав: се певне угодник! помочи то він міні нічого не поміг, а от битися, то дивіть, як беся. Аж дивлюся, ні: то не угодник, а по просту той слабий хлопець через мене перескочити загадав, та, не подужавши, і сам упав і мене трутив. А другі міні повідають: „дивино, чужаку, тобі рука баламкаєся“. Попробував я, а рука зломана. Повели мене до шпиталю і положили; а батько туда прийшов і повідає: „не тужи. Кирилку, тебе за то тепер без екзамену приняли“. Тут я й зрозумів, як то угодник усе поладив і заплакав.. А то екзамен легкий, прелегкий був, так що я его жартом би зложив.

„Ах ти, повідаю, отець Киріак, отець Киріак! ти чоловік препотішний!... Обцілював я его, пустив і, ні про що більше не питаючи, велів єму, таки від завтрішного дня ходити до мене, вчити мене тунгузкої та якутскої мови.

(Далі буде).

Порядки в Роздолі.

(Допись [1]).

Рідко де найшов би, хотяй і в нашій Галичині, такі сумні відносини, як в нашім місточку. Розділ, се найбільше місточко в повіті жидачівскім, а не посідає жадного цісарского уряду: належить до політичного округа жидачівского а судового миколаївского; уряд податковий і виділ повітовий. та кож в Жидачеві. Колиж зважимо, що до Жидачева з Роздолу 11 кільком. і два пороми (на Дністрі і на Стрию) а до Миколаєва около 14 кіль. лихої дороги через гори, то оцінимо щорічні видатки Роздолян на підводи і страту часу при кождій справі, чи то в суді чи старостві, чи уряді податковім, на кільканайцять тисяч. Страшний то додаток до всяких додаткових додатків до додатків від податків. А друге лихо з тої самої причини то те, що в Роздолі нема зовсім хоть трохи независимих і інтелігентних людей, як в других містах, де є уряди. Та за те є двір гр. Лянцкороньского і богато панків від скарбу. У двораків вимоги превеликі, а почутя обовязків горожанских ніякого. А наші міщане вже і голови потратили: чекають в будь дечім, чи „пани“ не заберуть першого голосу, чи вони не возьмуть проводу. Але тим і байдуже, вони гостяться та веселяться, а відозвуться лиш втогди, як що небудь хтось другий зачне робити: „як то, без нас?! не запитавшися? гукають з обуреньом, адже ми ту перші! Ми і обшар двірский, ми обиватели і інтелігенція роздільска“. І розібють хотьби найпожиточнійшу справу. Найновійший подібний випадок був зі школою.

В Роздолі є до 630 дітей зобовязаних до школи, а на то триклясова (до недавна двоклясова) школа і всего дві невеликі комнати в будинку шкільнім, а трета винаймлена в приватнім домі. І при найбільшім стиску не може отже навіть половина дітей поміститися, хотяй би всі мали охоту до науки. Розуміється, що не може тут бути мови про якусь увагу на здоровє, але вже задля браку поміщеня неписьменних велика сила. Понеже громада не має жадних фондів а при тім міщане витягнулися дуже конкуренцією на будову нової церкви і через голодовий рік підулали дуже яко промисловці, то хотів кружок міщан помочи собі в той спосіб, щоби завязати комітет для вистараня позволеня збирати складки, устроіти льотерію фантову, уряджати вечерї і. т. д. на ціль будови школи. Але добра їх воля розбилася о байдужість чи неохоту нашої „інтелігенції“, котра на загальних зборах не явилася демонстративно.

Еще ліпшим приміром браку почутя горожанского і справедливости між звісними людьми“, є справа з цвинтарем в сусіднім селі Крупску. Як в Роздолі так і в Крупску лежить цвинтар серед двірского поля. Видко, предки були колись на тілько справедливі, що відступили людям трохи місця для вічного спочинку на тім поли, що вони рік-річно зрошували его своім потом, оброблюючи чорними руками. Але інакше сталося нині. В Крупску треба було доконче цвинтар розширити і очевидно не інакше, як на двірскім обшарі. Братство церковне подало було просьбу до графа і то по польски, бо міркували своїм хлопским розумом що така просьба буде скуточнійша. Але дурно хилялися та запирались своєї мови бідні люде, бо граф віддав прошене „до загалоджня“ зарядови а заряд загадав схіснувати з тої нагоди і не хотів ні відступити поля, ні продати, а запроєктував заміну 500 квадр. сяжнів за 760 кв. с. громадского облогу, на котрім уже сего року майже без накладу буде міг скарб сіяти. На тих 500 кв. с. мусить еще громада викопати рів, бо на спільний не хотів скарб пристати, а се забере яких 50 кв. с. Коли стали городити заміняний кусень, то скарб займив плотом вигін на около 50 кв. с. зовсім безправно. На унижену просьбу громади, зволив отже скарб зискати около 350 кв с. грунту! За рік, два випаде таке саме і в Роздолі — цікаво, що з Роздолу удре заряд дібр. гр. Лянцкороньского?

Здивуєтеся, чому громада не упоминається за безправно забраний нигін? На те дасть найліпшу відповідь одна трохи вже давнійша подія, яка лучилася в селі Березині. В року 1886 на 1887 була остра зима, а що в панскім ставі не ставало води, то мельник заставляв єі на ніч цілком. Вода замерзала вздовж корита, а рано плила вода вже висше. Через зиму намерзло тілько леду, що вода виступала і заливала обори, стайні і хати. Товар стояв по коліна в воді, бульба гнила в ямах і хатах, в

---

[1]) Поміщаючи сю допись, ми ради би почути слово від самих Роздільских міщан, особливо що до їх потреб, як напр. кава, котра мусить мати якусь розумну причину, коли єі вживають навіть мало не всі робітні люде по більших містах.

Редакція.

Березині проявився тифус плямистий з нечуваною силою. Громада видала процес скарбови: контував богато, а хісна з него мало, бо тягнеся уже два роки а на виграну нема і надії. Завважати треба, що при виборах до ради громадскоі, 1889 р., двір тримав з жидами; міщане подали протів некорисних для себе виборів протест і виграли; на се подав рекурс і двір, та сумніваються, чи вже виграє.

Друга бранжа „інтелігенції“ чи там сурдутовців Роздільских суть люде, котрі з дуже скромних а навіть темних початків доробилися маєточків і живуть вигідно в Роздолі, відгриваючи ролю корифеів. При виборах на бурмистра кандидують вони стало, занимають становища в уряді громадскім, в касі задатковій, належать до ріжних комісій, в загалі беруть більшу участь в громадскім житю. Та тілько дивно, що вони будують та купують мурованні доми, а міщанскі деревляні валяться. Здаесь, з коліна гроші луплять — та не з свого!

А наконець приходить найбільша язва — тьма тьменна жидів. Йдеш через Розділ то не то що в середині міста, але і на дальших улицях нема вже майже дому, де не сидів би жид: по одній стороні хати жид, по другій, звичайно гіршій, міщанин. В малій кімнатці і алькирику, часто без підлоги, міститься звичайно ціла міщанска родина і варстат. Часто есть хата міщанска тілько варстатом жидівским, бо жид дає шкіру на борг або таки просто дає свою шкіру, каже при собі покраяти у форми і забирає готові чоботи, заплатривши за роботу нужденну ціну.

Пишете про хліборобскі спілки. О скілько лекше далобися завязати промислову спілку в місточку, де есть до 300 ремісників одного фаху — а чи прийде до того?! Не тілько через ремесло, але і через цілий свій спосіб житя лізуть міщане у жидівску кипеню. Про опадність в убраню і проживаню нема і бесіди. Липилася нашим міщанам давна бута та минувся давний добробит. А тут намагають дівчата чим раз більше до „панскоі“ моди, жінки ходять у шовкових хусточках та дорогих матеріях, чоловіки у російских баранах зимою, а в літі в суконних капотах або „Überzieherach“ а кавалєри в куртих спенцерах і твердих капелюхах — гет на панский лад. „На животі шовк, а в животі щовк“ — таке і ваше, Роздоляне.

Але ні, не „щовк“, бо ми умієм дбати про наш живіт, доки нас не зліцитують! От приміром, є в Роздолі такі 4-5 літні міщанскі діти, що „не можуть знести молока на очи“ і для того пють рано — чорну каву. Чи повірите? Цілі родини міщанскі пють тутки чорну каву роблену з фалшованих жидівских зернят, а як коли не напеся ві мішанин, то вже „цілий день якійсь не свій“ і жалуеся на піст, що мусить рано місто білоі пити — чорну каву. І так майже з кождою потребою, котру уміють хитрі використувачі викликувати і піддержати. Що в самім Роздолі минаеся пива річно (а есть в місци бровар і горальня) того не скажу, але на весіля або хрестини, ба на іменини минаеся у міщанина 500 літрів або більше. „Дзигара“ курить кождий з тютюну по 13 кр. а папериів по 4 кр. або 5 кр. а деякі „Дунаєвского“ або „куба“ або „султани“ навіть у будень; табаку нюхає богаго а льотерія есть улюбленою забавкою і надією на лучші дни.

Може би хто закинув пересаду тому описови? Воно справді здаеся з початку, що так зле не есть, бо у нас кождий, і пан і міщанин ни удає дуже „поважного“ „статочного“ чоловіка, походжує бундючно і напушисто, як той индик; думаеш, що то не знати яка мастита птаха, а як пощупаеш меже розставленим пірем, то ледво дошукаешся здорового тіла.

Здорове тіло зберегла еще горстка міщан, котра має зрозуміне свого спільного інтересу, почуте правди і чувство для всього що добре. Сили і стараня іх вичерпує тепер будова нової церкви, але мимо того прийшло таки до заложеня читальні а при ній до виученя хору, котрий тепер власними силами і знанем міщан удержуеся.

Тай тут не іде все так, як повинно йти. Старші міщане відтягаються від читальні, а жінки зовсім не вписуються в члени. Чоловік, кажуть, учиться до смерти а ви панове не можете уже нічого научитись? А вам, чи не треба жадних відомостів, жінки та дівчата?! Хто знає, чи нечистість, котра закрадаеся до вазих хат, чи ваша непорадність в справах поза домом, чи зарозумілість і строі не суть наслідками того, що ви не знаете, що значить просвіта? А хтож буде виховував дітей, хто буде справляв іх перші крови, розвивав іх думку, розширював понятя, щоби не були такі тумановаті, як звичайно суть селянскі та міщанскі діти до 10 літ, коли іх матери самі не тямущі? Бодай, чи сповняться колись, дівчата, пісня, що співаете на гагілках:

Ой Званчику, Роздолянчику
Поплинь, поплинь по Дунайчику
Вибирай си подругу
З калинового лугу...

Далеко буде мусів плисти „Роздолянчик“, щоби вибрати собі подругу, бо схоче такоі, щоби могла стати доброю жінкою і мудрою матірю.

Тоту велику обоятність до того, що своє і те намаганє, строіться в чуже пірє, виробляє меже жіноцтвом, а посередно меже всім міщанством побіч інших впливів головно кляштор „паннів милосерних“, котрі удержують школу для дівчат і опріч польского пацеру, медаликів та шкаплірів, напихають в руску дитину всякого непотрібного „патріотичного“ фантя з польских букварів, а не дають здоровоі і пожиточноі науки.

Та на що лішше, коли такой в міскій школі учителька, Русинка родом і донька священника, панна Поцєівна заказує дітьом рускі молитви говорити! Міщане балакають про те голосно і з обуреньом, але чи упімнуться о своє право і чи зможуть дійти до него? Ледво, бо п. інспектор жидачівского округа, де лиш може бути сторонничий, там завсігди есть такий. Язик руский упосліджений і в школі і в

уряді громадскім і на почті — всюда, а нікому уплмнутися о его права.

От такий то сумний образ нашого міщанства, а не поліпшиться доти, доки самі міщане не попукають в собі силу, доки громадно не візьмуться до діла і не стануть боронити свої інтереса, доки не забажають просвіти, не полюбять ощадність, встремезливість та коли вже раз почують кайдани, в котрі закувала їйх жидова та власна їх байдужність і неміч.

Л. Л.

Збори Подільскоі Ради в Тернополі.

Дня 5 л. червня відбулися в Тернополі перші загальні збори ново заложеного товариства „Подільска Рада“. Метою товариства має бути політична організація трех повітів: Збаразкого, Скалатского і Тернопільского, а іменно перепроваджуванє виборів до рад повітових, до сойму і до ради державноі. На збори явилося значне число селян і духовноі інтелігенціі з трех повітів, тернопільска інтелігенція і, яко гості, о. Пелехатий і д. Рудніцкий з Золочівского. Збори відкрив др. Лошнів, представив зібраним комісаря Студзіньского і предложив о. Чубатого на провідника збори, і вибір той прийнято. Опісля слідувала промова о. Чубатого, в котрій вияснив ціль товариства, і о. Січинского, в котрій обяснив статути товариства, потім вписалися ще члени і вибрано виділ, в котрого склад ввійшли: о. Чубатий, яко голова, др. Лошнів яко заступник, о. Ковблянский яко виділові; на заступників виділових вибрано ч. Павла Думку, Матія Бриковича і д. Данила Стахуру. Против того вибору виступили о. Пелехатий і д. Корнило Устиянович і домагалися, щоби селяне, котрим найбільше лежить на серцю їйх доля, були виділовими, а не заступниками. Але тому супротивився о. Ковблянский і доказав, що хоч селяне суть дуже патріотичні, але незнають ні то установ, ні то форм, після яких мають відбувати всі справи. Голова закрив над тим розмову і розпочалися поодинокі внесеня. Ч. Павло Думка сказав дуже гарно оброблену мову про всякі угнети рускоґо народу, рускоі мови і релігіі; ч. Коцюрка з Чистилова забрав слово про те, як нехтуються права рускоґо язика в народних школах і як винародовляється молодіж шкіл середних длятого, що не учаться в своїм рідним язиці. Промова була добра, але єі переривав голова збору, нажаданє комісаря, котрому не подобалися відай закиди не власти. Длятого виступив в обороні і признав слушність ч. Коцюркови д. Рудніцкий і заявив, що лучше, щоби товариство розвязати, як щоби встанови, себ то статути були важні лиш для декотрих, а не для всіх. Такоі самоі гадки був і д. Данило Стахура і додав, що комісар на зборах руских повинен говорити по руски. В тім заявив о. Ковблянский подяку, новну пересади, комісареви. Забрав слово о. Січинский і представив гнет Русинів і поставив внесенє, щоби вислати депутацію до цісаря, але з добре доказаними фактами, щоби представила єму, яко нашому батькови. За тим заявилися всі, а ч. Триюда з Розношинець розповідав про всякі кривди, особливо підчас виборів, про заманювання виборців через людей інтелігентних (священников) за кандидатурою Федоровича против Січинскому. Кромі того заявлено спасибіг послам сойму і ради державноі за щире заступованє інтересів простонародя. Оден з селян заявив, що послам ради державноі нема за що дякувати, лишень о. Озаркевичеви та Ковальскому. Єще забирав о. Січинский слово, щоби Рада Поцільска зайнялася виборами до рад повітових в Збаражи і Скалаті. О. Ковблянский заявив в руки комісаря многая літа цісареви. На тім скінчилися збори, а присутні около 200 з радостею розійшлися. Селяне поприходили піхотою з яких 7 миль віддалень, а з міщан, то ми бачили людей з Тернополя, Збаража, Товстого (15) і з Микулинець. З Микулинець оден ремісник, ч. Абрагамовский навіть промовляв про угнети селян і нехтованє прав руского язика. Кромі селян, міщан і інтелігенціі, бачили ми і селянки і бідних зарібників тернопільских, що прийшли хоч послухати, що про їйх долю говоритися буде.

С. П.

Читальня в Джурові і ей свячений ворог.

(Допись).

Читаємо Вашу любу часопись „Народ“ і подибаємо ріжні веселі і смутні дописи про наші народні читальні і про наших ворогів, отже просимо помістити й нашу допись про нашу читальню в Джурові, снятинского повіту.

Три літа тому назад, як ми мали щирого душпастиря, о. Лотоцкого і за его проводом заложилисмо в Джурові читальню, котрою наша громада вся ся тішила і до котроі горнулася. Навіть наш дідич Володимир Загірский і его економ допомагали нам щиро ширити наше товариство. На зборах зложили члени около 25 зр., п. В Загірский самий дав на читальню 10 зр., а его економ Антоній Гофман 5 зр., і тих грошей було 40 зр. Велика утіха настала була в нашім селі, бо як малий так і старий — кождий ішов до читальні. Та, на нещасте, не довго так було, бо по 10 місяцях утратили ми свого любого о. Лотоцкого, а дістали о. Филимона Огоновского, котрий став першим ворогом нашої читальні.

Підмовивши за собою начальника громади і писаря Петра Марковского, котрий був секретаром нашої читальні, — наш о. Филимон росказав замкнути читальню, хоть не було жадної причини. Дуже наш народ став сумний в селі; як старий так і малий дуже жалували за читальнею, так привикли були до неі. Хоть ми ходили до нашого о. духовного і просили отворити читальню, аби хоть майно читальні не пропало, то то ніц не помагало — о. Филимон враз казав, що „і чути і знати не хочу про вашу читальню“. І так пропала наша читальня, бо і гроші, котрі були зложили, і книжки пропали, все.

І так наші Джурівчане, як старі так і малі сходилися оден у другого, і там собі щось читали, або хиба до корчми тай там, замість в читальні просвічуватися, то пили страшно, а нераз і баталькували оден другого. Но найшлися у нас такі чесні господарі, котрі не могли того терпіти. І так зібралося кілька йіх і знов пішли до о. Филимона просити, аби поміг нам відкрити читальню, котра три роки була замкнена. Але о. Филимон знов своєі: „і чути, і знати не хочу про вашу читальню“.

Тогди ми, богато не думаючи, спровадили собі статути, підписали, післали, де треба і, па-колисмо дістали позволене, тай отворили нову читальню — 10 листопада 1889 р. Теперішна наша читальня добре розвивається, бо до нині є вже 145 господарів, 10 парубків і 8 жінок уписаних, яко члени. І щиро вони тримаються, як мур, не зважаючи на ворогів, котрі всякими способами стараються знов нас розігнати і нашу читальню розбити.

Богато нам писати про наших ворогів, бо шкода місце забирати вашій часописи, але подамо свого найстаршого ворога, о. Филимона Огоновского, котрий підійшов за собою нашого начальника, Якова Савчука і писаря громадского і всіх радних, межи котрими є найбільшим нашим ворогом Юрій Николюк (Глушко), котрий заклався в корчмі з арендарем Йосем Брегером в вино, що таки нас розженуть, а Брегер каже, що ні, бо нема жадної причини. Як нас уже карає о. Филимон, то аж жаль нам все споминати: як нас кождої неділі і свята бештає як остатних в церкві, тручає в церкві, молодників трох навіть клінчали, що записалися до читальні і ходили враз з нами, святами різдвяними, колядувати оден до другого; а нам старшим засудили за то по 50 кр. кари наш начальник і писар і три радні. Тепер о. Филимон не дає і не позволяє свічку тримати в церкві, а парубкам, що брали участь в читальни, не позволив забави. Теперже ж, минувшої неділі росказав отець наш, аби парубки не мали коло читальні забави, котра досів була завше там, але позволив у корчмі! Чи ж не ганьба, аби так отець духовний поступав в своїй парафії! Хто з вас, читателі, може таке похвалити? Также недавно спроваджували на нас ревізію, але не найшли нічого злого в нашій читальні.

На другий раз напишемо більше про кривду, котру нам творить о. Филимон. Ви всі его знаєте, як він собі поступає при виборах, отже можете зміркувати, який він щирий в селі.

10. мая 1890.

Свідок.

Старий вовчище.

(Народна казка).

Такій був старий вовчище; докиль міг, докиль був молодий, ходив вінь собі в кумпанії, то і жилому сі яко-тако. На старість, звичайне: зачьив знемагати. Старі кости слава що сі купи тримають: де єму вже за худобов утіпати?! Так іде вінь собі, гадає, дивить сі: пасе сі кінь на толоці. А то який був вовк, такий му був і кінь. Іде той до коньи, тей каже: „Ставай, коню, оберни сі, буду тьи йісти!“ Кінь глипнув на него очьима, тей каже: А якжежь ти мене будеш йісти? диви сі: я маю підькови дзелізні на ногах: не пролигнешь — удавишь сі“. „Я ти відькушу підкови: настав копито!“ Наставив кінь копито, вовчище гризе, глодає — а той як трасне го коза вуха! (щістьи, що вовк богато зубів не мав, бо всі булиби сі вісипали) я сам гальопа в село! Вовк остовпів, витріщив очи, тей мйиркує собі: „Ци я коваль, ци я сьлюсарь? нащо мені було підькови відьривати?! не ліпше було відь разу зьзісти?! Та що робити, пропало!“ Потік сі вовчище далі, зайшов, вібачте, межe свині, тей каже: „Я прийшов, буду вас йісти!“ „Чекай—кажуть свині — погоди, ще тьи не хапає, ми сі нарадимо, ми ти віберемо, що ліпше, що клустішше,

що мйикше". Узьили свині радити: гу-гу, гу-гу, а далі зьірвалі сі, тей утьики, а утьики—дмухнули в село. Вовк став, загадав сі тей знов собі мйиркує: „Ци я радний, ци я на віт, ци я присьижний, ци я десьитник, ци я польовий? нащо мені сьи було питати, на шо радити? Ци не зьзісти лишь було?" Ідежь вінь, іде, — зайшов меже гуси, тей до них: „Ходіт сюда, гусоньки, ставайте си тутки, буду вас пісти". „Е — ge-ge-ge! Ми ще не сповідані, ми ще молитви не мовили — як ти нас гріших будешь йісти?" „То помоліт сі — каже той — красно, я не бороню, ще вам почекаю." Узьили сі гуси молити, тей меже собов: ge-ge-ge, ge-ge-ge, а далі здіймили сі, тей у село! Вовк здурів; стойит, дивить сі, тей знов собі мйиркує: „Ци я ксьиндз, ци я дьик, ци я пальимар? на що сі мені молитви питати? та не зьзісти, коли було що?" Погадав, пожурив сі, тей іде далі. Дивить сі — чоловік стойит. Уже сі не буду питати, гадає си вовк. Приступив сі тей каже: „Чоловіче, я тьи буду йісти! „А диви сі — каже той — я не вмиваний, такий чорний! Якже ти мйи будешь йісти, га?! Ней сі хоть умию ще перідь смертев". Пішов чоловік до потока, вирізав си грубого бучка, умив сі, приходить до вовка, тай „незнав —каже—у що би сі ту годі утерти? от, ти маешь фіст кудлатий, та дай ми, ней сі обітру". Узьив чоловік фіст, ніби то сі обтирати; як же хопить за кудли, як озме вовка бучком окладати, як стане єго лупити! що то?! вовчище скавулить, вйи сі, пше сі, а далі як лусне! — цілий фіст липивсі в руках чоловікови, а куций вовчище як опарений полетів в ліс біз фоста. Там десь вже меже свойі вовки попавсі, тей став йім свій припадок розповідати. Тут сам звиває сі як пискир насолений: що то — фоста нема!

Ведежь вінь теперь свойих камратьів на того чоловіка. Як чоловік увидів, що сі діе, тей гайд! на дерево! Вовки обступили дерево тей радьить сі, що би ту єму зробити, як би єго звідтамти дістати. Радьить сі, радьит, а далі каже якійсь старий лисий вовк, ніби проводирь: „Льигаймо ми підь дерсво, усе єден на другого, єден на другого, а ти, куций, на самий верх полізешь, тей так ми сі до чоловіка доберемо". Але куций каже: „Волію я уже на самім споді лежьити, ніж на верху до того ворога добирати сі; ще би ми знов яку біду урвав". Положив він сьи підь дерево, на него льиг другий, третий, десьитий, — уже недалеко чоловіка, а той як не скричить: „А кацьобов куцого, а кацьобов!" Як тото зачув вовчище, такій на него льик упав, що цуд цуденний! хотів утікати, іно сі що порушив під сподом, а тоти з верху лу-лу-лу: таки на землю попадали, порозкачували сі, як бульба, а чоловік сі регоче на дереві. Такі вовки люті, кождий ажь зубами скрегоче; як сі кинули на куцого, так го відразу розідерли.

Записав Філярет Колесса, від Олекси Бабія, в Ходовичах у Стрийскім.

Руска читальня і „Кółко" в Орельци, коло Снятина.

Село Орелець мале. Нема в нім богатих людей — найбогатший має може 20 моргів грунту, і таких найдеся заледво кілька. Більша половина мешканців — біднота. Здавна сі бідні люде чули щось за читальні тай чули, що вони йім можуть помочи, але не знали докладно, як воно йде Аж найшлися такі люде, котрі не дуються, що вони заможні — що почали тих бідних людей провадити на добру дорогу. До таких передовсім належить ч. Василь Григорович тай ч. Тимофій Равлюк. Сі два чесні господарі носилися ще давно з гадкою, щоби заложити у себе читальню. Та ба, як то люде повідають, що „не раптом стаєси на ноги". Таке і з ними сталося. То тогідний неурожай, то таки вороги читальні — все спиняли, загадане нами діло довести до кінця. Аж сего року, в марті скликали вони до себе людей і вислали статути до намісництва, до затвердженя. Нім ще подали статути, не мало вони витерпіли.

Не знати, чому то війти гет скрізь майже є ворогами читальнів? Таке і в Орельци. Війт, з особистої ненависти до ч. В. Григоровича, до котрого сходилися читальники, почав і читальників ненавидіти. Раз у вечір, читав йім В. Григорович до 11 годин; як читальники вийшли, війт попав йіх на вулици і зачав називати йіх остатними словами. Як він учув, що вже хотять статути висилати — став тогди лагіднійший, а навіть сказав, що пристане до читальні. В неділю розіслав присяжнів у село, а тоті поскликували людей до канцелярії громадскої. Війт тогди каже: „Я пристану до вас, але ви тих повікидайте з статутів, а мене кладіт першого, а того другого і т. д." Хотів, бачите, щоби ми самих богатих повписували. Но чесного Т. Равлюка се вкололо дуже, бо він хоть є трохи заможний, все стойіть за бідними, і він спротивився жаданю війта. Війт утік з канцелярії і погрозив, що всім читальникам „амінь" зробить. В десять день від того часу, як ми подали статути, приносить йіх жандар назад і зачинає випитуватися, кого здибле на дорозі, чи він хоче читальні. Т. Равлюк запитався жандарма, на що він випитуеся, а той відповів, що єму „заскаржено", що люде не хотять читальні і що йіх сами повписували тоті два ч. господарі — і відніс десь знов статути. За три тижні приносить посланець вже затверджені статути, тай дав знов війтови. Сей хотів конче довідатися, хто там є записаний, та не мав кому дати прочитати, та дав жидови, але, на єго нещастє, жид не вмів по руськи читати...

Люде гадали отворити читальню на Зелені Свята та облипилися тому, що тепер робота, рік був припадний, нема грошей, аж до після жнив.

Правду сказав д. Василь Семенів у дописи „Жолудки наших робітних людей і читальні", що люде по селах пруться до закладаня „Kółek rolniczych". Так і в Орельци. Чи-

тальники хочуть разом з читальнею заложити склеп. Який би то, не який склеп заложити — рада в раду, той свойі, а той свойі, тай згодилися на „Кółko“, „б о т о н і ч о н е к о ш т у є“. Пішли до Снятина, тай вписалися. Але на щасте, зараз другої днини, Вовчківскі господарі віднесли статути „Кółka назад і сказали, що вже не хотять у себе „Кółko“ запроваджувати. Директор „Кółka“ ще не подавав нам за статутами, а боячись, щоби й ми єго в дурні не попили, як Вовчківскі люде, таки і тепер не посилає. Зрештою, якс би то було наше ніби то польске „Кółko“ — судіть сами. Секретарем „Кółka“, зробили були ч. Василя Равлюка, парубка. Пішов він з людьми до Снятина, записатися до „Кółka“, а заступник директора питався: „A macie wy jakie gazety?“ Той каже: „Ми ще не маємо, але гадаємо пренумерувати Народ і Батькôвщину“. Він питається: „A kto wydaje ten Narod?“ Той відповів, що Павлик „Taże to, — повідає, — nihilista, socjalista! Jego pismo jest trucizną! To może ten sam, co stawał przed kratkami?“ „А за що ж він — питається секретар, — ставав перед кратками?“ „Mniejsza o to, ale to, to gazeta dla ludzi nie jest pożyteczna, zresztą ja nie czytał jej, jeszcze“ (От тобі й на! не читав, а виговорює. Зрештою так само робить і не один старший брат-Русин. Редакція).

Читальня наша вписалася в члени „Просвіти“ і дістала від неї 89 книжочок даром. Будемо пренумерувати для читальні Народ і Батькôвщину. .

Люде тепер найгірше бідують: нема з чим сапати. Не доста ще, що нема що йісти, але є й нова нужда: секвестратор приходить і забирає остатню худобину, котру господар так тяжко перезимував, а ні то остатню кожушину, пматє і т. д. Але наше відай таке, що „чим він слабий, тим єго ще дужче бют“.

Галайда.

Отворенє читальні в Рудні і перший у читальні відчит про жіночу справу.[1])

Сего місяця (2. червня п. ст.) мали ми спосібність бути на отворенію читальні в Рудні, в селі, що лежить милю віді Львова. Ново заложена ся читальня — друга в ряду; давнійше заложили першу читальню, на жаль тільки, йій не довелося довго істнувати...

Не маємо охоти розписувати „офіціяльним“ тоном сих вечериниць, що відбулися в Рудні, а піднесемо тільки такі річи, що, на наш погляд, мають більшу вагу.

Як се звичайно буває, збори отворив короткою промовою голова читальні, о. Дуткевич, а відтак почалися „продукції“: співи, відчити й деклямації, на переміну Відчити такі або устні виклади тим більшу мають вагу, чим близше вони своїм змістом до потреб матеріяльних і моральних народу, чим більше вони тикають пекучі справи, що обходять простий, робучий люд та чим яснійші вони своєю формою. Дивлячись з того боку, ми найперше звернемо увагу на відчит д. Нагірної „Про потребу просвіти для селянского жіноцтва“. Звернемо увагу раз тому, що у нас не так то частенько лучається, щоби жінки інтелігентні виступали в відчитами, а далі й тому, що сам відчит варт, щоби про него ширше трохи поговорити.

Отжеж головно говорила прелєгентка про хосен і користь просвіти; про те, що й жінки не повинни оставатись по заду, а що просвіта для жінки — річ великого значіня, се річ ясна; жінка розумна і з чоловіком інакше буде жити і дітей зуміє чогось навчити, коли дитина — як звичайне дитина, цікава — стане розпитувати про всіляку всячину, то не стане не знаючи, що йій відповісти, а як де прийде справа громадска, то й тут вона сміливійше й певнійше виступить, аніж тамта жінка, що не бачить далеко поза своє обійсте“. Д. Нагірна розповідала про се доволі довго, наводила всілякі цікаві прикладн, як то де інде жінки живуть та яке вони становище займають побіч чоловіків, напр. в західній Европі або в Америці і скінчила свій відчит, звертаючись особливо до вібраних жінок словами поета:

Учітеся, сестри моі,
Думайте, читайте...

Отсе головні думки відчиту; розуміється, що коло сих провідних ниток тяглася ціла тканина цікавого й дуже живого викладу. Подибали ми вправді декуди легенькі плямочки моралізаторскі: що ось, мовляв „так а так робити, річ погана, недслікатна“, але се вже та червона ниточка, що тягнеся й видніеся в відносинах інтелігенції до простих, робітних людей й нагадує попа й проповідницю — але, на щасте, таких річей в відчиті д. Нагірної було дуже небогато; а виклад попри свої основні думки, цінний еще гарною формою. Способом ясним і зрозумілим (популярним) та чистою, мужицкою мовою виложила д. Нагірна свої думки, зачіпаючи справи живі, вихоплені з буденного житя, і мож було зміркувати, що слухачі а передовсім слухачки (бо слухачок було більше) слухали цілого відчиту пильно й уважно.

Не скажемо сего про два інші відчити, тт. К-на і Д-ча. Т. К-н говорив про те, як то руска інтелігенція

---

[1]) Ми сердечно раді, що пред цілі найшлася інтелігентна Русинка, котра прилюдно, в читальні, обізвалася про те, що й нашим робітним жінкам треба просвіти й ліпшої долі. По цікавости, з якою руднянскі селянки вислухали того відчиту д. Нагірної, видно, що грунт се добрий — аби тілько кому сего справляти. Сподіємося, що за прикладом д. Нагірної підуть і ті наші світлі Русинки, котрі ще такими справами в народі не займалися. Замість теперішних пустих розмов по празниках, вечерках і т. і. ми радилиби нашим Русинкам, слідити пильно житє й думки наших селянок і помагати йім до красного житя. Спільним їх заходам чейже поведеся, не тілько збудити в селянках охоту до просвіти, а й найти потрібні засоби, щоби допомагати тим сільским дівчатам, котрі би мали охоту й талант іти до висших шкіл. При такій роботі наших більше письменних Русинок, вони певне швидше зможуть зорганізувати й своє власне вище образованє. Редакція.

заходилась коло просвіти народу і поліпшеня его незавидної долі; він показував, в якім напрямі вели просвітне діло люде світлі і підніс ту думку, котру висказав в одним з остатних чисел „Народа“ д. Павлик: що читальні повинні би стати не лише осередком просвіти між народом, але й осередком всяких змагань до поліпшеня ековомічних відносин, тяжкого житя робітних людей. Хоч і важні се справи, але виклад сам був далекий від популярности, тим більше, що т. К. говорив богато про роботу інтелігенції, як вона доси велася. Так само і відчит т. Д-ча „Про знесенє панщини“ не міг зацікавити зібраних людей. Зрештою т. Д-ч говорив більше про формальні річи, які внески ставляли в тогдішнім Соймі, які рішеня ухвалювали посли, а не звернув уваги на річи перворяднього значіня. Він не сказав про той „визвольний“ рух, що почав ся й проявився найміцнійше у Франції при кінци минувшого століття (Велика революція) і ширився де далі все більше на схід, розбиваючи давні форми житя (феодальні або кріпацкі). Т. автор не сказав, хто найбільше хочби в австрійскій державі боровся за нові думки — бож прецінь не „декрети“ правлять світом, кермують житєм народів; „декрети“ се лиш ознака відповідних умов житя, „декрети“ мусіли прийти в слід за тим, як всі вже зрозуміли, що далі жити серед таких порядків — річ неможлива і нерозумна... Роз'яснивши сю річ, автор бувби роз'яснив народови, простим людям, котрі его слухали, кому властиво треба подякувати за знесенє панщини ?...

На сих вечерницях чули ми ще один коротенький виклад про Федьковича. Се був вступ до его посвії „Празник у Такові“, котру виголосив т. Колесса. Т. К. сказав наперед дещо про Федьковича, де він родився та проживав, які він складав пісні на оповіданя про долю, про житє простого, робучого люду, а найбільше про долю жовнярску, а далі сказав пару слів про Сербів, бо власне в тій поезії „Празник у Такові“ оповідає Федькович, як Серби визволилися з ярма турецкого. Деклямував єще т. Курпяк вірш того самого поета п. з. „Довбуш“... Про хор і про співаків-академіків та студентів, що приїхали на закладини читальні зі Львова, не стану богато писати, тим більше, що не належу до знатоків в сій справі; досить, що хор під проводом т. Курпяка відспівав гарно кілька знаних пісень.

При кінци вношено всілякі „многая літа“ — але се вже річ більше гречности і звичаю; згадаємо тільки, що з поміж слухачок виступила одна дівчина і звернувшись кількома словами до д. Нагірного, внесла его „здоровє“. (Чому ж не здорове д. Нагірної? Ред.)

Жаль тільки, що було так „мало-небогато“ слухаючих. Чи се тому, що дощ падав, чи тому, що вечерниці розпочалися пізно й люде не могучи діждатись, стали розходитися; досить, що народу була невеличка жменя — найбільше було жінок і дівчат — але зібрані слухали з увагою, особливо відчиту д. Нагірної, видно, що се питанє чіпало „за живе“.

Вечерниці протягнулися до пізна, а львівска молодіж зайшла до Руднянского господаря, забавлялась там весело, а що дощ не переставав падати, то всі вернули аж другого дня рано до Львова.

Кінчаючи се письмо, в котрім ми більше написали про вечерниці, а не розповіли про читальню і про ей виглядн на будуче, про те, чи Рудняне справді відчувають потребу читальні — зичимо ново заложеній читальні найкращого розвою. Дай Боже, щоби їй судилася красша доля, аніж попередущій! М. Ганкевич.

З сим числом кінчиться півроку нашого видавництва. Просимо наших довжників чим скорше вирівнати з нами рахунок, бо інакше тим, котрі самі замовили „Народ“ і котрі доси виразно не просили почекати їм до певного речинцю — будемо мусіли від 13 ч. перестати висилати нашу газету. Ми тут за все мусимо платити готовими грішми, по 100 зр. у місяць, а нам іще передплатники винні, до кінця року, поверх 600 зр. Отже надіємося, що ті гроші дістанемо як найскорше. Загалом просимо наших людей, щоби тепер, коли їм скрізь показує на урожай, не забували й на нашу газету. Для їх добра, ми піднялися видавати газету в найтяжший час і перебули не одно. Тетер черга на самих робітних людей. Ширіть „Народ“, дописуйте з усіх закутків про свої кривди, помагайте нам, а ми вам також ізможемо скорше стати в пригоді. Правда, доси навіть не все в „Народі“ було писано зрозуміло, але скрізь чей найдуться люде, котрі Вам усе розтолкують; а зрештою, коби ми перше сяк-так проорали скибу межи інтелігенцією для вашого добра й поступу: кобисмо придбали яких кількадесять добре вчених, щирих, незалежних, відважних і, головно сталих інтелігентних Русинів, котрі би хотіли і могли зовсім для вас посвятитися —то тоді, при їх помочи, ми могли би не тілько в „Народі“ писати про всякі наукові та практичні справи як найзрозумілійше, а й могли би ми трохи ліпше зорганізувати народну просвіту, господарство та простонародну політику. Тілько, як кажемо, до сего нам треба помочи і вашої і таких інтелігентних людей.

Зміст: В справі похорону Адама Міцкевича, Краківских академіків і редакції Народа. Які то діячі в Снятиницині, Клима Обуха. На краю світа, оповіданє Н. С. Лєскова, пер. М. Павлика. Порядки в Роздолі, Л. Л. Збори Подільскої Ради в Тернополі, С. П. Читальня в Джурові і ей свячений воріг, Свідка. Старий вовчище, народна казка, зап. Ф. Колесса. Руска читальня і Кółko в Орельци, коло Снятина, Галайди. Отвореніе читальні в Рудні і перший у читальні відчит про жіночу справу, М. Ганкевича. В справі видавництва.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 1. л. липня 1890. Ч. 13.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи вищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

До економічної організації Русинів.[1])

Справа перестрою наших читалень в тім напрямі, щоби вони стались могучою підоймою та опорою в економічнім житю нашого простолюдина, є питанє величезною значіня на дальший розвій цілою нашого народу. Корінь нашого народу— мужики-хлібороби. Єсли коріневи нестає животних соків, то й житє цілої ростини загрожене; така ростина не жие-розвиваєся, тілько нидіє; леда яка невзгодина задає їй смерть. Хлібороб наш голодний та збіджений, стає наймитом на власній землі, а панами землі стають розбогатілі працею простолюдина жиди-спекулянти, елемент крайне небезпечний і нам ворожий. Наше народне житє знемагає, бо тратимо грунт під ногами. Наша будучність тісно вяжеся з рішенєм нерівної економічної борби жида-капіталіста з нашим темним, голодним селянином та маломіщанином. Єсли обставини теперішні не зміняться, єсли інтелігенція наша не зорганізує так цілі маси простого народа, щоби в тій безпощадній боротьбі він побідив, то наша будучність вельми сумна. Часу гаяти дурно годі, тож наша щиро прихильна народному ділу інтелігенція повинна о скілько мож найскорше пристушити до поважної праці, помочи загибаючому простонародю. Нім збереся віче наших знатних Русинів, повинна вивязатися в часописях розмова над способами і средствами, за котрі треба взятися, що б осягнути так високу ціль. Початок зроблений в статі про перестрій читалень. Подаю отже дальше свої гадки.

Починаю коротким представленєм економічних обставин та причин, котрі довели наших хліборобів до такого безвідрадного положеня. Поминаючи такі причини, як часті елементарні нещастя, роздробленє землі, цілковитий брак промислу, низька платня робітника, високі і ріжнородні податки, — займуся тілько вказанєм наслідків, одної величезної причини руїни матеріяльної нашого мужика, именно вкажу на велику трагедію, котрої акторами всякого калібру гандлярі, майже виключно жиди.

Користуючись темнотою та безпорадностію хліборобів, уміла тота каста так запановати в нашій нещасній країні, що мужик в торговли відданий на єї наству. Кожда околиця має свою кліку гандлярів і вони панують там в торговли цілковито. Найліпше мож се побачити на наших ярмарках. Добре приглянувшися, бачимо, ще властивими панами ярмарку кліка двох-трох гандлярів, а та тьма жидів, що робить тілько гамору — се лиш агенти тої кліки. Все, що збуває від місцевої консумції, не купить ніхто інший, як лиш та кліка, бо мужик темний не здобудеся на те, щоби зібратися в спілку, та післати свій продукт на всесвітний ринок, виключаючи гандлярa. Порівнуючи ціну артикулів консумційних на всесвітних ринках з цінами в наших околицях, бачимо, що найчастійше наші ціни низші часто навіть о 50 процент. Відчисливши навіть 10% коштів достави на всесвітний ринок, то все лишаєся в кишени тої кліки яких 40% зиску. Оден економіст німецкий обрахував на статистичних даних, що за перепродаж вівса в нашій Австрії зискують перепродавці (Zwischenhändler) кругло 10 мілионів золотих, числяти їм лиш 9 процент зиску, як каже, то ще процент горожанский. Сей економіст обчислив лиш зиски великих торговців на столичних ринках, значить обрахував, кілько тратить хлібороб, продаючи свої продукти просто тому великому торговельщикови. У нас однакож хиба лиш великі фільварки продають свої продукти безпосередно великим гандлярам; продукти наших мужиків переходять через подвійні руки, нім дійдуть до гандлярів столичних. Мужик продає переважну частину збуваючих єму продуктів сельским жидкам, агептам кліки найблизшого місточка. Дістявши добре барашівне, продають вони ті продукти своїм місточковим панам. Доперва ті „великі“ місточкові жиди, взявши знов „барашівне“, продають їх на всесвітні ринки. Приміром читаємо в часописях, що за 100 кільо вівса платять у Відни, Львові, і т. д. 6-7 золотих. В нашій околици платять, тимчасом лиш 3-4 зр. за 100 кл. Дуже часто трафляєся й таке, що мужик, не обрахувавшися гаразд, кілько єму самому треба, купує потім у жида свій власний продукт за подвійну ціну. Се дієся у нас всюди на весні, особливо єсли зима продовжиться.

[1]) Ся статя вийшла з розмов кружка людей, духовного стану. Піддаємо еї під оцінку тих немногих Русинів, що ліпше розуміються на економічних справах Галичини. Ред.

Така торговля не лиш руйнує мужиків матеріяльно, вона есть причиною, що жиди-гандлярі, стягаючи рік-річно міліони з праці мужичої, сталися всемогучими панами на поли економічнім і яко ворожий нам елемент уживають капіталів на цілковите знищене економічного биту нашого народу. З тяжкої праці кляс продукуючих беруть вони львину часть, лишаючи для робітників лиш скупі средства до житя.

Мужик стаєся поволи наймитом на власній земли. Що ж за будучність може чекати прочі верстви народу нашого? Той згубний процес спинити, есть святим обовязком нашої світлої інтелігенції. Помочи не уділить ту ні правительство ні наша куплява автономія. Ратунок нашого мужика, а з ним і цілої нашої будучности, лежить в самопомочи. Мужики і маломіщане нашої части Галичини повинні звязатися в одну загальну економічну спілку. (Те саме повинні зробити мужики західної части Галичини). Спілка (чи то союз спілок) мусить цілковито запанувати над всіми условинами економічними нашого краю. Першою задачею спілки булоби виперти цілковито гандлярів з нашої торговлі. Замість 50% зиску, котрі бере тепер гандляр, бралаби спілка приміром лиш 5%. Тих 5% зиску, по відтрученю коштів заряду, уживалаб спілка на піднесене промислу, чи то домового чи фабричного, на викуп землі і і віддаване ей в арендy спілкам безземельних робітників, на піднесене раціональної управи землі; в загалі уживала б спілка своїх зисків на цілі загальні. Вплив діяльности спілок на піддвигнене економічне нашого народу бувби величезний. Крім того, що яких 30% правдивої вартости артикулів торговельних лишало б ся в кишенях наших мужиків, уживала б спілка кілька сот тисяч золотих річно на цілі економічні для загальної користи. За кілька літ діяльности такої всехліборобско-економічної спілки можна б розвинути промисл краєвий, в той спосіб піднесла б ся плата робітнича, бо у нас після наших економістів, жиє три рази більше рук з рілі, ніж йіх до ей управи треба. Ту надвишку рук конче треба звернути до промислу, і се була б перша задача спілки. Що до організації спілки, то федерація повітових спілок есть найвідповіднійшою формою до як найскоршого розвою спілок, бо кожда спілка в своїм окрузі буде могла оперувати з незвязаними руками, а лиш справи обходячі всі спілки повинні підлягати під заряд центральний. На той заряд центральний треба статутами вложити обовязок, щоби ві всіх повітах нашої части Галичини засновав спілки. Заряд повітовий треба би знов зобовязати, щоби в своїм повіті позакладав спілки сельскі у всіх сельских і маломіщанских громадах.

Сей обовязок треба вложити на заряди спілок длятого, бо лиш тогди спілки зможуть запанувати над обставинами економічними, если не буде ні найменшої оселі, де б не було членів і складів спілок. Против такого перстеня спілок (Ring) будуть теперішні пани економічної ситуації змушені зовсім уступити місця спілкам. Як заряд центральний так і повітовий треба розділити на дві секції, економічну і просвітну. Секція економічна центральна мала б дбати про економічні справи всіх спілок. Ей ділом було б вишукувати для нашої продукції найдогіднійші місця збутку, руководити повітові спілки і т. д. Повітова секція економічна дбала б про те, що б стати паном ситуації в повіті. Секція просвітна мала би дбати, щоби при кождім складі спілки була порядна бібліотека, старатись о відповідні видавництва уряджувати відчити, мати око на науку в наших школах і. т. д. Заряд центральний, центральну комісію контрольну вибирають делегати повітових спілок, вибрані загальними повітовими зборами. Заряд центральний іменує урядників повітових складів, дирекцію спілок; видає вістник спілок. В вістнику мають найперше поміщатися справоздання з всесвітного економічного руху, а в кінци часть поучаюча о управі рілі. скотоводстві, промислі і т. д. Членів повітового заряду вибирають загальні збори повітові. Так само вибирають вони повітових котрольорів і делегатів на загальні збори, рішають на предложене виділу, як уживати зисків. Добре би дуже було, если би загально припята система виплачуваня дивіденд була залишена. Членам досить, що мають поміч при продажи і купні за посредством спілки. Всі зиски повинни б іти для загальних цілей. Загальні збори сельскої спілки вибирають свій заряд і контрольорів для свого сельского складу (склепу). Відношене повітових зарядів і складів булоб подібне до відносин, які суть тепер між купцем в місті а сельским крамарем, що до торговельних відносин. Лиш заряд касибувби в руках заряду повітового так само як ужите спільних зисків в руках загальних зборів всіх повітових спілок. Основне оброблене статуту для цілого систему спілок може уложити анкета з фахових людей, тож в подробиці організації нема чого входити.

Знаючи, що знайдеся много людей, котрі недовірчиво покивуючи головами, скажуть: „се чиста фантазія такі спілки, на се треба великих капіталів, бож таким спілкам треба би звести тяжку борбу конкуренційну“, хочу де що і на той темат поговорити. Зреалізоване такого проекту — се у нас не таке то тяжке діло, бо в сім напрямі зроблені вже перші кроки. Маю ту на думці наші торговельні спілки „Народну Торговлю“ та „Карпацку крамницю“. Дотепер однакож обмежаєся „Нар. Торг.“ ва тім, що продає в своїх 9-ох склепах товари кольоніяльні та бере в комісе деякі вироби потрібні до домашного ужитку. Зиски товариства ідуть на дівіденди для членів. На економічне піддвигнене народу не має се товариство найменшого впливу, бо підмагане торговлі полягає виключно на підмозі немногих приватних сельских крамниць; се виходить лиш в користь немногих одиниць, а не загалу народу. Діяльність Карп. крам. показалась о много хосенніїшою для нашого мужика. Однакож се товариство за слабе, щоби могло о власних силах стати до борби конкуренційної та причинитись

до економічного піддвигненя гірняків. Зиски товариства ідуть також на дівіденди для членів. Понеже ті оба товариства не в силі сповнити тої задачі, яку сповнити можуть загальні економічно-торговельні спілки, то ті оба товариства повинні переобразуватись в такі спілки. В той спосіб могли б спілки станути відразу на сильнім грунті, бо все таки засоби матеріяльні і моральні сих товариств, як на наші відносини, значні. Єсли би загальні збори тих товариств згодились на таке переобразованє товариств, дали б доказ, що розуміють значінє і вагу таких загальних спілок. За їйх приміром пішла б вся інтелігенція, і світлійші мужики і не минув би рік, а наша сторона зорганізуваласьби в сильні спілки, котрі по короткій а завзятій борбі з теперішними монополістами торговельними, запанували б цілою ситуацією. Борба конкуренційна була б тому коротка, бо наші гандлярі не в силі обстати при 5% зиску. Товариства потрібували б утримати яких дві сотки урядників, а наші гандлярі творять разом з родинами звиж пів мілїонову суспільність; впрочім хотяй би якийсь час старались робити конкуренцію, то загал мужиків відвернеся від них, бо пізнає, що лиш в спілці їйх спасеніє. Обрахуймо в приближеню капітали, якимиби розпоряджали наші спілки в перших хвилях повставаня. Єслиби нарід через газети і спеціяльні брошури пізнав користи з завязаня спілок, то мож рахувати на кождий повіт перетятно 1000 членів, (враховуючи вже нашу світеку і духовну інтелігенцію). Най кождий член субскрибує перетятно 10 зр. (виразьно кажу перетятно, бо оден субскрибує 1 зр. а другий 100 і більше) то в кождім повіті знайдеся перетятно 10000 зр. на перші потреби. Маємо наших повітів 43. Всі повіти зложили б майже пів мілїона золотих. Долучім до тої суми засоби „Нар. Торг.“ та „Кари. крам“. а дальше і субскрипції наших двох богатих інституції „Нар. Дому“ та „Ставропігії“ то засіб грошевий виносивби яких 800000 зр. Згадав я ту о „Нар. Дім“ та „Ставроп.“ Така велика і важна справа, як економічне підвигненє народу, злучить всіх наших інтелігентних людей в оден табор; тогди і люде управляючі тими двома заведенями віддадуть часть капіталів тих заведень на заснованє спілок, або з власної ініціятиви або змушені волею народу. Таку справу годі буде в подібний спосіб трактувати, як справу відданя салі для народного театру. Наконець звертаю увагу на рух, який повстав тепер між рільниками на цілім заході Европи і в Америці. Всі вяжуться в спілки з окликом виключити гандлярів від торговлі та збувати свої продукти з помочію рільничо — економічних спілок, просто консументам. От у Відни завязалась перед роком така рільнича спілка. За рік своєї діяльности получилась вона з всіма рільничими „касинами“ обох Австрій та деякими чеcкими і ті товариства збувають свої продукти через віденьске рільниче товариство. (Agrarkomite) За перепродаж бере тото товариство 2% а гандляр не возьме інакше, як за 10%.

Очевидно, що тото товариство подало б нашим спілкам братерску руку, бо такий продуцент як Галичина, котрої уділ на віденьскім ринку доходить до 40%, се для того товариства важний союзник. Посередно помогла б нам тота віденьска спілка, бо поборовши великих віденьских гандлярів, прийдеся лекше побороти наших спекулянтів, бо остаточно всі наші купці і купчики се агенти тих великих віденьских спекулянтів.

Кінчу покликом до всіх бажаючих ліпшої долі і будучности нашому народови, взятись до діла щиро і без страти дорогого часу, обрахуватись з силами і засобами, розібрати основно проєкт рільничих загальних спілок, уложити всесторонно обдуману програму і після неї поступати без огляду на перепони і трудности. Де як де, але в такім ділі перешкод і борб буде много, бо ту прийдеся стати до борби з загроженими спекулянтами та їйх величезними засобами матеріяльними. Однакож така висока ціль гідна посвяченя і трудів!

К. О.

НА КРАЮ СВІТА

III.

Та подобрівши на Киріака, я за те накинувся на ренту монахів моєго монастиря, у котрих, правду сказавши, не бачив ані Киріакової простоти, ані якого діла корисного для церкви: живуть собі немов передна сторожа християнства в краю язичників, а вічого, лінивці, не роблять, — навіть мови тутешньої ні один не постарався вивчити. Картав я їйх, картав по келіях і нарешті з казальниці на них гримнув словом царя Івана ко преподобному Гурію, що „даремне-ді звуть чернів ангелами; не рівні вони ангелам, ані похожі на них; а повинні вони вступати в слід апостолів, котрих Христос послав учити і хрестити“.

Киріак приходить до менє на другий день лекцію давати і прямо мині в ноги: „Що ти? що ти? повідаю, підіймаючи єго; учителю добрий, тобі то не ялося ученикови в ноги кланятися“. „Ні, владико, вже ж надто ти мене утішив, так утішив, що я з роду не надіявся такої втіхи!“ „Та чого ж, повідаю, чоловіче божий, ти так мною втішився?“ „А того, мовить, що велиш черцям учитися, та йдучи в перед учити, а потім хрестити; твоя правда, владико, що такий порядок заводиш, єго й Христос велів і практикар повідає: „де нема науки душі, нема добра“. Хрестити вони всі можуть, а навчити то ні“. „Ну, се вже, повідаю, ти мене, братику, бачу ширше зрозумів, ніж я говорив; отак-ді по твоєму і дітей би не требах рестити“. „Діти християнські інше діло, владико“. „Ну так; і предків би наших князь Володимир не охрестив, якби довго від них

наученості ждав". А він мині відповідає: „Ех, владико, адже й по правді би їїх може й ліпше було перше повчити. А то, ти сам чей у літописі читав: „усе дуже скоро мов окріп закипіло, понеже благочестіе его со страхомъ бѣ сопряжено". Платон митрополит мудро сказав: „Володимир поскорив, а Греки злукавили — неуків не навчених охрестили". Чого ж нам іти за ними в слід? аже ж вони, як знаєш, підхлібні до нинішнього дня. І так то ми во Христа хрестимося, та во Христа не облекаємося. Пуста робота так хрестити, владико!" „Як, повідаю, пуста робота? отче Киріак, що ти се, батюнька, проповідуєш?" „А що ж, повідає, владико, адже се благочестивий чоловік писав, що одно водне хрещене темнякови до придбаня життя вічного не служить". Подивився я на него і повідаю поважно: „Слухай, отче Киріак, адже ти єресіі говориш". „Ні, повідає мині нема єресіі, я по тайноводству святого Кирила Єрусалимского православно говорю: Симонъ волхвъ въ купѣли тѣло омочи водою, но сердце не просвѣти духомъ, и спиде, и изыде тѣломъ, а душею не спогребеся, и не возста. Що охрестився, що викупався, то однако християнином не був. Живий Бог, і жива душа твоя, владико; нагадай, хиба ж не писано: будуть і такі хрещені, котрі ділами совісти оправдаються і ввійдуть яко ті, що хоронили правду та істину. Невже ж ти се все відкидаєш?" Ну міркую, буде час про се бесідувати, і повідаю: „Ану-ко, мовлю, брате, не єрусалимскої, а дикарскої мови вчитися, бери сказівку, та не дуже сердься, коли я чого не второпаю". „Я не сердитий, владико, повідає.

І справді — на диво був добродушний та отвертий старичок і прекрасно учив мене. Розумно і скоро відкрив він мені всі тайни, як порозуміти ту бесіду, таку бідну і немногословну, що ві либонь чи можна й мовою назвати. В кождім разі се не більше як мова життя звірячого, а не життя духового; а тимчасом присвойіти ві дуже трудно: обороти бесіди короткі і не складні, і через те дуже тяжко перевести на ту мову все, що писано в мові правильно виробленій, зі складними складами та залежними реченями; а виразів поетичних і фігуральних на неї зовсім годі перевести, тай понятя, котрі вони виражають, були би для того бідного люду недоступні. Як росказати їйм, що значать слова: „будьте хитрі, як змії, і добрі, як голуби", коли вони ані змії, ані голуба ніколи не бачили і навіть здумати їйх собі не можуть. Годі їйм піднайти слів: ні мученик, ні хреститель, ні предтеча, а Пресвятую Діву, коли перевести по їйхньому словами шочмо Абя, то вийде не наша Богородиця, а якесь шаманске божество жіночого полу, коротше сказати, богиня. Про піст же, або покуту, або інші тайни віри ще труднійше говорити, а будувати їйм який небудь богословский лад або хоть тілько сказати про порід без мужа, від Діви — і думати ніщо: вони або нічого не зрозуміють, і то ще найліпше, а ні то прямо в очи розхохочуться.

Все се мині передав Киріак і передав так славно, що я, піймивши дух мови, піймив і ввесь дух того бідного народу; і що найзабавнійше, Киріак зігнав з мене найневиднійшим способом всю мою нещиру строгість: поведінка наша один до одного стала як найприємнійша, легка і така жартовлива, що я, тримаючися сего жартовливого тону під конець своіх лекцій, велів горнець каші зварити, поклав на него срібний рубель грошей та чорного сукна на реверенду і поніс усе те, яко виученик, Киріакови до келії. Він жив під дзвінницею в такій маленькій келії, що коли я ввійшов туда, то двом і повернутися нігде, а голова прямо о стелю впирає; та порядок тут великий і навіть на півтемнім вікні з кратами, в розбитім горшку, астра цвите. Киріака я застав за ділом — він силяв щось з рибячої луски і нашивав на полотенце. „Що се ти, повідаю, ладиш?" „Намистечка, владико". „Які намистечка?" „А от дівчаткам маленьким дикарским намистечка; вони на ярмарок прийіжджають, от я їйм і дарую". „То ти язичниць невірних радуєш?" „И-и, владико; годі бо тобі все так „невірні" та „невірні"; всіх один Господь сотворив; жалувати їйх темних треба". „Просвічати, отче Киріак". „Просвітити, повідає, гарно то, владико, просвітити. Просвіти, просвіти, і зашептав: „да просвѣтится свѣтъ твой предъ человѣки, коли побачуть твої добрі діла". „А я осьде, повідаю, до тебе з поклоном прийшов і за вивчене горнець каші приніс". „Ну що ж, добре, повідає; сідай же й сам коло горшка, посидь, гостем будеш". Посадив він мене на пеньок, сам сів на другий, а кашу мою на лавку поставив і говорить: „Ну попойіж у мене, владико; твоім же добром та тобіж чолом". Стали ми їісти зо стареньким тоту кашу і розговорилися.

IV.

Мені, правду сказавши, дуже було цікаво знати, через що Киріак покинув свою вдатну місіонерску роботу і чому він так дивно, на тодішний мій погляд, майже переступно, або бодай згіршаючо ставиться до того діла. „Про що, повідаю, будемо говорити: по добрім слові готова й бесіда; скажи ж мині: чи не знаєш ти, як нам вивчити віри ось тих чужих людей, котрих ти все бороніш?" „А вчити треба, владико; учити, та добрим житєм приклад їйм дати". „Та де ж ми їйх з тобою будемо вчити?" „Не знаю, владико; до них би треба з наукою йти". „То - то й є". „Так, до них владико; і рано сіяти сімя і вечір не давати пропочити руці — все сіяти". „Добре кажеш, чого ж так не робиш?" „Дай покій, владико, не питай". „Ні, вже роскажи". „А домагаєшся росказати, то послухи: по що мині туда йти?" „Учити і хрестити". „Учити? ба, коли ж бо то вчити гляба". „Чому? ворог не дає, чи що?" „Пі-і! що то ворог, не велика він для хрещеного чоловіка особа: его одним пальчиком перехрести, та й щезне; а вражки не дають, ось біда!" „Що ж то за вражки?" „А

от куці одітелі, батьки добродітелі канцелісти, урядники, з дописками протоколісти". „То вони значить, сильнійші як сам ворог?" „Якже ж: сей рід, знаєш, нічим не вигониться, навіть ані молитвою, ані постом". „Ну, то треба, значить просто хрестити, як усі хрестять". „Хрестити... промовив за мною Киріак і раптом замовк і всміхнувся. „Що ж? кажи далі". Усміх зійшов з губ Киріака і він з поважною і навіть острою міною додав: „Ні, я прихащі не хочу того робити, владико". „Що-о-о!" „Я не хочу того так робити, владико, от що! відповів він твердо і знову всміхнувся. „Чого ти смієшся? повідаю. — А коли я тобі велю хрестити?" „Не послухаю, відповів він, добродушно всміхнувся і, по панібратськи вдаривши мене рукою по коліну, промовив: „Слухай, владико: чи ти читав, чи ні, — є в житіях одно славне оповідане". Та я єго перебив і повідаю: „Дай мінї покій, будь ласкав, з житіями: тут про слово боже, а не про перекази людскі. Ви черці знаєте, що в житіях можна і се і те найти і тому любите все з житій хапати". А він відповідає: „Дайже мінї, владико, скінчити; може я й з житій що не будь до прикладу скажу".

І росказав стару історію з перших християнских віків за двох приятелів, християнина і поганина, з котрих перший часто говорив остатному про християнство і так єму тим докучив, що той, до того часу байдужий, раптом став лаятися та виговорювати як найгірше і на Христа, і на християнство. А при тім єго підхопив кінь і вбив. Приятель, християнин, бачив тут чудо і налякався страх, що приятель єго, поганин, умер серед такої ненависти до Христа. Християнин каявся того і гірко плакав, кажучи: ліпше би єму зовсім нічого про Христа не говорити, він би тоді на него не влютився і не був би відповідав. Та, на втіху єго, він переконався в душі, що приятеля єго приняв Христос, тому що, коли поганинови ніхто не ліз ув очи, то він с а м про себе думав про Христа і призвав єго в своїм остатнім зітхненю. „А Той, повідає, тут і був коло єго серця: зараз обіймив і приголубив". „Се знов, значить, все діло звертілося „за пазушкою?" „Аже за пазушкою". „Отсе то, повідаю, твоя й біда, отче Киріак, що ти все на ту пазуху вже надто спускаєшся". „Ах, владико, та якже ж на неї не спускатися: аже ж там уже надто великі тайни творяться, вся благодать відти йде, і материно молоко для дітей, і любов там живе і віра. Вір так, владико. Там вона, вся там. Се кажу тобі, мене дуже радує; ти от дивишся, як діло йде, та сердишся, а я все радуюся". „Чого ж ти радуєшся?" „А того, що все дуже добре". „Що таке: дуже добре?" „Все, владико: і те, що нам показано і що від нас заховано; я думаю так, владико, що ми всі на один празник ідемо". „Говори, був ласкав, яснійше: ти, значить, водне хрещенє по просту цілком відкидаєш, чи як?" „Ну от і відкидаю! Ех, владико, владико! кілько я літ мучився, все ждав чоловіка, з котрим би про духовне вільно було по духу поговорити і, пізнавши тебе, думав, що ось такого діждався; а й ти зараз, як адвокат, за слово хапаєшся! Чого тобі треба? — слово кажеся, тай тілько. Я нічого не відкидаю; а ти розваж, які мінї приклади всякі приходять, і то з любви, а не з ненависти. Будь терпеливий, вслухайся". „Добре, відповідаю, буду слухати, що ти хочеш проповідувати". „Ну, ось ми з тобою хрещені, ну, се й гарно; нам тим як білет даний на празник; ми й ідемо, і знаємо, що-смо запрошені, тому що у нас білет є". „Ну!" „Ну, а тепер бачимо, що рядом з нами туди ж іде чоловік без білета. Ми думаємо: „ось дурник! даремне іде; не пустять єго! Прийде, а єго воротарі вон виженуть". А прийдемо і побачимо: воротарі єго, правда, що відгонитимуть, що білета нема; а господар побачить, та може й пустити велить, скаже: „нічого, що білета нема, я єго й так знаю, прошу, входи"; тай уведе та ще може й ліпше буде приймати ніж не одного, котрий з білетом прийшов". „Ти, повідаю, йіх так і переконуєш?" „Ні; що йіх о сім переконувати? то я тілько про себе так о всіх думаю, по Христовій доброті та мудрости". „Та то-то й є; чи ти тілько мудрість Єго розумієш?" „Де, владико, розуміти! єї не зрозумієш, а так... що серце чує, говорю. Я, коли мінї що треба зробити, зараз себе в думці питаю: чи можна се зробити на славу Христову? Коли можна, то роблю, а коли не можна, то того не хочу робити". „В тім, значить, твій головний катехізм". „В тім, владико, і головний і неголовний, увесь в тім, для простих людей се, владико, страх як наручно! адже ж се проста річ: горівкою на славу Христову вливатися не можна; битися і красти на славу Христову не можна; чоловіка без помочи покинути не можна... І дикарі се скоро розуміють і хвалять: „добрий, повідають, ваш Христосик — праведний", то йіхньому се так виходить". „Що ж... се нехай би й так, та добре". „Нічого, владико, дуже добре; а от що мінї недобре видиться: як прийдуть новохрещені в місто і бачать усе, що тут хрещені творять, і питаються: чи можна то на славу Христову робити? що йім відповідати, владико: чи то християне тут живуть чи нехристи? Сказати „нехристи" — сором, назвати християнами — гріха страшно". „Якже ти відповідаєш?" Киріак тілько рукою махнув і прошептав: „Нічого не говорю, а... плачу тілько".

„А чого ж то до тебе, повідають, чужі люде-ді і доси приходять?" „Вірять мінї і приходять." „То-то й є; чого?" „Поперечаться коли або посваряться, тай ідуть: „розсуди, мовлять, по христосиковому". „А ти й розсуджуєш?" „Так, я звичай йіх знаю, а розум Христів прикладу і скажу, як має бути". „А вони й приймуть?" „Приймуть; вони Єго справедливість люблять; а іншим разом хорі приходять, або бісноваті, просять помолитися". „Якже ти бісноватих лічиш? примовляєш, чи як?" „Ні, владико; так помолюся, та втихомирю". „Аже ж на те йіх шамани майстри". „Так, владико; шаман шаманови не рівня; не один і справді немало тайних сил природних знає; а зрештою і шамани нічого... вони мене знають

декотрі самі до мене людей шлють". „Відки ж у тебе з ними така приязнь?" „А от як: лами (попи) буддійські на них нагінку зробили, їх тих шаманів тоді наші урядники много до арешту забрали, а в арешті дикому чоловікові скучно; з не одним Бог зна, що діється. Ну, я грішний, до арешту ходив, колачиків для них у купців випрошував і так утішав". „Ну, і що ж?" „Вдячні, беруть Христа ради і хвалять Єго: добрий, повідають, ласкав. Так, владико, вони й самі не чують, як краю одежі Єго доторкаються?" „Але ж як, повідаю, доторкаються? усе без толку!" „И... владико! що ти все від разу так сунешся! Боже діло своїм ходом без суєти йде. Чи ж не шість збанків було на празнику в Кані, отже не всі їх від разу наповнили, а один за другим наливали; Христос, батюшка, сам уже який великий чудотворець, а й то сліпому жидови перше поплював на очи, а потім отворив їх; а отсі-ж іще сліпійші від жида. Що ж від них від разу богато вимагати? Нехай за крайчик єго одежинки держаться, доброту єго чують, а Він їх сам до себе потягне". „Ну, от уже й „потягне!" „А що ж?" „Та які ж ти слова невмістні вживаєш?" „А чому ж, владико, невмістне—слово дуже просте. Він же, добродій наш, і сам не боярского роду, за простоту не судиться. Рід Єго хто виповість; а Він з пастухами ходив, з грішниками гуляв і паршивої вівці не покидався, а де пайде єї, здвигне єї на свої святі плечі і тащить до Батька. Ну, а Той... що Єму діяти: не хоче синови зробити прикрости — прийме задля него". „Ну, повідаю, добре; на катехита ти, брате Киріаку, зовсім не годишся, а на хрестителя ти, хоть і виговорюєш трохи герезії, однако добрий і, як собі хочеш, а я тебе відправлю хрестити". Та Киріак страшенно заметушився і збився з толку. „Помилуй, повідає, владико: но що тобі мене силувати? заборони ж тобі Христе се зробити! І ніщо з того не вийде, ніщо, ніщо і ніщо!" „Чому ж се так?" „Так; тому, що сі двері для нас замкнені". „Хто ж їх замкнув?" „А той, що має ключ Давидів: „отверзаяй и никтоже отворитъ, затворяяй и никтоже отверзетъ". Хиба ти Апокаліпсіс забув? „Киріаче, повідаю, ти богато книг читаєш і від того дуріеш". „Ні, владико, я не дурний, а ти мене коли не послухаєш, то людей оскорбиш і Духа святого образиш, і тілько одних канцелістих звеселиш, щоби мали чим у справозданях більше хвалитися".

Я єго перестав слухати і лавіть міні з думки не сходило колись єго наломити назад і доконче єго ніслати. Та що-би ви думали? аже ж не один простодушний, старозавітний Аммос, збираючи ягоди, раптом став пророчити — і мій Киріак міні напророчив і єго слова „заборони ж тобі Христе" почали робити своє. Саме тоді, як навмисне, дістав я з Петербурга вістку, що там урадили, у нас в Сібірі поставити більше буддійских святинь і в двоє більше платити буддійским попам. Я хоть і на Руси родився і привчився не дивуватися ані раз нічому, та, признаюся, тота безправна і неслушна постанова здивувала мене, а що далеко гірше — вона зовсім з толку збивала бідних новохрещених, і може ще більше нещасних місіонерів. Ся радісна вістка, на шкоду християнства і на користь буддизму, мовби вихрем рознеслася по всему краю. Для єї розширеня скакали коні, олені, собаки і Сібір оповістилася, що „все переміг ший і все відкинувший" бог Фо, в Петербурзі „побідив і відкинув Христосика". Раді лами переконували, що вже ввесь нам висший уряд і сам наш Далай-Лама, то є митрополит, приняли буддійску віру. Перелякалися місіопери, дізнавшися про се, не знали, що діяти, декотрі з них, бачу, навіть сумнівалися: чи й справді діло не повернуло в Петербурзі на бік ламайский, як воно тоді повертало на бік католицкий, а тепер повертає на духовницкий[1]. Та нині воно, розуміеся, робиться спокійнійше, тому що тепер бовван хоть і ледащенький вибрано, та за те вже тепер против того рожна нікому йти не хочеся; тодіж іще тої розваги не було в богато людях, і в мині грішнім. Я не міг байдуже дивитися на моіх бідних хрестителів, котрі пішки плелися зо степів до мене під оборону. Для них одних по всім краю не було ані коня, ані оленя ані собаки і вони, Бог знає як, лізли піші по снігових горах і прийшли обірвані, замазані, справді вже не яко ієрей Бога вишнього, а яко настоящі каліки-перехожі. Урядники і в загалі ввесь уряд безсовістно боронили ламів. Міні приходилося воювати з губернатором, щоби сей християнский боярин хоть трохи здержував своіх помічників, щоби вони бодай про око не радувалися буддизмови. Губернатор, як то звичай, ображався і ми з ним люто стали воювати: я єму на єго урядників жалуюся, він міні на моіх місіонерів пише, що „ніхто-ді йім не перешкоджає, а вони-ді самі лінивi і нездари". А моі повтікавші місіонери знов пищать, що йім хоть, що правда, роти стирками не затикають, та нігде ані коней, ані оленів не дають, тому що степами скрізь всі люде ламів бояться. „Лами, повідають, богаті, вони урядникам гроші дають, а нам давати ніщо". Якже міні було їх потішити? Хиба обіцяти, що напишу Синодови[2]), щоби монастирі, котрі мають великі гроші, поділилися з нами бідними і хоть що-то дали на хабарі для урядників; та я боявся, що в великих салях Синоду, се може за зле возьмуть і, помолившися Богу, нам не схочуть помочи. До того ж і сей спосіб в наших руках міг бути небеспечний: апостоли моі показалися такі слабі, що ну... „Нам, повідають дикарів жаль; з них теперь зовсім остатний толк вибють; нині ми їх хрестимо, завтра лами єго наверталоть і кажуть Христа відрікатися; а за кару, все, що найдуть, у них беруть. Бідвіс бідний нарід і худобою і своім невеликим розумом — усі віри перспутав і на всі коліна храмає, а на нас нарікає".

---

[1]) Духовництво — так ми звемо віру в духів, спіритізм М. П.

[2]) Синод — збір владик, найстарша церковна власть у Росії. М. П.

Киріак тою боротьбою дуже інтересувався і, добрий зо мною, не раз мене питався: „Що тобі, владико, вражки пишуть?“ або „Що ти владико, вражкам написав?“ Раз навіть він явився до мене з просьбою: „Порадься мене, владико, як будеш вражкам писати“. То було тоді, коли губернатор витикав мині, що в сусідній епархії, при тих самих обставинах, в яких я був, проповідь і хрещенє вдаються, при чім указував мині на якогось місіонера Петра, із зирян, котрий цілими масами хрестить чужих людей. Се мене вразило і я спитав сусідного архієрея, що то правда Той відповів, що справді у него є зирянин, піп Петро, котрий два рази їздив на проповідь і першого разу „всі хрести росхрестив“, а на другий у-двоє більше хрестів узяв і знову нестало — з одного на другого на шию перевішував. Киріак, на-коли се вчув, так зараз і в плач. „Боже мій, повідає, відки ще до всіх бід прийшов сюда сей хитрий майстер? він Христа в єго ж церкві та єго ж кервою затопить! Ох біда! змилуйся, владико, проси скорше архієрея, щоби він угомонив свого слугу вірного — нехай би оставив у церкві сил хоть на росплодок“. „Ти, повідаю, отче Киріак, дурницю говориш; чи можу я від такої похвальної ревности чоловіка здержувати?“ „Ах, ні, молить, владико, проси; се ж тобі годі зрозуміти, а я так знаю, що значить тепер там у степах діється. То не Христови, а вражкам єго там служиться. Зальлють, зальлють вони Єго, голубчика, кервою і на сто лишніх літ від Него народ відстрашать“. Я, розуміеся, Киріака не послухав, а напротів написав до сусідного архієра, щоби він дав мині свого зирянина на подержанє. Сусід мій, архієрей, тоді вже, відбувши сібірску покуту, перенесився в Росію і не постояв за свого запопадливого хрестителя. Зирянина мині прислано: такий бородатий, говіркий та масний-масний, що годі. Я єго зараз же відправив у степ, а тижнів за два від него вже й радісні вісти мав; доносив він мині, що хрестить народ на всі боки. Одного він боявся: чи стане єму хрестиків, котрих забрав з собою порядну коробку? Із сего я напевне міг вивести, що сему щасливому ловцеви надто добре ловиться. Ось, думаю, коли я дістав собі, нарешті, до того діла правдивого майстра! І дуже був тому рад, та ще й як рад! Отверто скажу вам — по урядовому я подивився на ту справу, бо ж і архієрей, панове, також чоловік, і єму дойість, коли одна власть чіпаєся: „хрести“, а друга: „пусти“... Бий їх сила божа! скорше як небудь скінчити в один бік, і коли лучився справний хреститель, то нехай уже все за покотом хрестить, та чей і люде матимуть більший супокій. Але Киріак не так думав і раз іду я вечір через подвірє з парні і здибаю єго; він задержався і здоровить мене: „здоров був, владико!“ „Здоров був, повідаю, Киріак“. „Чи добре вимився?“ „Добре“. „Але чи то зирянина відмив?“ Я розсердився. „А се, повідаю, що за дурниця?“ А він опять про зирянина: „Він безсердечний, повідає, він у нас тепер так хрестить, як за Байкалом хрестив; єго хресників через те тілько мучать, а вони на Христа, батенька, нарікають. Гріх усім вам; а тобі найбільший гріх, владико!“ Я Киріака взяв за грубіяна, та слова єго мині все таки в душу запали. Що таке справді? він же старець поважний, на вітер нічого не говорить: в чім же тут секрет? як справді взятий мною на подержанє запопадливий зирянин хрестить? Я знав трохи релігійність зирян; вони головно дбають за церкви — церкви у них скрізь прекрасні і навіть богаті, та, зі всіх тих, що звуться християнами на світі, вони, треба признати, найповерховнійші. Ні до кого так, як до них, не йде осуд, що у них „Бог в одних лиш образах, а не в перекопаних чоловіка;“ та чейже не пече той зирянин дикарів на вогні, щоби вони хрестилися? Се бути не може! В чім же тут діло? чому зирянинови ведеся, а Русини не вміють і чому я сего доси не знаю?“ „А все тому, владико, — прийшло мині на думку, — що ти і тобі подібні самолюбні та горді: великі гроші збиваєте, та їздите тілько, що засягне голос церковного дзвона, а про далекі місця своєї пастви мало думаєте і спускаєтеся на те, що вчусте. На неміч свою на рідвій землі нарікаєте, а самі все задираєте ніс до гори, та питаєтеся: ‚що ми дасте, абих вам продав?“ Дивижся, брате, аби й ти такий самий не став!“ І ходив я, ходив, того вечера з своїми гадками по моій пустій скучній салі і до того доходився, що раптом мині стріляло до голови: пройхати самому пустиною. Таким чином я надіявся вияснити собі коли не все, то бодай дуже богато. Тай таки, правду сказавши, і провітритися хотілося. До тої подорожі мині, небувалому, треба було товариша, котрий би добре знав чужу бесіду; та якого ж мині красшого товарища бажати, над Киріака? І не відкладаючи того, через свою нетерплячку, на довго, я прикликав Киріака до себе, сказав єму, що задумав і велів збиратися. Він не противився; а напротів, бачу, був навіть дуже рад і, всміхаючися, повторяв: „Боже поможи! Боже поможи!“ Відкладати було нічо, і ми зараз на другий день до-світа відспівали службу, оділись оба по тамошному і вийіхали, простуючи на саму північ, де мій зирянин апостолував.

(Далі буде).

Про „Подільску Раду“.

Так і є! Сподіваня наші що до „Подільскої Ради“ починають звільна справджуватися! „Подільска Рада“ не лиш, що поклала на свій вершов кс. двєкана, але ще і неприняла ані одного селянина до свого виділу! Знову одже буде радитись і рішатись о селянах без селян — знову представлено одну комедію, де селяне відограли сумну ролю овець, ведених на постороньку. І справді не знати, як се лучилось? Селян було певно над 150, а були між ними і такі як дд. Думка і Трилода,

а мимо того якось не похопились завчасу, до чого се іде. Видно, що ще не знали вони, чого на таких зборах найбільше пантрувати, а світским Русинам-провідникам чи не хотілось, чи призабулось, їїх завчасу о сім поучити.

Але дивім ся далі: Н. Рада має обіймити три повіти, а буде там певно соточка добродіїв ставляючих себе, де лиш їїм се потрібно — народними „пастирями". Тимчасом являєся їїх раптом около 25, себ то четвертина. Дальше: щоби удержати таке товариство, як „Руска Бесіда" треба певно яких 50 люда — виходить одже, що і в Тернополи мусить бути менше більше тілько світскої інтелігенції, охочої до карт і всяких забав. На лихо, являєся їїх на зборі політичнім всего п я т ь душ, т. є. 10-та частина, а решта заховалась у шкаралущу. Видко одже, що далеко лекше виконувати хочби і найштучнійші підскоки при коломийці, випукувати кулаками по зеленім столику, або навіть грати яку небудь „Заздрісну жінку" ніж показатися між мужиків жадних своєї організації та самооборони і там бодай вистояти мовчки во дві години та вичитися дечого від Думки, Коцюрка та Трилоди! Так і є! Нічого се іншого, як перепудженє і сервілізм, нічого іншого як вплив того сопуху чужої інтелігенції обоятної для всяких громадских змагань, котрий так кріпко запаморочує голови наших „світлих" міских людей, котрий доводить до того, що по таких „Бесідах" найважнійші члени виділу пересиджують по польских касинах, а против котрого „Бесіди" не много більше як противосредство представляють, як лиш хиба зелений столик, себ то власне найкрасший плід сего сопуху!

Однак цікаві явища подільских зборів еще не вичерпані побачимо їїх зараз більше! Вибравши уже виділ починає декому з інтелігенції робитись совістно, що нема у нім ні одного мужика, підносять в сім ділі голос та ба! о. Коблянский противиться сему, бо, як каже: „селяне не знають ні законів ні форм". Забув однак сей пан-отець (чи може котрий інший, бо часописи пишуть всіляко), що для знання „законів" та „форм" є ще чейже інші члени виділу. (Немала хиба самих статутів, що виділ складаєся лише з 5 членів, коли після закона може їїх бути навіть 10). А коли вже розходиться о „знане законів та форм", то требаби бути дуже осторожним і при виборі таких пан-отців. Та ж досить придивитися якому вічу або іншому зібраню публичному, щоби побачити, що більшости їїх брак всякого знаня парляментарних форм та поступованя. І так: хто робив найбільше заколоту на послідним народхім вічу у Львові 1888 р.? Думаю, що кождий з его участників нагадає собі маленького грубенького чоловічка з накритою хустиною лисиною, котрий вилізши на вікно недалеко стола президіяльного кричав і голосив, не питаючи чи хто говорить чи ні, не допрошуючися навіть голосу! А було там таких самих „знатоків форм" більше і то з того самого стану, — і суть вони тим більшою перешкодою всяких зборів, що вони далеко відважнійші від мужиків, котрі звичайно обмежуються на окликах „кривда! сором!" і т. і. та дожидають терпеливо своєї черги, і аж донерва на своїх „провідниках" учаться, як роботи заколот на зборах.

Досить, що розбуджені з обоятности словами о. Пелехатого*) та К. Устияновича — починають зібрані приходити до пересвідченя, що стрілили дурницю. Тра би одже на ново вибирати виділ — але являються і ратуючі ситуцію в особі комісаря державного, і о. предсідателя, котрі неповзваляють на новий вибір. Ми однак сумніваємось. щоби в статутах товариства міг бути такий параграф, котрий би сего збороняв, і вдаєся, що лиш непорадність зібраних була причиною, що зла не направлено на місци. Преці ж загальні збори вибирають — вони і скидувати можуть.

Дальше трох з виділу вложеного з 5 членів, між іншими голова, мешкає поза Тернополем, справедливого одже замічує що до сего пункту „Дїло": „Виділ повинен властиво бути вложений так, щоби в кождій порі міг легко зібратися, — одже більшість членів виділу повинніби творити не замісцеві але місцеві людо". Особенно же головою повинен бути після думки „Дїла", — з котрою в повні годимося — чоловік проживаючий в центрі округа. Коли одже — як се звичайно дієсь при всіх організованих, статутарних товариствах, виділ товариства нічне еще придержуватися строго формалістики, то певно, що дд. Лошнів і Бачинский будуть мати звязані руки, і ціла справа зведеся на нінащо, тим більше, що всякі почини їїх або і других на власну руку стягнуть зараз на себе заміти: „Як то? То ви ведете якусь політику на власну руку, ігноруєте ціле товариство ?!"

Ще дальше „Дїло", обговорюючи справу сего дивного виділу, складає всьо на місцеві „обставини". Щож се за обставини, крім признаної „Дїлом" байдужности тернопільскої інтелігенції? Ось тут то і суть цілої штуки. У нас нема ще цивільної відваги, у нас не можуть люде здобутися на те, щоби на публичнім зборі виступити відкрито зі своєю думкою що до поодиноких осіб, щоби віднестись критично до всіляких повітових патентованих патріотів, котрі на зборах уміють дуже гарно репетувати і говорити про потреби зупиненя піянства та ярмаркованя в дні святочні**)—а у себе дома жиють з народом як кіт з псом та не спосібні до ніякої основної роботи. У нас ще водиться таке диво, що можна навіть і пальця не приложити до нічого, а прийіхати на збори, наробити заколоту і усунути від діла тих, котрі усьо приготовили і збудували своїм стараннем. Так було минувшого року на передвиборчих зборах в Коломиї, де декотрі мудрагелі не допустили таним коштом до комітету виборчого дра Даниловича, хоч всім було відомо, що головно він вів цілу якцію. І отсе Вам, дд. Лошневи та Стахури, най буде в науку. Доки Ви самі тай другі діячі не наберете тілько цивільної відваги, щоби виступити, коли тра, і против дзєкана, того декуда еще і доси якогось провідника „з божої ласки", сповняючого в політиці нашій функції „Mädchen für Alles", против котрого не має відваги ніхто прилюдно виступити, хотя приватно репе-

*) Видно,що якийсь рухливійший чоловік, коли прийіхав аж з Золочівщини, враз з відважним діячем зборівским І. Рудницким.

**) От, хочби, як на однім з послідних зборів тов. ім. Качковского.

тує, що сила — дати, мої любі, дайте собі спокій з усенкими „радами подільскими“ а ліпше порозумійтеся приватно з щирими людьми з попів та з такими Думками і Триюдами, тай ведіть справу організації вашої сторони на власну руку.

Таке поступованє лишаєся для Вас і тоді, коли не за для браку відваги, але з інших яких важних зглядів, уважаєте за відповідне не виступати прилюдно з такою беззглядностю; такого поступованя мусите і тепер хопитись, коли зістались майже відсунені від рішания в вашій „раді“, і коли вона вже майже з гори засуджена на смерть з браку сил жизненних. Нехай і вам, діячі других сторін, стане „подільска рада“ в науку, що не слід бавитись в політичні товариства, — сего плоду політичної свободи, коли нема ще у вас свободи товарискої, зависимої від вас самих, котра би вам давала відвагу взятись до критики ваших матадорів та патентованих патріотів. Організуймо селян наших в звязки економічні а тим самим матимем вже і готові зносини при всякім політичнім руху. Та ж се основна тайна хочби самих „Kółek rolniczych“.

Єще одна замітка. Крім того, що зауважав вже в Дѣлі д. Устиянович, іменно, що не піднесено на зборах жадної думки близше обходячої селян,—так сказати, якої справи повітової — характеристична вельми одна проява, котрою справді в достойний спосіб закінчено збори! Комісар прав. говорив по польски, переривав без причини бесідникам, не зізваляв на новий вибір виділу — а тут о. Коблянский, мабуть той сам, що напоминав его, щоби говорив по руски, вносить ему подяку і славне вже в цілім світі рутенске „многая літа“! Під сим враженєм не лишаєся і нам нічого іншого, як закінчити сі замітки окликом: Най жие-проживає наше рутенство і най чим скорше переноситься з інтелігенції і на наш народ!!

Клим Обух.

Поміщаючи в 12 ч. допись д. С. П. про „Подільску Раду“, нам так хотілося сказати, що з неї ледви що вийде, та нам здавалося, що читателі сами се виведуть з дописи, а крім того нам би бажалося почути слово від самих поступових акторів тої комедії. На лихо, навіть такі люде на почуваються бодай до такого горожанского обовязку в таких случаях, щоби подати справу бодай безіменно на суд громадский; вони, що найбільше обернуться тілько до таких газет, котрі також звязані тими самими людьми, против котрих мали би виступити. До „непатентованих“ такі панове не обернуться, бо боязко за себе, і так у нас не одна вопіюща справа навіть не доходить до відомости широкої громади. Тим то ми дуже радо надрукували отсю статейку д. Обуха. Додамо до неї хиба тілько, що даремне кричимо на ворогів: неволя в нас самих. Русинам загалом дати й не думати про яку-нибудь більшу волю, поки вони в себе самих невикоренять усякого сервіліяму. Не легко то зробити, бо під Австрією сего Русинів найскорше і найліпше вчили в семінаріях духовних, відки вопо й доси росходиться між нарід. Але ж можна й слід чим скорше відділити добрих або бодай неповинних, від злих. Кому з інтелігенції з сервілізмом добре, то нехай собі і вмирає рабом, тілько ж нехай тим не путає народної справи; нехай не вчить нарід переступати конституційні закони і бачити силсене там, де его не було і нема, бо се дуже небеспечна дорога: нею ми можемо дійти до того, що самі приложимо руку до знищеня й тих прав, які вже собі суспільність (хоть і не наша!) виборола.

Редакція.

В справі просвіти Русинок.

I.

Прочитавши першу статю ч. 11 „Народа“, і своїх кілька слів докину. Дуже похвально, що женщини вже набирають відваги писати, а писанє дають через часописи до відомости читателям; чим важнійший предмет, тим більше інтересуються читателі. Лише писанє най би було більше обективне і не з патосом (запалом), тоби було і більше користи. Всіляко буває між людьми, але витикати хиби, не миле вражене робить і на тих, що до того ся не почувають. Якебудь виімкове спостереженє дасться усунути виімково, або в інший спосіб, то ся і скорше прийме. У кождім народі і заводі суть добрі і злі сторони; через піднесенє добрих сторін у єдних, затираються тіни у других; але через прилюдне голошенє злих відтіней поединчих лиць, огірчаються стани, а злих ся тим не направить. Дати раду, в який спосіб піднести просвіту у сельских женщин, через жени і доньки священників, яко інтелігентнійших, — багато би ся причинило до загального добра, але мало що не вимінивши доми і особи з невідповідним поступованєм, указує на личні урази. Повна річ, що зле дуже відбиває і кождому скорше в очи впаде, як добре — а на що ж тое, що зле, еще підносити, радше звернути увагу кождого на добре, во всіх боків показати людям не тямущим его красу, тим заохотиться і тих, що не мали може спосібностм навчитись, ані пізнати, що добре і красне, і таким способом хиби затруться — счезнуть.

4 червня 1890. Повіт Жидачівский

Побратим.

II.

Важну справу піднесла д. Побратимка в 11 ч. „Народа“. Читаючи уважно сі цінне письмо, прийшлам до пересвідченя, що іно декуди за богато чорних красок взяла до змальованя стану попівского; отже хотілабим, в інтересі правди, ті місця вияснити.

Найперше, йдучи слідом сі писаня, маю на думці „уживане-дармованє“ за мужем, як каже д. Побратимка,

Перейшлам в мисли всіх знаних мині дівчат і жінок з тої верстви і переєвідчиламся, що ледви чи й пять процент буде між ними таких, котрі би нічого путнього не робили, іно д армували. Загал працює далеко більше, як давно, далеко більше, як дочки і жінки урядників та професорів по містах, а працює тому, бо загальний упадок економічний нашого краю відбився, річ природна, на попівских доходах. Отже, якби попівскі дочки та жінки не працювали, не малиби ні за що вчитися, ні в чім ходити, ні бодай троха гроша на чорну годину[4]). Загал попадь працює, і то часами дуже тяжко. Звичайно у попа родина численна, отже аби кождого зодягти, вагодувати, хлопців у школі удержати бодай до матури — потрібно праці цілої родини. Я далека від ідеалізованя стану попівского, але се мусить признати кождий, хто іно безсторонно слідить хід їйх житя, що як лишаеся вдовиця з дітьми, найчастійше без жадних засобів грошевих, то таки вона свої діти не пустить в світ широкий, але хапаеся якої-небудь праці; працює зі всеї своеї сили, і з мізерної пенсії вдовиної, таки випровадить їйх у люде, то є кождому дасть якийсь хліб у руки. Отже, якби вона за молоду була призвичаіна до дармованя, як би бачила дармойідне-ліниве житє у своєї мами, де ж би вона потрафила вигодувати свої сироти з праці рук своїх? А кілько ми їйх маєм, тих вдів по містах, кілько їйх що днини прибуває!

Менше працюють попівни-відданиці, але до того приневолює їйх сумна і незавидна конечність. Для них, поки що, нема іншої дороги, як, або вийти заміж або висітн вічне на ласці родини — бути вічною безплатною слугою. Річ зовсім природна, що воліють вже перше; отже, аби діпняти цілі — мами таких дочок на відданю, самі хоч працюють, дочкам не кажуть ні садити, на городі, ні що інше тяжше робити, бо від того лиця би їйх зчорніли, а руки згрубіли, і не моглиби з легка, зручно „грати на якій небудь дримбі“, як каже д. Побратимка. Тяжкі часи вже від давна, посагів не мож складати, то ж бодай треба зланати женихів білим личком та чорними очима. Не хочу зовсім похваловати такого конечного віддаваня дочок, але тому не винні ні попівни, ні їйх мами. Як би мали висшу освіту, а властиво як би мали лекший доступний для них спосіб дістати кусник свого хліба, тогди відпали би сотки теперішних нещасливих, недібраних подружь. Хлопець попівский, аби який був туман, аби як не хотів учитися, то родичі силують, платять, аби іно зробити его попом чи урядником; а дівчина, щоби як хотіла учитися, щоби здібности були як незвичайні: єслп має братів — мусить їйм відступити тото упривільоване для них місце науки. То ж таланти ві гинуть, жадоба науки ломиться, і вона стаеся така сама, як інші: і вона, так само як ві посестри, приманює в той чи в інший спосіб жениха, бо видить, що всі інші дороги для неї замкнені.

Тепер перейдім до найважнійшого питаня, яке поставила д. Побратимка, а то: який хосен народови з таких женщин? На се важне питане відповім ось чим. Вже й тепер є такі попівни і попаді, що сплачують той величезний довг, який затягнули у народа, котрий важкою працею рук своїх ложив і ложить на їйх житє, сплачують, хоча в малій части, а то: закладають читальні, сходжуються з народом, помагають єму по своїй силі. Але є то все іно одиниці, котрі мають висшу освіту хоч троха понад загал попівен, і котрі, річ звісна, мають народолюбних батьків або братів. З того виходить, що як загал попівских дівчат буде бодай так освічений, як ті одиниці, то тогди мож буде і від загалу домагатись якоісь праці в хосен народу, в хосен освіти селянок. Справді булоби дуже сумно, якби загал попадь так обходився з селянами, як то ярко представила д. Побратимка. І тут, видно, одиниці взято за загал. Я знаю богато жінок з тої верстви і сліджу їйх житє, але мені рідко доводилося чути о подібнім обході; за те якже часто чулам від самих селянок, як хвалили то ту, то сю їімосць, що порадить як рідна мама, що запомогла то того, то сего, що помогла в слабости. Все те найчастійше була бесіда про старші попаді, котрі хоч високої освіти не мають, але то їйм не перешкоджає бути добрими, розумними і мати здорові погляди, і навіть не мати і тої хиби, що по польски балакали, як каже д. Побратимка. Їйх бесіди, хоч не раз-ем бачила їйх між освіченими жінками іншої народности — ані раз нема чого соромитись. Мені, противно, не раз аж серце росло, як чулам їйх розмови звичайні, але на скрізь практичні, в котрих проявлялось їйх добряче, людске серце, їйх здорові прості погляди, і мені ані раз не було соромно, хоч жінки іншої народности стискали раменами на їйх говорене, а самі росправляли то про послідні моди, то про французскі романи, то про високу політику.

Ще що до просвіти, то на нозір здавалобися, що в тім вже є поступ, бо кожду дівчину попівску стараються родичі дати принаймі на 2-3 роки до міскої школи, в надії, що там вже страх богато навчиться. Але яка там наука по тих польских школах — пожалься, Боже! Хоч тим дівчаткам і не хибне охоти до науки (бо річ доведена, що Русинки по міских школах пильнійше учаться ніж їйх товаришки з іншої народности), але раз, що там подаеся їйм наука зовсім не така, якої би треба для наших женщин — там їйм ніхто не говорить про наш нарід, про его нужду, про хосенну поміч єму, — там дитині затуманюють голову всілякими Вандами та Собескими, ще й научиться дитина встидатися свого; а, по друге, що хоч і доброго би чого вчили, то за коротко в школі дитина зістає. Отже дуже вже на часі було би обговорити сю справу, то є організацію бодай середної освіти для Русинок, як обіцяла редакція Народа, і ми би їйй дуже були вдячні, якби не скінчилося лиш на обіцянці, і якби справді який хосен принесла порушена нею справа.

7 червня 1890.

Бродский повіт. Селянка.

---

[4]) Очевидячки, тут не звернено уваги на доходи за треби. Ред.

III.

Ми дуже вдячні о. Побратимови, що так скоро і так горяче обізвався в сій справі—видно, що вона надто жива. Якби так робили всі рускі люде, що мають претенсію до якої-небудь ширшої діяльности, то скоро би ми договорилися до чогось путнього не в одній справі. Тільки з ним ж ми мусимо завважати, що не зовсім годимося. І так насамперед, що до особистих ураз д. Побратимки. Вувають ріжні особисті урази. Одні сердяться за те, коли хто навіть слушно судить їх особу або їх стан — се самолюби. Але є й такі люде, котрих власна особа не обходить, котрі всю свою амбіцію кладуть у справі, котрій служать і сердяться не за себе, а за те, що хтось кривдить їх ближнього, ще й нападає на всякі чоловіколюбні та науколюбні змагання. Нам бачиться, що до таких треба зачислити й д. Побратимку. Годі їй брати за зле того, що виступила з таким запалом — слушної справи звизайно так боронить ся. Інша річ, чи те, що вона навела — виїмки, чи правило і, затим, чи воно так тілько в Станіславівщині, чи скрізь? Про се можна би судити вірно аж тоді, якби в кождім повіті найшлася бодай одна така особа, котра би точно описала те житє тай оголосила. Тимчасом д. Селянка, (також пані-матка), котра очевидячки добре придивлялася тому житю, каже, що д. Побратимка тілько де в чім єго змалювала за чорно — і зараз те поправляє. І ми не бачимо розумнійшого способу. Чого би гніватися станам за вказане на лихі боки єго членів, як би ті хиби глубоко не коренилися в самих станах і не з них виходили? На наш погляд, ознім, нехайби ті хиби виказувано — се було би в інтересі самих станів, коли вони до того не почуваються. Нема гіршого способу ліченя якої-небудь недуги — тілесної чи суспільної — як замовчувати єї та ховати: так скорше ціле тіло зігнує ніж поздоровіє, хотьби при тім як вихвалювано здорові єго частини. Ми зовсім не для того виступаємо против злих для ближнього осіб, щоби їйх зогидити або знищити, а для того, щоби за такими появами дібратися до їйх причин і ті причини скасувати, бо ж злого набираються особи не з себе самих, а з того, в чім від дитини виховуються та живуть.

Отже, хотівши пояснити та скасувати некорисні для нашого народу появи серед попівского жіноцтва, треба би власне сягнути глубше і до коріня зміпити обстанови самого стану. Але ж нам бачиться, що й без того можна піднести просвіту того нашого жіноцтва тим більше, що й серед него вже підимаєся рух до просвіти й житя в власного заробку. Найкрасше може видно се з того, що й Русинки внесли недавно до ради державної просьбу, щоби женщин допущено до університетів, особливо до лікарованя, та позакладано жіночі гімназиї, де би вони могли приготовлятися до університетів. Отже нам видиться, що Русинки повинни вхопитися за ту пригоду ціпше, ніж доси, бо на просьбі до ради державної їйх підписалося з Галичини та з Буковини всего 226, коли тимчасом на чеській просьбі підписалося женщин 4812, а на німецкій 3644. Справа буде рішатися в осени і є вадія, що буде рішена в користь просительок, бо одно, що таки й справа пекуча (як то досадно виказано ві всіх просьбах і як се загально призпано в Відні, особливо в газетах;) друге, що власне кінчиться каденція, то нетілько опозиція, а й урядові партії в раді державній будуть старатися придобрити тим своїх виборців; а врешті може найбільше завадить те, що на німецкій просьбі підписані самі Віденки, і між ними чимало високого роду і стану, а з сим мусить числитися цілий Відень, і навіть цісарский двір. Тимчасом і Русинкам конечне треба докинути до того ще більшу вагу своїх голосів — се б то збирати скрізь підписи тих, що годяться з просьбою руских женщин і посилати їйх найкрасше на руки о. Івана Озаркевича в Волехові, котрий сам ту руску просьбу вніс (а завважати треба, що нею найбільше займалася єго донька, д. Н. Кобринека). Зрештою й редакція „Народа“ радо буде ті підписи приймати і відсилати куди треба. Треба би конче розвити агітацію і між Польками, Жидівками і т. і. женщинами, що живуть серед нас, бо такі річи, як допуст жінок до висшої просвіти та рівноправности з мущинами, можна здобути хиба тілько дружним напором женщин усіх народностей і вір. В сій справі Русинки хиба лиш тілько стоять гірше від Польок та Жидівок, що в загалі й тепер від них біднійші і в прикрійшім стані найдуться й тоді, коли рада державна ухвалить таку зміну шкільних порядків, бо тоді стане перед нами може ще важнійша справа: о чім нашим Русинкам ходити до гімназій та до університетів? Важна се справа власне для тих, котрі найскорше зможуть і схотять ходити до таких шкіл — то є власне для попівских сиріт та вдовиць (розуміеся, молодших і бездітних). А що в такім самім стані бути й усім тим, котрі ще будуть сиротами та вдовицями, то нам видиться, що само наше духовенство повинно основно застановитися на соборчиках над тим, чи не ліпше би було, замість теперішних фондів запомогових, оснувати фонди для образованя попівен та вдовиць попівских — теоретичного і фахового-практичного? Складаючи на зрісні запомогові фонди при консисторіях, наше попівство забезпечує своїм сиротам та вдовицям, тілько жебрачу долю, коли тимчасом образуючи свої доньки та вдовиці, воно запевнило би їйм далеко красший кусень хліба тай присобилоби для суспільности корисних робітниць. Писаки якого-небудь „Страхопуда“ можуть по уличному глумитися над нашим жіночим рухом до більшої просвіти й рівноправности з мущинами (вони добре чують, що світла та незалежна Русинка не стала би з ними й говорити), але ж батьки та матері з нашого попівства, що справді люблять свої діти і дивляться трохи далі навперед себе — мусять тому рухови піти на застріч, мусять застановитися бодай над тим, як їйх потомству минути тої жебрачої долі, яку тепер мають попівскі вдовиці та сироти. Замість так запопадливо дбати про те, щоби як найскорше віддати свої доньки та за свого житя побачити їйх в достатках — щирі батьки та матері повинні радше дбати про те, щоби їйх доньки як найбільше вивчилися всего доброго та корисного для людей.

Над сим повинні застановитися й самі попівни чи то всі Русинки. Найкрасше би було, якби вони за для єго зійхалися та самі договорилися до чого небудь, бо людіи з боку в сій справі навіть радити тяжко. Д. Селянка, що правда, справедливо натикає нам на те, що не всі обіцянки в Народі додержуємо; та воно виходить із того, що зразу чоловік чує в собі добру волю послужити слушній справі, а потім переконуєся, що або не знає добре тої справи, або не чуеся в силі сказати щось такого, що-би справді зарадило лиху. От тоді то й чуеся, що в кождісінькій справі треба власне всім інтересованим разом думати і разом діяти. Аж тоді, з найдрібнійших на око уваг, з найменших сил, зложиться і рада-порада, і сила, що зможе добре діло ввести в житє. Ми напр. думаємо, що треба би заложити Руске товариство для жіночого образованя, котре би загоді збирало фонди на стипендії для руских школярок, при чім одні, найспосібнійші, повинні би йти до гімназій та до університетів, а інші до шкіл практичних, хоть до чужих крайів. Або, може би ще користнійше було, позакладати цілу сіть таких товариств, після повітів або сторін, і аж після того звести їйх ув один союз (федерацію)? Так, бачиться нам, справа пішла би живійше. Можна би при тім закладати напр. виключно рускі жіночі школи в більших містах для тих, котрим би піяк було йти висше. В сій справі жіноцтву нашому помогликби певне й Русини, а навіть краєві інституції, сойм і т. і. Треба тілько, щоби люде бачили яку-небудь таку організацію між самим жіноцтвом. Само собою розуміеся, що визволький рух між нашим жіноцтвом мусить мати громадский характер, то є, мусить мати на оці добро наших жіночих мас, і поступові Русинки мусять до своєї визволької чи просвітної організації втягнути й наші селянки та міщанки, серед котрих чимало найдеся охочих тай спосібних і до найвисшої науки тай практики і котрі матеріяльної помочи в школах найбільше будуть потребувати. В загалі треба, щоби наш жіночий рух мав більше суспільний характер; щоби наші Русинки, котрі пруться до висшої просвіти, робили се не так для того, щобн показати мущинам, що „ось то ми“, як для того, щоби жити з власного заробку і справді бути кориснимн громаді, а власно своїм бідним темним сестрам — сільским і міским. Тілько тоді вони можуть бути певні моральної піддержки від загалу нашого робітного жіноцтва

і тільки тоді „інтелігентві“ Русинки можуть здобути собі і те, що їм слушно належиться, і навіть признане від загалу мущин.

М. Павлик.

Закала читальні.

(Зо Збаражчини).

Вже рік з накладом, від коли куняє на світі наша читальня. Кажу, не жиє, но куняє, в правді не більше їй бракує, як три чверті до смерти, а нема чоловіка, що б дав їй води здорової, не калюї, від котрої могла б читальня очуняти, виростати і приучуватися до призначеного діла; але притивно: находяться няньки, що б хтіли їй заколисати на віки. Хоч уродини читальні справлялисьмо гучно і виділося, що всісьмо були їй раді, однако завадяалися такі цікаві душечки, таки в ей частинках, що старалися потайпенько, не впустити їй на світ, а коли ж та на їх злість, виклювалася, так вони зараз виспівують дивацькі пісеньки на ей скопане — „вічна напасть“.

В загалі основателі надівалися, що читальня принесе якийсь пожиток громаді. Перше, що чоловік не худоба — потребує де-що тямити о світі божім; друге, що читальня, через читане та вплив щирих людей, доведе розєднаних громадян до згоди-єдности, до самопізнаня, через що зробиться лад в громаді, та спільними силами можна буде добиватися гаразду. А що б тим певнійше тую ціль осягнути, запросили основателі на голову читальні пайвиднійшого Русина в селі — народолюбця. Та завелися! Читальня наробила більше колоту в громаді, між пожитку.

Як всюда, так і в нашім селі є люде і людиська, що одні тягнуть до ліса, а другі до біса. Одні троха зрозуміли себе і до якої цілі мають стреміти. Вони зрозуміли непорадність і опішалість цілої громади, та й почулися винними тій погубі запобіжчи; і спасительними надіями загадали основати читальню. Та на жаль не найшли за собою ні відки поруки, але ще й перепони. Ганьба згадати, що б ті люде, котрі б повинні, вперед всіх подумати, як би розбудити духа в оспалій громаді, ті ворогують против народного поступу. Але якось основателям вдалося всі перешкоди побороти, і нать ті, що ворогували, за-для лиця вступили в члени читальні, та отворене ей відбулося буцім то похвально. Тілько біда... як розійшлися члени, так без половину з них, через цілий рік, і не заглянули до читальні.

Одні збридилися читальні, що їх записано по руски, а вони собі віврику Поляки, тай за порадою польских ксьондзів і панів завязали собі „Kółko rolnicze“ і наших запрошують до себе. Другі в каждий час пішли би до читальні, коб там надівалися щось випити; инчого понятя о читальні вони не мають. Треті почуваючися, що по троха заіпорталися в господарці громадскій (розуміеся зо старшини громадскої), з далека обминають читальню бо бояться, що б там хто не цюпнув правди в очи. Ті найшли собі щасливий притулок на аренді. Ту хоч оден на другого виказує гріхи, але батько-арендар дає на всьо розгрішене і ще погладить за каждий гріх, тілько за покуту мусять кілька діб пити. За кречність арендарову громадить старшина громадска, кого зможе, коло себе: найборше їм піддалася молодіж, і за прикладом старшини, за послідне, по цілих ночах вчаться на зрілих піяків.

Такі поступки розжалили тих читальників, котрі підтримували читальню, і лежало їм на серцю добро громадске. Зачали вони відказувати на тих, що дають повід до такої лихоти, та жалуватися на них, що б мали, а не хочуть заблуканих отямити, або хоч принімнути членам тверезости на обіцянку, яку зложили в церкві перед пристолом божим... Тим чином стягнули на себе, тих кількох читальників, ненависть сисунів чужої праці, що ті взялися всіми силами гавкати на читальню, та піддизуватися, де треба... От же і зробилося, ховай Боже!... „Ти, що верх водиш пятиці (рабін піяцкий)! Ох то велика прислуга церкві! За то зістанеш напругом провізором церковним; віддавайте люде ему честь! А ті, ті, ті, що читають заказані книжки та газети, то паршиві вівці, то чортові слуги; ба й вже таки чорти! Воиц не варт по світі ходити; йіх, люде, обминайте з далека, щобисьте ся не заразили.. А хто б ся важив спротивити слузі церковному, або крий Боже, яке слово сказати против него, (ніби то правду — хочби против такого пяного провізора), до него вже чорт приступив. Ого, він вже не чоловік! Минайте его, люде, минайте“! Ті слова про паршиві вівці і про чорти тре слухати, що найменче сто раз на рік. А за які то вистуики вони кидаються, так мало хто з під того назвиска викрутиться. А є попихачі і розносять ті назвиска по селі, і явно припасовують і кому знають. Таких грубих слів ввагавбися сказати найпростійший чоловік на брата-христянина, а не який там просвітитель! І в якім се місцю говориться!...

Від коли стала читальня, так і лайка на заказані, на заражані книжки дуже згустіла. Після клектаня такої голої науки о книжках, а не потлумачивши, котрі то заказані, не оден собі витолкує, що то жадної книжки не можна читати тай дитині закаже, а розуміеся, що й читальні вже тре стеречися. Не оден аж потерпне, як побачить книжку, чи газету, бо нагадає собі, що то видають йіх чортові слуги, або сами чорти, але часом як в ту найгірше заказану вчитаеся, а там більше правди, ніж у такого архипрокуратора[1]. Які ж то з тих заказаних книжок в нашім селі читаються? От всі: Книжочки „Просвіти“ і „Качковского“,

Батьківщина, Зеркало, Добрі ради, Богдан Хмельницкий і газета дитяча в читальні, та побочно „Народ“ і де неколи зайде „Русская Правда“. А більше не так що селяне не читали, але нать інакших невиділи, за що сміло можна присягнути. Якеж зло і для кого може вийти з тих книжок чи газет? Мерця треба, що би не здригнувся на ті докори, які кидаються раз-у-раз на людей доброї волі, що не дадуться фальші зломити, або опімнуться за собою. Чи ж читальня має відібрати чуте чоловікові і зробити его на всі безсовістні поступки рівнодушним? Чи ж може бути поступ який в громаді за такими нежичливими людьми, що б хтіли хлопом крутити по давному, з далека его від себе тримати, та его скіру натягати?! Ту порозказано о маленьких слідах до поступків, які то в нашім селі і по других практикуються.

Ту не натякуєся по назвиску особи, о котрій говориться, бо то немило чийісь блуд перед світ виставляти, а се росказано не з пімсти, але з жалю, і гадаєм, що воно оберпеся інакше, бо та особа, що в згаданім ділі бавиться, живо догадаєся, що то о ній говориться. Розказано се і за-для того, коли б наша читальня впала, так тому винні не сами хлопи, але й ще хтось. Наші люде незапеклі, вони туда горнуться, де чують потугу від людей поважних. Їм но тре чоловіка поважного, що б поганив де які їх ввади і напровадив на путє — тай був би лад! А що ж, коли ж наш голова читальні похилив був голову, на безголовлє читальні! Тепер заряд читальні приймили на себе: місцевий священик, дяк і професор. Ті люде, звичайно, мають вплив на громаду, а коли не пожалують серця і труду, то читальня швидко принесе пожадану користь, як тако ж, коли їм забагнеся, то найлекше можуть еї приспати.

Селянин.

Заложенє читальні в Волцневі. [2])

На другий день Зелених Свят відбулося в селі Волцневі повіта Жидачівского відкритє читальні. Люде тамошні мали вже давно охоту заложити у себе просвітне товариство і єще перед чотирома роками приходили до священника з просьбою, щоби занявся заснованьом читальні. Та той збув їх нічим, а господарі, видячи байдужність священника, не мали тілько охоти чи смілости, щоби самим доконати того, що хотіли. Те власне мав о. Шпитко, парох Волцнівский на оці, бо хотяй занимаєся долею своїх парафіян і між іншим споводував, що в селі працюють дві січкарні і молотільня, справлені за церковні гроші, провадить рахунки при винаймі пасовиска від пана та веде сміло акцію виборчу в інтересі люду, хотяй, кажу, є щирим чоловіком і в пов. Жидачівскім найрухливійшим може діячем на поли народної організації, то лишив їм при основаню читальні зовсім вільну руку, щоби обчислилися добро, чи в селі є досить людей, що відчувають потребу такого товариства і після того ділали, щоби заложивши докладали старання о розвій товариства. І показалося, що то лише кілька більше просвічених господарів бажало втогди читальні, а загал села був ще втогди для неї обоятним. Перед двома роками приходила вже більша громадка селян до священика в справі читальні, та зяов почули відповідь: „Як хочете — закладайте, то робиться так і так.“ Знов минуло два роки, а люде не мали відваги, щоби самостійно ділати. Та все ж в селі говорили про читальню, а ті гутірки підготовляли людей і вирабляли нових прихильників і завзивали старих до діланя.

Аж з початком сего року постановили вже конче заложити читальню і допняли своєї цілі дня 14 мая. Читальня Волцнівскл має отже єще перед часом свого істнованя власну історію, до котроі треба би додати клопоти і труди, які мужики мали з виповненьом дрібних формальностів урядових. Основателі ні знали, що в Просвіті може дістати готові друковані статути, ні знали, де статути подаються, ні знали як взятись до уряджения перших загальних зборів, а про все мусіли перевідувати ся у людей, доходити своїм власним заходом і розумом. Хоть правда, непотрібний то труд. Бо просвічений чоловік пр. священник міг в тим всім дати собі раду в одній годині, але була то для селян-основателів школа, в котрій вони навчилися розуміти підстави, на котрих заснована читальня і навчилися цінити завязуючеся товариство — плід власної праці.

В гарнім громадскім домі, в пристроєних зільом та образами комнатах зібралося коло 6 тої години чимало громадян та запрошених гостей-селян з сусідних селів, прибуло кілька священників та кілька учителів народних. На внесенє о. Шпитка потакнули зібрані на

---

[1]) Звертаємо увагу на се мітке слово простого селянина. Кілько то серед нашої інтелігенції, таких архипрокураторів, котрі не допускають до селян і тих газет та книжочок, що перейшли строгу цензуру ц. к. прокуратора, котрі нораз і до читальні чи іншого товариства належать тілько для того, щоби здавлювати вільну думку селян і т. і. І такі свої архипрокуратори є в кождій нашій партії, і горе народній просвіті в Галичині, поки так буде, поки „світла“ суспільність руска не знесеся понад ц. к. прокураторію. Та певне, що се незабаром настане, коли вже самі селяне чують гнет він таких архипрокураторів. Редакція.

[2]) Звертаємо загальну увагу на сю дуже навчаючи допись. Поступоване о. Шпитка до отворення читальні дуже розумне; треба, щоби наші пан-отці, як зрештою й світські люде, загалом як найбільше помагали селянам, а як найменше їх до чого-небудь силували, як то нам жалуються селяне. Ся допись указує ще на одну болячку в нашім житю — іменно на те, як мало ще у нас правдивого братерства між інтелігенцією і народом та як „світлі“ Русини маловажать собі робітних, обертаючися до них з чим-небудь, як до дітей. Зближенє їх загалом більше формальне, а винна тому, звісно, інтелігенція, котра навіть не знає, як слід, народу. Богато, богато ще води упливе в Дністрі, нім буде інакше. Про ті промахи нашої інтелігенції супротів народу навіть в просвітній справі, мусимо колись поговорити обширнійше, а поки що просимо наших читателів застановитися над тим, чому то доси ще так мало спільности між інтелігенцією і народом. Редакція.

вибір о. Винницкого з Залесець на голову збору. По нашій думці був се вибір несправедливий, бо коли о. Винницкий нічим не дав ся пізнати в тій громаді, як сам казав в подяці за „довірє“ і знав Волцнів ледви в імени, то були межи самими селянами люде, котрих знають всі громадяне з заслуг і трудів для громади та з заходів в справі молодої читальні; а прецінь всім відраднійше, як збори веде чоловік, знаний всім і з лиця і з діл, ніж хтось чужий, що лиш на хвильку прийхав до села і другий раз може вже більше і не покажеся до читальні. По нашій думці гідність тота належалася зовсім справедливо чесн. госп. Василеви Воліцкому, котрий положив найбільше заслуг коло заснованя читальні, а яко делегат ради повітової умів би був вивязатися з того уряду як найліпше.

Не будемо описувати дальших подробиць торжества, а скажемо лиш, що на то свято, на котре складався кождий громадянин чи датком, чи заходом, чи трудом, інтелігенція прийшла з порожними зовсім руками. Бо не лише, що відпав вітчит, котрий мав виголосити учитель п. Голинский, бо був ненаписаний, але і всі прочі бесіди були без жадного приготованя. А то не великий „патріотичний труд“ сказати кілька лихо зліплених слів, що прийдуть до голови, а в котрих частенько тілько правди, що в Пстрівку снігу. Таке легкаважене справи і людей приносить тілько шкоду, бо не лише, що забирається час і не дається прийти до слова другим, особливо селянам, котрі скромнійші і несмілійші не пруться так дуже до публичного бесідованя, але часто наговорить такий необачний бесідник з браку інформації і приготованя тілько нісенітниць, що навіть і наш мужик обрушиться, що пан заводить „патріотичну бляху“, місто сказати щось пожиточного і смалить дуби „дурному хлопови“, замість подати єму щось цікавого.

Таке вийшло і в Волцнєві. З селян не промавляв ніхто, а за те говорили інтелігентні гості оден подругім. На самперед став учитель п. Дунін гнути баки, що се б то він прийхав з далеких сторін, що се б розпитували его по дорозі люде про той славний Волцнів а учителі народні пересилали всюди свій привіт волцнівским селянам. Правда, була у сего пана добра воля похвалити заложителів читальні, але на таку полову не зловиться хотьби і наш мужик! Та як той сам учитель, хотячи знов похвалити Волцнівску громаду, зачав від того, що се б то давнійше не мож було перейхати через Волдів, бо такі були там піяки та розбишаки, а тепер мило придивитися, бо господарі самі чесні, заможні і просвічені, то дивувалися люде, що той пан еще не посивів: бо хиба жиє вже дуже давно на світі, що памятає Волцнів таким, як найстарші люде в селі не тямлять.

Таке саме а може еще гірше невдоволенє вийшло, коли оден інтелігентний гість п. Ю. Вінницкий почав ні-сіло ні-впало остерігати людей перед Кохавиною, сусіднім відпустовим містом. „Чи ж не маєте своіх руських відпустів“ казав народолюбний бесідник „в Роздолі, в Жидачеві, в Гошові: чиж там не можете молитися Богу?“ Не знаєм, що мав сей пан при тім на увазі: чи польонізацію, хотяй через відпусти вона еще найменче пропагується, чи доходи попівскі, о котрі при тім як латинским так і нашим священникам найбільше розходиться? Але і самі селяне не знали, до чого тоту бесіду прилатати, бо по польских відпустах люде і так не волочаться, а і на руских видять більше розпусти і гріху, ніж молитви і поправи. Тож кождому стало дивно, що не церковна особа, тай так за відпустами тягне, а члени-основателі стали побоюватися, що „таке юджене готово і зі староства накликати біду на читальню і зразити дідича-Поляка, що прихильний і селянам і читальні“.

Не можемо перенести на собі, щоби не подати тут еще оден гумористичний образець, як деяким людям представляєся відношене народа до священства. По бесіді одного молодого академіка, в котрій він брав докази на сумний стан селянства з дописів „Народа“, вивязала ся між ним, а одним народовцем, чоловіком з університецкими студіями, от така розмова: „Ти вже щось зачинаєш, як Франко“.—„Ов, що за порівнанє, що ж таке?“ „Я бим дав тобі раду, щоби ти ніколи не підривав в народі чувства релігійности“... „Ну, чимже ж я підривав те чувство?“ „Прошу тебе, ти не повинен був уживати таких порівнань, що „мужик їсть такий хліб, що его навіть попівска кобила би нейла“.

„Якуж звязь має попівска кобила з релігійностію? питає напастований, по добрій хвили сердечного сміху. „То несмішне“, відповідає з повагою не збитий з пантелику оборонитель страха божого „я зараз покажу тобі звязь: хлоп прецінь знає, що хліб приходить з парастасів і може собі погадати, що того хліба є тілько, що аж коні їідять“. „Чомуж би коні не мали їсти! У моіх батьків то і свиням кришилося хліб з парастасів, для хліба то еще нич понижаючого. Але тим порівнанєм можна би хиба підкопати доходи священника на кілька бохонців хліба, та де ту еще з безрелігійности! Хиба що все, що до попа належить, має на собі ціху церковну“. „А так есть, так есть“ потакує з критиком противник. „То приміром чи жінка священника або донька буде також особа осолонена церковною повагою?“ „Певно, що так повинно бути“ упирається клерикальний радикал. „Як так, то вренті і попова кобила також освячена звірина“.

Але що нам писати про вчених назадників, не нам напроваджувати їіх на розум — не опускаймо предмету для таких прогульок. Додамо тілько еще то, що при кінци торжества не забули Вп. Діятелі, по многоліттю в честь монарха, вносити по черзі кождому отцеви і панови великоліпне „многая літа“, за що кождий отець і пан не забув красненько подякувати, звиняючись в своій скромности, що его „труди і прихильність для селян“ не заслугують на такі гучні подяки; та забули на одно: внести хотьби оден раз яке здоровле селян-основателів читальні і господарів торжества. Але кому би там прийшло то до голови...

По офіціяльній части, котра випала не конче світло, як бачилисьмо, газдині заставили столи і почали гостити гостей. Тут пішло вже живійше жите між самими селянами, хотяй інтелігенція засіла знов до одного стола і бавилася уриваною розмовою межи собою.

Денкі Волцнівскі селяне суть люде правдиво світлі, що задивляються тверезо на кожду справу. Особливо мож було ліпше пізнати людей, коли коло 10 год. відійшла інтелігенція і селяне позбулися того примусу, який всегда відчувають в присутности „панів“, що лиш для фантазії або для моди зближаються до хлопа. З вдячностію згадували давнійшого священника о. Дорожинского і хвалили Арсенія Дорожинского, що був великим прихильником простих людей, давав їім газети і книжки. Про тамошнього дідича п. Б. Видасвича мають Волцнівскі селяне дуже прихильну думку і жалували, що він не міг бути на загальних зборах читальні і кладуть на него надію, що буде помагати як читальни так і заложеню шпіхліра, що вже порішили на сю осінь. „Шпіхлір мусить заложитися у нас в осени“, говорили, бо то еще важнійше як читальня: шпіхліра кождий буде потребувати, то і кождий буде горнутися до громади“. Було також богато бесіди про жінок. Всі признавали, що селянскі жінки мають за мало просвіти до ведення газдівства і виховування дітей, а се велике лихо, бо чоловік звичайно при тяжкій роботі коза домом.

Члени читальні хотіли було навіть вибрати до виділу одну жінку, та на той раз відступили від того заміру тому, що жінкам була би то за нова і незвичайна справа, від котроі вони відтягалибися.

Час збігав скоро на таких поважних і хосенних річах, а громадяне розійшлися аж по 2 год. в ночи в як найкрасшім настрою і всі хвалили се гарне торжество, особливо другу его частину, коли самі хлопи вістались між собою, бо і веселійше було і до чогось мудрійшого договорилися самі межи собою, ніж втогди, коли сиділо тілько умів-розумів довкола великого стола.

Л. Л.

До статі „Які то діячі в Снятинщині“.

Друкуючи отсі пояснєня д. Обуха, ми мусимо нагадати, що в справах громадских держимося такої найголовнійшої основи: свобода думки, критики, і через те нікого не здержуємо, в поданю якого факту чи думки, хотьби вони йшли і против самої редакції, бо по

нашому, тілько так можна, по перше, дізнатися, що люде думають і ділають; по друге, договоритися до чогось корисного для загалу, а по трете, доказати, що „Народ“ орган справді незалежний, котрому ходить тілько о те, щоби дійти правди і на ей основі служити народній справі. Тілько ж власне через те ми просимо й наших дописувателів, держатися в границях строгої правди та приличности, так щоби нам не то приятелі, а й вороги не мали що закинути. Просимо ж і приятелів і ворогів, раз на всігди мати на увазі сю нашу головну засаду, від котроі ми не відступимо, як то повідають, і для рідного батька. З сего само собою виходить, що ми радо надрукуємо всякі поправки від зачеплених осіб, навіть без подання їйх настоящих прізвищ і без покликаня на прасовий закон, від котрого у нас висший закон совісти і правди. Редакція.

Наша статя уміщена в 12 ч. Народа дала в нашій Снятинщині много предмету до балаканя. Інтелігенція, (котрій розуміється „Народ“ дістався у руки, почала напруго силуватися, когоб то почислити до поодиноких поставлених нами категорій, іменно же когоб то покласти межи Хрунів, а дехто почав в омовлюваних особах пізнавати самого себе. Одже пару осіб з сих послідних зділало нам приватно увагу, що закинене йім поступованє можна оправдати, сли возьмеся на увагу певні обставини, о котрих ми не згадали по причині браку відомости про них. В способ формальний, покликуючись на прасовий закон — годі тим особам жадати спростованя, так як йіх імена не подані. Але так як нам на виясненю правди лише може залежати, то і радо подаємо до загальної відомости піднесені ними заміти.

І так на ст. 172 в уступі першім говориться про одного пан-отця, назвім собі его Р., що при відкритю читальні в однім селі напав він в нетактовний (бо мандаторский) спосіб на одного нашого заслуженого селянина. Вістку про се подала далеко раньче від „Народа“ „Батьківщина“ а крім сего еще від присутних при тім людей довідались ми, як виглядала ціла та справа. Дотичний селянин говорив в своій промові, що мужики лиш на себе самих можуть числити, бо суть вправді прихильні мужикам люде, але що з того. „І я —сказав він — люблю свої коники, але все таки йіх батіжком підганяю.“ О. Р. виступив против сего, але як кажуть ті, що при сім були, мав се зділати в дуже острий спосіб, так, що для селянина було се вельми прикрим та понижаючим і зрушило его майже до сліз. Вправді пізнійше, при вечері, старався о. Р. направити блуд, але все таки вражене сего попереднього виступленя не затерлось, а довело навіть сего селянина до дуже неприхильної думки про наших попів, котру він таки зараз висказав одному свому приятелеви з інтелігенції. По написаню нашої статі „Які то наші діячі в Снятинщині,“ однак еще перед випущенем 12 ч. виділисьмося лично з о. Р. і він жалував ся на „Батьківщину“ та оправдувався тим, що він хотів лиш поправити погляд висказаний селянином, бо суть преці і інтелігентні люде (подав навіть приміри), котрі стараються щиро мужикам помагати. Ми хотя могли сьмо ще свої слова перед випечатанем змінити, не зділали з сего по тій простій причині, що ходило нам головно о тон, о спосіб виступленя, а сей, як всі годяться, був таки за острий. Віримо в добру волю о. Р., бо він щоденним своїм захованем показує найлучше, що справі нашого люду хоче щиро і витревало служити; він до того, помимо свого молодого віку і не утвердженого становища поступає відважно і без раболіпія, а се також щось мусить у нас значити. Все однак таки не можемо згодитись на се, щоби хто небудь, хотя б і найщирший чоловік, мав до народу відноситись по командантски, щоби себе клав на становище „пастиря“ а нарід на становище „овець“. Можна парешті тон бесіди о. Р. витолкувати собі палкою его вдачою, але щож, коли знаєм з приватного признаня о. Р. що він уважає себе за „учителя“ уже з заводу, що він має головно „учити“ народ, і як виходило з его бесіди, з становищем учителя зполучує він заразом поняте певного вивисшеня понад „учеників“ своїх, певного „острого триманя“ тих же. І тут то розходяться власне наші погляди, так як ми і від кождого попа жадаєм, щоби з народом обходився по братерски, а не клав себе зараз у апостоли. Впрочім есьмо пересвічені, що і самі апостоли не говорили до народу в сей спосіб, в який говорить у нас не оден з тих що уважають себе за йіх наслідників. Одним словом, на наш погляд, сли хочемо щоби з наших селян вийшли свободолюбні, думні на своє становище горожане, мусимо все і всюда виступати против такого обходженя з народом, котре б его призвичаювало до рабства, до пониженя,

Можна чейже поучувати других недуючись дуже, не кладучи себе у новомодних мандаторів.

Другому знову пан-отцеви закинули ми на ст. 176 в першім уступі, що коли касино снятинске пращало одного юного урядника зі староства, котрий відзначився великими безобразностями при виборах, то і він явився на пирі. На се каже він — назвім его отцем С. — що, тогді відбувались в касині рівночасно передвиборчі збори інтелігенції снятинскої, і що він власне на них явився. Каже нарешті, що з кінцевого положеня дотичного уступу виходить, що він мав власне якийсь інтерес в тім, щоби явитись на тім пирі.

Ми на се скажемо таке: Гарно се, що Ви отче С. не мали ніякого інтересу, алеж не тра стягати на себе навіть ніякого підозріня що до того. Ви є оден з тих, що у нас активно над народом працюють а такому не годиться чейже звеличувати своєю присутностею чоловіка ломячого конституційні свободи народа. Най его величає проча інтелігенція снятинска, котра як видно з таким поступованєм солідаризуєсь. А дальше, збори інтелігенції відбувались в другій комнаті, не в в тій, де був пир, не тра було одже прилучуватись до пируючих. На сей заміт сказали ви, що се би було дуже демонстративно. В тім і суть цілої річи! Ніхто Вас не підозріває о приязнь з тим панком, але хто хоче для народа ділати, мусить мати досить відваги на те, щоби ту приязнь до народа, а нехіть до его гнобителів показати, де треба, і демонстративно. А тутка власне було сего потреба.

Нарешті оден з снятинскої інтелігенції закинув нам, що ми вже надто іронічно висказались про него, говорячи на стор. 175. уст. другий, що его ширша діяльність заявлялася головно в нищеню лисів і т. д. Ми і признаємось, що се дуже іронічно. Алеж годі вздержатися від іронії, коли бачиться, яка у нас „многа жатва“ а як мало робітників, які небезпеченства нам загрожують з усіх боків, а як мало на них зважаєся; коли возьмеся нарешті на увагу і те, що есть у нас в Галичині преці вже певне число людей, котрі також так як добродій — назвім его Г. — кілька годин денно по бюрах працюють а мимо то знаходять ще на тільки часу, щоби заглянути і до читалень або і в інший спосіб приложити рук до народного діла. Д. Г. казав нам, що его читальня не все завідомлює о вечерницях, алеж робота у читальні не обмежуєся лиш на вечерниці, а друге, хто хоче бути діячем, тому годі аж на запрошене чекати. А впрочім були такі случаї як н. пр. сей, що снятинска читальня ждала одного разу щось дві годин з розпочатєм загальних зборів, щоби лиш кого зі світскої інтелігенції діждатись, а преці не явився ніхто, хоч і повідомлене дано усім, кому належалося. Не диво, що міщане стратили до своіх „світских“ всяке довіре, і що коли одного з них ставляно кандидатом до виділу то одержав лиш оден голос. Впрочім д. Г. признався сам на одних вечерницях, що дуже мало коло читальні стараєся, так що можна було навіть надіятись зміни в его поступованю. Певна річ і се, що пользованє нічого злого; ним займались і такі славні люде як Тургенев та Лев Толстой. Алеж годі, щоби чоловік, котрий почувався до певного обовязку зглядом народа (а таким есть власне д Г.) не знайшов дещо часу на те, щоби зайти до читальні, або виступити з популярним викладом з обсягу свого заводового знаня. Ми знаєм, що д. Г. прихильний для народа, і се ми виразно зазначили і в ч. 12, алеж тра се якось міцнійше на верх висунути, тра, що б з сеї прихильности було більше користи. Нам самим прикро, щосьмо так остро задрасnули д. Г., алеж, як кажем, годі здержатись, коли видиться, кілько у нас потрібно рук до діла, а декотрі і прихильні до народа люде, уже і на самій тій плятонічній прихильности попристають! Одже хотя і як цінимо д. Г. що до его прочих свойств — то що до его поступованя яко народного діяча — годі, треба казати правду.

Єще зділано нам заміт, що за мало піднесьмо заслуги небіжчика Воєвідки. Нам однак здаєся, що зі слів наших на ст. 174. видко цілком ясно, що цілу заслугу піднесеня Карлова лише єму мож приписати, і що місія була лиш от таким собі фаєрверком, котрий певно не много би був придався без довголітної праці Воєвідки. Наслідки еі були так далекосяглі, що навіть сусідні села Устє і Тулова змогли віднести з місій певний хосен, що можна лише вияснити моральним впливом отверезовшогося Карлова.

Клим Обух.

Зміст: До економічної організації Русинів, К. О. На краю світа III-IV, Н. С. Лєскова. Про „Подільску Раду“, Клима Обуха і редакції Народа. В справі просвіти Русинок, Побратима, Селянки й М. Павлика. Закала читальні, Селянина. Заложене читальні в Волцневі, Л. Л. До статі „які то діячі в Снятинщині“, редакції Народа і Клима Обуха.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. липня 1890. Ч. 14.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік:
в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.
Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції:
Львів, ул. Зибликевича ч. 10.
Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.
В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

На бік — Святий Юр іде.

Вибачайте, люде добрі, що статі Ваші або про Вас в остатній хвилі посуваємо взад — ми мусимо дати перед Святому Юрови з митрополитом на чолі. Такий уже здавна у Рутенців звичай, і ми сим разом не хочемо бути гірші, тим більше, що свята руска гора іде „со оружіемъ и дрекольми“ против — нашого Народа.

Львівский митрополитальний Ординаріят несе Вам против нашої газети ось що:

Ч. 45:

„Ч. 4590. — Предостерегаеся передъ газетою „Народ“.

„Понеже выходяча въ Львовѣ газета „Народ“ якъ „Митроп. Ординаріятъ увѣрився, инше въ альбомъ, соція-„листичнбмъ и противнбмъ св. вѣрѣ направленію, и до-„тычнй згубнй засады межи нашимъ народомъ шприти „усилуеся: длятого взываеся все ВСЧ. Священьство въ „имени обовязку свого передъ Богомъ и властію, щобы „старалося и уважало, абы газета тая въ читальняхъ и „въ рукахъ народа не находилася.

„Отъ Митрополитального Ординаріята.

„Львбвъ, дня 25. Червня 1890.

(Дивіть ч. VIII газетки „Львовеко-Архіепархіяльнй Вѣдомости“).

Віддавши так належну честь авторам сеї цидулочки, а головно, розуміеся, нашому митрополиті, скажемо й від себе словечко.

Не будемо з авторами толкувати про основи й цілі Народа. Се бувби даремний захід, бо у таких людей розум і докази не грають великої ролі; вони держаться засади: sic volo, sic jubeo (так хочу, так наказую), і при тім, як загально звісно, не грішать наукою. Не станемо також перечитися з ними про те, на кілько для кого Народ „злий“ та „згубний“, хоть мусимо признатися прилюдно, що для них і для тілько що наведеної їйх „единоспасительної“ засади, Народ справді „злий“ та „згубний“ і то найбільше тим, що проповідуе тай держиться як-раз супротивної засади: свободи, вільної людської думки в усяких справах, не виключаючий справ релігійних.

Але ж мусимо заявити, що середні віки, — віки безмежного панованя церковних інквізіцій над людскими думками й заходами — безповоротно минули. Тепер, особливо в конституційних державах, як наша, власти церковні не мають найменшого права заказувати горожанам чого-небудь такого, що після основних законів загально позволено; противно ми думаємо, що се значить вриватися в несвої справи та ломити ті основні закони, як напр. свободу переконаня та свободу заробкованя (бо ж, виступаючи так против Народа, митрополитальний Ординаріят причиняе нам власне матеріяльну шкоду).

Не знаємо, на кілько духовенство обовязане такі роскази митрополитального Ординаріята сповняти; тілько ж, по нашому, воно могло би старатися хиба, щоби Народа не було по церквах — до читалень і до народу загалом ані митрополитальний Ординаріят, ані духовенство не маe в таких справах ніякісінького права — про те, які газети держати, ріпають самі члени читальні і кожда поодинока людина Ми зрештою переконані, що чеснійші пан-отці не пустяться на таких беззаконних цензорів Народа та терористів наших робітних людей, ані навіть самі не перестануть его пренумерувати (на те є способи). На всякий случай нашим робітним людям заявляємо, що вони мають повне право не слухати того, що би говорили против Народа пан-отці, бо ж Народ виходить під строгою цензурою ц. к. львівскої прокураторіи, і вже ніхто інший не сміе его цензурувати, а з другого боку, й робітні люде підлежать тимже державним законам котрих і нашому духовенству ломити не вільно.

Сподіємося також, що світска інтелігенція на провінції тим менше буде вважати на митрополитальний Ординаріят. Тепер у нас вже не ті часи, що давно, коли то й світскі Русини корилися перед святим Юром. Тепер того робити не слід тим більше, що в святім Юрі тепер нема, — як Головацкий казав, — ос, а є нічим неповинні комашки, котрі, що правда, людям можуть дойідати, але умерти від них піхто здоровий не умре. До того ж теперішний святий Юр так уже очевидячки противний народному поступови, що ми навіть від простого селянина дістали за те на него таку остру сатиру, що-смо не могли ей надрукувати, бо би нам за неї конфісковано Народ.

За наших прихильників з інтелігенції й народу зовсім не потребуемо турбуватися; ми

навіть певнісінькі, що на заказ митрополитального Ординаріята вони відповідять тим, що ще енергічнійше стануть ширити та піддержувати Народ, редакція котрого зрештою не тремтить так перед святим Юром, як львівські Рутенці і не дасться збити з дороги навіть далеко більшим силам.

В додатку, зазначимо ще, як поставилися до митрополитального заказу львівські газети. Отже „Kurjer Lwowski“ в статі п з. Cenzura du chowna (ч. 191) рішучо виступив против такої безправної практики гр. к. львівского митрополитального Ординаріята, а про саму нашу газету каже, що вона „sprawami religijnemi wcale się nie zajmuje i stoi na stanowisku czysto świeckiem i legalnem, a odnosząc się krytycznie do obecnych instytucyj i porządków, kieruje się wszędzie umiarkowaniem i gorącą miłością dobra powszechnego“.

„Червоная Русь“ (ч 145), також згадує про митрополитальну куренду против Народа, причім навіть уменшує ей силу, кажучи, що вона поручає духовенству тільки, щоби „упомянутой газетки не допускало въ народныи читальни и также не совѣтовало ей читати и выписывати своимъ прихожанамъ“. Зрештою, редакція „Червоной Руси“ завважує, що та куренда не богато поможе, бо „Народ имѣетъ численныхъ сторонниковъ среди молодежи университета и середнихъ школъ“. Редакція Ч. Р., звісно, винує за ті думки, яких держиться Народ, „нову едукаційну систему“, чи профессорство рускої гімназії, а в сім случаю головно директора о. В. Ильніцкого, що заступає в Раді шкільній львівский митрополитальний Ординаріят. Очевидячки редакції ходить о те, щоби намість о. Ильніцкого побачити в Раді шкільній свого прихильника — тільки ж чи чесно воювати бріхнями против чоловіка, котрий в новійшім галицкім руху грає радше ролю гонителя, ніж помагача? чи в загалі чесно воювати „новою едукаційною системою“ против старших народовців, коли й вони в тім руху ні при чім? Та що ж, коли „Червоная Русь“ не може видно збутися свого способу войованя. Але сим разом у неї найшлося бодай тільки чесности та відваги, що против куренди в загалі що-небудь сказала.

Не так поступив орган галицких народовців „Дѣло“. Воно в 146 ч. пише до-слова так: „Львôвскій митрополичій Ординаріятъ выдавъ до ч. 4590 нôдъ днемъ 25 червня с. р. „пре„достереженье передъ газетою Народ. Въ пре„достереженю сказано, що тота газета „пише „въ злôмъ, соціялистичнôмъ и противнôмъ св. „вѣрѣ направленію и дотычнй згубнй засады „межи нашимъ народомъ ширити усилуєся“ „отже митроп. Ординаріятъ взиває духовень„ство старатись и уважати абы газета тая въ „читальняхъ и въ рукахъ народа не находилася“.

Ані словечка більше. Зваживши, що доси „Дѣло‘ мов закляте мовчало про „Народ і то про найважнійші порушувані в нім справи, і навіть на критику старших народовців, - зважившись кажемо, се — не легко догадатися, що „Дѣлу“ страх як ходило о розширене сеї звістки; воно очевидячки хотіло так тільки пошкодити „Народови“ у тих своїх читателів, для котрих куренда митрополича не писана, або котрі з власного почину не конче би ей послухали. Значить доносець, хоть і, що правда, найлегальнійший. Се тим певнійше, що коли,—як добре тямимо, —тогід така сама доля постигла була „Батькôвщину“, то „Дѣло“ змовчало. Там мовчанка значила, що „Дѣло“ не хотіло розтрублювати про заборону та шкодити своїй газеті; тут значить як раз противне... бо ж Народ газета не-народовска. Хто би тому не вірив тому нагадаємо латинску пословицю: Qui tacet, consentire videtur (хто мовчить, той, бачиться, пристає) а на рутенский розум се значить ось-що: коли „Дѣло“ надрукувало наведену новинку, то годиться на митрополичий подвиг ще й певно, ему раде. Чи таким чином „Дѣло‘ виграє в очах чесної громади, або чи хоть матиме від тепер більшу ласку в св. Юрі — дуже сумніваємося. Бодай доси той Ординаріят не зняв своєї клятви і з „Батьківщини“. Нам дуже жаль „Дѣла“, бо вже сама практика показала, що св. Ординаріят може завтра таку саму штуку втяти й з ним, як утяв з Народом, а перед тим і з іншими рускими часописями навіть супротивного нам напрямку. На всякий случай добровільним вислугуванем перед св. Юром „Дѣло“ виграє хиба тільки те, що ще менше буде могло сказати що-небудь свобідно, особливо в церковних справах — то б то стане рибою. І чого ж „Дѣлу“ кричати, що Русини галицкі терплять від уряду польскої шляхти та латинского духовенства, коли воно само ихає свою голову під евангеліє, бажає середновічних законодавців, то в Сембратовичу, то в Пелешу і приймає або промовчує такі воюючі против нашої конституції заходи святого Юра. Ні, доброді, така політика пагубна для справи поступу нашого народу; такі „мужі‘ не виборють нашому народови ніяких прав. Дякуйте Богу, що не живе батько Тарас,— він би на вас просто гримнув:

Раби, підніжки...
кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись,
А хилитесь, як і хилялись...

Зрештою потішиться тим, що не ви одни так з нами робите. Так само зробило й старовірне „Русское Слово“, котре згадуючи в 27 ч. про „пущенє‘ против Народа куренди, каже, що така доля постигла его через те, що „выступае противъ вѣры, церкви и священниковъ“, і додає: „Въ газетцѣ той выкинсны буквы ъ, ы и ѣ“ — забуло ще: ô, û, і богато інших непотрібних чи незрозумілих знаків і слів тай раболіпних думок. А врешті „Р. Слово забуло піднести, що такі самі куренди видані вже давнійше против „Науки“ та „Русской Правды‘, а про те іншим москальофільским газетам і не сниться їх ганити, ані попам-москальофілам перестати їх ширити, на що зрештою мають повне конституційне право. Та, все таки москальофіли тільки нечесно воюють з противниками,

сами ж не хиляться так перед св. Юром, — бодай „Р. Правда“ виступила протів святоюрскої куренди. А ваша „Батьковщина , а ви?... не викурили напр. видавця Народа з „Батьковщини“ головно через те, що того домагався митрополит? А що-сте за те скористали?...

Редакція Народа.

Жидівска господарка в добрах християнского митрополита.

(Письмо з Перегинска).

Руский митрополит свої ліси в Перегинску винаймив жидови Алойзому Крізерови за річний чинш 20.000 зр. На око здаєся, що то поважна сума, але в порівнаню с тим, що Крізер заробляє на дереві, не буде тота сума виносити і 20 процент. В камеральних лісах ліпше ся господарка лісова провадить. Камера каже все дерево панам перед своїм зліснічим поміряти на пни, на кубіки, і аж відтак продає на ліцітації тому, хто дасть більше; і купець мусить відповідну кавцію зложити і до часу назначеного купленє дерево стяти до чиста, щоби і ломачка не лістала, ріща і чатину муситься спалити, а так вичищений зруб знов засівають насінєм смерековим і пильнують, що там невільно вже ні косити ні пасти. В митрополичих лісах інакше. Тут продаєся або на морги або на кубіки, але така продажа рівнаєся даровизні. Крізер що року каже дерево рубати, богато ся поломить, возить на портані, складає в величезні руми, по 5 до 6 тисяч штук смерек обробленых. Так, коли вже дерево врубано і звезено — виходить зліснї митрополичі і директори Крізера дерево відбирати, але як вони відбирають? Не мірять кожду штуку окремо на кубіки, але скочують з гори сотну часть з руму і мірять єї і за тоє платять митрополиті після тої відбірки по 3 кр. від кубіка. Руми дерева досить високі, а робітники не дурні собі силу тратити і грубі десятки до гори саджати, отже що найгрубше дерево є на споді і в середині, а на горі найтонші. Возьмім приклад такого міренія проданого дерева, на кубіки. Трам десять сяжень довгий зовеся десятка, як має вже 10 цалів грубости аж до 20 цалів. Така десятка 10 цалів груба а 10 сяжень довга має 32 кубіки, і коштує 96 кр. (по 3 кр. за кубік); десятка 15-цалева має 73 кубіки і коштує 2 зр. 19 кр., десятка 20-цалева має 131 к. і коштує 3 р. 93 кр. Наші митрополитальні відбірці мірявть, як сказано тілько $^1/_0$, верхних трамів а що на верху самі тонкі, то звичайно платить Крізер митрополиті тілько 20 процент, а решту бере дармо. Митрополит міг би продати кубік дерева на пни по 5 кр. і мігби мати річне доходу 60.000 зр. Треба завважати, що завідателем митрополичих лісів є Сільвестер Голубовский а ему помагає Казімір Розвадовский. Голубовский зробив давіть грубий масток, а не розуміеся на господарці лісовій. В лісі порядку нема, господарство лісове зле ся провадить: одно ся рубає, а що гірше ся липає, вруби зле чищені, ані чим не засіяні, стоять голі. А чи там рубають, де ся належить — також не знати, бо Голубовский на мапі не розуміеся, а хто ся розуміе, то Розвадовский прихильник Крізера, і на его слово пристають другі. Не знати, як так дальше піде, чи на довго того ліса стане? Другий митрополит уже мабуть буде подаватися о заномогу, для того най бачне око мають Русини єпископи, а також правительство най розглянеся в господарці, щоби не було за пізно.

Крізер на митрополитальнім лісі заробляє річне 100.000 зр., чи не ліпше, щоби ті ліси взяли християнскі спілки, щоби жиди не все забирали в свої руки? Крізер плюндрує ліси митрополитальні через тоє, що в цілім лісі там, де заказано рубати, рубає ніби сухані, т. є. сухі смереки і платить митрополиті по 1 кр. за кубік, а він рубає сирі смереки і нищить ліс, а сухані гниють.

Але найголовнійше, що Крізер так само нищить робітний люд, котрий ту з заробків жие — він спроваджує чужинців: Німців, граничар, Угрів, котрі заробок нашим людем забирають, а не звичайні до провадженя сплавів ріков Лімницев — робять гайтанї, по 100 сплавів нераз на купі лежить, а що нода пущена в посвяченої митрополитом клавзи підчас того гайтану уплине, то бідні робітники мусять по 2 дни чекати, нім знов вода прийде. Отже ліпше було без Крізерівского ставу. Крізер кривдить робітний люд, бо не виплачує заробникам зараз готівкою; він воліка з заплатов по місяцеви, а тим самим силує заробників, змушених голодом і недостатками брати у себе, т. є. в Крізерівских магазинах збіже, і муку і другі віктуали, котрі біля цін тутейших дуже дорого рахує. В Перегинску по склепах продають кунці 100 кільо кукурузи за 6 зр. 80 кр., за котрі Крізер робітникам рахує 8 зр. 80 кр., кукурузяної муки 100 к. коштує в торзі 7 зр. 20 кр. Крізер робітникам рахує 12 зр.; 100 к. бриндзі в торзі продаєся по 48 зр. Крізер робітникам рахує 60 зр.; солонина 100 к. в торзі 70 зр., Крізер рахує 100 зр. Так само овес, ходаки і другі річи. При сплавах такой богато неправди, при мірению на кубіки і т. д. Одним словом, з тої фабрики робітники і митрополит мало що мають, а жиди все використовують та по трохи дають і де ще кому: „мовляв возми і мовчи“.. А де шукати правди, не знаємо.

Робітні люде просять редакцію „Народа“, щоби нашу кривду росказав другим робітним людям, може би і нам колись полекшало, якби й другі за нами уцімнулися. Ми платимо тяжкий податок в маєтку і крови, а чого-ж дають нас так кривдити? чи длятого, що ми темні? що не уміем сами собі радити? Ми просимо ц. к. власти, най боронять нас від визискуначів. Ми, робітники хочемо, щоби Крізер нам платив що тижня, щоби нам давав готові гроші за роботу, щоби по фабриках були остемпльовані ц. к. властями всі міри деревині, котрими ся дерево на кубіки міряє; щоби Крізер чужих робітників сюда не провадив, бо і ми на своїй земли потребуємо жити; щоби шандари контролювали бодай два рази на тиждень всі міри по лісах і щоби збіже Крізерови було заказано держати або щоби нам давав по тій ціні, що в торзі в Перегинску. Наресті просимо щоби інспектор промисловий н. Навратіль бодай 4 рази на рік заглянув на нашу фабрику. Нас ту є до 1000 робітників, а найменшої контролі з уряду у вас нема:

жиди, що хотять, з нами робять, а на скаргу хиба до Бога...

Ще мусимо додати, що тратимо час, нераз по 4 і 5 день, ним нас жидова обрахує. Митрополит тримає в своїх добрах самих перекинчиків Чохів, а наші рускі люде нераз без хліба мусять бути. Пан Голубовский все для митрополита у жидів купує, має свого скарбового жида Іцка Фасритайна названого Хандрилом. Ріка Лімниця від послідної повени дуже взяла спад на Перегинско, і як прийде ще одна повень, то зможе пів села знищити, бо й так уже богато грунтів забрала, а нераз бідним людем буває аж в печи. Ц. к. староство в Долині дало 500 зр. запомоги для Перегинска в руки Голубовскому, а той, замість найперше село забезпечити то він за Перегинском у горах о яких 9 кільомстрів, за гроші запомогові зробив дорогу, щоби жидам було вигідно їхати на свої лісові зруби, а громада най пропадає.

Хлопска дитина.

Як ставляться Поляки до Литвинів.[1])

Спільна доля в минувшости та однакове положене в нинішних часах, здався, повинніби єднати такі народности, як Поляки та Литвини — сего пречінь домагається саме житє та будучність обох народностей; тимчасом, на перекір вимогам розуму, діється противно: взаїмна завись та нехіть, замість уменшатися, змагається чим раз то більше. Правда, що за той ступінь культури, на якім стоять тепер Литвини, вони можуть подякувати минувшости; слабкий розвиток литовского письменства навіть багато польских письменників пояснює не так обопітностю Литвинів, як більше неприхильними обставинами, серед котрих істнувала народність литовска від часу Унії любельскої. Справді, чимало Литвинів причинилося до зросту польского письменства замість працювати над здвигненем свого питомого. Але справедливість наказує не скидати провин з обох боків на плечі самих Поляків. Автономічна Литва, могла розвиватися духово на грунті національнім. Що воно не так вийшло, за се треба подякувати не тілько способам, яких імалися Поляки; в сім лежить вина також і на аристократії, шляхті та на попівстві, що перейнявши польску мову та чужу культуру, само запряглось до праці над ширенем сеї чужої культури, над сі здвигненем, дивлячися з погордою на усе те, що лишилося своє та питоме з бувальщини. Литовска мова осталася мовою закріпощеного люду тай то дякуючи тілько крепацтву та погорді, з якою вищі стани відносилися до своїх крепаків. Шляхта як литовска, так і коренна польска мало звертала уваги на добро підданих верстов, домагаючися від них тілько міцних рук та безоглядного послуху, себ то того самого, чого нині від них домагається уряд російский. Не минаємо зовсім і світлих боків польского впливу, але годі промовчати і боки темні, що в купі з теперішним поступованем многих Поляків головно зміцнюють істнуюче противенство між Поляками і Литвинами, без ніякого хісна для обох боків. Лишім минувшість в супокою; що колись діялося, те не вернеся знову, зрештою давні кривдники вже давно спочивають в могилах і за них теперішні покоління не можуть відповідати. Багато з провин минувших можна пояснити змаганями та понятями давних часів, тодішними загально істнуючими обставинами, хоть погане зерно в той час засіяне донерва тепер починає сходити й видавати погане жниво. Мало того. Ще й нинішне покоління, йдучи слідом за батьками, що в могилах спочивають, по змозі намагається сіяти те саме зерно не оглядаючись на відмінні нинішні обставини. Не відомі нам поводи, котрі могликби оправдати ворожі змагання Поляків проти Литвинів, тому не можемо знати, що власне моглибы зискати Поляки своїм ворогуванем, але, що є між ними неприхильні, що по змозі перешкоджають пробудженю Литвинів і їх змаганям до самостійного умислового житя, сего годі заперечити, а тим більше вкривати нема потреби. Відкидаємо пусті нарікання найбільше запалених і найменше шануючих індівідуальність не-російских елементів у Россії, російских газет, що буцім то Полнки давлять Литвинів; таж положене їх (Поляків), власне в границях Росії таке, що самі придавлені не в силі других притискати, бо не мають на те способів та сили відповідної; а на Литвинів, що мешкають в Прусії, Поляки ніяким способом не впливають, тому що межі засселеня безпосередно не сходяться й вони взаїмно себе не знають. Зваживши на недостачу відповідних способів, щоби справити хід житя по своїй думці, а далі й на те, що неприхильність проти Литвинів певно найменшого хісна не може принести Полякам, саме істноване незичливости найтруднійше порозумівати. Одначе фактів, притакуючих сему є чимало і ми власне хочемо нинше подати ті факти, хоть в загальних зарисах. Але пишучи се, ми не маємо на думці вбільшати незгоду та роздувати ворожнечу між тими народностями, чим би лише хтось третій міг покористувати-

---

[1]) Се вже друга стаття того самого автора, написана в обороні литовскої народности. Першу статю, поміщену в 11 ч. Народа, перепочетав до-слова Kurjer Lwowski (чч. 150 і 154), кажучи, що на неї варто звернути увагу, яко на цінну інформацію про литовскі обставини теперішного часу. Чи отсю нову статю перепечатає бодай Kur. Lw.? Бо що до інших патріотичних польских газет, то ми певні, що вони навіть дуже будуть нераді, що Народ оголошує такі факти. Напади полякі на самостійний від верхних польских верстов розвій литовскої народности ми, Українці дуже добре розумімо, бо й самі нераз наслухалися від Поляків (як зрештою й від Росіян) усяких барв — від консервативних до соціялістично-революційних, — чимало нарікань на украйінский сепаратизм, навіть соціялістичний, причім одні робили се за для „народности“, другі буцім то за для „між-народних інтересів“. Така вже доля людей всіх простонародних народностей, що бажають визволитися з під панованя народностей панских та організуватися самостійно, хоть і в союзі (федерації) з прихильними простонародю та просвіті людьми інших народностей. Остатним часом такі справді поступові люде чим раз більше появляються й серед панских народностей, і се найліпший знак, що небавом і стосунок межи простонародними і панскими народностями стане інакший. Аби тілько й простонародні народности рішучо приставали до вселюдского поступу. Ми не знаємо, на кілько так роблять Литвини, і через те ми дуже раді, що п. автор обіцяє нам се показати в дальшій своїй статі.

Редакція.

ся; ні, противно, виявляючи лихо, ми бажаємо тільки дізнатися, чи загал польский похваляє й годиться на виступи своїх надто ревних, надто запалених патріотів. Не на те, щоби вбільшати незгоду між двома народностями, котрих теперішне положенє та турбота о будуче істнованє кажуть їйм взаімно собі помагати, не на те пишемо отсю статю. Розясняючи причини, за для котрих Литвини не можуть з довірем зближатися до Поляків, з цілого серця бажаємо усунути ті причини. Коли такі самі бажаня є й між Поляками, то причини мож буде легко усунути.

З ряду фактів, що можуть свідчити про вороже успособленє певної частини Поляків, хотілибисьмо думати, нечисленної, ми минаємо ті, що в Америці де коли появляються, де ворогуванє прибирає форми дивовижні, часто скандалічні, не викликані нічим з боку Литвинів, де Литвин прилюдно призвається до литовскої народности а не польскої, дістає назву „зрадника, шпіона (донощика) російского і т. д.“; де доходить до того, що Поляки без огляду на вмішанє епископскої власти не допускають на спільне кладовище куплене за спільні фонди, тіла померших Литвинів; де в костелах удержуваних спільними коштами навіть евангеліє прочитане в литовскій мові, викликує скандал. В Америці незгоди істнують не тілько між Литвинами і Поляками, але навіть між чисто польскими партіями і то такі незгоди, що Поляк один уважає другого Поляка, коли він тілько належить до іншого гурту, не братом, не сином одного рідного краю, але найзавзятійшим ворогом і всі способи для его знівеченя вважає занадто чесними. Подібні відносини істнують там, а бодай істнували до недавна між Литвинами в їйх власних рядах. Однако відносини американскі не богато впливають на зміцненє та впорядкованє відносин в Европі; богато подій, що тут появляються, не доходять до відомости европейских братів. Крім того в Америці відмінні обставини: богато такого, що в Европі вважаєся поганим, там стаєся звичайним.

В Европі часто намагаються деякі польскі патріоти кождим способом, в який лише можна, здискредитувати Литвинів: розбуджують увагу властей державних, котрі вже й так досить уважні, грають ролю російских жандармів; вживають іноді способів, якими послугуєся платний слуга сенерал Гурко, редактор Варшавского Дневника й інші такі слуги російскої бюрократії, не минаючи й інсінуацій та фальшивих доносів. Обжалуваня Литвинів без ніякої підстави, без знаня їйх правдивих змагань (не сміємо думати, щоби вони робили се з розвагою) — сиплються, як з рукава. Вистарчить яка небудь зверхна річ, а часами обходяться і без того. Не всі інсінуації доходять до ширшої громади через польскі газети; богато лишаєся неоголошених, а помимо того звісних обом бокам, а переходячи з уст до уст де далі набирають форми фантастичної, неймовірної, підіймають взаімне недовіре й ворожнечу, а з усего того виходять найліпше тії, що звичайно наділюють обі сторони виїмковими правами.

По увільненю мужиків у Росії, відносини між мужиками-Литвинами і шляхтою, що репрезентує на Литві Поляків, коли не були сердечні (такі й не могли бути), то все таки далеко було до ворожнечі; принаймі моцне вона проявлялася на Литві, аніж навіть серед людности тої самої польскої народности в губерніях Царства Польского, де мужики і шляхта, помимо однакого роду та однакої мови, навіть сегодня чинять немов дві народности, що не конче відносяться до себе по братерски. Після увільненя мужиків литовских, Литвини стали відріжнятися від Поляків і захотіли визволитися з чужих кайданів як польских так і російских, у справах чисто домашних і в житю духовім. Та се прямованє далеке було від неприязни до Поляків, а навіть противно кождий признавав, що /до того можна дійти тілько спільно, при обопільній помочи. А про те, Литвинів чскала зависть і неприязнь власне з того боку, з котрого найменше могли сподіватися — від Поляків. Появилася перша литовска газета Auszra, що стала відріжняти народність литовску від польскої, і всі польскі газети, зацевне ніколи й не бачивши тої газети, як стій і в один голос заявили, що вона безоглядно ворожа Полякам, хоть д. Карлович, що знає мову литовску, прочитавши числа самої газети, написав справоздане в Prawdzie варшавскій, де заявив, що тої неприязни нема. Та ні одна польска газета не хотіла спростувати фальшової інформації, а навіть противно раз-у-раз повторяли, що Auszra ворожа для Поляків. Шляхетско-попівске Słowo, наводячи з других газет назву „литовска народність“ ніколи не забувало приляпати сі тройістим знаком запитаня. Wiek в Listach z podróży д. Хлопіцкого в фальшивих і, розуміся темних краскаx малював інстинкти мужиків-Литвинів; старенька Gazeta Warszawska в свій час кликала аж помочи навоіменованого суфрагана Сейненского епископа Гольляка, щоби своєю пастирскою повагою присмирив Литвинів. На сю остатну статю в-перше появилася в газетці Auszra перша острійна відповідь, оберпена до автора статі д. Zero, як і до Поляків загалом.

Нетерпимість для литовских прямованъ можна ще зрозуміти в часописях попівско-шляхетских, але ж тяжше зрозуміти неприхильність молодшого покоління, що виросло серед відмінних обставин життя, котрого погляди репрезентують поступові часописи. Варшавский Przegląd Tygodniowy не дуже ласкав для Литвинів; Prawda ж перед кількома роками, ізза запроводу пісень по литовски в костелі парафіяльнім в Вишгинъцу (на границі прускій недалеко Eydtkuhn), священника як і его прихильників-Литвинів обдарувала аж назвою довгоухих рицарів, хоть Вишгинецку парафію чинять майже виключно Литвини, що не розуміють по польски крім кількадесяти міщан, що ледви можуть розмовитися по польски. Та найбільше ярко неприхильність польску показав р. Вітрорт у статі п. з. Litwomani, поміщеній в кількох числах літературного додатку Kraju (петербурского) за тамтой рік. Автор, на підставі брошури д. Шлюпаса п. з. Litwini і Polacy, виданої плохою польщизною в Шенандорі (інші жерела очевидячки для автора були недоступні, або може він мав се за непотрібне чи невідповідне провідній думці его розвідки про Литвинів) охрестив робітників литовских над піддвигненем народу, і то як молодіж так і крайне консервативне духовенство, єдину інтелігенцію що мешкає в місці серед люду,—

назвою анархістів, нігілістів і таких інших — істів, ко трих російска поліція і жандармерія повинна переслідувати. Тут уже очевидна зла воля, бо автор мешкаючи сам на Литві, повинен був ліпше знати тих непримиримих ворогів Поляків та громадсько-державних порядків. Не знаємо в польскій печаті справді безсторонних, написаних зо знанем справи статей про литовскі відносини, крім Spowiedzi Litwina w Dzienniku Poznańskim та кількох дрібніших у Краю, писаних заневне Литвинами. Більше тут тайної чи явної неохоти віж справедливости та прихильности. Нарікання Литвинів на гнет від Росії чи Німеччини, газетярі польскі, правда, підхоплюють, але з нарікань на несправедливість та нетерпимість від Поляків ті газетярі вже звичайно насміваються і нарікаючих мають за непримиримих ворогів Поляків, з котрими згода неможлива. Значить, польска печать наслідує тут зовсім найзапаленійшу частину російскої печаті, так назв. крайне-патріотичну.

В щоденнім житю, фактів невиявлених прилюдно, а про те таких, котрі свідчать о неприязни Поляків до Литвинів — іще більше. Вичислювати їйх усі годі, бо вони діються на кождім кроці при леда нагоді, особливо там, де Литвини живуть разом, на одних обшарах з нечисленними дідичами — польского роду чи спольщеними, на Литві. Вистарчить тут, щоби два сурдутові, то є належні до інтелігенції бесідували в собою по литовски в місці прилюдним, а вже наново Поляки сміються ся іронічно або звуть їйх відступниками, коли не гірше. Я вже згадував, що до недавна єдину литовску інтелігенцію на Литві чинило духовенство (тепер де-не-де найдеся й лікар вільнопрактикуючий). Та духовенство то, особливо старше, спольщене, отже контроли місцевих польских патріотів обертався в той бік: вони ревно пильнують праводумности попів, видають нераз крайні роскази. Перед кількома роками, коли парох парохії Зосле (в губ. Виленскій), переважно литовскій, завів проповіди в мові більности парафіян, то нечисленна польска меншість є паном дідичем Пашкевичем на переді, рішучо против тої новизни запротестувала. Проводир сторони польскої велів парохови покинути литовскі проповіди кажучи, що він, яко колатор косцьола, ніколи не допустить тої хлопскої мови і що нарід повинен молитися в мові католицкій, то є польскій. Коли ж сей росказ не поміг, то протестуючі обжалували ксьондза яко проповідника православія. Задля ненастанних доносів того пароха змінено; та новому навіть Виленскій епископ кс. Гринсвецкий наказав, щоби в додатковім набоженстві уживав мови литовскої, яко мови парафіян, та й сей наказ не здержав підкопів партійки польскої. Подібний случай стався також у литовскій парохії в Богаславішках, де мову литовску завів у косцьолі кс. Лукша. Як стій его за те обжалуваню прилюдно через допись, поміщену в Краю, а потім засипано безіменними листами, повними гроьб: коли ж і се не помогло, то найшовся й безіменний донос, поданий Віленскому губернаторови, немовби то кс. Лукша належав до партії нігілістів (тепер се, бачу, в Росії наймоднійше обжалуване — ним користуються віддавна російскі урядники, а як видно, і деякі польскі патріоти позавидували лаврів дд. Кулаковскому, Врублевичеви та Вітвіцкому). В таку саму пригоду в парохіяльнім косцьолі в Мірославлю (губ Сувальска, пов. Сейненский) мусів умішатися аж епископ Дунаєвский, о що постарався дідич тої парафії д. Скаржинский. Теперішний краківский кардинал, в листі до Сейненского епископа, остерігав его перед панславістичною пропагандою, широною молодими литовскими попами, і вказував на пригоду в Мірославлю. Коли в однім науковім закладі в руках Литвинів Поляки побачили литовске письмо, зараз обжалували товаришів Литвинів за те, що держать заборонені письма. Нарешті ще один важний факт. В гімназіях на Литві викладають релігію в мові російскій; в Королевстві польскім вільно викладати релігію в рідній мові дітей. В Маріямпольскій гімназії було звичайно 80% дітей селян литовских, а про те релігію викладано тут в мові російскій. Коли змінено префекта, то задумано змінити й викладову мову. Для введеня польско мови годі було найти підстави, проте могласи бути введена тілько литовска мова. Отже скликані на нараду родичі місцеві, розуміється, Поляки-урядники, під проводом лікаря Усцінського заявили, що воліють, щоби їйх дітем викладано релігію хоть в хінскій мові, аби тілько не в литовскій. Розуміється, що се вийшло в користь урядової російскої мови.

Отсе нарис фактів, котрі можуть свідчити про всю неприхильність Поляків до Литвинів; фактів же противних, що могли би свідчити про сердечну прихильність, зовсім не знаємо, крім мови посла Закшевского в соймі прускім, що уймався за Литвинами. Не можемо винити загалу польского за несправедливість одиниць, або навіть деяких партій, коли вони нечисленні і чинять меншість; та в непорозуміннях польско-литовских годі зміркувати, чи більшість Поляків належить до прихильних і безсторонних, чи противно, справедливі чинять меншість? Що Поляки на Литві противні визволенню Литвинів з під польских пелюнок, потверджують факти з щоденного житя. Яке справді успособлене польского загалу, з голосів польских часописей вивести годі: часописі обжалюють Литвинів за нетерпимість для Поляків та звичайно мовчать про власні провини, що виклику ють неприязнь. Напади запалених польских патріотів на Литвинів, також нігде не ганяться в польских часописях.

Можна би усправедливити неприхильність Поляків для Литвинів, якби вони могли за се придбати собі які користи, або якби тоту неприхильність викликувала неприязнь Литвинів загалом. На кілько ся остатна причина моглаби усправедливити вороже поступоване Поляків можна би побачити, якби знати, до чого справді Литвини йдуть та як ставляться до сусідів. Се постараємося показати іншим разом.

Стельлі.

НА КРАЮ СВІТА

V.

Лихо пройіхали ми перший день добрими трома кіньми і все бесідували з отцем Киріаком. Милий старець росказував мині цікаві іс-

торії з чужородних релігійних переказів, із котрих мене особливо займало оповіданє про пятьсот подорожних, що під проводом одного книжника — по їхньому обушія — пустилися на вандрівку по землі ще тоді, коли „побідивший силу чортівску і відкинувший всі слабости“ бог Шігемуні приймав гостей „неначатими стравами“ в Шірвасі. Се оповіданє ціка. ве тим, що в нім чути ввесь склад і дух релігійної фантазії того народа. Пятьсот подорожних, під проводом обушія, здибають духа, котрий, щоби їх налякати, робиться як найстрашнійший і найгидший і питає: „чи є у вас такі чудовища?“ „Є далеко лячнійші“, повідає обушій. „Хто ж такий?“ „Усі ті, що зависні, жадні, брехливі і завзяті: вони по смерти стають чудовищами далеко страшнійшими і гидпими від тебе“. Дух сховався і ставши десь чоловіком, таким сухим та худим, що навіть жили пристали до костей, опять появився перед подорожними тай питає: „Чи є у вас такі людє?“ „Як же, повідає обушій, є далеко худші від тебе — такі всі, що люблять почести“. „Гм, перебив я Киріака: се, повідаю, диви вже, чи не против нас, архієреів сказано?“ „А Бог знає, владико, і росказує далі: По якімсь часі дух явився яко прегарний парубок і повідає: „А от-такі у вас чи є?“ „Як же, відповідає обушій, межи людьми є далеко красші від тебе — се ті, що мають остре поняте і, очистивши свої чувства, шанують три найкрасші речі: Бога, віру і святість. Тоті на тілько красші від тебе, що ти перед ними ні до чого“. Дух розсердився і став екзаменувати обушія інакше; він зачер у пригорщу води тай питає: „Де, мовить, більше води, в морі чи в пригорщі?“ „В пригорщі більше, відповідає обушій. „Докажи“. „Ну і докажу: на око видиться, що в морі справді більше води, ніж у пригорщі, та коли прийде конець світа і з теперішного сонця виступить друге, палюче, то воно висушить на землі всі води, і великі і малі, і моря і ріки, і потоки, і сама Сумбер-гора (Алтай) розсиплеся; а хто в житю напоїв своєю пригорщею уста прагнущого, або обмив своєю рукою рани убогого — того пригорщі води сім сонць не висушить, а навиворот, будуть ві розширяти і тим самим убільшувати“... І признаюся, се розумнійше, ніж не одна християнска проповідь...

Після того стали ми з Киріаком довго балакати про те, як ліпше навертати дикарів на християнство. Киріак казав, що з ними треба як найменше толкувати про обряд, тому що вони інакше перейдуть Кирика з его запитами про те, чи можна того причащати, хто яйцем у зуби поковтає; та не треба богато і про артикули віри росказувати, тому що їх слабий розум не може йти за нічим відірваним і самословним; а треба їм просто росказувати про житє та про чудеса Христові, і то як найживійше та так, щоби їх бідній фантазії було за що чіпатися. Та головно, Киріак усе на те напирав, що „хто премудрий та скуєний, той нехай покаже їм своє житє добре; тоді вони й Христа порозуміють“. Я, правду сказавши, в думці в богато дечім із ним годився і не счувся, як серед простих та мирних розмов із ним провів увесь день до вечера; а з тим і паша кінна дорога скінчилася. Переночували ми з ним коло вогню в шатрі і на другий день пойіхали на оленях.

Погода була чудесна і йізда на оленях дуже менє займала, хоть вона й не зовсім була така, як я собі думав. Дитиною я дуже любив дивитися на образок, де був намальований ляпляндець на оленях. Тілько ж ті олені, на образку, були легкі, бистроногі, як вихри степові гнали, закинувши назад голови з галузастими рогами; і я, бувало, все думаю: ех, коби хоть раз так пройіхатися! Яка то, десь, приємна бистрота при такій скорій йізді! На правду ж воно виходило не так: породомною були зовсім не ті легонькі, рогаті вихри, а незграбні присадковаті лінюхи з понуреними головами і мясистими, лабатими лабами. Бігли вони бігом нетвердим і нерівним, склонивши голови і так задихалися, що іподі жаль було на них дивитися, особливо коли у них ніздрі замерзли і вони роти пороззявляли. Так тяжко дихають, що той їх густий віддих збивався в облак і так і стойіть у замороженім воздусі верствою. І та йізда, і невесела однобразність степових видів, що при ній відкриваються, наводять такий сум, що навіть говорити не хочеся, і ми з Киріаком, йідучи два дні на оленях, майже ні про що й не бесідували.

На третій день над вечір і ся дорога скінчилася: сніги стали пухкійші і ми намість незграбних оленів узяли собак — такі сіренькі, мохнаті та бистроухі, як вовки, і по вовчому майже й тявкають. Запрягають їйх по богато, штук до пятнацять, а важному подорожному навіть більше начеплять, та санки такі вузенькі, що двом у ряд сидіти ніяк і ми з отцем Киріяком мусіли розділитися: на одних приходилося йіхати мині з провідником, а на других Киріакови з провідником. Провідники оба видавалися однако за добрі, тай з лиця йіх одного від одного навіть і не розізнаеш, особливо коли в свої плащі позагортаються, ніби ті, що паряться в лазні: що один, що другий, сніські. Та Киріак найпов у них ріжницю і доконче напирав, щоби я сів із тим, на котрого, по его думці, можна було більше спуститися; а в чім таке спуститися, того не сказав. „Так, повідає, владико: ти в сім краю менше практований, ніж я, так ти з сим йідь“. За те я его не послухав і сів з другим. Багаж свій ми розділили: я взяв собі в ноги вузлик із білизною та з книгами, а Киріак надів на себе мироносицю і дароносицю, та взяв у ноги кошіль з оброком, сухою рибою і рештою нашої немудроі провізіі. Сіли ми так, пообвивалися плащами, зверха по коліна оленіми скірами попакривалися тай пойіхали. Ся йізда була далеко бистрійша, ніж на оленях та за те сидіти так лихо, що мині, непривиклому, за одну годину страшно плечі розломило. Подивлюся на Киріяка — він сидить як віткнутий стовпок, а я так і качаюся з боку на бік, усе хочу держатися рівно і серед того я не міг

навіть поговорити з моїм провідником. Дізнався тільки, що він хрещений і охрещений недавно моїм зирянином; а проекзамепувати его не вспів. До вечера я так вимучився, що зовсім держатися не міг і пожалувався Кириакови. „Зле, повідаю: мене якось від разу вже дуже розтрясло". „А все то через те, повідає, що ти мене не послухав — не з тим йіденш, з котрим я тебе саджав: той ліпше поводить, спокійнійше. Будь ласкав: пересядь завтра". „Добре, повідаю, нехай і так буде, пересяду", і справді пересів, і знову йідемо. Не знаю: чи то я навик за тамтой день держатися на тих рожнах, чи справді сей провідник ліпше своїм бичем поводив, досить того, що мині спокійнійше йіхалося, так що я навіть міг і побесідувати. Питаю его: чи хрещений він, чи ні? „Ні, повідає, бачка[1]) моя нехрещена, моя щаслива". „Чим же ти такий щасливий?" „Щаслива, бачка; мене, бачка, Дзол-Дзаягачі, дала, бачка. Вона мене, бачка, береже". Дзол-Дзаягачі у шаманістів така богиня, що дає діти та старається за щастє й здоровє тих, що у неї вимолені. „То що ж, повідаю, а чому ж би тобі не охреститися?" „А вона, бачка, мене не дає хрестити". „Хто такий, Дзол-Дзаягачі?" „Еге, бачка, не дає". „Ага, ну, добре, що ти міні се сказав". „Як же, бачка, добре?" „Так; от я тебе за се на злість твоій Дзол-Дзаягачі і велю охрестити". „Що ти, бачка, но що Дзол-Дзаягачі сердити: вона розсердиться, дути буде". „Страх я єї боюся, твоєї Дзол-Дзаягачі: охрещу, тай годі". „Ні, бачка, вона не дасть іскривдити". „Та яка ж тобі, дурню, в тім кривда?" „Якже, бачка, мене хрестити, міні велика кривда: зайсан прийде — мене хрещеного бити буде, шаман прийде — знов бити буде, ляма прийде — також бити буде тай олені займе. Велика, бачка, кривда буде". „Не сміють вони того робити". „Як, бачка, не сміють? сміють, бачка, все возьмуть; у мене стрийка, бачка, уже знищили... як же, бачка, знищили і брата, бачка, знищили". „Хиба ж у тебе є брат, хрещений?" „Як же бачка, є брат, бачка, є". „І він хрещений?". „Як же, бачка, хрещений, два рази хрещений". „Що ти кажеш? два рази хрещений? Хиба ж по два рази хрестять?" „Як же, бачка, хрестять"? „Брешеш!" „Ні, бачка, правда: він один раз за себе хрестився, а один раз, бачка, за мене". „Як за тебе? Що ти за дурницю міні плетеш?" „Як, бачка, дурницю! не дурниця; я, бачка, від попа сховався а брат за мене охрестився". „Чому ж ви таку єшуку зробили?" „Тому, бачка, що він добрий" „Хто такий: твій брат, чи хто?" „Так, бачка, брат. Він сказав: „я вже однако пропав — охрещений, а ти сховайся — я ще охрещуся"; і я сховався". „І де ж він тепер, твій брат?" „Знов, бачка, хреститися побіг" „Куди ж то его, непотреба, понесло?" „А туди, бачка, де тепер чути твердий піп їіздить". „Он-що! Що ж ему до попа за діло?" „А свої у нас там, бачка, свої люде живуть, добрі, бачка, люде, як же? ему, бачка, жаль... він їіх жалує, бачка, за них хреститися побіг". „Та що ж се за шайтан той твій брат? як він се сміє?" „А що, бачка, нічого: ему, бачка, уже все одно, а тих, бачка, зайсан бити не буде і ляма оленів не займе". „Гм! Треба однако твоєго пустого брата мати на цілі. Скажи-ко міні, як его звуть?" „Кузьма-Демян, бачка". „Кузьма чи Демян?" „Ні, бачка, Кузьма-Демян". „Се два імя". „Ні, бачка, одно". „Я тобі кажу два!" „Ні, бачка одно". „Ну тобі, видно, се ліпше знати". „Як же, бачка, ліпше". „То его Кузьмою і Демяном при першім чи при другім хрещіню назвали?" Випулився і не розуміє; та, коли я ему повторив, він подумав і відповідає: „Так, бачка: то як він за мене хрестився, тоді его стали Кузьма-Демян прозивати". „Ну, а після першого ж хрещіня ви як его прозивали?" „Не знаю, бачка, забув". „Але він то чей знає?" „Ні, бачка, і він забув". „Се, повідаю, не може бути!" „Ні, бачка, на правду забув". „А от я его велю найти і спитаю". „Найди, бачка, найди; і він скаже, що забув". „Та тільки уже я его, брате, як найду, то сам зайсанови віддам". „Нічого, бачка; ему тепер, бачка, ніхто нічого — він пропащий". „Через що ж то він пропащий? через те, що охрестився, чи як?" „Так, бачка; его шаман гонить, у него ляма олені забрав, ему свій ніхто не вірить". „Чому не вірить?" „Годі, бачка, у нас хрещеному вірити, не всякий вірить". „Що ти, дикий дурню, брешеш! чому годі хрещеному вірити? Хиба ж хрещений гірший від вас поган?" „Чому, бачка, гірший — один чоловік". „Отже видиш, і сам кажеш, що не гірший?" „Не знаю, бачка; ти повідаєш, що не гірший, і я повідаю; а вірити годі". „Чому ж ему годі вірити?" „А тому, бачка, що ему піп гріх прощає". „Ну, що ж тут злого? не вже ж то без прощі оставатися?" „Як можна, бачка, без прощі оставатися! Так не можна, бачка. Треба прощі просити". „Ну, то я ж тебе не розумію; про що ти толкуєш"? „Так, бачка, повідаю: хрещений украде, попови скаже, а піп его, бачка, простить; він і невірний, бачка, через те у людей стане". „Он-які ти дурниці плетеш! А по твоєму, так-ді не годиться?" „Так, бачка, негодиться у нас, негодиться". „А по вашому як би треба?" „Так, бачка: у кого украв, тому назад принеси і прощі проси; чоловік простить, і Бог простить". „Адже ж і піп чоловік: чому ж він не може простити?" „Чому ж би, бачка не міг простити — і піп може. Хто у попа украв, того, бачка, і піп може простити". „А як у другого украв, то він не може простити?" „Як же, бачка, годі, бачка: неправда, бачка, буде; невірний чоловік, бачка, скрізь піде". „Ах ти, думаю, опуде якийсь невмиваний, що ти собі таке попадумував! і питаю далі: „А ти ж про Господа Ісуса Христа що-небудь чув?" „Як же, бачка, чув". „Що ж ти про него чув?" „По воді, бачка, ходив". „Гм, ну гарно, ходив; а ще що?" „Свиню бачка, в морі топив". „А більше"? „Нічого, бачка, добрий, жалісливий, бачка, був". „Ну якже жалісливий? Що він

[1]) Бачка — батюшка.

робив?“ „Сліпому на очи, бачка, плював; хлібцем і рибкою народець годував“. „Однако ти, хло, богато знаєш“. „Як же, бачка, богато знаю“. „Хто ж се тобі все росказував?“ „А люде, бачка, повідають“. „Ваші люде?“ „Люде? Як же, бачка, наші, наші“. „А вони від кого чули?“ „Не знаю, бачка“. „Ну, а чи не знаєш ти: чому Христос сюда на землю приходив?“ Думав він, думав, і нічого не відповів. „Не знаєш?“ питаю. „Не знаю“. Я єму все те як найпростійше толкую а він не то слухає, не то ні, а сам все на собак гийкає та бичем вимахує. „Ну, чи зрозумів ти, питаю, що я тобі росказував?“ „Як же, бачка, зрозумів: свиню в морі топив, сліпому на очи плював — слі пив бачив, хлібця-рибки народцеві дав“. Засіли єму в лоб ті: свині в морі, сліпий, та рибка, а далі ніяк не підоймеся; і нагадав я Киріакові слова про їх слабий розум та про те, що вони самі не завважують, як краю его одежі доторкаються. Що ж? і сей, нехай, що крайку доторкнувся, та вже іменно тілько доторкнувся; але якби єму більше дати за него вхопитися? І от я й попробував з ним як найпростійше побесідувати про добро Христового прикладу та про те, що він на світ прийшов; але мій слухач усе однако неважно бичем вимахує. Трудно міні було себе опукувати: бачу, що він нічого не розуміє. „Нічого, питаю, незрозумів?“ „Нічого, бачка, все правду брешеш: він Христосик добрий“. „Добрий?“ „Добрий, бачка“ „От ти би его й любив“. „Чому ж би, бачка, его не любити?“ „Що, ти можеш его любити?“ „Як же, бачка; я, бачка, его і так люблю“. „Ну от-ми й легінь!“ „Спасибі, бачка“. „Тепер, значить тобі би тілько хреститися: Він тебе й спасе“. Дикар мовчить. „Що, ж, повідаю, приятелю: що ти замовк?“ „Ні, бачка“. „Що таке „ні бачка“? „Не спасе, бачка; за него зайсан бе, шаман бе, ляма олені займає“. „Еге; от головна біда!“ „Біда, бачка“. „А ти і біду потерши за Христа“. „На що, бачка, він, бачка, жалісливий: як я здихати буду, то єму самому мене жаль стане“.

Хотів я було сказати єму, що коли він віруе, що Христос его пожалуе, то нехай віруе, що він же его може й спасти; та я здержався, щоби знову про зайсана та про ляму не чути. Ясно, що Христос у того чоловіка був межи его добрими і навіть найлішними божествами, та тілько не з сильних: добрий, та не сильний, не заступає, ані від зайсана ані від лями не боронить. Що ж тут діяти, як дикаря переконати, коли Христа піддержати ні с ким, а для тамтих богато піпор? Католицкий проповідник в такім разі зробивби так, як вони в Китаю робили: поклав би Будді в ноги хрестик тай кланявся і, споріднивши і Христа і Будду, хвалився успіхом; протестантский проповідник втолкувавби такого Христа, що в него і вірити ніщо, а так тілько думай про него прилично і добре буде. Та тут і се трудно: чим той чоловік стане роздумувати, коли у него вся думалка замерзла і єму ві відтаяти нігде. А він усе жене та жене в безкраю далеч і махає своім бичем, котрий все мигає та мигає міні попереч очи так, що мене найшла дрімота, і я тихо та солодко уснув, уснув для того, щоби пробудитися в такім стані, від якого нехай Бог заступить усяку живу душу!

VI.

Я спав дуже твердо і мабуть досить довго, та рантом міні повиділося, що мене мовби щось штовхнуло і я сиджу, похилившися на бік. Я в просонку ще хотів поправитися, та чую, що мене знов хтось трутив у-зад; а навкруги все вис... Що таке?—хочу подивитися, та нічим дивитися, очи не отворяються. Кличу свого дикаря; „Ей, ти, приятелю! де ти?“ А він у саме ухо кричить міні: „Оськде, бачка, вставай скорше! застинеш!“ „Та що се я, повідаю, не можу очей отворити?“ „Зараз, бачка, отвориш.“ І в тім — що би ви думали? — взяв тай міні в очи й плюнув, і нуж своїм оленім рукавом терти. „Що ти робиш?“ „Очи тобі, бачка, протираю.“ „А йдиж ти гет...“ „Ні, погоди, бачка, зараз бачити будеш.“ І справді, коли він провів міні своім олснім рукавом по лицю, мої замерзлі повіки відтаяли і отворилися. Але по що? що було бачити? Я не знаю, чи може бути страшнійше в пеклі: навкруги мрака була непроглядна, пітьма, і вся вона була мов жива: вона тряслася і дрожала, як чудовище, збита маса ледяного порошку була его тіло, смертельний холод — его віддих. Так, то була смерть в найстрашнійшій подобі і, здибавшися з нею лице в лице, я налякався. Я міг тілько спитати, де Киріяк? Та говорити було так трудно, що дикар нічого не чув. Тут я завважав, що він, говорючи міні, нагинався і кричав міні під клепаню в саме ухо і сам я під клепаню єму закричав: „А де наші другі сани?“ „Не знаю. бачка, нас розбило.“ „Як розбило?“ „Розбило, бачка“. Я хотів єму не вірити; хотів оглянутися, та нікуди, ні в один бік не видно нічого: кругом пекло темне та кромішне. Під самим моім боком коло саней щось купилося, мов клубок, та ніяк було бачити, що воно таке? Питаю дикаря, що то? він відповідає: „То, бачка, собаки спуталися, гріються.“ І зараз після того він ізробив у тій тьмі якийсь рух і повідає: „Падай, бачка!“ „Куди падати?“ „От сюди, бачка, в сніг падай.“ „Погоди, повідаю“. Міні ще не вірилося, що я втратив свого Киріяка, і я привстав із саней і хотів его закликати, та мене тутже і від разу задушило-просто заткало ледяним порохом, і я повалився в сніг, при чім досить болюче вдарився головою о дручок коло саней. Піднятися не було ніякої сили, тай мій дикар міні не дав би того зробити. Він придержав мене і повідає: „Лежи бачка, смирно лежи, не замерзнеш: снігом примете, тепло буде, а то замерзнеш, лежи!“ Нічого не оставалося, як его слухати; і я лежу, і не рухаюся, а він стяг із саней оленю шкіру, кинув ві на мене і сам під неіж підліз. „От тепер, повідає, бачка, добре буде.“ Та тото „добре,“ було таке погане, що я як стій мусів відвернутися від моєго сусіда в другий бік, бо не

міг близько него видержати. Четвородневний Лазар у Витанскій печері не міг гидше смердіти як той живий чоловік; то було щось гірш труна, то була суміпка вонячої оленевої скіри, острого людского поту, дегтю і сирої гнилизни, юколи, рибйого товщу і болота... О, Боже, о бідний я чоловік! Як міні був противний сей, по образу Твоєму сотворений брат мій! О, як би радо я вискочив із сеї вонячої могили, в котру він мене разом із собою укладав якби тілько сила та міць устояти в сім лютім пекельнім безладю! Та про се не могло бути й бесіди, і треба було піддаватися. Мій дикар завважав, що я від него відвернувся, і повідає: „Погоди, бачка, ти не туди морду клав; ти от сюди клади морду, разом дути будемо — тепло стане.“ Се навіть чути було страшно! Я вчинився, що его не чую, та він раптом якось надувся як блощиця, перекотився через мене і ляг прямо ніс у ніс і нуже дихати міні в лице з лячним сопотом та смородом. Сопів він також незвичайно, як ковальский міх. Я ніяк не міг того стерпіти, і постановив добитися, щоби того не було. „Дихай, повідаю, якось тихійше.“ „А що? нічого, бачка я не втомлю ся: я тобі, бачка, морду грію“. „Мордою“ его я, розуміеся, не ображався, бо не до амбіції міні було тоді, тай, повторяю вам, у них ще нема й слів, щоби розріжнити звірячу морду від людского лиця. Все морда: у него самого морда, у его оленя морда, і у его бога Шігемоні морда -- чомуж би у архієрея не мала бути морда? Се моєму преосвященству стертіти було нетрудно, та от що трудно було: терпіти той его віддих з тою смердячою юколою і ще якимось іншим гидким смородом — мабуть смородом его власного жолудка — сего я ніяк не міг видержати. „Досить, повідаю, перестань; ти мене розігрів, тепер більше не сопи.“ „Ні, бачка, чому не сопіти? теплійше буде.“ „Ні, будь ласкав, не треба: і так дойів, не треба.“ „Ну не треба, бачка, не треба. Тепер спати будемо.“ „Спи.“ „І ти, бачка, спи.“ І в ту ж секунду, як се вимовив, немов мунтрований кінь, що від разу галоп бере, так і він від разу вснув і від разу захропів. Тай як же злодій, захропів! Я, признаюся вам, з дитини страшний ворог храпіня в сні і де в комнаті хоть один храпливий чоловік є, я вже мученик і ні за що вснути не можу; а що у нас, в семінарії та в академії, розуміеся, було богато храпунів, і я йіх мимохіть богато і пильно слухав, то, не в сміх вам сказати, я став по храпіню судити людей: по храпіню, запевняю вас, можна судити, що за чоловік. Задирака й хропить задирчиво, ніби і в сні сердиться; а товарищ у мене в академії веселий і чепурун був, то той і хропів, якось чепурно; якось так весело, з присвитом, ніби в своїм місті до катедри йде нову одіж брати. Его бувало навіть із других чисел слухати приходили і хвалили его скуство. Але теперішний мій дикий сусід таку правдиву музику завів, що я ніколи нічого такого не чув: так якби сильний густий рій гудів і в дзвінкий сухий улий о стіни легонько бився. Прекрасно так, поважно, до такту і до міри: у-у-у-у-бум, бум, бум; у-у-у-у-бум, бум, бум... По моій практиці, випадало, що се чоловік певний, що на него можна спуститися; та міні не до того було: так він мене, розбійник, зміг тим своїм голосом! Терпів я, терпів, нарешті не витерпів — штовхнув его під ребра. „Не хропи, повідаю“. „А що, бачка? чому не хропіти?“ „Та ти страшно хропиш: спати міні не даєш“. „А ти сам захропи“. „Та я не вмію хропіти“. „А я, бачка, умію“, і знову від разу в галоп загудів. „Що ти, міркую, з таким майстром подієш? Що вже тут є таким чоловіком перечитися, що ві всім его верх: і про хрещіне більше від мене знає, по кілько раз хрестять, і як людей звати, і хропіти вміє; а я не умію; ві всім его верх, треба ж єму і честь і місце уступити“. Відхилився я від него, як міг, трохи в бік, підіпхав якось руку під підрясник і потис годинник: прозвонило всего три і три чверти. Се значить, іще була днина; заверуха певне, буде цілу ніч, може й довше... Адже сібірські заверухи довгі. Можете собі здумати: як то все те мати перед собою. А тимчасом міні було чим раз гірше: поверх нас певне вже добре укрило снігом і в леговинці нашім стало не тілько тепло, а навіть душно; та за те і гидка, воняча пара ставала все гуща, від того спертого смороду міні запирало дух і дуже жаль, що се зробилося не від разу, бо тоді би я не зазнав і сотої частини тих мук, котрі я почув, коли нагадав, що з моім отцем Кириаком пропала й моя фляшка з підправленою коняком водою і вся наша провізія.. Я ясно бачив, що коли я не задушуся тут, як у Чорній Печері, то міні певне грозить найстрашнійша, найлютійша з усіх смертей — голодна смерть і спрага, котра вже почала мене мучити. О, як я тепер жалував, що не остався мерзнути наверха і заліз у сей сніговий гріб, де ми оба лежали в такій тісноті і під таким тягарем, що я зовсім даремне силувався піднятися і встати! На-силу я діставав із під свого плеча кусочки снігу і жадно проликав йіх, один за одним, та, горенько, від сего міні ані раз не лекшало: навиворот, вялило мене і палило в горлі і в жолудку, а особливо коло серця; пия міні тріщала, в ухах дзвонило і очи давило та випирало на лоб. А тимчасом рій бжіл гудів усе гуще та гуще і все дзвінкійше бився об улий. Такий лячний стан трівав, поки годинник не вдарив сім раз, і потім я більше нічого не тямлю, бо міні відняло тямку. Се було найбільше щасте, яке мене могло в моїм горю постичи. Не знаю, чи віддихав я за той час, чи ні; та мене бодай не мучила думка про те, що мене далі ждало і що справді було далеко лячнійше, ніж хто небудь міг собі здумати.

VII.

Коли я спамятався, докучливий рій відлетів, і я побачив себе на дні глибокої, снігової ями; я лежав на самім ей дні, з випростованими руками і ногами і не чув нічого: ні холоду, ні голоду, ні спраги, нічогісінько! Тілько голо-

ва моя була така мутна та безтолкова, що я ледви-не-ледви міг нагадати, що зо мною сталося, і в якім я тепер стані? Та врешті все те вияснилося і перша думка, яка мені тоді прийшла до голови, була тота, що мій дикар прийшов до себе скорше ніж я і втік сам, а мене, покинув Воно, на розум, єму так би й варто зо мною зробити, особливо після того, як я єму вчера нагрозив, що єго охрещу і брата єго Кузьму-Демяна найду; та він, у своїм поганстві, не так поступив. Тілько що я ледви рухнувши моїми сіпнлими членами, сів на дні моєї розритої могили, коли се бачу єго з на трицять ступнів від себе. Він стояв під великим покритим інеєм деревом і досить забавно кривився, а над ним, на довгім суку, висіла собака, з розпореного черева котрої повзли вниз теплі кишки. Я догадався, що се він жертву чи, по йіхньому, таїлгу приніс і, правду сказавши, рад був, що се жертвоприношеніе єго тут задержало, поки я проснувся, і не дало єму мене покинути. А я був твердо переконаний, що той язичник доконче повинен був мати такий нехристиянский намір, і завидував отцю Киріакови, що терпить тепер свою біду бодай с чоловіком хрещеним, на котрого все ж таки можна було, як я думав, більше спуститися, ніж на моєго нехриста. І, чи то з тяжкого мого стану, чи що, досить того, що я навіть почав підозрівати, чи не поступив зо мною лукаво отець Киріак і, маючи наперед на увазі всі більше мене єму звісні пригоди сібірских подорожей, ніби то з доброго серця для мене, підсунув міні язичника, а собі відобрав християнина? Непохоже се конечно було на отця Киріака, і міні навіть тепер, коли се згадую, сором стає єго мого підозріваня; та що ж діяти, коли воно явилося? Виліз я з моєї ями і став підходити до мого дикаря; він учув, як сніг захрустів під моїми ногами обернувся, та зараз опять став далі робити своє. „Ну, чи не досить тобі киватися?“ сказав я, постоявши біля него з мінуту. „Досить, бачка“ і і як стій пішов ід саням і став чіпляти в шорки репту собак. Запряг і ми пойіхали. „Кому ти се там таїлгу дав?“ спитав я єго, махнувши назад головою. „Не знаю, бачка“. „Таже собачку кому-сь пожертвував: Богови чи чортови-шайтанови?“ „Шайтанови, бачка, як же, шайматови“. „За що ж ти єго угостив?“ „А за те, бачка, що він нас не заморозив: я єму, бачка, за те собачку дав, нехай жре“. „Гм! та він то нехай жре, не обіжреся, а собачки жаль“. „Чого, бачка, жаль: собачка плоха, скоро би здихати стала; нічого, бачка, нехай собі берє-жре“. „Так; ти розумний: здохлу єму дав“... „Як же, бачка“. „А скажи будь ласкав: куди ми се тепер йідемо?“ „Не знаю бачка, сліду шукаємо“. „А де мій ніп-товарищ?“ „Не знаю, бачка“. „Якже нам єго найти?“ „Не знаю, бачка“. „Може він замерзе?“ „Чого би мав, бачка, замерзати: сніг є — не замерзне“. Я згадав опять, що з Киріаком є ще й бутелька з нагрітком і провізія, і втихомирився. Зо мною нічого того не було, а я тепер радо попоївби хоть собачої юколи; та боявся єї доправити, бо-м не був певний, чи є вона з нами?

Цілий день ми крутилися якось на-помацки; я се міркував коли не по спокійному лицю мого візника, то по неспокійним, нерівним і трівожним рухам єго собак, котрі от-як скакали, суетилися і раз-у-раз кидалися з одного боку в другий. Мій дикар мав з ними немало клоноту; та єго незмінна спокійна байдужість не покидала єго ні на мінуту: він тілько робив своїм бичем якось ніби уважніше, без чого ми, запевне, того дня сто раз були би викинені й лишилися або серед степу, або денебудь під лісами, мимо котрих ми йіхали. Та от раптом одна собачка ткнулася мордою задними лабами і впала. Дикар, розуміється, ліпше ніж я знав, що се значить і яка нам нова біда грозить, та не показав ані страху, ані трівоти: так само, як і все, він твердою та спокійною рукою застромив у сніг свій бич і дав міні держати той якор нашого спасеня, а сам скоро зліз із саней, виняв знемощілого пса з хомутика і потащив єго взад, за сани. Я думав, що він хоче добити і закинути куди-небудь бідного пса; та, оглянувшися, побачив, що й та собака уже висить на дереві і з неї опять повзуть униз керваві кишки. Гидко дивитися! „Се знов що?“ крикнув я єму. „А шайтанови єі, бачка“. „Ну, брате, досить буде з твого шайтана; за богато єму по дві собаки на день йісти“. „Нічого, бачка, нехай жре“. „Ні, не ‚нічого‘ повідаю. а коли ти йіх так будеш різати, то ти йіх усіх шайтанови переріжеш“. „Я бачка, єму тих даю, що здихають“. „А ти би йіх радше нагодував“. „Нічим, бачка“. „Ось воно що! вийшло те, чого я боявся. А короткий день уже знов хилився д вечеру і решта собак видимо зовсім утомилися, із сил вибилися і стали якось дико похаркувати та сідати. І раптом іще одна впала, а решта всі, якби змовилися, всі як стій сіли на хвости і завили, мовби нарастає по ній правили. Дикар мій устав і хотів підняти вгору шайтанови третю собаку, та я єму того сим разом рішучо не позволив. Так дойіло міні на те дивитися, тай здавалося, що ся огида немовби вбільшувала наш лячний стан. „Лиши, повідаю, і не смій рушати: нехай здихає, як йій прийшлося“. Він і не перечився, та за те як найспокійнійше втяв зовсім несподівану штуку. Він мовчки застромив свій бич перед саньми і всі собаки одну за одною відчепив і пустив на волю. Виголоднілі пси, немов забули утому: вони вискнули, глухо затявкали, і побігли разом в один бік і зараз пропали в лісі за далеким перелогом. Все се сталося так скоро, як у казці про Илію Муромця кажеся: „як сідав Илія на коня, всі виділи, а як пойіхав, того піхто не видів“. Наша движуща сила нас покинула: ми о п і ш и л и; з десятки наших, кілько день тому, бодрих собак, при нас остала тілько одна, здохла, що валялася коло наших ніг у своїм хомутику. Дикар мій стояв на тім позорищі, опершися ліктем о свій бич, і так само спокійно дивився собі на ноги. „Но що ти се зробив?“ крикнув я. „Пустив, бачка“ „Бачу, що пустив; а чи прийдуть вони назад?“

„Ні, бачка, не прийдуть; вони здичіють“. По що ж, по що ти їх пустив?“ „Жерти, бачка, хотять, нехай звірючку зловлять жерти будуть“. „А ми з тобою що будемо жерти?“ „Нічого бачка“. „Ах ти проклятий!“ Він певне не зрозумів і нічого мині не відповів, тілько застромив у сніг бич і пішов. Ніхто би не вгадав, куди і по що він від мене йшов Я кликав єго, просив вернутися назад, та він тілько потлянув на мене своїм тупим поглядом, проричавши: „мовчи. бачка“, і побрив далі. Скоро й він ісчез за корчами, і я остався один як палець. Стан мій був лячний; я тілько про те й думав, що я голоден, що мині хочеся не йісти, як чоловікови, а жерти, як голодному вовкови. Я виймив свій годинник, потис пружину і мене вдарила нова несподіванка: мій годинник стояв, чого з ним ніколи не бувало, коли був накручений. Дрожучими руками я вложив у него ключик і переконався, що він став через те що вся накрутка зійшла; а він ішов до двох діб, коли раз накрутилося. Се мене переконало, що ми, ночуючи під снігом, пролежали в своїй ледяній могилі більше ніж добу! Кілько ж? може дві, може три? Я більше не дивувався, що мене так страшно мучить голод... Я, значить не йів, бодай третю добу і, зміркувавши се, почув свій голод іще лячнійше. Йісти, що небудь йісти! нечисте, гидке, лиш аби йісти! от усе, що я розумів, очайдушно водячи вокруг себе повними невисказаної муки очима.

(Конець буде).

„Дѣло“ в оборонї „достоінства національного і чемности“!

З того часу, як руска поступова молодіж заявила прилюдно на комерсах по вечерках Шевченка (ві Львові й Кракові), що не годить ся на програму народовців, а йде до витворення нової, зовсім окремої радикальної партії — наші старші патріоти, а на їх чолі „Дѣло“ та „Червоная Русь“ раз-у-раз нападають на поступову молодіж єдино в тій ціли, щоби здискредитувати єї в очах рускої інтелігентної громади.

А що доля судила мені першому обізватися в імени поступової молодіжі з острійшою критикою народовців, то й увесь град газетярської полеміки падав на мене. Се власне було причиною, що я ні словечком не відповідав на тоту лайку через те, що по моїй думці не стояло тратити слів та місця по часописам задля одиниці.

Але часи зміпили ся. „Дѣлу“ здавало ся зразу, що осміявши мою особу, воно знищить між молодіжю й поважане для тих думок, котрі мене і єї вязали в одну поступову громадку. Не треба й казати, що „Дѣло“ завелося в своїх надіях. Молодіж не то, що не покинула своїх принціпів але противно стала ще горячійше розбирати їйх та розширювати. З тої причини і „Дѣло“ змінило свою тактику і так як перше кидало ся тілько на одиниці, так тепер ждало лиш спосібности щоби кинутися на загал, на цілу громаду.

Один незначний фактъ подав спосібність „Ділу“ сповнити своє бажане. Іменнож по відчиті т. Охримовича в „Братстві“ (відчит мав заголовок: „Розвій родини на підставі пісень народних) замістив якийсь Ш. І. по поводу сего відчиту w Kurjerze Lwowskim дуже похвальну оцінку з приміткою, що авторови нігде булоби видрукувати своєї праці, колиб хотів єї замістити в руских часописях, з тої причини, що деякі до сего не надаються, в „Дѣлѣ“ ж автор сам би єї здаєть ся не замістив. Пишучи се, д. Ш. І. мав певне на думці тоту обставину, що „Дѣло“ в однім своїм числі лаяло тогож тов. Охримовича — при чому виходить зовсім природним, що автор не схотівби працювати між тими, що недавно ще виступали проти него та єго товаришів.

Те, що для других було зовсім слушне, видалося „Дѣлу“ чимось незвичайно образливим. Воно не змогло порозуміти, яким се чином відважившись ся академік заявити, що ось то він своєї праці не буде печатати в „Дѣлѣ“, органі народовскої партії, там де працюють люде старші, а між ними навіть професори гімназіяльні! Ось тому то „Дѣло“ в 138 числі з с. р. виписало цілу тираду: що далі-далі „якийсь колега повідомить світ, що єго радикальний колега з IV кл. гімназ. имовірно не помістить свого pensum в „Дѣлѣ“ що „прикро і маркотно стає за нинішне „Академічне Братство“, з котрого виходять такі письма до газет польских. „Дѣло“ дивується далі „рускому радікалізмови нинішних верховодів в „Академічнім Братстві“... І давнійшими роками каже „Дѣло“ напослідок — в „Акад. Бр.“ бували відчити наукові і дискусії, але при тім не було бляти та напастей на старших Русинів по газетах польских, — було межи членами „Академічного Братства“ почуте достойности національної і чемности...“

Колиж на другий день тов. Охримович заявив редакції „Дѣла“, що неслушно кинула ся на „Братство“ і на него, бо се письмо з „Братства“ не вийшло, редакція нібито повірила але рівночасно подала мотиви, длячого автором сего письма вважала члена „Ак. Бр-а“ в „Kurjeri“. Тоті мотиви були 1) називане тов. Охримовича „колегою“ 2) те, що в Ак. Бр-ві“ після устави на відчитах може бути лиш член „Бр-ва“ 3) що тов. Охр. сам колись писав до Kurjera в полеміці з Дѣлом (Що за льогіка!).

Ми приглянемося близше обом статейкам Дѣла і побачимо, якими то средствами воює Дѣло“ в оборонї „почутя і достоінства національного і чемности...“

Найперш ми поспитаємо „Дѣло“, яким правом сміло воно інтерпретувати підпис „Ш. І.“ і вказувати поза сим крітонімом авторів, коли се нігде між всіма цівілізованими людьми не практикує ся? „Дѣло“ не тільки що під Ш. І. розуміє члена товариства—воно хоче вказати спеціяльно на певну одну або дві особи

пишучи про „верховодів Ак. Бр-ва". Хібаж се чесно? Але і на тім не зупиняє ся ред. „Дѣла" Вона прямо пише, що „сумно стає за нинішне „Академічне Братство" — бо там не ма „почутя національного достоінства і чемности..."

Тут „Дѣло" знов поступило о оден „чесний" крок далі, бо навіть припустивши, що Ш. І член „Ак. Бр-ва" щей верховод, то всеж Ш. І. тілько одиниця, а не ціле товариство.

Ми знаємо, до чого йшла така льогіка „Дѣла". От що з неї виходить: Коли ваші тобто „Ак-ого Бр-ва", верховоди такі погані, то єсли ми, ред. „Дѣла", за них станемо винуватити цілий загал товариства, то розбудимо амбіцію в нім і спонукаємо єго до усуненя теперішних верховодів і зміненя сего стану на ліпший, користнійший „для почутя достоінства національного і чемности" ...зглядом „старших Русинів" а „Дѣла" в особенности... Чи не ясно?! Не мило стало Дѣлу, коли показало ся на другий день, що оцінку в „Kurjer-i" писав не „братчик"... Так. значить, наші чесні напади — думало воно — ні на що не здалися, ще й нас осміяли... Видячи, що одним способом нічого не вдіє, воно вхопило ся за інший.

Бо й застановімся ліпше над відповідію „Дѣла" тов-ви Охримовичу. В 2-гім мотиві сказано: „Дѣло" тому підозрівало, що оцінку писав „братчик", бо на засіданях кружка научного після устави може бути лиш член „Братства". Якаж отже льогіка: Коли ти, добродію Охримович, зазначуєш, що ніхто з „братчиків" сеї оцінки не писав, то значить писав єї хтось чужий, а що після „Дѣла" сей чужий мусів бути на засіданю кружка, бо працю тов-ша О. докладно знає, то видко з того, що на засіданя „кружка научного" приходять до »Ак-ого Бр-ва" чужі люде, хоч се уставою заборонено. Отсе й виходить на денунціяцію!... Але чому „Дѣло"—поситаємо ми—над тим не застановило ся, що тов. О. міг кому-небудь давати читати свою працю, що про єї зміст міг Ш. І. від котрого небудь з членів довідатися? Чому воно не хотіло під „колегою" розуміти те, що загально розуміється: кождого товариша по студіям, отже в загалі студента, а не спеціально члена „Ак-ого Бр-ва" щей верхорода... чому?? Тому, що воно знова хотіло кинути болотом на поступову молодіж. Безсильне на полі прінціяльної дискусії „Дѣло" старалося і старається всіми можливими способами представити в злім світлі противну, неприхильну собі партію. Вже по комерсі Шевченківскім воно вирвало з моєї промови, в котрій я зазначив прінціпіяльну ріжницю обох партій, „народовскої" і „радікальної", одну лиш фразу, котра сама про себе нічого не значить, і за тою фразою скрило свою неміч, свою власну неспосібність — отверто признати ся до своїх основних думок. В той спосіб „Дѣло" хоче стероризувати молодіж, а неясностію програми удержати при собі розпадаючі ся вже елементи, що мають стати в будучности основою нових, не вузко-національних, а суспільних партій.

Як ми казали „Дѣло" й інші не перебирають в средствах. Хібаж д. Вахнянин, говорячи на комерсі про моі й моіх товаришів погляди, не покликувався на поліцію, так як найновійшим часом „Дѣло"? „Ist schon Alles da gewesen" моі панове!

„Дѣло" заставляєся почутєм „достоінства національного і чемности", а само не зважає на свої поступки. Воно немов забуло, що „національне достоінство" немислиме без достоінства особистого чоловіка і громадянина, котре не згоджуєся з денунціяцією...[1]) забуло, що по над чемностію стоїть чесність, тота основна моральности, з котрою не годить ся лайка і обкидуване болотом неповинно нікого, а тим менше цілої громади людей...

Нам дуже прикро висказувати такі слова „Дѣлу". Якжеж радо миб замість того повитали чесну виміну гадок, прінціпіяльну, розумну дискусію!... Ми маємо надію, що наші противники полишуть на пізнійше в той спосіб полемізувати з нами, а стануть розмовляти ся так, як випадає людям, що мають почутє своєї гідности людскої і чесноти, а не заставляють ся фразами в роді „національного достоінства і чемности". Єслиж „Дѣло" і дальше так думає іти як досі, то заявляємо єму наперед, що осміпуванем одиниць воно нічого не вдіє, бо поступова молодіж держить ся купи силою своїх независимих думок, а не безоглядним послухом хочби й для маленьких поваг. Єї переміните лиш тоді, коли покажете, що ваші думки розумнійші і ліпші від єї думок. Єслиж однак молодіж побачить, що „Дѣло" замість того лиш болотом кидає на неї, то вона єще дужше відхилить ся від Дѣла" і виступить проти него бож побачить в нім не лиш відмінність думок, але й здеморалізоване, виходячи з того заложеня, що тілько той оноганює других, хто сам не очистив ся з болота.

Евгеній Левіцкий.

---

[1]) Нам бачиться, що „Дѣло" справді не до речі покликуєся на статути Братства, бо ж ніхто єго не поклав над тим сторожем. Ми в названім виступі „Дѣла" против д. Охримовича та інших братчиків чуємо найперше тон „професора" чи єго „старшого" оборонця, що бойіться навіть тіни того, коли „ученик" трохи самостійнійше думає та не признає єго поваги. „Дѣло" дорікає д. Охримовичу тим, що ще за молодий і праці єго не можуть бути цінні (хоть названої праці й не знає!) а тимчасом „старші" редактори „Дѣла" доси не написали й такої етн. праці, як д. Охримович, котрий уже доказав, (напр. в 7. ч. Народа), що з него може виробитися учений дослідчувач народного житя— фольк-лоріст, а до сего не дадуть єму в Галичині прикладу і „найстарші" по простуче через те, що в Галичині між Русинами не було й нема фольк-лорістів. Замість досліджувати твори „народа-велитня", галицкі „учені" та „політики" воліють тратити час на таке, що не має нічого спільного з „народом-велитнем" ані єго інтересами! Отже редакції „Дѣла" не завадило би, по нашому, бодай се чути. Отсе було би чемно...

Редакція.

Від голови риба пахне.

В селі Добромірці нов. Збаразкого послідними часами, а найзначнійше від нового року зачало оживати пянство. І то взялись до пиятики значнійші люде зо старшини громадскої, з брацтва церковного, з брацтва тверезости, з читальників, тай молодіж туда радо пристала на науку. Що найліпше розцвилася пиятика від загальних зборів читальні, на котрих оден патріот пожалував за пиящкими часами та поганив самолюбну тверезість. Від того набралися вохочі до пиятики потухи і вже на хвильку в коршмі не смеркалося, но день і ніч шуміла весела забава.

По Зелених святах, з четверга на пятницю в ночі, коло 2-гої години по півночі прийшли сельскі вартівники до коршми і потлумачили пяним гостям, що небавом буде день — пора йти спати! Така сміліть варти образила підчмеляну компанію, бо-ж ту були не дурні: старшина громадска від наймізернійшого телячого оглядача аж до самого п. війта та значнійші провізори церковні. Отже навчаний війт вартівників з корши вигнав і розказав їйм, щоби спячих пильнували, а не пяних. Як звичайно, таке товариство надо-днем починає блудити, отже і в коршмі зробилась куряча замішанина і говечі крики. Вартівникам забаглось подивитись через вікно до коршми, що там за радість? П. війт, підкручаний приятельством, вилетів на двір та так щиро облатав палюгою одного вартівника, що той пару неділь вилежав, заким відросли війтові палки.

І на такі поступки ледви чи хто зо значнійших в громаді хоч скривиться.

Нема тому жадних перепон, жадних запобігів, а ті щоб могли ту погань зганити, ті з приємностію і осміхом поглядають на таке і співають: „Ховай Господи!“ Тілько кількох читальників з болем дивляться на ту комедію та сами минаються з коршмою.

Оден з тих читальників, а власне оден з хлопів на ціле село, передплачує собі, ще по-за читальнею, (бо читальня заслабла) одну, чи дві газеті та книжочки з „Просвіти“ та волить собі в свобідних хвилях де що цікавого прочитати, ніж би мав йти напиватися. Дня 19 м. м. наведяно на него, коби Бог знає на якого збродняра, жандармів, а ті без жадної підстави ревідували єго книжки, бо — мовляв жандарм — мав бути цілий куферок заказаних книжок, але показалося, що й жадної не було. Хто се жандармам нагавкав, трудно сказати, однак є певність, що то справка тих значнійших в громаді, піби мудрійших, що разом собі найгірші пияки і закали громади. Підло тай годі!

Читальник.

Читальня в Орельци.

Читальники Орелецкі хотя ще вправді не запровадили у себе читальню, але прото сходяться до В. Григоровича що неділі і свята, котрий їйм читає то книжочки з „Просвіти“ та газету (до тепер читальники мають спосібність читати лиш „Народ“, бо ще жадної газети для читальні не запренумерували, а „Народ“ має оден парубок-читальник). Ми вже би отворили давно читальню, але ще очікуємо, бо коломийскі народники кажуть, що десь за місяць буде наш руский склеп як польске „Kółko“ — себ то такий, що від него не будеся платити жадного податку (?) — а ми би хотіли за одним заходом і читальню і склеп собі запровадити. А в нас вже як на наше село богато вписалося членів: є 42 газди і 13 парубків, крім того читальники врадили, що кождий жонатий має свою жінку вписати в члени читальні. Всі члени, навіть найбіднійші пристають до спілки до склепу. Отже, як сказано, читальники сходяться що неділі і свята до В. Григоровича і читають тай балакають собі. Одної неділі зайшла якось бесіда про вибори. Оден відси, другий відти тай вийшло на то, що на кождий спосіб ліпше булоби, щоби вибори відбувалися в селі, тай то в такім селі, котре би лежало десь в самій середині повіту. Бо от на пр. у нас, Снятин лежить у всхідній части повіту, а декотрі громади з західної части як: Рожнів, Трійця, Новоселиця віддалені від Снятина добрих 4 мили. Хотьби як рано встав, то все тяжко зайти на час, бо наш чоловік звикле шкодує худоби, а як ні то може в саме тогди якась робота випаде, жнива або що. Отже виборці з тих громад мусять йти до міста на ніч, щоби на другий день на час бути. Жиди, чи там підпанки-агітатори вже знають доми зайіздні, де виборці зайіджують і в той час роєм їйх обступають. Межи виборцями є не оден такий (хоть не в Снятинщині може) що навіть не знає, чого він прийшов в місто. Деякий злакомиться, що му пан обіцює дров з ліса, або що буде на панскім насовиску худобу пасти і т. д. Правда, пан перед виборами обіцює „гори-долини“ але аби най прийде до него по виборах допоминатись... Як би вибори

були на селі, то жид-агітатор сам ані наппарив би в село. Як би зайшов у село сам і щось зачинав, то знайшов би ся бодай один в селі, щоби му показав „по чому локоть борщу“. Но, а нарешті в селі нема де дістати ні дрекліе ні ковбасів і т. д.

Галайда.

Наука навчителям.

Остатніми днями дістали ми ось такий листок:

„Отсе став я читати 10 ч. Дзвінка і дочитався до „Битвы надъ Калкою“, а там з початку вичислені князі по городам руским 1224 р., після чого стоїть таке: „Молодій, але радій науцѣ читателій „Дзвінка“ возьмуть собѣ карту Руси до рукъ и ясно выпукають тамъ всѣ тій городы княжій“. Я, на лихо мені, радий науці, і почав найперше шукати собі карти Руси, та добрі люде сказали мені, що такої карти у нас, в Галичині нема. Однако один знакомий винайшов мені московский атляс Росіи, і там уже найшов я згадані в Дзвінку міста. Зрадівши, я почав уже ввесь „Дзвінокъ“ читати з картою, та до того дочитався, що тепер уже не знаю, як мені й бути з Дзвінкомъ. Прочитав я ось-що: „вже они (наші князі) перейшли рѣчку Калку, що плыве до Донця, а въ Донцемъ до Дону“. Став я шукати тої Калки коло Донця, тай не найшов там, а аж досить далеко від Донця й Дону найшов Калку або Калець, що плыве в Калміус, а в ним у Азовске море. Так я після того не звірив видавцям „Дзвінка“, що, прочитавши далі дуже заінтересовану мене звістку про глиняну бібліотеку, а в ній такі слова: „въ Арабіи розкопано старе мѣсто Нинуръ і т. д. я вже від разу почав шукати Ніпура не в Арабії, а в інших сторонах і, трохи помучившися, найшов его в Месопотамії між Евфратом і Тігрісом, то б то в сторонї, котру ніхто не зве Арабією“.

Молодий, але радий науці читатель „Дзвінка“.

Ми надрукували сей листок, хоть може хто й скаже, що чіпаємося дрібниць. Нашому галицкому письменству можна в загалі докорити тим, що воно поверховне та що справи порушувані в нім нераз дуже плохо оброблюються. А чутже йде річ про видане недагогічне, котре мусить доповняти шкільну науку. Чогож можна ждати від таких „навчителів“ в важнійших справах, коли вони роблять помилки в таких простих річах, котрі повинен знати й школяр?

Ізза похоронів А. Міцкевича[1]).

Коли очи усеї майже слов'янщини звернені на Міцкевича немов на яркее світило, коли величава стать поета вистунає перед нами у всім своїм блеску, — повинні ми дбати, щоби сей блеск не ошоломив нас, але щоби найчистійше проміне Міцкевичевого духа проникнуло нині до наших сердець. Хотівби я тут показати кілька що найкрасших думок Міцкевича, а тим самим зазначити, за що іменно руска поступова молодіж цінить тя величає великого польского поета.

Міцкевича яко поета-артиста, яко автора „Pana Tadeusza“ і других поем епічних, ми цінимо дуже високо та все ж таки має він для нас більше значінє для своїх глибоких людских думок, висказаних у „Dziadach“. В тій поемі бачимо ми цілу глубину людяної душі поета, котроі найсильнійшою, найвисшою прикметою є любов. Усі сі ступені і відтіни становлять пануючий мотив „Dziadów“. Перший ступень того чувства — се нещасліва любов до Марилі, котроі глибока та дрожею проймаюча струна вилилась у другій і четвертій частині „Dziadów“. Об'єм чувства любови ширшає чим раз більше в других частинах сеї поеми, розтягаєся на увесь нарід та, мов світла ракета, в недоглядній висоті здіймаєся до любови усього славянства — до ідей вселюдских.

Найкрасше сформоване і найсильнійше виражене се чувство в середнім своїм леті — любов поета до своєї вітчини, до свого народу. Міцкевич почуває в собі таку могучу силу тої любови, що маючи сі за збрую, стає навіть з Богом до суперечки та титанічної борби за свій нарід. Люблячи всесильно свій нарід, поет відчуває незмірено усі его терпіня і болі

Ja kocham naród cały
Nazywam się milion, bo za miliony
Ja kocham i cierpię katusze;
Patrzę na ojczyznę biedną,
Jak syn na ojca wplecionego w koło,
Czuję całego cierpienia narodu,
Jak matka czuje w łonie bolc swego płodu.

Ціль его змагань була запевнити щасте своєму народови:

Chcę go dźwignąć, uszczęśliwić,
Chcę nim cały świat zadziwić!

Найсильнійший біль, який відчувала тоді свідома образована верства польскої суспільности, мав свою причину в утраті політичної независимости своєї вітчини та в пановані чужинців над народом. Відчуваючи глибоко кривду зроблену его народови, зніс ся поет своїм чувством до тої висоти, що признає великою кривдою в загалі пановане одного народу над другим. Ідучи дальше по тій дорозі, дійшов Міцкевич до могучого обурення против деспотизму та самоволі російского ряду, завдаючи тим самим удар всякому рядови, котрий би руководився такими засадами. В тім напрямі подибуєм у Міцкевича найздоровійші вселюдскі думки. Тут він, позбувшись усякого шовінізму, усякої племінної ненависти, уміє добре розріжняти російский уряд від народу і цілою душею болїє над темними, несвідомими масами народу, котрі сліпо повинуються указам своїх гнобителів, хотьби прийшлося їм мов псам виздихати на морозі і котрі се вважають за героізм. Із серця пастового рвеся отсей горячий оклик — правдива перлина чоловіколюбних его думок.

[1]) Ся річ сказана була речником рускої поступової молодіжі на величезнім комерсі в Кракові, підчас похоронів Міцкевича, і загально подобала ся.

Редакція.

O biedny chłopie! Czemuż łza ni płynie,
I serce bije myśląc o twym czynie?!
Ach, żal mi ciebie, biedny słowianinie!
Biedny narodzie, żal mi twojej doli,
Jeden znasz tylko heroizm: niewoli!

Поет, в котрого душі родились подібні думки, міг також показати і дійсно показав усю погань та гнилизну нелюдського деспотичного ряду, та цілою силою свого огненного слова запротестував против такої управи народом, котрої задачею є:

Przelewać kłamstwa . . . . . .
Przesyłać w pomoc . . . . . bagnety,
Wyprawić kilka rzezi i pożarów
Zagrabiać cudze dowkoła dzierżawy,
Gnębić poddanych i t. d.

Коли ряд поставив собі такі високі ціли своїх прямувань, тимчасом найнижча, найчисленнійша верства народу - селянство стогнало в ярмі кріпацкої неволі. Тому зойкови закріпощеного люду дав поет також місце в 2-гій частині „Dziadów". Він також остерігає тих нелюдів-панів, котрі знущалися над підданими та висисали з них послідні соки — що, коли не опамятаються, то доведуть до такої катастрофи, що пригноблені підіймуться і загомонять:

Nie znałeś litości, panie,
I my nie znajmy litości.

На жаль, така катастрофа сповнилася... Кому ж не знана ся історія?...

Ось такі думки, котрі мають широке вселюдське значіне, висказав Міцкевич у своїх „Dziadach", ось за що его найбільше цінить руска поступова молодіж.

А тепер, навязуючи до тих думок Міцкевича, скажу кілька слів про взаімні відносини Поляків до Русинів у Галичині.

Коли Полякам дорога память великого свого Генія, то вони повинні в дни, коли ему віддають таку почесть, добре призадуматись над тим, що Міцкевич уважав за несправедливість, за кривду всяке панованє, всяку гегемонію одного народу над другим. Виходить з того далі: Хто жадає терпимости і пошанованя для себе, мусить сі признати і другим; затим, що кождий нарід змірнючи до як найбільшого свого, чи політичного чи суспільного розвою, повинен стерегчися, щоби свого добра не окупував кривдою другого народу.

Тимчасом велика ще частина польскої суспільности сесі засади в практиці просто нехтує. Мимо того можна дуже часто почути, що ось то Поляки витягають руку згоди до Русинів, а ті сі відпихають... Якже-ж то вони витягають руку до Русинів? Хиба часом погласкають їх гарними словами!.. Одна признана нам руска гімназія; один мандат посольский, котрий би мужики рускі могли вручити, кому схочуть, без перепони з боку верховодячих польских верстов, значать для нас значно більше як ціла куна солодких слів.

Між тим непризнанє в практиці тих справедливих прав Русинам з боку Поляків, а за острі, за загальні притики з боку Русинів, вимірені несправедливо против усього загалу Поляків — роя'ярюють лишень обі сторони, попихають їх до взаімного вороженя та виродженя по одним і по другім боці шкідливі шовіністичні елементи, котрі, на жаль, так розвельможились у обох народів...

На щасте, такі відносини панують не серед усьої польскої та рускої суспільности. Є ще у обох народів молодіж, котра взлітає понад „poziomy" таких сварів, такого шовіністичного вузькоглядства, молодіж, котру лучать із собою засади щирого демократизму. Тая молодіж и межинародних наших відносинах придержуєся засади: „Там є Польща, де польский люд, а де руский люд, там Русь". Найбільша терпимість, найбільше взаімне пошановане, по змозі, і в практиці, усіх людских та народних прав і змагань — се щось троха більше як пусті слова. Найліпше показує се факт: Коли рускі львівскі академики скликали торік віче, щоби виборотн собі рівноправність на львівскім університеті — польска молодіж „Towarzystwa Bra'niej pomocy słuchaczów politechniki" виразила їм за се признанє! Се запорука красших наших відносин на будучність.

Тая то молодіж, не беручи участи в згаданих сварах, може більше уваги і часу посвятити образованю в такім напрямі, щоби колись працю свою для люду оперти на реальнійших підставах. Бо і наглядно бачить молодіж гіркі наслідки плиткого вороженя обох народів. Коли вгорі бються, тії, що на долині, через те терплять: Коли проводирі Русинів та Поляків марнують свою силу на таку боротьбу, дуже часто о дрібні формальности, тимчасом руский і польский люд полишений в великій мірі на „божу опіку" або що гірше, підлягає болючим операціям високої політики, терпить, нидіє, під'упадає, убожіє, тратить землю в чужі руки та еміґрує до Америки за кусником хліба, котрого годі му доробитись у вітчині... І чи ж при таких відносинах може він думати о відорваним патріотизмі?

Так отже тілько на полі реальної праці над підвисшенем уровени позитивної просвіти у народу, над суспільно-економічним двигненем того народу; на полі теоретичних научних думок потрібних до такої праці та на взаімнім пошановану в практиці усіх справедливих прав і змагань народних — може опертись modus videndi (спосіб пожитя) і то не тілько межи Русинами і Поляками, але й між усіми Славянами і між усіми народами.

Поступовець.

Зміст: На бік — Святий Юр іде, редакції Народа. Жидінска господарка в добрах християнского митрополита, Хлопскої дитини. Як ставляться Поляки до Литвинів, Стельлі. На краю світа, Н. С. Лєскова, V-VII. „Дѣло" в оборонї „національного достоінства і чемности", Евгенія Левіцкого. Від голови риба пахне, Читальника. Читальня в Орельци, Галайди. Наука навчителям, Молодого. Із за похоронів А. Міцкевича, Поступовця.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної" Всйтіха Манецкого, під проводом В. Годака

Рік I. Львів 1. л. серпня 1890. Ч. 15.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи нищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Причинок до історії польско-руских відносин.

Мусимо згадати про долю вінка нашої редакції ніслапого для Міцкевича, з написом на багряній ленті: „Великому поетови і народолюбцеви. Редакція Народа“. Ось що нам про те пише один член „Академічної Громади“, що був такий добрий особливо занятися нашим вінком:

„Вінець, котрий Ви через дра Ярославича замовили, старалися ми примістити відповідно, що нам з отсих причин не вдалося:

„Чули-смо від ‚комітету академічного‘, що молодіж має тягнути колісницю з бюстом поета, на котрій будуть приміщені вінці не несені через делегації. Однак по зладженю вінця день перед похоронами, не мож було нічого довідатися від ‚секції походової‘, проте пішов я до прецеса підкомітету, графа Водзіцкого з жаданем, щоби поміщено вінок на колісниці. Гр. Водзіцкий спитав мене, що то є „te Narodа, bo przyznam się, że nie wiem“. Коли я ему сказав, що то є газета для люду, редагована поступовими Русинами, він не зрозумів, що то поступовці. Наколи ж я ужив слова „радикали“, він зараз порозумів, бо відповів; „aha, to ci, co ciągną do Rosji“. Я розсміявся, а далі старався, натурально популярно для графскої голови, розяснити партії рускі в Галичині, і дійсно, мушу признати собі талант у пояснюваню, або графови велику попятливість, бо по двократнім поясненю сказав; „ah, to ten sam kierunek (у „Народа“) co u Czerwonej Rusi!“ Опісля запитав о напись на ленті та про причину, для котроі вінець ставляє „Народ“. Коли я сказав, що редакція „Народа“ почитає в той спосіб великого поета Славянщини і народолюбця, граф з іронією сказав: „Tak, to wy nas tylko jako Słowian uznajecie, a nie jako Polaków!“ Я єго старався переконати, що Поляки-Словяне і що великі люде належать до всіх племен словянских, або й до цілого світа, — та даремне. На запит, чи то вінець із квітів, чи „trwalszy“, відповів я, що терновий. На се граф аж підскочив на козетці, а присутні пани вибалушили очи. Граф: „Cóż to znaczy, czy Rusini nam, czy my Rusinom wciskamy-nakładamy cierniowe wieńce?“ Годі було не засміятися з сожаління і я відповів не конче гречно: „Proszęż pana prezesa! nie jest to przecie pogrzeb Polaków, ale Mickiewicza, wieniec zatem jest symbolem jego życia; wszakże on miał dość cierni w życiu, bo wiadomą rzeczą, jak dzieciom jeść gotował, zegarek zastawiał i t. d.“ Граф подякував іронічно за пояснене. Опісля сказав, що колісниці не буде і що вінець треба занести на Вавель до каплиці „Dłuskich“ де всі вінці не несені через делегації, будуть уміщені, szarfy zaś będą odjęte i ku wieczystej tego pamięci złożone w Muzeum narodowem“, додав граф з усмішкою мабуть над обходом, котрий устроював. Коли я вийшов, то граф вислав за мною якогось панка з запитом, чи я не образився. Значить, сам граф чув, що поступив не дуже чемно. Пішов я з вінцем на Вавель, а там і одного вінця нема, а каплиця „Dłuskich“ завалена смітєм, глиною та вапном. Відложив я уложене вінця до слідуючого дня і в пятницю о 5-тій рано дістався я з бідою на Вавель і поклав вінець, але ще вінців не було. Публика зібрана на Вавелю признавала голосно, що вінець і помисл дуже трафні і задержувала мене для оглянення.

Аж пізнійше довідався я, що вінці

не несені через делегації, віддано нести академикам, лиш руский вислано перед похороном на Вавель. Коли би ми були знали, що так буде, що вінки ріжні нестимуть академики, ми би були охотно понесли, але ми думали, що то не випадає, і так вінець Ваш мало хто видів".

Радикал.

Росказана історія така цікава, така характеристична для деяких польских верстов у Галичині, що не потребуємо до неї додавати ніяких уваг. Чи тілько такі історії можуть причинитися до звеличеня найбільшого Поляка та до щасливого розвязаня польско-рускої справи? Ми на такім поступку гр. Водзіцкого нічого не стратили, як загалом радикали рускі, — бо з світлих Русинів тілько вони взяли участь в похоронах А. Міцкевича, — також на тім усім не спратили. Противно ми всі дуже виграли в очах численної поступової польскої й іншої публики, перед котрою руско-українска справа поставлена була підчас похоронів у Кракові так, як іще певне нігде так прилюдно не ставилася. Що Русини обох старших руских партій, котрі не взяли в торжестві ніякої участи — на тім усім не виграли, то річ певна. Редакція.

Wart Pac pałacu, a pałac Pacu.[1])

(Допись).

Русь буковинска якує. Нарід рускій вибрав собі аж трох заступників до „ляндтагу", а всіх трох одноголосно. Якось-то перейжджав я через ті 2 повіти, котрі вибрали собі руских депутатів тай питаю по дорозі знакомого дворника, Заставнецкого повіту: „А кого-ж то ви вибрали на депутата?" „Пана Югана Тимінского", відповів він. „А знаєте-ж ви того пана Югана Тимінского?" „Ні, не знаємо, але кавав пан бецірксгавптман вибрати, то й вибрали-смо". „А кого-ж ви, по своїй воли, хотіли вибирати?" „Та хотіли пана сендзю Калитовского, але пан бецірксгавптман не кавали".

Ну, думаю, тут не-аби-яка свідомість своїх національних прав! Йду дальше в руску часть Буковини і зайхав у село N. три мили за Заставною. Село богате, люде кремкі, зажиточні. Тут буває, що як 16 легінів ставиться до асентируику, то всіх 16 заасентирують. Обістя заможні, просторі, хати світлі, високі, все дише крепкою кремезенною силою. Боже, думаю собі, що з сим народом не далобися зробити! І здоровий, і свіжий, і дотепний, і сміливий, аж радуєся душа, дивлячись на него. Се не тоті вихудлі, міверні, покірні раби божі, котрих я недавно на галицкім боці попращав. Лиш крепкої руки та ясного проводу, а за яких 50 літ здивуємо світ, чим сей нарід стане. З такими думками вайшов я до читальні, — бо в сім селі вже є й читальня. Ось, міркую собі, й добрий початок. Уздрів я на столі „Буковину", „Русску Правду" та деякі книжочки тов. Качковского. Якже ж я розчарувався, коли прочитав там от-такі провідні думки наших ученых (!) братів:

„Не вірте длятого, — пише „Буковина" в 13 ч., „— милі братя, підшептам і клевстам лукавих самозван„ців, що для мамони, для міверної власної користи вже „давно пішли служити чужим і ради би завести і вас „та для того видаються прелесним способом за ваших „приятелів, приобіцяють вам волоті гори... нам оглядатися за людьми, що служать святій правді а не мамоні, „що горячою любовію обнимають свій рід, свій нарід, „для него безкорисно та щиро працюють. Таких щирих „людей шукав підписаний комітет виборчий на послів „до Буковинского сойму і поручає на посла з повіту „Кіцманского, професора Ерофтея Пігуляка, на посла „Черновецкого повіту заіиского дра Василя Воляна, а „на посла з повіту Заставнецкого комісаря Івана Ти„мінского... Не дивуємося з такого московского наймита „Григорія Купчанка, що він воліє не допустити до „Буковинского сойму щирого Русина, що не бажає для „нашого парода московского царства, бо коли б став „послом щирий Русин, то нарід наш став би задоволе„ний і викинув би на смітє „Русску Правду" і всі книж„ки Григорія Купчанка та других таких наймитів мос„ковских, що беруть за то рублі, аби підбурювати наш „нарід та клентати єму все, що ото у нас незмірне ли„хо мужикам, але за то у Росії під московским царем „небо, рай. От-тому то рие та підбурює Григорій Куп„чанко всілякими брехнями наш нарід, аби не вибирав „щирих Русинів, а накидуєся сам на посла, хоть дуже „добре знає, що ніяким способом не сміся допустити „московского наймита до Сойму, бо навіть Сойм сам на „случай вибору викинувби его за десяті двері. Григорій „Купчанко се все дуже добре знає, але єму йде головно „о московскі рублі, бо скоро послами вийдуть щирі Ру„сини... тогди відвернеся наш нарід від підлого „клеветника, Григорія Купчанка і его московскої „брехні, а Москаль як дізнаєся, що руский нарід на „Буковині не вірить вже Купчанковим брехням, то не „дасть вже тогди непридатному наймитови ні копійки, „а не то рубля, а тогди прийдесь дурисвітови Купчан„кови хиба віденьским жидам воду носити, а не газети „писати... А що Купчанко наймит московский, се скаже „вам кождий щирий Русин, про се можете Панове ви„борці з Кіцманского повіту довідатися у цісарскої „жандармериі (!) і цісар. старостві, котрі від самого „цісарского міністра мають острий наказ стерегти сего „небезпечного чоловіка на кождім кроці. Правду говорив „н. учитель Бігарій виборцям, що війшлися були на св. Івана Сочавского в Кіцмани і єму ніщо боятися, що „Купчанко грозить єму скаргою за обиду чести... Куп-

[1]) Хоть як нам прикро, а містимо отсю допись дуже видного Русина, тим більше, що й ми вважаємо пагубними для рускої народної справи і так ведені спори між буковинскими народовцями і москальофілами, і такі відносини між правительством і Русинами. Підчас виборів Русини не повинні бачити від правительства ані перешкоди, ані помочи, тілько безсторонність, захованє устави.

Редакція.

„чанко дістав кільканацять років медалю, а то не с „ордер, а нагороду за книжку, що написав був, але се „було ще тогди, як він ще не був московским наймитом „а тепер вже Купчанко знаний кождому віденьскому „поліцаєви, що він за пташок".

Налюбувавшися до волі такою пахущою квіткою, вилеліяною рускою інтелігенцією в зелснїй Буковині для руских мужиків (!), розвернув я „Русску Правду" з 15 червня с. р. ч. 7 і 8, щоби пізнати й другого пташка. На першій стороні бачу чудовий малюнок архикняяя Франца Фердинанда, мабуть престолонаслідника Австрії. В превеликій зичливости для габсбурского престолу, зажурився д. Григорій Купчанко будущою жінкою архикнязя Фердинанда, радуючися на перед доброю нарою, коли би Франц Фердинанд одружився з архикнягинею Стефанею „що есть надзвичайно доброго сердца и благородного характера". Се вже загально звісна річ, що наш Русин як стане кадити, то так закадить, що кождому, котрому кадить, памороки зайдуть. Відоласі нашому Купчанкови совістно, видко, стало, що в передїм числі замістив на першій стороні величавий портрет „оберпрокурора святѣйшаго Синода" Константина Петровича Побѣдоносцева в Петрограді, тай що в тім самім числі замістив дальше ще другий портрет православного патріярха о. Георгія Бранковича. Очевидно, тяжко було навіть Купчанкови вірити, що „оберпрокурорь св. Синода" допоможе єму до крісла посольского в Кіцмани — і пу ж грати на інший інструмент, показатися вірнопідданим австрійскої династії! Се-ж коштує так мало! Замістивши портрети архикнягині Марії Валерії та архикнязя Франца Сальватора — стався д. Купчанко вірнопідданим австрійским патріотом, а щоби тим вірнопідданійше визирати, примістив до архикняжескої родини свій і свого брата в мендалею портрет. Так якби архикняві, архикнягині і Григорій Купчанко до себе належали. І смішно, і глупо, і нудно робитьси, дивлячись на таку комедію! А вже с тим мендалем товчеся Купчанко, як Марко по пеклі. З мендалем австрійским — се б то символом австрійскої льояльности, — намалював свого брата; мендалем, каже д. Г. Купчанко в „Русской Правдѣ", відзначив его цісар Франц Іосиф 1886 р., мендалі нарешті порозсилав Григорій Купчанко десятками по повіті Кіцманецкім, виборцим того повіту, гейби дітем, щоби на него голосували. На дорозі під Кіцманем найшов я в поросі один такий мендаль бронзовий, більший трошка як 4 крейцарі, з чорножовтою стяжкою — видко, хтось з вибірців Кіцманецких его загубив, або й так кинув. Дивлюся близше, що се за мендаль, а там стоїть напись, що се памятка з віденьскої вистави з 1873 р., а двірник міні каже, що то такі мендалі Купчанко людем порозсилав! Мене сміх пірвав, якими то штуками обтуманюють свої-ж питоменні рускі ученї (!) люде свій нещасливий нарід.

Але верну я до „Русской Правды", а іменно до того числа, де Купчанко відповідає на наведені повище чесноти „Буковини". Мовить він, що вже всякі були на Буковині депутати, но не було у нас до тепер депутатами-опікунами „черновецкихъ панковъ", „и вотъ въ семъ роцѣ обозвалися и черновецкї панки, що и они хотятъ мати славу, що и они хотятъ называтися нашими заступниками депутатами-опекунами, нашими заступниками въ краевомъ сеймѣ, що и они хотятъ сробити рускихъ мужиковъ богатыми и счастливыми. А щобы на безпечно статися мужицкими депутатами-опекунами, черновецкї панки соединилися съ волошскими, польскими, армянскими и жидовскими панами-дѣдичами и роздѣлили межи себе всѣ буковинскї русскї округи, не пытаючи, чи согласнается съ симъ ихъ роздѣленіемъ русскій народъ и чи согласятся русскіи мужики дати имъ при выборахъ свои голосы. Сї хитрї вельможнї паны и панки гадаютъ, що имъ и сего року подкупомъ, угощеніемъ, подмовою та пуджаньемъ жандармами та старостами удасться такъ легко достати мужицкї голосы"... Дальше накидуєся Купчанко на того нещасливого учителя сельского Бігарія та відплачуючися „Буковині", каже: „въ сѣмъ декретѣ ц. к. Окружной школьной Рады сказано отже выразно, що свѣдки и жандармы потвердили, що учитель Бігарѣ часто ходить до корчмы, що его черезъ то держатъ за пьяницю, що онъ черезъ свое пьянство робить встыдъ цѣлому учительскому стану". Дальше пише Купчанко: „Украинцї, зрадцї, измѣнники и всякї другї вороги русского народа, прочитавши сї нашї слова, зачнутъ горлати, що мы радимо нашому народу такъ называемого московского языка и ставатися Москалями. Богъ съ вами, панове Украинцї, зрадцї, измѣнники русского народа!"

Та годі далі наводити такі лайки одної й другої сторони, бо й так уже за богато забрали-смо тим дорогого місця. А навели ми те длятого, щоби показати, яке то світло несуть наші ученї (!) люде обох таборів між темний народ, тай ще мають до того претенсію, щоби той народ їм вірив. Голос громадский і правду моральну становить у них жандарм або „бецірксгавптман"; хотячися свого противника позбути, горлаєся зараз: „поліцай"! І то мають бути світичі, провідники народа, борці за ідею?!!!

Міні тепер зовсім ясно стало, по-якому се по приказу пана „бецірксгавптмана" всї як один муж голоси свої давали на урядових кандидатів; яким то способом і через що на Буковині посли одполосно з урни виборчої виходять. Подобалося тепер долї, чи там політиці президента Ціна вибрати до сойму трох Русинів — се зовсім не заслуга Русинів, бо коли самі мандатів здобути собі не годні, то й не варті їх мати, але коли вже так сталося, то належало зробити хоть так, щоби нарід учув, що дає ся єму заступника питоменного, свого, прихильного собі чоловіка. Коли в Заставнецкім повіті д. Калитовский з'єднав собі на правду своїм щирим та тактовним поступованем загальну симпатію і віру, то чому-ж не поставили его кандидатом на посла? Може собі д. Тимінский бути в-десятеро гіднійшим кандидатом, но коли го нарід не знає, то повинен був устýпити. Але-ж тут власне біда. Калитовскому не хочеся поклонити „Украйінцям", бо, по его думці, то зайди, дурневіти; Тимінский знов думає, що ратує Русь, коли за всяку ціну побідить стороруса Калитовского. Калитовскому не стало цивільної відваги виступити против правительства: він хотівби і з волї народу вийти послом і бути добрим с. п. старостою. Зі всіх сторін приходять до него люде і просять, щоби на своїм станови-

щу витривав, а він, щоби не зробити прикрости п. старості, сам прилюдно, яко предсѣдникъ комісії виборчої зрікався кандидатури для п. Тимінского. П. Тимінский, яко кандидат правительственний сидить також у салі виборчій, і тут приходиться ему вислухувати від руских виборців, — котрі, розуміеся, одноголосно всі як один муж голосують, — оттакі уваги: „так якбим в болото свій голос кинув". Такі уваги робить руский мужик своему ніби то народному кандидатови. Чим-же ліпший, в очах нашого мужика буковинского, такий посол народний п. Юган Тимінский від якогось там Югана Zotty? Я бодай пересвідчений, що в очах нашого буковинского селянина оба посли на-рівні стоять. Обох подиктував ему до вибору п. бецірксгавптман Кіцманецкий, обох перефорсували жандармскі багнети. Що гірше, там хоть знав мужик, що силою накидали ему ворога Румуна, а тут чорт знає що таке: кажуть, що свій, з під рідної стріхи, а жандарми грозять...

Та, коби ще на тім конець, а то доносять нам із Черновець, що коли ся там уже раз згодили черновецкі народовці на кандидатури дд. Пігуляка, Воляна й Тимінского і сих трох кандидатів правительству до затверженя подали, то тоді й другим захотілося бути послами буковинскими, і ну-ж поза плечима кандидатів бігати до правительства та чорнити кандидата: що він не варт бути кандидатом, що він темняк, безбожник і т. і. Ну, се вже таке свинство, що й сказати годі. Розуміеся, тота депутація с чим прийшла, с тим пішла. Правительство подіктувало раз: Воляна, Пігуляка й Тимінского, тай годі. Волян, Пігуляк і Тимінский мусіли дня 8 липня с. р. вийти послами з урни виборчої...

Кіцманецкий староста п. Захар мав собі отже припоручено, в Заставнецкім та Кіцманецкім повіті перефорсувати двох Руснаків. Треба-ж було бачити нашого п. старосту, Поляка з роду, на яку він здобувся вимову, упевнюючи своіх двірників, що „нема над сного рідного руского чоловіка с під сільскої стріхи, котрий знає долю і недолю своіх людей, і лиш такий може бути добрим послом". Що собі думав при тім наш руский мужик, як его пан староста так славно говорив — не знаю; мабуть так привик він уже до подібних виступів, що нічому не дивуеся. Мене-ж пірвав іронічний сміх, коли я згадав, як то кілька ступнів за межею Буковини, от хотьби в Городенскім та Заліщицкім повіті також австрийский староста, за такі самі фрази за „своім, за рідним, с під сільскої стріхи" до арешту замикав, соціялістом називав — а тут австрийский староста, та ще й Поляк, сам роспинаеся за „своім, рідним з під сільскої стріхи". Чи видав хто таку кумедну політику одного і того самого правительства?!

Erkläre uns, Graf Taaffe, nur
Diesen Zwiespalt der Natur...

Прийшов день вибору 8 липня. Староста Захар бігає: листи отверті д. Купчанка, де він себе також рекомендуе селянам яко „свій, рідний, с під сільскої стріхи" — не дали пану старості в ночи спати. Староста „за своім рідним, с під сільскої стріхи" бігає від одного до другого, всім руки стискає по 4 рази, о здоровле добродзійки питає; а тимчасом жандарми, де лиш купка людей збираеся, налітають та шарять, чи де не вчують за другого „свого, рідного, с під сільскої стріхи" — Купчанка, і тут же грозять багнетами за першим „своім, рідним, с під сільскої стріхи"...

От так то вибралися перші рускі посли з волі руского народу на Буковині. Я роспрощався з зеленою Буковиною, а мені все в ухах бренять жандармскі слова: „за своім, за рідним, с під сільскої стріхи" і доси серце стискаеся на згадку про те, як то воюють з собою буковинскі учені (!) Русини обох партій...

Галичанин.

Американскі робітниці. [1])

Громади й уряди чим раз більше інтересуються робітницкими справами, і через те чим раз частійше подибаємо й статистичні досліди робітницких стосунків. З дослідів тих найбільшу увагу варто звернути на праці „Департаменту Праці" в Сполучених Державах північної Америки. Той департамент видае що року том справоздань, посвячений звичайно якій одній справі. 1888 р. появилося дуже цікаве справоздане про змови робітницкі, торік вийшов також цікавий том про робітниці по великих містах. Сей том виданий під редакцією Кароля Wrighta, та працювали над ним женщини-статистики. То вони дослідили стан робітниць в 343 галузях праці і в 22 більших містах. Тут не звернено уваги ані на женщини, що працюють головою, ані на робітниці в промислі ткацкім, що вже був описаний в однім з попередних справоздань.

Розглядаючи близше те, що в тій книжці написано, завважуємо доразу, як дуже ріжниться доля американских робітниць від европейских. Доля робітної женщини в нашій частині світа страшенна: довгий день робочий, низка, невистарчаюча на потреби плата, а відси зіпсуте, темнота і брак спільности — ось характеристичні риси. В Америці інакше. Бодай справоздане малюе нам стан робітниць американских в зовсім інших красках. По менших містах робітницкі родини займають звичайно осібні домики, з городцями, нераз по 5-6 комнат, зовсім прилично умеблюваних. В Бостоні, де більше робітниць мешкае в нанятих умеблюваних покоях, помешканя виглядають трохи гірше. Справоздане боліе над тим, що робітниці деколи не мають бавяльного покою, значить або неможуть дружитися і знакомитися, особливо з мущинами, або ж поступають нерозважно. Натомість дізнаємося, що робітниці

---

[1]) Не маючи під рукою згаданого в сій статі справозданя, переводимо саму статю, що поміщена в варшавскім „Głosie" ч. 28 за сей рік. З неї дізнаються наші читателі, як живуть в Америці прості робітниці і певне порівнають с тим, як вонм живуть у нас — про те росказано дещо в 4 числі Народа в оцінці Жіночого Альманаха. А треба тямити, що й в Америці робітницям платиться власне тілько половину того, що дістають робітники. Ред.

дуже широко користають в тім місті з відчитів, концертів і читалень. Деякі робітниці належать до „клюбу Бровнінга“, де беруть участь в ріжних росправах, а одна квітярка працює в одній з місцевих газет, де друкує дуже-ді вдатні свої поезії. Вихваляючи дуже релігійність і моральність робітниць, справозданє зазначує також, що стосунки до тих, у котрих вони працюють, дуже добрі, а нераз приязні. Поділу на кляси майже нема, робітниць звичайно шанують і вони виглядають як пані. Найгірше діеся по великих містах, як Новий Йорк, Брокліи, Новий Орлеан, Чікаго, де раз-у-раз напливають емігранти з Европи, люде з меншою культурою і меншими вимогами. А про те, читаючи те, що надруковано про Новий Йорк, дізнаємося, що незвісні в Европі вигоди подибати можна навіть в найбіднійших помешканях: дивани, вистелювані меблі, фортепіяни і т. д.

Найбільше навчаючі для нас описи нужденних робітницких помешкань. Находяться вони на віддалених, нечистих уличках коло шинків, домів гри і т. і. закладів. Нечисті підлоги, повибивані шиби, поломлені меблі, наренті нужденна пожива. „В таких помешканях — повідає справозданє—деколи дві дівчині містяться в однім невеличкім покою без диванів і печи, або ж 3 і 4 в одній великій спальні без усяких вигід. Вашні подибуєся при тім не завше, обідають звичайно в кухні, де заразом і переся. Досить рідко подибуємо тут гостинні покої, так що дівчата або приймають хлопців у спальнях або ж бачаться з ними тілько на улицях“. Так виглядають найгірші помешканя в Америці!

Та перейдім від тих образків до чисел. Подробиці зібрано про 14, 427 робітниць. З того ледви 745 замужних і 1038 удовиць, решта дівчата. Справозданє каже загалом, що американскі робітниці рекрутуються переважно з молодих дівчат, що по кількох роках праці виходять за муж і тоді вже тілько господарюють дома Працювати починають вони не скорше, як маючи 14 літ і дуже рідко зістають в промислових закладах по-над 25-тий рік. Більшість працюючих дівчат (working girls, як їйх називають в Америці) мешкає при родичах. З 14, 427 робітниць 9, 813 не тілько мешкає у родини, але й помагає дома робити, 5105 мешкає при родичах та ввесь час працює не дома, 1617 наймає помешканя при родині, 709 міститься в зовсім приличних, а як ми сказалиби, гарних „пенсіонатах“ (boarding houses). наренті 184 міститься в гірших „умебльованих покоях“ (lodging houses). Коло половини робітниць віддає увесь свій заробок до спільної каси родинної, одна чертветина платить родичам за удержанє. З тих цифер можемо переконатися, що праця женщин в Америці не нищить так родини, як в Европі. Працюють майже виключно дівчата, а й тих переважна більшість раз-у-раз стикаєся з родиною.

Справозданє звернуло пильну увагу на стосунки здоровя робітниць. Усіх питано: в якім стані було йих здоровє тоді, коли вступали до варстату, і в якім є тепер? Відповідь, як на наші обставини, досить чудна. Після зізнань робітниць, 16, 360 вступаючи до закладу були зовсім здорові, 882 досконало здорові і 185 нездорові. Підчас допитів 14, 577 дівчат були зовсім здорові, 2, 385 досконало здорові і 485 нездорові. Нездорових стало вправді в-трое більше, та се само по собі не богато (3%), вдаряє ж, що богато робітниць поправило здоровє при праці.

Що до заробку, то для досліджених 17, 427 робітниць виносив він по середині 272 доляри і 45 центів у рік, або, на наші гроші (рахуючи доляр по 2½ зр.) 681 зр. 12 кр. у рік або 56 зр. 76 кр. у місяць. В ріжних професіях хитаєся заробок від 100 до 500 долярів у рік, але ж більшість робітниць заробляє від 150 до 350 долярів у рік. Заробок се, в порівнаню з европейским, дуже значний, і через те більшість американских робітниць живуть прилично, заспокоюючи такі потреби, про які у нас і не знають, а навіть дещо щадять. Для 5716 робітниць справозданє подає не тілько прихід, а й росхід. Пересічний заробок виносив тут 295 долярів 54 центи, видатки ж 286 долярів, значить остає кілька долярів надвишки. На удержанє іде 50%, на убранє 25% видатків.

На поправу долі американских робітниць дуже значно впливають усякі товариства, як обопільної помочи, так і чоловіколюбні. Ті товариства намагають заспокоіти всі потреби працюючих дівчат. На першім місці стоіть достатченє добрих і дешевих помешкань з повним удержанєм, причім ті товариства намагають задержати родинний характер тих помешкань. Затим іде достатченє робітницям занятя, забави, науки, врешті правної оборони і т. д. Товариств тих таке множество, що ми натякнемо тілько про деякі з них.

Найчиннійше „Християнске товариство молодих женщин (Joung Women's christian Association), численне розгалуженє котрого подибаємо ві всіх містах. В Бостоні се товариство має 3 доми в ріжних частинах міста. Устроєнє домів взірцеве: богато воздуху, світла, скрізь електричні дзвінки, богаті бібліотеки, гарні бавяльні, вигідні спальні, та смачна і здорова їда. За сі всі вигоди з пранєм і т. д. робітниці платять по 3 до 4 доляри в тиждень. Товариство удержує кілька шкіл заводових, де викладають шитє, кравецтво і т. д. Крім того є школа господарства домового, курси бухгальтерії, стенографії, співу, французкої мови і т. д. а для тих, що хотять поповнити загальне образованє, зорганізовано виклади, що вяжуться зо звісним літературно-вауковим закладом у Шакатаві. Товариство устроіло також бюро поруки служниць і робітниць, і за 1887 р. достатчило занятя 2000 дівчат, богато з них підчас шуканя місця користало з гостинности товариства. Ті робітниці, що приходять до Бостону як з Америки так і з Европи, також користають з опіки й помочи товариства. 1887 р. той відділ товариства поміг 700 робітницям.

В Бостоні, крім „християнского товариства“ істнують два „приятельскі товариства

дівчат“ (Girl's Friendly Society) протестантскі і католицкі Вони також достатчують помешкань працюючим, помагають подорожним і т. д. Біднійші дівчата находять такі помешканя в „ново-англійскім товаристві помочи“ (New England Helping Hand Society). Помешкань достатчують і робітницкі клюби, що устройіли й школи, де за дешеву плату можна вчитися ріжних ремесел і т. д. Найобширнійшу діяльність розвиває примислово-виховавчий союз женщин“ (The Women's Education and Industrial Union) Союз має богату читальню, салю на збори, устроює виклади й відчити, а також йідальні й харчівні. Надто правно опікуєся робітницями. Союз має кількох сталих адвокатів, котрі умисне займаються правною обороною інтересів женщин: екзекуцією невиплачених заробків, пошукуванєм кривд і т. д. Що неділі союз устроює збори робітниць, де розбирають ріжні справи моральні й религійні, в котрих беруть участь запрошені бесідники, учені й літерати. Незалежно від того дами з товариства устроюють „віча матерей“ і „віча дівчат“, на котрих також живо бесідують.

В такім великім місті, як Новий Йорк, товариств є, натурально, не менше як у Бостоні. Згадуємо тілько про кілька з них. На увагу заслугує найперше союз женских робітницких клюбів (Association of Working Girls Societies), що обіймає 19 клюбів з поверх 1.500 членів. Союз має в середині міста обширний льокаль, де члени клюбу збираються на спільні розмови, читанє, розправи, відчити і т. і. Дуже корисним доповненєм того союза є „святочний дім“ (Holiday House), що повстав із жертв одної богатої дами. За гроші тої пані закуплєно на селі в пишній місцевости 18 акрів лук і лісів і поставлено там дім. в котрім 30 робітниць, в разі потреби і більше віддихають по праці. Доступ до того дому улекшує осібне товариство вакаційне (Girls Vacation Society). Правну опіку подає „опікунский союз“ (Working Women's Protective Union), що заразом має бюро порук Від р. 1884 через союз дістало посади 48, 107 женщин, а 10 291 женщин виекзеквувало безправно невиплачених йім 35 міліонів долярів. Клюб справедливости (Equity club) має на цілі вбільшувати заробки женщин. усуваючи посередникін та перепродавців, він достатчує матеріялів до праці і має базар до продажі виробів. Кілька літ тому др. Stanton Coit заложив в найбіднійшій і найбруднійшій частині Нового Йорку „сусідску гільдію“ Neighborhood Gunild), що має на цілі науку й забаву, і зорганізована на подобу університетскої колонії в Лондоні (Toynbee Hall).

Нарешті згадаємо про устуи справозданя за проституцію, що опрацювали мущини. З цифер тут зібраних, переконуємося, що американскі робітниці достатчують дуже мало тих нещасливих „жертв громадскої вдачі“. Справоздаңе подає звістки про 3,866 проституток у 7 містах. З того 1236 (30·97%) мешкало передше у родичів, затим 1156 (29·88%) перейшло до гидкого ремісла зі служби в приватних домах або готелях. З повисших даних можемо вивести, що американскі робітниці, поставлені в ліпших матеріяльних і духових обставинах, ніж европейскі, більше забезпечені від морального упадку.

Я. Г. Семенецкий.

НА КРАЮ СВІТА

VIII.

Ми стояли на полонинці: за нами був огромний степ без краю, а перед нами то само, на-право виднілася засипана снігом низина і перевал, за котрим далеко синіла верства ліса, куди сховалися наші собаки. На-ліво йшов другий лісовий поріст, попри котрий ми йіхали, поки не остали на леду. Самі ми стояли як раз під великою сніговою горою котру очевидячки намело на пригірок, покритий високими до неба смереками та ялицями. Мучений голодом, я стив сидячи на краю саней і, не звертаючи уваги ні на що, не завважав, коли тут опинився біля мене мій дикар. Я не бачив ані того, як він підійшов, ані того, коли він мовчки сів рядом зо мною; тепер же, коли я на него звернув увагу, він сидів поставивши бич у коліна, а руки засунув за тепшу пазуху. Ні один рис его лиця на змінився ні один мускул не рушався і очи не виражали нічого крім тупої та спокійної покірности. Я поглянув на него і ні за що его не спитав, а він як доси ніколи перший не промовляв, так і тепер не промовив. Так нам і смерклося, так ми й проси діли рядом бесконечну темну ніч, не сказавши один одному ні слова. Та лиш тілько стало світати, дикар тихо піднявся з саней, заложив руки глубше за пазуху і знов побрив повздовж ліса. Довго він не вертався, я довго бачив, як він бродив і все поставкував і стане і за чимось довго-довго на дереві дивить ся і знов далі йде. І так він нарешті счез міні з очей і потім знову так само тихо і спокійно вертаєся і прямо з приходу лізе під сани і починає там щось причіпляти чи відчіпляти. „Що ти питаю, там робиш?“ і при тім я вчув, як у мене спав і навіть зо сім змінився мій голос, коли тимчасом мій дикар як перше говорив, так і тепер також, перекусуючи звуки, відриває: „Лижви, бачка дістаю“. „Лижви! крикнув я переляканий, тут тілько як слід порозумівши, що таке значить наострити лижви [1]). Пощо ти лижви дістаєш?“ „Зараз утечу!“ „Ах ти опришку, думаю: куди ж се ти втечеш?“ „На прану руку, бачка, втечу“. „Пощож ти туда втечеш?“ Жерти тобі принесу“. „Брешеш, повідаю, ти мене тут покинути хочеш“. Та він ані раз не збився з пантелику й відповідає: „Ні, я тобі жерти принесу“. „Де ж

[1]) Втечи від кого, зрадити кого. М. П.

ти міні жерти возьмеш?“ „А не знаю, бачка“. „Якже не знаєш: кудиж ти втікаєш?“ „На праву руку“. „Хтож там на правій руці?“ „Не знаю, бачка.“ „А не знаєш, то чогож ти втікаєш?“ „Знак найшов, чум є“.[1]) „Брешеш, повідаю, мій коханий, ти мене одного тут покинути хочеш“. „Ні, я їісти принесу“. „Ну, стунай. тілько вже лишше не. брешй, а йди собі, куди знаєш“. „По що, бачка, брехати, зле брехати“. „Дуже, братику, зле; а ти брешеш“. „Ні, бачка, не брешу: ходи зо мною, я тобі значок покажу“. І взявши лижви й бич, він поволік їіх за собою і мене взяв за руку, привів до одного дерева тай питає: „Бачиш, бачка?“ „Що ж, повідаю, дерево бачу, більше нічого“. „А он, на великім суку галузка на галузці, бачиш?“ „Ну, що ж таке? бачу, є галузка, невне вітер єі сюда заніс“. „Який, бачка, вітер; то не вітер, а добрий чоловік єі всадив, тут осєля є“. Ну, очивидячки, що або він мене ошукує, або сам ошукується; та що ж діяти? силоміць міні его не вдержати! Чи ж не все одно, що одному, що в-двох умирати з голоду і холоду? Нехай утікає і спасається, коли може спастися, і повідаю єму по чернечому: „спасайся, братє“. А він супокійно відповідає „спасибі, бачка“ і в тім підвязав лижви, поклав бич на плечі, шаркнув раз ногою, другий раз тай полетів. За мінуту его уже й не видно стало, і я лишився один-однісінький серед снігу, холоду і страшного голоду.

IX.

Невеличкий зимовий сібірский день я пробродив коло санєй то сідаючи, то знову всталочи, коли холод перемагав невитерпні муки голоду. Ходив я, розуміеся, по маленьку, бо й сил у мене не було, тай від сильного руху скорше утомишся, і тоді ще скорше стинеш. Бродючи все недалеко того місця, де мене покинув мій дикар, я не раз підходив і до того дерева, на котрім він міні показував ознакову галузку: пильно я єі оглядав і ще більше переконувався, що се просто галузка, занесена сюда вітром із другого дерева. Ошукав, говорив я собі, ошукав він мене, і най єму того Бог не памятає: по що єму було пропадати разом зо мною, без усякої для менє користи? Я вже зовсім не вірив, що можу бути спасений і ждав смерти; та де ж вона? чому не йде скоро? Кілько я ще намучуся перше, ніж вона менє приголубить та втихомирить моі муки? Скоро я став замічати, що у мене починає мінутами знемагати зір: раптом усі річи немов зільлються і пропадуть в якійсь сірій мраці, та потім опять раптом і несподівано проясніе... Се, бачу, просто з утоми, та не знаю, яку ролю тут грає переміна світла: скоро тілько світло переміниться, стає опять видно і видно дуже ясно і далеко, а потім опять покрие туманом. На часок вискочивше за далекими горами сонечко стало обливати покриваючий ті гори сніг чудно чистим червоним світлом, се там буває перед вечером, після чого сонце як стій ховаєся і червоне світло тоді заміноєся чудесною синявою. Так було й тепер: навкрути мене по-близько все засиніло, немовби шафіровим порошком припало — он там скалубинка, там слід від ноги, або так просто палкою в сніг ткнуто; скрізь мовби сизий димок закурився і за малий час тоі гри все від разу померкло: степ немов переверненою чашею покрило і потім опять попускає... сіріе.. Після сеі остатноі переміни, коли счезло й се чудно-голубе світло, і пробігла раптом тьма, в моіх утомлених очах у сірій мраці стали відбиватися ріжні чудесні степові дива: по-перше, всі річи ставали величезні; наші салки стирчали як корабель, покрита інеєм собака видавалася спячим білим північним медведем; а дерева немовби ожили і стали переходити з місця на місце, і все те так живо та цікаво, що я, не вважаючи на мій сумний стан, був би готов у все те цікаво вдивлятися, якби не одна чудна річ, що мене відстрашила від того, і пробудивши в мині новий страх, оживила разом з ним і інстінкт самозахованя. Перед моіми очима далеко, в сумерку щось мелькнуло як темна стріла; потім друга, третя і в воздусі спроволока жалібно завило. Я на-крузі зрозумів, що то або вовки, або наші пущені собаки, котрі запевне нічого їісти не найшли і звіря не затровили, а томлені голодом, нагадали про свою здохлу товаришку і хочуть покористуватися єі трупом. На всякий случай, чи се зголоднілі пси чи вовки, тілько вони мене не помилують, і хоть міні, правду сказавши, було би лекше, якби мене від разу роздерли, ніж маю я довго мучитися з голоду, то інстінкт самозахованя взяв верх і я зручно і скоро (чого, правду сказавши, ніколи не показував і по собі не сподівався) виліз у своім тяжкім убраню на самий верх дерева як білиця і спамятався аж тоді, коли вище було шікуди лізти. Передомною відкривалася ціла безконечність і снігу, і темного, як густа шумовина, неба, на котрім, з далекоі непроглядноі нітьми, замріли червоняві, без проміня звізди; а поки я все те оглянув, у-низу, майже коло самого кореня мого дерева, повстав якийсь здвиг: рване, стогни, знов тяганина, і знову стогни, і от опять у нітьмі мелькнули в розсип стріли, і параз усе стихло, мовби нічого й не бувало. Стало так тихо, що я чув і свій власний пульс у собі самім і свій віддих: він якось шелестить як сіно, а коли сильно зітхнути, то немов електрична іскра тихо лускає в страшенно рідкім замороженім воздусі, такім сухім і такім холоднім, що навіть моє волосє на бороді наскрізь перемерзло і кололося, як дротики, та ломилося; мене навіть тепер дрож проймає на саму згадку, чому завсігди помагають моі від тоді збавлені ноги. Внизу може було трохи теплійше, а може й ні; та я, в усякім разі, не вірив, що набіг диких звірів там не повториться, і постановив до раня не злазити з дерева. Се було не страшнійше, як закопатися під снігом із моім смердячим товаришем, тай загалом:

[1]) Чум — таке шатро. М. П.

що вже могло бути страшнійше всего мого теперішнього стану? Я тілько вибрав що-найкріслатійшу галузу і сів не нсі, як на досить беспечне крісло, так що якби навіть я й задрімав, то ні за що не впавби; а зрештою, для більшої бесіски я кріпко обхопив один сук руками і засунув йіх як найглубше за пазуху. Позиція моя була добре вибрана і добре устроена: я сидів як примерзлий старий сич, на котрого мабуть похожий був і на око. Годинник мій давно вже не йшов, та відси міні прекрасно видно було Косарі і Квочку, той небесний годинник, по котрім я тепер міг числити час моіх мук Я тим і занявся: спершу вичислив собі менше-більше мінуту, а потім, так просто, без усякоі цілі довго-довго дивився на ті дивні звізди, на цілком чорнім небі, поки вони стали слабіти і з золотих стали мідяні і нарешті зовсім потемніли і згасли.

Настав ранок, такий же сірий та нерадісний. Мій годинник, справлений мною після того, як стояла Квочка, показав девять. Голод усе лютував і мучив мене несказано: я вже не чув ані запаху йідла, ані якоі згадки про смак, а просто голодний біль: мій пустий жолудок сукало та скручувало як ужевку і завдавало міні муки невитерпні. Без усякоі надіі найти що-небудь до йіди, я зліз із дерева і став бродити В однім місці я підняв зо снігу шишку з ялиці. Спершу думав, чи не кедрова і чи нема в ній орішків, та показалося, що то проста звичайна шишка з ялиці. Я розломив еі, дістав з неі зернятко і проликнув, та смолистий запах був такий противний, що й пустий жолудок не приняв того зерна і від того болі моі тілько вбільшилися. Тоді я завважав, що коло наших покинених саней на всі боки було богато свіжих слідів і що напа здохла собака счезла. Тепер, очевидячки, приходила черга на мій труп, на котрий збіжуться тіж вовки і так само скоро і пажерливо розірвуть межи себе. Тілько коли ж то буде? Не вже ще доба? А ну, як іще більше? Ні. Міні прийшов на гадку один запаленик, що заморив себе голодом на славу Христову; він мав відвагу числити дні своєі муки і начислив йіх девять... Страх! Та він голодував у теплі, я ж голодую в страшнім холоді; се певне велика ріжниця. Сили моі мене зовсім покинули, я вже не міг нагріватися рухом і сів на сани Я навіть отяк не чув, що зо мною: я чув на повіках моіх тінь смерти і мене мучило тілько те, що вона так поволи веде мене в дорогу безповоротну. Я так щиро бажав піти з тоі замерзлоі пустині в збірний дім усіх живих і ні-раз не жалував, що тут, у сій студеній пітьмі, я постелю постіль мою. Ланцух думок моіх пірвався, посудина розбилася і колесо над колодязем уломилося: ані думок, ані навіть як найзвичайнійшого обернення до неба, нічого нігде і нічим стало зачерпнути. Я се зрозумів і зітхнув: „Авва, Отче! не можу навіть перед Тобою покаятися, та Ти сам узяв світло моє з місця, сам і встався за мною перед собою!“ То була вся моя молитва, котру я міг зібрати в розумі моім і затим нічого не тямлю, як іпов той день. Виділося міні тілько, що я того дня бачив десь ніби далеко від себе дві живі істоти, і то десь були ніби два якісь птахи, такі за великі як сороки і похожі на них, тілько з поганим кудлатим пірєм, як у сови. Перед заходом сонця вони злетіли відкись із дерева на сніг, походили тай полетіли. Та може то міні тілько так виділося в моіх передсмертних привидах; однако, здавалося то так живо, що я слідив за йіх лстом і бачив, що вони десь далеко сховалися, ніби ростопилися. Утомлені очи мої, дійшовши до того місця, так на нім і стали, тай остовпіли. Та, міркуйте собі: раптом я стаю завважувати в тім напрямку якусь дивну точку, котроі, бачу, тут перше не було. При тім же здавалося, що вона немов рухалася, хоть то було так незавважно, що рух еі скорше можна було розріжняти внутрішним чутем, а не очима, та я був переконаний, що вона рухається. Надія на спасенє промовила, і всі муки мої не в силі були перекричати і заглушити сі; точка все росла і все яснійше та яснійше видавалася на тім чудно ніжно-голубім тлі. Чи се привид, так можливий в сій пустині, при такім зміннім освіченю, чи то справді щось живе спішить до менє, та воно в усякім разі летить прямо на мене і іменно не йде, а летить: я бачу, як воно рисує, нарешті розріжнаю фігуру; бачу у неі ноги; бачу, як вони штрихують одна за одною і... затим опять бистро переходжу від радости до роспуки. Так, се не привид, я єго надто явно бачу, та за те се і не чоловік, як і не звір. В загалі на землі нема в тілі ні одноі такоі істоти, котра походила би на ту чарівну, фантастичну появу, яка на мене йшла, немовби густіючи, складаючися зо свавільних тонів замерзлого воздуха. Чи міні справді привиджуєся, чи се таки дух. Який? Хто? Невже се мій отець Киріак спішить міні на зустріч із царства мертвих?... А може ми оба вже там?... не вже я вже й скінчив перехід? Як гарно! Який цікавий сей дух, сей мій новий согромадянин, у новім житю! Опишу єго вам як умію: до мене плила крилата, величезна фігура, котра вся від голови до пят була одіта в плащ срібноі парчі і вся іскрилася; на голові величезне, здавалося з на сяжень високе убране, котре горіло, немовби все усипане було брилянтами або немовби се була суцільна брилянтова митра... Все те як у богато убраного індійского божка, і з під ніг єго сиплють іскри срібного пороху, по котрім він ніби летить на легкім облаці, що найменше, як той Гермес[1]) у казці. І от, коли я єму придивляюся, він, той дивний дух, все близше, близше, і от нарешті, зовсім близько, і ще хвилинка, і він, оббризгавши всего мене сніговим порохом, заткнув передомною свою чарівну палицю і крикнув: „Здоров був, бачка!“ Я не вірив ані своім очам, ані своєму слухови: дивний дух сей був конечно—мій дикар. Тепер се було ясно: от

[1]) Гермес — посол грецких богів. М. Н.

під ногами єго ті самі лижви, на котрих він утік, за плечима другі; передомною заткнутий в сніг єго бич, а на руках у него ціле медвеже стегно, зовсім і з шерстію, і зо всею лапою з кігтями. Та в що він убраний, у що він перемінився? Не очікуючи від мене ніякої відповіди на сноє привитане, він сунув міні д лицю тоту медведятину і буркнувши: „Жри, бачка!“ сам сів на сани і став знимати з ніг своїх лижви.

X.

Я припав до стегна і гриз, і есав сире мясо, стараючися заспокоіти голод, котрий мене мучив; і заразом дивився на мого спасителя. Що се таке у него на голові? ніяк я сего не міг розібрати тай повідаю: „Слухай, що се у тебе на голові? „А то, повідає, те, що ти міні грошей не дав“. Признаюся, я не зовсім зрозумів, що він міні тим хотів сказати. та вдивляючися в него уважнійше й бачу, що тото єго високе, брилянтове убране на голові не що інше, як єго власне довге волосе; єго все припорошило наскрізь сніговим порохом і як воно у него на бігу розвівалося, так єго спопом і заморозило. „А деж твоя клепаня?“ „Кинув“. „Но що? „А що ти міні грошей не дав“. „Ну, повідаю, я тобі справді забув грошей дати, се я зле зробив та який же лютий чоловік той господар, що тобі не повірив і в таку студінь з тебе шапку взяв“. „З мене шапки ніхто не брав“. „А якже то було?“ „Я сі сам кипув“. І росказав міні, що він за знаком увесь день біг, шатро найшов, у шатрі медвідь лежить, а господарів дома нема! „Ну?“ „Думав, тобі довго ждати, бачка, ти здохнеш“. „Ну?“ „Я медведя порубав і стегно взяв, і назад побіг, а єму шапку поклав“. „Но що?“ „Щоби він не лаяв, бачка“. „Адже ж тебе той господар не знає“. „Той, бачка, не знає, а онтой знає“. „Котрий?“ „Той Господар, що з гори дивиться“. „З гори дивиться?“ „Еге, бачка, як же: аджеж він, бачка, все бачить“. „Розуміеся“. „Як же, бачка, він не любить, хто зле зробив“. Се близке до того, що сказав святий Сирин соблазняючій єго дівчині, котра манила єго до себе в дім, а він просив сі согріпити всенародно, на майдані. Тота повідає: там не можна, там *люде побачуть*, а він повідає „що міні люде, а от якби нас Бог не побачив? От ліпше розійдімся“. Ну, брате, подумав я, однако і ти від царства божого не далеко ходиш“, а він за той час перекинувся в сніг: „Прощай, мовить, бачка, ти жри, а я спати хочу“. І засопів своім могучим звичаєм. То вже було темно; над нами знов розстелилося чорне небо і по нім, як іскри по смолі, блимали звізди без проміня. Я тоді вже трохи наситився, то є проликнув кілька кусників сирого мяса, і стояв з медвежим стегном на руках над спячим дикарем і питав себе: Що за дивну подорож відбуває сей чистий, високий дух в сім незграбнім тілі і в сій страшній пустині? Чому він воплочений тут, а не в сторонах, благословенних природою? Чому розум єго такий слабий, що не може відкрити єму Творця в ширшім і яснійшім розумінію? Чому, о Боже, він не може дякувати тобі за просвіту світлом твого евангелія? Чому в руці моій нема способу, щоби відродити єго новим урочистим різдвом; щоби він став сином твоїм, через твого Христа? Мусить же бути на се все воля Твоя; коли Ти, в сім сумнім єго стані, врозумляєш єго якимось дивним світлом з гори, то я вірю, що се світло розуму єго дар Твій! Владико мій, як я зрозумію, що міні діяти, щоби не прогнівити Тебе і не образити сего моєго ближнього?“ І в сім роздумуваню не завважав я, як небо раптом заблисло, заяснілося і облило нас чарівним світлом: усе стало знову величезне, фантастичне і мій спячий спаситель здавався міні могучим спячим богатирем у казці. Я нагнувся до него і став єму придивлятися, немовби ніколи єго доси не бачив, і він міні видався прекрасний. Здавалося міні, що се був той, на чийій лиці сила; той, чия смертна нога іде в путь, котроі не знають дикі птахи; той, перед ким утікає страх, що зломив і зловив мене, як у сильце, в те, що сам я загадав. Скупа бесіда єго; та за те він не може тіпити сумного серця рухом губ, а слово єго то іскра в руху єго серця. Яка очевидна єго чеснота і хто зважиться засмутити єго!... в усякім разі не я. Ні, як живий Господь, що огірчив задля него душу мою, то буду не я. Нехай плече моє відпаде від хребта і рука моя відломиться від моєго ліктя, коли я подійму сі на сего біднягу і на бідний єго рід! Прости мене, блаженний Августине! а я й тоді не так думав як ти, і тепер з тобою не годжуся, що буцім то навіть чесноти поганскі то тілько скриті похибки“. Ні; отсей, що спас житє моє, зробив се не з чого іншого, як із чесноти, з самозабутнього співчутя і благородства; він, не знаючи апостольского заповіту Петра, „бився задля мене (своєго ворога) і віддавав дупу свою на добро“. Він покинув свою клепаню і біг добу в ледяній шапці, зависне не через одно *природне* співчутє до мене, а маючи також *релігію*: дорожачи *сполученєм* із „тим Господарем, що згори дивиться“. Що ж я з ним зроблю тепер? Чи возьму я у него сю релігію і розібю сі, коли другоі, ліпшоі і приємнійшоі я не в стані дати єму, поки слова путають розум смертного, а діл добрих, котрі би єго притягли, показати єму годі? Невжеж я стану страхом єго силувати, або вигодою оборони дурити? Ніколи! нехай не буде він як Емор і Сіхем, що обрізали ся для Яковових доньок та худоби! Ті, що худобу й доньки надбовують вірою, надбають не віру, тілько доньки та худобу і жертва з рук йіх буде тобі так як і кров свинска А деж у мене спосіб єго виховати, *просвітити*, коли нема того способу, і все якби умисне так уладжено, щоби я того способу не мав у руках? Ні, певне правду каже мій Киріяк: тут печать, котроі невільною рукою не роспечатаєш, і до вподоби припала міні рада Авакума пророка: коли спізниться, потерпи єму, бо прийде той, що йде, і не спізниться. Ей

іди ж Христе, ей іди сам у се серце чисте в сю душу смирну; а поки онимаєшся, поки не хочеш сего... нехай милі єму будуть его снігові долини; нехай свого дня він умре, скинувши житє, як лоза достиглу ягоду, як дике дерево оливне цвіток свій... Не міні заковувати в кайдани ноги его і переслідувати его стежки, коли сам Сий написав пальцем своїм закон любви в серці его і відвів его на бік від дія гніву. Авва-Отче, показуйся тому, що тебе любить а не знає, і будь благословенний до віку таким, яким ти в доброті своїй позволив і міні, і єму і кождому по своєму розуміти волю Твою. Нема більше трівоги в серці моїм; вірую що ти відкрив єму себе, кілько єму треба і він знає Тебе, як і все Тебе знає:

Largior hic campos aether et lumine vestit
Purpureo, solemque suum sua sidera norunt

(Щедрійше тут повітре пурпуровим світлом обдає поля, і зорі знають своє сонце.)

підповів моїй памяти старий Віргіль, і я поклонився в голови мого дикаря лицем до землі і, впавши на коліна, благословив его і, окривши его замерзлу голову своєю полою, спав з ним рядом так, як би не спав, обіймившися з ангелом пустині.

XI.

Чи росказувати вам конець? Він не труднійший як початок.

Коли ми пробудилися, дикар підладив під мене принесені ним лижви, вирубав міні прут, всунув у руки і навчив, як его держати; потім обвязав мене в пояс посторонком, узяв его за конець і потяг за собою. Спитаєте — куди? — найперше за медведянину довг платити. Там ми надіялися взяти собак і йхати далі; та пойхали не туди, куди спершу мене небувалого тягло; в курнім шатрі нашого вірника ждала мене ще одна научка, котру я собі добре затямив на ціле житє. Господар, котрому мій дикар шапку покинув, зовсім не ва лови тоді ходив, коли прибігав мій спаситель, а він ратував моєго Киріака котрого пайшов покиненого его хрещеним провідником серед пустині. Так, пановє, тут у шатрі, коло тусклого вонючого вогню, я найшов моєго чесного старця, і в якім лячнім, серце стискаючім стані! Він увесь замерз; его чимось намазали, і він іще був живий та страшний запах, що вдарив на мене, коли я наближився до него, сказав міні, що дух, котрий стеріг дім сей, відходить. Я підняв укриваючу его олєню скіру і налякався: гангрена відділила все мясо его ніг від кости, та він іще дивився і говорив. Пізнавши мене, він прошептав: „Здоров був, владико". В нєсказанім переляку я дивився на него і не находив слів. „Я ждав тебе, а ти й прийшов: ну, слава Богу: бачив степ? Як він тобі видався?... нічого, живий будеш — матимеш більше практики . „Прости, повідаю, мене, отче Киріяк, що я тебе сюда завів". „Бог с тобою, владико, боле щось сюда прийшов; маєш практику і жий, а мене скорше сповідай". „Добре повідаю, зараз: деж у тебе святі дари, вони ж із тобою були?" „Зо мною були, відповідає, та нема їх". „Де ж вони?" „Їх дикар зйів". „Що ти кажеш!" „Еге!... зйів, ну що, повідає темний чоловік... попутаний розум... Не міг его здержати... повідає: „попа здибаю, він міні простить". Що говорити, все попутав..." „Не-вжеж, повідаю, він і миро зйів!" „Все зйів, і губочку зйів і дароносицю взяв і мене покинув... вірить, що „він простить"... Що говорити... попутаний розум... простім єму се владико, аби тілько нас Христос простив. Дай міні слово, що не будеш его бідного пошукувати або... коли найдеш его..." „Простити?" „Еге; Христа ради прости і... як прийідеш домів, дивися, вражкам нічого про него не кажи, а то вони лукаві ще над ним бідним свою ревність покажуть. Пропу-ж тя, не кажи". Я дав слово і, вклякнувши коло умираючого, став его сповідати; а в той самий час у повне людей шатро вскочила пестра ворожка, забубнила в свій бубен; ві стали наслідувати на деревянім камертоні і ще на якімсь дивнім інструменті з того часу, коли племена і народи на голос труби та всякої музики, падали ниць перед божком, і настало дике торжество. Се вони молили ся за нас і за наше спасенє, коли може краще було би молитися за свое від нас вибавленє, і я архієрей був при тій молитві; а отець Киріяк віддавав при ній свій дух Богови, і не то молився, не то судився з Ним, як Єремія пророк, або годився як правдивий свинопас евангельский, не словами, а якимись невисказаними зітхненями: „Змилосердися, шептав він. Прийми мене тепер, яко одного з наємників твойіх! Настала година... верни міні мою давну подобу і спадок... не дай міні бути злим дияволом у пеклі утопи гріхи моі в керві Ісуса, пішли мене д Нему!... хочу бути порохом коло ніг Его... Скажи: „най буде так". Відітхнув і знову кличе: „О доброто... о простото... о любов!... о радосте моя!... Ісусе!... ось я біжу до Тебе, як Никодим, у ночи, вийди до мене, отвори двері... дай міні чути Бога, як ходить і говорить!... Ось... риза твоя уже в руках моіх... сокрушу стегно моє... та я не пущу тебе... поки не поблагословиш зо мною всіх". І з сими словами потягся він, ніби поволікся за Христовою ризою тай полетів.. Так міні й доси видиться, що він усе держиться, висить і летить за Ним та просить: „благослови всіх, бо не попущуся". Сміливий старчик той свого певне допроситься, а Той по доброті своїй єму не відмовить...

XII.

Я поховав Киріяка під брилою землі, на березі замерзлого потока і тут дізнався від дикарів, що мій щасливий зирянин хрестить — сором повісти — при горівці. Соромом се в моіх очах усе те діло покрило і не схотів я

того хрестителя бачити і чути про него, а звернув назад ід містови, постановивши засісти в своїм монастирі за книги, без котрих монахови в лінивстві смерть; а по при те смирно стрічи ставленників та дячихи з чоловіками мирити; за святе-ж діло, котрого по святому сповняти годі, радше зовсім не братися. Так я і зробив і, вернувши в монастир умудрений досвідом відкликав, як найскорше до себе зо степів зирянина і повісивши ему за успіхи набедренник, яко меч духовний, оставив его в місті при катедральній церкві, щоби доглядав за церковними ризами та за перезолотою іконостаса; а своїх лінивеньких місіонерів зібрав та в пояс їм кланяючися сказав: „Простіть мене, вітці і братя, що вашої доброти не розумів". „Бог, повідають, простить". „Ну, то спасибі, що ви милостиві і будьте від нині скрізь і все найперше милостиві і Бог милосердя буде на ділах ваших".

Від тоді я, за ввесь час мого досить довгого пробутку в Сібірі, ніколи не трівожився, коли тихому трудови моіх проповідників не так ніби то велося, як то люблять великопанські петербурські мироносиці. Коли того не було, я був супокійний, що „збанки по черзі наповняються"; та коли часом у сего чи того з місіонерів виходило раптом велика число... мене, признаюся вам, находила трівога... Міні приходив на память — то мій зирянин, то той військовий хреститель Ушаков, або совітник Ярців, котрим іще ліпше вело ся, бо у них, як і за Володимира „благочестіе со страхомъ бѣ сопряжено", і погане у них, іщє до прийізду місіонерів, уже просили хресту... Та тілько що ж із тої скорости та „благочестія со страхом сопряженного" вийшло? — погань запустіня настала по святих місцях, де були купелі сих скорих хрестителів і... в тім путалося все — і розум і серце, і поняте людей, і я плохий архіерей не міг с тим нічого зробити, тай добрий нічого не зробить поки... поки, скажу, ми справді не станемо займатися вірою, а не хвалитися нею по фарисейски, про людске око. От, панове, в якім стані буваємо ми, рускі хрестителі, і не через те чей, що не розуміємо Христа, а власне через те, що ми Єго розуміємо і не хочемо, щоби імя Єго проклиналося в язиціх. І так я й жив уже, не лютуючи, як перше, в скорім бігу, а терпеливо і навіть може ліниво, тягнучи хрести, що спадали на мене від Христа і не від Христа. З хрестів тих найвиднійший був той, що я, занявшися пильно вивченем будізму, заходом мого зирянина, прослив за потайного будіста. Так се при мині й осталося, хоть я зрештою ревности свого зирянина не стісняв і позволив ему орудувати випробованими способами князя Андрея Боголюбского, про котрі викликав над его гробом Кузьма товариш: „прийде, мовить, бувало, язичник, ти велиш его вести в ризницю — нехай дивиться на наше правдиве христіянство". І я зирянинови дав волю, кого він хотів водити в ризницю і все зібране там із его та мого „правдивого христіянства" пильно показувати... І було се все гарно і досить невинно; наше „правдиве христіянство" похваляли, тількож, розуміеся, може моему зирянинови скучно було, по два по три люде хрестити, тай справді воно скучно. От і до настоящого рускоге слова договорився: „скучно!".. Ех, — постановив я собі, — вай ся діє божа воля... Що можна ще робити, то якось поки-що само робиться, і я се бачив під конець мого пастирства в Сібірі. Прийіжджає раз до мене один місіонер і повідає, що застав вандрівну купу людей, в тім місці, де я закопав мого Киріяка, і там коло потока цілу товпу охрестив у „Киріякового Бога", як охрестився колись чоловік в імя „Богя Юстинового". Добрий нарід коло костей доброго старця полюбив і порозумів Бога, сотворившого сего доброго чоловіка, і сам захотів служити Богови котрий сотворив таку душевну „красоту". Я за те велів Киріякови такий великий, дубовий хрест поставити, що его не відрік би ся й галицкий князь Володимирко, котрий мав ні зл що цілювати хрест малий; поставили ми хрест у-двоє більший ніж цілий зирянин, і на тім скінчилася моя служба в Сібірі. Не знаю хто той хрест зітне, або може вже й стяв: чи будійскі лями, чи рускі урядники, — та зрештою се все одно...

КОНЕЦЬ.

Зі Снятинщини.

Дня 11 м. липня відбулось у читальни в селі Будилові театральне представленє „Знімчений Юрко" з вечерницями. Гостей було дуже богато, як селян так інтеліґенції світскоі і духовноі. Представленє випало над сподіване — добре. В Будилові є добродій Тимик, що дуже любить штуку театральну. Він є сином тамошного дяка. Він то власне зібрав собі кількох парубків, виучив їйх і дав представленє. Селяне пізнали, що театр не є нічо страшного — бо в нас по селах (не знаю, лиш, чи по всіх) селяне уважають театр за біг-зна що. Но, але сему ніхто інший не винен як декотрі „отці". Знаю одного такого панотця, що раз сказав до ґімназіяста, сина мужицкого „а що, синку, ходиш ти до театру?" Сей мабуть похапався тай каже: „ні". „Добре, синку, робиш, то пусте, непотрібне, безбожне", научав пан-отець.

По представленю наступили вечерниці. Найкрасше віддеклямувала шестилітна дівчинка Софія Струмінска „Розриту могилу", потім дівка К. Вишньовска зі Снятина „Причинну" Т. Шевченка і якийсь хлопчик-школяр з Будилова „Не журись Руси" стих Тимяка (сей уміє гарні стихи складати). Крім того були ще й співи.

В селі Микулинцях під самим Снятином, зараз коло Будилова, хотять люде запровадити собі читальню. Зібралося їйх вже 30, межи ними і старші братя церковні. Вже були спровадили статути, поцідписували і хотіли висилати до Намісництва — та ба, найновся такий, що почав усе горі ногами перевертати. З Микулинець служить один парубок (чи може жонатий — не

знаю) Мартин, при старості за возьного. Він так собі голову набив „kółkami“, що загадав і в себе kółko запровадити. Найшов собі богато прихильників, особливо в молодших громадянах, спровадив собі якогось kółkового зо Снятина, а той навчив, як і що мають робити. Вже все є приготовано, навіть вже запренумерував собі якусь польску газетку. „На що ви, Мартине, запренумерували польску газету — запитав его оден народник — прецінь і в kółku можна держати рускі газети“. „Коли я, каже, не вмію по руски читати — а зрештою рускі газети малюють христянина з рийков як свиню“. За голову kółka хоче він покласти дідича русівского д. Теодоровича. От таке то! Він виравді не є такий злий чоловік, але нема кому его на дорогу справити, а kółko хоче запровадити тому „щоби попови допечи“. Він, бачите, щось посварився з своїм панотцем — хоть той є добрий чоловік, і з старшими братями, тай хоче їм через „kółko“ збитки робити...

Зачуваємо, що краківскі медики хотять видавати газету лікарску для селян. Се булаби дуже пожиточна річ, бож не раз чоловік мігби собі й сам порадити в слабости, а наші лікарі такі дорогі, що як пойіде на село до хорого лиш миля з міста, то удре від бідного мужика часом більше як 10 зр. (не кажу, що всі лікарі так роблять).

У нас у Снятинщині тепер всздовго будуть вибори до Ради повітової. Наші люде добре то відчули, що в Раді повітовій мало є мужиків, але самі пани-дідичі та „отці“, котрі майже всі з панами тримають, — от хотьби сего року з тими запомогами. Все давали сіль та сіль. Бідному лиш у кулак, а богачі, котрі мали за що собі купити, санками везли Ще від Великодних Свят знаю таку громаду, що в панотця лежить сіль, а не роздають сі. Відкиж може пан або „отець“ знати, що бідному мужикови треба? Се він сам найліпше знає. Щоби вибори добре вийшли, зійшлися наші селяне до Карлова в неділю 20 л. липня, щоби там ся нарадити, кого вибрати, тай постановили, що мають вибирати лишень мужиків, бо „мене ніхто так не заступить, як я сам“.

Галайда.

БЕЗПРОГРАМОВІСТЬ „НАРОДОВЦІВ“ І ЇХ БУДУЧНІСТЬ [1]).

I.

Теоретичні основи для нової радікальної партії, які в наших очах досівають поміж молодіжю, іменно ті енергічнійшою та живійшою частиною, не виходили зразу зовсім поза рамки так званої „народовскої“ чи там „українофільскої“ партії. Правда, що принціпи тоті здобували собі молоді люде західно-европейскою наукою та чужим, найпаче російским письменством, що значить, образувалися далеко не на думках галицких народовців, та все ж таки належали вони до народовскої партії, до неї причислялися і для неї працювали.

Така злука радікалів з другими не то менче поступовими, але й просто ретроградними людьми, яких ми бачимо між народовцями, не може не застановити кождого, хто хоч троха критично дивиться на нашу інтелігенцію і ей роботу. Бож і справді поспитаймо, яка може бути принціпіяльна звязь приміром між соціялістом а аристократично-демократичним попом, між раціоналістом, а правовірним католиком? А всеж таки ми бачимо, що і тоті контрасти мали і мають поміщенє в одній і тій самій партії народовців! Коли так, то значить партія народовців є такою партією, котра може в собі помістити найріжнороднійші культурні і суспільні, громадскі думки, або інакше, що вона ставить їіх, не яко основу своєї партії, але яко річ другорядної ваги. Натомісць мусить бути щось іншого тим, що є принціпом „народовців“ — їіх теоретичною основою. А коли нагадаємо собі, що в тім мусить лежати також і спільна черта „радікалів“ і „народовців“, бож інакше не булиби становили одної партії — то відгадати теоретичну основу „народовців“ буде зовсім не тяжко. Спільною чертою одних і других є вживанє руско-українскої мови, є однакова думка національна. Виходить отже, що народовці думку національну ставлять на першім місці в своїй програмі, а поза тим нехтують культурні і суспільні погляди, чи там ставлять їіх поза основою своєї партії.

І дійсно доволі тут буде нагадати собі, як ставилися народовці до поступової молодіжі в 1876-7 р. То були часи, коли молодіж „Академическаго Кружка“, що скупловалась коло „Друга“, покинула „язычіе“ і стала писати руско-українскою мовою прихильні до народа статі. Народовці ликували. Їім здалося, що від моска-

---

[1]) Редакція Народа взялася виробити нові основи для нашого партійного житя, на підставі котрих із чесних та щирих людей всіх партійних відтінків, могла би повстати нова руска партія, суспільна, що обіймалаби ввесь наш робітний люд і всіх его прихильників з інтелігенції. Само собою розуміється, що ті нові основи мусять бути всесвітні, культурні і щиро поступові чи радикальні — до них повинни йти всі чесні та щирі Русини всяких теперішних партій, що бажають добра народови. Але-ж кому-небудь треба до решти ясно та рішучо встановити основи такої нової партії, зорганізуватися після них, поставити програму і своєю практичною роботою показати примір другим. До сего власне йде ще молодше від нас покоління, і ми в его заходах не бачимо нічого суперечного с тим, що ми почали. Коли ся нова радикальна партія зуміє, як слід, поставити найвідповіднійшу для поступу нашого народу програму, то нашевне стане тим завязком, навколо котрого скупить ся помалу вся галицка поступова Русь. Та, перше нім оголосимо програму нової партії, мусимо, як слід, скритикувати теперішний стан наших партій — москальофільскої й народовскої — показати їіх безпрограмовість чи невідповідність їіх програм. Зачинаємо від народовців, бо вони нам найближні і найбільше нас обходять. Від себе скажемо дещо після статей д. Е. Левіцкого, тепер же завважаємо хиба тілько, що до нової радикальної партії прийде певне так, що й народовска і москальофільска партія розколються на по дві партії — консервативну і радикальну, і обі радикальні партії з обох боків зійдуться з собою, а консервативні з собою і з Рутенцями та католиками. Особливо важна би була радикальна партія серед москальофілів, котра нехай би вживала для москальофільскої інтелігенції російскої мови. Єднуватися до такої партії серед наших москальофілів могли би найкрасше російскі соціялісти.

Редакція.

льофілів відпадає уся молодіж і відпадає іменно тому, що признала слушність „народовцям“ що до самостійності національної руско українского народа. А між тим вони не помічали, що народний язик, якого вживали молоді люде у своїх писаних, був лиш формальною консеквенцією їйх демократичних переконань, їйх культурних і суспільних поглядів. Вони не бачили, що вся суть того перевороту, який відбувся поміж москальофільскою молодіжю, лежала в бажаню змінити теперішні порядки так, щоби мужицтву було красше жити щоби его піхто не визискував ні морально ні матеріяльно; — що вони відвернулися від сухого язичія не тому, що признавали самостійність малорускаго народа, але тому, щоби сему народови без огляду на его національне становиско подати найвисші здобутки науки і піддати ему нові громадскі ідеали. Значить в їйх уживаню народної мови лежала передовсім думка щирого демократизму та глубокого почуття громадскої праці. З народовцями річ мала ся зовсім інакше. Вони писали своєю мовою лиш задля націоналізму, задля признаня самостійности руско-українскої мови. Що отже там було лиш средством — то тут є цілею; що у радікалів було тілько формальним, зверхним услівем праці, те було у народовців самим змістом, самою основою їйх партії.

Розуміється, що радікали також признавали самостійність руско-українского народа, але сей погляд ні трошечки не змінив їйх праці ні то з ідейного ні з формального боку. Одно тілько, що зміцнив їйх звязь з Україною, в чім знову зійшлися радікали з народовцями. Понеже отже радікали признавали за слушний погляд на самостійність руско-українского народа спільно з народовцями, понеже погляд сей, чи тота вузко-національна думка була основою тодішних народовців, проти котроі виступали москальофіли — тому й ясна річ, що радікалів уважано за одно з другими галицкими народовцями, хоч по культурним і громадским думкам вони майже так само йшли проти народовскої як і москальофільскої партії.

Що однак характерно, то се, що народовці не вважали на тоту відмінність переконань. Їм вистачало, що молодіж має однакову з ними національну думку, щоби признати сі своєю чи там причислити до свого табору.

По усему видко, що народовці яко партія стоять головно на вузко-національній думці, а поза тим не мають однолільних культурних і громадских думок. Правда, суть і у них загальні зариси демократизму, але демократизм їйх такий не ясний, такий непевний, що обіймити може усю галицку інтеліґенцію, котра нюки-що для соціяльного нашого положеня мусить бути по найбільше демократичною. Але звісно демократизм демократизмови нерівний — і кожда партія, коли вона має бути теж суспільною партією, мусить свій демократизм ясно зазначити і показати его напрям, отже поставити свої суспільні ідеали. Як бачимо, думка національна і то тісно-національна була в партії народовскій тою загальною формою, у котрій помістилися найріжнороднійші елементи. Чи се однак було добре й користне для народної роботи, се друге питане і то питане перворядної ваги. На се питане ми й постараємося відповісти.

В чім лежала думка національна народовців? в признаню самостійности руско-українского народа. Які були конечні консеквенції найблизші сеі думки? — Розвивати свій язик, свою мову, підносити свій нарід чи інакше розвивати тоті прикмети народного організму, котрі відріжняють его від других народів. Поки однак ставиться одинокою цілею сам націоналізм чистий — т. є. як довго кажеться, що треба піднести нарід, усю націю, але не каже ся як его піднести, так довго плавати можна по верха, давати перше місце в програмі вузкому націоналізмови, а нехтувати одноцільність культурної і суспільної думки. Коли однак сходиться до самої сути народного житя, коли вийдеся від форми націоналізму до его змісту, тоді мусить ся поставити на перше місце погляди культурні і суспільні, погляди ясні, отверті і визначні.

Бо нарід розвивасся збільшенем своіх засобів моральних і матеріяльних, піднесенем і розвитком культурним і суспільним. І тому коли зійдеться від формального націоналізму в глубину народного житя, коли від зазначеня чисто зверхного орігінальних форм свого люду прийдеться обернутись до него самого і практично робити над ним, словом коли тото в розвою партії конечне „як стане перед нами, тоді мусимо висказати докладно свої не національні, але суспільні і культурні погляди.

Народовці вийшли від формального націоналізму і ним доси держаться. Длячого так склалося, про се скажемо другим разом, тут же зазначимо, що як довго ходило о самі далекі і маловажні питаня язикові і правописні, так довго зовсім природним способом напливали до народовців люде найріжнороднійших переконань — і, розуміеся, без шкоди для самої партії.

Інакше однак сталося, коли прийшлося від язика і правописи перенестися на поле серйозної практичної роботи над народом. Ріжні переконаня, які репрентовали члени народовскої партії, стали великою перепоною до поставленя ясної цілі. Тоті виданя „Просвѣти“ такі помішані та несистематичні, тота млявість усіх видавництв народовців, тота їйх на послідок неспосібність на всіх майже точках народної роботи, тісно звязана з проблематичностю програми: отсе й конечний наслідок того виключного ставленя вузко-національної думки, в котроі рамках поміститися могли найріжнороднійші люде.

Ясно буде, що чим глубше йдеся до практики, до самої основи народного житя, тим більше зазначується сей контраст, тим більше виступає на верха потреба ясної культурно-суспільної програми. А що в лоні народної партії суть люде відмінних переконань, отже о одній програмі й думати не можна. Противно повстати мусить більше програм, витворити ся кілька партій. Се конечний наслідок розвою народовців, конечний, неперемінний... Коли придивляємося цілому тому процесови, нам так і здається, немов се дві сили борються з собою: центротяжна і центробіжна. Зразу центротяжна переважає, але опісля роля переміниться і центробіжна набирає такої переваги, що мусить спровадити катастрофу — розбите цілого організму на органівми поодинокі та самостійні.

Борба тих двох сил представлялася доси головно в одній формі. Понеже радикалам ходило о програму і головно о програму, понеже вона далаб їм самостійне партійне жите — отже закидали народовцям, що в них нема ясної програми. Алеж з другого боку народовці бачили, що зазначене певних сталих культурно-суспільних ідеалів рівналоб ся їйх смерти яко одноцільної партії, тому заставлялися фразами, неясними і нещирими. Слушно бачили народовці в тій неясности свій одиноκий ратунок і все лиш виразно зазначували тісно-національну думку, в котрій усіх задержати було можна. Чи се однак і тепер удасться?!

Думаємо, що нічим так на разі не прислужимося породинам нової партії, як показом безпрограмовости народовців. Щоби однак не сказано мині, так як і тим, що передомною робили сей самий закид, що говорене про „безпрограмовість“ є лиш пустою фразою, то я постараюся показати на фактах, що се не фрази, а дійсність. А покажу се в другій статі.

Евгеній Левіцкий.

Читальня в Староміщині.

Дня 29 червня відбулися загальні збори нашої читальні, на котрі дуже численно зібралися члени і нечлени, не зважаючи на архипрокуратора, що конфіскує газети і книжки, членів називає бунтівниками і голосить в церкві, що хто буде читати або слухати Батьківщину, Народ і другі газети і книжки, то того не висповідає митрополит.[1]) Сміх і горе! Питаємося нашого архипрокуратора, чи годен митрополит висповідати тих всіх, що пренумерують руські газети? А тих, що читають і слухають? Ой, богато би вже треба у нас на те митрополитів... Не знаємо, за що Бог карає нас, селян, насилаючи нам таких архипрокураторів? Але не гадайте собі, наш отче архипрокураторе, що ми, селяне, ваших страшень та куренд боймося. Адже-ж у нас не Росія, де попам може вільно мати повну власть над хлопами тай над московскими газетами. Ми живемо в конституційній Австрії, і маємо на книжки та газети осібну ц. к. цензуру, котрої одної нам надто досить. Ми, хлопи, вже маємо на тілько глузду, що розуміємо, що если газета перейде через руки ц. к. прокураторії, то вже ніхто інший не має до неї права — кождому сі вільно читати, а ви тим, що що неділі кричите і конфіскуєте, нічогосінько не вдієте...

Наша читальня, хвалити Бога, красно розвивається, як то показалося на загальних зборах. По полудню о 5 год. надійхали гості з сусідних сел: з Дорофійівки — Гриць і Кіндрат Малішевскі; з Чернелівки — Микола Боднар, Іван Бендзюк і Роман Мичтій; з Підволочиск — Федь Щур; з Супрунівки Василь Люблянецкий, Тарас Люблянецкий начальник Григорій Гоцуляк, дяк Іван Андрух Байда — самі чесні господарі. Тілько шкода, що з інтелігенції не було нікого, але коло нас інтелігенція снить в шкаралупах.

До виділу вибрано: Павла Білика, чесного і ревного патріота начальника головою, ч. Василя Шевчука заступником, ч. Семка Турина бібліотекаром, Івана Лівковича секретаром, Юстина Гурина касієром, Яківа Осадчука і Тимка Рибака заступниками. Потім відспівано „многая літа“ в честь цісаря, дотеперішнього голови Людвіка Скорецкого і теперішнього голови Павла Білика. Дальше Микола Турин деклямував посму Шевченка „До Основяненка“, хор відспівав „Ще не вмерла Украйіна“, Те-

---

[1]) Звертаємо на сей факт унагу тих львівских руских редакцій, котрі з радостію надрукували звістку про куренду против Народа. Вороги якої небудь народної просвіти на селі, обертають таке руже, як куренда, против усяких руских газет і книжок і страшать тим самим митрополитом, котрого подвигови ті редакції так порадувалися. Прості селяне, не в однім місці, дуже добре розуміють, куди се йде і через те куренди такі так осуждують, що нашим „світлим“ Львовянам просто сором. При нагоді піднесемо ще два такі факти. „Червоная Русь“ надрукувала в 149 ч. п. з. Плоды новой эдукаційной системы“ такий величезний донос на руску гімназіяльну молодіж, а власне на тих, котрі буцім то нею руководять, що навіть ц. к. прокураторії було того занадто, і вона тото число Ч. Р. сконфіскувала. Бідний редактор Ч. Руси д. Марків не знає, що в справі вигнаних із станіславівскої гімназії учеників-Русинів, їзза котрої таке розверединся, із друків, — розуміеся, позволених — грав ролю Народ нарівні з Батьківщиною і — Славянскимъ Сборникомъ, на котрий директор гімназіяльний найбільше лютився. Отже, бажаючи денуніціяціями знищити своіх противників, дд. Маркови заразом денуніюють і себе самих і російске письменство, тай то в користь єзуітників, котрі серед гімн. молодіжі ведуть своє діло, а рівночасно денуніюють учеників-Русинів... Може сего дд. Маркови не знали, то нехай же знають і засоромяться, коли ще мають яке-небудь чоло. Найкумеднійше те, що в тім самім ч. Ч. Р. надруковано, на самім переді ось що: „Наши отвѣчныи недоброжелатели, не перебирающіи въ ніякихъ средствахъ для обезпеченія себѣ гегемоніи надъ русскимъ народомъ, пустили въ ходъ цѣлую машину всевозможныхъ подозрѣній, клеветъ и доносовъ, чтобы представити его въ очахъ мѣродательныхъ правительственныхъ факторовъ яко элементъ опасный для цѣлости австрійской монархіи, яко найку самыхъ чорныхъ заговорщиковъ, продумующихъ лишь о государственной измѣнѣ и гравитующихъ къ шизмѣ, Москвѣ, и Богъ вѣсть еще къ якимъ ужасамъ“. Виходить справді, що „у владики — два язики“: одним себе і своіх боронить, а другим на людей інших гуртів доносить. А такі в сім пункті й інші руські газети. „Вороги“ ж, котрі на провінції не розбирають і не хотять розбирати „російства“ від „нігілізму“ та „украйінства“ — кидаються на всіх і вся, і страх які ради руским допощикам та лизунам. Що у сім пункті народовскі газети не богато ліпші від москальофільских, се видно й з поданої дошси про Буковину, та видно й на „Дѣлѣ“. От напр. у редакції неповинна би ще була зійти з лиця краска сорому за повторене, без уваги, митрополичої куренди против Народа, а вона вже в 155 ч. повторяє, також без уваги, з віденьскої жидівскої газети Neue freie Presse бріхню про те, що буцім-то Поляки підпирають Народ на те, щоби між Русинами викликати розлад! Перед тим-же сніськи брехала на нашу газету Червоная Русь, що зрештою також передрукувала з N. fr. Presse то само, що „Дѣло“. Видко, Народ не дає тим руским і жидівским панам спати, і ну-же воювати против него.. бріхнями, бо правди у них на те дасть-біг. Чи так наші панове вдержаться на своіх захитаних становищах — дуже сумніваємося.

Редакція

кля Байда і Анна Білик віддеклямували „Катерину дуже красно, хор відспівав „Ми в луг підем всі с косами“, Гриць Когут деклямував „Серед поля широкого дубець виростає“, Настя Сокіл деклямувала „На що міні чорні брови“, відспівано „Мир вам братя“, Пилип Вінніцкий деклямував „Думи моі, думи“, відспівано „Там де Дністер полискує“, Василь Люблянецкий деклямував „Мурашка“, наренті відспівано „Колись Русин с під Бескида“.

Що то значить читальня: такі дівчата, котрі ледви уміли читати, тепер деклямували таку довгу поему „Катерина“.

Потім слідувала маленька гостина, а гості розійхалися аж о 2 год. по опівночі — всі були веселі і задовольняні.

Доси читальня наша розвивалася дуже красно, і маємо надію, що й далі будеся розвивати, під управою такого смілого і ревного патріота, як наш начальник і голова читальні Павло Білик, котрий від заложеня читальні, то не опустив ві ані одного разу. Таких людей для бідних Русинів щоб було як найбільше. Сего так голодного року роздав він перед Великодними святами 16 кірців пшениці, а доси роздав вже більше як 20 кірців жита. Він есть для своіх громадян, як тато, ніколи не гордить бідним і поратує-порадить. За то нехай ему Бог милосердний продовжить віка. Хотяй есть такі тулиголовці, котрі его мають за кепского, але то паршиві вівці, котрі ніколи не хотіли би згоди, іно риють, брешуть, кричать і паскудять череду, але дасть Бог, що в коротці правда всьо переможе, Бог їіх просвітить і вразумить.

Читальники.

Де що про перешкоди, спиняючі діяльність учителів народних в просвіті простонародя.

В ч. 6. „Народа“ сказав я про вербунок учителів народних і про їіх діяльність для просвіти простолюду, — тепер застановлюся, які перешкоди спиняють тую діяльність.

Першою перешкодою є маленька і дуже роздрібнена платня учителів народних, котра не забезпечує відповідного удержаня ані учителеви ані его родині. Тому входять учителі в зависимість не лиш від інспектора, але також еще більше від місцевого „пастиря“ і других вплывових і могучих осіб в громаді, котрі перешкаджають учителеви в его хосенних змаганях для просвіти народу. А єли знайдеся учитель сильнійшого і енергічнійшого духа, котрий силуеся переперти свої хосенні гадки і перепровадити організацію, користну для просвіти і поступу (як напр. заложене читальні, всипу збіжа, каси пожичкової або запомоговоі, завязане спілки предпріємчої для якоісь гуртовної роботи або достави, крамниці, достава каміня і шутру до будови доріг, вивіз дров і матеріялу з ліса і т. і., спільне оброблюване власних грунтів, щоби не йшли „на панске“ за пів дармо робити і т. і.) то тогди, як де, то справді підносять „проводирі“ народа такий крик і зойк на учителя, що не дай Боже! Но не конець на тім. Еще посипляться скарги від „проводирів“, від жидів і від інших підмовлених і невдоволених до властей шкільних (мовляв: соціяліст, нігіліст, бунтівник, агітатор і т. і.), що справді нераз аж волося ястає на голові інспекторови, як він міг такого небезпечного чоловіка приймити до повіту за учителя. Наступають комісії дісціплінарні, прийіжжає інспектор або делегат ради шкільної, а проводир запрошує его до себе на сніданечко і на обід і подає при тім поясненя до зроблених і внесених скарг, і наводить свідків таких, котрі суть ему „підніжками-рабами“, — і так оброблений функціонар переводить слідство з учителем; а коли з зізнань не може знайти кардостойного чину, то все таки поставить внесене в раді шкільній, щоби для успокоеня „ксендза“ і невдоволених з учителя, перенести его на іншу посаду, на що власть майже завсе годиться.

Таке перенесене учителя з одної посади на другу не лиш руйнує его матеріяльно, але утрудняє також в его діяльности, бо знов мусить на ново обчисляти обставини на новій посаді і на ново зачинати ділати — а хто знає, чи его знов така сама доля не спіткає, як в перед! Тому учитель таки змушений „сидіти тихо і не рипатися“. Тому то так мало таких учителів, котрі би, не забуваючи на своє велике завданє причипялися до просвітного руху. Дивує мене отже, що д. Обух обчисливши і посортовавши так докладно в ч. 12. „Парода“ попів і учителів в повіті снятинскім, заключає в кінци, що учителі далеко більше можуть ділати, ніж попи, а яко аргумент подає то, що учителі суть в безпосереднім зношеню з народом, що не мають случаю себе вивисшати та класти у „пастирі“ і що не приходять в положене брати які „треби“. Тут мушу перепросити д. Обуха і сказати, що або за односторонно задивляеся на „сі перепуджені і самопонижені существа“, себ то на учителів народних, або не знає докладно відносин учителів народних до громади і сі „проводирів“, або по просту хотів снятинских учителів „натягнути“. Тому радибим сему діячеви на ниві просвіти і піддвигненя нашого простолюдина потрудитися на збори учителів і там прислухатися їіх розправам урядовим і приватним, а тогди певне не схочеся ему „кепкувати“ з правдивих діячів для просвіти народної. Колим уже порушив те, що сказав д. Обух про учителів, то мушу ще й другого его твердженя діткнутися. Д. Обух каже, що не поши, не світска інтелігенція рушила снятинский повіт до просвіти, але шкільна молодіж, котроі властиве в повіті нема, лише на вакаціях. На то скажу, що хоть я не повітовець снятинский, то знаю декотрих товаришів в повіті, і певно, що без народних учителів рух просвітний в Снятинщині не розвинувбися і не мігби розвинутися, а то хотьби й тому, що власне тих студентів і молодих діячів в перве обучували в школах народних і вціплювали в них любов до свого простонародя. А і нинішні читальники мусіли були вперед научитися штуки читаня і писаня в школах народних, заки приступили до

нинішної організації читалень і ширення просвіти межи собою, отже фундамент до просвіти дала вперед школа народна, а затим народні учителі, котрі певне не були так дуже „самопонижені“, як то д. Обух о них виказує, бо тогди не могливби розбудити того духа просвітного і самостійного, який тепер межи снятинчанами пробився. Зрештою може хто з товаришів з снятинского округа ліпше обяснить д. Обухови стан учителів повіту.

Лихий стан матеріяльний і невідрадні відносини з „проводирями“ і другими верховодячими особами в громаді (а маю на думці лиш громади сільскі і маломіскі) відстрашують отже від заводу учительского і тому еще дуже великий брак правдиво образованих і фахово уздібнених учителів, а власти з недостачі заповняють упорожнені посади матеріялом сирим і не обробленим, котрий густо часто майже цілком не надаєся на учителів народних, і певно таких то учителів описав д. Обух в „Народі“.

Правда, що для таких стаєся завід учительский незрозумілим і здаєси йим, що посади учительскі суть на то, щоби дістати „на разі“, яке таке удержанє, — заки не виклопотає якого місця дїюрністи або „drogomistrza“ в раді повітовій або доки его не приймуть на практику до уряду почтового або податкового. Тому і перемінили німецку пословицю: „Wenn alle Stricke reissen, so gehe ich zur Finanzwache“ на: „Wenn alle Stricke reissen, so gehe ich zum Lehramte“. („Як усі посторонки пірвуться, то іду до ревізорів“ на „Як усі посторонки пірвуться, то іду на посаду учителя).

В тім отже річ, щоби можна як найбільше фахово-образованих і щирих народолюбців-учителів звербувати, котрі би зуміли і хотіли попровадити рух просвітний межи народом успішно і практично. Но нема на то еще й тепер надії, бо, як виказують справозданя з відбутих іспитів в семінаріях учительских, то мало виходить уздібнених учителів рускої народности, котрі би зрозуміли свою велику завдачу і схотіли для народа ділати. Як вперед сказавем, рухливійшого учителя борзо утихомирять скаргами і доносами до шкільних властей, скоро лиш він зближиться до простолюдина і зачне его просвічати. Такого учителя називають хлопоманом або таки по просту хлопом і то прилюдно, а потім вже розширяють тоту назву і на всіх учителів, через що дійстно учителі терпять на повазі найбільше від інтелігенції, котра властиве повинна би їх благородні змагання підпирати і йим в добрім ділі помагати. Так отже учителі, надибавши перешкоди, стаються або рівнодушними або безсильними в діланю просвітнім, усуваються від діяльности, а завдачу свою ограничають лиш на научуваню в школі так, щоби інспектора собі ненаразити, а в громаді кланяються низенько єгомосцеви, їїмосці, панунці і паничеви єгомосців, а навіть декотрі цілюють єгомосця в руку, щоби лиш не попасти в его неласку і щоби скарги і доноси не ішли до шкільної власти. Тому не повинен д. Обух дивуватися, єли учитель не стане моралістом против попови або другої інтелігенції місцевої і єли не відмовить товарискої забави в карти, як его попросять; коби лиш при тім не пускався в газардовну гру, бо і при грі і забаві не одно зло дасться усунути і переробити в користь просвіти і поступу народа. Кілько то перешкод усуває учитель при таких забавах товариских і для добра школи і для руху просвітного в громаді? Наведу на доказ от-сей приклад: Прийшов один учитель, щирий діяч для просвіти народної, на посаду, де місцевий парох і предсідатель ради шкільної належав до закала „твердих“ і згорда дивився на учителя. Але учитель старався о скілько міг удержувати добрі відносини з парохом; при тім пізнав его погляди на просвіту народа, котру понимав він в сей спосіб, що мужика не треба богато учити, бо учений мужик робиться зарозумілим, бутним і філософом. По короткім часі відважився учитель спімнути „пастиреви“, що здалобися в громаді читальню заложити; але парох сердито се відкинув. Учитель незражався тим і ходив далі коло розпочатого діла, аж становила ся хвиля, що сей гордий „пастир“ згодився на заложенє читальні, звідки вже лекше було ділати на рух просвітний межи громадянами. В той отже спосіб перевів учитель свою хосенну гадку в діло, а якби був інакше постунав і не ходив до пароха на „карти“, то ледви й до нині бувби що доброго зробив для просвіти народа. Зрештою, всякі гри товариські, коби лиш не газардовні, суть добрі, а навіть потрібні як високообразованим, так і простолюдині, бо як високообразований чоловік потребує якоїсь перерви в своїм занятю, так і ремісник і хлібороб не будуть остаточно мислити лиш о своїм ремеслі чи рілі і також потребують розривки, а знов не будуть вічно лиш о просвіті говорити, як також не будуть вічно читати о „гною“ і „паші“.[1]) Тому д. Обух не повинен зараз з гори збирати учителів, єсли котрий для товарискої забави вовзме карти до рук чи то з своїми товаришами чи з другими особами інтелігентними, бо учителі хоть учащали до семінарії, але не до тої, що у Львові на улици Коперника під ч. 36, тож не вправлялися аж „на стриху в грі в карти“, але мусіли бігати по лекціах, щоби собі заробити на яке-таке удержанє, і мусіли учитися, бо нині багато відомостей вимагають від кандидатів стану учительского. Коби лиш не надибав учитель на вказані перешкоди, а сміло сказати бы можна, що просвіта простолюду поплилаби бистрійшою струєю ніж до тепер.

Онуфрий Михайлишин.

---

[1]) Картам тай іншим подібним забавам, не то по товармствах, а й по інтелігентних домах, особливо на провінції ми також противні через те, що вони забирають увесь час „гостям“ так, що такий гість не то не знає, й не бачить навіть домашних слуг, не то інших робітних людей у селі чи місточку. Тому-то замість таких інтелігентних забав, ми радили би „гостям“ занятися бодай поверховними дослідами народного житя, збиранем пісень і т. і. Се також віддих, та ще й який! Нарешті „інтелігентний“ чоловік повинен віддихати на проходах і при читаню, а робітний при читаню, театрі і т. і.

Редакція.

Зміст: Прмчинок до історії польско-руских відносин, Радикала й редакції Народа. Wart Pac pałaca, a pałac Pac, Галичанина. Американскі робітници, Я. Г. Семенецкого. На краю світа, Н. С. Лєскова (конець). Зі Снятинщини, Галайди. Безпрограмовість народовців і їїх будучність І., Е. Левіцкого з увагою ред. Народа. Читальня в Староміщині, Читальників з увагою ред. Народа. Дещо про перешкоди, спиняючі діяльність учителів народних в просвіті простонародя, Онуфрия Михайлишиного.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. серпня 1890. **Ч. 16.**

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті руконписи ницаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Перестрій руских читалень

на підставі зміни статута тов. „Просвіти“[1]).

Сього року звернено більшу ніж коли небудь увагу на організацію нашого народу в спілки просвітні та економічні. В часописі „Народ“ надрукувано кілька цінних статей виказуючих недостатки та хиби дотеперішної роботи в тім напрямі, та подано кілька проектів нової організації.

Справа се дійсно великого значеня. Ми повинні, не спускаючи з ока дальшої і важнійшої цілі, т. є. основної зміни (роз. законною дорогою) нинішнього устрою суспільного, робити усьо, що уже нині можe зробити для піднесеня робучих мас нашого народу, щоби не вийшло на пословицю: „Нім сонце зійде, роса очи вийість“.

Початок зроблено: справу перестрою наших людових товариств розвинено в теорії. Тепер треба дбати, щоби се не скінчилось на самих лишень проектах.

Добрий в засаді проект д. М Павлика, котрий бажавби, щоби заложено нове „товариство читалень“, о стілько не практичний, що у нас дуже трудно завязати нове товариство, трудно знайти людей, котрі посвятилиб єму ввесь свій труд та вільний час, а ще труднійше роздобути для такого товариства маєток — головну підойму усякої роботи. Впрочім, хтож займеся заснованьом такого товариства? Зїізд руских нотаблів? Дуже сумніваємося.

Томуж то, узнаючи потребу нової організації нашого люду в цілях просвітних та економічних, хотілиб ми передовсім попробувати, чи би устрою істнуючих уже товариств не мож було так змінити, щоби з них вийшов як найбільший хосен для люду.

Маю тут на думці товариство „Просвіту“. Се товариство, котре бесперечно найбільше еще заслужилось коло просвіти люду з усіх руских товариств, має свої хиби як що до самого свого устрою, так і що до своїї дїяль-

[1]) Поміщаючи отсю гідну всякої уваги статю, мусимо завважати, що сам перестрій читалень, поданий тут, не богато ріжниться від того, що ми подали в 10 ч. Ми тілько думаємо, що за для сего треба заложити нове товариство, котре би стояло понад теперішними партіями і ило на цілі тілько реальну, повитивну просвіту та економічне двигненє народу, без усяких партійних примішок. Таке нове товариство було би ліпше ще й тим, що від разу захопилоби всі читальні і сотворилоби один суцільний, живий просвітно-економічний організм. Тимчасом, розпочата в тім напрямі діяльність „Просвіти“ не зараз би до такої однодільности довелаї тим більше, що, — як се жалувалися перед нами деякі видніїші народовці — общество Качковского зараз розпочалоби то само. Але ми не маємо нічого й протіо того, щоби „Просвіта“ розпочала таку діяльність; тілько сумніваємося, чи зможе вона знестися на таке обєктивне чисто просвітно-економічне становиско і то в найновійшім европейскім напрямку, бо що общество імени Качковского до того не в стані знестися, — про те нічо й росказувати. Противно, нам бачиться, що коли „Просвіта“ й „общество Качковского, без радикальної зміни своїх основ, цілей і складу, (на що, по нашому, нема надії) возьмуться обробляти читальні, то й читальні певне поділяться на два ворожі табори. На всякий случай тим, як віднесеся Просвіта до сего пляну д. Колесси, вона покаже, чи справді їй на серці народне добро, чи вузко-партійні або й фамілійні інтереси сі львівских провідників. Та хиба би сю реформу перспенрли коломийскі народники і особливо селяне покуцких повітів і вибрали такий виділ, котрий би схотів і міг після того працювати. В Коломийщині, як ми знаємо, наші прихильники думають закладати повітові чи окружні товариства для читалень, зовсім на нових основах і без розділу на партії народовску та москальофільску. Як би на таке скрізь по провінції найшлися роботящі люде, то се би найпевнійше довело до розвою поодиноких читалень, а за тим і до суцільного товариства або радше федерації товариств для читалень. Так ми розуміли й проектоване нами товариство для читалень. До цілі можна, по нашому, йти рівночасно з обох боків — з низу і зверху: низ нехай устроює союзи читалень по краю, а верх (то є люде, раді таким цілям і роботящі, головно ві Львові) нехай їм віддають свої услуги; коли-ж місцеві організації читалень зростуть скрізь, то й повстане таке товариство, яке ми мали на гадці, при чім верх може стати виборним центральним зарядом. Так би ми сотворили живу й тривалу організацію просвітно-економічну і аж тоді справді сталиби силою. На всякий случай се справа дуже складана, і через те ві перше доконче треба обсудити в усіх боків. Люде до праці найдуться чей і в Просвіті і в обществі Качковского, і поза ними, а такі заходи може й доведуть коли до того, що ті два товариства розвяжуться і віддадуть свої фонди новому просвітно-економічному товариству. Коли ж би несподівано „Просвіта“ перетворилася в таке товариство, яке має на гадці д. Колесса, то й гарно було би і для неї, і для народу. Тоді общество Качковского мусіло би піти в еї сліди, і яков вийшло би на то само. Тілько ж не треба спускатися одним на одних: треба комусь розпочинати, і розпочинати є тим, щоби не попустити і довести діло до кінця.

Редакція.

ности, особливо ж що тикається видавництв. Не вдаючись поки що в критику тих послідних, приглянемось деяким важнійшим точкам статута „Просвіти“, покажемо, чому їх не виконувано та о скільки цілий статут потребує основної зміни.

На похвалу „Просвіти“ треба признати, що вона найперша з усіх товариств поставила собі обовязком закладати народні читальні. Уже перший єї виділ р. 1869 поклав се у статути, котрі затверджено на загальнім зборі р. 1870. Та важна сеся постанова була лишень на папери, як видно із того, що р. 1873 мусів проф. Олександер Огоновский на загальних зборах домагатися, щоби „Просвіта“ старалась закладати читальні.

Тай тепер робота в тім напрямі не йшла так як треба. Виділ вправді завзивав р. 1876 руські читальні, щоби вписувались до „Просвіти“ та се не на много придалось. Допервa р. 1877 в „Письмі з Просвіти завізвано нарід до закладання читалень. Тогож року в марті рішив виділ уложити статут для читалень, котрий видруковано аж р. 1880.

На підставі того самого статуту завязуються наші народні читальні еще до нині.

Та через 10 літ обставини змінились доволі. Статут, котрий ледво відповідав початковій організації, не відповідає їй нині зовсім.

Коли в наших читальнях вільно лишень „читати книжки та часописи, розговорювати о тім, що прочитано слухати відчитів“, та бавитись деклямаціями, співами і т. п., тимчасом „Kółka rolnicze“ побіч просвіти (розуміється, пониманої на свій лад) подають своїм членам поміч матеріяльну, закладають каси пожичкові та щадничі, спілки промислові і торговельні, шпіхлірі, крамниці, улекшують людьом набуване доброго насіня, машин та звиклих приладів господарских. Чиж диво, що вони зискують між нашим народом тілько членів? Чиж диво, що вони множаться с кождим роком в геометричній майже прогресії? Алеж бо побіч згаданих уже причин успішного їх розвою розростаються вони еще тому, що вони усі — се одно товариство, котрого заряд має не тілько право закладати кружки, але і мішатися до їх господарки — контролювати їх.

А „Просвіта“? Вона і при найліпшій волі та старанности свого заряду, на підставі свого статута на підставі мертвого параграфу про закладане читалень, та статута для читалень, о котрий постаралась, не много може причинитись до організації, а навіть до ширення просвіти між нашим народом. (Про економічне двигнене люду нема що й говорити, бо сього навіть не покладено в статути).

Бо припустім, що навіть товариство се і віднеслось, чи то письменно, чи через свого делегата, до людей доброї волі в якім небудь селі, та спонукало їх до заложеня читальні; (що, треба знати, за 20 літ, т. є. від р. 1870 ледви чи кілька разів трафилось), припустім, що читальню і заложено, гарненько заспівано та задеклямовано при єї отвореню, а навіть випито на розвій читальні та за здоровє і гаразд простого люду, то така читальня, заложена під вплівом одноразової принуки, а потому полишена самій собі, упадала, скоро не стало тої принуки, і тих людей, котрі єї заложили, та скоро люде побачили в такій читальни много формалістики, з котрої не було для них ніякого хісна.

Так отже найважнійшою хибою устрою „Просвіти“ є сеся, що вона не має ніякого права мішатися до заряду читалень, котрі би заложила.

Найбільшою-ж перепоною, яка спиняє розвій наших читалень, є се, що вони становлять зовсім окремі, нічим із собою не сполучені товариства, стоячі хиба під божою опікою, та що їх круг діланя обмежений лишень до цілей просвітних. Між тим практика показала, що такі товариства лишень при сполученю, при спільнім заряді і контроли можуть сповняти свою задачу, а також і се річ загально відома, що простий народ тоді лишень щирим серцьом прихилиться до якоїсь інституції, коли зараз бачить із неї також матеріяльні користи.

Усьому тому може дати раду товариство „Просвіта“. Воно може і повинно постаратися о се, щоби одна із найважнійших точок єї статута не зіставала лишень на папери; вона повинна занятись щиро не лиш закладаньом читалень, але їх основним перестроєм.

До сього зможе „Просвіта“, дійти лишень на підставі зміни свого статута.

Новий такий статут є у мене виготовлений, однак на сім місци можу я подати хиба важнійші єго точки, з котрих би мож порозуміти проект реорганізації сього товариства. Ось і ті точки:

Тов. „Просвіта“ має своє центральне місце пробуваня у Львові, а діяльностею своєю обіймає усе руске населене Галичини.

Цілею тов. є дбати про піднесене просвіти і добробиту народу.

Щоби сесю ціль осягнути, має товариство:

а) закладати „Читальні „Просвіти“;

б) видавати книжки і часописі популярні в язиці рускім;

в) закладати спілки рільничо-господарскі і промислово-торговельні, каси щадничі і пожичкові, шпіхлірі та крамниці;

г) уряджувати устні виклади і відчити поучаючі, а також вечерниці з бесідами і т. д.

ґ) уряджувати вистави господарскі і промислові;

д) заводити школи господарскі і промислові;

е) посередничити своїм членам в набуваню приборів господарских і насіня, а також в глядапю зарібку.

Тов. „Просвіта“ складаєся із членів звичайних, читаючих і почетних.

Звичайним членом може бути кожда „Читальня Просвіти“ з обовязком платити 2 зр. річно, за що дістане уже виданя товариства. Читаючим членом може бути кожда особа рускої народности, предплачуюча книжки товариства і принята виділом. „Читаючий“ член, котрий належить до якої „читальні Просвіти“, платить за книжки річно 1 зол; хто-ж до ніякої читальні Просвіти не належить, платить 2 зол.

Заряд товариства становить:

а) загальний збір краєвий, і виділ центральний,

б) повітовий збір і виділ повітовий тов. Просвіти,

в) місцевий збір і виділ місцевий „Читальні Просвіти“.

„Читальня Просвіти“ може основатися на підставі сего статута „Просвіти“ в кождій громаді, если з тим зголоситься що найменше 10 місцевих Русинів до заряду повітового або центрального.

Виділ „Читальні Просвіти“ має обовязок скликувати як найчастійше зібраня членів та мати на такі зібраня готовий відчит або поучаючу промову і дискусію; зміряти до заложеня власної крампиці, каси ощадности і т. д. в загалі зміряти до виповненя задачі означеної статутом цілого товариства.

Місцевий виділ „Читальні Просвіти“ мусить здавати піврічні справозданя повітовому, а що-річні центральному виділови, та слухати розпоряджень тих виділів, а за се має право жадати від них запомоги грошевої, і в загалі усякої помочи та опіки.

Повітовий виділ наглядає усі „Читальні Просвіти“ в своім повіті, дає їйм поміч, закладає нові „Читальні Просвіти“ скликує повітові збори членів „Читалень Просвіти та здає що року справозданя центральну виділови.

На повітовім загальнім зборі голосують усі члени читалень, і „читаючі“ члени Просвіти“ та вибирають виділ повітовий. На краєвім загальнім зборі голосують відпоручники „Читалень Просвіти“ та читаючі члени „Просвіти“, і вибирають центральний виділ.

Центральний виділ, котрий заряджує цілим товариством і наглядає як повітові так місцеві виділи „Читалень Просвіти“. складаєся із 16 членів. Вони діляться на 2 секції а) просвітну, котра занимаєся видавництвами, б) економічну, до котрої належать усі інші справи, означені статутом, особливо-ж заряд „Читалень Просвіти“.

В той спосіб сполучилаб „Просвіта“ усі наші читальні в одну велику громаду, не далаб їйм упадати, та малаб красшу нагоду закладати нові читальні. При такій організації можнаби і працю по читальнях повести сістематично та раціонально, а тоді і люде, котрі малиб із читалень також матеріяльну користь, горнулибся до них раднійше.

Кожда така читальня булаб рівночасно і агентурою для видавництв Просвіти, котрі при відповідній редакції і системі, могліб мати широкий вплив на наш народ.

Так уладжені статути можнаби рівночасно розіслати по читальнях, а на 300 істнуючих нині читалень певно 150 прийме сей новий устрій.

Але, міг би хто запитати, чи на таке товариство позволять власти? Повинні позволити, бо-ж права суть для усіх ті самі; а на подібних статутах основане „товариство кружків рільничих“, котре має цілі і просвітні, і економічні. Треба пробувати!

Та, хотьби і власти позволили, закине хто, але де взяти тілько людей до виділу центрального та виділів повітових? Та, хоть може і знайдеся їйх на стілько, але чи дадуть собі раду з таким множеством ріжнородних справ?“

Де їйх взяти? Таж нераз стрічки наших часописей переповнені іменами малих та великих патріотів та дїячів! Мало-ж би їйх не стати лишень там, де ходить о реальну працю для народу?! Сяиб так мало бути, то тоді вийшла би бодай на верх патріотична блята многих людей. Але ми сього не сподіваємось. Противно, ми думаємо, що знайдеся на стілько розумних та трудолюбивих людей. А щоби дали собі раду із роботою, якої певно буде чи-мало, мусить „Просвіта“ позбутися деякого тягару, котрий спиняє єї властиву роботу. „Просвіта“ повинна, покінчивши видане творів Шевченка, до котрого уже зобовязалась, раз на все покинути всякі інші видавництва, і всякі інші цілі, (бо на се маємо уже днесь другі товариства, як товариство Шевченка), — а за те усю свою енергію та силу посвятити роботі над просвітним двигненьом нашого люду та видавництвам для люду.

Отсей проект перестрою „Просвіти“ і читалень, піддаю під розвагу усіх прихильників народу як раз тепер перед загальним збором Просвіти, котрому намірюю сесю справу предложити.

Олександер Колесса.

Зі Снятинщини.

У нас було вже два зібраня для наради над виборами до повітової ради — але оба були дуже нечисленні Видно, що наші люде чогось стали обоятні до сеї справи і єї собі легковажать. Дуже би сумні послідки могли з сего вийти, сли би наші люде і далі стали так заховуватись. До того одна особа, по котрій ми сего цілком не сподівались, почала нам тут класти в голову, щоби ми вибирали ксьондза дзекана, хотя знає вона і сама добре, що се найбільший ворог всякого

поступового руху між селянами. Ми однак думаєм, що наші люде не дадуться так повести за ніс, бож вони преці памятають ще добре, як то вовчковецкі читальники жалувалися в „Народі“ на о. Коржинского за всякі переслідованя. Сеж преці той самий добродій, що казав одному читальникови — „от волів бись собі постоли купити, ніж маєш на читальню давати“, се той самий патріот, що старається всіх наших попів підюдити против читалень та народного руху; се той самий, що в повітовій раді по польски говорить. Він преці був також послом до сойму, а чи здавав бодай раз справу зі своєі діяльности? Мабуть не було і з чого здавати справу, бо-ж відома річ, що єго діяльність полягала головно на тім, що збирав на кінци сесії від послів гроші для соймових льокаїв. Теперка обняв в соймі ту діяльність гідний Коржинского наслідник ksiądz Sawa, славний русипойід. Одже бувби се великий встид для нашого повіту, котрий чейже за оден з найлучших уходить, єли би ми мали тут такого чоловіка вибирати у раду повітову. Впрочім се річ більше як певна, що єго поставлять Поляки на свою лісту, а як би і не перейшов, то виберуть єго пани зі своєі курії. Найже єго вибирають єго приятелі, а не наші селяне, зглядом котрих він так тяжко провинився! Також звертаєм вашу увагу, братя виборці і начальники громадскі, щобисьте були вирозумілі, коли котрого з вас, поминеся при уложеню ліcти.

Радних маєм вибирати лиш 12, а сіл маєм в нашім повіті щось 40! Одже годі навіть з що другого села вибирати по одному газді. Впрочім на лісті будуть поміщені лиш що найзаслуженійші люде, одже мусите бути уступчиві і вирозумілі. Лише тримаймося міцно разом і голосуймо одностайне, а побідимо так, як при виборах соймових.

Також маємо одну сумну справу подати до публичноі відомости. Ото, що лиш видав митрополит свою смішну куренду против „Народа“, а вже знайшовся такий пан-отець, що схотів підлизатися свому владиці, і хотя та куренда не відноситься до попів у станіславскій епархіі — зачав стукотіти на виділ читальні в своім селі, щоби відкинув „Народ“. Єсть се нехто інший, як о. Курпяк із Карлова, знаний із своєі підлизливоі натури, хотя не в однім взгляді має і заслуги за собою. Справді годі пізнати сего чоловіка, чого він властиво хоче! чейже владикою не буде, бо має жінку, а і місця нема тепер опорожненого, а ордерів за такі дурниці також не дають, хиба що би попросив п. Купчанка у Відни, щоби єму прислав мендель з віденьскоі вистави з 1873 р. — Такий мендель бувби єму сам разом дуже до лиця. І яким правом мішаєся він до читальні, коли не єсть навіть виділовим? Вправді виділові, не знаючи о що властиво іде, повірили о. Курпякови на слово, але тепер вже надумались інакше. Ми особенно покладаєм на ч. Івана Сандуляка, голову читальні, що не позволить сему отчикови встидати читальню карлівску перед світом і тикати носа не в своє діло. О. Курпяк хтівби на конт читальні приподобатися владиці — але ч. І. Сандуляк повинен взятись до него по військовому і закомендерувати єму так, як колись будучи фірером комендерував: Kehrt euch! Laufschritt! Marsch!

Додамо, що о. Курпяк, хотя і знаний противник декана, також за ним агітує.

Що то може жадоба, підлизатися владиці! Уважайте, отчику, що робите, бо як возьмемо розбирати ваше поступованє, то вийде таке, що і владика з кропилом не поможе.

Народник.

Поступованє о. Курпяка справді беззаконне, і виділ повинен показати, що складаєся з людей, свідомих своіх людских і конституційних прав, а не з рабів, котрих би всякий міг за ніс водити. Єдина старшина над виділом є загальні збори читальників, і коли о. Курпяк є членем читальні, то має там голос, але тільки один, так як і кождий інший. „Народ“ газета позволена, і коли вона для кого за вільнолюбна, то значить, що єму за богато й тоі волі, яку маємо в Австрії. Нехай же-ж забираєся до Росіі, де нема волі і де ніяких газет для народу друкувати не вільно.

Редакція.

ДВА СТАРЦІ[1]).

Оповіданє

ГРАФА ЛЬВА ТОЛСТОГО.

Перевів з великоруского

М. Павлик.

Жінка повідає ему: „Господи, бачу, що ти пророк. Батьки наші поклонялися на отсій горі; а ви кажете, що місце, де треба поклонятися, є в Єрусалимі". Ісус повідає їй: „Вір міні, що настає час, коли і не на сій горі, і не в Єрусалимі будете поклонятися Батькови. Ви незнаєте, чому кланяєтеся, а ми знаємо, чому кланяємося, бо спасенє від Юдеїв. Та настане час і настав уже, коли правдиві поклінники будуть поклонятися Батькови в дусі та правді, бо таких поклінників Батько шукає собі (Еванг. Іваноно, IV, 19-23).

I.

Зібралися два старці Богу молитися в старий Єрусалим. Один був богатий мужик; звали єго Єфим Тарасович Шевельов. Другий був небогатий чоловік Єлисей Бодров.

Єфим був мужик поважний, горівки не пив, тютюну не курив і табаки не нюхав, лихим словом від коли живе не кляв, і чоловік був острий і твердий. Два опади був Єфим Тарасович вітом і вислужив без хиби в касі. Родина у него була велика: два сини і внук жонатий, і всі жили в купі. На око він був мужик здоровий, бородатий і простий, і на семім хрестику тілько трохи борода сивіла. Єлисей був старець ані богатий, ані бідний, ставляв перше хати, а на старість став дома жити і розводив бжоли. Один син на заробок ходив, другий — дома. Чоловік був Єлисей добродушний і веселий. Пивав і горівку, і табаку нюхав, і любив співанки співати, але був смирний, з домашними і з сусідами жив у згоді. На око Єлисей був мужичок невисокий, чорнявий, с кучерявою борідкою і, як єго святий — Єлисей пророк, з лисиною на всю голову.

Давно обіцялися старці і вмовилися разом іти, та все Тарасовичови ніколи було: не переводилася у него робота. Тілько одно кінчиться, друге загадується; то внука женить, то з війська сина меншого дожидає, то знов хату нову загадав класти.

Зійшлися раз старці в свято, посідали на колоди. „Що-ж, мовить Єлисей, коли обіцянка відбувати підемо?" Зморщився Єфим. „Та почекати, повідає, треба, сей рік міні тяжки? випав. Загадав я тоту хату класти, думкі що-то поверх сотні накину, а вона вже треба займає. І то все не скінчив. Нехай уже до літа. Літі, коли Бог дасть дочекати, певне підемо". „На мій розум, повідає Єлисей, відкладати ніцо, іти треба тепер. Найліпший час — весна". „Та час то час, але робота розчата, як єі покинути? „Хиба-ж у тебе нікому? Син скінчить". „Та де там скінчить! На мого найстаршого годі спуститися — запиваєся". „Помремо, куме, будуть жити й без нас. Троба й синови навчитися". Та воно то так, та все таки хочеся при своіх очах роботу скінчити". „Ех, куме! Роботи всеі ніколи не скінчиш. От якось у мене баби к святу миють, прибирають. І се треба, і те, всего зробити не встигнуть. Ото старша невістка, баба розумна, й повідає: „Славити Бога, мовить, свято надходить, нас не чекає, а то, каже, кілько би не робили, всего би не зробили".

Задумався Тарасович. „Грошей, повідає, богатє продів я на тоту будову; а в дорогу також не с порожними руками йти. Гроші не малі, сто рублів". Засміявся Єлисей. „Не грішни, повідає, куме Твої статки против моіх у десятеро більші, а ти грішми журишся. Тілько скажи, коли виходити; у мене й нема, та будуть". Усміхнувся й Тарасович. „Ото, який ми богач, повідає, відки-ж ти возьмеш?" „Таже дома пошкробаю — наберу будь-кілько; а що не стане — улийів з десять з пасіки сусідови продам. Давно вже просить". „Ройі гарні будуть, жалувати будеш". „Жалувати?! Ні, куме! Поки житя мого, нічого, крім гріхів, не жалував. Дорожше душі нічого нема". „Воно то так, а все таки не ладно, коли дома непорядок". „А як у нас в душі непорядок буде, то гірше. А обіцяли-смося — ходім! Справді, ходім!"

II.

І намовив Єлисей товариша. Подумав, подумав Єфим, тай на другий день рано приходить до Єлисея. „Що-ж, підемо, повідає, правду ти кажеш. Житє і смерть у божих руках. Поки живі, та сили є, іти треба."

За тиждень зібралися старці.

У Тарасовича були гроші дома. Взяв він собі 100 рублів на дорогу, 200 рублів старій лишив.

Зібрався й Єлисей; продав сусідови 10 улийів з пасіки, і приплодок, який буде з десяти пнів, також сусідови. Взяв за все 70 рублів. Решту 30 рублів, із дому повиншортував у всіх. Стара свої остатні дала, на похорон ховала; невістка дала свої.

Наказав Єфим Тарасович старшому синови, як що маєся робити: і де кілько покосів узяти, і куди гній вивезти, і як хату викінчити і покрити. Усе обдумав — усе наказав. А Єлисей тілько наказав старій, аби від проданих улийів молоді бжоли осібно саджати, і су

---

[1]) Подаємо нашим читателям отсе прехороше і глубоко людске оповіданє з житя великоруского мужицтва, хоть і бачимо в нім хибу — тоту, що поява Єлисея перед Єфимом у Єрусалимі не добре умотивована псіхологічно. М. П.

сідови вірно віддати, а за домашні справи й не згадував: само діло, мовляв, покаже, що й як робити треба. „Самі газди, для себе зробите, як ліпше“.

Зібралися старці. Напекли домашні пляцків, пошили вони торби, утяли онучі нові, обули нові черевики, взяли на запас личаки тай пішли. Відпровадили домашні їіх за околицю, попращалися і пішли старці в путь дорогу.

Вийшов Єлисей з веселим духом, і на-коли відійшов від села, тай всі діла свої забув. Тілько й думки у него, як би дорогою товаришеви вгодити, як би в мирі й любі до місця дійти і домів вернутися. Іде Єлисей дорогою, і все сам про себе або молитву шепче, або житія, які знає, на память твердить. А зійдеся в дорозі с чоловіком, або на нічліг прийде з усяким старався якби найласкавійше обійтися та по божому слово сказати. Іде — радуеся. Одного діла не міг зробити Єлисей. Хотів покинути табаку нюхати і табакерку лишив. та скучно стало. По дорозі дав єму чоловік. Отже терпить. терпить, тай лишиться від товариша, щоби єго на гріх не наводити, і понюхає.

Іде й Єфим Тарасович добре, — твердо, злого не робить і пустого не говорить, та нема у него полехкости на серці. Не виходить у него з голови жура за домашне. Все згадує, що дома дієся Чи не забув чого синови наказати, і чи так син робить? Побачить по дорозі картофлі садять або гній везуть, тай думає: чи так на росказ єго син робить? Так би, бачиться, вернувся і все би показав і сам зробив.

III.

Ішли пять неділь старці, домашні личаки сходили, вже нові купувати стали, і прийшли в хохлаччину[1]). Від дому йшли, за нічліг і за обід платили, а прийшли до хохлів, стали їіх один від одного до себе люде кликати. І приймуть, і нагодують, і грошей не беруть, а ще не дорогу в торбу їім хліба, ба й пляцків накладуть. Пройшли так вільно старці сімсот верст[2]) пройшли ще губернію і прийшли в неурожайну сторону. Пускати, пускали, і грошей за нічліг не брали, а годувати перестали. І хліба не скрізь давали, інший раз і за гроші не дібються. Торік, росказували люде, не вродилося нічо. Котрі були богаті, підупали, все попродали, котрі по середині жили — на нічо зійшли; а бідні, то або вийіхали зовсім, або по жебрах ходять, або дома бідують. Зимі — мякини та лободу йіли.

Ночували раз старці в місточку, купили хліба фунтів пятнацять, переночували і вийшли до-світа, аби далі до спеки увійти. Пройшли верст десять і дійшли до річки, сіли, позачерали води в горнята, розмочили хлібець, понойіли і перезулися. Посиділи, відітхнули. Дістав Єлисей ріжок. Покивав на него головою Єфим Тарасович. „Як, повідає таку погань не кинути!“ Махнув рукою Єлисей. „Заміг, мовить, мене гріх, що діяти!“

Встали, пішли далі. Пройшли ще верст десять. Прийшли в велике село, пройшли ціле наскрізь. І вже снечно стало. Утомився Єлисей, захотілося єму і відітхнути і напитися та не остановляєся Тарасович. Тарасович на хід кріпший був, і трудненько було Єлисеєви за ним бічи. „Напити би ся, повідає“. „Що-ж — напийся. Я не хочу“. Остановився Єлисей. „Ти, повідає, не жди, я тілько забіжу, он, у хатчину, напюся. На-крузі здогоню“. „Добре повідає“. І пішов Єфим Тарасович сам далі дорогою, а Єлисей навернув ід хатчині.

Підійшов Єлисей до хатчини. Хатчина не велика, мазана; низ чорний, верх білий, та облупилася вже глина — давно, видко, не мазана, і дах з одного боку роскритий. Вхід до хатчини з подвіря Увійшов Єлисей на подвіре, бачить коло купи глини чоловік лежить обголений. худий, сорочка в портки — по-хохлацки. Чоловік, видко, ляг у холодок, та сонце вийшло просто на него. А він лежить і не спить. Закликав єго Єлисей, попросив води напитися — не обізвався чоловік. „Або хорий або неласкавий“, подумав Єлисей і підійшов до дверей. Чує, в хаті дитина плаче. Постукав Єлисей замком деревяним. „Газди!“ Не обзиваються. Постукав іще палицею в двері. „Хрещені!“ Не рухаються. „Раби божі!“ Не обзиваються. Хотів Єлисей уже й гет іти, коли чує: ізза дверей, немов охає хтось. „Чи не біда яка з людьми? Подивитися треба!“ І пішов Єлисей у хату.

IV.

Обернув Єлисей замок — не заперто. Отворив двері, — перейшов через сіни. Двері хатні отворені. На ліво ніч; просто передний кут; у куті божниця,[1]) стіл; за столом лавиця; на лавиці, в одній сорочці баба простоволоса сидить, голову на стіл сперла, а коло неї хлопчик худий, а черевина велика, бабу за рукав сіпає, а сам реве, чогось просить. Увійшов Єлисей у хату. В хаті воздух тяжкий Дивиться: за печію на підлозі жінка лежить. Лежить ниць і не дивиться, тілько хрипить, і ногу то витягне, то підтягне. І кидає сі з боку на бік і від неї то запах тяжкий, видко, під себе ходить, і обхаіти сі нікому. Підняла голову баба, уздріла чоловіка. „Чого, повідає, тобі треба? Чого треба? Нема, чоловіче, нічого“. Зрозумів Єлисей, що вона говорить, підійшов ід ній. „Я мовить, рабо божа, напитися зайшов“. „Нема кому принести. Нема чого взяти. Іди собі“. Став Єлисей питати: „Що-ж, і здорового у вас нікого нема, жінку обхаіти?“ „Та нема нікого, чоловік на дворі поміра, а ми тутечки“. Замовк був хлопчик, чужого побачив, та як

---

[1]) Хохлаччиною звуть Москалі Украйіну. Хохол — Русин, Украйінець. Завважаємо, що далі і бесіду Украйінців, автор наводить по-нашому, по украйінски.

[2]) Сім верст іде на нашу милю. М. П.

[1]) Божниця—полички на боги, то є образи. М. П.

промовила баба, знов ухопив сі за рукав: „Хліба, бабусю, хліба“, і знову заплакав.

Тільки що хотів Єлисей спитати баби, увалився чоловік у хату, пройшов попри стіну і хотів на лаву сісти, та не дійшов і впав у кут коло порога. І не став підніматися, став говорити. По одному слову відриває, скаже — віддихається, знов скаже. „І болість, повідає, напала і... голодні... Ось з голоду помірає! — показав мужик головою на хлопця тай заплакав.

Стряс Єлисей торбою за плечима, випростував руки, скинув торбу на землю, потім підняв на лавицю, і став розвязувати. Розвязав, добув хліб, ножик, укройів окрайць, подав чоловікови. Не взяв чоловік, а справив на хлопця і на дівчинку, — їм мовляв, дай. Подав Єлисей хлопцеви. Зачув хлопець хліб, витягся, ухопив окрайць обома ручками, і припав до него так, що й носа не видко. Вилізла ізза печи ще дівчинка, вдивилася в хліб. Подав і їй Єлисей. Укроів іще і бабі подав. Взяла й баба, стала їсти. „Води би, повідає, принести. Губи у них запеклися. Хотіла, каже, я, — вчера, чи сегодня, уже не тямлю, — принести, упала, не дійшла, і ведро там липилося, коли не взяв хто“. Спитав Єлисей, де колодязь у них. Повіла баба. Пішов Єлисей, найшов ведро, приніс води, напоів людей. Попойіли діти ще хліба з водою і баба попойіла, а чоловік не хотів їсти. „Не приймає, каже, душа“. Друга баба, тота цілком не піднималася і до себе не приходила, тілько кидалася на підлозі. Пішов Єлисей у село до склепу, купив пшона, солі, муки, олію. Найшов сокиру, нарубав дров — став у печи топити. Стала єму дівчинка помагати. Зварив Єлисей затирку і кашу, нагодував людей.

V.

Попойів чоловік трохи, і баба попойіла, а дівчинка с хлопцем і горщик вилизали, і пішли обнявшися спати.

Став чоловік з бабою росказувати, як то все з ними скойілося. „Жили ми, кажуть, і до того небогато, а тут не вродило нічо, стали в осени пройідати, що було. Пройіли все — стали у сусідів і добрих людей просити. Зразу давали, а потім відмовляти стали. Не одні й ради би дати, та ніцо. Тай просити яковось стало; всім винні: і грошi, і муку, і хліб. Шукав, каже чоловік, я собі роботи, — роботи нема. Люде скрізь за страву до роботи набиваються. День поробиш, та два так ходиш, — роботи шукаєш. Стала баба з дівчинкою ходити далеко на жебри. Давали слабо, ні в кого хліба нема. Та все-ж таки годувалися якось, думали дотягнемо так до нового хліба. Та з весни цілком давати перестали, а тут і болість напала. Стало зовсім круто. День їімо, а два ні. Стали траву їісти. Та, чи то з з трави, чи так, напала на бабу болість. Лягла баба, і в мене, каже чоловік, сили нема. І поправитися нічим. „Одна я, каже баба, билася, та з сил вибилася без їіди, тай ослабла. Ослабла й дівчинка, тай стала боятися. Посилали сі до сусідів — не пішла. Забилася в кутик і нейде. Заходила сусідка позавчера, та побачила, що голодні та хорі, тай обернулася й пішла. У неї самої чоловік пішов, а малих дітей годувати нічим. Так от і лежали — смерти ждали“.

Вислухав їіх Єлисей і постановив того дня не йти доганяти товарища — заночував тут. На другий день рано встав Єлисей, взявся в хаті до роботи, гейби сам був газда. Розчинив із бабою на хліб, затопив у печи. Пішов із дівчинкою по сусідах добувати, чого треба. Чого не доправиться — нічо нема, все пройідено: ані з газдівства, ані з одежі. І став Єлисей старати, чого треба: одно сам ізробить, друге купить. Пробув так Єлисей один день, пробув другий, пробув і третій. Поправився хлопчик, ходити став по лавиці, до Єлисея ластитися. А дівчинка цілком повеселіла, ві всім помагає. Все за Єлисеєм бігає: діду, дідусю! Підлялася й баба, до сусідки потипала. Став і чоловік попри стіну ходити. Лежала тілько друга баба, тай та на третій день раптом пробудилася і стала їісти просити. Ну, думає Єлисей: не надіявся я, що тілько часу протрачу, тепер піду.

VI.

На четвертий день надійшли розговіни, і думає Єлисей: „Нехай уже розговіюся з людьми, куплю денцо про празник, а над вечір і піду“. Пішов Єлисей знов у село, купив молока, муки питльованої, сала. Наварили, напекли вони з бабою, а на другий день рано пішов Єлисей на службу божу, прийшов, розговівся з людьми. Встала того дня й баба, стала типати. А чоловік підголився, чисту сорочку взяв — баба випрала, — пішов у село до богача ласки просити. Заставлені були у богача левада і ріля, — так пішов просити, чи не віддасть левади й рілі до нового хліба. Вернувся над вечір газда сумний і заплакав. Не помилував богач, повідає: принеси грошi.

Задумався знов Єлисей. „Як їім, думає, тепер жити? Люде косити підуть, їім ніщо: левада заставлена. Пристигне жито — люде жати возьмуться (тай уродило ж воно, уродило, святе!), а їім і заждати нічого: продана у них десятина їіхня богачеви. Піду я, вони знов на те саме зійдуть“. І роздумав Єлисей, і не пішов із вечера — відложив до раня. Пішов спати на двір. Помолився, ляг, і не може заснути: і йти треба, уже й так і грошей, і часу богато протратив — і людей жаль. „Всіх, видко, не обдаруєш. Хотів їім водиці принести та хлібця по окрайцеви дати, а то он куди захопило. Тепер — уже леваду та рілю викупи. А рілю викупиш, — корову дітем куци, та коня, чоловікови снопи возити. Видко, запутався ти, брате Єлисею Кузьмичу. Розгостився і толку не найдеш!“ Устав Єлисей — взяв сірак із під голови, розложив, добув ріжок, понюхав, гадав думки прочистити, аж ні: думав, думав, нічого не видумав. І йти треба, і людей жаль. А як зробити, не знає. Зложив сірак під голови і ляг знову. Лежав, лежав, уже й кури пропіяли, і зовсім засинати став. Раптом, якби збудив єго хтось. Бачить, ніби

він убраний зовсім, і з торбою і з налицею, і треба єму ворітьми прійти, а відхилені вороха тілько, аби пролізти одному. І йде він у ворота і зачепив з одного боку за торбу; хотів відчепити, зачепився з другого боку за онучу, і онуча розвязалася. Став відчіпати, аж зачепився не за пліт, а то дівчинка держить, кричить: діду, дідусю, хліба! Подивився на ноги, а за онучу хлопець держить, крізь вікно баба й чоловік дивляться. Прокинувся Єлисей, промовив сам до себе голосно: „Викуплю, повідає, завтра рілю і леваду, і коня куплю, і муки до нового хліба і корову дітем куплю. А то підеш за море Христа шукати, а в самім собі втеряєш. Треба поставити на ноги людей!“ І заснув Єлисей до раня. Прокинувся Єлисей рано. Пішов до богача — рілю викупив, віддав гроші й за леваду. Купив косу, і тота продана була, — приніс домів. Післав чоловіка косити, а сам пішов по людех: найшов у шинкаря на продаж коня з возом. Сторгувався, купив; купив і муки, мішок на віз поклав і пішов корову купувати. Іде Єлисей і здоганяє дві Українки. Ідуть баби, балакають. І чує Єлисей, що говорять баби по своєму, а розбирає, що за него говорять: „Бач, оце його значала не пізнали, така думка: простий чоловік. Зайшов, кажуть, напиться, тай там і зажив. Чого, чого не купив він йім. Сама бачила, як сього дня у шинкаря коняку з возом купив. Ні, мабуть таки є люде на світі. Треба піти подивиться“.

Учув се Єлисей, зрозумів, що его хвалять, і не пішов корови купувати. Вернув до шинкаря, віддав гроші за коня. Запряг і пойіхав з мукою д хаті. Підіхав до воріт, остановився і зліз із воза. Побачили газди коня — здивувалися. І думаєся йім, що для них він коня купив, та не сміють сказати. Вийшов газда отворити ворота. „Відки, повідає, кінь у тебе, дідусю?“ „А купив, каже. Дешево лучився. Накоси-ко в жолоб травиці, єму на ніч покласти. Тай мішок здойми „Випряг господар коня, відніс мішок до комори, накосив обсремок трави, поклав у жолоб. Лягли спати. Єлисей ляг на улиці, і туди з вечера свою торбу виніс. Заснули всі. Устав Єлисей, завязав торбу, обувся, одяг сірак і пішов у путь за Єфимом.

VII.

Відійшов Єлисей верст пять, стало світати. Сів він під дерево, розвязав торбу, став рахувати. Порахував, лишилося 17 рублів 20 копійок. „Ну, думає, з сим за море не перейідеш! А Христовим іменем збирати — аби більше гріха не було. Кум Єфим і сам дійде, за мене свічку поставить. А міні, видко, обіцянка до смерти лишиться. Та боле Господар — ласкав, потерпить“.

Підвівся Єлисей, стряс торбою за плечима і пішов назад. Тілько село обійшов навкруги, аби его люде не бачили. І скоро дійшов до дому Єлисей Туда йшов — трудно здавалося, на силу іноді плівся за Єфимом; а назад пішов, так єму Бог дав, що йде й утоми не чує. Іде за играшку, налицею помахує, по 70 верст у день увіходить.

Прийшов Єлисей домів. Усе с поля зібрали. Зрадувалися домашні своєму старенькому, стали роспитувати: як і що, чому від товариша лишився, чому не дійшов, домів вернувся? Не став росказувати Єлисей. „Та не позволив, повідає, Господь; ростеряв дорогою гроші і лишився від товариша. Так і не пішов. Простіть Христа ради!“ І віддав старій решту грошей. Роспитав Єлисей за домашні справи: все добре всю роботу поробили, занедбаня в господарстві нема, і живуть усі в згоді та єдности.

Учули того-ж дня й Єфимови, що вернувся Єлисей, прийшли питати за свого старого. І йім то само сказав Єлисей: „Ваш, повідає, старий, скоро пішов, розійшлися ми каже, три дни до Петра, хотів я було доганяти, та тут таке скойілося: ростеряв я гроші, і ні с чим стало йти, так і вернувся“. Здивувалися люде, як таки, чоловік розумний та так глупо зробив — пішов і не дійшов, тілько гроші потратив? Подивувалися тай забули. І Єлисей забув. Взявся до роботи дома: придбав із сином дров на зиму, обмолотив із бабами збіже, прикрив стодоли, сприятав бжоли, віддав 10 пнів з приплодком сусідови. Хотіла его стара утаіти, кілько від проданих пнів народилося, та Єлисей сам знав, котрі не роілися, а котрі роілися, і сусідови замість десять — сімнацять віддав. Обробився Єлисей, післав сина ва заробки, а сам засів на зиму личаки плести та деревяні черевики довбати.

VIII.

Увесь той день, коли остався Єлисей у хорих людей — ждав Єфим товариша. Відійшов він недалеко і сів. Ждав, ждав, задрімав, пробудився, ще посидів — нема товариша. Очи видивив Уже сонце за дерево зайшло — нема Єлисея. „Чи не проминув-варе, думає, менє, коли я спав? Та годі-ж не бачити єму! В степу далеко видко. Піти назад, думає, а він наперед піде. Обминемося з ним, іще гірше. „Піду я далі, на нічліґу здибаємося“. Прийшов у село, попросив десятника, аби, коли прийде такий старчик, відвести его в тоту саму хату. Не прийшов на нічліг Єлисей. Пішов далі Єфим, питав усіх — чи не бачили старчика лисенького? Ніхто не бачив. Здивувався Єфим і пішов сам. „Здибаємося, думає, де-небудь в Одесі, або на кораблі“, — і перестав думати.

Здибався по дорозі з богомільником. Богомільник у капузі, в підряснику, і з довгим волосєм, був і на Атоні, і в другє іде в Єрусалим. Здибалися на нічліґу, розговорилися тай пішли разом,

Дійшли до Одеси миром. Три доби прочекали на корабель. Богомільців богато чекало. Були з ріжних сторін. Знов роспитав Єфим про Єлисея — ніхто не бачив.

Дістав Єфим білет заграничний — 5 ру-

блів стало. Віддав 40 рублів за йізду туди й назад, закупив хліба, оселедців на дорогу. Спустили корабель, перевезли богомільців, сів і Тарасович з богомільником. Підняли якорі, відбили від берега, поплили морем. День миром плили; над вечір знявся вітер, пішов дощ, стало гойдати і корабель заливати. Кинувся народ, стали баби голосити і з мущин, котрі слабші, стали по кораблю бігати, місця шукати. Найшов і на Єфима страх, тілько не показав того по собі і як сів із приходу на покладі, рядом із тамбовскими старцями, так сидів цілу ніч і день другий цілий і тілько свої торби держали і нічого не говорили. Затихло на третій день. На пятий день приплили к Цареграду. Деякі подорожні висідали на беріг ходили дивитися на церков Софії-Премудрости, де тепер Турки панують; Тарасович не висідав, на кораблі просидів. Тілько булки білої купив. Простояли добу, знов поплили морем. Остановлялися ще коло Смирни міста, коло другого міста Александрії і доплили миром до Яфи міста. В Яфі зсаджують усіх богомільців: 70 верст пішки до Єрусалиму. І при зсаджуваню набрався страху народ: корабель високий і с корабля вниз на чайки народ кидають, а чайка гойдаєся, от-от не попаде в чайку, а мимо; людей двох замочило, а зсадили всіх миром. Позлізали, пішли пішки; на третій день в обіди дійшли до Єрусалиму. Стали за містом, на рускій кватирі, білети підписали, пообідали, пішли з богомільником по святих. До самого гробу божого ще не пускали. Пішли в патріярший монастир, зібрали туди всіх поклінників, посадили жіноту осібно, мущин осібно. Веліли роззутися і посідати навкруги. Вийшов монах із полотенцем і став усім ноги вмивати; умие, утре і поцілює, і так усіх обійшов. Єфимови ноги обтер і поцілював. Вистояли вечірню, утреню, помолилися, свічки поставили і подали на поминки за родичів. Тут і нагодували, і вина давали. На другий день рано пішли в келію Марії Египетскої, де вона спасалася. Поставили свічки, молебен відслужили. Відти в Авраамів монастир ходили. Бачили Савеків сад — місце, де Авраам сина зарізати хотів Богови. Потім ходили на те місце, де Христос явився Марії Магдалині, і в церков Якова, брата Господня. Всі місця показував богомільник, і скрізь казав, кілько де грошей давати треба Д обідови вернулися на кватиру, попоїли. І тілько стали лягати спати, заахав богомільник, став свою одіж перебирати, шукати. Витащили, повідає, у мене мошенку з грішми — 23 рублі, каже, було: дві десятці і три дрібними. Посумував, посумував богомільник, нічого діяти — лягли спати.

IX.

Ляг Єфим спати, і напала на него покуса. „Не витаскували, думає, в богомільника грошей; у него ді йіх не було. Нігде він не подавав. Міні казав давати, а сам не давав, та ще в мене рубель узяв“,

Подумає так Єфим і пічне сам себе корити: „Що, міні каже, чоловіка судити, грішу я. Не буду думати“, Тілько забудеся, знов стане нагадувати, як богомільник на гроші лакомий, і як він неподібно говорить, що у него мошенку витащили, „І не було, думає, у него грошей. Тілько дурить“.

Встали над вечір і пішли на до-світну службу божу в велику церков Воскресенія, — до гробу Господнього. Не попускаєся богомільник Єфима, з ним разом іде.

Прийшли в церкву. Народу — богомільців, і Москалів і всяких народів, і Греків, і Армян, і Турків, і Сиріан, зібралося много. Прийшов Єфим у Святі ворота з народом. Повів йіх монах. Провів йіх мимо сторожі турецкої до того місця, де знятий з хреста Спаситель і помазаний, і де 9 підсвічників великих горить. Усе показав і росказав. Поставив там свічку Єфим. Потім повели монахи Єфима на праву руку в гору сходами на Голгофу, на те місце, де хрест стояв; там помолився Єфим. Потім показали Єфимови роспадину, де земля до преісподньої розсілася; потім показували те місце, де прибивали руки і ноги Христові до хреста гвіздєм; потім показали гріб Адамів, де кров Христова лилася на кости єго. Потім прийшли до каменя, де сидів Христос, коли надівали на него терновий вінок, потім до стовпа, до котрого привязували Христа, коли били єго. Потім бачив Єфим камінь з двома дирами, на ноги Христові. Хотіли ще щось показати, та скватився народ: поскорили всі до самої печері, до гробу Господнього. Скінчилася там чужа, почалася православна служба божа. Пішов Єфим із народом до печері.

Хотів він відбитися від богомільника, все в думці грішив він на него, та не попускаєся єго бодомільник, з ним разом і на службу божу до гробу Господнього пішов. Хотіли вони як найблизше стати, та не вспіли. Стиснувся народ так, що ані вперед, ані взад пропхатися. Стоіть Єфим, дивиться вперед, молиться, а терпить-терпить тай помацяє, чи є мошенка. Двоїться у него в думках: одно, думає — опукує єго богомільник; друге, думає — коли не опукав, а справді витащили, то аби й зо мною так само не було.

X.

Стоіть так Єфим, молиться і дивиться вперед, у каплицю, де самий гріб, і над гробом 36 лямп горить. Стоіть Єфим, понад полови дивиться, що за чудо! Під самими лямпами, де благодатний огонь горить, навперед усіх, бачить, стоіть старчик у сіраку з грубого мужицкого сукна, блищиться лисина на всю голову, як в Єлисея Бодрова. „Похожий, думає, на Єлисея. Та не може се бути він! Годі єму навперед мене поспіти. Корабель перед нами тижнем відходив Годі єму було випередити. А на нашім кораблі не було. Я всіх богомільців бачив“.

Тілько подумав так Єфим, став молитися

старчик і поклонився три рази: раз наперед, Богови, а потім мирови православному на оба боки. І як обернув голову старчик на правий бік, то й пізнав єго Єфим... Він самий, Бодров, і борода чорнява, кучерява, і сивина на щоках, і брови, й очи, і ніс, і все лице єго. Він самий, Єлисей Бодров. Ізрадувався Єфим, що товариша найшов, і здивувався, як таки Єлисей навперед него поспів. „От ще раз Бодров, думає, куди наперед пропхався! Видко, з чоловіком таким зійшовся, що провів єго. Ану-ко я, як будемо виходити, найду єго, свого богомільника в капузі покину, і з ним стану ходити, та чей він і мене проведе наперед".

І все дивився Єфим, аби не втратити Єлисея. Та скінчилися служби божі, став пхатися народ, пішли цілувати евангеліє, стиснулися, відпхали на бік Єфима. Знов напав на него страх, аби, думає, мошенку не витащили. Притис рукою мошенку Єфим і став пропихатися, аби тілько на вільне місце вибратися. Вибився на вільне місце, ходив-ходив, шукав-шукав Єлисея, тут і в церкві. Тутже в церкві по келіях усякого народу богато бачив: деякі тут-же й йідять, і пють вино, і сплять, і читають. І нема нігде Єлисея. Вернувся Єфим на кватиру, не найшов товариша. Того вечера і богомільник не приходив. Пропав, і рубля не віддав. Остався Єфим сам.

На другий день пішов знов Єфим до гробу Господнього с тамбовским старцем, на кораблі з ним йіхав. Хотів пропхатися наперед, та знов відпхали єго, і став він коло стовпа тай молиться. Подивився наперед, знов під під лямпами, коло самого гробу Господнього, на переднім місці стоїть Єлисей, руки розпростер як священник коло вівтаря, і блищиться лисина на всю голову. „Ну, думає Єфим, тепер уже не втрачу єго". Пішов пропихатися наперед. Пропхався — нема Єлисея. Видко пішов. І на третій день знов коло гробу Господнього дивиться: на найсвятійшім місці стоїть Єлисей, на очах, руки розпростер і дивиться в гору, ніби бачить що над собою. І світиться єго лисина на всю голову, „Ну, думає Єфим, тепер уже не втрачу єго, піду, коло дверей стану. Там уже не обминемося." Вийшов Єфим, стояв-стояв, півдня простояв: усі люде повиходили — нема Єлисея.

Пробув шість неділь Єфим у Єрусалимі і був скрізь: і в Вифлеємі, і в Витанії, і на Йордані, і на нову сорочку печатку коло гробу Господнього наложив, щоби похоронитися з нею, і води з Йордану до склянки взяв, і землі, і свічок із благодатним огнем узяв, і в вісьмох місцях на поминки дав, стратив усі гроші, аби тілько домів дійти. І пішов Єфим назад до дому. Дійшов до Яфи, сів на корабель, приплив до Одеси і пішов пішки домів.

XI.

Іде Єфим сам тою-ж дорогою. Став ід домови наближатися, знов напала єго жура, як без него дома живуть. „За рік, думає, води богато упливе. Дім цілий вік збираєш, а знищити дім легко." Як то без него син справився, як весна показала, як худоба перезимувала, чи так хату виправили? Дійшов Єфим до того місця, де він торік розійшовся з Єлисеєм. Народу й пізнати годі. Де торік бідували люде, тепер усе в достатках живуть. Уродило гарно в полі, поправилися люде, і давнійше лихо забули. Підходить у вечір Єфим до того самого села, де торік Єлисей лишився. Тілько що ввійшов у село, вискочила ізза хатки дівчинка в білій сорочці „Діду! Дідусю! до нас заходи". Хотів Єфим прійти, та не пускає дівчинка, ухопила за полу, тащить ід хаті, а сама сміється. Вийшла на двір і жінка с хлопчиком, також зазиває: „Заходи. мовить, дідусю, повечеряти - переночуєш". Зайшов Єфим. А правда, думає, про Єлисея спитаю: от-як в отсю саму хатку він тоді й напитися заходив." Увійшов Єфим, зняла з него жінка торбу, умитися дала, посадила за стіл. Молока дістала, пирогів, каші поставила на стіл. Подякував Тарасович, похвалив людей за те, що вони богомільців приймають. Похитала головою жінка. „Як нам. повідає, богомільців не приймати? Ми від богомільця житє взнали. Жили ми, Бога забули, і покарав нас Бог так, що всі тілько смерти ждали. Дійшло торік до того, що всі лежали і йісти нічого, і хорі. І вмерти би нам, та післав нам Бог такогож, ось як ти, старчика. Зайшов він середодня напитися, та й лишився з нами. І поїв, і годував, і на ноги поставив, і землю викупив, і коня з возом купив, у нас покинув". Увійшла в хату баба, перебила жінчину бусіду. „І самі ми не знаємо, повідає, чи то чоловік був, чи ангел божий. Усіх любив, усіх жалував, і пішов, не сказав, хто він, і за кого молити Бога не знаємо. Як тепер бачу: лежу я, смерти жду, дивлюся, увійшов старчик, не мудрий, так лисенький — води напитися. Я ще грішна подумала: чого волочиться? А він от-що зробив! На-коли побачив нас, зараз торбинку на землю, ось тутечки поставив, розвязав". Вступилася й дівчинка. „Ні, повідає, бабко, він перше оттут насеред хати поставив торбу, а потім на лавицю висадив". І стали вони перечитися і всі єго слова і діла згадувати: і де він сидів, і де спав, і що робив, і що кому сказав. На ніч прийіхав і чоловік-господар, на кони, також став про Єлисея росказувати, як він у них жив. „Якби він не прийшов до нас, повідає, ми би всі в гріхах померли. Помирали ми в роспуці, на Бога і на людей нарікали. А він нас і на ноги поставив, і через него ми і Бога взнали і в добрих людей увірували. Спаси єго Христос. Перше як худоба жили, він нас людьми зробив".

Нагодували, напоїли люде Єфима, поклали спати і самі лягли. Лежить Єфим і не спить, і не виходить єму з голови Єлисей, як він бачив єго в Єрусалимі три рази на переднім місці. „Так от де він, думає, випередив мене! Мій труд, не знати, чи принятий, чи ні, а єго то приняв Господь". На другий день рано попращалися люде з Єфимом, наклали єму ман-

тулів на дорогу і пішли до роботи, а Єфим у путь-дорогу.

XII.

Як раз рік проходив Єфим. На весну вернувся домів. Прийшов він домів над вечір. Сина дома не було: в коршмі був. Прийшов сив підпанилий, став єго Єфим роспитувати. З усего побачив, що роспустився без него син. Гроші всі протратив дурно, роботу занедбав. Став єму батько голову мити. Став син грубіянити. „Ти би, повідає, сам лад давав, а то ти пішов блукати, та ще й гроші з собою взяв усі, а мене рахуєш“. Осердився старий, вибив сина. На другий день рано пішов Єфим Тарасович до війта на сина пожалуватися, іде мимо Єлисеєвої хати.

Стойіть баба Єлисеєва на ганку — витається: „Здоров був, куме, повідає, чи миром, любчику, ходив?“ Остановився Єфим Тарасович. „Слава Богу, повідає, ходив, твоєго старого втратив, та чую, він домів вернувся“. І розбесідувалася стара—вона тото любила. „Вернувся, повідає, голубчику, давно вернувся. Якось скоро після Успенія. Тай раді-ж ми були, раді, що єго Бог приніс! Скучно нам без него. Робота вже з него яка, літа єго минули. А все таки голова, і нам веселійше. Тай парубок-же як ізрадувався! Без него, повідає, як без ока в голові. Скучно нам без него, любчику, любимо ми єго, тай жалуємо як“. „Що-ж, чи дома він тепер?“ „Дома батеньку, в пасіці, роі збирає. Гарні, кає, роі. Таку Бог дав силу бжолі, що старий і не тямить. Не по гріхам, кає, Бог дає. Заходи, любчику, вже-ж як рад буде“.

Пішов Єфим через сіни, через подвірє в пасіку до Єлисея. Увійшов до пасіки, дивиться — стоіть Єлисей без сітки, без рукавиць. в сірім сердаку під берізкою, руки роспростер тай дивиться в гору, і лисина блищиться на всю голову, як він у Єрусалимі коло гробу Господнього стояв, а над ним, як у Єрусалимі, крізь берізку, мов жар горить, грає сонце, а навкруги голови золоті бжілки в вінок ізвилися, вються, а не кусають єго. Остановився Єфим. Закликала стара Єлисея, чоловіка. „Кум, повідає, прийшов!“ Оглянувся Єлисей, уразувався, пішов ід кумови на зустріч, полегоньки бжоли з бороди вибирає. „Здоров був, куме, здоров був, голубчику... Миром ходив?“ „Ноги ходили, і водиці тобі з Йордану ріки приніс. Заходи, возьми, та чи приняв Господь труд...“ „Ну й слава Богу, спаси тя Христе“. Помовчав Єфим. „Ногами був, та чи душею був я, чи інший хто...“ „Боже діло, куме, боже діло.“ „Вступав я також, коли вертався, до хати, де ти липився..“ Налякався Єлисей, заспішився. „Боже діло, куме, боже діло. Що-ж заходи хиба до хати — медку принесу“ І замяв Єлисей бесіду, заговорив про домашні справи. Зітхнув Єфим і не став ізгадувати Єлисеєви про людей у хаті і про те, що він бачив єго в Єрусалимі. І зрозумів він, що на світі до смерти велів Бог відбувати кождому свою обіцянку — любвою та добрими ділами.

БЕЗПРОГРАМОВІСТЬ „НАРОДОВЦІВ“ І ЇЇХ БУДУЧНІСТЬ.

II.

Вже в попередній статі зазначили ми, яке є відношене між „народовцями“ яко партією і тими людьми, що мають з поміж них статися в будучности основою нових партій. Именно-ж ми показали, — розуміється поки-що лише в загальних нарисах, — що народовці не суть партією суспільною, а вузко національною, що партія така в практиці стає ся невідповідною, бо не має стало означених способів, стало поставлених теоретичних основ для громадскої праці та в тій формі, в якій вона тепер є, мати їїх не може. Через те власне само з себе починаєся поміж народовцями гуртоване однакових людей в осібні купи і з тою хвилею, з котрою купи тоті поставлять свої окремі програми, „партія народовска“ (в давній формі) перестане істнувати, вона мусить розбитися на кілька партій, відповідно до тих гуртів, які поміж нею витворилися.

Хвиля тота — хвиля породня нових, відмінних по суспільним провідним думкам партій — здаєся від нас вже недалеко. Вона приготовлена цілою історією народовців, цілим їїх розвоєм; сі наближуване проявлялося трохи не з кождим кроком наперед в роботі народовскої партії — ми сказалиби навіть: воно було конечне при тій формі, в якій згуртовалися народовці в одну партію еще в самих 60-тих роках. Та тут здаєся не від річи буде, добавити хоч пару слів поясненя до того, що ми що йно сказали. Постараємо ся, — хоч при тім конечно не будемо запускалися в дрібниці, — розкрити той грунт, на котрім виросла і розвивалася народовска партія, чи інакше постараємося розказати коротенько сі історію.

Щоби не зайти задалеко, обернемося безпосередно до 60-тих рр. Часи тоті були дуже великої ваги для галицко-рускої інтелігенції, бо були хвилею сі ширшого відродженя. Надії на обнову конституції та самостійне, автономічне житє, відживляючий вплив Украйіни з сі прихильним до мужицтва письменством, що в Шевченкови переживало сам верх своєї творчої сили, напослідок поява Федковича, що став немов посередником між Украйіною і Галичиною, бо в писаних своїх на своїм грунті показав те, що було основою украйінскої літератури і, не без слушности сказати можна, украйінского руху в загалі — всі тоті факти пролились новим світом поміж галицку інтелігентну громаду, розбудили в ній національне чувство, зародили змаганє до красшої будучности. Праці Бодянского і Максимовича вже перед тим були звісні в Галичині. Основяненка ще в 50-тих рр. читали мабуть на провінції (Див. повість „Отець Ігнатій“ в „Зорі галицкій 1852), теперки переходить до Галичини „Основа“, писаня Марка Вовчка, Куліша і Шевченка. Именно-ж вірші великого украйінского мужика-поета переписують ся молодіжю дуже пильно і переходять з рук до рук. Всі тоті факти у купі конечно мусіли мати вплив дуже великий. Хто читав виданя того часу, „Мету“ „Ниву“, а найпаче „Вечерниці“, хто нагадає собі, кілько то листів привітних повитало появу сих

видавництв, іменнож листів писаних головно молодіжю хто, кажу, нагадає собі той ентузіязм і горяче заінтересованє — появи такі незвичайні у нас. „Рутенців“ той порозуміє, що се був час найживійше бючого житя поміж нашою інтелігенцією, та що іменно в 60-тих рр. шукати треба сил, котрі вплинули на витворенє галицкорускых партій — тих сил, що в таку хвилю загального руху мусіли виявитися сильнійше ніж перед тим.

І дійсно, що передовсім дасть ся добачити в тім руху, то его пріпціпіяльна ріжниця від руху украйінского, хоч на тім послідним він головно і виховався. Коли в тодішній украйінскій літературі сказатиб засадничим тоном є демократизм, цира прихильність до люду, що правда подекуди й закрашена національным романтизмом, то в галицкім письменстві того часу переважає націоналізм і з ним тісно звязані питаня формальні. Характерно, що коли на Украйіні Основяненко (а за ним і другі) брався писати свої оповіданя, не рішаючи питаня самостійности національної Малорусів,[1]) то у нас в скорі зачинаєся писанє про самостійність „рускаго“ народа, его національні права, про язик, правопись і т. д. і т. д. О скілько нам звісно, то і саме питанє національне на Украйіні поставлєно в перве в острійшій формі доперва в 60-ті роки, іменнож підчас і після повстаня польскаго 1863 р., коли Малорусь може перший раз в XIX. ст. показала польским і рускім національним централістам, що вона ні Польща ні Москва і визвала через те лайку і одних і других на тему „малоруского сепаратизму“.

І зновуж легко буде впізнати, чому рух украйінский вийшов так відмінний від народного руху в Галичині. На Украйіні визвали конечність писати на своїй мові потреби реальні, любов до мужицтва чи там прихильність до інтересів тої верстви, що становить саму основу народного житя. То був націоналізм не вузкий, а зведений від разу на широкі соціяльні і просвітні змаганя. Не буду тут нагадував, що Основяненко говорив про народну освіту, ба не то говорив, а й сам дав почин простонародному просвітному письменству на Украйіні, що Марко Вовчок писав про мужиків — і то без ріжниці про малоруских і великоруских — єдино задля їіх тяжкого положеня; про які небудь національні взгляди не знайдете у него ніже одного слова. З того й бачимо, що в основі рух украйінский був виєваний демократичними поглядами та тому й видав гарне мужицке письменство, що своєю появою випередило й Авербахів і Тургеневих і з кождим поколінєм письменским іде глибше в суть народного житя. У нас однак пішло цілком на оборот Прояви демократизму, зразу доволі різкі, слабнуть поволи і обмежують ся на пляточні фрази на тему „любови до простого люду“ — за теж думка національна переважає всі інші думки і на верха стоіть націоналізм вузкий і формальний. Такий фальшивий оборот річи видав для нас дуже злі наслідки. Мужицкого письменства ми досі так як не маємо, хоч у нас в Галичині сходини інтелігенції з народом доволі лехкі. а бодай лекші ніж на Украйіні; відповідно до того йде і напрям у громадскім вихованю інтелігенції — коротко сказати: увесь рух у Галичині пішов так якось понад реальний грунт, так відбився від самої сути народного житя, що его треба доперва спровадити на тривкі основи розумнійшими і реальнійшими думками.

Безперечно, були свої окремі причини, чому галицка інтелігенція з цілого украйінского руху так мало скористала, чому вона запримітила лиш его зверхну форму національну, а не дійшла до его змісту, до его провідних думок, котрі в практиці булиб конче повели до розумної праці задля добра люду, задля его морального і матеріяльного розвою. Подавати тоті причини, котрі, скажемо мимохідь, зводять ся на цілу сістему громадскоге образованя галицкоі інтелігенції і сягають через те глибоко в відносини культурні і суспільні нашого народа — не входить в обсяг сеі статі. Ми тому й обмежуємося на саму характеристику, на саме зазначенє того грунту, на котрім витворилися і зросли рускі партії в Галичині, а грунт сей, як ми запримітили, то перевага вузкого, формального націоналізму над культурно-суспільними поглядами.

Як з тим вяжеся витворенє обох партій, украйіно-фільскоі і москальофільскоі, лехко дог датися. Всі майже мотиви, що розбудили поміж галицкою інтелігенцією такі гарні надії, такі широкі забаги независимого народного житя, завели. В соймі галицкім взяли верх Поляки, держава нічого не могла дати Русинам тай звісно нічого їій було слухати нечисленних попів, розбитих по селах та ще до того льояльних і зовсім бесспечних. Нарід „інтелігенції“ не розумів і стояв від неі далеко, може однаково їій неприхильний як і панам польским. Інтелігенція польска, переважаюча і числом і помічю ряду нечисленну руску інтелігентну громаду, взяла усе в свої руки. До того-ж в 1863 р. в перве появила ся заборона украйінскоі літератури, а „Основа“ вже й перед тим перестала виходити. Украйінский рух видимо падає, а з тим лиш слабий відгомон народного житя долітає до Галичини, а далі й зовсім тихне... З другогож боку Австрія по битві під Садовою, втратила кредит до решти в очах руских „політиків“, а значить з тим і їіх широкі надії на оборону австрійским рядом національних прав Русинів перед Поляками зниділи, повяли... Якийже-ж був можливий вихід з такого невідрадного стану? Вихід був двоякий: або взятися до повільноі організації своіх народних сил або обернути ся там, де національні мрії вже осуществилися. Відповідно до сего і повстали дві партії. До першоі, „народовскоі“, пристали більше демократичні люде; до другоі москальофільскоі переважно аристократи-політикани, попи. Ріжниці в поглядах язикових, що вже зазначились зараз після 1848 року, набрали тепер еще політичного значіня — ну і партії готові!

Як бачимо, в складинах руских партій в Галичині лежать дві побіч себе йдучі появи, зрештою тісно звязані з собою: вузкий націоналізм і недостача куль-

[1]) О тім можна пересвідчитися з листів Основяненка до Плетньова, зібраних в „Украинской Старинѣ“ Данилевского.

турних і суспільних думок.[1]) Не треба й казати, що який був грунт, такі були і его плоди. І дійсно в дальшім розвою партій ми бачимо самі суперечки по формальним питаням язиковим і правописним. Суперечки тоті й досі не втихли, інтелігенція раз-у раз сварилася та в сих тісних спорах так і до нині восталась .. Порівень із тим інов дуже малий наклад праці для заспокоєня реальних потреб люду. Недостача трівкої і глибокої громадскої (соціяльної) думки помагала еще головачам-проводирям плавати по верха і бавитися своїми пустими формальностями.

Конечність реальної праці вийшла сама з себе. Нарід сам допоминався заснованя читалень, безсильність політична нагадувала, що с маси люду, котрі розбуджені і просвічені подалиб помічну руку, певну і могучу та здобулиб те, чого не могли здобути нечисленні проводирі народні. Тілько-ж реальна праця вимагала ясних думок провідних, між тим, коли партії вже витворилися на основі чисто формальній, і програми поставити не могли, такої програми, яку конче мати треба там, де хоче ся двигати і виховувати маси народні, де хочеся їйм здобути моральне і матеріяльне добро.

Сказано, жите всюди показує помилки невідповідних теорій. Тота історична правда показалася і тут. Партія ціла, заснована на вузкій теорії, не могла приноровитися до житя. Повільно розпочалася критика інтелігенції і сі роботи. Дальше йдучі одиниці з провідними суспільними думками домагаються програми, хочуть бачити і ціль і средства народної роботи. Але-ж се для народовскої партії було за пізно і, як побачимо, вже в 1875 вона на прямий закид безпрограмовости відповіла безпрограмовостію !

Тілько-ж росклад в нутри іде що раз далі. Думки ріжні стираються з собою, зріжницьовуються і рівнобіжно з тим процесом виявляють що раз дужше свою окремішність. Се сила центробіжна нашого порівнаня в першій статі.

З другого-ж боку народовска партія силою інерції хоче задержатися на давнім становиску і раз-у-раз підносить те, що сі членів дучило колись в одну партію. Вона зазначує свій націоналізм, підносить в гору думку вузко-національну (сила центротяжна), вона може й чує потребу ширшої програми, але форма і зміст сеї партії такі, що їїх одиноким плодом поза думкою національною лиш безпрограмовість і безпрограмовість. Ось і ми знов опинилися на тім самім, що й в першій нашій статі. Ріжниця лиш тота, що там вийшли ми від одного дрібного факту, сконстатованого в остатних часах нашого партійного житя, від дивної і неприродної злуки радікалів з людьми ретроградними; тут-же ми подали огляд історичний і огляд сей дав той самий результат. Тому ми й приступаємо вже прямо до самого матеріялу, подані-ж у двох перших статях теоретичні думки поможуть читачеви розібрати его і як слід порозуміти.

III.

Перші початки руху 60-тих рр. були далекі від здекларованої політичної програми. Противно, тота частина інтелігенції, що поклала основну підвалину для пізнійших політичних партій, розпочала свою працю на полі чисто літературнім і коли вже говорити про ширші програми, то для москальофілів початок сі покласти можна на рік 1866, а іменно на той час, коли „Слово“ вперве висказало свое „Вѣрую“, а для народовців на рік 1872 т. є. на рік, у котрім орган галицких українофілів „Правда“ став після півторарічної перерви виходити яко письмо літературно-політичне. Розуміється, коли ми говоримо „програма“ народовців або москальофілів, то тілько в певнім означенім змислі, бо-ж в дійсности ми побачимо — на сей раз лиш у народовців, бо про них пишемо, — тілько обірвані чи там неповні програми, а інколи самі лиш фрази та легкі натяки.

Обертаючися до Правди з 1872 р. ми зараз із самого початку зустрічаємося з „Переднім словом“. Сеж „Передне слово“ таке цікаве і таке характеристичне, що ми не можемо на стілько прогрішитися (а бувби се справді великий гріх !) перед его авторами, щоб у нім що-небудь „важнійшого“ поминути і тому подаємо его майже в повній основі. „На сім місци — каже „Правда“ — инші часописі подають звичайно програму, якої редакція придержуватися гадає. Воно й конечне у сих, що або свої політичні погляди переміняють або знаміряють витичити своїй політиці яку-то нову дорогу — утворити новий політичний табор — або словами гадають закрити справдешню гадку. Ми не хочемо ні одного, ні другого, ні третого (Богу дякувати !) — а позаяк щоденний досвід учить, що чим яснійше, чим точнійше яка часопись виповість свою програму, тим певнійше в практичнім переведеню їй спроневіриться, — так ми, щоб не черпати води решетом, заявляєм загально но для нашої публіки зовсім зрозумілo, що нашою програмою есть програма народної Руси „в своїй хаті своя правда и сила и воля“. В чиїх грудях отся наша клича озоветься братним відгомоном, его й за прошуєм до спільної праці словом і ділом... Все звідкіляб воно не походило, як тілько причиняється до наро-

[1]) При спосібности замітимо, що тілько в той спосіб можемо порозуміти галицке москальофільство, так відмінне від москальофільства других Славян, а заразом так характерне для наших народних відносин. Найперше з нашого огляду виходить, що москальофільство галицке не має своєї причини в якихось сімпатіях до народу велико-руского або до літератури та науки, противно, нахил до Москви вийшов тілько від того, що галицкі москальофіли побачили національну перевагу Поляків, нехтованє своіх прав національних, а рівночасно — не бувши демократами — не розуміли і невідчували обовязку робити над реальними потребами галицкого люду і роботу таку поставити на першім місці в своїй програмі. Бачимо отже, що саме первісне москальофільство є напрямом, котрий з правдивим москальофільством нічого не має спільного. Теорія про „один народ“, слабке (на жаль !) заінтересованє російскою літературою суть так сказатиб другорядною формацією в витворюванюся партії галицко-москальофільскої. Тим можна пояснити і комічний язик наших „москальофілів“ і їїх „знанє“ Росії у більшости таке скупе, що нераз інтелігентному чоловікови, хоч і не москальофілови, смішно стає за таких „русскихъ“ — розуміється ні крихти не „русскіх“. Далі з генези наших партій, яку ми подали, виходить, що до москальофілів з горячих націоналів-політіканів пристали самі найгорячійші, а з тим і слабші демократи. Перестарілі думки, переднотонні, з якими подибатися можна в нашій москальофільскій литературі, суть найліпшим доказом, що й сей погляд правдивий.

дного розвитку нашої ідеї... есть для нас пожадане; на відворот усе, як гарно не називалобся воно, як тілько вяже нам руки и спиняє нашу діяльність... киньмо геть від себе, щоб не заважило коли то на нашій совісти! Порукою доброго вспіху нашої часописі буде независимість нашого органу і одномисльність, з якою майже всі лучші сили... узнали потребу видаваня нашої часописи".

Отсе й є „Передне слово" до органу народовців в цілій его основі. Найперш характерно, що в тій „програмі" згадуєся тілько про „політичні погляди", „політичний табор" „нову дорогу в політиці". Після того й бачимо, що в тих перечисленних словах, котрі ніби то мають становити провідну ідею часописі — не кажемо програму, бо ей сама редакція вважає лиш за „черпане води решетом", — звернена увага тілько на національно-політичний бік народного житя, коли вже надати який змисл таким неозначеним ніщо не кажучим словам як „в своїй хаті своя правда і сила і воля". Що ж тикає ся програми, то конечне є ставити ей тілько у тих часописів, що „переміняють політичні погляди або знаміряють витичити своїй політиці яку-то нову дорогу-утворити новий політичний табор — або словами бажають закрити справедливу гадку". Поминаючи те, що перша половина висказу, помимо трох фраз, одну лиш думку, бо „витичити нову дорогу політиці" і „утворити політичний табор" значить „переміняти політичні погляди" і на оборот — усякий цікавий знати, чому редакція „Правди" не хоче „ні одного, ні другого, ні третого?" На те питане трояка, а властиво двояка відповідь можлива: 1) що редакція „Правди" не хоче переміновати своїх політичних поглядів (витичити нову дорогу політиці etc. etc.), 2) що не хоче закривати словами справедливу гадку. На першу відповідь ми скажемо, що їй передовсім недостає — льогіки. Саме вираженє: „переміняти" політичні погляди значить, що перед зміненою програмою мусіла бути вже готова інша відмінна програма. Єсли отже, по думці „Правди" конечностію при переміні політичних поглядів подавати програму, то тако-ж конечностію є виписати програму тоді, коли якась часопись в-перве виступає яко орган партії з певними означеними політичними думками. Одно з другим так тісно звязане, одно без другого так немислиме, як приміром зміна тону не мислима там, де нема що-найменче двох тонів, тону випереджаючого зміну і тону зміненого. Без першого зміна просто не можлива!

А хіба-ж редакція „Правди" висказала вже коли перед тим свою програму? — Не висказала і не могла висказати, бо в 1872 в-перве появилася яко орган політичний і значить тоді доперва перший раз мала можність висказати свої програмові думки. І чому-ж сего незробила, коли се було після ей власних слів конечностію?... А може бути, що редакція „Правди" вже й тоті думки, котрі перед тим ширила, вважала і на тепер в повні вистачаючими і тому нічого більше не мала до них добавити? Питане таке, хоч як дивне і здавалобся безосновне, є однак можливе та, хто знає, може й найблизше до правди. Тілько-ж коли б так справді було, то малибисьмо еще оден доказ на безпрограмовість „Правди". Бож факт есть, що „Правда" ніколи перед тим не поставила ясної та повної програми — чи інакше була (окрім програми формально-національної і чисто літературної попередних річників) безпрограмовою. Не зміняючи в 1872 сего стану, хоч додамо, се було ей конечним обовязком, вона тілько доказала еще лінше та виразнійше свою безпрограмовість, доказала, що в неї поза вузко національною думкою нема других ясних основних думок.

Отсе критика першої відповіди на наше питане. Що до другої, то ми ей липаємо зовсім без критики в тім переконаню, що ніхто не мав би на стілько цівільної відваги (страх перед осміяненем ся має великий вплив на поступки людскі!) боронити ей публично. Але редакція „Правди" подала й другі мотиви своєї безпрограмовости; вона-ж бояла ся спроневірити своїм принціпам, з чого робить таке внесенє, що зазначувати йіх не повинна, бо через те „черпалаб воду решетом", то знов каже, що ей неясна думка добре зрозуміла публиці — висказ, котрий або є пустим викрутом або припускає всевидючість читачів „Правди" 1872 року! Побіч того редакція „Правди" заявляє „з а г а л ь н о", що вона „все видкине" що „спиняє нашу діяльність" а що все є для неї „пожадане, як тілько причиняє ся до народного розвитку нашої ідеї" — а по при те не каже, що може спинити ей діяльність, а що ні та яка се тота „наша" ідея, о котру йій ходить... „Ех нерозумний — сказалиб нам автори „Переднього слова" — незнати, нащо потрібні такі пояснення, коли вже „наша публика" се добре розуміє, що ми сказати хочемо!..." Та, жарт на бік, „програма" органу пародовців як на перший раз прибрала ся в усі тоті достоінства, котрими визначають ся усі йіх пізнійші „програми". Іменнож такі фрази загальні і неясні, крутарство, нехтованє думок культурних та громадских, заслонюванє ся афоризмами, зазначуванє едино національних тенденцій — се появи, з котрими зустрінемося еще раз в нашім огляді „народовскої безпрограмовости". А поза тими „прикметами" криє ся свого рода „програмофобія", якийсь страх перед докладним означінем, якою іменно дорогою, якими средствами йдеть ся до зреалізованя сеї загальної, вузко-національної думки або, як тут, зазиченого від Шевченка, ще й може недорічного афоризму!

Вичитавши програму „Правди", ви зовсім не будете дивувати ся тим поглядам, які вона висказує приміром в статі: „Руско-польскі взаємини в Галичині". Там можемо між іншими таке вичитати: „Dziennik polski знає, що Русини в інтересі власнім (!), інтересі, щоб н а р о д н и й в о п р о с, який вони поставили н е з р е д у к о в а н о на с о ц і я л ь н і - з м а г а н я и м р і і — старались самі відносини хлопа до пана и жида лагодити... Вони робили те в глубокім переконаню, що скорше чи пізнійше на подставі н е р о з д і л ь н о с т и (!!) інтересів хлопа і пана згода (!) стане; а Санїги и Потоцкі и пр. поведуть нарід туда, куда він сам того хоче. — Були вправді викроченя против тої засади (!) Русинів; однак се не можна карбовати на Русинів, бо се тілько поодинокі о д ч а й д у ш н і (!!) загорільці чинили, а Поляки самі знають, як небезпечно священникови з чим небудь б е з з а к о н н и м ·) навіть посеред любячої его громади виразитися" (ст. 190-1) „Виперти Русинів галицких

з їх чисто народного становища (слухайте!) и вигнати їх на темний (!) шлях соціяльних змагань, є нерозумно. Той шлях Русини уже верстали нераз; — кінця его не доглянете оком. Русини відвернулись від нёго и прямують миріою дорогою просвіти до свободи. Но щож їх з власною кривдою назад (?!) завертати?[1] (Правда 1872 ст. 193-4.)

Я не буду подавав пояснень до сеї виписки, бо-ж вона надто вже ясна та сама за себе говорить. В ній не то що помінено бік соціяльний народного життя, але й просто признано за шкідливий в народній роботі — за теж свободу розуміє ся тілько в рамках національно-політичних („чисто народне становище"), до котрої має повести парід просвіта!

Не від річи здає ся буде тут при спосібности нагадати, що великорус Чернишевский ще в 1861 р. в „Современникѣ" з далекої далечі писав Галичинам: „Требаб уважнійше подумати „Слову" також над тим, чи розумно вважати за борбу національну той спір, (з Поляками), в котрий воно з такою горячкою кидає ся і котрий понимає лиш яко спір національностей. Дуже можливо, що при докладнійшім огляді живих відносин, львівске „Слово" побачилоб в основах річи питанє зівсім чуже питаню расовому, — питанє соціяльне".

Так писав поступовий великорус Галичанам, котрі хоч і бажали „своєі волі" та незнали, яка новинна бути тота воля і як іти до неї — бо... бо не хотіли „черпати води решетом"!!

Евгеній Левіцкий.

Чудо в Рутенії.

Не жартуємо, справді чудо: „Дѣло" й „Червоная Русь" в один голос заговорили про „Народ", і то не, як досі — доносами — а перепечатали передню статю з 15 ч. Причинок до історіі польско-руских відносин. Тай титла для своіх статей придумали майже однакі: Дѣло (ч. 166) каже: „Я до тебе зъ серцемъ а ты до мене зъ перцемъ", а „Червоная Русь (ч. 166) ще резолютнійше повідає; „Кого не просять, того букомъ выносять.[2])

З сих титлів ясно, чого хотіли наші чесні собратя — вони хотіли зосмішити Народ за те, що наша редакція післала для Міцкевича вінок. Тількож се їм не зовсім повелося. Раз, що Поляки в загалі навіть свою публику не просили на похорони, отже всякий ішов непрошений, а йшли не тілько руско-украйінскі радикали, а й Чехи, Великоруси, Болгаре і т. і.) а друге, що ми посилаючи вінок, хотіли тілько почтити великого покійника котрому пранду сказавши, навіть наші редактори не варті розвязати волік від его постолів, а не оберталися з якимнебудь серцем до тих, що нечемно поступили з нашим вінком тай, — сподіємося — і з Міцкевичем і з Русинами загалом; ті ж Поляки, до котрих би ми могли обернутися в сій справі зо щирим серцем, не то що не мали ніякого голосу в справі похорону, а й самі потерпіли від тих веретов, до котрих належить наш нечемник гр. Водзіцкий.

Ми переконані, що з Поляками, як і з іншими нашими сусідами, згода настати може і повинна бодай на полі науки, штуки та справи робітних людей, а що діяльність Міцкевича яко поета й крайного демократа, помимо своіх хиб, по нашому, може спонукати до більше людских і більше сусідских відносин між Поляками і Русинами, то ми й постановили взяти участь в его похоронах. Можна з нами не годитися — хоть, по нашому коли навіть на названих повисше справах, а сим разом на найщиршійшім людскім добрі, на поезії, на чинним пошанованю такого генія, як Міцкевич, на котрого складалися віки—Русинам і Полякам погодитися годі, то красне вже загоді вирізатися до ноги, щоби не заважалися на світі дві нації, котрі би мали вічно з собою воювати, — але-ж смішити собрата за те, що з ним нечемно обійшовся, по думці тих самих наших газет, ворог — також, бачимо, бодай нечемно.

Зрештою, не в тім діло, — бо-ж годі вимагати чемности від людей, котрі сі не розуміють і не хотять розуміти в стосунку до інакше думаючого собрата: діло в філософії, яку при тім розвили названі газети. Отже, „Червоная Русь" назвала те, що ми післали вінок, фарверком, а зрештою стала на тім, що при кінці ще раз повторила свою пословицю, як то буває в байках: мовляв, непослух сам ся карає". Видно, редакції „Ч. Руси" не було способу більше понисатися, як то вона любить. Зрештою, як то звичайно буває, „Ч. Русь" пропустила відповідь Радикала Водзіцкому про те, що не Поляків ховають, а Міцкевича. Без того ніяк, бо годі би було наперти на наше буцім то обернене до польскої шляхти, замість стати на Міцкевичу. За те „Дѣло", котре звичайно не дуже дотепне, а що до „Народа", то й зовсім недотепне — пустилося сим разом на філософію і, звісно, попало пальцем у небо.

Редакція пише: „Позаякъ рускій народовцѣ не взяли участи въ устроюваню похоронбвъ мощей Мицкевича изъ звѣстныхъ причинъ, то редакція радикальнои газетки могла надѣятись, що ей вѣнець удостоиться въ комітетѣ краковскбмъ якъ найбблыпои уваги. А тымчасомъ сталося зъ тымъ вѣнцемъ таке, що справдѣ може ажь на плачь зобратися". Коли редакція „Дѣла" плакса, то можемо їй щиро порадити словами св. евангелія: „Плач над собою і над дітьми своіми;" плачте голосно, ще й зубами скреготіть так, щоби Вас усі чули. Приток до того в „Народі" чимало, от хоть би в тім самім 15 ч. Ми не такі плакси і не такі надто вже амбітні чи що, щоби нам залежало на тім, як віднесеся до нашого вінка краківский комітет. Може бути, що то редакції „Дѣла" моглоби залежати на таких дрібницях. Що се справді так, виходить із отсих слів „Дѣла": „Редакція „Народа", щобы — якъ каже — „передъ поступовою польскою и ин шою публикою поставити подчасъ похоронбвъ Мицкеви-

---

[1]) значить думка, що інтерес пана і хлопа відмінний, є беззаконна!!... Е. Л.

[2]) З обох статей виходить, що „Поляки" не то не знають нічого про Народ, а й прогнали его редакцію з вінком. Якже-ж погодити з сим те, що ще недавно „Ч. Русь" і „Дѣло" доносили, буцім то Поляки підпирають Народ? Виходить, що на бріхні мимохіть сам ізловився. Ми, розуміеся, за поступок гр. Водзіцкого зовсім не думаємо винувати Поляків загалом.

ча у Краковруско-украиньску справу такъ якъ ище певне нѣгде такъ прилюдно не ставилася", — выслала для Мицкевича терновый вѣнець" і т д. В виписаних словах усе, почавши від правописи, попутано: Ми того не сказали, щоби через висланє вінка можна як-небудь поставити руско-украйінску справу, як се нам підсуває редакція „Дѣла" — мусѣлиби-смо бути досить дурнепькі, щоби таке бодай на хвильку подумати. Наша кінцева узага йшла до того, що руско-украйінска справа справді була в Кракові поставлена. Коли орган руско-украйінскої, народовскої партії про те не знає, то ми єму скажемо, хоть завважаємо, що годі нам про те докладнійше росказувати. Руско-украйінска справа поставлена була в Кракові так, що рускі радикали, перед добірною поступовою польскою й іншою публикою, скритикували історичну Польщу, великоруску демократію й урядову Росію і затим розвили Костомарівского - Драгоманівский федералізм, ставлючи волю Украйіни в східно-европейскім союзі, що одни може вивести східно - европейскі народи в їх теперішного невільного чи неневного стану. Украйіна вийшла тут не яко невільниця Польщі чи Росії, і не яко сепаратистка, а яко вільний член федерації свобідних народів. Заневне, що така Украйіна мусіла подобатися тим гостям, що так само думають про свої народности.

Отсе ми мали на думці, коли казали, що рускі радикали на участи в похоронах Міцкевича дуже виграли. Що на тім не виграли наші москальофіли, про те ніщо й росказувати, та вони, врештою, ніякою Украйіною не журяться. Чи виграла на тім партія, що досі в Галичині маєся за єдино украйінску, партія народовска — про те найкраще судити самому „Дѣлу". Нам тілько бачиться, що й народовці були би не від того, щоби бути на похоронах Міцкевича і ставити від себе украйінску справу, — адже-ж народовске товариство Шевченка в остатній хвилі оберталося в тій справі до краківского комітету, та зараз-же цофнулося, як кажуть, через те, що краківский комітет не позволив йім говорити на самих похоронах. Та загалом сказавши, народовці не взяли участи в похоронах певне головно через те, що боялися і москальофільского крику, і того, щоби йіх не прожерла історична Польща. А раз-ураз воюють. Гарно то на-далеки воювати; легко й побіджати, не нюхавши пороху, тай вигідно рішати польско-руску справу, поставивши єї так, що до віку треба уйідати одні на одних. Ми, — тай не одні ми, — противно, переконані, що руско-украйінску справу можна як небудь розвязати тілько тоді, коли одні одним добре з-близька придивимося. Для Русинів особливо важний тепер Краків — серце Польщі: побідивши там, мм побідилиби й на окрайінах давної Польщі. Ось чому ми так високо ставимо всякі щиро-рускі та при тім і щиро-поступові виступи в Кракові, як святкованє памяти Шевченка і т. і. Сего, видно украйінска, народовска партія не розуміє, тай чи одного то вона не розуміє... Врештою, не наше діло. Нам тілько бачиться,—вертаючи до народовскої філософії над нами—що якби „Дѣло" не мудрувало лукаво, то ще в 14 ч., де надрукована промова одного рускога радикала на комерсі, могло було найти доказ на те, що руско украйінска справа справді була порушена в Кракові, а не плести дурниці про те, що ми єї думали порушити своїм вінком! Ба, в тім то й горе для народовців, що руско-украйінску справу порушили в Кракові не вони —як на се подивляться в Росії, особливо на Украйіні ?!— а ненавистні „Дѣлу" радикали, і через те вопо буцім то не завважало тої промови тим більше, що і в ній скритиковано поступованє польских і руских старших партій і поставлено основи для сусідского пожитя Поляків і Русинів. Врештою, не ми одні ціслали вінок, були ще рускі вінки від „Академічної Громади" і від Украйінців із Росії і се особливо повинно би застановити народовців. Загалом сказавши, в справі похоронів Міцкевича Русини старших руских партій показалися або слабодухами, або запеками, або хоть печемниками, бо-ж навіть польскі шляхтичі бували на поминках Шевченка, свого ярого ворога, чого Русини про Міцкевича ніяк сказати не можуть. Се тим нечемнійше, що Міцкевичеві-ж твори мали чималий вплив на руско-украйінских писателів, не виключаючи й самого Шевченка та Маркіяна Шашкевича. Врештою, хотьби навіть Поляки думали на похоронах Міцкевича заманіфестуватися неприязно против Руси, — чого не було, — то й тоді характер участи Русинів залежав би був від них самих: якби були поставилися, так би йіх був світ і зрозумів. Противно, з гори можна було бути переконаними, що чим більше було би на похоронах Русинів і інших, тим менше було би історичного польского шовінізму; бодай сама присутність руских радикалів дуже підтяла шовінізм польский, як врештою й руско-украйінский... От таке то вийшло з похоронами Міцкевича: мимо всяких способів ужитих против, радикали словянских народностей таки явилися і порозумілися. Не вийшли ті похорони в користь історичної Польщі, ані тим менше в користь висших польских верстов, тілько вийшли в користь справді поступової польскої молодіжи і польского народу. Ради би ми спитати наших рутенских філософів обох старших партій, чи се може зле, та дамо хиба спокій, бо вони не люблять відповідати, — крішкі мовчанкою, — а люблять відзиватися тоді, коли йіх ніхто не просить...

Редакція.

О. Кость Андрухович у Шенандорі. Ваша карточка нагадала нам Ваш давнійший твір, котрий ми переховуємо яко ненаглядну рутенску дорогоцінність. Не думаємо з Вами мірятися в грубіянстві, завважаємо тілько, що по таке не варто було йіхати в Америку, не варто було й кінчити яких-небудь шкіл, а тим менше посвячуватися духовному станови — досить було академії в найтемнійшім, як кажуть, гуцульскім селі Прокуряві. І Ви берстеся за провідника нашого народу!...

Зміст: Перестрій руских читалень на підставі зміни статута тов. Просвіти, Олександра Колесси з увагою редакції Народа. Зі Снятинщини, Народника. Два старці, оповіданє гр. Л. Толстого, пер. М. Павлика. Безпрограмовість народовців і йіх будучність, П-ІІ, Евг. Левіцкого. Чудо в Рутеніі, редакції Народа. Переписка.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної" Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 1. л. вересня 1890. Ч. 17.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Уживі рукописи вертаються, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

Про „зирян", Киріяків тай „дикарів."

(З поводу оповіданя „На краю світа.")

Я певно не помиляюся, коли гадаю, що не одному з читачів „Народа", сельских як і городских, прийшло в голову чимало думок підчас тої глибоко обхоплюючої духової праці, яку завдають і нашій душі і нашому розумові такі артистичні твори як недавно уміщена в „Народі", в перекладі з великоруского, оповідка Лєскова „На краю світа". В малім розмірі проходить перед нашими духовими очима ніби ціла історія розвою людскої думки про найвисші правди, людского шуканя добра і істини — проходять Киріаки усіх часів, ці справдешні апостоли і мученики правди, що дійсно люблять саму істину, єї зерно, єї зміст, а не ту бренну одіж, в котру єї обгортають їйх супротивники „зиряне" тай „мироносиці" усіх барв і відтінків, що „мечем і огнем", батогами тай курендами, ніби в славу божу, справді-же во імя власних інтересів, ширять нітьму свого „світа" поміж люде, забиваючи їйм памороки тай затемнюючи в них іскру божу. Не марно-ж вирвалися з покраяного муками серця нашого кобзаря у хвилі обуреня таким „зирянским" ширеням світа" правдиві слова: „По закону Апостола ви любите брата?! Суєслови, лицеміри, Господом прокляті! Ви любите на братові шкуру, а не душу"!...

А обдивіться лишень навкруги, прислухайтеся до тих „зирян" тай їйх каламарских попихачів по різних „Посланниках", „Ділах", „Червоних Русях", тай „Правдах" — усе ідно, чи там русских чи руських як про себе кожне голосить, що либонь воно тільки і годне увійти у царство небесне, а більше ніхто. А ось Ви не бючи себе у груди тай не придбавши патенту неомильности, скажете наприклад: який сімпатичний проповідник той Киріяк, що за гарна постать в цього Великоруса! Ні, марниця ті мури хинскі між народами, один у всіх скарб правди тай милости, як одно сонце на небі. Нема в царстві просвіти тай поступу — ні свого ні чужого. Керниця добра тай правди належить усім і черпай з неї кождий, де-б єї не спіткав: на сході чи на заході, на півдні ьи на півночі. Бо справді тільки той свого цурається, хто чужому не навчається! Ак гульк — ізза рога вже хтось кряче: „ага, космополіти, обединителі!" Тай добре, коли ще на цім окопиться, коли, заховай Боже, з якої небудь гори не почуються ще і такі глаголи: шизматики анахемскіі! По что серца наші од Риму одвертаєте?" Або далій, напхавши бавовни у вуха, щоб не занепастити свого слуху жабячою музикою, Ви скажете хоч-би так: ось вони які ті, про котрих той-же кобзар наш ще зауважив: „Просвітились! Та ще хочем других просвітити, сонце правди показати сліпим, бачиш, дітям!" Ось кого, погадаєте Ви, петербурский уряд тай єго мироносні попихачі посилають „дикарів" просвіщати: „зирян!" Оттаких певно зирян-проповідників і на нашу Вкрайіну посилають, штунду оборотн. Бідніж вони — ті „дикарі" сібірскі тай украйінскі! якже-ж довго прийдеться йім мабуть чекати, поки щербата доля надішле йім якого Киріяка! Не встигли Ви скінчити своєї думки, коли раптом чуєте, що бавовни в ваших ухах неначе і духу не було. „Измѣнники русского народа, украйінцы, сепаратісти, нігілісти, атеісти і соціалісти!" — заверещить на це страшенним верескоm дует або тріо знайомих нам усім каламарских сичів. І вся оця шановна братія заарендувала тільки для себе царство небесне. Колиб вже вони швидче у подорожу зібрались! А то вже ка-зна скількі тих живих трупів понабѣралося на нашій бідній землі.

Хай мені ласкаві читачі вибачать невільне збоченє від предмету розмови: тому винен не я, а д. Лєсков, що своїм оповіданям спонукає кожного говорити про те, що єго болить. Поміркуйте лишень гаразд, скільки в нас на кожнім кроці своїх „зирян", то й не подивуєте, що я з Лєсківских звернув мимохіть на наших. Але-ж вернемось до оповіданя.

Для мене, яко чоловіка городского, що значиться, мав більше нагоди визволитися з-під попівскої опеки тай церковного способу міркуваня, в яких ще ходить чоловік сельский під вагою переважно попівскої науки тай церковного вихованя, — найбільшу цікавість має не проповідник Киріяк, а постать того дикаря — поганина, що вірує в своіх дурних богів з лютою сібірскою вдачею, а поруч з ними готов поважати і доброго, хоча й „безсильного" Киріякового „Христосика". Ми не хочемо тим сказати, що думки Киріякові, — на котрі сельский читач зверне, сподійсь свою пере-

важну увагу, і до котрих, до речі кажучи, нашим власним мироносцям з їх нетерпимостю тай вузькочоліем однаково далеко як од землі до неба, — позбавлені в наших очах усякої моральної вартости тай краси, — навпаки! самі по собі то золоті, гарні слова, але з громадского погляду в них навчаючого, живого, пожиточного дуже мало. Таких проповідників, як Киріяк, зазнає вже людскість з давен-давна ще до Христа та єврейских пророків, як Ісая, з часів самого Будди, коли не раніпш. Усі вони: і Киріяк, і Христос і Ісая і Будда покликуються на якусь найвисшу невідому силу і єї именем кличуть людскість до добра тай милости. Але ці поклики мало посували людей наперед до зреалізованя найвисших правд. А чому ж так? Бо умови громадского житя тай получені з ними услівя умислового розвитку масс людских сильнійш тай більшого впливу на людей ніж мелодійні та без живої одежі голосіня усіх Киріяків, дарма, що вони іменують себе б о ж и м и посланниками. Не досить сказати людям: люби свого близького — треба ще показати, як єго любити; живе житя з єго компліковапою дійсностю не дає себе втискувати в коротенькі реченя солодких проповідів. Тому ж, приміром, той чоловік, що винайшов механічний стіл ткацкий, на котрім можна і собі сорочку зткати і близьким своїм чимало наткати, сподійсь, більше посунув наперед людску громаду, ніж той проповідник, що вчив свою сорочку близькому віддати, а самому без сорочки ходить. Що й казать! Усяка шана тому, що віддасть свою єдину сорочку своему близькому. Але такі люде здибаються дуже зрідка, виїмково, жива-ж громада, як цілокупне тіло, турбується тим, щоб в загалі не було Іванів, що дають сорочки, тай Іванів, що їх беруть, а щоб в кожного Івана була своя чесно ним самим зароблена сорочка. Тай так же воно і повинно бути. Такі проповідники як Киріяк виходять у своїх думках тай радах з свого особистого настрою тай в і р и в Бога, своєю мірою, хочай і дуже гарною, міряють людску громаду, тим часом як поступом громади керує не особистий н а с т р і й, а сувора громадска п о т р е б а, не особиста в і р а, а розумове на науці збудоване п е р е с в і д ч е н є. Тому-ж то, повтаряємо, Киріякова постать у Лєскова, хочай має в наших очах велику артистичну вартість, яко тип архаїчного, тоб то одживпого ширителя правди, усе-ж не встані притягти до себе в цілій мірі увагу нашої міркуючої думки, котру ми цим разом, як ми вже на горі зауважили, звертаємо переважно до сібірского дикаря — поганина.

Що за цікавий примірник той дикар-сібіряк! Тай по-митецьки-ж намалював єго нам д. Лєсков! Ми бачимо перед собою людину, вирісшу на лоні скупої тай лютої сібірскої природи, котру бідна уява дикарска опредметила в цілій лаві таких же лютих як і оточаюча їх природа богів, що тяжать над чоловіком, над єго долею, жадаючи, як і усі боги на світі, для свого змилостивленя усякої смирни тай ладану, часом навіть і здихаючих псів. Ми бачимо ясно, що дикар той, чуючи на кожнім кроці свою тяжку залежність від неблагапої тай лютої природи, жахається і тих Дзол-Дзаятачі і зайсанів тай шайтанів, що єї презентують, але замилованя чи цирої пошани він до них цілком не почуває. Це й зрозуміло: страх не встані будити в нас любови, страх будить в нас поруч зі зверхною покорою тай послухом тільки ненависть, тим глубшу, чим більше ми змушені єї ховати під покришкою лицемірних дарів тай жертв. Не треба гадати, що в нашого дикаря тільки і є, що люті тай хижі боги, — ба ні, на горі десь високо єму над лютими богами, мариться ще й якийсь добрий Господар, що долу дивиться тай лихим ділам не потурає. І що дуже характерно для немудроі думалки вбогого „дикаря“, так власне те, що єму здаються незрозумілими слова християнского архієрея, що добрий Господар вимагає саможертви тай мук з а д л я с е б е. „А ти і біду потерпи за Христа“ — каже єму в розмові архієрей. „На що, бачка, він, бачка, жалісливий: як я здихати буду, то єму самому мене жаль стане?“ І де-ж єму справді зрозуміти, що гаразд собою пожертвувати за д л я д о б р о г о б о г а, коли з уявою про жаданє мук тай терпінь в нього получається виображенє про лютих тай хижих богів? Але поруч з цим нашому дикареві, що уратував житє архиєрєєві, зовсім не чужа вдатність покласти живіт свій за други своя, — ба ні, він вдатний до цього, він викликає у зворушеній душі архиєрея найвисшу пошану тай подивленє до своєї благородної саможертви, тільки-ж ту саможертву дикар наш чинить не за для якоісь висшої надприродної істоти, а просто за для істоти архиєрея, за для чоловіка. Ратуючи житє архиєрєєві, дикар наш не рахував на яхусь нагороду на небесі — до такого купецкого розуму він ще не розвинувся — а просто не вважаючи ні на шайтана ні на доброго Господаря, він йшов туди, куди провадило єго безпосереднє людске почутє жалю до сумної долі подібного єму близяка. В цім боці людяної „дикарскої“ вдачі ми вбачаємо незмірно більше краси, ніж ув усіх терпінях тай вчинках за для „царства небесного“. Ось чому вбога постать „дикаря“ і замикає для нас так багато навчаючого.

Може-б з поводу нашого суду про „дикаря“ дехто з шановних читачів погадав-би, що ми поділяємо старовинский хибний погляд метафізіків (то-б то людей, що будують свої погляди не на досвідах науки, а лиш на власних мріях), що, мовляв, усякий чоловік хоч-би і дикар, являється з готовою людяною душею, світлою, доброю, чоловіколюбною. Ні, на такі дивовижні погляди, що цілком суперечні дійспій науці, ми не маємо охоти спускатися. Навпаки, наука про чоловіка (антропологія) як і наука про нашу землю (геологія) вочевидячки нам доказують, що земля наша, як і усе, що на ній, значить, і люде не так швидко повстали, як то собі малює жидівска народна уява в біблії, — що треба було цілу безліч тисячелітів, а не шість днів, щоб земля наша стала

такою, якою єї застали перші люде; що все розвивалося дуже-дуже повільно: і земля, і рослини, і звірі, і люде, поки вони стали такими, якими їх зазнають людскі спомини. Та ми щоденно своїми очима бачимо приклади такого повільного, а не казочного, повстаня тай розвою: скільки-то треба часу на те, щоби з чоловічого зароду повстав, розвинувся тай виріс чоловік! скільки треба часу, щоб з зерна повстав колос, виросло дерево!

Що до чоловіка, то зроблено вже і такий досвід, що коли взяти новорожену людину тай держати єї осібно, но за сімею, поза людскою громадою, так щоб вона і людскої бесіди не чула, то вона виростає цілковитим звіром, без усяких людяних здібностів, навіть без уміня говорити по людски. Отже-ж це було найкращим доказом хибности тої думки, що чоловік вже з черева матери виходить ніби готовою людиною. Еге, готовою! Ніщо справді не вискакує готовим на світ божий, хіба тільки в тих казочках-побреханьках, котрими на жаль ще й досі годують малих тай великих дітей. Тільки в школі житя, в стосунках з подібними собі людьми, словом в громаді людскій росте-розвивається чоловік. Тільки посеред громади людскої чоловік навчається: думати, розмовляти, чинити добро або лихо, ненавидіти або любити. Громада, громадскі стосунки тай порядки являються єдиною вчителькою чоловіка.,

Тому-ж ми, звертаючись знову до нашого „дикаря“ і кажемо, що під впливом своїх стосунків з громадою інших дикарів він і придбав здатність до почуваня чужої недолі тай біди; під впливом вихованого в нім почутя громадскої солідарности (то-б то обопільної запомоги) він безвільно побивається ратівлею православного архієрея. Важка залежність від суворої сібірскої природи, від лютих шайтанів, з котрими борня не по сказі однотливому чоловікові, тільки зміцняє те получене чоловіка з чоловіком, дикаря з дикарем, словом загартовує „дикарску“ солідарність. Нічого дивного, що в нашім „дикарі“ те почутє солідарности виступає ген ген красше тай величнійше ніж в іншій „світлій“ людині, менче залежній і від природи і від обставин житя громадского. Ось в тім, що ми тепер сказали, і лежить друга навчаюча точка намальованої нам Лесковим постати „дикаря“ сібірского.

Зберімо-ж у купу коротенько усе нами сказане. Під впливом важкої боротьби з лютими силами природи темний чоловік-дикар, чуючи свою невільничу залежність від них, творить собі цілу купу лютих богів, що в уяві єго являються вірними відбитками окружаючої єго природи. Він не любить їх, а тільки боїться вмилостивляючи їх усякими дарами, так само як він готов вмилостивляти усякого лихого чоловіка, котрого він не здатний був-би позбавитися. Але поруч з тим житє посеред громади навчає єго почутю людяної громадскої солідарности, і він, почуваючи також свою залежність від громади, почуваючи потребу обопільного підпераня, несвідомо доходить до вчинків найвисшого самозабутя. Цей процес морального піддвигненя тай росту відбивається на решті в безвідомій уяві темного „дикаря“ ще й тим, що він людяне почутє, вихованє в нім громадским побутом, громадою переносить на якусь найвисшу істоту, поза ним істнуючу, на якогось доброго Господаря, що дивиться з-гори долу... Не важко сказати, до чого доведе того темного „дикаря“ дальший розвій. Наука допоможе єму пізнати природу а тим самим і покорити єї своїм потребам, лютих богів він відкине яко дурницю, а з новим розвоєм громадскої солідарности, з новим впорядкуваням громадских стосунків в дусі сучасних змагань тай ідеалів він схилить і того остатнього „доброго Господаря“ з неба на землю в осередок жерела громади...

Гай, гай! Далеченько ще до тої красної доби. Але чим більше буде таких, що прикладають своїх рук тай розуму до осягненя ліпших порядків, тим близше ми прийдемо до тієї доби, бо прийти вона повинна, повинна, кількома-б там курендами тай ціпками не змагалися зупинити колесо поступу, люде пітьми тай мороку!

О. П. Украйінець.

Отся статя дуже до речі звернула увагу на оповідане д. Лескова і на дещо з того, що воно зачіпає. Просимо-ж наших читателів, при нагоді, ще раз прочитати ціле оповіданє і застановитися над ним. Нам такий Киріак милий власне тим, що з християнскої релігії ви бирає тільки моральне зерно — любов, справедливість межи людьми, — бачить своїх ближних у поганах, котрих ставить висше від християнскої „інтелігенції“, і майже переконаний, що спастися можна ві всіх вірах. Сим Киріак, — очевидячки, не знаючи того, — стає майже на то саме становиско, на якім стоїть найновійша наука про всякі віри — про те росказує д. Драгоманов у своїй книжочці „Наука теологічна в західній Европі“, котру всякому радимо купити (коштує тілько 10 кр.) і добре розібрати.

Киріак дуже добре бачить тоту пропасть, що ділить християнску релігію в явичайнім розуміню, від тої немудрої віри, якої держаться прості „дикарі“. Признаючи прощу тілько від пошкодованого та від власної совісти, або прямо від доброго Господаря, ті дикар то найморальнійші люде: вони не то нікого не кривдять, а й помагають у біді, навіть християнинови, навіть своєму воротови. Порівнайте лишень гарненько нашого „дикаря“ хотьби з архієреєм, — та рівнайте кожде їх слово, кожду їх думку і кождий їх учинок, — і вам ясно стане, на кілько висше стоїть той „дикар“ від висшого достойника християнскої церкви. А не забувайте, що той архієрей в оповіданю д. Лескова, то ще високо образований чоловік... Тепер-же примірьте те „дике“ праведне житє до житя тих вихрещених дикарів, що, певні проще від постороннього чоловіка, для заспокоєня голоду і спраги, їідять „тіло Христово“,

шють его „кров“, крадуть ті дари і, само собою розуміеся, творять людям, особливо „диким“ усякі пакости. І потім застановіться над філософією того „дикаря“ і осудіть, чи не правду він каже?... Було би ще дещо сказати ізза того оповідання, та сподіваємося, що тепер наші читателі й самі того доміркуються, коли тілько уважно розберуть і само оповіданє, і те, що оказано та зарекомендоваво в отсім числі.

Редакція.

ВЛАСТЬ ТЕМНОТИ.

Драмат у пяти діях

ГРАФА ЛЬВА ТОЛСТОГО.

Перевів з великорускаго

М. Павлик.

ДІЯ І. Особи І-ої дії: Петро, мужик богатий, 42-х літ, жонатий другий раз, слабовитий; Анися, его жінка, 32-х літ, чепуруха; Акуліна, Петрова донька від першої жінки, 16-ти літ, не дочуває, придурковата; Анютка, друга донька, 10-ти літ; Микита, їих робітник, 25-літ, чепурун; Яким, батько Микитин, 50-літ, мужик невидний, богобоязливий; Матрона, его жінка, 50-ти літ; Марина, дівка-сирота, 22-х літ.

ДІЯ І. Дієся в осени в великім селі. Сцена показуе обширну Петрову хату. Петро сидить на лавиці, поправляе хомут. Анися й Акуліна прядуть.

ПОЯВА І.

Петро, Анися й Акуліна (остатні співають у два голоси).

Петро (дивиться в вікно). Знов коні пішли. Ще лоша убють. Микито, а Микито! Оглух (Наслухае. На баби:) Перестаньте-ко, не чути нічого.

Голос Микити з надвору. Чого?

Петро. Коні зажени.

Голос Микити. Зажену, почекай трохи.

Петро (покивуючи головою). Ой ті робітники! Якби здоровє, ні за що би не держав. Тілько гріх із ними... (Встае і знов сідае). Микит! Не докличешся. Підіть хиба з вас хто. Акуль, піди зажени.

Акуліна. Коні?

Петро. Ба, та щож?

Акуліна. Зараз (Відходить).

ПОЯВА ІІ. Петро й Анися.

Петро. Тай пустий же легінь... не господарний. Нім обернеся, нім що.

Анися. А сам ти страх проворний, с печи та на запічок. Тілько від людей домагатися.

Петро. Від вас якби не домагався, то цілий рік дома не найшовби. Ох, люде!

Анися. Десять робіт у руки пхаеш, та ще й ганьбиш. На печи лежачи росказувати легко.

Петро. (Зітхаючи). Ех, коби ми не отся слабість і днини бих не держав.

За сценою голос Акуліни. Псьо, псьо, псьо... (Чути — лоша рже і коні вбігають у ворота. Ворота скриплять).

Петро. Язиком ляпати — в то єму грай. Ой, не державбих.

Анися (кривлячися) Не державбих... Ти би сам працював, тоді би говорив.

ПОЯВА ІІІ. Ті самі й Акуліна.

Акуліна (входить). Насилу загнала. Все чалий...

Петро. А Микита-ж де?

Акуліна. Микита? На улиці стоіть.

Петро. Чого-ж він стоіть?

Акуліна. Чого стоіть? Стоіть за углом, балакае.

Петро. Не дібєшся від неі толку. Та с ким-же балакае?

Акуліна (не дочувши) Чого? (Петро махае на Акуліну рукою, вона сідае прясти).

ПОЯВА ІV. Ті самі й Анютка.

Анютка (вбігае. До матері). Д Микиті батько тай мама прийшли. Домів беруть жити, абих так дихала.

Анися. Брешеш?

Анютка. Пра! най мя грім забє... (сміеся). Я мимо іду, а Микита й каже: бувай здорова, повідае, тепер, Анно Петрівна. Приходи вже до мене на весілє гуляти. Я, повідае, іду від вас гет. А сам сміеся.

Анися (до чоловіка). Не дуже тебе потребують. Он він і сам відійти хоче. „Відженну, каже!“

Петро. І нехай іде; хиба других не найду?

Анися. А гроші-ж дані на перед?... (Анютка підходить до дверей, слухае, що говорять і відходить).

ПОЯВА V. Анися, Петро й Акуліна.

Петро (хмуриться). Гроші, коли що, літі відслужить.

Анися. Еге, ти рад відправити, тобі аби хліба не йів. А зиму то я одна й тягни, як кобила яка. Дівка не дуже то скора до роботи, а ти на печи лежати будеш. Знаю я тебе!

Петро. Та що, нічого не чувши, дурно язиком молоти.

Анися. Повен двір худоби. Не продав єси корову тай вівці всі на зиму пустив, — не нагодуєш і не напоіш, — а робітника пустити хочеш! Отже ляжу, як ти, на піч, най усе пропадае, — роби як хочеш.

Петро (до Акуліни). Іди, бо й є, за сіном — пора.

Акуліна. За сіном? Ну, що-ж. (Надівае сірак і бере посторонок).

Анися. Не буду я тобі робити, годі вже, не буду! Роби сам.

Петро. Та годі. Чого розвередилася? Як ярка кручена.

Анися. Ти сам пес остеклий! Ні роботи з тебе, ні радости. Тілько раз-у-раз гризеш. Пес трясучий, справді.

Петро (плює й одягаеся). Тьфу, счезни в болото! Боже мя прости! Піду та знати му толком. (Відходить).

Анися (на здогін). Гнилий чорте, носатий!

ПОЯВА VI. Анися й Акуліна.

Акуліна. Ти за що тата ганьбиш?

Анися. А йди-ж ти гет, дурна! Мовчи.

Акуліна (підходить до дверей). Знаю я, чому ганьбиш. Сама дурна, пес ти. Не боюсь я тебе.

Анися. Ти чого? (схаплюється й шукає чим би вдарити). Ади, я тебе коцюбою!

Акуліна (отворивши двері). Пес ти, диявол, от хто ти. Диявол, пес, пес, диявол! (Утікає).

ПОЯВА VII. Анися (сама).

Анися (задумується). На весіле, повідає, приходи. Що ж се вони загадали? оженити? Дивися, Микитко: коли то твоя робота, я так ізроблю... Годі міні без него жити. Не пущу я єго.

ПОЯВА VIII. Анися й Микита.

Микита (входить, оглядаючися. Побачивши, що Анися сама, підбігає до неї. Пошепки.) Що, хло, біда! Прийіхав родитель, відібрати хоче — домів каже йти. Напевно, повідає, оженимо тебе і живи дома.

Анися. Що-ж, женися. А міні що?

Микита. От тобі й на! Я міркую, якби як найліпше порадитися, а вона он-як: женитися каже! Що-ж так? (Моргає). Хиба забула?...

Анися. І женися. Страх я згоріла...

Микита. Та що се ти фиркаєш? Дивино ся, і погладитися не дає... Та чого ти?

Анися. А того, що покинути хочеш... А хочеш покинути, то й я не згоріла. От що!

Микита. Та годі, Анисе. Хиба-ж я тебе забути хочу? — Поки мого житя. Напевно, значить, тебе не покину. А я так міркую: що хоть і оженять, то до тебе-ж назад прийду; аби тілько домів не брав.

Анися. Дуже міні тебе треба, жонатого.

Микита. Та як-же, хло — та же бо й батька не слухати гляба.

Анися. На батька звертаєш, а робота — все твоя. Давно ти змовляєшся з коханкою своєю, з Маринкою. Вона тобі се намазала. Не дурно якось-то прибігала.

Микита. Маринка?! Страх я за нею згорів!... Чи то мало йіх вішаєся!...

Анися. Чого-ж батько прийіхав? Ти казав! Ошукував ти! (Плаче).

Микита. Анисе, віриш ти в Бога, чи ні? Ані ми ся снило. Напевно знати не знаю, відати не відаю. Все мій старий зі своєї голови загадав.

Анися. Як сам не схочеш, то хто-ж тебе сильцем чи як притягне?

Микита. А знов, міркую, годі супротів родителя буде й зробити. А не хочеся міні.

Анися. Уприся тай годі.

Микита. Уперся один якийсь, то єго в громадскій канцелярії так випарили... Дуже просто. Також не хочеся. Кажуть — скобоче...

Анися. Годі бо жартувати. Ти слухай, Микито: коли ти оженишся з Маринкою, то я не знаю, що над собою зроблю... Житє си відберу! Согрішила я, слюб зломила, та вже не вертатися. Лиш на-коли підеш, я то зроблю...

Микита. А міні-ж чого йти? якби я піти хотів, я би давно пішов. Мене якось-то Іван Семенович зазивав за льокая... А вже тілько жити! Отже не пішов. Бо, я так міркую, що я кождому потрібний. Якби ти мене не любила, тоді інше діло.

Анися. То-то ти й тямуй. Старий нинізавтра умре, гадаю, — всі гріхи покриємо. Слюб возьму, гадала, будеш газдою.

Микита. І, що то пророчити. Міні що? Я працюю, як для себе стараюся. Мене й газда любить, і баба єго, значить, любить. А що мене баби люблять, то я тому не винен, — тай тілько.

Анися. Будеш мене любити?

Микита (обіймає єї) Во як! Як була ти у мене в душі...

ПОЯВА IX. Ті самі і Матрона (входить і довго хреститься до образів. Микита й Анися відступаються одно від одного.)

Матрона. А я що й бачила — не бачила, що й чула — не чула. З бабкою попігрався — що-ж? І теля, знаєш, і воно граєся. Чому не попігратися? діло молоде. А тебе, синку, газда на дворі питає.

Микита. Я за сокирою зайшов.

Матрона. Знаю, знаю, синку, за якою сокирою. Тота сокира все більше коло бабів.

Микита. (Нагинаєся, бере сокиру). Що-ж, мамо, чи таки на правду женити мене? Я міркую, що зовсім даремне. Знов-же таки й мені би не хотілося.

Матрона. І-і! голубчику, по що женити? Живеш, тай живи, тото все старий. Іди-ж, синку, ми й без тебе все розсудимо.

Микита. Чудно справді, ото женити, а то не треба. Справді, не розберу нічого. (Відходить).

ПОЯВА X. Анися й Матрона.

Анися. Що-ж, тето Матроно, чи таки на правду женити хочете?

Матрона. С чим-же женити, ягідко? Адже знаєш, які наші статки? Так собі, старенький мій плете, аби плелося: женити та женити. Та не єго голова. Чоловік не втікає від колача, тілько від меча — таке й се. Хиба-ж я не бачу (моргає), до чого йде?

Анися. Що-ж міні, тето Матроно, від тебе ховатися. Ти все знаєш. Согрішила я, полюбила сина твоєго.

Матрона. Ну, новину сказала. А тета Матрона й не знала. Ех, молодице, тета Матрона терта, терта, та перетерта. Тета Матрона, знаєш, ягідко, під землею на аршин бачить. Все знаю, ягідко! Знаю, нащо молодицям сонних порошків треба. Принесла. (Розвязує узел від хустки, дістає в папері порошки). Чого треба — бачу, а чого не треба — того знати не знаю, відати не відаю. От таке то. Адже ж і тета Матрона молода була. Адже з моїм дураком, знаєш, треба знати, як прожити. На всі 77 ладів крутити знаю. Бачу, ягідко, заковяз, заковяз твій старий. С ким

тут жити? Єго вилами пробий, кров не піде. Будеш бачити, на весні поховаєш. Приняти на газдівство кого-небудь та треба. А синок чим не мущина? Не гірший від людей. То що-ж міні за користь сина від доброго діла хапати? Хиба-ж я своїй дитині ворог?

Анися. Аби тілько не пішов від нас.

Матрона. І не піде, ластівочко. Все дурниця. Старого мого знаєш. Розум у него зовсім нікчемний, а знов іноді як возьме що собі в лоб, то гей колом підопре, ніяк не вибєш.

Анися. Та відки-ж се взялося?

Матрона. А бачиш, ягідко, — легінь, сама знаєш, який до молодиць, ну тай гарний, ніврокy. Ну, жив він, знаєш, на зелізниці, а там у них дівчина сирота за кухарку була. Ну й увязалася єго, тота дівчина.

Анися. Маринка.

Матрона. Вона, бодай йі підвіяло. Ну і чи було що, чи ні, досить того, що дізнався мій старий. Чи від людей, чи сама єму наговорила?...

Анися. Тай смілива-ж яка, шельма!

Матрона. Ото-ж і знявся мій, дурна голова, оженити, повідає, та оженити, гріх покрити. Берім, повідає, легіня домів та оженім. Відраджувала всяко. Де там. Ну, міркую, ладно. Давай інакше поверну. Йіх, дураків, ягідко, все отак водити треба. Все в згоді, ніби-то. А як що до чого, зараз на свое й повернеш. Баба, як якийсь казав, с печи летить, 77 дум передумає, то де-ж єму догадатися. Що-ж, повідаю, старий, діло добре. Тілько подумати треба. Ходім, повідаю, до синка та порадимося с Петром Ігнатовичем. Що він скаже? От і прийшли.

Анися. О-ох, тіточко, як-же так? Ну, а як-же ж батько накаже?

Матрона. Накаже? А наказ єго нєові під хвіст! Уже ти не бійся, не бути сему, я зараз із твоїм старим усе просію, проціджу, нічо не липиться. Я й прийшла з моїм тілько про людске око. Як-же — синок у щастю живе, щастя жде, а я за него фльондру сватати стану. Хиба-ж я дурна!

Анися. Вона й сюди до него бігала, тота Маринка. Вір міні, тето, як сказали міні, що женити єго — як ножем по серцю потягло менє. Думаю, в серці вона у него.

Матрона. І, ягідко! Хиба-ж він дурак? Стане він фльондру-бурлачку любити. Микитка, знаєш, легінь також розумний. Він знає, кого любить. А ти, ягідко, не бійся. Не відберемо єго поки житя. І женити не будемо. А гроше-нят, коли ласка, дайте і нехай живе.

Анися. Бачу, якби пішов Микита, не буду на світі жити.

Матрона. Діло молоде. Чи-ж то легко! Ти молодиця, ніврокy собі, та с таким старим постолом жити...

Анися. Вір міні, тето. Тай обрид-же міні, обрид мій, пес носатий, абих на него не дивилася.

Матрона. Та, воно видко діло. Подивикося сюди (по-шепки, оглядаючися). Була я, знаєш, у того старенького за порошками — він міні на дві руці дав лікарства. Диви-кося сюди. Отсе, повідає, сонний порошок. Дай, повідає, один — такий сон зберe, що хоть ходи по нім. А отсе, повідає, таке лікарство, що як мовить, давати пити — ніякого запаху не чути, а сила велика. На сім, повідає, разів, по пущі на раз. До сім разів давай. І воля, повідає, для неї скоро настане.

Анися. О-о-о... Що-ж се?

Матрона. Знаку, повідає, ніякого. Рубля взяв. Менше мовить, годі. Бо, знаєш, добувати йіх також штука. Я свій, ягідко, дала Думаю, возьме, не возьме, Михайловні понесу.

Анися. О-о! Та може що зле від них?

Матрона. Що-ж би мало бути зле, ягідко. Як би твій чоловік твердий, а то що-ж, тілько слава, що живе. Адже-ж єму не довге вікованє. Богато таких буває.

Анися. О-ох, головонько моя бідна! Боюсь я, тіточко, аби гріха не було Ні, що-ж се?

Матрона. Можна й назад віднести.

Анися. Що-ж йіх, як і тамті, в воді роспускати?

Матрона. В чаю, повідає, ліпше. Нічо, повідає, не визначно, ані не пахнуть, нічо. Також чоловік розумний.

Анися (бере порошки). О-о, головонько моя бідна! Хиба-ж би я на таке пустилася, якби не житє прокляте?

Матрона. А рубля-ж не забудь, я обіцяла старенькому віднести. Також стараєся.

Анися. А вже-ж. (Іде до скрині і пряче порошки).

Матрона. А ти, ягідко, як найсохраннійше держи, аби люде не знали. А якби що до чого, не дай Господи, то кажи, що від швабів... (Бере рубель). Також на шваби добрі... (Змовкає).

ПОЯВА XI. Ті самі, Петро і Яким.

Яким (входить, хреститься до образа.)

Петро (входить і сідає). То як-жеж, дядьку Якиме?

Яким. Якби ліпше, Ігнатовичу, якби ліпше тее, ліпше... Бо, аби не тее. Непослух, значить. Хотілось би тее... до роботи, значить, хотілось би легіня. А коли ти, значить, тее, то можна й так. Як ліпше...

Петро. Ладно, ладно. Сідай, побалакаємо. (Яким сідає). Що-ж так? Женити хочеш?

Матрона. З женененм можна й почекати, Петре Ігнатовичу. Нестатки наші, сам знаєш, Ігнатовичу. Куди тут женити? Самі живота не нахухаємо. Де-ж тут женити!...

Петро. Судіть, як ліпше.

Матрона. З женененм також ніщо розбігатися. Таке тото. Не малина, не опаде.

Петро. Що-ж, коли женити — то гарно.

Яким, Хотілось би, значить, тее... Бо міні, значить, тее... робітка в місті, робітка випала, не згірше платна, значить...

Матрона. Ну вже робота! Канали чистити. Прийіхав якось, так блювала, блювала, тьфу!

Яким. Воно то так, спершу вона немов і тее, кидає, значить, ніби сопух, а при-

викнеш, нічого, все одно, що брага, і значить, тее, незгірше платна... А що сопух, значить, тее... То нашому братови противитися годі. Одежинку перебрати таки можна. Хотілосьби, значить, Микитку дома, нехай оправдає, значить. Він нехай дома оправдає, а вже я, тее, в місті заробляти му...

Петро. Хочеш сина дома лишити, воно справді. Але-ж із грішми, що-сте взяли наперед, як буде?

Яким. Отсе правда, правду, Ігнатовичу, кажеш, значить, тее, як має бути, бо наймився, продався — се нехай відробить, значить, а ось тілько, тее, оженити; на якийсь час, значить, пусти, коли що.

Петро. Що-ж, се можна.

Матрона. Але-ж бо ми не можемо погодитися. Я перед тобою, Петре Ігнатовичу, як перед Богом висповідаюся. Ти хоть нас зо старим розсуди. Загадав женити, та женити. Але с ким женити, запитай! Коби княгиня як у людей, хиба-ж я своїй дитині ворог, а то дівка нечесна,

Яким. Отсе вже неправда. Неправду, тее, наводиш на дівку. Неправду. Бо їй, дівці тій самій, кривда від сина мого, кривда, значить є Дівці, значить.

Петро. Яка-ж така кривда?

Яким. А виходить, значить, тее з сином Микиткою. З Микиткою, значить, тее.

Матрона. Погоди-ко ти, у мене язик мякший, дай я скажу. Ото робив легінь наш до тебе, як сам знаєш, на зелізниці. І увязалася там до него дівка, так собі немудра, Маринка на імя, — кухаркою у них у спілці була. Отже каже вона, тота сама дівка, на сина нашого, що буцім то він, Микита, бувши, ві звів.

Петро. Добра тут нема.

Матрона. Та вона сама роспусна, по людях волочиться. Так нехтолиця.

Яким. Знов ти, значить, стара, не тее і все ти не тее, все, значить, не тее...

Матрона. Ось тілько й бесіди від орла мого, тее та тее, а що тее — сам не знаєш. Ти, Петре Ігнатовичу, не мене, а людей спитай про дівку, кождий то само скаже. Так непотрібка, бурлачка.

Петро (до Якима). Що-ж, дядьку Якиме, коли так, то й женити ніщо. Аже-ж не личак, з ноги не здоймеш, хотьби невістку.

Яким (запалюючись). Обмовляєш, стара, значить дівку, тее, обмовляєш. Бо дівка тее, дуже гарна, дуже гарна дівка, значить, жаль міні, жаль, значить, дівки.

Матрона. Ой кажу: говорила, небіжечка, до самої смерти. Жаль дівки, а сина не жаль. Повісь ві собі на шию, тай ходи з нею. Годі дурниці плести.

Яким. Ні, не дурниці.

Матрона. Та ти не залітай, дай я скажу.

Яким (перебиває). Ні, не дурниці. Значить, ти на своє горнеш, — хоть би про дівку чи про себе, — ти на своє горнеш, як тобі ліпше, а Бог, значить, тее, на своє оберне. Так і се.

Матрона. Ех, до тебе груди виговориш.

Яким. Дівка робітна, поважна і, значить тее, кругом сирота... значить. А нам бідним і, тее, наручно, значить, тее, сирота дівка, от що. А кривда є.

Матрона. Кожда то само каже..

Анися. Ти, дядьку Якиме, більше слухай нашої сестри. Вони тобі роскажуть!

Яким. А Бог-же, Бог! Хиба ж вона не чоловік, дівка? Значить також, тее, Богови вона чоловік. А ти як думаєш?

Матрона. А, він усе своє тай своє!...

Петро. А от що, дядьку Якиме, адже-ж і тим дівкам вірити годі. А легінь живий. Аже-ж він ондека! Післати по него та спитати на розум, чи то правда? Він душі не убє. Закличте-ко легіня! (Анися встає). Скажи, що батько кличе. (Анися відходить).

ПОЯВА XII: Ті самі без Анисі.

Матрона. Отсе ти, батеньку, розсудив, як водою розлив, нехай сам легінь скаже. Адже-ж тепер силоміць женити не велять. І легіня спитати треба. Не схоче він поки житя з нею женитися, себе знеславити. На мій розум, нехай у тебе живе, та служить господареви. І на літо брати ніщо, наймити можна. А ти нам десяточку дай, нехай буде.

Петро. Се ще побачимо, по-порядку треба. Одно скінчи, тоді друге загадуй.

Яким. Я значить, до того кажу, Петре Ігнатовичу, бо, значить, тее, трафлялося. Ладили, значить, як собі ліпше, та за Бога, тее й забуваєш; думаєш ліпше... до себе горнеш коли глянь, а то накашляв собі біду на шию значить; думаємо, як ліпше, а то далеко гірше без Бога.

Петро. Звісна річ! Бога тямити треба.

Яким. Коли глянь, воно гірше, а як по закону та по божому, то все якось тее, воно тебе радує. Волієся, значить. Так я й міркував, значить, оженю, значить, легіня від гріха, значить; він дома, значить, тее, як повинно бути по закону, а вже я, значить, тее, в місті постараюся. Робітка люба. Незгірше платять. По божому, значить, тее, тай ліпше. Адже-ж сирота також. Наприклад, торік, дрова також у прикащика взяли, таким чином! Гадали, що ошукають. Та прикащика ошукали, але Бога, значить, тее, не ошукали! ну, і того...

ПОЯВА XIII. Ті самі, Микита й Анютка.

Микита. Кликали? (Сідає, дістає тютюн).

Петро (тихо, з докором). Що ж ти, порядку не знаєш? Тебе батько питати буде, а ти тютюном граєшся, тай сів. Ходи-ко сюда, встань. (Микита стає коло стола, свобідно спираючися на лікоть і всміхаючися).

Яким. Виходить, значить, тее, на приклад на тебе, Микитко, жалоба, жалоба, значить.

Микита. Від кого жалоба?

Яким. Жалоба? Від дівчини, від сироти, значить, жалоба є. Від неї, значить, і жалоба на тебе, від Марини від тої самої, значить.

Микита (підсміюючися). А се раз диво. Яка-ж така жалоба? Хто ж тобі се казав: певне вона?

Яким. Я тепер, значить, тее, допитую, а ти, значить, тее, маєш відповідати! Завязався ти з дівкою, значить, то є завязався ти з нею, значить?

Микита. Не розумію зовсім, що питаєте.

Яким. Значить, пустота, тее, пустота, значить, була межи вами, пустота, значить?

Микита. Чи то одно було. З кухаркою, як скучно, то й пожартуєш, і на гармонії заграєш, а вона потанцює. Яка-ж іще пустота?

Петро. Ти, Микито, не крути, а що питає родитель, то й відповідай толком.

Яким (урочисто). Микито! Від людей утайіш, а від Бога не утайіш. Ти, Микито, значить, тее, уважай, не смій брехати! Сирота вона, значить, скривдити можна. Сирота, значить. Ти говори якось по людски.

Микита. Та що, коли говорити ніщо. Напевне все й говорю, бо й говорити ніщо. (запалюючись). Вона чого не скаже. Говори, що хоч, як на мертвого. Чому-ж вона на Федька Микишкина не сказала? А то що-ж тепер значить і зажартувати годі? А їй вільно говорити.

Яким. Ой, Микитко, дивися! Неправда на верх вийде. Було, чи ні?

Микита (на бік). Ади, вчепилися справді. (До Якима). Кажу, що нічого не знаю. Нічого межи нами не було. (Сердито). Побий ме не сила божа, абих не зійшов з отсеї дошки. (Хреститься). В нічім я не свідім. (Мовчанка. Микита говорить далі ще запальчивійше). Що-ж се ви мене з нею женити загадали? Що-ж, справді, сміх людім сказати. Тепер і звичаю такого нема, щоби силоміць женити. От вам і все. Тай забожився я — не свідім.

Матрона (на чоловіка). То-то, глупа твоя гиря дурацка, що єму наляпають, а він усему й вірить. Тілько пусто синка завстидав. А ліпше як живе, так нехай і живе у господаря. Господар нам тепер на потріб десяточку дасть. А прийде час...

Петро. Ну, якже, дядьку Якиме?

Яким (цмокає язиком до сина). Дивися, Микито, скривджена сльоза, тее, мимо не впаде, а все, тее, на людску голову. Дивися, аби не того.

Микита. Та що дивитися, ти сам дивися. (Сідає).

Анютка. Піти мамі сказати. (Вибігає).

ПОЯВА XIV. Петро, Яким, Матрона й Микита.

Матрона (до Петра). От так-то все, Петре Ігнатовичу. Баламут він у мене, убє що в гирю, ніяк не вибєш, тілько дурно тебе потурбували. А як жив легінь, так нехай і живе. Держи легіня — твій слуга.

Петро. То якже, дядьку Якиме?

Яким. Що-ж, я, тее, волі з дитини не знимав, аби тілько не тее. Хотілося, було, значить, тее...

Матрона. І що путаєш, сам не знаєш! Нехай буде, як був. Легіневи й самому відходити не хочеся. Та й куди нам єго, самі дамо ряд.

Петро. Одно, дядьку Якиме, коли ти єго на літо возьмеш, то міні єго на зиму не треба. Уже як бути, то на рік.

Матрона. На рік і наймеся. Ми дома в робітний час, коли що, то наймемо, а легінь нехай буде, а ти нам теперечки десяточку...

Петро. То якже, ще на рік?

Яким (зітхає). Та що-ж, уже видко тее, коли так значить, видко вже тее.

Матрона. Знов на рік, від суботи перед Дмитрям. У платі ти не скривдиш, а десяточку тепер дай. Визволь ти нас. (Устає й кланяється).

ПОЯВА XV. Ті самі, Анися й Анютка. Анися сідає на боці.

Петро. Що-ж? Коли так, то так — до коршми дійти і могарич. Ходім, дядьку Якиме, горівчини випємо.

Яким. Не пю я єї, тої горівки, не пю.

Петро. Ну, чайку напєшся.

Яким. Чаєм гріпний. Чаєм, то так.

Петро. Тай баби чайку напються. Ти, Микито, дивися, вівці пережени, та солому збери.

Микита. Ладно. (Всі відходять, окрім Микити. (Смеркаєся).

ПОЯВА XVI. Микита сам.

Микита (закурює сигаро). Справді вчепилися: скажи, як з дівками гуляв. Тоті історії довго би росказувати. Оженися, повідають, з нею. Якби з усіма женитися, то богато би жінок набралося. Страх міні треба женитися, і так не гірше жонатого живу, завидують люде. І як се мене, мов би потрутив хто, як я до образа перехрестився? Так від разу всі нитки й пірвав. Боязко, повідають, на неправду божитися. Все тілько дурниця. Нічого, сама бесіда. Тай тілько.

ПОЯВА XVII. Микита й Акуліна.

Акуліна (входить в сіраку, кладе посторонок, розбираєся і йде в комору). Ти би хоть засвітив.

Микита. На тебе дивитися? я тебе й так бачу.

Акуліна. Пек ти!

ПОЯВА XVIII. Ті самі й Анютка.

Анютка (вбігає до Микити по-шепки). Микито, іди скорше, тебе якийсь чоловік питає, абих так дихала.

Микита. Що-за чоловік?

Анютка. Маринка із зелізниці. За углом стоіть.

Микита. Брешеш.

Анютка. Абих так дихала.

Микита. Чого-ж їй?

Анютка. Казала, аби ти прийшов. Міні, повідає, Микиті тілько словечко сказати треба. Стала я питати, а вона не каже. Тілько спитала, чи то правда, що він від вас відходить? А я кажу, неправда, єго батько хотів відобрати та оженити, але він не схотів, у нас іще на рік лишився. А вона й повідає: пішли ти єго мині, Христа ради. Міні, повідає, доконечне треба єму слово сказати. Вона вже давно ждє. Іди-ж ід ній.

Микита. Та Бог з нею, куди я піду?

Анютка. Вона повідає, коли не вийде, я сама в хату до него прийду. Абих так дихала, прийду, повідає.

Микита. Не бійся, постоїть тай піде.

Анютка. Може, повідає, єго з Акуліною оженити хотять?

Акуліна (підходить до Микити з своєю кужілю). Кого з Акуліною женити?

Анютка. Микиту.

Акуліна. Чи то так легко? Та хто се каже?

Микита. Та видко люде кажуть. (Дивиться на неї, сміється). Акуліно, що, підеш за мене?

Акуліна. За тебе? Може перед тим і пішлаби, а тепер не піду.

Микита. Чому тепер не підеш?

Акуліна. А ти мене любити не будеш.

Микита. Чому не буду?

Акуліна. Тобі не кажуть. (Сміється).

Микита. Хто не каже?

Акуліна. Та же мачоха. Вона все лається, все за тобою наглядає.

Микита. Он-що! Однако ти добре вважаєш.

Акуліна. Я? Що міні вважати? Хибаж я сліпа? Сегодня вона батька лаяла, лаяла. Відьма вона товстоморда. (Відходить у комору).

Анютка. Микито! а диви-но. (Дивиться в вікно). Іде. Абих так дихала, вона. Я піду. (Відходить).

ПОЯВА XIX. Микита, Акуліна в коморі й Марина.

Марина (входить). Що-ж се ти зо мною робиш?

Микита. Що роблю? Нічого не роблю.

Марина. Відречися хочеш.

Микита (сердито схаплюючися). Ну, що се таке, чого-сь прийшла?

Марина. Микито!

Микита. Ну, що Микито? Микита й є. Чого треба? Іди, кажу.

Марина. Так, бачу, покинути, забути хочеш.

Микита. Що-ж памятати? Самі не знають. За углом стояла, Анютку післала, не прийшов я до тебе, значить, не потрібна ти міні, тай тілько. Ну й іди.

Марина. Не потрібна! Не потрібна тепер стала. Повірила я тобі, що любити будеш. А погубив ти мене, то й не потрібна стала.

Микита. І все пусто ти се говориш, усе неподібно. Ти й батькови наговорила. Іди, прошу тя.

Марина. Сам знаєш, що нікого крім тебе не любила. Взяв би, не взяв за муж, я би того не банувала. Не винна я перед тобою нічим, за що незлюбив? За що?

Микита. Нічого нам с тобою переливати з пустого в порожне. Іди гет! Безглузда!

Марина. Не то міні гірко, що ошукав ти мене, оженитися обіцяв — а що незлюбив. І не то гірко, що незлюбив, а на іншу проміняв, і на кого? знаю я!

Микита (сердито іде д ній). Ех, з вашою сестрою розмовляти; ніяких доказів не розуміють; іди, кажу, до злого доведеш.

Марина. До злого? Що-ж, бити мене будеш? На, бий! Чого сь морду відвернув? Ех, Микито.

Микита. Звісно, не гарно, народ прийде. А що-ж пусто толкувати.

Марина. Отже конець, значить, що було, те минуло. Забути кажеш! Ну, Микито, памятай. Берегла я свою честь дівочу дужше, ніж ока в голові. Погубив ти мене ні за що, ошукав. Не пожалував сироту (плаче), відрікся мене. Убив ти мене, та я на тебе пізьми не маю. Бог з тобою. Ліпшу найдеш — забудеш, гіршу найдеш — нагадаєш. Нагадаєш, Микито! Прощай, коли так! Тай любила-ж я тебе! Прощай в остатнє. (Хоче обіймити єго і бере за голову).

Микита (вириваючися). Ех! розмовляти з вами. Не хочеш іти, то я піду, лишайся тут.

Марина (скрикує). Звір ти! (В дверях). Не дасть тобі Бог щастя. (Відходить плачучи).

ПОЯВА XX. Микита й Акуліна.

Акуліна (виходить із комори). А пес ти, Микито!

Микита. А що?

Акуліна. Як то вона заголосила. (Плаче).

Микита. Ти чого?

Акуліна. Чого? Скривдив ти еї. Ти так і мене скривдиш... пес ти. (Відходить у комору).

ПОЯВА XXI. Микита сам

Микита. (Мовчанка). То-то закрутенина. Люблю я ті баби, як цукор; а нагріпиш із ними — біда.

ЗАСЛОНА.

Обжинки.

(Грибовичі під Львовом).

Червоним бляском горить вечірне сонце. У пол рух. Звиваються женці, як мухи в окропі. За ними довгі стерні білі і густо посіяні копи. Перед ними ще клаптик пшениці. От-от і колоски похиляться послідні. Чим ближше кінця, тим швидше йде робота. В тім широко й далеко розлягаєся по полі пісня:

Ми колом коловали, нивойки дожинали;
Конец нивойці, конец, будемо вили вінец.

Сріберною струєю льлєся дівочий голос дзвінкий.

Пісню підхвачують і хлопці, далі й жінки. В сильні акорди зливаються голоси. Пісня йде далі:

Як ми ниву жьили, мід-горівку дили;
Як ми йі дожинали, ми меду допивали.

Хвильку тихо. Голоси знов озиваються:

Орішок зелененькій, господар молоденькій,
Під ним кінь вороненькій.
Вийіхав на нивойку, в щісливу годинойку,
Взьив коньи вививати, копойки рахувати.
Що копа — то колода, женчикам охолода.

Тихо знов. Женці добираються до кінца. Одно оперед другого хапаєся, а найбільше дівчата. Вони починають:

Добра нивойка була, сто кіп збожа вродила;
Єще сі пофалила, вєнци буде родила.

Жінки ведуть далі:

Жьили на ні женці самі молоденці;
Дівки косаті, і парубки вусаті.
Дівойки жовтокосі, парубки чорновусі!

Знов на часок притихає спів. Голос лунає ще по полях і полошить в сусідних збіжах перепелиці. От і під самим серпом зацвірінькали малі. Стара за адалегідь вже втікла... Одно з женців збирає дрібні перепілята в гніздо і ставить на бік. Дівчата співають:

Перепілойко мала, де сі будеш ховала,
Ци в жито, ци в пшеницю, ци в ярую ярицю?
Дем літо літувала, там буду зимувала.

З послідними словами пісні упали послідні колоси. Всі покидали серпи. Одні простуються-стоять. Інші довязують снопів. Та не всьо ще вижате. Стирчать ще на ниві дві жмінки пшениці. До них підходить найстарша з жінок, хреститься три рази і завязує обі ті жмінки колося в вузол. То-Спаса борода. Друга старша жінка робить докола неї серпом коло, витрісає з колосків зерно і засіває его в тому колі „на добрий врожай“. Обі ті жінки стають тепер вже свахами. Вони починають вити вінок. Дівчата гуртом обрізують серпами колосє на довго з соломою, рівнають і подають свахам. Свахи плетуть, часом і стяжки червені вплітують, а дівчата обрізують далі. Парубки і чоловіки тимчасом балакають, приглядуються. Звитий вінок. Як передне коло в воза великий, а зерна з гарнець набивби. Тепер підходить господар (як на панскім, то окомон) і питає: „Вінойко, слава Богу, звитий, но хто-ж понссе его?“ Дівчата стоять та мовчать. Тоді він кине воком по тій, по тій, а далі й каже: „Та хиба вже ти Ксеню (або як там) понесеш. Він і до лиця тобі.“ Вона цілює его в руку і дякує, а свахи закладують їй на голову вінок. Господар (чи там окомон) відходить сейчас домів Господині відійшла вже була зараз с-полудня ладити вечеру. До свах добирає собі тепер молода (княгині) дружок, дружбів, старостів, а всього по парі. Кожде обвиває собі серп пшеницею, набирає пшениці і в руку та стає до пари. Молода йде передом, ей „челядь“ за нею. Йдучи повагом співають:

Місяцю парожейку, світи нам доріжейку,
Щоби ми не заблудили, вінойка ни згубили.
Бо наш вінойко красний, як місічейко ясний;
Бо наш вінойко зі збожа, наші господині, як рожа,
Господар, як лілія, під ним коник вивія.

Доходячи до села:

По під село весело, бо ми вінок несемо,
А наш вінойко красний, як місічейко ясний.

По кождім „пункті“ тихо, йдуть мовчки. Згодом починають знов:

Як ми віночок вили, ми мід-горівки пили.
Як ми го довивали, ми меду допивали.

Селом ідучи:

Рісен віночок, рісен, високо сі він несе;
І ще вижше від плота, ще файнійше від злота.

Сонце вже спочило. Викотився серпом на небу місяць. Женці підходять до обістя господаря і співають:

Казала нам ворона,
Же господар ни дома,
Же пойіхав ді Львова
Мід-вино купувати
Женчики чьистувати.
А вжеж то неправдонька
На нашого газдоньку;
Є наш газдонька дома,
Вже горівка готова
Повідала нам вивка:
Є в коморі горівка,
В коморі на полици
В кристалевій скленици.

Коли йдуть до пана в двір, співають:

Й а в нашого пана
Мальована брама,
Золотая присна,
В него женчиків триста

або:

Червоиіі одвірки,
Давай пане горівки.

Коли йдуть до господаря, то перед ворітьми співають:

Господині ни пишна,
За ворітойка вишла,
Ключами позвонила,
Богу сі помолила:
Я слава-ж тобі Боже,
Же моє жито в стоже
І жито і пшениці
Не ще й яра яриці.

Входять на обістя:

На двір женчики на двір,
Тонтайте зелений моріг
Вострими підківками
Новими чобітками.

Точисі вінок точи
Панови перед вочи:
А чого він сі точи?
Бо горілочки хоче.

Зі стріхи ворішки летіли,
Бо женці горівки хтіли;
Віночок на кілочок,
Горівка на стілочок.

На дворі співають, заки хто не вийде. В хаті буцім то всі заняті, не виходить ніхто. Женці співають:

Наш господар дозорця
Вижав пшеницю за сонця;
Ні рано, ні пізнейко,
В самоє полуднейко,
В самоє полуднейко,
Як зайшло вже сонейко.

А не дим то сі кури,
Наш сі господар жури,
Чим би ту накурити,
Горівки наварити,

Женчики попойіти.
Май сі газдоньку в піру,
Заріж корову сіру,
Барана рогатого,
Когута чубатого,
Ще й з куретами квочку

Женцем горівки бочку.
Господинейко утко,
Звивайте же сі хутко,
Так як ми сі звивали,

Нивойки дорабляли.
Світи місецю ясно,
Вбирайсь газдоньку красно;
Світи місецю на час,
Вийди газдоньку до нас
Викупуй вінок у нас.
Бо як си ни викупиш,
Ді Львова повеземо,
Сто золотих возьмемо,
Горівки наберемо.
Занесемо до жида
Буде тобі огида.

Коли так співають перед порогом, виходить на поріг господар, а молода починає гадати:

Принесли-сьмо вам полон
Зі всіх сторон,
І з гіря і підгіря,
Господареви на подвіря,
З подвіря до стодоли,
З стодоли до комори,
З комори на нивойку
З щісливу годинойку.

„Жебисте дочекали сіяти. орати, а ми молода челядь за вами щісливе збирати". Так повівши, клонить ся і віддає вінок господаревп в руки або скидає з голови до „ворка". Господар каже: „Принеслась до мене житний, абись в осени мала зелений". По тім дарує молоду срібним, двома, а другим дає по десять двайцях нових. За вінок пшеничний платить більше, за житний вже менче. Но лучаєся й так, що житний і пшеничний несуть разом. Свахам мусить молода ще й від себе дати по десять-двайцять нових. „Ми свахами тобі були, належит сі нам" допоминаються вони. Дарована княгині цілує господара в руку і каже: „Далисьмо вам вінець, дайте же нам танець". Господар велить музикам грати, женці співають:

Грайте, музики, грайте,
Ви женчики співайте;
Грайте музики живо,
Буде горівка й пиво.
Господинейко наша,
Ци готовая каша,
Ци готові пироги?
Будемо брали за роги.

Господар занінує вінок на кіяку перед образами а на святого Маковся святить. Потім повиває женців на вечеру до хати. Підчас вечері музики не грають. Вони вечеряють теж. Женці від часу до часу співають, кепкуючи собі:

Молода господині
Наварила нам дині,
Гарбузом підправила,
Вогірком заскварила.

По вечери дякують коротко: „Богу честь і хвала, а вам пане Боже заплац". Господар одвічає так само. Женці співають:

Ой ти наш господару,
Запрігай волів пару,
Запрігай сиві воли,
Пойідем до дуброви.
Там будем сосни рубати,
Копойки підпирати,
Щоби довго стояли,
Ярого дочекали,
Яроі яричейки,
Жовтої пшеничейки.

Співаючи ще виходять на двір. Музики грають, починаються танці. Вихром летять пари, земля аж гуде Вже не обряд тутки, а правдива гулянка молодецка. До пізної мочи не втихає музика, ні на хвилинку не вгаває. Пісні, то жартобливі, то веселі лунають далеко по селі. Но село вже спокійним спочило сном. Хиба снить ся старим, як гуляють унуки. До них сон і приступити бойіться.

Списав В. Щ.

Як жиє середний мужик у Снятинщині.

Хочемо Вам представити, як жиє і які гаразди має наш мужик.

Возьмім за примір мужика, котрий має 6 моргів грунту і 6 душ до виживленя т. є. себе, жінку і 4 дітей. Морг грунту може принести політку 40 зр. (держуся облисленя д. Д. з 1 ч. „Народа" в статі „Як жиеся селянам хліборобам в Галичині"). Отже з 6 моргів політок буде виносити 240 зр. рахуючи зерно, солому, огородину тай то, що на худобі приросте. Обчислім же тепер розходи сего господаря. Насамперед харч. На тиждень на 6 душ іде гелетка бараболі. Най корець коштує 1 зр. 40 кр. то гелетка 35 кр., на рік піде 13 корців в ціні 18 зр. 20 кр. В літі на переднівку, як еще збіже з поля не зібрано, наш мужик жиє лишень бараболею та хлібом. Муки піде пів корця т. є. вже разом житної і курудзяної (пшениці наш чоловік собі жалує, продає, щоби мав який крейцар); з сего має бути і хліб і кулеша. Корець муки курудзяної коштує най 6 зр. а житної 7 зр., отже на рік іде курудзяної 13 корців за 78 зр., житної також 13 за 91 зр. Мяса не йість хиба лиш два рази на рік т. є. на Різдво і на Великдень. Кури і качки держить лиш на то, щоби неслися, а борони Боже щоби йісти яйці, бо „то за то є гроші". Такий чоловік, що має лиш 6 моргів грунту, держить пару бичків до роботи, а корову ні — бо не має де пасти. Пани-дідичі позабирали громадскі пасовиска, а свого поли не має тілько, щоби аж лишав не пасовиско. Отже видно, що так навіть не йість, як варто. На обув берім на рік лиш 20 зр. Щоби справляв на рік

до хати лиш оден сардак (сірак) і кожух, то треба також 23 зр. найменше. Кожух можна носити 3 роки і сірак також три роки — отже випадає на рік 7 зр. 66 кр. (Шкіри на кожух будуть коштувати 10 зр. а кушняр 3. Вовна на сірак менше більше буде коштувати 6 зр. Гавдиня єї пряде, дає до ткача, від ткача дає піхати сукно, вітак аж дає кравцеви; у нас самі мужики вміють сіраки шити, отже се все винесе 10 зр.) На одну особу треба що найменше 3 сорочки на рік ушити; одна сорочка з грубого полотна буде коштувати 1 зр. 50 кр., на 6 душ треба 18 сорочок отже на рік 27 зр. Холошні (гачі) най лиш газда на себе купить, то одні коштують 3 зр, а можна їх носити через 3 роки, на рік випадає 1 зр. Купив би фабричного сукна, се в половині таньше, але за два тижні розлізеся. На шапки чи там капелюхи треба на рік 2 зр. Жінці господар мусить купити найменше дві хустині на голову бодай по 30 кр., разом 60 кр., коцику, заполочи, чим вишиває-ся „прошивки“ (ковніри) „плечика“ (уставки), рукави і т. д. найменше за 10 зр. пояс жінці, окрайки 5 зр.

Дров на опал треба за 20 зр., хоть наш чоловік уябирає собі часом топлива над рікою, на пасовиску і т. д. або тонить соломою „огризками“ що худоба липає як їсть лабуз. На направу знарядів господарских, т. є. плуг, колісниця, віз і т. д. 5 зр. а як сам держить коні, то на тім і не обійдеся. На направу будинків піде 10 зр. Як пліт загородить, то стане на 6 літ. Дах на хаті і на будинках, коли покритий грубо соломою — стане на 20 літ, а як гонтами „драницями“ на 10 літ. Світла йде на тиждень пересічно 2 фунти за 20 кр. значить на рік за 10 зр. 40 кр. Соли йде одна „гуска“ (топка) на тиждень за 10 кр., на рік 52 „гусці“ за 5 зр. 20 кр. На сірник треба 1 зр. Непривидимі видатки: похорон, хрестини і т. д. 10 зр., податку від 6 моргів платиться 15 зр. 50 кр. Худобу, що має, дріб вигодовати — най 40 зр. На видатки отже потребує 409 зр. і 56 кр. і то, як видно з обчисленя, дуже скупенько мусить жити. Політок, звачить дохід виносить 240 зр., а розхід 409 зр. 56 кр. Розходу більше о 169 зр. 56 кр. Відки-ж мужик сей недобір покриє? Заробку тепер нема. Давно було от хоть у дворі (у дідича). Пани не вимолочували давно збіже, так як тепер машинами в кількох днях, але в зимі брали мужиків молотити, то все був якийсь заробок. Возьме тепер мужик на лану сапати за третий шульок — а як послідними роками що-ж він може заробити? Ще коло нас пани-дідичі позмовлялися були на весні сего року, щоби мужикам не дати сапати за третий, але аж за четвертий шульок. Очевидно, що мужики не хотіли пристати. За снопи у нас жнуть аж за десятий. В прикрім часі на переднівку йде мужик до жида — бо свій недасть без грошей — бере корець жита „до тютюну“ (в наших сторонах управляють тютюн) за 9 зр., курудзів за 8 зр. Як тютюн не вродиться, або, як то трафляється, град вибє, тогди жид дре з него шкіру, забирає остатну худобину.

Галайда.

Рускість чи поліцейство?

„Буковина“ відповідає на статю д. Галичанина, поміщену в 15 ч. Народа ось-що:

„Wart Pac pałaca, a pałac Pacac, повторимо в одвіт газеті „Народ“ на так само затитуловану допись повну тендонційних видумок о нашій нападі (а не обороні) на „Русску Правду“, о депутації, що чорпила кандидатів, о насильстві на виборців зі сторони або за старанєм Русинів і т. д. „Червоная Русь“ ставляє „Народ“ в один ряд з „Буковиною“, ми-ж зі взгляду національного на підставі сеї дописи мусимо спарувати „Народ“ з „Червоною;“[1]) для „Народа“ рускість меншої ваги, най би послом був і Панрус, аби тілько не нарушити форму і на тепер непрактичні мрії. Поговорили-б ми докладно з „Галичанином“ дописувателем „Народа“ але оправдувати вже надто обяснену політику буковинских народовців задля сего „дуже видного Русина“ (?) не уважаємо за потрібне, а оставляємо суд будучности. Врешті не добачаємо ніякої розумної причини і цілі сеї дописи, а могла єї продиктувати лише звістна критикоманія“

Так пише орган буковинских народовців.

Редакція „Буковини“ видно не вірить, щоби ту статю в „Народі“ писав Галичанин та ще й дуже видний Русин; вона очивидячки має око на якогось свого ворога в Чернівцях чи де, і через те будцім то не хоче докладно поговорити з „дописувателем“ Народа. Запевняємо ч. редакцію, що ми не любимо навіть у таких дрібницях ошукувати своіх читателів, і сказали правду. Та, хотьби ту статю писав і найневидніший Русин, то ми були би обовязані єї помістити, редакція-ж „Буковини“ обовязана рівно з нею числитися і таки докладно поговороти“ з автором, — коли має що говорити, — бо-ж діло не в особі автора, а в тім, що він пише. Зазначуючи, що автор статі „дуже видний Русин“, ми хотіли піднести, що на рускі партійні відносини дивляться по новому, не тілько „Народ“, а й деякі люде становиском зовсім рівні тим найвисшим руским верхам, що по такому ведуть партійні народовско-москальофільскі спори.

Не можемо судити, кілько правди в тім, що д. Галичанинови роскавувано про черновецку депутацію (про се надіємося докладнійших звісток), але-ж на ви-

---

[1]) Щось таке промимрило про сю статю й „Дѣло“. „Вже то на п. Ивана Тиминьского, — каже воно, в 171 ч., — дуже накинулись осы „обѣдинительнѣ“ (въ „Черв. Руси“) и „радикальнѣ“ (в „Народі“), — але и не диво, бо-жь звѣстно, що до лихого овочу осы не пристуї пають“... Нам же видиться, що гірше ос, несуть найкрасші овочі обох наших партій власні черви: вони їїх, своїм підхлібством, так росточують, що ті небавом станють ні до чого. Не д. Тимінский був нам і д. Галичанинови в голові, а основна справа. Ми но за те д. Тимінского шануємо, бо знаємо, що він богато зробив для рускої справи на Буковині ще від того часу, як стала виходити „Буковина“. А от, — коли се правда, що сказано в черновецкій дописи в Червоной Руси (ч. 177), — то зразу буковинскі народовці не хотіли, щоби д. Тимінский був послом... Потім, між нашими „нападами“ і „нападами“ Черв. Руси велика ріжниця. Ч. Р. нападає на д. Т. через те, що він украйінець (своєго за таке саме вона навіть похвалилаби), ми-ж напали на него тілько за те, що не пошанував волі виборців і не зрікся в користь того, кого вони добровільно хотіли вибрати. Головно-ж, ми напали на буковинских народовців і на Купчанка іменно за те, що в своіх спорах уживають против-конституційних, полі-цейских способів. Тут уже, як хочеш, а не спаруєш нас із Червоною Русію, „зі взгляду національного“, — національність тут ні при чім...

бори автор статі сам дивився, то й бачив ті насильства, які при тім діялися. Чи ті насильства виправляли самі Русини або чи вони вийшли від Русинів, чи ні, то ще не таке велике діло, як видиться редакції „Буковини“ — досить сумно вже те одно, що таке діялося в їх інтересі і в їх очах. Насильство завше насильством, хотьби воно йшло і до доброго, і всякий чесний чоловік повинен, коли вже не виступати против него, то бодай умити від него руки. Редакція „Буковини“ говорить тілько про „нарушенє форми“. Так?! то се у Вас форма, а не основне конституційне право, коли не сам нарід добровільно вибирає, кого хоче, а мусить вибирати того, кого каже п. староста, жандармский багнет або хотьби й черновецкі народовці?! Коли так, то подавайте просьбу до Відня, щоби скасовано конституцію і дано Вам чисту картку — робити з народом, що вгодно. Супротів того Ви кажете, що д. Калитовский Панрус, а відки-ж Ви знаєте, що він не боронивби був, як слід, інтересів буковинско-рускаго простонародя? Вже-ж сам нарід по нім того сподівався, коли хотів его мати послом. Отже хотьби-сте ще тіснійше парували нас із „Червоною Русію“ (від чого зрештою ми не будемо близші, бо між нами пропасть!) то ми таки скажемо, що не слід брати за одно національних теорій з безпосереднім добром рускаго простонародя — сею підвалиною рускої справи. Ми не кажемо, щоби Ви з д. Тимінским не могли як слід боронити простонародних інтересів, але-ж не треба думати, що тілько Ви й занимаєтеся чи можете занимати народним добром, а Панрус (у котрім ще Бог знає, чи й є що все-рускаго), то вже з гори сміте. Бувають усякі все-русці, як і всякі народовці, і нераз такий всерусець щирійший прихильник простого народу, ніж не один народовець — укажемо хотьби на російских соціялістів — також, по своєму, всерусців. Нема гіршого, як ділити людей на „наших“, і „не-наших“ і перших тілько величати, а других тілько чорнити; красше дивитися на самі вчинки, і зводити добре з добрим, а зле зі злим, хотьби з ріжних партій — тоді коли й не витвориться одна партія чесних і дбалих о народне добро Русинів, то бодай люде з обох боків стануть чесно до себе відноситися. А що до сеї нагоди, то ще, як каже Шевченко, „побачимо, які будуть жнива“ — побачимо, як поставляться в соймі ті три рускі посли (мусіли-ж народовці дещо обіцяти правительству за трох послів!) Та, хотьби ті три посли й вийшли на всі боки достойними, то й тоді ще не оправдають тих насильств, які роблено виборцям, не направдять тої кривди, яка їйм сталася тим, що у них відобрано вільну волю при виборах. Сила рускої справи на Буковині не в тім, щоби недостойними способами вводити свої забаги в жите та держатися поли правительства, ще й ломити основні конституційні закони, а в тім, щоби освідомити та зорганізувати народні маси незалежно від правительства і навіть незалежно від вузко-партійних інтересів і цілей. Матеріяльне і духове добро (просвіта) народа се повинна бути остатна ціль. По такій-же дорозі, по якій стали йти буковинскі народовці, можна дійти, до чого хочете, тілько не до автономії рускаго народу на Буковині. Ховзький се спосіб, — доносити перед правительством на своїх противників та відстрашувати від них нарід тим, що вони під дозором поліції та жандармерії, що вони невірні Австрії та цісареви, що за них будуть усіх селян слідити та тягати по судах і т. д. (Дивіть 13 ч. Буковини). Редакція „Буковини“, відповідаючи нам, усе закриваєся тим, що вона не нападає, а боронить. (Так само може сказати й д. Купчанко). Та хиба-ж у сім діло, а не в тім, як, чим боронитеся? Хиба-ж се оборона, або рускість? Ні, се чисте поліцейство, недостойне украйінскої справи; се ружє, котре при леда іншім подуві вітру в Відні обернеся против Вас самих тим певнійше, що вже й тепер готові Ваші негідні обвинителі, — в „Русскôй Правдѣ“, „Червоной Руси“ і т. д. за нігілізм і такі інші — ізми. Се наслідуване буковинскими народовцями як і москальофілами в роді Купчанка, способу войованя старших галицких партій, особливо-ж москальофільскої, поява дуже сумна. Вона поможе верхам обертатися то до одних, то до других, а скінчиться тим, що тоті верхи здавлять і одних і других, особливо простих людей, як то й сталося в Галичині. Бачимо добре, що така політика буковинских народовців, але-ж не думаємося, щоби нею можна ще й хвалитися. По нашому, така політика просто шкодлива для украйінства на Буковині: вона немов усправедливляє такі-ж поліцейскі виступи москальофільскі, знимає против украйінства буковинских людей, влекшує побіду нашому старовірному москальофільству, ба й формально шкодить народному поступови на Буковині — запроводови фонетики й чисто-народної буковинско-рускої мови в школах і т. і. Ми такій політиці, такому поліцейскому войованю між людьми руских партій, в Галичині і на Буковині, до глубини душі противні, і власне для того, щоби таке войованє не ввійшло в кість і кров буковинско-руских партій та не загирило рускої справи, справи освіти й автономії рускаго народу на Буковині, ми говорили про сю справу кілька раз і надрукували статю д. Галичанина, в котрій се виразнісінько стоїть. Се була причина і ціль тої дописи, сего ми від буковинско-руских провідників домагалися і домагаємося. Чи се ті „непрактичні мрії“, про котрі Ви говорите? Нам бачиться, що се справа дуже реальна. Чи ві так тяжко порозуміти? Ми не кажемо, щоби зовсім не спорити, — противно тілько так прояснюються всякі справи, але-ж треба се робити з обох боків щиро і чесно, як ялося образованим людям, а не накликати одні на одних поліцію та жандармерію. Тілько в такім разі можна буде буковинским народолюбцям договоритися до чогось певного тай потрібного. Ми переконані, що якби і народовці і москальофіли буковинскі покинули недостойний образованих людей спосіб воюваня та теорії національні, а згодилися обопільно, бодай на початок, на виключно буковинско-руский ґрунт, т. є. на вживанє прегарної мови буковинско-рускаго народу та на працю над матеріяльним і моральним двигненем того народу, то й не схотіло би ся їйм більше воювати. Тоді би сам собою установився стосунок буковинско-рускаго народу до

людности в Росії, до ві письменст і т. і., тай прояснилаби ся й рускість звісних буковинских добродіїв а то тепер вона нераз пахне поліцействомъ, раболіпіем та шовінізмом, усе одно чи „украйінскими“ чи „русскими“...

Сподіємся, що небавом се загально порозуміють щирі буковинскі Русини, а сподіємося тим певнійше, що вже тепер статя д. Галичанина дуже подобалася деяким видним буковинским Русинам обох партій, як про се вони самі нам пишуть. Umkehren! обертатися на дорогу чесного обміну думок та просто-народних інтересів поки ще час...

Редакція.

Лемко дома і в Америці.

(З ліского повіту [1])

Лемко-мужик даровитий с природи, як се видно по теперішних школах. Діти тутешні далеко понятливійші, ніж подільскі. Так що-ж, Лемкам треба провідників щирих, небоязких, второпних і снергічних. А їх у Лемків не знайдеш. Церкви і священники давно є, але доси вони нічого не зробили для народа. Тутешні священники загалом сходять ся з народом тілько тоді, коли треба за похорони й інші треби поговорити, а беруть вони тут далеко більше, як на Поділю, і то рівно—як „тверді“ так і „мягкі“. А за другі справи й не згадуй. Велике, велико щасте, як декотрий свищенник підчас виборів соймових скаже дякови, щоби вибрали такого а такого на правиборця. І то лиш може оден, два на цілім окрузі дяка бодай в сій справі повчить. До жаднісеньких більше діл не мішаеся.

Інтелігенції світскої між Лемками не має, хиба учителі, але вони чужі. Школи донерва сими роками закладаються, і ще побачимо, чи буде з них хісно. Раджу тут священникам занятися хоть школами. Мають вони до сего нагоду — всюда суть предсідателями місцевої ради шкільної. Священники тутешні могуть і учителя-фанатика на добру путь звернути і себе взглядом учительства показати, що: ось то ми, священники, дбаємо, працюємо, стараємося яко предсідателі о школу, щоби учителі не нарікали на священників „to są ostatnie leniuchy“ і таке інше не виговорювали на священників. Але що ж коли тут навіть між самими священиками нема добра. Священники тутешні від себе з далека. Оден мудрійший від другого, оден старший від другого. Візитові картки аж мусять наперед висилати, що тоді а тоді прийіде оден до другого. На рік зійжджаються священники сусіди раз, а буває, що оден одного тілько по імени знає, а як котрий до котрого зайіде в рік два рази а три, то вже найбільші приятелі. З третого села, то на празник раз на пять літ прийіде священник до священника, подібно як у наших подільских священиків.

Нема добра й між селянами. Мужик мужика тут так любить, щоби в ложці води оден другого втопив. Такої ненависти між нашими Подолянами не знайдеш нігде. А все то, правда, в біди, ніби з захланности, як говорять. Оден від другого як може то хапає, аби хоть живіт не докучав. Випасти другому кіньми в ночи траву — на се ніхто тут великої ваги не кладе. Та ніщо дивуватися темним, коли й світлі тут так роблять і говорять От на Воли миговій був почмайстрои П., Русин „господин“, отже він так робив і говорив: „про себе дбай, з другого сорочку зідри; та-ж се природно, вовк їсть коня і барана, звір звіря пожирає — нічо дивного як чоловік чоловіка зійзби“. Дикостя тут теж міри не має. Жінку вибити, то се бійка, а як в коршмі голову оден другому розіб'є, ребро зломить — се „почіпалися“; аж як оден другого побє на смерть, що нераз Богу духа віддасть — се бійка була. Оден другого заратує в біді тілько для користи, по жідовскому. Жидівка рука і жидівска голова все то тут занесла. Хитрий Лемко, прелестний на словах, за крейцар козу би пігнав до Львова — звісно, все з біди.

А де-ж, коли тут просвіти нема ніякої. На селі нема кому листа прочитати, то біжи аж на друге-трете село до якого дяка. А суть ту писаро-дяки, ніби то вчені, гордовиті та підлі-підлі хабарники, никода, що жиють на світі. Розуміеся, і за прочитане листу кажуть собі заплатити. Не в кождім селі є тут священник. Добра ще, як на селі оден мужик уміє переслябіяувати. Тілько-тілько просвіти, що Америка сюда заносить. Дескотрі молоді парубки вивчилися в тій Америці бодай по словацки писати і читати, і кождий Лемко, прийшовши з Америки домів, стасся ліпшим і розумнійшим, тверезим і до праці охотнійше береся. Для браку просвіти, Лемки вірять знахорам, знахоркам, чарівникам і чарівницям більше ніж Богови; ба навіть по домах священників попаді і попадянки в кабалики і всяке чарівництво вірять.

Лемки попід самий Бескид забувають вже свої пісні, танці, а все переймають від Мадяр та Словаків, а Лемки за Бескидом, забуті Богом, помалу таки зовсім змадярщаться. Дечого богато в обичаях і звичаях перейматоть Лемки тутешні і від жидів, бо й весіля жидівске в хижі найпоряднійшого газди відбувався. А мова у Лемків, то помалу переходить на словацку. Тай не дивно: по домах священничих все панство говорить по польски, крім самого священника, котрий тілько по своему, що по лемківскому уміє говорити. З священників тілько ті, що „Дѣло“ читають, уміють по руски говорити, все ж таки жінки й дітки їйх звичайно по польски говорять.

Нарешті подаю тут кілька народних пісень про Америку, записаних в Ліскім повіті

1. Як ми ішли до Америки на шифі
Повиділи ми штири рибі великі.
Шіфкапітан до канона набіяв:
„Не бійтеса, Австріяци, Біг в вами“.

---

[1]) Поміщаючи сю допись, ми раді би почути слово від інтересованих, особливо від тих людей, що були в Америці, бо ми не певні, чи дещо в сій дописи не найдеся невірного, за загального. Бодай супротів попередних дописей один чоловік з ліского повіту, що був в Америці, завважав, що Лемки не є такі лихі і так зле не живуть. В загалі про селян вірно можна писати лиш тоді, коли довше між ними живеся і добре їйх пізнаеся. На око все виходить гірше або й не так, як є.

Редакція.

Оберпеса шіфкапітан ик Богу, —
Препровадит мілій пан Біг без воду.
Якесьми прийшли над морс шероке,
Виділисьми, же то море глубоке.
Прійшли ми до того Нев-Юрку,
Питалисьми у анґліка в роботу.
Прийшли к нам америкі вояци:
„Як ся мете, австріяцкі жебраци“?

Добре в Америці, як іде робота:
Шумне ся убере, пекне ся уміе
Ніхто му пе нові, же му в полю згине
В полю му не згине, вода му не зберс,
Лем єму превезут до газзу ферієри[1])!
До газзу превезут, о плацу не питай —
І на двацятого, як пейду[2]) дістане.

[1]) фермер — мужик. [2]) пейда — платня, заробок.

Дость я са наблукав, з тих дванацять тижней,
Пок лем мі не спалі з моіх піжок чіжми,
Чіжми мі спадали, шатися подрали,
Тогди мя енґліци до роботи взяли
Они обіцяли по таляру на день —
Бо они думали, що то Унґар[1]) блазен
Та му підвижпили тих дванацять центів
Але то запрягли, як коня до верти[2])

[1]) Унґар — так звуть в Америці й Русиний. [2]) до

Жено моя добра, жено моя млада,
Як ти там газдуеш с тими двєцьми в дома?
Газдую, газдую, але уж не можу,
З тої Америки тя діждатса хочу.
Діждетса, жєно моя, білі ручкі;
Ручкі ті подам, а личко побочкам[1])
Питаш мя са, жено, чи велю[2]) піняз мам.
Не велю, не велю, бо я лем слуговав,
А щом заслуговав, том і прогайновав.
А щом заслуговав, то домів привезу,
Тогди тя побочкам, мілій Боже, мілій!“

[1]) богато. [2]) поцїцюю.

Приятель Лемків.

Чуже видять під лісом...

(Письмо з Перегинска)

Доки ліси жили не нипцили в наших горах, і нам Бойкам жилося яко-тако на своїй земли. Ту ніхто не запамятав, щоби коли падав град, а навіть повеней таких не було, як тепер, бо попередні митрополити шанували ліси, і дуже мало продавали матеріялу. Бувало, на цілі добра Перегинскі один хлопский тартак з однов пилов, на стару моду, ріже 12-цалеві а 3-сяжневі трамки, тай еще троха утнуть кізлів і де якого дерева в вартости 2000 зр. річне, щоби було чим побережників та лісничих оплатити — і на тім ся вже кінчило. Митрополити попередні були задоволені доходами, які їм приносили поля орні і косьні, а также пропінації, млини, ярмарки в Перегинску, Угнові, Яхторові і Крилосі. Чи-ж для одного митрополита не досить? Є з чого жити і ще на просвітні цілі можна би дати.

За обох митрополитів Сембратовичів, розпочалася господарка лісова на більшу скалю в їйх користь, а теперішний арендар лісів митрополитальних Алойзи Крізер заключив з Сильвестром контракт, щоби му було вільно річне рубати 200 моргів цілого ліса за річний чинш 20.000 зр. В Перегинску лісів митрополитальних рахують на 40.000 моргів, але треба знати, що більша часть що найдорожшого ліса в поблизкости рік уже за довший час знищена, бо за 15 літ щось ся вже ту деревні врубало і 30 пил, день і ніч, водних тартаків щось перерізали велитів гірских, а що ся за той час цілих трамів відпровадило аж на Чорне море, до Египту і Азії...

Межи тими лісами є много полонин, за котрі митрополит побирає від громади річне 2000 зр., а давно тоті полонини даром пасла аж до 1875 р., поки сервітути не перепроваджено; тогди громада дістала троха ліса і зруби давні в заміну за полонини — виміняли шило за леміш...

Дальше, межи лісами шпильковими є богато ліса букового і незарослих жадним лісом полянок. Коли прийдеся вимірувати тих 200 моргів Крізерови, то як натрафлять на ліс буковий або такі полянки, ну то мусять іти далі в свіжий ліс і дати ліса смерекового тілько, кілько були букового і поляп, бо він, Крізер, згодився на 200 моргів доброго смерекового ліса, а єму що до того, що ліс не увесь однаковий. Дальше, межи тими 40.000 пораховані стави, ріки, скали і верховини, де лише джарапарі (Krumholz) ростуть, а нарешті самі верхи гір, скали покриті денекуди, як зима так літо, лише скапіпом-ярщицев і снігом почорнілим, як лід твердим.

Від угорскої сторони за верхом „Попадев“ більша часть лісів вже винищена і на сторону угорску сплавле на угорскими купцями, а много в румах там деревні погнило. Также богато лісів зничив ворог лісовий, мушка так звана корник (Borken-Käfer), і правительство перед 20 літами на нищене в лісах митрополитальних тих мух видало тисячі — шандари людей гнали в ліси, щоби лише тую язву знищити. Митрополиті отже еще за мало гропей на удержанє — він продає в давних врубах позісталі смереки під назвою сухаві, хотя то суть цілком сирі смереки, а через тое нищиться молодий ліс, бо як такий велит від сокирою Бойка повалиться на землю — кількож він молоднику знищить! То є остро заказано, але ту той заказ лиш на папери...

Богато врубів, як у Мшані і Свинім, і сотки моргів нічим не пороелі, бо ту лише дбають о свою кишеню, щоби все використати, а засів молодого ліса поручають провидінню божому — най ся сам засіе, як хоче.

Здаєся, що сей митрополит чує щось не дуже доброго для себе, бо зачувати, що хоче що найдорожший матеріял сим часом увесь вирубати і спродати, а тто пашу любу кедрину, і возьме за ню бодай 100.000 зр., бо ту кедрів є ще много. Всі попередні митрополити дуже цадили тото дерево, хиба на які меблі для себе, а тепер кедринов наповнені жидівскі стрихи. Жидова гірш тої мушки кедри нищить, продає і собі красні меблі робить. От і недавно прогнали одного жида зі служби за злодійство кедрового дерева. Ціла служба

Крізера і митрополита мають всі меблі кедрові, а завідатель митрополитальних дібр, С. Голубовский, знаний приятель долинецкого старости пана Цішки, має сі подостатком у Перегинску і на своїй реальности в Брошневі по стрихах повно.

В господарку лісову вмішалося було правительство і за малий час не замкло було ліси. Намістництво зробило було інспектором лісів митрополитальних п. Лебля молодшого. Той справедливий муж і урядник совісно сповняв свій обовязок і не давав жидам по їх господарувати. Пан Лебль, пізнавшися на Голубовскім, що то чоловік без образования, бо лише має школи нормальні, а є надлісничим і завідателем усіх дібр митрополитальних в Перегинску, — хотів єго геть нагонити. Бувало каже Голубовскому: „Ви і за побережника не знаєте службу робити; де вам бути завідателем“. Але п. Лебль зрікся інспекторства, а тую посаду обняв Флехнер, злісний в Ясени, котрий дуже кохає Голубовского і сам каже, що якби не Голубовский, то він би нехотів бути інспектором.

Тепер вже ліси далеко ся взяли і треба клявзи, щоби дерево спускати, але тоти клявзи також бідним людям шкоду роблять, бо вода Лімниці і так все псує, а коли еще клявзу пускають, то тим більше. Клявза може з часом — підчас великих злив — прірватися і затопити село, бо цілий спад взяла вода на село, а шлюзів і порядних валів нема. Хотя ц. к. намісництво наказало тутейшому скарбови і жидам, що мають млини і тартаки, збудувати порядну таму, але заледви сего року за гроші запомогові 500 зр. щось троха зробив Голубовский, бо решту грошей видав на дорогу в чуті (?), котра найбільше придатна скарбови і Крізерови.

Ту всі панки і жиди дуже купи ся держать, що навіть самого Крізера дуже тішить, бо з часта їм справляє балі в палаті митрополитальній, і то навіть в наш великий піст, як то було перед двома роками.

Наш митрополит, від коли ту прийіжджає, ще не запитався за школу: кілько дітей ходить і обравка для руских дітей не подарував, хотя ту є до 200 руских дітей, що ходять до школи. Не знаємо, чи так робить і епископ Строссмаєр у Хорватії?... Наш митрополит в загалі не вгляне в відносини між громадами й попами. От напр. ту попи попривлащували собі цвинтарі, котрі громада за свої або церковні гроші купила, і уживають: косять і худобу пасуть. Люде звісно, не хочуть попам плотів городити і худоба пасеся попід церкви і толочить по гробах; нераз можна бачити гній товарячий по углах домів божих, і громада нарікає, але попови тое не в голові. А потому кажуть: „хлоп тратить віру і не має до попів поважаня“. А хто-ж тому винен? А потім ті треби і в загалі стосунки між священниками і парохіянами...

Як бачимо, є дуже богато таких справ, в котрі нашому митрополиті конечне треба би вглянути, а не мішатися в не свої справи: заборонювати рускі газети, бо наш нарід, визискуваний і темний, власне потребує як найбільше газет, особливо таких як Народ. Тимчасом, митрополит чуже видить під лісом, а свого не видить під носом, а не вадило би єму тямити евангельску притчу про око, поліно й запороху...

Хлопська дитина.

Убійство за дівку.

(Народна співанка).

В Дебеславцях серед села неслава сі стала,
Ой убили гайдамахи Луцика Івана.
Ой як они єго вбили, кровцьов повальили,
Аж надбігли вартівники тай розборонили.
Ой надбігли вартівники тай стали просити:
„Устань, устань, Іваночку, не будем тя бити.
Устань, устань, Іваночку, купим ти горівки;
Коби ти нам тай подужів, підемо до дівки“.
„Уже-ж мені ой немила тай ваша дівчина,
Коли-ж мені ой побита моя головчина.
Головчина, хло, побита, війиаи накручені;
Уже-ж мої братя, сестри смутні, невеселі.
Не смутіться, братя, сестри, якось цесе буде:
А якже я в єго війду, женитися буду“.
Ой увбили Іваночка до темної хати,
Тай ставже наш Іваночок до доби конати:
У неділю по-раненьку то до церкви звоні,
Прийіжджают до Івана чотири дохторі
Прийіжджают, прийіжджают, стают за нороти:
„Та винесіт Іваночка, будемо пороти“.
Ой лишився білий кожух, вишита дзюбенька,
Куди ходит, все голосит сестра молоденька.
А в неділю по-раненьку до церковці звоні,
А Стаськові гайдамахи на ланцухах гоні.
Ой кувала зазулечка по над Ковалівку,
За що-ж тай Івапка вбили? За Грицеву дівку.

Записав від Семена Гавриша, Іван Бушак, у Замулинцях коломийского повіту. Співанка зложена недавно, бо само убійство сталося тому літ 12.

Звіщаємо наших читателів, що передплата на оповідання Ів. Франка п. з. В ночі чола, кінчиться, бо книжка вже незабаром вийде з друку. Отже ще тілько короткий час можна присилати передплату по 1 зр., а в оправі по 1 зр. 50 кр, після чого книжка коштуватиме дорожше.

Перший наклад сего числа сконфіскувала ц. к. прокураторія за дві дописи: Із Станіславівщини, д. Іванова і Народні учителі, Свого. Даємо натомість Обжинки, списані В. Щ. та Лемко дома і в Америці, Приятеля Лемків і видаємо число в-друге, через що воно й опізнилося трохи. При сій нагоді нагадуємо нашим довжникам, щоби були ласкаві прислати нам, що належиться, бо нам ніхто не хоче чекати. Тепер, по жнивах чей же й біднійші зможуться на тих кілька реньских.

Зміст: Про „зирян“, Киріяків тай „дикарів“, О П. Українця й редакції Народа. Власть темноти драмат у 5 діях гр. Л. Толстого, пер. М. Павлик (дія І.) Обжинки, Списав В. Щ. Як живе середний мужик у Снятинщині, Галайди. Рускість чи поліцейство? редакції Народа. Лемко дома і в Америці, Приятеля Лемків. Чуже видять під лісом, Хлопскої дитини. Убійство за дівку (Народна співанка).

Видає Михайло Павлик.

Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. вересня 1890. Ч. 18.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік: в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграниці 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Зибликевича ч. 10.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницають ся, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати.

В справах редакційних можна говорити від 7 до 9 год. вечір.

ВЛАСТЬ ТЕМНОТИ.

ДІЯ II. Особи II-гої дії: Петро, Анися, Акуліна, Анютка, Микита, Матрона, кума-сусідка, народ.

ДІЯ II. Сцена показує улицю й Петрову хату. На ліво від зрителя — хата з будинками під одним дахом, сіни, з ганком на середині; на право — ворота і край двора. Край двора Анися тіпає коноплі. Після першої дії минуло 6 місяців.

ПОЯВА I. Анися сама.

Анися (остановляєся, наслухає) Знову щось бурчить. Мабуть, зліз із печи.

ПОЯВА II. Анися й Акуліна (входить з ведрами на коромислі.)

Анися. Кличе. Піди, подивися, чого єму. Во гарланить.

Акуліна. А ти-ж що?

Анися. Іди, кажуть. (Акуліна іде в хату).

ПОЯВА III. Анися сама.

Анися. Вимучив він мене. Не каже, де гроші, тай тілько. Якось у сінях був, мабуть там ховав. Тепер і сама не знаю, де. Слава Богу, розстатися з ними бойіться. Все дома вони. Аби тілько найти. А на нім учера не було. Вимучив він мене на остатне.

ПОЯВА IV. Анися й Акуліна (виходить, завязуючися в хустку).

Анися. Ти куди?

Акуліна. Куди? А велів тету Марту закликати. Заклич, повідає, сестру до мене Я умру, повідає, треба міні йій сказати слово.

Анися (про себе.) Сестру кличе. О, головонько моя! О-о! Мабуть йій віддати хоче. Що міні діяти?! О! (Акуліні) Не йди! Куди ти?

Акуліна. За тетою.

Анися. Не йди, кажу, я сама піду, а ти з білизною іди на ріку. А то до вечера не вспієш.

Акуліна. Та він міні велів.

Анися. Іди, куди посилають. Сама, кажуть, піду за Мартою. Сорочки збери з плота.

Акуліна. Сорочки? Та ти певне не підеш. Він велів.

Анися. Сказала, піду. Анютка де?

Акуліна. Анютка? телята дозирає.

Анися. Пішли сі, чей не повтікають (Акуліна збирає білизну і відходить).

ПОЯВА V. Анися сама.

Анися. Не піти, знов буде ганьбити. Піти, віддасть він сестрі гроші. Пропаде ввесь мій труд. І що діяти, сама не знаю. Розтріскалася моя голова. (Робить далі).

ПОЯВА VI. Анися й Матрона (входить с паличкою й узликом по подорожному).

Матрона. Боже помагай, ягідко.

Анися (оглядаєся, кидає роботу і спліскує в долоні з радости). От не надіялася, тетко. Тай післав-же Бог такого гостя на час.

Матрона. Ну, що?

Анися. Уже я й одуріла. — Біда!

Матрона. Що-ж, живий, кажуть?

Анися. І не кажи. Жити не живе і вмирати не вмирає.

Матрона. Гроші не передав кому?

Анися. Власне за Мартою, за сестрою рідною посилає. Мабуть про гроші.

Матрона. Очивидячки. Та чи не передав кому мимо?

Анися. Нікому. Я як ястріб над ним стережу.

Матрона. Та де-ж вони?

Анися. Не каже. І не дізнаюся ніяк. Ховає десь з одного місця в друге. А міні й через Акульку годі. Дурна-дурпа, а також піддивляється, стереже. О, головонько моя! Вимучилась я.

Матрона. Ох, ягідко, віддасть грошики мимо троіх рук, вік нарікати будеш. Зіпхнуть вони тебе з двора ні с чим. Бідувала ти, бідувала, сердешна, вік свій з немилим, тай удовицею з торбами підеш.

Анися. І не говори, тетко. Зівяло з горя моє серце, і не знаю як бути і порадитися ні с ким. Говорила Микиті. А він боіться в сю справу мішатися. Тілько сказав міні вчера, що в підлозі вони.

Матрона. Що-ж дивилася?

Анися. Годі — сам тамки. Я вважаю, він йіх то на собі носить, то ховає.

Матрона. Ти, молодице, тямуй: — раз промахнешся, вік не даш си ради. (Попепки). Що-ж міцного чаю давала?

Анися. О-о. (Хоче відповідати, бачить сусідку, замовкає).

ПОЯВА VII. Ті самі й кума (проходить мимо хати, прислухуєся крикови в хаті. До Анисі).

Кума. Кумо! Анисе! а Анисе! — Твій, бачу, кличе.

Анися. Він усе так кашляє, гейби кричав. Зле вже з ним дуже.

Кума (підходить ід Матроні). Здорова була, бабко, відки Бог провадить?

Матрона. А з двора, голубко. Синка відвідати прийшла. Сорочки принесла. Адже знаєш, дитина рідна, жаль.

Кума. Та воно видкося. (До Анисі). Хотіла я, кумо, полотна білити, та міркую час. Люде не зачинали.

Анися. По що квапитися?

Матрона. Що-ж, причащали?

Анися. Як-же, вчера піп був.

Кума. Подивилась я вчера також, матінко моя, і в чім там душа держиться! Охляв як. А вже онодги, матінко моя, зовсім умирав, під святі поклали. Вже й оплакали, обмивати збиралися.

Анися. Ожив, — піднявся; знов лазить тепер.

Матрона. Що-ж, маслосвятіє робити будете?

Анися. Люде радять. Коли живий буде, хочемо завтра за попом посилати.

Кума. Ох, скучно-ді тобі, Анисечко? Не дурно то кажеся: не той хорий, хто болить, а хто над хоробою сидить.

Анися. Та вже, коби або сяк, або так.

Кума. Видкося, чи ж то легко, цілий рік умирає. Руки завязав.

Матрона. Та й удовино діло гірке. Добре діло молоде, а на старість хто пожалує. Старість не радість. От хотьби моє діло. Не далеко йшла, утомилася, ніг не чую. А де синок?

Анися. Оре. Та ти заходи, самовар поставимо, чайком душечку відволодиш.

Матрона. (сідає). Тай утомила ж ся я, любятка. А маслосвятіє доконче треба зробити. Люде повідають — також душі на користь.

Анися. Та завтра піпімемо.

Матрона. То-то, воно ліпше. А у нас, молодице, весіле.

Кума. Що-ж таке, на весні?

Матрона. Та видко, в приповідці не дурно кажеся: бідному женитися і ніч коротка. Семен Матвієвич Маринку взяв.

Анися. Таки найшла собі щастє!

Кума. Удовець, бачу, па діти пішла?

Матрона. Четверо. Яка ж порядна піде! Ну, сі й узяв. Вона й рада. Горівку пили, знаєш, порція не мудра була, — розливали.

Кума. Он-як! Чутка була? А маючий чоловік?

Матрона. Поки що живуть нічого.

Кума. Воно то невне, що на діти хто піде. От хотьби у нас Михайло. Мужик, матінко моя...

Голос чоловіка. Ей, Мавро, куди тебе диявол носить? Піди корову зажени. (Сусідка відходить).

ПОЯВА VIII. Анися й Матрона.

Матрона (поки сусідка відходить, говорить рівним голосом). Віддали, молодице, через гріх, бодай мій дурак за Микитку думати не буде (Раптом переміняє голос на шепіт). Пішла! (По-шепки). Що-ж, кажу, чайком напоіла?

Анися. І не згадуй. Умирав би ліпше сам. Все одно не вмирає, тілько гріх на душу взяла. О-о! Головонько моя! І по що ти міні давала тоті порошки?

Матрона. Що-ж порошки? Порошки, молодичко, сонні, чому-ж не дати? Від них лиха не буде.

Анися. Я не про сонні, а про тоті, про біляві.

Матрона. Що-ж, тоті порошки, ягідко, на лік.

Анися. (Зітхає). Знаю, та боязко. Вимучив він мене.

Матрона. Що-ж, богато видала?

Анися. Два рази давала.

Матрона. Що ж, не завважно?

Анися. Я сама в чаю до губ притулила, трішки гіркаве. А він випив із чаєм, тай повідає: міні й чай противний. Я повідаю: хорому все гірке. Тай тяжко-ж міні стало, тітко.

Матрона. А ти не думай, як думати, то гірше.

Анися. І радше би ти міні не давала, і на гріх не наводила. Як згадаєш, то по душі заскребе. І по що ти йіх міні дала?

Матрона. І, що ти, ягідко! Христос с тобою. Що-ж ти на мене спихаєш? Ти, молодице, дивися, с хороі голови на здорову не звалюй. Якби що до чого, моя хата с краю, знати не знаю, відати не відаю, — хрест поцілую, ніяких порошків не давала і не бачила і не чула, які такі порошки бувають. Ти, молодице, сама міркуй. Ми справді оногди про тебе розговорилися, як вона, мовимо, сердечна, мучиться. Пасербиця — дурна, а чоловік гнилий — просто насланє. З такого житя чого не зробиш.

Анися. Справді, я не відречуся З мого житя не то, що те, а або повіситися, або єго задушити. Хиба-ж се житє?

Матрона. То-то й є. — Зівати ніколи. А сяк-так, вимацяти, де гроші, та чайком напоіти.

Анися. О-о, головонько моя бідна! І що робити тепер, сама не знаю і ляк бере, вмиравби вже радше сам. Також на душу брати не хочеся.

Матрона (сердито). А чому-ж він не каже, де гроші? Що-ж він йіх з собою возьме, нікому не допадуться! Хиба-ж се красно? Господи твоя сила, таже такі гроші дурно пропадуть. Хиба-ж се не гріх? Що-ж він робить? І на него дивитися?

Анися. Уже й сама не знаю. Вимучив він мене.

Матрона. Чому-ж не знати? Річ ясна. Промахнешся тепер, вік каятися будеш. Передасть він сестрі гроші, а ти свищи в пальці.

Анися. О-ох, адже справді посилав за нею — іти треба.

Матрона. А ти погоди, не йди, а насамперед самоварчик настав. Ми єго чайком напоімо, та грошей обі пошукаємо — домацяємося, небійся.

Анися. О о! Аби чого не було.

Матрона. А то що-ж? Чого дивитися? Що-ж ти гроші тільки очима покатуляєш, а в руки не допадуться? Ти роби.

Анися. То я піду, самовар наставлю.

Матрона. Іди, ягідко, роби як треба, аби потім не падькати. Таке то. (Анися відходить, Матрона прикликує єї.) Тільки Микитці не кажи всего. Він дурноватий. Не дай Боже, як дізнаєся про порошки. Він, Бог зна, що зробить. Жалісливий він дуже. Він, знаєш, і курки, бувало, не заріже. Не кажи єму. Біда, він того не розміркує. (Остановляєся перелякана, на порозі вказуєся Петро).

ПОЯВА IX. Ті самі і Петро (держачись стіни, вилізає на ганок і кличе слабим голосом.)

Петро. Що-ж вас не докличешся. О-ох! Анисе, хто тут? (Падає на лавку).

Анися. Чого-сь виліз? Лежав би, де лежав.

Петро. Що, за Мартою ходила дівка?... Тяжко... Ох, хотьби смерть скорше...

Анися. Ніколи йій, я єї на ріку післала. Зажди, скінчу роботу, сама піду.

Петро. Анютку пішли. Де вона? Ох тяжко! ох, смерть моя!

Анися. Я таки післала за нею.

Петро. Ох! де-ж вона?

Анися. Де вона там, бодай йї підвіяло?

Петро. Ох, сили моєї нема. Спалило нутро. Гей сверликом вертить. Що-ж ви мене покинули як собаку... і напитися подати нікому... Ох... Анютку пришли д мині.

Анися. Ось вона. Анютко, іди д батькови.

ПОЯВА X. Ті самі й Анютка (вбігає. Анися іде за угол).

Петро. Піди ти, ох, до тети Марти, скажи, батько, кажи, кличе, аби прийшла, треба міні.

Анютка. Ну що-ж.

Петро. Чекай. Скорше треба, скажи. Скажи — вмирати хочу. О-ох...

Анютка. Тільки хустку возьму, а я зараз. (Утікає.)

ПОЯВА XI. Петро, Анися й Матрона.

Матрона (моргаючи). Ну, молодице, діло своє тямуй. Іди в хату, скрізь обшукай. Шукай, як собака за блохами; все попереки-дай, а я на нім обшукаю зараз.

Анися (до Матрони). Все с тобою от-як сміливійше. (Підходить до ганку. До Петра). Чи не наставити тобі самовар? І тета Матрона д синови прийшла, — з нею напєтеся.

Петро. Що-ж, настав. (Анися відходить до сінси).

ПОЯВА XII. Петро й Матрона. (Матрона підходить до ганку).

Петро. Здорова.

Матрона Здоров був, добродію. Здоров був, голубчику... Хорусш, видко, все. І старий мій як жалує. Піди, повідає, відвідай. Кланяєся. (Ще раз кланяєся).

Петро. Вмираю я.

Матрона. Справді, подивлюся на тебе, Ігнатовичу, не по лісі, видко, а по людях біль ходить. Здименів, здименів ти ввесь, сердечний, як бачу. Не красить, видко, слабість?

Петро. Прийшла смерть моя.

Матрона. Що-ж, Петре Ігнатовичу, божа воля, запричащали, маслосвятіє зроблять, дасть Бог; баба у тебе, слава Богу, розумна, і поховають, і поминки справлять, усе, як належиться. І мій синок також, поки що, дома старатися буде.

Петро. Росказати нікому! Неакуратна баба, пусте йій в голові, адже я все знаю... знаю... Дівка придурковата, та й молода. Старав, а ряд дати нікому. Жаль також (заходиться з плачу).

Матрона. Що-ж, коли гроші або що, росказати можна...

Петро (до Анисі в сінях). Чи пішла-варе Анютка?

Матрона (на бік). Ади, нагадав.

Анися (із сіней). На крузі пішла. Іди хиба в хату, я поведу.

Петро. Дай посиджу в остатне. Воздух тяжкий там. Тяжко міні... Ох, спалило серце все... Хоть би смерть.

Матрона Бог душі не вийме, сама душа не вийде. Смерть і житє в божих руках, Петре Ігнатовичу. Також і смерти не вгадаєш. Буває й виходиш. Он у нас у селі чоловік зовсім уже помирав...

Петро. Ні. Чую я, що сегодня умру, чую (Опираєся і примикає очи).

ПОЯВА XIII. Ті самі й Анися.

Анися (виходить). Ну що-ж, підеш, чи ні? Тебе не діждешся. Петре, а Петре!

Матрона (відступаєся і кличе д собі пальцем Анисю). Ну, що-ж?

Анися (сходить із ганку д Матроні.) Нема.

Матрона. Та чи ти обшукала? В підлозі?

Анися. І там нема. Хиба в стодолі. Вчера туди лазив.

Матрона. Шукай, шукай з усіх сил. Як язиком вилижи. А я вважаю сегодня і так умре, — ніті сині і лице гей земля. Самовар чи готовий?

Анися. Зараз закипить.

ПОЯВА XIV. Ті самі і Микита (приходить з другого боку, а коли можна, прийіжжає конем до воріт, не бачить Петра).

Микита (до матери). Здорова, мамо, дома чи миром?

Матрона. Слава Господу Богу, живемо поки, хліб йімо.

Микита. Ну що, господар як?

Матрона. Тихше, он він сидить. (Показує на ганок).

Микита. То що-ж, нехай сидить. Мінї що?

Петро (відмикає очи). Микито, а Микито, ходи-ко сюда! (Микита підходить, Анися шепче з Матроною).

Петро. Що скоро прийіхав?

Микита. Доорав.

Петро. За мостом загін зорав?

Микита. Туди далеко йіхати.

Петро. Далеко? З дому далі. Умисне пойдеш. За одним би заходом. (Анися, не показуючися, наслухає).

Матрона (підходить). Ах, синку, чому-ж так господареви не стараєшся? Господар хорий, на тебе надієся, ти повинен як батькови рідному, жили витягай, а служи, так я тобі наказувала.

Петро. То ти, того, ох! картофлі винеси, баби... о! переберуть.

Анися (про себе). Еге, піду я тобі. Знов від себе всіх відіслати хоче, певне, на нім тепер гроші. Кудись то сховати хоче.

Петро. А то, о ох! садити прийдеся, а вони піпріли. Ох, сили нема. (Піднимаєся).

Матрона (вибігає на ганок, піддержує Петра) Варе в хату повести?

Петро. Поведи. (Остановляєся). Микито!

Микита (сердито). Чого ще?

Петро. Не побачу тебе... Умру сегодня... Прости мене Христа ради, прости, коли согрішив перед тобою... Словом і ділом согрішив коли... Всяко бувало. Прости.

Микита. Що-ж прощати, ми самі грішні.

Матрона. Ах, синку — ти чуй!

Петро. Прости, Христа ради. (Плаче).

Микита (сопе). Бог простить, дядьку Петре. Що-ж, міні на тебе гніватися ні за що. Я від тебе злого не бачив. Ти мене прости, може я виннійший перед тобою. (Плаче. Петро заходячися з плачу відходить. Матрона піддержує его).

ПОЯВА XV. Микита й Анися.

Анися. О, головонько моя бідна! не сироста він се, загадав видко щось. (Підходить до Микити). Що-ж, ти казав, що гроші в підлозі — нема там.

Микита (не відповідає, плаче). Я від него злого нічого не бачив, хиба добре. А я от що зробив!

Анися. Ну, годі. Гроші де?

Микита (сердито). А хто его знає. Шукай сама.

Анися. Чого-сь таке розжалувався?

Микита. Жаль міні его. Страх жаль. Заплакав як! Е-ех!

Анися. Ади, жаль его напав, є кого жалувати! Він тебе собачив, собачив, і тілько що наказував, щоби тебе відогнати з двора. Ти би мене пожалував.

Микита. Та що тебе жалувати?

Анися. Умре, гроші сховає...

Микита. Не бійся, не сховає...

Анися. Ох, Микиточко! За сестрою післав, йій віддати хоче. Біда наша, як нам буде жити, коли він гроші віддасть? Виженуть вони мене з двора! Вже-ж ти би постарався. Ти казав, до стодоли вечір лазив він.

Микита. Бачив, як відти йшов, а куди запхав, хто его знає.

Анися. О, головонько, піду там пошукаю. (Микита відходить).

ПОЯВА XVI. Ті самі і Матрона (виходить із хати, спускаєся д Анисі й Микиті, по-шепки).

Матрона. Нікуди не ходи, гроші на нім, я намацяла, на шнурку коло хрестика.

Анися. О, головонько моя бідна!

Матрона. Тепер спустиш із очей, тоді шукай на вірлі на правім крилі. Сестра прийде і будь здорова.

Анися. Таже прийде, віддасть йій. Що діяти? О, головонько!

Матрона. Що діяти? А ти дивися сюда, самовар закипів, піди, засип чайку та долий єму (по-шепки), та з паперу все висип і напій его. Випє склянку, тоді й тащи. Небійся, не роскаже.

Анися. О, страшно!

Матрона. Ти се не толкуй, живо роби, а я на сестру буду вважати, коли що. Не попускай. Тащи гроші тай неси сюда, а Микита сховає.

Анися. О, головонько! як приступити і... і...

Матрона. Кажу, не толкуй, роби, як велю. Микито!

Микита. Чого?

Матрона. Ти тут постій, посидь на приспі, коли що, діло буде.

Микита (махаючи рукою). Уже ті баби придумають. До решти закрутять. Ідіть ви гет. Піти справді картофлі винести.

Матрона (задержує его за руку). Кажу, постій.

ПОЯВА XVII. Ті самі й Анютка (входить).

Анися. Ну, що?

Анютка. Вона у доньки на городі була — зараз прийде.

Анися. Прийде вона, що будемо діяти?

Матрона (Анисі). Вспієш, роби, що велю.

Анися. Уже сама не знаю — не знаю нічого, в розумі змішалося. Анютко! іди, донечко, до телят, певне порозбігалися. Ох, не зважуся.

Матрона. Іди-ж, самовар, бачу, гасне.

Анися. Ох, головонько моя бідна! (Відходить).

ПОЯВА XVIII. Матрона й Микита.

Матрона (підходить до сина). Так то, синку. (Сідає коло него на приспу). Діло твоє також обдумати треба, а не як-небудь.

Микита. Та яке діло?

Матрона. А те діло, як тобі на світі прожити?

Микита. Як на світі прожити? Люде живуть, так і я.

Матрона. Старий-ді нині вмре?

Микита. Умре, царство єму небесне. А міні що?

Матрона (ввесь час говорить і глипає на ганок). Ех, синку! Живе живе й думає. Тут, ягідко, також розуму треба богато. А ти

як думаєш, я задля тебе по всіх усюдах товклася, ноги сходила, за тобою побиваючися. А ти памятай, тоді мене не забудь.

Микита. Та за чим побивалася?

Матрона. А за ділом за твоїм, за долею за твоєю. Загоді не постаратися, нічого й не буде. Івана Мосеіча знаєш? До него також я оберталася. Пішла якось,—я єму, видиш, також діло одно спорядила, — посиділа, зайшла бесіда. Як повідаю, Іване Мосеічу, розсудити діло одно. Наприклад, кажу, чоловік удовець, взяв, наприклад, другу жінку і, наприклад, тілько й дітей, що донька від тамтоі та від сеі. Що, повідаю, як умре чоловік той, чи можна, мовлю, ввійти до вдовиці тоі в двір чужому чоловікові? Можна, повідаю, тому чоловікові доньки за муж віддати і самому двір посісти? Можна, каже, та тілько треба, мовить, заходу чимало; з гришми, повідає, можна тото діло зорудувати, а без грошей, каже, і зачинати нічо.

Микита (сміється). Та же се вже що й говорити, тілько давай їм грошиків. Грошиків усім треба.

Матрона. Ну, ягідко, я й росказала єму все. Найперше, повідає, треба твому синкови в тоту громаду вписатися, на се грошиків треба — людей підпоіти. Вони, значить, і підпишуться. Все, повідає, треба розважно робити. Ади (дістає з хустки папір), осьде й папір написав, прочитай-ко, адже ти письменний. (Микита читає, Матрона слухає).

Микита. Папір, звісно, ухвала значить. Тут мудрости великої нема.

Матрона. А ти слухай, що Іван Мосеіч наказує. Найдужше, повідає, тетко, дивися, щоби гроші не втеряти. Не вхопить, мовить, вона грошей, не дадуть їій до себе мужа приймити. Гроші, повідає, всему ділу голова. Отже дивися. Діло, синку, доходить.

Микита. Міні що? Гроші єі, вона нехай і старається.

Матрона. Якеж бо ти, синку, говориш! Хиба-ж баба може обдумати? Хоть і возьме вона гроші, де-ж їій обдумати — вона знає своє бабске діло, а ти все мущина. Ти, значить можеш і спрятати то-що. У тебе все таки розуму більше, коли що до чого.

Микита. Ех, жіночий ваш розум не певний зовсім.

Матрона. Якже не певний! Ти коби грошики в жменю. Бабу будеш мати в руках. Коли буває й брикатися стане або що, то можна єі й уговкати.

Микита. Та годі бо вам! Піду я.

ПОЯВА XIX. Микита, Матрона й Анися (вибігає бліда з хати за угол до Матрони).

Анися. На нім і були. Осьде вони. (Показує під фартухом).

Матрона. Давай Микитці, він сховає! Микитко, бери, сховай куди!

Микита. Що-ж, давай.

Анися. О-ох, головонько, та вже я хиба сама. (Іде до воріт).

Матрона (хапає єі за руку). Куди йдеш? Здогадаються, он і сестра іде, єму давай, він знає! Ото ще раз безголова!

Анися (остановляється в ваганю). О, головонько!

Микита. Що-ж, давай хиба, всуну куди.

Анися. Куди всунеш?

Микита. Що, хіба бойішся? (Сміється).

ПОЯВА XX. Ті самі й Акуліна (іде з білизною).

Анися. О-ох, головонько моя бідна! (Віддає гроші). Микито, дивися.

Микита. Чого бойішся? Запхаю десь так, що й сам не найду. (Відходить).

ПОЯВА XXI. Матрона, Анися й Акуліна.

Анися (стоіть перелякана). О-х, а що, як він...

Матрона. Що-ж, умер?

Анися. Та вмер, бачу. Я знимала, він і не почув.

Матрона. Іди до хати, он Акуліна іде.

Анися. Що-ж, я нагрішила, а коли він, та з гришми що небудь...

Матрона. Годі, іди до хати, он і Марта іде.

Анися. Ну, повірила я єму. Що то буде? (Відходить).

ПОЯВА XXII. Марта, Акуліна й Матропа.

Марта (іде з одного боку, Акуліна з другого. До Акуліни). Я би була давно прийшла, та до доньки пішла. Ну, що старий? Варе-вмирати хоче?

Акуліна (знимає білизну). А хто єго знає. Я на ріці була.

Марта (вказуючи на Матрону). А се що за одна?

Матрона. А з Зуєва, Микитина я мати, із Зуєва, матінко. Здорові були! Зівяв, зівяв, сердечний, братчик ваш. Сам виходив. Пішли міні, повідає, сестричку, бо, повідає... О! та чи не вмер уже?

ПОЯВА XXIII. Ті самі й Анися (вибігає з хати з криком, хапається за стовпик і зачинає заводити).

Анися. О-ох! О-о-о, і на кого-о-о і лишив і о-о-о і на ко-о-го-о-о поки-и-нув о-о-о... вдовицею нещасною... вік вікувати, закрив ясні очи...

ПОЯВА XXIV. Ті самі і кума. (Кума і Матрона хапають єі по під пахи. Акуліна й Марта ідуть до хати. Народ приходить).

Один голос із народа. Баби закликати, рядити треба.

Матрона (засукує рукави). Вода в кітлі, бачу, є? А то самовар іще, бачу, не вилитий. Попрацюю й я.

ЗАСЛОНА.

Про житє наших емігрантів в Америці.

Фрілянд, 26 серпня 1890.

Тепер уже досить часто порушуються справи наших робітних людей в державах европейских, отже належалоби згадати й про наш робітний люд в Америці, де тисячами тисяч народа з що-денного зарібку жиє досить вигідно, а при тім жадить чимало гроша. Нашим деяким людям тут початок нераз дуже тяжкий, бо мусимо і тоє взяти на увагу, що наш чоловік шукає аж тогди помочи, коли вже загряз по шию в своім нерозважнім поступованю. Правда, що часи настали тяжкі і коли приміром випаде неурожай, а податки і всякі інші данини треба опладити, зарібку нема, щоби бодай щоденні дрібні потреби заспокоіти, то тогди хотяй і живий лізь до землі, бо нема ради. Але ту єще одна хиба поміж нашим народом, що ми не оглядаємся на задні колеса, а бачимо лише тоє, що перед нашими очима нам крутиться; через тоє і наша біда, бо коли нам загрозить який недостаток, то ми, не маючи ніяких засобів, уже тогди і що хоч дій.

Тая нерозважність по між нашим народом широко розкорепилася і в Америці, однак ту можна трохи свобіднійше віддихати, бо коли тілько здоров і хоче працювати, то і все достаточне, бо платня для дорослого чоловіка так вимірена, що всі потреби до житя може заспокоіти хотьби і з дружиною.

Пригляньмо-ж ся тепер щоденному житю нашого робітного чоловіка. Маючи вже убеспечену роботу, наш чоловік, бувший з більшою родиною, старається на самперед о відповідне помешканє. Винаймивши собі одну фамілійну часть дому, де міститься три-чотири кімнати і кухня, старається о вшінний порядок що до потреби власної, як також о осібну кімнату, гарно прибрану на спосіб тутешного порядку, для припятя гостей, де в вільних часах весело забавляються. Часами трафляється, що і хотово умебльоване помешканє перейміє на свою руку. За тії всі вигоди платиться 4 доляри в місяць чиншу, по тутешному р е н т и. Кожда компанія робітницка має свої склади і склепи віктуалів і всякої всячини, для потреби робітників, і то продають своім людям по найнизшій ціні. Робота вся числиться на години, від чого залежить і платня, а є також робота контрактова, як приміром при углю, де платиться від певної штуки.

Порядок у наших робітних людей дома і поза домом такий, що готов кождого часу приймити в гостину і найзнатнійшого гостя, бо тут і нема поділу на кляси, стани чи там інтелігенцію і не-інтелігенцію: всі зарівно свобідно і вигідно жиють, всі носяться, як то по нашому назвати, по-пански, чи то мущини, чи женщини. Здаєся, що кождий свобідно віддихає, не маючи обтяжену голову клопотами і недостатками. Тоє тілько лихо поміж нашим народом путаєся, що він і ту нє. І ту наш чоловік тратить час для него так дорогий, а при тім і готовий гріш Як уже споминалисьмо, народ наш не оглядаєся по за себе, бо гріш, котрий єму збуває, віддає в руки шинкарям, котрі поробили великі маєтки, повиставляли коштівні доми, користаючи з темноти наших людей. Просвіта іменно поміж нашим руским народом в Америці стоіть дуже низько, бо на всю американску Русь виходила заледво одна часопись „Америка“, тай та тепер уже шестий місяць не виходить; здаєся, заумерла, видячися опущеною своіми. Як же то прикро приходить наводити такі події! Число Русинів в Америці що раз росте, а годі Русинів побудити до якого спільного діла: кождий лише про себе старається. І яка-ж будучність нас чекає, коли ми станемо так дальше жити, де другі народи вяжуться в товариства і спілки, а нам лише байдужним оком поглядати на те все?! Правда, що до тої справи треба посвятити не мало часу і труду, бо, війшовши до якої сторони, то чи дізнаємося так легко ту про Русинів, наколи то все іде в суміш? А наші люде собі байдуже: не дбають о тоє, щоби свою народність піднести до більшої сили, як до тепер вона другим видаєся. Отже треба нам вязатися у спільні товариства, маючи до того много примірів на других народах.

Нужда і недостаток виганяє нашого чоловіка з під єго власної стріхи на рідній землі і так опущеного гонить через далекі краї і море до Америки. Початки для такого бувають часом дуже трудні,

бо витрясши що до шелюга через таку далеку подорож, ту в Америці не має на перший раз ані чим посилитися, ані не вміє розмовитися, ні о роботу спитати, бо часи тії уже змінилися, коли то агенти уганялися за людьми, аби тілько мочи завабити на свою руку, бо під боком другий намавляє до тебе, обіцюючи більшу платню і лекшу роботу. Інакше, наколи ново-прибувший має ту якого приятеля, що вже довший час ту пробуває і обзнакомлемий з порядками і звичаями. Такий приятель найперше скріпить сили ново-прибувшого з такої далекої подорожі, а треба знати, що дорога через море нищить майже кождого на тілі, а хто чуєся слабосильним, той не може пускатися в подорож через море.

В остатних роках дуже много народа з Европи стали шукати опінії в Америці. По довшім часі удаються тії предприємства досить хосенно, однак початково видаєся, що майже кождому треба взятися за таку роботу, котрої може в своїм житю і не бачив ніколи; але що кожда партія працюючих людей безвиїмково там бачним оком поглядає, де ліпша платня, тож кождий, коли приміром питає роботи, мусить знати, за яку ціну має обовязатися до праці. Ту часто одна робота не однакової платні заслугує, через що наші люде много тратять, не знаючи, в який спосіб тое обчислити, бо ту цілком уся робота входить в інший склад, як у нас в Европі.

Іван Гордишинский.

При звуках музики.

Ніч ясна, тепла, літна. В маленькім місточку, котре повстало через рух фабричний, стоїть при дорозі красний дім заможного панства, відділений від гостинця низенькими штахетами, за котрим перед домом шарієся, від блеску вікон і блідого світла місяця, зелений травник з прехорошими щепленими рожами і всякими прикрашуючими низькими квітами. На против низенький старий домочок з відповідним до себе обгородженьом, з городчиком, на два кроки завдожки, рівно з домом, з маленькими кльомбиками, на котрих з помежи буряну виглядає самосійний огородовий мачок. Там ясно ту темно, там гамір, ту тихо. Хто йде гостинцьом, кождий зверне увагу на освітлений дім, з відки музика голосно розноситься, заохочуючи мимовільно проходячих до лекших кроків. Там іменини гучні. Зійшлося панство з місточка, зїхалося з поблизького повітового міста і околичних сел, щоби віддати честь панству того дому, а тим самим зобовязати їх на память за себе при всяких можливих увеселеннях. При противнім домику зноситься стовп, до котрого приправлений дзвінок, що дає кождому догадатися, що се шкільний будинок. Низькі, тяжкі двері скрипли, вийшла маленького росту жіночка, а еслиби хто хотів придивитися, зауважавби у молодої двацять кілька літної великі сині задумчиві очи, в котрих пробиваєся тяжка розпука. Маленьке о дрібних чертах личко далоби догадуватися, своєю блідостію і слідами великого змученя, що та жінка мусить з тяжкими думками носитися. Стала, сперлася ліктьом о низький стовпок від провізоричної фірточки, убрана в перкалеву чорну спідницю з такою ж блюзкою. Ясно блюнд попеляте волося мала спяте в горі чорною шпилькою. Музика грає мазура. Через неосклонені вікна мож видіти, як пари перелітають плавними кроками по сальоні. Гучна музика, котру їй доводилося не так часто з поблизька чути, якось єї тепло полехтала по серцю, впроваджуючи на секунду з дійсности в якесь забуте надії і розради, то знов жаль вкрався до зболілого серця, що з нею так борзо судьба порішила, полишаючи їй на памятку так мало хвиль спокійних і милих, що вона моглаби їх за тих двацять кілька літ на години почислити.

Звернула голову на ліво. Око єї спочило на темних смерекових лісах, пласких горах, в котрих родичі єї жили перед роками на ліснічівці з троєми дітьми. Доти жилося їй свобідно; що родичів могло дотикати, того вона ще не могла відчувати. Росли собі буяючи по лісі, купаючися в холодній рвучій ріці, побераючи лекції писаня і читаня від сельского учителя, то співаючи і підскакуючи: голосна була на цілу хату. Ті хвилі дитинячої радости, навели єї на страшний спомин. Нагадалось їй живо, як підскакуючи по хаті та весело співаючи, учула рантом на подвірю страшний крик: то їх батька привезли неживого з відстріленою головою, в саночках одним коньом, котрим звичайно обїздив ліси, а тим разом повернув так нещасливо. Кінь сполошився, а він, повстримуючи коня, забув за стрільбу набиту при собі, котра вистрілила, позбавляючи батька дітем на віки. Страшний спомин,—вона ту хвилю добре памятає! Будучи приватним ліснічим, батько єї не полишив жінці ані дітьом ніякої пенсії — липив їх на божу опіку, а людску ласку і неласку. За якийсь час мати вийіхала з дітьми до поблизького міста, зібравши цілого в грошах маєтку 200 зр., дала знакомому міщанинови на процент, за котрий могла мешкати у него в маленькій простій хатчині, так довго, як довго ті гроші будуть у него. Мала від себе дві старші сестри, котрі уміли за помочію мами шити гладку, простеньку білизну, а від котрих вона училася, і так разом заробляли на кавалочок хліба. З початку шили міщанкам, далі жидам, а вправившися в шитю, мали вже роботи досить, бо могли вже

вдоволнити своєю роботою і панів. Як шилося, як жилося через кілька літ? Вона відгнала від себе тоті думки. Музика затихла. Вона відступилася від фіртки, оперлася о стовп шкільного дзвінка, то знов поступилася, сіла на маленьку лавочку під стіною, і знов вставала та ходила з заложеними руками по вузенькій стежочці, замахуючи сукенчоною вибуялу на кльомбиках траву.

Отворено двері від сальону для свіжого воздуху. Бренькіт, сміх, весела розмова долітають, де тихо, на позір спокійно, проходжується наша знакома. Вона знала тоті входи. Маючи 18 літ, а умівши дуже ладно шити, взята була власне до того дому шити виправу для доньки того панства. Шила від рана до вечера, але була задоволена, писала до мами і сестрів, що їй добре ведеся, що запрацьований крейцар відложить на прибране, а також і мамі пізнійше передасть пару крейцарів. Радила, чи небилоби ліпше, якби і тамті сестри старалися винайти собі по домах місце, а тогди лекше булоби їм виживитися, посилаючи ще дещо мамі, котра крім того, маючи менче занятя в хаті коло них, то є коло праня, варева і т. п. моглаби на панчохах більше заробляти. Сі намовам улягаючи, найшла і друга сестра, в околиці таки, місце до виручованя пані в господарстві домовім. І так собі радили, що часом всі три доньки були дома з мамою і шили, то знов котрась з них по якихось заможнійших домах перебувала. Будучи там, познакомилася з одним учителем з сусідного села, котрий залюбився в ній, як може залюбитися молодий чоловік, тілько що вийшовший з семінара учительского. Він слушний, гнучкий, бронет, вміє не зле заспівати, весело розмавляти; вона гарна, мала бльондиночка, чопурненька, приємно виглядала в синенькій, баришевій сукни, в котрій він сі часто бачив. Зачав старатись, а їй, що дзьобала від дитинних літ іглою на мізерний кавалочок хліба, — видалося, що 25 зр. єго місячної пенсіи, дуже досить. Вірила, що при ощаднім житю, зробивши собі все сама дома, вистарчить їм на житє тим більше, що матимуть вільну хату і опал. Надто доста! Впрочім вона єго так любить! Пібрались і розгаздувались, стягаючи до купи кінці, котрі рвались що хвиля. Все на щось нестава́ло, а молода кохаюча ся пара потішилася надією, що троха згоді чей дістануть ліпше місце, котре могло лиш тим поліпшитись, єслиби при школі було троха поля, бо перша їх посада на зарінку, не мала і на пядь землі. Два роки перетрутили, а на третий блисла надія, бо зістав, за протекцією, учителем в місточку, і тут при школі було тілько поля, що мож було корову удержати і ярину мати. Радість велика, спровадились; в тім часі вийшла сестра старша за старого вдівця лісничого, на купу дітей, молодша сестра пішла в обовязок, а мати перебувала на переміну, то у одної, то у другої доньки, розділивши тих 200 зр. донькам по рівній части.

Оперлась о фіртку. Пара за парами крутиться в колесо по сальоні, їй сльози крутяться в очах. Мала мужа, котрий любив єї над все, рад бувби їй неба прихилити. Будучи попівским сином та лиш через сиріітство попханий до стану учительского, все-ж таки перебуваючи помежи своєю родиною, мав нагоду придивитись не на таке мозольне житє. Тягло вовка до ліса, тягла єго охота в товариства, з яких вийшов; рад бувби й свою жіночку втягнути, та ба! найменчий крок вже коштує, хотяйби лиш фіру наймити в сусідне село, а вже цілий місяць чуєся недостаток тих пару крейцарів. Позволивши собі від часу до часу пару маленьких таких приємностей, відчули се сильно, бо несходячіся кінці одного місяця, немогли зійтись і другого, а до того найбіднійший дім має ще свої непредвиджені видатки. Жінка відтягнулась від всяких тих невидних збитків, представляючи чоловікови, що се не для них, що єго на позір сердило, а в душі боліло. Вона єго просила, щоби десь колись пішов до касина, напитися склянку пива; нехай, казала, розірвеся, прийде до дому, то їй щось цікавого роскаже. Він пішов раз, другий товариство зачало єго притягати, а кишеня відтягати. Близьке касино було для него страшною покусою; нераз те „іти не іти“ мучило єго вечерами, аж поки знеохочений неклався спати вчаснійше як звичайно. Одного разу збирався з гумором до касина, а жінка тримаючи менчу слабовиту дитину на руках, звернула єго увагу, чи не булоби добре наймити завтра фіру і пойіхати до лікаря, бо дитина, син єго олюблений, чим раз гірше нидіє. Він нахилився, поцілював жінку і дитину, а усміх однорічної дитини впровадив єго в надію; при тім він годився з жінкою, що завтра треба конче бути у лікаря для осуненя звичайної малокровности. В касині іде охочо гра в карти, учителя зберає охота взяти в ній уділ. Шепче му до уха: „несідай, бо дома жінка, діти, а в тебе в кишени всего 7 зр. котрих заледво вистарчить до першого а завтра з дитиною до лікаря“. То знов блисла му надія: „а як виграю? о скілько лекше нам буде лічити нашого малого!“ „Грати не грати“ почало го мучити як „іти не іти“, але операючись одною рукою о стіл, при котрім сидять на позір спокійні грачі, не мав на тілько волі відвернутись від него, маючи надію: „ану-ж виграю і замість того, що маю, принесу в-двоє або в троє тілько до дому“. Хвилька ваганя. Оден з граючих запропонував, фальшива амбіція не позволила відмовити. Сів, грає, вигравав, програвав; четверта година рано, зачалися розходити, а він роздражнений до найбільшої степени, змучений, майже скаменілий, встав від столика з порожною кишенею, позіставши ще винним властителеви касина. Сума, яку полишив тої ночи в касині, видалася єму величезною; кривда, яку учинив жінці і дітьом, виділася єму найстрашнійшим переступством. Що він їй скаже, як признаєся до вини, чим виживляться до першого, яким чудом завезе до лікаря хору дитину? Такі думки мучили роздражнену голову учителя коли повертав до дому. Нарікав в духу, що ліпше зі-

стати було на селі, проклинав долю, що піпхала єго на так мізерне становиско, мав жаль до свояків, що не допомогли єму кінчити висших шкіл, і з такими думками оперся в маленькім покоіку, де єго жінка повитала неспокійним оком при хорій дитині. „Як довго бавивесся“... „Довго“. „Ти так мізерний, то для тебе нездорово, як не виспишся“!... „Якби повні кишені, то булоби здорово“. „Якби повні“!

Він розплакався як мала дитина, вона перепудилась, скочила до него, він, цілуючи єї, признався до переступства, вона перераженa потішила єго і плакали обоє безпорадним плачом.

На противнім боці по довшім танцю відпочивають, весело розмовляючи, кілька пар вийшло на город. проходжуються по широких доріжках. Дався чути веселий спів, наша знакома отряснися від думки, перелітаючої по єї голові, дізнала чувства, якби єї ножем перетяг по серці. Старалась відогнати від себе думки, впроваджуючися на силу в якісь фантазії; спів дражнив, дійсність серце роздирала. Стала їй перед очима смерть малого сина, котрого немала за що лічити, повільні гризоти чоловіка, котрий не міг погодитися зо своїм мізерним становиском, через що впадав в таке роздражнене що зачав бути непоблажливим для шкільних дітей, острим; дуже часто доходили до висших властей скарги від родичів обавляючихся, щоби їх діти незамучив, прибільшуючи кожде покаране. Напоминане інспектора, несподівані зненападу контролі впроваджували єго в остаточне роздражненє. Жінка бачила, як се єго гніває і мучить, як він через те то зовсім байдужий, то знов часом ненатурально веселий, та дуже змізернілий. Вона зачалася непокоіти та заглядати що хвиля до школи, бо зачала припускати, що він може дійсно діти мучить чому хотіла запобічи. Головно ж підозрівала вона єго з розпукою о страшну слабість. Спів затих, весела розмова, сердечний сміх панночок, уданий паничів долітав до низенької школи, гірко вражаючи нашу зболілу, що представляла собі житє заможних людей райом, коло котрого вона так близько — а так далеко! Плакала, ломила руки, нарікала на свою долю, но плач єї не долітав до заможного дому... Муж єї дістав помішанє ума. З початку, нім слабість усталилась, і вони мала надію на виздоровлене, рада булаби єї утайіти, засягаючи помочи лікаря. Страшна слабість стала невилічима, перетворяючи любого єї чоловіка в безсвідому колоду суспільности, нездалу і нешкодливу; за се послідне, переконавшися в дому божевільних, казали взяти жінці чоловіка, котрого спенсіоновано на 8 зр. місячно. Взяла єго до дому, користуючися одним відступленим покоіком з ласки учителя, котрий прийшов тимчасово на місце хорого. Як жилося, як гірко зашивалося голкою по 50 кр., на півтора тижня у жидівок, тратячи цілі дни на пильованє та обхід безсвідомого мужа і кількалітної донечки! Проминув той час безнадійної боротьби, полишаючи за собою безнадійну роспуку. Грають кадриля, гості пильно веселяться — наша знакома працює кожду хвилю свого житя з сльозами. По відобраню чоловіка з дому божевільних, заходила єго так довго, аж поки єго слабість не взяла інший оборот, перетворяючи єго в розярене звіря. Він стався шкодливим, а що вона з ним тогди перебула, — най іде з тим часом, з котрим дізнала й полекші, бо взяли єго до дому божевільних, де відтак в два тижні житя закінчив.

Дізнавшися о смерти, рада булаби туда пойіхати, та не мала з чим, бо з житьом чоловіка стратила і ту пенсію. Тепер могла числити тілько на свої розвязані руки, чи на похуділі пальці та іглу. Укладаючи дитинку до сну, повідомила єї, що татко вже у Бозі, розплакалася і вчула в тій хвилі жаль без розпуки, бо бачила вжє свого любого, як заснув сном спокійним, не борючися з нуждою, тілько жінку і дитину лишив на тій самій дорозі.

Вакації кінчаться, посада шкільна того місточка обсаджена. На ласку даремного мешканя нікуди оглядатись; де іти, що почати, ще не роздумала молода вдовиця, маючи надію не зараз получити мізерну вдовичу пенсію.

Музика затихла, наша знакома, змучена житьом і думками, оперлась плечом о одвірок примкнувши на пів очи; стояла так якийсь час, мовби задрімала. І знов дались чути голосні тони, а вона відтворяючи тяжкі двері, впала до покоіку, з котрого до тижня треба конче вибратись, кинулась на ліжко побіч дитини заносячи ся від гіркого плачу, котрий мішався з звуками розкішного вальса...

Болехів 19 марта 1890.

МІХАЛІНА РОШКЕВИЧ.

Жіноча доля в Скільских горах.

В 7. ч. подали працю сего самого автора п. з. Родова спільність в Скільских горах, особливо в селах Волосянці та Сенечові. Тепер подаємо статейку про те, як там стоїть жіноцтво. Завважаємо при тім, що стан жіноцтва в горах загалом інакший — вільнійший, ніж на долах, але разом з тим і дикший, як загалом дикше в горах жите всіх людей, хоть воно нераз власне через те і більше людске.

Редакція.

Доля тої жінки, що пішла газдувати на грунт чоловіка і до єго хати, значно гірша, ніж тої, що приняла на свій грунт чоловіка. Попереду усего така жінка, до котроі чоловік пристав на грунт, уважаєся людьми властителькою грунту: грунт до неї належить і вона на нім газдиня тому, що вона є дідичкою грунту, а чоловік єї є газдою лиш длятого, що є чоловіком газдині і грунт до него лиш через жінку належить. Противно, коли жінка іде на чоловіка грунт газдувати, то тогди він є дідичом грунту і газдою, а вона газдинею зовеся лиш для того, що є жоною газди. Така жінка, що приняла на свій грунт чоловіка і мешкає

у хаті свого вітця, має за собою своїх родичів і вони недадуть чоловікови збиткувати і кривдити свою родичку, а така жінка, що пішла на грунт і до хати чоловіка, терпить кривди не лиш від чоловіка, але від его родичів, а оборони ніякої немає. Коли таку жінку чоловік дуже збиткує, то вона утікає до свого роду в липанки“ і там жиє; межи єї родичами а єї чоловіком приходить нераз до спору і тогди заладжають перед громадою право і як погодяться, то вона вертає назад до него газдувати, а як ні, то ні Коли самостійна газдиня-вдовиця прийме на свій грунт чоловіка (звичайно молодшого від себе), то звичайно дає сама собі з ним раду, вона . старшує над ним і, як треба бє его і вона завідує газдівством (дає розвід), а він так робить, якби слуга. О такім, здаєся, подружу співаєся в отсій сенечівскій коломийці:

Ой кобила воду пила тай лід проломила,
Нещаслива годинице — жона газду била.
„Негнівайся, моя жоно, куплю я ти пива,
Й аби ти ся не гнівала, що ти мене била“.

Жінка, що на свій грунт приняла чоловіка, може го прігнати від себе, коли він їій не на руку і таке нераз лучаєся. Так приміром учинила Анна Моланчукова; так учинила Антонова жінка: вона любила іншого, а щоби їій чоловік незаваджав, то вона разом з своєю матірю прігнали Антона з грунту і хати. Він уроів собі, що му теща і жінка гадє у черево напустили і тепер ходить блудом по сусідних селах та скаржиться, що му гаде під грудьми шипить.

Жінки Сенечівскі і дівчата жиють дуже вільно: однак „жони“ о много вільнійше, ніж „дівки“. Нераз можна стрітися з поглядом, що замужній жінці усе вільно, а не одна жінка перехвалюєся перед другою, що за нею більше чоловіків та парубків пропадає, ніж за іншою. У ділах любовних жінки і дівчата грають ролю більше активну, мущини більше пассівну. Жінки і дівчата суть дуже зачіпливі і несталі. Характеристична є коломийка:

Люба моя товаришко, єдну раду маймо:
Обі любім соколика, а третій не даймо.

В загалі Сенечівці не цінять „моральности“ надто високо. Дівка, що має дітину, і неправоложна дітина не зазнають неслави і зневаги, як в інших околицях.

Дуже мало є таких подруж, щоби газда з жоною жили „ладно“, то є в вірности, любові і згоді, щоби газда жону незбиткував. А збиткує він єї найбільше і найзвичайнійше через те, що вона любиться з іншим; часами через те, що вона недає му любитися з іншою. Досить часні суть случаї, що чоловік проганяє від себе жінку або жінка чоловіка і потому жиє на віру с тим, з ким любо. Гриць М. оженився з молодою, красною і газдівною Моланою. Олекса М., парубок гарний на все село, зачіпався з Моланою і недавав їій супокою, тож вона скаржилася на него перед чоловіком. Чоловік єї, Гриць, зійшовся по якімсь часі з Олексою в коршмі і почали сваритися за Молану. З сварки прийшло по пяному до бійки і в бійці убив Гриць нехотя Олексу. Гриця відставлено до суду, а опісля замкнено до вязниці на три роки. Молана тимчасом нанялася служити у богача, Гриньо Н. Той Гриньо не любив своєї жінки Марії, а що Молана була красна, молода і газдівна і подобалася єму, то він прігнав від себе жінку і доньку, а з Моланою став жити на віру, як з жоною, і живе так і доси. Маря, жінка Гриньова нанялася служити у своєї (віддапої) сестри, а донька єї служить у свого вуйка (у брата Марії). Гриць М. вернув з вязниці, але Молана не хоче вже з ним газдувати. Се сталося не в Сенечові, а сусіднім селі Виткові, котре звичаями від Сенечова неріжниться. Про се і пісню зложено — та жаль, що не вспів я єї до тепер записати. У Сенечові-ж таке лучилося. Газда Павєв нелюбив своєї жінки, а любився з ковалихою. Коли коваль умер, він нагнав від себе свою жінку і доньку, а приняв до себе ковалиху і жив з нею як з жоною пятнацять літ (аж до своєї смерти). Жінку так ненавидів, що бив єї, де здибав. І священник місцевий і митрополит Йосиф в часі візити старалися всіми способами наклонити го до супружного житя, але він недавсь ані трохи намовити. Подібних случаїв міг бим навести чи мало.

Мені лучалося в Сенечові стрітитися нераз з поглядом, що жінки найбільшим обовязком є родити, мати діти, все одно, чи праволожні чи неправоложні, а коли жінка так робить, що немає дітей аби має їіх менче якби могла, то має великий гріх і за те мусить па тамтім світі тяжко відпокутувати. Баба Проданка оповідала мені кілька байок, в котрих росказуєся, як на тамтім світі покутує жінка, що „зачинила діти“. Після одної байки жінка така перемінюєся на другім світі в квочку, а ті діти, котрі би вона могла мати, в курята: курята сі все бігають за нею, а вона все втікає перед ними і утечи не може. Після другої байки, жінка така перемінюєся по смерти в кобилу і возить (на тамтім світі) каміня на гору, а коли вже дійде до вершка, то каміня скочуєся в долину і так все мусить возити тото само каміня і робота єї неможе скінчитися. Після третої — танцюють з нею чорти, аж доки не умліє зі змученя і таке інше.

Люде Сенечівскі суть дуже милосерні і людяні для вдів і сиріт і в загалі для бідних людей. Є іменно звичай, що заможнійші газди, котрим худоба добре ховаєся (кохаєся), даровують бідним людям, найбільше вдовам і сиротам якусь маржину: телицю приміром або бичка або ярча (ягна). Дарунки ті дістаються людям чужим від чужих, без ніякого титулу і без ніякої претенсіі: „она сирота (вдова) — най собі тото має“, говорять газди, роблячи такі дарунки. А дарунків таких лучаєся і кількапацять на рік, а то є много на таке невелике село, як Сенечів. Телиця, що ю дістала в

дарунку вдова, зовеся з вдячности „Дароля“ (Дарована), а телиця, що дістала дівка-сирота „Віноля“ — себ то у віно дана

Є також звичай, що на Великдень на цвинтарі дають богатші бідним де що з свого свяченого.

В. Охримович.

Литвини в Прусах.

В Прусах Литвини живуть зовсім в інших обставинах, ніж у Росії: в Прусах нема виїмкових законів, виданих на те, щоби вже в гори путати Литвинів та влекшувати Німцям побіду над ними; тут Литвини можуть користати, на кілько лиш уміють, в опіки державних законів, що для всіх однакі. Коли після замаху Нобілінга Литвини, під проводом і в почину звісного приятеля й оборонця Вендів дра Сауервейна, вислали депутацію до Берліна, щоби випросити право для литовскої мови в народних школах, тодішний наслідник престола, пізнійший цісар Фридрик III вказав депутації на істнуючі закони, що не можуть відмовити Литвинам боронити своєї національної окремішности та старатись о ві розвій. Заохочував, щоби голосно й сміливо протестували против усяких безправних поступків цісарских слуг, заступаючися завше опікою права, що так само Литвинів, як і Німців боронити повинно. Нарешті просив членів депутації, вказати ему жерела, відки би можна навчитися говорити по литовски і обіцяв, що сам сеї мови буде вчити свого сина, теперішнього цісаря Німеччини. Чи додержав обіцянки, чи теперішний цісар Вільгельм говорить по литовски — незвісно; зрештою се вовсім байдуже: бо чи теперішний володар Німеччини знає литовску мову, чи ні, то зовсім стану Литвинів не зміняє.

В Прусах, при однаких правах як для Німців так і для Литвинів; не вважаючи на те, що державні закони не боронять дрібним народностям обертатися в кождім случаю під опіку права — стан людности литовскої коли не матеріяльний так національний не богато ліпший як у Росії, де про них кождий адміністратор і урядник хотьби найнизший, цілий ряд забороняючих устав носить за пазухою, де позволяєся їм ледви жити, працювати і попосити, без користи для себе, тягари на потреби держави і пануючої народности. Позволяєся жити й працювати, мабуть тілько на те, щоби двигати тягари і через те, що власне для тих тягарів вони державі потрібні.

Прибитість, в якій під впливом забороняючих устав і всяких перепон находяться Литвини в Росії, впливає також дуже і на трудність положени пруских Литвинів: чинить не можливою чи важкою всяку поміч, так потрібну від східних братів. В Росії Литвини мусять боронитися супротів уряду, его несправедливих устав, воювати з всемогучими, правда, тепер та здеморалізованими урядниками і горсткою їх на пів-інтелігентних прихильників, тілько ж народ російский і більшість его інтелігенції, доси не бере участи в тій боротьбі, мимо очевидних, хоть на разі невидних користей. В Німеччині противно — до боротьби виступає народ з своєю перевагою числовою й культурною, з своїми капіталами. В деяких урядових декастеріях находяться начальники, що позавидували фанатизму адміністраторам Росії, але й ті, виказуючи свій національний фанатизм, виступають яко представителі німецкої народности, а не яко слуги урядові та цісарскі; не яко праводавці, що кують виїмкові права для влекшоня собі побіди, а противно самі в тім случаю переступають істнуючі права. В такім стані, при помочи держави, що голоситься за оборонительку дрібних пригноблених де інде народностей, та в нутрі не терпить ніяких національних індівідуалізмів, 200-тисячній жмені Литвинів, осілих у Прусах, без ніякої помочи, годі як слід боронити своєї народности против німецкої навали. Германізм безперечно поступає; границі литовскої осідлости, головно з західної сторони, звужуються хоть звільна; земля і без осібних кольонізаційних фондів і без ограничень при сі набуваню, усуваєся систематично з рук литовских, дякуючи тілько запопадливости, терпеливости німецкій і свідомости цілей у кождого Німця. Хоть ніякі устави не боронять Литвинам, на вважаючи на їх обряд, набувати посілість земску в обшарах неограничених, але завше, при кождій продажі, найдеся Німець, що заплатить навіть більше ніж посілість справді варта, і часто більше, ніж можуть заплатити Литвини. Перед двома місяцями один з богатших Литвинів хотів набути полонину на правім боці Немна, звану Рамбінас (Ромнове з поганских часів), що й сегодня, дякуючи тому, що вона давно значила, має велику гартість для кождого Литвина. Перше, коли помимо кількократне на жарт торгованє над-президента Шлікмана, ніхто не старався набути тоту місцевість, коли-ж про заходи Литвина чутка розійшлася, то випередив его з сусідства дідич Німець, д. Дрекслер. Подібне случаєся і в інших місцевостях.

Під зглядом економічним стан пруских Литвинів тепер значно ліпший від стану їх братів у Росії, та на тривалість такого стану числити годі, бо викликаний він способами не натуральними, а штучними, так само як у Росії також штучним способом земску посілість на Литві доведено до впадку. В Прусах тепер власти опікуються рільними посідачами і при помочи охоронних цел або цілковитого замкненя границі підноситься вартість рільної продукції і хову худоби. Ціна збіжа по містах Східних Прусів майже о $^1/_3$ висша ніж по пограничних містах Росії; ціна-ж мяса, дякуючи замкненю границі від Росії для худоби, підскочила незвичайно: фунт мяса в Тильжі, Мемлю або Рагніті доходить до 70-80 феників, коли в Росії коштує ледви 7 копійок. Добрий урожай на збіже в Росії не богато впливає на добробит рільників через те, що при ліпшім урожаю ціни спадають. Та такий стан довго потрівати не може: людей без землі стає більше — прийде час, коли державі треба буде подумати й про полекшу для них, а перша, бачу, річ, запевнити їм дешевшу та поживнійшу поживу. На се-ж єдиний спосіб — скасувати охоронні цла від поживи і допустити російску худобу.

Найбільше упосліджені Литвини на полі шкільництва. До р. 1872 всі народні школи в литовских повітах були чисто литовскі; німецка мова не була в них навіть обовязкова: учено ві тілько за осібною доплатою

учителеви. Литвини дуже мало знали німецку мову. Той стан улекшував найстрашнійші надужитя місцевих адміністраторів, що було тим лекше, що поза судією та ляндратом не було державних інстітуцій, куди покривджений Литвин мігби вносити жалоби — крім далекого Берліна, при незнаню німецкої мови недоступного для Литвинів. Старше, ще тепер живуче поколінє памятає часи, коли судія або ляндрат, помагаючи собі взаімно, за десять талярів набували 100-моргові колонії від Литвинів, або цілі села за 100 талярів Реформа шкільна з 1872 р заводить і в народних школах новий порядок: в місцевостях з литовскою людностію допускає мову тої людности, яко мову викладову в перші три роки науки; в четвертім році учитель повинен послугуватися мішаною мовою, доки ученики не присвоять собі достаточно німецкої мови, і аж тоді литовска мова має зовсім уступити місце німецкій. Такі приписи. Та в практиці учитель звичайно вкорочує собі працю, приступаючи від разу до науки в німецкій мові. Приписи про двоісту викладову мову заховуються тепер іще тілько в повітах: Шилокарчемскім (Гайдекругскім) і Мемельскім (Клейпедскім); в школах же інших повітів, учитель хоть обовязаний знати основно литовску мову, та, дякуючи наказови інспекторів шкільних, помогає собі нею в науці тілько в такім случаю, коли німецке пояснене дітям, при всяких образових обясненях, незрозуміле. Петербурский Свѣтъ, в одній із своіх по урядовому високо патріотичних статей, кликав російскі власти, щоби постарались відсунути зі шкіл усіх учителів не православного обряду і не російскої народности. В дуже точнім та сумліннім, на єго погляд, виробі, орган д. Комарова покликувався на Німеччину, де, після зібраних ним даних, елемент не-німецкий і не-лютеранский не допускаєся на поле педагогічне. Хоть урядова Росія, що до не-російских народностей внутрі держави звичайно малпує внутрішну політику західного сусіда, в брутальности оставляючи по заду первоввір, — однако, що до наведеної інформації, хоть вона може й веде до задуманої тою часописію цілі і переконує незнайків, вона безсовістно й умисне брехлива. Кажемо умисне, бо-ж легко було авторови тої говорінки взяти хотьби Адресові Рочники повітів Східних Прусів і бувби сам переконався, що бреше. Після тих Рочників, в литовских повітах регенції Гумбінскої і Кролевецкої число Німців учителів народних шкіл виносить менше як $^1/_3$ загального числа, двіж треті частини чинять власне учителі так нелюбих патріотам зі Свѣта не-пануючих народностей. В чотирох учительских семінаріях в прускій Литві, майже сто Литвинів побирає стипендії й запомоги державні; вони потім без трудностей дістають посади в школах тої самої сторони. Правда, що на посади ліпше платні, через начальників-Німців, що мають завше своіх протегованих, не так легко Литвинови дістатися, а про те за обряд убігателя ні-один начальник доси не питає. В школах дву-відділових, посади висших учителів на половину обсаджені Литвинами. В гімназії в Тильжі між учителями є й два Поляки. Случаєся, що інспекція шкільна, рахуючи на мовчанку жителів, до литовскої місцевости прислє учителя Німця, та, коли підноситься протест людности, то замість такого культуртрегера сейчас присилають Литвина. А про те не богато на тім зискує литовска народність, бо учитель, хоть Литвин, має руки звязані ясностію програм і підручників шкільних, тай наказами інспекції шкільної, ба навіть противно, нібитоувага й воля провадить до байдужости. Начальство шкільне, хоть явно того не показує, лихо настроене для відрубности Литвинів, не терпить учителів відступаючих від програм, сі тайних наказів, і тих, що противляться германізаційним цілям; найліпше ті ціли розуміючі учителі, без огляду на народність, завше в ласці у начальства і завше можуть числити на нагороду. В загалі всі слуги міністра Гесслера, як і він сам, не богато ріжняться від слуг російского міністерства просвіти з тим, що в Німеччині поступають лагіднійше, без російскої бюрократичної брутальности.

Коли-ж державна школа не бере в опіку литовскої народности і не може заспокоювати національних потреб тої частини людности, то державні устави позволяють закладати, з власних засобів, національні школи. Місцева адміністрація також сему не противиться. Все залежить від засобів, які Литвини на се посвятити можуть. Та тих засобів вони мають як найменше. Литвинів у Прусах не більше 200 тисяч душ; супротів Німців вони стоять матеріяльно не найліпше, і через те годі їм богато посвячувати на ідеальні потреби — національні. Недавно кружок литовскої інтелігенції в Тильжі підніс думку заложеня, на початок, литовскої вечірної школи з програмою німецкої доповняючої школи. Та найліпша думка мусіла розбитися о недостачу засобів і сил учительских: інтелігенції литовскої на незалежних становиских, окрім одного вільно-практикуючого лікаря в тій місцевости майже нема; ті-ж, що займають становиска в урядах, з боязни, щоби їх праця, що стоїть у поперек прямованям начальства, не обернулася против них самих, мусіли від учительства відмовитися, а надто малі грошеві засоби не позволили починателям поставити учителів незалежно від ласки урядових начальників. Почутє відрубности, національна самосвідомість і зрозуміне конечности власної національної індівідуальности, відки би їй небезпеченство не грозило, не від давна повстали серед Литвинів; короткий же час не позволив їм доси зорганізуватися на кріпких підвалинах і витворити потрібні власні сили, тілько від них самих залежні.

В справах церковних стан Литвинів не ліпший: висше духовенство і начальники консисторій — Німці, так само як і начальство шкільне, що не терплять литовскої відрубности; низше-ж духовенство, хоть родом литовско, в інтересі власнім, мусить старатися сповняти роскази свого начальства. Пасторів перенятих литовским духом можна почислити на пальцях, і то тілько ті, що не мають претенсії до висших церковних становиск. Пастори в парохіях литовских або мішаних мусять знати обі мови, та більшість таких пасторів Німці (давнійше бувало ліпше), котрі сяк-так підучилися литовскої мови та про них прості литовскі люде росказують чимало смішного за те, що мало знають по литовски. Радця консисторский д. Пелька, Поляк родом, під конець тамтого року розіслав обіжник до пасторів, щоби діти литовскі, трохи розуміючі по німецки, приготовляти до

мированя в мові німецкій. Правда, що против такого роспорядку родичі мають право протестувати, звичайно удачно, тілько-ж тут д. Пелька добре зважив, що не богато буде протестів. Та промахнувся: число дітей приступаючих до мированя по литовски спало о 30%, а я знаю тілько один случай протесту від родичів. Серед пруских Литвинів, католиків не богато, але й у католицкім костелі зовсім так само, як і в евангелицкім, коли не гірше. Литвини евангелицкі, коли не вдоволені з парохіяльних пасторів, можуть, як мають о чім, відділитися і утворити власну незалежну парохію. В Тильжі є така, незалежна від власти суперінтендента, литовска церков під зарядом пастора Кальваітіса, друга знов така сама в околиці. Католики, що хотять лишитися при своім обряді, не можуть відділитися, хотьби попи як кривдили свої овечки, бо начальство церковне католицке не терпить навіть тих овечок, що бунтуються за кривду. Наколи в Росії католицкий обряд Литвинів хоронить їх від зросійщеня, то в Німеччині, при істнуючих церковних обставинах, кождий обряд сприяє германізації.

Школа і церков, духовник і учитель се найліпші слуги та союзники германізму. Школа під покривкою ширеня освіти, церков під формою місця проповіді високих основ християнства: любви ближнього і рівности всіх людей — стають орудем нищеня дрібних народностей. Учитель, що голосить про солодь та приємности, які дає чоловікови наука; духовник, навчаючий про любов ближнього яко найсвятійший обовязок чоловіка — власним поступованєм, практично дають пізнати тим вивлащеним народностям усе горе й болі, що приносять ті інституції, коли переймуть скривлені, невідповідні їх назначеню цілі.

Єдине руже, яке Литвини мають на тепер против германізму, се їх письменство і спільність. В Прусах на сім полі не подибають ніяких трудностей, тілько-ж письменству зовсім не позволяють розвитися устави російскої держави. 200-тисячна людність литовска в Прусах, навіть спільно з 130 тисячами емігрантів в інших частях світа і в Европі (100 тисяч у Сполучених Державах) не в силі піддержати всесторонно розвиваючогося письменства; видавництва-ж якого небудь змісту, друковані латинскою азбукою, заборонено пускати в російску Литву, де живе десять раз числепійша литовска людність. Правда, що в пруских видавництвах переважують праці авторів живучих у Росії, відки нераз ідуть і грошеві запомоги, та всего за мало. Щоби видавництва могли оплатитися, то доконечне треба, щоби більше розходилися, а власне сему перешкоджають устави „вселавянскої“ Росії. Писателі звичайно віддають свої праці безкорисно, авторска плата тут доси незвісна, але й при сих на око наручних обставинах, через замкнене російскої границі, тілько менші видавництва оплачуються, більші-ж без грошевої помочи не можуть бути видалі. Помимо таких важких умов, викликаних штучним способом, що року виходить в Прусах по кількадесять більших чи менших творів і 8 часописей; крім того в Америці ще три часописі і по кільканацять творів — усі, розуміється друковані латинскою азбукою — коли тимчасом у Росії за 27 літ для 3-міліонної литовскої людности видано тілько 9 нікчемних книжочок, накиненою російскою азбукою. Коли допустити, — хоть то й неправдоподібно, — що російскі Литвини приймуть колись, таким негідним та напрасним способом накидувану російску азбуку, то се зовсім віддало би пруских Литвинів у кігті германізму. Відмінна азбука, відмінний обряд при відмінних умовах положеня і піддансті, розділилаби зовсім ті дві галузи одної народности: Литвини прускі остали би самі без ніякої опори, і се при їх малім числі бувби конечно початок їх смерти. Приняте за границями Росії, рускої азбуки неможливе: ся азбука пруским Литвинам зовсім незвісна, коли-ж би хотіли сі вивчитися, то подибалиби такіж, коли не більші трудности, які подибують тепер на дорозі національного розвою. Серед еміграитів, правда, находяться інтелігентні одиниці, що знають ту азбуку і при страшенно змагаючійся тепер еміграції Литвинів із Росії, треба думати, що таких людей буде більше; та кождий такий емігрант, як каже, покинув свою землю через нагніт, серед якого живуть Литвини в Росії, і через те годі допустити, щоби такі люде стали проповідниками, помічниками й агентами тої Росії. Коли вже відкинемо і вважатимемо за маловажне столітне призвичаєне; коли навіть відкинемо боязнь, що за принятою азбукою стануть накидати Литвинам цілий ряд інших добродійств замість теперішних литовских прикмет, з котрих кожда так само, коли не більше дорога, як азбука: — то вже одні резони національної єдности між усіми Литвинами, та жура доховапем відрубности і єдности — здержать навіть найпоміркованійшого Литвина від принятя рускої азбуки.

До боротьби в оборони національної індівідуальности спільними силами підготовляють грунт товариства, що мають на оці цілі національні. Завязувати такі товариства в Прусах не боронять, тілько про всякі збори товариства треба звістити місцеву поліцію. Найбільше з литовских товариств у Прусах заслужилося товариство **Byruty**, котре устроюючи періодичні збори в різних місцевостях пруской Литви, відповідними відчитами найбільше збудило спячого духа серед Литвинів і піднесло національну самосвідомість. Правда, остатним часом, задля внутрішних незгод, се товариство почало хилитися до упадку; та збори в Тильжі з 27 липня с. р. знову завело сякий-такий лад у заряді і треба надіятися, що на далі товариство буде ліпше й ревнійше сповняти те, до чого призначено. Вказати також слід на заложене сего року Литовске политичне товариство. Воно має вагоді, при помочи відповідних видавництв провадити агітацію, щоби при слідуючих виборах до пруского сойму Литвини могли вибрати власного депутата. О се старалися Литвини й передше, та вибори ведені без попередної приготови, доси не повелися. Доси Литвини, хоть їх більше від Датчан і на половину більше від Вендів, не мають власного репрезентанта ані в соймі прускім ані в раді державній. Доси вибирані Литвинами посли Німці, завше належні до партії консерватівної, за цілий час істнованя парляментаризму, ані разу в соймі не порушили потреб своїх литовских виборців, а один з них навіть, з повіту Шилокарчемского, на виразьну просьбу Литвинів, щоби за

ними вставився, представляючи їх національні потреби, — зовсім отверто заявив, що того зробити не може.

Перед кількома роками, коли задля умови між Росією і Німеччиною (бодай умовою закривалася пруска поліція), з пруских границь гнали навіть по кількадесять літ живших на окрайінах російских піддапих, що не мали формальних паспортів, то за се обурилась на Німців уся російска печать, окрім урядової (Дневникъ Варшавскій, на кілько собі пригадуємо, не вмів скрити своєї радости з того поводу і не щадив глуму над прогоняємими Поляками). Тоді-ж гнали й Литвинів, хоть не так напрасно, як Жидів і Поляків. Литвинів прогнано з кілька сот робітників; інтелігентнійші люде з них не вернули в Росію, а винеслися в Америку. Тепер контроля далеко слабша в Східних Прусах (не знаю, чи так само і в княжестві Познаньскім); за паспорти тут вже ніхто не питає. Поліція нераз знає такого, що живе без паспорту, та сама запевняє, що завше оставить таку особу в супокою, поки не буде жалоби. В ряди-годи остерігає, щоби перенісся до іншої частини міста, щоби замести слід перед тим, що обвинуватчує. Через Мемель, Тильжу й інші міста що дня проходять цілі гурти в кількадесять осіб, еміграптів з російскої Литви, та ніхто від них навіть якої небудь легітимації не вимагає. Давнійше вимагано від емігрантів бодай показаня достаточних засобів на подорож до Америки, тепер і сего не вимагаєся.

Стельмі.

Із турецких народних пісень.

Переложив с турецкого А. Хванько.

Народньою посвією Турків займалися дуже мало. Між іншим було не так давно подано де-котрі пісні в часописі „Journal Asiatique“, але там видно вже руку якогось світлого турецкого поета, котрий де що поперепрaвляв, позмінював, тай не скрізь до ладу. Навпаки записані Гнатом Куносом співанки дишуть усією принадою народньої творчости; їх власне я й переложив. (Див. первопис у „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes“ 888. II Band 4 Heft u. III. B. 1 H) Перекладати я силувався яко мога близше до первістного тексту, але не обійшлось без источностей, рівно як не вдалось вдержали метру: в цьому виний зовсім одмінний од европейского лад турецкої бесіди, винна своєрідна тюркска складня, повна вкорочень, неможливих в нашій мові. Вкінці і слова турецкі загально коротші од наших.

1.

Місяченько сходить, ясну ніч приводить;
Білий день світліє, над землею дніє.
Ті дівчата, що розстаться мають з дівованим,
Хоч і йдуть до чоловіків, але з гордуваним.
Звечоріло. Время молитви читати,
І свічки в підсвічник тра вже застромляти.
Ох, який щасниця інший! мила коло його!
Я-ж понурився, чекаю... — не видать нікого!
Звечоріло. Боже! Що я діять мушу?
Перед ким роскрию болещі й всю душу?
Гостре терпє мого ока — вечоре темненький!
Що чинитиму без любки я в твій час довженький?
Проминув і вечір. Тут одна красуня
Зиркнула на мене і пішла, гордуня!
Довга косонька їй путом проти мене служе:
Зааркапила сірому, та й пішла, байдуже!

2.

Небо зорями — разочком золотим укрите;
Милий бей [1]) мій одійжджає, їйде до Єгипту
Хоч би сніг мині був по коліна,
Я за бесм-серденятком скрізь слідком полину.
Принеси трави, курінко, листя зелененьке.
Принеси листок од любка, писемце дрібненьке,
А як довго буде він бариться,
Хіп за комір! Та й неси його до мене, птице!

3.

На городах тай любисток[2]) зелепиться.
О коли б нам кріпко, кріпко, кріпко обіймиться!
На одній перинці як би то
Нам обойком од коханя замліти, замліти!
У городах висять сливи ще й зелені.
Все роздерте, мов у дірах серденько у мене:
Я панянку милу кохаю,
Пишну гурію, правдиве янголя із раю.
На городах всяке зільлє, всякі квіти.
Процвітають гарні рожі, бо настало літо.
Та життя коротке у рожі, —
Я любов свою назвати рожею не можу.
На городах та й геранія кущами.
От височиться, гиляста! Цар межи зіллями!
Як два серця у куну зрослося,
Розлучить їіх і цареві вже-ж би не вдалося.

4.

Похилила вишня вітоньку низенько:
Квітчиться під нею килим зелененький.
Зедпіть мене так само з милою мосю,
Ти — пророче Мохаммеде, або ти — Алію.
Он одна галузка дві вишні вродила;
З їіх одна аж чорна, другая ще біла.
Ізвялила в мене серце гордая чорнявка,
На далась міні в обійми і ота білавка.

5.

Я квіт на гвоздиці, пупях зеленистий.
Роспукнутись лячно, тулюсь по-під листя.
Хай прийде-ж до брами коханка-любуся,
То будь я мертвий, а вміть підіймуся.

---

[1]) Бей — пан, князь.

[2]) „Любисток“. Но турецки сказано не „любисток“; а „часник“. Часник по-турецки с а р ы м с а к, а форма с а р ы л с а к значить „коли б нам обнятися!“ Нам же часник не то не пригадає коханя, ба являється іще річчю зовсім не поетичною. Ось я і постановив натомість „любисток“.

Ти квітка гвоздики недовгого віку,
Ти рожа, котрую не вдосталь пестують.
Тебе я кохаю вже здавна, йій Богу,
А ти і не знаєш за мене нічого.
Пахнючого зіля я кущик високий,
Об двері твої я обперся, жорстока!
Узять мене можеш або й не чіпати,
Мині вже призначено лоб твій квітчати.
Я яблуко. Ти не бери мене в руки,
Не пхай мого серця в любовниі муки.
А то до миняйла візьми, роспитайся:
Коли я фальчивий, мене й не торкайся.
Я дав тобі яблуко, наче алмазне, —
Ти кращ од алмаза, красо моя ясна!
З якого ти саду, чудовая роже?
Тебе й морозище звялити не може!
Салитно пишняться в садочках тюльпани.
А я? Своє серце оддав я коханій.
Волю я, щоб шия під ретяз попала,
Аби тільки милу рука пригортала.
Росте кипарис зеленький у саді.
Тебе покохав я всім серцем, по правді.
Нехай мині плаятять і тисьчу дукатів,
За волос один твій, — не схочу продати.

6.

Я в воду у Серині стулю — замерзає;
Навряд, чи й сокира врубає той лід.
Коли-ж покохаю, то й шісдесятлітній
Стає через мене пятнайцять лиш літ.
Я ввесь ростопився, зробився мов ловинка;
Любов і на думці, й на серці палкім;
З кінцем же коханя свого став я птахом,
Котрий не усидить в гніздечку своім.

7.

Лише хвилі Багдад серед міста Вагдаду;
Встромляються в глечик там рожі гарніщі:
Так само на подушці, в себе в обіймах
Кохаю я милу свою найпалкіще.
Рушниця заряжена — тра розридити;
Продав би? — Не куплять таку дороженну!
Ох важко самому, без любки заснути
В ці темнії ночі, в ці ночі довженні!

8.

Камінь я на каміні намостив,
Голову до подушки притулив.
„Любка надійде“, я маю на оці
Й місце лишаю на правому боці.
Я ростяв румянее яблуко,
Поділив на штирі на часточки;
Взрів я кохашку крізь склепляні віка,
Стиснув до серця... Це подушка тіко!

9.

Трависто на пні па айвовім.
Обійми юнацкі медові.
Котру ж бороданьчик вітає,
Жаля йій все серденько крає.
Загортує снігом долини,
Наноситься снігу й на ринви...
Яка ві мати зродила?!
Удержать в обіймах не сила!

10.

Оце б я обчистив собі помараньчу.
Середину рожами повно напхав.
Коли б обернулось це в земную кулю,
Та й любцю до ссбе на ній я примчав!
Коли б то я був золотая тарілка
І був би піднесяний милій моій!
Коли б то коханка покроіла платя,
А я би був кравчик — шить суконьку йій!
У глеці муки тіко й є що на споді;
На Бога одного сподіванка вся.
Як буде моім тее любе дівчатко,
Старці! Піде в жертву вам свічка отся.

11.

По базарі — торговиці в Пері[3])
Похожає дівчя чарівне.
Оловця у руці вона має,
Пише грамоту — вбити мене.
В тебе брови — то мім[4]) шнуркуватий!
Втіш мене: підійди ж бо на час.
Хоч оддалені наші оселі,
Але серце едине у нас.
Личко неба, як перше, блакітне;
Щезла пташка, — востались дітки:
Все в коханки ключ висить на шиі,
А у мене на серці замки.

12.

Згорнув я хустоньку мою,
Став рожі рвати для дівчини,
Згадав я й любес дівчя
Й понюхав жадно ту хустину.
Мережана, вона моя!
Любуня з голови вдоймила.
Вохкі ж очиці утирать —
Зостав мою ширинку, мила.
Я з гір Текірских. Обвязав
Я голову, бо маю рану.
Суперниче! Од хустки геть!
Бо це повязка з рук коханих.

---

[3]) Пера або Бей-Оглу — передмістє Константи нополя.

[4]) Мім — одна з букв арабскої (значить, і турецкої) азбуки; в ній дійсно можна знайти схожість із двома бровами. Закон Мохаммеда не сприяв малярству; натомість на сході розвилися до високого ступеня арабески і каліграфія. Красне писане знаходиться в великім поштановку у мусульман; вміне гарно писати становить чимале достойінство. В честь красивого почерку есть навіть поэми (напр. об Якуті, див. „Очерк исторіи Арабской литературы. И. О. Холмогорова“.) Мусульмани обвішують стіни своіх осель стихами з Корана, отак як ми картинами. Ті стихи також властиво намальовані, а не написані.

13.

Подивись на виноград,
Як с тичок він ізвисає.
Подивись на брівоньки
Й оченята мої жваві.
І хочай би ти в душі
Злюка був, серджук сердитий,
Но на личенько моє
З сміхом, весело зирни ти.

14.

Я спускався вниз із того замку;
Ти гукаєш, — зараз я й явився.
Через жаль твій обернувсь я в сірку, —
Ти дмухнеш, і я вже запалився.
Зійхав з замку в діл; в кущах нарцису
Я пришнув свойого кониченька
За дівчиноньку голубооку
Я сім годів вислужив тяженько.
Я — мов палац у безодні моря:
Безвість тут, спитать за тебе ніде;
Час-година уплива без любки.
Жити так зовсім не зветься жити.
Моріжок тонкий-низький, — не косять;
Скаламучена вода, — не п'ється.
Кажуть: „Любку кинь". Ніколи в світі!
Бо солодка любка, мила серцю.

15.

Пташку я посадовив на гильці —
Крила-піренько пістряве.
Знову в дівчині я закохався —
Очі й брівоньки чорняві
Рожу в глечику постановив я
По середині у саді.
Дукача-червінця я навісив
На чоло моїй принаді.
Глянь на місяць, зорешливе небо,
Глянь на дівчину на дасі: [5])
Місяць мій, мої зірки й дівчатко,
Все моє, моє все власне!

16.

Гірко-важко я здихнув грудима —
Іздвигнулись з місця гори.
Де ж мині не плакать, не стогнати ?!
Я втеряв коханку-зорю!
Я достоту китиця перчиці
І лежу в вас на столі я:
Хоч обличям весело пишнюся,
У нутріж поломиню.
О, коханко в шалю на головці!
В гори-нетрі утікаймо.
Не зазнали в цьому світі щастя, —
За труною одпукаймо.

17 (порівняй 13)

Глянь на грони й лози винограду,
Глянь на личенько моє прекрасне.
Байдуже, чи ти мене кохаєш:
Глянь на мене з сміхом щирим, ясним.

Г. Звенигородка, Київщина. 8. липня 1890 р.

[5]) Дахи на сході плискуваті і часто заміняють наші балькони.

В справі перестрою тов „Просвіти" і народних читалень.

На загальних зборах тов. „Просвіти" в Коломиї відіслано мій проєкт перестрою тов. „Просвіти" і читалень до вибраної в тій ціли анкети. Вона має сей проєкт розглянути, та здати з нього справозданє на загальних зборах „Просвіти", котрі виділ товариства має скликати до Львова в лютім р. 1891.

Булоби дуже користно для самої справи, наколиб уже в анкеті могли бути узгляднені погляди та бажаня самих селян-читальників, котрі тут найбільше інтересовані. Голос їйх був би і для мене важною сказівкою при остаточнім виготовленю проєкту, нім єго предложу анкеті.

Тому-ж звертаюсь отсе до Вп. зарядів усіх наших читалень з прошеньом, щоби мій проєкт піддали під розвагу читальників, та прислали ласкаво на мої руки по можности докладне справозданє, або по крайній мірі хоть результат наради, вкачуючи при тім на злі чи добрі боки мого проєкту, що поданий в 16 ч. Народа.

Також усякі замітки чи то поодиноких читальників, селян та міщан, чи в загалі поодиноких людей з інтелігенції, котрим не рівнодушна справа розвою тов. „Просвіти" і наших читалень народних, прийму із вдячностію, та предложу в міру їйх важности анкеті.

Олександер Колесса,
в Струтині Нижнім, п. Рожнятів.

ВІД РЕДАКЦІП. Дописи про загальні збори Просвіти прийшли так пізно, що ми вже ані одної не могли помістити в сім числі. При нагоді просимо наших дописувателів і прихильників мати на увазі, що дописи треба ладити і слати зараз після того, як що станеся, інакше сама справа тратить на вазі і дописи не можуть бути в свій час надрукувані. Ми ж мусимо передом заповнити майже ціле число, і потім хиба бисмо казали розбирати дещо іншого, щоби помістити свіжу статю, бо у нас усього письма на один наш лист. Через те виходить, що часом менше важні статі друковані скорше, ніж більше важні, ну, а се звісно, плохо. Ото-ж, хто хоче, щоби єго статя була поміщена в числі з 1-ого, мусить нам єї доставити найдалі 20-ого передущого місяця; хто-ж хоче єї бачити в числі з 15-ого, мусить то само зробити найдалі до 4-ого того самого місяця.

Заміст: Власть темноти, драмат М. Толстого, пер. М. Павлика (дія II.) Про житє наших еміґрантів в Америці, Ів. Гордишинского. При звуках музики, Михаліни Рошкевич. Жіноча доля в Скільских горах, В. Охримовича. Литвини в Прусах, Стельлі. Із турецких народних пісень, пер. з турецкого А. Хванько. В справі перестрою тов. Просвіти і читалень, О. Колесси. Від редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної" Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 1. л. жовтня 1890. Ч. 19.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Академична ч. 22.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницають ся, а неужиті можуть собі авторн своїм коштом відобрати. В справах редакційних можна говорити від 11 до 12 рано і від 2 до 3 поп.

Вирок судовий.

В справі сконфіскованих статей в 17 ч. Народа дістали ми ось-який вирок судовий, котрий друкуємо до-слова:

Cz. 15376.

Do redakcyi czasopysy: „Narod“ do ruk otwiczatelnoho redaktora hospodyna Iwana Franka w Lwowi.

W imeny Jeho Wełyczestwa Cisara! C. k. Sud krajewyj dla spraw karnych wo Lwowi riszył na pidstawi §. §. 489 i 493 zak. kar. i §. 37 zak. pras. szczo soderzanie artykułu umieszczenoho w czyśli 17 czasopysy Narod z dnia 1-ho Wereśnia 1890 pid napysom: „Iz Stanisławiwszczyny i Uczyteli narodni“ mistyt w sobi znamena prowyny z §. 300 i 302 zak. kar. i proto usprawedływlena jest zariadzena czerez c. k. Prokuratora derzawnoho konfiskata seji czasopysy. W ślidztwije toho riszenia wzboronene jest dalsze rozprestranenije toho artykułu i zabranyj nakład maje buty znyszczenyj.

POWODY.

Tendencyjeju perszoho artykułu jest pobudyty czytajuczych do neprzyjazni protyw zamożnijszoj klasi miszczan predstawlaje ich autor jako worohiw i wyzyskiwacziw bidnijszoj klasy robitnykiw — a w dalszim ustupi wystupaje protyw wojskowosty w zahali a protyw pidoficyram i oficyram osobenno szczo zbytkujutsia nad prostym zownierom i usyłuje piddaty tych wzhordi w opinii publycznoj szczo w perszim ustupi toho artykułu stanowyt prowynu z §. 302 zak. kar. a w druhim ustupi prowynu z §. §. 300 i 488 i 491 zak. kar. i art. V zak. z 19 Hrudnia 1862 Nr. 8 Dzd. z 1863 h.

W druhim artykuli usyłuje autor czerez predstawlenyje szczo własty szkilni sut parcyjalni—pobudyty czytajuczoho do wzhordy i nenawysty protyw takowym i protyw uczytelam c. k. semenaryi uczytelśkoi a dalej predstawlaje uczyteliw szkił narodnych jako worohiw meszkanciw kraju i czerez toje usyłuje pobudyty do nepryjaźni protyw ciłomu stanowy uczyteliw, szczo znamenuje prowynu z §. §. 300 i 302 zakonu kar.

Lwow dnia 6 Weresnia 1890.

RAWSKI.

Селяне на зборах „Просвіти“ й „общества Качковского“.

I.

Загальні збори тов. „Просвіти“, що відбулись 28 н. ст. серпня в Коломиї, мусіли зацікавити кождого, хто як небудь інтересуєся долею простого народа. Вони тим цікавійші, що згадане товариство, до тепер лиш своїми книжочками зачіпало нарід, а аж торік перший, а сего року другий раз обернулось до него з живим словом. Таке бодай значенє має устроєнє послідних двох загальних зборів на провінції, де в обрадах може брати участь велике число селян з околиці. Як би хто не дивився на справу селяпску, якої би думки не був про те, як слід вести роботу коло просвіти народа щоби єго як найборше довести до тої степени духового розвою, котра би єго робила здібним стати могучим елементом в політичнім житю — кождий мусить признати, що заінтересованє як найбільших мас народа справами товариства через пряму участь в обрадах над тими справами — і для тов. Просвіти, і для народа самого могло бути лиш хосенне.

Але і не про одно товариство лише, не про одну лише просвіту народну йде тут річ. По вічах народних, такі збори чи то „Просвіти чи тов. „Качковского“, се однісеньке forum, де наш нарід має спосібність сам забрати голос і обявити свою волю, а коли при теперішнім положеню політичнім лише мала частина нашого народа тут в Галичині може від себе промовити, то на такі обради народні звернені очи всіх тих, котрі знають, що будучність цілої Руси-Украіни власне в руках нашого простого народа.

Ба й поза тоті рамки виходить значенє таких зборів. Коли западні цівілізовані народи засаду, що нарід лиш тогди може нормально розвиватися, коли всі єго верстви однаку беруть участь в цілім політичнім і суспільнім житю, через могуче піднесенє кляси робітницкої переводять, ба по части й перевели вже в практиці, — ми, як і всі такі як ми майже виключно хліборобскі народи, стоїмо перед важним проблємом: „чи встигнем ми через піднесенє нашого простого мужицтва, стати культурно їім рівними? — чи нам прийдеся, як вони кажуть, на то ще довго ждати і вне-

ред переходити через тоті попередні фази: переходу нашого мужицтва через пролетаріят беззємельний на робітників — і то робітників чужого капіталу?" Се питанє в цілій східній Европі від давна отверте, для всіх тих, що над ним роздумують, і через мали збори „Просвіти" не малий інтерес...

Безперечно ті самі згляди руководили виділом „Просвіти", що він відступив від дотеперішної практики устроюваня загальних зборів у Львові, де участь селян була дуже мала, а з інтелігенції являлись лиш ті самі виднійші члени товариства. Виділ мабуть захотів через те піддати управу товариства вливови ширшого загалу, а в першій лінії селян.[1]) Се єго змаганє мусіло найти у всіх признанє і від сего звороту мусить кождий надіятися, що робота товариства стане тепер хосеннійша.

На збори прибула справді велика сила селянства. Виділ товариства мав найліпшу способність, з одного боку, розбудити між народом прихильність для товариства, а з другого боку, прислухатись що селян наших найбільше обходить, а чого вони жадають від „Просвіти" для себе? Тут найважнійше було втягнути присутних в як найширшу дискусію. Най буде, що за для короткого часу мож би було перевести дискусію і ухвали лиш над одним виссенєм, але найби присутні переконалися, що се їйх громадска рада і що їйх голос на ній рішає. Інші справи, більше адміністративної натури, можна завше порішити що доста скоро, щоби й урядова так сказати програма зборів була виповнена. Треба признати, що виділ постарався о те, щоби дати способність зібраним висказати свої думки про задачі товариства. Предложеиий від виділу[2]) проєкт реформи філій товариства в рефераті д. Колесси як раз надавався до того. Та чи прийшло до того, до чого повинно було прийтя? Референт не пожалував праці. щоби свій проєкт як найяснійше умотивувати, та противники проєкту виступили зараз з нападами на формальні сторони проєкту і поховали єго в комісії, а саму дискусію повели на таку тему як: чи вперед хліба, чи вперед просвіти треба для простолюдина? Мужики не взяли участи в дискусії, справи про те, „чи вперед хліба, чи просвіти , — котра впрочім надаєся хиба для гумористичних газет — розуміеся не порішено, а з мужиків зроблено автоматичну машину до голосованя, сим разом проти проєкту, а так само мож було їйх зробити машиною до принятя проєкту. Ну, коли Просвіта має працювати над виробленєм свідомости у нашого простого народа, а на єі зборах в той спосіб ведуться обради, то...

Через те зійшли цілі збори на „вичерпуванє порядку дневного", ведені були шабльоново і не інтересно, а селяне нудились і зівали.

Так само було і з виборами. На зборах роздавали готові картки з іменами кандидатів, а при голосуваню відбирали їйх від голосуючих. Колиж голосуючі почали переписувати імена голосуючих, то післали попа, щоби не дав того робити. Добра школа приготовляюча для наших селян до виборів посла! Голова наговорив в своїй бесіді богато поезії о „гарних народних строях" — „Дѣло" помістило кореспонденцію, що збори „в повні удалися" і finita la comedia

От тому то у нас на такі збори приходять селяне з актами давно програних судових процесів. Вони ще й довго так будуть робити, як не перестанеся так з ними поступати.

Таке веденє народних справ веде до пеуданя, а через то до знеохоченя і опусканя рук. Треба би памятати нашим „передовим" людям, що невдале діло деморалізує і мужиків і інтелігенцію, і вони би менчий гріх мали як би зовсім нічого не робили, бо би бодай не шкодили.

Др. Р Я

II.

Устроюванє зборів „Просвіти" по провінції що року в іншім місцю, має на цілі: причинятись до розбуджуваня серед простонародя заінтересованя просвітою, бо уможливляє тим, котрі не моглиби може ніколи у Львів на збори дістатись, хоть раз на пару рік узріти їйх в своїм чи поблизкім місті. Се справді слушно обдумано. Однак двократна практика (тогід в Станіславові, а сего року в Коломиї) могла перекопати критичних членів і виділ товариства „Просвіти", що такі збори минаються з цілею, коли не в загалі, то бодай в части: задля невідповідного переводжуваня їйх. Та заряд того не добачає (гляди „Дѣло" ч. 185: „В загалі збори удалися з кождого погляду") або може єму на руку „каламутність" таких зборів? Се підозрінє годі оправдати чим іншим, як непорадностію і лінивством самогож заряду. Збори такі на провінції не суть, після формального трактованя властивими „загальними зборами" (гляди „Статут тов. „Просвіти" §. 9 і дальші), а справи важні, о котрих становити повинні фактичні члени товариства, подаються під голос людей не тямущих і не членів, дітей і т. д. Справді „виділ центральний" не має злої волі і поступає автономічно, бо руководиться вільною волею зборів, але de facto виходить се на олігархію. Приглянувшися, з яким довірєм (сумний доказ непевности своєї: я) збори одноголосно принимали все, що поставлено було зарядом „Львівянами", а відкидали навіть дуже

[1]) Ми думаємо, що се зроблено більше для того, щоби сама Просвіта, чи то сі львівські управителі чим раз більше вигравали перед народом. Ред.

[2]) Поза кілько знаємо, то д. Колесса виступав самоійстно. Ред.

для селянства хосенні внесеня (напр тов. О. Колесси), годі не прийти до такої конклюзії. Припустім трохи злої волі у виділу, а можна поставити внесене розвязаня „Просвіти“ або вислане адреси до п. Ціпки, а збори ухвалять.

Само „вичерпуване“ порядку дневного ведено так шабльоново і неінтересно, що селяне не відносили з того в переважній части жадного хісна — нудились і усипляли. Інтелігенція світска і духовна „благую часть ізбрала“: проходжувалась в буфеті. Сего причина відай в тім, що Львівянам тяжко знизитись до уровени мисленя і образованя простонародя (се їйм однак не перешкаджає вести „Просвіту“). Вони вдоволяються формою (їйх націоналізм є лиш формою) і вони говорячи до хлопа по руски, думають, що то вистарчає і либонь не припускають, щоби хлоп міг їйх незрозуміти, а може їйм встидно признатись, що суть проводирями парляментно недоросло го народу.

От вам доказ в процедурі вибору заряду центрального. Уступаючий виділ роздав друковану лісту пропонованих від себе кандидатів у центральний заряд на слідуючий рік. Селяне брали картки — читали і питали: „нащо се?“ Інтелігенція поясняла, що „потому будете віддавати при голосованю“ — Автентичне! Чи не лучше булоби скоротити процедуру і не розпаковувати ліст і аж опісля передати їйх з цілою скринею комісії скрутаційній? Се преціньвийшлоби на то, на що в кінци вийшла „вільна воля“.

Дальше, читаючі селяне питали, длячого ліста обнимає імена переважно незнакомі, чому нема прізвища сего або того, „бож він також чесний патріот“. Значиться, селяне не знали, що мають вибирати заряд центральний з львівских людей, або скажім інакше: не знають статуту товариства і нерозуміють порядку дневного. Виділ центральний забув о тім, що між присутними може бути много, сли не більшість людей, котрі не мають понятя о організації Товариства і о цілях зборів. Після моєї гадки, потреба було на вступі (а було на те місце в промові др. О. Огоновского) популярно виложити ціль „Товариства Просвіти“ і зборів, а опісля пояснити порядок дневний і вести его так, щоби Просвіта не миналася з его цілею щоби присутний селянин міг брати живу участь в обрадах і просвічався. Подібно відбуваються справозданя посольскі, де посол зачинає від пояснюваня констутуції і т. д., а тут „світичі“ „Просвіти“ не тямлять о тім, — але чей на рік се не повториться!

По розданю лісти, знайшлась опозиція, котрій не подобалось руговане з виділу О. Колесси, котрий дає докази, що інтерес товариства лежить єму на серцю. Опозиція та взяла в руки „святотатский“ олівець і стала перечеркати почет заслужених патріотів, котрі або по причині інших занять не мають часу, або приймають почести, для зробленя може почести „Просвіті“ і світять опісля своіми прізщами та не присутностію на засіданях. Селяне зачали також поправляти лісту, та неписьменні просили о то письменних, мотивуючи свое жаданє дуже слушно: „Д. Романчук гідний бути в виділі, але-ж маймо милосердіє, таж і віл над силу не потягне, а він преціньмає в соймі много до роботи — а тут інший его добре заступить!“ Наколи „центральні роздавачі“ карток узріли, на що заноситься, виделегували[1]) о. Порайка, а той під ослоною „реверенди“ в борзі „упорався“ і много карток поправлених відобрав, а вихав друковані і заказував їйх кому давати, аж доки він з капелюхом (урною) не стане на естраді. Все удалось о. Порайкови дуже добре, лиш дістав малу адмоніцію від академіків. В заналі „труду для добра Просвіти“ сей патріот хотів на силу відобрати картки студентови, котрий му не імпонував зростом, а котрого селяне обступили, щоби їйм картки поправляв — но, і дочувся свого. О. Порайко дав селянам добру лекцію послушенства, і вони при виборах немуть вагатися, віддати картку легітімаційну пандареви на его жаданє. От вам запахуща квітка просвічуваня на зборах Просвіти!

З наведеного виходить, що з погляду навіть лиш формального, збори не повелися (як уважає „Дѣло“) а далі вийде на те, що вони зовсім не удалися.

Проєкт О. Колесси узнано „відповідним, слушним, і так дальше, але не на часі“ бо в нас нема 1) енергічних людей в загалі. Пізнійші бесідники, говорячи против проєкту, згадали, що на провінції ті „енергічні люде“ є. Вони навіть заходяться коло закладаня таких повітових товариств, (як О. Колесси), але до центрального заряду у Львові нема відповідних людей. Тож начатиб від повітів, а на Львів підождати. (Доки?) Се отверте і щире сказанє принято оплесками і ніхто тому не хотів чи не смів перечити. Вийшло отже, що збори безвідно потвердили слова д. Драгоманова („Австро-рускі спомини“ III і IV), що по провінціях праця над людом ведена молодшими людьми, образованими на думках і ідеях европейских, випереджає „народовців“. Присутні акціонери чи редактори „Дѣла“ передше так ремствуючі на д. Драгоманова, тепер мовчали. Правда потвердилась.

2) у нас нема людей практичних економів, а годі на поодиноких людей звалювати і відділ науковий (літературний) і практичний (економічний). Ся софістерія не перешкаджає обтяжати напр. д. Романчука і др. ріжними урядами.

По такім умотивованю анахронізму реформи коллесівскої, селяне признали, що внесенє не на часі і передали его анкеті до „зрілої розваги“ і розсудженя Інтелігенція отже чиста, бож селяне сами відказались від можливого пожитку з реформи проєктованої О. Коллесою. Я би сказав, що селяне дали в

---

[1]) Сего не доказано, чи его виделеговано, але пізнійше відбирав він картки до урни — то і конклюзія: міг бути виделегований. Н.

*

себе вмовити, що проект не на часі; цікаво, коли ті, що вмавляли „анахронізм“, думають діждатись того „часу“? Вони може мають надію на економістів практичних, яких видасть „виділ агрономічний“, що закладаєся в Кракові?...

Тіж самі бесідники ужили ефектовного ніби то парадоксу, що трудно сказати, чи справу економічну антипонувати літературній, чи на відворот, т. є. чи вперед хліба, чи вперед просвіти для простолюдина потреба? Однак остаточно не порішено тої справи, хоть приглянувшись і прислухавшись зборам, мож було впасти на єї розвязанє легко. Я зауважив, що чулі патріотичні деклямації бесідників (не на „вечерницях“) на темат „майна в Коломийках“ і т. д., не були селянами оплескувані. Натомість, єли котрий бесідник ужив слова „хлопска шкіра“ або „кривда хлопска“, „земля християнска“ і т. д., дістав гучне „славно!“ Отже самі селяне домагаються помочи економічної єли не перед літературною, то бодай рівнобіжної. А прецінь ті самі селяне передають проект Колесси комісії лиш — з довірія до інтелігентної громади. Наш нарід ідеально добрий і гідний енергічнійшої помочи від інтелігенції. Чей комісія не заведе покладаних надій!

От такі мої спостереженя. Дивна річ, що кореспондент „Дѣла“, котрий так скропулятно стенографував все, не міг зауважати сего. А може і навмисне згадує лиш о „хороших строях народних“, о „силі великій спочиваючій в нашім народі“?

Такими і подібними загальниками збуває справу, лиш аби не признатися до нашої нездольности. Алеж годі нам самим дуритись! Скажім собі правду в очи.

В Рутенії іде цікаво і відворотно, як в Европі: У нас люде старі поетизують і ідеалізують все без практики, а нам, молодим, потреба вказувати їйм практичні „жолудкові ідеї чи у Шевченка, чи в праці над двигненєм люду.

Слова: „Загальні збори Просвіти дали дуже гарний образ поступу Просвіти як раз в тій части краю, котра ще до недавна уважалася за одну з найтемнійших в краю“ і т. д. потреба уважати за фразу або що гірше, за попиване в чуже пірє, бо в працю молодих народників коломийских (знов потвердженє слів Драгоманова). А і так фраза ся відноситися не може до загальних зборів, хіба до продукції на „селянских вечерницях“.

Комерс абсолютно не удався. Львівяне не зійшлись, бо Е. Левіцкий попсував їйм зимою жолудок нестравними „жолудковими ідеями“ у Шевченка.

Я. Н.

III.

Будучи на зборах общества М. Качковского 8 н. ст. вересня в Тернополі, закортіло мене порушити справу читалень, їйх калатане житя та розвій. Слово було просте і приймлене від людей, но не знаю, чому над ним не було дебати? Відізвалось два чи три голоси, та решту кинено до коша.

Правда, що не було і часу те розбирати, бо росправи общества і відчити займили богато часу так, що простим людям аж наскучилось і ходили слухи поза плечі: „По що людей тим морочити? Таже вони їйхали по кільканацять миль, щоби житя розбудити та душу напоїти і до дому щось пожиточного привезти!“ Але дарма — на те статути і параграфи, а для обговореня селянских справ нема нігде місця. Бо сі справи там не належать, щоби ми, хлопи, гаїли час, своїми дурницями маячили других мисли. Но, коли люде домагались, щоби було се друковане, що я говорив, то я тілько согрішив, що-м відізвався, щоби було так друковано, як я говорив — тай тілько, тай стою. В тім приступає до мене якийсь незнакомий пан-отець, висока личність, і, грізно-бурливим поглядом мене зміривши, питаєся: „Ти член?“ „Член“. „Неправда, бо ти вже давно членскої вкладки не платив!“ „То ще заплачу“. „Ти кажеш, що вам попів не треба“. „Отче, даруйте, але не ту місце на подібні виводи. Не обидив-єм вас в нічім, ні вашого етану, ні нікого, а єли хочете побалакати, то пізнійше“. „Я тя ту скомпромітую перед цілим зібранєм, скажу тя за двері випровадити“. Га, єслим так согрішив, то робіть, як ся вам вподобає?“ І с тим личність менє опустила, а я поза люде затиснувся в кутик, щоби і муха не чула — зник-єм з позору людей, боячись, щобися не стати подібного рода сценою, як було при виборах[2]). Потім вже шепти доходили про духи та фонетику і т. д. Правда, не пішло се плазом, бо вмісто справою читалень займитися та бодай дещо о них поговорити, або хоть членам поручати їйх розвій, як колись давнійше писалось — займленося тим, щоби обмежити вільність вносів членских при таких зборах, щоби кождий, що хоче внесенє своє ставити, повинен дві неділі наперед післати до центрального виділу до цензури, на що би дістав рішенє говорити або ні, і се було богато голосами приймлене, но о. Пелехатий збив тоє, доводячи, що не принесе хісна для Общества така строга цензура, обмежаюча волю вільних, щоби їйхати по кільканацять миль і по більше —

---

[1]) Автор сеї статі, передплатник Народа — один із найрозвитійших та найпоступовійших селян і до того поет. Тілько єго бесіда на загальних зборах общ. Качковского про переміну читалень викликала загальне одушевленє селян. Тим дикше поступованє тої священої личности, про котру автор росказує. Додамо, що вкладок не платять регулярно сотки членів общ. Качковского (як і Просвіти) і ніхто їйх за те на загальних зборах не питає, коли тілько підпирають „інтелігентних“ провідників общества, що звичайно й самі не платять вкладок. От варто би взнати, чи та сама личність тоді не винна що була товариству. При такім поступованю з селянами, общество Качковского (як і Просвіта) не далеко зайде.

[2]) Ч. Думка був підчас вибору до сойму 1889 р. потурбований жандармами. Ред.

тілько слухати других, а самому нічого не рішати.

Та, воно так, сказавши словами батька Тараса: „Не нам, Боже, на прю с Тобою стати Не нам діла Твої судить, Н а м т і л ь к о плакать п л а к а т ь, п л а к а т ь, І х л і б н а с у щ н и й з а м і с и т ь К р і в а в и м п о т о м і с л ь о з а м и. Но, як би ми вчились так як треба, то і сіль була би своя! Но, в нас не тее. Богато з тих, котрим доля не тов міров ласки уділила, поглядає кривим оком на найменший прояв думки у простолюдина та хотьби і на найчеснійших основах заявив своє щось, іменують єго таким прізвищем, якого з роду-віку не чував. Правда, як треба йім якої маніфестації, то в кождім простолюдині, що йде йім на руку, бачать героя і борителя знаючого всі язики, но коли перемине тая хвиля, то знов лізь, хлопе, в рабску шкаралупу і очікуй тої хвилі, коли тя знов на поле слави покличуть. А вони для нас, добре що своє вперсонов зборище та танці повеличають, а в дома хоть гайдука йди з нужди та хиба до польского пана лізь, коби клаптик сіна та вотрубів з ліса. А при тім і найчеснійшого хлопа о. М. з К. змальовали як найгіршим драбом.

Даруйте, Високоважний Пане, не з урази се пишу. Я, яко хлоп темний, всякій інституції просвітній щиро сприяю, і бесіда моя не зробила сорому обществу, сли ю приймили з одушевленєм і просили надрукувати. Но міні жаль, що люде так високопоставлені, котрих ціль — просвіта іже во тмі лежащих — свята і непорочна; котрих ідея нарід і поправа єго безталанної долі; котрі мають світити красними чувствами, — так низько смотрять і за найменшу формалістику хлопом двері отворяють. Се має бути піднесене розвою і культури межи меншими братами, се появ зближеня до людей!

Варто ще подати ось що: По укінченю вечерка просили повиходити з салі, щоби єї уладити до танців. Вийшов і я і но вечери гадав вернути, щоби трохи подивитися на той красний світ та наслухатись чудової музики, а при тім і слово деяке добре почути. Но я трохи засидівся в гостинниці, і ось приходять люде, — не знаю, з котрого села, десь від Золочева, — і в обуреню переговорюються між собою, по що вони йіхали? „Ага, — каже один — вони тогди коло хлопів, як треба до числа, але щоби чоловік трохи подивився то не для хлопа! Більше ви нас не здурите" Питаю, що таке? „А-во, кажуть, хтіли трохи подивитись на забаву, бо колію-смо спізнили через вечерок, а ту якийсь пан бородатий взяв тай за двері випросив та так якби витрутив Се за наш труд".

А я дякую Богу, що-м не йшов та обминула мя подібна катастрофа. Дай Боже ліпшого дочекатись.

Купчинці 14. вересня.

ПАВЛО ДУМКА.

Зі Снятинщини.

В Орельци відбулося дня 10 л. серпня відкрите читальні. Гостей селян не було дуже богато, позаяк тоі неділі був дуже великий дощ, але обширна хата була битком набита. Місцевий пан-отець, знаний читачам „Народа" з 4 і 16 ч. о. Коржинский не зволив прийти, мимо того, що більше як десять раз ходили люде до него, вимовляючись, що слабий, то що в него гості але йіхати на передвиборчі збори Поляків-дідичів, він ніколи не слабий. О. Трильовский хоть не дістав запрошеня, а прийіхав більше як десять миль до Орельця, хоть тогди була непогода — честь єму. Не знав, по що жандар через цілий час, доки відбувались збори, сидів під плотом у болоті? Се боязливих людей і настрашило...

Збори відкрив місцевий господар ч. Василь Григорович. Повитав він гостей дуже щиро і розказав коротенько історію Орелецкої читальні.

По нім обяснив статути д. Н. К, а відтак приступлено до вибору виділу, до котрого війшли: Василь Григорович яко голова, Михайло Федюк яко заступник, Михайло Петрюк яко секретар, Іван Петрюк яко бібліотекар і Грицко Равлюк яко касієр; на заступників вибрано Данила Дмитрюка і Івана Юркевича.

По сім бесідував Вп. предсідатель збору, директор Народної Торговлі зі Снятина. Своєю бесідою заохочував людей до просвіти тай подарував для читальні „Народную Исторію Руси" виданя „Общества Качковского"...

Далі бесідував д. Кирило Трильовский про розвій читальнь тай їх мету: розказав в коротці історію наших мужиків від знесеня панщини аж до наших часів, розказав, що діялося в 1848 році і який вплив зробив сей рік на наш нарід. Оповів про заложенє товариства „Просвіти" тай „Общества імени Качковского", і о цілі заложеня тих товариств. Обяснив коротко, що то є читальня і сказав, що до читальні не треба приходити лиш тому, щоби послухати, як будеся читати щось смішного з кінця календаря, але щоби слухати наукових книжок, а потім так робити, як в тих книжках є написано. Росказав, як і на що пани засновали „Кółko". Говорив, якби то поліпшити нашу господарку, щоби громадяне спільно спроваджували собі січкарні й інші машини. А в кінци сказав, що межи членами читальні має бути згода, щоби не вважали на приватні спори і т. д.

По сім віддеклямував д. І. П. з Тулови „Кудеяр" стих Невідомого. Далі віддеклямував господар Михайло Чернявский з Вовчковець дуже красно „Не загинем" стих С. Метельлього. Дальше тримав бесіду д. Трильовский, директор із Лопатина. Розказав він, що то є телеграф, з чого він ся складає, як ся телеграфує. По сім віддеклямував син висше згаданого д. Трильовского осьмилітний хлопчик „Пещену дитину" так красно, що люде не могли ся надивувати. По деклямації бесідував секретар Орелецкої читальні, господар Михайло Петрюк.

Він говорив про панщину. „Вповідають наші діди, — казав він, — що коли они зійшлися десь до купи по роботі, то говорили: „коби ми були вільні, аби ми самі на себе робили, тобисмо мали всякі достатки, худобу тай гроші, що би нам не було рівних . І справді їх діти дочекалися волі. Погляньмо тепер, — каже М. Петрюк, — на наш край, на наші села, а побачимо, що ся зробило. Наші села збідніли, а не збогатіли, так як наші діди собі говорили. Ми кажемо, — говорив він далі, — що грунта поділилися, бо людей прибуває, що податки що раз побільшаються, роки неурожайні, земля спустіла, тож мусимо бідніти. Колиж так, чомуж інші народи, котрі межи нами живуть не бідніють, але противно ще й богатіють? Дивімся — каже, — на жидів по містах. Жид подертий, що сірники продає або ходит по селах з копиком за яйцями — дивишся, а він каменицю мурує, та ще й яку, ціла громада за 10 літ такої би не поставила! Чому ж, каже, ми біднієм, а жиди богатіють? Тому, що ми темні, а жиди просвіщені. Межи нами просвіщеному пародови гаразд. Жиди, каже, тримаються купи, складают гроші, закуповують спільно ліси, грунта і гандель увесь у їх руках. А ми дивимся, якби нам не можна було нічо робити". Говорив він далі про вибори до сойму, в який спосіб пани забирали від мужиків пасовиска, а наконець сказав: „Братя, і ми можемо ще ліпше стояти. Сходімся до читалень не для жартів, але для науки. Закладаймо собі крамниці та шпихлірі та каси пожичкові, аби ми самі з себе мали користь, щобисмо не давали жидам себе використувати". М. Петрюк мав ще якийсь відчит пролагожений, але учувши, що жандарі є за воротами, він боявся его відчитати. Сей чоловік не хотів з початку до читальні пристати, а тепер став найщирійшим єї членом.

По сім говорив Кирило Трильовский про революцію француску. Нім приступив до речі, сказав: „Панове братя! се саме, що хочу Вам тепер говорити, я говорив тогід на Спаса у Карлові. Найшлися деякі панки тай польскі газетники, що зачали на мене кричати, як я міг щось подібного простим мужикам говорити. А тепер прийшов до нас такий „начала", що відгрожує мені, що мене навчить. Отже я, щоби показати, що ми живемо в державі, де існують якісь права конституційні і що я ся нікого не настрашив, буду ще раз то говорити, а Вас всіх беру за свідків, чи я що противзаконного скажу, а зараз завтра сам оголошу се в газетах, а хто хоче, може мене тогди чіпати. Чи памятаєте о чім була тогід бесіда у Карлові?" Вовчківскі і Орелецкі парубки зараз нагадали, що розходилося о якусь Бастілію. І тепер розповів д. К. Трильовский, в якій то неволі стогнав нарід француский, як его визискувано і в який спосіб той нарід видобувся на волю.

По сім бесідував Грицко Запаринюк із Вовчковець про партії людей, порівнував стан наших мужиків з жидами. Братя — казав Запаринюк, — чому орел робит собі гніздо високо на верху дерева? Правда, що тому, щоби там не міг ніхто его зачіпати? А якби хто верх стяв, а він би зробив собі гніздо низько, то леда яка біда не давала би ему супокою. Так само, каже, братя, і з нами. Ми є тим орлом, а вершок що нас від напасти хоронит, то наші учені. Якби учених не було, якби не було кому нам давати дорогу, то би нас кожда біда зачіпала".

Потім говорив Василь Чернявский з Вовчковець про користь, яку читальня може принести для мужиків тай про єдність, яка повинна пановати межи членами читальні.

По кождій бесіді, чи там деклямації, всі як інтелігенція так і селяне співали народні пісні, а на кінци „Ще не вмерла Украйина" а по тім при спільній вечери обговорювано всілякі справи.

В Будилові мало відбутись дня 24 л. Серпня представленє опери „Сватанє на Гончарівці". Но староство снятинске заказало. О сій справі варто обширнійше поговорити. Поминемо інші трудности, які мали ті, що сим представленєм занимались, як що не могли книжки дістати, що не мало часу стратили, нім поодинокі ролі попереписували, — найбільшу трудність мали вони, що не могли знайти женщин (в попереднім представленю були хлопці за дівчат поперебирані). Акторами суть прості мужики, отже не мало часу треба було, щоби їх повиучувати. Дівчат акторок дістали аж зі Снятина. Вибудованє сцени коштовало їх 8 зр. Дня 21 л. серпня т. є у Четвер староство позволило було дати представленє, но на другий день у Пятницю, раптом староство післало до війта до Будилова тай до голови читальні Василя Кейвана візванє, щоби „nie dopuścić przedstawienia sztuki „Swatanie na Honczariwci Grzegorza Kwitki" подаючи за причину, що „nie udowodniono, że była gdzie graną, we Lwowie lub Krakowie[1]) lub uzyskała pozwolenie Wysokiego Prezydjum c k. Namiestnictwa, i zachodzi obawa pożaru i що lokal teatralny (stodoła) nie był jak przepis każe komisyonalnie zbadany. To, що nie była nigdzie graną, to pusta wymówka, бо руский театр ще 1885 року навіть у Снятині дав то представленє. Перше представленє „Знімчений Юрко" відбулось у тій самій стодолі, сам староста був на тім представленю особисто і тогди не було obawy pożaru, але тепер, здаєся, тому була obawa, що за тиждень були вибори до ради повітовоі. Гостей у Неділю зачало сходитись досить, але увидівши жандарів (а було їх чотири), поверталися. Тож панове Поляки тай „отець" злого в сім театрі добачають, що навіть за одним з акторів жандарі зазирають — годі зміркувати. Нічого казати сего, годі гарна конституція.

Галайда.

---

[1]) Видко, староста снятинский дуже мало тямить, бо „Сватанє на Гончарівці" грали рускі труни, у Львові і на провінції, сотки рази, від коли настав руский театр у Галичині, т. є. від 1864.

Редакція.

Лиш дальше по тій дорозі!

Село Настащин в Рогатинщині під Бурштином невеличке й небогате. Має усього до 780 душ людности та до 150 нумерів. Богачів жадних нема: бо, окрім трох, чотирох, що, не знаю, чи і на двайцятьох сидять моргах, усі мають лише по вісім, пять, ба, по три й по два морги усего пожитку. Отже ціле село складаєся з самих зарібників, бо чей не вижиє двоморговий господар враз з родиною зі свого грунту. Давнійшими роками було бодай де піти на заробок, але відколи став посесором жид і упали тісні роки, то й людям стало гірше. Давнійше косили косарі на панскім лузі за другу трету копицю, а нині за сему, осьму! І жий, чоловіче, та не знати як? Передше і топливо мали люде немов задармо, бо могли збирати хащє в скарбі бурштинскім, але тепер за жида, віднала і ся полегша, а по дрова треба йіхати аж за Рогатин і добре платити. Гірше на всі бок, стало, та нарід якось собі помагає в недоли. Правда, що нема тої зажиточности, яка в сусідній Станіславівщині, але нарід ще не упав, а, ясно розуміючи свій хлопский інтерес, ведеся порядно і під мудрим проводом місцевого пароха, о. Теофиля Яворовского, щирого прихильника робітного народу, беріся енергічно спільними силами до матеряльного свого двигненя.

Чимало балакалося у нас про індивідуалізм нашого народу і деякі мудреці вбивали нам насильно до голови думку, що ось то Русини — в притивенстві до Москвинів — мають великий нахил природний до окремішности, що у Русинів кожда одиниця змагає до одиничного побуту. Та чи факт, що син, оженившися, зараз відокремлюєся від батька, а брат не погодиться в одній хаті з рідним братом, доказує вже наконечно народний індивідуалізм та що він добрий, і чи, як діленє грунтів піде дальше в тім самім відношеню, що доси, ми ще довго зможем вести полємику за руский індивідуалізм? Відай не довго. Бо вже в найблизшій будучности грозить Галичині повне жебрацтво; єдино за обмеженєм безвзглядного поділу може вдержатися бодай половина господарів при своій землици. Такої думки єсть і наш нарід. Коли я розповідав селянам про общину москвинску, то усі годилися на неї, яко на найліпшу форму володіня землі, і самі вказували на Чехи, де найстаршого сина лишає звичайно батько на грунті. Та хоч би наш нарід мав нахил до індівідуалізму, то чи ми, видячи єго пагубний вплив, не повинні всіма силами старатися єго викорінити? Але, слава богу, у нас ще не так зле з умом народним; наш нарід має змисл до громадскої спільности, що очевидно доказує народна пословиця: г р о м а д а — в е л и к и й ч о л о в і к. Ніхто не пристане так радо до всякої спілки, як наш селянин, коли іно побачить в дорадникy щирість та догледить користь зі спілки. Чому упадають у нас читальні, не просуществовавши деколи й пів року? Бо діло ведеся поверховно, фаєрверково, а в 99 випадках на 100, економічний бит народу лихий. Тому єдино добре поступають у нас ті люде, що дбаючи головно о жолудок народний, розвивають в народі — так сказати — жидівский матеріялізм і підносять нарід передовсім з матеріяльного упадку. Висшої науки забажає сам нарід в свій час; най іно почує під собою міцний грунт матеріяльний, а додумаєся певно до потреби висшої просвіти, а тогди не одоліють нас і „врата адови".

Такої думки придержувався також о. Яворовский, парох Настащинский в своій роботі в селі. Зараз на другий рік, як прийшов туди т. є. 1886 р. заложив він в селі „Правду Настащинску" — на лад такого самого товариства в Закомари. Першою установою товариства єсть помагати бідним руским парохіянам в нужді, тим, що випожичаєся йім на йіх власні потреби чи то домашні, чи при господарстві, чи при ремеслі, гроші, і то або цілком без відсотків або на невеличкий, котрий знов збирає „Правда" в користь громади. За пожички від одного ренского до 49, платиться ½ цента відсотку від кождого золотого на місяць. Пожички даються на працю, не на грунт, отже і речинця до відданя пожички товариство жадного не установляєся, іно постановляє рати, коли кождий довжник мусить конче заплатити місячний відсоток і якусь частку на сплату капіталу. Бо таким робом вменшаєся і капітал довгу і довжник чим раз менше буде оплачувати відсотків. Маєток товариства повстав з датків добровільних вкладок членів (по 20 кр. річно) і грошей, вливаючих з відправи соборних акарістів що неділі й свята. В такий спосіб назбиралося поволи стілько гроша, що „Правдяне" могли приступити до будови г р о м а д с к о г о ш п и х л і р а, що коштував до 150 зр., а де єго року було вже 35 корців збіжа. Отець парох ходить ще що року перед різдвом з молитвою по селі і збирає збіже від хати, кілько хто може й хоче дати, гарнець чи два до громадского шпихліра. „Правда" числить нині 79 членів, цифра велика в порівнаню до невеличкого числа всіх душ в громаді. Кромі самого вітця пароха, котрий мусів з початку перебороти не одну перепону в селі, придбав собі ще велику заслугу коло веденя „Правди" теперішний війт, ч. Василь Рубашний, а відтак головно ч. Іван Тихий, чоловік дуже енергічний і права рука вітця пароха в усіх єго похвальних починах. І єго року вибрані до виділу товариства, між іншими, о. Яворовский яко голова, і ч. Іван Тихий яко писар.

Окрім „Правди" существує в Настащині від давних часів г р о м а д с к а к а с а п о ж и ч к о в а, котра має тепер на довгах 477 зр. 85 кр., а в касі готівкою лише 13 зр., бо по поводу граду, що вибив буквально усе збіже в поли, люде розжичили усі гроші. І з б р а т с к о і к а с и ц е р к о в н о і пожичають парохияне, так що ніхто не може нарікати на байдужність односільчан. Всі жертвують своєю кервавицею радо для поратованя з біди свого брата і тим задають брехню всяким теоріям о якімсь ідеальнім індивідуалізмі.

Але найтяжшу борбу прийшлося вести

громадянам таки з а з е м л ю; і в сім злучаю постояли люде, як могли, за себе, з своїм вітцем духовним на чолі. Справа малася так: За панщини було всіх господарів грунтових в Настащині 58. Коло села находиться одна сіножать 191-моргова над Гнилою Липою, котру то сіножать уживала, після старинного звичаю, вся громада до Юрія, т. є. до 5 мая, а по Юрію мало тих 58 господарів право єі косити. А іменно кождий з них діставав „шнур“ сіно жати; близше села знав кождий де має косити, але в тій части, що від ріки, кидали що року жребий тому, що там не однакове сіно. Якже сіно скосилося, то всі входили знов в уживане сіножати. Так було від віків. Але з тих 58 господарів продали деякі свою часть, що до куни винесло 31 моргів. І набули жиди цілком неправно землю, що була пречінь власностію цілої громади. Громада розпочала в 1887 р. процес за землю, що закінчився аж в 1890 р. угодою. А вів усе діло в імени громади о. Яворовский і війт, ч. Василь Рубашний, яко єі плєніпотенти. Бо коли рада повітова приказала жидів вигнати, а ті подали провізорію, то бурштинский суд узнав вправді себе некомпетентним до рішеня сеї прави, але в другій інстанції суд вмішався на тій підставі, що тут іде також о право приватне, і громада програла процес; так само і в третій інстанції, у Відни. Тогди отже, щоби не випустити землі з рук, зробили таке: громада мала облігації на 1800 зр., пожичила ще других 1800 зр, сплатила гроші жидам, а сама взяла грунт, котрий за пять літ прийде в повне єі уживане. Тепер заінтабульований грунт яко маєток громадский. Найбільше натрудився в сій справі сам о. Яворовский, котрий не щадив ні часу ні здоровля Громада так привязалася до него, що хотіла навіть жертвувати єму велику суму грошей, аби іно дав зобовязане, що ніколи не піде з Настащина на іншу парохію... Честь сему тихому діятелеви на поли двигненя народу до матеріяльного добробиту!

На сім місци годиться піднести також відрадний факт, що ч. Іван Тихий враз з війтом, Василем Рубашним, відкупили від бурштинского жида, Янкля Корнбавма, 8 моргів поля і перепродали йіх вже своїм громадянам. Вони мають ще охоту, пожичити у одного християнина 5000 зр., щоби закупити для громади одну цілу парцелю. Дай Боже, щоби ті почини увінчалися добре! Громада віддала ще один свій кавалок на досмертне уживане християнинови ковалеви, а зато має ту користь, що у себе дома єсть свій коваль.

І церков помальовала громада заходом теперішного свого пароха і побудувала новий дім парохіяльний, а сего року мала вже взятися до будови нової школи та що, коли град перешкодив усему. Звісно, що найбільший град в Галичині випав сего року в селах Настащині, Чагрові і Черневі. Тамтого року голод, а сего року град, котрий вибив в Настащині буквально усе, підкосив людей страшно: все збіже розжичили, і гроші з кас, і пород страшно приголомшила біда. Правда, що рускій комітет голодовий прислав 80 зр., рада повітова дала 40 корців жита, виділ краєвий прислав 150 зр., та дехто жертвував, за старанєм о. Яворовского, як напр. дідич з Дусанова, п. Чайковский, 6 корців жита — та того всего за мало. Але, дякувати Богу, що і то єсть: на дальше — надія... А о скілько би то гірше було, як би не мали громадяне своєі „Правди“ каси пожичкової да шпіхліру громадского? Тому беріть собі всі добрі люде, примір з того села, бо біда може постигнути всіх!

Жидів в Настащині єсть шістьох, та всі окрім посесора жиють з дрібного гандлю чи то з продажи тютюну, чи то з перепродуваня покладок і т. і, але грунтів хлопских якось не удаєся забрати — доси ще до 20 моргів християнскої землі в йіх руках. Чув я, що деякі громадяне роздумують вже і над заложенєм власного склепу. Дуже спасенна гадка, коби лиш борше осуществилась, бо таким способом не ішов би гріш хлопский в чужі руки. Як грямадяне Настащинскі заложать руску крамницю, будуть держати рускі часописи — доси передплачує громада лише „Батьківщину“, на котру парубки з коляди дають три золоті, а ч. війт В. Рубашний доплачує один золотий — і побудують порядну школу, тогди вселиться в громаду світ правди і волі. А ще слівце о школі: Громадяне дуже нарікають, що йім рада шкільна окружна все учительок, а не учителів. Люде нарікають, що нема кому накидає добре припильнувати і навчити. Правда, що попередна учителька мало собі задавала праці, але відай нова поступає інакше. Опроче, як самі судкують.

Як бачимо з отсих коротеньких заміток про село Настащин, наш нарід горнеся радо до спільної праці під мудрим проводом і вміє відчувати вдячність для чоловіка, котрий справді безкористно працює для єго добра. В Настащині добре підготовлений грунт для дальшого поступу в напрямі просвіті і можна ся було вже сподівати отвореня читальні в найблизшій будучности, бо і самі люде говорять, що сходилибися читати книжки, та лиш поки що нема де, та коли нещастє елєментарне, се б то голод тамтого року, а град сего року спинив найменше на кілька років громаду в єі природнім розвою. Але зерно добре, засіяне умно добрим вітцем громади, о. Яворовским, між чесними громадянами, не пропаде марно, але видасть певно стократні овочі.

Не. Я.

БЕЗПРОГРАМОВІСТЬ „НАРОДОВЦІВ“ І ЙІХ БУДУЧНІСТЬ.

IV.

Від тої славної хвилі, як редакція „Правди“ написала про „черпане води ренетом“ у своїм „Передньім Слові“, не обзивалася вона вже через довший час по поводу „програми“. Замість того вона замінцувала в своїй часописі найріжнороднійші, часто й прямо противні собі по провідним думкам статі, котрі держалися купи хіба лиш на підставі афоризму „в своїй хаті своя правда і сила і воля“. Аж коли Українці прислали в редакцію „Отвертий лист“, а Драгоманов у „Спт. Вѣдо-

мостяхъ“ і „Кіевскомъ Телеграфѣ“ острійше ніж з-разу став критикувати неясність „Правди“, мусіла вона зазначити, яких держиться думок сама і галицкі україно-філи в загалі.

„Отвертий лист“, про котрий ми що йно згадали, замішений у „Правді“ з 1873 р. (660-664), був написаний по поводу брошури Н. Загірного (Ст. Качали) п. з. „Политика Русиновъ“, в котрій автор хоч представляв свою партію консервативною та клерікальною (если не ультрамонтанскою), та всеж таки прозвав еї украйінскою і через те зайшов поза границі „богомспасаємої“ Галичини, і зачіпив і Украйіну.

Се спонукало деяких інтелігентних Украйінців заявити свій протест і се вчинили вони „Отвертим листом“, в котрім виразно сказано, що вони не можуть „згодитися з програмою партиї галицких федералістів“ (україно-філів), та що „хто не держиться... основ свободи і народоправства, а у питаних культурних — свободи розуму, той хай непокликується на народ і народовців на Украйині“. До сего листу в важала редакція „Правди“ відповідним додати свою примітку, у котрій сконстатувавши, мабуть на підставі приповідки: „плюнь сму в очі, а він каже що дощ паде“, що „симпатиї Украйіни і поступової Россиї суть по стороні галицких Русинів-народовців“, подає основнійше точки своєї програми. „Головною цілею Русинів-народовців — пише вона — есть хоронене своєї національности і розвій свого народа, окремішнего як від польского так і від великоруского... Всякий, хто визнає однакі з нами засади що до нашої народности належить до нас, без взгляду на те, яких політичних, соціяльних або релігійних принципів держиться“. Здавалобся після такої заяви кождому чоловікови, що вміє льогічно мислити, що коли до народовців може належати „всякий без огляду на его переконаня, то значить „партія народовска“ не має сталих одностайних поглядів на справи „суспільні, культурні і релігійні“, або інакше, що вона есть партією чисто національною, що єдино національна думка есть ей основою, всякі-ж громадскі та культурні думки стоять поза партією, п о з а е і п р о г р а м о ю. Тільки-ж помилилися, чоловіче божий, если будеш прикладати до авторів „Переднього Слова“ мірку льогічного мисленя. Бо по йих думці, помимо того, що всякому вільно належати до партії народної „такі (суспільні, культурні і т. д.) засади суть, тільки що вони не ставляються так остро (!), щоби поодиноких людей з іншими засадами аж виключали“, і вважайтеж, хоч людей з іншими засадами не виключають, то всеж таки „ми і поступовці, ліберали, демократи, не менше як наші брати закордонські!“ „Що до брошури „Политика Русинів“ — каже дальше „Правда“. — то... м о ж е автор еї де в чім и ріжниться в своїх гадках од гадок нами повисше висказаних: з н а ч н о ю о д н а к с я р і ж н и ц я н а в і р н о н е е с т ь“ ну і „він враз есть і чоловіком нашої партиї[1])“. Тут вже устає всяка критика. Коли ви всіх приймаєте у свою партію без огляду на йих переконаня, то якжеж ви яко партія можете бути ліберадами, демократами, поступовцями ітд. ітд.? А коли ви ліберали і демократи, то якимже чином Качала член вашої партії, коли він стоїть за конкордатом, конфесійними школами (против котрих нанавіть тамтогорічне „Дѣло“ виступало), проти цівільного шлюбу ітд. ітд. Значить, ви яко партія ні ліберали ні демократи. Так щож ви?...

Ми... ми партія галицких народовців, котра не хоче черпати водп решетом і до котрої кождий може належати, чи ультрамонтанин, чи атеіст, хоч ми ліберали і демократи!...

Отсе дефініція галицких народовців! В примітні „Правди“ до „Отвертого листу“ маємо ясний доказ на те, як вузко-національний погляд перешкоджає витворенню розумної суспільної партії. У ній ми маємо теж наглядний примір, як проводирі народовців боючися, щоби задля відмінности поглядів йих партія не розпалася, стараються придержати при собі в „і всіх і вся“ хоч се, розуміється, може удатися тільки неясностю, або крутарством, або на послідок пісенітницями та суперечностями.

Драгоманов, котрий — як се видно з его „Споминів“ (III-IV ст. 226) — головну в висилці „Отвертого листу“ відіграв ролю, не міг вдоволитися „поясненями“ „Правди“ і зачіпив еї в друге в „Спт. Вѣдомостяхъ“ і „Кіевск. Телегр“, іменно ж в статі „Галицкія отношенія кіевскаго отдѣла слав. благотворительнаго комитета“. Тількиж сим разом він одержав вже щирійшу та розумнійшу відповідь. „Руска (українска) партія в Галичині каже „Правда“ — не є властиво партією політичною ані соціяльною ані навіть літературною ані я к о ю н е б у д ь д р у г о ю (!!) — ій анальогію годі знайти між партіями якого небудь іншого народа в світі (ну, се правда); вона є національною, с к л а д а є ц я з в с і х т и х о с о б и с т о с т е й, котрі, вважаючи малоруский нарід і язик самостійними і окремішними і від польского і від великоруского, х о т я т ь плекати і розвивати ту національну індівідуальність“ (Правда 1875 ст. 577-579).

Ми не можемо запускатися в критику усіх тих виписків, котрі подаємо в наших статях. Така робота завелаб нас далеко від нашої теми тай, що найважнійше, збільшилаб значно обем сеї праці, котра на нашу думку вже й тим сповнилаб своє завданє, колиб мала в собі сам сухий матеріял. Тому ми й обмежимося подекуди на самі виписки, а з другого боку будемо вистерігатися надто спеціяльних дрібниць. Ми вже й так боімося, що навкучили ш. читачам „Народа“ і если на що покладаємо надію, то хіба лиш на гумористичність самого матеріялу....

З „Правдою“ 1877 р. входимо в часи діктатури Вол. Барвінского. Нім прийдемо до розбору его програмових думок, вважаємо потрібним замітити, що він, тоб то В. Барвінский, належав до того рода людей, котрі не вміють як слід перевести консеквентно своєї думки і через те попадають в неясність, путанину, або таки й прямо в противорічність. Хоч чоловік безпечно більше образований, ніж пересічний галицкий народовець, В. Барвінский немав тої остроти розуму, тої сміливости і ясности думки, того тонкого розуміня і відчуваня потреби міцних теоретичних основ в роботі народній, словом немав тих спосібностей, котрі суть потрібні для всякого публіциста. А у Барвінского були переконаня, котрі з часом поруч із розвоєм і народовців і стану суспільного набиратимуть що раз більшого значеня. Се демократизм з легким відтінком лібералізму, чи інакше змаганя до витвореня при помочі промислу і

[1]) Ми не втягаємо в наш розбір згаданої брошюри Ст. Качали тілько тому, що і „Правда“ і „Дѣло“ в сегорічній „відповіди М. Др-ву“ виперлися еї. Через те ми хочемо дати доказ нашої обективности і може безосновної щкрупулятности, а безосновної тому, що й сама „Правда“ як бачимо — признає Качалу помимо его брошури і „незначних ріжниць“ в поглядах членом своєї партії.

торговлі богатших кляс суспільних між Русинами. Ясна річ, що напрям сей може бути врп теперішних обставинах тілько демократичний, але вже сама ціль обмежувати буде сей демократизм на плятонічні фрази, що раз більше погодить єго з істнуючим ладом „гармонійного й природного розвою“ — погодить і з клерикалізмом, бо звісно, без него світ перевернувбися до гори ногами.

Як побачимо, Барвінский мав того рода інспірації“, тількиж був він занадто вузкий націонал, був надто чоловіком партії, і то „партії без суспільних, культурних і релігійних думок“ (по фатальній клясифікації „Правди“), щоби міг ясно й отверто висказати свої принціпи та на їйх основі зреформувати партію народовців. Будемо мали спосібність показати, що Барвінский сам боявся гуртованя інтелігентних Русинів відповідно до їйх поглядів на справи суспільні і культурні, бо в них він бачив — і то зовсім слушно — новий, зовсім відмінний поділ партійний. А до такої реорганізації, як кажу, Барвінский був неспосібний задля своєї природи, а може єще більше задля того громадского вихованя, тих партійних відносин, словом тої школи пересадного а тісного націоналізму 70-их рр., з якої вийшов.

Після того поясненя, котре ми вважали потрібним тут приміститн перед самим розбором програмових думок Барвінского, приступаємо до дальшого показу безпрограмовости „народовців“.

Перша програма, котру Барвінский висказав в імени народовців і на котру, замітимо, опісля покликувався, — була написана по поводу полеміки з Драгомановим, а іменнож по поводу єго Отвертого листу п. з. „Опізнаймося“, заміщеного у „Друзі“. (Нр. 1-2 з 1877 р), органі рускої радікальної молодежи. Не можемо вдаватися в критику обємистої „відновіди“ Барвінского[1]) і тому приступаємо безпосередно до єго програми, котру за для єї несістематичного укладу позволимо собі поділити на дві головні части і підрядніїші точки.

I. частина: Узнаємо демократичний стрій суспільности яко найвідповіднійший для розвою нашої народности, домагаємося рівноправности для кождої єдиниці, обезпеченя єї проти визискуваня і покривдженя, полученя долі нашого народу і піднесеня єго добробиту запобігаючи твореню пролетаріяту, — домагаємося усуненя нужди і всіх обставин, с котрих вона витворюється;

II. частина: Єдину можливість усущеня тих наших замірів добачаємо в просвіті народу веденій в духу поступовості витиченої позитивною наукою (в справах культурних); в економічнім помноженю доходових жерел материяльного биту народного (розвій ремесла, промислу, торговлі ітд.) в піднесеню кредиту і власної помочі економічної маси народу (в справах економічних); узнаємо наш народ яко органічну цілість, котра повинна розвиватись у всіх своїх складових частях гармонійно і спільно і не узнаємо ніякої виключної супремації якої небудь кляси чи касти в народнім заступництві (в справах суспільно-політичних); на першім же місци стоїть: узнаємо самостійність нашого рускаго народа, визнаємо єго право до самостійного житя ітд. (в справах національних) (Див. Правда 1877 ст. 165-166).

На перший погляд здавалобся, що тота програма єсть на скрізь ясною і розумною. Інакше однак представиться нам, коли приглянемося їйй близше. Зачнімо від першої частини. Висказує вона бажаня найпоступовійшого і найгуманнійшого чоловіка. „Ми хочемо усуненя пролетаріяту“, „усуненя нужди“ і всіх єї причин („обставин, с котрих вона витворюється“), хочемо демократичного строю суспільности, значить без усяких визискувачів і пявок народних ітд. ітд. Ну, і конечно подумає собі не один: сей Барвінский, а властиво тоті народовці то поступові люде, опозіціоністи та революціонери. Вониж бо хочуть усуненя причин і то усіх причин нужди. А нужда від того, що не всі однаково стоять, бож звісно нужда не у всіх, а тілько в одвій, „найнизшій“ части суспільности. А власне тота часть суспільности найбільше робить-працює, між тим коли всякі лихвярі нічого або дуже мало роблять. Ну, а лихвярі, звіснож не йідять землі та не убираються в машини, тілько живуть тим, що на них зробиться. А що роблять на них бідні, то значить вони живуть з роботи бідних або інакше бідні не дістають усього, що зроблять, бо якби діставали усе, тоб нічого не лишали лихвярям, отже лихвярі не малиб з чого жити. Виходить, що лихвярі визискують працю бідних. А визискують тому, що в них є спосіб, средства продукції, є капітал, а у бідних їйх нема. Якби кождий бідний мав землю і робив те, що робить на чужім грунті ітд., тоби небув бідний, тоби не було пролетаріяту, тоби був демократичний стрій суспільности, тоби не було причин нужди... Отже, подумаєте собі, Барвінский і народовці — соціялісти: вони хочуть, щоби всі средства продукції перейшли на власність суспільности, робучого люду... Чи не так?...

Ні — чуємо голос Барвінского — се неправда, брехня підла, інсінуація — ми того не хочемо, бо се булаб нівеляція комунізму (Правда 1877 ст. 165) „або інакше: тогді булиб всі рівні, не булоб „лихвярів“, ну і... пролетаріяту. Ми того не хочемо! Нехай будуть кляси (читаємо в другій частині сго програми), нехай нарід „розвиваєся у всіх частях спільно і гармонійно“, нехай будуть і касти, ми тілько „не признаємо ніякої виключної супремації якої небудь кляси чи касти в народнім заступництві“, ми хочемо „належитого заступництва тих інтересів нашого народа“... Ба, алеж вже сам теперішний стан означає, що не всі інтереси, т. є. не інтереси цілого народа суть „належито“ заступлені, а лиш певних верстов. Бо істноване кляс значить, що в суспільности певній панує ріжнородність, а навіть противність інтересів. Єсли отже звісні кляси в якійсь суспільности істнують, то значить, що їйх інтереси суть лішше репрезентовані, ніж інтереси інших...

Ну і коли ви стоїте за капіталістичним ладом суспільним, так деж тут — питаємо вас — може бути мова о „демократичнім строю“, о „усуненю нужди“, о зменшеню, ба й усуненю пролетаріяту? Се-ж як раз на оборот означає збільшуване нужди, прибільшуване про-

[1]) Про В. Барвінского і єго погляди напишемо в осібній, спеціяльній статі. Е. Л.

єтаріяту. Не буде прибільшуваня пролєтаріяту — — відповідять нам — бо на те буде розвій промислу і і торговлі. Відповідь така для обізнаного з ходом теперішнього розвою, з історією капіталізму і вплівом єго на внутрішний розклад самої суспільности, просто смішна. Бо і до чогож веде розвій промислу? Чи не до витвореня ще більших мас пролєтаріяту? Се знати по, явишся кождий економіст, ба, зле кажу, кождий чоловік що має очі. Таж досить глянути на захід Европи! Там розвитий промисл до таких розмірів, що для людей в роді Барвінского мігби бути ідеалом, осущенем найсмілійших надій. І чиж там нема пролєтаріяту? Власне, чим більше розвиваєся капіталізм, тим більше ширинають і густіють ряди пролєтаріїв. І Барвінский хоче при своїх проєктах і поглядах зменшеня пролєтаріяту! Правда, ми признаємо, що при розвою торговлі і промислу добробит збільшиться, що дехто розбогатіє, але розбогатіє той, що вже щось має, а не той, що має нічого...

З усього видко, що програма Барвінского заключає в собі разячі противорічности. Ціла перша частина стоїть в діяметральній противности до другої частини. Перша хоче строю демократичного, друга капіталістичного; перша хоче усуненя нужди, зменшеня числа пролєтаріїв, друга хоче ще більшої нужди, хоче дальшого ходу експропріяції...

Що тоту противорічність відчував сам Барвінский, се виходить з єго відповіди Драгоманову в „Правді“ з 1879 р. Коли Драгоманов відповідно до другої частини програми зробив закиди Б-ому, представитель галицких народовців в оборону навів першу ві частину переповнену крайне гуманітарними фразами а з другої навів лиш дві стрічки! (Правда 1879 ст. 378).

Як бачимо, Барвінский зновуж хотів заспокоіти і всіх і вся, і для одних обставав за рівноправностію, усуненем нужди, позітівною наукою, а для других навіть за кастовостію! Розуміся, що коли говорив про касту, то мав на думці попів, а на скілько наука і моралізаторство попів, яко стану, сходиться з „духом позітівної науки“ се вже лишаю до осуду читачам „Народа“, як також духовим потомкам Барвінского, котрі так само як він на оба боки молотять.

Ось ми навели програму Барвінского і розібрали єї по єї частинам. Помилябися однак той, хто думавби, що і тоту програму, хоч як витідну для представителя народовців, Барвінский на довго задержав. Єще в тім самім річнику „Правди“ а навіть в тій самій статі Барвінский заявив, що за рускість подарує і позітівну науку, а через два місяці задля льояльности показав, що єму байдуже і про справи суспільні, про добробит народа, за котрим так дуже побивався у своїй „відповіди“ Драгоманову. Коли ми сказали, що Барвінский за рускість подарував і позітівну науку, усякі прогресівні змаганя в загалі, то маємо на думці не тілько єго погляди на вплив попівства в роботі народній[1]) але й сей уступ єго „відповіди“, у котрім він заявляє, що для розвою національного Русинів не треба „прогресівної програми“, а вистачать такі клясичні твори як „Настася“, „Наталя“, „Вітка бозу“, бо і ними здіймуться Русини „до дійсної, що раз видніїшої самостійності народного житя“ (Пр. 1877 ст. 141). Єще тіснійшим (єсли се тілько можливе) націоналом показуєся Барвінский в отсих словах висказаних в тій самій статі: „Щоби здвигнути маси нашого народу... — потребуємо розвивати властивості нашої рускої народности уявлені в йійі істнуючім житю, в йійі характері, в нашій народній словесності неписаній доктриною, в нашім світогляді народнім“. (тамже ст. 165). Легко добачити, що в тім реченю висказаний найтіснійший, найвузкоглядніший націоналізм, а єще лекше зміркувати, що тота заява Бар-ого стоїть зновуж в суперечности з єго програмою, хоч, додамо, вона подана зараз таки на тій самій картці (на другім боці.) Бож там було сказано, що „єдину можливість осущеня наших замірів бачимо в просвіті народа, веденій в духу поступовості витиченої позітівною наукою ітд. ітд“. І якжеж, поспитаємо, погодити одно з другим? Хіба, що у Барвінского світогляд народний одно з поступовостію науки? А може бути, що Б-ий має на думці соціяльні погляди народа, єго демократизм, в загалі єго громадскі думки? Єслиб так справді було, то не трудно буде замітити, що громадскі думки нашого народа зовсім не годяться на істнованє дечого, на „спільний і гармонійний“ розвій суспільности в „усіх йійі частях“. Ми не маємо збірників пісень під рукою, щоби навести докази з світогляду народного чи народної словесности „неписаної доктриною“ — та всеж таки ми добре тямим тоті пісні, у котрих висказується бажанє, щоби „лихвярі“ „на дорозі каміньчики били“ та „кайдани посили“. Ми й сами на власні вуха чули пісні, в котрих наймит нарікає та заявляє свою ненависть до „дуків-лихвярів“, — пісні наших безземельних пролєтаріїв. Ми радо хочемо признати, що пісні тоті можуть бути продуктом особистих відносин, випливом певних спеціяльних фактів, словом мати у своїй генезі чисто місцевий характер; але вже те саме, що їх богато і не в одним а в кількох, ба й кількацяти селах одва пісня співається, єсть доказом, що ненависть до всіх лихвярів єсть загальною, отже єсть основним поглядом „в нашім світогляді народнім“ і „в нашій народній словесності, неписаній доктриною“. І хочби то були думки спеціяльно привязані до певних осіб і спеціяльних фактів, то й тоді, колиб вам прийшлося їйх розвивати, отже, конечно узагальнювати їім відповідну ціль в народній роботі, в розвою народа, то й тоді, кажу, ваша робота зовсім не

[1]) Що до попівства, то Барвінский представляв собі єго в якихось ідеальних красках первісних проповідників демократичної віри Христової, вважав єго скорим до поступу научного і до чоловіколюбної роботи в користь „страждаючої“ людскости. Тоту свою ляменнівщину висказав Б. у „Сонних марах“. (Пор. теж критику на Обачного „Соціялісти між семінаристами“ в „Правді“ або „Замах на христіяньство“ „Наші хиби“ ідт.) Не потрібуємо додавати, що все те сонні мари тих котрі не знають, що з розвоєм „гармонійним“ з збільшаються і нетерпимість і клясовий егоізмі тим затрачуються чувства альтруістичні, слабне розуміне потреб загалу і зриваються нитки спільности з народом. Єсть то натуральний процес історичний, а бажане перемінити єго остаєся на всегда лиш „сонними марамц“ фантастів...

зійдеся зі „спільним розвоєм суспільности у всіх частях складових", з існованєм каст і кляс, хочби й „без супремації (хоч тоє, як ми показали, при такім стані не можливе) в народнім заступництві".

Ми замітили також, що Барвінский задля льояльности у новій програмі помінув зовсім бік соціяльний в народній роботі. Іменнож, коли в 1877 розпочалися процеси по поводу соціялізму, крик про комунізм, нігілізм ітд. був на порядку дневнім. В виду того Барвінский заявив, що „народня чи тоб україноФільська партія поставила своєю цілею працю... для просвіти народу і для розвою словесності — одже для добра свого народу а тим самим і для добра держави австрійскоі... Народня партія зорганізувалась в товаристві „Просвіта" і в „Товаристві імени Шевченка" відповідно до своєі цілі, просвіта народу і розвій словесности". (тамже 517). Про соціяльний бік народного житя нема й слова, хоч се було доперва чотири-пять місяців від написаня першоі програми (лютий липень!) Притихли деклямації про „усунене нужди", „добробит" і спинене розвою пролєтаріяту!

Кінчаючи нашу річ про програму народовців з 1877 року, мусимо еще одно сказати по сі поводу. Іменнож мусимо зазначити, що програма тота при своіх противорічностях а еще більше при своім мотивованю неяснім і не всюда льогічнім, не схарактеризувала нам, чим суть властиво народовці. Ми ледви чи й помилилибся, колиб сказали, що Барвінский склав свою програму більше з конечности сказати щось про суспільно-політичні і культурні пріпціпи своєі партіі, хоч, звісно й тут не держався одноі точки вихідноі і коли подав загальні і остаточні змагання народовців національні і політичні, то культурні погляди скрив зовсім перед публикою і замість них зазначив тілько спосіб просвітноі роботи між народом, що не становить еще те саме, що культурні погляди партіі. Яко культурні пріпціпи можнаб подати чи раціоналізм, чи що там, а не спосіб при вихованю-просвічуваню мас народних. Одно що іншого, а друге що іншого.

Але поминім се. Важнійшою, як кажу, ціхою єсть неясність, поза котрою скриваються самі найосновнійші признаки народовців. Ми тому перейдемо тепер до тих слів Барвінского, в котрих він ясніше висказуеся про свою партію. Ми переходимо до єго другоі „відповіди М. Др-у", заміщеної в „Правді" з 1879 (ст. 376 390). Відповідь тота дуже важна для характеристики „безпрограмовости" народовців і то тим важнійша, що вийшла від єі головного провідника-діктатора, чоловіка як на галицкого народовця доволі образованого, котрий значить певне бувби поставив ясну програму, колиб се було можна, бо, розуміеся, ліпше понимав відносини партійні і значінє народовців, ніж хто небудь інший з головного народовского штабу. З другогож боку сам Барвінский каже в своій „відповіди", що береться роз ясніти „ріжниці в поглядах п. М. Д-ва а народовців" (ст. 377) і через те єго статя набирає лиш тим більшоі рішучости й ваги.

Щоби не тратити богато місця, наводимо самі найважнійші замітки. „П. Д-ов, суть слова Барвінского — каже надіятися Українцям на прогрес і тілько на прогрес,— а народовці хочуть передовсім оживити руський народ яко национальну цілість, відзискати єму належну самостійність і самоуправу і дати єму змогу яко самостійній національности йти дорогою поступу. Словом у п. Д-ва на першім місци прогрес і тілько прогрес, хоч доволі неозначений (?) а у народовців, на першім пляні народовість" бо ми „не віримо, щоби оден прогрес без попереднього здобутя національноі самостійности[1]) міг привернути наш народ до житя" (384-385) „Нам здається, що перш усего праця всіх щирих людей наших повинна звертатися до того, щоб наш народ міг жити як народ, щоб його сини не відчужувались вір його". (386) А тепер найважвійше: „Отся ріжниця обох питань (націоналізму і прогресу) має вагу також в приєднуваню прихильників для одноі а другоі справи. Около национального питаня можуть і повинні громадитись всі сини народу — всі Русини — хочби йіх погляди суспільні, економічні, релігійні ітд. зовсім (навіть!) ріжнились"... „Словом національне — а суспільно-економічне питанє веде до відмінного, а зовсім не до однакового групованя людей навіть тогож самого народу" (Правда 1879 ст. 338)... „Ось чому ми не думаємо—читаємо дальше — щоб було в тім що небудь поганого, або як каже Дрв. „нечесного", що за „Правдою" в національнім питаню стають навіть „Сіоністи" (святоюрці-Римляне) і що через „Правду" виробилось „вже й між попівством богато народовців" (ст. 389) Ось вам важнійші виписки з „відповіди" Барвінского. Вони кажуть, тілько іншими словами, те саме, що і „Правда" з 1875 року, іменнож, що до народовців може належати кождий, хочби єго погляди суспільні, культурві ітд. були зовсім відмінні, або інакше, що партія народовців немає програми суспільно-культурноі а лиш програму вузко-національну. Єсть то що йно висказана, і то рішучо висказана заява Барвінского, котра так і силоміць вкладає нам в уста питанє: на що Барвінский укладав свою першу програму з 1877 року? — На що удавав, що єго партія має свої пріпціпи, коли знав, що так не єсть; що як раз народовці суть партією чисто національною без суцільних пріпціпів? Таке поступованє у Барвінского тим смішнійше, що він сам відчуває, кілько шкоди міг би принести ясною програмою своій партії, вже тим самим, що суспільні погляди вимагалиб „відмінного, а зовсім не однакового групованя людей навіть тогож самого народу". І він же значить сам звав, що програма при даних услівях не можлива, а помимо того ставив програми в імени народовців...

По при тоту замітку, яку ми зробили до слів Б-ого, ми властиво для нашоі теми не маємо нічого більше добавити. Та всеж таки ми не можемо поминути сеі нагоди, щоби хоч кількома словами не схарактеризувати того способу думаня, який зустрічаємо у Барвінского, а властиво у всіх наших тісних націоналів в

[1]) Курзив Б-ого.

загалі. Головна річ — то їїх погляд на розвій народу й усеї людскости. От хочби й тут у Барвінского: яке смішне відріжнюванє прогресу від націоналізму! Так начеб одно і друге то якісь річи, котрі з собою нічого не мають спільного, Ормузд і Аріман, або що. А між тим їїх відношеніе ясне як сонце! Бо вжеж, коли я, говорячи словами Бар-ского, переношу „прогрес“ на свій грунт, т. є. если я те, до чого дійшли найпередовійші народи Европи, ширю між своїм народом і через те підношу его морально до самих вершків людскої думки, до самого „святая святыхъ“ людского чутя, людских змагань і ідеалів то чиж я тим самим нерозвиваю своеї нації, чиж не убираю сей прогрес в характеристичні чертя націоналізму? Чи не розвиваю через те і язика і народних звичаїв і обичаїв ітд. ітд., усего того, що єсть альфою і омегою в поглядах тісного націонала? Ба і чиж можна в іншій спосіб піднести тоті признаки націоналізму, як не прогресом, як не тим, що єсть кровію у вселюдскім організмі, що єсть, так сказати, его мозком, самою основою его духового житя? Ми навіть просто не розуміємо, як можна приміром розвивати язик не розвиваючи понять; або розвивати звичаї та обичаї народу не підносячи уровеня его моральних потреб, его громадских і товариских поглядів. Но нашому, власне той прогрес, тоті космополітичні ідеї і змаганя се й є вміст в розвою кождого народу, а націоналізм єсть лиш его формою[1]), сказатибы, внішними ознаками его пристосованя-приноровленя до грунту, до індівідуальних прикмет даного народу.

А вони, тоті тісні націонали, хочуть розвою форми без розною змісту!

Ось як приміром філософує Барвінский. „Ми не віримо — каже він — щоби оден прогрес без попереднього здобутя національноі самостійности міг привернути наш народ до житя“. Так значить поки що плюньмо на всякий прогрес а здобуваймо найперш національну самостійність! Дурниця, если наш нарід буде темний і не буде мав що їісти, коби лиш Русь була. А Русь тоту то вже хіба св. Николай принесе з неба, бо звіснож не здобудуть сі темні та голі...

Але Барвінский доказує слушність своеї думки та думки галицких націоналів не аби-як! Ось послухайте? „Можна бути — каже він — найпоступовійшим раціоналістом ітд. а найменче щирим Українцем“ Річ сама в собі правдива, не правдива однак, если має бути доказом, що для нас пусті всякі раціоналізми ітд., бодля нас важне лиш те, щоби кожний був щирим Русином, а чи буде він раціоналіст чи ні, або, іншими словами чи буде розумний чи темний як глупа ніч — то то вже байка[1]). Тепер доперва порозумієте, чому той самий Б-ий волить такі клясичні твора як „Настася“ „Наталя“ „Вітка бозу“ ніж увесь европейский прогрес і через те з гідним подиву геройством показує, що висше высказаний прінціп вже сповнився в практиці на нім і на вихвалюваній галицкій литературі з сі „Натальями“ „Вітками бозу“ і з іншого того рода дрянею. Порозумієте дальше, чому Б-ий так радо відкликується до історичних прав, світогляду народнього, „неписаиого доктриною“ ітд. ітд. Порозумієте на послідок, чому на ст. 268 ним редагованої „Правди‘, з 1879 р. написано, що все чужосторонне єсть противонародне.

Всі наші вузкі націонали справді так немов заприсяглися не виглянути поза тісні рямки світогляду народного, поза невеличкий горизонт „своеї премудрости“. Боючися втратити хотьби частиночку зі своіх „святощів народних“ і премудрости батьків „неписаної доктриною“, вони трепечуть перед могучою хвилею загально людских змагань, думок і ідеалів. Все поклали вони в жертву формальному націоналізмови, свому богови на земли. Не знаючи, що народна маса двигаєся силою загально-людскої науки і загально-людского поступу, вони взяли на увагу сам так сказатиб видимий знак народного житя, его зверхні обяви і їйм неслушно приписали тоті сили, тоті прикмети, котрих вони справді не мають. Є се свого рода фетішізм, привязаний до форми національноі, фетішізм, котрий не позваляє порозуміти людям хочби й доброі волі і найліпших замірів, що під мозайкою індівідуально-національних прикмет бє одно спільне жерело, криеся одна спільна двигаюча сила житя!

Евгеній Левіцкий.

Десятиліте царюваня Александра III.

Статю під сим титлом прислав нам для Народа видний російский діятель, що, позиакомившися перше з нашою газетою, заявив нам, що годиться на деякі наші основні думки. Друкуємо его статю, в перекладі на нашу мову, тим раднійше, що політична воля й економічна полекша для народу в Росії, — котрих ся статя бажає, — прямо корисні не тілько нашим братам на Украйіні, а й нам, Русиям австрійзким. А корисні вони тим, що аж тоді би з нами не так числилися чужі, тай самі ми піднеслибися при більшій стичности з нашими братами в Росії, при браку кордону на наші матеріяльні й моральні плоди, як письменство й т. і. Нарешті, при політичній волі й красшій економічній долі народу в Росії, і між нами самими дуже би богато змінилося, — от хотьби те, що тоді й наші

---

[1]) Те саме сказали ми на комерсі по вечерку Шевченка і замітимо, — хоч се тут властиво не належить, — що за те щось три рази нападала на нас редакція „Дѣла“ з смішним дон-кішотским завзятем. Та от щось в 1½ місяця написав і д. Др-ов в „Споминах“. що „націоналізм може бути лиш формою“ (Сп. III-IV ст). проти чого ред. „Дѣла“ в своій відповіди несказала вже ні слова. Найкумеднійшеж те, що „Зоря“, видавана „тов ім. Шевченка“ отже остаюча під зарядом трохи не усьоі народовскоі олігархіі, написала в 8-ім нрі, майже рівно в місяць після моеі промови отсі слова: „Націоналізм — то вічна форма, в котрій буде з'являтись і рости людске житя на землі; це грядка, де сходять і ростуть самі високі, космополітичні ідеї“ (Зоря 1890 з 15 цвітня, ст. 117). І щож буде з ерміндою „Дѣла“ і трагікомедією, яку деякі старші народовці відограли на комерсі?

[1]) Тим здаєся заімпонував Б-ий своему біографови, котрий пише, що він, тобто Б-ий, мав „велике знане“, „широкий погляд на світ“, „на руску справу“ ітд. ітд. („Споминка про житє и дѣяльность В. Б-ого Львів 1884 ст. 42 і 66). Ми в чім іншім признаємо заслуги і вартість Б-ого, але не признаємо за ним ні великих, незвичайних состей ні „широких поглядів“.
москальофіли стали би далеко поступовійші, бо мали би в Росії конституційне, вільнодумне правительство, з котрим би мусіли помиритися, коли тимчасом тепер вони, що до Росії, противники всякої волі.

Ся статя ділиться власне на дві половини: в першій порівнюєся царюваня Александра II. й Александра III., — в другій ставиться позитивні вільнодумні вимоги. Правду сказавши, нарис політично-суспільної волі для

Росії вже вироблений в книжці М. Драгоманова „Вольный Союзъ — Вільна Спілка. Опытъ украинской политико-соціальной программы. Женева 1884 р., і вироблений далеко ширше й основнійше, тай з більшими гарантіями для українскої народности, ніж у сій статі. Та гарно було би, якби в Росії скоро дійшло до сякої-такої волі хоть по такому, як думаєся в отсій статі... А нам бачиться, що справді до перемін у Росії, після сеї статі, може прийти скорше, особливо, коли так справді переконаний загал просвічених російских людей, як то автор підносить Треба тілько, щоби той загал не спускався на царя, а сам голосно й дружно заявив, чого ему треба— прямо організуючи по всій Росії подачу відповідних петицій від усяких корпорацій і т. п. З сим певне буде мусів числитися й царь, і тілько тоді може й поцустить, коли не схоче йти протів волі загалу, т. є. губити себе і свою династію.

Редакція.

I.

Пора роздивитися в царюваню Александра III. Се тим умістнійше, що російскі часописі по неволі мусять мовчати, а в заграничних годі подибати сяк-так безпристрастний осуд подій теперішного правительства. Західноєвропейскі часописі находяться під впливом політичних симпатій і антіпатій, і через те хвалять або гудять руский народ та урядову Росію, після своіх вузких партійних цілей[1]).

Окрім французских часописей, котрі пишуть задля будущого француско-російского союзу (Alliance franco-russe), усе, що пишуть про російскі внутрішні та внішні справи, майже всі інші західно-европейскі часописі, зводиться ось на що: в нутрішній політиці Росія переживає добу реакції й здоптаня всіх вільнолюбних та людских реформ, що завів чи мав завести Александр II; у внішній політиці вона хитаєся між особистим миролюбством царя та заходами „панславістів“ — збірне імя, під котре підводять і прихильників Каткова, і славянофілів, і навіть людей зовсім іншого напрямку, коли вони не поклоняються сліпо Западови та не величають „Лігі мира“.

Від коли в західній Европі появилися люде, що більше чи менше знають Росія, от як Леруа Больє, Маккензі Уольлес і інші — то вони, судячи не після чужого голосу, порозуміли, що і в царюваню Александра II були великі прогалини. А про те все таки загально думають, що якби не злощасна катастрофа 1 марта 1881 р. (убійство царя. Ред.) то Росія була би тепер на верху щастя, і що Александр III, своєю старорускою політикою, здоптав святий заповіт, що ему лишив батько день перед своєю смертію Оповіданє Леруа Больє про те, як імператор Александр II підписав „конституцію“, в загалі, заневне вірне. Тілько-ж, питаємо, чи справедливо те, що виводять із сих фактів?

Не розбираючи передом справи про добдійства, котрих чекають російскі й заграничні ліберали від конституційного правительства, — треба на сам перед відповісти на інший запит: чи справді десять літ царюваня Александра III чинять якусь нову добу, що різко відбиває від переказів царюваня царя-освободителя? На сей запит прийдеся відповісти двояко, і то інакше, після того, що ми возьмемо за добу Александра II.

Коли се доба піднятя громадского духа, що настав за бідами й научками Кримскої війни; коли під царюванєм Александра Николаєвича ми будемо розуміти історію перших років єго управи, тоді, певне, прийдеся признати, що правительство Александра III в богато дечому відступило від реформ Александра II і де в чому їіх урізало Коли-ж під добою Александра II розуміти добу кінця шісдесятих і ввесь час сімдесятих років, то, поклавши руку на серце, прийдеся сказати, що Александови III припав тяжкий спадок. Прийдеся сказати, що в внутрішній політиці — доба Александра II видала: муравьевский пострах, адміністративні висилки, клясичні гімназії — сі справжні гнізда „нігілізму“ — міску уставу з чисто купецкою організацією, що довела до господарки гостинників та шинкарів, навіть в столичних містах; у внішній політиці — поклони перед Німцями, друге виданє святого союза і некорисний берлінский трактат. Сі всі внутрішні і внішні невдачі в звязку з задержкою і неповним переведенєм навіть скорше задуманих реформ не могли затертися недовгою ліберальною диктатурою Лоріс-Мелікова. Ся диктатура не могла навіть відвернути катастрофи. Наставша після того реакція була зразу тілько конечним наслідком як попередної політики, так і викликаного нею виступу анархістів.

Ми, сучасники другої половини царюваня царя-освободителя, були би-смо дуже близорукими та несправедлими людьми, якби скорше чи пізнійше не почули тої очивидної правди, що перше десятиліте царюваня Александра III се не перерва, а продовжка переказів, що лишив єго попередник. Говорять про діятелів теперішнього царюваня: називають Д. А. Толстого, Побєдоносцева, Каткова... Та хиба-ж вони не були й діятелями тамтого царюваня? Хиба Побєдоносцев раптом приблизився д Александрови III і став єго вірником тілько від тоді, як теперішний царь вступив на престол? Хиба Толстой, яко міністр народної просвіти, був ліпший, вільнодумнійший, користнійший для Росії, ніж той же Толстой в ролі міністра внутрішних справ? Хиба той же Толстой, яко обер-прокуратор св. Синода, менше давив і православіє, і роскольницкі секти, ніж єго наслідник Побєдоносцев? Хиба гімназіяльна устава сім-

---

[1]) Головна представителька француского русолюбства, д-ка Адан, знає Росію не красше найзаввятійших русоненавистників. Доказ — поміщена в єі часописі страх безтактна статя Ціона про француско-руско-австрійский союз, та повна грубих помилок видана д-кою Адан компіляція графа Васілі (саме імя котрого звучить неписьменно): La sainte Russie. Найоргінальнійшу частину сеї вихвали російских назадницких течій чинить переповнена помилками статя про російскі дворянскі роди, з котроі визирає самий рабский наклін — понизити за всяку ціну рід Долгоруких і особливо д-ку Юрьевску (неслюбну жінку Александра II. Ред.), до котроі в Росії нікому нема діла і котрою тепер ніхто не інтересуєся. Не вже „граф Васілі“ справді думає, що Романови (царский рід. Ред.) можуть дивитися на (неправоложного Ред.) сина д. Юрьевскої як на будущого претендента?

десятих років не варта університетскої устави вісімдесятих і хиба ся остатна не діло рук Каткова, Леонтьєва, Любімова, діятелів, що далеко більше належать до минувшого царювання, ніж до теперішного? Хиба не звісно загально, що особисте Александер III зовсім не симпатизує клясичній системі і хто не знає, що єго правительство зробило перший крок до поважної гімназіяльної реформи? Будьмо ж безпристрастні і не приписуймо теперішному правительству того, що єму накинуло попереднє: довлѣет дневи злоба его—досить для теперішного правительства й єго власних помилок.

Нам говорять про людскі основи царювання Александра II. Та чи ж не то царюванє було добою найенергічнійшої діяльности III Отдѣленія?... Говорять про німоту теперішних часописей. Справді, се сумний фактъ; тілько ж чи заборона „Современника“ і „Русскаго Слова“ не варта заборони „Отечественныхъ Записокъ“? Хиба ми не знаємо, що за царювання Александра II сказати що небудь про отзейских баронів або виразитися, що мовляв, у Росії надто богато Німців генералів, мали майже за головну зраду?

Чи ж виходить із того, що ми тепер переживаємо добу „національних відродин“, про котру так голосно звіщають остатні потомки славянофільства? Певне, ні. Домагаючись безпристрастних відносин до доби Александра III, я власне через те й беру для себе повне право критичних відносин до неї. Щоби вказати спосіб ліку, треба знати справдішний характер слабости.

Оглядаючись, без усякого упередженя на історію остатного десятилітя, кождий чесний чоловік мусить признати, що в початках теперішного царювання, рядом із полохаючими способами, що постигли не тілько ворогів правительства, а й наймирнійших обивателів, правительство Александра III виказало, однако, явний намір зробити дещо в користь народних мас. І дещо й справді було зроблено. Скасованє податку від душі, заведенє мужицкого поземельного банку, устави, що хилять ся до охорони фабричних робітників (хоть як би вони недосконалі) — се все безперечно принесло деяку користь народним масам.

Оглядаючи інші боки внутрішної і внішної політики Александра III, ми бачимо в ній не виключно назадницку течію, а сумішку основ, нерідко супротивних. Так напр. очевидну неконсеквентність проявило правительство, що до крайін держави. Загнавшись за централістичними прямованями, дорадники єго величества поряд із заходами вповні демократичними і справді користними, сотворили й цілий ряд способів, що були на руку тілько вузко-становим інтересам російских дрібних урядників. Така більша частина так наз. обруситєльних способів. Зразу в Польщі, після того в Прибалтійскім краю і, остатним часом, у Фінляндії, поряд із способами, заслугуючими повної похвали (треба судити не з погляду віденьских газет, а знаючи справу), появилися способи, що йдуть до того, щоби сотворити земний рай для російских урядників, котрі шукають теплих становиск. Давати становиска людям, нерідко ні до чого не спосібним і, в кождім разі, невнакомим з місцевим житем, се у деяких адміністраторів значить „держати твердо русску коруґву“. Та мусимо признати, що політика Александра III що до окрайін і особливо що Прибалтійского краю, все ж таки ліпша ніж політика минувшого царювання. Заложене в Польщі мужицкого банку та визволенє Естів і Латишів із ярма німецкої буржуазії та прибалтійского рицарства, се все безперечні заслуги, хоть які би там були подрібні помилки правительства при переведеню тих реформ. На сі помилки, запевне, треба вказати. Пришибнувши в Прибалтійскім краю нановане німецке, а в Фінляндії шведске[1]) правительство пішло с-похова дорогою насильного російщеня. Замість того, щоби причинятися в Польщі — до розвою польскої мови, в Литві — литовскої, в Фінляндії — фінскої, дорадники Александра III хотять справді провести отсю основу: „Визволяй народні маси від національного і станового нагніту на те, щоби потім віддати їх в опіку російским урядникам“. Хто не спізнає в сім і нашої преславної болгарскої політики, котра зводиться на те, що, визволивши Болгар із ярма Турків та фанаріотів, ми „опікувались“ ними при помочи на пів письменних урядників, невдар-консулів і надто чванливих генералів?

Сотворяючи на окрайінах і у славянских братів, російский урядницкий рай, правительство Александра III було вповні вірне заповітам минувшої доби. Нове царюванє видаєся чим іншим. Маю на думці різке й сумне противуріче між деякими безперечно „народницкими“ прямованями і тими становими дворянско-купецко-семинарскими забаґами, що хоть і проявилися в сімдесятих роках, та якось менше вискакували вперед і показували більше сорому. В сім однім друга частина царюваня Александра II от-як вільнодумнійша ніж теперішна доба (загальна військова повинність). Та й тут не слід убільшувати.

Дворянскі прямованя, що вказались остатним часом і в часописях, і в законодавстві, правду кажучи, менше шкідливі ніж інші, по просту через те, що сред самого дворянства їм прихильна тілько меншість. А про те, ті прямованя принесли вже досить гіркі плоди. Основавши одною рукою мужицкий банк, правительство основало другою рукою банк для російского дворянства. Я не мавби нічого против закладу, що помагав землевладільцям визволитися від лихварів, якби врешті той заклад помагав тому, щоби земля переходила в руки хліборобів: та на се мігби зовсім вистатчити мужицкий банк, котрому хибує тілько ширшої і менше станової організації[2]).

Замість того, сотворено становий дворянский заклад, супротів духа російского дворянства, що ніколи не було і не хотіло бути кастою. В уставі банку, як і в преславнім (сильно обкроснім Государственним Совітом) проекті про земских начальників проведено давно щезнувший в житю, глупий і пристарий — від визволеня мужиків — розділ межи дворянством потомковим і особистим; видано, з засобів біднійших верстов, облігації дворянского банку, т є всі стани покликано піддержувати дворянску земску посілість. В адміністрації, навіть в загально-просвітній школі (циркуляр про діти локаїв і візників) невдатно попробовано загніздити дворянский дух.

Так само ясні прямованя, котрі варто назвати адвокатскими або, коли вгодно, семінарскими. Я нічого не маю против основуваня так наз. церковно-парохіяльних шкіл. Самі по собі ті школи були би навіть корисні, якби вони не касували, а доповняли земскі школи. Церковно-парохіяльні школи, в усякім разі, ліпші від сільских учителів із капралів, ліпші від тих неземских народних шкіл, які ми бачили в сімдесятих роках, в українских губерніях. Тілько ж заводити ті школи явно на те, щоби вменшити або навіть скасувати земскі школи, була груба помилка, явний наслідок семінарского кастового духа, що без чола приклеює собі афіш православія.

Кастові семінарско адвокатскі прямованя (їх слід відріжняти від православія, що, по своїм засадам, вимагає терпимости й соборної, земскої основи) апетити й ідеальчики консисторских урядників, іще за Александра II довели до систематичного нагніту як православія, так і роскольницких сект. Ні для кого не тайна, що за „ліберального“ пра-

---

[1]) Чудно напр., що міщане, з котрих многі такі ж хлібороби, як і мужики, не можуть користуватися мужицким банком.

[2]) В Фінляндії Шведи чинять не більше 10% людности, Фінни майже 90%, а тимчасом за державну мову мають шведску. З сего, запевне, не виходить, щоби, випхнувши шведску мову, слід завести російску.

вительства Александра II священник мусів їхати 40, 50 верст, щоби дістати паспорт від благочинного (декана) і то на те, щоби поїхати на ярмарок у місто, віддалене напр. 20 верст від єго села. Всім звісно, що Д. А. Толстой трібував обернути благочинних мало що не в поліцейских агентів або бодай в шкільних надвирателів, і вимагав від них, щоби ставили священникам ноти з обичаїв!')

Коли так поступали з представителями урядової, пануючої церкви, то легко порозуміти настоящу причину переслідування роскольників. В Росії тілько один „клерикалізм" — клерикалізм урядницкий. В початках теперішнього царювання, роскольники ожили: наділ їйх були великі. Треба завважати, що в перші роки царювання Александра III переслідовання справді були вменшилися. Ліберальний Александр II байдуже дивився на поліцейскі нагінки, що йшли напр. против малоруских евангелистів (невірно званих штундистами). За єго царюваря відбувся знаменитий суд над проводирями новоросійского штундизму[2]). В початках царювання Александра III штундистів оставили було в спокою. Тілько-ж семінарско-адвокатска кліка небавом найшла підходячий повід для викорененя ненавистної їйй раціоналістичної секти. Дописуватели з поліцейским нюхом, підбивані урядниками і деякими архипастирями, постарались представити штунду яко рух, буцім то ворожий рускій національній ідеї[3]) і навіть явно зрадливий. Легковірну публіку постарались переконати, що штундисти замість портрету російского царя, всігди вішають в своіх хатах портрети німецкого цісаря Вільгельма і князя Бісмарка. Звязавши сю хитру видумку з тим загально звісним фактом, що штундисти дещо переймили від німецких баптистів (завважте: воротів урядового лютеранства), стали кричати против німецко-лютеранскої (так!) противдержавної пропаганди. Сі крики викликали нові строгі заходи против штунди.

Ті-ж адвокатско-семінарскі течії попсували добродійні реформи, введені правительством в Прибалтійскім краю. Не ограничившися обороною православних Латишів від німецких консисторій[4]), на що правительство наше мало повне право, урядники стали проповідниками, що їм зовсім не до лиця.

Рядом із дворянскою та адвокатскою течією, в Росії є ще третя, найпагубнійша від усіх інших і заслугуюча назви кулацкої.[5]) Назвати еї буржуазною годі, бо нічого похожого на західно-европейску буржуазію у нас не може появитися, задля всіх економічних умов, в яких находиться Росія.

Говорючи про економічний лад Росії, західні писателі, що досліджували еї побит, а також і значна частина наших писателів звичайно дають загальну характеристику, котру можна прикласти головно до Великоросії. Міркуючи про інші частини Росії, звичайно висувають на перше місце тілько жидівску справу, котра, по моєму, тілько частина рускої справи і котру зовсім не так важко розвязати, як думають многі. Та тут не місце остановлятися на сій подробиці[6]). Найважнійше вияснити собі ті загальні умови, що однако доторкаються і громадскої і подвірної, і вільної від жидів і заселеної ними частини російскої держави.

В цілій Росії, не виключаючи російскої частини Польщі, розвиток капіталізму крайне ограничений цілим рядом умов, як внішних, так і внутрішних[7]). Між іншими, головно перешкоджає зростови російского капіталізму єго невигідний стан у боротьбі на всесвітнім ринку. Обширність просторони, неможливість дігнати Захід і Америку в розвитку доріг, дорожня кредиту темнота предприємців — се все заставляє наш капітал бути тілько нещасним товаришем подорожі західно-европейского капіталу. Єдиний поважний продуцент, годен видержати конкуренцію — се мужик хлібороб і дрібний промисловець (кустар). Визволити єго продуцента з неволі дрібного лихварства, дати єму простор і отворити єму відхід на єго вироби — така повинна бути головна завдача рускої економічної політики. Не маючи на свої услуги основної умови західного капіталізму — армії безземельного пролетаріяту, — наш грубий капітал держиться головно через усякі штучні піддержуючі способи. Він не може обійтися без гарантій, підпомог і високих, майже заборонюючих тариф. Та була би велика помилка, якби думати, що такий виключний стан Росії — щось вічне і фанталістично наперед назначене в книзі долі. Теперішний стан, незвичайно догідний для великих економічних заходів у користь народу, потреває не вічно. Коли стане більше людей, намножиться пролетаріяту, то ми можемо втеряти наш упривільований стан, і не спасе нас тоді ні великоруске громадске володінє землею ні тепер уже визискувана кулаками артіль (робітницка спілка). Коли правительство не стане передом обережне, коли воно, як передше, буде помагати розвивати капітал, а не виступати против него всякими залежними від него способами, то у нас повстане своя „буржуазія", в найгіршім розуміню сего слова. Буржуазія західно-европейска прислужилася в свій час дуже цівілізації, пришибнувши феодалізм (дідичів) і піднявши ідею політичної волі. У нас кляса капіталістів може бути тілько консервативна в найгіршім розуміню слова, т. є. ретроградна через те, що може істнувати тілько при пагубній для народу політиці.

(Конець буде). М. Ф.

Перший наклад сего числа сконфіскувала ц. к. прокураторія за статю д. Нестора Яворовского — Вибори до ради повітової в Снятині і п. староста Арвай. Давши на тв місце статю Лиш дальше по тій дорозі! Не. Я. видаємо число в-друге.

---

[1]) Ряд навчаючих фактів що до нагніту православія можна найти в звісних „Записках сельского священника", що друкувалися в Русской Старинѣ і вийшли осібною книжкою

[2]) В руках автора еєї статі є обширний матеріял про штундизм. Частина єго буде передана редакції Народа. М. Ф.

[3]) Українскі штундисти справді відхиляються від українства, напр. мовою та се для українского народу тілько шкода. А винні сему українскі народовці, що не займаються, як слід, штундистами, також їйх провідники як Костомарів, навіть заявляли російскому урядови, що беруться побороти штунду, аби він тілько трохи попустив укр. національности. Чи остатна малаби вже виключати й терпимість в справах віри?! Ред.

[4]) Остатні в Росії не ліпші від російских коисисторій. В Херсонскій губерній лютеранскі пастори нерідко викоріняли баптистів при помочи станових і урядників, достоту так, як православні священники, станові й сільскі війти викоріняли штундистів.

[5]) Кулак — у Росії сільский визискувач, дерун із народу. Ред.

[6]) З дальшого виходить, що при переведеню отсеї програми, ся справа щезне сама собою.

[7]) Порівн. В. В „Судьбы капитализма въ Россіи". Після статей Чернишевского, ся книга — єдиний самостійний твір рускої економічної науки.

Заміст: Вирок судовий. Селяне на зборах „Просвіти й общества Качковского", Дра. Ярославича, Якова Невсотюка і Павла Думки. Зі Снятинщини, Галайди. Лиш дальше по тій дорозі, Не. Я. Безпрограмовість „народовців" і йіх будучність, IV. Ев Левіцкого. Десятиліте царювання Александра III, М. Ф.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної" Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік I. Львів 15. л. жовтня 1890. Ч. 20.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Академична ч. 22.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати. В справах редакційних можна говорити від 11 до 12 рано і від 2 до 3 поп.

ОРГАН РУСКО-УКРАЇНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

ПРОГРАМА РУСКО-УКРАЇНСКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ.

Зваживши, що теперішні економічні політичні і культурні потреби нашого простого народа і інтелігенції такі, що обі наші старші партіи — народовска і москальофільска, — при своїх основах і цілях, не в стані заспокоіти тих потреб, — ми, руско-украйінскі радикали, порозумівшися приватно в днях 4 і 5 н. ст. жовтня 1890 р., виступаємо отсе яко нова партія під назвою Руско-украйінска радикальна партія з ось якою програмою:

А. ПРОГРАМА МАКСІМАЛЬНА.

1) В справах суспільно-економічних змагаємо до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціялізму, т. є. хочемо колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних.

2) В справах політичних хочемо повної волі особи, слова, сходин і товариств, печаті і сумліня, забезпеченя кождій одиниці, без ріжниці пола, як найповнійшого впливу на рішанє всіх питань політичного житя; автономіі громад, повітів, крайів, у справах, котрі тілько йих дотикають; уділеня кождому народови можности як найповнійшого розвою культурного.

3) В справах культурних стоїмо на грунті позитівної науки, за раціоналізмом в справах віри і реалізмом в штуці, і домагаємося, щоби всі здобутки культури і науки сталися власностію всего народа.

Б. ПРОГРАМА МІНІМАЛЬНА:

а) В справах економічних змагаємо до матеріяльного добробиту всіх робітних людей і усуненя всякого визискуваня економічного. Щоби до того дійти, уважаємо потрібним перевести на разі отсі реформи:

I. Реформи в ціли повздержаня скорого творення пролетаріяту.

1) Знесенє податку грунтового і в загалі річевого і заведенє прогресівного податку доходового з узглядненєм вільного від оподаткованя мінімум істнованя;

2) Винятє з під екзекуції такої скількости грунту з приладами господарскими, котра для удержаня при житю родини рільника є конечно потрібна (мінімум екзістенції);

3) Заборона екзекуції на субстанцію грунту а ограниченє екзекуції тілько на дохід з грунту;

4) Супротивляємося заведеню неподільности грунтів селянских яко средству до витвореня маси пролетаріяту рільничого;

5) Супротивляємося примусовому переведеню комасації, котре би грозило покривдженєм біднійших селян, але стоїмо за підпиранєм добровільної камасації через усякі улекшеня податкові, стемплеві і правні;

6) Супротивляємося заведеню цла на продукти рільні і всі продукти конечно потрібні до житя, бо се утруднює істноване біднійшим верствам, а допомагає тілько до збогачуваня заможних капіталістів; в загалі єсьмо противні всякому протегованю богатирів і капіталістів на шкоду бідних верстов.

II. Реформи зміряючі до витвореня постійної громадскої організації народної продукції яко одинокого способу розвязаня питаня суспільного.

1) Щоби дотеперішна спільність громадска, де вона ще істнує, не роспадалася, єсьмо за безоглядним заказом діленя громадского добра;

2) Маючи на ціли, щоби вся земля з ча-

сом, в дорозі правній, перейшла на власність громад, уважаємо потрібним публичне допомаганє громадам при набуваню на власність громадеку земель лежачих в їх границях, через признанє громадам реального права першенства при всяких ліцітаціях і продажах з вільної руки і через утворенє відповідної кредитової й операційної інституції для достарчуваня фондів на такі закупна ;

3) Задля тої самої ціли єсьмо за зреформованєм устави спадкової в той спосіб, щоби безтестаментарне наслїджуванє землі було ограниченє лише до найблизших кревних (напр. до 3-ого коліна) і жінки, а щоби грунт спадковий переходив на власність громади без огляду на те, чи се грунт рустикальний, чи домінікальний.

4) Для виобразуваня селян в господарці громадскій, єсьмо за основанєм публичних інстітуцій господарско-наукових і за організацією фахового надзору над господаркою громадскою ;

5) Для виобразуваня народа в продукції промисловій і в техніці циркуляції продуктів, єсьмо за закладанєм і удержуванєм громадских спілок промислових і торговельних ;

6) В загалі єсьмо за найширшою організацією всіх людей робітних без ріжниці заводу в ціли самооборони против визискуваня з боку капіталізму і для взаімної помочи.

III. Реформи в публичній господарці скарбовій.

1) Жадаємо, щоби через ограниченє видатків на мілітарізм і віддане як найбільше діл адміністраційних в руки самих горожан, заведено як найбільшу ощадність ві всіх видатках публично-державних і тим способом улекшено тягар біднійшим верствам і усунено всі ті міри фіскалізму, що спиняють економічний поступ особливо кляє біднійших ;

2) Длятого жадаємо цілковитого знесеня монополю соли, лотерії, змешеня оплат і тягарів фіскальних від спілкових предприємств, зниженя податків посередних від конечних потреб житя, а перенесеня їх на предмети збиткові, знесеня оплат від менших спадків і т. д. В загалі, стоячи за запевненєм кождому мінімум екзістенції вільного від податків, єсьмо за тим більшим онодатковањем великих спекуляційних операцій капіталістичних ;

3) Жадаємо, щоби правительство причинювалося до економічного піднесеня краю — через регуляцію рік, охорону лісів, підномаганє мас робучих, а не капіталістів і визискувачів.

б) В справах політичних.

I. Зваживши, що руско-украйінскій радикальній партії приходиться поперед усего працювати в рамах Австрії, ми в обще-державних справах політичних будемо йти солідарно з усякою партією, котра змагати буде до отсих реформ політичних :

1) Заведенє загального, безпосередного, тайного голосованя і усуненя всяких привілегій політичних одних станів над другими, остаточно через знесенє курій виборчих при виборах до всяких репрезентацій державних, краєвих, повітових і громадских. Під правом голосованя розуміємо активне і пасивне право вибору. Право те повинно бути признане як мущинам так і женщинам ;

2) Реформа теперішнього мілітаризму в такий спосіб, щоби виобразуванє військове сталося ділом школи, щоби війска постійні були знесені і натомість заведенє людове ополченє та щоби Австрія як найдіяльнійше виступила в сучасних змаганях до усуненя війн, в роді судів мировых міжнародних, розвою права міжнародного, завязуваня правдивих союзів мирових і т. і ;

3) Запанованє у внутрішній політиці Австрії правдивого автономізму, котрий би бачив силу монархії в як найкрасшім культурнім і національнім розвою провінцій і народностей і в задоволюваню всіх їх жадань, котрі змагають до сеї ціли ;

4) Рішуча боротьба з усякими ограниченями свободи одиниці, корпорацій, провінцій і народностей в заспокоюваню своїх матеріяльних і духових потреб ; боротьба, особливо через знесенє всяких законів виємкових, з усякими реакційними, експлуататорскими і антігуманними змаганями чи то одиниць, корпорацій, чи цілих сістем урядових ;

5) Популяризація юріздікції через віддане справ дрібнійших карних і цівільних до компетенції судів громадских, розширенє атрибуції судів присяжних на всі важнійші проступки і провини, знесенє цензу при виборі судів присяжних і поручене вибору головної листи громадам, заведенє як найкоротшої процедури устної в справах цівільних, безплатний вимір

справедливости і відвічальність урядників за всяке нарушенє законів підчас урядованя — перед судом присяжних.

II Зваживши, що руско-украйінскій радикальній партіі приходиться працювати головно в східній Галичині ми в справах краєвих будемо йти солідарно з усякою партією чи групою, котра змагати буде до отсих реформ краєвих:

1) Як найширший розвій автономії краєвої так, щоби всі жизненні справи краю були полагоджувані в самім краю;

2) Усуненє централізму і бюрократизму в справах автономічних і адміністраційних і запевненє горожанам як найбільшого безпосереднього впливу на хід усіх справ адміністрації автономічної і державної.

III. Зваживши, що розвій мас народних можливий тілько на грунті національнім, руско-украйінска радикальна партія в справах національних змагати буде до піднесеня почутя національної самосвідомости і солідарности в масах усего руско-украйінского народа, через літературу, збори, зйізди, товариства, демонстрації, відчити, печать і т. і.

в) В справах просвітних, руско-украйінска радикальна партія, вважаючи на те, щоби здобутки позитивної науки сталися власностію цілого народа, домагаєся:

а) ***Що до організації просвіти:***

1) Цілковито безплатної науки по школах народних, середних і університетах;

2) Організації державної публичної помочи для доставленя спроможности образуватися незаможним клясам суспільним;

3) Можности користаня з науки в школах народних, середних і університетах для всіх без ріжниці пола.

4) Підвисшеня видатків на просвіту в загалі, а просвіту народну особливо.

б) Що до самої науки:

1) Переміни теперішної системи шкільної з тим, щоби школи народні були уладжені в напрямі реальнім і подавали знанє, більше відповідне вимогам житя громадского;

2) Переміни теперішної сиcтеми шкільної в тім напрямі щоби розширено обсяг наук природничих, а обмежено клясицизм по середних школах, щоби подавано здобутки позитивної науки і по питаням суспільним та природничим;

3) Усуненя з науки шкільної всякого догматизму.

Не обмежаючися на науку шкільну, руско-украйінска радикальна партія буде старатися популяризувати здобутки позитівного всесвітного знаня, особливо наук про справи соціяльні та економічні.

У Львові, 6 н. ст. жовтня 1890.

В імени присутних на зйізді:

Др. Данилович Северин ***Павлик Михайло***

Левіцкий Евгеній ***Франко Іван***

Др. Яросевич Роман.

ВЛАСТЬ ТЕМНОТИ.

ДІЯ III. Особи: Яким, Микита Акуліна, Анися, Апютка, Митрич — старий робітник, вислужений вояк, кума Анисі.

ДІЯ III. Петрова хата. Зима. Після 2-ої дії минуло 9 місяців. Анися в хатнім убраню сидить за ткацким варстатом, робить. Анютка на печи. Митрич, старий робітник.

ПОЯВА I.

Митрич (уходить помалу, роздягаєся). О, Господи помилуй! Що-ж, не прийіжжав господар?

Анися. Га?

Митрич. Микити з міста не було?

Анися. Нема.

Митрич. Гуляє, видко. О, Господи.

Анися. Зробив порядок на гумні?

Митрич. Аже не як. Усе як треба попрятав, соломою прикрив. Я не люблю аби-як. О, Господи! Миколо Милостивий! (Колупає мозолі). А то би пора єму й бути.

Анися. Чого єму квапитися. Грошi є, гуляє, бачу, з дівкою...

Митрич Грошi є, то чому-ж і не гулять. А Акуліна-ж чого в місто поіхала?

Анися А питайся єі, чого єі туди чорт поніс.

Митрич. В місто чого? В місті всего богато, аби тілько за що. О, Господи!

Анютка. Я, мамко сама чула. Хустку крамску, каже, тобі куплю, абих так дихала, каже, куплю; сама, повідає, виберем. І убралася вона гарно як: юпку плюшову наділа і шаль французкий.

Анися Ой, кажу, що дівочий сором до порога, а переступила, та й забула. То-то ще раз безвстидниця.

Митрич. От тобі й на! Чого соромітися? Грошi є, то й гуляй. О, Господи! чи ще не час вечеряти? (Анися мовчить). Піти нагрітися тимчасом. (Лізе на піч). О, Господи, Матінко Пресвятая Богородице, Миколо угодниче!

ПОЯВА II. Ті самі й кума.

Кума (входить). Не вернувся, видко, твій?

Анися. Нема.

Кума. Пора би. Чи не зайіхав до нашої коршми. Сестра Текля казала, матінко моя, що там стоїть саней богато з міста.

Анися. Анютко! А Анютко!

Анютка. Чого?

Анися. Побіжи-ко ти, Анютко, до корчми, подивися. Чи не туда, бо й є, по пяному зайіхав?

Анютка (зіскакує с печи, одягається). Зараз.

Кума. А Акуліну з собою взяв?

Анися. Таже їхати би ні за чим. Ізза неї вся оруда найшлася. До банку, повідає, треба, взяти гроші, а все тілько вона єго путає.

Кума (хитає головою). Преч би ся казало. (Мовчанка).

Анютка (в дверях). А коли там, то сказати що?

Анися. Ти тілько подивися, чи там?

Анютка. Ну що-ж, я живо вернуся. (Відходить).

ПОЯВА III. Анися, Митрич і кума (Довга мовчанка).

Митрич (вівкає). О, Господи, Миколо Милостивий!

Кума (здригається). Ох налякав. Хто-ж се?

Анися. Та Митрич — робітник.

Кума. О-о-ох — як настрашив. Я й забула. А що, кумо, кажуть, сватали Акуліну?

Анися (вилізає ізза варстата і сідає коло стола). Пустилися були з Дідлова, та видко, чутка є й у них, пустилися тай тихо, так і застрягло діло. Кому охота?

Кума. А з Зуєва-ж Лизунови?

Анися. Посилали сватів. Та також не стокмилося. Він і до себе не припускає.

Кума. А віддавати би треба.

Анися. Та же ще й як треба. Не знаю, кумо, як зо двора зіпхати, а тут ані руш діло не ліпиться. Єму не хочеся. Тай їй також. Не нагулявся, видиш, іще з красунею своєю.

Кума. І-і-і, гріхи. Ніхто би такого і в казці не сказав. Адже-ж вітчим їй.

Анися. Ех, кумо. Опукали мене, оцигани-ли так хитро, що й повісти годі Нічого я з дуру не завважувала, нічого я не думала, отак і замуж ішла. Нічогосінько не догадувалася, а вони вже знюхалися були.

Кума. О о, се то ще раз!

Анися. А чим далі, тим більше! Бачу, від мене ховатися стали. Ах, кумо, тай гірко-ж міні, гірко, гірке житє моє було. Та якби то я не любила єго.

Кума. Та що вже й казати.

Анися. Тай гірко-ж міні, кумо, від него кривду таку терпіти. Ох, гірко!

Кума. Що-ж, кажуть, і руки єго свербіти стали?

Анися. Всего є. Бувало, пяний сунокій-ний був. Пив він і перед тим, та все, бувало, люба я єму була, а тепер, як надуєся, так і пре на мене, стоптати ногами хоче. Оногди за коси руками вхопив, насилу вирвалася. А вже дівка гірш змії. І як тілько таких лютих земля родить?

Кума. О-о-о! Кумо, тай мізернаж ти, як бачу! Якже-то терпіти; бідного приняла, а він над тобою так збиткуватися буде. Чому-ж ти єго не уговкаєш?

Анися. Ох, кумко люба! З серцем своїм що зроблю. Покійник який острий був, а все таки я, як хотіла, так і крутила, а тут не можу, кумко. Як побачу єго, так і гнів увесь минеся. Нема у мене против него й сміливости ніякої; ходжу перед ним, як мокре курча.

Кума. О-о, кумо! та се, видко, наслано на тебе. Матрона, кажуть, тото вміє. Певне вона.

Анися. Тай я сама, кумо, міркую. Ажеж як гірко нераз. Розірвалаби єго, бачу. А побачу єго, ні не підоймаєся на него серце.

Кума. Очивидячки наслано. Чи-ж то, матінко моя, богато треба, аби чоловіка збавити. То-то, подивлюся на тебе, куди що ділося.

Анися. Ноги зіхли як скипки. А на дурну, на Акуліну подиви-кося. Аже-ж розхрістана дівка була, чумазна, а тепер подиви-ся. Відки що взялося. Тай нарядив він єї. Розприндилася, надулася як міхур на воді. Та ще, дарма що дурна, набила собі в голову: я, повідає, газдиня. Дім мій. Батько зо мною єго й оженити хотів. А вже лиха-лиха, Боже твоя воля. Розсердиться, зо стріхи солому рве.

Кума. О-ох, яке-ж твоє житє, кумо. І ще й завидують люде, богаті, повідають! Та, видко, матінко моя, і крізь золото сльози льються.

Анися. Є чому завидувати. Тай богатство все як порох розвіся. Тратить грошики, страх.

Кума. Та що-ж бо ти, кумо, уже так зовсім єго самопас пустила? Гроші твої.

Анися. Коби ти все знала! А то я промахнулася в одним.

Кума. Я би, кумо, бувши тобою, просто до начальника до великого пішла. Гроші твої. Як-же він сміє пускати? Такого права нема.

Анися. На тото тепер не вважають.

Кума. Ох, кумо, як подивлюся на тебе: опустилася ти.

Анися. Опустилася, любко, цілком опустилася. Замотав він менє. І сама нічого не знаю. О-о, головонько моя бідна!

Кума Іде, бачу, хтось. (Наслухає. Отворяються двері і входить Яким).

ПОЯВА IV. Ті самі й Яким.

Яким (хреститься, оббиває личаки і роздягається). Мир дому сему. Як проживаєте? Здорова була, невістко.

Анися. Здоров був, батьку. Чи з двора?

Яким. Думав, тебе, дай, значить, піду, до синка, до синка пройдуся. Не рано пішов, пообідав значить, пішов; а то сніг такий, тєє тяжко, іти, тяжко, от і тєє, опізнився, значить. А синок дома? Дома синок?

Анися. Та нема, в місті.

Яким (сідає на лаву). Дільце до него, то є, тее, дільце. Казав, значить, єму опогди, тее, значить, що потребую, казав, кінь здох, значить, кінь. Розгрижати, тее треба, коня хоть якого-такого, коня. От і, тее, прийшов, значить.

Анися. Казав Микита; прийіде, побалакаєте. (Встає до печи). Повечеряй, а він надійде. Митричу, а Митричу, іди вечеряти!

Митрич. О, Господи, Миколо Милостивий!

Анися. Іди вечеряти.

Кума. Піду я. Добраніч вам (Відходить).

ПОЯВА V. Яким, Анися й Митрич.

Митрич (злізає). І не счувся, як уснув. О, Господи, Миколо угодниче! Здоров був, дядьку Якиме!

Яким. Е! Митрич! Ти що-ж, значить, тее?...

Митрич. Та от роблю у Микити, у сина твоєго живу.

Яким. Дивинося! Значить, тее, робиш у сина. Диви-ося!

Митрич. Ото в місті жив у купця, та пропився там. От і прийшов у село. Приставовища у мене нема, ну й нанявся. (Зіває). О, Господи!

Яким. Що-ж тее, чи як там, тее. Микитка що порабляє? Діло, значить, іще яке, що робітника, значить, тее, робітника наняв?

Анися. Яке у него діло? то сам поправся, а тепер не те на умі, от і робітника наняв.

Митрич. Гроші є, то що-ж єму.

Яким. Се, тее, пуста річ, отсе, зовсім, тее, пуста річ. Пустісінька. Роспуста, значить.

Анися. Та вже роспустився, роспустився, що крий Господи.

Яким. То-то, тее, думаєся, якби ліпше, тее, а воно, значить, гірше. В богатстві розпуститься чоловік, розпуститься.

Митрич. З гаразду й собака казиться, з гаразду, як не роспуститися! Я з гаразду як гуляв. Три неділі пив без просипу. Остатні штани пропив. Ні-за-що більше, ну й покинув. Тепер зарікся. Ну ві.

Яким. А стара, значить, твоя, де-ж?...

Митрич. Стара, хло, моя на своїм місці. В місті, по шинках сидить. Чепуруха також, одно око вибите, друге підбите, і морда на бік скручена. А твереза, в рот їй пирога з горохом, ніколи не буває.

Яким. О-о! що-ж се??

Митрич. А де-ж воякa жінка дінеся? На своє місце назначена (Мовчанка).

Яким (до Анисі). Що-ж, Микита в місто, тее, повіз що? Продавити, значить, повіз що?

Анися. (Накриває стіл). В порожні поїхав. За гріпми поїхав, у банку гроші брати.

Яким (вечеряє). Що-ж ви їх, тее, гроші куди ще дівати хочете — гроші?

Анися. Ні, ми їх не киваємо. Тільки 20 чи 30 рублів; належиться, так узяти треба.

Яким. Узяти треба? Що-ж їх брати, тее, гроші? Сегодня, значить тее возьмеш, завтра, значить, возьмеш — так їх і, тее, всі вибереш, значить.

Анися. Тото окромє бери. А гроші всі цілі.

Яким. Цілі? Як-же, тее, цілі? Ти бери їх, а вони, тее, цілі. Як-же, насип ти, тее, муки, значить і все тее, в сусік, тее, або в шпіхлір, та й бери ти відти муку, що-ж вона, тее, ціла буде? Се, значить, не тее, ошукують вони. Ти за се дізнайся, а то ошукають вони. Як-же цілі? Ти, тее, бери, а вони цілі.

Анися. Вже я й не знаю. Нам тоді Іван Мосеіч порадив. Покладіть, повідає, гроші в банк: і гроші певнійші, і процент діставати будете.

Митрич (скінчив їсти). Се правда. Я у купця жив. У них усе так. Поклади гроші тай лежи на печи, приймай.

Яким. Чудно, тее, говориш ти. Якже, тее, приймай, ти, тее, приймай, а їм, значить тее, від кого-ж, тее, приймати? Гроші ніби?

Анися. З банку гроші дають.

Митрич. Се що? Баба, вона розколупати не може. А ти дивися сюда, я тобі все на долони виложу. Ти вважай. У тебе, наприклад, гроші є, а в мене, наприклад, весна прийшла, земля пустує, сіяти нічим; або податки. От я, значить, приходжу до тебе — Якиме, кажу, дай десяточку, а позбираю с поля, тобі на Покрову віддам, та з десятини хліб зберу за почеканє. Ти, наприклад, бачиш, що у мене є з чого потягнути: копик, чи коровка, от ти й кажеш: два чи три рублі віддай за почекане тай тільки. У мене сильце на шиї, годі обійтися. Ладно, повідаю, беру десятку. В осени вертаю, приношу, а три рублі ти особно з мене лупиш.

Яким. Адже-ж се, значить, тее, мужики фальшиво так, тее, роблять, коли хто, тее, Бога забув, значить; се, значить, не до ладу.

Митрич. Ти погоди. Воно зараз на те-ж вийде. Ти вважай, теперечки, значить, ти так зробив, обідрав мене, значить, а в Анисі гроші, наприклад, покладні. Їй дівати нікуди, тай бабське діло — не знає, куди їх притокмити. Приходить вона до тебе, чи не можна, мовить, і з моїх грошей користь мати. Що-ж, можна, кажеш. От ти і ждеш. Приходжу я знов на літо. Дай, повідаю, знов десяточку, а я з поклоном... От ти й міркуєш, коли шкіра на мині ще не перевернена, ще зідрати можна, то й даєш Анисини гроші. А коли, наприклад, нема в мене ані за маковє зерно, раз укусити ніщо, то значить, міркуєш, бачиш, що зідрати нічого, зараз і кажеш: стунай, брате, до Бога, і винаходиш якого іншого, знов даєш і свої й Анисині назначуєш, того обдираєш. Отсе і значить отой банк. Так він навкруги й іде. Штука, брате, хитра.

Яким (запальчиво). Та се що-ж? Се, тее, значить, погань. Се мужики, тее, роблять так, мужики справді, значить, за гріх, тее, мають. Се і, тее, не по закону, не по закопу, значить. Погань се. Як же то учені, тее...

Митрич. Се, брате, у них найлюбійше діло. А ти тямуй. От, хто дурнійший, або ба-

ба, та не може сам гроші в діло пустити, він і несе в баш, а вони, в рот їйм пятьованого пирога з горохом, гарбають та тими грошиками й облупляють народ Штука хитра.

Яким (зітхаючи). Ех, як бачу, тее, і без грошей, тее, горе, а з грішми, тее, в-двоє. Якже так, Бог працювати велить. А ти, значить, тее, поклав у банок гроші, тай спи, а гроші тебе, значить, тее, лежуха годувати будуть. Погань се, значить, не по закону се.

Митрич. Не по закону? На се, брате, тепер не вважають. А як іще облупляють, до чиста!.. То-то й є

Яким (зітхає). Та вже, видко час, тее, ближиться. Також на виходки, значить тее, надивився я в місті! До чого дійшли. Вигладжено, вигладжено, значить, убрано, як гостинниця зроблено. А ні на що, все ні на що. Ох, Бога забули. Забули, значить. Забули, забули ми Бога, Бога. Бодапрости, матінко ситий, задоволений. (Вилізає ізза стола. Митрич лізе на піч).

Анися (попрятує судину і йість). Хотьби батько промовив до сумліня, але й сказати сором.

Яким. Чого?

Анися. Так, про себе.

ПОЯВА VI. Ті самі й Анютка. Анютка (входить).

Яким. А! помічниця! Бігала кудись. Ззябла-ді?

Анютка Ой ззябла страх. Здоров був, дідику.

Анися. Ну що? Там?

Анютка. Нема. Тілько Андріян там із міста, казав, бачив їйх ще в місті, в гостинниці. Батя, повідає, пяний як ніч.

Анися. Йісти, бачу, хочеш? На масш.

Анютка (іде д печи). Тай холодно ж. І в руки запарі зайшли. (Яким роззувається. Анися мие посуду).

Анися. Тату!

Яким. Що скажеш?

Анися. Що-ж, Маринка добре живе?

Яким. Нічого. Живе. Бабка, тее, розумна, смирна, живе, значить, тее, старається. Нічого бабка, значить щира, запопадлива і, тее, покірна; бабка, значить, нічого, значить

Анися. А що, кажуть, з ваного села Маринчиного чоловіка свояки, нашу Акуліну сватати збиралися. Що, не чути?

Яким. Ніби Миронови? Теленіли щось баби. Та не вгадно, значить. Притоменно, значить, не знаю, тее. Баби щось казали. Та не тямлю я, не тямлю, значить. А що-ж, Миронови, тее, мужики, значить, тее, нічого.

Анися. Ой, як-же би я рада віддати еї чим скорше.

Яким. А що?

Анютка (наслухає). Прийіхали.

Анися. Ну, не зачінай йіх. (Мие далі ложки, не повертаючи голови).

ПОЯВА VII Ті самі й Микита

Микита (в дверях). Анисе, жінко, хто прийіхав? (Анися дивиться і відвертаючися мовчить).

Микита (грізно). Хто прийіхав? Чи забула?

Анися. Годі дутися. Іди.

Микита (ще грізнійше). Хто прийіхав?

Анися (підходить і бере за руку). Ну, чоловік прийіхав. Іди до хати.

Микита (упираєся). То-то. Чоловік, а як звати чоловіка? Говори, як належиться.

Анися. Та ну тебе — Микитою.

Микита. То-то! Темна — по батькови говори.

Анися. Якимович. Ну!

Микита (в дверях). То-то. Ні, ти скажи, фамілія як?

Анися (смієся й тягне за руку). Чиликин. Ото надувся.

Микита. То-то (притримуєся за о.вірок). Ні, ти скажи, котрою ногою Чиликин у хату ступає?

Анися. Ну годі — пастудиш.

Микита. Говори, котрою ногою ступає? Мусиш сказати.

Анися (про себе). Дойість тепер (До Микити). Ну, лівою. Іди-ж.

Микита. То-то.

Анися. Ти дивикося, хто в хаті.

Микита. Родитель? Що-ж, я родителем не гордую. Родителеви можу честь віддати. Здоров був, батьку. (Кланяєся єму і подає руку). Наше вам почтеніе.

Яким (не відповідаючи). Горівка, горівка значить, що робить. Погань.

Микита Горівка? Що випив? За се до решти провинив. випив з приятелем, поздоровив.

Анися. Іди лягай хиба.

Микита. Жінко, де я стою? кажи!

Анися. Ну — ладно, іди лягай.

Микита. Я ще самовар з родителем пити буду. Став самовар. Акуліно, іди ж.

ПОЯВА VIII. Ті самі й Акуліна.

Акуліна (убрана іде з купівлею д Микиті). Ти що-ж усе пороскидав? Пряжа де?

Микита. Пряжа? Пряжа там. Ей, Митричу! Де ти там? Заснув? Іди, коня випряжи.

Яким (не бачить Акуліни, а дивиться на сина) Що робить! Старий, значить, тее, змучився, значить, молотив, а він, тее, надувся. Коня випряжи Тьфу! погань!

Митрич (злізає с печи, обуває напучі) О Господи милостивий! На дворі-варе кінь? Змордував-ді. Диви, дуй єго горою, як насербався. По горло. О, Господи! Миколо угодниче! (Надіває кожух і йде на двір).

Микита (сідає). Ти мене, тату, прости. Випив, то правда, ну що-ж діяти? І курка пе. Чи так? А ти мене прости. Що-ж, Митрич, він не осердиться, він випряже.

Анися. На правду ставити самовар?

Микита. Став. Родитель прийшов, я з ним говорити хочу, чай пити буду. (До Акуліни). Купівлю всю зняла?

Акуліна. Купівлю? Свою взяла, а то в санях. — Отее на, не моя. (Кидає на стіл звій і ховає в скриню купівлю. Анютка ди-

виться, як Акуліна укладає, Яким не дивиться на сина і бере опучі й личаки на піч).

Анися (відходить із самоваром). І так повна скриня — а ще накупив.

ПОЯВА IX. Яким, Акуліна, Апютка й Микита.

Микита (чиниться тверезий). Ти, тату, на мене не сердься. Ти думаєш, я п'яний? Я все а все можу, бо то, як якийсь казав, пий, та розум май. Я з тобою, тату зараз розмовляти можу. Всі діла тямлю. За гроші наказував, коник іздох, тямлю. Се все можна. Се все у нас у руках. Якби грошей треба було велику суму, то можна би почекати, а то ее вее можу! Ось вони.

Яким (возиться далі з опучами). Ех, хлопче, тее, значить, веспяний путь, тее, не дорога.

Микита. Се ти до чого? С п'яним бесіда не розмова? Та ти не бійся, чайку напємося. А я все можу, напевне всі діла поправити можу.

Яким (хитає головою). Е, ех-хе-хе!

Микита. Гроші, ось де. (Сягає в кешеню, дістає хустку, перебирає поперяні гроші, виймає 10 рублів). Бери на коня. Бери на коня, я родителя не можу забути. Обовязаний і не покину, бо родитель. На, бери. Дуже просто, не жалую. (Підходить і пхає Якимові гроші. Яким не бере грошей).

Микита (хапає за руку). Бери, кажуть, коли даю, я не жалую.

Яким. Не можу, значить, тее, брати, і не можу, тее, говорити с собою, значить, бо в тобі, тее, подоби нема, значить.

Микита. Не пущу, бери. (Пхає Якимові в руки гроші).

ПОЯВА X. Ті самі й Анися.

Анися (нходить і остановляється). Та ти вже возьми. Адже не попуститься.

Яким (бере, хитаючи головою). Ех, горівка! Не чоловік, значить...

Микита. От-так ліпше. Віддаш — добре, а не віддаш — Бог с тобою. Я от як! (Бачить Акуліну). Акуліно, покажи гостинці.

Акуліна. Чого?

Микита. Покажи гостинці.

Акуліна. Гостинці? Що їіх показувати. Я вже сховала.

Микита. Добудь, кажу, Анютці подивитися приємно. Покажи, кажу, Анютці. Хустку крамску розвяжи. Подай сюда.

Яким О-ох, лихо робиться, коли дивитися. (Лізе на піч).

Акуліна (добуває і кладе на стіл). Ну, на, що на ее дивитися?

Апютка. Тай гарна-ж. Отся не гірша від Степанидиної.

Акуліна, Степанидиної? Куди Степанидиній до сеї. (Оживляючись і розкладаючи). Ади, яка пишна... Француска

Анютка Тай циц-же, оздобний! У Машутки такий, тілько той яснійший, но голубім полю. Отсей страх який гарний.

Микита. То-то. (Анися проходить сердито в комору, вертається з комінком і скатертію і підходить до стола).

Анися. Ну вас, розложили.

Микита. Ба, поди-ко-ся сюда!

Анися. Що мині дивитися! Не бачила я хиба? Спряч ти. (Стручує рукою на землю хустку).

Акуліна. Ти що кидаєш? Ти своім кидай. (Піднимає).

Микита. Анисе! Дивися.

Анися. Чого там дивитися?

Микита. Ти думаєш, я за тебе забув, дивися сюда. (Показує звоєць і сідає на него). Тобі гостипець. Тілько заслужи. Жінко, на чім я сиджу?

Анися. Годі дуріти. Не боюсь я тебе. Що-ж ти, за чиі гроші гуляєш, та своій товстулі гостинці купуєш! За мої.

Акуліна. Як-же твої! Украсти хотіла, та не прийшлося. Іди гет. (Хоче пройти, тручає).

Анися. Ти що тручаешся? Я тя тручу.

Акуліна. Тручу? Ану-ко лізь. (Напирає на неї).

Микита. Ну баби, баби. Годі. (Стає помежи них).

Акуліна. Також лізе. Мовчала би, за себе би знала. Ти думаєш, не знають?

Анися. Що знають? кажи, кажи, що знають?

Акуліна. Діло за тебе знаю.

Анися. Нехтолиця ти, с чужим чоловіком живеш?

Акуліна. А ти своєго втроіла.

Анися (кидаєся на Акуліну). Брешеш!

Микита (здержує). Анисе! забула?

Анися. Чого страшиш? Не боюсь я тебе.

Микита. Вон! (Обертає Анисю і витручує).

Анися. Куди я піду? Не піду я з свого дому!

Микита. Вон, кажу! І входити не смій!

Анися. Не піду. (Микита витручає, Анися плаче і кричить, чіпаючися за одвірок). Що-ж се, зі свого дому в шию гонять? Що-ж ти, злодію, робиш? Думаєш, на тебе вже й суду нема? Погоди-ж ти!

Микита Ну, ну!

Анися. До віта, до урядника піду.

Микита. Вон, кажу! (Витручує).

Анися (ізза дверей). Повішуся!

ПОЯВА XI. Микита, Акуліна, Апютка й Яким.

Микита. Не бійся.

Апютка. О-о-о! Матінко голубко, рідиесенька! (Плаче).

Микита. Як-же, настрашив я еі дуже. Ти чого плачеш? Прийде, не бійся! Піди, на самовар подивися. (Апютка виходить).

ПОЯВА XII. Микита, Яким і Акуліна.

Акуліна (збирає купівлю, складає). Ади, підла, як поплямила. Погоди ж ти, я їій юпку поріжу. Пра, поріжу.

Микита. Вигнав я еі, ну чого-ж ти?

Акуліна. Новий шаль поваляла. Пра, сука, якби не пішла, я би їій була очищі видрапала.

Микита. Годі сердитися. Тобі що сердитися? Якби я єі любив?

Акуліна. Любив? Є кого любити, товстоморду. Покинув би єі тоді, нічого би не було. Прогнав би єі до чорта. А дім однако мій і гроші мої. Також господиня, повідає, господиня, яка вона чоловікові господиня? Душегубка вона, он хто! З тобою то само зробить.

Микита. Ох, бабячу пащеку не затка єш нічим. Що напляєш, сама не знаєш?

Акуліна. Ні, знаю. Не буду з нею жити. Прожену з двора. Не може вона зо мною жити. Господиня також, не господиня вона, кримінальска шкіра!

Микита. Та годі. Що тобі з нею ділити? Ти на неї не дивися. На мене дивися. Я господар. Що хочу, то й зроблю. Єі незлюбив, тебе полюбив. Кого хочу, того люблю. Моя власть А їй зась. Вона у мене от де. (Показує під ноги). Ех, гармонії нема!

На печі колачі,
На припічку каша,
А ми жити будем,
І гуляти будем,
А смерть прийде,
Умирати будем.
На печі колачі,
На припічку каша...

ПОЯВА XIII. Ті самі і Митрич (уходить, розбираєся і лізе на піч).

Митрич. Подерлися, видко, знов баби, подралися. О, Господи, Миколо милостивий!

Яким (сидить на печі, дістає онучі, личаки й обуваєся). Лізь, лізь у кут.

Митрич (лізе). Всего не розділять, видко. О, Господи!

Микита. Дістань наливку, с чаєм випємо.

ПОЯВА XIV. Ті самі й Анютка

Анютка (входить, до Акуліни). Няпько! самовар гаснути хоче.

Микита. А де мати?

Анютка. Вона в сінех стоїть, плаче

Микита. То-то, клич єі, вели самовар нести. Та давай, Акуліно, судину.

Акуліна Судину? ну що ж. (Збирає судину).

Микита (дістає наливку, обарінки, оселедці). Се, значить, собі, се бабі пряжу, нафта там у сінях. А от і гроші. Чекай. (Бере рахунок). Зараз полапаюся. (Кидає). Мука пшенична вісім гривен, олій... Батькови 10 рублів. Тату! іди чай пити. (Мовчанка. Яким сидить на печі і перевиває онучі).

ПОЯВА XV. Ті самі й Анися.

Анися (вносить самовар) Куди ставити?

Микита. Став на стіл. Що, була у війта? То-то, говори та відкусуй. Ну, годі сердитися. Сідай, ний. (Наливає порцію). А от і гостинчик тобі (Подає звій, на котрім сидів, Анися бере мовчки, хитаючи головою).

Яким (злізає і надіває кожух. Підходить до стола, кладе на него гроші). На, гроші твої. Сховай.

Микита (не бачить папірка). Куди йдеш, убравшися?

Яким. А піду, піду я, значить, простіть Христа ради. (Бере шапку і пояс).

Микита. От туди! Куди підеш нічною годиною?

Яким. Не можу я, значить, теє, в вашім домі, теє, не можу, значить, бути, бути не можу, простіть.

Микита. Та куди-ж ти від чаю?

Яким (уперізуючись). Піду, бо, значить, не добре у тебе, значить, теє, не добре, Микитко, в домі, теє, не добре. Значить, лихо ти живеш, Микитко, лихо Піду я.

Микита. Ну, годі толкувати, сідай чай пити.

Анися. Що-ж се, татку, перед людьми сором буде? Чого-ж ти собі кривдуєш?

Яким. Кривди міні, теє, ніякої нема, кривди нема, значить, а тільки, що, теє, бачу я, значить, що на погибіль, значить, син мій, на погибіль син, значить.

Микита. Та яка погибіль? ти докажи.

Яким. Погибіль, погибіль, увесь ти в погибелі. Я тобі тогід що казав?

Микита. Та чи одно ти міні казав?

Яким. Казав я тобі. теє, про сироту, що скривдив ти сироту, Марину, значить, скривдив.

Микита. Ото нагадав. Про старі дріжджі не споминай двічі, тото минуло...

Яким (запалюючись). Минуло? Ні, брате, се не минуло. Гріх, значить, гріха чіпаєся, за собою тягне, і застряг ти, Микитко, в грісі. Застряг ти, як бачу, в грісі. Застряг ти, загруз, значить.

Микита. Сідай чай пити, от і вся розмова.

Яким. Не можу я, значить, теє, чай пити. Бо від скверни від твоєі, значить, теє, гидко міні, дуже гидко. Не можу я, теє, с тобою чай пити.

Микита. І... плете. Іди до стола!

Яким. Ти в богатстві, теє, як у сітях, у сітях ти, значить. Ах, Микитко, дуні треба!

Микита. Яке ти маєш повне право в моім домі, мені дорікати? Та що ти справді вчепився? Що я тобі хлопчик, за уха торгати? Тепер уже се покинули.

Яким. Отсе справді так, чув я, тепер, що і, теє, що й батьків за бороди сіпають, значить та на погибіль тото, на погибіль, значить.

Микита (сердито). Живемо, у тебе не просимо а ти-ж до нас прийшов з потребою.

Яким. Гроші? Гроші твої ондека. По жебрах, значить, піду, а не, теє, не возьму, значить.

Микита. Та годі. І що сердишся, компанію розстроюєш. (Задержує єго за руку).

Яким (скрикує). Пусти не липуся. Радше під плотом переночую, ніж у пакости в твоїй. Тьфу, прости Господи. (Відходить).

ПОЯВА XVII. Микита Акуліна, Анися й Митрич.

Микита. От туди!

ПОЯВА XVII. Ті самі й Яким.

Яким (отворяє двері). Онамятайся, Микито! Душі треба! (Відходить).

ПОЯВА XVIII. Микита, Акуліна, Анися й Митрич.

Акуліна (бере скляники). Що-ж наливати хиба? (Всі мовчать).

Митрич (вівкає. О, Господи, помилуй мя грішного! (Всі здригаються).

Микита (лягає на лавицю). Ох, скучно, скучно. Акулька! Де-ж гармонія?

Акуліна. Гармонія? Диви, здогадався. Та ти сі направити віддав. Я налила, пий.

Микита. На хочу я. Гасіть світло... Ох, скучно міні, як скучно! (Плаче).

ЗАСЛОНА.

Доля заступника громади.

22 л. вересня помер в Добромірці старий чоловік, Семен Пічута. Небощикові не здибати було рівнолітця в сусідних селах, бо вже числив 96 літ, тож і затямив добре гнет послідних літ панщинних, та і сам доволі єго закушав, за що до смерті при всякій нагоді з плачем розказував, дякуючи свободі Він тямив і троха ліпші часи, хоч і панщинні, бо люде мали землі подостаток і пан був довольний меншим, та не збиткувався над народом, як пізпійше. Но, — мовляв небощик, — як москаль вибрався від нас, (з Тернопільского округа[1]), пани землю поміряли і безполовину хлопам відібрали. Тогди стало хлопам тісно, а двір розширився і праці від хлопів в-троє тілько потребував, що перше. Громада взялася до процесу з паном за забрану землю; пан лютився на громаду і немилосердно людей катовано на панщині і в мандаторскім суді. Як то звичайно, а за панщини ще тяжше було на папа найти права, тай громада мусіла все терпіти і процесу зреклася...

Де не котрі господарі не змогли панщини відробляти, то двір відбирав в них грунт на свій вжиток і по панщині не хтів йім звернути. І знов з паном процес, а небощик Семен став повномочником покривджаних. Дві неділі мучив мандатор Семена в темнім арешті закованого в заліза і що дня на обід і на вечеру не жалував єму книїв, щоби відступив від процесу. Но дармо; не помогли ні погрози, ні обіцянки панскі — ні за що не важився зрадити справи громадскоі, як то зробили в сусіднім селі Лубянках громадскі повномочники, що віддали панові звиш сто моргів громадского пасовиска. Правда, що не малу надгороду дістали за то від пана, але прото померли ще борше, ніж наш Семен, а споминка о них проклята. Доки здужав небощик, каждy труднійшу справу громадску, деб облизаний боявся носа показати, він заступав сміло і вірно.

Небощик мав двох синів вже жонатих, та віддав йім свій невеличкий грунтик, бо надівався голову положити при них. Але помилився, бо ще обох синів поховав, а старі немочні літа мусів каратати в злиднях при чужих дітях, на чужій ласці, бо своє господарство віддав завчасу синам, отже і спало на онуки, до ужитку єго невісткам. Мали вони старого отримувати, але сі, що могли, виробляли єму прикрості, аби єго борше зігнати зо світа. (Чи нетребаб бути батькам осторожними, коли віддають господарство дітям?) На погрібі небіщика було тілько кільканацятеро людей і то близших свояків, хоч небощик своіми трудами і своім віком заслужив на поважну послідну услугу у громади. Поховано єго в закутку на тім цмінтарі, що небощик не давно виклопотав кавалок поля на него у дідичів, а таких, що хиба стілько заслужилися у громади, що єі працею годувалися, тих звичайно ховався на чольнім місцю.

Сумно то, дуже сумно, що наші прості люде не тямлять, кому мають бути вдячні, кого мають поважати. Нехай же, приміром, вмре яке пане — як плюнув, рознесуть чутку, і з третого села тягнуться хлопи на погріб, застановивши роботу, а там повитріщують вочи, док який дворак не труне, щоб не заваджати. І ще менче з папем, але як вмре і такий пан, що ціле житє натягав хлопску шкіру, то і на єго похороні хлопів тілько, що мало не подушаться, хоч дуже рідко трафляється, щоб пан був на хлопскім погрібі. Над тим то і сумує народна приповідка, що каже: „вмре богатий — ходім всі ховати, а вмре бідак — досить піп і дяк“. І хочби то малося віддавати почесть не маєтку, а

[1]) Тернопільщина, як звісно, була якийсь час іменно від 1809 до 1815 р. під Росією. Ред.

заслугам, які небощик положив для гаразду суспільного, — для добра громади. Ось через що годиться і Семена Пічугу згадати добром словом.

А. М., селянин

Десятиліте царювання Александра III.

(Конець.)

Для вибавленя Росії від сумної будущини, для відстороненя вказаних нами реакційних течій — дворянских і кулацких — ми бачимо тільки одну дорогу, дорогу широких земских і земельних реформ.

Та, щоби докладнійше означити характер доконечних реформ, треба тямити, що в Росії є не тільки „народ“, а й інтелігенція, котра, однако, ріжниться від західно-европейскої і складом і прямованями. Ся інтелігенція — всі образовані люде — не є якась осібна кляса. На Заході поняття „інтелігенція“ й „буржуазія“ майже зливаються або бодай зливалися дуже часто; у нас вони майже супротивні. На заході розум, просвіта, наука — слуги капіталу, у нас капітал виявляє себе головно своєю темнотою. На Заході інтереси просвічених кляс часто супротивні інтересам мас; у нас тої супротивности нема, хоть, заперечне, нема й повної тотожности, бо народ не чує богато такого, що вже почула інтелігенція.

Я ні-раз не прихильний тим старівникам про народ, що, дбаючи власне про себе, ховаються за народні плечі. Я кажу просто, що інтереси інтелігенції такі-ж законні, як і інтереси мас, коли вони не росходяться з добром тих мас, а тим більше, коли помагають тому добру. Народови, заперечне, найперше потрібно землі і народних шкіл, з викладом у народній мові. Народови треба дешевих книжок, сільских читалень, шкіл з розумним реалістичним по змістови, і моральним по цілі викладом. Нам треба свободи просвіти, свободи слова, свободи печати, прилюдности: та хіба ж се все противурічить народним потребам? Будьмо тільки щирі. Скажім народови: „Ми не ошукаємо так, як вробила західна буржуазія, що вчинила революцію 1789 р. і в ім'я свободи, та довела народ до революції 1848 р. Ми не станемо слугами капіталу: ми будемо тілом від тіла твого, кровю від твоєї крови“.

Чого ж ми маємо право бажати й вимагати від царюваня Александра III?

Належучи до принціпіяльних противників усяких революційних прямовань, будучи переконаним „державником“ і, для Росії, монархістом, я міркую, що монархічні перекованя не перешкоджають свобідній критиці дій царскої політики. Мовчать тільки раби або підхлібники.

Народ і інтелігенція, своєю спільною мудростію вироблять подрібно далеко ліпшу програму, ніж се можливо для якої небудь особи. Тим то, не запускаючися в подробиці, я зазначу тільки найзагальнійші реформи, що чинять умови всіх інших, — реформи, котрі давно почувають усі передові люде в моїй вітчині.

Щоби знати бажаня народу й інтелігенції, треба їм дати можливість виказати їх. Щоби сповнити ті бажаня, докінче треба органів, що точно виражають бажаня як народних мас, так і просвіченої меншости.

Єдину можливу до того дорогу вказують земські й міські заклади, коли і одні й другі будуть перероблені на основах всестанових та буде скасований всякий маєтковий ценз. Так нав. просвітний ценз — по змозі високий — повинен бути заведений для посад, що справді вимагають чималого знаня й високої інтелігентности.

Тепер усім що-то розумівчим людем стало ясно, що Росії крім місцевих земств, треба докінче й одного загально-державного Земского Збору[1]. Діло не в назві: можна назвати таку інституцію й Земским Збором, і Державною Радою, і Великим Земским Збором. Діло в тім, щоби така загально-руска Земска інституція не була ані копією з західних буржуазійних парляментів, ані відновою любого многим Земского собора московскої Руси — інституції станової (та не виключно дорадної, як думають многі, а законодавчої, доказ — Уложеніе царя Алексѣя.) Ріжниця від західних парляментів повинна бути найперше і найголовнійше в тім, щоби не довго засідати — найбільше три зимні місяці, інакше робітні люде не будуть мочи в них брати участи. І на сім ще не конець: західні парляменти тратять чимало часу на такі справи, що зовсім повинні належати до місцевих самоуправ. Розширене круга діяльности місцевих земств, розширене земских основ на Польщу й інші окрайни, значно улекшить роботу Земского Збору.

Друге, треба би покинути „кабинет“ і солідарну відвічальність міністрів, котрі на Заході є, а у нас нема. Ся „солідарвість“ творить партійні кліки і шкодить ходови справ, особливо там, де, як у Франції, міністерства відміняються майже що дня. Далеко більше відповідає нашим державним основам установа індівідуальної відвічальносто кождого адміністратора, в тім числі й міністрів, перед короною, при чому, однако, Земскому Зборови повинен бути полишений почин потяганя кождого адміністратора до відвічальности і перед суд, тай право представляти короні про конечність дімісії сего чи того міністра. Мало-по-малу, заперечне виробиться практика, після котроі всякий міністр, що надто різко відбігає від бажань народних представителів, сам буде подаватись о дімісію, не чекаючи силуваня.

Та сі всі політичні реформи остануться майже даремні, коли поровень з ними не будуть іти економічні заходи в користь народних мас. Найбільшим таким заходом я вважаю розвиток засад, покладених в основу заложеня мужицкого банку. Маю на гадці постепенний викуп усіх дідицких земель, не виключаючи міських, у користь держави. Ся „націоналізація“ землі, ро-

---

[1]) Дивіть напр. надруковану в Петербурзі брошуру А. Кирѣєва (відповідь В. Соловйову).

зуміеся, повинна бути актом добровільної згоди між державою і посідателями. Та помагати рішучости посідателів, можна тим, що для великої земскої власности установиться висший податок та перестанеся даремне підпомагати приватну, особливо більшу земску посілість.

Коли, таким чином, дідицка земля стане переходити в руки держави, остатна повинна роздавати сі в оренду, на довші річниці, всім, хто справді займаеся хліборобскою працею, не розбираючи при тім, чи він мужик, чи міщанин, чи Русин, чи Поляк, чи навіть жид. Для праці і для релігії, як і для простіти, нема національних і станових ріжниць.

Зводячи в купу мінімум прямованъ рускої образованої суспільности, прямованъ ні в чім не супротивних народним ідеалам і в богато дечому відповідаючих прямим і почутим навіть масами народними потребам, ми можемо сміливо сказати, що вони містяться в словах: земля для народа і свобода для всіх. Після того, програма реформ, вповні можливих без усяких поважних „потрясень“, буде більше-менше ось яка:

I. Постепенний викуп державою, при помочи Народного повомельного банку, всеї приватної повемелькоі власности, не виключаючи міскоі. Викуп міских місцевостей треба починати від тих кварталів, де живуть біднійші обиватели, задля того, щоби, яко мога, знизити плату за кватири.

II. Скасоване всіх станових привілеїв, як положний, так і перечних [1]).

III. Запровід великого збору або, коли вгодно (діло не в імю) Земского Збору, члени котрого вибираються не поодинокими станами, а загальним голосованем. Для відстороненя шкодливої централізації, некорисного з економічного погляду нагону в столиці і, в загалі переваги столиць, той Збір засідае по черзі як у столицях, так і в університетских містах Росії (включаючи Польщу й Кавказ). Фінляндія задержує свій лад, з відстороненем переваги Шведів над Фіннами і з запроводом російскої мови, яко обовязкового предмету науки в середних і висших школах.

Земский Збір, ставши на місце Государственного Совіту, повинен бути інституцією законодавчою і контролюючою адміністрацію, не виключаючи міністрів. Міністерскі проекти не інакше предкладаються до потвержденя голові держави, як після одобреня йіх Збором; та в случаю неодобреня, міністр повинен мати право внести проект у-другe, тілько ж не скорше, як на другій сесії.

IV. Як найбільше розширене круга діяльности повітових і губернских інституцій, які заводяться і в усіх тих губерніях, де нема земств. Через розширене місцевої автономії, круг діяльности Земского Збору ограничуеся на важнійші загально-державні справи і засіданя его можуть бути дуже не довгі: пункт особливо важний для робітних кляс. Вибирають усі голови родин (обох полів) і всі не-жопаті люде, що живуть в власних засобів; та зразу, домагатися виборчих прав для женщин, булоби не легко: з часом ся справа порушиться сама собою.

V. Народна просвіта організуеся, беручи на увагу національні осібности сего чи того краю. Та скрізь приймаеся засада, після котроі в народних школах викладаеся в народній мові, хотьби навіть не надто оброблені літературно (білоруске наріче). в середних школах — тілько в мовах літературних. [1]) В середних і висших школах російска державна мова скрізь обовязкова яко предмет науки; викладовою ж мовою вона повинна бути в губерніях великоруских, білоруских і тих із малоруских та литовских, що самі висказуться в йіх користь. В Польщі вводиться польска наука, крім тих місцевостей, де живуть Українці (Холмщина); та ні одну державну посаду не може занятн особа, що не знае російскої мови. Надто, в польских університетах заводиться сістема утраквізму, т. є. поряд із польскими катедрами появляються й рівнобіжні російскі. Під Польщею розуміеся виключно Царство Польске, та ніяк не Литва. Литовскій людности позволяеся вибрати мову російску, литовску або польску. В приватних і громадских, т. є. заведених громадами школах, ніяких ограничень що до мови не повинно бути, і рішати про мову мають основателі.

Лишаеся в повній силі уже істнуючий в Росії закон, після котрого, за стараием основателів, усякий учебний заклад може дістати права, рівні з державними школами. Рішають про сі стараня, зібравши звістки від окружних земских шкільних рад, великі земскі збори (Земский Збір).

VI. Стан печати. Се справа дуже проста: треба скасувати всі цензурні уряди, а пашквілянтів і неславників переслідувати судом присяжних. Бажаеся, щоби печать була поставлена в зовсім такі умови, які є в Англії, та не у Франції, де против пашквілів единий спосіб — поединок.

Отсе основи реформ, на котрі царюване Александра III має ще досить часу! Я не вдаюся в обсуд справ про організацію артілів, про народні банки і т. і. Се все подробиці, котрі появляться самі собою.

Головна рана, від котроі терпить тіло Росії — се безперечно рана бюрократизму, котру завважали ще славянофіли. Та для боротьби з тою раною славянофіли пропонували (часом пропонують і тепер) недо-

---

[1]) Є й такі: дворяне не мають права приймати за жна без осібного дозволу верховної власти.

[1]) Раді би ми дуже почути від ш. автора просто й ясно, до якого розряду причисляе він українску мову і чи допускае він для неї рівне право коли не з російскою, то бодай з польскою? Для нас особливо важна можність розвою, признане, конституційна гарантія, а там уже побачимо, які круги зможе захопити українска мова і на кілько вона зрівнаеся з російскою.

Редакція.

статочний спосіб — наворот до станових земских зборів московскої Руси. Не сумніваюся, що й такі збори були би ліпші від теперішної урядницкої управи; та сі посередної ступени зовсім не потрібно.

Старі станові рамки розірвані великим державним актом початку минувшого царювання. Скасованем кріпацтва, скасовано фактично й потомкове дворянство, що мало право володіти населеними добрами. З запроводом загальної військової повинности — остатна з ліберальних реформ Александра II. — скасовано й старий служащий стан, і счез розділ між податними і неподатними клясами. Но що ж трібувати обернути назад колесо історії?

Александр II почав великими реформами, скінчив сумною реакцією. Александр III почав при умовах дуже важких. Тепер, коли прийшла врешті пора розстатися з важкою минувшиною і провести нові дороги, він повинен узяти на себе почин нової великої економічної і політичної реформи.

Не станемо видумувати вимаячуваних небезпечеств: я не вірю в можливість якої небудь революції в Росії, окрім елементарних (напр. жидівских) погромів. Тілько ж достаточне небезпеченство уже те, що народ деревіє в темноті; що економічна політика правительства, що одною рукою дає народови землю — другою рукою піддержує впадаючу дідицку земску посілість, заводить майже забороняючі тарифи і підохочує розвиток кулацтва, переслідуючи напр. яко проступок, робітницкі змови [1]). Небезпеченство в тім, що інтелігенція, замість мочи служити вітчині всіми силами свого розуму й образованя, засуджена на стидку та рабску мовчанку.

В порівнаню з сими справдішними небезпеченствами, що значить привид анархії й нігілізму, що, мов опуд, періодично вискакує за все теперішне царюваніе?

Сей привид, як і всі галюцінації, сотворений самим правительством.[2]) Оставмо на боці перші два-три ро-

[1]) Я зовсім не бажаю сказати, що осуджую безусловно діяльність нашого фінансового уряду. Заходи д. Вишеградского — безперечно талановитого й проворного фінансіста — задля визволеня Росії з під впливу берлінскої біржі заслугують повного співчутя: успішність їйх доказується скорим підвисшенем курсу рубля. Та, як звичайно у нас діеся, правительство пеує одною рукою те, що зробило другою. Замість того, щоби, покористувавшися вигідним станом грошевого ринку, сміливо взятися за справу навороту металевого обороту, ваш фінансовий уряд послухав крików фабрикантів, що жалуються на дешевизну заграничних товарів і на грозячу їім конкуренцію і, коли вірити заграничним газетам, уже підвисшив усі ввізні мита на 20%. Коли чутка вірна, то вся користь із підвисшеня курсу піде в кишені наших домашних капіталістів.

Подібні штучні заходи для піддержаня рідного капіталу не рідко мотивуються навіть „народницкими" тенденціями з приключкою, що коли застановляться наші фабрики, то робітники остануться без кусника хліба. Дурниця! Дайте тим робітникам ті самі фабрики, на власність робітницкої спілки, і вони підуть прекрасно. Се не соціалістична утопія, а дуже нехитре діло.

[2]) Що до сеї справи, то ш. автор помиляеся: все-ж таки в Росії, помимо р. правительства тай Бісмарка, були й е революціонери, і їйх заходи все таки корисні для поступу Росії. Ред.

ки, коли і правительство, і — на жаль — більша частина суспільности були загукані. Все, що настало після того, доказує наглядно, що коли анархістичні прямованя істнують доси, то тілько через так назв. заходи против анархістів. Коли ті заходи стануть міжнародними, не стане ліпше: правду сказавши, вони завше були міжнародні. Кому незвісно, що головним жерелом анархістичних прямовань стали остатним часом тайні агентури, особливо ті, що були заведені кн. Бісмарком?

Самі „анархісти" прекрасно розуміють ціну поліцейских заходів. Знають вони також прекрасно, що є один тілько спосіб, котрий убє анархію: поважні реформи в користь народа й інтелігенції [1]).

Сим побідиш — можна сказати Александру III!

М. Ф.

БЕЗПРОГРАМОВІСТЬ „НАРОДОВЦІВ" І ЙИХ БУДУЧНІСТЬ.

V.

Володимир Барвінский був такимже самим націоналом. Вихований в розгарі партійної полеміки, захоплений могучою струєю націоналістичного ентузіязму з цілою его фактичною пустотою та неясностію понять тодішної інтелігенції, — покійний Володимир перейняв на себе тоті хиби, яко член партії, віданий йій з душею і тілом, в одушевленем і горячковостію проселіта. Палкий і скорий до діла, чоловік енергії та ініціативи, Барвінский став дуже скоро, хоть і не без завзятої боротьби з виднійшими народовцями, моральним, а далі й дійсним провідником партії. Тількиж уся біда була в тім, що Барвінскому прийшлося власне тоді стати в головах партії, коли вона в перве наблизилася до дійсного житя, до практичної роботи, отже в такий час, коли неясність програми мусіла вийти ще дужше на верх, ніж передтим. І дійсно, ми вже бачили, з якою програмою виступив Барвінский в „Правді" в 1877; ми бачили й те, як той самий Барвінский в два роки опісля (1879) і ще й в тій самій, ним редагованій „Правді" скасував і те, що нередтим сказав по поводу програми. Для повноти нам приходиться розглянутись у тих програмових думках, які Б-ий висказав в „Дѣлѣ".

„Дѣло" есть першим виразнійшим обявом звороту народовців до практичної роботи, змаганем партії до зреалізованя своїх провідних думок. Нині, після десятилітної майже практики бачимо, що не все так склалося як ждалося, що з тими думками, на яких стоїть народовска партія, годі діждатися очивидних позитивних результатів, але Барвінский сего непередвиджував і, конечно,

[1]) Дивіть напр. програму „Соціялистов-общинников", в котрій зовсім отверто говориться таке: політична свобода відверне революцію; Победоносцев і Грессер — приятелі революціонерів; треба проводити засаду: чим гірше, тим ліпше, радуватися пожарам, голодови й повести...

такий, яким він був, предвидіти не міг, та приступав до праці з гарними надіями, з властивим собі молодечим жаром. Певна річ, що не все, що сказав в „Ділѣ“ Барвінский, треба брати за маніфестацію цілої партії: таке поступованє булоб на скрізь фальшиве, — але всеж таки основні думки, котрими Барвінский старався погодити партію народовску з дійсними потребами народу і через те вадати їй більше реальний напрям, суть на стілько характерні для усеї партії і так тісно звязані з ві станом, з ві внутрішними відносинами та принціяльними основами, що входять через те саме в обсяг нашої теми і ми їїх, звачить, поминути не можемо.

Головним завданем, яке собі поклав В. Барвінский основуючи нову політичну часопись, було з'єдиненє як найбільшого числа інтелігенції під оден прапор: праці для національного розвою самостійного руско-украйінского народа. З'єдиненє таке немогло наступити на полі чисто теоретичнім, а властиво не могло так довго наступити, як довго стояла давна сварка ізза далеких формальних питань язикових і правописних. Натомість більше правдоподібною була злука на полі практичної роботи головно тому, що пусті діссонанси і непорозуміня між „мяхкими“ і „твердими“ не мали тут при практичній роботі найменшого значеня. В тім власне лежить причина двох дуже цікавих фактів: 1) що „Дѣло“ відкидає видимий знак своєї партії: фонетику, а принимає етимольогію, 2) що в новім органі народовців говориться вже про пустоту спорів язикових, а завзивається усіх до згоди і спільного труду задля національного розвою галицких Русинів. „Доси — каже В. Б-ий в одній із своїх програмових статей — було у нас аж надто богато галасу о партіях, Русинів, о їїх завзятій, смертопосній борбі і очевидно о великій шкоді, яка з того для всіх Русинів виходить. Ми визнаємо отверто, що не бачимо ніякої реальної підстави для партійности Русинів і що протоє не признаємо на політично-народнім полі ніяких партій межи Русинами, бо не бачимо серед Русинів супротивности політично народних і економічних інтересів руского народа... В своїй масі австрійскі Русини остаються народом селянским, маломіщанским і ремісничим, в коло котрого громадиться невеличке число інтелігенції, матеріяльно і морально з масою народа тісно звязаної. В тій спільности господарских інтересів нашого народа лежить жерело нашої сили народної і головна основа нашої політичної програми народної“... („Теперѣшна пора а Русины. Дѣло 1880 ч. 7.)

Слова, котрі ми тут навели, можна без найменшого сумніву вважати квінтесенцією поглядів, высказаних Барвінским в „Ділѣ“. Ми тому приглянемося їїм близше і вкажемо їїх головні думки і їїх конечні консеквенції.

Перше, що найбільше разить очі, се відкидуване дотеперішних партій. Автор виразно зазначує, що не признає жадних партій між Русинами, що дотеперішні спори вважає просто шкідливими для розвою Русинів. Селиж зважимо, що спори і поділ на партії вийшли з причин чисто національних, то дуже цікаво представиться нам дальше мотивованє Барвінского. Іменно, по его думці, для наших партій тому нема реальних підстав, бо, як каже, не бачить серед Русинів ніякої супротивности політично-народних і економічних інтересів рускаго народа“ — противно, він бачить їїх спільність, а в тій спільности „господарских інтересів... жерело нашої програми народної“. Виходить отже, що Барвінский критикує обі партії, москальофільску і украйінофільску, зі становиска політично-соціяльного („господарскі інтереси“), зі становиска реальних потреб люду і виходячи з тої точки погляду вважає основи обох сторонництв наших нестійними, бож розуміється, пустими суть тоті партії, що не відповідають реальним потребам, як се слушно замічає сам Барвінский. Варто також добавити, що до сего радікального осуду приходить він як-раз через те, що в критиці станув на реальний грунт, на суспільні віднюсини нашого народу. Легко добачити, що іменно тут лежить той фатальний контраст між вузкою основою народовскої партії, а самим житем з его дійсними, некучими потребами, з его ширшими й живими інтересами, далекими від тісно-націоналістичних думок і забагів. Томуж то і характерно, хоч попри те зовсім природно, що представитель народовців як раз тоді, коли хотів наблизитися до реальних потреб люду, мусів сказати, що основа его партії пуста, непотрібна.

В домаганюся Барвінского з'єднити усіх Русинів до спільної праці на підставі спільности інтересів пробиваєся також думка оперти наші партійні відносини не на національних, а на соціяльних відносинах нашого народу. Думку тоту, конечно, высказав Барвінский мимохіть, не знаючи, що в ній криєся тота сила, котра в будучности станеся тим мотором, що зведе Русинів в зовсім нові і консеквентнійші, бо суспільно-культурні партії. Але він сам не розумів своїх слів, не бачив дійсної вартости свого помічення. Поникнений ходом розвою нашої народовскої партії, він станув нараз на трівкий грунт і побачив тоту прогалину, що стояла між „ділом“ а „словом“, між тим, що є змістом народного розвою а тим, що було основою галицкого украйінофільства. І він сконстатував тоту ріжницю, але був надто неконсеквентний завдяки своїм поглядам, щоби сі як треба використати. Він надто бажав звести усіх під свій „народовский“ дах, щоби домагатися перестрою партійного і замість того побачив, — хотячи знова прикрити усіх і вся, по старому народовскому звичаю — спільність інтересів попа і хлопа, спільність інтересів цілого народу. Він не хотів порозуміти, що в тій, з малих і середних властителів тай безземельних пролетаріїв, зложеній суспільности, суть теж певні соціяльні антагонізми, він не завважав далі, що поза масою народною стоїть еще інтелігенція з своїми поглядами культурними і соціяльними на будучність народу, поглядами, котрі, хочби й при спільности інтересів можуть і суть de facto відмінні. Та ще чуднійше, що тойже В. Барвінский (як і ніхто з народовців) незавважав, що вже саме відклікуваєся до економічних інтересів народу есть новою точкою вихідною, що сфера соціяльного житя становить зовсім окрему критерію, під котру не підпадає вузко-націоналістичний поділ партійний. Навикші до нещирости і крутарства, до мішанини ріжних думок, галицкі народовці ні трохи неспро-

тивились словам Барвінского, але навіть признали его, своїм діктатором помимо того, що він, хоч не свідомо видав засуд смерти на усю народну партію, таку, якою вона есть, в сі теперішній формі.

А при тім зауважмо, якже се поучаюче, що на першім кроці до ширшої позитивної програми народовска партія розпочала критикою своєї власної безосновности! Якже се поучаюче, що вона виреклася фонетики. І чи, питаємо ми — не характерно, если при змаганю до реальної праці якась партія відкидає те, що власне було сі знаменем, те, що було так тісно звязане з сі партійними принципами?...

Разом з реальним напрямом в „Дѣлѣ“ починає ся також — як се зрештою цілком натуральне — реакція проти високої політики (Див. стат. „Праця на ниві“ 1880 ч. 99) і змагане до згоди з москальофілами. Але вже й в тім самім річнику були й такі статі, що знова тягли до політиканства („Гадки Подолянина“... ч. 22-16, „Правно — політичне становиско Русинів“, „Австрія, Нѣмеччина й Росія“ і богато інших статей і дописів). Так само завели також надії на згоду з партією москальофільскою[1]). Та для читачів наших попередних статей буде цілком понятним, що й увесь реальний напрям не міг довести до того, чого може бажали его ініціятори. Неясність програми стоїть як і давнійше на порядку дневнім. Принцип органічного труду, пропагований Барвінским, вертає еще періодично в „Дѣлѣ“ аж до нинішного дня, але вже лиш в формі пустої деклямації і патріотичних зазивів до „патріотів-земляків“. Головною перепоною до осуществленя безперечно щирих замірів з боку проводирів народовців стоїть все еще давна безпрограмовість...

До неї ми знова повертаємо. По смерти Вол. Барвінского вважали народовці потрібним зібрати в одно его програмові думки і поставити їйх як одну одноцільну програму, котрої будуть держатися. Програма така була тим більше потрібною (если не конечною), що Барвінского прозвали вони головою своєї партії, сі дійсним проводиром, отже через те поклали на себе моральний обовязок, іти тою дорогою, котру він показав у „Правді“, а найпаче в „Дѣлѣ“. Треба було тому ясно висказати, чого бажав покійник, яких він держався принципів і тактики в народній роботі. Се й зроблено в „Дѣлѣ“ з 8 лютого 1883 р. „Барвінский — сказано там — лишив нам в спадщині програму, котрої ми повинні держатись, сі плекати і розвивати. Основа тої програми дається висказати в слідуючих точках. Опісля йде 6 точок сеї програми: I) звісні змаганя до автономії і федерації славян — і головне: самостійність руско-українского народа і его права на питоме житє (програма національно-політична). II) „Руководячися тою засадою, ми бажаємо також в житю суспільнім і політичнім, переведеня рівноправности народів і усуненя майоризації Тому то ми стоїмо за федеральну програму, котру виписало на своїм знамени теперішне правительство гр. Таффе. III) Руководячись тою засадою пок. редактор „Дѣла“ виступав відпорно супротів польских загорільців“. IV) „В нашій домашній політиці заняв пок. В. Б-ий від разу ясне і справедливе становище: покинути всі формальні спори а замість того взяти ся до поважної і витревалої праці“ V) „пок. В. Барв-ий поруч з пок. В. Навроцким звертав як найпильнійшу увагу на економічне подвигненє нашого підупавшого селянства. VI) Виходячи з того переєвідченя, що наше духовенство положило в минувшости великі заслуги около піддержаня нашої народности, що спільно з народом перенесло гоненя, що не тілько не стратило в тих тяжких хвилах почутя єдности з народом, але при першій користнійшій для нас констеляції політичній, взяло в свої руки провідництво і ініціятиву до духового і політичного розбудженя нашого народу, що і тепер еще воно представляє осередок нашої інтелігенції, що против него головно звертаються і тепер еще численні удари наших противників і що затим піднесенє і поліпшенє долі нашого нашого духовенства може бути порукою успішнійшого розвою наших народних сил — пок. В. Б-ий забирав все і всюди голос, де ішло о поліпшенє его матеріяльного бита“.

Що до першої точки тої програми національно-політичної, то вона безперечно зовсім ясна і докладна. Та на лихо інакше має ся річ з програмовими думками що до соціяльного і культурного розвою нашого народа. Послухаймо, що сказано по сему поводу в II-ій і V-ій точці програми Барвінского. В II-ій точці стоїть написано, що „ми бажаємо також в житю суспільнім і політичнім переведеня рівноправности і усуненя всякої майоризації, і зараз таки безпосередно по тій заяві добавлено пояснене, що стоїмо за федеральну і автономічну програму гр. Таффе Ну, ми дуже добре понимаємо, на скільно пояснює програма гр. Таффого політичні змаганя народовців до автономії і федерації, але як розуміти рівноправність на полі суспільнім, або усуненє майоризації на полі соціяльних відносин, его ми таки помимо добавки на тему федералізму гр. Таффого — понятя не можемо. Якось ні раз нам не ясно в голові, що се має означати тота рівноправність в соціяльних відносинах. Чи має то може означати, що ми не хочемо, щоби наш нарід був визискуваний (економічно) Поляками і Жидами? А коли-так, то який же сей визиск? Як его усунути? Ну, а далі, приступім, що прийшлоб вже до того, що наш нарід не бувби визискуваний матеріяльно ні Поляками, ні жидами, ні в загалі чужинцями, то чи се вже есть ідеалом народовців, если буде визискував свій

---

[1]) Цікавоб було й тут ближше розглянути причини, чому згода досі не наступила, помимо численних заходів з обох боків. На се не можемо дати тут докладної відповіди, однак зазначимо, що і тут причиною були формально-національні погляди і неясність громадскої думки у нашої інтелігенції. Зрештою відсилаємо читача до самого матеріялу („Правда“ з 1872 ст. 249, „Пр. 1873 ст. 38-43, Русская Рада“ з 1874 ч. 21 ітд. ітд. а особливо просимо звернути увагу на „Дѣло“ з 1881 ч. 96 і „Слово“ з тогож року ч. 137. Для показу щирости в заходах Барвінского коло помиреня партій можна нагадати, що тойже сам Б-ий, що так промовляв в „Дѣлѣ“ за згодою, писав рівночасно в „Правді“ 1880 р. що „між негацією „Слова“ а якою небудь рускою програмою нема і не може бути ніякої згоди (ст. 73). Як бачимо, за позитивним чоловіком „Дѣла“ стоїть еще редактор „Правди“ з своїм вузким націоналізмом.

свого? Отже чи тут ходить о чистий націоналізм визискувачів чи дійсно о уладженє якихось ліпших, здоровійших відносин суспільних? Ба, ми могліб таких питань пачислити єще дуже богато, питань, котрі нам читаючим неясну фразу народовскої програми мимохіть товплять ся одно за одним в нашій голові. А між тими питаньми все ще стоїть одно найважнійше, а іменно: що розуміти під усуненєм майоризації і переведеня рівноправности на полі соціяльнім? Бож, що сего не поясняє відкликуваніе ся до програми гр. Таффого, се ясне, як сонце Вонаж чисто політична і в питаню соціяльнім не має жадного значіня. Длячого отже — питаємо ми на послідок — народовці лишили тоту точку своєї програми неясною, помимо того, що їм видалася дорога, котру визначив Барвінский, так ясною і певною?.. А може — скажете ви — на темні слова II точки дасть вдоволяючу відповіть V точка програми, котра також відноситься до справ суспільно-економічних? Зараз побачимо, що ні! Там сказано — і то вже не в формі програми, а некрольогу — що Барвінский занимався економічним піддвигненєм народу, забирав голос в справах податків, такси військової і т. і. Чи се також програма? Чи може в обниженю такси військової лежить усуненє майоризації на полі суспільнім? А може в унормованю податку чиншового треба догадуватися переведеня рівноправности на полі суспільних відносин?!

І з II-ої і з V-ої точки видко, що отся для народовців так ясна програма в справах суспільно-економічних есть клясичним образцем неясности. Ми могліб навіть в точці V-ій сеї програми догляиути певного крутарства Бо чомуж, если се програма, не сказано „ми хочемо того і того", хочемо робити так і так, бажаємо такого, а не іншого стану суспільного, але підноситься в формі посмертної згадки поодинокі виступи Барвінского в справі податку чиншового, такси військової, або щось в тім роді? Чи маємо думати, що й програма народовців обмежується на виступи що до змін такси військової, регуляції рік і т. д. і чи — додаймо — виступи тоті мають бути альфою і омегою їйх соціяльно-економічних змагань?

Перейдем напослідок до поглядів культурних. Помимо реклями, яку подало „Дѣло" на тему докладности дороги, визначеної Барвінским, не находимо в „сго" програмі ні одного прямого поясненя, кромі фатально мотивованого в сі VI-ій точці клерікалізму. Ми умисне замістили тоту частину з усіма сі мотивами, і просимо п. читачів єще раз їйм докладно приглянутися. А після такого глибшого застановленя лехко буде зміркувати, що всі вони, тоб то мотиви зазначують значіне духовенства в тісно національнім розвою: воно, сказано там, видержало гоненія, а осталося доси в єдности, конечно національній, з народом; воно відограло ролю в нашім національнім відродженю, на него надуть і тепер громи з боку противників рускости і т. і. За теж нема там ні одного мотиву, що відносивбися до соціяльного положенія духовенства в відношеню до маси народної, не ма ні одного словечка про его культурний вплив на розвій народу.

Одинокий, на перший погляд культурний, моґив есть сей, в котрім кажеся, що духовенство становить єще тепер голову часть нашої інтелігенції. Але і тут річ має ся зовсім інакше. Бо еслиб дійсно ходило о просвітний вплив інтелігенції на розвій народа, тоби ходило о сі „якість", значить: чи інтелігенція тота справді ширить просвіту, чи вона спосібна зробити селянина націоналістом чи може загорілим католиком, в загалі тим, що вважаеся за суть цівілізаційного поступу. А еслиб ходило о „якість", то конечно стілізація згаданого мотиву булаб така: „Стоімо за духовенством, бо воно скріпить в своій більности таку інтелігенцію, котра буде ширити такі й такі думки, туди й туди поведе нарід на дорові его цівілізаційного розвою". Тількиж в тій стилізаці, як вона подана в програмі народовців, очивидно ходить лиш о скількість інтелігенції рускої, отже рефлектує ся лиш на сі рускість, або інакше, виходиться з вузко-національного становиска.

Та не запускаючи ся зрепитою в отсі стилістичні тонкости, бачимо як на долони, що народовці стоять за духовенством з причин вузко-націоналістичних, а нехтують зглядн суспільні та культурні — проява, котру ми вже з самого початку замітили в основах народовскої партії.

Зібравши все сказане, видимо, що „ясна" програма народовців з 1883 р. має в собі програмові думки лиш в справах національно-політичних, з решгоюж есть або образцем крутарства і лехковаженя справ суспільних і просвітних, або образцем неясности, котра періодично з'являєся в усіх народовских програмах, хочби й як захвалюваних що до „докладности" дороги, котру вони буцім то вказують народній роботі.

Евгеній Левицкій.

Від редакци.

З сим числом, — як зазначено в заголовку, — Народ стає органом партії. Не переміняє він тим ані своїх дотеперішних основ, ані дотеперішного напрямку, ані навіть тону, тільки що від тепер мусить писати виразнійше, згідно з дальшими й близшими цілями партії.

Щоби на далі не вийшло яке непорозуміне, мусимо зараз-же зазначити наші відносини до своїх і чужих. Наші прихильники **о б о в я з а н і** від тепер підпирати Народ матеріяльно і морально; матеріяльно — поголовно передплачуючи Народ (і, розуміеся, точно платячи); далі, присилаючи наддатки (спис котрих буде друкуватися в Народі) і врешті, вишукуючи для Народа чим раз більше передплатників; морально — присилаючи відповідні праці, до поміщуваня в Народі і дбаючи про такі праці від інших.

Не всякі праці будуть від тепер поміщувані в Народі, а тілько такі, що відповідають ось яким завдачам Народа:

Народ має головно ширити, серед нашого народа й інтелігенції, всесвітні поступові думкя і тим способом приєднувати як найбільше прихильників для програми руско-украйінскої радикальної партії. Тим то все в Народі мусять бути писано як найзрозумілійше для найширших мас нашої суспільности, то б то народа й інтелігенції. Зачіпаючи за найважнійші події дня, тикаючі нашої суспільности і стоячи на грунті всесвітної науки, Народ має розбирати й критикувати наш сучасний суспільний устрій, а також розбирати й критикувати житє й розвій нашої суспільности, особливо ві назадницкі думки та привички. Тут мусимо доказати, що як доси, так і на далі Народ не може поступати так, як поступають органи наших старших партій, де, хто тілько признаєся до партії, то вже зараз і вільний від критики свого поступованя. Народ критикувати буде й прихильників чи членів руско-украйінскої партії на-рівні з іншими людьми, а де в чому навіть острійше. Людина, котрій справді ходить о справу, а не о власну особу, — такою, фактичною критикою певне не образиться, обопільна ж прилюдна контроля й критика буде немовби сторожем і заразом підоймою суспільної моральности як цілої партії, так і ві поодиноких членів. З того погляду й люде не нашої партії в самім Народі можуть фактично критикувати наше поступованє, і всякі протестанти серед руско-украйінскої суспільности нехай будуть певні, що й їйх голоси — натурально суспільного характеру — найдуть місце в Народі. В загалі, редакція Народа, як доси, так і на далі, буде до своїх і не-своїйх відноситися рівно критично, рівно безпристрастно.

Дописі будуть поміщувані в Народі тілько такі, в котрих підхоплено найхарактернійші прояви й черти нашої суспільности. А що члени нашої партії мають виступати сміливо й отверто, то й дописі треба, по змозі, підписувати власним імям. Сухих матеріалів, строго научних, надто спеціяльних розвідок і всяких нецікавих, хотьби й найщиннійших праць, годі в Народі поміщувати. Поезії й повісти будуть поміщувані тілько такі, котрі мають глибше суспільне значінє. Народ не може бути ані чисто научною, ані хронікарскою газетою, а мусить бути газетою, скажемо так, суспільною, живою, що має розбирати наше суспільне житє і старатися повернути его після основ нашої партії.

Просимо-ж усіх людей, котрі схочуть якнебудь з нами зноситися, мати се все на увазі, щоби потім не бути в претенсії до редакції.

Надруковану в сім числі програму нашої партії відбиваємо ще осібно в 5000 примірниках, розсилаємо ві по-більше в осередки нашого руху і просимо наших прихильників розширити та пояснити ві між нашими робітними людьми, а якби було треба й можна, то скликувати задлятого й віча народні в ріжних сторонах нашої крайіни. Біднійшим просимо роздавати програму даром, заможнійшим продавати по 5 кр. і вторговані гроші присилати в редакцію Народа, Львів, ул. Академічна ч. 22. Туди-ж треба всім обертатися в усяких справах партії.

Зміст: Програма руско-украйінскої радикальної партії, підписана С. Даниловичем, Е. Левіцким, М. Павликом, Ів. Франком і Р. Ярославичем. Власть темноти, драмат Л. Толстого, пер. М. Павлика (дія III). Доля заступника громади, А. М. Десятиліте царюванья Александра III, (конець) М. Ф. Безпрограмовість „народовців“ і йіх будучність, V, Ев. Левіцкого. Від редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.

Рік І. Львів 1. л. падолиста 1890. Ч. 21.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Академична ч. 22.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи нищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати. В справах редакційних можна говорити від 11 до 12 рано і від 2 до 3 пол.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

На дорогу.

Ще не виступила була наша партія, а вже люде добрі стали про неї говорити. „Діло“ перше, не дозволившися господарів, подало звістку про приватний зїзд радикалів та ще й назвало по імю трох участників зїзду: дра Т. Окуневского, дра Даниловича та Іл. Гарасимовича, — що вже зовсім неделікатно. Та, сим разом, воно пімстилося на самих народовцях, бо, — як росказують, — коли один із них пішов у поліцію звідатися, чи дасть вона добру кондуіту тим, що підписали статут руского асекураційного товариства, — то там витягнено зі столика те саме число „Діла“, де надрукована звістка про наш зїзд і сказано: „Ви хочете доброі кондуіти? Якже? адже осьде ви самі подаєте що два з тих, що підписали статут, т. є. др. Окуневский і Гарасимович були па зїзді радикалів?“ Коли-ж до того „Kurjer Lwowski“ накинувся на редакцію „Діла“, назвавши єго звістку про зїзд радикалів просто доносом, то редакція „Діла“ (чи можете собі здумати що прикрійшого для неї?!) — стала боронити радикалів, запевняти, що на зїзді не постановлено нічого противзаконного, за що, мовляв, може ручити участь таких поважних людей, як др. Окуневский, др. Данилович та Гарасимович. Ну, а інші участники зїзду у „Діла“, звісно, не можуть за те ручити, бо не такі поважні. В чім має бути тота повага, годі догадатися; може в літах? так на зїзді були й старші люде. На всякий случай, таким винесенєм названих участників зїзду, редакція „Діла“ кинула тінь на інших участників. Вийшло се мабуть мимохіть — очивидячки редакція „Діла“, навіть притиснена до стіни з усіх боків, не може зовсім отрястися з того, в чім вихована — в доносцях на людей не своєі парафії. Найкумеднійше-ж те, що „Діло“ тут-же стало толкувати про цівільну відвагу в справах партіі, себ то, що участники зїзду не повинні з тим ховатися і т. і. Зовсім даремний захід: між нами дуже маленько таких трусів, котрі би потребували вчитися цівільної відваги від редакції, що звичайно сама по заячому бойться навіть соломяних опудів, то є всяких руских недостойників. Так само, не зовсім вірна звістка „Діла“ про те, що почин до зїзду вийшов від підписаного та Евг. Левіцкого. Потреба осібноі організації відчувалася від давна особливо через те, що народовці систематично викидали з межи себе радикалів; безпосередний товчок до осібноі від народовців організації дав, — у самий день похорону останків Міцкевича 4 н. ст. лиця, — народовець, доведений до того роспукою над розладом між народовцями (що власне підчас названого похорону показався в повнім блеску) і над браком у них пильноі уваги до потреб нашого люду; справа ся була зараз основно обговорена приватно в ширшім кружку, що й рішив скликати збори радикалів, уложив їх програму, розібрав межи себе реферати тай попросив Франка, Левіцкого і підписаного, вислати запросини зі своїми підписами.

Дуже цікаво, як далі ставилося „Діло“ до нашоі партіі. Діставши в руки програму, в 20 ч. Народа, „Діло“ зразу вивело против нас перед свою публіку найтяжшу пушку (на лихо, вона вже тепер не стріляє і єі бойться хиба остатний рутенский шкаралупник): мовляв, після програми, нову партію характеризує соціалістичний устрій і раціоналізм у справах віри. Інші характеристичні черти партіі, після тоі ж програми, як позитівізм у науці, реалізм у штуці і цілий ряд таких черт із мінімальноі програми, „Діло“ мабуть думало сховати, тілько-ж чомусь то зараз на другий день зробило найчеснійше — надрукувало дослова цілу програму і таким чином дало в руки своєі публіки сам документ, після котрого вона зможе осудити й те, кілько правди було в попередних словах редакції „Діла“.

Нарешті в 227 ч. „Діло“ втелило про нашу програму передну статю. Для користи редакції. ми повинні би тото чадо промовчати, таке воно (вибачте за слово!) невмиване; та се, поки що єдина критика наших заходів, а до того така характеристична для теперішного стану галицких народовців, що ми мусимо тій статі приглянутися. Вона зложена з поверховного сміху, прозираючого крізь него плачу над своїм безсилєм і з крайного неуцтва в тих справах, про котрі говориться.

Невважаючи на те, що то самі народовці в „Ділі“ зашуміли про наші заходи (ми бралися до діла дуже смирно), та що факт зорганізованя партіі з суспільною програмою, далеко важший, ніж усе, про що 15 літ буцім-то

„шуміли“ радикали — авторс таті в „Ділі“ найперше вдаряє в великий бубен що мовляв, наші шумні заходи — звичайні тара бани (а про те вони, — завважаємо, — дають знак до бою). Після того йде сумовита музика про те, що від коли став виходити „Народ“, то узнано, що праця галицких народовців або недостаточна, або скривлена; що націоналізм пуста форма; що інтелігенція руска не дбає про економічний розвій селянина; що вона надто клерикальна, консервативна, не має програми. Отже „несвѣдомый спрaвъ галицкихъ и культурного розвою народу рускаго въ Австріи (що ми за зпаток!) мѣгъ бувъ по выслуханю крикѣвъ и воплѣвъ органу радикальнаго дѣйстно подумати, що трудъ надъ народомъ рускимъ спочиває, на нещастье того-жъ народу и культуры европейской, въ рукахъ якоись ретроградной, темной верствы чи кліки, за которою бѣднымъ людямъ не буде нѣколи нѣ просвѣтку нѣ гаразду (завважте насміх над бідними людьми!) „якъ довго на чолѣ труду того не стануть тѣ велиты, которыхъ имена поважно блестять нѣдъ споднмъ „максимальной“ и „мінімальной програмы „руско-украинскихъ радикаловъ“.

Бідні! які-ж ви карлики! як же нам вас жаль, що думаєте насміхом із репрезентантів зйізду збути дуже сумну для вас подію, — організації партії!...

Тут музика з жалю уривається, а йде резолюція гімназіяльного учителя, як роздає ученикам завдачі: мовляв, ваша програма „pensum domesticum, буцдючне, зъ широкимъ закроемъ, але въ дѣйсности хитка лѣпянка або компіляція теорій, котрѣ жили або жнють посседъ народовъ европейскихъ, але котрыхъ домородній нашій радикалы не вмѣли добре перетравити въ тѣмъ напрямѣ: що для Русинѣвъ практичне, а що нѣ“.

Добре, нехай і так, що ваше бундючне слово — правда: що наша програма—pensum domesticum, та в якім-же світлі вийдете ви, наші учителі, що-сте за 30 літ і того не втяли?! Отже почекаємо і побачимо, яку то ви самостійну та практичну програму видумаєте для Русинів. Сказавши раз своє учительске слово, що ми не подали нічого оригінального, редакція „Діла“ з легким серцем критикує нашу максімальну суспільно-економічну програму: мовляв, се теорія ясна самим ученим соціялістам (а сам, як з усего видно, не читав навіть ні однісінької агітаційної брошури), то й не слід для неї зрікатися індівідуальної власности і індівідуальної продукції (кождому, доброді, і при колективнім устрою вільно мати те, що треба для єго власної потреби тай продукувати собі в тих границях — іде тілько о товарову господарку); мовляв, проект д. Франка про фільваркову громадску господарку не видержав критики (чиєї? чи не вашої?); треба було запросити на зйізд бодай посла Гурика, щоби сказав свою думку про колективізм. Справді, се хиба, що на нашім зйізді не було селян; ми зразу були рішили запросити й їх і далеко ширший круг людей, та нам потім стали в дорозі непоборимі перешкоди. Та не бійтеся, прийде ще й до того, тілько вам від того лекше не стане. От, уже з далі надрукованої дописи з Коломийщини побачите, що навіть в головах богатших селян робиться революція в поглядах на особисту та громадску власність; а що-ж то в головах тих тисяч наших робітних людей, що мають тілько по грядці грунту, котру й так незабаром зліцитують за довги, — або в головах тих соток тисяч сільских наймитів, що працюють на чужім?! Економічна машина йде жваво й у нас і, або відразу трощить наших робітних людей, або перше викидає їх з грунтів. Треба-ж якось на те радити, і рада єдина тота, щоби наші робітні люде хоть по маленьку скупляли грунти в громадскі руки тай заводили на них громадску господарку, що при спільности чи союзі громад, одна могла бя видержати конкуренцію з капіталістичною, — усе одно, чи фабричною чи грунтовою, — господаркою. І се вже й починають у нас розуміти самі робітні люде по селах.

Далі каже „Діло“, що в економічній програмі мінімальній є богато старого і такого, за чим стоять і не-радикали, тай додає, що ми буцім то від уряду домагаємося тілько регуляції рік та охорони лісів. Мовляв: Коло polskie більше домагався. Може й більше, тілько для тих, котрих воно заступає, а в кождім разі не в тім напрямку, в якім ми думаємо.

І в справах політичних наша програма, мовляв, не богато що сказала нового, бо те саме говорять і ліберали і демократи „Живцемъ зъ чужого взѣрця взята до програмы мінімальной точка, щобы нашимъ жѣнкамъ признано право выбирати и бути выбираными до всякихъ репрезентацій краевыхъ и державныхъ“. Редакція старається, далі, й сю справу збути сміхом, але ми дуже цікаві, що вона в ній оригінального видумає? Ми в загалі не маємо претенсії, щобисмо сказали що-небудь такого, що вже ніхто піколи на світі не говорив або не думав, — сегодня на оригінальність полишені хиба жителі відвічних лісів, до котрих не доходить і промінчик світла з образованого світа; про все те вже думали поодинокі поступові Русини ми тілько звели вкупу результат нашої власної кільканацятилітної думки і поставили те яко програму партії, котру думаємо систематично проводити. Що вона похожа на програми всего поступового в світі, то се тілько може запевнити всякого, що воно не химера, не що-небудь такого, до чого би, при всесвітній солідарности поступовців, не могло прийти. Зрештою, є в ній і щось таке, чого звичайно небуває в соціялістичних програмах — се заходи здержати витворюване пролетаріяту та справити людей просто на дорогу колективної продукції через усякі спілки. А що до практичности, чи непрактичности нашої програми, то й се що велике питаєе, про котре буде рішати провінція.[1]) Зрештою, ми, по змозі, дали

[1]) З чужих людей, напр. д. М. Ф. автор звісних статей в „Народі“, чоловік, що має добре Росію тай західну Европу, пише нам власне: „Ваша программа

людям систематичну схему тих справ, щоби вони мали над чим подумати, і будучі зїзди чи віча радикалів зможуть нашу програму, коли буде треба, де в чім поправити, зробити ей практичнійшою тай загалом розвити. За сим певне діло не стане, за се ручать живі, розвиваючіся люде. Програмою нашою, вказали ми також на ті справи, на котрих можуть і повинні погодитися всі думаючі, щирі для народних інтересів та поступу Русини. Наша програма може з часом скупити навколо себе цілу нашу, фізично й духово працюючу суспільність — наших робітних людей і правдиву інтелігенцію.

Повне неуцтво суспільне виказує редакція „Діла“, коли думає, ще раціоналізм нашої програми противурічить тому, що отсе ухвалили соціялістичні делегати в Гальлє, що, мовляв „справи віри уважаємо за річ приватну людей“. Ми поставили програму для себе, як ми будемо в тих справах поступати, не насилуючи чужого сумління, а в гальскім рішеню, як і в передних таких самісіньких рішенях, сказано далеко більше, ніж ми сказали, бо думаєся відсторонити релігію від усякого впливу на суспільні справи, відсторонити ей з праводавства, шкіл і т. і., збавити ей всякої державної і в загалі публичної помочи, та полишити на громади віруючих, або й на поодиноких людей. Ми-ж, для суспільности, домагаємося навіть, щоби скрізь учено релігію, тілько без догматизму, критично і порівнюючим способом. Значить, гальска ухвала зовсім не огляднійша, як каже редакція, від нашого раціоналізму.

Далі ми уложили програму в усіх справах людского житя, — суспільно-економічних, політичних і просвітних, — котру думаємо проводити на нашім національнім грунті, а редакція „Діла“ каже, що ми „програмы національной не списали нѣякой, не знати чому: чи не мають ей? чи се може справа за дразлива? чи не можуть? чи не смѣють?“ Так якби то можна списати яку небудь національну програму, помимо справ суспільно-економічних, політичних та просвітних! Зрештою, стрібуйте ви списати таку чисто національну програму. Про те, чи ми воліли би в східно-галицких школах та урядах бачити польщиву чи русчину (т. є. руско-украйінску мову), ніщо й росказувати, бо вже-ж сама назва нашої партії і той факт, що ми стоїмо за як найширшою автономією, тай самі вживаємо руско-украйінскої мови — ясно говорять про те, яку мову ми хочемо мати на нашій землі; тілько, що нам ще більше ходить о зміст того, що буде по-руски говорено в школах, урядах, письменстві й товарискім житю. (Ріжниця між нашими і вашими поглядами на рускість, в ей історичнім розвою і теперішнім стані, дуже досадно показана в статі тов. Охримовича що надрукована в сім-же числі.) Того-ж, що Русинів звалено, в Галичині, під один дах із Поляками, Русинам ніщо страхатися; треба тілько, спільно з польскими робітними та радикальними людьми добиватися переміни суспільно-політичного устрою, тоді сам собою настане такий стан, що Русини не будуть потребували боротися о формально-національні права, се б то о руску мову в школах і т. і.

Ми подали легонький начерк того ладу, який ми хочемо мати в нашій крайіні, подали основи наших відносин до своїх і чужих, і хоть те, як ми думаємо ставитися до інших руских та польских, великоруских і т. і. партій, ми взяли до тактики, — то все-ж таки і з оголошеної програми надто ясно, що за зіле ми думаємо плекати на нашій національній грядці, який ми лад думаємо на ній завести, то б то як має далі розвиватися наша національність. Розуміється, се все буде ясно тим, що вміють читати, т. є. знають, що значать сякітакі ужиті нам слова. Коли-ж бо у нас навіть провідники партій, просвітителі, попросту не розуміють слів: дивляться і не видять, слухають і не чують. Якби-ж вони бодай були скромнійші — не говорили про те чого не розуміють; ба, коли ж бо вони на те провідники...

Редакція „Діла“ не вірить, щоби наша партія, як каже „Kurjer Lwowski“, стала колись важним політичним чинником. Що-ж, віра річ приватна і, як учить досвід, звичайно пророчить невірно. Адже й сербским консерватистам і не снилося, щоби їх радикали колись стали силою, а про те сербскі радикали тепер мають у руках цілу Сербію (а не забувайте, що то також по найбільшій части селяне). Наша партія вже тепер стоїть далеко ліпше, ніж стояли зразу сербскі радикали. Нас уже не переслідують за наші переконаня; визнавців тих переконань між Русинами чим раз більше, і хоть один львівскій учитель-народовець ще 1885 р. чванився, що сам вибє радикалів, як гниди, то таки Бог ласкав — не дав нашому супостатови ріг, і ми не тілько що доси доховалися, а й почули в собі на тілько сили, що явно виступили яко партія. Наш виступ нагадає і всім колишнім руским радикалам гріхи, чи ідеали їх молодости і з'єднить їх з нами для суспільної діяльности, і коли ми небавом і не вдіємо нічого надто великого, то напевне споводуємо грунтовну реорганізацію наших партій на міцнійших основах, ніж національні та церковні формальности: живійші члени наших партій будуть мусіли, коли не зільлятися з нами, то бодай більше взятися до того, що ми — до матеріяльного та просвітного двигненя народу не в дусі церковщини та патріотичної бляги, а в такім дусі, в якім двигаються освічені народи на світі, то б то в дусі всесвітно-культурнім, крайнім, що один може двигнути нашу національність, чи то наших людей з їх матеріяльного та морального впадку.

Редакція „Діла“ каже врешті, що так вона думає про нашу програму на перший раз; очивидно, надіеся на поміч із провінції, бо в генеральнім штабі не стало концепту. Що ще скаже „Діло“ на нашу програму, на те

вполнѣ практична. Я бы только подставилъ в мѣсто словъ: радикализмъ, научный соціализмъ — украинскія слова. Это важно по многимъ причинамъ“.

ми зовсім не цікаві, а цікаві ми, чи встані народовці виступити з своєю програмою. Наша сила в вашій як і в москальофільській безпрограмовости та в тім, що загалом наші обставини корисні для нашої програми, отже, коли ви хочете помірятися з нами та вдержати при собі бодай тоту частину народу, що в „Просвіті“, то мусите виступити з чимось ясним і реальним. Іншого виходу нема. Хиба що ви почекаєте, поки вас не пібють ще й наші католики, т. є. поки йім папа або хто не накаже виступити яко партія з соціяльною програмою. Усе промовляє за тим, що й така партія у нас незабаром повстанс. А може ви чекаєте на те, щоби вас і москальофіли випередили? А от і москальофіли; скажемо й про те, як вони поставилися до основаня нашої партії.

„Червоная Русь“ зараз підхопила те, що писало „Діло“ про зйізд радикалів і заявила при тім, що про все передом знала[1]) та не писала нічого через те, що се студентскі заходи — дарма що на зборах, окрім людей з давно укінченим університетским образованем (між ними чимало й д о к т о р і в — титул, котрий так обожають наші старші партії), були ще тілько слухачі університету — значить висшого наукового закладу, котрого напр. редактор „Ч. Руси“, д. Марків і не бачив. Таким ми нікому не думаємо дорікати, але-ж власне через те й д Марків, що сам нескінчив гімназії, повинен уже раз перестати воювати „учениками“, з котрих, по его думці, головно складаєся „молоде“ чи „наймолодше поколіне“, бо під ним розуміються й старші віком люде (на віть поверх 40 літ), що не годяться ані з москальофілами (старі), ані з народовцями (молоді). Так само невірно й те, буцім то наші прихильники „видять въ Шевченку и Федьковичѣ образецъ политического, литературного, экономического, общественного и релігійного направленія“ (Ч. Р. ч. 226), бо у тих, любих нам украінских діячів є хиба тілько здоров зерна в справах економічних, суспільних і релігійних; до образця йім у тих справах далеко вже хотьби через те, що вони тими справами не займалися систематично. Релакція Ч. Руси зробила би ліпше, якби не стала була на перспечаню з Neue freie Presse нашої програми максімальної і частини з політичної мінімальної — а якби надрукувала всю програму та росказала своім читателям, з чим вона не годиться Се особливо було би цікаво в справах политичних. Вже-ж пора зрозумѣти, що народ годі далі зацитькувати тілько „нашою церзою“, „нашою азбукою“ та іншими святощами — треба й перед ним виступити з ясною політичною, економічною та суспільною програмою. Що бодай ті селяне, що в общ. Качковского, дале стануть від вас того домагатися, на се вказує те, що на сегорічних зборах общества вони горяче привитали слово ч. Павла Думки..

Далеко цікавійше говорить про те д. О. А. М. в відтинку „Страхопуда“ (ч. 19) п. з. Вздолжь и поперекъ.

„Въ Галичинѣ, — сказано там, — произошли надняхъ два необыкновенныи факты, взволновавшіи до дна всѣ слои нашего общества. О нихъ астономъ и хмарникъ, Фальбъ, не предсказывалъ, потому они случились совершенно неожиданно“. Перший факт — нещастє дра Ом. Огоновского, на котрого рівночасно напали і уніятска консисторія (заборона Житя Шевченка з 1876 р.), і православний оборонець украінофільства д. Пипін, що на-прах скритикував Історію р. литературы Огоновского (автор при тім перебріхує зміст „Житя Шевченка“ і як ученик низших шкіл нападає на особу д. Огоновского). „Другій фактъ, но уже большого значенія, состоитъ въ томъ, що члены украинофильской партіи, находясь въ постоянномъ прогресѣ, дошли до образованія новой, радикальной партіи Тотъ фактъ можно было предвидѣти, такъ якъ украинофильство, представляемое „Дѣлом“, лишено всякого основанія Оторвавшись отъ исторической почвы, оно не даетъ взамѣнъ ея ніякой основной точки, на которой можно было бы твердо стати. Естественно, що мыслящіи люди не могли быти удовлетворены несбыточными мечтами въ родѣ возсозданія Сѣчи, или не могучи возвратитись на путь исторического розвитія русского народа, избрали путь новомодпого прогресса — соціализмъ. Тотъ „Исходъ радикаловъ изъ (галицкого) украинофильства, отъ людей варваръ“ долженъ былъ послѣдовати еще и потому, такъ якъ радикалы, все таки люди идеи, тяготились фарисействомъ, велѣвшимъ имъ притворятись людьми вѣрующими, между тѣмъ якъ въ дѣлахъ вѣры они раціоналисты, приказывавшимъ имъ притворятись русскими, хотя бы и украинскими патріотами, между тѣмъ якъ они въ сущности не признаютъ ніякой народности.(?!) Они запѣли украинофильскимъ утилитаристамъ Шевченкову пѣснь: „А кричите, що несете і душу і шкуру за отечество! Йій Богу, овеча натура! Дурний нию підставляє, і не знає за що...“ и выбрались въ свояси, щобъ осчастливити галицкорусскій народъ тѣмъ, чего они сами еще не имѣютъ, а именно: всеобщею подачею голосовъ, ровноправностью женщинъ, вѣротерпимостью и другими идеальными благами. Щобы старыи украинофилы радовались тѣмъ, що ихъ дѣти, ихъ надежда и упованіе, отошли тамъ, откуда нѣтъ возврата, того нельзя утверждати. Во всякомъ случаѣ они имѣютъ удобный случай видѣти плоды посѣянного ними зерна“.

В сих словах москальофіла д. О. А. М.

---

[1]) Частинка запроси була случайно писана на кватирі у одного москальофіла-академіка, що очивидячки ровніс межи старших москальофілів подану там програму зйізду (нічого іншого він не знав тай не міг знати. Зрештою, ми з нічим не крилися, і якби напр. в редакції „Черв. Руси“ знали були щось певного, то би по своєму звичаю, зробили були з того ліпший ужиток, і нам би не так легко було пішло зі зйіздом). Отже молодому москальофілови не завадить знати, що хто хоче бути справді о б р а з о в а н и м ч о л о в і к о м, повинен в таких разах прикусувати язик. Чейже пора молодіжі москальофільскій вибратися з допощицкого болота, в котрім по вуха бродить частина йіх старших братів, а на самім переді редакція „Черв. Руси“.

цікаво те, що з радости над горем наших народовців, він забувся і признає, що „молоде поколінє“ — „люди мисляцїи“ і „люди идеи“, що якось дуже відбиває від того, що про те „поколінє“ писано в „Стр.“ та „Ч. Руси“, під редакцією О. А. Маркова. А воно би москальофільским головачам не конче нашим „виходом“ радуватися, одно, через те, що ми все таки й на далі будемо близші до народовців і не в однім будемо йти спільно з ними; а друге, через те, що наша партія ачейже притягне до себе й москальофільску молодіж, тай не одного зі старших діятелів, — коли тілько ви тимчасом від себе не поставите такої програми, котра би для ваших розумнійших людей стала намість нашої. На всякий случай д. Маркову чеснійше би в самій „Ч. Руси“ скритикувати наш виступ, ніж, — як нам бачиться, — пускати штубацкі бріхні в „N. freie Presse“, „Deutsches Volksblatt“ і др...

От і все, що сказали про наш виступ рускі газети. Їїх слабі напади та брак дотеперішного ружя — доносів і т. і., з одного боку, показують поступ серед нашої суспільности, а з другого боку, показують, що наші заходи не такі то вже безпідставні, щоби їим не було місця в нашій крайіні. До того тепер наші провідники мусіли порозуміти, що з партією годі так поступати, як вони поступали з поодинокими людьми, що з нею таки треба числитися тим більше, що з таким напрямком починають числитися в цілій Австрії. Напір поступового напрямку показався такий сильний, що перед ним подалися й ті, що давнійше репетували, викидали та мучили людей за одно признанє до таких засад.

На провінції наш виступ наробив ще більшого шуму між Русинами, і є певна надія, що все зложиться в нашу користь — бодай селяне і все поступовійше з обох старших партій будуть за нами. Поки що противного нам тілько те, що три передплатники „Народа“ відпали (тілько-ж, що після митрополичої куренди против „Народа“), і то один світский народовець, два другі попи, також народовці. Один із них, дуже видний і старший народовець — пише нам при тім таке: „За Вашого (Франкового) честного імени я пренумерував „Народ“. Пізнійше достеріг я, що то не наш „Народ р у с к и й, лиш „le peuple“ або „deutsches Volk“. Потерпіть же, Панове, крихту, аж побачим, що зділали доброго на світі peuple і Volk, аж тогди буде час і на наш Народ, але, розуміється: руский!“

Ой, отче, кому як кому, а вам би треба знати, що богато вже зробив народ французкий і німецкий навіть для нас Русинів; якби не їїх подвиги та не їїх розум, то ми й доси були би рабами та темняками. Хотіли би ми, щоби наш народ бодай так стояв тепер, як у Франції та Німеччині; хотіли би, щоби й наша газета зрівналася з французкими та німецкими радикальними газетами. Нам ваше зрівнанє дуже приємне, хоть образовані Французи та Німці, почувши таке, певне повитріщують очи. Зрештою, хто хоче терпіти і ждати; хто думає, що такі заходи, як наші, „не на часі“ — нехай здоров жде, аж Німці та Французи самі стануть таке робити на нашій Украйіні. Ми не завидуємо таким Русинам і в їїх сліди не підемо...

З чужих відзивів про нашу партію, ми звернемо увагу тепер тілько на деякі ворожі нам голоси. Вони роздалися в деяких німецких газетах та в більшій частині польских, при чому ті газети зійшлися в бріхнях на нову руску партію — дарма, що зрештою завзято ворогують. Так велико-капіталістична Neue freie Presse і Dziennik Polski, пустили в світ бріхоньку, що руско-украйінску партію заложили два польскі журналісти, або, після Dziennik P. два сотрудники Kurjera Lwowskiego, се б то Ів. Франко та підписаний дарма, що сама редакція K. Lw остатного ніколи не вважала за сотрудника, бо він робив тілько коректу, а від яких пять місяців уже й того не робить; Франко-ж є руско-украйінский писатель, а тілько побіч того працює в K. Lw., де зрештою користнійше служить поступові рускої справи, ніж не один сотрудник рускых газет. Коли-ж Neue freie Presse подала, в телеграмі зі Львова, нашу максімальну програму і дещо з політичної мінімальної, то велико-панскі польскі газети — Czas і Przegląd ударили на гвалт, що, мовляв „programem tej partji będzie dążenie do zniesienia indiwidualnej własności, do wytępienia wszelkiej religii, do zburzenia wszystkiego tego co istnieje, і do postawienia natomiast pomysłów komunistycznych і socjalistycznych“. Навіть буцім то демократичний „Dziennik Polski“ посвячує нам у 290 ч. ворожу передову статю, де нашим виступом старається побити „Kurjera Lwowskiego“, що став по нашім боці (див. передову статю в 289 ч. п. з. Nowe stronnictwo ruskie). „Dziennik Polski“, — так само як на другий день „Діло“, не дуже вірить в те, щоби наша партія виросла na ważny czynnik polityczny“, ale ubolewania godną jest rzeczą, że przybył nowy sojusznik tym, którzy wśród ludu sieją niechęć і rozgoryczenie, którzy kopią przepaść pomiędzy gminą a dworem (ми, противно, хочемо зільляти двори з громадами — до того йдуть відповідні уступи нашої політичної тай економічної програми). Затим завважує „Dziennik Polski“, що таким починають заходитися й німецкі соціялісти, що рішили підступити до люду польского в Познаньскім, наводить статю Dziennika Poznańskiego, що взиває шляхту й духовенство польске стати против того нападу і кінчить так: „і my powinniśmy stanąć raz energicznie do walki przeciw tym szkodnikom i nie dopuszczać ich do ludu, którego teorje takie, jakie ma program »radykałów«, do gruntu mogą zepsuć і zdemoralizować“.

Що „Dziennik Polski“ розуміє під демораліzацією народа, легко догадатися — єму ходить о те, щоби народ сліпо йшов за двором, вибирав на послів самих польских панів і т. і. Грозьби єго ми не дуже лякаємося. Ми в сій

справі станемо з его прихильниками до боротьби спільно з Русинами старших партій; що ж до того, щоби нас не допускати до народу, то „Dziennik P.“ трохи за пізно похопився, бо ми вже давно серед народу, і наша програма вийшла з огляду на его теперішні потреби, его настрій.

Нарешті згадаємо, як до нас поставилися краківські демократи. Nowa Reforma посвячує нам у 244 ч. передну статю п. з. Rusko ukraińskie stronnictwo radykalne, в котрій, після Kurjera Lwowskiego, подає головне з нашої програми, за тим повторяє злощасні слова Діла“, і кінчить так:

Z obowiązku publicystycznego obznajamy naszych czytelników z zasadami nowego stronnictwa podając jego program i dążenia. Sąd nasz o radykałach ruskich nie może wypaść dla nich korzystnie, to bowiem co mybyśmy na pierwszym postawili planie, kwestja narodowościowa, schodzi w programie radykałów do rzędu postulatów niemal obojętnych. Taki program, jak go postawiło nowe stronnictwo ruskie, podpisać mogą radykaliści włoscy, niemieccy, hiszpańscy, i t. d. byle tylko w tytule zmieniono wyrazy „ukraińsko-ruskie“, na „włoskie, niemieckie lub t. p“ i w tekscie programu tęższamą uwzględniono zmianę.

To, o co nam szczególnie idzie, mianowicie, na jakiem stanowisku staną radykali w stosunku do Polaków — o tem nic mówią ani słowa, milczą. Jak żadnemu prawie stronnictwu politycznemu nie można zarzucić, że wszystko, do czego dąży jest złe, tak samo ma się rzecz z radykałami ruskimi. Niestety! To, co z żądań ich jest słuszne, tego domagają się także demokraci innych narodów, a postulata nowe, jakie chcą zaszczepić na tej ziemi, nie tak łatwo się przyjmą Na gruncie polskim lub ruskim nie tak prędko zejdzie posiew obcy.

Осібно на сі всі закиди N. Reformy не потребуємо відповідати, бо вже-смо на головні відповіли „Ділу“; скажемо тілько, що що до Поляків (як і що до Москалів. Мадяр, Волохів і т. і.,) то будемо держатися ось-чого: боротьба против усякого старшованя, з одного, і союзна дружба з польскими робітними людьми та приятелями свободи і поступу, з другого боку. Що де в чім і польскі демократи ітимуть спільно з нами, виходить з власних слів N Reformy.

Знаємо добре, що наведені повисше ворожі нам польскі голоси, не остануть тілько голосами, що за ними піде против нас звістна частина польскої, а то й рускої суспільности, іменно тота, котрій народні справи зовсім не в голові; що через те нам і тепер ще не прийдеся йти по рожах, — але-ж можемо потішитися тим, що в самій Галичині будемо мати за собою все справді поступове в рускій, польскій а по части й жидівскій суспільности. Ми певнісінькі, що будемо мати за собою і всіх щирих поступовців у Росії, особливо на Украйині [1]) а також в Австрії (як і в решті світа), особливо-ж робітницкі організації та їх світлих провідників і борців за людскі права. На доказ того, ми можемо тепер навести письмо від звісного посла Пернерсторфера, котрого мови в віденьскій раді державній трясуть цілою Австрією. Письмо адресоване до Ів. Франка, яко співробітника Kur. Lw. і в перекладі на нашу мову звучить так:

„Відень, 15 жовтня 1890.

Вельми шановний Добродію! В письмі з 11 с. м. підписаним між іншими й Вами, звіщаєте мене про основанє рускої радикальної партії. Правда, мині мабуть ледви прийдеся, прямо підпирати Ваші прямованя, та розуміеся само собою, що я їим бажаю як найліпшого успіху. Бодай-же Вам повелося, зняти свій люд до енергічної діяльности, щоби він зміг також працювати коло будівлі людскої свободи та загального щастя. Любов до свого люду — найдорожше добро для всякого мужа, нехай поможе Вам найти настоящі способи. Прошу поздоровити й інших добродіїв членів викопавчого комітету, також підписаних на письмі до мене, тай остаю щиро Вам відданим — Пернерсторфер“.

Прихильність кількох таких людей, як д. Пернерсторфер, стане нам зовсім за всякі гроші би чужих і цвірінькаче своіх. Тілько організації однодушя, праці і праці енергії і такту, а не бідимо скорше, ніж хто-небудь думає.

М. Павлик.

З Коломийщини.

8 жовтня с. р. перед відїіздом посла соймового, дра Окуневского на сегорічну сесію соймову, зібрався у дра Даниловича кружок виднійших селян з нашого повіту (23) і інтеліґенції (2 священники і 4 світскі), щоби відїіжджаючому послови дати інформацію про справи повіту Наради відбулися під проводом о. Крушельницкого, віце-маршалка нашої ради повітової. На самім початку заявив посол, що передовсім отсими справами займеся в соймі: внесе інтерпеляцію до правительства в справі непотрібного висилання війска до Гвіздця для усмиреня мнимого бунту селян і процесів з тим фактом звязаних, а також в справі розвязаня

---

[1]) Власне дістаємо з Украйіни вістку, що одна частина світлих Украйінців (молодші) зовсім солідаризуеся з програмою нашої партії. навіть в подробицях мінімальної програми, а друга частина (старші) годяться з нами в основних справах і будуть підпирати нашу партію, тай ей орган „Народ“ Ся вістка найдорожша нам з усего, бо таким чином, при обопільній праці, енергії та помочи нам чей поведеся зближити Галичину з Украйіною так, як вони ще ніколи не були зближені. Само собою розуміеся, що наша партія робити буде все можливе, щоби вплинути на відсторонене політичного гнету на Украйіні, на добуте політичної свободи, до чого, по нашому, тепер повинні бути напружені всі украйінскі сили, — заівене в союзі з такими-ж силами інших народностей Росії.

відбувшихся в Коломиї зборів „Просвіти; далі обіцяв посол енергічно підпирати справу підвисшеня оплати за форшпани, котру то справу підпіс посол на передній сесії на внесок тутешнього селянина Василя Варчука з Печеніжина, а в кінці заявив посол, що старатися буде, щоби на індемнізацію панщизняну позички не затягати, але щоби індемнізацію як найскорше сплатити і справи тої позбутися. Селяне також заявили, що годяться з тим, щоби через позичку краєву сплату індемнізації на довший час не розтягати, але волілибы, хотьби з більшими жертвами, раз уже сплатити і збутися тої „панщини".

Опісля розпочалися наради над поодинокими справами, котрі зібрані послови поручали. О. Крушельницкий підніс справу регуляції Прута і поручив послови, щоби тою справою, котра для коломийского повіту має дуже велику вагу, бо виливи Прута роблять величезні шкоди, — як найщирійше занявся, бо довголітні заходи виділу повітового в тій справі доси нічого не вдіяли. Присутні постановили, щоби всі надпрутські громади Коломийского і Снятинского повіту вносили в тій справі петиції до сойму.

Цікава була, далі, нарада над закупном грунтів через громади. Селянин Петро Мелник підніс, щоби камера відпродувала громадам толоки, котрі і так колись громади вживали. О. Войнаровский закинув, що ліпше би було, аби грунтів не купувати на громадску власність, але розпарцеловати між поодиноких селян, бо грунт в руках господаря більшу користь приносить, як в руках громади. Мимо того, що о. Войнаровский говорив о недбалости наших громад і поступовій господарці Німців, котрі не мають громадских толік, але увесь грунт розділюють, — то однако всі присутні селяне одноду шно заявили, що коли викупляти від камери чи в дідичів, то лишень на спільну громадску власність. Селяне зовсім справедливо говорили, що парцеляція спомагає лише богачів, а на спільній толоці, то бідний може хоть худобинку собі пасти. На закид о. Войнаровского, що при парцеляції грунту кождий господар може свій кавалок грунту дітем лишити, а при спільности громадскій іде на чужих, відповіли селяне (Никола Семчич, Іван Оленюк і др.), що власне громадский грунт безпечнійше доховаєся до дітей, ніж грунт розпарцельований, бо поодиноких господарів лекше жиди та банки зліцитують, ніж громаду. Коли зважимо, що зібрані селяне були по більшій части що-найзаможнійші і що навіть вони за громадскою спільностію і за долею бідних обставали, то ся розправа є найліпшим свідоцтвом, що почуте спільности громадскої сильне у наших селян і що хотьби де такого почутя і не було хотьби панувала крайна індівідуальність то теперішні обставини економічні сами прутъ сільский нарід до спільности. При сій справі піднесено також, щоби банк краєвий лекше і під ліпшими умовами давав позички на закуп но грунтів, а о. Войнаровский підніс, що нам би конче треба такої інституції, як селянский банк у Росії, котрий 90% ціни купна грунту селянам на закупно позичає.

Довша бесіда розвинулася також над проєктом краєвого закона санітарного. Селяне, як Василь Сулятицкий, Іван Вихтюк і інші стояли все при тім, що у нас люде по селах мруть більше з нужди, як з недостачі лікарского дозору і що заведене громадских лікарів наложить лише тягар на громади, а великого хісна не буде, бо панскі лікарі і так не дуже щиро будуть займатися здоровєм селян. Врешті, на внесок о Крушельницкого, порішили збори, щоби посол старався, аби на случай заведеня громадских лікарів, удержане їйх пішло на кошт держави, а на внесок дра Даниловича, щоби громадам запевнено як найбільший вплив при іменованю тих лікарів.

Крім сих справ обговорювано ще проєкт нового закона для малих міст і місточок, при чім Василь Варчук с Печеніжина підніс коштовність міского заряду і поручив послови, стараться, щоби новий закон не покладав ще більших тягарів і не творив посад для неробів на кошт громадский. Нарешті Кирило Геник і многі селяне обговорювали справу вивозу дерева з лісів камеральних і достави шутру на дороги, і заявили бажане, щоби ті роботи віддавано прямо громадам, а не жидам шпекулянтам, котрі відтак селян визискують.

Крім тих зборів у Коломиї, зайіздив іще др. Окуневский, для порозуміня з виборцями, до Балинець, Трофанівки, Остапковець і до Яблопова. Всюди селяне представляли свої місцеві справи і жалоби, а в Яблонові напр. найбільше напирали на те, щоби уряд громадский вибирано, так як давнійше, на три роки а не на шість, бо чим довше вийти урядують, тим більше стаються самовільними і на голос громади не дбають.

В загалі, під коли в нашій Коломийщині почалося всі справи обговорювати разом з селянами на всіляких зборах, то став очивидний поступ селян в розвою політичнім. Чим раз більший круг селян займаєся справами політичними і економічними, і починають їйх чим раз ліпше розуміти. Тому ж то всякі збори, віча, справозданя і публичне обговорюване разом з селянами усяких справ, повинни у нас раз-у-раз, по цілім краю, устроюватися, бо то єдина і найпевнійша дорога горожанского розвою на-

---

Перший наклад сконфіскувала нам ц. к. прокураторія за вістку про покутских панів старостів та пропінацію. За подібні вістки про снятинского п. старосту „Народ" уже був сконфіскований. Як міркуємо, то у нас, в конституційній державі, тепер не вільно нічогосінько сказати на панів старостів. В загалі тепер рускі газети, як „Діло", „Червоная Русь" і т. і. пильно конфіскуються за всяку критику урядових осіб. Слушно завважують редакції руских газет, що такого не бувало й за часів попереднього прокуратора, п. Гіртлера, перенесеного зі Львова.

рода. Тілько тою дорогою дійдемо до того, що нарід стане сам свідомо свої права виконувати, а тоді підкупства та напір навіть не мислимі.

Д.

Кілька критичних думок про житє та розвій галицко-рускоі інтелігенції.

I.

Коли тілько стану роздумувати над розвосм, житєм і задачами галицко-рускоі т. зв. інтелігентноі суспільности, то мені стає або невимовно сумно, або невимовно лячно. Коли бачу, що галицко-рускій „інтелігенції“ недостає інтелігенції, недостає суспільноі самосвідомости, що ей пронимає відраза до критики, що серед неі панують допотопні, застарілі погляди на світ, житє і людей, консервативні основи і кастова попівска закорузлість; коли відтак бачу, що наша інтелігентна суспільність на скрізь апатична, до знаня не цікава, до діла неохоча і незавзята, що серед неі проявн сервілізму нерідкі, що много затрачених талантів, а мало людей з ідесю і характером, що житє нашоі інтелігенції якесь ялове, вяле, без змісту — коли все то бачу, то ціла гал. руска „інтелігенція“ являєся мені чимсь дуже нужденним. Коли-ж оглянуся і на те, які ей ждуть задачі, а яка ей будучність, чого ждуть від неі нарід і поступ, а що вона може йим дати, то тогди являєся вона мені чимсь дуже безнадійним.

Слова ті мечу я сміло в лице усій нашій нтеліген тній суспільности, бо я глубоко переконаний о йіх правдивости. І на оден я тілько: не з моіх же уст слова ті вперве виходять. Но все-ж таки загал наш доволі бездумний і зарозумілий а проводирі і публіцистика доволі облудні, то-ж хоть я сказав правду, все-ж таки долітають до моіх ух з усіх сторон отакі слова: „Е! то пусті фрази молоденького, горяченького чоловіка, котрий тілько й уміє, що критикувати. А вжеж нігде правди діти, і у нас найдеся неодна хиба, але-ж хто під сонцем від хиб свобідний? Натомість чимало у нас прояв вельми відрадних: справа руска с кождим днем поступає і кріпшає, рух національний і політична організація стають чим раз живійші, обхоплюють чим раз ширші круги, література збогачуеся поволи, але постійно творами великого значеня і непослідноі стійности, робота освітна видала богаті овочі, згадаймо тілько Просвіту і читальні; суть у нас вже значні початки економічноі організації і т. д. і т. д. На кождий спосіб, критикувати, то ще невелика штука, тай хісна з того нема ніякого: возьми но ти ся, паничу, за діло, а зараз тобі вся твоя критика з голови вилетить“. Такі слова почую я в голос; дехто-ж „розумнійший“ шепотом додасть: „Почасти воно правда те, що ви кажете; але бійтеся Бога, як можна і так апатичну інтелігенцію знеохочувати такими терпкими речами! Ви обижаєте ей чувства, ви підкопуєте у інтелігенції віру в свої сили а у народа довіріе до священства!“ Слова ті, і в голос і по тихо сказані мігбим с чистим серцем зігнорувати, колиб я глядів тілько на йіх зміст, колиб зважав тілько на те, що в них сказано. Але-ж треба дивитися також на те, хто такий слова ті говорить. А що се суть слова ліпшоі часи загалу і проводирів нашоі інтелігентноі суспільности, то-ж неразумно булоби з ними нечислитися. Мушу отже моі думки про нашу інтелігенцію розвинути, а чувства викликані ними роз'яснити, і показати, що моім словам зовсім нехибує фактичноі підстави.

Вистарчить тілько поіхати на перший ліпший празник, весіле, вечерниці або яку небудь нагоду, де є більший зіізд нашоі інтелігенції, щоби ваглядно переконатися о поражаючій недостачі інтелігенції у нашоі інтелігенції. Застанете там значне число священників і кількох світских інтелігентів. Увесь час празника, іменин, вечерниць чи іншого там торжества всі вони нічого іншого нероблять, тілько грають в карти. Слова ті треба брати дословно: як тілько прийіде піп і злізе з воза, зараз сідае за карточний стіл; на віз сідае також, вставши просто від карточного стола. Очивидно, я відчислюю тут тоті хвилі, котрі проводяться в церкві, на постелі або за обідом. Тогди вжс вони в карти неграють; однак хвилі ті то тілько короткі перестанки призначені ва те, щоби грачі відзискали силу і гумор та щоби могли відтак с подвоєним завзятем молотити карти на столі. Такі перерви конечні, если три дни і три ночи зарядом неустанно гримаеся кулаками по столі.

Який вилив мають карти на моральну сторону грачів і на економічне положене родин, про те я говорити не стану. Я знаю тілько, що серед нашоі суспільности чимало одиниць, що прихожан дре, про вихованє дітей не дбае, жінка від роботи ледви жива, а немає ніхвіть в чім межи люде показатися, а він пойіде до міста і програе всі гроші. Многі попи, вибираючися в гостину, забирають з собою карти, щоби, если би борони Боже, небуло в гостині карт, ненудитися. Я свого часу дивувався, як можна так много і так неустанно грати в карти і завів на ту тему розмову з одною попадянкою. „Я зовсім недивуюся — сказала вона. Прошу вас, скажіть, що-ж попи будуть робити на празнику або вечерницях, як небудуть в карти грати? Та-ж вони би на смерть позануджувалися“. Скажете: нехайби діскусію красше завели. Отож то й є, що наші попи понайбільшій части майже до ніякоі діскусії неспосібні і неохочі. Ту мушу додати, що і в картолюбстві і в спосібности до діскусії люде світскі зовсім недалеко утекли від попів: воніж „кость от іх кости і кров от іх крови“... Зайдіть до першого-ліпшого касина рускоі чи в столиці чи в провінціяльнім місті, а застанете там всегда місто оживленоі діскусії оживлену гру в карти. Що наша інтелігенція неспосібна до діскусії, об тім я пересвідчився з ріжних боків. На діскусію і розмову посвячуеся я дуже мало часу. На такім празнику, вечерницях, іменинах і подібних нагодах, розмовляють і діскутують мущини тілько в тих критичних хвилях, коли вже абсолютно немож в карти грати, т є. за обідом або при вставаню з постелі. За обідом очивидно розмова йде о стілько, о скілько припропитване, вношене і співане многолітствій

і говорене компліментів неприглушують звичайної бесіди.

Місце товарискої дискусії дуже часто заступає розказуване анекдоток і фацецій. Звичайно находиться якийсь охотник, котрий бавить ціле товариство розказуванєм глупих і масних фацецій. При росказуваню таких фацецій справді треба сміятися, але звичайно не з фацеції а з оповідача і товариства. Звичайно оповідач жертвує себе товариству і робить з себе комплетного блазна. Суть одиниці, котрі в той спосіб жертвуються при кождій нагоді і треба признати, що деякім воно дуже до лиця, дарма, що священник. Розуміється, кожда околиця має собі властиві фацеції, котрі при кождій нагоді по кілька раз росказуються.

Для відміни оповідає собі ціле товариство о духах, снах, пукаючих столиках і всяких дивних, але правдивих пригодах. На таких оповіданях проводиться нераз цілі вечери.

Поважні розговори межи мущинами ідуть звичайно про справи приватні, буденні: про господарство, про прихожан, про клопоти з дітьми і т. д. Мушу замітити, що того рода розговори межи хлопами суть далеко інтереснійші, ніж межи інтелігенцією. На „політику“, т. є. на справи публичного, загального значеня розмова сходить рідше. Дискусії того рода бувають звичайно або дуже вялі і неінтересні, або надто вже горячі і глупі. Дуже много є таких одиниць, котрі неуміють розумно рота отворити, то-ж щоби ратувати своє каноніцке або деканскє достоінство і понагу, мовчать завзято і тілько кивають головами. В той спосіб зискують потрійно. Поперше, не потребують напружати своіх сил інтелектуальних; по друге, закривають своє інтелектуальне убожество; по третє, зискують в опінії загалу і в опінії пп. старости, маршалка, інспектора, дідича ітд.

В загалі наш загал мало інтересується загальними, публичними справами і дискусія на той темат вивязуєся не сама собою, як се буває тогди, коли всім одна і та сама думка преся на уста Дискусію таку викликують живійші і розумнійші люде і самі-ж стараються єі як так піддержати. Очивидно, що така дискусія виходить звичайно млава і нудна. Такою буває вона майже все, коли межи дискутуючими покажеся згідність думок. Коли-ж настане суперечка, то переходить правильно в сварку, особливо тогди, коли дискусія є пріпціпіяльна, т. є. коли спір зайде приміром о те, чи Червоная Русь бреше, чи ні, чи фонетика веде до пекла, чи ні; чи Шевченко був атеіст, чи ні; чи Осафат Кунцевич є святий, чи ні; чи Наумович збешгався, чи ні ітд. Справи ті в ширших кружках нашої інтелігенції розвязуються таким способом: А.: „А я вам кажу, що Червоная Русь бреше, а Марков то послідний падлец“. Б. „А я вам кажу, що всі українці дураки і злодії: слідовательно все то, що они говорять есть лож“.

Або так. А: „А я ти кажу, що К—вич був послідний собака“. Б.: Коли-ж так, то ти сам собака, бо ти брешеш“.

В загалі суперечка пріпціпіяльна є серед нашої інтелігенції поки що неможлива. Недостача знаня, путанина понять, непривичність до думаня перемінюють єі в сварку або й корчемну лайку. Місто увійти в суть річи, плаваєся поверха: в місто щоби увійти в думку суперечника, ловитеся єго за слова, в місто аргументами логічними, воюєся особистими притиками, а коли спір заостритеся, лайкою. Очивидно, що така дискусія ніколи нерозяснює справи, но ще затемнює єі; а той, хто їй прислухуєся, чує по скінченій дискусії біль голови і вражінє подібне до кацен-ямеру. Одна попадя, приелухуючися з боку суперечкам мущин, сказала: „доста-ми вже надоіли тоти карти, але мають вони так глупо і обридливо перечитися, то вже воліють в карти грати... Лиш коби не фербля“, додала вона по хвилі.

Ту замітити треба, що серед нашої суспільности женщина уважаєся зовсім недостойною т. зв. „політики“, (то є всякої дискусії про справи не приватні і не буденні): ані женщини між собою, ані з мущинами таких справ не обговорюють. Як мущини так і женщини держаться твердо тої засади, що „дурна баба“ неповинна мішатися до „політики“. Розговори кібіців з панянками бувають правильно без змісту і без змислу.

З дискусій наших мужів зміркуєте також, що у нашої інтелігенції засіб знаня і очитаня так уже малий, що годі собі предетавити менший у людей, що мають т. зв. академічне образованє. Дискусії загальної натури обертаються звичайно около справ біжучих, порушуваних в часописях політичних, імепно руских, або около справ чисто попівских. Всі ті дискуеії непредставляють обливного інтересу для слідителя житя нашої суспільности, бо в них оперуєся відомостями набутими з прочитаня послідної часописи або з попівскої практики. Інтереснійші суть так зв. спори партійні. В них часом треба ужити аргументів з історії, з філології, часом навіть з етнографії і літератури. В тих то дискусіях виступає невіжество нашої інтелігенції в цілій своій наготі. З них показуєся, що о всіх тих річах, о котрих у нас перечиться, не знаєся нічогосінько. О історії, особливож рускій, немає наша інтелігенція найменшого понятя. Найважнійші події і найславнійші діячі рускої історії не знані пересічному галицкому чоловікови бодай з імени. Тілько деякі проводирі і деякі „дуже образовані“ можуть похвалитися поверховним знанєм найелементарнійших річей з рідної історії. Весь засіб знаня філологічного, в котрім ще Галичане наймічнійші, зводиться на справу правописну, та на висміваніе язичія або языка украйінскаго. О літературі россійскій має наш загал як-раз таке саме понятє, як і о китайскій.

Літературу малорускую знаєся також дуже слабо, бо дуже мало читаєся. Пересічний галицкий чоловік читає Дѣло або Червоную Русь, особливо повинки: нічого більше, нічого менше. Велике число патріотів, стовпів Руси, провідників повіту належить до таких виключних читателів Дѣла або Черв. Руси. Суть однак люде, котрі свою лектуру обмежують на побіжне прочитуваніе куренд, шематизму і календаря. Ту належать многі почетні і дійсні каноніки, декани, люде старшої дати, люде поважно мислячі, люде, котрі до нічого немішаються, назв. „тихі но ревні патріоти“ ітд. ітд.

Суть наконець також люде, що читають де що

більше крім Дѣла або Черв. Руси Ту належать однак самі провідники, літератори, учені, люде високого образованя і перевернені голови, як атеісти, соціялісти, еманципантки і пр. Отцове і господинове, котрі читають що найбільше Дѣло чи Черв. Русь, уважають нарушенем своєї поваги читати щось більше над те, що читають. Читати літературно-белетристичні часописи, романи, поезії, книжки наукові й інші т. зв. дурниці уважаєся у них если не гріхом, то що найменше дітинством. Коротко сказавши, серед нашої суспільности панує відраза до книжок. Дехто любить ей тим оправдувати, що у нас нема що читати, що наша література убога і неінтересна. На те мушу замітити, що, поперше, література малоруска все ще такий заслугує на більше читанє у нашої інтелігенції, а по друге, що если література убога і неінтересна, то сама суспільність собі винна.

Знанє етнографії, знанє свого народу обмежуєся у нас на вишиваню народних строїв, на співаню деяких наїв-народних пісень, і на висказуваню афоризмів в роді того, що хлоп свиня, лінюх, що хлопови треба бука ітд. Впрочім і то треба признати, що інтелігенція наша все ще сама може бути предметом інтересних і обемистих записок етнографічних, особливо по части демонології і народвої медицини, і під тим зглядом мало ріжниться від хлопа. Тож коли ви в розмові з галицким чоловіком зійдете случайно на якусь справу з обсягу наук природничих то будьте певні, що галицкий чоловік з академічним образованем буде завзято і горячо боронити отсі незбиті правди: 1) що суть духи, чорти, пукаючі столики і пр., що він сам бачив такого а такого духа, що ему самому лучилася така а така пригода „дивна але правдива“; 2) що суть уроки а угле змітуване на воду в зад, є нехибне средство; 3) що жито перемінюєся в ячмінь.; 4) що гадина має шість пар ніг ітд. ітд.

Ту мушу замітити, що все, що я ту наводжу яко приміри, не є видумане, але пережите і перебуте. О тім, що називаєся европейске образованє, о тім нема мови то не вже у пересічного чоловіка, але у світичів і проводирів нашої суспільности. Діскусій над найважнійшими питаями часу серед нашої інтелігенсії непочуєте майже ніколи. Но припустім, що ви европейский чоловік, з европейскими поглядами і привичками, і хочете завести европейску діскусію: приміром про стійність супружества, про вплив нужди на проступство, про задачі літератури, про научний позитивізм, про дарвінізм, про еманціпацію жінок, про устрій капіталістичний ітп. Я ручу, що вам вповні неудасться завести діскусії. Если ви про оден зі згаданих предметів почнете говорити так, як говорить чоловік европейский до чоловіка европейского, то побачите, що вас незрозуміють і або будуть головою кивати, або рукою махати і плечом здвигати. Если-ж ви вже порозуміли, що між чоловіком галицким а европейским є певна ріжниця, і зачнете о тих предметах говорити популярно, то побачите, що ваш собеседник вам нехибно спротивиться і першим аргументом, котрого ужне, небе вас до-чиста, так, що вам в тій же хвилі відійде охота до балаканя. Коли ви приміром почнете говорити про соціялізм, то ваш собеседник зараз замітить, що злодії — то практичні, консеквентні соціялісти і комуністи, если отже ви боронite соціялізму, то ви самі злодій ітд. Коли ви зачнете говорити про дарвінізм, так вам собеседник зараз же замітить, що ваш дідо непремінно мусів бути малпою, а если ви — внук малпи, так з вами нема що говорити. Коли зачнете говорити про хиби сучасного супружества, то почуєте таку бесіду: „Якто? ви виступаєте против супружества, против родини? Прошу вас, якби небуло супружества, тогди би всі діти були неправоложні! Тогди і ви булиби неправоложні, а може бути, що вас би зовсім не було!“ Відтак підуть ріжні масні замітки і ви найліпше зробите, если замовкнете. Если ви почнете говорити про детермінізм і про те, що сама суспільність понихає до проступку, то знов ваш собеседник прийде до заключеня, що на такий способ вільно усім красти, розбивати, бо кождий скаже, що він невинен...

З розговорів між нашою інтелігенцією пересвідчитеся, що суспільність наша на скрізь клерикальна. Дух попівский і попівска кастовість пронимають ей наскрізь. Если ви виступите против якоїсь хиби нашого духовенства, тогди назовуть вас здрадником, ізвергом і ворогом цілої рускої суспільности, і скажуть вам: ви свиня, що на власне корито рие. Так само скажуть вам, если ви якомусь попови закинете таку вaду, такий гріх, котрий є в певній мірі гріхом усеї касти, приміром картярство, ретроградність і т. і. Если-ж ви приміром будете робити закид якомусь попови, що за много пє, то вам признають, що справді суть одиниці, котрі роблять встид і закалу нашому чесному духовенству, але що негодиться о тім голосно говорити, бо на тім тратить повага священства. Зависимість Дѣла і Червоної Руси від митрополита, до котрого обі часописи стоять в явній опозиції, свідчить найліпше о тім, в якім степени суспільність наша клерикальна. Ще часте, що нижші князі церкви не суть патріотично успособлені, бо тогди би митрополит був головним цензором всякої рускої часописи, всякої рускої книжки і величали би его князем і провідником Русинів.

Ви читали певно, які то величаня попісав представитель народовців, Гр. Цеглінский, в Зорі, в часописи белетристичній — такому митрополиті, як Сильвестер! Він величав его пророком, що втихомирить бурні хвилі галицкого житя, що буде керманичом розбитої рускої лодки! Але дарма, Григорій Григоріевич неумів видержати характеру. Адже знаєте, яка доля постигла нещасних „Аргонавтів“. Відного клерикального Григорія Григоріевича окликано ворогом священства, обвинено его, що він підкопує повагу священства. А за що? За те тілько, що поважився вивести на сцену питомців. Коби ви бачили, як озлоблювалися наші отцове і то нетілько кацапи, а і народовці! Червоная Русь використала сю нагоду дуже зручно, щоби приподобатися суспільности і були то дни, в котрих многим народовцям Червона Русь ліпше подобалася, як Дѣло. Статя поміщена в Народі під заг. „Як виховуються наші йімосцяки?“ викликала серед нашої сельскої публіки велике негодованє, а авторці дістávалися печувані компліменти.

Впрочім обяви попівскої кастовости суть у нас так буденні, що нетреба їїх далеко шукати. От і мені недавно приключилося таке. Був я на рідкім торжестві родинім в однім домі священничім в горах. Було там до сотки гостей, майже самі священники з родинами. Коли вже за обідом випито за здоровле кождого гостя з окрема і відспівано кількадесять „Многая літа“, тогди почалися тоасти загальні. І так перший тоаст загальний, то був тоаст в честь руского духовенства, внесений одним знатним світським народовцем, одиноким представителем світскої інтелігенції на тім празднику. Зміст его промови був менше-більше такий: „Всі стани, князі, бояре, шляхта відступили від своєї народности і від віри батьків своїх, а тілько одно духовенство остало вірним своїй народности. Церков і священство є найкріпшим заборолом нашої народности ітд. Я пю за здоровле патріотичного руского духовенства, щоби Бог додав ему сил до патріотичних подвигів!“ Коли випито сей тоаст, встав оден священник і почав говорити менше більше тими словами: „Церков і священство є дійсно одиноким заборолом рускої народности. Церков нам дала все, що ми маєм: дала нам азбуку, дала нам язик, дала нам просвіту і даже то прекрасное многая літа, і то дала нам св. церков. Якби не св. наша руска церков, то би небуло руского народа, небулоби Русинів. На священство спадає весь тягар патріотичних подвигів, патріотичної роботи. На священників звалюється вину за всякі неудачі. Світскі люде умінють тілько критикувати священників, а самі неробять нічого. Простий нарід нетілько непомагає священникам в їїх роботі, але ще їїм заважає: хлоп се камінь у ніг священника. Так отже на священство спадають всі тягари, всі труди. Треба, щоби і світскі помагали священникам в їїх роботі — для того я вношу, випити за здоровле всеї світскої інтелігенції рускої“. Опісля забрав я голос і почав менше-більше так говорити: „Випито за здоровле двох станів руских, я хочу випити за здоровле стану третого, за здоровле хлопів. Правда, що хлопи самі не суть ще так патріотично успособлені як інтелігенція, але причина того зовсім ясна. Поперше, хлоп є ще замало освічений, щоби міг одушевлятися відорваними національними ідеями, тим більше, що не видить з них для себе бодай на разі ніякого хісна; відтак, его нужда так му допікає, що він навіть немає часу думати о політиці і о патріотизмі. Незабуваймо однак, що еслиби хлоп негодував нас, то є і світеку і духовну інтелігенцію, своїм гірко зароблепим хлібом, то ми би і жити немогли, не то доверщувати патріотичних подвитів. І то незабуваймо, що коли вже річ про народність, то хлоп сильнійше при пій витревав, ніж священство, котре у нас було свого часу сполькілося, а ня Украйині і за Бескидом стало ворогом своєї народности. Для того я думаю, що передовсім треба було випити за здоровле селян“... Однак недали мені докінчити високоучтенні отцове. Ледви я згадав, що хлоп годує нас хлібом гірко зароблепим, зараз підніс ся в цілій салі великій крик, шум і гамір так, що я сам себе нечув, а до мене долітали тілько уривані крики: „Ага, акафісти, нарастаєш! Ага, попи друть! А за що вас батько до школи посилає! А ви не попівскій сини?! А дивп, соціяліст! Знаємо ми вас, що ви за зілечко знаємо з Діла! Ваш Народ то ворог народа! Тай Дѣло ваше упаде, хоть сам го на якогось чорта тримаю!“ (А треба знати, що послідні слова викрикував завзято молодий священник, селянскій син. Вже то правда, що у всякім заводі початкуючі люде суть найзавзятійші і найгорячійші і серед нашого духовенства; найприкрійші для народу попи, то селянскі і міщанскі сини.[1]) Не тілько що я тоаст сам мусів випити, бо крім двох світских людей ніхто зі мною не щтуркнувся чаркою, але немного бракувало, а були би мене викинули з салі. І в самім ділі такий бувби мт постиг конець, еслп би господарі дому і велика часть гостей небули мої свояки і знакомі. Два старші попи, котрих „затронутий мною вопрос немило тронул“ сейчас відїхали во свояси.

Я зміркував, що на такі тоасти ненастала ще пора серед нашої суспільности. З росказаної пригоди видко дуже добре, як попівска кастовість обгорнула нашу суспільність. Про те й говорити нічого більше: інакше й неможе бути серед суспільности, котрої кождий член є або піп або попович, або що найменше попівский зять, а більша часть членів є і одно і друге і третє від разу. Що така суспільність мусить бути ретроградна про се також говорити нічого.

З росказаного видко також дуже добре, який то демократизм у нашої інтелігенції. Если інтелігенція наша є по части бодай в засаді демократична, то в тім нічого дивного: попи самі суть по части рільниками, — а їїх положенє економічне стоїть в простім відношенію до економічного положеня прихожан. Крім того ідеї національні у Русинів мусять мати закраску демократичну. Що однак демократизм галицко-рускої інтелігенції є дуже незначений, дуже умірений і консервативний, дуже поверховний і проблематичний, се річ доказана. І то річ доказана, що в демократизмі тім все таки є значна частина аристократизму і попівских інтересів. Наше духовенство неможе собі вибразити ані Руси ані хлопа без попа. Серед нашої інтелігенції нерідко можна стрітитися з поглядом, що панщину заскоро знесено, що хлопам за панщини було ліпше і що хлопи були ліпші, що школи і конституції хлопови непотрібно, натомість конче потрібний бук ітд. Мимоволі насувався на думку, що як би не Европа та не Німці, то наш нарід ще й доси би двигаз ярмо панщини і абсолютизму.

Великою хибою нашої інтелігенції є анатія. Серед неї дуже мало ініціятиви, дуже мало предприимчивости, а ще менше завзятя і витривалости; дуже мало відваги цівільної, дуже много сервілізму. Про прояви тих хиб мені нічого говорити: про се вже говорить Дѣло, офіціяльна, що так скажу, часопись нашої суспільности. Певно, що далобися много більше сказати, ніж в Дѣлѣ говориться, бо і Дѣло само ненадто грішить відвагою цівільною. Однак се за много занялоби нам місця, про те я волю бодай на хвильку застановитися над причи-

---

[1]) Автор очивидно має на оці свої сторони. Дейнде буває, що власне мужицкі сини найлїпші для народу і найпоступовійші. Ред.

нами тої апатії. Здається, що апатія є хибою не тільки рускої, але і польскої галицкої інтелігенції. Люде, що приїзджають до Галичини з заграниці, приміром з Царства польского або з Украйіни, кажуть, що інтелігентні Галичане ходять якби заспані і що по тім дуже легко пізнати галицкого чоловіка. Здається, що економічний упадок і застій краю, що брак промислу, брак житя фабричного суть причиною сеї апатії, сеї сонности. Однак треба признати, що інтелігентні Поляки суть вправді менше спосібні, але більше рухливі і більше горячі, як Русини. Причиною того, здається, есть се, що польска інтелігенція жиє по містах, а руска переважно по селах; а звісно, як сільске житє вколисує до сну. Тож не диво, що житє нашої інтелігенції плине дуже тихими і дуже плиткими, тай доволі брудними филями.

Однак нігде правди діти, і Русин буває часом горячий і завзятий, а іменно тілько тогди, коли поперечиться з другим Русином за яку марницю. Так глупого засліпленя партійного як у нас, нігде певно незнайдете. Венедикт Ружицкий, діяльний патріот-москальофіл, бувби сам за жадні гроші не взяв до руки Дѣла або якої небудь книжки чи часописи виданої украйінцями. Я знов знаю таке індівідуум, що коли до него хто поверне, то на вступі в самих дверех питає: „чи ви украйінец чи твердий?“ і если украйінець, то до хати непустить; а коли ви стрітившися з ним, скажете „моє поважанє“, то він вам руки неподасть.

II.

Вже звиж пів століття, як суспільність наша пробудилася, стрепенулася з вікового сну до нового житя, як суспільність наша розвиваєся і поступає. В часі того розвою суспільність наша успіла видати з себе сотки патріотів, поетів, писателів, редакторів, політикін, послів, учених (одного тілько року появилося їіх щось 99), провідників, отверезителів і просвітителів народа; множество всіляких часописей політичних, літературних, церковних, простонародних, фахових, множество язиків і правописей, множество ріжних книжочок призначених для освіти народа, велику силу всяких товариств і інстітуцій руских, велику масу читалень і т. і. Здавалобися, що результати півстолітного розвою дуже блестячі, що поступ нашої суспільности дуже великий. Так моглоби нам здаватися, коли би ми гляділи тілько на число добутків нашого розвою, коли би ми знали наш розвій тілько поверховно; коли-ж ми споглянемо також на те, які то у нас були ті патріоти, поети, писателі, редактори, політики, посли, учені, товариства, інстітуції, часописи, читальні і т. і., коли ми заглянемо нашій суспільности „в саме серце, глубоко, глубоко“, то найде нас велике розчароване. Покажеся, що розвій нашої суспільности був в найвисшім степени формальний, поверховний. Зискалисьмо лиш тілько, що суспільність наша сталася троха руска; зрештою осталася вона такаж темна, обскурна, ретроградна, клерикальна, апатична і убога духом, як і була. Галицко-руска суспільність не силувалася в своїм розвою позбути своїх хиб: вона тілько дбала о те, щоби сі нужда, сі гріхи і пороки сталися щиро-рускими. Суспільність наша стреміла в своїм розвою до того, щоби колись могла уподобитися тим ослам, що то в великім пориві патріотизму хвалилися, що у них навіть хвости щиро-ослячі. Представте собі попадянку, зовсім необразовану, котра встидаєся говорити по руски, а говорить по польски; представте собі далі, що тота попадянка пронимаєся руским духом, то є починає говорити по руски, убираєся в народний стрій і іде на руский вечерок, впрочім остає така глупа як була, зискує натомість титул патріотки. Отсе і маєте образ нашої суспільности і сі поступу; впрочім образ сей не є голим символом, его можна і треба брати дословно.

Так є! Галицкі освічені Русини розвивалися тілько яко Русини; яко люде вони майже нерозвивалися. „Нехай суспільність буде собі ретроградна, і темна, нехай буде клерикальна і сервілістична, аби тілько була руска! аби і та темнота, і той сервілізм і клерикалізм, і ретроградність — аби і вони були щиро-рускі! Нехай гімназіі будуть собі які хочуть, най в них, що влізеся, чим-небудь напихають молоді голови, аби тілько ті гімназіі були рускі, аби і сама система оглуплюваня, аби і вона була руска! Нехай старости, суди будуть собі, які хочуть аби тілько письмо та свята р. шанували. Нехай рускі часописи будуть собі ще драптивійші від польских, аби тілько були рускі. Нехай посли рускі кланяються перед правительством, нехай при виборах діються надужитя, нехай щезає і конституція і автономія — аби тілько се вийшло в хосен рускої справи. Нехай усе галицке сміте і болото, нехай буде собі й далі смітем і болотом, нехай буде ще більшим, аби тілько було рускім“. Так міркували і нераз міркують провідники галицко-рускої суспільности. Но, о диво! Мимо що для рускости все посвячуєся, мимо що докладно знаєся, в котрій трафіці котрого для не було к о р е с п о н д е н т к и рускої, мимо того успіхи рускости суть зовсім незначні. Все таки елемент польский панує в краю, все таки елемент руский на всіх точках крайне понижений і пригноблений, все таки сама інтелігенція руска не є ще зовсім руска. А чому так? Тому, що розвій нашої інтелігенції був поверховний, формальний. Інтелігентна суспільність наша розвивалася тілько що до рускости, а рускість то форма. А форма без змісту немислима. Припустім, що я хочу пропагувати рускість. Очивидно, що я більше зроблю для рускости, если буду об чім небудь говорити по руски, ніж о рускости по польски. Однак я неможу говорити по руски, щоби рівночасно щось не сказати, я неможу написати рускої книжки, щоби рівночасно щось ненаписати. Если я однак пониву або наговорю самі дурниці, річи глупі і нецікані, то мене ніхто небуде слухати, ніхто не буде слухати моєї рущини і рускість через те нічого незискає. Може і таке лучитися, що мене висміють за глупу книжку, за глупу бесіду, а разом з нею висміють і ту рущину, котрою я послугувався. Если я однак скажу по руски щось розумного і інтересного, то тогди найду много слухачів, вони побачать, що по руски можна говорити розумні і інтересні річи і тим я заохочу многих і собі-ж говорити по руски. Ще ліпше буде, если я напишу розумну і інтересну книжку: ей многі будуть читати, многі переконаються,

що по руски можна писати книжки, многі з неї научаться, як треба по руски писати і говорити ітд., словом, моя книжка зробить для рускости дуже много, хотяй в ній про рускість і згадуватися непотрібує. Показуєся, що успіхи форми залежать від змісту тої форми; показуєся, що для самоі-ж рускости справа, об чім говориться, об чім пишеся по руски, є що найменше так важна, як справа, чи в загалі говорити та писати по руски. Того однак незрозуміли наші писателі, політики і проводирі. Виходячи з становища, що рускість важнійша від суспільности, писателі наші писали граматики і росправи язикословні, цілими десятилітями спорили про книжний язик і правопись, а незнали того, що кілька інтересних книжок, приміром повістей, переведених на руский язик будиби принесли далеко більший хосен нетілько для суспільности, але і для самого-ж устаденя і виробленя рускоі язика і правописи. — Показалося, що наша література, наші патріоти, наші посли, наші товариства і т. і. принесли дуже мало хісна не тілько для суспільности, але і для рускости, помимо, що всі вони єсли не на ділі, то в засаді були на скрізь рускі і для рускости посвячені. А чому? Тому, що зміст їх, що внутрішна їх вартість була дуже мала, що література була мертва, що патріоти були неінтелігентві, що посли були сервілістичні, що товариства були апатичні ітд. Показалося, що дрантє і сміте, хотяйби воно сталося та скрізь руске, все таки останеся дрантем і смітем; не буде з него хісна ні для рускости ні для суспільности. Єсли-ж серед нашоі інтелігентноі суспільности рускість зробила якітакі успіхи і суспільність тота сталася переважно руска, то се заслуга не самоі рускости, не самого національного формалізму, а тих поступових — культурних, суспільних і політичних ідей та стремлень, котрі становили зміст рускости Єсли виступленє рускоі трійці і появленє рускоі Русалки Дністровоі уважаєся хвилею пробудженя і відродженя Русинів галицких і вихідною точкою їх розвою, то не треба також і сего забувати, що революційна сила Русалки Дністровоі лежала не в рускости, але в сі хлопскости і в еі світскости. І перед тим були рускі книжки, а преці вони не розбудили суспільности, а преці їх неконфіскувала сама-ж суспільність; і перед тим була рускість, але рускість мертва, панска, церковна.

Так само і брошурки Горбаля і Кобилянского (Holos na Holos і Slovo na Slovo), в котрих були поміщені перші вірші Федьковича, завдячують своє революційне значенє — світскости і поступовости думок.

Подібно і поезії Шевченка порушили нашу суспільність не своєю рускостію, а своіми демократичними, поступовими думками, своіми змістом. І єсли в 70 тих роках під впливом Драгоманова немало москальофілів перейшло в табор народовців, так се знову не завдяки украйінофільству (бо украйінофільство і перед тим було), а завдяки тим поступовим ідеям, котрі становили зміст Драгоманівского украйінофільства. Сила лежить не в рускости, не в украйінофільстві, а в тім, яка рускість, яке украйінофільство, який їх зміст. Насуваєся одно, дуже важне питанє: чому ті демократичні і поступові змаганя, чому в загалі всякі ідеї занесені на галицко-руский грунт з Европи, з Росії, з Украйіни, котрі викликали той поверховний розвій нашоі суспільности, чому вони не викликали внутрішнього розвою суспільности, або чому по крайній мірі внутрішній розвій такий млавий, внутрішний поступ такий незначний? Інакше сказавши, чому тоті демократичні, поступові ідеі і змаганя зробили нашу суспільність рускою, а лишили еі темною, ретроградною, клерикальною, апатичною ітд? Причина того лежить в самій же суспільности. Обставини суспільні, культурні і політичні зробили нашу суспільність в високім степени консервативною. З найкращих і найжизненнійших ідей і стремлень занесених на галицко руский грунт суспільність наша вибирає постійно те, що найгірше і найменше важне, а лишає і відкидує те, що найліпше, найважнійше і найхосеннійше. В той спосіб суспільність наша убиває і викривлює найкрасші ідеі, найхосеннійші стремленя, а через те відбирає їм їх революційну силу і робить їх безсильними супротив свого зацофаня, супротив своєі безвладности. Найкрасше зерно засіяне на галицко-рускім грунті приносить найнужденнійші і найпотворнійші овочі. О тім поучує розвій цілоі нашоі суспільности. Возьмім хотьби москальофільство. Наші, галицкі москальофіли перейняли від Росії тілько те, що найгірше і найнужденнійше. Москальофілам подобаєся, що в Росії і цар, і войско і чиновники і поліція і цензура і рубель — усе, усе руске; їм подобаєся в Росії абсолютизм, гнет політичний і національний, православіе, правопись ітд. Рубель то ще справді найліпша річ, котра москальофілам в Росії подобаєся. Благородні стремленя російскоі суспільности до поступу, до свободи політичноі, до справедливости суспільноі нашим москальофілам незнані і чужі так само, як і богата і прекрасна література російска, а особливо белетристика, повна життя, повна поступових, людских ідей. Галицкий москальофіл немігби в Росії дістати доступу в порядне, образоване товариство. —Дехто думає, що москальофільство, се вже таке поганє насінє, що з него нічого путнього вирости не в силі. Ні, не так. Се суспільність наша така погана почва, що на ній і здорове і гарне насінє видає найпоганійші овочі. Москальофільство проявилося також у Сербів, Хорватів, Словінців, Чехів ітд. але у них москальофільство зовсім інакше виглядає, їм воно радше з хісном приходиться, ніж зі шкодою. Сербскі або чеські москальофіли не пишуть язичієм, не ведуть корчемних лайок ізза двох сс, не суть сервілістами і ретроградами і вони навіть репрезентують поступовий елемент в краю і суспільности. А зважмо, що у них є москальофільство тілько політичне і вже для того самого що політичне, мусить почивати більше на симпатії до російскоі держави чим на симпатії до російскоі суспільности. У нас однак проявилося москальофільство культурне: силуються ввести російский язик, літературу, культуру. А культурне москальофільство повинноби бути поступове, бо російска суспільність образована і література суть поступові. Культурне москальофільство повинноби було нашу суспільність посунути на перед, бо російска суспільність і література далеко випередили нашу. Через культурне москальофільство повинні були ті думки й ідеі, що проникають російску суспільність і літературу, перейти в нашу суспільність і літературу. Тогди моска-

льофіли булиби найпоступовійшою і може найсильнійшою партією в краю. Однак все то не сталося. Москальофільство культурне видало у нас зовсім інакші овочі, а винно тому не москальофільство, а наша суспільність. Серед нашої суспільности москальофільство не могло принятн іншого виду. Тай впрочім ретроградність, сервілізм' язичіє, спори за букви, обрядовість ітд. булиби у нас були і без москальофільства. Тож миляться ті, котрі думають, що у нас можливе є поступове москальофільство. Москальофіл, котрий доріс до того, щоби стати поступовцем, той тим самим уже дорості до того, щоби ста ти народовцем. Впрочім історія нашого розвою дає нам численні приміри, як під впливом поступових думок москальофіли поставали народовцями. Вона нас також учить, що поступового москальофіла Галичина доси небачила.

І народовці суть плодом дегенеруючого впливу суспільности. Шевченко у народовців уважаєся нів богом: видко, вони стоять на тім степени розвою, коли то чоловік потребує творити собі богів. І дійсно з Шевченка сотворили собі вони бога і то більше на образ і подобіє свос, як на образ і подобіє дійсного Шевченка. З поезій Шевченка деклямуєся тілько певні місця і певні поезії, інші криєся і зацитькуєся. Вибираєся ті поезії, котрі найменше дразнять консервативні інстинкти нашої суспільности. Кобзаря Шевченкового цензурує наша суспільність а власне сі провідники негірше від російскої цензури: гляди Кобзар з Бібліотеки Зорі.[1]) Се вже справді дуже сумний знак, коли суспільність сама цензурує і обтинає поезії незабутного батька-віщуна, котрий сі тими поезіями до життя збудив. Словам Шевченка підсуваєся свій власний змисл. Цитатами з Шевченка побивають заціфиці на обходах роковин его смерти як раз тих людей, що перенялися его поступовими і демократичними ідеями. На вечерницях устроюваних в роковини его смерти виголошуєся ретроградні і клерикальні промови. (Промови Цеглінского і Вахнянина). Много є таких, що величають Шевченка, менше таких, що его читають, дуже мало таких, що его розуміють. Уважаєся більше на форму поезій, на слова, а не входиться в їх змисл, значить, поезії Шевченков понимаються плитко і поверховно. Говорять загально, що Шевченкова муза звела Федьковича, бо від коли той почав наслідувати Шевченка, звелися его поезії на ні нащо. Так, се правда, але треба додати, що Федьковича звела та муза Шевченка, що перейшла через призму галицких народовців. Народовці вказали Федьковичови на Шевченка яко на взір достойний наслідуваня, але невказали, що іменно становить суть Шевченкових поезій і що іменно треба наслідуватн. Федькович незрозумів Шевченка, так само як незрозуміла его найбільша часть народовців і він переняв від Шевченка тілько манзру, тілько форму, а що немав тої форми чим заповнити, тож ті вірші его мусіли вийти пусті, без змісту.

Також поступові думки занесені до нас з Заходу Европи виначуються у нас. Стремленє до образованости і культурности скріпило у нас свого часу аристократично-консервативні і кастові інстинкти, воно викликало змаганє до так званої покоєвої літератури, покоєвого язика. Язичієм писано для того, щоби неписати по-хлопски, але по пански. (Церковщина і аристократичні інстинкти булиби у нас витворили язичіє і тогди, коли би у нас ніякого москальофільства небуло). Діяльність Северина Шеховича поучає нас о тім найліпше. І найновійші поступові ідеї видали у товаришів Січи далеко не такі овочі, яких би надіятися було можна. Вони зуміли проспособити поступові ідеї до своїх егоістичних цілей. Перенявшися ідеєю космополітизму, многі з них плюнули на галицке сміти і найшли собі хліб в далекій чужині: вони невідвдячилися народови, що їїх згодував своєю кервавицею.

Суспільність наша викривлює ідеї занесені в ню з поза сі меж, з Украйіни, з Росії, з Европи. Однак ідеї входять в суспільність і розширяються в ній не самі собою, а через людей. Людей тих, що вносили і вносять в нашу суспільність якісь ідеї, якесь житє, якийсь рух, суспільність наша також викривлює, випачує. А викривлює, випачує суспільність тих людей в той спосіб, що вони замість щоби піднести загал до тої висоти, на котрій їм удалося станути, опять сходять на ті низини, на котрих пробуває загал, і замість щоби загал мав перенятися їїх ідеями, вони самі віднекуються своїх ідей і вертають опять до світогляду загалу. Если-ж одиниця занадто сильна, щоби дати викривитися, зігнутися, то суспільність зломить сі, роздавить, знищить. В кождім разі темний загал суспільности відносить побіду в борбі з світлійшою одиницею: в першім случаю змушує одиницю до соромного піддапства, в другім случаю убиває сі. Проява ся є так давна, як давний наш розвій народний. Вже перша трійця руска досвідчила, що то значить виступити против галицко рускоro загалу — і его провідників. Шашкевича і Вагилевича галицко-руска суспільність убила, убила фізично, бо оба вони умерли завчасно з великої нужди, неуспівши зробити того, щоби могли зробити. Головацкого-ж викривала наша суспільність, убила морально. Так само викривила суспільність Миколу Устіяновича, Дідицкого, Наумовича й інших людей. Всі ті люде в перших літах своєї діяльности стояли безперечно висше як при склоні своєго житя. Всі вони зразу були більше демократами і народовцями, всі вони на старість поставали аристократами, москальофілами. Житє всіх тих людей є образом неустанного упадку і повороту до загалу. Дехто скаже, що се не суспільність, а москальофільство звело їїх. Правда, що загал небув ще тогди перенятий москальофільством, але елементи москальофільства, галицкого москальофільства, се первісна і коріпна властивість галицкої суспільности, — і Головацкий, Устіянович, Дідицкий, Наумович, бредучи чим рав глубше в москальофільство, може про око й віддалялися від суспільности, та в самім ділі, в сути річи

---

[1]) Ще недавно, виділ „Просвіти“ думав видати цензурованого Шевченка для народу, та д. О. Колесса вніс, щоби для народу видати повного, а хиба для інтеліґенції цензурованого — общипаного з усіх боків. Виділові засоромілися і стало на тім, що має вийти тілько нецензурований Шевченко для всіх. Тілько, коли се буде — ось у чім штука! Ред.

вони повертали до неї. Подібно викривила і остаточно зломила наша суспільність Климковича. Спосібний сей чоловік, спершу редактор українофільскої Мети, мусів для кусника хліба змінити переєвідчення і стати редактором Славянскої Зарі. Талантливі, горячі, завзяті і поступові молодці 60-тих років, як Горбаль, Кобилянский Антін, Якимович, Гнатюк, Заревич, В. Шашкевич звелися опісля на ні на що і если одні з них непроявили зовсім ніякої діяльности, другі віддалися піянству і занчасно померли, трєті зовсім притихли, то сему беспєречно винна суспільність.

Коли перейдемо до часів новійших і найновійших, то побачимо, що суспільність наша повикривлювала також многих поступовців-радикалів. Той, хто колись був редактором Світа, став нині редактор Дѣла. Той, хто був колись горячим приклонником ідей Драгоманова, відрікся нині всего поступовства, став лояльним бюрократом, перенявся на скрізь клерикально-консерватівним світоглядом нашого загалу і коли побачить на улиці свого давного знакомого Франка, удає, що его незнає і обходить его з далека. Колишній приятель Драгоманова, одна з світлих постатей в его Споминах, нині адвокатскою своєю практикою зовсім не показує радикального чоловіка, він може найретроградніший народовець. Той, що колись був горячим радикалом і спомагав переводами Дрібну Бібліотеку, нині воліз бути референтом театральним в Рускій Бесіді.) А той, що й нині ще зовеся радикальним послом, завзято приплескував Вахнянинови, коли той на Шевченківскім комерсі ганьбив в глупий спосіб радикальну молодіж. Словом, ті, що були на університеті горячими і рухливими радикалами, присмирніли і притихли зовсім, коли поставали адвокатами і лікарями, і або пристали до консервативних народовців або живуть собі в одиночку та збивають грошенята. Люде ті много обіцювали і маючи нині яке-таке становище і забезпечинний кусник хліба, могликби легко сповнити надії в них покладані, якби не убиваючий вплив суспільности. Навіть такий Франко і той свого часу під впливом народовців охолов був троха для своїх ідеалів. Просимо зважити, з другого боку, що се був як-раз час (1883 4), коли народовці були найблизші до Франкових ідеалів. Ред.)

Коли у нас люде ідеї і характеру, котрих і так немного, бідують і умирають завчасно на сухоти, з нужди або голоду, а люде с талантом півчаться; коли талановитих і рухливійших молодців руских прогонюють з гімназій за поступові переєвідченя, то і ту на нашу суспільність спадає дуже велика часть вини.

Убиваючий вплив суспільности проявився також на публіцистиці. Перші рочники Слова, Науки, Русскої Ради стоять значно вище від послідних. Коли замість українофільских, Вечерниць, Мети і Правди стали виходити народовскі Діло і Зоря, то був се також значний крок до суспільности, значний крок в зад. Ріжниця межи Вечерницями, Метою, Правдою, з одної, а Дѣлом і Зорею, з другої сторони, лежить в тім, що послідні ліпше підходять під ретроградні погляди і привички галицко-руского загалу: більший клерикалізм, більший сервілізм, більша млявість і облуда — ось і все, чим віддалилися Дѣло і Зоря від Правди, Мети, Вечерниць, а наблизилися до суспільности, до загалу. Що також формою наблизилися, се само собою розуміється, бож у нашої плитко мислячої публіки — форма, се найважнійша річ. Вмісно фонетики заведено етімологію, вмісто язика з-українщеного, язик чисто-галицкий, вмісто українофільства — народовство. Недурно-ж москальофіли воліють називати народовців — українцями: вони знають, що послідна назва більше разить ухо галицкого чоловіка, чим перша. Недурно-ж і самі народовці воліють називатися народовцями: вони знають, що під тою назвою вони для суспільности приємнійші, як під першою. А і одні і другі знають добре, що назва у нашої суспільности все становить. Коли я в розмові з одним львівским професором виступив против облуди народовців, против того, що вони всякими способами змінюються, щоби іно приподобатися темному і глупому загалови, то він сказав, що се така політика народовців і Дѣла, політика дуже добра і єдиноспасенна, що тілько в той спосіб удасться народовцям потягнути за собою загал. І ту навів мені зараз такий примір. „Знаєте, каже він, питаюся я одного священника, чи він москальофіл чи українофіл. А він мені відповідає: я ані москальофіл ані українофіл, іно належу до партії „Дѣла“. А маєте знати, що се був доволі образований чоловік: а що-ж доперва такі, що на тих справах менше розуміються. Вони зараз стають народовцями і в той спосіб наша партія зискує чим раз більше прихильників і поступає в перед“.

Так говорив професор, а я слухав і думав над тим, кого більше жалувати, чи бідного священника, що дався так надути, чи професора, що в таких експеріментах бачить спасеніе Руси.

Справді, в той спосіб партія народовців зискує чим раз більше прихильників, але чи поступає вперед, велике питанє. Місто, щоби загал мав прийти до народовців, народовці прийшли до загалу: сеж пред все одно! А що загал на тім незискує, если его утверджуєся в его ретроградних поглядах і привичках, про те й говорити нічого.

Також і на Батьківщині видко, як вона чим раз більше приноровлюєся до забагів попівскої суспільности. Що часописи радикальні: Громадський Друг, Дзвін, Молот, Сьвіт, Народ, поставлені в хронологічнім порядку, не конче представляють поступу що до ясности і смілости принціпіяльних думок, се також річ певна, се також дегенеруючий вплив суспільности.[1])

---

[1]) В самім тім ми ще не бачимо нічого злого. Ред.

[1]) Тут позволимо собі завважати, що п. авторови, в „Громадськім Друзі“, що ми-ж видавали, мабуть імпонує тон, спосіб висказування своїх переконань. Не нашому-ж чутю „Народ“ хоть і не такий різкий що до форми, так за те і основнійший принціпіяльно, і глубше сягає в наші суспільні відносини, не зневіряючися при тім всесвітним ціпро-поступовим основам. Так думаємо не ми одні — все таки інтересовані люде — а й загал Українців, і то не тілько радикалів, а й чистих націоналів, окрім невеличкої купки — прихильників „Правди“ Перші вважають „Народ“ зовсім добрим і найвідповіднійшим теперішньому станови руско-українських справ, а про дру-

„Літе́ратура, кажуть, є вірним зеркалом життя суспільности“. Поговірка та показуєся зовсім правдивою в приложеню до галицко-рускої літератури: вона є справді вірним зеркалом галицко-рускої суспільности. Однак вірним називаю я те зеркало не для того, щоби в нім можна побачити вірний образ нашої суспільности (до того ще дуже далеко!), але для того, що тото зеркало точнісінько таке нужденне, як і суспільність. Нужда нашої суспільности відбилася вірно вправді не в нашій, але на нашій літературі. Я вже не стану говорити про церковщину, мертвеччину та язичіє москальофільскої літератури: про се вже воробці цвіркати перестали. Я тілько скажу, що церковщина. мертвеччина і язичіє, се найріднійші діти нашої попівскої суспільности: все те орігінальний, самостійний ві витвір, всім тим восхищалася свого часу напа суспільність. Тож коли вже загально признаною правдою вважаєся, що від галицкої москальофільскої або ліпше сказати, аристократично-попівскої літератури, сего правдивого „воззрѣнія страшилища“ нічого куріознійшого нема на цілім світі, то бодай в части признати се треба рідній матери тої літератури, нашій суспільности. Народовці позбулися тілько поверховних хиб тої куріозної літератури, то є церковщини і язичія, вони позбулися мертвеччини форми, однак мертвеччина змісту, хоть в меншім степени, осталася найхарактернійшою чертою також і в народовскій літературі. Мертвеччина опанувала всі поля нашої літератури: науку, поезію, політику Читайте історію літератури Огоновского, читайте поезіі Масляка, читайте вступні статі Дѣла, а єсли при тій лектурі неуснете, то не раз подумаєте собі: яке то все без житя, без змісту, яке то шабльонове, вимушене, млаве, яке то все безмірно плитке!

Найсумнійшим обявом в нашій літературі а разом найхарактернійшим для ві мертвеччини — се брак повісти, брак роману, іменнож роману суспільного. Колиб не Федькович та не Франко, то ми би немали і одного імени, котрим в обсязі белетристики моглибисьмо похвалитися. Однак ані повістей Франка ані Федьковича немож зачислити до умственних продуктів нашої інтелігентної суспільности і то з двох причин. Попершe, ані Федькович ані Франко небули синами нашої інтелігенції, вони були синами хлопскими. Житє і світогляд нашої інтелігенції були йім зовсім чужі. Походженє і пересвідченя обох сих авторів відтяли йіх хінским муром від нашої інтелігентної суспільности і забезпечили йіх тим способом від ві пагубного впливу, хотяй не зовсім. Бо єсли в литературній діяльности Федьковича і Франка бачимо деякі уємні черти, деякі плями, то суть се сліди впливу нашої інтелігентної суспільности. По друге, сюжети повістей обох сих авторів взяті по найбільшій части з житя селян; Франко бере також сюжети з житя інших верств і груп суспільних: однак ані Федькович ані Франко не дали нам повістей, в котрих би малювалося житє нашої, рускої інтелігенції. Читайте повісти і образки Франка. Найдете там найріжнороднійші типи, іменнож сільскі. Богаті і бідні господарі, халупники, зарібники, ремісники, робітники, злодіі, жебраки, арештанти; домашні тирани жінок і дітей, грізні матері і свекри, пригнетені дочки, невістки, і наймити, старці; мужі, молодіж і діти-школярі; війти, присяжні, плєніпотентя; сільскі консерватисти і сільскі філософя; сільскі учителі, шандари, всякі панки і підпанки; цигани; найріжнороднійші типи жидів і жидівок: все те крутиться перед вашими очима наче в калейдоскопі. Побачите в тім калейдоскопі всякі типи, тілько не ті, котрі мож побачити на покоях наших попів і на руских „вечерницях“. Я не знаю як для кого, а для мене сесь факт вельми застановляючий.

Оплатилобися критично розслідити, чому то наша, галицко-руска інтелігентна суспільність ані не в силі видати з себе повістярского таланту ані не в силі дати сюжету до повісти талантам стоячим поза нею. На кождий спосіб єсть се факт кидаючий дуже, дуже сумне світло на житє нашої інтелігенції. Застій в літературі вказує на застій в житю. — З чого складаєся наша література? 1) з статей дневникарских, без більшої вартости, млавих і поверховних, ненаучних і неінтересних, котрих значенє і вплив обмежаєся одним днем; 2) з поезійок ліричних, без глибшого чувства, без глибшої думки і без релєфних образів, перемелюючих в нескінченість одні і ті самі мотіви: а іменно „народні святощі“, „любов до дівчини“ і „заведені надіі“; 3) з строго-научних росправ історичних, археологічних, котрі знаменує передовсім брак научного методу, а відтак неінтересність змісту. Галицко-рускі учені формально силуються писати як раз найбільше про такі річи, котрі всякого живого чоловіка як найменше обходять. Тож кромі самих авторів мало хто читає йіх многоцінні твори. Ту належать такі галицко-рускі учені, як Головацкий, Петрушевич, Шараневич, Огоновскій Партицкий, отже як бачимо, самі коріфеі галицко-рускі науки.

Та що вже й говорити про те! Література мусить викривитись, випачитись і знічитись серед такої суспільности, серед котроі все викривлене, випачене! Серед нашої суспільности інтелігентної викривлений навіть найнатуральнійший порядок річи. У нашої

гих ось-що нам пише один украінскій народовець: „я сам не належу до соціялістів, але з „Народом“ мусю годитися немало в усьому, через его основність і консеквентність, чим він і подобається як міні, так і другим Украінцям, читаючим Вашу часопись!“ Остатним же часом та загальна прихильність Украінців до „Народа“ виявилася тек наглядно, що нам про таке навіть не снилося. Так само думають про „Народ“ і Галичане старших партій, дарма, що для користи своіх партій про те мовчать. Тілько дехто з них зважиться сіпнути его з боку, тай ті признають, що в своім напрямку „Народ“ основна газета Наводимо се зовсім не для хвальби, — бо, по нашому, Народови ще дуже богато хибує, — а для поясненя, що не все поміркованість тону мусить значити „наворот до суспільности“. До того Народови дуже далеко. Ред.

суспільности справа правописна приміром важнійша ніж язикова, язикова важнійша ніж літературна, а обрядова важнійша, ніж національно-політична, національно-політична важнійша ніж загально-культурна і суспільна. Партії творяться не на підставі відмінностей поглядів що до найважнійших питань культурних і суспільних, але на підставі того, чи хто уживає мягкої чи твердої правописи. До одної партії належать люде, котріби належали в Европі до десятьох, люде-ж, що в Европі творили би одну партію, належать у нас до ріжних партій.

В. Охримович.

Соціялістичний зїїзд у Гальле.

Одно з найголовнійших питань XIX століття, се питанє робітницке. Розвязкою сего питаня суспільного заняті всі майже люде, виступаючі на ширшу, публичну чи то громадску арену, без огляду на те, яких вони поглядів на появи суспільні і якби вони бажали залагодити сі пекучі потреби теперішної доби, сю „злобу дня“, одним словом без огляду на те, до яких вони належать гуртів суспільно-політичних.

Вже хочби сеся зверхня поява, великого заінтересованя справою робітницкою, вказує, що сеся справа, се не якась химера, що виплескалась в голові кількох недовольців, що се противно справа жива, що вона глибоко сягає корінем в грунт теперішнього житя, теперішнього ладу суспільного.

Певна річ, що в завязку ми бачимо сю справу вже давнійше, алеж в цілій повни, ясно означена стає вона доперва в нашім столітю. Вона немов приходить на порядок дневний всесвітної історії...

Тим фактором суспільним, що именно в теперішну добу відограє таку могучу ролю, се маса робучого люду, се пролетаріат. Колиж проте зважимо, що чинник сей доперва з новим розвоєм капіталістичного ладу стає збитий в одну масу-фалянгу проти богатирів-капіталістів, що зединенє капіталів єдинить та скупляє більші маси робітників, то ми порозумімо, чому се именно в наші дни питанє робітницке розливаєся такою могучою хвилею й захоплює людей, що далеко не такі то вражливі на появи житя громадского.

Коли великий переворот французкий, з кінця минувшого століття здобув „волю“ капіталу, визволив сили его з пут середновічного февдалізму, то ми бачимо, що незабаром опісля починаються перші проблески самостійного виступу робітницкої кляси. Ті суперечности, які вийшли на верх з розвоєм вільного капіталу, з розвоєм ширшої капіталістичної форми продукції, зачінили найперше критично думаючі одиниці; розясняючи ті темні боки нового ладу перші, сказатиб, заступники пролетаріяту яко осібної, одноцільної кляси суспільної, снують тканину нового ладу суспільного, котрий би більше відповідав вимогам чистого розуму та справедливости. Се й є період так званого утопійного соціялізму. Алеж побіч сеї критично-теоретичної роботи сих перших провідників соціялізму, зростає й сеся реальна сила, реальна его підкладка, зростає рух робітницкий.

Великий зріст капіталістичної продукції з ей конечними наслідками — громадженя великих капіталів й визискуваня великих мас робучого люду — викликав тим самим і живійший рух серед тогож таки самого пролетаріяту.

Зорганізовані житєм по великих осередках фабричних, свідомі своєї сили, свого становища в суспільности, пролетарії (наймити) виступають до боротьби з капіталізмом, тоб то з визискувачами-капіталістами. Змаганя сесі, спершу доривочні, неясні або й безцільні — зростають що раз то вище, обхоплюють що раз то ширші круги пролетаріїв й зединяються в одну-суцільну й свідому своєї мети боротьбу...

Тепер вже й теоретичний бік руху сего набирає більше визначних рисів; замість укладати в своїй голові певні схеми будучого красшого ладу суспільного, теоретики четвертого стану, тоб то пролетаріяту, більше дивлять ся на самі переміни суспільно-економічних відносин і стараються підхопити головний потік, головну струю великого руху соціяльного.

Критикуючи відносини теперішні, вони показують й ті завязки нових відносин що немилучо мусять дорогою суспільної еволюції довести до нового ладу.

Теорія соціялізму з вижин абстрактної справедливости, „правди“ й чистого розуму сходить на низини дійсного житя і в масах зорганізованого ладом капіталістичним пролетаріяту бачить сей могучий чинник, що переміпить дотеперішну форму суспільної продукції й прочистить дорогу вищій формі.

Сей новий зворот ми бачимо вже в Овена, що бажав именно більшими спілками-осельми, уладженими на засаді рівности, зробити хоч почин до великої переміни еволюції. Німецкий пропагандіст Вайтлінг стає на полі розбудженого руху робітницкого і хоч по части бачить в пролетаріяті могучу суспільну силу.

Алеж на міцних основах реального житя, на основах точної критики теперішних порядків — поставив соціялізм доперва німецкий вчений Карль Маркс та его товарищ Фр. Енгельс.

Ми не маємо на думці, подавати тут розбору его теоретичних виводів, его іноді геніяльної критики самих найголовнійших підвалин капіталістичної або товарової продукції, а хочемо тільки вказати на те, як тісно виводи теоретичні соціалізму Маркса або, як звичайно говорять, научного соціялізму, звязані з розвоєм економічних відносин...

Досить сказати, що оба вони (Маркс та Енгельс) виросли в околицях надренських, де найбільше може з цілої тодішної Німеччини розвилися спеціяльні прикмети капіталістичної

форми продукції та що пізнійше вони проживали й займали ся студіями в Англії, де промисл новочасний стойіть найвисше, коли взяти на увагу краї европейскі.

Так само як виводи теоретичні, й практична діяльність заступників пролетаріяту — звертаєся до робітників. В Англії ширший такий рух появляєся вже в половині тридцятих років. Се є рух т. з чартистів.

Початок єго йде від р. 1834-5, коли іменно поставлено певні домагання робучого люду (Chart-и, відси і назва походить) а „Національні збори“ їйх делегатів в Лондоні (1839) — були вже всличним парляментом робітничим. Програму чартистів підписали 3 міліони робучих людей

Рух сей зростає безпастанно до кінця сорокових років. Настунає, правда, опісля певний застій та супокій (так, як се звичайно движеня усі, хочби суспільної натури, йдуть ритмічним, хвилюючим током), але в шістьдесятих роках ми бачимо заснованє „Межинародної Робітницкої Спілки“, а перед сим пропаганду Ляссаля в Німеччині та єго „Німецкий звязок робітницкий“. І коли сей остатний звязок був, так як і ціла агітаторска діяльність німецкого вченого, могучим товчком до організації німецкого пролетаріяту, то знову Робітницка Межинародна Спілка своїм виливом на Англію, Францію й інші краї західно-европейскі причинилась до розбудженя самосвідомости серед мас західно-европейского пролетаріяту.

Цікаво для нас буде знову завважати, що зростови Інтернаціоналки помагали події економічні, вказуючі на невдоволенє робітників, як пр. стрейки чи змови робітницкі. Для показу сего наведемо от хочби такий факт, що по стрейках в Rouen, Lyon та St Etienne з 1868-9 р., котрий скінчив ся проливом крови *) приступило до „Спілки“ 50.000 людей.

В загалі, починаючи тими часами, відбуваються всіляки зйізди та збори чи то соціялістів чи просто робітників і де далі все частійше бачимо змови робітницкі, уложені в певний лад, з певною організацією. І коли пр. недавно порушено в Бельгії думку загальноробітницкої змови, то не треба забувати, що вже серед руху чартистів вирипула та сама думка.

Що-ж тикаєся конгресів та зборів, то досить пригадати ті щорічні головні зйізди делегатів „Інтернаціональної Спілки“ або знову збори Німецкого Звязку, котрий по смерти Ляссаля остававь під проводом Швайцера.

А що усі ті зверхні признаки вказують на глибші причини, на некучі потреби й вимоги житя суспільного, про се мабуть не треба багато й казати.

Але сеся нова сила, що проявилась на зверх в численних стрейках (змовах), зйіздах та конгресах, чи то ширших чи більше обмежених місцевих, мусіла пробиватись крізь ріжні перешкоди та греблі. Буржуація, або інакше кляса непродукуюча, що при кінці минувшого століття голосила волю, рівність та братерство, а головно домагалась волі визиску, волі для свойіх інтересів і в революцію проти февдальних пут потягнула за собою й пролетаріят, — добившись до мети, стала партією порядку, стала сторожем істнуючого ладу суспільного. На Ляссаля сипались градом стріли часописів, органів буржуації. Те саме діставало ся й іншим прихильникам пролетаріяту, а коли в сімдесятих роках злучились атентати на німецкого цісаря, вороги нового руху причіпились до сеї події й остаточно в жовтни 1878 р. вийшов готовий вже „закон державний проти небезпечних змагань соціяльної демократії“... На підставі сеї постанови, німецка поліція безпечно пінчила всілякі брошури й письма соціялістичні, розвязувала товариства, збори та зйізди, не говорячи вже про ті кривди й гоненія, яких мусіли зазнати проводирі суспільної демократії.

Ми згадуємо обширнійше трохи про розвій сего суспільного руху в Німеччині, бо зйізд у Гальле, котрий власне недавно відбувся, є важним етапом на шляху соціяльної еволюції іменно в Німеччині. Остатним конгресом німецких демократів суспільних, котрий відбув ся на землі німецкій, був конгрес в місті Гота. Пізнійші зйізди (а було йїх три до теперішнього конгресу), мусіли відбуватися по за межами Німеччини, в Швайцарії та Данії...

А преціпь, хоч як лютувала реакція в Німеччині, змагань пролетаріяту вона не вспіла придавити. Події теперішнього року є наглядним доказом могучої сили соціяльної демократії; вони є наглядним показом, які то необчислені й безцільні змаганя реакції, спинити струю житя суспільного.

З того огляду, який подав посол і письменник соціялістичний А. Бебель в своїм справозданю (з 13 т. м) можна переконатись о тім незвичайним зрості соціяльно-демократичної партії. Коли двацять років тому назад при виборах до думи державної випало на соціяльних демократів тільки звиж 100.000 голосів, то при виборах сего року ся невеличка жменя зросла майже до 1½ міліонової громади. Перед звісним вже „законом“ з 1878 р., було 42 писем політичних, а 14 спеціяльних, фахових. На те було 160.000 пренумераторів. Тепер числа ті піднялись на 59, 43 і 600.000. Колиж до того зважимо, як зростав фонд головний, як він з 37.000 марок поступив на 95.000, на 188 000 (як се показували справоздання на заграничних трох конгресах з часів „виїмкового закону“), коли зважимо, що теперішний фонд виносить понад 350.000, то матимемо статистичний показ скорого розвою соціялістичної партії.

А не треба забувати, що се було в часи „закону виїмкового“, котрий був звернений проти соціялістів (хоч ним князь Бісмарк користувався й проти інших своїх неприхильників).

*) Капіталісти завсігди кликали на поміч військо, щоб приборкати бунтівничий пролетаріят, хоч боронили теорії повної волі одиниці, вільної конкуренції й стояли за те, щоби держава не мішалась у справи громадскі.

Не треба забувати, що силою тої постанови засуджено процесами около 300 людей, 900 мусіло покидати свій рідний край а 1½ тисячі дісталося до тюрми. Колиб зрахувати ті кари тюремні, які припали на долю соціялістів, то вони становилиби величезну суму 1000 років!!

І ся велика, тисячелітна кара не змогла здавити світлих змагань передових людей й маси пролетаріяту, змагань до визволеня людскої праці з тих пут, в яких вона тепер лежить, сих змагань до красших умов жита!

Се мабуть доволі переконуюча поява і дальше не треба сі пояснювати..

Тепер нам стануть зрозумілі й інші події. Тепер ми зрозуміємо, як слід, і вибори до Ради державної, в котрих найсильнійшою показалась партія робітницка, і знесене закона виїмков го і уступленє „зелізного канцлера“ кн. Бісмарка...

Усе те звязане з собою ланцухом причиновим, котрий сягає до теперішного зїізду в Гальле.

Недавно, бо доперва 1 жовтня святкували німецкі соціялісти знесене виїмкового закону, а вслід за сим, користуючись відрадніїшим станом, як дотепер, скликали вони збори до міста Гальле над р. Салею в Саксонії. Збори сі розпочалися 12 жовтня в неділю вечером і тривали аж до 19 т. м.

Хоч се й збори німецких соціяльних демократів, але вони мають потрохи характер межинародний, хоч може не в тій мірі, що пр. торічний конгрес робітничий в Парижи.

Воно зрештою й не може бути інакше.

Торічний зїізд був зладженнй навмисне в цїли певного порозуміня між соціялістами з різних країв европейских, конгрес в Гальле, се немов перший похід трїюмфальний побідної суспільної демократії німецкої... Фактом, безпосередно звязаним з паризким збором — се робітницке свято 1. мая, свято межинародне, котре навіть в нашім краю озвало ся могучим відгомоном.

Конгрес німецкий теперішний головно звернув увагу на тактику й організацію німецкої соціялістичної партії.

А предїм числом висланих делегатів віп дорівнює торічним зборам. Їх було 366 чи може й більше, а побіч німецких делегатів прийіхали делегати й з інших країв (з Англії, з Парижа, з Бельгії, з Голяндії, з Швеції, з Швайцарії, з Австрії і з Польщі).

Між ними є 5 жінок, бо, як се власне постановлено на теперішних зборах, жінки можуть бути делегатами на таких конгресах чи то зїіздах.

Ми не хочемо подавати докладного справозданя з сього зїізду в его хронольогічнім порядку; се би нас за далеко завело, а в репті у нас нема ще під рукою повних звісток про цілий хід дебат Гальского конгресу. Вистарчить подати ті справи, про які була бесіда.

Найважнійше, се була розправа про організацію сторонництва. Вже місяць тому назад подав посол Зінгер перед 2-тисячним збором робітників пляп організації. На тепер по довшій дискусії вибрали зібрані комісію для уложеня остаточного пляну організації, що вже тепер і оголошений. Зі справ тактичних говорили на зїізді про свято 1 мая, що воно має остатись і на далі святом робучого люду й обходитись відповідно до відносин певного краю чи народу.

Про письма й часописи, вніс дел. Авер, щоб обережно поступати, засновуючи їх й остро виступати проти всяких спекуляцій газетярских, а головно помагати істнуючій вже робітницкій печаті. Цікаво, що збір ухвалив заложити осібну польску й альзацко-льотаринску часопись, щоби таким способом пропаганда ширше могла розвитись в сих краях. Мимо того, посол Лібкнехт радив звернути більшу увагу на сільский пролетаріят, а коли можна, то закласти для него спеціяльний орган, часопись.

Проти сего розуміється не ма що й казати; адже пролетаріят рільничий виносить в Німеччині числом по над 5 міліонів людей. Сесі виводи Лібкнехта визвали горячі відзиви в польскій консервативній печаті, накликуючій польску суспільність, іменно попівство, щоби виступило одностайно проти сих замірів соціялістичних.

Але найцікавійше, що „Dziennik Polski“ звів до купи сесі бажаня Лібкнехта з програмою радикальної руско-украйінскої партії: що ось, мовляв, і ті і ті ширять між народом нехіть, невдоволене й копають пропасть між двором і громадою.

В загалі часописі й німецкі й заграничні з великою увагою дивили ся на сей зїізд; деякі (як пр. Daily Telegraph) великі надії покладали на „роскол“ який зарисувався між парляментарною фракцією, а елементами більше радикальними й революційними. Буржуазна „Нова Преса“ з видимою втіхою повторила слова Лібкнехта проти „Опозиції“: що, мовляв, бомбу кинути потрафить кождий дурень і осел і т. і.

Алеж хоч і як жива була дискусія і хоч протягнула ся 9 годин, то все таки надії на цілковитий розділ — зовсім не оправдалися. Можна навіть сказати, що сеся невеличка фракція опозиційна є в части творчим елементом в партії й немов охоронним средством проти застою й „забагнення“...

Що до інших справ тактики й пропаганди, то згадати треба про змови. О скілько змови такі не доводять до цїли, вони просто шкідливі, бо зрештою їх значене лежить головно в тій дружности, до якої привикають робучі маси. Згадували ми також про жінок, що на конгресі жінкам признане право, являтись делегатами на всякі зїізди та збори, а цікаво, що власне в часі конгресу в Гальле відбував ся зїізд робітників французких в місті Lille. На тім зїізді проводила серед варад пані Аделя Маркс, дочка згаданого вище економіста й основателя научного соціялізму.

Збори теперішні показують сим, що пов-

не визволене жіноцтва, повна еманципація можлива тілько з визволенем пролетаріяту.

Що до справ віри, на внесене Либкнехта рішено, що з огляду тактичного треба ей вважати зовсім особистою справою. Пошкодити справі еманципації робітництва, вона певне не пошкодить.

Отсе були ті важнійші справи, про котрі йшла дискусія на зборах... Як ми вже вище зазначили, конгрес сей більше німецкий, вже хочби з того боку, що річи йшли про справи німецкої партії соціялістичної, коли між тим пр. на великім конгресі минувшого року головну вагу покладено на межинародну єдність пролетаріяту й делегати з ріжних країв Европи говорили про розвій та зріст соціялізму, як він де проявляв ся. І на сегорічнім зїзді були делегати з інших країв, але вони головно прийіхали, щоби разом з німецкими однодумцями й співробітниками обходити свято побіди соціялізму...

Що се дійсно знак побіди, на те досить буде приглянутись ріжним проявам житя теперішної доби... Адже-ж недавно була конференція берлінска, недавно був інтернаціональний конгрес католиків - ультрамонтанів, конгрес франкфуртский в справах соціяльно-політичних, а кілька неділь тому (по звістці „Berliner Volks blatt“) в Берліні заснувалось „Товариство в ціли боротьби з деструктивними прямованями соціяльної демократії“...

Говорячи про Гальле, ми мимоволі пригадали собі місто Гольле в Англії, де недавно, власне в тім місяці — відбув ся конгрес церковний. І о дивне диво! на сім „церковнім“ конгресі майже виключно тільки й було бесіди, що про найріжнороднійші питаня суспільні, про відносини церкви до робітницкого питаня, до соціялізму і т. і.

Справді! чи не диво, що такі пікчемні питаня, „жолудкові“ ідеї (страх!) займають так дуже людей, котрі думають про щось трохи вищого, котрих думка в царстві „не от міра сего“! Дивне се диво, а особливо для наших галицких „ідеалістів“!...

. . . . . .

Могучим тактом бє пульс суспільного житя, могучі сили пролетаріяту виступають що раз то виразнійше, щораз то сміліше до бою за свої права. Безнастанні змови вирікають сего, як і минувшого року, то тут то там в найріжнороднійших закутках країв европейских; збори, зїзди, звязки й свята робітницкі йдуть одні за другими, а усе те заставляє навіть найзавзятійших ворогів „черни“ задуматись...

А як пильно дивили ся вони на нинішний збір в Гальле! Велика увага й таємна пехіть виднілась навіть крізь поволоку уданої байдужности. Бо й справді, що за сила й завзяте у тих німецких суспільних демократів! Вони пережили й закон виїмковий, его кари, тюрми, ковфіскати, вигнаня й коли про его творця, Бісмарка, теперішного затворника з Friedrichsruhe, в Німеччині не говорять інакше як тільки: es ist ein todter Mann (се мертвець), то провідники пролетаріяту святкують свято побіди...

Але чи дивниця, що таке завзяте ми бачимо там, де такі високі думки провідні? Адже вони звязані з собою в одно людскими нервами; адже високі заміри з широким світоглядом додають широкого розмаху силам, гартують волю, міць і постанову, постояти за них „хоч до загину“...

У Львові $^{20}/_{10}$ 1890.

Микола Ганкевич.

Самостійність „Діла“ перед людскою культурою.[1])

Якби не те, що вступна статя „Діла“ в ч. 227 — перший прилодний голос від народовскої партії про програму руско-украйінскої радикальної партії, то на неї не варто би було навіть уваги звертати, бо в ній нема жадніської об'єктивної критики змісту критикованої програми, а лише просте лаяне на людей, що без дозволу „Діла“ чи кого, поважилися уложити собі самостійну програму і з нею отверто виступити. Зрештою, та статя писана зовсім в дусі промови гімназіяльного учителя з катедри до непокірних его новазі учеників, котрий інших письменних виробів, крім pensum (завдачі), не знає, і котрий завлюбки видівби всюди тілько pensa domestica щоби по них своїм червоним чорнилом до вподоби їздити, а вкінці, побачивши, що pensum під его, в підручнику вичитаний темат не підходить, написати на нім т р е т у і собі на вічну памятку в каталозі запотувати. Одно якось дивненько впадає в очи, що органи народовскої партії за вершок усеї критики і дотепу мають бурсацкі прізвища та школярскі слова. Як скаже, що якась праця, то лише pensum domesticum, а як додасть ще до того, що автори „шгубаки“ (див. Зеркало ч. 19), то вже всю свою мудрість висадив і тілько руки з радости затирає, як „зїздив“ противника. Львівским учителям все, бачу, видиться, що вони в школі на катедрі, і інного погляду на світ, як з катедри на лавки, вони й не розуміють. Най їм буде так! Але вони, сараки, мабуть не знають, що таке бакаляретво вже і в лавках шкільних не находить великої пошани, а по за лавками, то воно вже хиба тілько смішить. Такий же, розуміеся, і тон критики „Діла“ з его „бубнами“ та „тарабанами“ і „pensa-ми“. Ті слова мають бути єдиним смертоносним ружем на радика-

[1]) Сю статю дістали ми вже після того, як була зложена передова статя п. з. На дорогу. Друкуємо ей вже осібно, в додатку до ціло-аркушевого числа тим радійше, що вона доповняє те, що там сказано „Ділу“. Ред.

лів, бо інакшого способу побороти їїх не найшла редакція „Діла“...

Редакція „Діла“ закидує нам, що ми свою програму основали на чужих взірцях ба й „живцем узяли з чужих взірців“; що нема в ній домашної мудрости, а тілько те, що вже другі люде на широкім світі давно передумали. Не знаю, чи сей закид автор статі в „Ділі“ брав на серйо, чи тілько так, щоби щонебудь сказати? Преціньв наших часах ніктора одиниця, а тим більше цілий нарід не жиє виключно своєю мудростію Всі здобутки духа й розуму, де б вони не взялися — власність цілого світа, і кождий з нас жиє „чужим розумом“. Якби ми всі були ограничилися тілько на те, до чого власним розумом дійдемо, а нічого чужого не приймали, то прийшло би нашому народови тепер стояти на тім степени культури, що Готентоти, або й низше. Сего-ж „Діло“ чейже не хоче для нашого народа? Зрештою, хотьби й хотіло, то таки нам не замкнутися від світа і „чужих взірців“. От, ви, панове учителі, любите все прибирати професорску повагу — а чому-ж ви самі тілько чуже, но чужим взірцям уложене на силу втискаєте в голови учеників, навіть не питаючи, чи то для них практичне, чи придатне на що? Чому ви не покинете вчити греки, латини, фізики, математики, історії і т. і.? Та-ж се все не нашим питомсним руским розумом видумане, та ж воно чуже, після чужих взірців уложене! Ба тут, в книжці ви розумієте, що культура спільна всім народам, тілько як на нашого бідолашного мужика глянете, тай кажете, що ему від того зась. Але-ж тепер світ розвиваєся зовсім не по бакалярски, і наш мужик має право до всесвітної культури, нарівні з американским міліонером Отже нічого дивного, що ми, радикали, пішли за теоріями, котрі жиють між освічепими народами. Куди ж нам іти, як не туда, куда йдуть усякі культурні народи?! Не хай редакція „Діла“ покаже ласкаво якусь таку оригінальну, від решти світа замкнену дорогу поступови нашого народа! Просимо.

Так само й против цілої майже нашої мінімальної програми, не найшла редакція „Діла“ жадного закиду, лиш хиба той, що нема в ній нічого нового, що не лише наші радикали за нею стоять. Тим краще для нас, що ми не самі, що ввесь ліберально-демократичний світ за нами; то-ж свідчить лише, що ми на добру дорогу стали; адже ж якбисмо щось під сонцем небувалого поставили в програму, тогди би лише можна ві назвати хитрою, бундючною. Одного лише не сказала редакція „Діла“ а то, що тих їїй давно знакомих ліберально демократичних точок, партія народовців і ві орган „Діло“ доси консеквентно не трималися, ані раз не старалися, невно та свідомо стати під прапором бодай тої частини нашої мінімальної програми, котру й редакція „Діла“ має за добру, тілько, потонувши в самій формі народного поступу — націоналізмі, не зуміли тій формі дати ніякого одноцільного змісту, і так якби боялися житє нашого народу вивести поза рамці галицкої обрядовскої рутенщини. Змагання поодиноких осіб, підносити деякі справи ширшого закрою, були доси тілько поодинокими проявами, що виходили більше з особистого почину, а не з свідомости цілі у партії і ві консеквентно зорганізованої роботи. То-ж велика вже булаби заслуга тих людей, котрі би зуміли суспільному житю нашого народа надати трівку підставу широкого, консеквентного демократизму. З тими гадками приступали до роботи автори програми нашої радикальної партії, і то не для того, щоби та громада людей переціпювала свої сили, але щоби раз уже тому ділу зробити початок.

Кпить собі, хоть злегка „Діло“ на саму гадку, що після нашої програми моглиби до руского клюбу і посолки ввійти! На се вже не знав наш критик що сказати, тілько в гадці засміявся. До него преціпь не зголошувалися Русинки, кандидатки на послів, у него наші женщини не упоминалися своїх прав людских і горожанских, тому-ж він і каже сміло, що наші женщини не почувають потреби мати повні права чоловіка, котрих остаточним виразом є повні права вільного горожанина. Але не говорить наш критик, чи питався хто наших Русинок, як вони своїм теперішним положенем вдоволені, чи дали ми їйм можність виобразувати в собі духову самостійність і спосібність висказуватися прилюдно про свої потреби?? Мині здаєся, що якби так добре попитав, то би тілько духових терпінь і придушуваного невдоволеня нігде не подибав, як у нашім жіноцтві. Критикови „Діла“ здаєся, що своїм посмішкованем, одним замахом убє почуте людскої гідности у наших жінок. Але-ж воно так страшно не є: помимо критики „Діла“ світ собі далі поступає і гуманний розвій всесвітної культури скорим кроком змагає до того, щоби й жінка стала свобідною людиною, горожанином.

Але ж пайтяжким, розуміється, гріхом програми радикалів, є в очах „Діла“ їйх отверте признане до соціялізму. В тім то й лихо, каже „Діло“, що радикали, не знати на що і по що, не питаючися нікого, а вже найменше редакції „Діла“, поставили в програму для нашого народу змагане до колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних? Не є то однако таке велике лихо, як редакції „Діла“ видиться. Лихо хиба тілько в тім, що редакція „Діла“ не хоче або не вміє зрозуміти справи. Таже-ж сама редакція „Діла“ каже, що против демократизмови нічого не має і зрештою раз-у-раз голосить, що всі Русини, отже й редакція „Діла“, демократи, т. є. прихильники панованя народу. А чи-ж можливий повний консеквентний демократизм без соціялізму? Чи-ж можливо запевнити кождій одиниці повні права свобідного чоловіка і горожанина без скасованя залежности економічної? Чейже-ж і редакція „Діла“ знає, що рівність прав при нерівности економічній — крайне противенство? Преціпь і редакція „Діла“ і всі народовці все голосять, що й вони би хотіли добробиту народу і скасованя визискуваня. А найже-ж подасть редакція „Діла“ примір

хоть одного, реальну партість маючого проєкту — тривкого, повного скасованя економічного визискуваня, крім соціялізму, т. є. крім гуртівного устрою праці і гуртівної власности средств продукційних, до котрих змагають соціялісти. А не є то теорія така дуже далека і мрачна, як редакції „Діла здаєся. Переконане, що тілько громадяиска організація продукції остаточно розвяже теперішну суспільну справу — сталo вже цілком ясне міліонам людей в Европі і в Америці, і вони се може ясніше розуміють, ніж кожда інша партія, ціль своєї програми. Зрозуміла се добре й буржуазія, котра вже тепер навіть не трібує теоретично полемізувати з соціялізмом, а тілько борониться від чим раз більшого напору, фізичною силою. Воно може бути, що редакції „Діла“ не одно неясно, але з того ще не виходить, щоби соціял-демократи не знали ясно, чого вони хотять і чому вони того хотять.

Отже на запит, чому руско украйінскі радикали пішли за програмою соціялістів — та сама відповідь, що на запити: чому по наших селах чим раз більше твориться пролетаріяту? чому капіталістична конкуренція чим раз більше убиває наших дрібних властителів землі? чому в загалі стан економічний нашого народа тісно звязаний з економічним станом інших народів? Значить, як інші народи забираються до поправи свого биту, так само мусить і наш нарід братися. Редакція „Діла“ дивненько думає собі, що соціялізм тілько для фабричної продукції, а для нашого селянина-хліборoба він зовсім непрактичний. Тимчасом треба би йій знати, що соціялісти змагають перемінити ввесь лад продукційного світа без ріжниці, чи продукція відбувається в фабриці, чи на вільнім полі — і справа польова ніколи не була байдужа для соціялістів, бо навіть головний основатель наукового соціялізму, К. Маркс велику частину свого твору das Kapital т. І. посвятив справі польових робітників. Отже запит, чи громадівский лад продукції і громадівска власність средств продукційних, практичні для нашого народа, значить то само, чи то практично для нашого народа вийти з стану пролетарія, чужого наймита і темного мужика та стати незалежним, економічно забезпеченим, свобідним чоловіком — на висоті гуманної культури людскости. Мені здаєся, що сему жаден тямущий селянин не спротививбися, а тим менше д. Гурик.

Факт, що против запроєктованої в Народі д. Франком фільваркової господарки підносилися деякі заклади від селян — не має жадної ваги против соціялізму. По перше, хотьби ще наші селяне не прийшли до „вищого змислу економічного“, як посміваєся „Діло“, то біда йіх єго скоро навчить, а по друге, о скільо я сам допитувався селян, то против проєктови д. Франка власне для того підносилися закиди і, по мойій думці, зовсім слушні, що той проєкт не чисто громадівский, а оснований на нерівности прав до землі на спільнім фільварку і в части на наємній праці, що доконче мусить спровадити замотанину в обрахунках при поділі продуктів і зисків. Зрештою спільне вживане средств продукційних є у нас в многих громадах, не кажу вже про толоки, але при машинах, що на спільну власність громади закуповують.

Тепер, що до віри, то не знаю, чи редакція „Діла є за не-раціоналізмом, т. є. нерозумностію в справах віри? А може радить з колінопреклоненіем приймати всі напади церкви на вільність людского духа і науки — от хотьби така куренда против популярної праці д. Ом. Огоновского про Шевченка?! Але зовсім йій не вдалося, що покликалася тут на зйізд соціял-демократів в Гальче. На зйізді тім рушено справу, чи би атеізм не оголосити яко офіціяльне віроісповіданє соціялістів, і при тім рішено зовсім слушно що в справах віри, котра остаточно є філософічним поглядом на ціліть світа і людского духа — доконечна повна свобода приватного перекопаня. Але-ж рівночасно рішено отверту, снергічну боротьбу против клерикалізму і всякому визискуваню чувств віри. На тім становиску стали й радчкали, подаючи, щоби релігійні переконаня піддавати вільній критиці людскої думки

Нарешті, що до національности, то програма радикалів надто ясна: повний культурний розвій вставлений в програму максімальну, а в мінімальній точка та всесторонно роззита. Що поодиноких точок політики національної подрібно не списано, то очивидячки через те, що всіх подробиць в програмі годі помістити, і на те є програма мінімальна, щоби єі від часу до часу в дусі програми максімальної доповняти. В загалі, коли які жадання в програмі мінімальній для прикміру поставлені, то ще не значить що більше жадань програма не ставляє.

Пусто бойіться також редакція „Діла“, щоби радикали не були за верховенством Поляків над Русинами в Галичині — того з йіх програми цілком не видко. Противно, поставивши в програму таку радикальну реформу як загальне безпосередне голосованє і знесенє курій виборчих ві всіх репрезентаціях державних і краєвих, не то охороняєся Русинів від польского верховенства, але навіть забезпечуєся Русинам більність в цілій управі краєвій.

Може редакція „Діла“ не мати надії на успіх програми радикалів; не повинні і радикали западто рожевими надіями бавитися, але в вибранім напрямі вільно йім і повинні щиро, витревало працювати, бо-ж нерадовсім рішає снергія і праця, а вага справ, поставлених в програму — певна запорука, що труд йіх не промине бозхосенно для поступу нашого народа.

Др. Северин Данилович.

БРЕШИ, ТА ЗНАЙ МІРУ!

В 230 ч. „Червоной Руси“, в дописі з Шенандори в Америці, читаємо між іншим ось-що:

„Здѣшніи англичане озлоблены на насъ, на поляковъ и литвиновъ, которымъ то народамъ даютъ общое названіе Huns hungaricus У англичанъ господствуетъ принципъ: Америка для американцевъ (America is forthe american). Той ненависти наши люди сами виноваты. О нашихъ людяхъ выражались всѣ весьма хорошо, пока не загостила сюда газетка „Народ“. Набухавшись той газетки, нѣкоторыи галичане изъ Олифанта, задумали подложити желѣзныи штабы на рельсы (шини) желѣзной дороги, бо то, по ихъ мнѣнію, геройство. Счастье, що машинистъ замѣтилъ то заблаговременно. Исповѣдниковъ „Народа“ половили по тому поводу и посадили въ тюрьму. То событіе было причиною, що англичане стали на нашихъ людей смотрити съ подозрѣніемъ и подняли противъ насъ крикъ... Наши люди возрадовались, когда вычитали въ „Червоной Руси“, що „пана“ Романа Касарабу (злодія, що в Америці обікрав наших інтелігентних людей. Ред.) приговорили (у Львові) на тюрму и всѣ говорятъ, що такая судьба ждетъ еще другихъ „пановъ“ (себ то світських інт. Русинів в Америці!)

Ми подали сю виписку тілько для наших численних читателів в Америці, що певне не то не читають, а й не бачать „Ч. Руси“, щоби вони знали, що про них пускають у світ їх шенандорскі оніКуни, а зовсім не для того, щоби збивати те, що в тій виписці говориться. Класти від давна звісного в Галичині злодія Касарабу, на рівні з інтелігентними Русинами в Америці, — на се треба великої відваги, що може не добре скінчитися для редакції „Червоной Руси“; але, виводити з напрямку чи ідей „Народа“ — постанову покласти на шини від зелізниці штаби, — постанову, котроі може й не було, — або казати, що через „Народ“ Американці лихі на наших людей (як, зрештою, після власних слів дописувателя, і на Поляків та Литвинів, що мабуть не читають „Народа“) — на се треба вже або остатного морального відродка, або чисто божевільного чоловіка. Ми зовсім не дивуємося, що такі помисли можуть вироджуватися в головах деяких Рутенців в Америці, бо аж там, на волі, їх рабска натура виходить в повнім блеску, а дивуємося редакції „Червоной Руси“, що таку небувальщину друкує. Повинна-ж бути якась границя газетярскої діяльности навіть для тих, що, як „Червоная Русь“, не дуже церемоняться з противником. Що-би собі подумала про нас редакція „Червоной Руси“, якби ми напр. в „Народі“ надрукували статю, що сякий-такий, набухавшися „Червоной Руси“, взяв тай підпалив... ну, хоть раду повітову?! Адже-ж сей приклад не бувби менше імовірний, ніж той, який про „Народ“ подає „Ч. Русь“?! Отже, братику, бреши та знай міру, бо сам себе губиш ув очах власних читателів, котрих наівність також чейже має свої границі...

Дописка. Ми тілько що мали казати друкувати сей пів аркуш, коли дістали 20 ч. берсжанского „Посланника“, а в нім подибали досить цікаву допись пароха шенандорского, о. К. Андруховича Подаємо конець тої дописі також на увагу наших американских читателів, бо він дуже характеризує... самого о. Андруховича. О. Андрухович колись в Галичині навіть радикальствував і тілько д. Сіменовичеви має подякувати за те, що з голодного місця дістався до Америки. В Америці о. Андруховичеви стало ліпше матеріяльно, та се не вийшло в користь американскої Руси, бо, на добру половину, він причинився до впадку всіх руских організаційних завязків в Америці, а тепер ще й чорнить тих, що їх були заложили тай піддержували. Не завидуємо такої слави.

„Страшнѣ рѣчи — повідає о. Андрухович, — дѣють ся въ Олифантѣ. Тамъ одинъ панъ (Сѣмен.) ширитъ идеѣ газетки „Народ“. Для лѣпшого поводженя ѣнъ каже людямъ, що „Народ“ Митрополитъ одобривъ курендою, и робитъ такъ: спроваджує пиво, поитъ людей (розумѣє ся не за свої грошѣ, а за чіи? легко догадати ся), а ѣттакъ ѣтбирає ѣтъ нихъ присягу, що того а того будутъ держати ся... Наслѣдки того такі: одинъ другому чести не ѣтдає, вѣчнѣ сварки, обѣкрасти другого то не грѣхъ а заробокъ; исповѣдникъ новыхъ засадъ не вагає ся кривоприсягнути; набунтованѣ противъ богатыхъ они не вагаютъ ся пѣдложити що на шины желѣзной дороги, не смотрятъ, що сотки жятъ людскихъ пѣде марне, но невинному! Ажъ волося на голсвѣ встає! И бачте, нема кому того пекольного дѣла спаралѣжовати! Єсть одинъ поблизько священникъ, Запотоцкій, але той о то не дбає; ѣнъ кобы охрестивъ, шлюбъ давъ, та грошѣ взявъ..... а що бѣльше, то... Була-бы саме добра міссія

для о. Обушкевича; але о. Обушкевичь чогось тамъ такожь не похочуе. Тымчасомъ народъ упадае черезъ „Народ.“

Просимо наших американских прихильників пояснити сю справу. Отцу-ж Андруховичеви радимо, попуститися „Народа“, бо ми маємо в руках купу таких документів, що як їх оголосимо, то не вмиеся і в десятьох водах. Редакція.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦП. Д. Х. Ск. Мило нам, що разом з іншими солідаризуетеся з нашою програмою пріпціпіяльно, та дивитеся на неї, як на „логічну сістему вияснепя і переведеня в громадскій діяльности загальних ідеалів“, бо тут деякі Рутенці як-раз против таких загальних ідеалів (їйм, бачите, любійший нам поліівскій світогляд з его святощами). Спасибі, що по змозі, хоть самі беретеся помагати „Народови“ матеріяльно і морально а ще більше спасибі за те, що-сте такі чуткі на те, що друкуеся в „Народі“. Відновімо Вам на Ваші запити і закиди. Винні, статя з віршами справді не дуже підходить під напрямок „Народа“, але-ж по за те від авторів нам годі вимагати, щоби вони непремінно з нами годилися, як Ви кажете; нераз і не свій чоловік, осо бливо спеціяліст, напише щось дуже підходящого, і ми таким людям тілько вдячні. Зрештою, названий Вами автор власне писав нам, що майже зовсім з Народом годиться. Ваших дописей ми не помістили просто через те, що їх не дістали (окрім пригоди з нересленцими ще в початках с. р. пригоди, котру ні до чого було причепити, та оповіданечка „Викидки суспільности“, що, як ми Вам писали, дуже слабе). Тепер до найважнійшого, до статі д. М. Ф. (котра, зараз кажучи, в Галичині дуже подобалась, особливо тим студентам, що з Росії вчаться в наших школах). Против неї різко виступив один еміграит із Швейцарії, не розберемо, через що, мабуть через те, що д. М. Ф. досить орігінально і по нашому, богато де в чім правдиво дивиться на Росію та Европу тай по своєму хоче спасати Росію. Той еміграит також писав нам і против нашої уваги — організації в Росії подачі петицій за політичну волю від корпорацій (земства, учені корпорації, клюби і т. і.), котру ми подали тілько для прикладу, як один спосіб звернути на сю справу загальну увагу, спосіб не так то нікчемний, як думає еміграит, і так то неможливий, як думаете Ви. Адже-ж подачею петиції від читальні віденьскої почався в Австрії рух конституційний. Особливо в Росії, де за політичну волю робітні люде мабуть не стануть — можна надіятися сі тілько від самої інтелігентно суспільности, т. с. від дружного, організованого по всіх усюдах напору сі на царский уряд, а в тім напорі не малу ролю перед широкою публікою відограе ясне сформуловане сі бажань в петиціях і т. і. публікаціях. Тоді може й найдеся хто, що за тими домаганнями стане, вони мабуть і будуть розширені; в усякім разі, так російска суспільність дісталаби більше, ніж пальцем не виваючи і тілько приймаючи згори те, що їй дадуть. Ви кажете, що треба тілько праці. Ми власне дуже були би раді, якби побачили працю Українців для здобутя собі політичної волі, тілько-ж із Ваших власних слів виходить, що Українцям годі за що путнього взятися через те, що їх іне за таке переслідують. Так що-ж їйм діяти? ждати? нарікати на долю? Сего остатнього по Вашому тай по нашому, не слід; треба до чогось братися. До чого-ж і як? Над сим доконче треба Українцям застановитися. По нашому, Українцям доконче треба робити щось такого, щоби в Росії скорше настала політична воля.

Кажемо: політична воля, а не який-небудь попуск, бо він звичайно робиться в дрібних або формальних справах, на кошт дорожних справ — людских і горожанских прав, тай знов те, що дали, можуть, коли схочуть, узяти назад. Ми маємо звістки з двох супротивних собі російских таборів — що в Росії небавом мають настати важні переміни, звісно, з гори, і через те статя д. М. Ф. має дсяке практичне значіне. Ви кажете, що вона сама собі противурічить (?), що вона навіть сервілістична (?) і дивуетеся, як ми могли надрукувати статю переконаного „державника“ і „монархіста“. Ми, звісно, й тут маємо свої переконаня, та мусимо завважати, що нам годі раз-у-раз повторятися, годі до кождісінького уступу чужих статей давати свої уваги, бо в такім разі їх нерав буловби більше, ніж треба. Особливо годі нам се робити в дрібних, не пріпціпіяльних справах. Отже, в сій пригоді позвольте собі сказати, що „державниками“ є напр. і німецкі соціал-демократи, а в „монархії“ англійскій далеко більша політична воля, ніж напр. в республіці французскій. Тим то й ми думаємо, що Росія скорше буде порядною конституційною монархією, ніж порядною республікою, де котрої не зараз дорасте в Росії головна опора республіки — простий народ. В загалі-ж форма верховного уряду має дуже мало стичности з розвоєм краю; то-ж, замість оглядатися на верхи, красше старатися, щоби споди були добрі і міцні. Статя-ж д. М. Ф. вже тим важна, що вона старается від тих, що заходиться коло названих перемін, виторгувати більше, ніж вони думають або розуміють дати. Коли Вам сего за мало, або коли воно не те, чого треба Украіні, то бодай про те пишіть, подавайте свій голос до „Народа“, нехай світ бачить, чого Вам треба, чого треба Украіні політично і т. і. З мовчанки ж вийде хиба тілько те, що вже перед названими переміпами Украіпці остануться ні в сих, ні в тих. Коли-ж Ви бодай допісі до „Народа“ по всій Украіні зорганізуете порядно, то вільний політично та образований світ, бачучи стан Украіни і домаганя сі інтелігенції та простого народу, — стане по Вашім боці і тоді Ви й згори більше дістанете. Сама опінія західної Европи та Америки сегодня величезна сила, тілько сі треба раз-у-раз піддержувати, а стараючися сформулювати бажаня Украіни, Ви тим самим збудите сонний та лінивий сі загал, тай заставите его до яких заходів задля своєї власної волі. Тілько-ж і серед Вашої праці і Ваших заходів у тім напрямку, позвольте іншим людям, як д. М. Ф., думати по своєму, чи то й зі свого боку підходити до політичної волі, бо так до неї скорше прийде. Ми певні, що Ви за сі наші слова не прогніваетесь і що наші стосунки через се не зміняться. Ми щиро переконані, що красне нам перечитися, ніж мовчати, бо так ми чей договоримося до чогось путнього для Украіни. Ми раді їй послужити, тілько-ж без Вашої навіть моральної помочі, се бути не може: ми не знаємо, як слід, Вашого стану та Ваших бажань — а наша практична діяльність мусить бути, поки що обернена головно на Галичину (а, по змозі і на Буковину та угорску Русь).

Просимо тих людей, котрим ми розсилали нашу програму, подавати сі з села до села так, щоби дійшла до кождісінької громади і до кождісінького товариства сільских робітних людей.

Поправка. Замість має, на ст. 318, 2 стовпець, 2 ряд ізнизу, повинно бути знає.

Зміст: На дорогу, М Павлика. З Коломийщини, Д. Кілька критичних думок про житє та розвій галицко-рускої інтелігенції І-ІІ, В. Охримовича. Соціялістичний зїізд у Гальє, Миколи Ганкевича. Самостійність „Діла“ перед людскою культурою, дра Северина Даниловича. Брехни, та знай міру! редакції Народа. Переписка редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом Е. Годака.

Рік I. Львів 15. л. падолиста 1890. Ч. 22.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Академична ч. 22.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи пищаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати. В справах редакційних можна говорити від 11 до 12 рано і від 2 до 3 поп.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Росіяне про нашу партію.

Петербурска щоденна газета „День“ посвячує нам передову статю в 845 ч., котру отсе перепечатуємо до слова. Завважаємо, що ми до російскоі мови й літератури стоімо так само, як сербскі радикали, т. є. признаємо еі велику культурну вагу, та при тім не думаємо зрікатися руско-украйінскоі мови й праці для власного розвою так як се роблять сербскі радикали. Загалом-же, „російска культура“ не потягне нас бодай доти, доки Росія нестане свобідною державою, чи то союзом свобідних народностей. Тут ми неповправні западники.

Редакція.

Надняхъ въ Галичинѣ произошло событіе, обратившее на себя вниманіе всей западнославянской печати, но, по обыкновенію, почти незамѣченное русскою прессою, такъ много толкующею о славянахъ безъ достаточнаго знанія славянскихъ дѣлъ. Мы говоримъ о возникновеніи въ Галичинѣ новой политической партіи, принявшей имя русско-украинской радикальной партіи и во многомъ сходной съ сербскими радикалами, которые, въ настоящее время пользуются въ Россіи столь широкою и заслуженною популярностью. Даже судьбы обѣихъ партій весьма сходны. Какъ извѣстно, начало сербскаго „радикализма“ весьма отличается отъ его нынѣшняго состоянія. Вначалѣ сербское радикальное движеніе имѣло нѣсколько неясный, не то національный, не то космополитическій характеръ, имѣло примѣсь разныхъ западно-европейскихъ ученій, вполнѣ примѣнимыхъ къ Англіи или къ Бельгіи, но вовсе не подходящихъ къ экономическому и культурному состоянію Сербіи и т. п. Мало-по-малу, однако, въ сербской радикальной партіи люди дѣла, люди, ясно понимавшіе практическія задачи, взяли верхъ надъ туманными теоретиками, и партія стала вполнѣ народною, единственною народною въ Сербіи Совершенно подобный процессъ развитія прошли галицко-русскіе радикалы. Десять лѣтъ тому назадъ они интересовались болѣе теоретическими догматами, чѣмъ непосредственными практическими задачами. Теперь отъ прежней теоретической подкладки осталось лишь вѣрное пониманіе нѣкоторыхъ отвлеченныхъ вопросовъ, вродѣ ученія о цѣнности и о капиталѣ, всѣ же постороннія наслоенія уступили мѣсто здравому отношенію къ дѣйствительности.

Надняхъ главные представители новой галицко русской партіи, какъ уже извѣстно читателямъ нашей газеты изъ напечатанной надняхъ телеграммы, разослали по всей Галичинѣ, а частью и въ другихъ областяхъ Австріи, 5,000 экземпляровъ напечатанной ими „программы“ будущей дѣятельности этой партіи. Если отбросить нѣкоторыя искусственныя и черезчуръ уже теоретическія выраженія, то въ общемъ, слѣдуетъ признать полную удовлетворительность новой программы. Галицко-русская или, какъ она себя называетъ, русско-украинская радикальная партія рѣзко отличается отъ обѣихъ старыхъ партій. Въ то время, какъ украинскіе народовцы“ гонятся исключительно за формальнымъ понятіемъ о народности и, разсуждая о народныхъ правахъ, нерѣдко мирятся съ австрійскими и польско-шляхетскими теченіями, новая партія добивается настоящей экономической и политической независимости народныхъ массъ. Отъ „москалефиловъ“ новая партія отличается тѣмъ, что вмѣсто преклоненія передъ разными ретроградными журнальными партіями, вмѣсто увлеченія однимъ лишь внѣшнимъ могуществомъ Россіи (односторонность, свойственная отчасти и другимъ славянскимъ партіямъ, даже младочехамъ, повторяющимъ злополучныя слова Палацкаго: границы языковъ образуетъ только мечъ) — вмѣсто всего этого, новая галицко-русская партія стремится, прежде всего къ усвоенію тѣхъ культурныхъ началъ, которыя выработаны русскимъ обществомъ.

Для ознакомленія съ программою новой партіи, мы укажемъ на нѣкоторые изъ ея существеннѣйшихъ пунктовъ. Въ экономической области партія добивается развитія общинныхъ и артельныхъ началъ; требуетъ уничтоженія монополій (вродѣ существующей въ Австріи соляной монополіи), лоттерей, обременительныхъ налоговъ; добивается прекращенія субсидій крупнымъ капиталамъ и умноженія субсидій народнымъ предпріятіямъ, развитія мѣръ,

сокращающихъ ростовщичество и т. п. Въ области политической новая партія, сознавая, что ей приходится дѣйствовать, прежде всего, въ предѣлахъ легальныхъ рамокъ австрійской конституціи, добивается непосредственной всеобщей закрытой подачи голосовъ; отмѣны сословныхъ и иныхъ привиллегій; упраздненія системы курій при выборахъ (эта система даетъ перевѣсъ въ Галичинѣ — польской шляхтѣ, въ Чехіи феодаламъ). Партія желаетъ предоставленія избирательныхъ правъ также женщинамъ; требуетъ реформы нынѣшняго австрійскаго милитаризма, полагая, что для державы, состоящей изъ различныхъ народностей, наилучшею военною системою является швейцарская система. Въ Швейцаріи, какъ извѣстно, центръ тяжести военнаго воспитанія перенесли въ школу: двѣнадцатилѣтніе мальчуганы уже упражняются въ школѣ, стрѣляя въ цѣль изъ настоящихъ ружей веттерли и участвуя въ особо организованныхъ военныхъ маневрахъ Галицкіе радикалы желаютъ, чтобы въ Австріи, по примѣру Швейцаріи, постоянная армія была замѣнена милиціей, чтобы военное образованіе получалось постепенно въ школѣ, не отнимая времени у взрослыхъ рабочихъ и чтобы Австрія приняла дѣятельнѣйшее участіе во всѣхъ международныхъ совѣщаніяхъ, клонящихся къ упраздненію войнъ, къ развитію международнаго права, установленію международныхъ судилищъ и т. п.

Все это, конечно, требованія, которыя весьма мало повліяютъ на австрійское правительство; но въ исторіи развитія самосознанія галицко-русскаго народа они будутъ играть весьма важную роль и въ этомъ смыслѣ ихъ значеніе велико. Надо же когда-нибудь поставить программу болѣе широкую, чѣмъ та, которую выставляли до сихъ поръ обѣ старыя галицкія партіи. Намъ кажется, что со временемъ къ этой программѣ присоединятся лучшіе изъ народовцевъ и москалефиловъ. Народовцы поймутъ, что широкая экономическая и политическая программа радикаловъ ни мало не идетъ въ разрѣзъ съ ихъ любовью къ малорусской рѣчи; москалефилы, въ свою очередь поймутъ, что эта программа не удаляетъ, а сближаетъ галицкую Русь съ Россіей. Возвращаясь къ изреченію Палацкаго: „границы народностей образуетъ мечъ", мы можемъ сказать, что мечъ бываетъ не только въ русскихъ, но и въ нѣмецкихъ рукахъ, что испытали на себѣ соплеменники того же Палацкаго, но нынѣшніе чехи доказали нѣмцамъ, какъ эфемерно господство, основанное только мечемъ. Связь Россіи со всѣми славянами и, въ частности, съ Галицкою Русью, основана на томъ, что сильнѣе всякаго меча: на міровомъ значеніи русской культуры, единственной міровой культуры, которая годится для славянъ. Это выражено даже нашимъ величайшимъ поэтомъ Пушкинымъ. Призывая славянскіе ручьи къ сліянію въ русскомъ морѣ, онъ разумѣлъ подъ этимъ никакъ не господство русскаго меча, а исключительно культурное господство, подразумѣвая подъ этимъ, что изъ всѣхъ славянскихъ культуръ, одна лишь русская, кромѣ чисто національнаго значенія (которое имѣютъ всѣ культуры) обладаетъ, другимъ — высшимъ міровымъ, наравнѣ съ тремя великими западными культурами — французскою, германскою, англійскою. Эта истина до сихъ поръ плохо понимается даже многими друзьями Россіи, не говоря уже о недругахъ. Галицко-русскіе радикалы, насколько можно судить по началу ихъ партіи, кажется поняли или вскорѣ поймутъ существенное различіе между національными культурами — такова галицко-русская и міровыми — такова русская или, какъ говорятъ поляки, россійская. Въ этомъ пониманіи лежитъ ключъ къ разрѣшенію вопроса о славянской взаимности. Усвоеніе русскаго языка, русскаго просвѣщенія не противорѣчитъ развитію отдѣльныхъ славянскихъ народностей а является необходимымъ его дополненіемъ. Да не подумаетъ читатель, что мы проповѣдуемъ нѣчто вродѣ польскаго „мессіанизма" (ученіе о спасеніи Европы отъ невѣрія и пролетаріата) или славянофильскаго обновленія „гнилой Европы". Признавая великія достоинства западныхъ культуръ, мы полагаемъ, однако, что въ славянскомъ мірѣ только русская культура можетъ пустить прочные корни и стать культурою „міровою".

Конечно подъ словомъ „культура" мы подразумѣваемъ исключительно духовныя, умственныя и нравственныя богатства русскаго народа и предполагаемъ вполнѣ добровольное и сознательное усвоеніе этихъ сокровищъ другими славянскими народностями".

Ну, що-ж на се „Червоная Русь" і „Діло"?

З АМЕРИКИ.

Вільзбері 21 н. ст. жовтня.

Давно мали Ви яку новину з нашої Америки. Читали ми пару тижнів тому письмо п. Гординшинского з Фрілянду, але ми не годни здатися на єго слово. П. Г. пише, що стори компаніцкі то зроблені на вигоду людям, коли то неправда. Стори компаніцкі, хотьби і в Фрілянді, зроблені на те, аби з людей як найбільше грошей зібрати. Против тих сторів стоять всі робітники і нераз вони робили мітінги та писали до сойму (конгресу), аби скасовано стори компаніцкі, бо вони змушують людей, котрі працюють під компанією, аби брали в йіх сторах. Ціна там найвисша на всю околицю. Все а все по таких сторах по кількá або по кількадесять центів дорожше, то як то може стати людям на вигоду? Де а де, а в Фрілянді, Дріфтоні, Джеді, Гайлянді,

т. є. на плєйзах (місцях Ред.), котрі належать до Какса, ціна є так низька за роботу, як в цілій Пенсильванії не є. Де інде, ось якби в Вільзберах робітник бере 145 до 175 центів за роботу, а за ту саму роботу Какс платить від 115 до 135, або й низше. Під Каксом робітники дістають і 50 центів денно, а старий коли пікує (чистить угля. Ред.) дістає 75 ц., по інших брехах (копальнях Ред.) платять від 75 до 100 ц. Правда і се, що робітники, котрі роблять під Каксом, роблять неустанно, бо він пайтуньше(?) може продати, але, що з того, коли таке знижене плаци дуже шкодить робітникам по цілій Америці. Тому під Каксом Англіки праві не роблять, лем наші люде, бо Англік не годен обстати на такій плаци. Тому Англікам і Какс дає ліпшу плацу, та не так плацу, як роботу ліпшу, дорожшу. Та вже нема що й говорити, щоби плаца була тут вимірена як сущо (?), така, аби робітник ангельский міг вижити. Та якби плаца була справедливо вимірена, то на що би робітники день на день робили страйки?

Для наших людей, то плаца і в половину видавалабися добра, бо наші люде нужденно жиють, а як порахують тутешні центи на австріяцкі, то їм дуже вельо видаеся. Тай наші люде мало мають видатку. Правда, їідять мясо і три рази на день, і пиво та палюнку попивають тай незлі шати носять, але по гавзах барз планно випатрає (по кватирах дуже зле виглядає. Ред.), а не так як пише п. Гордишинскній з Фріляндy (Д. Гордишинский очивидно мав на оці тих робітників, що ліпше стоять і можуть мати осібні кватири. Ред.) По гавзах духота, по кількапацять люда у одної газдині на бурді (кватира, харч і пранє. Ред.) та тому і не може бути порядку і чистоти, бо люде приходять очернені, як саджа. Досить є, як повість Англік: „You live like a Hungarian men“ (ти мешкаеш, як Унгар). Є й такі газдині, що не тримають бордінгерів, у тих мож чистійше знайти, але не так, як в ангельских робітників, і таких дуже мало є. Ті, котрі тримають які бізнеса (інтереси), то ті менпкають ще порядпійше, і за тих якбо писав п. Гордишинский, що „порядок у наших робітних людей дома і поза домом такий, що готов кождого часу приймити в гостину і найзнатнійшого гостя“ Поділу на стани нема такого, як у нас у краю, але на інтелігенцію і не-інтелігенцію є, і де би не пішов чоловік по світі, то все знайде такий поділ, бо інтелігенція у чоловіка не належить до стану, але залежить від більшого або меншого образованя чоловіка і его моральної поведінки.

Не годимось також з п. Гордишинским що до подорожі морскої. Подорож морска мучить, але цілком не є небеспечна. Тисячі випадків мож начислити, що слабосильні люде перейізджають через море, а доперва по довшім часі на суші умирають. Таже відома річ, що доктори приписують слабим морскі купелі та морский воздух. Звичайно діти зовсім не слабують, а слабосильні перебувають хоробу морску далеко лекше, як сильні та здорові люде.

Не хотіли ми лишити читателів „Народа“ в блуді о тутешних стосунках, по сему ми і відповіли п. Гордишинскому. Дуже нам то прикро, що не прийшлось нам потвердити его красних річей о народі нашім, але ми самому пародови шкодили бисмо, якби ми его спосіб життя і его поведінку наганну закривали.

Радний з Шенандору.

ВЛАСТЬ ТЕМНОТИ.

Дія IV. Особи IV-тої дії. Микита, Матрона, Анися, Анютка, Митрич, сусідка, кума, сват — попурий мужик.

ДІЯ IV. Осінь. Вечір. Місяць світить. Нутро двора. В середині сіни, на право тепла хата і ворота, на ліво холодна хата і льох. В хаті чути розмову й пяні крики. Сусідка выходить із сіней, кличе д собі Анисину куму.

ПОЯВА І. Кума й сусідка.

Сусідка Чому-ж Акуліна не вийшла?

Кума Чому не вийшла? І рада би вийти, та ніколи, бачиш. Прийіхали свати княгиню обзирати, а вона, матінко моя, в холодній лежить, і ока не вкаже, сердешна.

Сусідка. Та що ж так?

Кума. Наврочили, кажуть, за живіт ухопило.

Сусідка. Та не вже-ж?

Кума. А що ж би (Шепче в ухо).

Сусідка. Ну? Ото ще раз гріх. Адже дізнаються свати.

Кума. Де-ж їім дізнаватися? Пяні всі. Та більше за віном убиваються. Чиж то мало дають за дівкою? Два кожухи, матінко моя, жупанів шість, шаль французский, полотен також щось богато, та грошей, кажуть, дві сотні.

Сусідка. Ну, се вже й грошем не рад будеш. Сором такий.

Кума. Шш... От-як сват. (Замовкають і входять до сіней).

ПОЯВА II. Сват (сам виходить із сіней, гикає).

Сват. Упрів. Парно страх. Прохолодитися трішки. (Стоїть, відсапує). І Бог йі знає як... щось не того, не тішить... Ну, та як стара?..

ПОЯВА III. Сват і Матрона.

Матрона (виходить також із сіней). Я дивлюся: де сват? де сват? А ти, батеньку, во де... Ну, що-ж, голубчику, слава ти Господи, все як належиться. Сватати не хвалитися. А якесте прийшли за добрим ділом, так, дасть Бог, і вік дякувати будете. А відданиця, знаєш така, що годі. Такої дівки в околиці пошукати.

Сват. Воно то так, та грошиків щоби не пропустити.

Матрона. А за гроші не толкуй. Що йій від родичів призначено, все при ній. Чи легко теперішними часи, три півсотні.

Сват. Ми собі й не кривдуємо, а своя дитина. Все як найліпше хочеся.

Матрона. Я тобі, свату, вірну правду кажу: якби не я, поки житя би тобі не найти. До них Кормилині також посилали, та вже я перешкодила. А за гроші правду кажу — як покійник, царство єму небесне, помирав, то й наказував, щоби в дім удовиця Микиту приняла, бо я від сина все знаю, а грошики, значить, Акуліні. Адже-ж інший би покористувався, а Микита всі до чиста віддає. Чи то легко, тількі грошищі.

Сват. Люде кажуть, що йій більші належаться гроші. Легінь таки штудорний.

Матрона. І голубчики білі. В чужих руках окрасць великий; що було, то й дають. Я тобі кажу, вибий то собі з голови. Прибивай твердше. Дівка-ти яка, як бобок гарна

Сват. Воно то так. Ми одно з бабою міркуємо за дівку: чому не вийшла? Думаємо, що-ж так хора?

Матрона. І-і... Вона хора? Та против неї на всю околицю нема. Дівка як вилита. А робітна страх. Приглуховата, то правда. Ну, та червоточинка червоному яблучкови не вадить. А що не вийшла, то, бачиш, із очей. Наврочили сі. І знаю, чия сука змайструвала. Знали, бач, що сватають, ну й наслали. Та я відмовити знаю. Завтра встане дівка. Ти за дівку не бійся.

Сват. Та що-ж, діло готово.

Матрона. То-то, ти вже того, і не оступайся. Та мене не забудь. Старалась я також. Уже ти не лиши...

Голос баби із сіней. Коли йіхати, то йіхати, іди-ж, Іване.

Сват. Зараз. (Відходить. Товпляться в сінях, відіздять).

ПОЯВА IV. Анися й Анютка.

Анютка (вибігає з сіней і кличе д собі Анисю). Мамочко!

Анися. Чого?

Анютка. Мамочко, ходи сюда, а то вчують (відходить з нею під шопу).

Анися. Ну чого? Де Акуліна?

Анютка. Вона в шпіхлір пішла. Що вона там робить, страх! Абих так дихала, нема, повідає, сили терпіти. Закричу, мовить, на ввесь голос. Абих так дихала.

Анися. Та чей підожде. Нехай гостей відпровадимо.

Анютка Ох, мамочко! Тяжко йій як. Тай сердиться. Даремне, повідає, вони мене проживають. Я, повідає, не піду замуж. Я, повідає, умру. Мамочко, аби, бо й є, вона не вмерла? Страх, я боюся!

Анися. Небійся, не умре; а ти не ходи д ній Іди (Анися й Анютка відходять).

ПОЯВА V. Митрич (сам. Іде від воріт і береся припрятувати натрясене сіно). О, Господи. Миколо милостивий. Горівчищі що видудлили, Та й духу-ж напустили. Аж на подвірю воняє. Та ні — не хочу, ну сі. Ади, яке накидали сіна! Йісти не йідять, тілько збивають. Дивишся, вязка. Ото смердить! Гейби під носом. Ну, сі! (Зіває) Спати час! Та не хочеся до хати йти. Так навкруги носа і вся, Тай смердяча-ж, проклята. (Чути — відіздять). Ну, відіхали, о Господи, Миколо милостивий! Також путаються, одні одних опукують. А пусте ти все.

ПОЯВА VI. Митрич і Микита,

Микита (входить). Митричу! Іди хиба на піч, я запрячу

Митрич. Ну що-ж; ти вівцям кинь. Що-ж відпровадили?

Микита. Відпровадили, та не ладно все. Уже й не знаю, як бути.

Митрич. От ще раз дурниця! Що-ж тут, на те дім для виховання. Там, хто хоч, єго викинь, він усе спряче. Давай, кілько хоч, не питають. Та ще гроші дають. Тілько піди за мамку. Тепер се просто.

Микита. Ти, Митричу, дивися, якби що до чого, не ляпай.

Митрич. А міні що, замітай слід, як знаєш. Ади, горівчище від тебе смердить як. Піду до хати. (Відходить зіваючи). О, Господи!

ПОЯВА VII. Микита (довго мовчить, сідає на сани.

Анися (виходить) Де-ж ти тут?

Микита. Ось дечки!

Анися. Чого сидиш? Ждати ніколи. Зараз виносити треба.

Микита. Що-ж робити будемо?

Анися Я тобі кажу що. Те й роби.

Микита. Та ви би в дім для виховання, коли що.

Анися. Возьми тай неси, коли маєш охоту. Па накости лакім, а скараскатися, бачу, нема відваги.

Микита. Що діяти?

Анися. Кажу, іди в льох, яму викопай.

Микита. Та ви би так як-небудь.

Анися (кривлячися єму) Так як-не-

будь! Годі, видко, так. А ти би загоді думав. Іди, куди посилають.

Микита. Ах! Діла, діла.

ПОЯВА IX. Ті самі й Анютка.

Анютка. Мамочко! Бабка кличе. Певне у няньки дитинка, абих так дихала, — закричала.

Анися. Що брешеш, підвіялоби тя! Котята там нявкають. Іди до хати, та спи. А то я тебе.

Анютка. Мамочко, любочко, пра, бігме...

Анися (замахується на неї). Я тебе. Абих духу твого не чула.

Анютка (втікає).

Анися (Микиті). Іди, роби, що кажуть! (Відходить).

ПОЯВА X. Микита (сам, довго мивчить).

Микита. Ну, діла! Ох, тоті баби. Біда! Ти, повідають, загоді думавби. Коли загоді думати? Коли думати? Що-ж, тогід учепилася отся Анися. Ну, що-ж? Хиба я монах? Умер господар, що-ж, я й гріх покрив, як має бути. Тут моєї причини нема. Хиба-ж то мало буває так? А тут тоті порошки. Хиба-ж я до того намовив? Та якби я знав, я би єї, суку, убив тоді. Справді, убивби! Вмішала в тоті пакости, паскудниця! Тай обридла-ж вона міні від тоді. На-коли міні мама сказала тоді, обридла, обридла вона міні, абих єї не бачив. Ну, як із нею жити? Тай пішло отсе у нас!... Стала ота дівка вінчатися. Що-ж міні! Не я, то другий. А воно от що! Та знов таки моєї причини нема ніякої. Ох, діла.. (Сидить задуманий). Тай сміливі-ж тоті баби — що загадали. Та не піду я на се.

ПОЯВА XI. Микита й Матрона (з ліхтарнею і рискалем покволи виходить).

Матрона. А ти-ж чого сидиш, як курка на яйцях? Тобі що жінка казала? Лагодь діло.

Микита. Що-ж робити будете?

Матрона. Та ми знаємо, що робити, тілько ти своє лагодь.

Микита. Запутаєте ви мене.

Матрона. Ти що-ж? Хиба цофатися гадаєш? До чого дійшло, а ти й цофатися.

Микита. Адже-ж се таке діло! Жива душа також.

Матрона. Е, жива душа! Що там, ледви душа держиться. А куди єго діти? Піди, понеси до виховавчого, — однако вмре, а помова піде, зараз розславлять, і липиться дівка на нашу голову.

Микита. А як узнають?

Матрона. В своїм домі, та не зробити діла. Так ізробимо, що й не запахне. Тілько роби, що кажу. А то наше діло бабске, також без мужика ані раз не можна. На-ко рискаль, та влізь, та й зладь там. А я посвічу.

Микита. Що зладити?

Матрона (по-шепки). Ямку викопай. А тоді винесемо і живо спрячемо там. От вона знов кличе. Іди-ж! А я піду.

Микита. А що-ж, умерло воно?

Матрона. Звісно, умерло. Тілько скор ше треба. А то народ не полягав. Учують, побачать, їйм усего, підлим, треба. А урядник вечір приходив. А ти от що. (Подає рискаль). Полізь у льох. Там у кутику викопай ямку, земличя мягка, тоді знову зрівняєш. Земля-матінка нікому не скаже, як корова язиком злиже. Іди-ж, іди, синку.

Микита. Запутаєте ви мене. Ну вас, зовсім. Справді, піду гет. Робіть самі, як знаєте.

ПОЯВА XII. Ті самі й Анися.

Анися (із дверей). Що-ж, чи викопав він?

Матрона. Ти що-ж пішла? Куди поділа єго?

Анися. Вериткою прикрила. Не чути буде. Що-ж він, викопав?

Матрона. Не хоче.

Анися (вискакує люта). Не хоче! А в кремінялі воші плодити хоче?!.. Зараз піду, все урядникови скажу. Пропадати за одним заходом. Зараз усе скажу!

Микита (переляканий). Що скажеш?

Анися. Що? Все скажу! Гроші хто взяв? Ти! (Микита мовчить). А трутизни хто давав? Я давала! Та ти знав, знав, знав! З тобою в змові була!

Матрона. Та годі бо. Ти, Микитко, чого йжишся? Ну, що-ж діяти? Потрудитися треба. Іди, ягідко.

Анися. Диви нося, який ми чистий! Не хоче! наглумився ти надомною, та годі. Попоїздив ти на мені, та й моя черга прийшла. Іди, кажу, а то я те зроблю! На рискаль, на! Іди!

Микита. Та ну бо, що вчепилася? (Бере рискаль, та корчиться). Не хочу, не піду.

Анися. Не підеш? (Зачинає кричати). Народе! Е-е!

Матрона (закриває їй рот). Що ти! Одуріла! Він піде... Іди, синку, іди, дитинко.

Анися, Зараз гвалту закричу.

Микита. Та годі! Ех, той народ! Та ви скорше хиба. Уже за одним заходом. (Іде д льохови).

Матрона. Та, вже то таке, ягідко, умів, гуляти, умійже й кінці ховати.

Анися (все запалена). Знущався він надомною з приченою своєю! Та годі! Нехай не я одна. Нехай-ко й він душегубець буде. Дізнається, як то.

Матрона. Ну, ну, запалилася. А ти, молодице, не сердься, а потихоньку, та помаленьку, як ліпше. Іди д дівці. Він потрудиться. (Іде за ним із ліхтарнею. Микита влізає до льоху).

Анися. Єму й задушити велю відродя своє погане. (Все запалена). Намучилася я сама, Петрові кости пересипаючи. Нехай і він стрібує. Не пожалую себе; сказала, не пожалую!

Микита (з льоху). Посвіти-ко ти!

Матрона (світить до Анисі). Копає; іди, неси.

Анися. Постій над ним. А то він, підлий, піде гет. А я піду та винесу.

Матрона. Дивися, охрестити не забудь. А то я потруджуся Хрестик є?

Анися. Найду, я знаю як. (Відходить).

ПОЯВА XIII. Матрона сама і Микита (в льоху).

Матрона. Також розвередилася баба. Тай то правда, кривда. Ну, та слава Богу, нехай тілько се діло прикриємо, і кінці в воду. Зіпхаємо дівку без гріха. Останеся синок і житиме спокійно. Дім, слава Богу, повна чаша. Тай мене не забуде. Без Матрони що-би вони були? Нічого-би їм не обдумати (До льоху). Готово-варе, синку?

Микита (вилізає, голову видко). Чого-ж там? Несіть! Що валандаєтеся? Робити, то робити!

ПОЯВА XIV. Ті самі й Анися (Матрона іде д сіням і здибає Анисю. Анися виходить з дитиною, завитою в шмати).

Матрона. Що ж, охрестила?

Анися. Ба, та як-же? Насилу відняла, — не дає. (Підходить і подає Микиті).

Микита (не бере). Та ти сама знеси.

Анися. На, бери, кажу! (Кидає єму дитину).

Микита (підхоплює). Жива! Матінко рідна, кивається! Жива! Що-ж я з нею буду...

Анися (вихоплює дитину єму з рук і кидає в льох). Задуши скорше, не буде жива. (Стручує Микиту вниз). Твоє діло, ти й закінчи.

Матрона (сідає на східцях). Жаліслівий він. Трудно єму, сердечному. Ну, та що-ж! Єго гріх також. (Анися стоїть над льохом. Матрона сідає на східцях від ганку, позирає на неї і говорить). І-і-і! Як налякався; ну, та що-ж, хоть і трудно, а все таки годі. Куди дінешся? Також, подумаєш, як іноді просять дітей! Отже-ж Бог не дає, — все мертвеньких родять. От хотьби попадя.. А тут не треба єго, тай живий. (Дивиться д льохови). Мабуть скінчив. (До Анисі). Ну що?

Анися (дивлячися в льох). Дошкою прикрив, тай на дошку сів. Певне скінчив.

Матрона. О-ох! І рад би не грішити, а що подієш?

Микита (вилізає, трясеся ввесь). Жива все! Не можу! Жива!

Анися. А жива, то куди-ж ти? (Хоче єго сперти).

Микита (кидаєся на неї). Іди ти, убю я тебе! (Хапає єї за руку, вона вириваєся, він біжить за нею з рискалем. Матрона кидаєся д нему на зустріч, зупиняє єго. Анися втікає на ганок. Матрона хоче відняти рискаль).

Микита. Убю, і тебе убю, іди! (Матропа втікає д Анисі на ганок. Микита остановляєся). Убю! Всіх убю!

Матропа. Се з переляку. Нічого, то перемине.

Микита. Що-ж се вони зробили? Що вони зо мною зробили? Пищала як... Як захрустить підо мною. Що вони зо мною зробили?! І жива все, справді, жива! (Мовчить і наслухає). Пищить... Во пищить. (Біжить ід льохови).

Матрона (до Анисі). Іди, видко, зарити хоче. Микито, тобі би ліхтарню.

Микита (не відповідаючи, слухає коло льоху). Не чути. Причулося. (Відходить і остановляєся). І як захрустять підомною кісточки. Кр... кр... Що вони зо мною зробили? (Знов наслухає). Знов пищить, справді, пищить. Що-ж се? Мамко, а мамко! (Підходить до неї).

Матрона. Що, синку?

Микита. Матінко, рідненька, не можу я більше. Нічого не можу. Матінко рідненька, пожалуй ти мене.

Матрона. Ох, тай налякав-жежся ти, сердечний. Ходи, ходи, горівочки хиба випий для сміливости.

Микита. Матінко рідненька, дійшло, видко, до мене. Що ви зо мною зробили? Як захрустять тоті кісточки, та як запищить!... Матінко рідненька. Що ви зо мною зробили? (Відходить і сідає па сани).

Матрона. Ходи, дитинко, випий. Воно певне в ночи ляк бере. А почекай, розвиднеся, та, бач, днинка, друга мине, і думати забудеш. Почекай, дівку віддамо і думати забудемо. А то випий, випий, ходи. Я вже сама припрячу в льоху.

Микита (стрясаєся). Горівки лишилося там? Чи не запю?! (Відходить. Анися, котра ввесь час стояла в сінях, оступаєся).

ПОЯВА XV. Матрона й Анися.

Матрона Іди, іди, ягідко, а вже я потруджуся, полізу сама, закопаю. Рискаль куди то він тут кинув? (Находить рискаль, спускаєся в льох до половини). Анисе, ходи-ко сюда, посвіти хиба.

Анися. А він-же що?

Матрона. Та напудився дуже. Напрасно вже дуже ти наперла на него. Не займай, опамятаєся; Бог з ним, уже сама я потруджуся. Ліхтарню постав тут. Я побачу. (Матрона ховаєся в льоху).

Анися (на двері, куди пішов Микита). Що, догулявся? Широкий ти був, тепер ногоди, сам стрібуєш, як-то. Не будеш такий гордий!

ПОЯВА XVI. Ті самі й Микита (вискакує із сіней д льохови).

Микита. Мамко, а мамко!

Матрона (висуваєся з льоху). Чого, синку?

Микита (наслухає). Не закопуй, жива вона. Хиба-ж не чуєш? Жива! Во пищить... Во... чути...

Матрона. Та де вже пищати? Адже ти єї на пиріг розплескав. Всю головку розтрощив.

Микита. Що-ж се? (Затикає уха). Все

пищить! Пропав я. Пропав! Що вони зо мною зробили?!... Куди піду я?!.. (Сідає на східцях).

ЗАСЛОНА.

ВІДМІНА. Замість поя́в XIII, XIV, XV і XVI, дії IV, можна читати отсю відміну.

СЦЕНА 2 га. Хата I-дії.

ПОЯВА I. Анютка (розібрана лежить на задній лаві під сіряком). Митрич сидить на варстаті та курить).

Митрич. Ади, духу напустили, в рот їйм питльованого пирога з горохом. Мимо лили добро. І тютюном не закурили. Так у носі й крутить. О Господи! Спати, видко. (Підходить до лямпки, хоче скрутити).

Анютка (схаплюється, сідає). Дідику, не гаси, голубчику.

Митрич. Чому не гасити?

Анютка. А на дворі гомоніли як. (Наслухає). Чуєш, знов до шинхліра пішли?

Митрич. Тобі чого? Адже тебе не питають. Лягай, та спи. А я от скручу світло. (Скручує).

Анютка. Дідику, золотий! Не гаси цілком. Ти хоть за мишачє очко лиши, а то страшно.

Митрич (сміється). Ну, ладно, ладно. (Сідає коло неї). Чого страшно?

Анютка. Як не страшно, дідику! Нянька як билася. О скриню головою билася. (По шепки). Адже-ж я знаю... у неї дитинка родитися хоче... Вже, бачу, вродилася...

Митрич. А ти пустуле, бодай тя жаби зажабали. Все тобі знати треба. Лягай, та спи. (Анютка лягає). От так. (Накриває ві). От так. А то богато знати будеш, скоро постарієшся.

Анютка. А ти на ніч підеш?

Митрич. А куди-ж? — То-то, глупа, як бачу. (Накриває ві ще і встає йти). От так лежи, тай спи. (Іде до печі).

Анютка. Разочок крикнула, а тепер не чути.

Митрич. О Господи, Миколо милостивий!... Чого не чути?

Анютка. Дитинки.

Митрич. А нема ві, то й не чути.

Анютка. А я чула, абих так дихала, що чула. Тоненько так.

Митрич. Богато ти чула. А чула ти, як от таку дівчину, як ти, дітосіка в мішок кинув, тай ну ві.

Анютка. Який дітосіка?

Митрич. А от такий самий. (Лізе на піч). Тай славна-ж нині ніч, тепла. Любо! О, Господи, Миколо милостивий!

Анютка. Дідику! Ти заснеш?

Митрич. А що-ж ти думала — співанки виводити буду? (Мовчанка).

Анютка. Дідику, а дідику! Копають! Бігме, копають — чу! Абих так дихала, копають.

Митрич. Що тобі прийшло до голови — копають? В ночи копають. Хто копає? Корова чіхається. А ти — копають! Спи, кажу, бо зараз світло загашу.

Анютка. Голубчику, дідику, не гаси. Не буду... Бігме, не буду. Страшно мині

Митрич. Страшно? Ти не бійся нічого, то й не буде страшно. А то сама боїться і страшно, повідає. Як-же не страшно, коли ти боїшся? От ще раз дівчинище дурна. (Мовчанка — свербок)

Анютка (по-шепки). Дідику, а дідику! Ти спиш?

Митрич. Ну, чого ще?

Анютка. Яка-ж то дітосіка!

Митрич. А от яка. Ото, як попадеся така-ж, як ти — не спить, він і прийде з мішком, та дівчину шусть у мішок, та сам туди-ж, з головою, підойме їйй сороччину, тай ну бити.

Анютка. Та чим же він бив?

Митрич. А віник возьме.

Анютка. Та він там не побачить, у мішку.

Митрич. Не бійся, побачить.

Анютка. А я его вкушу.

Митрич Ні, хло, его не вкусиш.

Анютка Дідику, ідє хтось! Хто то? А, матінки рідні! Хто то?

Митрич. Іде, то йде. Чого-ж ти? Мати, бачу, йде.

ПОЯВА II. Ті самі й Анися (входить).

Анися. Анютко! (Анютка чиниться, що спить). Митричу!

Митрич. Чого?

Анися. Що світло світите? Ми в холодній ляжемо.

Митрич. Та от тілько що ляг. Я загашу.

Анися (шукає в скрині і ворчить). Коли треба, его ніяк і не найдеш.

Митрич. Та чого ти шукаєш?

Анися. Хрестика шукаю, охрестити треба. Не дай Боже, умре! Нехрещена! Адже гріх!

Митрич. А то як-же, звісно, як ся належить треба... Що, найшла?

Анися. Найшла. (Відходить).

ПОЯВА III. Митрич і Анютка.

Митрич. То-то, а то би я свій дав. О, Господи!

Анютка (схаплюється і дрожить). О-о, дідику! Не засипай ти, Христа ради, страшно як!

Митрич. Та чого страшно?

Анютка. Умре певне дитинка? У тети Арини також баба охрестила, воно й умерло.

Митрич. Умре, поховають.

Анютка. Та може воно би й не вмерло, та баба Матрона тут. Адже-ж я чула, що баба Матрона говорила, абих так дихала, чула.

Митрич. Що чула? Спи, кажу. Накрийся з головою, тай годі.

Анютка. А коби живе було, я би его пістувала.

Митрич (вівкає). О, Господи!

Анютка. Куди-ж єго подінуть?

Митрич. Туди й подінуть, куди треба. Не журися. Спи, кажу. От мати прийде — вона тебе! (Мовчанка).

Анютка. Дідику! Адже ж дівчинку, ти казав, не убили?

Митрич. Тоту? О, тота дівчинка на люде вийшла!

Анютка. Як ти, дідику, казав, найшли єї?

Митрич. Та так і нашли.

Анютка. Та де-ж найшли? Ти скажи.

Митрич В йіхнім домі й найшли. Прийшли в село, стали жовняри шарити по хатах, а то, та сама дівчинка на черевині лежить. Хотіли єї вбити. Та так мині гірко стало, взяв я єї на руку, ба, та бо не даєся. Тяжка стала, як пять пудів у ній зробилося; а руками хапаєся, за що попало, не відорвеш ніяк. Ну, взяв я єї, та по головці, по головці. А стряпата, як йіжак. Гладжу я, гладжу — затихла. Помочив сухарика — дав йій. Таки зрозуміла. Погризла. Що з нею діяти? Взяли єї. Взяли, стали годувати, та годувати, та так привикла, з собою в похід узяли, так з нами й ішла. Гарна дівчинка була.

Анютка. Що-ж, а нехрещена?

Митрич. А хто йі знає. Казали, не цілком. Бо народ не наський.

Анютка. Із Німців?

Митрич. Е що ти: з Німців, не з Німців, а азіяти. Вони так якби жиди а також не жиди. Із Поляків, а азіяти, Крудли... Кругли йім на прізвище. Та вже забув я. Дівчинку Сашкою назвали. Сашка, а гарна була. Отже, от усе забув, а на дівчинку, в рот йій питльованого пирога з горохом якбих дивився. Тілько й тямлю з усеї служби. Як били тямлю, та от дівчинка в памяти. Повисне, бувало, на шиї і несеш єї. Така дівчинка була, що годі, та що? Віддали потім Ротного жінка за доньку взяла. І на люде вийшла. Жалували як вояки!

Анютка. А от, дідику, також тато, я тямлю, як умирав. Ти ще не був у нас. То він закликав Микиту, тай повідає: прости мене, повідає, Микито... а сам заплакав. (Зітхає). Також як жалісно.

Митрич. Та то-то й є...

Анютка. Дідику, а дідику. От знов шумять щось у льоху. Ай, матінки, сестриці голубоньки! Ох, дідику, заподіють вони що йій. Стратять вони єї. Адже малесеньке воно... О-о! (Накриваєся з головою і плаче).

Митрич (наслухає) І справді щось накостять, дуй йіх горою. А накостриці тоті баби. Мужиків похвалити годі, а вже баби... Тоті, як звірі лісові. Нічого не бояться.

Анютка (підводиться). Дідику, а дідику!

Митрич. Ну чого ще?

Анютка. Оногди старець ночував — казав, що дитина умре — єго душечка просто на небо піде Чи правда се?

Митрич. Хто єго знає. Мабуть так. А що?

Анютка. Та хоть би й я умерла. (Заходиться з плачу).

Митрич. Умреш, тай по тобі,

Анютка. До десять рік усе дитина, душа д Богови може ще піде, а то-ж іспаскудишся.

Митрич. Та ще й як іспаскудишся! Вашій сестрі як не спаскудитися? Хто вас учить? Що ти побачиш? Що вчуєш? Тілько саму погань. Я хоть не велико вчений, а дещо таки знаю, все не як сільска баба.

Сільска баба що? Сама плюта. Вашої сестри в Росії великі міліони, а всі як кертиці сліпі, — нічого не знаєте. Як коровячу смерть об'орувати, всякі чари, та як під банти діти носити д курам — се знають.

Анютка. Мама справді носила.

Митрич. Ото-то й є. Міліонів вас кілько баб та дівок, а всі як звірі лісові. Як виросла, так і помре. Нічого не видала, нічого не чувала. Мущина, той хоть у корпмі, або прем у кремінапі, при нагоді, або в війску, як я, дізнаєся дещо. А баба що? Вона не то що про Бога, вона й про пятницю не знає толком, яка? Пятниця, пятниця, а спитай, яка — вона й не знає. Так як щенята сліпі повзуть, мордами в гній тичуть... Тілько й знають, що співанки свої дурацкі: го-го, го-го .. А що го-го?— самі не знають...

Анютка. А я, дідику, Отченашу до половини знаю.

Митрич. Знаєш ти богато! Тай вимагати від вас також годі. Хто вас учить? Тілько пяний мужик повчить деколи нагайкою. Тілько й науки. Уже й не знаю, хто за вас відповідати буде. За рекрутів, то дядька або старшого потягнуть. А за вашу сестру і потягнути нікого. Так без пастуха худоба найпакостливійша, баби тоті — найглупійший ваш стан. Найпустійший ваш стан.

Анютка. А як-же бути?

Митрич. А так і бути... Завийся з головою та спи. О, Господи! (Мовчанка — свербщок).

Анютка (схаплюєся). Дідику! кричить хтось, о! чуєш? Бігме, кричить. Дідику, любий, сюди йде.

Митрич. Кажу, з головою накрийся.

ПОЯВА IV. Ті самі, Микита й Матрона.

Микита (входить). Що вони зо мною зробили? Що вони зо мною зробили?!...

Матрона. Випий, випий, ягідко, горілочки. Що ти? (Дістає горілку і ставить).

Микита, Давай, чи не запю?

Матрона. Тихше! Адже не сплять. На, випий.

Микита. Що-ж се? Пощо ви се загадали? Віднесли би куда.

Матрона (по шепки). Посидь, посидь тут, випий ще, а то покури. Воно розірве думку.

Микита Матінко рідна, дійшло, видко, до мене. Як запищить, та як захрустять тоті кісточки кр-кр, не чоловік я став.

Матрона. І-і! Що говориш чисті дурниці. Воно певне— в ночи ляк бере, а почекай, розвидниться, дивна, друга мине, і думати забудеш. (Підходить до Микити, кладе ему руку на плече).

Микита. Іди від мене. Що ви зо мною зробили?

Матрона. Та що-ж, бо ти синку? (Бере его за руку).

Микита. Іди ти від мене! Убю! Мі ні тепер усе одно. Убю!

Матрона. Ах, ах, напудився як! Та йди хиба спати.

Микита. Нікуди мінї йти, пропав я!

Матрона (хитає головою). Ох, ох, ніти попрятати, а він обсидиться, мине ее его. (Відходить).

ПОЯВА V. Микита, Митрич, Анютка.

Микита (сидить закривши лице руками, Митрич і Анютка завмерли). Пищить, справді, пищить, во, во... чути... зариє вона его, справді зариє! (Біжить у дверї). Матінко, не заривай, живе воно...

ПОЯВА VI. Ті самі й Матрона.

Матрона (вертаючися, по-шепки). Та що ти? Христос із тобою! і що не причуєся. Де-ж живому бути! Адже й кісточки всі потрощені.

Микита. Давай ще горівки! (Пе).

Матрона. Іди, синку. Заснеш тепер, нічого.

Микита (стоїть, слухає). Живе все.. во.. пищить. Хиба ж не чуеш? Во!

Матрона. Та ні-бо!

Микита. Матінко рідна! Пропав я. Що ви зо мною зробили? Куди я піду? (Вибігає з хати, Матрона за ним).

ПОЯВА VII. Митрич і Анютка.

Анютка. Дідику, любий, голобчику, задушили вони ві.

Митрич (сердито). Спи, кажу. Ах ти, жабнули би тебе жаби! От я тебе віником! Спи, кажу!

Анютка. Дідику золотий! Хапає мене хтось за плечі, хапає хтось, лапами хапає. Дідику любий, абих так дихала, не видержу. Дідику, золотий, пусти ти мене на ніч! Пусти ти мене Христа ради... Хапає... хапає... Аа! (Біжить ід печі).

Митрич. Диви, як налякали дівчину, — тото паскудниці, бодай йіх жаби зажабали. Ну, лізь хиба.

Анютка (лізе на піч). Та ти не йди нікуди.

Митрич. Куди я піду? Лізь, Лізь! О Господи, Миколо угодниче! Матір Пресвятая Богородице Казанска. Як налякали дівчину. (Накриває ві). То-то, дурненька, справді, дурненька... Налякали, справді, паскудниці, в рот рім шпильованого пирога з горохом.

ЗАСЛОНА.

Дещо про націоналізм на Украйні.

(Донись з Украйни).

„Теперішня цівілізація се велика спілка любови і взаємности“ (E. M. de Vogüé, Le roman russe, III, 1888), і від тієї обопільности, від обміну думок не відгородитися ніякими фінскими теоріями-мурами, отже треба від-усюди брати, що є найліпшого, найпоступовійшого, засвоювати его собі в своїй національній формі, для свого народу, не розбуджувати національну ненависть, а лагодити ві витолкуванем загальної цілі людскости — до великої ідеї гуманности. Такий нормальний звязок між національним як формою та універсальним. Але-ж хиба се нова думка? не вже ві „націоналізм“ ще й досі не знає? Адже-ж сто літ назад Гердер в своїх „Ideen zur Geschichte der Philosophie der Menschheit“ перший новідав се Він то перший, як каже Блюнчлі, зрозумів, що між загально-людским і національним нема суперечки а тісний звязок, він усюди прислухався до „Голосів Народів (Stimmen der Völker), маючи на оці свою велику ідею гуманности (Humanität), він, після образу Гейне, дивився на людскість як на арфу в руці великого артиста; кождий народ — була то одна струна у нього і на сій велитенській арфі Гердер розумів велику гармонію, що повставала з ріжних акордів“ (I K Bluntschli Geschichte der neueren Staatswissenschaft München 1881, 3-te Ausg).

Гердер перший підвів право кождої народности на незалежний та вільний розвиток ві духових сил і на політичну автономію Ото було змістом первого націоналізму. Але з того-ж часу багато води утекло. Націоналізм, що коренився в чистому джереві народности, котрого змістом була як не як любов до простого люду, пошановане і признане его прав в політичнім і духовім житю, і котрий навіть був заборонений, — змінився в націоналізм урядовий, державний, в теорію, котра в широке формальне поняте вкладувала дуже вузкі програми певної верстви (шляхетства, буржуазії); з націоналізму, як каже д. Слонімский, вилупилось таке страховище, що змагалося знищити усякі людскі і народні права. В загалі націоналізм ніколи не мав постійного виразного змісту, а ідеєю тою керували свідомо в більшій або меншій мірі ті чи інші п а н у ю ч і н а д н а р о д о м в е р с т в и. Вони давали ему реальний, дійсний зміст, отже тепер треба завше обертатися з тим словом дуже обережно — не вабитися его симпатичним минулим, а пильнійше вдумуватися в его дійсний сенс, щоб добре розуміти, н а ч и й м л и н в о д а л и н е. Сказати-ж: „я націоналіст“ дуже мало: б у т и с о л і д а р н и м з ц і л о ю н а ц і є ю, т о р і ч н е м о ж л и в а, т о з н а ч и т ь н і з к и м н е б у т и с о л і д а р н и м. Тепер кождий повинен щиро. отверто сказати, за ким він стоїть: хто за простий люд, хто за аристократію й буржуазію; крутити хвостом тут не можна, тай ніхто не

може тепер присвоювати собі права говорити в імя цілої нації і міркувати, що можна працювати для всіх верстов та станів. І поети і вчені — всі однаково підпадають тут одному обовязку чести і совісти. І тепер, коли ми бачимо, як в міру того, як простий люд приходить до самопізнаня і почутя своіх прав, тою ідеєю націоналізму дуже хитро хотять спинити розвій в народі ідей політичних, почутя своіх соціяльних прав! Тепер годі тішитися гучними фразами, годі крутити: показуйте, панове, виразну програму по всім питаням: філософским, політичним, соціяльно-економічним. Хто єї не показує, той або єї не має, або хитрує. Нам таких націоналістів не треба, бо їх націоналізм дуже частенько збивається на хитро прикриту думку панування тої або другої з привілейованих верстов. Нам же, — скажемо отверто, — не треба Украйіни ні шляхетскоі ні попівскоі, ні буржуазноі. Ми не думаємо заводити й свого власного державного централізму, і не втішати ме нас те, який Держимморда потягне нас в кутузку і на якій він мові роскаже нам, що права чоловіка не про нас писані!

Серед усіх славянских народів можна постерегти те-ж сліди однакової повсюди еволюції національного прінціпу. Чисте джерело народности почало мінитися зараз же, як тільки націоналізмом стали перейматися вищі стани (порівняйте Рігера колишнього з теперішним). Вищі стани, попівство, переймаючись ідеєю національною, зараз же змушували до великих уступств у самім змісті; вони переймали форму (мову) і думали спинити тим великий потік народнього житя. В міру того, наскільки зближались до ідеї національної урядові верстви, духовенство й вищі стани, націоналізм все більше і більше страчував значіня і вартість, перероблявся в реакційний, противнародній напрямок. У нас, у Русинів націоналізм незаміт но може для самого себе зближається тепер до панства, шляхетства[1]) віддаючи ради такоі великої чести (бути в панских хоромах), задля одного признаня украйінскої мови весь дорогий зміст нашого демократичного житя, згожуючись навіт на „L'idée russe“ Соловйова. Чи-ж сей націоналізм вартий свого минулого? Чи се-ж не зайіжжена шкапа? Чи-ж на него підуть тепер народи з їх прямованям до релігійної, політичної і соціяльної волі?! Був кінь та зїіздився.

---

[1]) Читайте напр. „Правду“ II., вип. VI. 1890, що з поводу 25-літних роковин діяльности В. Б. Антоновича нагадує отсі его слова зі „Сповіди“: З часом і серед польскої шляхетскої громади, що сидить по Украйіні, — раніїш чи пізніїш стане моральною потребою повертаня до народу і свідомість немиучої потреби працювати на користь народа“, і каже, що: дожив Володимир Бонифатєвич до того, що справдилось се его сподівання і що фактів-дітакоі свідомости серед Поляків вже не мало!

Я би вважав свою розмову про націоналізм покінченою, коли-б у нас в Росії були, бодай формально, такі ж політичні обставини житя, як в Австрії. Конституція і федеративна автономія, хоч які невидні в Австрії але-ж без них ніякий поступ неможливий і певно, що поки народи Росії не виборють собі політичноі волі, — ні про яке небудь нормальне житя і мови бути не може. Але у нас панує централізм не тілько культурний, але й урядовий; наша інтелігенція винародовляється, не знає свого люду і не уміє бути єму користною навіть тоді, коли має добрий намір. Як задержати єї на рідним грунті, се великої важности питаня, чимало про се можна сказати, але вже іншим разом. Знов, що до народничої програми. Безперечно, що наша інтелігенція, як і великоруска, немає застарілих, панских пересудів, і діло народне, мужицке, в нашій стороні піде куди красше, як у Вас, в першу-ж вільну хвилину; тепер-же, коли справа про політичну волю стає найбільше пекучою справою, котру перш усього треба розвязати, повинні настати інші стосунки між ріжними народними і не-народними програмами. залежно від того, на скільки тим і другим потрібна політична воля. Але й тут наш націоналізм зовсім безкрилий та безсилий: він бойіться і думки про боротьбу хоч би у далекій будущині, він не вірить йій, покликаючись на антропологічні черти Великорусів, котрі ніби-то сотворені для покори й уляганя силі. Всю надію наш націоналізм покладає на дорогу „ходатайств“ та „заходів“ коло великих урядників, або-ж чекає якоі-будь політичної інтервенції. Як бачите, і в сім ділі з нашим націоналізмом а ні до чого не дійдеш. Тимчасом він має маленьку рацію істпования. З помочю студій по історії, через романтичне чутя до своєї народности і старовини, він і досі збуджує у нас неясне, темне, романтичне почутя до свого рідного, до рідної мови, до своіх могил, котрі роскриються, заговорять про колишню славу, занедбану, забиту славу; переповнює молоде серце якоюсь гордостю до свого, до своєї національної минувшини, мимохіть наводить і на думку про теперішність, будущину... Національне почутя викликане таким способом, хоч яке воно неясне, з браку інших жерел та способів, все-ж таки удержує де кого на рідним грунті. Отже націоналізм, як почутя, як средство, може бути допущений і тепер. Треба тільки, щоб зараз же, як він з'явився, прояснити й розвити єго ширшою европейскою думкою, бо сам він не видає і невидасть ніяких свіжих овочів (Безідейність та безталанність наших молодих поетів виходить власне з браку ширших думок, та і в загалі ні один правдивий поет, ні один артист не утворив ніколи нічого путнього в імя ретроградства). Коли ми хочемо, що-б до нас горнулись не тілько нездарні, темні та нікчемні сили (див. в 9 ч. Народа цікаву допись п. з. Украйінска молодіж), а вся молодіж, ми

повинні памятати, що талановита молодіж наша винародовлялась і буде винародовлятись до того часу, поки в своім природнім поривану до світла та поступу буде бачити в пануючих культурах ширший світогляд, світліїші завдання й вигляди. І коли тільки наше українство не вкаже їй широкої і глибокої стежки вільного поступового розвою в дусі европейских ідеалів, молодіж в лучшій ей частині завше буде від нас відвертатися. Незабаром прийдуть вільнійші часи в Россії, повіє теплом з опівночі і наша молодіж знову кинеться в рамена „общерускости". Крайня пора настала, об тім подумати, крайна пора! Годі вже орати чужі ниви; скажемо разом з Франком:

Не пора не пора, не пора,
Москалеві й Ляхові служити!
Довершилась Украйіни кривда стара,—
Нам пора для Украйіни жити!

Харьків 29 авг.

Non ego.

Росіянин про украйінску та російску мову.

(Письмо в редакцію „Народа").

Се письмо вдоволило нас і вдоволилоби ще більше, якби всі ті люде, до котрих належать ш. автор, так само думали і твердо постановили, так само поступати що до всіх мов і всіх народностей Россії. Не маємо нічого й против того, щоби російска мова відограла таку культурну ролю, як названі в письмі „всесвітні" мови, тілько рішучо противимися тій ролі, яку тепер відграє російска мова в руках російского правительства, се б то обрусенію. По за те, ми переконані, що всякий образований Русин повинен знати російску мову й письменство (Украйінці вже й так їх знають), та при тім, розуміється, не покидати й мови свого люду, а послугуватися нею в письменстві й житю, бо інакше наша інтелігенція відривалабися від простого народу і він би не поступав. Знане російскої мови й письменства серед образованих Русинів мало би гарний вплив на всі наші партії. Між іншим і москальофіли або стали би поступовійшими людьми, демократами, або стратилиби всяке значіне навіть перед урядовою Росією. На се вже й тепер є деякі ознаки. Хто з Русинів чи Украйінців не годиться тут із нами, того просимо мати перед очима факт, що в Австро-Угорщині є чималий гурт таких „інтелігентних" Русинів, котрі не хочуть іншої мови тай літератури, крім російскої. Отже проста річ — дати тим людім щось такого в мові російскій, щоби їх прихилити до якого небудь люду та поступу, а се вже й тепер може зробити російска література, по більшій части поступова, демократична.

Редакція.

В увазі до моєї статі про царюване Александра III, на ст. 311 Вашого шановної часописі, Ви питаєте мене: „до якого розряду причисляє він (автор) украйінску мову і чи допускає він для неї рівне право коли не з російскою, то бодай з польскою?" Запит надто важний для того, щоби я се міг оставити без тої „простої та ясної" відповіді, котрої бажає від мене шановна Редакція.

Відповідь моя буде, справді, дуже проста й ясна: южно-руску чи, як Ви єї звете, руско-украйінску мову я причислаю, очивидячки, до розряду мов літературних. Таке причисленє не є діло смаку або переконаня, а основуєся на безперечнім факті істнованя южно-рускої (украйінскої) літератури. Сей факт може будити запал і надії одних, ненависть і інсінуації других — се все справа переконаня і чувства, та факт остаєся фактом. Украйінска література істнує і навіть розвиваєся, невважаючи на всі стісняючі єї поліцейскі та соціяльні рамки[1]).

Після сеї рішучої відповіді, позвольте мині зробити деякі поясненя, з котрих Ви побачите причини, чому я в своїй загальній статі (про доконечні реформи в Росії) обізвався про украйінску мову тілько найзагальнійше.

Діло в тім, що справі про мову іноді надають надто вбільшене значіне і виходять з того такі рухи, як напр. ваш „народовский". Справа „язикова" важна, що й казати, та як тілько ми єї станемо ставити на перше місце, носитися з нею, як каже Украйінець, як з писаною торбою, то з того нічогосінько не вийде. Навиворот, раз ми поставимо широку політичну, економічну та соціяльну програму, то зі скасованем усяких поліцейских стіснень і переслідовань, само собою розуміється, пропадуть і всякі стісненя для розвитку якої-небудь мови і якої-небудь літератури. Приклад: коли ми будемо добиватися свободи украйінскої мови на кошт інших свобід (грішок, у котрий впадав навіть Костомаров), то з того вийде тілько брак усякої свободи Коли-ж ми прямо скажемо, що треба скасувати цензуру, т. є. будемо боротися против загальних стіснень, що постигають і обще-руску (російску) літературну мову, і малоруску, і польску, і всяку іншу, тоді ми матимемо певні результати, уже через те, що наших прихильників стане в-десятеро більше[2]) і що, після скасованя цензурм, свобода всякої, в тім числі й украйінскої мови, явиться сама собою.

---

[1]) Соціяльні — напр. помосковленє більшости інтелігенції на юзі Росії. М. Ф.

[2]) Підчеркуємо се місце для всяких сепаратистів, та чей вони порозуміють, в чім сила всяких спільних, союзних виступів. Ред.

Ви повідаєте, що найважнійше — правна гарантія, а там уже побачимо, які круги захопить українська мова. Пророчити про те, що буде, певне, трудно, та важно передом сяк-так собі єго представити. Позволю обі висказати гіпотезу, основану на безперечних фактах. Для всякого не упередженого чоловіка очивидно, що всі славянскі народности, а особливо українска і з сі галузей особливо та, що населяє оба боки Дніпра — далеко щільнійше пристає, що до мови й літератури, до російскої мови, ніж напр. Датчане і Голяндці до Німців і Англичан, та, що-ж ми бачимо? Маючи зовсім незалежні, оригінальні і свобідно розвиваючіся літератури, Датчане (невважаючи на політичну вражду з Німеччиною) і Голяндці раз-у-раз послугуються німецкою (рідше англійскою) мовою. Вони поступають так давно, коли, оставляючи свою національну авдіторію, бажають, щоби їх слухав увесь цівілізований світ. Та що Датчане і Голяндці? Чи-ж то давно, німецка мова грала подібну ролю для деяких Славян, що вже зовсім годі похвалити?

Всякий, хто розуміє дурвицю теорій усяких воляпікістів [1]) (в тім числі й тих, що пишуть руским воляпіком у „Червоній Руси"), повинен признати, що є кілька мов, котрим судиться грати, окрім національної, ще всесвітяну ролю, — мов, котрі люде повинні знати на всім образованім світі. В пору „гуманізму" такими мовами були латинска і грецка; в нашу пору реального знання, такими мовами є, поки що француска, німецка й англійска. Та є чимало фактів доказуючих, що незабаром подібна-ж роля буде належати ся й „російскій" мові — і тільке їй одній із числа славянских. Не стану перечисляти тих фактів — богато з них загально-звісні, на інші треба надто місця.

Отже, признаючи повну свободу розвою всіх язиків і всіх літератур, я вважаю обовязковим (не в поліцейскім, а в чисто культурнім змислі слова) для всякого Славянина і почастно для всякого Украйінця (Русина) старатися вивчити російску мову.

М Ф

Ческа молодіж про нашу партію.

Casopis ceského studentstva, що вже другий рік виходить у Празі, подає в 17 ч. нову програму руско-украйінскої радикальної партії з такою передмовою:

„В днях 4 і 5 м. жовтня с. р. у Львові утворилась нова партія руска під імям „Руско-украйінска радикальна партія". Про сі програму наші щоденні часописі, по своєму звичаю, не богато розвелися; подали тілько коротенькі звістки. А про те нову партію годі легковажити: сі програма відповідає духови й вимогам пори. Значить, є се партія, котрій належиться будучність.

„В програмі тої партії лежить також бажане найширшої автономії в рамах австрійскої держави; ми Чехи найперше колись висказали те бажаня а також федерації (Поляцкого: Idea státu rakouského); пізнійше ограничились ми тілько на себе самих, домагаючись державного права ческого, а притім накликали ми до автономії. Домаганєм автономії, нова партія руска стає поруч з усіми партіями, котрі також мають в програмі автономію. Але з другого боку, дармо б у нас шукати партії, котра би мала таку нову і виразно висказану програму, як отся руска. Наші партії мають більше менше докладну програму тілько в справах політичних, але в справах суспільних і культурних або не додумались доси до ясніїшого становиска, або і новсім не працювали над тим, або й не хотіли працювати, боячися показати барву та граючи подвійну гру (напр. в справі робітницкій і жіночій), або свідомо стоять на старих назадницких основах. Руска радикальна партія отверто, прямо стала на боці поступових думок суспільних і поклала їх у свою програму — (відси й назва сі радикальна). Стоячи й самі при таких поступових думках, ми можемо тілько радо повитати єю нову партію. Є се початок звороту в нашій державі, котрий мусить прийти і прийде.

„Те, що у нас діється, примушує нас додати ще ось які дальші уваги. У нас найбільше потрібно такої партії, котра би прямо заявила себе в справах суспільних і культурних Те, що роблять наші партії супроти справи жіночої та робітницкої, се по більшій части політика струся; а час не стоїть, іде все вперед і зместе всіх, хто веде таку політику і тих, хто стоїть при ній, свідомо чи несвідомо. А при тім зметено могліби бути бурі і катастрофи. Тому можна запобігти тілько веденєм політики в дусі часу, а не держанєм сі на старих протертих коліях, не доктринерством, не дволичностію, не кокетованєм, з одного боку, з прихильниками істнуючих порядків, а з другого боку, з борцями нового ладу. Наша політика, справді, не в користь нашого народа, має характер виключно національний; але-ж борючися о народність, можна мати напрям і в справах політичних та суспільних, ба не тілько можна, але й конче потрібно, бо інакше буде тут течія подвійна, зовсім одна від одної незалежна: одна, явісна з минувшини і щоденних газет, якась поверховна, в котрій буцім то і є все наше т. зв. політичне, народне житє, а друга, звісна тілько декому, для мас заслонена тайною, грізна, ненависна і ворожа, але поступаюча звільна та неухибно, здобуваючи собі прихильників і між людьми не прямо інтересованими, але перенятими духом часу і натхнутими гуманностію. Ся друга течія творить свої газети, свою літературу; вона знесе верхню течію, коли та не змінить свого традиційного напряму і не схоче зрівнатися з нижньою. Потрібна затим партія, котра би ставши на основі ідей суспільних, регулювала сей другий напрям, подаваючи нашим соціялістам свій розум, своє серце і свою руку, все, що має. Вимагає него не сам суспільний інтерес нашого народа, але й національний.

„Що доси у нас нема такої партії, причина сего лежить головно в тій односторонности цілого нашого виховання, що має на оці самі тілько національні і політичні справи. Односторонність се може й історично натуральна і на тепер потрібна, але вона не виключує

[1]) Воляпіком звуть від недавна кована, неживу мову, котру малиби всі люде на світі розуміти. З того, розуміється, нічого не виходить. Ред.

зовсім дбаня і за справи суспільні. Програму нової рускої партії оголошуємо для того, що доси в часописях наших не була оголошена, немовби се була дрібниця, а також і задля сі інтересности і наукової ясности, а головно для того, що програма ся так близка, а по більшій части навіть така сама, як і програма нашого письма і тих, що за ним стоять. В нашім письмі нераз говорили ми про неминучу потребу солідарности з іншими Славянами австрійскими, випливаючу зі спільних інтересів і з однакого майже положеня, і про потребу уложеня програми в дусі тої солідарности. І з тої причини оголошуємо отсю програму. Ми переконані, що руска радикальна партія не довго у нас буде одинока, що до неї пристануть і інші партії славинскі, такі, про які ми говорили, котрі мусять як найшвидше утворитися (Увага ся була вже написана, коли орган ческих „реалістів“ Cas, у ч. 44 з 1 надол. подав „Нарис програми людової“. Не маючи вже місця в сім числі, записуємо со ось тут, надіючись подати в слідуючих числах свою думку про сю програму)“

Тілько Časopis českého studentstwa. Коли ми раді поміщеному на самім переді голосови російскому, показуючому корисний наворот до украйінскої справи там, де би его найменше можна було сподіватися, — то тим радніймі ми тілько що наведеному голосови ческої молодіжі, котра й собі робить важний зворот у ческім національнім повінізмі, що служив і служить доси за взір нашим національним повіністам обох партій. Ми гордимося тою честію, яко нам отсе робить ческа молодіж тим більше, що до утворення нашої партії на більшу половину довела наша університетска молодіж, і не сумніваємося, що в ческій молодіжі, в тій будучности ческого народу, матимемо сперчного союзника. Горячо бажаємо утворсня, серед усіх Славян, особливо-ж серед „старших братів“— Великорусів, партія найвідповіднійших їх теперішньому суспільному, культурному й політичному станови, і союзної діяльности з нами всіма для загального добра.

Редакція.

Один із перских протестантів — Хейям.

Коли в загалі панованє клерикалізму приносить с собою пітьму, спиняє людску думку, перебиває поступові, то надто се треба сказати за панованя ісляму, котрий так ворожо дивиться на усе, що по-за Кораном. „Ля ілляга ілля' ллагу („Немо бога, опроче Аллаха“) Отсе реченя містить в собі найбільшу мудрість, найбільшу науку, висшої за котру, як навчас Коран, і збагнути не можна. Де мусульманство, там глибока темнота ляга' на народ. Араби тоді тілько зробили великі прислуги людскості і просияли світлом культури під час загального европейского мороку, коли зріклися свого фанатизму й нетерпимости та критично односилися до „уручення себе Богові“ („іслямом“): власне од царювання халіфів Гарун-ур-рашіда († 813) та сина его Аль-Маъмуна († 833) Звісно, як ворожо відносився до мохаммеданства Аль-Маъ-мун[1]) Пора процвітаня арабскої науки ішла лиш ісь порою скептицизму й протикоранского руху[2]). А скрізь, де панує закон Пророка, там глупа ніч. Велике лихо приніс ісляам і Туркам, і Персам!

Але думка людска раз у-раз силується визволитися і побороти гніт. Так і Перси, котрі вже колись своєю культурою перетворили своїх завоювателів — Греків, почали підкопуватися й під арабский ісляам. Як ми бачимо боротьбу особистости й мисли проти панства в Европі, так і тут. Часом протести проти істнуючих порядків виражались в появах сект (порівняй Альбігойців і дальших в Европі), — неді в виродливих формах найкрайнійшого соціялізму та комунізму, иноді в симпатичних[3]). Се був протест простого люду; проповідники (переважно ... це невчені) мали тілько тимчасовий успіх. Впливовійше діжав суфізм, — доктрина, якої тримається і тепер загал образованих Персів. (В суфізмі можна одшукати чималу близість до пантеізму; частина суфіїв — містики). До суфіїв належав і славнозвісний поет Персії і всього світу — Шемседдін Гафіз, котрий у гарних віршах прославляв людску моральність по-над усяким містичним ученям і понад усякою сподіванкою на винагороду за гробом. Простійше сказати: ідеї і Гафіза, і цілого ряду других протестантів усяких відтінків — се був раціоналізм. Заперечувалася, напр усяка обрядність, потреба молитви, ходіня до мечети і т. и.; заперечувалася заборона пити вино, веселитися; не узнавалося за неморальність любовні утіхи і т. и, — признавалося тільки одину, спільну усім людям моральність. Словом, тут з'явище, яке ми постерегаємо скрізь. Правда, що од таких ідей легко перейти до епікурізму, як воно дісне й ставалося в Персії (та же й грецкий епікуріям вироднвся з філософії, котра спершу була близька до первісної стоіцкої), але ж і епікурізм був пожаданійший, ніж обскурантний іслям. „Я пю вино, живу весело і тощо — не по Корану“ — ся гадка доводила до другої: „Я смію такечки жити“ і за тим до третьої: „Я смію ніколи і в нічому не послухатися Корану, а керуватися своїм розумом“.

---

[1]) Про сю замітну історичну особу варто прочитати статю Гоголя: „Аль-Мамунъ“.

[2]) Просто проти Корану йшла Бассорска школа, що видала енциклопедичний „Збірник друзів чистоти й чесности“. Більність же арабских мислителів бажала погодити Коран з грецкою філософією, витолковуючи его по своєму. Див. „Очеркъ исторіи араб. литературы И. Н. Холмогорова, ст. 305 — 324.

[3]) Реклю („Земля и люди“, IX, 178 — 180) оповідає за секту Баба, що проявилася мало не за наших часів. І Баб згинув, як усі его попередники. А як каже перска історія „Наме-е-хосровани („Писаня за царів“), то дуже цікава секта з'явилася була саме перед мохаммеданством в Персії, за дитинства Хосроя Ануширвана: секта Моздека, що заперечувала власність і сімю. Позаяк сам цар Гобад був прихильником Моздека (він навіть предложив ему свою жінку, матір Ануширвана); то це вчення хутко розповсюднилося, і під покровом царя, теорія здійснялася на практині. Довгий час після того діти не знали, хто їх батько, а батьки, тямили не більше. Маєтки багатирів і достойників попадали в руки голоти. Нарешті аристократія перска приборкала царя, але моздеківців не спинила. Ледві за царювання Ануширвана секту було знищено: молодий цар силу людей повбивав і законав живих у землю. а прочих помилував „бо нікого б у царстві не зосталося“, каже історик

В загалі весела, повна життя людина не так легко дасть себе забити-затукати усякими забобонами, як людина понура, смутна.

Ширити вольні гадки було дуже зручно через поетів, котрі популярізують теорію. Звісний Гафіз є вже пост пізнійший († 1389), але Перси мають і ранійшого — Хейяма, за котрого з Европейців рідко хто чував. Тим часом варто звернути увагу на цього народнього поета.

Хейям жив в епоху Сельджукидів, за часів славного войовника-султана Сенджара Мелік-шаха (1072 — 1092). За его дитинячі роки тай за усе его життя дуже мало можна взнати, бо духовенство раз-у-раз переслідувало Хейяма і его твори, а по смерті поета скуповувало твори его і про его та спалювало. Перский історик Реза-Кулі-Хан, каже, що Хейям і султан Сенджар вчилися в тій самій школі і зійшлися вдачами. Зробившись султаном, Сенджар завсіди підтримував свого шкільного побратима, і як що Хейям зробив менче, ніж можна б було сподіватися, то пояснюється се скаженими перепонами з боку могутних муфтіїв, мулл і т. и. священників, котрих він бичував у віршах. Духовники не один раз важилися на життя свого ворога, котрий зрештою не ставав од цього обережнійшим. Вія каже своїм другам:

Моє узброєне і дужа оборона
То правда с чесностю: я вибрав їх собі.
І доки мій язик не завіміє в роті,
Вони страшеняий меч ворожій всій юрбі.

В своїм городі Неспавурі Хейям звікував своє скромне і вольне життя, дуже близькее до тії картини, яку він малює в своїх віршах. Круг его завше гуртувалося багато его щирих прихильників. Світські власти відносилися повсігди добре до царского приятеля, який справді таки подобався усім; через те духовники не могли нічогосіньхо вдіяти і мусіли обмежатися проклятями та замахами на життя Хейямове.

Вмер поет на 517-му році Геджри (тепер 1308 рік Геджри, отже 794 роки назад, в год облоги хрестоносцями Нікеї). Роза-Кулі-Хан зве его незрівнаним мудрецем і лікарем і поміщає в свою книжку коло 20 скромнійших і мудрійших Хейямових віршів. та додає, що позаяк Хейям вважається за шкодливого атеіста, то він не гурт розбалакуватиметься за його (себ то історик лякається). Отак життепись сего противника ісляму зостається нам невідомою.

Вірші Хейяма дуже популярні в своїй вітчині. Образовані Перси читають его дуже залюбки, бо поділяють его думки; правда, більше їм подобаються ті вірші Хейяма, де вони бачуть простий епікурізм. Їх положено й на голос; співачки часто їх одспівують перед висшим станом. Діти вчать одповідні їх віку вірші на память у школі. При суперечках люблять для переконання навести що-небудь з Хейяма. Багато з його четворостихів стали народніми прислівями. Так само стали популярними і сила-пісень Гафіза. Бачучи їх вплив, духовенство вжило по смерті поетів такого способу. Почало вчити, що і Гафіза, і Хейяма треба розуміти алегорично, — ніби-то пісні про пянство, гульню то що — означають духове вповне правдами віри, Аллаховим откровеням. Така містична поезія є таки в мусульман і зветься суфічною. (Дуже славний є поет Омар-бен-Фарес). Але сміливо можна бути певному, що Гафіз і Хейям не належали до цього гурту, бо інакше не були би страждали од переслідувань (Дивіть про се в „Coup d'oeil sur la vie et les écrits de Hafez. Par Defrémery. Journ Asiat. 1858). Тай сучасні світські Перси не хтять розуміти Хейяма переносно.

На кінці наведу кілька віршів Хейяма, які я переложив розміром первопису. Загал його віршів написаний такими четвериціми („Рубаі").

1. С Тобою і в шинку душа моя говорить;
Це ж краще, ніж мурчать без тебе в віртарі.
О Боже, джерело усякої істоти!
Спали мене, як хоч, а схочеш — похвали.

2. О мулло,[1]) досвіду ми маєм більш од тебе,
І з нашим пянством всім од тебе тверезіш:
Ми з винограду кров пємо; а ти — з людини.
Скажи-ж по щирості: ну, хто із нас лютіш?

3. Товаришуй з людьми отвертими, прямими,
На тисячу фарсанг[2]) од лесного тікай.
З рук благородного пий сміливо й отруту,
Лукавого-ж і мед на землю висипай.

4. Безжурно тисячу Махмудів і Аязів[3])
Пожерли небеса, що плохо так мовчать.
Затям це й пий вино, бо в друге вже не жить:
Один раз кинеш світ, — вже більше не видать!

5. В палатах, де колись Джемшід[4]) вино пив з чаші,
Там кози плодяться, леви ночують там.
А цар Беграм, котрий метав аркан на гурів[5]),
В могильні пазурі влетів і той Беграм.

Хванько Кримський

Переписка редакції.

О. П. в Ц. Ми поклали перше самі пояснити свою програму; коли ж Вам і тоді буде дещо неясно або не так, якби Вам хотілося, то маєте право, домагатися від нас, щоби-смо Ваше письмо помістили, і ми се зробимо. Цікаво нам тепер завважати тільки, що, коли наші галицкі, руські й польські народовці, кажуть, що

---

[1]) Мулла — мохаммеданский піп

[2]) Фарсанга (древня парасанга), або фарсаха 6 верстов.

[3]) Махмуд газневидский (997-1028) завоюватель Індії. Аяз — його мудрий міністр.

[4]) Джемшід — так Перси звуть Дарія. Його царювання вони уявляють собі якимсь щасливим часом: „За царя Джемшіда" — це так, як, мовляв, наше: „За царя Гороха, коли людців було трохи".

[5]) Беграм IV (420-438) сильно був підніс военну славу Персів своїми походами. Його прозвали Беграм с-гур, бо він тяжко любив полювання на диких ослів — гурів, навіть номер на ловах за ними, проваливши у якусь нетеч.

ми скопіювали свою програму з західно европейски, іменно соціалістичних, — то Ви виказуєте, що вона вірна копія теперішних галицких стосунків і що навіть ми, складачі тої програми — фотографічні скла, на котрих ті стосунки ясно відбилися. Що-ж, ніхто зі шкіри своєї не вискочить.

Е. С. Ваша „Розмова зі штундистом“ по нашим законам нецензурна, а львівскій прокураторії Украйіна зовсім байдужа. — Р. Они. Ми мусіли першу половину допису Non-ego пропустити — нехай красше про нас хто інший пише, все одно Ви не витолкуєте нічого ані тим людім, що знають факти, та умисне крутять, ані тим, що самих творів не бачили. Що теперішний стан Украйінців може довести до роспуки, се щира правда, та як із сего вийти — се вже Ваша справа. Поданими за дозвіл украйінскої мови, Украйіні не поможеш. Ог власне тим Украйінцям, що лають Великорусів, вартоби бодай мати перед очима недавній приклад д. Коніського та Цебрикової. Украйінець подав просьбу за украйінску мову, а Великоруска за повні людскі й горожанскі прави для всіх. Таких і ще яркійших прикладів найдемо чимало, коли порівнаємо Украйінців з російскими революціонерами. Справді нічого не матиме Украйіна, поки Украйінці безповоротно неспокинуть грунту всяких „ходатайств“ та не стануть на грунт політичної волі, загальної для всеї Росії, і не будуть тої волі спільно з іншими народами добиватися (бо думати, що Украйіну можна відірвати від Росії — на се треба великої, делікатно кажучи... фантазії). Тут ми з Вами вповні годимося і раді, що не дастеся збити з тої єдино спасенної дороги у. повістістам... По нашому, всякі, а надто дуже делікатні спори про капітал і працю, т е п е р для поступу Росії ні на що не придадуться, і навіть шкодливі тим, що можуть найкрасші сили відвести від першої, неминучої завдачі усіх щирих діятелів Росії — від здобутя політичної волі. Треба-ж мати перед очима приклад російских революціонерів, що вже, боле, пройшли пору в а р і я н н я в с в о і м с о к у по кружках та вибралися на дорогу політичної волі. Не вже-ж Украйіні треба осібно проходити крізь таке чистилище? На те щось заносять спори, що почав в Вами О. П. Ми ще раз повторяємо з Вами, що в Р о с і і п е р ш е т р е б а з р о б и т и т а к, щ о б и в с і м в і л ь н о б у л о хоть с п о р и т и п р и л ю д н о. Врешті позвольте Вам на сій дорозі щиро подякувати за ту велику прихильність і поміч, яку раз-у-раз виказуєте й особі, не вважаючи на те, що самі живете в дуже прикрім стані. Будьте певні, що ми Вас усіх так само маємо на думці і раді Вам віддячити, тілько, чим і як? справді не знаємо. Хиба тілько службою ділу? Так і вона тепер може бути невелика, задля здоровля. Поки що, потішаємося вищою думкою. Сміливо кажемо, що се перший приклад сердечної особистої і товарискої звязи між Галичанами та Украйінцями, сталої, нерозірвимої—а се найліпша запорука того, що й праця напа не піде в ростіч, як то досі завше бувало.

В. Р. (оба) і Приятель Лемків. Ваші дописі не можуть бути друковані — за дрібні факти. — Д. Клим Обух. Годі нам помістити Ваших статей про карти та „Просвітян“, раз через те, що вони, як на важність справи, надто довгі, а, по друге, через те, що й допись про „Просніпян“ уже за пізно надійшла. Зрештою буде вже в них, поки що. — Радний з Шенандору. Другу частину Вашої дописі про рускі непорозуміня, пропускаємо, бо чей вони вже тепер скінчаться, коли о. Андрухович з Америки відкликаний. Зрештою, вона дуже цінна і послужить нам яко матеріял до написання історії впадку Руси американскої. Крайна пора американским Русинам, знову порозумітися та організуватися. Оліфантским людям радимо не вибирати своїх грошей із Торговлі, поки вона не стане міцно на ноги. Так можна все завалити. Зважте, що оліфантска Торговля має кілька тисяч доларів у довжників; старайте-ж ся, перше той довг стягнути, а потім домагайтеся своїх грошей. — Е. К. в М. Ми Вам „Народ“ регулярно посилаємо, — зна чить, нечиста сила. — М. Коц. в В. Ваш переклад оно віданя Потапенка З а д л я х о з я й с т в а для нас не годиться; по Вашій волі, ми віддали сго редакції „Зорі“

Др. Е. М. в Іст. Друга частина „Читалень“, ще, на лихо, не вийшла, інші видання посилаємо. Ви пишете: „Чому „Народ“ не друкується в друкарні Шевченка? Гріш повинен липитися межи своіми. У Русинів і так біда і нужда“. З 2 і 3 ч. Народа, що Вам післалисмо, дізнаєтеся, чому яких 1200 зр. річно (як на тепер) мусить іти на польску друкарню, де друкується „Przegląd“ Зрештою, друкарня Шевченка не дуже то й руска: директор Поляк, машиніст Поляк, робітниці Польки, богато зецерів також Поляки, а чистий заробок (коли який є) не йде і не може йти на надто корисні для руского загалу цілі. Ми нічого не маємо й протів робітних Поляків, та все таки „ближша сорочка ніж сірак“ — не гарно те, що Русини мусять поневірятися по польских друкарнях, а вже зовсім погано те, що друкарня Шевченка, заложена за украйінскі гроші, не хотіла друкувати „Народа“, подекуди органу Украйінців, хоть друкує польско єзуітскі та жидівско-купецкі речі. Тепер ми вже не рушимося з нашої друкарні; се і непотрібно, і було би неделікатно тим, що вона прийняла нас у найприкрійший час, а зрештою ми нею зовсім задоволені, між іншими й тим, що букви гарні — не похожі на незграбні та позбивані букви в Шевченкінскій друкарні.

РУСКА БЕСІДА в САМБОРІ. Ми розіслали кількасот примірників 10 ч. „Народа“, де програма, на-звище того, що вислали передплатникам. Із того завернено нам 7 примірників, між іншими й від Вас. Та сей остатний примірник так помазаний та понсований грубезним червоним оливцем, що, як якби-емо в того судили про товариство, то мусіли би-емо сумніватися, чи воно складаєся з дозрілих мужів, чи з дітей? Коли разить брак усякого виховання у поодиноких Русинів, то тим більше воно кидаєся в очи, коли се гурт людей, та ще й „образованих“. Члени товариства повинні звернути увагу виділових на те, що такі дитинства не підносять товариства. Примірником тим можемо служити всякому, особливо тим, що студіюють ступінь культури, на якім стоїть наш „образований“ брат Русин. „Темний“ селянин того не зробить. Зрештою, потішаємося тим, що є ще ліпші від Вас. Ото о д и н с в я щ е н-

ник попросту вкрав, післапий на чужий адрес пакетик наших „Програм“ і знищив їйх нишком, чим зробив нам і моральну і безносередну матеріяльну шкоду (поверх 2 зр.) Можемо его назвати, кому би треба.

РЕДАКЦІЯ ПРАВДИ ві ЛЬВОВІ. Ми мали би дещо відповісти на неподписані (!) „дописі з Москви та Черниговщини“, поміщені в остатнім виписку „Правди“, та там, немов якась чужа рука, повставляла такі брехливі та глупі уваги про Драгоманова іті, що ми би не шанували себе й д. Драгоманова, якби на таку писанину відповідали. Ми за критикою, навіть острою, та не за необразованостію. Такою „украйінскою культурою“ не поборещ „російскої некультурности“.

Д. О. Я. КОНИСЬКИЙ. Пишете, добродію, в Зорі“ (ч. 21, ст. 329): „чи велика-ж ріжниця між ідеями „Возсоединенія“ (Куліша) і тим „единствомъ“ культури, про яке нас поучають з другого кутка ?!“ З его видно, що ідеї „Возсоединенія“ Вам зовсім незвісні. По думці Куліша, народ украйінский, а особливо козацтво — се була дич, Украйіна-ж перед польским пановапем була майже пустинею. Шляхта польска була першим розсадником культури на Украйіні. Війни козацкі були не боротьбою за волю народну, а диким руйнованем усякої культури. На зміну шляхті польскій прийшло московске чиновництво та солдатство, яко другий розсадник культури на Украйіні. Петро Великий і Катерина II по думці Куліша, стоять на рівні з Яремою Вишневецким і Степаном Чарницким, яко найбільші добродії Украйіни. Народні кобзарі, що оспівували гніт украйінского народу під Польщею — се, по думці Куліша пані брехуни; в їх число попав і найбільший кобзар Украйіни Тарас Шевченко. Скажіть же, будьте ласкаві з якого се „другого кутка“ Ви чули такі самі ідеї? Чи не від того чоловіка, котрий пісні народні і твори Шевченка має за найвисший витвір украйінского генія? Чи не від того чоловіка, котрого вся діяльність — отверта боротьба з царским чиновництвом і централізаційними забагами як Поляків, так і Москалів? А про „единство культури, про котре говорить той чоловік, не будемо з Вами балакати, бо хто не хоче розуміти, то гірше, ніж не може. Скажемо тілько одно, що класти его чоловіка (М. Драгоманова) в „обрусителі“ та „об'единителі“, значить не знати таких его праць, як „Восточная политика Германіи и обрусеніе“, „По вопросу о малорусской литературѣ“, „La litterature oukraïnienne proscrite par le gouvernement russe“, „Украйіна і центри“, „Книжка, грунт і препятствія“, „Историческая Польша и великорусскан демократія“ — не кажучи вже про праці спеціяльні, посвячені украйінскому народознавству. Справді, добродію, можемо Вам тілько рекомендувати Ваші власні слова, висказані в тій-же самій Вашій статі: „чим письменник талановитійший, чим енергічнійший з його робітник, чим видатнійший його патріотизм, чим більш не вдоволяне його сучасне житє звичайне, чим горячійше рветься душа його полагодити найгірші і найблисші болячки свого краю, тим більш завпас він перебою, ганьби і клевети“... Затямте се собі.

ЧИТ. СТАРОМІЩИНА. Ваші нарікапя зовсім справедливі; будемо старатися писати зрозумілійше, хоть усе таки мусимо сказати, що прості люде розуміють нас мало не так через мову (ми-як пишемо народною мовою), як через те, що зачіпаємо незвісні або незрозумілі для них справи.

Від редакції.

Вже далеко кінчиться рік нашому видавництву, то-ж просимо наших довжників, вирівнати з нами рахунки, бо інакше нікому не станемо на-рік посилати „Народа“. Ми свої обовязки перед читателями сповняємо, то й маємо право домагатися того-ж від них. Особливо тепер, коли ми виступаємо яко партія, мусимо бути точні. „Народ“ уже би не зле стояв, якби всі передплатники заплатили ввесь довг (їйх тепер є до 350 і прибувають нові), а так ще мусіли добрі люде з Украйіни докладати. Сподіваємося, що на далі того не буде. Наша партія помаленьку перемагає нашу сусільність і вже може виказатися деякими побідами Так напр. більшість членів „Академічного Братства“ вже наші прихильники: вони вибрали на сей рік самих своїх виділових — головою вибраний В. Охримович, Евг. Левіцкий заступником голови і т. д. Краківска „Академічна Громада“ також по нашім боці, то само знаємо приватно про членів віденьскої „Січі“. Далі, одного нашого члена, д. Ілярія Гарасимовича, директора „Гуцульскої Спілки“ в Коломиї (котру при нагоді, горячо поручаємо, особливо Украйінцям) вибрано до управляючого совіта „Народної Торговлі“ (тут треба піднести терпимість народовців, котрі дуже радо приняли ту кандидатуру і всі за нею голосували, при чім москальофіли зовсім провалилися). Та сим і іншим нічо нам так дуже хвалитися, бо напр. новий совіт „Народної Торговлі“, а в часности д. Гарасимович — единий справді фаховий чоловік у руских промислових справах — мають сповнити велику завдачу в „Народній Торговлі“, в котрій, за попередної управи не йшло так, якби слід (особливо, загально люде нарікали на плохий товар). Надто до нашої програми хиляться й люде старших партій, навіть священники, котрі розуміють, що таке „раціоналізм“ тай знають, що напр. у Сербії більша частина попів — радикали. Маємо надію, що небавом наша програма, що до безпосередного народного двигненя, буде принята загальнійше, а може й розширена — та се все не повинно нам давати права, спочити хотьби на хвилю. Противно, повинни-смо працювати далі, тихо, без шуму, та певно, здобуваючи пядь-по пяди твердий галицкий грунт для нової діяльности, нового ладу. Найголовнійше тепер треба двигнути вище орган нашої партії „Народ“, і тут ловпага наша опора — точність передплатників. Просимо се мати на увазі.—При нагоді мусимо втихомирити тих наших передплатників, що передплатили й Франкові оповідання п. з „В поті чола“. Самі оповідапы вже надруковані, хибує ще тілько передмови і через те книжка не розіслалася. Та, на всякий случай, се буде в печатках грудня с. р.

Увага в 21 ч. „Народа“ про виділових „Просвіти“ була о стілько невірна, що О. Колессі ходило о те, щоби видано усі твори Шевченка, і то з поясненями, так щоби їйх міг і люд читати. В тім дусі промовляв О. Колесса по засіданю виділу Просвіти. Виділ рішив постаратись о повне виданє творів Шевченка, але без докладних поясненъ.

Зміст: Росіяне про нашу партію, ред. „Дня“. З Америки, Радного з Шенандори. Власть темноти. драмат Л. Толстого, пер. М. Павлика (дія IV.) Дещо про націоналізм на Украйіні, Non-ego. Росіяпин про украйінску та російску мову, М. Ф. Ческа молодіж про нашу партію. Один із перских протестантів — Хейям, Хванька Кримського. Переписка редакції. Від редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В.Годака.

Рік I. Львів 1. л. грудня 1890. Ч. 23.

Виходить 1. і 15. кожного місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд. а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Академична ч. 22.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницаться, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати. В справах редакційних можна говорити від 11 до 12 рано і від 2 до 3 поп.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Міняй кріцу за лошицу!

Від кількох неділь ходять по Львові і по краю чутки про якісь переговоря якихось Русинів-народовців з якимись представниками якихось властей. Говоримо так неозначено не для політики, а для того, ще справді суть річи поки що видаєся певловимою. Але се не значить, що річи самої нема. О кілько ми знаємо, переговори справді велися і то з ріжних боків і мабуть довели до певного кінця. Знаємо напевно, що в клюбі руских послів була мова про ті переговори і то така, що деякі посли-москальофіли, зачувши про переговори, запитали голону клюбу, д. Романчука, чи се правда, а той відповів, що справді переговори ведуться і що ті, котрі їх ведуть, стоять вірно на сторожі інтересів Руси. З другого боку, читали ми в Neue freie Presse рішуче заперечене правительства, немов би переговори ті велися урядово; значить, вони ведуться пів-урядово, бо-ж не можна допустити, щоби ті достойники державні, що переговорюються з Русинами, робиля се на власну руку. Що переговори довели до певного кінця, на се маємо докази в промовах послів Романчука і Січинского на соймі, 25 і 26 падолиста. Посол Романчук висказав щось таке, що він назвав „програмою галицких Русинів", а що власне назвати треба здобутком тих переговорів. Виглядає вона ось-як: 1) вірність для Австрії і династії, 2) вірність для гр. к. церкви, 3) народність, язик і література руска, 4) уміренний ліберализм і 5) старанє о розвій селянства і міщанства рускаго. „Програму" сю дуже похвалили в соймі такі пани, як Мадейский (один із верховодників Стаьчиків) і намістник гр. Бадені. П. Мадейский радо ствердив, що програма народовців око в око така, як програма Стаьчиків, а гр. Бадені пояснив між іншим, що вірність для гр. к. церкви представляє собі так, що всі Русини будуть іти за проводом князів гр. к. церкви, себ то наших владик. В благороднім запалі додав до сего Січинский, (котрий найбільше натискав на благодатність звязку Русинів з Римом), що народовці змагають до того, щоби до галицкої Руси, значить і до повисшої програми пристававли всі Русини закордонові — Украйінці. І посол Романчук, і посол Січинский, і п. Мадейский, і гр. Бадені, згідно стояли на тім, що одна з найголовнійших цілей Русинів галицких має бути поборюване москальофільства. Не диво, що посли москальофіли вчулися сим дуже живо дотнені так, що деякі хотіли навіть виступити з клюбу рускаго, до чого мабуть таки прийде.

Інтересне становище, яке заняли до сеї справи часописі рускі. Про переговори правительства з Русинами, перша донесла N. freie Presse. „Діло" передруковало се донесеє, не доданши від себе ані слова пояснення. Натомість „Ч. Русь", у вступній статі в 255 ч. п. з. Политика компромисса остро вдарила на ті переговоры, називаючи їх мало що не зрадою інтересів народних. На сей напад не найшло „Діло" ніякої відповіди крім голословного заневиня, що слова „Ч. Руси" се „звичайні інсінуації". Самого факту переговорів і заключеної згоди „Діло" очивидно не сміло заперечити. О скілько ми знаємо, згода та заключена потаємно кількома народовцями навіть без відомости всіх послів народовців не то москальофілів із клюбу рускаго, та провінції, з деякими достойниками польско-австрійскими, містить в собі більше-менше ось які пункти: Русини приймають висше висказану д. Романчукои програму, а надто зобовязуються не робити правительству клопотів ані в соймі, ані в раді державній. Те „неробити клопотів" розуміється в такий спосіб, щоби Русини не підносили принодно надто дражливих справ і інтерпеляцій. А коли би при недалеких виборах до ради державної в Чехах побідили молодо-чехи і розбилася теперішна більшість парляментарна, так що для піддержаня правительства показалась би потреба утворити нову більшість із звязку Поляків з німецкими клерикалами і великими панами супротів ліберальних Німців і молодо-чехів (сі остатні задумують сполучити всіх поступових послів славянских ув один клюб славянскій), — то щоби рускі посли прилучилися до шляхетско-клерикальної правиці. За те правительство мало обіцяти Русинам 8 крісел посольских в раді державній, заведенє другої рускої гімназії в Бучачі, заведенє рускої учительскої семінарії в Коломиї, відповіданє урядів на рускі поданя, по руски і рускими буквами, рускі написи на скриньках почтових і т. і., і мабуть ще в додатку заведенє фонетики в школах.

Нам видиться, що всі, хто вірить в силу і жизненність свого народа, в сго розвій і будущину, можуть мати тілько одну думку про таку згоду, і згори мусять відказати тим послам, котрі би вийшли з такої згоди, т. є. власне булиби іменовані правительством, усякого права до заступуваня рускаго народа в Відні. Нам видиться, що будущини для рускаго народа не купиться та кими потайними торгами; сі можна тілько виборотн і

здобути нѣнастанною працею над народом і з народом. Правительству, а особливо его галицким прихильникам, ходило очивидячки головно о те, щоби розбити клюб руский і в загалі обезсилити руску опозицію. Виходить се з цілого ряду фактів. І так після 259 ч. „Червоной Руси“, найбільше вплывові Поляки пропонували ще торік членам руского клюбу-москальофілям, щоби самі, без відомости інших членів клюбу-народовців, переговорювалися з правительством. „Старо-русскіи послы,“ — сказано в Ч. Руси—заявили на то, що они одни переговоровъ вести не могутъ и не будутъ, такъ якъ русскій посольскій клюбъ считаютъ одною цѣлостію и въ далномъ случаѣ готовы предложити клубу, щобы, яко такій, вступилъ въ переговоры“. Ся справа певне була обговорювана на зїзді москальофілів, що, як знаємо з доброго жерела, — відбувся ще в липню с. р. в Інсбруку, в Тиролю, де, як звісно, пробуває Адольф Іванович Добрянский і его зять Юліян Геровский. І там, видно, не прийшло до угоди.

Далі, заявляємо, що й до декого з нашої радикальної партії підходили зовсім не урядово деякі урядові фігури, обіцюючи нам підмогу в замін за підпиране правительства в краю і за приєднуване російских Українців до Австрії. Очивидно, на підмогу тих кругів ми не пристали, а висказали супротів них своє становище в такий рішучий і, як нам видиться, ясний спосіб, що вони взнали за відповідне, лишити нас нашій власній долі.

В кінці треба додати, що від кількох місяців упорто держиться вість, немов то з новим роком має появитися, на урядові гроші, нова руска щоденна газета, видавана в дусі клерикальнім і урядовім. Мала би се бути підойма для міцного зорганізованя клерикальної партії серед Русинів. Вже з того, що сказав намістник у соймі 27 падолиста, видно ясно, що правительство тільки таку клерикальну партію руску вважає за regierungsfähig і що, значить, народовці, приймаючи програму, подіктовану їм правительством, стають на похилій стежці, котра їх може завести усюди, куди хочете, тілько не до народа. Ми очивидячки не в силі народовців спинити, не в праві заборонити їм переговорюватися, з ким угодно, тілько-ж бачиться, маємо повне право домагатися від них, щоби те, до чого вони з ким-небудь договорилися, не звали „програмою Русинів“, себ то всіх Русинів, бо-ж окрім народовців, у Галичині є ще й інші партії, напр. радикальна, котра має іншу програму. Одно те, що патент на єдиних добрих Русинів, дали отсе народовцям некомпетентні круги, а друге те, що... нам просто лячно за поступ руско-українскої справи. Ми й самі поборюємо наше реакційне москальофільство, але так само поборюємо і реакційне народовство для того тілько, що всякі реакційні заходи, чи вони робляться в імя „єдиної Руси від Тиси до Камчатки“ чи „від Сяну до Дону“, чи врешті „від Сяну до Збруча“, — уважаємо однако шкідливими для нашого народного розвою тим більше, що ті границі етнографічні мають у нас зовсім теоретичне значіне і ані крихіточки не впливають на практичну політику. Для того заяву народовців, що вони хочуть поборювати москальофільство та ще й в звязку з правительством і шляхетско-клерикальними елементами польскими, ми вважаємо рівнозначною з рішучим поворотом народовців на бік реакції, з рішучим зірваном з усякими українофільскими традиціями, значить і з занедбаном усякої правдиво-національної програми. Бо-ж не можна назвати національною таку програму, котра остаточно мусить ще розширити той рів, який є між австрійскою та російскою Україною, мусить ослабити руско-українскій народ і его інтелігенцію через роздроблене, замість скріплювати в них почуте солідарности. Ми дуже бойімося, що поборюване москальофільства з звязку з правительством та шляхтою рішучо заведе наших народовців на ту дорогу, по котрій вони і доси вже ставили перші несміливі кроки — на дорогу денунціяцій, кружкової виключности, сектярского фанатизму, стіснюваня прав особистих усякого Русина, думати так або інакше в справах народних. Се вже, коли би справді настало, мусілоби мати найшкідливійший вплив на нашу суспільність не тілько з погляду політичного, але й з погляду морального. Така програма, як нам бачиться, не поборе москальофільства, тілько зміцнить вузкий шовінізм та серпівізм, на котрі уже й тепер галицка Русь сильно хорує. Що ми не дуже помиляємось, що воно щось на те виходить, видно з ликуючої передовиці „Діла“ ч. 257. Тут величаєся названий нами вистуи д. Романчука в соймі і звеся висказану ним „програму“ виключно вказаною Русинам теперішними політичними обставинами в Галичині, з одного боку, і „почутьем нашого достоинъства народного, почутьем нашои самостойности національной, свѣдомостію нашихъ потребъ національно политичныхъ та культурныхъ и досвѣдами въ исторіи“, з другого боку. Далі, кажеся в тій статі, що всякі інші руські гурти в Галичині — се тілько фракції. що їх програми перечать програмі д. Романчука та що всі інші руські гурти в Галичині „своими чинами компромітують Русь галицку“. Очивидячки, що в число названих „Ділом“ „руских фракцій“, попали й ми, руско-українскі радикали, і що орган галицких народовців має й нашу програму за шкідну для рускої справи. А що наша програма йде до як найбільшої волі та поступу в державі й краю, між іншими і для Русинів, то... нехай усенкий виводить із сего, що знає. Що польскі шляхтичі і т. і. тут не в тімя биті, про те переконують нас слова Czasu, котрий жде від народовців фактичного поборюваня москальофільства тай руского радикалізму і каже, що аж тоді Поляки робитимуть народовцям виторговані уступки. Ми певні, що такі заходи радше відпихнуть Українців від Австрії, і що вони здобудуться на загальний протест против такої українскої політики галицких народовців. Ми від себе против неї протестуємо і кличемо: „Уважайте, панове громада, кого вам вибирати на послів до ради державної! Шукайте собі тілько таких кандидатів, що стоятимуть за вашими справами та справами загальної свободи, доконче потрібної для вашого розвою. Стійте твердо при таких кандидатах і не лякайтеся, коли ті сили, що доси стояли против усіх щирих Русинів, тепер стануть на боці своїх вибраних в межи них. Стійте, як доси, в опозиції до правительства і вимагайте того від своїх кандидатів. Руским послам, — представникам руского демосу, — не місце на правиці, між кле-

рикалами та великими панами; руским послам місце на крайній лівиці, побіч Пернерсторферів; рускому народови та цілій рускій інтелігенції не здаватися на ніякі торги, а добиватися повних людских і горожанских прав можности повного економічного, політичного та культурного розвою, в союзі з такими-ж людьми інших народностей Австрії.

Редакція.

Радикальний посол.

Коли тамтого року великопанский посол Роздвадовский образив руский клюб, то з усіх его членів найшовся один тільки чоловік, др. Теофіль Окуневский, що чинно росправився за те з п. Роздвадовским. Поступок дра Окуневского був радикальний, і ми й через те назвали его радикальним послом. Коли-ж сего року одна частина руского клюбу пішла на те, що висше росказано, а друга — москальофіли показалася, в промові дра Антоневича, крайними реакціонерами та сервілістами (др. Антоневич заявив, що москальофіли не думають приймати руско-украйінскої літератури, бо вона вся смердить Жэневою і змагають до зруйнованя всіх читалень народних, бо вони ширять „анархію“ та „деморалізацію“, остаточно-ж заявив згоду з програмою народовців, с тим додатком, що коли народовскі бесідники заявили ограничену льояльність для Австрії, то москальофіли заявляють льояльність без границь); коли всі ті рускі посли, народовці і москальофіли, що завше так гремліли против езуітів та Змартвихвстанців, — тепер, при дебаті над запомогою для сих остатних 27 падолиста, мовчали, мов води в рот набрали, а частина їйх навіть голосувала за запомогою для Змартвихвстанців, — то знов таки один др. Окуневский, на власну руку заявив рішучо, що голосувати буде против названої позиції, через те, що такі патри в свій час погубили і Польщу, і Украйіну, і тепер гублять тай губити будуть Русинів тай Украйінців. Против них повинен завше чутися протест, поки хоть одна руска душа засідає в соймі. При тім др. Окуневский відповів панам Полякам тай п. намістникови — котрі радили Русинам записуватися під прапор західно-европейскої культури і католіцизму, — що сих двох річей годі мішати в одно, бо католіцизм завше стояв против правдивого поступу і праедивої культури, що доказують такі жертви, як Галилей, Гус і Джіордано Бруно, з котрих першого мучено, а двох остатних навіть спалено. Тим то др. Окуневский і заявив, що під прапор католіцизму, а тим самим і під прапор наших владик ніколи не піде, як не піде і під прапор православія, котре було й є слугою темноти та двспотизму.

На другий день, наш митрополит С. Сембратович, забрав голос і виразив свій жаль, що син такого примірного священника, чоловік, котрий колись в гімназії був такий смирний та набожний, обізвався так про католіцизм. На се заявив др. Окуневский, що в соймі нема поповичів, а є посли, і він, яко посол, ще раз каже, що своіх слів не бере назад, що при своіх поглядах стоїть і стояти буде і ніяких упімнень від ніяких властей не прийме. Вкінці додав др. О. що говорить се під відвічальностію ще не веріфікованого посла (як звісно, сойм і доси не потвердив вибору дра О. і соймова більшість могла би уневажнити его вибір.)

Сими своіми виступами др. Окуневский став фактично на грунт одної з головних основ нашої радикальної партії — раціоналізму, став чинно на бік нашої радикальної партії та один у соймі спротивився угодовій політиці з усіма ей наслідками, став на бік опозиції супротів правительства в загалі. Підносимо сей факт радо, тим більше, що він дає нам право надіятися на поміч дра Окуневского при організованю опозиції супротів правительства в тім напрямі, що виложений в передовій статі. Сподіємося, що провінція попре нас громадно. *Редакція.*

Аби тілько по руски!

Пишім лише по руски! Такий оклик лунає, остатним часом, по всій галицкій Руси. Під таким заголовком подає й „Діло“ (в 252 ч.) ось-яку новинку, повторену радо й іншими народовскими та й москальофільскими газетами: „До Глубічка великого зїіхав делегат судовий перевести секвестрацію на користь жида Зеліга Фельбербавма. А що поданє о секвестрацію внесене було в рускій мові, тож і рішенє судове видано по руски П. делегат, не вміючи по руски, каже до жида: „Nie wiem co tu napisano; jak ja będę przeprowadzał sekwestracją? „А що мені до того, відповідає жид, я вас, пане делегате, прецінь не буду вчити по руски“. Біда! делегат в клопоті, до кого би то удатися, щоби ему перечитав судове припорученє, аж вкінці жид змилувався над неуком руского язика і покликав одного селянина, щоби відчитав руске письмо з суду і допоміг орігінальному делегатови виконати urzędowanie. Прийшов наш селянин, письмо відчитав, а відчитавши, висказав своє велике здивованє, що п. делегат не уміє по руски, а він-же, хлоп, уміє і по руски і по польски!“

Просто й ясно. Нехай пропадає хлопска земля, аби тілько поданє і вирок на ліцітацію були писані по руски, та аби й той, що переводить ліцітацію, умів по руски, бо інакше можна би, крий Господи, лишити ліцітованому бодай на якийсь час переконанє, що грунт іще в его руках! Ось що значить, мову класти висше всего. Ми не дивуємося, що в сій нагоді раді спільно, і жид, і дописуватель, і редакціі рускі, бо очивидячки тут остатних обходить тілько мова, першого тілько хлопский грунт, а дивуємося, що той письменний селянин промовив до делегата про мову, а змовчав про те, що в тій мові ухвалено. Чи й не чув того? Сумніваємося. Отже шануймо свою мову, знаймо ей, вживаймо ей скрізь, де треба, тілько не забуваймо, що важнійше від мови є те, що в ній говориться, чи пишеся, або до чого воно веде, а то впинимося загально в такім, як отсе росказано. А велика більшість рускої інтелігенції таки па тій дорозі.

М. П.

*

Соціологія руских послів.

I.

Дуже часто буває у нас, що коли заговориш про які небудь важнійші реформи суспільні, так зараз почуєш з уст ріжних людей: „Е, наш край дого не дозрілий!“ Кілька разів ми чули, що наш край недозрілий був до знесеня панщини, до заведеня конституції, примусу шкільного і т. і., так що нас зовсім не дивувалоби, якби ми в найблизшій будущині почули, що наш край, а власне люд, недозрілий до диханя свіжим воздухом і споживаня тілько хліба й страви, кілько потрібно для розвою чоловіка. Найсумнійше те, що про таку недозрілість звичайно говорять люде, котрі себе вважають великими практиками і голосять світови, що вони стоять на „рідним, питомім, національнім грунті“ та „числяться з обставинами“.

От хотьби й турецкий посол, д. Кость Телішевский! По его думці, висказаній в промові соймовій, за внеском зміни соймової ординації виборчої, засада загального голосованя се „річ, до котрої людскість повинна стреміти, але поки що, на нині, річ неужиточна, а може навіть і шкідна для загального розвитку“. Ш. посол „числиться з фактичними даними: з поглядами більшости сойму (шляхти польскої. Ред). та правительства“ і думає, що „ані бажаня, ані погляди народу ще не доспіли на тілько, щоби собі здати докладну справу в далекосяглости загального голосованя, ані теперішна система державна тій засаді не єсть прихильна“. Що теперішна система державна не є прихильна тій засаді, се розуміється само собою, бо ніяка система державна не є і не може бути прихильна засаді, що змагає до ві цілковитого перестрою. Що шляхта галицка їй неприхильна, се також зрозуміле, бо засада та нівечить до решти шляхетскі привилеї, а змаганє шляхти йде до того, щоби робучий народ і по віки вічні був до житя політичного недозрілий. Але-ж цікаво знати, чийіх інтересів боронить у соймі д. Телішевский? Чи інтересів правительства, що так з ним дуже числиться? чи інтересів шляхти, що так ними турбуєся? І який власне доказ може він дати на те, що наш народ не дозрів до загального голосованя? Ш. посол турецкий навіть не думав давати який небудь доказ; очивидно, він такий певний тої недозрілости нашого народа, що навіть розмову про те вважає непотрібною. Та, на лихо єму, напр. мужики снятинского повіту взяли се діло з другого кінця і ухвалили, добиватися в соймі і в раді державній загального голосованя. Та ми певні, що сей факт і другі подібні факти не швидко ще вибють із голов наших „практичних політиків“ знаменитую ідею недозрілости народної, бо ідея та є у них виразом одної слабости — невіри в жизненність народа, без огляду на те, чи самі себе вони звуть „настоящими рускими“ чи народовцями.

Ся невіра спонукала Телішевского до таких скоків у згаданій промові. що варто їм близше приглянутися. Д. Т., не бажаючи загального голосованя, домагаєся тілько, щоби голосованє, на підставі теперішної ординації виборчої, було безпосереднє, т. є. щоби ті, котрі тепер по селах вибирають виборців, що опісля голосують на посла, — самі безпосередно голосували на посла. Голосувати малиби тілько ті, що платять податки. Тілько ш. посол якось кумедно розуміє плаченє податків. „Ся засада, — каже він, — признає тим, котрі дають гроші на оплату всіх потреб державних, право, щоби забирали голос і рішали, як той гріш ужити“. Ш. посол мабуть ніколи не бачив на очи буджету державного, бо очивидячки не знає, що майже половина всіх доходів державних походить із т. зв. податків посередних, котрі платить кождий, але то кождий член держави, мущини і жінки, старі і діти. А преціньплаченє податків посередних у нас не дає права голосованя, і вже само консеквентне переведенє єго власної засади,—плати податків, — значилоби заведенє загального права голосованя. Забув ш. посол ще про один податок, може найтяжший з усіх, податок крови-рекрута, котрий в найбільшій мірі платять найбіднійші, т. є найчисленнійші верстви, іменно ті, котрі ш. посол уважає недозрілими до забираня голосу про те, де і за що має бути кров їх пролита?

Для доповненя характеристики соціологічних поглядів посла д. Телішевского, годиться піднести ще одну річ. Ш. посол дуже остро вдарив на засаду заступництва інтересів. По єго думці, „такої засади на ділі нема на світі, то фікція, ілюзія“. Значить, фікція і ілюзія те, що посол Телішевский заступає інтереси селянскі. Єго виборці повинні се собі добре затямити і про нагоді запитати єго, чийі властиво інтереси в н заступає? і чи в загалі заступає які небудь інтереси, чи ні? По думці д. Телішевского, „окремість інтересів більшої і меншої посілости в нашім краю абсолютно не має рації, а могла би мати рацію одинока окремість народна“. Окремість інтересів більшої і меншої посілости винайшли Бахи та Шмерлінги, „щоби край, котрий до того часу становив цілість і відроджувався на підставі почутя загального добра та йшов одною дорогою, розбити на окремі табори суспільні“. Читаючи се, просто думаєш, що посол Телішевский вчора з неба впав. По єго думці, перед 1861 роком у нас не було ані хлопа, ані пана, не було панщини, не було визискуваня, не було 1846 року, не було боротьби за ліси і пасовиска, а тілько була „цілість і відродженє на підставі почутя загального добра“. Окремі верстви суспільні, а значить і їх окремі інтереси, були, по думці д. Т-ого, надіктовані з Відня; доба конституційна, що почалася від 1861 р., була власне тілько руйнованєм того відродженя, котре цвило за часів панщини та абсолютизму. Справді, коли посол Романчук признався в соймі, що суть політики руских послів є „поміркований лібералізм“, то мусимо сказати, що посол Телішевский дуже-дуже поміркований ліберал.

Редакція.

ВЛАСТЬ ТЕМНОТИ.

ДІЯ V. Особи V-тої дії: Микита, Анися, Акуліна, Яким, Матрона, Анютка, Марина, муж Маринин, 1-ша дівка. 2-га дівка, урядник, звозчик, дружба, сваха, князь Акулінин, війт, гості, баби, дівки, народ на весілю.

ДІЯ V. Гумно. На самім переді оборіг, на ліво тік, на право стодола, з отвореними дверима, в дверях солома, в глубині видно двір і чути співанки та бубен. Ідуть доріжкою мимо стодоли д хаті дві дівці.

ПОЯВА І. Дві дівці,

1-ша дівка. От, видиш, як пройшли, і землі не заваляли, а слобадою біда! болото... (Остановляються, отирають соломою ноги).

1-ша дівка. (дивиться в солому і бачить щось). А се що тут?

2-га дівка. (придивляється). Се Митрич, йіхній робітник. Ади, як упився.

1-ша дівка. Та він, бачу, не пив?!

2-га дівка. До поданої днини, видко.

1-ша дівка. Диви-нося, він, видко, сюда за соломою прийшов. Ади й посторонок у руках, та так і заснув.

2-га дівка (наслухає). Все ще ладкають. Певне, ще не благословили. Акуліпа. кажуть, і заводити не заводила.

1-ша дівка. Мама казала, не рада йде. Йій вітчим нагрозив, а то би ні за що не пішла. Адже-ж за неї що говорили!

ПОЯВА ІІ. Ті самі й Марина (догоняє дівки)

Марина. Здорові були, дівчата!

Дівки. Здорові були, тіточко!

Марина. На веселє, любятка?

1-ша дівка. Та вже по нашім. Так, подивитися.

Марина. Викличте-но там мого старого, Семена з Зуєва. Знаєте чей?

1-ша дівка. Та як не знати? Рідня він-ді князеви.

Марина. Як-же, свояк мому господареви князь.

2-га дівка. Чомуж сама не йдеш? На весілє та не йти.

Марина. Не хочеся, голубко, тай ніколи. Їхати треба Ми на весілє й не збиралися. Ми з вівсом у місто. На попас стали, а старого мого й зазвали.

1-ша дівка. А ви-ж до кого зайіхали? до Федоровича?

Марина. У него. Так я тут постою, а ти виклич. голубко, мого старого Виклич, голубочко. Скажи: баба твоя, Марина веліла йіхати; товариші запрягають.

1-ша дівка Що-ж, ладно, коли сама не підеш. (Дівки відходять стежкою до двора Чути співанки та бубен).

ПОЯВА ІІІ. Марина (сама).

Марина (задумується). Піти би не завадило, та не хочеся, бо не бачилась я з ним від тоді, коли мя відрікся. Другий рік. А кинула би я оком, як він живе з своєю Аниссю. Кажуть люде — незлагода у них. Баба вона неделікатна, норовиста. Згадував він чей не раз. Полакомився на стиле житє. Мене проміняв. Ну, та Бог з ним, я злого не памятаю. Тоді гірко було Ах, гірко було! А тепер перестерпілося на собі і забула. А рада бих ся подивити на него .. (Дивиться ід дворови, бачить Микиту). Ади! Чого-ж се він іде? Певне дівки єму сказали? Що-ж се він від гостей пішов? Піду я гет.

ПОЯВА ІV. Марина й Микита (іде зразу погнюпивши голову і махаючи руками та бормоче.)

Марина. Тай похмурний же!

Микита (бачить Марину, пізнає). Маринo! Приятелю коханий, Мариночко! Ти чого?

Марина. Я за своім старим.

Микита. Чому-ж на весілє не прийшла? Подивилабися, посміялибися з мене.

Марина. Чого-ж мені сміятися? Я за господарем прийшла.

Микита. Ех, Мариночко! (Хоче єї обняти).

Марина (сердито відхиляється). А ти, Микито, не будь такий зручний. То було, та минуло. За господарем прийшла. У вас він бачу?

Микита. Не згадувати, значить, давного? Не велиш.

Марина. Давного ніщо згадувати. Що було, то минуло.

Микита. І не вернеш, значить?

Марина. І не вернеся. Та що-ж ти пішов? Господар, та з весіля пішов?

Микита (сідає в солому). Що пішов? Ех, коби ти знала та відала!... Скучно міні, Марино, так скучно, аби й не дивитися. Вилів ізза стола тай пішов, від людей пішов, аби тілько не бачити нікого.

Марина (підходить ід нему близше). Що-ж таке?

Микита. А те, що йідою не зайім, питєм не запю, спанєм не засплю. Ах, тошно міні, так тошно. А найдужше тошно міні, Марипочко, що сам я, і ні с кем міні моєго горя розігнати.

Марина. Без горя, Микито, не проживеш. Та я своє пролакала і минулося.

Микита. Се про давнішне, про старе. Ех, приятелю, пролакала ти своє горе, а міні от дійшло!

Марина. Та що-ж так?

Микита. А те, що обридло міні все моє житє. Сам собі обрид. Ех, Марино, не вміла ти мене держати, погубила ти мене тай себе! Що-ж, хиба се житє?

Марина (стоїть коло стодоли, плаче та здержуеся). Я на своє житє, Микито, не нарікаю. Моє житє, дай Боже всякому. Я не нарікаю. Покаялась я тоді старому моєму. Простив він мене. І не докоряє. Я на своє житє не нарікаю. Старий смирний. І приязний для мене, я єго діти одіваю, обмиваю! Він мене також жалує. Чого-ж міні жалуватися? Так, видко, Бог судив. А твоє житє що-ж? У богатстві ти...

Микита. Моє житє!... Тілько весіля трі-

вожити не хочеся, а от узяв би отсей посторонок (бере в руки посторонок із соломи), та на отсій перекладині перекинувби Та сильце зладивби гарненько, та виліз на перекладину, та головою туди. От яке моє житє!

Марина. Та ну-бо, Христос із тобою!

Микита. Ти думаєш, я на жарт? Думаєш, що пяний? Я не пяний. Мене тепер і пяність не береся. А туск іззів мене, туск. До решти, так зайів, що нічо міні не миле! Ех, Мариночко, тілько я пожив з тобою, тямиш, на залізниці ночи ночували?

Марина. Ти, Микито, не рази, де наболіло. Я слюб узяла і ти також. Гріх мій прощений, а давного не займай...

Микита. Що-ж міні зі своїм серцем діяти? Куди дітися?

Марина. Що діяти? Жінка у тебе є, на другі не будь ласий, а свою бережи. Любив ти Анисю, то й люби.

Микита. Ех, тота міні Анися — полин гіркий; вона міні гей суха трава ноги спутала.

Марина. Яка вже є, все жінка... Та що толкувати? Іди радше д гостям, та міні чоловіка виклич.

Микита. Ех, якби ти знала всі діла... Та що говорити!

ПОЯВА V. Микита, Марина, ві чоловік і Анютка.

Чоловік Маринин (виходить від двора червоний, пяний) Марино! Господине! Стара! тут-варе ти?

Микита. От і твій господар іде, тебе кличе. Іди!

Марина. А ти що-ж?

Микита. Я? Я полежу. (Лягає в солому).

Чоловік Маринин. Де-ж вона?

Анютка. А он вона, коло стодоли.

Чоловік Маринин. Чого стоіш? Іди на весіле! Господарі кажуть тобі йти, честь ізробити. Зараз пойіде весіле, і ми підемо.

Марина (виходить на зустріч чоловіко ви). Та не хотілося.

Чоловік Маринин. Іди, кажу. Випємо по порції, Петруневи опришкови на здоровє. Господарі гніваються, а ми на все поспіємо. (Чоловік Маринин обіймає ві і, потикаючися з нею разом відходять).

ПОЯВА VI. Микита й Анютка

Микита (підводиться і сідає на солому). Ех, побачив я ві, ще тошнійше стало. Тілько й було житя, що з нею. Ні за-що, ні-про-що погубив свій вік; погубив я свою голову! (Лягає). Куди дінуся? Ах! Розступися, мати сирє земле!

Анютка (бачить Микиту і біжить ід нему). Тату, а тату! Тебе шукають. Всі уже, і хрестний благословили. Абих так дихала, благословили, ужє сердяться.

Микита (про себе) Куди дінуся?

Анютка Ти чого? Що говориш?

Микита. Нічого я не говорю Що вчепилася?

Анютка. Татку! ходім-бо! (Микита мовчить. Анютка тягне єго за руку). Тату, іди-ж бо благословити! справді, сердяться, лають.

Микита (вириває руку). Дай покій!

Анютка Та, ну-бо!

Микита (грозить йій посторонком). Стунай, кажу! Я тобі!

Анютка. То я-ж маму пришлю (Втікає).

ПОЯВА VII. Микита сам

Микита (підводиться). Ну, як я піду? З яким лицем? Як я йій ув очи гляну? (Лягає знов). Ох, якби дира в землю, сховав би ся. Не бачилиби мене люде, не бачивби нікого. (Знов підводиться). Та не піду я... Най счезають зовсім. Не піду. (Знимає чоботи і бере посторонок; робить з него сильце, закидає на шию). От-так.

ПОЯВА VIII. Микита і Матрона. (Бачить матір. Знимає посторонок із шиї і лягає знов у солому).

Матрона (підходить скоро). Микито, а Микито! Ади, й не обзиваєся. Микиточко, іди, іди, ягідко. Нетерпеливиться народ.

Микита. Ах, що ви зо мною зробили? Не чоловік я став.

Матрона. Та чого ти? Іди, синку, як належиться, поблагославити, та й на бік. Адже-ж чекає народ.

Микита. Як міні благословляти?

Матрона. Звісно, як Хиба-ж-не знаєш?

Микита. Знаю я, знаю. Та кого благословити буду? Що я з нею зробив?

Матрона. Що-ж ізробив? Ото ще згадує! Ніхто не знає: ні кіт, ні кітка, ні піп Микитка. А дівка сама іде.

Микита. Та як іде?

Матрона. Звісно, зо-страху йде. Та йде-ж. Та що-ж діяти? Тоді би думала. А тепер йій упиратися годі. І сватам також кривди нема. Оглядали два рази дівку, тай грошики у неї. Все шито, крито.

Микита. А в льоху-ж що?

Матрона (сміється). Що в льоху? Капуста, гриби, картофля, бачу. Що старе згадувати?

Микита. Рад би я не згадувати. Та не можу. На-коли подумаю, так от і чую. Ох, що ви зо мною зробили?

Матрона. Та що-ж ти справді вередуєш?

Микита (обертаєся ниць). Мамо! не муч ти мене. Міні от поки дійшло!

Матрона. Та все-ж таки треба. І так говорить народ, а тут раптом піпов батько, нейде; благословити не осмілиться. Зараз стосувати стануть. Коли почнеш боятися, зараз догадуватися стануть. Ходи відважно, не зроблять злодієм. А то тікаєш від вовка, наскочиш на медведя. Найдужнє міни не показуй, не лякайся, хлопче, а то гірше визнають.

Микита. Ех, запутали ви мене.

Матрона. Та годі, ходім. А вийди та поблагослови; все, як повинно бути, як належиться, тай годі.

Микита (лежить ниць). Не можу я!

Матрона (сама з собою). І що сталося? Все нічого, нічого, та раптом найшло. Наврочили, видко. Микитко, вставай! Диви, онде й Анися іде, гостей покинула.

ПОЯВА IX. Микита, Матрона й Анися.

Анися (убрана, червона, пяна). І гарно так, матінко. Так гарно, чесно! І як народ задоволений!... Де-ж він?

Матрона. Осьде, ягідко, осьде. В солому ляг тай лежить. Нейде.

Микита (дивиться на жінку). Диви, також пяна. Як бачу — з душі пре. Як з нею жити? (Обертається ниць). Убю я ві коли небудь. Гірше буде.

Анися. Он куди, в солому зарився. Упився-варе? (Сміється). Полежала би й я з тобою тут, на ніколи. Ходім, доведу. А вже як гарно в домі! Приємно подивитися. І гармонія! Грають баби, гарно як. Пяні всі, уже так велично, так гарно!

Микита. Що гарно?

Анися. Весілє гучне, весілє. Всі люде кажуть, на диво яке весілє. Так чесно, гарно все. Іди-ж. Разом підемо... я випила, та доведу. (Бере Микиту за руку).

Микита (вириваєся з відразою). Іди сама. Я прийду.

Анися. Чого воркочеш! Всіх бід ізбулися, розлучницю віддали, жити нам тілько, радуватися Все так чесно, по закону. Уже так я рада, що й сказати годі. Немов я за тебе в-друге заму ж іду... І-і! народ так задоволений! Всі дякують. І гості все гарні. І Йван Мойсеіч, тай пан урядник. Також честь зробили.

Микита. Ну й сиди з ними, по-що прийшла?

Анися. Та справді йти треба. А то-ж по якому, господарі пішли і гостей лишили? А гості все гарні.

Микита (встає, оббирає з себе солому). Ідіть, а я зараз прийду.

Матрона. Нічна зазуля денну перекувала. Мене не послухав, а за жінкою зараз пішов (Матрона й Анися ідуть).

Матрона. Ну, йдеш?

Микита. Зараз прийду. Ви йдіть, я слідом. Прийду, благословити буду... (Баби остановляються). Ідіть... а я слідом. Ідіть-же. (Баби відходять).

Микита (дивиться за ними задуманий).

ПОЯВА X. Микита сам, потім Митрич.

Микита (сідає і роззуваєся). Так і пішов я! Як-же! Ні, ви попукайте, чи нема на перекладині. Росправив сильце, та скочив із перекладини і шукай мене. І посторонок, боле, осьде. (Задумуєся). То би розігнав хоть-яке горе — розігнавби! А то он воно де, в серці воно, не виймеш ніяк. (Кривиться Анисі). „Гарно, і-і гарно як! Полежу з тобою!“ У! пікорбо стара, підла! На ж тобі, обіймайся зо мною, як із перекладини здоймуть. Все одно. (Хапає посторонок, трібує єго).

Митрич (пяний піднимаєся, не пускає посторонка). Не дам. Нікому не дам. Сам принесу. Сказав принесу соломи — і принесу! Микитко, то ти? (Смієся). Ах, чорте! Варе за соломою?

Микита. Давай посторонок!

Митрич. Ні, погоди. Післали мене мужики. Я принесу... (Піднимаєся на ноги, починає згрібати солому та потикаєся, поправляєся і під конець падає). Єі верх. Перемогла!..

Микита. Давай-же ліци!

Митрич. Сказав — не дам Ах, Микитко, дурний ти як свинский пуп. (Смієся). Люблю тебе! а дурний ти. Ти дивишся, що я впився. А міні чорт с тобою! Ти думаєш, ти міні потрібний?... Ти дивися на мене! Я капраль! Дурак, не вмієш сказати: унтер-офіцір гренадерского єя Велічества найпершого полку, — цареві, вітчині служив вірою і правдою. А хто я? Ти думаєш, я вояк? Ні, я не вояк, а я найостатнійший чоловік, сирота я, заблуда я. Зарікся я пити. А тепер став пити!.. Що-ж, ти думаєш, я боюся тебе? А як-же! Нікого не боюся. Запив, то запив! Тепер неділі дві смалити буду, картофлі під оріхом посаджу. До хреста пропюся, шапку пропю, абшид заставлю і не боюся нікого. Мене в полку били, абим не пив! Сікли, сікли... „а що, повідають, будеш?..“ Буду, повідаю. Чого йіх боятися; от який я! Який є, такого Бог дав. Зарікся — не пити. Не пив. Тепер запив, пю! І не боюся нікого. Бо не брешу, а як правда... Чого йіх боятися? Ось вам, як якийсь казав, я! Міні ніп один казав. Диявол — він архихвалько. Як, повідає, почав ти хвалитися, зараз ти й налякаєшся. А як став лякатися людей, зараз він безпятий, зараз і сцапав тебе і попер, куди єму треба. А що я не боюся людей, то міні й лехко. Начхаю єму в бороду, лабатому, матери єго поросятини. Нічого він міні не зробить. На, кажу, викуси!

Микита (хреститься). І що-ж се я, справді? (Кидає посторонок).

Митрич. Чого?

Микита (піднимаєся). Не кажеш боятися людей?

Митрич. Є чого боятися. Ти на них у парні подивися. Всі з одного тіста. У одного товстійше черево, у другого худше; тілько й ріжниці в них. Є кого боятися, в рот йім питльованого пирога з горохом.

ПОЯВА XI. Микита, Митрич і Матрона (виходить із двора).

Матрона (кличе). Та йди-ж бо вже раз!

Микита. Ох! Та й лішше так. Іду! (Іде із дворові).

СЦЕНА 2-га. Переміна декорації. Хата 1-ої дії повна народу, що сидить за столами і стоїть. В переднім куті Акуліна з князем. На столі образи і хліб. Між гостями Марина, чоловік єі, урядник. Баби співають пісні. Анися честує горівкою. Пісні втихають.

ПОЯВА І. Анися, Марина, Маринин чоловік, Акуліна, князь, звощик, сваха, дружба, Матрона, гості і народ.

Звощик. Їхати, то їхати, а церков хиба близько?

Дружба. А от зажди, вітчим поблагословить. Та де-ж він?

Анися. Іде, зараз іде, любятка. Випий те ще по порції, не гнівайтеся.

Сваха. Що-ж так довго? Уже від коли чекаємо!

Анися. Прийде. Зараз прийде. Стрижена дівка коси не заплете, не пропаде. Пийте, гостеньки. (Частує горівкою). Зараз іде. Попіграйте ще, красуні, поки що.

Звощик. Та вже всі співанки виспівали, чекаючи. (Баби співають, серед пісні входить Микита і Яким).

ПОЯВА ІІ. Ті самі. Микита й Яким.

Микита (держить Якима за руку і пхає навперед себе). Іди, батеньку, без тебе годі.

Яким. Не люблю я, значить, теє..

Микита (на баби). Годі, перестаньте. (Оглядає всіх у хаті). Марино, ти тут?

Сваха. Іди, бери образ, благослови.

Микита. Погоди, є час. (Оглядається). Акуліно, ти тут?

Сваха. Та що ти народ перекликаєш? Дс-ж їйй бути? Що він чудний такий..

Анися. Батеньки рідні! Та що-ж він роззутий?

Микита. Татку, ти тут? Дивися на мене! Мире православний, ви всі тут, і я тут! Ось вам я! (Падає на коліна).

Анися. Микитко, що се ти? О, головонько моя!

Сваха. От тобі й на!

Матрона. Я й повідаю: перенився він французским, бачу, занадто. Одерзайся, що ти? (Хочуть підняти его, він не звертає ні на кого уваги, дивиться навперед себе).

Микита. Мире православний! Винен я, каятися хочу.

Матрона (тащить его за плече). Що ти, з розуму зійшов? Любятка, він збився з глузду, виведіть его.

Микита (відпихає ої плечем). Дай спокій! А ти, татку, слухай Перше діло! Маринко, дивися сюда. (Кланяєся їйй у ноги і піднимаєся). Винен я перед тобою, обіцяв тебе замуж узяти, звів тебе. Тебе ошукав, покинув, прости мене Христа ради. (Знов кланяєся в ноги).

Анися. І чого розтуманівся? Не до лиця зовсім. Що ніхто не питає. Встань ти, що вередуєш?

Матрона. Ойох, наслано се на него. І що се сталося? Навроченний він. Устань, що пусте плетеш? (Тягне его).

Микита (трясе головою). Не руш! Прости, Марино. Грішний я перед тобою, прости Христа ради. (Марина закривається руками, мовчить).

Анися. Встань, кажу, що начиняється! Згадувати загадав. Годі вередувати. Сором! О! головонько моя! Що се він, одурів зовсім.

Микита (відтручує жінку, обертаєся д Акуліні). Акуліно, до тебе бесіда тепер. Слухайте, мире православний! Окаянний я. Акуліно! винен я перед тобою. Твій батько не своєю смертію помер. Трутизною отроіли его.

Анися (скрикує). Головонько моя! Та що він?

Матрона. Не свій чоловік. Виведіть его. (Народ підходить, хоче взяти его).

Яким (заступає руками). Чекай! Ви, хло, теє, чекай, значить!

Микита. Акуліно, я его трутизною отроів. Прости мене, Христа ради.

Акуліна (схаплюєся). Бреше він! Я знаю хто.

Сваха. Що ти? Ти сиди.

Яким. О, Господи! Гріх, гріх.

Урядник. Беріть его! А віта пішліть та десятників. Треба акт іписати. Встань-ко ти, ходи сюда.

Яким (на урядника). А ти, значить, теє, ясні гузики, теє, значить, погоди. Дай він, теє, скаже, значить.

Урядник (Якимови). Ти, старий, дивися, не мішайся. Я мушу списати акт.

Яким. Який ти, теє. Погоди, кажу. Про ахту, теє, не толкуй, значить. Тут, теє, боже діло іде... каєся чоловік, значить, а ти, теє, ахту..

Урядник. Віта!

Яким. Дай, боже діло скінчиться, значить, тоді, значить ти і, теє, сповняй, значить.

Микита. Іще, Акуліно, перед тобою гріх мій великий, звів я тебе, прости Христа ради! (Кланяєся їйй у ноги).

Акуліна (виходить ізза стола). Пусти мене, не піду я замуж! Він міні велів, а тепер не піду.

Урядник. Повтори, що сказав єси.

Микита. Погодіть, пане урядникy, дайте договорити.

Яким (радісенький). Говори, дитятко, все говори — лекше буде. Кайся Богови, не бійся людей. Бог, Бог! Він во!...

Микита. Отроів я батька, погубив я, пес, і доньку. Я мав над нею власть, погубив ої і дитинку.

Акуліна. Правда се, правда

Микита. В льоху дошкою дитинку ої задушив. Сидів на ній... душив.... а в ній кісточки хрустіли. (Плаче). І закопав у землю. Я зробив, я сам!

Акуліна Бреше! Я веліла..

Микита Не борони ти мене! Не боюсь я тепер нікого! Прости мене, мире православний! (Кланяєся до-землі). (Мовчанка).

Урядник. Вяжіть его, весілє ваше, видно, розбилося. (Підходить народ із ременями).

Микита. Погоди, успієш... (Батькови кланяєся в ноги). Батеньку рідний! Прости і ти мене окаянного! Говорив ти міні з самого першу, як я до сеї блудної погани взявся, говорив ти міні: „Кігтик застряг і всій птичці смерть“, не послухав я, пес, твоєго слова, і

вийшло по твоєму. Прости мене Христа ради.

Яким (радісенький). Бог простить, дитятко рідне. (Обіймає єго). Сєбе не пожалував, Він тебе пожалує, Бог, Бог! Він во!

ПОЯВА III. Ті самі й війт.

Війт (уходить). Десятників і тут богато.

Урядник. Зараз протокол зробимо. Микиту вяжуть).

Акулина (підходить, стає поровень). Я скажу правду. Випитуй і мене.

Микита (звязаний). Нічого випитувати. Все я сам зробив. Я й задумав, моє й діло. Ведіть, куди знаєте. Більше нічого не скажу!

ЗАСЛОНА.

Опікуни міщан.

Не давно тому і до нас, до Калуша, завитала Ваша газета „Народ“, про котру ми до тепер нічогісінько і не знали, бо бачите, тут до нас рідко щось доброго і доходить, а то длятого, що маємо западто богато опікунів, на наші думки та працю; а ті стоять якби на сторожи, аби до нас яка відомість або яка ліпша часопись не дійшла. Про одного такого опікуна хотілибисмо вам дещо росказати. Се о. Губчак і єго син Спірідіон котрий покинувши гімназію, а не маючи що дома робити, заложив хор міщанский в Калуши. Міщане були тому дуже раді і тішилися з такої прихильности попівского панича, до біднійших по більшій частині і мало учених міщан, а передовсім молодці радо учащали на той спів, дивуючися, що батько нашого дірігента на се позваляє (бо він вже з засади всяким просвітним починкам противиться).

По якімсь часі хор співав досить красно в церкві і на вечерницях, котрі собі самі міщане справляли. Іншим, старшим міщанам се дуже подобалося, і вони зачали сей хор запрошувати на похорони і т. і., за що давали нашому управителеви маленьку надгороду. Но з часом наш Спірідіон зачав рідше сходитися з міщанами і підчас співу обходився з співаками як зі своїми підданими і то цілком подібно, як єго батько з своїми парафіянами. З співаками вже нігде не хотів показуватися, хіба на похорони, де вже не пристає на добровільній надгороді, але торгується і бере мало що менше, ніж єго батько, котрий тим способом має подвійну заплату. Ото-ж аж тепер ми спізнали, чому то так сердечно Спірідіон з початку заходився коло хору і чому батько єго тому не противився. Ще й інший факт свідчить про се. Одного разу зібралися наші міщане співаки в селі Пійлі коло Калуша, де власне був празник і відспівали богослуженє під проводом іншого молодця, котрий спів не менше від Спірідіона розумів. По сім запросили йіх селяне до себе, де при розговорах і співах забавлялися до пізної пори. Коли о сім довідався С., зачав лаяти остатними словами молодців, що поважилися десь співати без єго дозволеня, а передовсім сего молодця, що управляв сим співом. В неділю, коли сей міщанин прийшов на хори до церкви, і помимо того, що вже цілком не тиркався до співу, С. Губчак з подібним собі братом Михайлом взяв д. П. Т за карк і витрутив з хорів, так якби церков лиш до него і єго батька належала. Наш товариш, порадившися старших міщан, заложив собі осібний хор, до котрого міщане далеко раднійше горнулися, і, розвиваються далеко ліпше і свобіднійше ніж під проводом поповичів. Тепер заворушилась на нас (бо, бачите, й я до того хору належу), ціла попівска родина, а передовсім батько з синами і хотячи нас в біду ввалити, підозрівають о якісь недозволені річи Длятого намовили бурмістра п. Т. (котрий з свої сторони нам цілком не противиться), щоби той казав д. Т. П. прикликати і замкнути, а сам Спірідіон пішов до него (ніби то по свої ноти) шукати за недозволеними річами; і доперва батько д. Т. П. (уживши адвоката) постарався, що єго випустили з вязниці. Но на тім єще не конець. В наступаючу неділю о. Губчак на проповіди видумував несотворені річи на д. Т. П. і єго товаришів, котрих хтів від него відстрашити і казав, що йіх скаже позамикати, а зі свої сторони не дасть йім слобу ані не буде сповідати. По такій грозьбі кількох міщан від нас, хоть нерадо, відступили, боячись за слоб. З того видно, як нашому попови о тоє ходить, аби хто інший не взяв грошей за похорон, лиш він та єго син; хоть новоповсталому хорови (не задовго маємо тут у себе заложити читальню) о тім і не спиться, аби виключно лиш на погреби ходити. А вже й щось подібного було зайшло — бо коли помер оден наш товарищ і родичі єго запросили нас, абисьмо хоть співом віддали остатну прислугу покійникови (хоть і ми самі булиби тоє учинили, розуміеся, не за гроші), то о. Губчак, такой боячись, аби нам не заплатили, заявив, що нас накаже жандармами розігнати або не буде умершого ховати, і ми мусіли вступитися.

Що до вас, моі товариші, котрістe ся до тепер не дали відстрашити вашим попон від зачатого діла, то позістаньте такими і ма дальше, і не бійтеся того, що вам піп говорить бо, як видите, то єго вигади і єму дуже наручно, вас від читальні і інших просвітних починків відтягати.

Правду каже пословиця, що „лиш в мутній воді добре рибу ловити“, так само і з нами: доки, будем темними, доти і нами всякий буде опікуватися не в нашу користь, но як ми почнем читати більше книжок і газет, через що довідаємося, як собі поступають наші братя в інших сторонах нашого краю, то тогди забезпечимо свою працю від усяких кривдителів. Тогди і сини нашого попа перестануть живитися нашим гірко запрацьованим хлібом і будуть мусіли самі на той хліб заробляти, а не „бомки“ бити по місті, як до тепер. Тепер о. Г. накидує міщанам якусь газету „Червоную Русь“, на котру вони, не сміючи нічого отцу казати, тілько плечима

порушують, бо кажуть, що навіть язика тої газети добре не розуміють. Мігбим ще много фактів навести, котрі би ся тичили виключно лиш самого попа, але сим разом подаю лиш сей до відомости наших братів селян і міщан, котрі часто згадують про своїх опікунів. Може отці подібні о. Губчакови, через такі дописи колись перестануть обходитися з парохіянами як з вівцями, но будуть обходитися з нами як з людьми, через що й самі перестануть нарікати, що нарід їх не шанує і не має до них довіря; а їх архипастир у Львові також через те саме може перестане вічно видавати куренди на ті газети, що то вади таким попам витикають, а натомість звернеся до них самих і накаже їйм з народом більше по людски обходитися.

Міщанин.

Людска кривда в Станіславівщині.

Страх лихо, не по людски поступають собі у нас денекотрі війти по селах. От наприклад п. Винничук, війт з Угринова долішного, бувший учитель сельский, теперішний член виділу ради повітової, оглядач, віцедяк, кандидат на посла до сойму і т. і. страшно збив одного парубка з Угринова горішного за то, що той хотів женитися з дівчиною з Угринова долішного, котру п. Винничук на силу за свого великого приятеля віддати хотів. Або війт з Опришовець, послухавши ради свого „душ-пастиря“ — хотів парібка, котрого пер ед тим був замкнув до арешту — завести босого і простоволосого до церкви, — но той недався і війта заскаржив до суду. Нема то може в цілій Австрії такої сваволі, яку вирабляють деякі наші війти з писарнми своїми по селах. От хотьби і п. Абрум Фалик, війт з Кнігинина, котрий за кілька літ доброго господарованя в громаді — витяг громаді кілька тисяч з кишені, а сам натомість з бідного шинкаря став ся властителем кількох домів Було сего за богато де котрим громадянам, отже занесли скаргу на свого війта до ради повітової, котра виделєгувала в тій справі п. Буржинского, котрий назбирав много фактів з довголітної господарки сего сельского королика. Зарівно, як доносить „Діло“, порушив сю справу в виділі краєвім п. Гурик, через що зїїхав до Кнігинина радця виділу краєвого п Міхальский, а переглянувши справозданє делєгата ради повітової і переслухавши свідків, „увільнив“ п. Фалика від так тяжкого урядованя. Но чи то нащо придасться, побачимо по виборах громадских, котрі в тих днях відбутися мають. Булоби ся добре також стало, якби п. радця був заглянув і до Загвіздя, де, як ся показало, минувшого року писар громадский п. Стрільців побираючи через штири роки податки від громадян, не віддавав їйх до уряду податкового, але складав до власної кишені і при своїй надзвичайній ощадности потрафив збирати для себе з півтора тисяча золотих. Задивувало було то кількох громадян, як и Стрільців міг тілько грошей назбирати і якби о тім не міг знати війт, котрий вміє добре читати і писати. Довідавши ся о тім місцевий парох о. Каратніцкий, великий приятель війта, повикидав насамперед сих „безбожних бунтівників“ з церковного братства, а далі оголосив против них формальну війну. Ходили вправді наші селяне зі скаргою на попа аж два рази до станіславівского владики, але на дармо, бо піп як воював так і воює. Селяне вже і самі переконалися, що ліпше булоби піти до самого старости і єму ту справу добре представити, а не тратити на дармо часу на ходженю до владики. Що се так, на те найліпшим доказом є куренда львівского митрополита, видана против газети „Народ“ лиш за то, що витикала і витикає блуди інтелігенції, отжеж і попам. Якби то ми в Австрії мали право загального голосованя, то тогди би і найбіднійші могли вибрати своїх послів до ради громадскої, повітової, сойму і ради державної, то тогдибисьмо могли не лиш усунути ті надужитя, які ся тепер в денекотрих містах і селах діють, але також знести ті права, після котрих з одної сторони богато людей мусить тілько всякі тягарі поносити, не маючи з того майже жадної користи, — а з другої сторони маленьке число людей поносить малі тягарі, а зато має всякі користи. Читав-єм в літі в якійсь газеті, що п. міністер Таффе — котрий сказав колись ті памятні слова: „що єсьмо всі рівні перед правом“, — загадав був в Австрії запровадити право загального голосованя, але богачі єму сказали, що до того би не допустили.

Іванів.

Наші селяне й радикалізм.

Поміщаючи понизше дуже цікаве письмо ч. Павла Думки, мусимо завважати ось що. Перше. Що „Народ“ для загалу наших сільских людей за мало зрозумілий і за мало тикає їйх безпосередних справ — се правда. На се звертали нашу увагу від самого початку і се й ми самі чули, та годі було зовсім махнути рукою на нашу інтелігенцію, серед котрої власне від 1889 р. великий рух, але й велика замішанина в думках, велика ростіч в усяких починках. А що без інтелігенції нарід не встане двигнутися, то ми й мусіли звернути на неї велику увагу і проорувати їйй стежку до простонародя, словом, ми мусіли підготовляти інтелігенцію до народної служби. Через те мусіло в „Народі“ вийти богато критики, богато суперечки про справи, котрі наших селян безпосередно не обходять, а за сим безпосередні практичні селянскі справи не займили в „Народі“ такого видного місця, як ми бажали. Мимохіть і писали ми в „Народі“ за мало понятно для загалу наших селян. Зрештою, переконуємося, що таки годі видавати газету, рівно зрозумілу і рівно цікаву, і для

вище вчених, і для мало вчених, або й зовсім темних. Сю справу ми взяли сими днями під обраду, і постановили розвязати сі радикально, т. є. видавати, від нового року, що одну осібну газету для наших сільских людей, газету, котра буде йти в той самий бік, що „Народ“, тілько що буде тикати безпосередні, практичні справи наших робітних людей. „Народ“ буде, як досі, критикувати стан нашої суспільности, прояснювати нашій інтелігенції стан нашого простонародя, вказувати на поступ серед інших народів, виробляти думки про новий лад, який треба у нас заводити — словом, „Народ“ буде, так сказати, учительскою семінарією, а нова газета народною школою. При тім-же, від нового року „Народ“ буде й органом Украйінців у Росії. Розуміється, що обі газети будуть доповнятися і що інтелігентні члени нашої партії, по містах і селах, обовязані будуть пренумерувати обі газети, і обом помагати. Так само й більше вчені робітні люде по селах найдуть і в „Народі“, не одно цікаве й потрібне для них.

Що до другого — що до „господарів“ та наймитів, то тут ч. Думка, сам від себе, рушив справу дуже важну, над котрою, по поводу нашої програми, дуже побиваються і інтелігентні члени нашої партії, Русини та Украйінці, і ще більше, ті прихильники фабричних робітників, котрих наш виступ дуже обійшов. Отже власне сі остатні закинули нам, що ми, в нашій програмі, обстали тілько за господарями, а зовсім не за наймитами, на котрих, по їх думці, і у нас мусить покладитися соціалістична справа Противно, вже зі слів ч. Думки виходить, що наші „господарі“ будуть думати, що ми обстаємо тілько за наймитами і з них хочемо творити нашу партію. Як бачите, противуріче велике. Фабричні соціалісти нігде досі не бачило, в соціалістичних програмах, мужика, і їм чудно, що ми їх втягнули в свою програму. Вони кажуть, що перше всі господарі мусять зійти на наймитів, і аж потім пристануть до спільної господарки; а ми, напротів хочемо наших господарів переконати, що не треба чекати, аж ніхто з них не буде мати землі, а треба вже тепер гуртуватися хоть тими грунтами, що мають, та спасатися так від неминучої загибелі. Наші господарі, загалом нужденнійше стоять від великоміських робітників, навіть наших; їх заробки не можна навіть рівнати з собою; вони по найбільшій части не мають наймитів, коли тимчасом велика частина великоміських робітників не обходиться без слуг. Отже власне за такими господарями ми мусимо стояти, мусимо їх боронити від усякого здирства та вказувати їм дорогу, по котрій можуть дійти до чим раз більшого добробиту і чим раз більшої просвіти. Такі наші господарі не мають найменшої причини відтягатися від усяких сільских наймитів, що працюють на чужім; противно, вони повинни дружитися і спільно добиватися ліпшої долі бо-ж переважна більшість наших „господарів“ і самі, працюють яко наймити на панскім і т. і. Інша річ ті богатирі, по наших селах, що оброблюються тілько наймитами та наймичками. Тут ми безоглядно стояли і будемо стояти на боці наймитів та наймичок, котрих будемо організувати і всяко боронити. Отже, фабричні соціалісти, виступаючи против того, що ми хочемо помагати господарям, доказують, що не знають стану наших господарів; господарі-ж, котрі не прихильні наймитам, не розуміють, що їх нині-завтра жде така сама доля і що, значить, треба про се передом думати і забезпечитися. А єдина до того беспека — в спільности робітних людей, в спільній, громадскій господарці. Громади вже тепер повинни набувати від дворів та від камери грунти і напр. віддавати їх в аренду тим людім, що мало мають, або й зовсім не мають грунту, тілько під умовою, що не будуть ділитися грунтом, а спільно господарити. До того будуть помалу приставати й ті господарі, що мало мають грунту, та не можуть ані вижити з него, ані его оборонити від ліцитації. Таким чином вкоже помалу дійти до того, що наші громади матимуть увесь грунт у своїй стороні, а маючи его спільно, ніколи не допустять до того, щоби він як-небудь вимкнувся їм із рук, бо громада великий чоловік.

Коли вже про се бесіда, то згадаємо, при нагоді, й про статю о. Осафата Кобринского п. з. Безземельный пролетаріатъ въ Галичинѣ, що поміщена в 254 ч. „Червоной Руси“, на самім переді. Ся статя писана під безпосереднім вражінем нашої програми (о. Кобринский є парохом села Мишина під Коломиєю, де наш рух тепер найсильнійший), і взиває наших послів у раді державній та в соймі, щоби сею справою занялися, а іменно, щоби держава і край помогали селянам покупувати, на осібну власність, грунти панскі, камеральні та фундаційні. Автор малює теперішну плоху господарку на тих великих грунтах, вневняє, що наші дрібні господарі господарили би ліпше, і на доказ того, що наш нарід був би за тим, наводить громади, що набули або хотять набути від камери землю. Для нас статя о. Кобринского цікава ще й тим, що тут у-перве в „Червоній Руси“ згадуєся поважно про нашу партію. Ось слова о. Кобринского (в перекладі з руского воляпіку): „Спати (іншим Русинам) не пора; так названі радикали прочухались і вони будуть знати, що для народу доконче потрібно, вони покинуть деякі „мрії“ і будуть дбати про те, що для народу доконечне потрібно, а то найперше про наділи землі. Може деякі радикали будуть уже тепер кандидувати на послів до ради державної, та чи удержаться, чи ні, не знати. Однако, що за 6 літ пильної праці вони ввійдуть до ради державної та винхуть наших клерикалів, то пророчу їйи насеріо. Extrema se tangunt (крайности стикаються)“. Не знаємо, чи то в вини самого о. Кобринского, чи в вини редакції „Червоної Руси“, сей відзив чесного автора вийшов досить ненсний, бо не знаємо докладно, що він має, в нашій програмі, за мрії, а з чим годиться, і через те ми дуже були би вдячні ч. авторови, якби докладно розібрав нашу програму. Поки що нам ясно хиба тілько те, що о. Кобринский є не за спільною, громадскою власностію грунтовою та за спільною на ній працею, — чого хочемо ми,—а за розкавалкованем, на осібну власність і працю, навіть тих грунтів, котрі би громади набували від неробітних людей. Отже нам було би дуже цікаво знати, що перехилило о. Кобринского на бік індівідуальної грунтової господарки тай власности, бо ми й досі тямимо его дуже цінні статі в коломийскій „Русской

Радѣ“ (з половини 70-тих років), статі, в котрих о. Кобринский розвивав широкі пляни комуністичної громадської господарки. Тоді ті статі не звернули на себе уваги, але тепер, коли вже і серед нашої інтелігенції, і серед народу, досить сильно зросло почуте до спілки, — варто ті статі на-ново добути та босудити. Ми рішучо противні тому, щоби пабуту від неробітних людей громадами землю, ковальцювати, бо се людей від нужди не вратує: за кілька, або за кільканацять літ тоті дрібні кавалочки знов поліцитують, і наші люде остануть без землі. Тепер усяка господарка, на цілім світі, іде до того, що збиває вкупу матеріял до праці — ремісничої чи рільничої. І се й слушно, бо тілько так можна піднести видатність усякої праці; біда тілько в тім, що се від давна розуміють надто добре тілько неробітні люде, фабриканти та всякі дідичі, а не скрізь розуміють робітні люде, особливо ті, що працюють коло хліба. Розгону людского витвору до скуплювання всего сирого матеріялу і праці, наші робітні люде ніяк не здержать і, коли не зрозуміють того, що їм конче треба хапатися того самого, т. є. гуртованя праці та матеріялу до неї — грунтів, то названа витвірча машина похапає їіх по одному усіх і поробить наймитами скорше, ніж гадають. В наймитстві, та ще такім малоплатнім, як наше хліборобске наймитство, нидіють скоро сили і розум, котрих усе таки більше може бути у тих, що працюють на своїм. При їіх спільности, і одного й другого, було би далеко більше; з тої ніколи спільного грунтового посідання і спільної господарки, виходили би чим раз здоровійші та розумнійші покоління, котрі би мало но малу помогли впорядкувати громадску господарку в цілім краю. Ось чому ми звертаємося, з такими думками, не тілько до наших наймитів, а й до господарів Загал інтелігентних Русинів усіх партій, не має найменшої причини, робити тут інакше, як ми, не бути за соціялізацією праці й матеріялу до неї бо-ж інтелігенція руска також без своєї землі. Таке усуспільнене прямо повинні проповідувати і приватні Русини усяких партій і верстов, як д. Думка та о. Кобринский, і ще більше рускі товариства, особливо ті, що мають займатися такими справами, як москальофільске Общество покупки земель. Против засади спільности земляної та праці, котре би се товариство приймило, не бувби ніхто власне в Росії, — де деяким людям залежить на сім товаристві,—бо в Росії така спільність нічого дивного, навіть для уряду. Справді, уже в чім, як у чім, а в справах господарских повинні згодитися з радикалами, і народовці, і москальофіли, і навіть католики-Русини. В названій статі, о. Кобринский перший взиває наше доховенство, щоби занялося доконечно соціяльною справою. Нехайже-ж ті священники, що бажають народови добра, справді про се подумають і стануть тут також на грунті спільности.

М. Павлик.

Радбим де чого богато написати, но ще не зовсім я второпав, як стоїмо до себе, але що у Вас слово вільне, отже і я осміляюсь деяке сказати, заким ліпше порозуміємось.

Правда, Народ не єдну річ вивів закулісову, котрої ми, сліпці, перше не добачали; порушив устрій читалень, котрий, дай Боже, щоб ввійшов в житє; не лижеся ні з попами, ні з дяками, за що дістав анафтему, але й може мені дещо признаєте правди.

Перше, що Ваша часопись за мало порушує справ нашого сельского житя, щоби і менше мислячих більше займала, а при тім Вашу цирість до єго розвитку більше пізнавали, а розбори критичні та наукові хоть мають велику свою вартість, но ми, вибачте, ще на тім дурні, отже булоби добре, дещо трохи більше справам простонародя посвятити, будь про читальні, будь про обставини громадскі, як се по трохи було; при тім і такі повісти і повістки розцікавляючі, щоби міг свої зацінепілі нерви нераз трохи якось розрухати. А при тім нарід, обзнакомившися з Вашим ходом ліпше і, видячи, що Ви не словами, но і чинами доводите і ним не потураєте (не гордуєте. Ред.), — буде видів програму живу, котру потрафить добре зрозуміти, котрої му жадна куренда не відстрашить. Ви самі сказали, що Ваша праця повинна йти знизу, себ то від простонародя, отже і для того кладу, щоби Ваша часопись більше уваги на те звертала.

Люде гнуться, як ті лози, куди вітер віє, так і ми, темні. Заговорить хто яке приклонне слівце та вдарить в тую зболілу струну народного і людского чутя, то стаєся в очах півбогом-пророком, що має рай на землі засадити, — но, сли зачне брати поза межу та не в тую струну грати, то опускають люде такого пророка і зариваються знов в свої нори, доки який новий не появиться, щоби сю струну порушити, як у нас сталося з деякими путеводителями. Бо орган живий потрафить живої роздобути. Так і нині дивимось за тим Мойсеєм, щоби добув живої струї; щоби став чинником нашого заматерівшого житя; щоби розбудив межи нами могучий культ божества просвіти і зрівнав нас з другими людьми.

Отже Ви, світлі героі, стаючи на нове поле слави, стаючи на грунт нашого національного і культурного розвитку, стаючи до поправи волі-долі нещасного люду, если вас не лякає ні повінь бурдива, ні човпо дрантиве, і своєму роду хоче-

те вовни золотої дістати, — старайтесь дійти до тої рани вікової, котра змулила і сточила наші соки; старайтесь дійти до того осередка болю, і відповідного ліку йому напитати, і в дповідними дозами задавати, щоби виросла нова громада, вільна, як орел степу і оживила славу дідів своїх і батьків лукавих.

Друге, що до справ робітничих. На тім також порозумітись не можем. Правда, є то красна і гуманна ціль — помагати одні другим, а ще тим більше слабшим, але не єден з поміж нас скаже: „Ми господарі, не наймити, не зарібники; нас ся справа не займає". Хоть може не єден стоїмо гірше від зарібника (ми самі в себе зарібники), але завше чванимося: „Я господар! що мені до кого, най там самі про себе дбають, а в нас зарібники ті, що в скарбах, отже, коли хочуть поправити свою долю—най ся вчуть". Но де-ж їм до науки, то не одні животрупи з цілов своїов родинов; дс єму гадати о тім, що є люде, що дбають о поправу єго долі! Він побиваєся про кавалок хліба, котрого нераз по кілька днів не видає, но о деякім лехвари (сербанці. Ред). мусить працювати, заким випросить ту нужденну орнанію (ординарію, заплату в збіжу. Ред.) Отже, єсли Ви не тим оком глядите, єсли труд маленький простолюда хочете з високим зрівнати, то би треба добирати таких аргументів і образів, щоби відносини єдного до другого зблизити, щоби той зовимий господар не гордив біднійшим і мав си за обовязок про другого дбати; щоби і такий міський робітник чи господар міг зблизитись до того селюха та єден другого кривим оком не мірив, но щоби порозуміли обставини суспільного житя і взаімної праці.

Павло Думка.

Про американску Русь.

Давно ми вже не писали про американску Русь. Та і не було що радісного про неї писати. О. Андрухович, з особистої уразь, виступив протів усіх тих світлійших Русинів, що почали були заводити між нашими робітними людьми гарний лад просвітний, а по части й суспільний, і довів був до того, що ті всі організаційні зависки повпадали, що до одного. В своїй загонистости, о. Андрухович чорнив тих світлійших Русинів, між ними й о. Волянского, по американских і деяких наших краєвих газетах, як „Червоная Русь" і „Посланникъ", ніби то боронючи віру й нарід, а властиве стараючися обілити себе перед своїми духовними властями, щоби тілько не повертали уваги па єго приватне житє та не відкликували єго з Америки. О. Андрухович так опутав „Червону Русь", що та не схотіла навіть від о. Волянского помістити фактичного спростованя тих бріхонь, які о. Андрухович кинув у „Ч. Руси" на особу о. Волянского. Правду кажучи, о. Андрухович виказав не малу енергію й відвагу, котрі були би дуже корисні, якби о. Андрухович усе повертав на добре та поступове. Ото, коли вже й львівскому митрополиті броєня о. Андруховича стало за богато (бо о. Андрухович силоміць не пустив на парохію до Шенандори о. Обушкевича, москальофіла), і він візвав єго, щоби до 30 день вернув у Галичину, під загрозою скиненя з попівства, то о. Андрухович, (як знаємо від паочних свідків) так се оголосив у церкві: „Моі милі парафіяне! Розпущено чутку по місті, що мене єго преосвященство митрополит відкликав з парафії. Не вірте тому: я дістав письмо від митрополита, в котрім він хвалить мене, а вам всім, що стоїте при мині вірне, посилає своє благословенство". Тай потім, коли вже стало звісно, що єго митрополит таки відкликав, о. Андрухович і не думав уступити ся і мав говорити, що єму й сто папів та митрополитів нічого не зробить. Як кажемо, ся енергія була би дуже похвальна, якби вона була обернена на добро; ба, коли-ж бо воно як раз навиворот. О. Андрухович довів, своїм поступованем, до того, що став на ножі навіть в тою горсткою своїх парафіян, що були при нім остались. Вони не схотіли нічого платити о. Андруховичеви, отже він порадив собі так: поставив перед дверми церковними поліціянта, котрий відбирав від кождого, хто входив до церкви, по 10 центів і хто не давав, або кого о. Андрухович не бажав пустити до церкви, того поліціянт вів за обшивку за двері!..

Та, вже, боле, почалася реакція протів такого неладу тай протів о. Андруховича між самими рускими попами, що в Америці. А є їйх там уже, без о. Андруховича, 9, в них 2 Галичане, безженні: о. Грушка (Джерзі Сіті коло Нового Йорку) та Обушкевич (в Шамоках) і 7 угорскі Русини: о Гулович (нежонатий, в Фрі жниді), о. Волкай (жонатий в Газельтоні), о. Запотоцкий (жонатий, в Кінгстоні), о. Вислоцкий (жонатий, в Оліфанті), о. Дзюбай (нежонатий, в Вільзбері), о. Стефан Яцкович (швагер о. Дзюбая) і врешті о. Алексій Товт (Мінеаполіс, держава Мінесота). Отже власне сей останяий задумав скликати соборчик, на котрім би можна було з'єднити тих наших священників і зробити лад бодай у справах церковних. Той соборчик справді відбувся 29 жовтня у о. Дзюбая, в Вільзбері. Не знаємо докладно про наради й ухвали того соборчика,—знаємо тілько, що порушено й конечну потребу якого видавництва для тамошних Русинів. Поручено о. Грушці закупити букви (друкарни „Америки", заложена о. Волянским, очивидячки зниділа), після чого священники мали би зложити потрібний капітал і взятися до видавництва газети (передше такий капітал на друкарню давали народні Торговлі та о. Волянский).

Обіжник о. Товта, запрошуючий на той соборчик підписав був і о. Андрухович і явився в Вільзбері; та

(спільно з о. Гуловичем) не хотів іти до о. Дзюбая, покликуючись на якісь особисті урази, тілько домагався, щоби соборчик відбувся де в готелю, на що тамті не пристали, і соборчик відбувся без названих вітців. Небавом після того, в 59 ч. „Polaka w Ameryce, з 31 жовтня, появилася допись з описом того соборчика. В ній сказано, буцім то на соборчик були допущені й світські Русини, а до того кальвіни; що буцім то оо. Андруховичь та Гулович поставили внесок, щоби тамтих виключено, та їх висміяно; що буцім то соборчик ухвалив: 1) не піддаватися американским епископам, бо вони хотять людей златинізувати, 2) на епископів не інтабльовати дібр нерухомих і 3) старатися о власного апостольского вікарія, бо американскі епископи тирани. Якже-би се не повелося, то зібрані на соборчику мали заявити, що перейдуть на православіе. В статі піднесено, що вірними папі остануться тілько оо. Андрухович та Гулович. Нахил до шизми проявився -ді через те, що між зібраними були жонаті попи; їйх Рим хоче усунути, вони-ж ні за що не хотять проміняти американских долярів на худі австрійскі гульдени, і відси шизма і (що ж би ви думали?) — rubel rosyjski! В статі виразно пишеся: „Główną zaś rolę odgrywa i tutaj rubel rosyjski, przy pomocy którego szerzy się prawosławna propaganda pomiędzy księżami gr. k. w Galicji". „Znamy wypadki, i to kilkanaście takich, że księża uniccy w Galicji poprzechodzili na szyzmę, — lud jednak nie potrafili oni nakłonić, aby poszedł za ich przykładem". Так само стаеся і в Америці: „będą popi szyzmatyccy", та не будуть мати прихильників, бо люд руский привязаний-ді до апостольскої столиці.

Не будемо опрокидати бріхонь в сій статі, що — як нас запевняють американскі Русини, — походить від о. Андруховича. Підносимо се тілько длятого, щоби галицка публика зміркувала, кілько правди могло бути в статях о. Андруховича, так пильно поміщуваних у „Червоній Руси" протів світлійших американских Русинів, протів о. Волянского а при нагоді й протів „Народа". „Червоній Руси" ми не завидуємо такого союзника.

Не знаємо, як далі піде в Америці рух руский після упадку сего несовістного диктатора, та певно бодай те, що американска Русь відітхне відьнійше, коли тілько він уступиться, чого горячо бажають і духовні і світскі Русини в Америці. Для доповненя образу теперішного стану Руси американскої, подаємо отсе писане 3 над.

Письмо з Америки.

Хоть які терпіла клопоти Русь американска від тутешного диктатора о. Андруховича і хоть жите, з тої причини, майже на цілий півріч було заумердо, а все-ж таки, від якогось часу, нарід приходить до себе. Ніхто би не повірив, як страшно тероризував ваш о. Булянже ввесь нарід, кілько він написався по польских газетах крайної брехні, але все час змінив: нарід успокоівся і нетерпеливо дожидає вигнаня бувшого героя. Товариств між народом прибуло. Сам о. Грушка, пізнавши дійствість, поволи пристав на другу сторону, взявся до праці та заложив в околиці Jersey Sity чотири товариства церковно-світскі, тай забрався до будови церкви, бо в Джерджі Сіті була тілько мала капличка. Всіх товаристів греко-католиків буде до 40, але біда в тім, що угорскі Русини радше лучаться зі Словаками, як з галицкими Русинами і майже виключно уживають в товаристках бесіди словацкої Раді би ми, щоби такі соборчики, як недавно в Вільзберах, відбували ся частійше, бо вони вближилиби до себе та заприязнили наше духовенство, а се чейже вийшло би на добро народній справі.

Робота у нас поправилася через реформу цлову Mc. Kinlly-ого. Вугля вже ліпше відходить, бо фабрики маючи запевнений відбут своіх виробів, ліпше стали робити. Віктуали, як мясо, мука і т. і. дешевіють постепенно, хоть і поволи, задля малого вивозу. За те убраня вовняні на разі трохи підскочили, але всі предвиджують, що ціна вовни дуже піде в гору, бо головно вовну спроваджувано зза границі, переважно в Австралії. Ріжні люде всіляко судять про реформу цлову, але з неї буде бодай та користь для партій американских, що підносеся або партія републиканска, або демократична. Перша з них стоіть за високим цлом, друга за як вайнизшим, або й за цілковитим знесеннем цла. Отже, від того, яке буде цло, залежатиме те, котра партія піде вгору; але як буде, се покаже будучність.

Стори рускі як стояли, так і стоять та о стілько змінилось, що закладане сторів на взір „Народних Торговель" у краю, оказалось непрактичним, а то по тій причині. Нарід наш пробуває тут тілько часово і час від часу то відіїзджають люде до краю то знов на їйх місце прибувають нові. Звичайно той відіїзджає до краю, що прозбирав троха гроша. Річ ясна, що власне той, хто має найбільше гроша, той і дав до „Торговлі", але-ж і той самий відіїзджає до краю. З того виходять надзвичайно великі клопоти для управителів, бо наш нарід не розбирає, чи він дав на акцію чи на процент гроші, але як єму напишуть: „Мій luby murzu", або „muj luby syny pszyizdzaj bo ja ni mogi daty sobi rade", то він іде до управителя і жадає своіх грошей, бо він вже піфкарту купив. А позаяк сей рік минаючий був зовсім безробітний, бо зима була дуже мягка і не було чого сидіти людям, то-ж день на день відіїзджали люде до краю, а гим самим жадали і грошей. Треба до того зважити, що за готівку тут не продаеся, отже через 5 місяців люде дуже позадовжувались, а значна часть і перевандрувала світами, забираючи з собою і довги. Сперти такого чоловіка не мож, раз, що він, немаючи з чого жити, мусить десь піти за заробком, а друге, право не позваляє. Довжник вільний від доразьної заплати довгу, єли заявить, що хоче заплатити і викажеся, що немає чим. Що-ж лекше чоловікови повісти як: „Я ти заплачу, як буду мав" А віхто му не доведе, що не має чим заплатити, бо, він цонти запише під пазуху і al. right. Ото хиби, які оказались при торговлях. Для того тепер між народом вилинула гадка, приватним особам відпродати торговлі. На підставі отже того, продано Торговлю в Джермен свому таки чоловікови, а так само думають зробити і по других місцевостях і полагодити справи фінансові так, щоби члени Торговель не понесли жадної страти.

Після мінімального обчисленя, яке священники на

Лемківщині між собою мали зробити, як довідуємося, виемігрувати мало до Америки над 18 тисяч нашого народу-Лемків. Доки емігрували мущини, то емігрували, а тепер почали за ними і дівчата, бо бачуть, що в краю їм посивіють коси, наколи в Америці перекидає хлопцями мов орішками. Лучаються випадки, що одна дівчина до священника рано приходить з одним, в полудне з другим, а вечером з третім до запису. Рай і годі.

Л е м к о.

Робітницка партія в Галичині.

Рух соціалістичний серед львівских робітників почався з першими рускими соціалістичними процесами 1877 та 1878 р. Рускі соціалісти, як видавець і відвічальний редактор „Народа“, перші стали писати соціалістичні статі в заложеній 1878 р. „Pracy“. Тоді-ж обернулись до львівских робітників і польскі соціалісти, як д. Б. Лімановский і молодші. Серед польских соціалістичних процесів у Кракові 1879 та 1880 р., навколо „Pracy“ повстав кружок польских, жидівских і руских соціалістів, котрі вовсім усуспільнили „Pracę“ і зробили сі дуже цікавим органом нового руху в Галичині. Именно ві Львові робітники стали громадно виступати на вічах, де ухвалювали ріжні соціалістичні домагання і т. і. Та, після того, „Praca“ перебувала ріжне, через що вплив сі на робітяиків чим раз менший, хоть рух робітницкий у Галичині, під усякими впливами, чим раз більше ріс. Зарисувались виразно два робітницкі табори — прихильників „Pracy“ і сі противників. Сі остатні заложили сего року новий орган робітницкий Robotnik. Тоді й „Praca“, що доти виходила дуже нерегулярно, стала виходити регулярно, і очивидячки піднеслася. Задивившися на такий величний та згідний виступ німецких соціалістів і, як нам бачиться, на нашу радикальну партію, прихильники Robotnika й Pracy стали порозуміватися і, після довгих та основних приватних нарад виступили 15 падолиста як одна партія — робітницка, з двома органами, Robotnikiem і Praca, що мають бути ведені згідно. Для веденя редакцій вибране два комітети, а именно до комітету Robotnika вибрано: Маньковского, Обірка, Бара, Смоковского та Гуржицкого; до комітету Pracy: Данилюка, Гудеца, Еліашевича, Нейбавера і Дашинского.

В відозві, поміщеній в обох газетах, нова партія не ставить програми, заявляє тілько, що стоятиме на грунті правнім, а зрештою пристає до програми німецких соціальних демократів (кажемо се на тій підставі, що нова партія звеся виразно соціяльно-демократичною). По нашому, оголошене такої програми доконче потрібне вже хотьби через те, що загал галицких робітників і програми німецких соціяльних демократів не знає. Запевне, що в головнім, галицкі робітники повинни йти спільно з робітниками всего просвіченого світа, але-ж у нас найшлибися й спеціяльні потреби робітницкі, заспокоєня котрих треба добиватися і можна добитися скорше, ніж самого соц. демократичного ладу. Тоді ясно стало би, яке напр. становиско займає нова партія серед ріжних партій — польских, руских, жидівских і т. і. в краю й державі?

Нову партію ми розуміємо так, що вона обіймати-ме фабричних робітників та ремісників усеї Галичини. Робітники хліборобскі, вже задля окремішности своєї праці а, в одній частині Галичини, і задля окремішности мови (рускої), мусять, по нашому організуватися осібно, хоть, розуміється, в союзі з партією робітницкою. Власне наша радикальна партія має на оці хліборобский робітний люд у східній Галичині, а сподіємося, що така-ж партія хліборобска повстане і в західній Галичині. Правда, названі робітницкі органи, дорікають нам хлопством та противуречем із соціалістичними думками, але се, по нашому, чисте непорозуміне, котре помалу пропаде само собою. Ми радо витаємо нову партію і заявляємо, що будемо йти з нею дружно до двигненя робітного люду все одно чи фабричного чи хліборобского і до запроводу всякої волі та просвіти.

Ще одно. Органи нової робітницкої партії виходять в польскій мові, та з того не треба виводити, що партія чисто польска. Навиворот, вона складаєся з Поляків, Русивів, Жидів і т. і. робітників. Партія вживає мови польскої очивидячки тілько через те, що по містах Галичини сі всі робітники найліпше розуміють. Давнійше, на підставі того факту заграничні польскі соціалістичні писателі, записували ввесь робітницкий рух, наіть у східній Галичині, під дах історичної Польщі. Ми певні, що тепер того не буде, одно через те, що робітники галицкі не дадуться вловити на ніякий національний шовінізм, а друге, через те, що не такі тепер люде стоять на переді галицкого робітницкого руху. Зрештою, члени нової робітницкої партії, обертаючися до всяких робітних людей в Галичині, будуть вживати і жидівскої розговорної і рускої мови, і вже й тепер напр. афіші віча з 14 грудня, будуть друковані в усіх трох мовах, і на самих зборах бесідники говоритимуть і по руски.

Редакція.

З тюремних сонетів.

XXVII.

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гилю пісню сумовиту.

Аж бач голубка, сего пташка біла,
Що вже два дні не знать де пропадала,
Ту ж понад ним крильцями стріпотала,
І тихо в него на колінах сіла.

Старий погладить хтів йіїі руков
Тай обімлів: ті крильця сніжнобілі
Обризькала червона людска кров.

І зойкнув дід: „Прокляті, зсатанілі
Часи, коли з осель людеких в сей ліс
На крилах голуб людску кров приніс

XXVIII.

Россіє, краю туги і терпіня,
Чиж не такий ти час проходиш нині?
В трівоги й самолюбія пустині
Позабивались старші покоління,

Тремтить вся сила краю як заклята,
А тимчасом на лютий бій за волю
Летять малії діти голубята,
Кістьми лягають у сніжному полю.

Россіє, краю крайностів жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печарі,
Козацка воля спить в степах широких,

А дівчина голубка на бульварі
Платком, а не лицарскою трубою
Сігнал дає до кроволитя й бою.

13 вересня 1889.

Іван Франко

В справі робітних людей і женщин у Галичині.

Дня 14. ст. грудня с. р. буде у Львові, в великій салі ратушевій від 10 год. рано народне віч задля обговореня загального, безсереднього, тайного голосованя. На тім вічу будуть робітні люде та їйх прихильники з усіх народностей Галичини, між іншими й члени нашої радикальної партії, що має наведену повисше справу в своїй програмі. Просимо-ж наших членів на провінції, щоби, по змозі, явилися на тих зборах спільно з нашими сільскими робітними людьми, для котрих загальне голосоване так само важне, як і для міских робітників — як се вже доказали селяне і міщане снятинского повіту, що ухвалили внести в сій справі петицію до ради державної.

Завважаємо, що й зібрані на згаданім народнім вічу у Львові будуть підписувати таку-ж петицію. Тим то й просимо тих наших прихильників, що вже перше не почали акції між селянами та міщанами, за загальним гососованєм, — як се робиться на Покутю, — збирати такі підписи від мущин і женщин та присилати на наші руки. Письма й телеграми для віча приймає також наша редакція, а в день зборів треба йих прямо слати під адресою: Львів, ратуш, народне віче.

Нарешті підносимо, що на тім вічу будуть і женщини, котрих ся справа також безпосередно обходить. Львовянки дуже нею заінтересувалися. Ось яку відозву написали дєякі з них, відозву що ходить приватно з рук до рук, між Польками, Жидівками та Русинками Львова:

„До наших женщин! Справа дуже важна і дотикаюча загалу женщин, буде небавом порушена публично. Народне віче, що небавом має бути скликане, для обговореня справи загального голосованя, дає й нам нагоду упімнутися о наші права людскі й горожанскі.

„В передових освічених державах европейских, справа допусту женщин до голосованя вже від давна на порядку дяевнім. Вимовні та енергічні представниці публичної опінії словом і пером домагаються рівноуправненя женщин у салі університетскій, в судовій палаті, на полі політичнім і на інших полях суспільного житя. Перед переконуючою силою йих аргументів, при слушности йих домагань, отворяються чим раз частійше для женщин домівки знання й науки, в краю-ж свободи, в Америці, вазнають уже женщини благодатних наслідків виконуваня своїх горожанских прав.

„Чи-ж тілько польскі, рускі та жидівскі женщини мають оставатися позаду за загальним поступовим рухом? Чи-ж тілько вони мають своєю мовчанкою стверджувати кривдне для них підозрінє, що вони недозрілі духово, що не вміють відчути власного покореня, не спосібні забажати того, що їйм слушно належиться??

„Пора й нам вийтя зі стану насивности і здобути ся на перший самостійний крок. Користаймо з нагоди, зберім ся численно на народнім вічу дня 14 грудня, заманіфестуймо численними підписами наші переконаня, сформулуймо наші бажаня і пристаньмо до численної громади женщин, свідомих своєї людскої гідности і домагаючихся для свого полу прав горожанских, на рівні з іншими, а в першім ряді права загального голосованя“.

Не сумніваємося, що ся відозва припаде до смаку й загалови наших женщин та що й вони численно появляться на львівскім народнім вічу, навіть з провінції, тим більше, що віче має мати характер всекраєвий, а не тілько місцевий Се добра нагода для наших Русинок зійтися в поступовими Польками, Жидівками й іншими в нашім краю, і спільно добиватися своїх прав.

Як звісно, наші поступові Русинки подали в свій час петицію до ради державної о допуст женщин до університетів та отворенє жіночих гімназій. Отже власне, назване народне віче може спонукати й Польок, Жидівок і інших женщин нашого краю, зробити то само — вислати й від себе такі ж петиції з численними підписами. В раді державній мають тепер над жіночими петиціями радити, отже чим більше йих буде і чим більше женщин буде на них підписано, тим красше. Нам бачиться, що женщинам усяких вір і народностей нашого краю треба доконче зібратися на віче для устроєня бодай приватних жіночих гімназій. В такім раз і найшлибися певне на те й приватні фонди і сили, а тоді вже й правительство тай рада державна мусілиби з тим фактом числитися і мусіли би допустити укінчені гімназістки в університети. Тай в загалі треба зважити, що такі справи, як жіноча, можна гарно розвязати тілько дружно: вони не національні, а інтер-національні, міжнародні.

М. П.

Д. Іванів у Станіславові. Першої половини Ваші допісі про надужитя станіславівскої поліції, ми не могли надрукувати з огляду на конфіскату. Посилаємо матеріял д. Пернерсторферови, до ужитку в раді державній. Так само будемо робити з услкими надужитями, про котрі нам не позволяє писати львівска прокураторія

Зміст: Міняй кріцу за лотіцу! редакції Народа. Радикальний посол, редакції Народа. Аби тілько по руски! М. П. Соціологія руских послів I, редакції Народа Власть темноти, драмат Л. Толстого, пер. М. Павлика, (дія V, конець). Опікуни міщан, Міщанина. Людска кривда в Станіславівщині, Іванова. Наші селяне й радикалізм, М. Павлика і Павла Думки. Про американску Русь, редакції Народа і Лемка. Робітницка партія в Галичині, редакції Народа. З тюремних сонетів XXVII-XXVIII, Ів. Франка. В справі робітних людей і женщин у Галичині. М. П. Переписка редакції.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В.Годака.

Рік I. Львів 15. л. грудня 1890. Ч. 24.

Виходить 1. і 15. л. кождого місяця і коштує за рік в Австро-Угорщині 4 гульд а для заграници 5 рубл., 12 франків, 10 марок або 2½ доляра.

Одно число 20 кр.

НАРОД

Адрес редакції: Львів, ул. Академична ч. 22.

Дописи безименні не будуть поміщувані. Ужиті рукописи ницають ся, а неужиті можуть собі автори своїм коштом відобрати. В справах редакційних можна говорити від 11 до 12 рано і від 2 до 3 поп.

ОРГАН РУСКО-УКРАІНСКОІ РАДИКАЛЬНОІ ПАРТІІ.

Неполітична політика.

I.

Правду кажуть, що люде тому тілько знають ціну, тим тілько вміють орудувати, що самі собі придбають, зароблять. Се слово правда не тілько в господарстві особистім, а й у державнім, у політиці. От нашим Русинам політична воля, з правами особи, з соймами, державними радами — упала з неба, без того, що б вони самі для неї палець об палець ударили, без того, щоб вони боролись за неї, як Німці, Угри, Поляки, Чехи і др. І ось уже 30 років проходить з того часу, або, коли рахувати з 1848 р., то й більше ніж 40, а все наші люде не знають навіть, як і ступити їйм по вільному. Можна б і тут, як і в других подібних справах, хоч трохи вкоротити науку власної боротьби дослідом поступованя других людей, наукою історичною. Так на лихо наші Русини найменше люблять учитись, і може ті, що накидають себе в навчителі других, найменше. Не диво, що в головах наших людей по більшій части ще такий мозок, який виробився перед 1848 р. Вони все стоять на колінах та бють поклони, звертають уваги, надії, посилають подяки просьби до того, що вже вмерло після 1848-1867 р. і вже не верне ся ніколи, — і зовсім не вміють стати на ноги, на свої власні ноги та дбати про свою силу працею на власному грунті. Иноді видиться мов би то лиха година навчила чомусь Русинів, що вони беруться за розум, — та ось повіє несподіваний вітрець, і впять пішло по старому!

Такий суд безпремінно видавби усякий освічений европеєць, коли б почув те, що говорили наші політики в остатні дні недавньої сесії галицкого сойму.

Боже! з якими там поважними лицями, якими поважними голосами, про які важні речі там говорилось! Про політичну програму Русинів, та ще й не самих галицких, а всіх: і буковинских, і угорских, і російских, так мов би то остатні дали певним бесідникам хоч би формальне право за них говорити! А як розважиш над тим, що говорилось, то вийде все подібне до того, як маленькі діточки граються у війну подушками замісць бомб. В ніби то політичних розмовах наших політиків бракувало найбільше власне політики, навіть елементарного пізнаня того, які справи політичні, так що про них можна говорити в політичних радах, а які ні. Навіть і тоді, коли соймові бесідники зачинали дійсно політичні справи, показувалось, що вони тілько граються словами з політичної мови, а властивого змислу йіх не розуміють!

Почнемо з програмової примови д. Романчука, котра й підняла всю отсю бучу. Д. Р. сказав: „Програмою Русинів єсть: признане самостійности своєї народности і своєго язика і особливша дбалість о свій язик і свою народність; вірність для австрійскоі держави і нануючої династіі; вірність для греко-католицкоі церкви; уміренний лібералізм і, наренті, старане о розвій селянства й міщанства“.

Поясняючи першу точку сеї програми, д. Романчук прочитав цілу лекцію про історію літературної мови в Галичині з 1848 р. і закінчив єї такою формулою: „Mи ані gente Rutheni natione Poloni, ані gente Ratheni natione Russi, але ми єсьмо gente Ratheni natione Rutheni“. Як історично-літературна лекція з етнографічним виводом, ся частина промови д. Р. слабенька вже через те, що вона починаєся тілько від 1848 р., а не напр від преподобного Нестора й говорить тілько про погляди самих Русинів галицких а лишає напр. Украйінців, таких як Костомаров, — gente Ruthenus natione Russus, і при тому зовсім не Moscovitus, коли д. Р. очивидно тежсамить отсі два вирази. Але головне діло в тім, що політична рада — сойм краєвий зовсім не відповідне місце для таких лекцій. Місце для них академія наук, науковий конгрес і т. і., де кожда думка розбираєся вільно зо всіх боків і де не можна вживати аргументів від лояльности для держави, від приписів адміністративних і т. і.

Нехай д. Романчук перегляне історію всіх політичних рад Европи, — нігде він не знайде приміру таких історично-літературних студій, як ті, котрі нам показує галицкий сойм. Література й етнографія мають тілько одну точку спільну з політикою — се закони чи приписи, котрі определяють примус чи волю вживати звісні мови в адміністрації, в суді, в школі. Коли яка мова якоі частини людности в державі, чи в краю заборонена в сих закладах,

— люде, що вживають сеї мови, можуть в політичних радах домагатися права для сеї мови. Але спеціяльні історично-літературні, стилістичні справи не можуть бути обговорені в політичних радах та ще й перед чужими, котрі, навіть при безсторонности, — якої ж певно ніхто не вбачить в теперішних соймах галицких, — некомпетентні судити про такі справи.

Візьмім приклад. В Бельгії живуть народи двох мов: французкої й фламанскої. При початках нової бельгійскої держави остатня мова була майже вовсім позбавлена свого права в публичному житю, але згодом сторонники ей виробили для неї в парламентах закони, котрі поставили ей майже на рівні з французкою. Тільки ж при сему фламанскі політики ніколи не пускались у парламентах в спеціяльности історично-літературні, не ставили урядових етнографічних формул об тім, що вони gente, а що nati ne. Напр. були часи, коли фламанскі націонали, звертаючи увагу на церкву (котру теж галицкі політики, як д. Романчук, Січинский і т. і. переплутують з народностію), вважали свою людність, переважно католицку, за осібну gente і nation від голландскої. Згодом такі погляди переміпились, і фламанскі націонали признали себе не тілько nation, але й gente за одно з Голландцями і відповідно тому зреформували свою правопись, направили працю над літературною мовою і т. і. Тепер у Фламанців іде новий процес — вироб відносин до літературної мови німецкої (neu-hoch deutsch).

Тілько се все для Фламанців справи їх, хатні, академічні, а не парламентскі, бо до спільного двом народам парламенту й уряду належить знати тілько одно: чи по при французкій мові може, чи мусить бути урядовою й й друга мова, фламанска — яку там собі Фламанці вироблять самі. Якби були Фламанці поставили свою справу в парламентах бельгійских инакше, то вийшлоби, що власне їх колишні противники, Валлони французкої мови, давали би їм закони для їх літератури, стилю, стнографії.

Та, скажуть нам як звичайно: то Бельгія, а то Австрія, та ще й Галичина. В Австрії, як тілько Русини підняли голову, зараз їх спитали: хто ви? чи часом не Russen? Коли ні, то можете жити, а коли Russen, то вмирайте. А далі й Поляки, котрі в 1848 р. не хотіли знати й Русинів (Ruthenen), тепер ще так-сяк згожуються терпіти їх, а вже Russen ні за що Так ось, кажуть, Галичанам і треба числитися з такими практичними обставинами.

На таких розмовах всього більше видно те, скілько в головах Русинів засталося ще лакейского мозку метерніховских часів. Самі такі запити, як: „хто ви такі? чи не Russen?“ можливі були тілько з боку тих людей, котрі звикли думати, що народи живуть для них і по стільки, по стільки їм се зверху дозволено, а не для самих себе. А з другого боку те, що люде стали відповідати на такі запити, показує, що вони самі себе не звикли цінити. Тепер звісно, що ще перед 1848 р. була в Галичині „погодинска колонія“, котра вважала себе русскими, і однакож і ті люде відповідали, що вони члени народу самостійного, писали „росправи“ о самостійности язика Русинів і навіть такі самісінькі похвалки проти некатолицкого Восходу, які чуємо тепер від д. Січинского. Другі щиро вважали себе членами осібної, або малорускої, або рутенскої (австрійскої) нації, хоч, як теж тепер видно, не дуже то ясно розуміли ознаки тієї нації. В усякім разі ніхто не догадався відповісти на урядовий запит: „хто ми такі — те наше діло, а вам тільки треба знати, що ми собі хочемо получити своє право на нашій землі“.

Хибно почате діло, пішло й далі по слизькій дорозі: лицемірства й лакейства, взаємних доносів і т. і. І так воно йде й досі, не глядючи на те, що тепер вже вияснились національні справи по всьому світу і в самій Австрії навіть закони на стілько змінились, що запити й умови, які ставив уряд Русинам у 1848 р, зовсім стають анахронізмом. Ми напр згадали Фламанців На них видно, що частина людности звісної держави може бути nation et gente однакова з людностію держави сусідної і все таки зоставатись у першій державі. Приклад відносин Італіянців швейцарских до Швайцарії й королевства Італії, що виросло після 1848 р., учить тому-ж самому. З другого боку приклад Ірланців показує, що можна говорити англійскою мовою і все таки хотіти відділитись державно від Англії. Приклад Альзаціі показує, що можна бути Німцями і не хотіти зоставатися в німецкій державі і т. д. і т. д. Такі приклади показують, що національна мова й державна приналежність осібні одна від одної. Значить, і галицкі Русини можуть бути навіть такими самими Москалями, як і Калужане, і все таки зоставатись лояльними австрійцями. В усякім разі, в Австрії тепер конституція признає право за всіма мовами людности держави і ні одна статя тієї конституції не дає ні державному урядові, ні краєвому, ні в краях змішаного національного складу, якій небудь частині людности, права рішати про мову другої частини, другої національности А Русини галицкі все ще самі говорять і другим позволяють говорити в політичних радах про те, що таке Русь, правдива, неправдива, — nation, gente і навіть specie!

Яка з того виходить непевність стану і шкода для Русинів галицких, вже по части було сказано. Очивидно, що при такім стані справи завше хтось чужий може піднімати питанє про те, на скілько і в якій формі Русини мають право жити? і завше міряти та поправляти їх рускість. Не так давно Рутенці святоюрскі, чи погодинскі обвинувачували перед урядом галицких народовців, закидаючи їм, що вони вживають не законну ruthenische Landessprache, а чужу, kosakisch-ukrainische. Тепер св. Юр прихилився до народовців і тепер старим Рутенцям уже закидають перед урядом, що вони виламуються з законної ru-

thenische Landessprache. І безперечно, на сій фазі лакейства Рутенія не зостанеться. Літературно етнографічний символ віри, котрий д. Романчук вніс на апробацію у львівский сойм, відчиня двері всякому орудованю чужих людей в руских духових справах, тим більше, що д. Романчук прилутав до політики не тілько мову, а навіть „народність“, то б то річ дуже складну і навіть неясну, ми зважуємось сказати: неясну і для самого д. Романчука, хоч він і поставив у програму своєї партії (єдиної, по его формулам, легальної партії серед Русинів Австрії) — „особлившу дбалість о свою народність“. Зовсім консеквентно буде після такого виступу д. Романчука і его партії, коли політичний уряд буде контролювати у Русинів одежу, музику, весільні обряди і т. і., як він уже контролює, через хибну постанову справи, релігійні обряди Русинів, хрести, відходи на прощу і т. і.

Не може бути спору, що д. Романчук признав тому урядові право контролі над релігією Русинів, поставивши в політичну програму Русинів „вірність для греко-католацкої церкви“ нарівні з вірностію для австрійскої держави.

Ми не будемо зупинятися на подоробицях всього уступу в промові д. Романчука про віру, ні на промові д. Січинского, котра обширно розвива резоня д. Романчука. Дитинство аргументації, незнане, або перекручуване фактів з історії й релігійного стану Галичини, козацкої Украйіни та Московщини, сподіваємось, кинулися в очі навіть нікільним ученикам[1]). Замітимо тілько одно, що власне людям релігійним отся опортуністично-національна круганина обох бесідників, а надто священника, мусить показатись просто огидною, бо релігійний чоловік держиться тісі, чи другої віри зовсім не через те, що вона ділить его національно, чи як там, від сусідів, а через те, що его совість каже ему, що та віра правдивійша (через те між іншим тепер нема вже власне національних вір!) Ми зупинимось на тому, що всі отсі греко-католицкі заяви дд. Романчука й товаришів, у політичному зборі, яким є галицкий сойм, зовсім не на місці, бо §. 14 австрійского конституційного закону з 1867 р. говорить ясно, що в Австрії: „для всіх забезпечена повна свобода віри й совісти“ і що „вживанє прав горожанских і політичних не залежить від релігійного віроісповіданя“.

Після такого закону, коли б хто навіть з церковних достойників у соймі затребував від якої людини, чи частини людности, щоби вона безпремінно держалась якої небудь церкви, то справжній політик, навіть найрелігійнійший, мусів би его спинити, заявивши, що віра тепер відділена від політики. Ми дуже дивуємось, чому так не зробив маршалок сойму галицкого, або чому д. Окуневский в своїй промові не вказав просто на неконстітуційність програми д. Романчука, котрий переплутав те, що закон австрійский давно вже розділив? Се було би далеко більше до речі, ніж розмови про історичну вартість римского, чи грецкого православія [1]).

Мені якось соромно говорити з боку принціпіального про обовязковість римского католіцизму для Русинів, бо я-ж не можу допустити, щоби д. Романчук не знав, що напр. буковинскі Русини не папісти і що Федькович, чоловік не незвісний і ві Львові, писав навіть пісні в котрих він рівняв папу з антихристом, що противні католицтву й другим церквам рухи є по всіх народах і що від них вже не убереглась і Галичина. Звісно, д. Романчук вільнісінький вважати римский католицизм за найліпшу віру і навіть за найліпшу науку, та тілько-ж не може він відмовити рускости й місця в політичній громаді ні православному Федьковичу з Буковинцями, ні людім вільної науки, яких вже чимало й серед галицких Русинів [2]).

Дві остатні точки в програмі д. Романчука, про лібералізм і розвій селянства й міщанства, справді політичного характеру, та тілько вяложені вони так, як ні один справді політичний діяч ніколи таких річей не викладав, тоб то без усяких реальних подробиць і дуже темно навіть у загальній формуліровці.

---

[1]) Ми порадили би політикам галицким, літератам, депутатам і т. і., котрі вже скінчили школи і котрим хочеся говорити про Росію з Украйіною, про православіє, штунду і т. і. прочитати хочби напр. діло Leroy Beaulieu — La Russie et les Russes, котре переложено й на німецку мову.

[1]) Ми вповні годимося з п. автором, що сі всі розмови підняті були зовсім не на місці, тількож мусимо завважати, що раз вони були підняті і навіть одобрені частиною руских послів і більшостію польскою; раз, під виставленим у соймі середновічним прапором, готовиться в краю похід угодовців против усіх Русинів, що інакше думають, — то д. Окуневскому мало було сказати, що се все нелегально, (він, бачимо, й сказав, що віра не належить до сойму), а треба було конче й запротестувати против опіки церковної, яку Русинам накидають з ріжних боків, бо та опіка має для нас важке значінє й тепер. Коли взяти на увагу те, як наша Рутенія, чи вірять, чи ні, клонить голову перед усякою церковщиною т. що досі ні один Рутенець не знажився стало і консеквентно противитися хотьби нелегальним претенсіям наших владик, то виступи д. Окуневского, та ще в соймі, серед таких прикрих сцен мають для Галичини великє, основне значінє. Адже-ж митрополит, мов середновічний інквізітор, а не посол заявив у соймі, що хто інакше думає, ніж угодовці, тому нема місця в Галичині! І се він готов виконувати на своїх підвласних. Ось і найліпша відповідь тим, котрі дивувалися, чому ми в основи нашої радикальної партії поклали й раціоналізм. У нас раціоналізму доконечне треба на кождім поступі рускаго житя, що так опутане церковщиною. Сю ясну звізду, раціоналізм, побачив, серед звісного торгу й д Окуневскій тай став по сі боці, дарма, що ще недавно був противний нашій максімальній програмі. Які важні для рускої справи, а нагубні для такої нагубної угодовщини, ті виступи д. Окуневского і як глубоко ще сидить святотюрщина навіть у головах „репрезентантів“ народу рускаго — законодателів, видно буде найкрасше з того, що більшість руских послів, навіть москальофілів страх дра. Окуневского від его остатнього кроку здержувала: мовляв, бійтеся Бога, що ви робите? іті Виняток учинив один світскій москальофіл не один хрістіянин, що навіть за охочували д. Ок. до его виступів. Редакція.

) Для нас виступ д. Романчука тим прикрійший, що він-же довгі літа він народну газету „Батьківщину“ власне в дусі наскрізь світскім, вільним і фактично доказував, що віра не належить до політики та що взаємне викликанє Русинів задля відмінности думок — невмісне і для рускої справи шкідливе. Ред.

*

Д. Романчук каже, що лібералізм Русинів дуже уміренний і навіть прибавля: нехай він не разить і найзавзятійших консерватистів (слід думати: австрійских). Але що то власне значить уміренний, дуже уміренний? Бо-ж звісно, що для однієї політичної партії й уряду, котрий єі держиться або котра держиться урядом — уміренно, то для другої невміренно, що для одних дуже, то для других не дуже! Далі що то такий за лібералізм, котрий не вразить і навзавзятійших консерваторів? Нехай би д. Романчук винайшов де-небудь в Европі і в самій Австрії в парламенті, чи в соймах такий лібералізм з програмою скілько небудь ясною, тоб то політичною!

Читаючи такі слова, думаєш не про поважного політика, голову депутатского клубу, а про того цигана, котрий дурив пана, роказуючи, що він ішов проміж дощ. Так той циган хоч просто дурив пана, а д. Романчук справді дума проскочить проміж дощ!

Не богато лішнє виложена й точка про розвій (економічний) селянства й міщанства. Д. Романчук поспішається прибавати, що єго партія: „того розвою глядить не дорогою радикальною, але дорогою постепенного розвою, одвічаючого характерові народу, єго замилуваню в індівідуалізмі, дорогою, яку історія єму витичила". Тут що слово, то туман і плутанина. Перш усього слова радикально і постепенно зовсім не противні одно другому Можна бажати радікальної зміни порядків і йти до неї постепенно. Між французскими соціалістами є напр. партія, котра зветься посеібілістами, що все рівно, що й постепенники. І соціалісти німецкі мають програму постепенних змін і окончну — радікальну. А до того й слово радікалізм також пусте як і слово лібералізм, поки під ними не поставлена подрібна програма реформ. Поки що, д. Романчук такої програми не дав, а вона тілько й могла надати єго програмі справді політичну барву.

Про слова д. Романчука про характер нашого народу, єго історичну дорогу, про індівідуалізм, — якось соромно говорити. Чи ж так легко определити характер народу, щоб на него покликуватись у політично-економічних програмах? Забув хиба д Романчук, що колись пани покликувались власне на характер нашого народу, коли боронили панщину? Та що пани! Ми памятаємо, як в 1875 р., один з найвидніших народовців, Корнило Устиєвич при 10-15 душах у Кієві сказав нам: „ви стоїте за тим, щоб нашим хлопам дали більше землі! Але ви не знаєте нашого народу: дайте єму землю, то він ляже під грушкою, та й спати ме". А з другого боку можу вказати на примір знавців нашого народу, котрі кажуть, що єго характеру відповіда рівний переділ землі між панами й мужиками. Котру з сих двох характеристик д. Романчук візьме за підставу до своєї економічної програми?

Що до історичної дороги, то в нашій, як і в усякій історії, знайдемо всього і між іншим чимало зовсім не уміренного, а дуже радікального, так що поклик на історичну дорогу найпустійший з усіх покликів, а надто для умірєного ліберала.

Словами про індівідуалізм, д. Романчук, очивидно, думав обілити свою партію від закидів про соціалізм Та тільки впять д. Р. забув, що є соціалісти і мов навмисне найменше умірепні, котрі стоять зя найрадикальнійший індівідуалізм: се анархісти. А до того слово індівідуалізм само по собі без подрібного поясненя, впять пусте. В нашому народі були й є усякі спілки й громади, є родове й сільске володінє землею і т. і. Не кажемо вже про те, що людина — звір громадский у загалі і що без стоваришеня не можна розвиватись і рускому плебсу, як не розвиваються без нього й богатші кляси.

Тепер нам слід би розібрати й промови д. Антоневича, так ми не маємо їйх тексту скілько небудь повного, а на виклад їйх у партійному „Ділі" не хочемо здатись По всьому видно, впрочім, що д. Антоневич де в чому, напр. в думках про безумовну лояльність ще дальше посунувсь за 1848 р., ніж народовці і при тому не замітив, що тепер в самих урядових кругах в Австрії вже не вимагають такої лояльности. Звісно, д. Антоневич думав якось оборонитись від виводів дд. Романчука й Січинского про те, що хто не пристає на їйх літературну формулу, той відступник від свого народа, а далі й нелояльний австрієць. Та тільки боронитись треба зручнійше, бо згадка про Женеву й накиданє єі на рахунок дд. Романчука й др. вже через те незручна, що в Женеві всього знайдеш: і раціоналізму й нігілізму, і анархіста князя Крапоткина і консерватиста гр. Арніма, і хто зна, чи не довсдеться ще й самому д Антоневичу друкуватись у Женеві?

Ми оглянули „політичність" в промовах ріжних галицко руских політиків в остатніх засіданях сойму галицкого. Тепер треба глянути, який практичний стан річей для Русинів виробили сі промови. Про се скажемо в дальшому листі.

М. Драгоманов.

Нові царскі самодури та украйінскі громадяне.

(Допись з Украйіни).

Знов маємо освідчити вас з'явищами нашого житя, ще одною кривавою одзпакою, що не раз вирізується на житєписі рускаго народа. Як чули про наших земских начальників, то це про них. Передаємо Вам дійсний факт, з'явившийся в осени в Харківскій губернії незабаром після постановин земских начальників намість виборних од громади „мировых". В заштатному городі Золочеві став земским начальником якийсь Протопопов, за два роки перед тим скінчивший правничий відділ Харківского университету. Перші початки своєї праці він з'явив такою розмовою: „прирожденне мині почуте таке, що я не можу бачити перед себе

мужика в шапці". І відтак стрінувшись з селянином, котрий не вправлявся зкинути шапки, він збивав єї з голови ціпком. На питанє селянина: „за що ви бєтесь?" — одповідь була одна: „я земський начальник, що хочу, те й роблю; я маю право карати і милувати". І дійсно, багато де кого він карав. Якось зустрів він на дорозі гончара з возом горшків, зупиняє єго, питає відки, а потім, збивши з голови єго шапку, дає приказ своєму возниці перекинути віз, сам-же бє горшки. В другий раз те ж стрінув він на дорозі якогось візника і бідоласі цьому довелось покоштувати адміністраційного дубця. Селяне з сусідних сел, чуючи таке, тільки здвигали плечима, бо навіть ніхто певне не знав, що то за земські начальники і ва-віщо вони.

В городі Золочеві Протопопов мав свою камеру, він там судив, а по волостях ще не їздив. Коли швидко по селах пішла така чутка про випадок самосуду земского начальника. Син одного заможнього селянина, Сірого, директора крестянского земельного банку побив злодія, котрий украв ключ із залізного плуга, на з'явивши про пропажу земскому начальникові. Злодій пожалівся Протопопову на сина Сірого. Земский начальник покликав єго у волость на суд. Син Сірого з'явився, він парубок був міцний, дужак на увесь Золочів. Ото Протопопов і роспочав суд тим, що надів на руку кастет (buldoxer) і став бити йім Сірого по шиї та по виду. Селяне, котрі тут були, бачучи таке діло, вийшли із волости. Начальник і Сірий лишились на самоті... Що між ними було далі, не звістно, тільки не забаром земский начальник вискочив з правленя, лаючись на селян за те, що вийшли. Селяне знов увійшли у волость. Вся долівка, мостина була у крові. Парубок Сірий стояв з кровавим видом і просив розібрати єго діло, як слід. На кінець того жалібника-злодія потрусили і знайшли у него ключ. Після такого начальниківского самосуду, батько Сірого зарікався не лишити це діло і їздив до губернатора; губернатор вислав справника, але цей не найшов, як каже, досить доказів, бо Протопопов звелів тимчасом зстругати з долівки кров рубанком. Так це і скінчилось, тільки йде мова, що старий Сірий пойіде в Петербург.

Одже прийшла година земскому начальникові Протопопові їздить по волостях і читати новий закон. Читаючи єго, він кожний раз налягав на те, що має власть усіх пороти різками, коли схоче. У однім селі котрийсь із селян спитав: „за віщо-ж він буде йіх бити?" Замість одповіді, Протопопов випоров єго. Після секуції селянин піднявся, згарбав Протопопова, повалив, зірвав з єго штани і висік тими-ж різками. Остатні селяне тільки дивились та голосом піддобрювали свого товариша. Після такої справи, скрізь по селах пішов гомін та розмова між селянами про те лихо, що з'явилось знов на світі; „то, мабуть, знов хочуть нас зробити панскими; треба не приступати на новий закон, бо він не від царя, а від панів". На земского начальника по селах стали дивитись дуже косо. Не забаром він зібрав Довжанску волость із сел Довжика, Цапівки Мироновки й інших і обернувся до громади знов з такою мовою: „Як царь, так і міністри порішили вас пороти, бо тільки тоді вийде путнє з мужика, коли єму добре наддаш. Я земский начальник і постановлений пазірати за вами, знайте: над вами царь, над вами я. Ходім у церков!!..." — „По що? спитав один із селян. — „Ах, ти осел, болван! ти міні, земскому начальникові суперечити загадав?" і сунувся на єго і сполоснув єго нагаєм. Селяне притиснулись один до другого і трошки придавили Протопопова, як у лещатах. Помяли, помяли і розступились. Протопопов розрецетувався, селяне те-ж збентужились. „Все бити, та бити, та за що-ж, роскажіть толком? То це ми знов будем панскими!? Ні сего не буде, бий єго!!" Вони знов насунулись. Урядник було метнувся у громаду, єму пробили голову.— „Не дамо рук, не приступимо на новий закон, бо він панский. Сього не буде!!" Пишучи про це, треба згадати, що Протопопов узяв з собою лікаря, що-б показати єму, як він буде заводити новий „порядок". Лікарь бачучи, що порядок буде не безпечний, дав тягу до економії князя Голицина під гукання та тюкання селян. Коло економії він зустрів управителя маєтків, котрий кудись вийіздив. Той почувши, що таке трапилось, пойіхав визволяти начальника. Селяне управителя поважали і розступились. Він вислобонив помятого Протопопова. Днів через 4 після цего було прислано дві сотні козаків на постой. При роздворсню казаків жінки перечили, били йіх рогачами і не пускали за браму. Але якось втихомирилось і вони стали постоєм. Швидко прийіхав справник з становим і зібрав схід (громадскі збори). Справник силувався вияснити селянам, що земских начальників постановлено від царя, а не від панів. Селяне не йняли віри і уперто казали своє: „ні, се від панів, ти такий же пан, як і всі, хочеш зробити нас панскими!!" Справник і становий почали „усмирять". Становому перебили руку, а справника тако-ж помяли. „Не оддамо рук! не приступимо на новий закон!" Маючи на думці розділити схід, щоб легше з ним справитись, справник звелів кожному старості (війтові) відрізнити свойіх селян. „Не розділимось ми ніколи! репетували селяне; „Нас одна свята земля породила, ми всі бунтовщики. Не треба нам земских начальників, верніть нам мировий суд! Карайте всіх нас, а розділятись ми не будем!" Тоді справник скомандував козакам, що стояли коло сходу на поготові, бити громаду нагаями. Після бійки, в котру заміпались навіть і жінки, парубки і дівчата, козаки подались назад і на місці лишилось богато поранених селян, чимало і козаків. Днів через три прийіжджає й віце-губернатор Харківский Милютин. Знову зібрали усю Довжанску волость. Але Милютину лучилось те саме, що й справнику, вони єго трошки помяли (Милютин тепер взяв одпуск із Харькова). Тимчасом нарепті схід положив

так: — „що як не буде цього земского начальнйка Протопопова, то оддамо руки (підпишемось)“.. На третій день знов прийшло 5 рот москалів (вояків) і стали постоєм. Селяне відправили до губернатора 7 виборних. щоб просити зміни Протопопова. На дорозі їх зустрів справник, забрав бумагу переписав іменя, а після їх заарештував, як перших бунтарів-приводців. Бачучи разор постоєм війска свого хозяйства, позаяк кожна сімя повинна була щоденно пекти по пів пуда хліба на москалів, а козацким коням із громадскої гамазеї (шпіхліра) було забрано до 800 пудів вівса, селяне на кінці покорились, кажучи: — „Бунтовали ми, але мабуть нічого проти панів не зробимо, оддамо руки!“... Москалі простояли ще 2 тиждня, козаки довше. Адміністрація заарештувала ще двадцять чоловік. Тепер вони у Харькові сидять в тюрьмі. Перше вони були на становищі „политических“, та губернатор почувши, що вони мають кожний своє ліжко, звелів одібрати постіль. Кожний із вязників ще вірить, що правда за їми, що їм не буде тяжкої кари, що це була помилка .. Що далі буде, не знаєм. Протопопов не так давно вийшов з уряду.

Дописуючи Вам про це діло, гірке почуття обгортає душу за нашу землю, тяжко стає чоловіку, у котрого ще не виссали до остатнього серце і критичний погляд на наше житє. Що день то нова і нова звістка „столичних“ вигадок і важко стає у грудях серед самоволі абсолютизму, наруги і знищеня нашої громади.

18 ст. ст. X. 1890.

М. Марнієнко.

Нарада в справах економічних в Снятині.

Ще в початках надолиста зібралося в Снятині кількапацять міщан і кілька людей з інтелігенції, щоби нарадитись над тим, які би жаданя поставити до анкети вибраної на послідних зборах „Просвіти“ для полагодженя внесеня Ол. Колесси. Думки і погляди були всілякі, стало однак на тім, що належить еще запросити представителів усіх громад снятинского повіту і що окрім жадань звернених до анкети, треба також порушити ще інші справи економічні Особливо треба спитатися селян, яких їм в загалі треба спілок і товариств, і якби їх устроїти так, щоби припесли їм справді якусь користь. Назначено одже на 23 надолиста обширнійшу нараду і запрошено на ню виднійших людей з кождого села. Щоби уникнуть непотрібного розголосу і заколоту, постановлено, що зібранє має бути приватне і обмежене лишень на запрошені особи відповідно до §. 2. закону про збори з 15. надолиста 1867. В. З. Д. Ч. 135[1])

На зібранє прибуло над 40 запрошених осіб. З декотрих громад однакож не явилися представителі і можна се витолкувати собі тим, що погода була дуже негарна та тим, що декуда (як напр. в селі К.) водяться такі добродії, що немилі для себе часописи і письма попросту закрадають. Нім ще приступлено до властивих нарад. представив зібраним тов. К. Трильовский справу загального голосованя, котре є тепер найважнійшою політичною справою і до котрого мусять змагати усі, що простому народови справді прихильні, а головно сам нарід, если бажає доборотись до справдішного вплиру на законодавство і в загалі на політичне житє. В тім дусі промовляв також Др. Данилович. Він представив зібраним, який хосен відносить нарід з права загального голосованя в тих державах, де воно вже заведене і оповів про недавні збори віденьских демократів. Тов К. Трильовский відчитав одже петиції звернені до сойму, до ради державної і домагаючіся заведеня загального, для всіх рівного, безпосередного і тайного права голосованя при виборах до всіх народних репрезентацій, почім їх усі присутні підписали.

Тепер розпочались наради над властивим предметом збору. Відкрив їх т К. Трильовский і представив в якій ціли запрошено присутних. У нас треба доконечно взятись усіми силами до закладаня товариств і спілок, котрі би приносили народови матеріяльну користь та поправляли єго добробит, так як самі читальні еще не вистарчать для сеї ціли. В тім напрямі поставив уже т. Ол. Колесса відповідне внесенє на зборах „Просвіти“ і вибрано навіть анкету, що мала єго докладно розібрати. Доси однак не дає вона ніякого знаку житя, виходить одже, що вибрані до неї легковажать собі попросту волю та інтереси народа. Треба одже дати їй пізнати, як нарід про се думає та застановитись над тим, яка би організація була найлучша. При сій нагоді познакомлять ся зібрані зі статутами товариства „народних спілок“ у Коломиї, висланими уже до намісництва, і повинні також обговорити справу крамниць, кас пожичкових та шпіхлірів. На внесенє бесідника, вибрано однодушно головою зборів т. А. Кушніра, начальника снятинскої „Н. Торговлі“, а секретарями о. Григорчука та т. О. Данкевича.

Після того забрав голос о. Ір. Бариш і представив хід нарад на попереднім зборі мі-

---

[1]) При тій случайности звертаємо увагу наших людей, що належить частійше користати з дотичного параграфу закону про збори, щоби старости, а особенно жандармерія до него вже раз призвичаїлись. А то вони поводяться так, якби о єго істнованю нічого не знали і пишучий сі слова мав вже два процеси по сій причині. 2-го грудня ставав знову в Снятинскім суді Др. Данилович також по причині необзнакомленя жандармерії з законом о зборах, та суд єго увільнив, ще й поучив жандарма, що безправно явився на такі приватні збори. Названі снятинскі збори з 23 надолиста обійшлися без того — мабуть староство наше вже зрозуміло законність таких зборів.

щан. Тепер, — сказав він, — іде головно о те, щоби засягнути думки селян що до порушених справ. Т. К. Трильовский обяснив одже, як має ся річ з внесенем т. Ол. Колесси. У нас треба конче перевести економічну організацію, бо інакше хто другий через попирані з гори „kółka“ возьме нам грунт з під ніг. Тимчасом львівским патріотам, як видно, се цілком байдуже та все таки мусять вони бодай про людске око щось зробити з вибраною анкетою і тому тра поставити до неї певні жадання. Щоби з економічної організації могло щось вийти, треба передовсім уникати непотрібної централізації. Годі чейже, щоби зі Львова мож успішно впливати на економічний рух в Снятинщині або Тернопільщині, так як до того треба стикатися з народом безпосередно. В противнім случаю можна лише дійти до такої смішної і безхосенної бюрократіоманії як в „kółkach“. При тім треба і се взяти на увагу, що теперішні народовскі верховоди до такої роботи неспосібні, бо з селянами майже не стискаються. Найлучшим доказом тої їх неспосібности є хочби те, що повітом львівским, котрий мають під боком, вони цілком не займаються, і не є в силі ні одних виборів перевести в нім після своєї волі. При тім годі перейматися западто великим довірєм до людей, що не побоялися на послідних зборах „Просвіти“ ужити навіть не зовсім чистих штучок, щоби лиш не допустити до виділу нелюбого їйм Ол. Колессу, котрий власне поставив внесенє що до економічної організації. Таким одже способом мусимо триматися засади децентралізації і тому то найлучше булоби, щоби по містах повітових, або вже найменше окружних, завязувано товариства цілком самостійні, котріби на взір „kółek“ переводили економічну організацію. В той спосіб малаби і провінціональна інтелігенція спосібність до роботи, і моглаби свою енергію звернути на щось хосеннійшого ніж на такі патріотичні фімфи, до яких нпр. взялось пару скучаючих на селі паноткиків з під Коломиї з своїм товариством „Оборона“. (Вони пробують позбутися таким легким способом впливу радикалів на народний рух!) Коли би однак робота просвітної анкети мала лишень скінчитись на завізваню нашого загалу до завязування окружних товариств, то народовскі проводирі були бо дуже раді з такого домаганя, бо воно давалоби їйм добру нагоду умити руки від цілої справи. Тому то треба завізвати анкету, щоби у Львові завязала центр, котрий би посередничив поміж поодинокими окружними огранізаціями, подавав їйм потрібні інформації і т. д. Своєю дорогою і Львів мусить також постаратися о організацію для свого округа.

Потім забрав голос Др. С. Данилович і представив в довшій промові, в який спосіб можна поревести окружну організацію. Если би навіть і в усіх селах позакладувано крамниці то всеж таки не могли би вони принести много хісна доти, доки не ввійшлиби в стислу звязь зі собою. Тому то уложили Коломийці статут товариства „народних спілок“, котре то товариство має за задачу злучити усі крамниці і другі товариства з економічними цілями всіх доокрестних повітів у одну цілість. Др. Данилович прочитав одже головні точки постанови статуту, подаючи при тім докладні пояснення. Поодинокі на селах і містах основані „спілки народні“ мають старатись о піддержанє читалень і засновувати при своїм боці також крамниці, каси пожичкові та шпіхлірі. Товариства ті будуть вповні самостійні, однак поодинокі „спілки“ мають від кождого свого члена платити 10 кр. на рік до головного заряду в Коломиї. За ті гроші має удержуватись потрібний до веденя діл персонал урядничий, покриватись копти кореспонденцій і т. д. Головний Заряд має уділяти спілкам всякого рода поміч і пораду, посередничити при закупні товарів і при всім тім руководитись бажапями і потребами спілок. В такий лише спосіб може буде піднести і опанувати рух економічний і призвичаїти наш нарід до спільного ділапя. Подавши потім вияснення на дотичні запити зі сторони тов. Запаренюка, Ст. Дутчака та К. Трильовского, вніс Др. Данилович, щоби зібрані ухвалили, що годяться на представлений статут і що би зараз по принятю его до відомости через наміспиитво, забрались до закладаня спілок в снятинскім повіті. Внесенє те одноголосно принято.

Т. К. Трильовский реферував тепер справу крамниць, шпіхлірів та кас пожичкових. У нас треба уважати на кождім кроці на те, щоби вироблювати в народі громадский дух, почутє спільности інтересів та приучувати его до спільного громадского веденя всяких починів, маючих на цілі піднесенє его добробиту. Тому, хотя і се вже добрий знак, коли поодинокі селяне закладають на свій власний рахунок крамниці, то все таки повинні ми старатись, щоби до таких предпріємств бралося більше людей злучившися в спілку. Лише в той спосіб можуть ся у нас виробити люде переняті чистим громадским духом, котрі будуть спосібні взятися пізнійше і до труднійших предпріємств. До того в спілках можна буде все уважати на те, щоби у всіх ділах поводитися чесно і сумлінно, наколи поодинокі предпріємці все таки більше виставлені на всіляки покуси, против котрих при не великій просвіті між нашим народом — не так легко устоятись. Треба одже заздалегідь уважати, щоби на місце чужих навуків і пявок не виробити своїх власних, як напр. річ мається в многих губерніях Росії, вільних впрочім цілком від жидів. Притім і в спілкових крамницях треба добре уважати на те, щоби не доходило до такого, як нпр. в снятинскім „kółku“ де часто запиваються члени до безобразія, а потім провалюють собі голови. Крамниці повинні бути доступні для всіх і платити податок, так як з товариствами споживчими лише много заходів та клопоту, а можна легко наразитись на грошеві кари. Селяне, на біду, дуже бояться всякого податку і тому нераз даються піддурити „kółkam“ чу-

ючи, що вони неплатять ніякого податку. Одиакож 8 зол. 40 кр. се ще не така велика сума, щоби сі можна настрашитись! Тому то належить чим скорше, заки ще розпочнуть своє діланє „спілки“ взятись до закладаня спілкових крамниць, а дуже добрі поради в тій справі подає В. Нагірний в своім „Порадникy для крамниць“ виданім Просвітою“.

Крім крамниць поручувано у нас усе закладати єще каси пожичкові та шпіхлірі. Однакож, хотя кождий з патріотів мав ті слова безупинно на язиці, то все таки неподавано народови майже ніяких рад в тих справах. Давнійше закладані громадскі каси та шпіхлірі оказалися з многих зглядів непрактичними і тому повинно закладатися їіх в формі самостійних товариств. Для кас видали добрі підручники Дри К. Левіцкій і Дрималик. Найлучше однак (як вже висказанося на попередній нараді міщан) лучити оба товариства в одно, як се зроблено в статутах „Власної помочи“ виданих накладом черновецкої „Рускої Бесіди“. Належить однак поробити в них кілька мало значуючих, однак конечних змін. На внесенє бесідника, зібрані ухвалили, щоби взяти ся як найскорше до закладуваня спілкових крамниць та „Власних помочей“. По статути до сих послідних тра удаватися до т. К. Трильовского (Будилів, п. Снятин).

Крім того забирали єще голос в усіляких справах дотичачих обговорюваних предметів також многі міщане та селяне. І так т. Іван В. Дутчак зі Снятина звернув увагу на те, що „спілки“ повинні старатися довести до того, щоби взяти в свої руки торговлю збіжем. На се зауважав оден з присутних, що се може наступити аж пізнійше, коли організація достаточно розвинеся і скріпиться, а заразом виробляться способні до таких предпріємств люде. Т. Ст. Дутчак зі Снятина підніс, що шпіхлірі будуть мати велику вагу по селах, а т. Стефанюк з Потічка зауважав, що вони будуть надзвичайно хосенні, так як жиди використовують селян при пожичках збіжа в страшенний спосіб. По многих дрібнійших поясненях Др. Даниловича і інших, відчитав т. К. Трильовский ось яку резолюцію, вистосовану до просвітної анкети.

„Зібрані 23 падолиста 1890 р. в Снятині селяне і міщане снятинского повіту упрашають Хв. Анкету, щоби при своіх нарадах зволила слідуючі бажаня їіх взяти під розвагу:

„Належить завізвати наш загал, а особенно філії „Просвіти“ до завязуваня по повітових або бодай окружних містах товариств в цілі економічної організації напого селянства і міщанства. У Львові належить завязати центр для удержаня потрібної звязи, подаваня інформацій, вироблюваня запомог і т. д. для товариств повітових чи окружних, котрі однак мають бути вповні независимі від львівского центра. Центр має становити тіло осібне від „Просвіти“.

„В кінці зібрані просять Анкету, щоби справами їій порученими енергічнійше як доси занялась і про свої наради подавала публичні справозданя“.

До тої резолюції вніс о. Барин поправку, щоби місто слів „енергічнійше як доси“, поставити слова „вже раз“, почім сю резолюцію враз з поправкою одноголосно принято.[1])

Тепер попращав голова зібраня д. А. Кушнір гостей щирим словом і вонн розійшлися домів, публизко чотиро-годинній нараді.

Клим Обух.

Г. Успенский про Власть темноти.[2])

Чимало Украйінців узяло нам за зле те, що ми помістили в „Народі“ переклад „Власти темноти“. Ми здалися, одно, на славу, яку сей драмат має в цілім просвіченім світі, а друге, нам самим видиться, що тут автор виказав усю силу свого таланту і знаня великорускоro народного житя. Що се так, нехай посвідчить і отся статя д. Г. Успенского, найліпшого знатока великорускоro житя. Поміщаємо сю статю ще особливо через те, що вона розбирає та поясняє драмат. При нагоді завважаємо, що один молодший Украйінець післав був свій переклад „Власти темноти“ в редакцію „Зорі“, та вона не то що не схотіла его надрукувати (мовляв: „невідповідне для нашої публики“!) а й затратила переклад, так, що ми мусіли взятися за ту працю, на-ново. Що наш переклад потребує ще поправок і виглади, се ми самі чуємо, тілько ж завважаємо, що перекласти „Власть темноти“ навіть на украйінске — штука дуже нелегка.

М. П.

Міні видиться, що драмат Власть темноти, крім нагадки культурному чоловікови про его обовязки до не-культурного меншого брата, мігби его заставити задуматися й загалом над ладом культурної громади, заставивби подумати і подумати крішко і многосторонно в загалі про такий лад житя, в котрім були би неможливі рани, розїдаючі теперішну культурну верству громади і проникаючі вже, як то докавує Власть темноти, в маси, в товпу темних людей.

Справді, драмат Л. Н. Толстого — драмат культурний, тілько що відбувається серед мужиків; усі его складові частини — частини культурного ладу житя, а не народного, і міні завше видавалося трохи чудно, що культурний читатель[3]) сего драмату лякається

---

[1]) Названа анкета, зложена з дра Ол. Огоновского, Романчука, дра Савчака, Гурика, Грушкевича, дра К. Левіцкого та Ол. Колесси, зібралась була 30 падол. і врадила, щоби в статути Просвіти вставити постанови про організацію читалень та економічне піднесенє народу, і віддала проект д. Колесси дру К. Левіцкому до перегляду з правничого боку та справозданя на найблизшім засіданю анкети. Чи що з того вийде — побачимо. Ред.

[2]) Див. Сочиненія. Спб. 1889, II, 1057-1062.

[3]) Сей вираз треба пояснити. Один русский писатель, з котрим я зовсім годжуся, характеризує ріжницю

напр. жорстокости діючих у нім осіб, що вбили дитину. „Кісточки хрустять!“ з переляком говорить читатель або читателька. — Ні, се страшенно! Сего годі виставляти на сцені! В публиці доконечне будуть мліти!“

Щоби читатель від разу міг бачити огромну ріжницю ладу, т. є. сути і пляну, після котрого розложені людскі відносини в ладі неробітнім і в ладі робітнім, я звертаю его увагу на слова Петра, сказані ним у першій появі першої дії, мало що не на першій стороні драмату: „Як би я не хорий, поки життя мого не взяв би робітника“. Сі слова до-разу рисують зовсім не той лад життя, котрим привикли жити ми, люде культурної громади. Хто в тій громаді може сказати, що ему не треба робітника, що він обійдеся сам, що врешті тілько крайня потреба, несподівана біда заставляють покоритися тому нещастю користати з чужої праці? В культурній громаді всі потребують і живуть чужою працею і всі в той же час служать чужому ділу — всі робітники, всі наняті і вимушені жити, наймаючи інших. Тим то, щоби серед народу міг відбутися культурний драмат, який ми бачимо в Власти темноти, треба, щоби й лад народного життя поносувався після культурного взірця; се в драматі й виходить.

Петро, завзятий „господар“, чоловік увесь занятий ріжносторонною діяльностію хліборобскої праці, раптом удовіє, і вдовіє уже в літах немолодих, коли на голові у него уже доросла донька. Якби у него не було грошей, а якби навкруги него не був такий не лад, що позволяє грошам обернутися в силу, що би діяв Петро? Він напевне би ослаб, огромна частина жіночої праці, неробрівно вилетена в круг его власної праці, після смерти жінки завмерлаби й омертвилаби его мужицке, трудове діло. Треба жінки. Але там, де всі „самі господарі“, хто піде за него, старого, дітного? Кожда дівка сама буде господинею і матерію; а стару, вдову взяти ему не буде треба — не буде в нею, зі старою, того тепла в трудовім житю, що було в житю Петра з жінкою, з котрою вони, напевне того не чуючи, жили однако, зовсім разом і при тім на всі боки. Без грошей і без можности застосувати йіх до діла, Петро так би й зачах, якби не взяв у двір мужа своєї доньки Та й на се треба вже розладу чого-небудь „своєго“, власного господарства, щоби хто-небудь захотів іти в люде, в чужий дім, за чоловіка. Але Петро — завзятий мужик; він і перед смертію не може відорватися від неворивних пут, звязуючих его з житем; ледви волочучи ноги і чуючи передсмертний холод, він усе таки бормоче щось про картофлі, про коня, про поле — все для него важне, сутне, все те ввійшло ему в тіло й кров, і все те для него — життє. Такому чоловікови годі брати зятя, годі поправити розстроєний механізм життя, приймаючи в своє діло нового господаря — у него самого богато страсти й апетиту до життя.

І от він робить перший культурний гріх — жениться, старий, з молодою дівкою Анисею; молода, гарна, роботяща Анися ні за що не пішлаби за старого, не полакомилабися на его господарство, якби тілько лад народного життя не був захитаний і розстроєний. Вона вийшлаби замуж по смаку (хотьби за того Микиту, котрого „нужда“ вробила робітником на зелізниці), вийшла би за муж у свій час за зовсім відповідного йій парубка і жила би своїм домом, своїм господарством; та, повторяю, народний лад уже захитаний, поносований і в нім уже є властивий культурній громаді тип гарної, жвавої, молодої дівчини, котрій ніщо йісти, котру нужда уже заставляє вийти за старого, продатися

Про рідню Анисі нічого не сказано в драматі Л. Н. Толстого; не видно в нім ні батька, ні матери і можна думати, що Петро, зрозумівши сі сиріітство, постановив, задля любви до живого господарского життя, скусити молоду дівку, то є наймити, купити за гроші сі молоду жіночу силу, жіноче тепло, живущими теміями звязуюче і звеселяюче міліони дрібниць господарского життя.

Гроші, а головно, уже розстроєний осередок, помогли ему зробити насильне діло, заставили Анисю покоритися; та Петро певне знає, що він согрішив (і се чуеся в драматі), що ізза своєї любви до життя провинив перед тою-ж любвою до життя — в Анисі; він і ослаб, і охляв, і розхорувався через те, що, очивидячки, старався Анисю привязати до господарства не одним тілько рахунком на безбідне жите. Та він уже пожив на своїм віку з своєю першою жінкою, а Анися — молода, і Петро, при всім своїм стараню, ослаб сильно, роскис і так роскис, що мусів увяти робітника Микиту.

З другого боку, й Анися очивидячки жила с Петром тілько через те, що нужда заставила — жила с Петром як з наймателем, т. є. сміско так, як Анна Каренина[1]) і як усяка героіня теперішного буржуазного роману, і ніякі заходи Петра, яко чоловіка, привязати сі до чужого діла — сі, в душі котроі захована родима жадоба самостійности, життя на свій смак, із „своїм“

між інтелігентним і культурним чоловіком, яко ріжницю між настоящим і підробленим дорогим каменем. І підроблений дорогий камінь може коштувати тисячі і ні в чім на око не гірший від настоящого, та тілько на око. Можна володіти всіми прекрасними прикметами чоловіка інтелігентного і в тойже час не чути щироі потреби тих прикмет, т. є. можна мати грубе, дике серце, що піддаеся всякій неправді, і в тойже час під впливом культурних привичок, культурної вичуки, видаватися чоловіком широкого й щирого серця. Інтелігентний чоловік противно — невільник щирости серця, чоловік, в котрім не може бути тіни прямования змякшити, застосувати до обставин, так сказати нарозумити свою щирість і через те, захоплений такою чи іншою ідеєю, він не може відречися від консеквентного сі розвитку до кінця, хоть би той конець і була смерть, огромне особисте горе і т. д. Вживаючи вираз „культурна громада“ я розумію громаду, котра при зверхнім добрім виглядї і добрім вихованю, не зовсім іще добре виглядає і добре вихована в своїй внутрішній суті і, обурюючись на словах против зла, в глубині серця може має его навіть і не за зло. Г. У.

[1]) Анна Каренина — так затитулована найкрасша новість гр. Л. Н. Толстого, де героіня виходить замуж не по любві і через те потім любить іншого отверто і живе з ним, покинувши свого чоловіка, та таке прикре, серед уйдаючої „культурної“ громади, житє доводить сі до самовбійства. М. П.

чоловіком — ніякі такі заходи не доводили ні до чого, окрім пасивного послуху від Анисі; Петро ослаб, а їйї усе бай дуже доти, доки не явився Микита, то є настоящий Анисін суджений, подружє як раз для неї.

І знов таки, щоби Микита, той нищий хлопець, міг попасти в робітники, знов таки треба було перше розладу народної сцени. Такому легіневи, що из родному порядкови життя, коли він доріс, треба було прямо взяти слюб і жити своїм господарством, але нужда, неможливість уже тепер таким злазним молодятам, як Анися й Микита, жити своїм господарством, жити „по божому“, гонить Микиту на зелізницю за рублем, як і Анисю гонить на заробок до старого; таким чином виходять ті самі нещирі, недобровільні, склеєні грішми стосунки, що чинять суттю особливість купонного ладу теперішної громади[2]). Треба було втроїти Петра, убити Акулінину дитину для того, щоби Микита й Анися могли стати в ті натуральні стосунки, в котрих вони стали би без усяких злодійств, якби тілько условини народного життя не були ломлені та нищені. Микита, що живе з Анисею, з Мариною і з Акуліною, доказує тілько те, що в народнім осередку, як і в культурнім, єму годі було жити по-мужицки, взяти в свій час жінку і жити господарством; що в народнім осередку вчинилися такі невигідні умови, через котрі Анися мусить продатися старому, Маринка, замість подружя, піти на зелізницю на денний заробок, а Акуліна мусить знищати Анисю, зайшлу в чужий дім господиню, щоби вернути собі право господарити в своїм домі.

Якби не розлад народного осередка, що дає грошам силу — не продалабися Анися, не пішов би в робітники Микита, і Петро, оставшися без купленої праці, віддавби Акуліну за муж, як належиться. Та розлад, що дав силу грошам, уже настав у народвім осередку і обернув усі особи в драматі в людей піддапих одні одним, звязаних нуждою, коли тимчасом у непописованім і незахитанім народнім ладі життя ті самі люде були би людьми самостійними — кождий і кожда — і звязки між ними були би не в імя нужди, хліба, а власне в імя обопільної самостійности, незалежностк від нужди.

Адже-ж от хотьби Маринка: загнана нуждою на зелізницю, сходиться з Микитою не як чоловік і жінка. Ані їйї, ані єму не можна зробити сего там, то є не можна бути чоловіком і жінкою. Питаєся: яка була би доля Маринки, якби єї не спасло село? Вона би напевне пропала, сталаби нехтолицею. Та село дало їйї своє господарство і зробило єї чоловіком. В розстроєній-же родині Петра всі відносини людей уже „піддані“, не народні. Петро піддапий Анисі; він старається привязати єї до своєго, чужого їйї діла, бєся й безсиліє; Анися піддана Петрови з нужди — терпить єго як чоловіка, тілько через те, що їсть єго хліб, Микита — робітник, підданий Петрови також із нужди. Та у всіх в душі є жадоба незалежности, самостійности, і щоби тій жадобі можна було ввійти в житє, треба сповнити цілий ряд простунків, то є знищити насильні звязи.

Возьміть перший-ліпший сучасний роман, писаний житє і звичаї сучасної культурної верстви, і ви скрізь найдете до-стотку такийже драмат, як той, що показаний ві Власти темноти. Золя, Дюма, Бурже, Серао, Монассан — усі ті живописці сучасних звичаїв культурної верстви европейскої громади показують нам іменно те, що тепер у нас починає діятися на селі. Скрізь — насильні звязки, звязки задля нужди, скрізь обопільна неволя, підданість і в той же час жадоба вийти з тої путанини — жадоба, що йде поровень з ошукою, хитростію, захованою поганію, найбільше упідлюючими терпінями.

Понижене людского достоїнства — от що іменно й страшенно, що власне й страсає в тім сучаснім, культурнім драматі. Стрібуйте пзир оповісти мовою мужика Якима (з драматі Власть темноти) а головно подивитися его оком на житє хотьби Тургенівскої Ірини (в Дымѣ), і ви налякаєтесь від нелюдскости людей, серед котрих минуло єї житє. От уже де „кісточки тріщать!“

Єї, хорошу і молоду дівчину, невинну і чисту, родитель-князь для поправлєня своїх маєткових обставин постановляє відступити якійсь особі, з котрою він познакомляєся на балю в дворянскім зборі. Єї умисне одягають так, щоби „особа“ заржала і захотіла. Особа заржала і потім, щоби підле діло прикрити гарним на око покривалом, перепродала чи перевідступила Ірину генералу Ратмірову. Вона довгі літа живе з ним, раз-у-раз чуючи, що живе тілько про око, знаючи, що тіло єї куплено і що сили душі йдуть на те, щоби се погане діло, ся роспуста єї і єї чоловіка мала якесь лице. Таким чином уся заваляна, забабрана грузькими ланами, тота нещасна уже боїться бути щирою і тілько „крадькома“ може за ціле своє житє сказати один раз щире слово коханому чоловікови, тай то в коморі на якійсь скрині. Тілько „крадучись“, як злодій, і знов один тілько раз у житю, продана, куплена і відкуплена, може вона віддати дорогому чоловікови якийсь довг. І все на-скоро, в одну мінуту. Прибігла, віддала довг і втекла знов брехати ціле житє, жити за наймом. „Не по божому се, значить, тее — сказавби яким, вислухавши сю легку Тургенівску повість. — Погань се!... Душу поваляли, душу, значить, божу запакостили у дівки! Се, тее, гріх великий, тее, значить, гріх перед Богом!“ Але-ж сей і власне такий гріх ненастанний, щоденний, обовязковий для нашої недоробленої культурної громади, і от через що чудно, що вона-ж лякаєся „кісточок“ Толстоского драмату.

---

[2]) Купон — відтинка від банкового паперу, на котру берсся процент від зложених у банку грошей. Про богатого чоловіка, що живе процентом чи лихвою, кажеся: „він тілько відтинає купони“. Купонний лад життя — той, де ті, котрі мають гроші, наймають робітника за дешевше, ніж варто те, що він уробить, і тою надвишкою живуть. М. П.

Показчик до студій суспільно-економічних народних поглядів.

Одна з головних завдач нашої радикальної партії — знати доклидно моральний і матеріяльний стан рус

ко украйінского народу, щоби ясно бачити поле своєї діяльности. Тим то кождий член нашої партії й обовязаний пильно придивлятися народному житю. Подаємо отсе показчик до таких студій, зладжений після програми бувшого кієвского відділу Императорскаго Географическаго Общества. Показчик сей не містить у собі всіх запитів, на котрі треба відповісти, а все таки ті запити, які є, можуть навести й на те, на що не звернено уваги. Друкуємо сей показчик уже в сім числі через те, що тепер, на свята, найліпша нагода розпочати такі студії. Результати студій просимо присилати в редакцію „Народа“, і ми їїх по змозі й вартости будемо оголошувати.

Редакція.

Родина, єї голова, члени, їїх взаїмні стосунки.

1) Чому народ дивиться на сімейне житє з поважанєм? Яку конечність, вигоду і вдоволенє бачить він в житю сімейнім? Чи вважає нарід звірів, що живуть сімями, за розумнійших?

2) Яке поняте мають про б а т ь к а сімії яко про єї голову: чому він іменно голова сімії? В яких случаях ему не годиться бути головним у сімії? Як дивляться на батька, що не вміє бути правдивим головою в сімії? Які прикмети, по думці народу, вважаються гарними для батька сімії а які злими? Яка власть і накладан нею обовязки, що до решти членів і справ сімії має належатись батькові, по думці народу? На скілько і в яких случаях можливо, по думці народу, щоби та власть належала й матери? Чи бувас і чи може бути мати зовсім рівноправною з батьком яко головою сімії? Як дивиться нарід на се в загалі і на подібні случаї? (Особливо, коли батько й мати обоє — люде під кождим оглядом достойні).

2) Які власне прикмети м а т е р и яко голови сімії, жінки, господині і вихователькы дітей уважають за добрі чи злі? Як, по думці народу, добрий муж повинен відноситися до жінки? Чого він від неї може вимагати і з чого може бути невдоволений? Якими прикметами повинна відзначуватись добра жінка і як повинна поступати супротів мужа? Які поступки чи поведінка мужа або жінки одно супротів одного вважаються за злі і неморальні? Чи є ріжниця в стосунку до жінки, коли муж приймак? Як поступають з жінками мужі вояки, що вернули зі служби? Чи видно в сім случаю ріжницю зі звичайними народними звичаями? Як відносяться до того мужики?

4) Які обовязки, що до сімії уважаються за приналежність всякого морального чоловіка? Які поступки вважаються за моральні, а які за неморальні в стосунках поодиноких ч л е н і в с і м ї і між собою, до старших від себе, до рівних і молодших?

5) На кілько близкими вважаються р о д и ч і (кревні) з других родин, а також звязані кумівством, сватівством і т. п. Що ліпше, по думці народу, неморальний кревний, чи чужий та благородний чоловік?

6) Чи вважаються н а й м и т и й н а й м и ч к и за членів сімії, чи за посторонних? Який їїх стан в загальнім сімейнім житю, їїді, праці, відпочинку і т. п. Чи вони тілько працюють з родиною, чи й піддані їїй і вважаються за людей низшого гатунку? Як з ними обходяться і на кілько вони вважаються за своїх в ріжних родинних пригодах, празниках, торжествах і т. п.? Яку працю поручують їїм звичайно? Яка ріжниця в поглядах на прислугу і в сі стані у ріжних верстов людности? (у мужиків, міщан, шляхти, духовенства, дідичів, жидів, сільских властей і т. п.)

7) С і м е й н е в и х о в а н е д і т е й. Як старші члени сімії і особливо батько й мати, відносяться до вихованя молодших? Чи вважають вихованє за конечне і на які єго боки звертають увагу? Які прикмети вважають потрібним розвити в дитині (добрість, терпеливість, працьовитість, посидючість, справедливість, пожалуване других і т. п.) Які до сего вживаються способи та підходи? Які спосібности стараються розвити в дітях? (вираховане зручність, розсудок і т. п.) Яке знане вважають потрібним подавати найперше і як єго подають? Яким знанєм в дітях дорожать родичі? Які способи вихованя в звичаю, які вживаються нагороди чи кари? На кілько б и т є вважаєся за конечне средство при домашнім вихованю? Чи видно ріжницю між вихованєм хлопців і дівчат і від якого віку зачинаєся ріжниця рівко показуватись? Яка ріжниця в вихованю та повсдінці з дітьми у людей ріжних вір і верстов (мужиків, міщан, жидів, духовенства, дідичів, Русинів, Поляків, кольоністів і т. п.)?

8) Чому вважаєся за конечне одружитися? Як дивиться нарід на нежонатих і незіддані дівки? Чи вважаєся за конечну ознаку гарного сімейного жита любов і згода між членами сімії? Як дивиться нарід на сімейний розлад і незгоду, розбите сімії через сварки і т. п.

9) Чому нарід вважає за добре, щоби одруженний член сімії творив нову сімю і осібне господарство? Які стосунки між родительскою родиною і родинами дітей? Чи видно згідність або ріжницю в тім згляді між людьми ріжних племен, верстов, вір і масткив? В яких случаях діточі сімії живуть з родительскою разом і коли будуються хати на дві половини? Що з мастку є спільного, а що осібного, коли такі сімії живуть разом? Чи є осібна господарка жіноча, яка і на що обертаються доходи з неї? Чи мають що осібного діти з мастку або що — і відки?

С у с п і л ь н і с т ь.

В е р с т в и. Ш к о л и. М о р а л ь н і с т ь і о п і н і я п у б л и ч н а.

1) Яких людсй дуже шанують в (мужицкім, міщанскім, жидівскім, панскім, попівскім) товаристві: богатих, розумних, ученых, письменних, чим небудь корисних, урядників, тих, що мають звязки з високопоставленими особами? Як поводяться такі люде супротів решти і чи вважаєся горда поведінка за злу чи тілько за дозволене сознанє своєї гідности? Як повинні, по думці народу, поводитися сільскі власти, що до решти людства?

2) Чи видно в мужинтві напрямок у богатих відокремлюватись в осібне товариство і бокувати від бі-

дніших? Чи є нахил хвалитися богатством або заслугами предків і в загалі, як дивиться нарід на такий чи інший рід чоловіка? Як дивляться мужики на вислужених вояків і як ставлять себе сі остатні супротів мужиків? Чим вислужені вояки по найбільшій части займаються і який їх стан в місцевім товаристві.

3) На кілько вважає нарід за конечну для себе письменність і в загалі просвіту? Чому вважає сі для себе за корисну чи некорисну, пожадану чи ні? Яку повагу мають в селі письменні люде і до чого їм найбільше застосовувати своє знане? З якими просьбами найчастійше звертаються до них?

4) Як думає нарід, що до конечности школи: чи вважає сі за потрібну? Чи вважає і на кілько за корисне видавати на неї гроші, чого вимагає нарід від школи? Яке знане вважає нарід за потрібне для своїх дітей і коли невдоволений теперішною шкільною наукою, то які недостатки бачить, як в самім навчаню так і в устрою школи? (Чи тяжка для него школа через податки або відриване дітей від роботи, чи через непрактичність навчаня, неуспішність его, чи невдоволений учителем? і т. п.) Коли в селі є, крім школи, люде, котрі займаються навчанєм (дяки, вислужені вояки, писарі і т. п.), то як відноситься нарід до їх дїяльности? Чи дає їм плату і яку? Чи радо посилають діти до школи.

5) Як довго (до якого віку) вважають за потрібне посилати діти до школи? Яке знане й прикмети, по думці народу повинен мати чоловік, що кінчить школу? Що повинен він, по думці народу, робити після скінченя школи: чи займатися господарством, чи бути на службі громадскій або цісарскій (писарем і т. і.,) чи далі вчитися в інших школах? Що частійше буває і до чого родичі й нарід більше прихильні? що вважають за ліпше?

6) Чи вважає нарід за корисне й конечне вихованє дівчата? Чи вважається для них за потрібне вихованє на рівні з хлопцями, або коли вважається закорисне меншу просвіту, то яке власне знане вважають за потрібне для дівчат? До якого віку посилають до школи дівчата і до чого служить їм письменність після скінченя школи?

7) Чи займаються навчанєм письменні женщини по селах і як на се дивиться нарід? Чи вважає нарід закорисне учити в школах рукоділа й ремесла? Чи бувають в народі случаї самостійного без посторонної поради почину в якім небудь (виховавчім) шкільнім чи промисловім заповятю (przedsiębiorstwie)? Яких в тім случаю думок держиться громада і як вона висказуєся в тім случаю? Задлячого (помимо звичаю) мало в народі охоти до вивчуваня особних занять, окрім господарства? Чому ті занятя вважаються немов за припалежність жидів або чужинців? Чому в загалі нарід не старається про навчанє своїх дітей ремісла?

8) Які в загалі справи вважаються за моральні і чесноти, а які за хиби чи проступки? Які є понятя в народі про працю, дружбу, малженску любов і вірність, побратимство, ціло-ж мудріє (cnota rapieńska і т. і.), милосердє, пянство, „неморальність“, лінивство, безбожність, віроломство, брехливість, злодійство, убійство і т. п.? Які власне поступки відповідають названим хибам і чеснотам? Що вважаєся за обовязкове для кождого морального чоловіка і що чинить особливу чесноту?

9) Що і в яких случаях уважаєся до дарованя а що безоглядно за проступок (напр. крадіж ліса, паші, і крадіж грошей, товару?)

10) Як цінить нарід уміне гарно господарити і добувати богатство? Як розріжняє нарід средства набуваня і які вважає за неморальні? На кілько вважаєся за моральне не повичити грошей або хліба тому, що потрібує або брати від него проценти?

11) Яким способом звичайно оказуєся поміч: працею, повичкою хліба або грошей, чи просто дурно? В яких случаях як поступають? Чи вважаєся за зле або прикре звертатися за такою помочію? До кого частійше звертаються: до родичів, знакомих чи громади?

12) Якими поступками і чим в загалі показує нарід поважанє до осіб на се заслугуючих? Яким способом показуєся догана й маловаженє людей неморальних? Якими прізвищами виражаєся думка про людей, що дбають тілько про себе в некористь сімйї чи громади?

13) На кілько дорожать публичною опінією — і яка за сильна ся остатня (т. є. чи почуває себе в негарнім стані той, про котрого пішла **недобра слава**?) Чи однако чутна ся недобра слава для бідного і богатого чоловіка? Чи вважаєся за потрібне стіснятися в вискази думки про чоловіка богатого або займаючого видне становиско? Чи вважають за потрібне такі особи, не вважаючи на свою силу, заслужити на прихильність і добру думку суспільности?

Громада.

1) На що, по думці народу, істнує громада і відки вона взялася? Чи вважає нарід громадскій устрій закладом случайним, чи думає, що се неминуча умова спільного житя де кілько людей? Чи думає нарід, що може обійтись без громадского устрою і яку користь бачить для себе в тім, що его держиться.

2) Як велика пошана до думки громади (zdanie) і на кілько думка та вважаєся за неминучу та обовязкову для кождого (Громада — великий чоловік! що громаді — те й бабі!) Чи може бути один чоловік, хоть би на якім високім становиску, висший від громади? Коли се при нагодах і случаєся, то чи вважаєся за добре і в загалі як на се дивляться, якби навіть чоловік, що став повиш громади, справді був чесним чоловіком?

3) Чи вважаються громадскі справи за важнійші для кождого, віж усі інші справи (особисті, сімейні і т. д.)? З якою пошаною, по думці народу треба відноситись до громадских справ? Чи вважаєся за морально обовязаюче для кождого брати участь в громадских зборах, справах, розмовах і чи не вважаєся за зле відказатися від того?

4) На кілько сильно розвиті формальні відносини

до справи громадскої і чи бувають случаї невважної відносини громади до своіх справ? Від яких причин залежать подібні случаї?

5) Як дивляться на людей, котрі займаються громадскими справами в некористь своім особистим і сімейним інтересам?

6) Чи вважаєся за річ конечну для виповнення громадских обовязків відзначуватись особливими опосібностями духа? З як великою повагою чи завистію відноситься нарід до людей, що провадять громадскі справи? Які прикмети повинен, по думці народу, мати такий громадский чоловік?

7) Який погляд в народі на участь женщин в громадских справах? Чи признають, що вони спосібні, на рівні з мущинами, вести такі справи, або чи, по думці народу, повинни брати в них участь через (za pośrednictwem) мущин? Як відноситься нарід до случаїв сповнюваня громадских обовязків женщинами? Чи в даній місцевости не мішалися часом женщини в громадскі справи і як гадкує нарід про такі случаї?

8) Як дивиться нарід на людей, що бажають всяких нових установ, що напирають на дійства против звичаїв і т. п. і як таких людей називають? Чи можна, відзначити і чи відзначує нарід в громаді людей, що боронять старовину і предківскі обичаї та перекази, хоть би і в некористь інтересам громади? Як називають таких людей і як відносяться до їйх думок (zdań)? Чи ділиться инодї громада в тім взгляді на групи і чи поводиться такими взглядами (т. є. наклонностию до старого чи нового) при виборах і т. п.

9) Як дивиться нарід на обовязки сільских властей і якими взглядами поводиться при їйх виборі? Чому инодї бувають вибори невдачні: чи для байдужности громади, чи сильного впливу з боку і т. п.?

10) Як ладнаються публичні справи в тих верствах, де нема громади (у жидів, міщан, куниів, дідичів)? Докладний опис жидівского кагалу, его устрою, прав, постанов, обичаїв і т. і. в застосованю до громади.

Рада повітова.

1) По що, по думці народу, істнують ради повітові? Як думає нарід про ту участь, яку він може мати в справах рад повітових? Чи розуміє він свою рівноправність в тім случаю з висшими верствами? На кілько істнує в народі недовіре до закладів рад повітових і коли є недовіре, то з яких причин, чи через те, що нарід не розуміє сути діла, чи через те, що переконаний про свою безсильність, яко членів рад повітових, чи через недостаток письменних і ділових, спосібних людей серед народу до сеї справи? Чи врешті з яких інших причин?

2) Як дивиться нарід на вибираних ним людей до рад повітових і чого від них вимагає? Які підходи вживаються до вибору тої чи иншої особи і які средства до того вживаються (підкуп, вплив властей і т. п.)? Які за сильні посторонні впливи в сім случаю і відки вони йдуть?

3) Чи вважає себе громада в праві домагатися справованя вибраних нею членів ради повітової з того, як вони поступали і в загалі чи слідить за їйх діяльностию? Чи при виборах вибрані обовязані так або инакше поступати, чи поручує їйм громада старатись о о те чи инше діло, напр. о вменшенє податків і т. і.?

4) Як дивиться нарід на податки й повинности рад повітових? Чи вважає він їйх за конечні? Коли ними невдоволений, то чому, чи за для їйх тягару, чи несправедливого розложеня, чи злого ужитку сум трудности повинностей?

С о й м

(То само, що про ради повітові).

Економічні понятя народу.

1) Яким чином повстають громадскі суми, на які ціли, на чій роспорядок, і які способи контролі їйх істнують у народу? Як ужиткує громада з громадских капіталів, який ужиток уважаєся за ліпший і чому?

2) Чи вважає нарід за корисне обертати громадскі гроші для набутку громадскої-ж грунтовоі власности? Як дивиться нарід на таку власність і який спосіб уважає за ліпший для користованя з неї? (гуртова обробка, чи наєм за чинш або як?)

3) Коли волієся особиста власність, то яку користь бачить в ній нарід в порівнаню до власности громадскої?

4) Що таке в загалі називає нарід власностію? Які умови набутя, по думці народній, конечні для того, щоби признати за власність якусь річ, напр. хату, одіж, хліб, гроші і т. і. (т. є. чи працю на те, чи що инше)?

5) Які, по думці народу, є способи набутя власности? Як відноситься нарід до лихварства, хапчивости і скупости, яко до средств здобувати гроші?

6) Чи є предмети, котрі нарід уважає за такі, що не можуть належати до нікого виключно і на хісновање з котрих має право кождий? Чи бувають такі нарушеня осібної власности, котрі найсильнійше переслідуються громадскою опінією, і навіть уважаються за недобрі? Чому нарід думає, що в таких случаях можна вкрасти?

7) Коли зичать зерна на засів, господарскі приряди і т. і., то чи думає нарід, що за се можна брати надгороду?

8) Чи вважає нарід за пригідне й корисне вязатися для роботи або якого небудь заповзятя в спілку чи волів робити по-одному? Чи при більшім ділі вважає за пригідне поручати кожду окрему часть праці окремим людям, чи всі роблять одно й то само? (напр. жнива, згрібуване і звязуване снопів). Чи, по думці народу, набуває при тім робітник велику вправу і навик в роботі?

9) В який спосіб в даній місцевости оцінюєся праця робітника, після часу, після того, кілько зробив і т. і. Чи приймаєся в рахунок трудність роботи, умілість робітника і т. і. і які умови робляться в тім взгляді?

10) Як ділиться виск в якій робітній спілці. Як

устроєні спілкові заповзятя (предприемства) т. є. як складаєся капітал на купівлю інструментів і т. і., хто управляє ділом, як розділюєся праця між учасниками а потім дохід? При розділі доходу кому допадаєся більша пайка: чи тому, хто вніс більше грошей на перший початок, чи тому, хто більше працював? Після чого нарід поступає при розділі так чи інакше?

11) При продажі продуктів, в який спосіб назначуєся йім ціна, т. є. що тут береся в рахунок: плата за працю, за матеріял і чи дочисляєся ще що для чистого зиску? Коли дочисляєся зиск, то чи чує нарід, що має право его дістати? (Напр. сільский швець робить чоботи; назначуючи плату, він бере в рахунок: 1) ціну матеріялу, 2) за роботу, і чи бере ще що за для зиску? Або: мужик назначаючи ціну на муку, чи додає до ціни зерна тілько видаток за мливо (змелене), чи ще що небудь собі для зиску? Як толкує він своє право на остатний додаток?

12) Як поясняє нарід підвисшене або зниженє платы за роботу? Коли він невдоволений істнуючою платою, то які средства вважає за можливі для сі підвисшеня? Чи вживаються иноді (і ким именно) особливі способи і средства, щоби знизити робітну плату, напр. завдатки на заплату податків, купівлю пасіня весною, віддане толоки і стерну на пасовиско, змова між робітниками і т. і.)

13) Як поясняє нарід підвисшене і зниженє ціни на збіжє, тютюн, сіль і інші товари? В яких случах нарід сам уважає за потрібне підвисшати ціну за свої вироби і як се оправдує? Яких способів уживають купці і т. і. особи для навмисного зниженя або підвисшеня цін? Яким способом скуповують напр. збіжє великі купці через дрібних і факторів? Чи дають вони всю плату чи тілько завдатки? Чи уважає нарід за вигідне запродувати збіжє і ренту добутків наперед або на корени? Як поясняє нарід подібні случаї?

Понятя народу про державу й людскість.

1) Яке є поняте в народі про державу, правительство, урядників, військову службу, рекруччину та ренту державних повинностей і податків?

2) Якими признаками відзначує себе нарід даної місцевости від других народів і від яких именно? Яке поняте має нарід про інші народи? що ему звісно про них і про ті місця, котрі вони займають?

3) Чи робить нарід ріжницю в відносинах до других народностей після віри (т. є. чи однако ставить себе до християн інших обрядів і не-христян,?

4) Чи є в нашім народі чувство вивисшеня себе над другі народи, чи вважає себе нарід висшим в чім небудь або ліпшим від Поляків, Німців, Жидів, Французів і т. і.

5) Чи є в нашім народі неприязне або навіть вороже відношене до других народів, і коли є, то з яких причин? (чому напр. Німців називають иноді чортов і Німці і т. і.)? Як думає нарід про конечність, користь або шкоду війни з другими народами і в яких случаях уважає він війну за конечну?

6) Як дивиться нарід на переймане чого від других народів? Чи по думці народу, гарно переймати кориене знане й заклади від чужинців, чи твердо переконаний, ще красше своє латане, аніж чуже хапане!

Пісня переселенця.

Зібрався на старість і я мандрувати...
Брати мої милі, не лайте мене!
Піду того щастя в чужині шукати,
Бо з дому недоля та горе жене.
Женуть вони грізно і грізно лякають —
Піду до Амуру, туди ген на всхід,
Ліси непроглядні мене там сховають
У замете буря снігами мій слід.
Прощай, Украйіно! Тя знаєш, чи мало
За плугом мозолив я руки свої,
Та ба! Все даремно і марно пропало
Й тікати доводиться в дальні краї.
Що візьме робітник з нещасного поля,
Коли урожаю Господь не дає?
Пішов би у найми — богатому воля:
За плату бере він здоровя твоє.
Своя-ж нива вбога: посієш — уродить
Бурян, будяки та колючий курай;
Втомилась землиця: що року скородять
Йійі без спочиву — спахалась у край!
Прощайте-ж! Не лайте, що я Украйіну
Покинув і в землю далеку іду:
Там знов може горе і муки зустріну,
Але-ж... може й щастя в чужині знайду.

А. Галка.

З тюремних сонетів.

II.

Сижу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір попереду мене мчиться,
Не криєся від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис—злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк не музикант, а просто вбійця,
Медвідь дерун і лютий кровопійця,
Забув про жарти, бубен і танець.

Ту всяку видно наголо особу,
Мов фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людску скинули подобу.

Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій все готовий —
Ну, бачність, звірі! не хиблю я цілі!

III.

Як я ненавиджу вас, ви машини,
Що трете кости, рвете серце в грудях,
Вбиваєте живую душу в людях
І потім кажете; „Що-ж, ми невинні!

„Нас на такі заведено пружини,
„Ми мусимо! В самих нераз вся суть, ах,
„Бунтуєся... Та що робить! Не будь, ах,
„У нас тих пут, становища, родини...“

Як я ненавиджу вас, добрі, щирі,
Що служите неправді, підлоті, —
Чи служите у злій, чи в добрій вірі!...

Ні, ті, що в добрій вірі служать, ті
Ненависні м ні в найбільшій мірі,
Як на рабі тім пута золоті.

IV.

Що вовк вівцю йість—жалко, та не диво,
На те він вовк, розбійник, душогубець.
Но як би віл, спокійний травоскубець;
Принявся враз живее рвать мясиво?...

Що ширить тьму у рясі темполюбець,
Що кат у фракту точить кров як пиво,
Що злодій-фарисей основи живо
Спаса—се зле, та злий в злім не проступець

Но чесний чоловік, що злому служить;
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить, —

Се вид найвисшої погорди гідний,
Се вид Пилата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки.

V.

Пилат Христа віддав катам на муки
І мовив: Я невинен, вам бажалось!
Взяв воду і прилюдно вмивши руки
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось.

Та сталось так; немов на вид гадюки,
На вид єго у ростіч все пускалось —
Раби, прислуга.. навіть заметалось
Безстрашне серце в воїна-звірюки.

Пішов на кришу, де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нетямі,
В низ верглась і розбилася об камінь

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На него й вмерла диким жахом стята.

VI.

І бог поклав клеймо на грудь Пилата,
Житє, смерть, тіло й дух єго прокляв
Гірш Каіна, бо Каін, вбивши брата,
Не мив рук з крови, винним чуьсь, тікав.

А сей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіт від себе відпихав;
То й правда вся була єму відпята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

Сімя єго пропала наче тінь
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний город вишпув з своіх стін

Старий, слабий край шляху він стогнав,
Шматка просив, та до кінця ворожі
Камінєм в него кидали прохожі.

VII.

А як умер, хтось трупа взяв за ноги
І вкинув в яму й камінями прикидав, —
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав—гріб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, бодячя купу
І трупа вергли й жар підвергли лютий;
Терни згоріли, та нічого трупу
В огни не сталось, він лежав неткнутий.

Тоді камінє жорнове на шию,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло вергли в чорторию.

Та повривались шнури конопляні,
А труп Пилата, всій землі на горе
Ще й доси плавле десь по океані

9. жовтня 1889.

Іван Франко.

В справі угоди.

Угода між народовцями і правительством се факт такий важний і характеристичний, що пояснене і розбір его є тепер для кождої рускої політичної часописі конечний. Зібравши вже в попереднім числі важнійші подробиці того факту, ми посвячуємо єму більшу половину отсего числа і, бачиться, ще будемо мусіли нераз до него вернути. В статях д Даниловича, Драгоманова й Левіцкого, читателі наші найдуть оцінку сего факту з ріжних боків; ми від себе подамо тілько деякі доповненя.

Поперед усего треба завважати, що з формального боку факт сей довершений був зовсім неладно. Бо, коли посли-народовці з послами-москальофілами злучилися в один клюб і коли в тім клюбі поставлена була засада солідарности і сказано, що в справах основних ні один посол не сміє на свою руку, без поради з клюбом, нічого робити, ані говорити в соймі, — то очивидно і д. Романчук, яко голова клюбу, не мав права, виголошувати своєі програми, без порозуміня з клюбом, тай то ще такої програми, на котру, по его словам, мусять згодитися всі Русини. З того погляду, справедливі докори москальофілів, тим більше, що як дізнаємося з „Червоной Руси“, правительство ще минувшого року хотіло з ними торгуватися, та вони зреклися торгу на власну руку. Правда, Діло толкує се так, що клюб руский перед тим ухвалив був, щоби Романчук говорив при буджетовій росправі про справи політичні, та толковане се дуже недостаточне, бо ж певно клюб, ухваляючи се, був переконаний, що Романчук виступить в дусі дотеперішної політики Русинів. Закиди, піднесені против Романчука, дотикають так само й других послів, що вели переговори з правительством і виступали в соймі в обороні своєі угоди.

Друга і далеко важнійша неформальність є та, що зміну політики Русинів розпочали народовскі посли без порозуміня не то вже з своїми виборцями-мужиками, котрі чейже повинні мати в сій справі якийсь голос, а навіть з ширшим кругом інтелігентних Русинів-народовців із провінції. Правда, на кілька неділь перед тим (1 л. падолиста) відбувся у Львові досить численний зїзд членів „Народної Ради“. Переговори з правительством уже тоді велися, та, на кілько знаємо, ніхто з верховодів угоди не сказав зібраним про неї нічого виразно. Може бути, що декому шептано щось до уха, та чи-ж так робляться такі діла? Адже-ж напр. у Чехах справа угоди з правительством із давен давна ведеся як найпубличнійше: про неї говориться ще перед доконанем кождого найменшого кроку отверто і ясно, по газетах, на зїздах і вічах, у справозданях посольских і спеціяльних комісіях. Коли-ж правительство забажало хоть на якийсь час захувати в тайні свої кроки, то мусіло аж до Відня скликати конференцію угодову, тай то про єї наради за кілька день знав уже ввесь народ ческий. Та за те в Чехах справа угоди є справою цілого народа, а не якої-небудь кучки, то й здобутки єї мусять вийти такі, щоби відповідали вимогам цілого народа, а не уподобаням і інтересам якоїсь кучки Отсе секретничане і хованє за пазуху справ найважнійших, ми вважаємо дуже великим гріхом народовців; воно може убити і найліпшу справу.

Але чи-ж справді справа довершеної угоди може вважатися найліпшою, так як се, з великим шумом, голосять єї прихильники? Зважмо безсторонно всі моменти, котрі тут входять в рахунок.

Поперед усего, що дає угода найважнійшому інтересентови — мужикам? Можемо сказати сміливо, що нічогісінько. Бо-ж 8 мандатів до ради державної, котрі правительство обіцяло здобути для Русинів, поминаючи вже неконституційність сеї обіцянки, не можуть принести для рускаго мужицтва найменшої користи. Раз через те, що 8 послів у раді державній, не є майже ніяка сила і дуже рідко можуть найтися в положеню рішаючім боротьбу парляментарну на сей або на той бік. Був час, що Русини мали й більше послів у раді державній а крім деяких стіпендій для свояків та авансів для себе — нічого не здобули А, по друге, правительство вже згори загородило тим послам дорогу до всякого самостійного виступу, бо покладено їм умову, або належати до Koła polskiego, або творити осібний клюб, але все належати до правиці і голосувати за правительством тоді, коли воно поставить квестію кабінетову, то значить, коли загрозить, що в разі неухваленя якоїсь справи, міністерство подасться до димісії. З дотепершної практики знаємо, що правительство гр. Тафого дуже часто вживало сего пострахy і при его помочи, против волі більшости послів, переводило такі ухвали, як реформу податку від горівки, від цукру, викупно галицкої індемнізації і т. і. Можна сказати на певно, що в будучій раді державній правительство тим частійше уживатиме сего способу, чим хитківша і ріжнороднійша буде та більшість парляментарна, на котрій воно буде опиратися. Значить, посли рускі, належачи до правиці, будуть змушені голосувати за правительством у всіх важнійших справах, не зважаючи зовсім на інтерес свого краю і своіх виборців. Але сего не досить. Вони будуть звязані клюбовою солідарностію правиці і ві всіх навіть найдрібнійших справах і без нарушеня тої солідарности не будуть могли ані ставити внесків, ані вносити інтерпеляцій, ані навіть виголошувати таких промов, котрі би справді відповідали інтересам їх виборців. Значить, в сім разі, як і завсігди в історії „свобідний союз“ слабого з сильним є власне вступленем на службу до сильного

Подумаймо ще, яка буде та правиця, з котрою мають іти солідарно рускі посли-народовці, вибрані мужиками. З усего, що тепер видно в внутрішній політиці австрійскій, виходить, що коли в Чехах розібється чеcко-німецка угода, то міністерство гр. Тафого бодай в

части уступить, нове-ж міністерство стрібує ще до якогось часу опертися, так само як і теперішне, на елементах „консервативних“ а власне клерикально-шляхетских, тілько що замість Чехів, котрі перейдуть в опозицію, прийде умірковано-ліберальна часть Німців Що до Чехів, то мабуть партія староческа вийде з недалеких виборів до ради державної ще слабшою, ніж вийшла з недавніх виборів до сойму. Верх у краю мають уже тепер молодочехи, котрі, крім рішучої програми національної, голосять думки дуже поступові та ліберальні і вже тепер нераз у справах свободи і рівноправности голосували разом з опозицією. Вони утворять в раді державній сильний опозиційний і рішучо ліберальний клюб, до котрого пристануть мабуть і інші посли славянскі, і котрий має зватися клюбом славянским. Дуже то гарно буде виглядати, коли народовскі мужицкі посли рускі будуть голосувати, а може й промовляти в раді державній против ліберальних і поступових послів славянских у спілці в магнатами та клерикалами. Ще гарніше буде виглядати, коли рускі мужики, з своіми жалобами і кривдами, будуть мусіли обертатися до Чехів або до Німців, а ті стануть боронити руских людей супротів руских послів. Само собою розуміеся, що раз улізши між такі воропи, рускі „умірковані ліберали“, будуть мусіли кракати як і вони, то значить, будуть мусіли в данім разі ставати рішучо на бік реакції, голосувати напр. за обрядовими школами, за винятковими законами против усяких — істів та — філів, а може й против своіх власних братів у Галичині, А яка з того всего користь для руских мужиків? судіть самі.

Смішно й говорити про користи, з інших здобутків народовскої угоди, для мужиків. Що йім за користь з руских написів на скринках почтових або й на самім намістництві? Чи дуже вони потовстіють від найточнійшого пошанованя прав рускої мови і букв по ц. к. староствах, або від уведеня рускої переписки в школах народних? Яка для них користь навіть із заведеня одної рускої гімназії та семінарії учительскої, коли нема мови про зміну самої системи наукової в тих школах, і коли доступ до тих шкіл є для мужицких дітей, задля високих оплат, майже неможливий? Яка користь для мужиків із перенесеня руских урядників із західної Галичини до східної, з установленя посади рускої референта шкільного при міністерстві освіти, або хотьби зі зміни особи ректора духовної семінарії у Львові? бо й се (несмійтеся!) належить до здобутків народовскої угоди? Одним словом можемо сказати по совісти: мужики наші на угоді нічогісінько не скористали, противно, стратили дуже богато. Поперед усего, стратили кількох послів соймових, і то найліпших, до котрих доси мали повне довірє, а котрі тепер по нашій думці надужили того довіря, і сумніваємось, чи вже єго коли-небудь відзискають. Далі не забуваймо, що поміч правительства, при надходячих виборах певне буде така сама для руских кандидатів, яка була доси для польских, т. є., що коли рускої мужика доси заставляли, звісними способами, голосувати на панів-Поляків, то тепер, такими самими способами, єго заставлять голосувати на дд. Романчука, Січинского, Телішевского і братію. Запевне, мужикам се прийде однаково за солодко, і хиба може патріотичне чуте потішить їіх, що ось, мовляв, доси силували голосувати на чужого, а тепер, Богу дякувати, силують на свого. Зовсім так, як тому медведеви в казці, котрого тягли до меду і уха обірвали, а тягли від меду, то й хвіст урвали.

Але погляньмо далі, які користи принесе угода для інтелігенції рускої? Інтелігенція та, доси слаба і малочисленна, і хоть діяльність єі в користь робучого люду далеко ще не така, якою би повинна бути, ба навіть при теперішних обставинах могла би бути, то все таки признати мусимо, що загалом інтелігенція руска, світска й духовна при всіх своіх хибах і недостатках таки більше хилиться до простого люду, більше сприяє єму і робить для него, ніж напр. інтелігенція польска. Значить, скріпленє і піднесенє тої інтелігенції рускої можна би остаточно також уважати корисним для наших загально народних інтересів. З того погляду, а також із погляду чисто людского, мусимо вважати корисним здобутком перенесенє тих кількадесять руских урядників та учителів, що доси сидять на Мазурах, назад між свій люд. Вони певно скріпилиби у нас ряди інтелігенції і внеслиби в них не один добрий досвід та не одну здорову думку тим більше, що доси звичайно найспосібнійших і найенергічнійших людей, яко небеспечних, перепошено на Мазури. Але-ж тут власне варто би знати, чи вмовляючись о перенесенє тих Русинів назад у рускі повіти, наші угодовці вмовляли ся про всіх, чи тілько про людей своєї тіснійшої парафії? Коли би се остатне справдилося, то се бувби поступок такий скандальний, що вся вартість сего здобутка щезла би супротів него.

Найбільше здобутків обіцює Русинам угода на полі шкільництва. Се й не диво, коли поміркуємо, що власне вчителі (Барвінский, Романчук, Огоновский і т. і) були головними заводчиками сеї угоди. Стоячи найблизше інтересів шкільних, вони про них найбільше й дбають. Певна річ, руска гімназія, руска семінарія учительска, се здобутки важні і цінні, особливо з погляду національного. Вони розширюють права рускої мови і еї вживане, творять певні, хоть і невеличкі осередки рускої інтелігенції, відчиняють рускій університетскій молодіжі доступ до певних посад, на котрі конкуренція дуже обмежена, побільшують і скріплюють руску шкільну літературу, значить усе таки можуть з часом причинитися і до піднесеня освіти рускаго народа і здобути єму більшу повагу і пошану у чужих. Та тілько й тут ми мусимо завважати одно. Ні один безсторонний чоловік не заперечить того факту, що доси одинока руска гімназія у Львові не тілько що не була взірцевою з погляду наукового, а противно, давала й дає своім ученикам значно менший

засіб знання й загальної освіти, ніж інші гімназії, навіть по таких провінціяльних містах, як Стрий, Коломия або Дрогобич. Про се ми мали нагоду переконатися, водячи знайомість з многими десятками учеників рускої гімназії, від яких 16 літ. Що найсумнійше, так се те, що іменно національні причини впливали на те обниженє рівня освіти в тій гімназії. Длятого, що се одинока руска гімназія, учителі старалися стерегти учеників від усего такого, що, по їх сервілістичним поглядам, моглоби скомпромітувати заклад, а натомість втовкмачували в їх голови як найбільше всякої мертвеччини, що очивидно нікого не скомпромітує. Доходило до того, що напр. вихованці ославленої бурси Змартвихвстанців, в самій тій бурсі дізнавалися далеко більше й основнійше про такий факт, як революція француска, ніж у рускій гімназії. Всяке живійше заінтересованє, чи то природничою, чи історичною, чи суспільною наукою, в учеників рускої гімназії, учителі вважали гріхом і „політикою“; ми знаємо учителя тої гімназії, котрий про Дарвіна, перед ученіками не виражався ніколи інакше, як „дурак Дарвін“. Тому то за ввесь час істнованя рускої гімназії, ми не бачимо, щоби з неї вийшов хоть один виднійший чоловік, котрий би заняв яке-небудь місце, чи то в науці, чи в якій іншій публичній праці рускій, коли тимчасом ті люде молодшого поколіня, що тепер займають виднійші місця навіть у народовців, вийшли або з провінції, або з інших гімназій львівских (з виїмком хиба одного молодого вченого Кокурудза). Отсе то власне вменшує в наших очах важність сего здобутка, особливо, коли зважимо, як дорого він окуплений, не забуваючи при тім, що й інші гімназії, польські й німецкі, вироблюють у нас таких самих, або ще й ліпших руских діячів, а навіть дають їм таке саме, або ще й ліпше знанє рускої мови. Може бути, що се не все так буде, та доки воно так є, треба бути щирими і не закривати очей на сю велику хибу.

Чи велика користь для рускої інтелігенції прийде з обіцяної в угоді посади референта для руского шкільництва при міністерстві освіти, напереді сказати не можна, се в значній мірі залежатиме від особи того референта. Але при пануючій тепер в Австрії системі шкільній і при тих обставинах, серед яких уклалася угода, згори сказати можемо, що користи сего здобутка будуть дуже малі, більше особисті, ніж загальні і що посада та дуже легко статися може посадою генерального денунціянта в справах руских. Пригадаймо собі дуже немудрі і безтактні підходи народовців до деяких шефів секційних у Відні, напр. в справі посади переводчика Вѣстника законовъ державныхъ, то будемо мати маленький образець того напряму, в який запевно, в дусі теперішної угоди, працюватиме той референт. Бойімось, щоби та концесія не принесла Руси більше сорому і шкоди, ніж пожитку.

Доси ми говорили про користи угоди, так як коли би все обіцяне Русинам було вже в їх руках. Та чи так воно справді? Вже по угоді, по виголошеню програми Романчука, намістник у кінцевій промові в соймі заявив рішучо, що Русини не мають надіятися нічого більше понад те, що їм обіцяно прилюдно в соймі, а в соймі обіцяно їм те, о що вони власне й не просили, то є утраквізм у деяких школах. Ми знаємо на певно, що се освідчене намістника в першій хвилі впало було мов довбня на голову нашим народовцям і що вони зараз на другий день гуртом пішли до намістника, просячи его пояснити сі слова. Ми не знаємо, що сказав їм намістник і як уцитькав їх страх, знаємо тілько те що після сеї розмови, вони знов піднесли голову і набрали певности. Може бути, що намістник дав їм якісь гарантії, що все обіцяне буде їм дане, хоть ми й не можемо здумати собі, які гарантії може дати достойник, котрий нині є, а завтра, при зміні системи політичної, може не бути. Найліпшою гарантією було би запевне хоть часткове сповненє обіцянок, та доси, крім руских написів на скринках почтових у Львові, ні на що більше якось не заноситься. Противно, нам говорено, що намістник іменно просив Русинів о терпеливість, бо він ді всего від разу не може дати, і орган станьчиківский Czas виразно писав, що коли обіцянки, дані Русинам, мають бути сповнені, то нардовці поперед усего повинні ділами доказати, що на серіо розуміють свою програму, то значить повинні поборювати москальофільство і радикалізм. То само заявив і Przegląd. Коли би справді так мало бути, то можна з гори сказати, що всі обіцянки, дані народовцям, остануться грушками на вербі, бо-ж противники Русинів в кождім разі можуть сказати: „Ні, ще не пора, давайте ще більше доказів своєї льояльности!“

Погляньмо-ж тепер на сю річ з другого боку і стараймося оцінити те, що тратять Русини через сю угоду. Ми вже сказали, що мужики рускі стратили кількох спосібних послів, котрі, хоть вибрані ними з великим трудом і посвяченєм, стратили віру в жизненність і силу свого люду і вхопилися за панску клямку, надіючися, таким способом, здобути деякі окрушки, хоть не для люду, то бодай для декого із своїх близьких. Але й увесь руский народ стратив тут не менше, бо-ж нині вже годі сумніватися, що руский клюб соймовий розбитий, через угоду, значить, Русини в соймі львівскім не становлять жадної сили, не можуть ставити внесків, ані вносити інтерпеляцій, так що й та певеличка діяльність в користь простого люду, яку почали були рускі посли підчас то-річної сесії соймової, тепер сталася неможливою. Ми сказали вже також, що торгуючися з правительством о мандати посольскі, посли рускі потоптали ту саму конституцію, котра, по словам д. Романчука, так тісно вяже Русинів з Австрією. Іменно пристали вони на те, против чого доси так горячо і достойно виступали, т. є. на вмішуванє правительственних органів до виборів і на переводженє кандидатів урядових, а пристали длятого тілько, що бачили в тім користь для своєї партії.

Видно з того, що інтереси партії дорожші для них, ніж інтереси горожанскої свободи, і що слова їх про тісний звязок Русинів з Австрією на полі конституційнім були нещирі, бо інакше вони не допустилиби нарушувати ту конституцію. В тім погляді утверджує нас промова о. Січинского, котрий з крайним цинізмом говорив до Станьчиків, що мовляв ось ви стоїте при Австрії і богато вже вистояли для себе, а ми доси не вистояли нічого, але таки хочемо щось вистояти.

Велика шкода з сеї угоди для Русинів вийде, по нашому, ще й та, що вона на провінції заострить партійні свари, роздори та взаїмні підозріваня, котрі вже помалу почали були стихати супротів реальної праці для добра народа. Ми вже тепер бачимо, що рускі газети, навіть популярні, дуже богато місця посвячують тій угоді і говорять про неї так, що се тілько заострити може партійні спори, суперечности і викликати тисячні спори ізза справ пустих і далеких, коли тимчасом справи важні і близкі лишатися будуть без уваги або промовчуватися будуть одною партією, на перекір другій. Той засіб морального розстрою, що вносить угода в нашу суспільність буде може найтяжшим гріхом сі авторів. Почати хотьби з того, що угода та вже тепер перепутала всякі моральні понятя у многих людей чесних і навіть досить критичних, так що вони не бачуть усеї недостойности сего кроку, ані хибности розпочатої дороги і готові вважати угоду початком відродин руских, найбільшим здобутком Руси від 1848 р. Ми чули від декого з таких людей слова, котрих можности ще перед кількома днями в їх устах ми були би ніколи не припустили: „Тепер, мовляв, денунціяція буде зовсім легальна і чесна річ, бо коли ми з правительством приятелі, то приятелеви можна все сказати“. А коли зважимо, що такі хороби моральні дуже заразливі, особливо в нашій Галичині, то мусимо тепер уже почувати великий страх перед тим, що нам принесе недалека будущина, тим більше, що й наші москальофіли в тім пункті не схочуть остатися позаду народовців.

Але головні трудности для загалу Русинів лежать в самій програмі Романчука. Ми бачимо їх особливо в 2-гій точці тої програми, котра вимагає від усіх Русинів галицких оставати „вірно при гр. к. церкві“. Ми не будемо повторяти тих розумних слів, які по поводу сеї точки висказав д. Драгоманов, а тілько додамо, що заява така з уст народовців, що в значній части яко люде світскі приватно признаються до поглядів вільнодумних, є наскрізь нещирою, є цинічним вмішанєм релігії до політики і вже задля того самого мусить бути нам противна. На ділі-ж заява та значить не що інше, як поступленє народовців під провід митрополита, того самого, котрий підписав дозвіл на порученє Єзуітам реформи Василіян; котрий не належить до „Просвіти“, а є патроном польских „Kółek rolniczych“; котрий ще бувши суфраганом, старався наклонити відпоручників духовенства руского, щоби підписали просьбу до нами о заведенє безженности; котрий, непрошений виконував духовну цензуру над рускими часописми та книжками, навіть народовскими; одним словом, котрий є римским католиком більше ніж Русином. Куди поведе народовців такий провідник, не тяжко вшпорокувати, і ми вже й тепер у промові Романчука бачимо деякі вказівки на той шлях. Вкажемо тілько на знаменитий уступ тої промови, де сказано, що віра гр. кат. „з одної сторони вяже Русинів з їх минувшостію, з їх братьми на Буковині і в Украйіні, зі світом східним, а, з другої сторони вяже їїх зі світом цівілізованим заходу“. Від разу видно, що се сказав учитель філології клясичної, котрий дуже слабо знає історію навіть свого рідного народа. Інакше він не сказавби, що унія вяже Русинів з Украйіною, бо знав би, що то унія була причиною довгої та важкої боротьби в нутрі малорускаго народа і остаточно принесла незмірими шкоди цілому єго духовому і політичному розвоєви. Не говоривби також д. Романчук про те, що унія вяже нас з цівілізованим заходом, коли знавби, що та унія в минувшині не дала нашому народови майже нічого, не лишила в літературі южнорускій ані одного цінного памятника (крім хиба Богогласника, почасти також православного, а то й анокріфічного), натомість знаменито причинювалася до польонізації рускої інтелігенції, і в остатних часах сталася мостом, по котрому йде до нас єзуітска та клерикальна пропаганда. Ми просилиби д. Романчука вказати нам, де і як унія вяже нас з цівілізованим заходом“? О кілько ми знаємо, вона вяже нас хиба з Ватиканом, але звязків єї з Парижем, Лондоном, Женевою і т. і. ми якось не могли добачити.

Деякі народовці, з котрими ми про се говорили, висказувались про єю точку так, що, мовляв, коли митрополит заявляє свою згоду з „нашою“ програмою, то чому-ж нам єго не приняти? не слід-же нам єго відпихати, коли сам приходить“. А коли ми на се відповідали, що діло стоїть зовсім інакше і що правительство самому д. Романчукови і єго товаришам не хотіло вірити, аж доки митрополит не пристане до сеї програми і яко умову сповненя своїх обіцянок поставило те, щоби народовці все робили за згодою митрополита, то нам, по старому галицкому звичаю, відповіли: „Е! та се так тілько говориться, для опортунізму. Аже-ж програма не пишеся для вас і для мене а для тих, котрих хочемо зловити; а треба нам буде завтра іншої програми, то ми іншу зробимо, але вірити тому всему чейже не треба?“ Про моральну вартість таких слів, ніщо й говорити. Та нам бачиться, що люде, котрі привчилися грати в такий опортунізм, швидко привчаться, для опортунізму, ходити на воловоді митрополита і стоячих за ним Єзуітів. А вже-ж певно, що такі люде не стануть твердо в обороні напр. світскої та поступової просвіти народа, супротів заходів Єзуітів або таких на-ців єзуітских товариств, як заложене недавно руске товариство св. Павла. Адже-ж народовці і доси, навіть без угоди, не могли

здобутися на ніякий рішучий виступ супротів таких заходів, а Діло про згадане товариство не написало навіть одного слова від себе.

Отсе були би головніїші уваги, котрі ми вважаємо своїм обовязком висказати по поводу угоди і програми Романчука. Ми чуємо, що тема наша ще далеко не вичерпана і ми навіть не перебрали ще всіх здобутків обіцяних Русинам, от хотьби згадати й ту велику ласку, що правительство не буде видавати свого органу по руски, щоби не робити конкуренції „Ділу“, а тілько ограничиться на невеличкім рускім додатку до урядової „Gazety Lwowskiej“, щоби рускі мужики мали хоть ту сатісфакцію, що за їх дорогі оплати, ліцітації їх грунтів оголошувані будуть по руски. Одним словом, куди глянь — всюди благодать. Тілько дай Боже видержати.

Редакція.

БЕЗПРОГРАМОВІСТЬ НАРОДОВЦІВ І ЇХ БУДУЧНІСТЬ.

(Конець.)

Від 1883 року, т. є. від часу написаня „Програми Барвінского“, котра по думці народовців „вказує дуже ясну дорогу“ для народної роботи, „Дѣло“ переходило найріжнороднійші „відтінки“, навіть і клерикальні поклони станіславівскому єпископови. Можна сказати, що воно тепер не подає від себе нових думок; одиноким своїм завданем вважає боронити того, що робить народовска партія, з ініціятивою однак — а вже про програму й говорити нічого — воно не виступає ніколи, хіба скриваючися за „письма з провінції“. Через те „Дѣло“ робить враженє страшенного нездецидованя, безжизненности і млявости. Се безперечно плоди первородного галицко-руского гріха — безпрограмовости. Піддаючися під вплив загалу, „Дѣло“ не може йти консеквентно вперед та де далі затрачує й тоті реальні елементи, які мало колись за світлих (в порівнаню до тепер) часів Барвінского. Єго роля зводиться поволи на прикриване та боронене кождого явного руху в своїй партії без огляду на єго напрям, так, що „Дѣлу“ приходиться нераз противорічити собі самому та боронити того, що вважало перед хвилею злим і некористним для народної справи.

Три головні навороти склалися з народовцями поза „Дѣлом“ від року 1883. Перший, се епоха „Пелешівщини“, гучна, з широким значінем і вплівом на загал; другий, се Програма „Народної Ради“, що перейшла майже незамітно; третий, се виступ Романчука і Товаришів у соймі.

Зачнемо від „нашого владики“, єпископа Станіславівского, о. Пелеша. Свою політичну карєру розпочав він промовою соймовою з дня 4-ого січня 1886 р. Висказавши нетолеранцію, якої придержуєся „на полі релігійнім а особливо догматичнім“ (!), о. Пелеш переходить до історичного значіня унії церковної в розвою малорускаго народа. „І отсе щаслива думка унії —казав він — не вийшла від польского правительства, ні від Риму, ні від інших законів (!), тілько викликала єї внутрішна потреба в серці кождого добромислячого Русина. Було се найліпше щасте для рускої церкви, що при склоні XVI ст. унію не заключено, а обновлено“. Значиться, унія була і є жизненною потребою рускаго народа і тому народовскій владика переконаний, що „народовці певно будуть працювати на основах церкви, малорускої літератури і Австрії[1])

Промова о. Пелеша дуже а дуже вподобалася народовцям. Вони підняли оклик радости і тріюмфу[2]). Виглядало так, начеб вони вперве довідались, що вони таке є. „Ось диви, мовляв, що є народовці, чия правда, чия кривда і чиї ми діти“. О. Пелеш — пише Дѣло подавши резюме „рѣчи нашого Владыки“ — положив конець штучно витвореній путаниці понять о рускім народі в Галичині так що до стремлень єго соціяльних, як релігійних і національних“, та подав програму, „дорогу кождому серцю рускому“. Заслуга о. Пелеша тим більша, що дехто хотів ввести народовців „в підозріне у тих верстов, що мали рішати о судьбі народу рускаго в Галичині“. Але на щасте, народовці і нарід руский зглядом тих верстов, що „мають рішати о єго судьбі“ точнісінько такі льояльні, як і отець Пелеш. Тому то „очистити загал рускаго народу від сего неоправданого підозріня, а заразом представити в вірнім світлі єго затемнену програму взяв собі за задачу Преосв. Ен. Юліян і довершив єї в цілости в повнім значіню сего слова“ („Дѣло“ 1886, ч. 142). Як бачимо, о. Пелеш відіграв хоту саму ролю, що й Барвінский. Барвінский поставив в 1883 р. „ясну програму“, опісся вона затемнилася, але о. Пелеш знов єї роз'яснив „так, що до стремлень соціяльних, як релігійних і національних“.

Тимчасом в дуже короткім часі тота програма знов затемнилася. Коли іменно о. Пелеш надто вже став хилитися в той бік, в котрий єго вели думки висказані в соймі, „Дѣло“ зміркувало, що ліпше заявитися за безпрограмовостію. Вже в 72 ч. „Дѣла“ з 1886 р. каже орган народовців в статі п. з. „Рѣшуче слово“ (навіть!), що у нас партій (отже і програм) нема, а є лиш партія руска і неруска. „Чи суть у нас партії, питаєся цікаво „Дѣло“ — і зараз же таки резолютно відповідає, що нібито „борба“ партійна есть; партій-же у у Русинів не то Галицких, але і всіх, які лиш суть нема“. (Чи бувбись читателю впав коли на таку геніяльну думку?!) Бо під партіями треба розуміти партію пр. консервативну, клерікальну ітд. — народовці-ж собі націонали і більш нічого. Тота відповідь „Дѣла“ нагадує відповідь „Правди з 1875 р.

За кілька місяців „Дѣло“ заспівало знов іншої, а причину подав донисуватель варшавскої „Prawdy“ і член редакції „Kurjera lwowsk-ого“, закинувши „Дѣлу“ неясність програми. Нема й сумніву, що закид такий

---

[1]) Kurjer lwowski 1886, ч. 6.

[2]) Солідарність усіх народовців з програмою Пелеша висказав др. Омелян Огоновский на торжественнім бенькеті в Станіславові дня 10 січня 1886. Див. Kurjer lwowski, ч. 12.

мусів обурити до живого тих, котрі вже тільки разів вказували свою „ясну дорогу“. „Ні з віден ні звідти — пише „Дѣло“ чепився „Kurjer lwowski“, щоби народовці в „Дѣлѣ“ оголосили свою програму політичну і робить їім закид, що партія „Пролома“ есть щирійшою, бо не таїіться з свою гравітацією до Росії“. Але того рода критика народовців є неоправдана і „Дѣло“ раз на все відповідає словами „Gazety Naddniestrzańskiej“, що „Русини народовці держаться тих ідеалів, які висказав у своіх поемах Тарас Шевченко“. Розуміється, се-ж уже пречінь сказав також еп. Пелеш!...

VI.

Безперечно найпоступовійшою на перший погляд програмою з усіх, які коли небудь виголосили народовці, є програма „Народної Ради“ з р. 1888, написана професором львівского університету, дром Олександром Огоновским, а відчитана і одноголосно принята на загальних зборах сего товариства. Подаємо головні ей точки:

На першім місці стоіть самостійність малорускоro народу. „Свідомі своеі індівідуальности народноі, стоімо надовсе за охороною і розвоєм нашоі народности, — ми поступовці і ліберали.

„Правдивим лібералізмом уважаємо лиш такий, котрий і противникови дає повну свободу — противні ми отже всякому визискуваню свобід на користь поодиноких лиш кляс, партій або народів; історія указує нам надто люд, яко підставу нашого народного биту і сили: ми хочемо оттак добитися правди для того люду, — ми демократи.

„А наше місце в громаді народів славянских — кажуть нам шукати ідеалу житя правно-політичного в федералізмі, — ми федералісти.

„Хотячи свобідно розвиватись під покровом Австрії стоімо вірно при престолі Габсбургів — але єсьмо противниками централістичноі вірноконстітуційности. Що до справ економічних то „ставимо обовязком нашим оборону селянства і маломіщанства“.

„В теоретичних питанях культурних лишаємо кождому повну свободу пересвідченя, — але віра і нарід, обряд і народність звязані у нас так тісно з собою, що тих святощей легковажити не сміємо“. („Дѣло“ з р. 1888, ч. 20).

Отсими словами, котрі ми що йно навели, висказані провідні думки програми „Народної Ради“. Не знаю вже чому, але в суперечці зо світским народовцем вам не раз на закид консерватизму назовуть програму дра Огоновского, яко найліпший, неоспоримий доказ, що народовці не відкидають европейских ідей, противно, є прогресівні і демократичні. Кажу виразно, що не знаю чому, бо на ділі з програми з 1888 року годі вичитати на певно, чи вона поступова чи ретроградна. То купа блискучих фраз, за котрими нема відповідних конкретних понять, нема того, з чимби ви могли числитися як з певними позітівними даними.

Не буду здіймати річ про питанє вузконаціональне. Воно поставлене, як зрештою ві всіх програмах народовців, без двозначности та без викрутів. Для нас важнійша програма по питанях політичним, в широкім значіню того слова, економічним та культурним і туди ми звернемо наші замітки критичні. В справах політично-економічних народовці в програмі „Народної Ради“ вважають себе лібералами і демократами. „Ми — сказано там — противні всякому визискуваню свобід на користь поодиноких лиш кляс, партій або народів — хочемо будучности нашоі шукати в розвою згіднім з духом часу, а що історія „вказує нам люд яко підставу народного биту“ отже ми хочемо отак (як?) добитись правди для того люду“ — ми поступовці, ліберали і демократи. Кождий зі мною згодиться, що заява, в той спосіб написана, виглядає дуже гуманно. Я навіть сумніваюся, чи знайшовбися хоч оден Русин, котрий би сказав, що на неі не подписуєся. Бо й хто-ж не хоче „правди“ для люду, або не бажає усуненя визиску прав політичних в користь одноі кляси, одноі партіі, одного народу?... Але нам якось не хочеся вірити тим блискучим, хоч як чолоніколюбним фразам, може тому, що знаємо їих жерело, їих історію і їих фактичну стійність.

Поперед усего лібералізм, як кожда ідея, є продуктом історичним і яко такий не є чимось вічним і сталим. Тісно звязаний з розвитком третого стану, так званоі середноі, буржуазійноі кляси західно-европейских суспільностей, він змінювався так, як змінювалося значінє і історична роля буржуазіі, і тоді коли вона мусіла боретися з ладом феодальним, та стояла в опозиції до істнуючого стану суспільного, лібералізм був ідеєю на скрізь поступовою та революційною. Головно покликав буржуазію до боротьби з суспільностію новий спосіб витворюваня. Зародки великоі сучасноі продукції, званоі Марксом капіталістичною, не могли помістити ся в тісних рамках порядків цехових та кріпацких. Їім треба було більшоі волі, независимости витворюваня, численнійших мас пролетаріяту, знесеня всяких привілейів і пут капіталу. Що в тих змаганях стояли на перепоні всі умови тодішнього політичного і суспільного, а навіть духового житя — про се й згадувати нічого. Феодалізм прикував люд робучий до землі, держава стояла при кермі зносин торговельних, а незвичайно централізована в XVII і XVIII ст. вміла захопити усе в свої міцні руки так, що здавалося, що тодішних порядків не здоліс зломити ніяка сила в світі. До тогож з морального боку клерикалізм був знаменитим речником істнуючого тоді з божоі ласки порядку. Католіцізм можна вважати безпечно копією середновічного ладу, а его гіерархію образом феодальноі зависимости. Як кажу, стан третий мусів побороти і державу і змонополізований промисл і середновічні погляди. Вже в боротьбах релігійних новійших віків він заявив свій перший протест, революцією французскою сповнив тоту ролю в поступі людскости, яку єму назначила історія. Свобода політична, независимість одиниці від держави в справах економічних — ось тоті ідеали, за котрі буржуазія кров проливала, житє жертвувала на барикадах парижских.

Але часи змінилися. Остатний акт революційного лібералізму крив в собі початки реакції, приніс нову фазу его розвою. Безповоротно проминули „die schönen Tage von Aranjuez“ і на чудово-гарних образах, які малювала в боротьбі о добро людскости буржуазія, висту-

пили чорні пятна, незагоєні рани недолі та невдоволення. Показалося, що лібералізм, о скільки виходить поза границі інтересів богацтва, є утопією, та не може вдоволити усіх бажань суспільностей XIX-ого столітя. Він вписав на своїм стягу независимість одиниці — XIX ст. є віком найгіршого визиску, наймицтва великих мас пролетаріяту. Він хотів свободи політичної — нині люд робучий остаєся без голосу, без належного ёму впливу на хід політичного житя; він бажав просвіти для загалу — нині вона є привілеєм богатирів, бо бідним і борониться з усіх боків, і обрізуєся просвіту, і вони не мають як добиратися до неї!...

Причина тих хиб лібералізму лежить глибоко в розвою капіталістичної продукції. Теперішна господарка суспільна уладжена на основі власности індівідуальної і витворювання для суспільности при помочі безземельних наймитів, пролетаріяту. Значиться, при сучасних порядках струменти праці, земля і фабрики є в руках богатих одиниць, панів-капіталістів. Числом вони раз-враз меншають. Розпоряджаючи цілими масами людей, вони можуть при помочі все поступаючих вперед здобутків технічних подати свої продукти дешевше та через те убивають таких, у котрих нема стільки средств продукційних, дрібних ремісників-промисловців і посередно дрібних властників землі, селян. Тим способом капіталізм переводить в наймитів що раз більші маси котрі не маючи нічого більш кромі рук, мусять на ринку спродавати свою силу та за ввесь день тяжкої праці заробляти на нужденне житє. Яка-ж тут свобода одиниці, де тут повна воля, коли вона рівнається голодній смерти? коли більшість мусить працювати, де лиш може, і за те, що їй дадуть?! Чимже тут тоті ліберальні фрази про просвіту для загалу, коли більшости нема коли та за що вчитися, коли механічна праця міліонів убиває і тоті спосібности і тоті думки, які в них є?

Лібералізм вийшов від волі загальної, але дав ві тільки богатшим клясам суспільности, дав ві тим, котрі мають відповідні средства матеріяльні. Судьба лібералізму поучає нас найліпше, що понятє свободи людскої і всіх тих ідеалів, котрі вона собою обіймає, тісно звязані з матеріяльними, на скрізь обективними умовами житя, що найкрасші бажаня сповняються лиш для тої кляси, котра виборе собі ролю керманича і властителя дібр суспільних.

До захопленя в свої руки струментів і землі та присвоєня собі поки-що змонополізованих здобутків людскої праці фізичної та духової, йде власне пролетаріят. Він хоче здобути собі вплив на житє суспільне і політичне, він хоче мати в своїх руках при помочи безпосереднього, тайного і загального голосованя, власть політичну, щоби ві вжити до переведеня тих реформ, які лежать в інтересі робітної кляси в теперішній суспільности. Але длятого, що пролетаріят є четвертою, остатною клясою, длятого, що заведе колективну власність средств продукційних і спільну працю, — він здобуде добро загалу, він знесе і визискуване „свобід конституційних в користь одної лиш кляси, партії або народу“, бо знесе і антагонізм сучасних клясових інтересів. Се, як бачимо, є ідея четвертого стану не третого, ідея соціалістична, а не ліберальна.

Лібералізм як раз стоїть на перепоні до ві осущеня. Він хоче задержати теперішний лад і чим дужше розвиваєся пролетаріят і кріпшають его ідеали, тим більше стає лібералізм реакційним і неконсеквентним. Его розвій веде до его власної негації; воля, котру колись проповідував для загалу, стаєся монополем що раз меншої купки вибраних людей, що ні раз не хочуть сповнити своїх, колись так шумно голошених принціпів, бо в них, в їх осущеню, вони слушно бачать власний упадок.

Як в справах політичних, так і економічних лібералізм є охороною інтересів щасливої меншости, а в справах культурних хоч і признає для себе вільнодумність, свободу совісти і такі інші раціоналістичні принціпи, то помимо того, нарід хотівби на віки вічні удержати під кнутом середневічної церковщини та строгої моралі. Він проповідує те, проти чого сам виступав і виступає, він противорічить собі, він двоїться сам у собі. В тім згляді его можна порівнати з капіталізмом, котрого зрештою є лиш теоретичним відбитком. І капіталізм, поступаючи вперед, виховує розвиває свою власну негацію. Оснований на індівідуальній власности, він сцентралізовує ві; отже зміцняє індівідуалізм в посіданю. Але власне через те спосіб продукції стаєся що раз більше суспільним, або інакше стаєся численнійшою кляса, котроі ідеалом є завести як раз колєктівізм, чи інакше спільність власности і праці.

Збираючи до купи сказане про лібералізм, ми бачимо в его розвою дві фази, прогресу і реакції. Але тут і там, в першій і другій фазі, все навертаєся нам на очі его матеріяльна основа — буржуазія. В XVI, XVII, XVIII і початку XIX ст. вона боролась о пановане н суспільности, тепер вона боресь о те, щоби на тім становиску як найдовше удержатися. Значить, все боролась вона не о загальне, а о своє клясове добро, о інтереси великих промисловців, панів-капіталістів.

Обертаємося тепер назад до програми дра Ол. Огоновского, а іменно до его заяви, що народовці є поступовцями, лібералами і демократами. Після сказаного про те, що є лібералізм та ліберальні переконаня, нам не трудно буде зміркувати не тільки хибність, але і неконсеквентність програми „Народної Ради“. Беремо за слово дра Огоновского і питаємося его, як розумів він свій вискаэ: „Ми поступовці і лібералали“? Передовсім ліберали?

Отже міг розуміти трояко: або на полі економічнім, або політичнім, або культурнім. Зараз побачимо, що на всі три можливі пояснення є в самій програмі категоричне заперечене.

Припустім, що др. Огоновский мав на думці лібералізм з боку економічного. Коли так, то др. Огоновский хоче розвою капіталу, продукції фабричної та великої господарки рільної. Іншими словами, др. Огоновский хоче, щоби упав дрібний промисл, щоби дрібні ремісники та властителі дрібної посілости перейшли в наймитів, в пролетаріят, без котрого неможливий при теперішнім ладі суспільнім розвій капіталізму. Однак др. Огоновский заперечує рішучо того рода припущене. „На пер-

шім місці — читаємо в програмі — ставимо обовязком нашим оборону економічних інтересів нашого селянства і маломіщанства". Значить, др. Огоновский не розумів тут лібералізму під зглядом економічним. Ідім далі. Може політичним? „Правдивим лібералізмом уважаємо лиш такий, котрий і противникови дає повну свободу — противні ми отже всякому визискуваню свобід на користь поодиноких лиш кляс, партій або народів". Речене се є противорічне само в собі. Ми, здається, сказали досить, щоби показати, що сучасний лібералізм іде до того, щоби визискувати свободи політичні лиш на користь третого стану. Знести всяке визискуване се ідея соціалістична і так понятий лібералізм перестає бути лібералізмом. До того, замітимо, ціле речене дуже ненаучне. Коли его розібрати логічно, то виходить так, що по думці дра Огоновского в с і кляси, партії і народи можуть визискуватя свободи політичні. Лишаємо на боці вираженє: „партії і народи" задля неясности тих понять, а возьмемо на увагу кляси суспільні. Не вже-ж думає др. Огоновский, що дві кляси можуть рівночасно визискувати свободи політичні на свою користь? Але-ж між ними панує антагонізм інтересів, значить, що є визискане приміром для капіталістів, те є втрачене для пролетаріяту і на відворот.

Думку, що усуненє визискуваня свобід можливе помимо істнованя кляс, мусить відкинути кожний, хто признає, що людскість не стояла на одним місці а розвивалася. Рівне визискуване свобід моглоби бути лиш тоді, коли би інтереси всіх кляс були собі рівні, або одинаково все заспокоєні. На перший случай не булоби кляс, бо вони стоять розвоєм антагонізму інтересів, а так само і в другім случаю, бо він принимає їйх ідентичність, їйх спільність для всіх. Коли-ж би припустити, що антонізм є сталий, т. з. що сила буржуазії, в загалі всіх станів незміняєся, то требаби припустити, що вже Адам був капіталістом а Ева наймитом, або як хочете — що між малпами антропоморфічними панують точнісінько такі самі антагонізми суспільно-клясові, як приміром в сучасній Англії.

Не менше не дасться приложити лібералізм дра Огоновского до поглядів культурних. Є ж виразно сказано в програмі: „В теоретичних питанях культурних лишаємо кождому повну свободу переєвідченя, — але віра і нарід, обряд і народність звязані у нас так тісно з собою, що тих святощей легковажити не сміємо". Іншими словами, др. Огоновский признаєся до клерікалізму, а се вже таки ніяк не дасться погодити з ліберальними переконанями. Смішно також, що др. Огоновский бачить „дух часу і ідеі віку" не то в вірі а навіть в обряді, в уніятві. Через те, нам здається, шановний професор до чиста здескрідетував блискучу фразу, в котрій хвалиться, що „ми — поступовці".

В розборі нашім звернули ми доси увагу на разячі противорічности між поодинокими частинами програми „Народної Ради". Нам остаєся ще застановитися над тими єі місцями, в котрих виступає на верх народовска безпрограмовість і тісно з нею звязаний вузкий націоналізм. Особливо-ж просимо ш. читателів застановитися над тілько разів вже цітованою точкою програми по питаням культурним. Що значить „лишаємо свободу переконань" а рівночасно єсьмо клерікалами, не легковажимо таких святощей, як віра і обряд? Чи не значить се, що до нас вільно належати і безвірним і правовірним, атеістам і найвузкоглядніщим католикам? Чи не значить се безпрограмовість по питаням культурним?

Мимохіть ми мусимо поспитатися також, на що було так рішучо ставити другі точки програмові в справах економічних та політичних? Не вже-ж культура не обіймає всіх боків народного житя — отже політичних і суспільних? А коли так, то якже погодити безпрограмовість одного з програмовостію другого? Але може бути, нам скажуть, що питаня культурні вже тим самим, що йіх ставиться окремо, не треба мішати з іншими боками народного житя. В такім случаю, т. є. коли культуру будемо понимати в найтіснійшім єі значіню, ми попросимо дра Огоновского вказати нам хочби одно питанє культури, котреб не мало значіня суспільно-політичного та економічного, і на відворот? Значить, якже вийти з того лябіринту противорічностей? Як погодити „лишаємо повну свободу переконань" з рештою програми? І коли партія якась лишає свободу певних переконань, то значить, що вона з того боку не є партією, а в такім случаю єі програма в тих справах непотрібна. Отже непотрібна була й програма дра Огоновского, а він єі таки ставить. Від чогож такі неконсеквенції? І на се маємо відповідь у дра Огоновского: від тісного націоналізму. „Віра і нарід — сказано до слова в програмі — обряд і народність звязані у нас так тісно з собою, що тих святощей лехковажити не сміємо," або інакше: ми жертвуємо „ідеі віку і дух часу" націоналізмови, бо его знаменем характерним є віра і обряд, значить те, що стоїть проти ідей і духа та змагань XIX ст.

Після програми „Народної Ради" ми моглиби прямо перейти до промов Романчука і товаришів, бо через увесь той час народовці не висказувались так рішучо з своіми пронідними думками. Щоби однак дати, о скілько можна, повний образ, не пропускаючи ні одної важнійшої події, ми нагадаємо ще дві промови на вечерках в честь Шевченка, п. Цеглинского в р. 1887 і п. Вахнянина в р. 1890. В першій представив автор „Аргонавтів" себе й народовців клерікалами (коли не ультрамонтами), в другій д. Вахнянин заявився проти всякого поступу та европейских думок в користь фальшиво понятого націоналізму. В остатній справі забирало голос також „Дѣло" і в обороні народовского представителя, яким був д. Вахнянин на вечерку Шевченка зазначило, що остатною метою народовців є удержати почуте національне, а все інше, питанє суспільне, економічне, розвій думки й здоровоі науки, треба відложити на пізнійше. Колись, як зросте між загалом, в народі почуте рускости, то вже „ми впорядкуємось" тоді так, як того вимагає вдача нашоі нації". („Дѣло" 1890 ч 72). Варто запримітити, що програма дра Огоновского відділює собою обі крайне ретроградні промови вечеркові, так, що в хронологічнім порядку вони ось як наступають по собі: 1887 — промова д. Цеглинского; 1888 — програма „Народної Ради", 1890 — промова д. Вахнянина

VII.

З отсим ми наближилися вже до найновійших подій дня, подій, що довершилися на наших очах і мають в розвою галицко-руских партій перворядне, прінціпіяльне значінє. Говорю про виступ д Романчука та єго Товаришів в соймі. Тепер, коли я пишу мою статю, читачі „Народа“ та широка руска громада вже певно довідалися докладно про зміст промов послів-народовців з ріжних руских і польских часописей. Я скажу тому зовсім не богато по їх поводу, менше принаймій, ніж вони заслугують. Мині здаєся, що кождий, хочби й як некритичний чоловік, сам зможе зміркувати тендеиціюта основні думки найновійшої народовскої програми і як слід оцінити вагу та стійність сего, по моєму, епохального поступку. І коли я беруся писати про него, то вкажу лиш на те, що мене тут в моій статі інтересує. Я вкажу, конечно, генезу сих подій, їх причини та консеквенції, розкрию той грунт, на котрому вони виросли і м у с і л и довести до того, до чого й справді довели. Що-ж тикаєся змісту промов, то я наведу місця самі, на мій погляд, найхарактернійші, при чім промови послів Романчука та Січинского буду вважати за одну, бо вони себе взаімно поясняють і доповняють, а в нічім собі не противорічать.

Основою нової, а ліпше сказати остатної програми народовскої є — і д е я а в с т р і й с к а. Тою ідеєю перенятий ввесь нарід руский в Галичині і для неї він „спосібний до жертв далеко ідучих, дуже великих“, бо Австрії „він з а в с і г д и останеся вірним“. Яке б собі було правительство „чи консервативне, чи ліберальне, чи централістичне“, він все був „на скрізь льояльним“ і длятого „к о ж д е австрійске правительство повинно супротив так на скрізь льояльного і своїм найжизненнійшими інтересами з австрійскою державою звязаного народу, оказувати повну зичливість“.

Причини тої безмежної вірности та любови до Австрії лежать в в і д н о с и н а х н а ц і о н а л ь н и х Русинів. Австрія — се одиноке наше національне прибіжище і „ми мусимо конче під загрозою уступленя з боевища національного, під загрозою погибели, мусимо той закуток Руси, де одинока можливість на дорозі легальній розвиватися, де одинока можність добиватися тих прав національних, уважати той закуток яко серце своєї вітчини, і мусимо державу тую, котра дає нам можність розвою, уважати яко другу свою вітчину“. Хоч Русини і доси „вірно стояли“ при Австрії і нічого не вистояли“, то однак вони і тепер стають перед нею в піддані союзники, бо їх інтерес звязаний з сі інтересами в борбі з варварским Всходом. „Чим більшу силу ми тут в Австрії собі виробимо, тим і більше і глубше пятно тота сила наша надасть силі наших братів за кордоном, а тим і певнійша побіда Заходу над Всходом. Тут не тілько інтерес Малої Руси, тут не тілько інтерес Австрії, яко держави, але тут інтерес світової ваги“. Длятого всі, хто дорожить цівілізацією, повинні скріпити малорускість в Галичині з сі цівілізаційними прикметами, а тоді вже тая сила уділиться з пятном цівілізації европейскої і братам нашим, тій другій частині народа малоруского, живучого за Збручем“. Вони, очевидно, ні тої сили не мають, ні тих прикмет цівілізаційних, бо не живуть в льояльности для репрезентантки Заходу, Австрії і в католіцизмі. „Віра католицка вяже галицких Русинів „зі світом цівілізованим Заходу і відділяє їх також під зглядом релігійним від народу россійского“ (Романчук[1]). „Віра католицка дає також оден момент більше до відрізненя національности руского народу від россійского. В серци кождого патріота малоруского є ідеал малоруский. Русин мусить бути з конечности добрим католиком, а щирість до католицизму мусить бути у народу малоруского тим більша, що нарід малоруский, а особливо єго провідники (о. Січинский, Романчук і т. і.) знають, мусять знати, де і чого ідуть і приспособитися у всі оружія, щоби розіграти борбу межи Заходом і Всходом“. Католіцизм отже і цівілізацію, понятя з рештою ідентичні, понесуть народовці на Украйіну, де вже тепер штундою проявляєся бунт „генія малоруского народу проти цареславія“ (в користь католіцизму?)

Так отже Австрія і Галицка Русь повинні бачити в собі союзників проти нецівілізованого Всходу. Коли Австрія боїться доси опозиції у народовців, то помиляєся дуже. Їх опозиція не може ніколи бути небезпечною, є навіть безосновною, бо вони „по при світекій інтелігенції опираються всеж таки головно на духовенстві і селянстві, а то преціж елементи зовсім консервативні“ („Дѣло“ чч. 258-259).

Ось вам зміст обох промов, сама суть найновійшої програми народовців, висказаної послами Романчуком та Січинским[2]) Ся стійність покажеся нам ще ліпше, наколи возьмемо на увагу і тоті концесії, які за те обіцяло зробити правительство Русинам яко Русинам, як також тоті услівя, котрі воно поклало народовцям, услівя крайної льояльности та сервілізму. Народовці згодилися на них, і за ціну малозначних, національних уступок жертвували інтереси мужиків, спільність з усім, що становить чинники поступу, суть нинішної цівілізації, ідеали віку, словом з усім, що поступове, гуманне і незалежне. Бо що-ж значить іти за правительством проти опозиції? Чи не значить се боронити в цілій Австрії інтересів панів, шляхти, капіталістів проти мужицтва і пролетаріяту? Що значить згожуватись на затаюване „дразливих справ“, як не зрікатися права голосу, замикати собі уста і уста своїм виборцям, отже одурювати їх і топтати свободи конституційні, котрі

---

[1]) А щож буде з Украйінцями і Русинами православними на Буковині?!...

[2]) Про програму тоту пише „Дѣло“: „Доси руска справа була мовби якоюсь мрачною заслоною закрита. І ніхто з Русинів не мав смілости заслону ту стягнути хоч таке розяснене есть в політяці конечностію, а у Русинів конечностію тим більшою, що руска справа навіть мужам управляючим державою все була якоюсь загадкою. Нині та справа розяснена, вона станула на чисто“! („Дѣло“ ч. 261). Те саме каже „Народна Рада“ в письмі до пос. Романчука, іменно що „програма почала що раз більше затемнюватися“, але він сі поставив „на чистім“. Дивно нам однак, на якій підставі „Народна Рада“ каже, що т а к у с а м у програму поставила „при своїм основаню“? Не вже-ж справді так? (Лист „Нар Ради“ до д. Романчука в „Дѣлѣ“ ч. 263)

їм признано основними законами держави і за котрі колись кров свою проливали тисячі, мільони? Що значить пропагувати католіцизм і сервілізм серед цілого малоруского народа, як не плювати на его будучність, его людскі права, его поступ, его освіту ?!...

Справді, дорого окуплено скринькы почтові, за велику ціну інтересів економічних, політичних та культурних здобуто деякі уступки для рускости, для язика, для тих боків народної жизні, від котрих не двигается маса, не зависе ні хліба ні освіти.. Теперішні часи дуже нагадують нам роки 40-кові і 60-ті. Перед наші очи виступають чисельні рускі посли, рожеві надії на будучність Руси, маніфести і сервілістичні заяви. Але як омана вони зникають нараз і остаеся політична скостенілість, реакція, і народ, як був, темний та голий... Рутенством зачалося наше політичне жите, в опозицію розвинулося в 80-тих роках, рутенством і скінчилося. Перший акт повернув з нова. Від чого зачали, на тім і скінчили. Такий то сумний, болючий фінал галицкої безпрограмовости!...

А все-ж таки не зовсім тим скінчили, чим зачали. Нинішний поступок народовців має в собі богато де чого відмінного та характерного. На нім можна запримітати вплив змінених обставин і людей, вплив історії, котра ніколи не повертає з тим, що дісталося в ся нутро, що належить вже до минувшини. Новим є сильнійше зазначений кастовий елемент попівский і тоті чинники, котрі з народовців зроблять — зрештою не з усіх а з одної, переважної частини — партію консервативно-клерикальну. Ще в своїй першій статі про „безпрограмовість народовців і їх будучність“ предсказав я перелом в народовскій партії, котра, як я се показав, розпадеся на нові суспільно-культурні сторонництва. Сторонництва тоті будуть розвиватися рівномірно з тим, як буде поступати на перед зріжницьоване-діференціяція поглядів, а передовсім інтересів в нашій суспільности. Мушу сконстатувати, що процес сей, котрий остаточно предвидіти було не трудно, уже сповнився і сповнився скорше, ніж я сподівався. Зворот в політиці народовців, безоглядно висказаний сервілізм замість попередної опозиції, се власне прояв діференціяції поглядів, перший почин нового гуртования партійного між Русинами.

Для показу, що погляд мій є слушний і правдивий, я позволю собі ще раз глибше застановитися над народовцями і нашою інтелігенцією в загалі. Народовці складалися і складаються доси в переважній части з священства. Сзітека інтелігенція, і тепер дуже нечисленна, обмежалася зразу на десятки, коли не на одиниці, свідомі народного жития, коли тимчасом усвідомлених попів було богато-богато більше Були однак причини, котрі не позвалялн рускому духовенству зорганізуватися в партію клерікальну. До того було ще за мало розуміння своїх кастових інтересів, а за богато почутя спільности з народом, до котрого хилилося попівство більше або менше давлене тими самими, що й він, пануючими, а чужими по національному походженю, елементами. З другого боку однак священство не могло зрозуміти інтересів мужицтва, не могло стати речником его дійсних потреб. Стояли тут на перепон не тілько виховане, а ще більше те становиско, яке духовенство занимає в організмі суспільнім. В той спосіб з самого початку не було у інтелігенції галицкої свідомости інтересів якої небудь верстви суспільної, ні мужицтва ні священства, хоч власне через те відчувалася спільність з усею масою народною. Що спільність тота при недостачі суспільних і культурних мотивів мусіла обмежатися на самі річи формальні — сего не треба пояснювати, бо се є конечним, се розуміється само собою. Значиться „інтелігенція“ нана звернула увагу на язик, правопись, обряд яко ціху національну ітд. — словом розвинула поняття і програму вузкого націоналізму, але немогла поставити ясної і консеквентної програми по питаным економічним, суспільно-політичним та культурним. В тім отже, т. є. в малім зріжницьованю інтересів, лежить причина галицкої безпрограмовости.

Несвідомість суспільна, чи ліпше сказати незнане, на якій опертися верстві, вияснюють нам також і те становиско, яке занимали галицко-рускі партії зглядом правительства. Річ ясна, що консеквентно опозиційним може бути лиш елемент придавлений, отже в теперішній суспільности мужицтво і в загалі низші верстви, маси робучого люду. Їх інтереси вічно незаспокоєні, їх потреби чим раз численнійші, розростаючіся рівномірно зі степенем їх визискування і нужди, з поступом часу, з кождою хвилиною. Тут опозиція не може перейти в сервілізм, коли хоче тих інтересів боронити, коли хоче добра мужицтва. Інакше з попівством, котре по найбільше є консервативне та льояльне, не придатне до опозиції, хиба лиш в інтересах своєї касти, і то в случаях незвичайних, виняткових. Чимже-ж відповідно до того могла бути галицка інтелігенція, а народовці спеціяльно, хитаючіся між інтересами мужицтва і попів? Могли бути лиш елементом несталим, раз поступовим, другий раз реакційним, раз стояти в опозиції, другий раз заявляти своє рутенство і сервілізм. І так було дійсно. Мов маятник вихилювалися вони то в сей то в той бік, мов приплив і відплив моря то підносилися то опадали, все змінчиві, все неконсеквентні. Їх програми то вірний образ сего руху від одної верстви до другої. По однім боці стоять програми Барвінского і дра Огоновского та деякі заяви „Правди“, по другім рутенцина, програма Наленна, промови Цеглинского, Вахнянина і Романчука-Січинского Хвилі кризису, сказавбим хвилі, в котрих впливи одного і другого рівноважилися в перехідній точці зеровій, відбилися в заявах безпрограмовости в р. 1873 і 1875 в „Правді“ та 1886 в „Дѣлѣ“ („Рѣшуче слово“). А понад усім стоїть спільне огниво обох верстов суспільних, попівства та мужицтва, вузкий, формальний націоналізм.

Але часи змінилися. Зріжницьоване інтересів поступало що раз дальше, аж поки не привело до виразного роздору. Нині піп у нас стає з кождим днем більше свідомий своєї кастовости і зрнває нитки сімпатії та звязку з народом. Чимчикевичі, тоті хоч не теоретично виховані, але життем виплекані демократи, спочивають в гробі, а на їх місце стають Джулинскі, Бобровичі і інші. Так само і давний демократизм набирає нових сил, здобуває собі більше тривкий грунт, визволяючися

з філянтропійности патріяхально-християнскоі любови, а стаючися теорією реальних інтересів, відбитком клясових потреб. Словом, з давного хаосу понять витворюються поволи окремі від себе групи, а з тим і нові групи партійні. З народовців виділюється виразний елемент опозиційний в формі партії радикальної, що виразно стає на грунті мужицких інтересів; а в кілька місяців опісля виходить друга програма, виділюється елемент консервативний, сервілістичний та клерикальний в формі угодовщини Романчука-Січинского і Товаришів. Їйм скорше чи пізнійше не оставалось нічого іншого робити, як те, що зробили. Вони ніколи не стояли на грунті інтересів мужицких[1]), не мали за собою мас, їйх опозиція мусіла бути слаба і хімерна. А елемент кастово-попівский кріпшав і в той спосіб сервілізм, наворот на бік реакції, клерікалізму і лояльности, був лиш питанєм часу, скажемо конечностію. Напослідок хвиля тота наступила, а зневіра в народ і опозицію, що віє із за кождоі майже стрічки народовских промов соймових, скінчилася угодою з правительством. Така єі генеза і єі значіне в розвою наших партій і нашоі інтелігенції.

Інтереси правительства якось дивним дивом зійшлися з тою переміною, що доконувалася в партії народовскій. З одного боку, далеко йдучі аспірації Поляків, що так недвозначно вийшли на верх при обході в честь Міцкевича (именно підчас перенесеня его тліних останків до Кракова), з другого боку, москальофільство і процес Кишша, змусили уряд австрійский, оглянутися за новими союзниками в Галичині. В своіх промовах Романчук, Січинский, а навіть сам намістник ясно висказали, що розходиться їйм о борбу зі Всходом, о поборюване тих елементів, котрі змагають до єдинства з росіиською державою. Що тут ходило також о Поляків, се здаєся дуже правдоподібне. „Бо тепер з правительством австрійским стоіть так як колиб чоловік, маючий дві ноги і дві сильні підстави для них, стояв тілько на одній нозі і опирався на одній підставі“ (Слова Романчука). А маючи дві підстави під собою, воно матиме на чім опертись, наколиб одна з них захиталася. Нова партія правительственна руска буде тому знаменитим ланцюхом, кулею при нозі Поляків, котрих буде держати при престолі Габсбургів.

Не знаю, о скілько тоті причини, котрі ми навели, дійствували на компроміс народовців з урядом. Може бути навіть, що Австрія мала в тім свої дальше йдучі пляни, а широкі комбінації політичні, котрих розбирати і відгадувати не беремось. Все-ж таки не можемо, кінчаючи свою статю, не сказати кількох слів про галицке москальофільство і его відношене до держави австрійскоі, тим більше, що з тим вяжеся судьба і будучність певних прямовань нашоі суспільности.

Теперішний стан Австрії представляє собою боротьбу двох цілком відмінних сил, — централізації і децентралізації. Капіталізм австрійский, що розвивається що раз дужше в центрі промислового житя, у Відні та околиці, убиває рух продукційний по провінціях, стягаючи в один осередок усі ййх сили промислові Але й те, що є, єму не вистає. Він веде з конечности до безнастанного збільшеня числа продуктів, а тим самим шукає для себе нових ринків, і розуміся не на Заході, де зустрівся б з сильною конкуренцією, а на Всході.

Рівночасно проявляєся інший рух по провінціях Змагаючи до незалежности промислу місцевого від центрального капіталізму, вони хочуть автономії економічноі, або змагають до Росії, котра не зможе визискувати ййх сил продукційних, бо не має так широко розвитих порядків капіталістичних. Закраска москальофільства є тому у всіх партій австрійских проявом децентралізації, а через те саме проявом дуже небезпечним для держави. Помиляються однак тоті, що бояться москальофільства галицкого. Виплекане на грунті тісного націоналізму, москальофільство наше має в своій основі попівскі аристократичні тенденції, котрі заспокоіти зовсім не трудно.[1]) Саме істнуване партії клерікальноі і сервілістичноі, партії, висноі по своему, що так скажу, типу ніж вузконаціональні основи мяхких і твердих, знищить галицке москальофільство в давній формі, і то тим більше, що через уступки в користь язика рускоі і ййх вузко-націоналістичних змагань, москальофіли будуть заспокоєні в тім, що є один з ййх головних постулятів. Ми не перечимо однак, що в Галичині може розвинутися також другого рода „москальофільство“, але на те треба, щоби Росія дала конституцію, завела у себе красні порядки політичні, бо під ярмо деспотизму не піддадуться тоті, що вже користають з волі, свобід конституційних.

Евгеній Левіцкий.

[1]) Посол Теліщевскій сказав в своій промові, що засади заступництва інтересів не має на світі а що до Галичини то тут „окремість інтересів більшоі і меншоі посілости абсолютно не має рації, а могла би мати рацію одинока окремість народна“ !!

Народовецкий Staatsstreich і народна справа.

Стойімо ще під вражінєм тих голосних подій, що відбулися з кінцем сегорічноі сесіі соймовоі, в соймі і в клюбі рускім. Ще нам мовби в вухах звенить, тота замішанина заявлень і програм, тих любощів, якими взаімно обсипувалися польска шляхта, рускі посли, рускій митрополит і намістник. Здаєся нам, що ще видимо, як рускі посли, ті заступники страждаючого руского народу, на котрих він дивився як на Самсонів в боротьбі за его долю, — один навперед другого прутъ ся, щоби статися гідними похвали з уст сміючоіся в душі шляхти, як мовби на вздогони, цілують руки достойника, клякають під благословенство митрополита. Справді, той жалко-смішний драмат, якій розіграв ся в соймі, похожий дуже

[1]) Ще в „Зорі Гал.“ з 1852 писав М (ихайло) М (алиновскій), що длятого треба „іншого твердого“ язика, щоби „не оставатися в простонародіи“ (ст. 152). Таких виписок можна подати дуже а дуже богато.

на наші галицкі пири, де зійдуть ся Русини і Поляки і доки тверезі сварять ся на ріжні теми політичні, аж наконець як уже усі добре підохочені, підносить хтось тоаст „kochajmy się“ і тогди усі ні з сего ні з того цілуються і заявляють, що вони всі великі приятелі одної гадки і одних переконань, та серед обіймів і взаімних компліментів розходять ся. Таку веселу штуку відай дехто загадав устроіти галицким послам соймовим на розйізднім, через руских послів з їх заявленями. Комедія тота як на комедію, булаби доста добре пішла, якби не малий діссонанс з боку дра Окуневского і не цілковита утрата притомности з боку дра Антоневича.

Так представляє ся нам на провінції той драмат соймовий, беручи єго з веселої сторони. Але він, на жаль, не був лишень для забавки знудженої сухими диспутами шляхти, він мав мати для Русинів також принціпіяльне політичне значінє. Партія народовска видить в нім точку звороту в нашім житю політичнім; тото з горожанскою гідностію не згідне понижене деяких руских послів старають ся народовці і їх орган „Діло“ представити як довід найбільшої зрілости політичної тих послів, як великий реальний здобуток в нашім житю політичнім, бо поза тою комедією мають стояти ріжні обіцянки зі сторони правительства, котріби мали принести рішучу користь нашому народови.

Виступ руских послів народовскої партії в соймі був наслідком переговорів людей з партії народовскої с правительством; здобутки тих переговорів мали бути для нашого мужицкого народа очевидно так великі, що за них, після гадки народовців львівских, можна було послам народовцям зробити жертву з себе і понижитися публично, а навіть розбити єдність тої одиної легальної репрезентації нашого народу, якою був до тепер руский клюб соймовий. Тож варто застановитися над тою народовскою загодою с правительством і єї історією і розсудити єї зі становища нашого народу і єго користи. Возьмім річ насамперед с самої формальної сторони. Справа на світ вийшла при росправі буджетовій, коли п. Романчук в свою бесіду вплів програму партії народовців, зазначивши виразно противенство против партії москальофілів Сам в собі такий висказ програми можна би уважати за висказ особистого переконаня і так се на разі „Діло“ представляло. Однакож дальший хід дискусії зарав виявив, що то був уложений зворот в політиці послів народовскої партії. В нашім соймі давали ся уже не раз чути такі національно-клерикальні заяви австрійскої льояльности від поодиноких Русинів, однак вони минали все без значнійшого вражіня і без уваги з боку шляхти і правительства. Тепер же, коли п. Романчук зі становища клерикально-правительственного націоналізму виступив против партії москальофільскої, виступили ще острійше против тої партії другі посли-народовці, а притім шляхта з отвертими раменами приймає народовців, мовби блудні вівці, намістник бере їїх в свою опіку, а митрополит відпаходить в них своїх рідних синів, а всі враз напирають на народовців, щоби дальше поступали по тій дорозі, щоби цілковито зірвали с послами противної партії і від них цілковито відвернулися. Все тото виглядало немов приготоване на те, щоби несподівано послів не-народовскої партії перед соймом публично скомпромітувати, і щоби народовці могли їм публично показати: що ось то ми удостоїлися ласки правительства, а вам від того зась!“

Наразі не мож було й знати, за які то ласки зважилися посли народовскі на таку демонстрацію, і з противної партії закидували народовцям особисті і приватні інтереси при надходячих виборах до ради державної. Вправді посол Телішевский с плачучим серцем боронився від того закиду, але все-ж таки чутка йде, що то так цілком без привати не обійшло ся, а впрочім не далека будучність покаже. Пізнійше аж „розоблачило ся“, що є також надія на деякі загально-народні уступки. Але поминувши на разі ті обіцянки, питаємо, чи сама форма поступованя народовців при сій нагоді була правильна і з інтересом народним згідна? Хоть як старалася редакція „Діла“ представити легальність поступованя народовских послів против руского клюбу, то все таки ніяка прачка не обмиє їх с того закиду, що вони против руского клюбу поступили в спосіб негідний; що по-тайно зломали регулямін того клюбу і завзяли ся без ніякої причини розбити той клюб. Говорім, як хочемо, а все таки, коли народовскі посли приступили до спільного клюбу і узнали спільний регулямін клюбовий, то такі справи, як переговорюване в імени цілого народа в рішаючих питанях всенародних, уложене і публичне заявлене програми поступованя цілого народу в стосунку до правительства і Поляків, повинни були бути формально ведені в цілім клюбі. А також єдність клюбова не позволяє, щоби народовскі посли на утіху шляхти виступили с прінціпіяльно-ворожими нападами против своїх товаришів с клюбу, чим лише дали нагоду многим руским послам з одної і другої партії осмішитися с своєю незрілостію політичною. Який вже там руский клюб і був, то все таки творили єго посли, котрих чоло нашого народу з великим трудом і посвященєм вибрало, в котрих увесь руский нарід зложив своє довіре. Всі рускі посли без огляду на партії поступали доси на вні цілком правильно і під зглядом солідарности в соймі неможуть посли народовскі жадному послови з іншої партії нічого закинути. Коли народовскі посли виділи — як каже „Діло“, — що в клюбі рускім були непримиримі напрями, то не треба було від разу в спільний клюб лучити ся, але було народовцям завязати окремий клюб. Не треба було ще сеї сесії установляти спільний регулямін, щоби єго відтак безлично ломати. Закид той тим більше убиває народовців, що, як знаємо, правительство тамтого року почало було переговори з москальофільскою партією, але посли с тої партії заявили, що на власну руку без відомости клюбу не

хочуть нічого робити. Народовці через свій орган „Діло“ звиняються, що правительство хоче мати до діла лишень з льояльними прихильниками Австрії, а москальофіли буцім то такими не є. Що до того, то, по-перше, навіть не всі народовскі посли були втягнені до тої угодової акції, а чейже посли Романчук і Телішевский не повважуться сказати, що у Савчака, Гаморака і інших менша „льояльність австрійска“, як у них. По друге, чим зможуть вони виказати нельояльність хотьби одного посла с противної партії? Бо припустім навіть у тої партії плятонічне москвофільство на полі культурнім і літературнім, то воно ще само в собі „льояльности австрійскій“ не перепкаджає. Москальофільским було передом навіть само правительство австрійске (напр. в 1849 році) і хто зна, чи з іншим зворотом межинародної політики не стане ся воно колись знов таким. Впрочім слово льоальність має дуже широкий змисл і органи правительственні називають нельояльностю всяку опозицію против кождоразовому системови правительственному, а преціжь без опозиції не обійде ся жадна конституційна держава. Вкінці, коли народовці беруть ся людей інших переконань обкидувати підозрінєм нельояльности перед правительством і с того тягнути для своєї партії зиски, то тим самим стають на становиску поліцейско-шпіонскім, стають ся противниками вільного розвою переконань і стремлінь в народі. Таке становище може навіть на самих народовцях тяжко пімститися, бо заведе їйх в таку „льояльність“, с котроі і повороту не буде. Таке становиско руско-народного посла є зрадою інтересів єго виборців-мужиків, котрі лише через постоянну і снергічну опозицію против теперішному системови правительственному, зможуть дійти до поправи свого положеня.

Не дасть ся одже ніяким способом усправедливити поступованє народовских послів против рускаго клюбу. Противно! Як уже знаємо, правительство оберталося до всіх партій, навіть до радікалів, значить було в такім положеню, що конче єму треба було якось Русинів зацитькати. Значить, коли б і народовці не були хотіли переговорювати ся на власну руку, то воно мусілоби було трактувати з цілим клюбом руским і тоді певно можна було о много більше і під кориснійшими умовами зискати. В такім разі й угода була би більше прилюдною, народною, а не лише закулісовою. А тепер так стойіть, що най що хоче хто скаже, то виходить, що народовці для користи своєї лише партії і поодиноких своіх сторонників перешвіндлювали справу.

Але не лише спроневірили ся посли народовскі против солідарности в рускім клюбі. Ті, що договорювалися з правительством понехтували цілий нарід. Діло так принціпіяльного значеня повинно вести ся прилюдно за відомостію і співуділом самого народа. Коли вже потреба було і вияснити стосунок Русинів до правительства і поставити єму рускі жаданя, то належало справу тую дати насамперед під прилодну оцінку народа на вічах, зборах і в часописях. Умови наші з правительством повинен знати увесь загал і в них уділ брати, лиш тогди можуть вони мати якусь вартість і поводженє, а всякі поза плечима народу, закусові торги одиниць були все і будуть неудачними. Дивно і жалко, що наші народовці і йіх посли, котрі на кождім місці голосять, що у них нарід підстава, осмілили ся так зневажати волю народу, що єго долю тихонько сторгували, не запитавшися єго навіть, чи у него нема яких важнійших потреб, як рускі написи на скринках почтових і т. і. Сумно то дуже, що ті посли, котрі нераз в шумних фразах відкликували ся до народа, не мали відваги відкликатися до него в тій ріпучій хвилі. Чомуж вони властиво звуться народовцями? на кімже властиво думають вони опиратися? Та ба! у наших народовців, хоть вони так називають себе, дикі понятя о тім народі. Після йіх гадки, народ то якась темна маса без чутя, котра лишень на то є, щоби нею премудрі голови львівских народовців повертали, як фірман батогом. А вони справді так думають. Коли недавно оден посол руский сказав предсідателеви рускаго клюбу д. Романчукови, що він хоче порадитися зі свойіми виборцями, то той засміяв ся на таку гадку і сказав: „знаємо, яке то питанє, виборці все так скажуть, як ся вам схоче“. Отже після переконаня предсідателя рускаго клюбу, ті виборці, що серед такої свідомо веденої боротьби виборчої вибрали своіх руских послів, не мають ніякого свого власного переконаня і не є дозрілі, нічого осудити. Пощо ж відкликувати ся бундючно до голосу народу, коли тому народови жадного свідомого голосу не признаєте? Чиж не виходить то на те саме, що польска шляхта Русинам закидує, що цілий руско народний рух, то лише бунтованє деяких незадоволених борителів? На тім самім становищі станули народовці. Тайно, без запиту народу заключили якусь угоду з нашими управляючими верствами і думають, що уже справа цілого рускаго народу полагоджена. Тим способом лишень потвердили шляхоцку теорію о борителях. Чи то так виглядає в народовскім толкованю засада, котру с такою бундючностю нераз висказували: все для народу і через народ? Так зле воно однак не є з народом, як панове народовці думають. Народ має свою волю, свої потреби, він висказував і буде висказувати свій голос, але при тім затямить собі, що народовці знають єго голос лишень при виборах, а більше ні.

Якби справа тої угоди дискутувала ся була публично в часописях, на вічах і зборах, якби була велася поважно через цілий клюб згідно з волею народу, тоби руска справа далеко більше і реальнійших здобутків зискала, рускі посли не потребували були публично взаімно обсмішувати ся, і ціла угода не вийшла би була такою мертворожденною та не складною, якою вона вийшла з закулісових тайників народовецких.

Такою мізерною вийшла угодова робота народовців, коли йій придивимося с формального боку. Але ще більше мізерною є вона в

самій сути річи. Придивім ся, що мають зискати народовці для Русинів від правительства і за що? Задля тайности цілої тої роботи зразу усі здивувалися, за що то народовці так нагло в одній мінуті перескочили з опозиції на сторону правительства і заграли в єго дуду? Посли навіть прийіхавши до дому, не знали добре, яка надгорода чекає їх за їх гречність, бо намістник при відїізді сказав, що не було жадних зобовязань, а навіть депутації угодовців, котра до него по соймі удала ся, сказав, що най будуть терпеливі, бо всего нараз не може дати. С того виходить, що правительство тото дасть і в такий спосіб, як воно само схоче. Русини мають покорити ся цілком, а уряд дасть їйм за то, що єго ласка. Ото перший наслідок тайности договорів: жадних прилюдних зобовязань нема, загал до жадних виразно означених приречень не може відкликати ся, а мусить лишень сумирно ждати. Правительство отже взлядом Русинів стойіть на тім, на чім стояло, а Русини розбили свій клюб, зничили можність опозиційної боротьби против правительства і здали ся єму на ласку і неласку. Зложили насамперед оруже до рук узброєного противника, а потому хотять з ним годити ся.

Алеж вже поволи повияснювали ся ті уступки, які мають Русини від правительства дістати. Всі вони не мають ніякого основного значіня, не зміняють ані троха в прінціпі становища Русинів в краю і державі; всі вони такі, що і при дотеперішній опозиції Русинів далиби ся здобути. Рускі відповіди на рускі письма належать ся нам і після теперішних законів, і тут Русини потребували лише дій сно рускі письма до властей писати і на заховуване законів настоювати. Перенесене урядників-Русинів з Мазурів на Русь не принесе великого хісна, коли ті урядники будуть мусіли бути Русинами на льояльний з гори приписаний спосіб. Заложене нової рускої гімназії, чи паралельки і семінарії учительскої, булоби й так само с честію здобуло ся в опозиції, як здобуло ся паралельки в Перемишлі. Чи там в міністерстві просвіти чи іншім буде сидіти Русин полякуючий, чи льояльний народовець, котрий все буде робити після указу клерикально-шляхоцкого правительства, то на одно вийде. А так само не спасе нашого народа з біди задрукований по руски папір, котрий буде намістництво даром розсилати, ані написи рускі хотьби не знати де поставлені. Що-ж до обіцяних правительственних руских мандатів до ради державної, то се по просту встид перед цілим світом. Рускі посли, нібито демократи, котрі проти нешанованя вільности виборів доси раз-у-раз боролися, годяться, щоби правительство назначувало послів і тим способом освячують насильство над вільною волею виборців, нищать право свобідного вибору репрезентації народної, касують основи нашої конституції державної. От який то демократизм у народовців! Сего одного досить, щоби від таких угодовців кождий, кому дорогий свобідний розвій політичний мас народу, з погордою відвернувся.

Але-ж, запитаю тепер, чиж усі ті обіцянки тривкі, а коли вони усі сповнять ся, то чи се вплине рішучо і тревало на зміну положення Русинів в краю, хотьби лише під зглядом національним? Очивидно, що ні. Всі ті обіцянки виходять лише на дар в ласки правительства і правительство може той дар кождої хвилі відобрати, бож він не змінює тих основ, котрі є причиною нашого незавидного положення. Коли вже нам трафляла ся спосібність станути троха на ноги, то треба було так ставати, щоби вже і відтак не мож було нас звалити. Треба було отже жадати зміни цілої ординації виборчої у всіх репрезентаціях в дусі чисто демократичнім і заведеня коли вже не загального, то хоть принаймі безпосереднього голосованя так, щоби можна перевагу шляхоцко-польского елементу в корени підтяти. Без такої основної зміни Русини в Галичині, навіть під зглядом національним, будуть усе лишень на ласці правительства, котре як нині їйх попирає, так завтра може знов від них відступити і всьо Полякам віддати, як то вже й бувало. Для розвою руского елементу в Галичині і для піднесеня мас руского народу, далеко важнійші і кориснійші: загальна свобода політична, нетикальність прав горожанских і ограничене впливу правительства на наше народне житє до як-найменшого мінімум, як наділене з ласки якою-там клясою з руским викладовим язиком. Усуньте в коріни можність верховодства шляхти і дайте повну волю демократичному рухови між руским народом, а тоді і руский язик запанує не лише в одній гімназії, але в цілій австрійскій Руси і то так могучо, що вже єго жадна зміна урядової політики зі здобутого становиска не вижене. На такім прінціпіяльнім становиску могла станути угода лиш тогди, колиби була ведена прилюдно при співуділі цілого народа, але закулісові переговори поодиноких лиць, що мали впрочім лише партійно-національстичні інтереси на оці, мусіли здобути лише такі дрібні уступки.

Пригляньмо ся тепер, яку програму за ті славні обіцянки ставляють народовці для будущого житя політичного Русинів? Програма та, як усі правительственні заяви, має то до себе, що інакше звучить, а інакше маєся розуміти. Виголошена по сім Романчуком програма виглядає на нелітне невинне дитятко. В ній властиво нічого ясно не сказано, але в своій цілости і при складі обставин, що зложилися на порід тої дитини, виходить вона програмою клерикально-правительственного раболіпія. Найліпшою характеристикою тої програми є те, що піднесене мас нашого народу, міщанства і селянства зіпхнуто аж на самий конець і збуто кількома словами — очевидно яко річ найменшої ваги. Основою цілої програми є: платонічний націоналізм, котрий в програмі називаєся любвою до своєї народности і язика,

римский клерикалізм, котрий названо з лехка — вірностю для греко-католицкої церкви, і раболіпіє перед правительством, котре названо умірковапим (розуміеся ц. к.) лібералізмом. Про точку о піднесеню селянства і міщанства не ма що й говорити, бо вона цілком порожна і яке то „піднесепє“ має бути, зовсім не сказано. Се програма, котрою народовці думають не липень піднести руский нарід у Галичині, але й Украйіну до себе притягнути. Чиж можливий правдивий поступ народний при такій програмі? Вже сам факт, що нарід наш як в Австрії, так і в Україні не ввесь належить до гр. к. церкви, показує, що видвигнене римского клерикалізму яко чинника політичного мусілоби наробити великого заколоту в самім нутрі Русинів. Бо хоть народовці сею програмою приписалися до поклику папского: per vos Ruthenos spero Orientem convertendum (через вас, Русинів, надіюсь навернути східні краі, т. є. Россію, до римского католіцизму, що впрочім з бесіди посла Січинского при росправі буджетовій аж надто ясно виходить) то однак не думаю, щоби Україна не виділа для себе іншого ратунку, як в католіцизмі та уніі, против котрих наше козацтво боролося і тілько крови проляло. Коли наші народовці думають спомагати місіі Змартвихвстанців і інших Єзуітів для ширеня католіцизму в Славянщині, то щаслива їм дорога. За то виправді можуть подіставати папскі ордери, але тілько й усього. В загалі трохи за пізно вибрали ся народовці з втяганем віри до суспільно-політичної програми. Тепер уже минули ті часи в цілім світі, а і Русини мають далеко більше важнійших річей до роботи, ніж ломати собі голову над тим, котра віра ліпша, чи католіцизм, чи православіє. Рускому народови зовсім байдуже, чи він свою віру дістав з Риму чи не з Риму, він має інші важнійші, реальні справи. Простий нарід дотикає віра більше з економічного боку, як ось видатки на церкви і обряди, і ту власне жерело штунди, а не в тузі за католіцизмом, як виходить з бесіди посла Січинского. Звязатися з клер. а при тім так нетолерантним і догматичним, як католицкий, значить по просту зречи ся всякого свобідного діланя і віддати всьо в руки єрархіі, попівства, поставити запору всякій розумній критиці, а тим самим цілому поступови народа. Народовці видно затужили за святоюрскою цензурою на Шевченка і інших шизматицких писателів українских і віддають ся під покровительство митрополита, щоби щасливо дійти до того стану, щоби цілу нашу літературу становив молитвенник, а розуміеся, на чистім народнім язиці.

Умірковапий лібералізм, то вже найвеселійша точка цілої програми, бо чоловік, читаючи єї, доконче мусить засміяти ся. Цікавий я дуже, якби д. Романчук вияснив близше, що тото є той умірковапий лібералізм? Чому вже не лібералізм, і длячого умірковапий? хто і як далеко має єго міркувати? Чи має єго міркувати митрополит, чи може намістник? Здає ся, що вони оба і в тім власне суть річи. Що митрополит і намістник так той умірковапий ц. к. лібералізм розуміють і що народовці то само нічого іншого не мають на гадці, видно з того, що по програмовім заявленю в соймі митрополит поступив собі так якби він був виключним управителем політики рускої і всі Русини мали лише єго слухати. Він подякував комісіі шкільній іменем всіх Русинів за то, що внеску Романчука майже зовсім не увзглядпила, а з Русинів ніхто, навіть внескодавець голосу не забрав. Характер митрополічого верховодства найлішне обявив ся в єго особистім напорі на дра Окупевского, з чого видно, що тепер не можна буде рускому послови навіть вільного слова сказати без дозволу „пастирів церкви“. З другого боку по заяві народовців, особи близько стоячі до намісника попросту диктували руским послам що мають говорити. Так н. п. трафило ся п. Гаморакови перед єго бесідою в справі рад повітових. Так виглядає перший початок того умірковаиого ц. к. лібералізму народовецкого. То лишень вступ. За тим прийде вибір п. народовців до ради державної яко назначених кандидатів митрополітально-правительственних, через поборюване противних партій, розуміє ся хотьби навіть при помочи властей, до котрих то „czynбw“ намістник і шляхта публично народовців взивають, а вони виразно в „Ділі“ того підіймаються.

От таке то лагодять народовці Руси Україні в імени єї самостійности національної. Самостійність та має стояти під сторожею католицкого єзуїтства і австрійских політичних властей, а кінчити ся вона має на руских написах і рускім письмі, бо навіть введеня руского язика яко урядового в східній Галичині не мали народовці смілости зажадати.

Рускі народовці у Львові станули на тім самім становиску, що й народовці в Буковині. Постановили так само поліцействомъ вислугувати ся органам правительственним, а в Галичині ще до того пішли в службу римскому ультрамонтанству. Дуже лихо то свідчить о силі партії народовців, коли вона аж таких опікунів потребує, щоби прийти до значіня. Львівскі народовці, наслідуючи буковинских, від котрих впрочім тота акція угодова почалася, перераховували ся троха в однім В Буковині ще панують ті старо-австрійскі стосунки, що правительство може безпосередно зносити ся, с котрою хоче партією, але у нас зносини правительства з народовцями мусять переходити через рури польскої шляхти а то заведе народовців там, відки уже й повороту до руского мужика не буде.

Намістник може тріумфувати: за одно ніщо розбив руску опозицію. Але чи руский мужик на тім що зискає? Ні, нічого, цілком нічого! Мужикови ані кришка хліба з того не прибуде, а стратить много. Руска інтелігенція і попівство, заспокоівши по трохи свою національну амбіцію, покине мужика і ціле наше руске політичне житє ограничить на дипльоматичні переговори з органами правительственними. Самостійність народа і єго економічне підвигнене може йти лише знизу через свідому участь цілих мас народу, і той рух почав у

нас досить красно рости. Народовці, освятивши в принципі засаду, що не сам народ без ніяких опікунів має виборювати собі долю, але липень має вдоволятися тим, що з гори дістане, стали в суперечности зі свобідним розвоєм руского мужицтва, а тим самим стали против него. Тим способом скопали собі народовці самі гріб. Не поможуть йим нічого, ані штири мітри, котрі під їх відозвами блестять, ані хотьби не знати кілько авдієнцій у намісництві. Проявів свідомости нашого мужицтва не убють уже ані епископский жезл, ані заходи властей, і нарід наш, мимо народовскої угоди, піде собі своєю дорогою, за покотом загально-людского поступу без наших нових ц. к. гр. кат. умірковано-ліберальних народно-руских клерикалів.

Др. Северин Данилович.

Ще про угоду та ей плоди.

До попереднього основного голосу з Коломийщини, додати треба, як де инде ставляться наші провінціальні люде до угодової справи. Розуміється, не будемо тут розбирати тих листів про угоду, що друкуються в „Ділі“, бо як сама редакція майже ні всім, що ізза того шише, старається затуманити провінцію, так і провінціальність в „Ділі“ стараються підбити ей, щоби стала за угодовцями, або й фальшують ей думку, кажучи, що буцім то вона вся (з дуже малими виїмками) восхищаеся програмою д. Романчука (лист із Золочівского ч. 268). Тілько в Перемишлі найшовся автор, підписаний буквами А. С. що в своїх листах (ч. 266 і 268) інквізіторством перейшов навіть своїх львівских в угоді братів. Тай тих листів у „Ділі“ до сегодня всего 4 (від 3 авторів). Видно, що навіть народовска провінція не дуже то восхищаеся Воно було би ще виднійше, якби редакція „Діла“ сказала нам, кілько листів дістала против угоди? В загалі руска провінція не думае освідчуватися за угодою, бодай нема нігде задля того прилюдних зборів. Тілько само „Діло“ надрукувало в 267 ч. відозву до Русинів повітів бережанского, підгаецкого та рогатинского, щоби на 23 н. ст. грудня зійшлися до Бережан на віче та поперли угодовців. У тій відозві з великою уподобою наводяться сказані в соймі інквізаторекі слова нашого митрополита: „Хто не держиться тої програми, для того нема тут місця“; далі страшиться наших людей, що як не зійдуться та не похвалять угодовекої програми, то уряд не перестане їх підозрівати за шизму, панславізм і т. і. і кінчить так: „хто не бдрѣкъся нашон правдивои церкви и узнае ей зверхникбвъ, той на наше вѣче прибуде!“ Як звісно, й Шевченко та Костомарів були горячі панславісти, то б то прихильники волі й просвіти усіх славянских народів і їх союзного політичного життя. Значить, бережанскі народовці згори доносять і на прихильників такої украйінскої політики. Зрештою, сей донос, при гр. к. церковности тої відозви, зовсім не дивний; дивно тілько те, як міг таку відозву підписати світский, поступовий чоловік, адвокат красвий у Бережанах, др. Андрій Чайковский? Справді, чорні дни починаються на галицкій землі...

За те, як раз інакше дивляться на угоду дописуватели „Червоной Руси“ (ч. 266 і 269). Именно гідна всякої уваги дошись „із західної Галичини“. Автор підносить противуріче в діяльности д Романчука, котрий ще тогід дорікав правительству, що воно давить всі рускі партії, а тепер каже, що воно може давити одних, аби тілько було прихильне до других. Автор слушно дорікае д. Романчукови, що зовсім невмісно завів у соймі розмову про льояльність чи нелояльність своїх товаришів і земляків, і каже: „Кто есть измѣнникомъ державы, кто дѣлаетъ противозаконно? — то належитъ до суда, а не до сойма, которого первою задачею есть: заниматись культурою края и его внутреннимъ благоустройствомъ“. Ще важнійші отсі слова автора: „законной защиты и безпристрастности (а не нагінки, як бажають угодовці М. П.) со стороны правительственныхъ органовъ можетъ требовати каждый гражданинъ, даже преступникъ. Отношеніями гражданъ въ державѣ управляютъ законы, которыи писаны не для одной партіи, а для всѣхъ гражданъ“. Народовці і так боролися против старих; мали-ж би вони від тепер уживати таких способів, як трутизна, насильство і т. і.? Така боротьба заборонена закопами. Ані мова, ані етнографія ані література не належать до сойму, де може бути хибо кілька людей, що на таких справах розуміються. Так само стоїть діло з послухом для наших владик. „Такое повиновеніе запрещаютъ опять державныи законы, которыи не знаютъ державы въ державѣ и не придаютъ церковнымъ князямъ нѣякой другой власти лишь духовную принадлежащую имъ по ихъ званію. Сами наши церковныи князи едва-ли имѣютъ притязаніе на свою власть, которая есть исключительною принадлежностію державы“.

Подібні протести против угоди заявляють в Ч. Руси і дописувателі з самої східної Галичини: із Бродского, Стрийского, від Рави рускої, з Коломийского, від Городенки, із Поділя, від Рогатина. Майже ві всіх тих дописях говориться, що Русини названих сторін із переляком та роспукою приняли вістку про розбите руского клобу, рускої опозиції. „Все розбито, — пише „Выбиратель, голосовавшій на народовца“ від Городенки, — все лежитъ подъ ногами противника и мы не имѣемъ лица поднести очи въ виду нашихъ побѣдоносцевъ“. Тут-же слушно докоряеся д. Белею за те, що тогід, при виборах до сойму, заскакував коло старих повіту городенского і вони на него голосували, хоть чули від Поляків докори за те, що голосують на такого небезпечного нігіліста; а тепер колишній соціаліст, д. Белей пішов під прапор правительства і в „Ділі“ зве своїх „старих“ виборців зрадниками та запродацями. Такі самі докори дістаються й д. Романчукови і другим, на котрих ті-ж „старі“ також голосували. Против д. Романчука підпесено ще той факт, що він сам тогід на зборах нотаблів предложив програму примиреня руских партій, котру всі з провінції і народовці, і москальофіли горяче приняли (ми знаемо, що д. Романчук, задля свого угодолюбства з москальофілами, чимало витерпів від правовірних львівских народовців, що прозивали его навіть москальофільским запродацем). Зі всіх дописей „Ч. Руси“ слушно роздаються протести против завин народовских бесідників

у соймі та статей у „Ділі“, буцім то загал галицких москальофілів, особливо священників — запроданці низзматицкі та зрадники рускоі народности й держави (справді, і народовці, і звісні круги таке гвалтують, немовби то хто з їх противників валив Австрію) Протестуючи против того всего, дописуватели, очивидячки навіть священники докоряють о. Січинскому за те, що вмішав віру до политики. а дописуватель від Рогатина, д. Авъ-Азъ навіть таке пише: „Ложію есть и парадоксъ п. Сѣчинского „кто чувствуетъ себе малороссомъ, тотъ непремѣнно есть католикомъ“. А Шевченко, Кулишъ, Франко, Павликъ, Воробкевичъ, Драгомановъ, Федьковичъ, Пигулякъ и весь буковинско-русскій народъ, то не малороссы? Или то католики въ понятіяхъ п. Сѣчинского?“ Наренті дописуватель із Поділя як найслушніше заявляє: „не признаемъ никому права исполненіе державныхъ законовъ дѣлати зависимымъ отъ якихъ нибудь условій, которыи въ законахъ не находятся“.

Сі всі протести дійшли би свого, якби тілько панї москальофільскі протестанти загалом держалися точно тих основ, які зазначив дописуватель із західноі Галичини, т. є. того, що ніякі власти не мають права мішатися в домашні рускі справи і цензурувати їх релігійні, етнографічні і т. і. погляди й переконання. Найкрасший здобуток галицких Русинів за остатні роки — була власне терпимість супротів противника, спільна оборона людей усіх руских партій супротів правительственних органів, що найкрасше показалося в цілім ряді інтерпеляцій рускоro клюбу, навіть на початку остатноі сесії. Найтяжший, по нашому, гріх дд. Романчука й Товаришів — власне те, що своім виступом вони знівечили ту солідарність Русинів в обороні своіх горожанских прав, поділили Русинів на патентованих і непатентованих, роз'ярили в них опять ворожню, чим і влекли правительственним органам їх роботу. Тим то й найбільша заслуга москальофілів була би та, якби вони загально зрозуміли, що поставивши таку програму та перейшовши на бік правительства—народовці зробили поганов самій сути. На лихо, сего загал москальофілів не розуміє. З промов дра Антоневича в соймі, з голосів на недавних загальних зборах членів „Народного Дому“, зі статей редакції „Ч. Руси“, „Р. Слова“ і т. і. видно одно — жаль львівских москальофілів, що не вони доступили ласки правительства й церк. князів. В лист мі виділу політичного москальофільского товариства „Русская Рада“, з признанем для Антоневича, підноситься, що не народовці, а москальофіли стоять на грунті рускоі програми з 1848 р., а редакція „Ч. Руси“ завважує, що народовці по-просту безправно присвоіли собі тоту програму; що москальофіли і вся галицка Русь були би приймили програму д. Романчука, якби вона була поставлена від усего рускоro клюбу. Наренті редакція „Ч. Руси“ з великим натиском підносить, що народ рускій повинен тут виступати тілько против способу, як програму з 1848 р. обновлено. З другого боку, й відозва угодовска „до Русинів галицкоі землі“, підписана всіми нашими чотирма владиками, затим дд. Романчуком, Савчаком та виділом „Народноі Ради“ (дри Олекс. Огоновский та Кость Левіцкий), жалуєся на те, що Русинів і тепер не вважають за „підпору держави і трону“.[1])

Як бачимо, і народовці, і львівскі москальофіли раді сповнити, при боці правительства, таку саму службу, яку сповнили в 1848 9 роках галицкі та угорскі Русини. Тоді Русини торгували для себе уступки за ціну поборення революції в Відні, Празі, на Уграх, у Галичині. Та, поборюючи революцію, Русини тим самим помогли скасувати загальні горожанскі свободи, і реакція затопила й їх самих. Тепер правительство очив. хоче вжити Русинів против усяких вільнійших рухів в Австрії. Що з того може вийти, дуже легко догадатися: крайне звужене й тих украінских та поступових змагань, які все таки були в галицкім народовстві, а зрештою боротьба против усего рускоro, що не підійде під мірку клерикально-правительственного народовства.

Що новий реакційний союз піде головно против світского поступового руху, — піщо й росказувати. Та се для світских Русинів не перешинка. Далеко фатальнійша народовецка угода для політичноі і в загалі громадскоі діяльности нашого попівства. Народовці признали верховенство наших владик навіть у політиці отже ті владики будуть тепер виступати не то против вільноі волі наших попів, навіть народовців, при політичних акціях, а й против найменшого кроку в користь їх громадян, коли тілько той крок ступлений буде не туди, куди ему назначено в св. Юрі чи в Відні. Коли зважимо, що угода поставила в дуже прикрий стан навіть послів-попів, іменно Гаморака та Сірка, котрі попали між молот і ковадло, між своіх виборців і владик, — то легко буде порозуміти, що від тепер загал рускоro духовенства не зможе ставати до боротьби за політичні свободи для народа і т. і. А так буде тим певнійше, що львівским народовцям із владиками на переді, стане до помочи й дехто інший. Вже й тепер, як піднесено в „Червоной Руси“, старости, збираючи передплатників на щоденний рускій додаток до урядовоі „Gazety lwowskiej“, пильно нотують, хто з попів прихильник, а хто противник угодовоі політики, і хто знає, що тим людім не хибне ніколи ані рішучости, ані способів до того,—той може бути певний, що перед ними дуже-дуже богато попів-москальофілів у всім покасся, — дарма, що переважна їх більшість навіть не думала про яку небудь нелояльність, ані небачила, як виглядає російский рубель. Таким чином, повстане у

---

[1]) При нагоді мусимо підчеркнути, що в сій відозві програма д. Романчука сфальшована на тілько, що замість его 4 точки (уміренний лібералізм), тут поставлено: „Мы стоимо за конституційнымъ устроемъ австрійскои державы, съ ея правами и свободами, и за рѣвноправностію усѣхъ ея народовъ“. Коли так, то що що-ж було приставати на які-небудь умови та виходити з опозиції? Русинам належаться повні права, вже на підставі основних державних законів, а всякі угоди стісняють або й касують ті закони.

[2]) Старости підносять, що сей додаток має по волі правительства як найбільше ширитися між народом. Коли він буде не плохо редагований, то при своій дешевизні, (одно число 1 кр., на місяць 20 кр.) закасує не тілько „Батьківщину“ і т. і. популярні газети, а й „Діло“ Віщуючи се, народовці лячним ликом перелякалися тим більше, що се явний доказ, що правительство таки їм не вірить і хоче мати на них по гонича.

одна величезна клерикальна руска партія із народовців-угодовців, із католиків і мяких москальофілів, — партія, котра, очивидячки буде займатися народом, та не так, як то робили зразу навіть галицкі народовців, особливо д. Романчук у „Батьківщині“. До сеї партії мабуть примажуться й львівскі москальофіли, коли не з туги за патентом льояльности, то з боязни, щоби наші владики не видали против їх органів куренд, чим би їх мабуть до-разу знищили.

Але-ж певне, що не всі москальофіли скапітулюють, а не скапітулюють іменно ті з них, що чесно переконані в правоті своїх поглядів — національній єдности Русинів з Москалями, та не мають нічого спільного з тими немногими людьми, що то за кілька остатних років протратили кілька міліонів російских грошей. Вже з наведених повисше виписок видно, що такі чесні москальофіли у нас є і що вони стають на добру дорогу — на дорогу законности усяких поглядів між Русинами. Відси вже тілько один ступінь до того, щоби й боронити тої законности, без огляду на те, які у кого ті погляди. Москальофіли галицкі тепер загалом попали в такий самісінький, а може й гірший стан, у якім були ми, рускі соціялісти від другої половини 70-тих років. Тепер наші москальофіли, через котрих головно тоді так сталося, чейже порозуміють загально, що плохо зробили і чейже бодай чеснійші з них ніколи на давну дорогу не звернуть. Ми навіть переконані, що ті чеснійші москальофіли, — розуміється, головно світскі, — утворять тепер бодай зависок осібної поступової москальофільскої партії, т. є. такої, котра вживалаби для інтелігенції російскої мови, стояла за російским письменством та культурною єдностію з Росією, тілько ж рівночасно була би наскрізь конституційна, навіть супротів Росії, і демократична. Така партія віддалаби великі услуги і австрійскій Руси, і самій Росії, то й мала би повну симпатію російскої громади. Така партія мала би велику будучність не то серед усіх Русинів, т. є. Малої Великорусів, а й серед усіх Славян. Нічого похожого на „зраду“ Русинів, в основах такої партії не булоби, як нема того і в теперішних етнографічних поглядах наших москальофілів, аби тілько вони взялися ліпше й за простонародну літературу в народній мові, доконче потрібну для двигненя руско-украйінского народу.

Відірване людей поступових від наших народовців-угодовців і сервілістів-москальофілів і бодай де в чім їх союзна діяльність, — се по нашому, єдиний вихід із клерикально-консервативного потопу, що грозить Галичині. Нам бачиться, що іменно провінція дійшла би до того, і вратувалиби, не одну свободу, якби загоді застановилася над тим, до чого довести м у с и т ь народовецка угода. На всякий случай, ся справа мусить бути розібрана на цілім ряді зїздів та віч, і тоді ми бодай будемо знати, що справді думає провінція, що справді думає загал Русинів? Нам видиться, що таке пояснене повинні розпочати рускі посли, скликуючи своїх виборців. Особливо посли народовці, як д. Романчук, Телішевский та Січинский перші обовязані скликати як найширший круг своїх виборців і інших громадян і бодай усправедливитися перед ними. Чейже не будуть чекати, аж їх самі виборці до того візвуть...

„Народ“ ч. 24.

А „поки се да те, да оне“, львівскі народовці роспочали сильну агітацію на провінції й у Львові. У Львові вони в першій лінії стали завзято поборювати радікалізм серед львівскої університетскої молодіжі. Молоді їх прихильники, члени „Академічного Братства“ — між котрими головну ролю грають сини перших угодовців, — задумавши повалити радикалів, домоглися того, що скликано надзвичайні збори названого товариства на 7 грудня Тут зверіфіковано й уневажнено одноголосно попередні вибори виділу, але при новім голосованю вибрано на-ново головою товариша Охримовича (більшостію 23 голосів супротів 19), після чого вибрано на-раз той самий виділ, що передше. Значить, радикали знов побідили, а побіда була сим разом тим світлійша, що народовці-консерватисти вжили всіх сил і всіх способів, аби тілько звалити радикальний виділ. Старшим народовцям-угодовцям залежало дуже на тім, щоби „їх молодіж не компромітувала“, то є, щоби в Братстві не було радикалів або щоби бодай ті радикали не верховодили в товаристві. Тож старші народовці впливали, як могли, на консервативних братчиків та під'юджували їх против радикалів. Коли-ж усе те ні на що не придалося, коли в Братстві таки взяли верх радикали (котрі з свого боку, зовсім не напружувались), то старші народовці беруться на інші способи. Тепер ходить їм о те, щоби Братство підкопати і або вимогами до капітуляції, або зовсім знищити, зруйнувати. Обминаємо вже те, що, як провідники світских народовців, так і високі церковні особи згідно заборонюють своїм синам чи своякам (в одній частині, не їх лихо, радикалам) належати до радикального Академічного Братства. Занотуємо чутки далеко сумнійні, та при тім документно достовірні. Ото нові ц. к. Рутенці стараються о те, щоби виділ краєвий на видав Братству ухваленої соймом запомоги 200 зр. доти, доки в нім верховодитимуть радикали. Сим старші народовці й лякають консервативних братчиків. Виділ краєвий може не дати Братству тих 200 зр., тим більше, що там сидить один народовець-угодовець, др. Савчак; тілько-ж такий поступок бувби по нашому безправний. До того, одна висока духовна особа, з котрою тепер народовці в тіснім союзі, заповідає приватно, що на Братство буде звернена увага ц. к. поліції, котра буцім то буде там робити ревізії іті. іті. поки товариство не стане чисто-народовске. Та, хотьби яким чудом і повелося викурити з Братства радикалів, то все таки товариство не буде таке, якого хочеся старшим угодовцям, бо й братчики „консерватисти“ таки годяться з основними думками радикалів, а не годяться тілько з острим, по їхньому, тоном радикалів та є тим, що радикали з о в с і м зривають з народовцями.

Як бачимо, старші народовці та їх союзники грають тепер супротів Братства таку самісіньку ролю, яку в свій час відограли старші москальофіли супротів „Академического Кружка“. Тілько-ж се їм зовсім не поведеся. Радикали „Акад. Братства“ нічого противзаконного не роблять, то й не бояться ревізій ані процесів, котрі можуть тілько соромом упасти на привідців такого переконуваня своїх противників. З другого боку, радикали Ак. Братства на тілько тверді в своїх пере-

конаних, що не дадуться угодовцям, ані стероризувати ані здеморалізувати, тай не продадуть своїх переконань, своєї чести і совісти ані за 200 зр., ані за інші обіцянки чи дарунки (бо народовці, одним боком, підкопують товариство, а другим обіцяють ему притулок, щоби показати, що вони ему добра бажають. Тілько-ж се робиться виключно в надії, що Братство поправиться, то є піддасться народовській політиці). Се все ще тілько цвіт нової народовскої політики, а певне будуть і ягоди.

Сі факти доказують, що під шкодливими для авст. правительства напрямами, котрі народовці беруться поборювати, — справді треба розуміти й руский радікалізм. Що народовці виступлять против него й на провінції, виходить ясно хотьби з отсих слів привначеної для народу „Батьківщини“ (ч. 48): „Правительство противне и твердымъ и радикаламъ. О твердыхъ каже, що они радѣ бы, абы Москаль сюда прійшовъ и забравъ нашь край та завѣвъ тогды и свою мову и свою вѣру; а о радикалахъ каже, що они хотять перевернути весь ладъ, бо радѣ бы, абы народъ вôдрѣкъ ся всякои вѣры а обходивъ ся безъ священникôвъ и безъ церквей и таке инше“. Не кажемо вже про те, чи то чесно від редакції народної газети, що згадує про прихильників наших робітних людей тілько словами правительства; завважаємо тілько, що, коли правительство що про нас каже, то каже зовсім не те, бо в нашій програмі і діяльности віра займає як найменше місця, а йде нам головно о суспільно-економічний лад.

Знак до бою з радікалізмом подає „Діло“, що в 270 ч. почало на нас штурм, чи то ряд статей п. з. „Радикалы противъ народовцѣвъ“. Тілько-ж ті ста ті поча, то писати в такій петямі і таким первісним способом що ми з них не віщуємо пості ди для народовскої політики. Заждемо кінця тій „радикальній“ лайці та крутні тепер же скажемо тілько ось що. Редакція „Діла“ зве „Народ“ органом шп. Павлика и Франка (перше вона звала его тілько органом першого), ми-ж радимо народовській партії рішити, чи „Дѣло“ справді сі орган, чи тілько орган тих, що під ним підписані т. є. Белєм та Кахнікевича? Коли се остатне буде народовській партії смакувати, то ми нічого против того не маємо...

Для історії, мусимо піднести ще один факт. Головну ролю в угоді народовців во звіснимі кругами відограли (побіч буковинских народовців) прихильники львівскої „Правди“. Тим чуднійше, що ніхто а ніхто з них не хоче отверто признатися до „Правди“. Ред. „Червоной Руси“ вказала була на д. Ол. Барвінского, так той у „Ділі“ умив руки від „Правди“ додаючи, що редактор „Правди“ д. Павло Кирчів. Алеж ми напевно знаємо, що д. Кирчів, як і попередний відпічальний редактор „Правди“ д. Стропский, тут ні при чім, а перший навіть не годиться з політикою „Правди“, хоть чомусь то ві підписує. Та що-ж се за політична купа, коли ніхто бодай з ві галицких приналежників не хôче виступити прилюдно? що се за політика, до котроі не хотять признатися самі ві проводирі? куди вона може повести Украйіну?...

Ми тілько що хотіли давати складати отсю статю, коли дістали в руки 270 ч. Червоной Руси Найшли ми там дальші дописи против угоди, а іменно із Калуша, із Станіславова, з Верховини, із Немирова. В дописі з Калуша сказано, що на двох приватних зборах, на одним з котрих було й кілька народовців—усі зібрані заявили, що не годиться з поступком д. Романчука, котрий зломив своє слово дане виборцям, що поступатиме солідарно з усіма рускими послами і буде старатись о примірене руских партій. Крім того „всѣ говорившіи о событіяхъ въ соймѣ одногласно признали, що лучше честно упасти въ борьбѣ, чѣмъ нечестнымъ путемъ достигнути даже господствованія“. Дописуватель завважує що особливо попи люті на д. Романчука і з того можна думати, що невдача народовців почнеся від Калуша. Підносить іще дописуватель, що тепер самі Поляки сміються з Русинів через те, що розбита їх опозиція. То само піднесено і в дописі з Немирова з тим, що в тих сторонах народ таке говорив про остатні події в соймі, що стидно й казати.[1])

В сім-же числі „Ч. Руси“ находимо й звістку про те, що 9 грудня була у нашого митрополита москальофільска депутація з деяких крилошан перемиских, львівских і станіславівских, посла Герасимовича і дра Літинского. Депутація, — котра говорила з митрополитом три години, — зазначила, що старо-руска партія держиться програми з 1848 р., просить митрополита посвідчитя перед правительством, що їх партія не хилиться до низми ані до Росії, противна тому, щоби в політику втягати справи релігійні та етнографічні і врешті на відході, заявила, що хоче мати вільну руку в справі недалеких виборів до ради державної. Тут-же надрукований протест кількох москальофільских патріотів із провінції против висказу „Діла“, буцім то старорускій партії

---

[1]) Аж в остатній хвилі, появилися „Дѣлѣ“ (ч. 271), два письма признання для д. Романчука — зі Стрия та Рогатина з 57 підписами, між котрими є й кілька женщин (які народовці хитрі: як треба підперти їйх політику, то добра й женщина, а як ми, в своїй програмі, поклали домагатися для женщин прав політичних, то орган народовців „Діло“ висміяло такі жіночі претенсії!) Отже коли прикро читати адреси признання для дра Антоневича, що в соймі тілько скомпромітував москальофілів, то вже просто смішно читати признаня для д. Романчука, що може й нехотячи скомпромітував цілу руско-украйінску справу, замкнувши сі в тісні рамки клерикалізму та союзу зо звіснимі високими кругами. Підписані зі Стрия вірять навіть, що наш народ не бажає і не потребує іншої програми, що буцім то посли-народовці „вывели нашу народну справу передъ очи всеи Европы, розкутавши ей зъ тыхъ свѣтей, въ имглы неясностей, въ туману обскурантизму, котрыми сповита она довго лежала“. Через те-ді імена тих послів-народовців народ „запише въ памяти потомкôвъ „отъ рода и въ родъ“. Ой, правда, що запише і починателів такої руско-украйінскої політики, і тих, що їм шлють адреси, тілько не для вдячности... Не забуто й за Украйіну. Підписані з Рогатинского ради словам. и намістника в соймі, що-ді в Австрії Русини все будуть мати, і кажуть: „мы зъ тоскою и жалемъ роздумуємъ надъ недолею нашихъ братôвъ-Украинцѣвъ, котрі не можуть дôждатися признаня имъ правъ природныхъ и людскости; але няй лишь крѣпко вѣрять въ несмертельность святощей и соборныхъ памъ идеалôвъ нашихъ народныхъ, а та тверда вѣра сполучить насъ и покличе до повного житя— она двигне насъ!“ Даремні надії! нігде в світі не здобуто собі політичної свободи одною вірою в „святощі й ідеали народні“ та ще такі, які тепер виставили народовці на глум Европі й усему просвіченому світови.

„милѣйшій абсолютизмъ, чѣмъ конституційная свобода". Та болючий удар угодовій політиці народовців завдає обширна допись із Відня д. Осипа П-кого, що надрукована на самім переді п. з. Молодежь противъ новой эры. Тут росказано, що українофільска молодіж „Січі" та москальофільска молодіж „Буковины" рішучо й згідно запротестувала против народовскої угоди, заявидася против раболіпної політики партії народовскої, як і старої тай погодилася на опозиції против правительства і на економічних справах нашого простонародя. Сю допись варто всю надрукувати в „Народі" або бодай докладно розібрати тим більше, що в ній зачеплена й наша програма. Та вже тепер нема на те ані часу, ані місця. Докинемо тілько, що те, що „Буковинці" на такім погодилися з Січовиками, доказує правду наших слів про те, що у нас поступова москальофільска партія можлива. Завести сі може власне москальофільска молодіж. „Діло" (271 ч.), звісно скрегоче зубами на таку згоду „Січовиків" з „Буковинцями", зве сі хоробливим проявом і бреше, буцім то сим радикали з „Січи" пішли під команду „обединителя" Володимира Дудикевича з „Буковини". Редакція „Діла" дає при тім завдаток на нову народовску політику, роскриває повне імя дописувателя „Червоной Руси" (д. О. Партицкого)... На сім кладемо точку, бо інакше не скінчили би ми, якби хотіли далі ловити угодовскі чи противугодовскі факти, котрі множаться майже з кождою годиною.

13 н. ст. грудня.

М. Павлик

ДОДАТОК. Поки прийшла черга на друк нашої статі льв. народовці вспіли трохи підбити провінцію. Яко з результат того піддуреня „Діло" надрукувало поверх 10 писем і признань для д. Романчука й „одномишленників", де наівні автори величають їйх виступ геройством, а деякі з них навіть додають, що мовляв, „годѣ и представити собѣ, щобы Русины инакше могли думати и поступати, анѣжь такъ, якъ высказавъ п. Романчук у своѣй програмѣ" (ч. 274). А про те навіть в таких запальчивих листів ніс дух непевности того, чого чоловік боронить. Коли-ж би оголосити, як кождий такий лист укладався і що при тім показувалося, то й вийшло би, що навіть у авторів тих листів бувае чорна непевність, чи добре вони зробили? Ми знаємо напевне, що автор одного з найперших і найпоетичнійших признань для д. Романчука, виразно до того признавсн. А напр. калускі народовці, заперечуючи звістку подану в Ч. Руси, що й вони не похваляють виступу д. Романчука,— все таки кажуть, що треба виждати, поки вияснится ситуація і причини поступку д. Романчука. Нічого більше не вияснится, хиба ще затемниться. Адже-ж правительство навіть заперечує, щоби намістник переговорювався з народовцями в его імени (читайте: правительство не беспечить ні за що з того, що намістник Русинам обіцяв;) а з Поляків одні (великі пани) нічого не схочуть Русинам дати, бо се для них некорисно, а другі не зможуть супротів того нічого вдіяти; а врештою, хотьби хто-небудь обіцяв і державну самостійність Украйині, з польскими чи німецкими князями, то поступок д. Романчука й товаришів не стане від того красший, і Русинам ані Украйинцям від того ані на волос не буде ліпше вже хотьби через те, що від обіцянки до сповненя дуже далеко. Народовці очивидячки мають повне право дурнісінько компромітуватися, тілько-ж в йх власнім інтересі, в інт. вузко національної рускої справи ми щиро радимо бодай тим, що на провінції не рватися до підписів та маніфестацій в користь угодовців, бо чим більше буде підписів оголошених, тим менше останеся людей, котрі далі зможуть повести народовску справу. Очивидно, маємо тут на думці переконаних народовців, людей думки і праці, а не тих, що отсе в-перше повилазили на світ зі своїх шкаралуп і тілько на те, щоби підписати признане для д. Романчука, бо се приємно світским і церковним властям. Таким здобутком для теперішної політики народовскої „Діло" слушно може гордитися...

Руске економічно-просвітне товариство.

Намістництво потвердило статут коломийского Товариства „Народних Спілок", устроеного на взір Towarzystwa Kółek rolniczych, тілько без его хиб. Товариство має працювати в покуцкій частині Галичини над піднесенем добробиту й просвіти народу через закладане по містах, місточках і селах „Народних Спілок", опіку над ними й спомоганє йх, поучуване народа устно й письменно, закладане читалень, бібліотек, кас ощадности і позичкових, зсипів збіжа, промислово-торговельних спілок і склепиків, набуване доброго насіня, машин, приладів господарских, устроюване вистав господарских і примислових, взірцевих господарств і варстатів, висилане вандрующих учителів, устроюване відчитів і практичних демонстрацій рільничо-промислових, научних і забавних вечериць по містах, місточках і селах, і видаване популярних часописей і книжок неполітичного змісту.

Звичайним членом Товариства буде кождa, на підставі статуту товариства основана „Народна Спілка". Вона тілько платить по 10 кр. від кождого члена в рік до центрального заряду, а зрештою буде собі зовсім незалежна. За те користатиме з усіх вигод товариства, і на загальні збори Товариства має право висилати по двох відпоручників з правом голосу. Підпомогаючим членом Товариства є кожда особа, що вступить до товариства і зобовяжеся платити 1 зр. у рік. Підпомогаючі члени всі мають, на загальних зборах товариства, право голосу.

Близше про се товариство напишемо пізнійше, тепер-же завважаємо тілько, що его заложили радикали і воно, як видно, буде чинити досить широкі рамки для йх практичної діяльности. Перший се раз Русини беруться до такої широкої економічно-просвітної організації. Важний се крок, але й велика жде членів тої організації праця і відвічальність. Та є певна надія, що справа піде хоть поволи, та за те твердо й добре. Не сумніваємося, що за

приміром Покутя підуть і інші сторони Галичини та Буковини. Статут товариства „Народних Спілок“ підписали: Др. Теофіль Окуневский, Ілярий Гарасимович, др. Северин Данилович, Олекса Печерский, Тома Печерский, Кирило Трильовский і о. Кирило Гаморак, посол.

Від редакції.

Сим числом кінчимо перший рік нашого видавництва. Доданий до 1. ч. докладний перегляд річей, поміщених в сім році, поможе нашим читателям, близше розглянути справи, нами порушені, тай оцінити вартість самого видавництва, а іменно зміркувати, що нового ми внесли межи Русинів та як сповнили свою завдачу. Від себе скажемо хиба, що ми не тілько теоретично зазначили конечність перестрою руско-украйінского партійного жита, на основах соціяльних, але й поставили ті основи і своїм практичним виступом — заснованем руско-украйінскої радикальної партії, дали товчок до такого перестрою. Супротів нашого виступу, народовці й москальофіли мусіли або поставити свої програми, або допустити до того, щоби йіх прихильники купилися навколо нашої програми. Особливо грозило се народовскій партії, та ей спасла, на хвилю, ласка божа і — наш виступ. Аж після виступу руско-украйінскої радикальної партії, правительство повірило, що народовці чисті, мов новонарожденне дитя від усяких — ізмів; воно й обернулося до них, вони поставили в соймі свою „програму“, і так хитро-мудро увільнилися від поставленя справжної програми. З другого боку, й москальофіли доси не поставили своєї програми, переважна-ж йіх більшість, іменно старші люде раді зробити то само, що народовці, т. є. також перейти на бік правительства, на тих самих умовах, якби тілько йіх приняли. Правительство, взявши під своє крило народовців, очивидячки хоче так усилувати й москальофілів, щоби туди-ж поперли, а що старшим москальофілам се не першинка, то мабуть не далекий час, коли з обох названих руских партій повстане одна маса ц. к. греко католиків, що одні навперед одних будуть вислугуватися правительству та єго прихильникам, хоть і будуть між собою жертися за те, що впаде для Русинів від правительства.

В усякім разі, принціпіально в опозиції стоімо тілько ми, руско-украйінскі радикали. Се ставить нас фактично на самім переді не тілько руско-украйінскої опозиції (то б то й тих народовців і москальофілів, що не підуть на угоду), а й ставить нас на самім переді руско-украйінского руху в загалі, бо-ж годі навіть на хвилю подумати, що він може бути греко-католицкий та цісарско-королевский.

Почетне се для нас місце, але й дуже важке. Тепер бо нам треба буде тим єнергічнійше розвити й позитивну діяльність, а на се треба чималих моральних і матеріяльних засобів. Піднимаємося сеї завдачі тілько в тім переконаню, що прихильники наші зроблять всякі можливі жертви задля моральної й матеріяльної піддержки наших видавництв і в загалі наших заходів, на котрі ми, як доси, не маємо ніяких фондів. Як найбільший круг передплатників та точність в присилці передплати — ось найтвердший грунт для наших видавництв.

Отсим і росписуємо передплату на „Народ“, на рік 1891. Буде вона така сама, що й 1890., т. є. 4 зр. за рік в Австро-Угорщині, 7 рублів для Росії (зі звісних причин), 12 франків, 10 марок або $2^1/_2$ доляра для заграници. Се дуже низька ціна, коли зважити, кілько міститься в „Народі“. От напр. оповіданє Лєскова „На краю світа“ займило $1^1/_5$ нашого аркуша середним письмом, в первотворі-ж то само займає 9 аркушів більшим письмом. Не кажемо вже про наш дрібний друк, котрим зрештою, на-рік, по змові, не будемо друкувати статей, бо читателі загально нарікали, що не можуть читати. Мусимо завважати, що передплатну ціну на „Народ“ 4 зр. назначуємо тілько для тих, що зараз пришлють передплату, бо ми думаємо „Народ“ значно розширити, а тоді мабуть будемо мусіли підвисшити й ціну для тих передплатників, котріби зголосилися пізнійше. Числа на показ розсилати не будемо і 1 ч. з 1891 пішлемо вже тілько нашим дійсним передплатникам.

При нагоді просимо наших передплатників, подавати нам точно й свій стан т. є. чим хто займаєся. Сего нам треба для перегляду, в яких кругах наші заходи найбільше приймаються. Просимо також, доконче нам заявити, хто вважає себе членом нашої партії, т. є. хто годиться з нашою програмою цілком, чи в части і береся після того поступати? Ми мусимо мати повний спис своїх членів для того, щоби знати, до кого в данім разі можна обернутися і на кого можна спуститися. Просимо тілько мати на увазі, що належність до партії годі легковажити. Партія морально відвічальна за кождий крок кождого свого члена, отже-ж ніхто з них не повинен робити нічого такого, що-би не годилося з нашою програмою і партію компромітувало, бо се найбільше шкодить справі. Нам треба людей з засадами — рішучих, сталих і певних.

Ухвалена в Снятині 23 падолиста петиція за безпосереднє, загальне і тайне голосованє вислана в свій час, як нам доносять еї автори, до сойму на руки посла Романчука, яко голови руского клюбу, та, о скілько ми знаємо, не була внесена в соймі. Може би д. посол зволив сю справу пояснити?

ПОПРАВКА. На ст. 375. другий стовпець, 2 рядок знизу зам. викликанє має бути виклинанє; тамже рядок 8 знизу після „москальофіл“ пропущено та.

Зміст: Неполітична політика І, М. Драгоманова. Нові царскі самодурита украйінскі громадяне, М. Марнієнка. Нарада в справах економічних в Снятині, Клима Обуха. Г. Успенский про „Власть темноти“. Показчик до студій суспільно-економічних народних поглядів. Пісня переселенця, А. Галки. З тюремних сонетів II-VIII, Ів. Франка. В справі угоди, редакції Народа. Безпрограмовість народовців і йіх будучність (конець), Ев Левіцкого. Народовский Staatsstreich і народна справа. дра Сев. Даниловича. Ще про угоду та еї плоди, М Павлика. Руске економічно-просвітне товариство. Від редакції. Д. Романчук і загальне голосованє.

Видає Михайло Павлик. Відповідає за редакцію Іван Франко.

З „Друкарні Народної“ Войтіха Манецкого, під проводом В. Годака.